

משה שרת

מאבק מדיני 1942

ינואר-מאי

קובץ נאומים ומסמכים

איסוף, תחקיר והערות: שפרה קולת

עורך הסדרה: יעקב שרת

כרך א | חלק ראשון

העמותה למורשת משה שרת

Moshe Sharett

Political Struggle 1942

January-May

An Anthology of Speeches and Documents

Assembly and historical notes: Shifra Kolat

Series Editor: Yaakov Sharett

Vol. I | Part 1

The Society to Commemorate Moshe Sharett

30 Ben Gurion Blvd., Tel Aviv 64588, Israel

גרפיקה: עדי חן

עימוד: רנה שרת

עטיפה: סטודיו יוסי ג'יברי

דפוס א.י.ל.

2009

מסת"ב: 978-965-911117-2-5

העמותה למורשת משה שרת

שד' בן גוריון 30, תל אביב 64588

טל: 972-3-5227615 Tel: 972-3-5227615 פקס: 972-3-5279607 Fax:

msharett@017.net.il | www.sharett.org.il

ספר זה רואה אור בסיוע:

המועצה להנצחת נשיאים וראשי ממשלה, משרד ראש הממשלה
ההסתדרות הציונית העולמית
קרן לפיתוח ולקידמה (עמנואל רסין)
ובחסות בנק לאומי

תוכן

6	רשימת המסמכים
11	בפתח הספר / יעקב שרת, שפרה קולת
15	המסמכים
542	נספחים
559	סימולים וקיצורים
560	מקורות
562	מפתח אישים
570	מפתח עניינים ומקומות

רשימת המסמכים

מס'	תאריך	מסגרת/נמען	עמוד
1	4.1.1942	הנהלת הסוכנות, ירושלים	15
2	5.1.1942	הנהלת הסוכנות, ירושלים	29
3	6.1.1942	הוועד הפועל הציוני המצומצם, ירושלים	31
4	7.1.1942	מרכז מפא"י, תל אביב	75
5	8.1.1942	מרכז מפא"י, תל אביב	83
6	13.1.1942	הנהלת הסוכנות, ירושלים	100
7	13.1.1942	ניקולאי קירשנר, יוהנסבורג	103
8	14.1.1942	מועצת מפא"י, תל אביב	104
9	18.1.1942	הנהלת הסוכנות, ירושלים	113
10	18.1.1942	הרב מאיר ברלין, ירושלים	115
11	18.1.1942	חיים וייצמן, לונדון	116
12	18.1.1942	מיג'ור אלן סונדרס, ירושלים	119
13	21.1.1942	ארתור לוריא, ניו-יורק	120
14	23.1.1942	ברל לוקר, לונדון	122
15	23.1.1942	יצחק בן-צבי, ירושלים	123
16	23.1.1942	מנהל מחלקת החינוך הממשלתית, ירושלים	125
17	25.1.1942	הנהלת הסוכנות, ירושלים	133
18	28.1.1942	דוד בן-גוריון, ניו-יורק	137
19	30.1.1942	המוזכר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	138
20	30.1.1942	יוסף לינסון, ההנהלה הציונית, לונדון	139
21	1.2.1942	ג'ון מקפרסון, ירושלים	140
22	1.2.1942	הנהלת הסוכנות, ירושלים	141
23	1.2.1942	מיג'ור וולסלי אהרון, מצרים	144
24	2.2.1942	יוסף לינסון, ההנהלה הציונית, לונדון	145
25	2.2.1942	גב' צ'יטי, מפקדת א.ט.ס., ירושלים	146
26	2.2.1942	סר וולטר מונקסטון, קהיר	147
27	2.2.1942	עוזרו האישי של גנרל ווייוול, ניו-דלהי	148
28	3.2.1942	קפטן ניקולס המונד, מצרים	149

151	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	4.2.1942	29
152	מועצת הקיבוץ המאוחד, יגור	6.2.1942	30
156	מועצת הגיוס, ירושלים	8.2.1942	31
159	הנהלת הסוכנות, ירושלים	8.2.1942	32
162	מיג'ור וולסלי אהרון, קהיר	8.2.1942	33
163	ארתור לוריא, ניו-יורק	9.2.1942	34
164	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	11.2.1942	35
165	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	11.2.1942	36
166	הצנזור הראשי, ירושלים	11.2.1942	37
167	הוועד הפועל של ההסתדרות, תל אביב	12.2.1942	38
174	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	13.2.1942	39
177	ועד המתנדבים, תל אביב	13.2.1942	40
178	"ניו-יורק טיימס", ניו-יורק	13.2.1942	41
180	הנהלת הסוכנות, ירושלים	15.2.1942	42
186	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	15.2.1942	43
187	הנהלת "הדסה", ירושלים	16.2.1942	44
188	מיג'ור ל. סטייפלס, המיפקדה, ירושלים	16.2.1942	45
189	דר' נגריאנו, ירושלים	16.2.1942	46
190	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	18.2.1942	47
191	יוסף קטאווי פחה, קהיר	18.2.1942	48
192	מועצת ארגוני נשים, תל אביב	18.2.1942	49
193	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	20.2.1942	50
195	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	20.2.1942	51
197	מנפרד יואל, מחנה שבויים, גרמניה	20.2.1942	52
198	הסוכנות היהודית, לונדון וניו-יורק	22.2.1942	53
199	הנהלת הסוכנות, ירושלים	22.2.1942	54
203	ועידת הפועלות החמישית, תל אביב	23.2.1942	55
211	מיג'ור ל. סטייפלס, המיפקדה, ירושלים	23.2.1942	56
213	יוסף גולדין, איסטנבול	25.2.1942	57
214	הוועד הפועל של ההסתדרות, תל אביב	25.2.1942	58
217	הנהלת הסוכנות, ירושלים	26.2.1942	59
219	לשכת ההסברה, הנהלת הסוכנות, ירושלים	26.2.1942	60
226	חיים וייצמן, לונדון	27.2.1942	61
227	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	28.2.1942	62
228	הנהלת הסוכנות, ירושלים	1.3.1942	63
233	הוועד הפועל של ההסתדרות, תל אביב	1.3.1942	64

238	המיפקדה, ירושלים	2.3.1942	65
239	מיג'ור ל. סטייפלס, המיפקדה, ירושלים	2.3.1942	66
240	ארתור לוריא, ניו-יורק	2.3.1942	67
241	המיפקדה, ירושלים	2.3.1942	68
242	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	5.3.1942	69
243	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	6.3.1942	70
245	קבוצת "השרון", רמת דוד	6.3.1942	71
246	הנהלת בנק אפ"ב, תל אביב	6.3.1942	72
247	דוד בן-גוריון, וושינגטון	9.3.1942	73
248	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	9.3.1942	74
249	אסיפת הנבחרים, ירושלים	9-10.3.1942	75
278	הוועדה לחקר הבעיה הערבית, ירושלים	12.3.1942	76
309	הנהלת בנק אפ"ב וקרן היסוד, תל אביב	12.3.1942	77
310	הפדרציה הציונית, יוהנסבורג	12.3.1942	78
311	הסתדרות "הפועל המזרחי", ירושלים	13.3.1942	79
313	הנהלת הסוכנות, ירושלים	15.3.1942	80
315	הוועד הלאומי, ירושלים	16.3.1942	81
316	הנהלת הטכניון העברי, חיפה	16.3.1942	82
317	דוד הורוביץ, הסוה"י, ירושלים	17.3.1942	83
319	יהודה ה., ביירות	17.3.1942	84
320	המיפקדה, ירושלים	18.3.1942	85
321	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	18.3.1942	86
323	מנהל המחלקה להגירה, ירושלים	19.3.1942	87
324	הנהלת הסוכנות, ירושלים	22.3.1942	88
330	ועד הארחה, תל אביב	22.3.1942	89
332	מיג'ור ל. סטייפלס, המיפקדה, ירושלים	23.3.1942	90
334	המיפקדה, ירושלים	23.3.1942	91
336	המיפקדה, ירושלים	23.3.1942	92
338	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	23.3.1942	93
339	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	25.3.1942	94
340	המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	25.3.1942	95
343	מוכירות מפא"י, תל אביב	26.3.1942	96
346	מסיבת עיתונאים, תל אביב	26.3.1942	97
351	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	29.3.1942	98
353	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	30.3.1942	99
354	צפורה שרת, ירושלים	2.4.1942	100

355	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	9.4.1942	101
356	מועצת חבר הקבוצות, דגניה ב'	10.4.1942	102
358	הנהלת הסוכנות, ירושלים	12.4.1942	103
364	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	15.4.1942	104
365	בריגדיר מילס, המפקדה הראשית למוה"ת	15.4.1942	105
366	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	16.4.1942	106
367	מועצת הקיבוץ המאוחד, גבעת השלושה	15.4.1942	107
371	גנרל קלוד אוקינלק, קהיר	17.4.1942	108
377	המוכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	17.4.1942	109
378	הנהלת הסוכנות, ירושלים	19.4.1942	110
382	הוועידה ה-5 של ההסתדרות, תל אביב	20.4.1942	111
407	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	21.4.1942	112
408	ריכרד ליכטהיים, ז'נווה	26.4.1942	113
409	הנהלת הסוכנות, ירושלים	26.4.1942	114
413	המוכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	26.4.1942	115
414	הוועד הפועל הציוני המצומצם, ירושלים	28.4.1942	116
433	אלעזר לוין-אפשטיין, תל אביב	29.4.1942	117
434	הפדרציה הציונית, דרום-אפריקה	30.4.1942	118
436	מוזכירות מפא"י, תל אביב	30.4.1942	119
441	כינוס מפקדי ארגון ה"הגנה"	2.5.1942	120
464	הנהלת הסוכנות, ירושלים	3.5.1942	121
466	ארתור לוריא, ניו-יורק	3.5.1942	122
467	קולונל מק-קנדליש, קהיר	3.5.1942	123
468	אריק מילס, ירושלים	5.5.1942	124
469	המוכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	5.5.1942	125
470	מר יפה	5.5.1942	126
471	הוועד הפועל הציוני המצומצם, ירושלים	6.5.1942	127
474	הוועד הפועל הציוני המצומצם, ירושלים	6.5.1942	128
482	מיניסטריון הספנות היווני, אלכסנדריה	8.5.1942	129
483	הנהלת הסוכנות, ירושלים	10.5.1942	130
486	אנרי צימרמן, ירושלים	10.5.1942	131
488	מועצת מפא"י, כפר סבא	10-11.5.1942	132
495	הוועדה לחקר הבעיה הערבית, ירושלים	14.5.1942	133
510	קולונל מק-קנדליש, קהיר	14.5.1942	134
511	ארתור לוריא, ניו-יורק	15.5.1942	135
512	המוכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	15.5.1942	136

514	המוכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	15.5.1942	137
515	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	15.5.1942	138
516	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	16.5.1942	139
517	קולונל מק-קנדליש, קהיר	16.5.1942	140
518	הנהלת הסוכנות, ירושלים	17.5.1942	141
520	ארתור לוריא, ניו-יורק	17.5.1942	142
521	שר מדינה למזה"ת קייסי, קהיר	17.5.1942	143
522	מיג'ור ל. סטייפלס, המפקדה, ירושלים	19.5.1942	144
524	מיג'ור רנדולף צ'רצ'יל, קהיר	19.5.1942	145
525	מיפקדת הצבא, ירושלים	19.5.1942	146
526	מרכז מפא"י, תל אביב	20.5.1942	147
530	לזול פינקרטון, ירושלים	20.5.1942	148
531	הנהלת הסוכנות, ירושלים	24.5.1942	149
532	דוד בן-גוריון, ניו-יורק	25.5.1942	150
533	המוכיר הראשי ג'ון מקפרסון, ירושלים	26.5.1942	151
535	יוסף לינטון, ההנהלה הציונית, לונדון	27.5.1942	152
536	נאום באסיפת גיוס, ירושלים	30.5.1942	153
537	דוד בן-גוריון, וושינגטון	31.5.1942	154
538	הנהלת הסוכנות, ירושלים	31.5.1942	155

נספחים

544	אל הנהלת הסוכנות מאת אריק מילס	22.2.1942	1
545	אל הנציב העליון מאת משרד המושבות	5.3.1942	2
547	אל רה"מ צ'רצ'יל מאת שר המושבות קרנבורן	27.3.1942	3
548	אל שר המלחמה גריג מאת שר המושבות קרנבורן	28.3.1942	4
550	שיחה עם גנרל מק-קונל	27.4.1942	5
552	אל קבינט המלחמה מאת שר המושבות קרנבורן	15.5.1942	6
555	משה שרת על "סטרומה" בעדות לאונסקו"פ	16.7.1947	7

פתח דבר

עשרים ושלוש שנים מחייו הקדיש משה שרת* (1894–1965) לשלוש כהונותיו בסוכנות היהודית: הוא היה עוזרו של ראש המחלקה המדינית חיים ארלוזורוב (1931–1933), ראש המחלקה המדינית (1933–1948) ולימים יו"ר ההנהלה הציונית והסוכנות היהודית (1961–1965). בשנים אלה הוציא מתחת ידו שפעת מסמכים – יומנים ומכתבים, תזכירים ודוחות – ונשא הרצאות ונאומים, המצטרפים יחדיו לאוצר בלום שאין ערוך לחשיבותו ההיסטורית.

לאחר מות משה שרת יומה הנהלת הסוכנות היהודית הוצאה לאור של מבחר מתוך המסמכים הללו. כך, בשנים 1968–1979, יצאו לאור על-ידי "הספריה הציונית" ו"עם עובד", במשותף, חמשת כרכי *יומן מדיני* בעריכת אחויה מלכין, אמנון סלע ואלי שאלתיאל. כרכים א'–ד' של הסידרה הוקדשו כל אחד למסמכי שנה אחת, החל מ-1936 וכלה ב-1939. כרך ה' – הקטן בחמשת כרכי הסידרה – הוקדש למסמכי שנתיים וחצי (ינואר 1940 – יוני 1942), ולא זו בלבד אלא שעם הבאת כרך ה' לדפוס נקטע מפעל *יומן מדיני* כמו לא הותיר אחריו משה שרת מיסמכים מיוני 1942 עד מאי 1948, אז היה מראש המחלקה המדינית לשר החוץ הראשון של מדינת ישראל. עתה, מקץ שלושים שנה, מבקשת העמותה למורשת משה שרת לתקן את המעוות ולהשלים את המלאכה במספר כרכים, שהאחרון בהם יסתיים ב-14 במאי 1948.

בשל שיקולים ואילוצים למיניהם נקטו עורכי חמשת כרכי *יומן מדיני* מדיניות עריכה צמצמנית: הם פסחו כליל על כמה וכמה מסמכים בעלי ערך, אף השמיטו קטעים רבים מתוך המסמכים שהביאו לדפוס. מערכת העמותה למורשת משה שרת נקטה מדיניות ההדרה שונה: עם שלא ניתן להוציא לאור כרכים שיכילו את כל התבטאויות משה שרת בעל-פה ובכתב בשנים 1942–1948, יכילו כרכי הסידרה החדשה מבחר נרחב וייצוגי יותר, ומסמכיהם יובאו ללא השמטות. בשל נקיטת עיקרון זה לא יהיה לעיתים מנוס מחזרה על אותם נושאים, אולם החזרות הללו אינן זהות ולא אחת הן מאירות אותו נושא מזוויות נוספות ומוסיפות מידע. זאת ועוד, השמטת קטעים נוטלת מן הקורא יכולת להעריך מכתב או נאום כנתינתם, כיצירות שלמות הבנויות נדבך על גבי נדבך; השמטות, ככל שהן באות לחסוך

* משה שרת עיברת את שם המשפחה הלועזי *שרתוק* לשרת ב-1949. בהערות הוא נזכר בראשי-תיבות מ"ש, או בשמו העברי, במסמכים המקוריים נשמר השם שרתוק.

קריאת דברים שכביכול כבר נלמדו, מונעות בעד הלומד לעמוד על מלוא כישוריו של המחבר באקספוזיציה, בניתוח ובפולמוס – כפי שמאפשרת הבאת הדברים במלואם ללא התערבות חיצונית, והן גם עלולות לעורר בלב הקורא תהיות וסקרנות לגבי מה שנגרע ממנו.

המערכת נקטה מדיניות עריכה שונה גם בתחום מנגנון ההערות: כולן מובאות בתחתיות העמודים הרלוונטיים.

בשל השוני המובהק בין הסידרה הראשונה ובין ממשיכתה, קבעה העמותה למורשת משה שרת לסידרה המחודשת שם שונה: מאבק מדיני.

כרך מאבק מדיני א' מוקדש למסמכי חמשת החודשים ינואר-מאי 1942, שכן ראינו להתעלם מהמסמכים המעטים מתקופה זו, שבכרך יומן מדיני ה' הוקדשו להם 40 עמוד בלבד (מתוך 370 עמודי הכרך); בכרך הנוכחי, מאבק מדיני א', משתרעים מסמכי חמשת החודשים ינואר-מאי על פני 550 עמוד.

*

מן הראוי להצביע בפתח הדברים על עובדת היותו של משה שרת הבכיר במנהיגי היישוב בתקופה הנסקרת בכרך הנוכחי, שכן יו"ר הנהלת הסוכנות היהודית דוד בן-גוריון נעדר מן הארץ ושהה בבריטניה ובארצות-הברית מ-28.7.1941 עד 2.10.1942. בתקופה סוערת זאת – שבה ריחף על היישוב איום בפלישת הצבא הגרמני מדרום מכיוון לוב ומצפון מכיוון קווקז; שבה נקלע למשבר מפעל ההתנדבות לצבא הבריטי – בבת עינו של משה שרת – ובה החל מפעל התגייסות האישה העבריה לצבא הבריטי; שבה אירעה הטרגדיה של טביעת "סטרומה" ונחשפו במלוא כיעורן הקשיות ואטימות הלב של השלטונות הבריטיים לגורל פליטי החרב הנאצית שנמלטו בקליפות אגוז מחופי רומניה בתקווה להגיע לחוף מבטחים בארץ-ישראל; שבה נפתח פתח ליציאת יהודים אורחי פולין מברית-המועצות לאיראן ומשם לארץ-ישראל, התחזקה המגמה הפרו-ערבית של ממשלת בריטניה וניסרו מחשבות על הקמת פדרציה ערבית במזרח התיכון – מילא משה שרת בתנופה את תפקידו הרם. כמנהגו, עסק משה שרת בדבקות וללא לאות בגדולות – ויעידו המסמכים המגוונים עד מאוד, המתנשאים שוב ושוב לשיאי ביטוי בפרשות שעמדו ברומם של עולם היישוב כאסון "סטרומה", מפעל ההתנדבות לצבא הבריטי והמאבק על זכות האישה להתנדב לצבא הבריטי כשווה לגבר – אך לא משך ידו מקטנות שזימן לו חולין היומיום.

עובדה נוספת שעל הקורא להיות מודע לה היא שבתקופה הנסקרת בכרך זה עדיין לא נתחזרה מדיניות ההשמדה הנאצית הטוטלית של העם היהודי בשטחי הכיבוש הגרמני. שאכן זו מדיניותה העקרונית והמעשית של גרמניה הנאצית נודע בבירור רק באוגוסט-ספטמבר 1942.

*

המבחר הרבגוני המובא בכרך זה יקלע את הקורא הישר אל תקופה רבת מתח, אתגר ועשייה בחיי היישוב, יצייר לפניו תמונה אמינה של אותם ימים מנקודת מבטו של המנהיג היישובי הבכיר, יציג את הקשת הרחבה של פעילותו ותחומי אחריותו כראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית ואת עמידתו במבחן התלות המתסכלת בשלטון זר והמאבק במדיניותו המתנכרת, ובתוך כך ישפוך אור על אישיותו, על עקרונותיו המדיניים, החברתיים והמוסריים, על אוצר הדעת שלו ועל כישוריו בניתוח סוגיות ובהסברתן. מאה וחמישים וחמשת המיסמכים המובאים בכרך זה הם בבחינת לבנים חיוניות לבניין תולדות היישוב בחודשים ינואר-מאי 1942, אך כמובן שאין בהם די להצגת בניין זה. אנו רואים את תפקידנו כמסייעים בהקמתו.

*

כמה מסמכים בולטים, כגון נאומי משה שרת בוועד הפועל הציוני המצומצם (6.1.1942), בוועידה החמישית של הסתדרות העובדים הכללית (9.3.42), ובמושב הוועדה לחקר הבעיה הערבית (12.3.1942) – ישרתו את הקורא גם כסקירה היסטורית של התקופה הישר מפי בעל הדבר.

*

נאומי משה שרת המועתקים מן הפרוטוקולים של הנהלת הסוכנות היהודית ושל מוסדות מפא"י והסתדרות העובדים הכללית, שלא נערכו על-ידו, לויטשו קלות פה ושם למען זרימות הקריאה, אך לא נערכו כדי להופכם מלשון דיבור לשפה כתובה. המסמכים בשפה האנגלית תורגמו בידי יעקב שרת.

רוב המסמכים הנזכרים בספר שמורים במקורם בארכיון הציוני המרכזי. העתקי כולם מצויים בארכיון העמותה למורשת משה שרת.

אנו ממליצים לפני הקוראים להיעזר במפתחות חמשת כרכי יומן מדיני כדי לעמוד על התייחסויות משה שרת לעניינים ולאישים שכבר נדרש להם בשנים קודמות. קוראים מעוניינים יוכלו לקרוא את כרכי יומן מדיני באתר העמותה למורשת משה שרת.

מידע בסיסי על אישים ועל ארגונים, הנזכרים בספר, מובא במסגרת ההערות מדי איזכור ראשון בגוף המסמכים. התשלוחים למקורות מובאים במקוצר ומפוענחים בנספח המקורות.

תודתנו נתונה לארכיון הציוני המרכזי, לארכיון מפלגת העבודה על-שם משה שרת, לארכיון העבודה על-שם פנחס לבון ולארכיון ה"הגנה".

יעמדו על הברכה דר' פנחס עופר על סיועו בהבהרת סתומות ורנה שרת שסייעה בעריכה.

יעקב שרת, שפרה קולת

יולי 2009

צילום: הימלרייך

משה שרת במחלקה המדינית של הסוכנות, ירושלים

פגישה עם ויקטור קולט בקהיר

שאלות מדיניות

מר שרתוק: בנסיעה האחרונה לקהיר,² שבאה כחתף, עשיתי רק 2 מעת לעת, והיה ידוע לחברים שנסיעה זו באה בראש ובראשונה על מנת להתראות עם ויקטור קולט.³ הוא כידוע חבר הפרלמנט מהסיעה השמרנית. למרות גילו הצעיר בערך, בפרלמנט

1 סדר היום: א. ענייני תקציב; ב. דברי אזכרה לפנחס רוטנברג; ג. שאלות מדיניות; ד. הוועד הפועל המצומצם.

פנחס רוטנברג (1879-1942), שנפטר אור ליום זה, היה יו"ר הוועד הלאומי (להלן: "וה") 1929-1931; 1921-1939. ב-1921 קיבל מממשלת בריטניה זיכיון להפקת חשמל בא"י והקים את המפעל ההידרו-חשמלי בנהריים ותחנות כוח בחיפה ובת"א. משה שרתוק (להלן: "מ") ספד לו בישיבה:

רבותי, אינני חושב שזו השעה וההזדמנות לתת הערכה לאישיות שליוונו למנוחות היום. אני רוצה לומר רק מילים ספורות: אנחנו מכבדים את זכרו של יהודי גדול, של דמות מיוחדת במינה, בעלת שיעור קומה מיוחד במינו, של מי שהיה אחד החזיונות המופלאים בדורנו ובתקופה זו של בניין הארץ. אדם, שככמה אישים אחרים חזר לצור מחצבתו לאחר שרעה בשדות זרים, אבל חזר בכל לבו, בכל נפשו ובכל מאדו. זה היה אוצר גדול של כוחות, אוצר גדול של כישרון מעשי ושל יכולת ביצוע. הוא הקים מפעל גדול בארץ, ששינה את פני חיינו הכלכליים, שפתח אפשרויות חדשות ליצירתנו המשקית, מפעל ששינה גם את מפת הארץ פשוטו כמשמעו – בפינה אחת. אבל משקלו בתוכנו חרג ממסגרת זו. הכוח המניע היה גדול בו – היתה בו חרדה עמוקה, חרדה שלא ידעה מרגוע לבאות, לגורל העם. הוא חתר לגדולות. לא הכל ניתן לו לבצע. אולי לא כל מה שרצה יכול היה להיות מוצא לפועל, אבל החרדה שלו, התביעה שלו – הם ירושתנו כיום כמו ההישגים והביצועים הגדולים שלו. אל יישכח זכרו בתוכנו!

2 ב-29.12.1941, לאחר שביום זה הודיע לו קולט, כי הוא ורה"מ פולין הגולה שיקורסקי שוהים בלוד בתנאים ביניים קצרה, בדרכם חזרה ממוסקבה למצרים, יצא מ"ש לקהיר להיוועד שם עם קולט.

3 ויקטור אלכסנדר קולט (1896-1943). ציר פרלמנט מטעם המפלגה השמרנית 1924-1943. מראשי "הוועד הפרלמנטרי למען א"י" (Palestine Parliamentary Committee). תמך בהקמת יחידות של יהודי א"י בצבא הבריטי והתנגד למדיניות הקשוחה שנקטה הממשלה לגבי כניסת פליטים יהודים לא"י. מ-1940 איש קשר בין הממשלה הגולה של פולין ובין ממשלת ברית המועצות. דר' חיים וייצמן (להלן: ח"ו) ביקש משר החוץ אידן ב-1940 למנותו לקצין קישור ליד המפקד שיתמנה להקמת היחידות היהודיות. ב-1941 ליווה את שיקורסקי בנהלו מ"מ עם שלטונות בריה"מ על שחרור שבויי מלחמה ופליטים פולנים ששהו בבריה"מ. ניספה עם שיקורסקי בתאונת מטוס ב-3.7.1943.

באמצעות קולט שלח ח"ו למ"ש מידע על מגעים בלונדון בשאלת הקמת היחידות היהודיות, וביקש ממ"ש להיוועד מפיו על מצב הדברים (ר' ח"ו אל מ"ש מ-15.10.1941, אגרות ח"ו, עמ' 215-216; על פגישות מ"ש עם קולט ב-1939 ר' משה שרת, יומן מדיני (להלן: יומ"מ) ד'.

הוא אחד החברים הציונים הוותיקים, ידיד אישי נאמן מאוד, חסיד גדול של נשיאנו חיים וייצמן. בנסיעתו זו נתלווה לגנרל שיקורסקי⁴ בתור מקשר בריטי שלו. הוא עבר בארץ פעמיים בדרכו לרוסיה ובשובו, אבל לא ניתן לו אף באחת משתי פעמים אלה להתעכב בארץ כדי פגישה אתנו, והפציר בי מאוד להתראות אתו בקהיר. נענית לבקשתו, ומטרתו היתה משולשת: (1) חשבתי לשמוע משהו מהנעשה בפניה שלנו, מאחורי הקלעים בלונדון,⁵ אם כי ידעתי שהרשמים שלו לא יהיו טריים ביותר, אלא מהזמן לפני נסיעתו לרוסיה. ייחסתי ערך גם לזה, בשים לב למידה הזעומה, המקוטעת, של הידיעות המתקבלות מלונדון. (2) חשבתי למסור באמצעותו דברים לחברינו בלונדון על הנעשה בארץ, דאגתנו וחרדתנו לעתיד הקרוב והרחוק והדברים הנראים לנו כחייבים לעמוד במרכז פעולתנו. (3) דבר שבא לגמרי בהיסח הדעת, כיוון שנודמן לו לעסוק בשליחות מדינית מטעם האנגלים ברוסיה: חשבתי לשמוע על הנעשה שם בכלל, ובייחוד על הדברים הנוגעים לנו.⁶

מן השמים נלחמו נגד נסיעה זו. אילו באתי לספר את פרשת הנפתולים הקשורים בנסיעה זו, היה זה סיפור מעניין. קודם נלחמו בנו מן השמים בדרך מליצה, לבסוף – פשוטו כמשמעו, כי טיסתי נתקלה בקושי מזג האוויר, נתעכבה למשך כמה שעות ולקהיר הגעתי באיחור של שעה וחצי לעומת המועד שקבעתי לפגישה אתו,

4 ולדיסלב שיקורסקי (1881–1943). רה"מ בפולין ושר המלחמה 1922–1924. לאחר כיבוש פולין בידי הגרמנים ב-1939 עמד בראש הממשלה והצבא של ממשלת פולין הגולה, שמושבה היה תחילה בפרס ואח"כ בלונדון. עם הצטרפות בריה"מ למלחמה בגרמניה פתחו איבן מאיסקי, שגריר בריה"מ בלונדון וגנרל שיקורסקי בשיחות על חידוש קשרים דיפלומטים בין שתי המדינות וב-30.7.1941 חתמו על הסכם להקמת צבא פולני מקרב אזרחי פולין שנמלטו לבריה"מ ולשחרור שבויים. בדצמבר 1941 הוזמן שיקורסקי למוסקווה לשיחות עם סטלין על אישור ההסכם ועל גבולות פולין וריבונותה לאחר המלחמה. ב-5.12.1941 חתמו שניהם על "הצהרת ידידות ותמיכה הדדית" בין שתי המדינות.

5 בסתיו ובחורף 1941 התנהלו בקבינט הבריטי דיונים בשאלת המדיניות הבריטית במזה"ת. על הפרק עמדו בעיות הקמת פדרציה של מדינות ערב ומקומו של היישוב הא"י בה, המשך תקפותו של "הספר הלבן" (להלן: הסה"ל) מ-1939, שאלת העלייה לא"י ושאלת הקמתן של יחידות צבאיות יהודיות, שיורכבו מהמתנדבים הארץ-ישראלים שהחלו להתגייס עם פרוץ המלחמה.

6 על מאמצי הסוכנות היהודית (להלן: הסה"י) לסיוע פליטים יהודים שנמלטו מפולין לבריה"מ ולחילוץם, ולשחרור אסירי ציון ר' התכתבות מ"ש עם המזכיר הראשי ועם המפקח על ההגירה בספטמבר-אוקטובר 1941 (אצ"מ S25/324). ב-17.9.1941 שיגר מ"ש מכתב למזכיר הראשי:

נודע לסוכנות מן המפקח על העלייה על אפשרויות למתן ויזות לא"י למהגרים ע"י השגרירות הבריטית במוסקבה. המועמדים מבריה"מ יהיו פליטים יהודים מפולין ברוסיה, שעומדים להיות משוחררים עכשיו על סמך ההסכם הפולני-רוסי, בנוסף למספר גדול של ציונים, כ-1,800 חלוצים הדרושים בא"י להגל המחסור בידים לצורכי הקלאות. הסוכנות שומרת עבורם 100 סרטיפיקטים. נהיה מוכנים לתת רשימת מועמדים. דרוש איש מן הסוכנות במוסקבה להבטיח רשימת המועמדים לקבלת ויזות. הסוכנות פנתה לשגרירות הסובייטית בלונדון (שם). ר' גם דוח הקונגרס הכ"ב, עמ' 137, 160; ודברי מ"ש בהנהלת הסוכנות (להלן: הנה"ס) ב-4.8.1941 (יז"מ ה', עמ' 238) ובמועצת מפא"י ב-18.11.1941 (יז"מ ה', עמ' 256 ואילך).

והשעות היו יקרות. אומנם הגעתי לקהיר שלוש שעות לפני טיסתו, אבל הידיעה על איחורי לא הגיעה אליו. הוא נלאה לחכות לי. כשבאתי לא מצאתיו במלונן, איבדתי שתי שעות יקרות בחיפושים אחריו, הייתי אתו רק שעה וחצי, ומשעה וחצי אלה יכולנו לשוחח ביחידות רק חצי שעה, ושעה בחברת אנשים אחרים במסיבות שלא יכולתי להמשיך שיחה אתו אלא במקוטע.

במשך חצי שעה זו שמעתי דברים מעניינים ומסרתי דברים שנראו לי כעיקריים. עלי להדגיש שהמסירה היתה באופן מבוהל, תחת לחץ הזמן, ללא יכולת להסביר הסבר היטב, באופן יסודי, להציג את הדברים בדרגת החשיבות המתאימה. עלי להעיר כאן, שאף על פי שקולט הוא ידיד נאמן, ועל יחס נפשי ולבבי אין לפקפק, אין הוא בכלל אדם בעל שיקול דעת עמוק מאוד, ואין לסמוך על זה שהוא יתפוס דבר מתוך דבר ובעצמו ידע להסביר אותו. אני אומר דברים אלה כדי לסייג את הדברים שלי ושלך.

כפי שצינתי היו לנו שלושה נושאים: (1) לונדון; (2) ארץ-ישראל והמזרח; (3) רוסיה. ביחס לראשון סיפר לי על מעמד אחד, שהוא עצמו השתתף בו: זו היתה הופעת משלחת פרלמנטרית,⁷ שהתייצבו לפני לורד מוין.⁸ לדבריו הוא [קולט] עמד בראש המשלחת.⁹ לא ברור היה לי בת כמה היתה המשלחת, מי ומי היו ההולכים וזולתו. אבל משלחת זו התייצבה בשם קבוצה של 40-50 חברי הפרלמנט הבריטי. כנראה שלפני כן התקיימה ישיבת "הוועד הפרלמנטרי לענייני ארץ-ישראל", שוויצמן נאם לפניו, וכתוצאה מדברי וייצמן הוחלט לשגר משלחת זו. לא ברור באיזה תאריך התייצבה המשלחת, כנראה ימים מועטים לפני נסיעתו [של קולט] מלונדון. במובן המדיני חל דבר זה בין שני תאריכים, בין התאריך בו נודע לנו על התחלטה השליטית של הממשלה ביחס לכוח היהודי ובין התאריך בו מסר וייצמן הודעה גלויה.¹⁰ מסירת גילוי הדעת של וייצמן חלה בהעדר קולט מלונדון.

7 הכוונה ל"הוועד הפרלמנטרי למען א"י" (Palestine Parliamentary Committee), שחבריו, צירי הפרלמנט אוהדי הציונות, פעלו בשנות ה-30 של המאה ה-20 בעידוד ההנהלה הציונית (להלן: הנה"צ) בלונדון (על פגישות עם חברי הוועד ר' יו"מ ג', עמ' 57, 345; יו"מ ד', עמ' 134, 148-150, 277-278, 291). באוקטובר 1941, לאחר שנדחתה התוכנית להקמת צבא יהודי, חידש הוועד את פעילותו בראשות יאשיה וויג'ורד.

8 וולטר מוין (1880-1944). בפברואר 1941 התמנה שר המושבות במקום ג'ורג' א' לויד. בפברואר 1942 הוחלף בתפקידו ע"י ארתור רוברט קרנבורן. הגיש לקבינט מספר תזכירים ובהם הצעות עקרוניות בשאלת המדיניות בא"י, הקמת יחידות של יהודי א"י בצבא הבריטי ועלייה, והתכתב בעניינים אלה עם הנציב העליון הרולד מקמייקל ועם השר התושב בקהיר אוליוור ליטלטון (קודמו של מוין). באוגוסט 1942 התמנה לסגנו של ריצ'רד קייסי, השר התושב בקהיר ובינואר 1944 בא במקומו. תזכיר בעניין היחידות הא"י מובא בכהן, עמ' 94. נרצח בקהיר ב-6.11.1944 בידי שני אנשי לח"י.

9 באוקטובר 1941.

הקבוצה התייצבה בפני לורד מוין ואמרה לו בערך כך: אנחנו יודעים שהממשלה החליטה בשלילה על כוח יהודי לאחר שהממשלה, באופן המפורש ביותר, קיבלה החלטה חיובית ומסרה זאת בתור הבטחה לסוכנות היהודית, לוייצמן. אנחנו מדוכאים, מאוכזבים מדבר זה. נראה לנו שהממשלה נוקטת קו משונה מאוד לגבי הערבים מזה והיהודים מזה. אם הערבים בוגדים, אזי צריך לפייס אותם. אם הערבים נאמנים – צריך לגמול להם, לשלם להם שכר בעד נאמנותם, בעוד שנאמנותם של היהודים מקובלת כדבר המובן מאליה, נתון מראש, והממשלה רואה היתר לעצמה לזלזל ביהודים, לפגוע ברגשותיהם. אנחנו מבינים, שעניין הקמת הכוח היהודי אינו אפשרי במסיבות הנתונות, זה כרוך בקשיים גדולים. חלילה לנו להעמיד את הממשלה בפני קשיים במשך מהלך המלחמה, אף על פי כן, רוצים אנו להציע, אם אי-אפשר להקים את הכוח במתכונת עולמית, אולי אפשר לגבש את המאמץ המלחמתי של יהודי ארץ-ישראל לדבר מה יותר ממשי והוגן, ליצור חטיבה, לצרף את היחידות היהודיות שנתגייסו בארץ לחטיבה אחת.¹¹ על זה ענה מוין, שגם דבר זה הוא בלתי אפשרי, כרוך בקשיים שהממשלה לא תוכל להתגבר עליהם. הם [חברי המשלחת] אמרו מה שאמרו, והוסיפו שהם מסרבים להבין שלא עלה בידי וייצמן להתראות עם צ'רצ'יל. ראש הממשלה, למרות הטרדות הרובצות עליו, לא מצא אפשרות להיפנות לשיחה עם וייצמן, להסביר לו מדוע נאלץ לחזור בו מדיבור מפורש. הם סבורים שהסוכנות היהודית או וייצמן היו ראויים להסבר אישי מצד ראש

10 מגעים בדבר הקמת צבא יהודי, במסגרת הצבא הבריטי, מורכב ממתנדבים מא"י ומארה"ב ומפליטים יהודים בבריטניה, התקיימו בין הנהג"צ והממשלה הבריטית מאז 1940, והסתיימו במשבר בספטמבר 1941. הנהג"ס הציעה לשלטונות המנדט לגייס מספר גדול ככל האפשר של יהודים ארץ-ישראלים לשירות צבאי במסגרת הצבא הבריטי מייד אחר פרוץ המלחמה. את המהלכים בנושא זה עד אמצע 1940 סיכם מ"ש במכתבו לגנרל גייפֶרד, המפקד הצבאי הבריטי העליון בא"י ועבה"י, ב-20.6.1940. (י"מ"מ ה', עמ' 84-88). ב-3.9.1940 נועד ח"ו עם רה"מ צ'רצ'יל והגיש לו מסמך בן 5 נקודות, בו הציעה הנהג"ס להקים צבא יהודי לשירות במזרח ובמקומות אחרים (אגרות ח"ו, עמ' 35-36). צ'רצ'יל נתן הסכמתו לתוכנית והבטיח להעלותה בקבינט. ב-4 במרס 1941 הודיע שר המושבות מוין לח"ו כי התוכנית להקמת היחידות היהודיות נדחתה לחודשים מספר. טיפול הנהג"ס בלונדון בהקמת היחידות היהודיות נמשך (י"מ"מ ה', עמ' 172, 174-176). ב-10.9.1941 שלח ח"ו לצ'רצ'יל תזכורת להבטחתו (אגרות ח"ו, עמ' 197), אך ב-15.10.1941 הודיע מוין לח"ו סופית כי רעיון הצבא היהודי לא יצא לפועל עקב קשיי הובלה בים (ר' מ"ש במזכירות מפא"י, 18.10.1941, י"מ"מ ה', עמ' 252-253). ב-31.10.1941 דיווח מ"ש להנהג"ס כי ביום הקודם קיבל טלגרמה מלונדון וזו לשונה:

וייצמן בן-גוריון ראו את מוין ב-23 לחודש: מוין הודיע שיצירת דיוויזיה יהודית מחוץ לארץ-ישראל זה דבר בלתי מעשי לרגל העדר אוניות, כיוון שכל האוניות דרושות לעזרת רוסיה. מחינו ודרשנו איחוד היחידות היהודיות בארץ-ישראל לפורמציה אחת בשם יהודי וסמליה, והדגשנו שהדבר אינו דורש אוניות. מוין ענה שהיועצים הצבאיים מתנגדים ליצירת שני צבאות בארץ-ישראל. אנחנו אמרנו: החלטה שלילית זו פירושה עוד הבטחה שהופרה. ב-9.11.1941 הודיע ח"ו בפומבי על כישלון המו"מ בנושא זה (על דיונים בפרלמנט בנושא זה ר' כהן). על מנת שישתרו במסגרת הצבא הבריטי לא כפרטים אלא כמייצגים ישות לאומית.

הממשלה, כאשר שם פתוחות לפניו כל הדלתות. על זה ענה לורד מוין, שהוא דיבר עם צ'רצ'יל והפציר בו לקבל את וייצמן, אבל צ'רצ'יל אמר לו: "לשוחח עם וייצמן – זה אינו דבר פשוט, שתי שעות עוברות כהרף עין". הוא רוצה לומר שזה עניין לשתי שעות, וזה מוכרח להיות שתי שעות – ואחר-כך יש לו לילה של נדודי שינה. "במצבי היום – אמר צ'רצ'יל – איני יכול לעמוד בדבר זה".¹²

אני אמרתי [לקולט], שמוין הפציר בצ'רצ'יל שיקבל את וייצמן, ומעניינים נימוקיו של לורד מוין. כנראה שבן-גוריון באחת הופעותיו בלונדון, אם במסיבת עיתונאים או בהרצאה שנמסרה על-ידי העיתונאים, דיבר על התיישבות של שלושה מיליון יהודים בארץ-ישראל לאחר המלחמה במשך תקופה קצרה מאוד.¹³ דבר זה הגיע לתשומת לבו של הקבינט [הבריטי], לתשומת לבם של חברים מסוימים בקבינט, ועורר התרגשות ידועה שם, ומוין אמר לצ'רצ'יל שצריך להזמין את וייצמן כדי להסביר לו כי דבר כזה לא ייתכן – הוא אינו יכול ללכת בגדולות כאלה.

כנראה שבקשר עם זה עורר מוין את שאלת מדגסקר.¹⁴ פה לא ברור לי אם אמר זאת בפגישה עם חברי הפרלמנט הבריטי או בשיחה אחרת עם קולט. קולט סיפר לי זאת כעובדה (השיחה היתה חטופה מאוד, הוא הביט על השעון, למרות רצוני לשמוע ממנו הייתי מוכרח לקצר את סיפורו, לא לשאול אותו לפרטים, כדי שיישאר לי זמן לומר משהו, ולכן לא הרביתי לשאול) שהציר הפולני [בלונדון] דיבר עם מוין על שאלת היהודים והוכיח לו אותו דבר שכבר שמענו הָדוּ משיחת וייצמן, בן-גוריון ומוין – ששאלת האמיגרציה היא שאלה דחופה בממדים גדולים ביותר, והציר הפולני הוא שקבע את המספר של שלושה מיליון. על שאלת מדגסקר אמר קולט: "את חטאי אני מזכיר. היתה תקופה ב-1938 וב-1939 שאני בעצמי התחלתי לשנות ברעיונות טריטוריאליסטיים – כי הוא ראה שישנה בעיה חריפה מאוד ודחופה – ושאלתי את עצמי: האומנם אין למצוא פינה אחרת, שיכולה לקלוט יהודים במספר רב?" בין יתר הדברים התעניין במדגסקר, לא רק להלכה אלא נסע לפריס ובירר את השאלה במשא-ומתן עם מיניסטרים צרפתים. מיניסטרי

12 על הודעת מוין לח"י מ-15.10.1941, ועל פגישת ח"י וב"ג עם מוין ב-23.10.1941, מסר מ"ש בשיבת הנה"ס 18.10.1941 (ר' יומ"מ ה', עמ' 252; ר' גם תכתובת ח"י-מוין, דצמבר 1941 (אצ"מ 7569/25).
13 ב"ג שהה בלונדון בסתיו 1941, העניק שם ראיונות לעיתונות ונועד עם אישים שונים.
14 ב-1937 הציעה ממשלת פולין לממשלת צרפת, ששלטה על האי מדגסקר, ליישב שם יהודים

אזרחי פולין, שכן ביקשה להקטין את המיעוט היהודי. משלחת סקר פולנית יצאה לאי בתיאום עם השלטונות הצרפתים, שהיו מעוניינים בהתיישבות חקלאית במדגסקר מטעמיהם-הם. המשלחת סיכמה בתום הסקר, כי התוכנית אינה בת-ביצוע. ב-1940 חשבו הגרמנים לרכוש באי

4 מיליונים מיהודי אירופה והטיפול בביצוע הדבר הוטל על אדולף אייכמן, שעמד בראש "המשרד להגירת יהודים". באוקטובר 1941 העלו גם הבריטים את תוכנית מדגסקר, בצד פתרונות טריטוריאליים אחרים להגירת יהודים (על "תוכנית מדגסקר" ר' לני יחיל, "מדגסקר – חזון תעתועים של פתרון השאלה היהודית", "ילקוט מורשת" י"ט, יוני 1975).

צרפתי אמר לו באופן מוחלט ביותר, שאין כאן על מה לדבר, שמדגסקר זה עורבא פרח – (גרינבוים: זה נאמר גם לממשלה הפולנית!) – ויש להסיר שאלה זו לחלוטין מעל הפרק. באותו זמן [אמר קולט למוין:] "אתם דיברתם על בריטיש גויאנה".¹⁵ בשמוע לורד מוין את השם בריטיש גויאנה, זרק את ידיו למעלה ואמר: "על בריטיש גויאנה אין מה לדבר".

לא ברור לי איך נסתיימה השיחה מבחינת הפרוטוקול. ברור שמבחינה מדינית קולט סיכם שיחה זו באומרו שהוא, מתוך כל ניסיונו הפרלמנטרי, לא הזדמן לו להשתתף במשלחת אשר מיניסטר קיבל אותה באדיבות כזאת, ביחס חם כזה, אבל לתוצאות מעשיות – לא כלום.

בנוגע למצב הכללי בלונדון, כל מה שיכולתי להציל מפי קולט זו היא ההנחה ביחס לצ'רצ'יל, שלבו [אוהד] כמו שהיה. אבל הוא מרוכז כולו בענייני המלחמה. והוא חושב ששאלה זו [של א"י] יכולה ומוכרחה לחכות עד סוף המלחמה, ואין לו כל רשות להסיט עכשיו את דעתו מהעניינים העיקריים העומדים על הפרק לשם טיפול בשאלה זו.

אגב החקירה והדרישה שניהלתי כלפי קולט לגבי עמדתו של צ'רצ'יל, הזכרתי את עניין "פטריה" שבו התערב לטובתנו.¹⁶ על זה ענה קולט שהוא יודע היטב עניין זה, ולא צ'רצ'יל הוא שהציל את המצב אז. הוא אמר: הצלת המצב באה כתוצאה אישית מהתערבותו של גרין,¹⁷ נשיא "אמריקן פדריישן אוף לייבור", וגם בוויין,¹⁸ שהתערב

15 אחת התוכניות שהועלו לאחר ועידת אויאן, שהתכנסה ביוזמת ארה"ב ביולי 1938 לדיונים במציאת ארצות מקלט לפליטים יהודים מגרמניה ומאוסטריה, היתה תוכנית בריטית להושיב יהודים בגויאנה הבריטית, מושבת כתר בצפון-מזרח אמריקה הדרומית, בין נצואלה וסורינם. על תוכנית זו הכריז רה"מ צ'מברלין בנובמבר 1938 וממשלתו מינתה ועדת חקירה לבדיקת היתכנותה. על עמדת מ"ש לגבי התוכנית ועל אופיה – "כל התוכנית היא עורבא פרח כדי לחפות על נסיגת הממשלה מ'הצהרת בלפור'" – ר' יומ"מ ד', עמ' 268, 275–278, 575, 576; יומ"מ ה', עמ' 251. ר' גם בנימיני, עמ' 265–272.

16 בנובמבר 1940 העבירו הבריטים ל"פטריה", אוניית נוסעים ישנה שעגנה בנמל חיפה, כ-3,600 מעפילים שהגיעו לחופי א"י בחודש זה באוניות "פסיפיק", "מילוס" ו"אטלנטיק", כדי לגרשם מהארץ. למניעת הגירוש חיבלה ה"הגנה" באונייה ב-25.11.1940. מבצע החבלה השתבש, "פטריה" טבעה וכ-260 מן המעפילים ניספו. בעקבות הפרשה פירסמה ממשלת בריטניה ב-27.11.1941 תקנות מחמירות נגד עלייה לא-חוקית, שקבעו גירוש המעפילים מהארץ ואיסור על שובם אחרי המלחמה (ר' כהן, עמ' 74–75). בסופו של דבר, לאחר מו"מ ממושך בלונדון, הורשו ניצולי "פטריה" להישאר בארץ, שכן צ'רצ'יל, שהיה מעורב בדיונים בפרשה זו, חלק על דעת שריו שגרסו גירוש (ר' יומ"מ ה', עמ' 123 ואילך; כהן, עמ' 74; סת"ה ג-1 עמ' 152–158). 17 וויליאם גרין (1870–1952). נשיא אירגון הפועלים האמריקני American Federation of Labor (AFL). ובעל השפעה במפלגה הדמוקרטית ובממשל. סייע לציונים בארה"ב. 18 ארנסט בוויין (1881–1951). ממנהיגי האיגודים המקצועיים ומפלגת ה"לייבור" בבריטניה. צ'רצ'יל צירפו לממשלתו הקואליציונית ב-1940 כשר העבודה. ב-1945 התמנה לשר החוץ בממשלת ה"לייבור" של קלמנט אטלי.

לאחר בקשתו של גרין. לבסוף – וזהו הדבר הסנסציוני – הליפקס.¹⁹ הוא היה עוד אז מיניסטר לענייני חוץ. "והליפקס זה, הרי אתה יודע – אמר קולט – שהוא אינו ציוני, אבל יש לו יחס מיוחד לוייצמן, ובמקרה זה הרגיש כי מזכירות [משרד] המושבות מגדישה את הסאה, ובקבינט הוא נקט עמדה ברורה בעד השארת אנשי 'פטריה' בארץ". וידוע לו שלורד ליד²⁰ המנוח טילפן למחרת היום להליפקס ואמר לו: "הגם אתה – ברוטוס?, אתה הנך האיש האחרון שציפיתי לדבר כזה מצדו. איך מלאך לבך לעשות דבר כזה!" זהו פרט ביוגרפי להליפקס, פרט פוליטי בשבילנו – (גרינבוים: וגם לצ'רצ'יל) – אם הדבר [ביטול גירוש ניצולי "פטריה"] סודר בלי התערבותו של צ'רצ'יל, הרי אין זה לגנותו. לנו ידוע פרט אחר: כאשר מישוה דיבר עם צ'רצ'יל על שאלת [גיוס] כוח אוויר ארץ-ישראלי, צ'רצ'יל אמר: "אנחנו עכשיו שברנו את משרד המושבות בעניין אחד, עכשיו לאט לנו איתם. נחוס עליהם קצת".

למה ששמעתי על לונדון, אפשר לצרף דברים ששמע קולט בקהיר. הוא דיבר בקהיר עם כמה אנשים שיש להם עמדה אנטי-ציונית, הוא דיבר גם עם ליטלטון²¹ ואוקינק.²² משניהם, ובייחוד מאוקינק, הוא שמע טובות עלי, אם כי ליטלטון דיבר סרה ביהודים בכלל. הוא אמר: "היהודים בארץ-ישראל מתנהגים כמו נאצים". קולט שאל: "מה זאת אומרת?" אז אמר ליטלטון: "שם עובדים בפצצות. אם מישוה אינו תורם – תיכף זורקים לביתו פצצה, ואלה הדרכים שהם הולכים בהם".²³ קולט שאל אותי אם אלה הם הדרכים. האם נתחדש דבר-מה במובן זה בארץ-ישראל. אמרתי לו מה המצב לאמיתו. והוא אמר שגם הוא שיער כך, אבל ליטלטון נתפס להכללה ואצלו יצא הקצף על היישוב כולו.

19 לורד אדוארד הליפקס (1881-1962). שר המלחמה מטעם המפלגה השמרנית 1935-1938; שר החוץ 1938-1940. צידד בפרסום הסה"ל של 1939. שגריר בריטניה בארה"ב 1940-1946.

20 לורד ג'ורג' אמברוו ליד (1879-1941). חבר פרלמנט מהמפלגה השמרנית. נספח למשרד הערבי בקהיר 1916-1917. נציב עליון במצרים ובסודן 1925-1929. שר המושבות בממשלת צ'רצ'יל ממאי 1940 עד פטירתו בפברואר 1941.

21 אוליור ליטלטון (1893-1972). חבר קבינט המלחמה בממשלת צ'רצ'יל. ביוני 1941, כאשר הוחלט להציב בקהיר שר תושב (Minister of State Resident in Middle East), מונה ליטלטון לתפקיד זה. הוא הקים בקהיר "משרד לטיפול בעניינים המדיניים של המזרח התיכון" ועמד בראשו מיולי 1941 עד מרס 1942. מ"ש הגדיר את המשרד "סניף של קבינט המלחמה בקהיר" ("יומ"מ ה', 9.7.1941 עמ' 218), ור' שם הערכת מ"ש את ליטלטון ומשרדו.

22 גנרל קלוד ג'ון אוקינק (1884-1981). התמנה מפקד הצבא הבריטי במזה"ת ביולי 1941 במקום גנרל ארצ'בלד ווייוול. בסוף 1941 ביקש צ'רצ'יל להקדים ולתקוף את הצבא הגרמני בלוב ולהביסו על מנת להבטיח את גבול מצרים ותעלת סואץ. רק לאחר שרומל פתח בהתקפה בסוף מאי 1942, נטל אוקינק לידיו את הפיקוד המעשי על המערכה מידי סגנו גנרל ריצ'י, וניהל את הקרבות עד להתייצבות החזית באל-עלמיין באוגוסט 1942. צ'רצ'יל, ששהה במצרים בדרכו לרוסיה ובשובו משם בקיץ 1942, פיצל את פיקוד הצבא הבריטי במזה"ת לשני ראשים: פיקוד שכלל את מצרים, א"י וסוריה, שעליו הפקיד את גנרל הרולד אלכסנדר, והותיר בידי אוקינק פיקוד שכלל עד 1943 את עיראק ופרס.

23 ב-7.9.1941 הטילו אנשי אצ"ל פצצה על בית יו"ר "ועדת המצב" היישובית בהרצליה.

יחד עם זאת אמר ליטלטון: "הגיוס ירד מאוד. עד לתשעה אנשים לחודש". אמרתי לו [קולט] שזה לא נכון, והוא הוסיף שליטלטון ניסה להסביר מדוע הדבר כך: (1) מצב העבודה בארץ קשה, יש מחסור בידים עובדות; (2) כל כך הרבה ארצישראלים נפלו בשבי ביוון,²⁴ ויש אירעה תקלה - כנראה שזה השפיע על מהלך הגיוס אחר-כך. בנוגע לרוסיה הוא [קולט] הגיע עד לקוויבשב²⁵ ולא יסף. לא נסע למוסקווה, הבולשביקים לא נתנו לו. הוא אמר: "הבולשביקים לא האמינו לי". מה שהיה במוסקווה הוא יודע מפי השמועה, מפי גנרל שיקורסקי. הרושם הכללי הוא שעומדים בגבורה למרות מיעוט הצידוד. הם יצאו מרוסיה לפני התחלת ההתקפה. הרושם היה ברור: מוסקווה לא תיפול. שיקורסקי מרוצה מתוצאות ביקורו. הוא [קולט] מניח שהוא מוכרח להיות מרוצה. הוא אמר שסטלין יצא מגדרו כדי להיות אדיב כלפי שיקורסקי למען התפייס עם הפולנים. הוא אמר שישנה שאלה חמורה מאוד מאוד, שאלת הפליטים הפולנים.²⁶ יש [בבריה"מ] ציבור של מיליון וחצי פולנים, בתוכם הרבה יהודים, ולו - לקולט - נודמן לראות מחנה אחד, המחנה של סרטוב. זהו מחנה של 20,000 נפש. כאשר שאלתי אם יש שם משפחות הוא אמר: יש גברים, יש נשים ויש ילדים, לאו דווקא משפחות (גם זה אומר לא רק משהו אלא הרבה). "תאר לעצמך - הוא אמר לי - בעונה זו של השנה, במקום כמו סרטוב,²⁷ יושבים האנשים באוהלים". הוא אמר: "אין כלל לתאר את מצב הדברים שם". זה פשוט מחריד מה שהוא ראה שם.

כאן אני מגיע לנקודה היהודית אצל סטלין. "אתה יודע - הוא אמר לי - סטלין הוא אנטישמי". מניין לך? אמרתי. "כאשר שיקורסקי טען בעניין זה של הפליטים, סטלין אמר: 'מה אתה מצר כל כך בצערם של אנשים אלה, הרי אין אלה אלא יהודים'". שאלתי אותו מה ענה שיקורסקי. שיקורסקי אמר: "כמובן, מה שייך? הלא הם אזרחים פולנים כמו כולם!" את זאת הוא [קולט] אמר לי בחברה גדולה, בארוחת ערב, ואני חזרתי אחר-כך לזה ושאלתי אותו: "הבאמת קיבל שיקורסקי רושם שסטלין הוא אנטישמי?" "כן - אמר - אנטישמי מאוד".

החלק השלישי של השיחה עם קולט היה על ארץ-ישראל. כאן השתדלתי אני להרביץ תורה על רגל אחת. סיפרתי לו בקיצור נמרץ על השיחה עם ליטלטון

24 באפריל 1941 נפלו בשבי ביוון ובכרתים 1,400 חיילים יהודים מא"י, רובם מיחידות החפרים, לאחר שפינויים במהלך הנסיגה הושגה בשל העדפה שניתנה לפינוי חיילים בריטיים. הם ישבו במחנות שבויים בגרמניה כל שנות המלחמה.

25 עיר על הוולגה ממזרח למוסקווה, לשם הועברו מוסדות המימשל הסובייטי ונציגויות דיפלומטיות כאשר קרב הצבא הגרמני לבירה מוסקווה בספטמבר 1941.

26 אזרחים וחיילים פולנים, שברחו לשטחי בריה"מ במהלך כיבוש מחצית פולין בידי הגרמנים בראשית המלחמה, ואחר-כך עם פלישת הגרמנים לבריה"מ ביוני 1941.

27 עיר על הוולגה מצפון לסטלינגרד (וולגוגרד).

[במחצית השנייה של דצמבר 1941] ועם בוליט.²⁸ אמרתי לו: "הצד השווה, המסקנה שלי היא שמרכז הכובד הוא שאלת יכולת הקליטה של הארץ". ליטלטון אמר: "הארץ היא קטנה, [קליטת] שלושה מיליון – אלה הם דברי הבאי". לגבי בוליט המסקנה שלי היא שזהו עקב אכילס, נקודת התורפה, הזילזול שיש אצל הנשיא רוזוולט, הסקפטיות שלו בנוגע ליכולת הקליטה של ארץ-ישראל. זוהי אחת הנקודות שיש לרכז בה את פעולתנו. אנחנו אוספים את החומר בשאלה זו, ואנחנו רוצים שהחברים בלונדון ידעו שיש לרכז את הפעולה בנקודת יכולת הקליטה של ארץ-ישראל.²⁹

הדבר השני: התחייבויות [הבריטים] כלפי העתיד, בייחוד לאור האינטיגות של נורי סעיד.³⁰

הדבר השלישי: ההתפשרות עם אנשי המופתי.³¹ פה יש דברים שהתפתחו בינתיים, והם מעוררים אצלנו דאגה. הוא רשם לפניו את הדברים. אחר-כך הסברתי לו את ענייני הגיוס ואמרתי: על שני דברים יש ללחוץ, שהם דברים מעשיים, שליטטון הבטיח להעבירם ללונדון: שם יהודי [ליחידות היהודיות הא"י], שיחרור אנשי "דריין".³² ראיתי שהוא חטף את עניין "דריין" בשתי ידיים.

28 ויליאם כריסטיין בוליט (1891-1964). חבר משלחת ארה"ב בוועידת השלום בוורסיי אחר מל"ע-1, שם התיידד עם אהרון אהרונסון והושפע ממנו בנושאי א"י. שגריר ארה"ב בבריה"מ 1934-1936 ואח"כ שגריר בצרפת עד הכיבוש הגרמני. ב-1941 מינה אותו רוזוולט לשליחו המיוחד למהות. מ"ש נועד איתו בקהיר ובארץ, בין היתר כדי לבדוק אפשרויות לשלב את התעשיות הכימיות בא"י במאמץ המלחמה.

במכתבו למ"ש מ-2.12.1941 דיווח ח"ו על קירבת בוליט לנשיא רוזוולט (אגרות ח"ו, עמ' 238). מ"ש דיווח על פגישותיו עם בוליט במצרים ובא"י ב-21.12.1941 (אצ"מ S100/33) וב-26.12.1941 (יו"מ מ' ה', עמ' 273 ואילך). על עמדות בוליט בשאלות הציונות וא"י ר' שם, עמ' 273-276.

29 קריטריון "יכולת הקליטה הכלכלית" כבסיס להקצבת רישיונות עלייה ליהודים, נקבע ב"ספר הלבן" של צ'רצ'יל, יוני 1922, והודגש במסקנותיו של סר ג'ון הופ-סימפסון, שנשלח מטעם ממשלת בריטניה ב-1930 לבדיקת בעיות עלייה וקרקע. מסקנות אלה נכללו ב"ספר הלבן" של שר המושבות לורד פספילד שפורסם ב-21.10.1930.

30 נורי סעיד פשה (1887-1958). ראש ממשלת עיראק 14 פעם. פרו-בריטי. חתר לכונן "ברית הסהר הפורה" – פדרציה ערבית בהנהגה האשמית-עיראקית, לרבות אוטונומיה מסוימת בתוכה ליהודי א"י. את תוכנית הפדרציה שלו הציע לבריטים במסמך מפורט ("הספר הכחול") בסוף 1942.

31 בשלהי 1941 החלו שלטונות המנדט להתיר למנהיגים פלסטינים לוחמים לחזור לא"י לאחר שהוגלו בתקופת המרד הערבי, או ברחו לארצות השכנות.

32 הספינה "דריין" נרכשה ביוני 1940 ע"י המוסד לעלייה ב'. בעת הרישום התברר שכבר רשומה ספינה אחרת בשם זה ועל-כן נקראה "דריין 2". תחילה נועדה להעביר פליטים יהודים שרוכזו במחנה קלדובו ביוגוסלביה, אך תוכנית זו לא יצאה לפועל. מאחר שהמוסד לעלייה ב' לא יכול לשלם בעדה, נמכרה "דריין 2" ע"פ החלטת ועדת הביטחון העליונה, שבראשה עמד מ"ש, באמצעות אנשי השיטוף החשאי עם הצבא הבריטי, למחלקה לפעולות מיוחדות (S.O.E.) שתיכננה להטביעה במעלה הדנובה כדי לחסום את העורק הראשי להובלת דלק מרומניה לגרמניה. אולם אנשי המוסד לעלייה ב' לא ויתרו על תוכניתיהם להסיע בספינה מעפילים וסירבו להעבירה לידי הרוכשים הבריטים. לבסוף העלו עליה בקונסטנצה מעפילים מרומניה.

וזה היה מובן קצת: בדברים גדולים מבין הוא שלא יזיו, אבל זהו דבר מעשי, רציני, אנושי - זהו נושא שכדאי לטפל בו.

הוא [קולט] התאכסן בביתו של מפקד כוחות האוויר במזרח התיכון. הייתי שם בארוחת ערב ונפגשתי עם כמה אנשים, אחד מהם היה מונקטון.³³ זו היתה המערכה השנייה של השיחה אתו, והמערכה השלישית היתה בתחנת האווירונים. שם היתה חברה של נוסעים ומלווים, וזו לא היתה כבר שיחה. בהזדמנות זו הוצגתי לפני הגנרל שיקורסקי, והייתה לי אתו שיחה לגמרי על רגל אחת, דקות אחדות. הבעתי את רגש האושר על ההזדמנות להכיר אותו, בירכתי אותו להצלחת פעולתו ברוסיה. הוא אמר לי שהוא מצטער מאוד שלא עלה בידו לקבל את המשלחת מארץ-ישראל,³⁴ הוא היה רוצה מאוד להתראות איתם, אבל שעתו היתה דחוקה, רק במקרה התאחר ליום. הוא ראה את דר' רוזמרין³⁵ מתל אביב ודיבר אתו על הכל. אמרתי לו, שאנחנו עושים מאמצים גדולים להעלות עד כמה שאפשר יהודים מבין הפליטים הפולנים ברוסיה לארץ-ישראל, ואנחנו זקוקים בזה לעזרת הצירות הפולנית בקוויבישב. אנחנו צריכים לציין שאנחנו מקבלים עזרה זו.³⁶ פתאום הזכיר מעשה בשני בונדאים,

בעוגנה בוורנה העלו השלטונות הבולגריים על סיפונה את ניצולי אוניית המעפילים "סלודור", ובטורקיה העלו עליה השלטונות פליטים נוספים. האונייה הגיעה לחיפה ב-18.3.1941 ועל סיפונה כ-800 נפש (ר' יומ"מ ה' עמ' 177). המעפילים היו אמורים להיות מגורשים בהתאם להוראות השלטונות מ-27.11.1940, אך הגירוש עוכב בלחץ דעת הקהל באר"ב ובאנגליה. הם נעצרו במחנה עתלית והוחל מו"מ ממושך על שחרורם. מעפילי "דריין 2" שהו במעצר 17 חודש, שבמהלכם שבתו ארבע שביתות רעב. הם שוחררו באוגוסט 1942 (ר' יומ"מ ה' עמ' 177-178; 338). על פרשת "דריין 2" ר' באואר, עמ' 98-100; אבנרי, עמ' 177-189; עופר, עמ' 63 ואילך).
33 וולטר טרנר מונקטון (1891-1965). מנהל משרד העיתונות והצנזורה באנגליה 1939-1940. מנהל משרד התעמולה והמידע במטה הצבא הבריטי בקהיר 1941-1942, ואחראי לנושאי כוח אדם במו"ת. במרס 1942 התמנה מ"מ השר התושב בקהיר עד לבואו של ריצ'רד קייסי.
34 משלחת יהודים יוצאי פולין בא"י עמדה להיפגש עם שיקורסקי בקהיר, אך בוטלה, כמוה כפגישת משלחת של הרוויזיוניסטים ("דבר" 2.2.1942).

35 דר' הנריך רוזמרין, קונסול פולין בת"א, לפניו פעיל ציוני.
36 בעניין היתרי עלייה לפליטים יהודים מפולין ולאסירי ציון ר' יומ"מ ה' עמ' 238, 256; מכתבי מ"ש אל המזכיר הראשי ג'ון מקפרסון ומנהל מחלקת העלייה מילס מ-4.8.1941, 17.8.1941, 26.11.1941 (אצ"מ s25/324). ב-17.9.1941 הבריק מ"ש ליוסף לינטון, המזכיר המדיני של הסוה"י בלונדון: נמסר לנו רשמית שיתכן ששגרירות מוסקוה בלונדון תוכל להעניק אשרות לא"י. נתבקשתי להגיש שמות מעריך שהממשלה הסובייטית מוכנה לאשר יציאת פליטים פולנים בלבד. אנו מגישים מועמדים למאה אשרות למטרה זו אך ספק אם יהיה אפשר לאתארם לפי רשימותינו. חיוני להשיג אישור לנציגים שלנו שיבואו למוסקוה לשם הסלקציה. פנה לשגרירות מייד. שרתוק

בשוב מ"ש מנסיעתו למצרים (16.12.1941-3) התפרסם ב"דבר" 19.12.1931, כי הסוה"י עשתה מאמצים להעלות פליטי פולין מבריה"מ וכי לאחר פנייה אל הציר הסובייטי בלונדון הסכימה הממשלה הרוסית לאפשר לבעלי רשיונות עלייה לא"י, הנמצאים בבריה"מ, לקבל בצירות הבריטית בקוויבישב ויזות לא"י, וכי לפני כשבועיים נשלחו מא"י טלגרפים מאה רשיונות ראשוניים.

אלטר וארליך,³⁷ שהאשימו אותם בטרודצקיות. והוסיף שהוא סידר את העניין, וייתכן שבקרוב נראה אותם בארץ-ישראל.

אני מייחס חשיבות לשיחה עם מונקטון – כשלעצמה ולתוצאות העלולות לצמוח ממנה. מונקטון הוא עורך דין, מן המפורסמים, היה עורך דינו של אדוארד, ה"פרינס אוף וויילס". זה גם אומר שהוא אחד ממקורביו של צ'רצ'יל. לפני זה, לפני היות צ'רצ'יל ראש הקבינט, היה מונקטון הצנזור הראשי באנגליה. בימי חוק הקרקעות וייצמן נפגש אתו. היו לו כמה שיחות אתו – אחז אותו בציציות ראשו וטילטל אותו כפי שוייצמן יכול. וזה כנראה השאיר אצלו רושם. באופן פורמלי הוא מנהל התעמולה במזרח התיכון, אבל למעשה, כפי שהבינתי גם מהשיחה אתו, היה ברור לי ששדה העניינים שלו הרבה יותר רחב. זה הבינתי מתוך תגובותיו ומתוך שאלותיו, וזה שמעתי גם מפי אנשים אחרים הנמצאים בתוך העניינים, הבקאים במצב, שיש לראותו כסגן המיניסטר, סגנו של ליטלטון. והיות והוא אדם נבון מאוד, בעל דעה בעניינים, הרי יש להניח שדעתו במקרים רבים תכריע.

היתה לי שיחה אתו כשלושת רבעי שעה. שיחה אינטנסיבית מאוד, מרוכזת. הוא דיבר מעט, אבל שאל, ונתן לי לדבר הרבה. רשם הרבה וגם הגיב. הדברים העיקריים שדיברתי אתו, לאחר הקדמה בדבר המצב הכלכלי, מתוך ניתוח המצב הכלכלי על החיוב שבו ועל השלילה שבו. עליית מחירים, אי השתלטות הצבא והממשלה על הסדרת כוחות העבודה בארץ,³⁸ מזה עברתי לשאלת "כוח אדם" והוא התעניין רוב עניין בעניין זה – לאחר שיחה זו אכלתי ארוחת צהריים עם מישוה, ואותו מישוה אמר לי ש"כוח אדם" זה אחד התיקים של מונקטון, וזה הוסיף חשיבות לשיחתי. אומנם, אילו ידעתי זאת לפני השיחה, אולי הייתי יותר לוחץ בשאלה זו, אבל נראה לי שבשביל שיחה ראשונה לחצתי די – שאלה זו היא שאלת העלייה, שכן מדובר לא רק בחלוקה נכונה של כוחות העבודה שישנם בעין, אלא בתוספת כוח, וזאת אומרת עלייה. ודיברתי בעצם על צינור עלייה אחד – רוסיה, הפליטים הפולנים ברוסיה. הקדמתי פרשה על ממשלת ארץ-ישראל. סיפרתי את פרשת הנפתולים עם ממשלת ארץ-ישראל במשך כל השנה שעברה בעניין [העלייה מ]הבלקנים: רומניה, בולגריה,

37 ויקטור אלטר (1890–1941). ממנהיגי ה"בונד" בפולין. חבר מועצת עיריית ורשה 20 שנה. הנריק ארליך (1892–1941). עיתונאי ומנהיגי ה"בונד" בפולין. היה חבר מועצת הפועלים בפרטורגרד במהפכת 1917. עם כיבוש פולין נמלטו שניהם לבריה"מ, שם הציעו לשלטונות להקים ועד יהודי שייצג את יהודי כל הארצות הכבושות, בהשתתפות נציגים ממועצות הברית. ב-4.12.1941 הוצאו להורג בידי הסובייטים. פגישת מ"ש עם התקיימה 25 יום אחרי ההוצאה להורג של אלטר וארליך, שאו עדיין לא נודעה.

38 בישיבה עם הנציב העליון ב-2.12.1941 דן עמו מ"ש בבעיות המחסור ביידים עובדות בענפי המשק השונים ובפניות אל היישוב היהודי מצד הרשויות האזרחיות ומצד שלטונות הצבא לסייע למאמץ המלחמה בא"י ובארצות הסמוכות (י"מ"מ ה', עמ' 265–266).

יוון, יוגוסלביה – מה אפשר היה לעשות אילו היה לממשלת ארץ-ישראל קצת יותר דמיון ורוחב לב.³⁹ ורוחב הלב לא צריך היה לצאת ממסגרת "הספר הלבן". אבל עכשיו על הפרק רוסיה. הוא התעניין מאוד. תיארתי לו שזה עניין של רבבות יהודים, אשר בתוכם ודאי הרבה אלפי מתאימים לעלייה, שיכולים למלא תפקיד חיוני בארץ. יש אומנם קשיים של נסיעה, אבל אין הם כאלה שאי-אפשר להתגבר עליהם. הם יכולים לעבור דרך קווקז וטורקיה. שאל: "האפשר להביא אותם?" אמרתי: "הממשלה צריכה לתת סרטיפיקטים. [ו] צריכה להינתן עזרה מסוימת ברוסיה". הוא שאל עוד שאלות אחדות, וראיתי שהתכוון לברר את הדברים ורשם לעצמו את הדבר.

מזה עברתי לעניין "דריין" ומאוריציס.⁴⁰ פה הזכרתי את מאוריציס. התרכזתי בייחוד בעניין [מעפילי] "דריין". הסברתי לו את הרקע של הדבר. הוא הסכים שזה מעשה שטות לפרסם הודעה שלא יוכלו לשוב גם לעתיד.⁴¹ אמרתי לו: "בין כה וכה לא נהגו לפי ההודעה, בזה שהשאירו אותם בארץ זה שמונה חודשים. אם כבר עברו עבירה לגבי הרישא של ההודעה ולא גירשו אותם מן הארץ, תעברו גם לגבי הסיפא ותשחררו אותם". הוא שאל: "הם יכולים לעזור במצב זה של המלחמה?" אמרתי לו: "דיברתי על זה עם ליטלטון, והוא הבטיח להעביר שאלה זו ללונדון". הוא אמר: "אברר אם נעשה הדבר. כי יש דברים שצריך לעמוד על המשמר ולהזכיר אותם, הדברים נשכחים במהלך העבודה".⁴²

שאלה שנייה – עניין הגיוס. אמרתי: "יכול להיות שאנחנו איננו מרוצים ממהלך הגיוס, אבל מדוע אתם מכשילים את הגיוס?"⁴³ עברתי על כל הפרשה, על כל התעלולים שלהם: "אתה מנהל התעמולה, ואתה יודע את ערכה של התעמולה וערך הקלפים שאפשר לשחק איתם. מצבנו הוא כזה, שאנחנו צריכים לבוא בדרישה לכל יהודי להיות

39 בראשית המלחמה, כשעדיין התירו הגרמנים יציאת יהודים מן המדינות הניטרליות והכבושות בידיהם, הקפידה ממשלת המנדט על ביצוע תקנות ההגירה של הסה"ל 1939, מנעה כניסת פליטים מארצות אויב ועיכבה פירסום מכסות עלייה מחודשות (ר' תזכיר משרד החוץ ומשרד המושבות ינואר 1940, אצל וסרשטיין, עמ' 50 ואילך; דוח קונגרס כ"ב, עמ' 74 ואילך). פניות הסוה"י למתן היתרי עלייה לילדים, לעסקנים ציונים, לחלוצים ולבעלי רשיונות שלא מומשו נדחו (ר' יומ"מ ה', עמ' 49, 159 ואילך). שיחות עם שלטונות המנדט בדבר הקלות עלייה מארצות הבלקן ועליית יהודי רומניה, שלא הספיקו לממש את רשיונות העלייה שלהם, נמשכו במהלך 1941 (ר' יומ"מ ה', עמ' 160 ואילך, 173-174; אגרות ח"י, עמ' 109, 113, 118).

40 באי מאוריציס הוקם מחנה הסגר, לשם גורשו ב-24.12.1940 כ-1,600 מעפילי הספינה "אטלנטיק" שהגיעה לחופי א"י בנובמבר 1940. ר' יומ"מ ה', עמ' 140 ואילך.

41 בהודעתם ב-27.11.1940 על איסור "הורדת עולים בלתי לגליים בחופי הארץ" ועל גירושם למאוריציס, הודיעו הבריטים כי למגורשים לא יותר להיכנס לא"י גם אחרי המלחמה. ר' הע' 16 לעיל.

42 ר' דוח מ"ש על שיחתו עם ליטלטון בתחילת דצמבר 1941 במרכז מפא"י, 17.12.1941 (יומ"מ ה', עמ' 272) ולהנה"ס ב-21.12.1941 (אצ"מ 34/100S).

43 הצנוורה בא"י אסרה פרסום תעמולה לגיוס ודיווח על מספר המתגייסים היהודים (ר' מסמך 21).

statesman [מדינאי] למען יבין שהוא צריך להתגייס. האם זה ייתכן? לא ניתן לנו לפנות אל ההמונים אלא רק ליחידים, כי אנחנו צריכים לדבר על החובה להתגבר על כל מיני מעצורים פסיכולוגיים, והרי זה עניין של פנייה לפרט, ואל הפרט הנבחר. אמצעים המעוררים את ההמונים אתם שוללים מאיתנו. כאשר אני מכריו הכרוה למען הגיוס במסיבת עיתונאים, מערכת הצנזורה אותה לעשרה ימים, בינתיים היא מאבדת מערכה. כאשר אנחנו נואמים בעד גיוס, ואנחנו נואמים כמו יהודים ומשתמשים בארגומנטים [לאומיים] העשויים להשפיע על יהודים – נאומים אלה נגנזים לגמרי. אתם אינכם יכולים לאחוז בחבל בשני ראשיו: או שאתם רוצים ביהודים או לא. אתם אינכם נותנים לנו תבן ולבנים אתם דורשים, אבל אין לעשות לבנים בלי תבן".⁴⁴ גם כאן רשם כמה דברים.

היו עוד כמה דברים לפעולה. יש עניין העיתון "Parade" [שבועון מצוייר לחיילי הצבא הבריטי] המופיע בקהיר. חייל יהודי שם "בל ייזכר ובל יפקד". אם מישוהו ירכוש את השכלתו לפי עיתון זה, הרי יש רק מתגייסים ערבים, תהלוכות של מתגייסים ערבים וכו'. חשבתי על הדברים ששמעתי מפי קולט, וחשבתי לנכון להשתמש במספר אשר נמסר על-ידי ליטלטון, על תשעה מתגייסים [יהודים בא"י] לחודש. הוא נדהם בשומעו את המספר, ושאל: "בשם מי נמסר לך זאת?" אמרתי לו שזה נמסר לי בשם המיניסטר, ומסרתי לו את המספרים הנכונים.⁴⁵

עוד קומפלקס של שאלות היו שאלות פוליטיות טהורות. שאלת עתיד הארץ. [אמרתי כי] אנחנו חוששים מאוד שהאנגלים ייכנסו להתחייבויות חדשות [כלפי הערבים] שיפריעו לבירור חדש של השאלה לאחר המלחמה. אומנם, שמעתי מפי ליטלטון שלא ייכנסו להתחייבויות חדשות, ואני מניח שכן הוא הדבר. הוא אמר: "לבך יכול להיות סמוך ובטוח שכן הוא". זה אומנם לא היה משכנע. אמרתי לו את כל חרדתנו בעניין זה. הוא ביקש אותי לעמוד בקשר אתו בבואי לקהיר. שאלתי אותו אם הוא יהיה בארץ, והוא אמר שוודאי יהיה בשבועיים הקרובים. ביקשתי אותו להיפנות לראות דבר מה, הבטיח לי זאת. נראה אם יעמוד בדיבורו, או אולי הנציב יפריע לו לעמוד בדיבורו. אפשר היה לראות מצדו כאילו הסכים להנחה שהשאלה צריכה להישאר פתוחה. יחסו באופן כללי היה סימפטי. הוא מוקף מבחינתו-אנו אנשים רעים מאוד. טויד⁴⁶ הוא יד ימינו. הוא מוכרח לעבוד יחד עם האמבסדה [שגרירות בריטניה בקהיר]. הוא אומנם נשלח למזרח להבטיח את ענייני המלחמה, את האינטרסים של בריטניה במלחמה זו במזרח, ולא להבטיח את ענייניה הכלכליים של בריטניה במזרח.

44 לפי: "תבן אין ניתן לעבדך, ולבנים אומרים לנו עשו" (שמות ה 16).

45 עד סוף 1941 התגייסו 10,830 יהודים ו-4920 ערבים (דוח חיים ברלס, אצ"מ 5036/525).

46 אוון מרדית טויד (1888-1960). קצין העיתונות של ממשלת א"י 1936-1943. ממונה על לשכת העיתונות והתעמולה במשרד השר התושב בקהיר 1941-1943.

ה-terms of reference שלו מדברים על קידום ענייני המלחמה, אבל זהו דבר דינמי, והוא מוכרח לעבוד יחד עם האמבסדה, ונראה איך יתפתחו הדברים. שמעתי שאלטמן⁴⁷ היה אצלו, אבל לא שאלתי אותו ולא אמרתי לו מילה בעניין זה. שמעתי שאלטמן היה אצל בוליט, ואלטמן סיפר ליהודים בקהיר – אני שמעתי דברים אלה ממקור צדדי לגמרי, ואני מוסרם להנהלה בלי לקחת עלי כל אחריות לנכונותם – שבוליט אמר לו: "אומנם הסוכנות היהודית נפגשה איתי, אבל לא שמעתי מפיה שום דבר על שאלת היהודים" – והרי חברי ההנהלה יודעים על שיחתי עם בוליט ויודעים על מה נסובו הדברים.

47 אריה אלטמן (1902–1982). מראשי התנועה הרוויזיוניסטית (הצה"ר). בשנים 1928–1935 השתלם בארה"ב והתמנה שם ליו"ר התנועה. מ-1937 ראש התנועה הרוויזיוניסטית בא"י. לאחר מות זאב ז'בוטינסקי באוגוסט 1940, ראש המשרד המדיני של "ההסתדרות הציונית החדשה" (הצ"ח) בירושלים. עמד בקשרים עם הבריטים, אך אצ"ל הסתייג ממגעים אלה. לימים ח"כ בשלוש כהונות של הכנסת.

על פרסום גילוי דעת בנושא המדיניות הציונית²

מר שרתוק: הנקודה שאנו מתווכחים עליה היא אם לפרסם ומה לפרסם. לא נשמעו חילוקי דעות בינינו בנוגע למטרה, אבל אין הסכם בנוגע לצורך הפרסום. אני נשאר בדעתי כי בפרסום כזה אין צורך כיום, ואני חושב ששכרו יוצא בהפסדו. עצם העובדה שאנו כולנו מדברים על מדינה יהודית אינה אומרת עוד שאפשר לפרסם זאת ברוב עם ועדה, חשוב שבאמריקה ידובר בפומבי על דרישתנו: מדינה יהודית. יש צורך שההסתדרות הציונית שם, וגופים ציונים אחרים שם, יקבלו החלטות בעניין זה ויפרסמו ברבים. אבל אם הסוכנות היהודית, כגוף רשמי, מפרסמת הודעה בעניין זה, הרי זה עלול להביא לידי תגובה שלילית מצד ממשלת הוד מלכותו. הנה, גם הערבים לא פירסמו את מטרותיהם לאחר המלחמה. המדיניות הבריטית הקיימת היא נגדנו, ואנו משתדלים למנוע אישורים נוספים לה, אבל דווקא על-ידי הכרזה מצידנו אנו עלולים להביא לידי תגובה שלילית מצד ממשלת הוד מלכותו, וזאת יש למנוע ככל האפשר.

1 סדר היום: שאלות מדיניות.

2 מועד פרסום גילוי דעת על מטרות ההסתדרות הציונית, והדרישה להקמת מדינה יהודית אחרי המלחמה, נידונו בישיבה זו לקראת ישיבת הוועד הפועל הציוני (להלן: הוהפ"צ) המצומצם ב-6.1.1942. נושא זה כבר נידון בישיבת הוועד הפועל הציוני ב-10.9.1941 (אצ"מ 1840/525), שם עמד מ"ש על הצורך בהכנת תוכנית מדינית שתדגיש את ההכרח בשליטה יהודית על העלייה, תגדיר את השיתוף הרצוי עם הערבים ותתייחס לתוכניות הפדרציה הערבית. ועדה שהקים הוהפ"צ המצומצם הטילה את ניסוח גילוי הדעת על המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית (להלן: ממ"ד), ר' ישיבות הנה"ס 14.9.1941, 26.10.1941 (ישיבת אחה"צ).

את הדיון הנוכחי פתח יצחק גרינבוים ("הציונים הכלליים", להלן: הצה"כ), שאמר בין השאר: בינתיים הוכרו על "הצ'רטר האטלנטי" [ר' הע' 3 להלן], ששמנו לא נזכר בו. הממשלות הולכות וקובעות את סדר העולם לאחר הניצחון, וכל זה מעיד שהמצב בעולם בשל די צרכו גם בשביל פעולה מצידנו, ואסור לנו לשבת בחיבוק ידיים גם עתה. מחובתנו להביע גלויות את מטרותנו. חברינו בארה"ב קבעו [ב-19.6.1941] את מטרותנו במונח "קהילייה" (Commonwealth). אין הם נוקטים יותר במונח "בית לאומי". אגב, מונח זה הומצא על-ידי הרצל כדי לצאת ממבוכה, אבל למעשה אין איש יודע מה פירוש מונח זה, וטוב עשו החברים בארה"ב שסילקוהו הצידה והתחילו להשתמש במונח חדש, שיש לו תוכן באימפריה הבריטית. גם החברים בקנדה ובאפריקה הדרומית קיבלו את המונח "קהילייה". ההנהלה שתקה עד עתה, אבל דר' וייצמן מדבר על מדינה יהודית, שרתוק בשיחותיו עם אנגליה ואחרים מדבר על שלטון יהודי בארץ וכדומה, פרופ' ברודצקי מדבר גלויות על מדינה. כל אחד מאיתנו, באסיפות ובהרצאות, גם הוא מדבר גלויות על מטרותנו – מדינה יהודית – אולם לא עשינו זאת רשמית כגוף. אני מבין את הנימוק לכך: לא להכביד, ולא להכריח את הממשלה להצהיר הצהרה נגדנו, אבל זהירות זו אינה נותנת יותר ולא כלום. הממשלה לא תיתן לערבים כבר יותר מאשר נתנה ב"ספר הלבן" האחרון.

כמובן, צריך לפרסם ברבים את דאגתנו שבעת השליטי עולם מתאספים לדון על גורל עולם³ הם אינם מזכירים כלל את העם היהודי, ואנו רוצים בזה להכריז שקיימת שאלה כזאת, ולה פתרון רדיקלי אחד והוא ריכוז המוני ישראל בארץ. יש כאן, בארץ זו, חצי מיליון יהודים ושישים שנות ניסיון. כל הדיבורים על ארצות אחרות להגירת יהודים מתבטלים אחד אחד ואנו מעמידים שאלה זו לדיון בפני העולם כולו.

בסיום הדיון הוחלט כי מ"ש יהיה ראשון הדוברים בישיבת הוה"פ המצומצם בנושא זה, בהמשך יציעו גם אחרים הצעותיהם בדבר ניסוח גילוי הדעת ופרסומו.

3 ב-14.8.1941, בפגישתם על סיפון אוניית מלחמה באוקיינוס האטלנטי, ניסחו ראש ממשלת בריטניה צ'רצ'יל ונשיא ארה"ב רוזוולט הצהרה משותפת שנודעה כ"האמנה האטלנטית", ובה מנו שמונה עקרונות כבסיס לעולם דמוקרטי ושומר שלום שייכון אחרי גמר המלחמה. הסוה"י פירסמה הצהרה על יחסה ל"אמנה" ב-29.9.1941 (אצ"מ 25/4728).

סקירה מדינית

משה שרתוק: כאשר התכנסנו בפעם האחרונה לברור מצבנו המדיני,² היתה לנו הרגשה כאילו הוטל עלינו הסגר וקולנו אינו נשמע. כאשר מתכנסים שליטי העולם ודנים על עתידו של העולם לאחר המלחמה,³ אין הם פוקדים את זכר עמנו. דנים אותו בשתיקה כאילו מתעלמים מקיומו. לעומת זה, גם קול נציגותנו-אנו, הבא להרים את תביעתו של העם היהודי מאת העולם, נחבא ואינו מחריד את הדממה. הקול היחיד שנשמע לגבי ישראל הוא קולו של עֶשׂו, גורותיו, השמד שהוא עורך בנו, המזימות שהוא חורש לגבי עמנו לעתיד לבוא.

מאז ועד עכשיו לא חלו שינויים יסודיים בתמונה זו, אבל אין לקבוע כי המצב נשאר כשהיה במשך שלושת החודשים האחרונים.

שמענו את קולו של אחד מידידינו הגדולים – אולי הידיד הגדול שיש לנו, הידיד הגדול ששרד לנו בין מדינאי העולם – את הקריאה שנשמעה מפיו של גנרל סמאטס⁴ בשני בנובמבר האחרון, שהרים מחדש ובכוח רב את משאו על העוול שנגרם לנו ועל חובתו המוסרית של העולם כולו לתקן עוול זה על-ידי שיבה בלב שלם למדיניות "הצהרת בלפור". זו היתה קריאת עידוד גדולה לנו בארץ, בארצות החופש, בארצות השיעבוד וההסגר. זו היתה לא רק קריאת עידוד לנו, זו היתה תביעה לחבריו היושבים אתו במלכות, תביעה לקברניטי המדיניות העולמית. לקריאה זו היה הד רב בעולם כולו. היא זכתה לפירסום רב וידוע לנו שהיא עשתה רושם גדול. אנו חייבים לציין לזכותם של חברינו בדרום-אפריקה, שידעו לטפח את הקשרים עם ידיד גדול זה גם בשעה שהגיע מחדש לתפקיד של אחריות ראשונה במדינתנו בעצם ימי המלחמה. מותר לנו גם לציין לזכות יוזמתנו כאן בארץ את התפקיד שמילאה שליחותו של דר' ברנרד ג'וזף,⁵ שנסע לדרום-אפריקה במטרה מיוחדת להתראות עם גנרל

- 1 סדר היום: סקירה מדינית. הרצאת מ"ש הושמעה בישיבות הבוקר ואחר-הצהריים.
- 2 ישיבת הוהפ"צ המצומצם הקודמת התקיימה ב-9.10.1941 (אצ"מ 825/1840). ר' גם דברי מ"ש על המצב המדיני בנאומו במרכז מפא"י, 17.12.1941 (הובאו במקוטע ביו"מ מ' ה', עמ' 267, 273; ר' גם ישיבות הנה"ס 26.10.1941, 21.12.1941).
- 3 הכוונה למפגש צ'רצ'יל ורוזוולט ב-14.8.1941 ולחתימתם על "האמנה האטלנטית".
- 4 יאן כריסטיאן סמאטס (1870-1950). ראש ממשלת דרום-אפריקה 1919-1924 ו-1939-1948. אוהד המפעל הציוני. ב-2.11.1941, יום "הצהרת בלפור", נשא נאום ברדיו, שבו העלה על נס את ההצהרה והעלה אפשרות לשלב את הבית היהודי הלאומי בא"י בפדרציה ערבית.
- 5 ברנרד ג'וזף (דב יוסף) (1899-1980). משפטן. ב-1936 התמנה יועץ משפטי של הסוה"י. מראשית המלחמה ריכוז בממ"ד את ענייני ההתגייסות לצבא הבריטי. מ-1945 חבר הנה"ס. לימים שר המשפטים בממשלת ישראל.

סמאטס, להסביר לו את מצבנו ולעורר אותו להכרת האחריות לגורל ענייננו בעולם בתוקף התפקיד הממשלתי שהוא ממלא עכשיו. אין כל ספק, הפעולה המתמדת בדרום-אפריקה והפעולה המיוחדת שיצאה לפועל בנסיעתו של דר' ג'וזף הם שהניעו את גנרל סמאטס לאקט זה.

בזמן זה נשמע גם קולנו. נשיא הסוכנות היהודית נתן ביטוי לרגשות כולנו באחד מנאומיו בלונדון, כאשר התריע על העלמת העם היהודי, על העלמת תביעתו ובעייתו מהדיון של שליטי עולם.⁶ נשיא הסוכנות היהודית ראה חובה לעצמו להשמיע גם התרעה שנייה. הוא התריע על הקיפוח הגדול שקופחנו בהישלל מאיתנו הזכות והאפשרות המעשית להופיע בחזית לוחמי החופש במלחמה זו כראוי לנו, כראוי לעם היהודי. זו לא היתה רק מחאה נגד הקיפוח, זו היתה גם הוקעת תרמית, הוקעת מעילה כדיבור, הוקעת הפרת הבטחה שניתנה לנו. הדברים נאמרו בגלוי, הדברים נשמעו באוזני העולם כולו ואין לחזור עליהם כאן.⁷ ותעודה אחת, שלא הגיעה לפירסום – מכתבו של דר' וייצמן לראש הממשלה בספטמבר 1941⁸ – ודאי הגיעה אליכם. אני רואה לציין מכתב זה, המסביר את המצב שהגענו אליו במשא-ומתן שנמשך מתחילת המלחמה, אפשר לומר עוד מלפני המלחמה, בדבר הקמת כוח צבאי יהודי.

איני יודע אם יש צורך להסביר את הנימוקים שהניעו את נשיא הסוכנות היהודית להביא את הדברים לפני הציבור הרחב, לעשות בפומבי בירור זה עם ממשלת הוד מלכותו. ברורות הסכנות הכרוכות בצעד זה. אין אנו מעוניינים – במערכה שאנו עומדים בה עם הערבים בארץ ובמזרח כולו – להפגין לפניהם את חולשותינו, להתריע על כשלונותינו. ישנן גם סכנות פנימיות רציניות בגילוי הדברים בפומבי. אבל כנגד החששות מכריעה החובה, לאחר פרשה ארוכה ומתוחה של משא-ומתן, שעולמנו היהודי, וגם חלק גדול של הציבוריות העולמית שהתעניין בדבר, ידעו עליו כאשר הגיע לידי משבר, כאשר הגיע – על כל פנים בפרשה זו – לידי סיום. יש חובה של מסירת דין-וחשבון לפני הציבור על מצב הדברים.⁹

אבל אין כאן רק חובה של אמירת האמת. יש כאן גם צורך מדיני להשמיע קול ברמה על הקיפוח, לתבוע את עלבוננו, כדי שלא ייווצר הרושם שאנו כה מוכים,

6 ב-5.11.1941, בנאום שנשא ח"ו בכינוס מטעם הקק"ל בלונדון, הדגיש "שבכל ההודעות הרשמיות בעניין עתידם של העמים אין זכר לשאלת עתידו של העם היהודי" ("הארץ", 7.11.1941).

7 בנאומו בוועידה ציונית בלונדון ב-9.11.1941, חשף ח"ו בראשונה את המגעים עם ממשלת בריטניה בדבר הקמת צבא יהודי במסגרת הצבא הבריטי, שהסתיימו במשבר בספטמבר 1941. הנאום פורסם ב"טיימס", 10.11.1941 וכן ב"ניו פלסטיין", 28.11.1941 תחת הכותרת: "My Patience is Exhausted". ר' גם ח"ו למוין, 1.12.1942, אגרות ח"ו, עמ' 232.

8 מכתב ח"ו אל רה"מ צ'רצ'יל מ-10.9.1941, בו מחה על הפרת ההבטחה להקמת כוח צבאי יהודי בגלל שיקולים מדיניים המקריבים את היהודים כדי לזכות בתמיכה המופתית וחבריו במזוה"ת, המשרתים את היטלר (אגרות ח"ו, עמ' 197).

9 ר' מ"ש במועצת מפק"י 17/18.11.1941, "ימ"מ ה", עמ' 256-262.

שאנו כה חלשים בעיני עצמנו עד כי איננו מעזים להתגרות מלחמה עם הכוחות השליטים הגדולים ולו גם במאמר פָּה. כל מלחמתנו המדינית, סיכוינו להגיע לידי תוצאה ממשית במלחמה זו, מוכרחים להתקפח אם אנחנו נושאים כל עלבון בדומייה. אין גם דרך אחרת לגייס את כוחות העזר שיש לנו במדיניות האנגלית ובארצות אחרות. אין דרך אחרת לעורר הרהורי תשובה. אין דרך אחרת להכביד על מצפונם של אלה, שהוכרחו לחזור בהם מדיבורם, אלא על-ידי הוקעת המעשה בפומבי. וכמה הדים שנשמעו להודעה זו בעיתונות האנגלית, גם הברכה שנשלחה על-ידי ראש הממשלה לעולם היהודי – אומנם לא על פי המען הנכון, כי אם באמצעותו של עיתון אחד¹⁰ – יש לראותה כתוצאה של דרך פעולה זו.

לעצם עניין סיום הפרשה [של הקמת צבא יהודי] יש לקבוע, כי אף על פי שבמרכז המדיניות הבריטית, על כל פנים בתקופה ידועה, נתגלה רצון טוב לתת לעם היהודי, ולו גם בממדים מצומצמים, את המקום המגיע לו בתור עם – את המקום המגיע לו בתור עם שעליו הוכרזה המלחמה לראשונה, את המקום המגיע לו בתור עם המקריב קורבנות, שדמו נשפך אולי יותר מאשר דם כל עם אחר במלחמה זו – למרות רצון טוב זה שנתעורר, גברו החששות, הפיקפוקים, ההתנגדות, והכריעו את הכף.¹¹ לא אתעכב במפורט על פרשת החששות וההתנגדויות האלה. אני מניח שהדברים ידועים. אני רוצה רק לסכם אותם בשלושה:

- (1) חשש שמא על-ידי כך יינתן נשק נוסף בידי התעמולה הנאצית, אשר התנפלויותיה ושיקוציה שהיא משליכה על העם היהודי יש להק, כנראה, הד ידוע גם בתוך ארצות הדמוקרטיה, כפי שיש לראות בגילויים שונים שגם אנו נתקלים בהם במגעינו עם אנשי הצבא הבריטי, בשורות אנשי המשטרה הבריטית ועם אנשים אנגלים סתם.
 - (2) חשש שמא על-ידי הופעת כוח יהודי, גם אם יהיה הדבר בארץ-ישראל ובחזית המזרח התיכון, מוטלת מישקולת נוספת על כף המאזניים, הנמצאת תמיד בתנועה בתוך העולם הערבי לגבי קביעת עמדתו הסופית ביחס לאנגליה במלחמה זו.
 - (3) חשש שבדרך כלל תוספת נשק, תוספת כוח צבאי, תוספת מעמד של כבוד לציונות במלחמה זו, עלולה ליצור התחייבויות נוספות כלפינו בבוא השעה לחתוך את גורל הארץ אחרי המלחמה.
- והייתי מוסיף עוד חשש, שיש לו סימוכין ידועים במידה שמדובר על הקמת כוח צבאי יהודי בארץ-ישראל ממש: בלי ספק, פועל הפחד שמא בבוא שעת ההכרעה נדע להשתמש בכוח צבאי זה כדי ליצור עובדות בארץ, שלא תעלינה בד-בבד עם החלטתה של אנגליה לגבי הארץ.

10 בנובמבר 1941 שלח צ'צ'יל למערכת השבועון "ג'זאיש כרוניקל" הלונדוני איגרת ברכה לרגל מלאת 100 שנה לייסוד כתב העת, שבה אמר בין היתר: "ביום הניצחון לא יישכחו סבלות היהודים וחלקם בהיאבקות" ("דבר" 16.11.1941).

11 סיכום פרשה זו ר' במסמך 1 הע' 10.

איך שלא יהיה, הגענו שוב בפרשה זו – איני יודע אם זו הפרשה האחרונה – לנקודה של סיום לגבי תביעותינו להקמת כוח יהודי עצמאי במלחמה זו, אבל בשום פנים לא הגענו לנקודת סיום במאמצינו הצבאיים באותה מסגרת שניתן לנו לפעול בה. גם נאומו של וייצמן [ב-9.11.1941], סיומו של הנאום ועצם הרקע המדיני שנאום זה שפך עליו אור כה רב, העמידו אותנו בשטח זה של הגיוס על עיקר האינטרס שלנו וחשפו לפנינו את מציאותנו המדינית. אם היה איזה ספק בזה, אם היו דברים לא ברורים, נדמה לי שהם הוצגו בכל בהירותם. הגיוס שאנו מנהלים בארץ, באותה המסגרת שניתן לנו לנהל אותו, מתוך אותן ההגבלות והקיצוצים הרובצים עלינו,¹² גיוס זה הוא עניין חיוני לעצמנו. אין זו שאלה של תשלום שכר, של גמילת חסד למישהו. זה עניין חיוני לנו, זוהי חובתנו כלפי עצמנו. זוהי אחת מחזיתות המלחמה שאנו עומדים בה. כל החזיתות קשות מאוד – איננו נרתעים מהקשים – וזוהי אחת הכיבושים שעלינו לכבוש על-ידי התגברות על מעצורים חיצוניים במידה שניתן לנו כוח לכבוש לנו אותו, במידה שיספיק כוחנו לכבוש ולעשות מזה עמדה של כוח, עמדה של כבוד, להפוך כיבוש זה למציאות מדינית חדשה, לעשות מזה מנוף לשינוי הכרתו של העולם כלפינו כדי להתקדם מזה לכיבושים חדשים.

באותם ימים של סיום פרשה זו על-ידי תשובתה השלילית של הממשלה בדבר הקמת כוח צבאי יהודי, היו כמה פגישות ושיחות. בלונדון התבררו כמה דברים – גם באמריקה התבררו כמה דברים – שהוסיפו לשפוך אור על מצבנו. לאחר התשובה השלילית בדבר הקמת כוח צבאי יהודי, היתה לווייצמן ולבן-גוריון שיחה עם מיניסטר המושבות לורד מוין [ב-23.10.1941], אשר בה טפחו על פניו את העובדה של הפרת הבטחה בהחלטה זו. טענתו של לורד מוין באותה שיחה היתה, כי אי-אפשר היה לראות את ההבטחה שניתנה כהבטחה מוחלטת, בעלת תוקף בכל המסיבות שתהיינה; כי צריך להבין שההבטחה ניתנה במסיבות מסוימות של המלחמה, אבל היתה נתונה לשינויים, גם לביטול, אם מסיבות המלחמה משתנות, כאשר מסיבות המלחמה וצרכיה מוכרחים להכריע בכל שלב ושלב בייחוד אם, מטבע המציאות, שלבי המלחמה משתנים והולכים. אחד השינויים המכריעים היה חוסר אפשרות להקדיש אוניות להעברת אנשים מאמריקה, והרי דובר שהמתנדבים היהודים באמריקה הם שיתו את רוב בניינו ורוב מניינו של הכוח היהודי החדש.

כאשר נאמר בתשובה [לטענת מוין], שאין כל שאלה של תחבורה ימית לגבי הקמת כוח צבאי יהודי בארץ-ישראל, וכבר ישנם שם 10,000 יהודים נושאי נשק

12 כגון תשלומים נמוכים למתגייסים ולמשפחותיהם, התערבות בתוכן עצרת הגיוס הגדולה בראשית אוקטובר 1941, הגבלות צנוצורה על תעמולת ההתגייסות, אי-היענות לתביעות הממ"ד לשחרר חיילים יהודים להשתתפות בתעמולה זו. ר' התכתבות מ"ש עם "מיפקדת הכוחות המזוינים" בירושלים [להלן גם: י-ם], נובמבר-דצמבר 1941 (אצ"מ 324/25).

המשרתים בפלוגות שונות, ואין שום מניעה בתחום "תחבורה ימית" לצרף אותם יחד, לגבשם לכוח יהודי אחד, היתה התשובה גם בדבר זה: אי-אפשר, באשר פירוש יהיה להקים שני צבאות ארץ-ישראליים, וכדבר זה לא ייתכן: אם מצרפים יחידות יהודיות, צריך לעשות אותו דבר גם לגבי ערבים, ועל-ידי כך מקימים שתי "ארמיות" פלשתינאיות. נציגי הסוכנות היהודית הודיעו, שאין להם אלא לרשום הפרת דיבור חדשה מצד ממשלת הוד מלכותו כלפי העם העברי.

באותה הזדמנות דובר על השאלה בכללה, ולורד מוין הודיע כי נדמה לו שהשאלה היהודית, אשר העולם יצטרך לטפל בה אחרי המלחמה, חורגת מהמסגרת המקובלת; הוא חשב שמדברים על כך שבארץ-ישראל יכול להיות מקום אולי למיליון וחצי או שני מיליון יהודים, אבל הוא נוכח לדעת כי כתום מלחמה זו יצטרכו להוציא מאירופה לא פחות משלושה מיליון יהודים, ובמצב זה אין להניח שארץ-ישראל בלבד תפתור את השאלה. הוא ציין שיש אפוא לחפש גם פתרונות אחרים, גם בארצות אחרות. התשובה שניתנה לו היתה: ארצות אחרות אינן. ישנה רק ארץ-ישראל, ויש ביכולתה של ארץ-ישראל, אם רק תועמד בתנאים הדרושים, לפתור את שאלת אותם המוני הפליטים, גם מיליוני יהודים, שיישארו מחוסרי בית כתום מלחמה זו. אבל שני הצדדים נשארו איש איש בעמדתו.

באותו זמן, עד כמה שידוע לנו, ניתנה הוראה לשגריר הבריטי באמריקה [הליפקס] להסביר לציבוריות האמריקנית, היהודית והלא-יהודית – ולעשות זאת באותם דרכים שהוא ימצא לנכון – שאין פתרון לשאלת היהודים לא באירופה ולא בארץ-ישראל. זאת אומרת, שגם כאן אנחנו רואים את המסקנה, שכתום המלחמה אווקאציה המונית של יהודים מאירופה תהא הכרח, אבל ישנה גם מסקנה שנייה, שאי-אפשר יהיה לבצע האווקאציה על-ידי הפניית זרם הפליטים לארץ-ישראל – ויש לחפש ארצות אחרות.

השגריר הבריטי באמריקה פיקפק אם אפשר לגשת עתה להסברה זו באמריקה בגלל הרושם השלילי שהיא תעורר בין יהודים ובין לא-יהודים שם. איכשהו אנחנו עומדים כאן בפני מסקנה אחת ברורה – מסקנה לא מחוסרת סכנה בשבילנו – אבל נדמה לי כי נוכח אותן ברירות חמורות מאוד, נוקבות מאוד, שאנו עומדים בפניהן, יש לראותה כמסקנה חיובית, כי זוהי דחיית האשליה, דחיית ההנחה הכוזבת, כי עצם הכרעת הנאציזם במלחמה זו, וניצחון הדמוקרטיות, פירושם פתרון שאלת היהודים. נתקלנו בהנחה כוזבת זו בכל תקופת המלחמה בחוגים שונים, קיצרי ראות לעתיד, קיצרי זיכרון העבר, שלדידם כאילו שאלת היהודים באה לעולם רק עם היטלר, כאילו עד היטלר ישב ישראל בטח בארצות פזורי באירופה, כאילו לא היתה שאלת יציאת המוני יהודים מפולין, כאילו לא גזרו גם סטטיסטיקאים יהודים על מיליוני יהודים את הדין – שהם "מיותרים" ושהם מחוייבים לצאת – כאילו כל

זה לא היה, כאילו לא היתה בכלל שאלת היהודים בעולם לפני היתלר, ולכן עצם הכחדתו של היתלר מן העולם פותרת את השאלה והכל ישוב על מקומו בשלום. כאן יש דחיית הנחה כוזבת זאת, וברורה פגיעת ההנחה הזאת בנו, בהמוני היהודים, לגבי המשטר שיוקם באירופה בסוף מלחמה זו.

אנו דורשים עלייה המונית, עלייה מהירה לארץ-ישראל, ובו-בזמן אנו דורשים שיווי זכויות ליהודים בארצות מגוריהם ואי-התפרקות הממשלות מהאחריות לדאגה לקיומם ולחייהם, לפרנסתם של היהודים באשר הם. אף על פי כן, נדמה לי שאם יש לפנינו ברירה בין הנחה המסייעת לשיווי זכויות פורמלי, שאינה תופסת את מעמדם האמיתי, המדיני והחברתי, של המוני ישראל בארצות הגולה, שהיא הנחה כוזבת מבחינת הפתרון האמיתי של שאלתנו – שהיא הנחה כוזבת מבחינה ציונית – אם יש לנו ברירה בין הנחה כזו ובין הנחה שנייה, שהיא אמיתית מבחינה ציונית, שחותרת נגד עמידתנו בגולה – אם זו הברירה וסניתזיה בין השתיים אי-אפשרית – מוטב לבחור בהנחה השנייה.

איני יודע אם עצם קבלת ההנחה השנייה על-ידי העולם יוצרת אחת מאבני היסוד של הבניין המדיני שלנו. ברור אפוא שהבירור שיהיה לנו, שכבר התחיל בשיחות שונות שהיו עם מדינאים אנגלים ועם מדינאים אמריקנים, מוכרח להיות בירור מקיף מאוד. אנו נצטרך לקרוע את המסכה, נצטרך להתאכזר לאחרים וגם לעצמנו, כדי להעמיד את העולם כולו בפני האחריות הטרגית הרובצת עליו לגבי עתידו של העם היהודי, להניע את העולם כולו למאמצים בלתי רגילים, לידי שידוד המערכות, לידי הודקקות לאמצעים חריפים מאוד כדי לפתור שאלה זו, ונצטרך להעמיד בפני העולם כולו את בעיית חוסר בית וחוסר שורש בכל מוראה ובכל היקפה – יהודים שהיו חסרי בית גם קודם, נעקרו משורש והם לא יינטעו מחדש באותה קרקע שנעקרו ממנה. הלוואי ויישארו מיליוני יהודים בחייהם בסוף המלחמה, ונצטרך לטפל בשאלת הצלתם, לעסוק בשאלת הצלתם, והם ישמשו מנוף כביר לבניין הלאומי.

יש לפנינו סכנה, שהעולם ינער חוצנו מאיתנו, שהעולם יתכחש לאחריות זו, וכדי להשקיט את המצפון יטיח תפל על התהום הפעורה הזאת, יכפור בעצם קיומה של הבעיה כדי לא לתת לה פתרון. אם אנחנו עומדים לפני סכנה זו, נדמה לי שעלינו לציין בחיוב – אם כי זה חיוב מר מאוד – את המסקנה ההולכת וחותרת להכרת חברי הקבינט [הבריטי], שעמוד נעמוד בסוף מלחמה זו בפני בעיה של הוצאת המוני יהודים מאירופה. אם לגבי הדיאגנוזה הם מתקרבים לאמת, הם אומנם אינם מקבלים את התרפיה שלנו, אבל אם הם עומדים על יסוד הדיאגנוזה, אם הם הכירו את המחלה, הרי יצטרכו להגיע לתרופה – ואז יפתח הויכוח בינינו ובינם.

גם כאן עוד לפנינו דרך ארוכה וקשה מאוד. עלינו להתחריר את ההכרה ביחידיות הרפואה למחלה זו, ולקבל הסכמה לרפואה שאנחנו מציעים, אבל בלי הסכם ביחס לדיאגנוזה היה הפרק של המלחמה שלנו הרבה יותר כבד.

אין ספק, לא אנחנו – על כל פנים לא אנחנו בלבד – הצלחנו להחדיר מסקנה זו עד כמה שהיא חדרה, והרי שמענו על ההוראה שניתנה למעשה להליפקס לפעולתו בארצות-הברית. כאן פעלו הרבה גורמים אחרים. בלי ספק, פעלה כאן הממשלה הפולנית [הגולה] הנמצאת בלונדון. ייתכן שפעלו גם נציגי ממשלות אחרות הנמצאות עכשיו בגולה. הדברים האלה נכנסים לתוך מערכת המציאות המדינית שלנו ומהווים עמדות שעלינו להישען עליהן.

נתקלתי בהנחה זו ביחס להתמרת השאלה היהודית בסוף מלחמה זו – גם לאחר הניצחון על הנאציזם – במידה שלא הכירו מעולם גם בפינת העולם שלנו. ואני רוצה למסור פה דוח על פגישתי האחרונה עם ליטלטון, שלא היתה מן הקלות ביותר. בדצמבר 1941 עשיתי כשבועיים בקהיר, ובשבועיים אלה נועדתי עם ליטלטון שלוש פעמים.¹³ מצאתי אותו פתוח לשיחה, נוח מאוד לפגישה, אבל איני יכול לומר שמצאתי את עמדתו המדינית נוחה ביותר. מצאתיו מלא טענות כלפיו: אנו מכריזים בקולי-קולות על מספרים דמיוניים על מיליוני יהודים, שארץ-ישראל תצטרך לקלוט – הוא טען נגד וייצמן על שבאחד מנאומיו דיבר על שלושה מיליון יהודים, שארץ-ישראל עתידה לקלוט, ובזמן לא רב בערך, וטען שעל-ידי כך אנו יוצרים מתיחות, עצבנות רבה, בעולם הערבי. לפי הידיעות שלו מתיחות זו נגדנו בעולם הערבי הולכת וגוברת והמצב הורע בתקופת שהותו בקהיר. והוא אמר ברמיזה, שהוא מוכן להאשים אותנו בכפיות טובה לגבי אנגליה לאחר מה שעשתה למעננו. לדעתו, נכון מאוד הדבר, שהשאלה תהיה חמורה מאוד בסוף מלחמה זו במידה שלא היתה, אך לעומת זאת, ארץ-ישראל קטנה ואין בה מקום למספרים כאלה; גם אילו היה בה מקום למספרים אלה, מן החוכמה לא להכריז עליהם מראש אלא להצניע לכת ולהאט לכת. סוף-סוף, הערבים הם בעלי הסחורה, הם המוכרים ואנחנו הקונים, ואנחנו צריכים להשתדל להביא את הערבים לידי מכירת הסחורה לנו, ולכן עלינו להשתמש באמצעים פסיכולוגיים מתאימים על-מנת שהערבים יאותו למכור לנו את הסחורה. זאת הוא יודע מניסיונו המסחרי: הקונה חייב להתרצות למוכר, למצוא מסילות ללבו ולהביאו לידי מכירת החפץ.

פה לא היתה, אם מותר להגיד, אפילציה [פנייה] ליושר דווקא, אלא לתבונה מעשית בהליכות מקח וממכר. שהרי אם אנחנו מדברים על מספרים כאלה [של עולים], פירושו של דבר למסור לנו את ארץ-ישראל, ובוודאי זהו הדבר שאנחנו רוצים. ואם ימסרו לנו את ארץ-ישראל, חזקה עלינו שאנחנו נזרוק את הערבים החוצה, חזקה עלינו שלא נסתפק בארץ-ישראל אלא נרצה לקחת גם את עבר-הירדן.

13 ר' דיווח מ"ש על מסעו למצרים בשיבת מרכז מפא"י 17.12.1941 (י"מ"מ ה', עמ' 267-273), בשיבת הנה"ס ב-21.12.1941 (אצ"מ 100/33), ובמסמך 1. ר' גם דוח ליטלטון אל שר המושבות מוין על שיחתו עם מ"ש דצמבר 1941 (אצ"מ 245/507). ר' תרשומת בעמ' 74.

איך אפשר להשליט מדיניות כזאת? אי-אפשר לחוקק חוקים כאלה, אי-אפשר לשנות מפות על-ידי תחיקת חוקים. זאת אומרת [שיש] להשתמש בכוח גדול; זאת אומרת לקומם את הערבים נגד האימפריה, אבל האימפריה לא תוכל לעשות זאת. היא גם לא תוכל לעמוד בזאת.

זאת בערך היתה הרצאת עמדתו. על זה אני עניתי, שאני מצטער לא רק על העמדה שבאה לידי ביטוי – אנו רגילים אומנם לחילוקי דעות, אנחנו רגילים לויכוחים עם כוחות מדיניים אחרים – אבל אני מצטער מאוד על ההערכה והיחס כלפנו, שבאים לידי ביטוי בכך שאנחנו כאילו רק צעקנים, מפריעים להכעים, וזו דרכנו המדינית, ואני רואה זאת כתוצאה משני דברים: ראשית, השפעה אויבת הפועלת בסביבתנו כאן והפועלת עליו; שנית, חוסר מגע יותר אמיץ בינו ובינינו, והעובדה שלא הודמן לראות מה אנו עושים וללמוד יותר את ענייני הארץ.

ניסיתי להסביר לו את שאלת הקליטה – איך פועל המכניזם של הקליטה ואיך למעשה עומד העניין ועד כמה גדול הדבר שהשגנו: חצי מיליון יהודים עם הכפלת היישוב הערבי. כל זה נראה עכשיו כקלוט מן הדמיון שעה שמדובר בזמנים שאינם כל כך רחוקים מאיתנו. אבל העובדות משכנעות בעצם הופעתן, וכל זה אינו אלא התחלה וציון דרך, שכן חלק גדול של הארץ טרם נכנס לתחום הפעולה שלנו – מבחינת ההתיישבות החקלאית עוד לא נגענו בו, אוצרות מים גדולים עוד לא ניגשנו לניצולם, התעשייה אינה אלא ציון-דוגמה למה שיכולים לעשות כאן בארץ.

הוא לא כפר בדברי אלה. וכפי שנראה לי הסכים איתי – אם כי לא אמר זאת בפה מלא – שאין ארצות אחרות [לקליטת עקורים], שעל כל פנים, במידה שיש ארצות אחרות אין הן עומדות בשום תחרות עם ארץ-ישראל במובן האפשרות, שאין ארץ אחרת שבה נתרכו ניסיון כזה, שכל ארץ חדשה, במידה שישנה – ואני אמרתי לו ש"אין ארץ שאין לה הערבים שלה" [אשר יתנגדו לכניסת יהודים] – תעבור תקופה ממושכת של ניסיון, של תהייה, של מבוכה עד שיעלה שם מפעל התיישבותי על איוו דרך שהיא, בעוד שכאן כבר יש לנו שישים שנות ניסיון. היו לנו אומנם הרבה כישלונות, אבל מהם למדנו, ואנחנו יודעים מה אפשר לעשות, והנה יש ציבור של חצי מיליון שרוצה להתרבות, שמוכרח לשאת בעול של בניין נוסף, ואין ארץ בעולם שבה פועל גורם רוחני שמעורר למאמצים: בשום ארץ אחרת בעולם היהודים לא ירגישו את עצמם אחראים לגורלם ולתוצאות התאמצותם, באשר בכל ארץ אחרת ימצא שמישהו זרק לשם את היהודים, ואם יבוא הדבר לידי כישלון יהיה אותו משהו האשם בו. ליטלטון טען שוב, שאם יגשו לעשות דבר זה כי אז רק בכוח, ושימוש בכוח הוא פשיטת רגל של מדיניות. ואז שאלתי אותו אם המלחמה אינה פשיטת רגל של מדיניות – האם אנגליה לא ניסתה לפתור את שאלות העולם בדרך של פיוס ופשרה, ומה היו התוצאות? האם לא נכון הדבר, שברגע מסוים אנגליה החליטה שהיא

מוכרחה להשתמש בכוח, בכוח עצום? האם הוא, ליטלטון, לא נמצא כאן, במזרח, כדי לנהל פעולה זו של שימוש בכוח בקנה מידה רחב? ייתכן שזו פשיטת רגל של מדיניות, אבל כנראה שבהיסטוריה אין להימנע מזה. אם שימוש בכוח אינו פסול כדי לתקן את מצב העולם כולו, האם שימוש בכוח נעשה פסול אם מגיעים לידי פתרון שאלת היהודים? האם גם זאת לא תהיה פשיטת רגל אם יפקירו את העם היהודי כתום המלחמה ויימנעו מלפתור שאלה זו אחת ולתמיד? הוא בעצמו מודה, שהשאלה תהיה חמורה יותר משהיתה, והוא שוב אישר דבר זה, ואם כן הוא הדבר, מה האלטרנטיבה? מה הפתרון שמציעים לנו? האם הוא רואה פתרון אחר? האם אין זאת אומרת הפקרה, זאת אומרת בריחה מאחריות? האם אין זאת פשיטת רגל של מדיניות?

אם אתה טוען - אמרתי - שאנחנו דורשים לנו את הארץ, נכון הדבר. אנחנו דורשים לנו את הארץ. אתה טוען: "אתם רוצים להיות שליטים בארץ". נכון הדבר. אנחנו רוצים להיות השליטים בארץ, אבל מה דוחף אותנו לדרישה זו של שלטון? היתה תקופה של משטר מנדטורי בארץ. במשטר המנדטורי הזה קיבלנו מעט ממה שדרשנו, אבל קיבלנו בתמידות. העלייה התנהלה ולא היה גבול לעלייה זו. הגבול היחיד היה יכולת הקליטה: פירושו היה אולי עלייה איטית יותר מאשר רצינו, מאשר ראינו בחזונו, אבל לא היה גבול לתהליך זה. קיבלנו עלינו את הדין. היינו מוכנים להישאר במצב זה זמן בלתי-מוגבל. לא אנחנו באנו בדרישה לשנות את משטר המנדט והעלייה לפי יכולת הקליטה, אתם "זרקתם את הספוג" - זה ביטוי לקוח מהתאגדות, כאשר הצד שאינו יכול להמשיך זורק את הספוג - אתם הסתלקתם מן העניין.¹⁴ אמרתם: המעשה יותר מדי כבד בשבילכם, האם חשבתם שגם אנו נסתלק? ברור שאנו לא מסתלקים. אתם אומרים שלא תוכלו לעשות זאת? אנו אומרים: תנו לנו ונעשה. אתם אומרים: עלייה בלתי אפשרית? אנו אומרים: תנו לנו את השלטון ונוכיח לכם שעלייה אפשרית. לא הותרתם לנו ברירה אלא לדרוש דבר זה. זו מסקנה מוכרחת מתוך הצרכים החיוניים שלנו.

אני מצטער - אמרתי עוד - שיש לך תמונה כזאת מהתבונה המדינית היהודית. אתה סובר שזה אינטרס פוליטי שלנו לזרוק את הערבים מהארץ בכוח. לוי היה זה גם אפשרי מבחינה מעשית, לא היינו עושים זאת. בחזונו אנו רואים גם העברת אוכלוסין. איננו רואים שום עוול בהעברת אוכלוסין, אבל עניין העברת האוכלוסין למעשה יכול להתגשם רק בדרך של הסכמים גדולים, ואנחנו רואים אפשרות של הסכמים גדולים כאלה בעתיד לבוא, אבל כאשר מדברים על 2-3 מיליון יהודים בארץ-ישראל, ואולי גם יותר, אנחנו מדברים על מספר נוסף על הערבים שישנם בארץ, ולא במקום הערבים שישנם בארץ.

14 "הספר הלבן" בשאלת א", שפירסמה ממשלת בריטניה ב-17.5.1939, הגביל עליית יהודים ל-75.000 במשך 5 שנים, שלאחריהן תותר העלייה רק בהסכמת הערבים, וכן הטיל הגבלות חמורות על רכישת קרקעות בידי יהודים.

הוא אמר פעמיים בשיחה: "יכול להיות שאתה צודק ולא תהיה ברירה אלא להשתמש בכוח. אנחנו, על כל פנים, נצטרך להיות חוקים מאוד בארץ-ישראל בסוף המלחמה, חוקים מאוד במובן הצבאי". הוא אמר זאת פעמיים. פעם ראשונה, כפי שנראה לי, בהדגשה כלפינו, פעם שנייה בהדגשה כלפי הערבים.

כאשר אני דיברתי על אלטרנטיבה, ואמרתי: "הרי זאת אומרת שום עלייה לארץ-ישראל", הוא אמר: "לא, זאת אינני אומר בשום פנים". כאשר אני אמרתי: "האם אתה מסכים, ש'הספר הלבן' לא יוכל להתקיים?" הוא אמר: "זאת לא אוכל לומר בשום אופן". ברור, הוא היה נתון בצבת. הוא לא יכול בשום פנים, בתור מיניסטר אנגלי, לומר שלא יהיה "הספר הלבן" כאשר זו המדיניות הרישמית. היה ברור מתוך מהלך השיחה, שהוא מביא בחשבון עלייה לארץ-ישראל, אולי עלייה לא גדולה – מי יודע באיזה טמפו.

מזה עברתי לבירור יותר מעשי והתחלתי להציג לו שאלות. שאלתי אותו – אומנם כבר הצגתי שאלה זו בשיחתי הקודמת אתו, אבל אז התעלם ממנה, ולמדתי מן הניסיון: אז שאלתי כמה שאלות יחד והוא ענה על אלו שהיו נוחות לו; עכשיו שאלתי שאלה וחיכיתי לתשובה. השאלה הראשונה היתה ביחס לפדרציה [הערבית]:¹⁵ "האם בשעה שמיסטר אידן¹⁶ הודיע מה שהודיע, התכוון לכלול את ארץ-ישראל במסגרת זו?" הוא אמר: "לא אוכל לענות על זאת. אני בטוח שמיסטר אידן ניסה את הודעתו במתכוון בלשון סתומה וכללית, כדי להשאיר את הפתח פתוח לכל מיני אפשרויות". והוא הוסיף: "אני לכשעצמי איני מאמין בעניין הפדרציה. אני בטוח, על כל פנים, שדבר זה לא יבוא לעולם בימי חיינו. אני מנסה לברר אם אפשרי איזה משטר של אחדות כלכלית בין ארצות אלו, אבל גם כאן הסתום מרובה על הברור, ויש הרבה דברים לברר, ולא כל אחד יודע על מה הוא מדבר ומה הוא רוצה בעניין זה".

אמרתי לו – זו היתה השאלה השנייה – שיש לנו רושם כאילו נעשים עכשיו ניסיונות לגבש איזו קבוצה ערבית בארץ-ישראל ולהביא אותה לידי מתן הסכם

15 תוכניות לכינון פדרציה ערבית במזרח הועלו שוב במחצית השנייה של 1941 הן ע"י שלטונות בריטניה והן ע"י מדינות ערב. מ"ש נדרש לסוגיית הפדרציה הערבית בהנה"ס ב-26.10.1941 וב-21.12.1941, ובישיבת "הוועדה לחקר השאלה הערבית" במסמך 75 (ר') גם דוח ממ"ד 27.12.1941, תיקי לינטון אצ"מ A373/7.

16 אנתוני אידן (1897-1977), שר החוץ בממשלת צ'רצ'יל 1941-1945. בנאום שנשא ב-29.5.1941 ב-Mansion House, לונדון, הכריז: "נראה לי גם טבעי וגם צודק, שהקשרים התרבותיים והכלכליים בין הארצות הערביות, וכן גם הקשרים הפוליטיים, יחזקו. ממשלת הוד מלכותו תיתן מלוא תמיכתה לכל תוכנית מוסכמת" (גלבר א', עמ' 448). בהנה"ס פירשו את דבריו אלה כתמיכה בריטית בכינון פדרציה ערבית במזרח ובפתרון שאלת א"י במסגרת זו. ב-7.7.1941 כתב מוין לנציב העליון למק-מייקל: "הבטחת עצמאות לסוריה יוצרת שעת כושר להסדר מקיף, שיהיה מקובל על הערבים והיהודים יותר מאשר 'הספר הלבן'. פיתרון אפשרי אחד עשוי להיות צורה כלשהי של פדרציה ערבית, שבה תוכל למצוא מקום מובלעת יהודית" (קצבורג, עמ' ל"ח).

ל"ספר הלבן" כדי לחזק את מדיניות "הספר הלבן", שכן כיום "הספר הלבן" הוא הצהרה חד-צדדית מצד ממשלת בריטניה: היהודים דחו את "הספר הלבן" והעריכו גם הם דחו אותו ולא קיבלו מדיניות זו; זו רק מדיניות שהוכרזה על-ידי הצד שכנגד, ויותר קל יהיה לבטל אותה מאשר מדיניות אשר תהפך לחוזה אחרי שהצד שכנגד יקבל אותה. אנחנו רואים ניסיון לחזק את "הספר הלבן", להעמיד תריס בפני רוויזיה של "הספר הלבן" עם גמר המלחמה. אמרתי כי אנחנו דיברנו אתו ושמענו שהוא אינו בעד קביעת מסמרות, שהוא בעד השארת הדברים פתוחים לגבי ארץ-ישראל עד לאחר המלחמה, וכי אנחנו מודאגים מפני התפתחות כזאת. הוא ענה בפסוק אחד, וראיתי שהוא שקל כל מילה שהוציא מפיו: "אין לי כל ידיעה שדבר כזה מתנהל עכשיו".

בשאלה השלישית, או בעניין השלישי, אולי עוד אגע בדברי הלהן. החברים בוודאי יודעים, שעומדת להתכנס ועידה תרבותית ערבית במצרים בסוף הקיץ הבא, מוזמנת על-ידי מיניסטריון ההשכלה המצרי, ובה צריכים להשתתף מורים ועסקני השכלה מארצות ערביות שונות, ושם צריכים לדון על האחדות תוכנית הלימודים בבתי הספר ועל כל הבעיות התרבותיות השונות של הערבים. היתה לי שיחה עם מר [וולטר] סְמֶרְט, המזכיר של הצירות הבריטית בקהיר לענייני המזרח התיכון. סמרט הודה בפה מלא, שיש להניח כי ייעשה ניסיון להפוך את הוועידה הזאת מתרבותית למדינית. הוא אמר לי: "אתה מכיר אנשים אלה. כאשר הם מתאספים הם מתחילים לדבר ואי-אפשר לקבוע מראש על מה ידברו. אני שמעתי ממקור ערבי בקהיר, שמנוי וגמור אצל נציגי עיראק, ואולי גם אצל נציגי סוריה, לנצל במה זו לדיון מדיני. כל הרושם שלנו הוא שכאן יש ניסיון ליצור עובדה של אחדות ערבית".

והנה, ביום שיחתי עם ליטלטון ראיתי בבוקר בעיתון אנגלי במצרים, שבועידה זו תשתתף גם ממשלת ארץ-ישראל, זאת אומרת תשתתף מחלקת החינוך של ממשלת ארץ-ישראל, למעשה מחלקה ערבית, ואני הצגתי את העניין לפני ליטלטון ואמרתי לו מה ששמעתי מפי מר סמרט, וכי זה מאשר את האינפורמציה שלנו, והוספתי: "האם במצב זה, כאשר הוועידה הזו חורגת ממסגרתה ועוברת לדיון פוליטי, ובשעת דיון זה נוכחים – ואולי גם משתתפים בדיון – אנשים שהינם פקידי ממשלת ארץ-ישראל, זאת אומרת למעשה נציגי האדמיניסטרציה הבריטית – האין יוצאת מזה הסכמה של השלטון הבריטי עם עובדה זו, או לפחות התפשרות עימה? ואם כן, זאת אומרת עובדה כפולה: א) ישנה אחדות ערבית מדינית; ב) ארץ-ישראל היא חלק ממנה".

ליטלטון מאוד לא התפעל ולא התרשם מטענה זו, אלא דחה אותה. הוא אמר: "זה אינו מעלה ואינו מוריד מה אנשים מדברים כאשר הם מתאספים. אין בשום פנים לטעון, שאיזה פקיד המשתתף בדיון מחייב במשהו את ממשלת הוד מלכותו. אין בזה

משום חיוב כלפי ממשלת הוד מלכותו, ואין בזה שום משקל כלפי ממשלת הוד מלכותו". הוא דחה זאת מאוד מאוד באופן נמרץ, כך שנשאר דבר זה רשום לפני לפעולה במקומות אחרים.

בסוף השיחה אמרתי לליטלטון, שיש לי שתי שאלות מעשיות, הראשונה היא שאלת השם המפורש לפלוגות שלנו, שאם כי כיום הן מפורדות ומפורדות, אנו רוצים שכולן תקראנה "Jewish" ולא תהיינה נתונות תחת מסווה של השם "Palestine". בתחילה הוא פיקפק אם יש לדבר זה חשיבות כלשהי לגבי היהודים, אך כאשר הסברתי לו את העניין הוא הסכים לפנות ללונדון בעניין זה, ואמר כי לו הדבר לא איכפת, אבל הוא מוכרח להעביר את העניין למשרד המלחמה, כי בו תלוי הדבר.

הוא הסביר לי מה תפקידו בדרך כלל. הוא אמר: "תפקידי לטפל בענייני המלחמה". הוא, ליטלטון, אינו בא במקום איוה אורגן אדמיניסטרטיבי או פוליטי כלשהו, הפועל בימים כתיקונם. הוא אינו בא במקום הנציב העליון [הרולד מק-מייקל], הוא אינו מתערב ביחסים בין משרד המושבות ובין הנציב העליון, הוא אורגן אד-הוק לטיפול בענייני המלחמה, אבל כאשר הוא מוצא שענייני המלחמה מחייבים פעולה אדמיניסטרטיבית או פוליטית מסוימת, הוא אז נותן עצה והוא אינו מניח שיפעלו נגד עצתו. בעניין זה הוא הסכים להתערב, זאת אומרת להעביר ללונדון להחלטה.

השאלה השנייה היא עניין שאנחנו מטפלים בו כבר כמה שבועות, הנתון במצב מתוח מאוד, והוא שחרורם של מעפילי "דריין".

לפני שאמסור פה את פרטי השיחה, אקדים הקדמה קצרה. במרס 1941 הגיעה לחופי הארץ אוניית מעפילים ושמה "דריין 2", ובה יותר משמונה מאות איש, רובם הגדול פליטי רומניה – אנשים אשר ברחו מרומניה אחרי הפרעות שהיו שם בינואר 1941¹⁷ – ומיעוטם אנשים מבולגריה. היתה בתוכם קבוצה מיוחדת של ניצולי "סלודור", אוניית פליטים שטבעה [בדצמבר 1940] בים השיש – שם טבעו יותר ממאה איש, אישה וילד, אבל נשארו בחיים יותר ממאה והם הועברו לקושטא. בינתיים הגיעה לחופי טורקיה האונייה "דריין", והשלטונות הטורקיים העלו את ניצולי "סלודור" על סיפון "דריין" ושילחו את האונייה על פני המים לארץ-ישראל.

אתם יודעים את המצב המדיני שבו היה נתון משלוח כזה. האונייה הגיעה לחופי הארץ לאחר ההצהרה המפורסמת בדבר שיירות המעפילים, שדינן לא רק להשתלח מהארץ, אלא גם לא להיות מוחזרים [אליה] – לא בזמן המלחמה ולא אחריה.¹⁸ הממשלה לא מימשה הצהרה זו ביחס ל"פטריה" לאחר התערבות מיוחדת של

17 רומניה הצטרפה למדינות ה"ציר" בנובמבר 1940 ואימצה את חוקי גירנברג. כאשר החלה המיתקפה הגרמנית על בריה"מ באמצע 1941 התחולל גל פוגרומים ביהודי רומניה. בינואר 1941 ביצעו יחידות "משמר הברזל" פרעות בבוקרסט. על פרשת "דריין" ר' מסמך 1 הע' 32.

18 ר' מסמך 1 הע' 16.

לונדון.¹⁹ בימים אלה נודע לי, שבהתערבות זו היה חלק ל[וויליאם] גריין, נשיא "אמריקן פדריישן אוף לייבור". היה בזה חלק גם לבוין באנגליה, וגם ללורד הליפקס היה חלק בזה – וזו היתה לי סנסציה, שלורד הליפקס עמד לימינו. הוא התבטא, שממצים יותר מדי את הדין. לורד לויד התריע נגדו – הוא עמד על שילוחם גם לאחר האסון.

הבריטים לא נהגו לפי אותה הצהרה לגבי עולי "פטרירה" – הם הודיעו שעושים יוצא מן הכלל [והניחו להם להישאר בארץ] – אבל הם נהגו לפי ההצהרה לגבי מעפילי "אטלנטיק", שאותם שילחו מתוך שימוש בכוח – במידה לא קטנה של אכזריות – לאי מאוריציוס.²⁰ אחרי שילוח "אטלנטיק" באה "דריין". הורידו את המעפילים לחופי הארץ. בראשונה שיכנו אותם במִזְרֶע,²¹ אחר-כך העבירו אותם ל[מחנה המעצר] עתלית ואין משלחים אותם מן הארץ. איני יודע מה הרצון, אבל אין רואים כל סימנים לכך שמתכוננים לשלח אותם, זאת אומרת, שכבר לא נהגו לפי ההצהרה לגבי מקרה אחר. אנחנו דורשים עכשיו את שיחרורם. היה לנו בעניין זה משא-ומתן רב עם המזכיר הראשי²² ועם הנציב העליון.²³ הנציב העליון הודיע לי שהעביר עניין זה ללונדון; הוא אינו מתערב בעניין זה, כי לדבריו ההחלטה על איסור כניסתם וכו' באה גם היא מלונדון. חברינו פועלים בעניין זה בלונדון.²⁴

היתה לי אפשרות לראות בקהיר גם את ויקטור קולט. שלושה ימים אחרי ראותי אותו כבר היה בלונדון, ומסרתי לו בייחוד עניין זה של מעפילי "דריין".

ועוד בעניין זה: בתוך מחנה עתלית שורת עצבנות. במתיחות שכזאת לא נתקלנו בשום שיירת מעפילים. האנשים הודיעו בכתב לנציב העליון, שאם עד 11 לחודש לא ישוחררו, ישבתו שביתת רעב. יכול להיות שאני אבקש אצלם השבוע, בכל אופן, כוונתי לבקש אצלם, ואני אדרוש מהם שלא יוציאו לפועל את האיום הזה שלהם אלא יחכו להחלטת לונדון. אני מקווה שלא תהיה פה דעה אחרת לגבי שביתת רעב של שמונה מאות איש פה בארץ.

19 על ההיתר להישאר בארץ שניתן לניצולי "פטרירה" ר' דברי מ"ש בוועדה המדינית של מפא"י, 7.12.1940. ("יזמ"מ ה', עמ' 137).

20 "אטלנטיק" הגיעה לחוף חיפה ב-24.11.1940. (אחרי אוניות המעפילים "פסיפיק" ו"מילוס" שהגיעו באותו חודש). כ-130 מאנשיה הועברו מייד ל"פטרירה" לשם גירוש, והאחרים נשלחו למחנה עתלית וב-9.12.1940 הועלו בכוח לאוניית גירוש שהובילה אותם למאוריציוס.

21 מחנה מעצר בריטי בגליל המערבי, מדרום לנהריה.

22 סר ג'ון סטיוארט מקפרסון (1898–1971). איש השירות הקולוניאלי הבריטי. מזכיר ראשי של ממשלת המנדט 1939–1943. מ"ש נועד עימו ב-16.11.1942. (ר' מ"ש בהנה"ס, "יזמ"מ ה', עמ' 253–254).

23 הפגישה עם הנציב העליון התקיימה ב-2.12.1941. ר' דוח מ"ש, "יזמ"מ ה', עמ' 262–267.

24 ר' תזכיר סגן שר המושבות קוסמו פרקינסון על פגישתו עם נציגי הנה"ס בלונדון לואיס ניימר וברל לוקר, 1.12.1942, PRO CO 733/449/26; מכתב פרקינסון לניימר 31.12.1941.

(אצ"מ 525/7569).

אני הסברתי לליטלטון את ענייני העלייה בכלל והאשמתי את ממשלת ארץ-ישראל, שמתוך דאגה למדיניות אנטי-ציונית לא דאגה לענייני המלחמה. במשך 1940 ובמשך המחצית הראשונה של 1941, כאשר אנחנו דרשנו להציל יהודים מהבלקנים, היה אפשר להביאם, היה אפשר להביא הרבה בעלי מקצוע, הרבה כוחות עבודה לארץ. אמרתי לו: או שהם כרגע מעונים על-ידי הנאצים, או שהם מנוצלים על-ידי הנאצים. ואז הוא הוסיף: "או שניהם יחד". אמרתי: בוודאי, אם הם נשלחו למחנות עבודה, הם מעונים וגם מנוצלים. הממשלה סירבה לעשות זאת. עכשיו הדבר אבוד.

דיברתי על אפשרות עלייה להבא – אולי עוד אחזור לזאת – אבל פה סיפרתי לו על עניין "דריין". הוא קודם ניסה לדחות נימוק אחד מהשניים שבהם השתמשתי. הנימוק היה הצד האנושי שבדבר: האנשים ברחו מפוגרומים ברומניה, ברחו מחרב הנאצים, כי הם יצאו ערב כניסת היטלר לרומניה; ופה בארץ-ישראל, כשהם רואים את החופש כל כך קרוב, מחזיקים אותם בהסגר כבר תשעה חודשים ודנים אותם להתנוונות. דבר זה הוא כאילו קיבל, הניע בראשו ולא התנגד לזה, אבל כאשר דיברתי על הצד המלחמתי, על בזבוז כוחות עבודה שיכולים להועיל למשק החקלאי, לתעשייה וגם לגיוס, והם נדונים לבטלה ועוד מכולכלים על חשבון הממשלה, וזה יוצר מצב אבסורדי, הוא אמר: "את טענת הבזבוז איני מקבל. כל מלחמה היא בזבוז. אם אנחנו בונים אוניית מלחמה חדשה הרי זה בזבוז, בזבוז נורא, ואנחנו מחזיקים 20,000 איש במחנות הסגר. בעצם המלחמה אין להימנע מבזבוז". לבסוף אמר שהוא כאילו מוותר על ויכוח זה, והתוצאה היתה שגם עניין זה הוא הסכים להעביר ללונדון. הוא לא אמר באופן מפורש שימליץ על שחרורם, אבל אמר: "I will put it up" ["אני אעלה את זה לדיון"]. כפי שהוא הסביר לי, הוא מתערב רק בעניינים שהם לטובת המלחמה. אין הוא רוצה להכניס ראשו בין הנציב העליון ובין משרד המושבות.

למרות הדברים החריפים שנשמעו בשיחה זו גם מפיו, נפרדנו ביחסי שלום גמורים מתוך הנחה שנוסיף להיפגש, ומתוך הבטחה ברורה ומפורשת שלו לבוא לארץ ולראות את המפעל היהודי. הוא אמר: אומנם זה ייקח קצת זמן, יש לי עניין יותר דחוף כרגע, זה העניין ב[חזית] מדבר לוב. עלי קודם לגמור את זה.

אני ראיתי בביקור האחרון שלי במצרים את האיש המשמש למעשה סגנו, אם כי להלכה הוא נקרא רק מנהל התעמולה. שמו וולטר מונקסטון. הוא עורך-דין אנגלי ידוע באנגליה, והוא נכנס לשירות הממשלה במלחמה זו עם שורה שלמה של עורכי-דין, אנשי עסק ורופאים. הוא עבד במחלקת התעמולה, שם היה זמן-מה צנזור ראשי ואחר-כך נשלח כמנהל התעמולה [הבריטית] במצרים. כפי ששמעתי ממקורות טובים, הוא למעשה ממלא תפקיד של סגן לליטלטון. הוא איש בעל שיעור קומה אינטלקטואלי, איש בעל דעה משלו. סבורים שדעותיו בהרבה עניינים, בייחוד מדיניים, עשויות להכריע, באשר ליטלטון מתמסר בעיקר לצד הצבאי, הכלכלי

והאדמיניסטרטיבי, וכנראה שיש שם נטייה לחלוקת עבודה שלפיה מונקטון יתרכז יותר בעניינים המדיניים. אתו דנתי באריכות בשאלת כוחות העבודה בארץ, התאמתם אבל גם הגדלתם על-ידי עלייה. הוא התעניין מאוד כאשר אמרתי לו, שיש עכשיו מקור גדול של עלייה לארץ וזוהי הגולה היהודית הפולנית בברית-המועצות,²⁵ ששם יש רבבות יהודים שבתוכם, ללא כל ספק, הרבה אלפי עולים המתאימים לארץ, כוחות עבודה חשובים בשביל הארץ, בשביל החקלאות בייחוד, גם בשביל התעשייה, גם בשביל עבודות צבאיות ובשביל הגיוס. אני לא ידעתי בשעת השיחה מה שנודע לי אחר-כך – שתיק כוחות העבודה [במזה"ת] הוא בידו, שהוא המנהל. ראיתי בשיחה שהוא גילה התעניינות מיוחדת בשאלה זו. נכנסתי לפתח פתוח זה בדברי הסברה יותר מפורטים. הוא רשם את הדברים האלה לפעולה בעניין העלאת יהודים פולנים מרוסיה. הסברתי לו את כל הצד האדמיניסטרטיבי, את שאלת ה"שְׂדִיול"²⁶ שצריך להינתן על-ידי הממשלה הארץ-ישראלית, היחס עם רוסיה, ענייני הנסיעה. אמרתי שכל הדברים האלה ניתנים להסתדר; אין מעצור שאין להתגבר עליו בשטח זה של עלייה. הוכחתי לו כי נמצא דרכים להביא את האנשים אם תינתן לכך עזרה ממשלתית.

דיברתי אתו גם בשאלת "דריין". הוא לא עורר שאלת "בובוז", אלא ליהפך, אמר: "בשבילנו קובע זה שיכולים תיכף לצאת לעבודה בארץ". כנראה שאלה ואלה דברי אלוהים חיים. כששמע שליטטון הבטיח לפנות ללונדון, אמר: "מוטב שאברר אם הדבר הזה נעשה, מפני שהדברים עלולים להישכח בתוך המערבולת של העניינים", ורשם את הדבר לפעולה. גם בעניין השם העברי לפלוגות היה לי אתו ברור מפורט, וכן בעניין הגיוסים ובעניין התעלולים שנתקלנו מצד הממשלה הארץ-ישראלית ומצד רשויות אחרות בעניין זה – בקשר עם אופי הגיוס, עצרת

25 לרבבות התושבים והפליטים היהודים בפולין המזרחית, שנכבשה בידי בריה"מ לפי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, ונמלטו משם לבריה"מ בראשית מל"ע-2 ושוב לאחר הפלישה הגרמנית לבריה"מ, הציעו הסובייטים במרס 1940 אורחות סובייטית והיו שנענו להצעה. על רקע זה סירבו השלטונות הסובייטים להעניק לאלה היתרי יציאה אחרי חתימתם ב-30.7.1941, בלונדון, על הסכם עם הממשלה הפולנית הגולה ("הסכם סטלין-שיקורסקי"), שבו הוסדרו הקשרים הדיפלומטיים בין שתי הממשלות, בוטלו החוזים שחתמה בריה"מ עם גרמניה בדבר חלוקת פולין בין השתיים, והוסכם על הקמת צבא פולני מקרב אורחי פולין היושבים בבריה"מ.

26 "שְׂדִיול" (אנגלית: רשימה, לוח זמנים) – כך כונתה מיכסת הרשימות לעולים עובדים, שנקבעה מדי חצי שנה ע"פ עקרון יכולת הקליטה הכלכלית במו"מ בין הממשלה והסוה"י (ר' דברי מ"ש בשיבות הנה"ס ב-16.11.1941 וב-26.11.1941; הנושא הועלה גם בפגישת מ"ש עם ליטלטון בקהיר (יזמ"מ ה', עמ' 272). הסה"ל של 1939 ביטל את "שדיול" החצי-שנתי וקבע לשנים 1939-1944 עליית 75,000 יהודים "אם ירשה זאת כושר הקליטה הכלכלית ובשיעור שיביא את היישוב היהודי לכדי שליש בקירוב מכלל אוכלוסיית הארץ". חלוקת רשיונות העלייה בשנות המלחמה לא היתה סדירה, עד סוף 1942 עלו רק כמחצית מ-75,000 העולים, כפי שנקבע בסה"ל.

הגיוס, טשטוש האופי היהודי של הפלוגות וכו' וכו'. גם הדברים האלה נרשמו, ונדמה היה לי שמתוך הבנת העניין ומתוך רצון לעזור במידה שאפשר.

עכשיו אני רוצה להמשיך חוט אחד מהשיחה עם ליטלטון – האור שהוא פיזר על המצב. שמעתי ממנו דברים די ברורים בעניין הפדרציה [הערבית במזה"ת]. כשראיתי אותו בפעם הקודמת – זה היה לפני כחמישה חודשים²⁷ – גם אז היתה נימה של הסתייגות, אבל הדברים לא היו ברורים במידה כזאת. אז הוא דיבר, למשל, על איזה ליכוד כלכלי כדבר שעתידי לצאת לפועל, אולי בקרוב, ויקיף גם את ארץ-ישראל. אבל היה ברור גם לפני השיחה עם ליטלטון, ומסרתי בהנהלה את הדבר²⁸ – לא היתה הזדמנות למסור זאת לוועד הפועל [הציוני] – על הנסיגה הכללית [הבריתית] שהחלה בעניין זה. יכול להיות, שכאשר אידן מסר את הצהרתו²⁹ התכוונו מלכתחילה שהדבר יהיה בבחינת הלכה ואין מורים כן. זאת אומרת הבטחה לערבים, נתינת אפשרות כזאת להם, אבל לא-דווקא פעולה מעשית ודחופה כדי להגשים את הדבר הזה. כלומר, שמטרת ההצהרה היתה עצם ההצהרה, אבל לא-דווקא ביצועה, באשר אנגליה עמדה בפני הצהרות [פרו-ערביות] מצד הגרמנים והאיטלקים, בפני גאות האוריינטציה הפרו-נאצית במזרח כולו – היא עמדה נוכח מלחמה גלויה, מזוינת, של כנופיית רשיד עלי,³⁰ ששענה על תמיכת עיראק כולה, על כל פנים על תמיכת הצבא העיראקי כולו, והיא ראתה צורך באיזה אקט מדיני שיוכל לסתור במידת-מה את כל ההשפעות האלה, ואז נמסרה ההצהרה [של אידן]. אין כל ספק, במיניסטריון בלונדון אולי היו תומכים להלכה זו, אבל במזרח – בצבא ובחוגים המדיניים [הבריטים] – היו אנשים שהניחו שיהיה אפשר לגשת בקרוב לצעד ראשון, וצעד ראשון זה יהיה בסוריה.

פה היו כמה וכמה שלבים, ואי-אפשר לדעת אם הגיעו לאיזה שיקול דעת מסכם. ברור, על כל פנים, שהיתה הנחה ודאית בקרב חוגים אנגלים מכריעים למדי, שכתוצאה משחרורה מאנשי וישי [ביוני 1941], סוריה תצא: (א) מאוחדת, (ב) נתונה למעשה לשלטון בריטי.³¹ אני חושב, ששני דברים אלה אפשר לומר במידה גדולה של ודאות. זאת אומרת שיאחדו את סוריה והלבנון, לא-דווקא איחוד גמור, אבל יאחדו אותן לפדרציה – וזאת תהיה ההתחלה של פדרציה [במזה"ת]. ושנית, שהכוח המכריע בסוריה למעשה יהיה השלטון הבריטי. ההנחה היתה שהשלטון הבריטי ייזקק לפסדה

27 ביולי 1941 (ר' יומ"מ ה', עמ' 225).

28 בישיבות הנה"ס ב-26.10.1941 וב-21.12.1941.

29 ר' לעיל הע' 16.

30 ראשיד עלי כילאני (1882–1965). עו"ד ופוליטיקאי עיראקי. שר המשפטים 1924 ושר הפנים 1925–1928. ב-1930 רה"מ לחודשים אחדים. באפריל 1941 התמנה שוב לרה"מ ועמד בראש מרד פרו-גרמני, ומשהובס במאי בידי הבריטים ברח לגרמניה, שם סייע למאמץ המלחמה הגרמני. אחרי מל"ע-2 ישב בגלות בסעודיה. ב-1958 שב לעיראק אך לא חזר לפעילות פוליטית.

31 ר' דברי מ"ש בנושא זה בישיבת הנה"ס ב-26.10.1941 (על ההסכם האנגלי-צרפתי מ-8.8.1941. ר' ששון, עמ' 226).

[חזות] צרפתית מתוך נימוקים מדיניים, תעמולתיים שליליים ולא חיוביים – לא כדי לנהל תעמולה בכוח השלטון הצרפתי בסוריה, אלא כדי לא לתת קלף תעמולתי חזק בידי הנאצים באמריקה. באשר לו דחתה אנגליה את אנשי דה-גול הצידה, ולקחה את רסן השלטון בסוריה לידיה באופן ברור, היו הנאצים אומרים שכל עניין המלחמה של אנגליה אינו אלא כדי להיבנות מחורבן אחרים: הנה, במקרה הראשון כשנינתה הזדמנות לאנגליה, היא נאחזה בה ונבנתה מחורבנה של צרפת. על כל פנים, בתקופה הראשונה של המלחמה זה היה יחסם של חוגים רבים באמריקה לאנגליה, שאחרי הכל אין זה מצד אנגליה אלא מלחמה אימפריאליסטית, ולמה לנו לעזור לאנגליה?

אבל ההנחה של האנגלים, שהם יוכלו להסתדר עם אנשי דה-גול והשלטון למעשה יהיה בידיהם, נתבדתה. העניינים בין האנגלים והצרפתים הסתבכו. הצרפתים השכילו לנצל בכישרון רב את עמדת הכוח שניתנה להם על-ידי הודקקות אנגליה לפסדה זו, ואת הפסדה הזו הפכו לבניין – את השלטון למראית עין, שהאנגלים היו מוכנים לתת להם, הם הפכו לשלטון בפועל ממש. הם איימו, כפי הנראה, בשלב ידוע – וזה היה פשר נסיעתו של דה-גול לסוריה – ודה-גול השיג הצהרה ידועה מהאנגלים, שגם לאחר המלחמה צרפת תישאר המדינה האירופית הראשה בסוריה. הם איימו על האנגלים שהם ימשכו את ידם מכל העסק ויודיעו שהם מושכים את ידם אם לא יספקו את מישאלותיהם, ופירושה של משיכת ידם היה שהם יציגו את כניסת האנגלים לסוריה כמעשה כיבוש, שהוא לא רק נגד וישי אלא נגד אנשי דה-גול. כאן באה רתיעה מצד אנגליה. יכול להיות שרתיעה זו נתמכה על-ידי חוגים אנגליים שפיקפקו מלכתחילה בעניין הפדרציה, אבל ברור שמדיניות זו נחשבה על-ידי רבים כמדיניות יותר מדי נמהרת – ובאה נסיגה מדינית.³²

אני מוכרח לציין את חלקה של התנועה הערבית הלאומית עצמה בנסיגה זו בעניין הפדרציה. יכול להיות, שבשבילם זו נסיגה בשביל להתקדם אחר-כך יותר מהר, אבל לעת עתה הם סייעו בנסיגה זו. התנועה הערבית הלאומית בסוריה, זו המאורגנת ב"גוש הלאומי", לא רצתה להשתתף במשא-ומתן על קביעת מעמדה של סוריה בזמן המלחמה, על כל פנים באותו שלב. היא לא רצתה לעשות זאת מכמה וכמה סיבות. הסיבה העיקרית היא שהיא היתה אכולת נאציזם. בתוכה היו אנשים חשובים, אולי מהיושבים ראשונה בשורות המנהיגים הסורים, שהיו פרו-נאציזם מובהקים. בתוכה היו אחרים – וזה כבר חל על כל השאר – שבשום פנים לא רצו לנעול דלת לעצמם לקשר עם הנאצים במקרה שהללו ייכנסו לסוריה, והרוב הניח בוודאות כיבוש סוריה על-ידי הגרמנים. אז האנשים אמרו: מבחינה מדינית זאת תהיה שטות להיכנס במשא-ומתן עם אנגליה וצרפת, כשמחר יבואו הגרמנים והם יהיו לבעלי-בית על סוריה; מבחינה אישית זה לא בטוח לכל אחד מאיתנו, ומוטב לדחות את העניינים לאחר המלחמה. גם

32 ר' דברי מ"ש על מערכת היחסים בין הבריטים והצרפתים בסוריה, שם, שם.

במידה שהיו חוגים שהיו מוכנים למשא-ומתן עם האנגלים הם לא היו, בשום פנים, מוכנים למשא-ומתן עם צרפת, והאנגלים דרשו מהערבים לבוא במשא-ומתן עם הצרפתים. אומנם, מלכתחילה אמרו להם: ככל מקרה שלא תבואו להסכם עם צרפת, תערערו לפנינו – ועתה לא עמדו בדיבורם והשאירו את המשא-ומתן בידי הצרפתים. אבל המנהיגים הלאומיים לא רצו לנהל משא-ומתן עם צרפת. הם אמרו: מוטב לנהל משא-ומתן עם האדונים מאשר עם המשרתים. מי הוא דה-גול? אדם שמינה את עצמו, שעומד בראש צבא ואין מאחוריו שום שלטון. והיתה סיבה שלישית: התנועה הלאומית הסורית סבורה, שמוטב שמלאכתה הקשה תיעשה בידי אחרים – זוהי גם עמדתו של ה"ואפד" במצרים³³ – כל זמן שיש משא-ומתן עם כוח זר, בין שהוא אנגליה או צרפת, יש בזה כאילו הודיה בזכות שיש לכוח הזר, יש בזה קבלת עצמאות מידי כוח זר בשעה שעצמאות לא מקבלים – עצמאות או כובשים או שהיא נתונה למפרע. אבל כל זמן שהמצב כך – מוטב שיעשו זאת הפרשנים, שבין כה וכה אפשר לחתות גחלים על ראשם, כשיגיע המצב לידי בחירות, שבהן העם מוכרח להופיע, ממילא העם ייתן קולותיו ללאומיים ואז הם יירשו כל מה שאנשי הביניים ישיגו, ואת השאר ישיגו באיזמים. בין כך ובין כך, התנועה הלאומית הערבית משכה את ידה מכל העניין ולכך יש לייחס גם את הנסיגה בדבר הפדרציה.

יש להזכיר גם את ההתנגדות הנמרצת של טורקיה לפדרציה הערבית כגורם שפעל בנושא זה. אין כל ספק, כשם שאנגליה מעוניינת לפצות את הערבים, כן היא מעוניינת בזמן המלחמה לא לתת סיבות נוספות לטורקיה לפנות לה עורף. טורקיה, לפי ששמענו ישר מאנשים טורקים, היתה רואה בהקמת הפדרציה הערבית מעשה אויב וחתיירה תחת עמדתה, ולדבריה כך תראה זאת גם בעתיד.³⁴ אבל אין זאת אומרת שהדברים בנידון זה שוקטים על השמרים ואינם נתונים במצב של תנועה ופעולה. בייחוד מצד ממשלת עיראק, ובתוך הממשלה העיראקית, בייחוד מצד נורי סעיד, יש כל הזמן חתירה לניצול הזדמנויות ויצירת עובדות. העניינים הסתבכו כך, שכנראה האנשים האלה מבינים שלא יוכלו להגשים איזה דבר ממשי בעל משמעות של פדרציה בימי המלחמה. יש, בלי ספק, פקפוק רב אצלם אם יעלה בידם להקים את הדבר מייד כתום המלחמה, כאשר יכולים עוד להישאר עניינים מסובכים בין אנגליה וצרפת, ויכולים להופיע גם כוחות אחרים, ובאשר אין עוד הרגשה של הסכם גמור בין הכוחות הלאומיים בינם לבין עצמם בארצות הערביות ביחס למהותה של הפדרציה.

אינני יודע אם זה התפרסם במידה מספקת בעיתונות העברית – לא תמיד

33 "ואפד" – המפלגה הלאומית הראשית במצרים מ-1919-1953. דרשה עצמאות ונאבקה בסמכויות המלך בשל ניסיונותיו לצמצם את כוח הפרלמנט. ב-4.2.1942 אילצו הבריטים את המלך פארוק למנות את מנהיגה, נחאס פשה, לראש הממשלה, בתקווה שממשלתו שתשתף איתם פעולה במאמץ המלחמה בנכוניות רבה יותר מזו של חצר המלך.

34 על עמדת טורקיה בשאלת הפדרציה הערבית ר' דברי מ"ש בהנה"ס 26.10.1941 ובמסמך 76.

העיתונות שלנו מבינה חשיבות של מאמר המופיע בעיתונות הערבית. בארץ, במצרים וגם במקומות אחרים הופיעו מאמרים, שמטרתם לשפוך צוננים על ראשם של הנלהבים לרעיון הפדרציה כרעיון שאפשר להגשימו בתקופה הקרובה. אפשר לראות את כל המאמרים האלה לא רק כעומדים בניגוד לאנגלים, אלא כפרי יוזמה, עצה או הדרכה אנגלית. פדרציה מהי? האם ברור מה מהותה? האם זו רק פדרציה תרבותית או גם כלכלית או גם מדינית? ואם מדינית – האם זו פדרציה במתכונת שווייץ או כמתכונת אמריקה או קנדה? עד כמה יש כוח לשלטון המרכזי? עד כמה זו אוטונומיה וקשר רופף מאוד של גופים שונים? כל זה לא ברור גם לנו – כותבים העיתונים האלה – כל זה מחייב לימוד ועיון, כל זה עניין לעתיד לבוא, כל זה עניין לנו בלבד ולא לאנגלים. האנגלים עשו את שלהם – הם שיחררו את הארצות הערביות ונתנו להן עצמאות. יותר מזה אין לדרוש מהן. אם הארצות הערביות רוצות או אינן רוצות להתאחד – זה עניינן, ואם הן רוצות להתאחד – עניינן הוא באיזו צורה ומידה. ואם הדבר לא יצליח אין להאשים את האנגלים בכך.

היה מאמר של מצרי אחד בעיתון מצרי, שבו הוכיח כי יש ניגודים גדולים בין הארצות הערביות. הכוונה היתה בעיקר להוכיח, שלמצרים אסור להיכנס לפדרציה זו. הוא הסביר זאת לאור ניגודים שבין מצרים ועיראק. הוא טען שמצרים שייכת לחוג ארצות צפון ומזרח אפריקה, שרעיון הפדרציה נכון, אבל לא-דווקא במסגרת של אומה ערבית – מדוע לא לאחד במסגרת אחת את כל ארצות המזרח התיכון והקרוב, להתחיל מטורקיה, פרס, אפגניסטן והארצות הערביות? במאמרים אלה נאמר גם כי יש שאלה של בירור מעשי קונסטיטוציוני בשאלה זו, כי יש צורך בתעמולה מוקדמת לעצם הרעיון, באשר הוא לא היכה שורשים בהכרת העמים הערביים במידה מספקת. ברור, שכל העמים הערביים רואים את עצמם כחטיבה אחת מבחינת גזע, לשון ומסורת, אבל מכאן לרעיון להתאחד באמת, בתוך מסגרת מדינית אחת, עוד רחוקה הדרך. כדי להוליד רצון זה יש צורך בתעמולה, וגם תעמולה זו היא עניינם של הערבים. במצב זה מתאמץ נורי סעיד, כנראה, ללכת בדרך הארוכה וליצור עובדות שתשמשנה התחלות, ואחר-כך יבואו שלבים של התקדמות לקראת המטרה. לאור זה יש לראות את כל הדיבורים על אחדות תרבותית בתור התחלה. לאור זה יש לראות את הוועידה הרפואית בקהיר. הוועידה הרפואית בקהיר אינה תופעה חדשה. כבר היתה ועידה ערבית רפואית פעם. אבל ועידת רופאים זו מקבלת צביון יותר חשוב לנוכח התפתחות זו. ולאור זה יש לראות גם את הוועידה התרבותית שצריכה להתקיים.

אגב, כשאני מזכיר את הוועידה התרבותית, אני רוצה להזכיר שביקרתי אצל מיניסטר ההשכלה המצרי, שהוא להלכה פטרון הוועידה, ולהפתעתי קיבלתי ממנו הזמנה להשתתף בוועידה זאת. לא-דווקא אני אלא אנו. דיברתי אתו על שיטות

הוראת ערבית, על הבעיה של שפת הספר ושפת הדיבור, שהיא חמורה מאוד בלשון הערבית, ואמרת: זו תהיה אחת השאלות שתעמוד על הפרק בוועידה שלכם, ואנו מעוניינים מאוד בתוצאות הוועידה, מפני שגם אנו נוכל ליהנות מהן. אמר: "אנו מוכנים להזמין אתכם". אמרתי שאנו נשמח לקבל הזמנה כמשקיפים, אבל זה יצריך הקלה במתן ויזה למצרים. אמר שזה עניין פוליטי. אני עצמי בטוח, כי בשעה שהעניין יגיע למעשה, ייתקל בוטו פוליטי כמו הרבה הבטחות אנגליות שניתנות בתום לב ונתקלות בוטו פוליטי.³⁵

ובכן, בחזרה לעניין הפדרציה: זו הדרך שנורי סעיד הולך בה, אבל הוא אוהז בעניין הפדרציה ואינו מושך ידו מעניין אחר – מארץ-ישראל [שבה תינתן ליהודים אוטונומיה במסגרת הפדרציה]. בדרך כלל, הגישה שלנו ושל הערבים לעניין הפדרציה הן שתי גישות הפוכות. אנו רואים את הפדרציה כאמצעי לפתרון שאלתנו. אנו חושבים שאם נציע לערבים פדרציה, אם נאמר שאנו מוכנים להיכנס לפדרציה, הם יוותרו בענייני ארץ-ישראל ודבר זה עשוי לשמש מנוף לשלום יהודי-ערבי בארץ-ישראל. אצל הערבים לא כך הדבר. הערבים רואים את הדבר כמטרה – ואני מדבר על הערבים האדוקים ברעיון זה, כי יש ערבים שתופסים את הדבר רק כעניין של הכרזה, של סיסמה, שפירושו כי ארצות ערב רוצות לחיות בשלום ביניהן ולהוות חטיבה אחת במדיניות העולמית, לא-דווקא שתהיה זאת פדרציה ממש, שתחייב ויתור מצד כל ארץ על סמכות ותפקידים. אבל גם הערבים האדוקים ברעיון הפדרציה והתופסים אותו כמשמעו, רואים את הדבר כגולת הכותרת של תהליך ההתפתחות ולא כמנוף להביא התפתחות זו לעולם; וההתפתחות היא שחרורן של ארצות ערב, עצמאותה של כל ארץ וארץ. ואז ממה נפשך: אם תבוא פדרציה – מה טוב; ואם לא – כל ארץ יושבת חופשית תחת גפנה ותאנתה.

זאת היתה התשובה שקיבלתי מעוני עבד אל-האדי,³⁶ כאשר הסביר איך הוא תופש את עניין הפדרציה, וזה היה עוד ב-1936, אחרי השלב הראשון של מאורעות הדמים. תשובה עוד יותר חריפה במובן זה קיבל ברנרד ג'וזף מג'מיל מרדס³⁷ רק לפני חודשיים, והוא אמר: "מה זאת אומרת? אתם שואלים אותי אם אני רוצה

35 על שיחתו עם שר ההשכלה המצרי בקהיר, בביקורו בן השבועיים במצרים במחצית הראשונה של דצמבר 1941, דיווח מ"ש בישיבת הנה"ס 21.12.1941. את דבריו סיים באמרו: "נפגשתי עם איש זה ב-1929, כאשר הייתי במצרים בתור חבר מערכת "דבר", והוא היה אז עורך עיתון מצרי. אז היתה לנו שיחה פוליטית, עתה – על ענייני תרבות והוראת השפה הערבית".

36 עוני עבד אל-האדי (1889-1970). "עו"ד יליד שכם. מראשוני התנועה הלאומית הערבית ומדובריה הראשיים של "איסתיקלאל" בא"י. מזכיר הוועד הערבי העליון ב-1936. הוגלה ע"י הבריטים 1937-1941. על פגישות מ"ש עימו ב-1936 ר' יומ"מ א'. על עמדתו בשאלת הפדרציה ר' יומ"מ ה', עמ' 91.

37 ג'מיל מְרָדֶס (1888-1960). מדינאי סורי. ממנהיגי "הגוש הלאומי" בסוריה בתקופת המנדט הצרפתי. ראש הממשלה הלאומית הראשונה של סוריה 1936-1939 ו-1946-1948. על מסע ברנרד ג'וזף לסוריה ר' ישיבת הנה"ס ב-2.11.1941.

בפדרציה? אני גם רוצה להיות האיש העשיר ביותר בכל העולם – אולי אהיה עשיר ואולי לא אהיה. יש מעצורים עצומים, מי יודע מתי הדבר יצא לפועל ואם זה יצא לפועל". השאיפה הזאת קיימת. דברים אלה נאמרו בדמשק לפני חודשיים וחצי. ובכן, אם כך הדבר, הרי שצריך לדאוג לעצמאותה של כל ארץ. ובכן, עיראק עצמאית. סוריה עצמאית להלכה, אותה שיחררנו.³⁸ אומנם, מעניין לציין שעיראק עוד לא הכירה בממשלה הסורית שהוקמה על יסוד העצמאות. עיראק לא ממהרת להכיר בה. אומנם מצרים, ממשלת אבן-סעוד ותימן הכירו בסוריה כמדינה עצמאית, אבל לא טורקיה ועיראק, בעיקר מפני שמדינות ערביות אחרות רוצות לראות באיחוד סוריה והלבנון.

אבל בינתיים חלה נסיגה. כשם שחלה נסיגה לגבי עניין הפדרציה בכללה, כך חלה נסיגה לגבי איחודה של סוריה. בהתחלה, כשניגשו למשא-ומתן על ענייני סוריה, הניחו שנוסף לממשלה בדמשק או בירות יהיה איזה משקוף על שתי המזווחות האלה, שיאחד אותן למשהו; יהיה איזה מוסד משותף שיאחד אותן לחטיבה אחת. מדבר זה הסתלק. עוד לפני חודשים אחדים דיברו על ברית מכס בין סוריה וארץ-ישראל, אבל לאחר שהפקידות הארץ-ישראלית בילתה בסוריה חודשים אחדים, באו לידי מסקנה שאין לדבר על זה.³⁹ בקהיר אנו שומעים, שמדברים בכל זאת על ביור אפשרויות של יצירת איחוד כלכלי, אבל מהאנשים העוסקים בזה בירושלים למעשה, אנו שומעים שדבר זה ירד מהפרק, שאין הוא מעשי.

38 לאחר פלישת הבריטים יחד עם כוחות "צרפת החופשית", לסוריה וללבנון ביוני 1941, הכריז גנרל ז'ורז' קטרו, נציג צרפת החופשית שם, על ביטול המנדט הצרפתי ועל עצמאות סוריה, אך היתנה את מתן העצמאות בפועל בחתימת חוזה חדש שיעניק לצרפת מעמד מועדף שם.

39 בדבריו בהנה"ס ב-26.10.1941 אמר מ"ש בנושא זה:

כאשר יצאו ההצהרות הגדולות של אידן, של מיילס למפסון [שגריר בריטניה בקהיר, 1936-1946], התמונה הכללית היתה שכאשר יגשו להקים את עצמאות סוריה הדברים יהיו קשורים באיזה אופן עם התחלת הפדרציה הערבית. בנשימה אחת הודיעו על סוריה ועל הפדרציה הערבית. ידוע לנו, שכאשר התחיל המשא-ומתן עם מדינאים סוריים, משא-ומתן אשר בשלבים הראשונים שלו השתתפו אנגלים, ובשלבים האחרונים הוצאו מתוך המשא והמתן, דובר כאן קודם כל על סידור היחסים המדיניים הקבועים בין סוריה והלבנון, אחדות סוריה הגדולה, ושנית על ברית כלכלית ולמעשה על ברית מכס בין סוריה והלבנון, עבר הירדן וארץ-ישראל, ועל אפשרות של קשר מדיני בין סוריה ועבר הירדן. על כל הדברים האלה דובר בשלבים הראשונים של השיחות. כאשר ביצעו את ההסכם עם קבוצה ידועה לשם הקמת השלטון [בסוריה], הדבר לבש צורה של סידור ענייני סוריה בלבד, ללא קשר עם עניינים אחרים. אין קשר בין סוריה והלבנון כמו שהדבר היה קודם. שאלת ההתקשרות נדחתה לעתיד לבוא, אולי עוד בימי המלחמה, אולי גם לאחר המלחמה. נפתח [רק] פתח לאפשרות כזאת שבעצם היתה קיימת כאן קודם, ואין התפתחות דינמית בכיוון זה.

על הסכמי מכס ומסחר בין ממשלות א"י וסוריה בתקופת המנדט ר' פרוטוקול הקונגרס הציוני הכ"ב, עמ' 323; גרס, עמ' 184-185.

ובכן, סוריה להלכה עצמאית. עכשיו השאלה היא ארץ-ישראל. מעניין היה לראות, שאותו מאמר שנתפרסם באותו עיתון [מצרי] בשאלת הפדרציה, אומר שעד כמה שזה נוגע לאנגליה השאלה פתורה והשאר מוטל על הערבים, והוא מונה בשם את הארצות הערביות: סוריה היא כך, עיראק היא כך, ואת ארץ-ישראל אין הוא מזכיר. ונדמה היה שכאן יש ויתור על ארץ-ישראל – אם לא ויתור, אז הודיה כאילו בארץ-ישראל קיים משטר מיוחד במינו. אבל לפי כמה וכמה סימנים אחרים התברר, שיש לקרוא בין השיטין, והקריאה הנכונה של המאמר הזה היא כך: ככל שמדובר בארץ-ישראל, קיים רק דבר אחד: הגשמת "הספר הלבן" [של 1939] – ותו לא. אם מוגשם "הספר הלבן" במילואו – הערבים אדוני הארץ, ואז בהם ולא באנגלים תלוי הדבר אם ייכנסו בפדרציה או לא. מכיוון שהעניינים מסובכים עם היהודים, מוטב לא לדבר על זה ולשתוק בנקודה זו, אבל כך הדבר למעשה. וזה לא רק לגבי העיתונות, אלא לגבי הקו של הפעולה המדינית של נורי סעיד ושל ערבים ידועים בארץ. הדרישה היא להשיג – אם רק אפשרי – איזו תוספת ל"ספר הלבן".

נורי סעיד מנהל תעמולה גם כלפי האנגלים וגם כלפי הערבים בארץ-ישראל. לערבים הוא אומר: קבלו את "הספר הלבן" כמו שהוא. עמדתו לגבי "הספר הלבן" היא כמו שהיתה עמדת ההנהלה הציונית לגבי "עלייה לפי יכולת הקליטה" כנגד אלה שדרשו קו של הכרזה על עלייה חופשית. אז, ההנהלה הציונית היתה אומרת: "למה לכם הכרזה? אם [האנגלים] רק יקיימו את זה, זו [תהיה] עלייה בלתי מוגבלת, זה [רק] ידרוש יותר זמן". כך גם אומר נורי סעיד: "תקראו יותר טוב את 'הספר הלבן', הוא מבטיח למעשה מה שאתם רוצים – העיקר התוכן ולא הצורה, ואת התוכן הוא מבטיח". ובו בזמן הוא אומר לאנגלים: "תנו משתו נוסף, הלא אתם לא יכולים להעמיד את הערבים במצב של טפשים – למה קודם לא רצו לקבל ועכשיו כן ירצו לקבל?" ברור, שהלחץ מכוון להגשמת "הספר הלבן" בחלק המדבר על שלטון של רוב ערבי. זהו הקו. ולכן לא-דווקא פדרציה עכשיו, אבל חזית מדינית אחידה ויצירת כלים לחזית אחידה: היום ועידה תרבותית, אולי מחר יצירת קשר כלכלי. היה זמן, שדובר בחוגים אלה על יצירת "סוכנות ערבית" כדי לייצג את כל המדינות. אולי הדבר הזה ירד מהפרק, ואולי דחו זאת מתוך חשבון שמתוך הוועידה התרבותית יצמח איזה מוסד שימלא את מקום המוסד הזה.

ובכן, מדובר בחזית פוליטית אחידה של הערבים כתפקיד בלתי אמצעי שעומד על הפרק, פתרון שאלת ארץ-ישראל מפני ש[לדעתם] זה עקב אכילס בכל העניין. אם ארץ-ישראל לא ערבית – ספק אם יהיה אפשר לאחד את כל הארצות הערביות לארץ אחת; אם ארץ-ישראל משמשת מקום עמדה לכוח אחר – כל הבניין מתערער. במצב זה, נדמה לי, כי לא רק שזה לא היה ציוני, אלא שזאת היתה פזיזות משונה מאוד, פזיזות מבישה, שאצלנו קמו אנשים והרימו על נס את עניין

הפדרציה.⁴⁰ הם דרשו לדחות את העניין ודחפו אותו בעצמם, פנו לממשלה: "למה אתם לא עומדים לעשות זאת?" פנו לסוכנות [היהודית] ולערבים. מפני שיש אצלנו אנשים המדברים כאילו מפלנטה אחרת. פונים מתוך גישה של שוויון לממשלה, ליהודים ולערבים, ורואים בזה איזו הצלה. הצלה למי? הצלה לשלום? – השאלה באיזה מחיר! הצלה לציונות? – השאלה היא מה זאת הצלה לציונות. ולכן יש סכנה גדולה מאוד, שאנו ניצור רושם כאילו גם אנו רואים בעניין הפדרציה איזה פְּטִישׁ.

בעולם כולו הסיסמה הזאת, הסיסמה הפדרטיבית, מקובלת מאוד. יש בזה ריאקציה לשיטה של הקמת מדינות לאומיות קטנות ולפיצול וריסוק אימפריות גדולות כפי שהיה בסוף המלחמה הקודמת. אבל מה פירוש הדבר? הנה, קיבלנו ידיעות מעניינות מהשליח שלנו בטורקיה,⁴¹ כי מדברים עכשיו ברצינות על פדרציה בלקנית שתאחד את יוגוסלביה ובולגריה, ויוון תהיה בברית עם הפדרציה הזאת. וידוע שמדברים על פדרציה של פולין עם צ'כיה ועל פדרציה של מדינות הדנובה. פדרציה, במהותה, זה מושג סטטי. זה לוקח ארצות קיימות עם אוכלוסים קיימים ומאחד אותן לחטיבה יותר גדולה. כפי שסרבי אחד, שדוגל ברעיון זה וסבור שבפדרציה זו סרביה תנגן על כינור ראשון, הסביר לי שהמצב בבלקן הוא כך: הגזעים השונים כל כך מעורבבים בתוכם עד שאי-אפשר ליצור שם מדינות חד-גזעיות, ולכן צריך לקחת מסגרת יותר רחבה על מנת שכלל בני התערובת האלה, אם אפשר לקרוא להם כך, יהיו אזרחים שווים בכל מקום מגוריהם. גם זה, לפי דעתי, מושג סטטי, באשר זה לוקח את הרכב האוכלוסייה של הארצות האלה כמו שהוא, אינו בא לשנות אותו.

האם זוהי השאלה אצלנו – ליצור חטיבה כזאת שיהודי ארץ-ישראל ויהודי דמשק וחלב, או אפילו יהודי קהיר, ירגישו את עצמם שווי זכויות בכל השטח הזה? הפדרציה עצמה אינה כוללת בתוכה שום יסוד דינמי שיכול להבטיח את הצלתנו-אנו, את עניין העלייה, את עניין הפיכת ארץ-ישראל לארץ יהודית ברובה. מפני שרוב יהודי לא דרוש בתור פְּטִישׁ – מפני שאם לא תהיה ארץ-ישראל עם רוב יהודי, זאת אומרת שהיא לא תקלוט יהודים ואז היהודים יישארו מעטים. זה לא כלול במושג פדרציה, זה עלול לא להיות מובטח על-ידי פדרציה. כשם שיש אנשים החושבים שעניין הפדרציה יכול להקל על זה, כך צריכים להיות אנשים שיחשבו שעניין הפדרציה יכול להכביד על זה. יש טוטלטיריות בעולם, והיא היתה נהוגה

40 פעילי "ברית שלום" ו"הליגה לשיתוף יהודי-ערבי" דגלו בשילוב א"י בתוכניות פדרציה שניסרו בעולם הערבי. חיים מרגליות-קלוורסקי (1886-1947), מנהל הלשכה הערבית בהנה"צ 1923-1927, ממייסדי "ברית שלום" ו"הליגה לשיתוף", הגיש למ"ש בקיץ 1941 תוכנית למו"מ עם הערבים להקמת פדרציה שמית, שבה ישולב היישוב היהודי בא"י (יזמ"מ ה', עמ' 247-249).
41 אליהו אפשטיין (אילת) (1903-1990). נציג הסוה"י בטורקיה בשנות מל"ע-2. לימים שגריר ישראל בווינגטון ובלונדון.

במזרח. כאן שחטו תמיד אנשים. פה דיכאו תמיד אנשים. לא סבלו איש את רעהו. וזו תמיד שאלה אם בהרחבת המסגרת, אם בהגברת הפוטנציה, יושגו יתר סבלנות ויתר נוחות ביחסים בין העמים. זה ספק רב. ייתכן מאוד, שדווקא הרחבת המסגרת ויצירת גוש יותר גדול רק יגבירו את הכיוון הטבוע, כנראה, במהלך העניים כאן. פדרציה תתן לכיוון זה היקף יותר רחב, תגופה יותר גדולה.

אינני אומר את הדברים כדי להציג, מצד שני, את הפדרציה כמפלצת, שעצם הקשר שיהיה בין ארץ-ישראל והארצות השכנות מוכרח להביא אליה. אבל אין שום מקום, לדעתי, שלמפרע ניתפס לעניין הפדרציה, ויש כאן מקום רב לחששות ולזהירות רבה. והדבר העומד על הפרק הוא לא פדרציה אלא מה יהיה גורל ארץ-ישראל.

פדרציה או לא פדרציה – אם יתברר שגורל ארץ-ישראל עשוי להיות מובטח יותר לנו אם נסכים לקשר בין ארץ-ישראל והארצות השכנות, אני אחיה בין אלה שיסכימו; אני אחיה בעד שנאמר למפרע שאנו כלל לא בעד פדרציה, אלא אם דבר זה נותן לנו אחיזה בתפקיד שיהיה מיועד לארץ-ישראל אם היא תהיה חטיבה יהודית בתוך הפדרציה.

על כל פנים, אין מקום ליוזמה שלנו בעניין זה. כל האומר פדרציה, אומר זאת מפני שזה דרוש לו. גם נורי סעיד, באומרו פדרציה, אומר זאת לא כערבי היושב על ענן הנישא על פני ארצות ערביות, אלא מפני שעיראק שואפת להתפשטות. יש אימפריאליזם עיראקי. עיראק לא מסתפקת במפרץ פרס אלא רוצה את הים התיכון. היא רוצה להיות הגשר בין מפרץ פרס והים התיכון, ויש לה אולי זכות לכך. עיראק ארץ עם שטחי קרקע, עם אוצרות טבעיים, והיא יכולה לשאוב כוחות מהמדבר וליישב אותם בערביותיה, ולהפירות ארצות אלו במי הפרת והחידקל בעזרת הכסף שתקבל בעד הנפט מן האנגלים. ובתור ארץ עם פוטנציה כזאת היא שואפת לכך ומחפה על כוונת האימפריאליסטיות במסווה פדרציה.

אני מבין למה זה דרוש לעיראק, למה זה דרוש לאמיר עבדאללה. עבדאללה רוצה לשבת על כס המלוכה בדמשק. עבדאללה לא הכיר במדינה הסורית [אחרי מל"ע-1] וברור מדוע. הוא בעד פדרציה אם תהיה כזאת ולא אחרת. ספק רב, אם נורי סעיד יהיה בעד פדרציה של ארץ-ישראל, עבר-הירדן וסוריה בלי עיראק, מפני שזה יוצר גוש נגד עיראק.

אם אנו בעד פדרציה, אז זה מפני שזה דרוש לנו. הדבר כשלעצמו, בתור סיסמה ערטילאית, אינו חשוב. אין אני רוצה לשלול סברה זו למפרע, אלא צריך לבדוק אותה למעשה. יכול להיות, שאם הערבים ירגישו שאינם יכולים לקבל את ארץ-ישראל, שיש התנגדות של העם היהודי, שיש פסק אחר במדיניות העולמית, או יגידו: לפחות נשיג איתה קשר ולא נפקיר את הערבים היושבים בה. בינתיים, חובתי להודיע לוועד הפועל, שהעניינים אינם מתפתחים בכיוון של יתר סבלנות כלפינו. עלינו לציין עליית

קרנם של הקיצוניים במחנה הערבי בתקופה האחרונה, בעצם הימים האלה. עלינו לציין את העזרה של אנגליה לעליית קרנם של הקיצונים האלה. עלינו לציין מרירות ואכזבה עמוקה מאוד בקרב רבים מהנקראים "מתונים" בקרב הערבים בארץ-ישראל.

אם, למשל, מתפרסם בכל העולם, ברדיו הגרמני והאיטלקי, שהמופתי נמצא בברלין⁴² – בעיני ראיתי והראיתי לכמה חברים בגיליון של "ברלינר אילוסטרירט" תמונה של המופתי תחת השער הברנדנבורגי, עומד שם כאשר היטלר נואם בפעם האחרונה ברייכסטג, והקריין, המתאר תחילה את הנוכחים, אומר כדי להוסיף צבע שהנה, בשורה הראשונה, יושב "יֵינֶה אָמִינְג'ן" [הוד מעלתו] המופתי הגדול מירושלים – אם ואחרי כל אלה מופצת על-ידי חוגי האינטליג'נס הבריטי סברה שזה שקר, וכל זה אחיות עיניים, שהתצלום הזה הוא דבר מלאכותי, מוֹנְטֶז', ועניין הרדיו זה אחת הברדות שרדיו גרמניה מומחה להן, ולמעשה המופתי מסתתר באיזה מקום בסוריה, אז אני רשאי לראות בזה לאו-דווקא עמידה [של הבריטים] על המשמר, או לא רק, ועל כל פנים אזהרה כי האויב עודנו במחנה, שעדיין האיש המסוכן הזה יושב בתוכנו, אלא אולי גם פתיחת פתח למופתי להתפייס עם האנגלים.

כי מה היתה בשבילנו המשמעות המדינית המכרעת של צעד זה של בריחת המופתי לרומא? כששמעתי את הודעת הרדיו האיטלקי: "המופתי נמצא אצלנו", אמרתי: כל ערבי מוכרח לומר, כי הודעה זו שווה לסוכנות היהודית מאה אלף פונט. משקלה בשביל היהודים זהה. מפני שסוף סוף נתברר פעם מיהו המופתי. הוא השליך את המסווה מעל פניו, הוא נכנס אל האויב. אני רואה בשמועה זו אולי נטייה מצד מישהו לא לחסל את המופתי. אבל יש גם עובדות. אם המופתי לא נתפס, נתפסו רבים מאנשיו באיראן – אלה שלא ברחו לאנקרה, הם הושמו במחנה הסגר על גבול איראן ועיראק. בתוכם, לפי הידיעות שהגיעונו, גם ג'מאל חוסייני.⁴³ החלו לשחרר אותם ושחררו כמה אנשים חשובים, החזירו אותם לארץ-ישראל ושילחו אותם פה לחופשי. נקל לשער את הרושם שהדבר הזה עושה על המתונים. כאשר פח'רי נאשיבי⁴⁴ נהרג – אינני מקיים פה את

42 חאג' אמין אל-חוסייני (1893-1974). משלהי שנות ה-20 המנהיג המדיני החשוב ביותר של ערביי א"י. מונה ל"מופתי" (פוסק הלכה) בי-ם ע"י הנציב העליון הרברט סמואל ב-1921. יו"ר המועצה המוסלמית העליונה ונשיא הוועד הערבי העליון משנת כינונו ב-1936. עמד בראש המרד הערבי בא"י שפרץ ב-1936. ב-1937 נמלט לסוריה ולעיראק. בעיראק היה ממקורבי רשיד עלי אל-כילאני ואחרי כישלון המרד שם במאי 1941 נמלט לאיטליה ואח"כ עבר לברלין, שם פעל כתועמלן פרו-נאצי וגייס מתנדבים מוסלמים לצבא גרמניה. אחרי מל"ע-2 נעצר בידי הצרפתים אך נמלט ובינוי 1946 התיישב במצרים.

43 ג'מאל חוסייני (1892-1980). מראשי "המפלגה הערבית הפלסטינית" ונציגה בוועד הערבי העליון. הוגלה מן הארץ ב-1937. עמד בראש המשלחת הפלסטינית לוועידת סנט ג'יימס בלונדון ב-1939. ב-1940-1941 פעל בעיראק והיה מתומכי מרד רשיד עלי שם. ניסה להימלט אך נפל בידי הבריטים ונשלח למאסר ברודיה. בסוף 1945 שוחרר וחזר לא"י, שם המשיך בפעילות מדינית ולימים עקר לערב הסעודית.

המנהג שצריך לדבר בשבחים של המתים, אך בכל זאת הוא הראה אומץ לב, הלך לאותו מחנה [של המתונים] ושילם בחייו – לא רק שלא היו אנגלים בהלוויה אלא ניתנה פקודה לעיתונים לא להזכיר גם את אלה המעטים שהיו, שלא לדבר על עצם הריגתו של פח'רי, אי-השמירה עליו והתנהגות לאחר הריגתו.

לעומת זאת, מתנה שכזו [לקיצונים] – שאנשי מופתי מובהקים החלו להופיע בחוצות קריה בירושלים וביפו, מתהלכים וחוגגים את ניצחונם: הם "בסדר" עם האנגלים, אחרי הכל. נקל לשער איזה יאוש זה נטע בלב אלה הקרואים "מתונים", ו"מתונים" הם אלה שבשיחה אתנו אומרים "כן" ל"ספר הלבן". עמדת אנשי המופתי היא: מי אתם בכלל, [האנגלים], שהוצאתם את "הספר הלבן"? ואילו המתונים אומרים: "הספר הלבן" הוא ספר יפה מאוד, אנו מקבלים אותו!

אבל יש עוד דברים. אנו שמענו בימים האחרונים, שנורי סעיד משדל עכשיו את האנגלים: ערבים אלה, שאתם חושבים אותם לקיצונים ולפרו-נאצים, אינם כל כך נוראים. הם מוכנים לחזור בתשובה. והוא משתדל לפתות להם שערי תשובה, ויש לנו ידיעה – עוד לא בדקנו אותה אבל אין לנו כל יסוד לפקפק בה – שאפילו איש כמו שפיב ארסלאן,⁴⁵ איש פרו-נאצי מובהק, ניתנה לו רשות לכוא לבגדאד לשיחה עם נורי, מתוך שניצחונות האנגלים בלוב, או מפלות הגרמנים ברוסיה [חורף 1941], עזרעו את הרוב הנאצי בתוך הציבור הערבי בארצות השכנות. עד לפני חודש-חודשיים אתה היית שומע מאנגלים מחוגים שונים הלכה פסוקה: רוב הערבים הם נאצים. אחד היה אומר 70%, אחד היה אומר 90% – בזה היתה המחלוקת. עכשיו, כנראה, באה התערעורת בתחום זה. יש ערבים שמתחילים להבין כי ייתכן שאנגליה תנצח, בכל זאת, וגרמניה, למרות כל כוחה ולמרות הארגון המצוין שלה, תיפול במלחמה.

אינני יודע מה יהיה במשך החודשים הקרובים. בצבא – לאו-דווקא בפיסגה אלא בין אנשי צבא סתם – רווחת מאוד ההנחה שעכשיו היטלר יעלה על טורקיה והמזרח התיכון. הוא לא יוכל לתקן את המצב ברוסיה, על כל פנים לא בשנה הבאה. זה דורש מאמצים כבירים שצבאו לא מסוגל להם. הוא ישתדל, איכשהו, לנצל את המצב ולתת פיצוי לעם הגרמני בעד המפלה. בעצם צריך היה לעשות זאת קודם, אבל חשב שיכבוש את רוסיה תחילה, את הטרף הגדול. אם ייראו סימנים לכך, ייתכן ששוב תבוא התערעורת במצב הרוחות [של הערבים] ושוב פעם תעלה קרנו של הנאציזם. לעת עתה

44 פִּחְרִי נשאשיבי. בימי המרד הערבי היה מראשי "מפלגת ההגנה הלאומית" של ראע'ב נשאשיבי ומהבולטים למתנגדי המופתי בשלה הראשון של המרד. ממארגני הכנופיות הערביות, אך מאוחר יותר התנגד לשיטות הטרור של החוסיינים נגד מתנגדיהם והקים כנופיות-נגד ("כנופיות השלום"). נרצח ע"י אנשי המופתי אמין אל-חוסייני בבגדאד באוקטובר 1941.

45 שפיב ארסלאן (1869-1946). סופר ופוליטיקאי סורי. בן למשפחה דרוזית נכבדה. התאסלם. בשנות ה-20 וה-30 פעל ביוזמה לקידום מגמות פאן-ערביות. קשר קשרים הדוקים עם חוגים פשיסטים באיטליה ובגרמניה הנאצית. בימי מל"ע-2 שהה בשווייץ וקרא לערבים לשתף פעולה עם מדינות ה"ציר".

המצב כך: כמו שהיו ערבים פרו-בריטים, שדאגו לא לקלקל את הקשרים בינם לבין הגרמנים – לא על-ידי משא-ומתן אלא על-ידי התנהגותם – שיכלו לומר: לא התחייבנו על הודהות גמורה עם האנגלים, מפני שבמצבנו המסוים היינו צריכים להיות איתם ביחסים, אבל תמיד שמרנו פתח פתוח איתם, כך אני חושב שהערבים הפרו-נאצים מחפשים להם אפשרות של ביטוח-כנגד אצל האנגלים. נורי סעיד מבין, כנראה, שלא מהמתונים ייבנה. נורי סעיד, שבמהותו הוא קרייריסט לאומי גדול – אינני פוסל אותו בקרייריזם – הוא אגוצנטרי ורוצה להיות האיש שיבנה את הדברים הגדולים, הוא היה מוכן – זו אבן בוחן של קרייריסט – לא לזלזל בברית עם עבדאללה ועם הנשאיבים בארץ-ישראל, אבל הוא מבין, כנראה, שלא מהם ייבנה. כל זמן שהיתה חזית בינו ובין הקיצוניים הוא לא יכול לעבור את הקו, אבל עכשיו, כשהחזית הזאת איננה, הוא משתדל למשוך אותם לצד האנגלים. הוא מגביר את הקיצוניות ולא את המתנות במחנה הערבי. זה מביא אותי לומר, שהקיצוניות במחנה הערבי מתגברת.⁴⁶

אנו מדברים הרבה על משא-ומתן עם ערבים. אני מחייב – יותר מכל אחר – קשר עם הערבים. קשר עם ערבים, לפי דעתי, תפקידו העיקרי צריך להיות הבלטת כוחנו, לא שיכנוע בזה שפנינו לשלום. בזה קשה לשכנע. בזה שאנו לא מוותרים על העלייה הם רואים אי-רצון לשלום. בשבילם סימן לנאמנות, לכנות, זה ויתור על העלייה, זו ההודאה [שלנו] שאנו נסדר עם עלייה קטנה – בלי זה כל דיבור על שלום הוא מן השפה ולחוץ. הייתי מסכים לשכנע אותם שאנו לא טורפי ערבים בארץ זו. שלא זאת מטרתנו בארץ זו – אילו אפשר היה הדבר. לכן, המטרה המדינית של קשר עם הערבים צריכה להיות הבלטת כוחנו, צריכה להיות נטיעת ההכרה בליבם, שהכרתנו כי אנו לא נוזז מהעניין הזה – לא רק מארץ-ישראל, אלא לא נוזז מהבאת המוני יהודים לארץ-ישראל – מאוד איתנה, ויש להם אגוז שלא יוכלו לפצח אותו בשום פנים. זאת צריכה להיות המטרה העיקרית של קשר עם הערבים בעניינים אלה, כדי לערער עד כמה שאפשר את הבטיחות שלהם שהם אדוני המצב, שהם יכולים לעשות הכל, ואם אנגליה נכנעת – נגמר העניין. כשם שהיתה תקופה שהערבים היו טוענים לנו: "אתם חושבים, שאם אתם מסתדרים עם האנגלים פתרתם את השאלה? אנו פה!" – עכשיו אנו צריכים לתפוס עמדה זו: "אתם תסתדרו עם האנגלים? העניין הזה בחיינו, בנפשנו – אנו פה!"

האם אני רואה כיום סיכויים, שמתוך קשרים אלה יתפתח משא-ומתן רציני בינינו ובין הערבים על הסכם שיהיה בנוי על עלייה, על עלייה ממשית? חובתי להגיד: אינני רואה סיכויים! יכול להיות, שיכולת ההסתכלות ולימוד המצב שלי ושל חברי מוגבלת, אבל זה הסיכום: אינני רואה סיכויים.

46 על התייחסות מ"ש לנורי סעיד ר' יו"מ א'-ה'; על פגישותיו עמו ר' יו"מ א' עמ' 271-275; יו"מ ד', עמ' 82; יו"מ ה', עמ' 235-237.

קיבלנו טלגרמה מאמריקה, שב"ניו-יורק טיימס" נתפרסמה ידיעה מארץ-ישראל, שיש קבוצה ערבית המוכנה למשא-ומתן ולהסכם על יסוד של פרייטט [שוויון] משולש, זאת אומרת פרייטט בשלטון, באוכלוסין ובקרקע. ובכן, הדבר הזה נבדק. הדבר הזה אינו נכון. כשאומרים "קבוצה ערבית" אין הכוונה לסתם שלושה ערבים, אפילו הם ערבים משכילים וכל אחד מהם ערבי הגון. כשאומרים "קבוצה ערבית" ב"ניו-יורק טיימס", זאת אומרת שקיימת איזו חטיבה מדינית, שקיים איזה גורם של כוח. אבל למעשה מדובר במשכילים אחדים, שאולי יש להם כוונות טובות. הם סטודנטים. הם מדברים על פעולות תרבותיות, אבל הם לא קבוצה ערבית במובן המדיני. כאשר סודר שאנשים אלה ייחקרו – סודרה שיחה על כוס תה, שהשתתפו בה יותר מאיש אחד, השתתפו בה אנשים אחדים שכל ליבם לשלום, שיודעים לשוחח עם איש ערבי באופן תרבותי, אבל יודעים להבחין לא רק מה שאתה אומר, אלא מה שהאיש-שכנגד אומר, לדעת בדיוק מה הוא אומר – נתברר שזה עורבא פרת. הם אמרו: "בכלל, אין לדבר עכשיו על סידור פוליטי להבא. מי יודע מה יהיה לאחר המלחמה? אבל מה שעכשיו צריכים לעשות זה התחלה של הסכם על דמוקרטיה בארץ-ישראל". מה זאת אומרת דמוקרטיה בארץ-ישראל? יודעים. "ואם היהודים יסכימו לזה, אם הם יוכיחו שהם דמוקרטים – שהם לא חורשים רעה על הערבים – אז יתחילו לחיות יחד, ואז אם יהיו מוסדות, אולי המוסדות האלה יסכימו שתהיה עלייה. לא שאנו למפרע נגד עלייה. המוסדות יחליטו על עלייה ועל עוד דברים טובים".

אני רואה גם צורך להדגיש נקודה ידועה, שאם היא תצא מהחדר הזה ותצא לחוגים ידועים, היא תפורש בלי ספק כנקיטת עמדה נגד הסכם עם ערבים. אינני יכול להירתע מסילוף כזה, ואומר מה שאני רוצה להגיד בנקודה זו.

עלינו להישמר מלעשות את הרושם, כאילו אנו בעצמנו מניחים שכל השאלה נעוצה כאן בארץ, שהשאלה היא בינינו ובין הערבים. אבל שאלה זו איננה בינינו ובין הערבים לא רק משום שהשאלה איננה בין היהודים היושבים בארץ-ישראל והערבים היושבים בארץ-ישראל. השאלה גם איננה בין העם הערבי בעולם כולו ובין העם היהודי. השאלה היא בין העם היהודי והעולם כולו. כמובן, השאלה היא גם בינינו לבין הערבים, והערבים יש להם מה להגיד, ואנו מעוניינים שהם יגידו דבר לא כל כך נורא – דבר טוב, אם אפשר – אבל זאת לא שאלה בינינו ובין הערבים, לא להלכה וגם לא למעשה. מי שרוצה באמת שלום בין היהודים והערבים – ואני מאמין שכולנו רוצים בזה – אינו יכול להתעלם מההשפעה המכרעת, הניצחית, שתהיה לעמדתו של העולם על עמדת הערבים. אני מסרתי פה דוח סטנוגרפי משיחתי עם ליטלטון [בדצמבר 1941]. הוא, בעצם, ניסה להפנות אותנו אל הערבים: "אתם הלא קונים, והערבים מוכרים – תסתדרו עם המוכרים, אחר-כך נבוא לנוטריון והוא יאשר את המכירה שנתקיימה". אמרתי לו: "אם אתה נוקט עמדה כזאת – המוכר אף פעם לא ימכור". אני אמרתי:

"הספר הלבן" הרג אפשרות של שלום יהודי-ערבי, מפני שהערבים ראו שהם משיגים מהאנגלים על-ידי אֶלְמוּת ואיומים הרבה יותר מאשר הם יכולים להשיג על-ידי פשרה עם היהודים". על זה הוא אמר: "אני מודה בתוקפה של טענה זו".

השאלה העיקרית בשבילנו עכשיו – השאלה העיקרית בשביל המדיניות הציונית – היא מה יאמר העולם, וזאת אומרת העולם הבא לידי ביטוי לא רק במאמרים בעיתונות, אלא בא לידי ביטוי בהחלטות של שליטים. אני התראיתי עם מיסטר בוליט שלוש פעמים – פעם בקהיר ופעמיים בירושלים. השיחה השלישית היתה שיחה ממושכת למדי וארכה כשעתיים. מצאתי לפני ציוני מובהק וותיק. צריך הייתי מאוד להישמר מפני כל מיני "דלתות פתוחות" באותה שיחה, מפני שהדלתות היו יותר מדי פתוחות והכל היה קל ומוצדק למפרע. בציונות הוא רואה את עצמו כתלמידו של אהרון אהרונסון.⁴⁸ ואהרון אהרונסון אמר [לבוליט] בוורסאי: "מה שדרוש לנו זה לא בית לאומי או מנדט, אלא שיתנו לנו את ארץ-ישראל ואנו נזרוק את הערבים". כך אמר אהרונסון. אחר-כך אמר, ש"אהרונסון לא חשב לזרוק אותם בכוח, אלא שיקנה אדמה בעיראק וישיב עליה את הערבים, אבל הם יהיו מוכרחים ללכת והוא יכין להם מקום טוב". ובנוגע לטריטוריה [ליישוב פליטים יהודים מחוץ לא"י] – אין מה לדבר אתו [עם בוליט]. הוא אמר: "מה אתה מספר לי? עבדתי עם האיש של אוויאן.⁴⁹ בדקנו ארץ אחרי ארץ".

כשניסיתי להוכיח לו [לבוליט] את הסברה שלנו על הטריטוריאליזם⁵⁰ – איפה בעולם יהיה מצוי קשר [נפשי בין יהודים וטריטוריה כלשהי]? איפה יש ארץ [באזור זה] בלי ערבים? אמר: "אל תדבר, אין בכלל ארץ". הוא כמוכן קיבל: "ארץ-ישראל לכוּם!" הוא היה רוצה גם את עבר הירדן. הוא היה רוצה אפילו יותר מזה. אמר: "אהרונסון דיבר על איזה חבל". אמרתי: "זה החורן". הוא, בוליט, מוכן לתת [לנו] את החורן... אתם יודעים את הבדיחה של וייצמן: הוא ואבלסון⁵¹ הולכים ב'זנווה', ואבלסון אומר לו: "אתה רואה את בניין התיאטרון הזה? אני מוכן לתת לך אותו במתנה. לפי שעה זה עומד פה ושומר לך..." אמרתי לו: "להשכלתך נחוץ לדעת, שהליטאני זה [מעבר ל]גבול ארץ-ישראל", ואז כמוכן שהוא נותן לך גם את זה. אבל כשאני אומר לו: "מה תאמר ממשלת ארה"ב על העניין הזה של ארץ-ישראל, שהרי בה יהיה תלוי הדבר, כי עליה רובצת האחריות ההיסטורית?" אז הוא אמר: "מה

48 אהרון אהרונסון (1876-1919). אגרונום. ב-1916 הקים את רשת הריגול ניל", ששירתה במל"ע-1 את המודיעין הצבאי הבריטי. אחרי מל"ע-1 סייע לחי' במגעיו בוועידת השלום בשאלות א"י, בהעזרו בקשריו עם צמרת הצבא הבריטי. נספה בתאונת מטוס ב-1919.

49 ביולי 1938, ביוזמת הנשיא רווולט התכנסה באוויאן, צרפת, ועידת נציגים ממדינות אירופה ואמריקה לדינונים בארגון הגירת פליטי השלטון הנאצי ובהיפוש ארצות לקליטתם. ב"האיש של אוויאן" הכוונה כנראה למיירן טיילור, שליחו של רווולט לוועידת אוויאן.

50 טריטוריאליזם – תנועה יהודית שהוקמה אחרי קונגרס אוגנדה ב-1904. לא פסלה את הרעיון הציוני, אך חיפשה טריטוריה זמינה להקמת יישוב אוטונומי יהודי לפתרון מצוקת יהודי אירופה.

51 יהושע אבלסון (1873-1940). רב יליד בריטניה, כיהן בקהילות קרדף, בריסטול ולידס.

שנוגע לאמריקה אתה לא צריך לדאוג. באמריקה יש שישה מיליונים יהודים" תיקנתי לו: "חמישה מיליון" – ובמצב כזה אין מה לדאוג". אמרתי לו: "אני מצטער מאוד. אינני יכול לסמוך על חמישה מיליון היהודים באמריקה. הייתי רוצה לסמוך על נשיא ארה"ב, ולי ידוע שיש לו ספקות בעניין זה".

כשנפגשתי עם בולט לראשונה בארץ, אמר: "נפלא מה שראיתי" – הוא עבר את הארץ באווירון. אמרתי: "זה לא בריא לראות את הארץ מהאווירון. זה מקטין אותה". אמר: "להיפך, כשאתה רואה את הארץ בבת-אחת, אז אתה רואה מה אפשר לעשות בה". אמר לי: "סוף סוף, כל ההתפתחות האגדית של קליפורניה נעשתה במשך דור אחד. ואתה יודע שבקליפורניה הביאו מים ממרחק של 600 מיל? ולכן, כאשר אתה רואה את החוף הזה – הוא חושב גם סוריה – אתה רואה איזה דברים עצומים אפשר לעשות פה". הוא התלהב מכל מה שראה, מהפריחה – עבר באוטו את השרון, בלב היישוב היהודי – והבין שכל זה טרי וחדש. הוא התלהב מהשממה – מה אפשר לעשות כשיש עוד שממה. אמר: "הלא אפשר כאן לעשות גדולות!" אבל אני דרשתי ממנו מה יאמר מיסטר רוזוולט כשהוא יצטרך להחליט – ועל זה לא קיבלתי תשובה. כשאמרתי לו: "קודם כל צריך לשכנע את רוזוולט כמו שאתה משוכנע, מפני שספק מנקר בליבו של רוזוולט אם כל העניין כדאי – אם זה עניין של 200,000 יהודים, אולי כל העניין לא כדאי?"

אני יודע, שאחד מידידיו דיבר עם רוזוולט והוא אמר: "אינני מבין, מדוע היהודים – עם חכם ובנון כזה – צריכים להתקשר עם ארץ שממה, הלא יש קליפורניה..." ואז בולט אמר לי: "איך עושים זאת [לשכנע את המימשל האמריקני]?" דיברתי אתו על הדרכים. בעיקר הדגשתי את האחריות של אמריקה. הוא אמר לי: "אספר לך מה שקרה בעניין זה. כאשר וודרו ווילסון⁵² המנוח נסע לוועידת השלום הוא היה בטוח, כמו שכולנו היינו בטוחים, שארץ-ישראל [תינתן] ליהודים ובוזה נפתרה השאלה. כאשר הוא בא לפריס נתברר לו, שיש חוזה סייקס-פיקו,⁵³ ויש חליפת מכתבים של מקמהון-חוסין,⁵⁴ וכל העניין

52 וודרו תומס ווילסון (1856-1924). נשיא ארה"ב 1913-1920. ממקימי חבר הלאומים. תמך ב"הצהרת בלפור" וברעיון הבית הלאומי היהודי בא"י.

53 חילופי אגרות סודיים ב-1916 שסיכמו שיחות שנערכו במהלך מל"ע-1 בין ממשלות בריטניה, צרפת ורוסיה הצארית לחלוקת אוזרי השפעה לאחר שתובס האימפריה העותמאנית. הסיכומים נקראו ע"ש מרק סייקס ושרל ז'ורז' פיקו, נציגי בריטניה וצרפת בשיחות. הוסכם כי א"י שמערב לירדן (בלי הנגב) תועמד במשטר בינלאומי; בריטניה תקבל את השליטה על חיפה, עכו והאזור שביניהן. "משטר המנדטים", שהתכונן אחרי מל"ע-1, שינה את מרבית סעיפי ההסכם.

54 10 אגרות שהחליפו ביניהם השריף חוסין ממכה וסר הנרי מק-מהון, הנציב העליון הבריטי במצרים בין 14.7.1915 ו-30.3.1916. מק-מהון הכיר באיגרתו הראשונה בתביעת חוסין לעצמאות הארצות הערביות, אך באיגרתו השנייה הוציא מכלל השטח שנועד להיות ערבי עצמאי "חלקים השוכנים ממערב למחוזות דמשק, חומס, חמת גדר". הגדרה זו גררה אח"כ מחלוקת לגבי מעמדה של א"י – האם היא כלולה בתחומי העצמאות הערבית או מחוזה להם.

במצב של ערבוביה גדולה, משראינו כך אמרנו: ילכו לעזאזל האנגלים, יטיחו את ראשם בכותל – ומשכנו את ידינו מכל העניין. וזה היה היחס שהיה בעוכרי עמדת אמריקה בשאלת ארץ-ישראל בכל התקופה הזאת.

בשאלת ארצות [ללקליטת יהודים] אני רוצה להזכיר מה ששמעתי מקולט. הוא היה עם משלחת של חברי פרלמנט אנגלים אצל לורד מוין. זה היה לפני כחודש וחצי, לפני שיצא לרוסיה. הם דיברו על העניין שלנו. מוין עורר את שאלת מדגסקר,⁵⁵ וקולט אמר לו: "היה זמן שגם אני נתפסתי לרעיונות אלה מתוך חרדה שלי לצרת ישראל. כאשר ראינו שיהודי גרמניה עומדים כולם להישמד, ואי-אפשר לחכות עד שיהיה בארץ-ישראל מקום, התעניינתי במדגסקר. הלכתי לקי-דז'רסי [כינוי משרד החוץ הצרפתי] בפריס ודיברתי על מדגסקר, ואמר לי המיניסטר הצרפתי: 'אין מה לדבר על זה, זה עורבא פרח. תוריד זאת מסדר היום'". ואז קולט אמר למוין: "אתם פעם דיברתם על בריטיש גויאנה" – ומוין הרים את שתי ידיו ואמר: "It is hopeless!". יש לו נגיעה מיוחדת בבריטיש גויאנה. היתה שם איזו ועידה לענייני עבודה והוא היה חבר לה, ובינתיים ראה את הארץ ולמד את העניינים שם. הוא הרים את ידיו ואמר: "It is hopeless!".

אני חוזר לנקודה: העיקר בשביל הערבים הוא מה תאמר אנגליה ומה תאמר אמריקה, ולזה צריכה להיות מכוונת פעולתנו העיקרית. נכון, יש עוד כוחות, יש עוד כוח אחד גדול – רוסיה. אני רוצה למסור דוח על הפעולה בשטח זה. ובכן, אנו דיברנו עם אומנסקי⁵⁶ בווישניגטון. הוא עכשיו איננו [שם]. אתם יודעים, שליטווינוב⁵⁷ לא היה בארץ למרות כל השמועות – מפני שהיו כבר אנשים שנשבעו שראו אותו פה קונה נעליים – הוא לא היה בארץ-ישראל מפני שמצרים לא רצתה לתת לו ויזה. האנגלים אמרו: הוא ילון רק לילה אחד בבית השגריר וזוהי טריטוריה בריטית וכו', ולבסוף המצרים נעתרו: הוא ישהה במצרים רק שעות אחדות ורק בעילום שם, זאת אומרת שלא יתפרסם שהוא היה. על זה אמרו האנגלים: איננו יכולים להעמיד בעל-כרית שלנו במצב כזה – וזיתרו על העניין וסידרו שהוא יטוס למזרח במקום למערב. דיברו עם מאיסקי⁵⁸ כמה פעמים. דיברנו עם וינוגרדוב.⁵⁹ חבר אחד שלנו מכאן, אליהו אפשטיין, היה באנקרה ודיבר עם וינוגרדוב. מה היו הדרישות שהצגנו? אנו אמרנו: שחררו את

55 ר' מסמך 1 הע' 14.

56 קונסטנטין אומנסקי, היה שגריר בריה"מ בארה"ב.

57 מקסים ליטווינוב (1876-1951). יהודי. שר החוץ הסובייטי 1930-1939. מיוני 1941 עד 1943 שגריר בריה"מ בווישניגטון.

58 איוון מאיסקי (1884-1975). שגריר בריה"מ בבריטניה 1932-1943. ב"ג נועד עימו בלונדון ב-4.9.1941. ביקר בא"ב באוקטובר 1941 ונפגש עם ב"ג, שלקחו לסיוור בקרית ענבים ר' איגרת ב"ג למאיסקי "דבר" 21.1.1942. ב"ג נפגש עמו שוב בלונדון בסתיו 1942.

59 סרגיי וינוגרדוב. שגריר בריה"מ באנקרה. הפגישה התקיימה ב-6.1.1942.

הציונים. תנו לפליטים [היהודים] לצאת. תנו לצאת לקרובים של תושבי ארץ-ישראל אם הם רוצים לצאת. אלה יהיו, על פי רוב, אנשים לא צעירים. אמרנו: הממשלה עכשיו נתנה לנו מאה רשיונות לחלק לפליטי פולין שברוסיה. תנו לנו לשלוח איש לטפל בחלוקת הרשיונות האלה.

ובכן, אנו לא קיבלנו תשובה מממשלת ברית-המועצות כמו שהסתדרות, שפנתה וביקשה אפשרות לשלוח משלחת רפואית [לבריה"מ], וגם נודרה וערכה מגבית למטרה זו, גם היא – עד כמה שידוע לי – לא קיבלה תשובה.⁶⁰ נענינו רק על נקודה אחת – בעניין משלוח איש – בשלילה. ואני רוצה להסביר מדוע נענינו רק על זה ולא על דברים אחרים. יש רק הסבר אחד, מפני שבעניין זה פנינו לא רק אנו, אלא ממשלת הוד מלכותו פנתה, ואת התשובה קיבלנו לא ישר אלא באמצעות ממשלת הוד מלכותו. לממשלת הוד מלכותו חייבים תשובה. לנו-עצמנו כנראה לא חייבים תשובה.

כאשר פנינו בדבר משלוח איש [לבריה"מ] לחלק רשיונות, חברינו בלונדון חשבו אותנו למינימליסטים. הם חשבו להעמיד דרישה להקמת משרד ארץ-ישראלי שם. הוזהרנו אותם: אל תלכו בגדולות, אתם באים לתוך מצודה כזו, ואתם רוצים לסדר משרד ארץ-ישראלי? אתם יודעים מה אתם סחים? נבקש לשלוח איש לטפל ולחלק רשיונות ונראה מה יצא מזה. פנינו קודם כל למאיסקי. הוא העביר זאת למוסקווה. ואיני יודע באיזה אופן עלה על דעתי, שצריך להעביר זאת גם דרך הממשלה הבריטית ולא רק ישר, ופנינו פה לממשלת ארץ-ישראל וזה הועבר למשרד המושבות, והאנשים שלנו עמדו על המשמר שזה יעבור דרך משרד החוץ. עכשיו קיבלנו תשובה ממשרד המושבות על זה שרוסיה סירבה.

קפלן⁶¹ מזכיר, שבאמריקה פנו וביקשו אפשרות של משלחת [לבריה"מ] עם בגדים לעזרה, וגם על זה לא נתקבלה תשובה. את התשובה השלילית על משלוח איש לרוסיה קיבלנו ב-6 לדצמבר [1941]. כשבוע אחרי זה באנקרה – שם לא ידעו על כך – נתקיימה שיחה של אפשטיין עם וינוגרדוב, וגם הפעם קיבלנו עזרה מהאנגלים לגבי הראיון אתו. השגרירות הבריטית באנקרה המליצה לפני וינוגרדוב על השליח שלנו, שלחה לו מכתב ובו המליצה יפה על עבודת הסוכנות בארץ-ישראל. קבלת הפנים לאפשטיין היתה אדיבה מאוד. אגב, מעניין שהציר באנקרה יודע רק רוסית וכל הקשרים שלו נעשים על-ידי מתורגמן, אבל ממילא השיחה עם אפשטיין היתה ברוסית. הוא גילה הן בורות מבהילה והן התעניינות רבה ביחס לארץ-ישראל ומה שאנו עושים

60 מועצת הסתדרות העובדים אישרה ב-19.10.1941 שיגור משלחת רפואית לבריה"מ והכריזה על מגבית לסיוע למאמץ המלחמה הסובייטי. ר' תזכיר ההסתדרות לממשלת בריה"מ, "דבר" 23.1.1942.

61 אליעזר קפלן (1891–1952). ממנהיגי תנועת העבודה ומראשי מפא"י. חבר הנה"ס וגזבר הסוה"י 1933–1948. לימים שר האוצר הראשון של מדינת ישראל.

פה. שליחנו לא נפגש בצירות זו עם שום יהודי. כדי לתת דוגמה לבורות, כששמע על הנעשה בארץ-ישראל שאל: "האומנם היהודים עובדים?" הוא חשב שזה רק ברוסיה. הוא גם שאל: "האומנם המשטרה מרשה לפועלים לשבות בארץ-ישראל?" הוא התעניין בעצם העניין, זה היה חדש בשבילו. הוא התעניין בקשר לשאלה הכלכלית. אמר שישלח איש לארץ-ישראל גם לברר וגם לראות. אפשטיין אמר לו - כפי שדובר בינינו - אומנם אנו בקשרים עם חבריך בווינגטון ובלונדון, אבל אנו רואים אותך כקרוב לעניין, מפני שאתה הנציג הסובייטי הקרוב לנו. הוא אמר לאפשטיין, שיש לו 200 נתינים בארץ-ישראל והם קרובים לו והוא צריך לשלוח איש לראות מה שלומם, והוא שאל את אפשטיין האם הוא חושב שהמשלה הבריטית תרשה לסוכנות הידיעות [הסובייטית] טא"ס לשלוח איש לארץ-ישראל. הוא גם קשר אותו עם טא"ס. אפשטיין נתן לאיש טא"ס ראיון וסיפר לו על עשרת אלפים החיילים שלנו. לעצם העניין הוא אמר: נעביר את זה לקוויבישב. כאשר אפשטיין אמר לו, שיש חברים שלנו אסורים כציונים, הוא קטע אותו ואמר: "הם לא אסורים כציונים אלא כקונטר-רבולוציונרים". יש שם פשע: קשר עם חו"ל.

בנוהג שבועולם, כאשר אתה בא לצירות כלשהי אתה נפגש עם המזכיר, אתה מזמין אותו לארוחת צהריים והוא נוהג כך בחביבות. דבר כזה לא קיים לגבי עובדי צירות סובייטית. אסור להם לאכול במסעדות בעיר, הם אוכלים רק בצירות ידידותיות, אבל לקבל הזמנה מאיש פרטי אסור להם. אמרו לאפשטיין: "כך נהוג אצלנו ואל תזמין". השגריר וינוגרדוב קיבל מאפשטיין את המישאלות ואמר שיעביר אותן לקוויבישב. אחר-כך הזמין את אפשטיין לאיזו ארוחה ולהצגת סרטים לאחר הארוחה. יש הצגות סרטים בתוך הצירות השונות, מפני שטורקיה לא מרשה הצגת סרטי מלחמה מפני שהיא נייטרלית. הצירות מקבלות הזמנות להצגות אלה, וגם אפשטיין הזמין. אחר-כך נפגש אתו וינוגרדוב ואמר לו: "העניין שלך הועבר, אבל אל תחכה לתשובה קרובה".

אינני יודע אם יוזם משהו יותר גדול מצד האנגלים בענייני עלייה כתוצאה משיחתנו עם מוין. אני יודע הרבה התחלות טובות שדועכות מייד. אם, למשל, הנציב [העליון] נתקל באיזה קשיים, הדבר הולך ונדחה. אומנם, הגברת הייצור במזרח התיכון מושכת את ליבו. כשהם מדברים על הגברת הייצור במזרח התיכון, הם רואים ארצות אלה כחטיבה אחת שצריכה לכלכל את עצמה, וצריכה עד כמה שאפשר לכלכל את הצבא ולקמץ להם באוניות. אם אומרים לה: "הקצבנו 200,000 לירה להגברת הייצור הכלכלי", ואתה אומר, שאפשר לבלוע עוד 200,000, התשובה היא של איש מומחה: "השאלה אינה בשטח הכספי אלא בשטח הפיסי. מה דרוש לכם, מה תעשו בכסף הזה? תדרשו צינורות? זה אי-אפשר להביא. לעומת זה, מה תתנו? תתנו חיסה? זה הכרחי. תפוחי אדמה? אפשר לחיות בלי תפוחי

אדמה. אם זה בשביל עופות – צריך להביא מספוא מחו"ל ומה זה ייתן? בשר, עופות וביצים? באנגליה שחטו את כל העופות. לעומת זאת, אם זה דבר הכרחי וזה דבר שאינו תופס מקום באוניות – ניתן לכם כסף". זוהי דעת איש מומחה שיודע את המצב. אותו דבר חל על הגדלת הייצור על-ידי הבאת עולים. אומנם הדבר מושך את הלב, אבל נתקלים בקשיים ולכן נסתדר בלעדיו. אולי זה יפתח עוד פעם פתח [לעלייה מרוסיה]. אם הממשלה, על יסוד זה, תיתן "שדיוול" יותר גדול, נשיג תחילה הסכמה להביא אנשים משם, ואז אולי הממשלה תדרוש שממנה ילך פקיד, והוא בוודאי יהיה פקיד יהודי. אולי בזה ייפתח איזה פתח. מאיסקי ו[שר החוץ] מולוטוב לא חשופים, יש רק איש אחד [סטלין], והשאלה היא איך להגיע לאיש הזה ומה נעשה בליבו. קולט הוציא מתוך מה ששמע משיקורסקי, שליבו של איש זה לא טוב על היהודים. על כל פנים, לעת עתה יש חומה. צריך להכות על החומה הזאת. לעת עתה זה כותל שאין בו סדק. אינני רואה אותו.

אני רוצה לומר, שבדרך כלל אין אני רואה יסוד רב לתקווה מכניסת רוסיה לעניינים. אצלי מתעוררים חששות. קודם כל, מדוע היתה רוסיה נגדנו? מטעמים של פוליטיקה חיצונית ופנימית. הפוליטיקה החיצונית היתה: אנו היינו "מכשיר האימפריאליזם" והם היו "תומכי המזרח המתעורר". נניח שבזה יבוא שינוי, אבל נשאר הדבר הפנימי, המתבטא באופן כל כך בולט בכך שפקיד של צירות סובייטית אסור לו לאכול במסעדה. הקשר עם חוץ לארץ הוא מונופולין של הממשלה. והממשלה הזאת אינה רוצה, וכנראה אינה יכולה, שבתחומי ארצה, בין נתיניה, תהיה אגודה או הסתדרות שבהסכמתה יהיה לה קשר עם איגודים דומים בחוץ לארץ. זאת לא תוכל לסבול וזה שם לאל את [פעילות] הציונות [שם]. עכשיו, נניח, אם יבוא סוף המלחמה וידונו על שאלת היהודים, ואם יאמרו: את יהודי פולין נשלח למדגסקר – זה לא נוגע ליהודי רוסיה ומוסקווה תוכל להסכים לכך. אם יאמרו: את יהודי גרמניה נשלח לאלסקה – גם לזה תוכל מוסקווה להסכים. אבל אם יאמרו: את כל היהודים האלה נשלח לארץ-ישראל – הדבר הזה מוכרח להיות לו חד ברוסיה. לא כולם שם כמו אותם יהודים⁶² שדובקין⁶³ שוחח איתם, וגם מבין אלה אחד אמר: "אני הייתי ואני אשאר גא שאני אזרח של ברית-המועצות, אבל לא אשכח עד יום מותי מה שראיתי פה, מה שיכול לעשות העם היהודי". זאת היתה ריאקציה של בחור יהודי, שכולו יציר וחניך המשטר הסובייטי. יש עוד יהודים בעולם. לא עוקרים דבר כזה [כמו מודעות יהודית] והם יודעים במוסקווה מה זאת

62 כנראה מעובדי נציגות בריה"מ בטהרן שביקרו בא"י בראשית 1942.

63 אליהו דובקין (1898–1976). מנהל מחלקת העלייה של הסוה"י 1935–1945. מ-1945 חבר הנה"ס ומנהל מחלקת הנוער והחלוץ. בראשית 1942 נסע לטהרן כדי לארגן את פליטי פולין, שהתרכזו שם לאחר צאתם מבריה"מ, לעלייה לא"י (ר' דיווחיו על מסעו בישיבות הנה"ס, 22.2.1942, 9.3.1942; ובמרכז מפא"י, 22.2.1942, 20.5.1942, וכן ספרו עלייה והצלה בימי שואה).

אומרת בשביל המצב הפנימי. אם יעלה לחולל מהפכה גם בנקודה זו – אדרבה ואדרבה, אינני רואה הצדקה לתקוות. אין לשכוח, שרוסיה היא גם מדינה מוסלמית גדולה (קריאת ביניים: אבל אינה מדינה ערבית!). גם אנגליה אינה מדינה ערבית! ואתה יודע מה עשתה המפלצת הזאת של 80 מיליון מוסלמים בהודו [בהשפעתה על המדיניות הבריטית במזרח התיכון]. ועכשיו יש אנגלים האומרים לי: "כתוצאה מהמלחמה הזאת אולי הודו תקבל עצמאות והגורם המוסלמי יחדל להפריע, וזה יהיה טוב לגביכם". וגם ברית-המועצות היא מדינה מוסלמית גדולה – מלבד זה שהיהודים שלה הם בולשביקים והם רוקדים לפי חלילה בעניינים היהודים – המוסלמים הם בכל זאת מוסלמים ומתחשבים בהם, ולכן אינני רואה תקוות, אבל צריך לעשות מה שאפשר.

אני מעמיד את הדגש בפעולה המדינית כלפי אנגליה וכלפי אמריקה. קיבלנו בימים אלה ידיעה, שבן-גוריון העתיק מושבו לווינגטון ומתכוון להישאר שם ולעשות שם את מרכז פעולתו.⁶⁴ אני חושב שיש לברך על הדבר הזה, שבן-גוריון מתמסר לפעולה מדינית ועושה פעולה זו במקום [שיושבת] הממשלה ובמקום כל הצירויות האחרות. חשוב מאוד, לפי דעתי, לעמוד בקשר עם הפולנים והצ'כים,⁶⁵ אלה שדורשים להוציא יהודים, שהם גם ידעו לאיזו ארץ אפשר להוציא אותם ולא ישגו בהבלים. היה רושם לקזלט, שגם שלושה המיליונים שאמר מוין וגם עניין מדגסקר זה פרי שיחה עם הציר הפולני. אנו יודעים שהפולנים השתעשעו בעניין מדגסקר.

ואשר לעניינים מעשיים, עניין העלייה ייתכן שיעלה מחדש גם כתוצאה מהסכם שיקורסקי עם מוסקווה, הגם שבולט, המחזיק את עצמו למומחה בענייני רוסיה, הוהר אותי מאוד מלסמוך על משהו שאומרים הרוסים. כשאמרתי לו בעניין עלייה, שעכשיו הלא יש הסכם עם שיקורסקי, אמר: "הסכם – זאת אומרת שאפשר להפר אותו. הסכם נשאר על גבי הנייר". הוא גם אמר לי דבר משונה מאוד. הוא קיבל ידיעות על התגברות האנטישמיות ברוסיה. אני חקרתי אותו מאוד בזה. אמרתי: "אולי בגלל הפליטים?" הוא אמר: "זה בגלל הפקידות". שאלתי: "זה בעם או בשלטון?" הוא אמר: "זה בעם". אמרתי: "בעם היתה תמיד אנטישמיות". אמר: "על כל פנים, יש התגברות של אנטישמיות".

אני דיברתי עם בולט בעניין [יהודי] רומניה, בעניין השחיתות. שאלתי אותו

64 במברקים מניו-יורק אל אליעזר קפלן מ-23 ו-30 בדצמבר 1941 הודיע ב"ג על רצונו להקים "כשליח הסוכנות ובשמה" משרד בווינגטון, במטרה להטות את האוריינטציה הפרו-ערבית בחוגי הממשל ולהדק את הקשר עם הבית הלבן, ודרש להקציב לו אלף דולר לחודש. הוא שהה בווינגטון כארבעה חודשים (טבת/קנאת ג', עמ' 395 ואילך).

65 הממשלה הצ'כית הגולה קראה לכל אזרחי צ'כיה בעולם להתגייס לצבא הצ'כי המוקם, כדי ללחום לימין בריטניה. הסוה"י עמדה על התגייסות יוצאי צ'כיה בא"י ליחידות העבריות בצבא הבריטי (ר' יז"מ ה', עמ' 53-54).

אולי אפשר לעשות משהו. הוא אמר: "אנו [האמריקנים] יכולים רק להזיק. אם אנו ננקוף אצבע אנו נזיק, אולי 'הצלב האדום' צריך לפעול שם ולא אנו. המקום שנוכל לעזור לכם – זה ברוסיה". אמרתי לתומי: "מה אפשר לעשות ברוסיה?" הוא אמר: "אתה יודע, הוציאו שם [ממזרח פולין] שני מיליון פולנים ובתוכם הרבה יהודים, לקחו אותם לרכבות, הוליכו אותם למרחקים, הוציאו אותם מן הקרונות בלי כל טיפול ודאגה על מנת שימותו, מפני שזו היתה הפוליטיקה שניהלו היטלר וסטלין – להשמיד את פולין. ועכשיו, אחרי ההסכם עם שיקורסקי, כשמוציאים אותם [מרוסיה דרך איראן], מתגלה שמצבם נורא". ראיתי שיש לו טינה כלפי רוסיה וחשבתי שטינה זו מעבירה אותו על דעתו. קולט העמיד את המספר על מיליון וחצי במקום שני מיליון. הוא אמר שיש כיום מיליון וחצי פולנים במחנות הפליטים והוא ביקר במחנה סרטוב, ואמר שהמראה היה מחריד: "שער בנפשך, בעונה זו של השנה – הוא במשך בוקר אחד הקפיא את אפו פעמיים – ובמקום כזה כמו סרטוב 20,000 אלף גברים ונשים גרים באוהלים, לובשים בלויי סחבות. המצב מחריד". אמרתי: "מה יהיה עכשיו?" אמר: "עכשיו יש צירות פולנית בקוויבישב ושיקורסקי דיבר עם הרוסים". בעניין העלייה יכול להיות שעכשיו יפתח פתח חדש.

לעניין "דריין", אני אדרוש מאנשים אלה בשמכם שלא ישבתו, ואודיע לנציב שאחרי ששמעו את דברי הם מחכים להכרעת לונדון ולא ישבתו.

אנו צריכים לעשות כל מה שאפשר להתיישבות. בוודאי. ידוע, שבזמן האחרון עלו סוף סוף שני גרעיני התיישבות למקומותיהם, ועכשיו נגבה כבר אינה הנקודה הדרומית ביותר. יש שתי נקודות דרומה מנגבה⁶⁶ – האחת כמעט סמוכה לעזה. אומנם, גם נגבה לא היתה הנחלה הדרומית ביותר. נקודות אלה הן הוג' [דורות] וערק אל-מנשיה [גת], ויש עוד נקודה חדשה ב[עמק] בית שאן [אבוקה]. עד פסח לא תהיינה עליות חדשות, נקווה שאחרי פסח תהיינה. עלינו לעשות הכל בשביל זה.

לא אוכל למסור דוח על הגיוס מפני שהשעה מאוחרת. אני רוצה לומר מילה אחת: הגיוס מוכרח להימשך. יש לי תשובה ניצחת לאנגלים, שמרשים קצת לעצמם לזלזל בגיוס: לכם אין כל זכות לזלזל או לתבוע משהו. קולט סיפר לי, שליטלון אמר לו שהגיוס ירד לעשרה איש לחודש. אפילו אם זה רק פי עשרים ממה שאמר, יש הפרש: לפני חודש זה היה כשישים. על זה דיברתי עם מונקטון: "לכם אין זכות לטעון. מי שלא נותן תבן אל ידרוש לבנים. אתם מעמידים אותנו במצב כזה, שאנו צריכים לתבוע מכל איש: הֲיִה אִישׁ מדינה [המקיימת גיוס חובה], ואנו הארץ היחידה שאין בה חובת צבא. אתם רוצים שאנו נעשה בהתנדבות – ואתם עושים כל המעשים היפים כדי להפריע בעדנו". ובכן – [המשך] גיוס, גם גיוס נשים במידה המתאימה לתפקידים.

66 נגבה עלתה על הקרקע ב-1939 במסגרת מפעל "חומה ומגדל". יישוב דרומי יותר היה רוחמה, שהוקם ב-1912, נוטש ושוקם פעמים מספר. באחרונה נוטש ב-1936 ורק ב-1944 יושב מחדש.

יש לומר, שאם כי הסוכנות היהודית אינה ממשלה, בכל זאת הנוהג במיפקדה בקהיר הוא שמקבלים את נציג הסוכנות כנציג האנשים שהתגייסו. נוהגים הרבה יותר כבוד ב[פיטר] פרייזר [רה"מ ניו-זילנד], וכשהוא בא לשם עורכים לו ארוחות ומסיבות, אבל להבדיל כל ההבדלות לטובת פרייזר, למעשה – כמו שהפלוגות אינן יהודיות בשם אלא למעשה, ככה גם פה – מקבלים את נציג הסוכנות כממונה על האנשים האלה, זאת אומרת כמי שעל-פי הוראותיו האנשים האלה התגייסו, וכמי שזכאי לדאוג להם ולקבל דוח עליהם איך מתנהגים איתם. ובמשא-ומתן שנעשה בתוך אותה המסגרת הקיימת לא רק שאין כל קושי, אני מוכן להגיד שנעים לנהל את המשא-ומתן מבחינת היחס. ישנו מקסימום של רצון – במסגרת ההגבלות הפוליטיות וההתנכלות הבלתי פוסקת של הממשלה הארץ-ישראלית – לעשות מה שאפשר וכך אנו מתקדמים כל הזמן בגיבוש פלוגות. פלוגת החפרים הראשונה 67,601 שהיתה מעורבת, עכשיו היא יהודית טהורה, ואת הערבים הוציאו לפלוגות אחרות. אותו מצב שורר בפלוגות מעורבות אחרות. מתקדמים בגיבוש ויש הבטחות בכמה דברים שיסייעו בשיווי דמות. ואם יבוא [לפלוגות] שם יהודי – זאת תהיה התקדמות נוספת.

עוד בבירור הקודם שהיה לנו, הצעתי שיהיה גילוי דעת מצדנו, והוועד הפועל בחר ועדה לכך. היו כמה וכמה מפריעים: מחלות, נסיעות, גם איבדנו אנשים במשך הזמן הזה.⁶⁸ בינתיים היו שני נאומים: של וייצמן ושל סמאטס, שפיזרו את דכדוך הנפש שהיינו שרויים בו. על כל פנים, נשמע קולנו. ועדה זו התכנסה פעם ובאה לידי מסקנה, שבכל זאת, למרות האיחור, יש לפרסם את גילוי הדעת. ביררנו את הדבר הזה אתמול בהנהלה. על יסוד הבירור בהנהלה אני רוצה להציע כאן, שהוועדה הזאת תקבל הוראה לגשת מייד לניסוח הדברים, ושייקרא מושב של הוועד הפועל לאשר זאת. נצטרך להיוועץ בשאלה זו עם חברינו בלונדון ובאמריקה. אינני יודע אם קיבלתם חומר ידוע שקיבלנו מלונדון, שבו אנו רואים באיזה כיוון מתקדמת העבודה שלנו. וייצמן מדבר לא רק על עלייה גדולה ומהירה לארץ, אלא על שלטון יהודי שיבצע את העלייה הזאת. בכיוון זה דיברתי עם ליטלטון. הצגתי את עניין השלטון, את עניין המדינה. כפי שאתם רואים, זה לא כמטרה בפני עצמה אלא כאמצעי הכרחי לבצע את הצלת העם היהודי. היתה בהנהלה שאלה אם נאמר זאת [הקמת מדינה יהודית] בפומבי. שיקול הדעת של הרוב שלנו הוא שזה צריך להיות הקו של הפעולה הדיפלומטית שלנו. וגם בעיתונות, במידה שאנו משפיעים על העיתונות האנגלית והאמריקנית, אנו צריכים לתת להם את הסיסמאות שידגלו בהן. במידה שניתן להסתדרויות הציוניות להרים

67 יחידות החפרים הא"י Palestine Auxiliary Military Pioneer Corps (P.A.M.P.C), הוקמו מנובמבר 1939, תחילה כחיל עזר ואח"כ הוסבו ליחידות לוחמות. פעלו בחזיתות צרפת, סודאן, אריתראה ויוון (ר' גלבר א', עמ' 181-187).

68 במחצית השנייה של 1941 נפטרו מנחם אוסישקין ופנחס רוטנברג.

קולן, הן צריכות לתבוע את הדבר הזה לאחר המלחמה. אתם יודעים שחברינו באמריקה קיבלו החלטה על "גיואיש קומונוולט", שהוא מדינה יהודית להלכה ולמעשה.⁶⁹ שיקול הדעת של הרוב היה שלא הגיעה השעה לסוכנות להציג במסמך רשמי דרישה זו בפירוש. כל השיחות שלנו נעשות בחדרי חדרים, ומאמרים ורוזלוציות שמתפרסמות בפומבי לא מחייבות את ממשלת הוד מלכותו לתפוס עמדה לגבינו. העמדה של הסוכנות יכולה ליהפך כקלף בידי הערבים לדרוש תגובה מצד ממשלת הוד מלכותו, וברור שתגובה זו תהא שלילית, ועל-ידי כך נגיף בתריס נוסף את הפתח שכיום הוא סתום. באנו לידי מסקנה, שאת השם המפורש [מדינה יהודית] לא צריכים היום להוציא עדיין.

מה שיש לומר: מתאספים שליטי עולם ומנהלים משא-ומתן על השלום – פגישת צ'רצ'יל ורוזוולט על הים, חתימת ההסכם ["האמנה האטלנטית"], נסיעת אידן למוסקווה, שלפי השידור של אידן כללה דיבורים על שלום ועל סידורים לאחר המלחמה – והשם היהודי לא נזכר! אנו מודיעים שהעם היהודי קיים, שלשאלת היהודים, שתהיה לאחר המלחמה הזאת במצב איום, יש רק פתרון אחד. אנו מזהירים מפני פתרונות אליל. הפתרון הוא אחד והכרחי ואנו נעמוד עליו לאחר המלחמה. זו ההצעה שאני מביא להצבעה.⁷⁰

תשובת משה שרתוק בתום הדיון:

מ' שרתוק: איני יודע מדוע מר סופרסקי⁷¹ מקל לעצמו ושם בפי דברים שלא אמרתי אותם, כאילו דרשתי לרכז את העניינים בינינו ובין האנגלים והערבים. אמרתי תמיד בנשימה אחת אנגליה עם אמריקה. דרשתי להמשיך במאמצים כלפי רוסיה למרות כל האכזבות שנחלנו עד עכשיו.

לדר' מוסנון⁷² בשאלות התעמולה הפנימית: העלונים של לשכת ההסברה אינם נשלחים רק לחברי הוה"פ. הם נשלחים ל-1,000 איש ומוסדות, וזאת אומרת שמספר קוראיהם הוא למעלה מזה, וגם הרצאות מסתדרות על-ידי לשכת ההסברה, ותשומת לב מיוחדת ניתנת לחוגים נטולי שורש בארץ, אבל אין זאת שעל-ידי הרצאה אפשר

69 ב' 27.11.1941-23 התכנסה בעיר בולטימור (מרילנד, ארה"ב), ביוזמת הקונגרס היהודי האמריקני, ועידה יהודית כל-אמריקנית. אחת מהחלטות הוועידה קראה לכינון א"י כ"קומונוולט יהודי" (ר' "דבר" 28.11.1941).

70 הפרוטוקול אינו מציין קיומה של הצבעה.

71 יהושע סופרסקי (1879-1948). איש עסקים ועסקן ציוני. עלה ב-1920. חבר הוועד הלאומי והוועד הפועל הציוני מטעם מפלגת "ברית הציונים הכלליים".

72 בנציון מוסנון (1878-1942). ממורי גימנסיה "הרצליה" הראשונים ומנהלה 1912-1941. עלה ב-1907. בשנתו האחרונה ניהל את רשת החינוך של הוועד הלאומי. מראשי מפלגת "הציונים הכלליים" וחבר הוועד הפועל הציוני מטעמה.

להצמיח להם שורשים בארץ. עושים עד כמה שאפשר לעשות על-ידי הסברה, אם כי אינם עושים די.

לקפלנסקי:⁷³ ברור שהקשרים עם הערבים צריכים להיות מכוונים להכשרת משא-ומתן. אין אלה סתם לשם קשר או התיידדות פרטית. אומנם בנקודות החקלאיות אנו מכוונים את הקשרים גם לקשירת יחסי שכנות טובים, לאו-דווקא למשא-ומתן מדיני, אבל כאשר אנחנו מדברים בתור נציגים אין אנו מסתפקים בשיחת רעים על כס תה. זהו הנושא העיקרי: מה היהודים רוצים, מה הערבים רוצים, במה אפשר לתאם דברים אלה אהדדי.

מלבד זאת, אי-אפשר להסביר את ההבדל בין מה שהשגנו בעולם האנגלי ובין מה שהשגנו בעולם הערבי רק על-ידי הבדלי ההשקעות באנגליה, כי שם השקענו יותר גם קצרנו יותר, אצל הערבים השקענו פחות ולכן גם הקציר הנהו פחות. יש הבדל מהותי בדברים. אין להשוות את העולם האנגלי לגבי ארץ-ישראל ואת העולם הערבי לגבי ארץ-ישראל. העניין שלנו הוא איזמל חותך בעולם האנגלי כמו שהוא חותך בעולם הערבי. אם יש ניגוד בינינו ובין אנגליה, הרי זה רק בגלל השאלה הערבית. מה יש לאנגליה בארץ-ישראל שיהיה בניגוד להתיישבות יהודית בארץ? אין לה כל אינטרס כזה. אילו היתה ארץ-ישראל ריקה [שורה משובשת] ואנחנו היינו רוצים להתיישב בה בהמונים גדולים, האם אז נרצה דווקא שאנגליה תסתלק מעמדותיה בארץ במידה שהן נחוצות לה ואינן מפריעות לנו? אבל נתחדדו היחסים בינינו ובין האנגלים, כי יש לאנגליה אינטרסים בארצות ערב, כי אנגליה קשורה בעולם הערבי, על כן יש ניגודים. לא הצלחנו עוד להרכיב תפיסה אחרת לעולם הערבי. יערי⁷⁴ מתכוון לעשות זאת – איני יודע מתי. אנחנו דנים פה כפוליטיקאים הרואים את המציאות הפוליטית. אנחנו נאבקים היאבקות מרה מאוד עם העולם ששמו עולם ערבי, ולפי תפיסתו של העולם הערבי את עניינינו-הוא, הרי העניין שלו מנוגד לעניין שלנו – וזהו הבדל עיקרי.

עכשיו לדברי יערי: פה תלו יותר מדי בדברי, בכל העניין של אווקאציה של שלושה מיליונים יהודים. הנחה זו אינה קבועה במסמרות. דיבר על זה לורד מוין. שמענו שהלך דבר זה גם להליפקס. אם יראו שאין ארץ אחרת, וארץ-ישראל אין הם רוצים, ייתכן שישובו לקורס הקודם. אין זה דבר העומד בפני עצמו, אלא זהו פרט שאני מסרתי אותו בתוך התמונה הכללית ואין לראות בזה עולם ומלואו.

73 שלמה קפלנסקי (1884-1950). ממקימי "הברית העולמית של פוע"צ" ואיש האגף השמאלי במפא"י. מנהל מח' ההתיישבות של הנה"צ 1924-1927. מנהל הטכניון בחיפה 1932-1950. עמד בראש "הליגה ליהודיות ישראל-בריה"מ". יו"ר "הוועדה לחקר היחסים היהודיים-ערביים".

74 מאיר יערי (1897-1987). מאבות תנועת העבודה בא"י. עלה ב-1920. מנהיג "השומר הצעיר", הקיבוץ הארצי ומפ"ם. ממייסדי קיבוץ מרחביה ב-1929. חבר הוועד הפועל הציוני מטעם "השומר הצעיר". לימים חבר כנסת מהראשונה עד השביעית.

אם יערי שואל אם מאמינים שאנגליה תמסור לנו את ארץ-ישראל, אשאל אותו אם הוא מאמין שהערבים יסכימו לעלייה גדולה. הוא כאילו מאמין בזה, אם כי המציאות היא בניגוד גדול לזה. אני כן יכול להאמין, אבל אין זו רק השאלה במה אני מאמין, השאלה היא: מה צריכה להיות עמדותי כיום? מה אני דורש כיום? אני דורש עלייה גדולה לארץ. כשלעצמי אני יכול להסתפק בדרישה זו. נחוץ לנו שיהיו פה המונים גדולים של יהודים. אני מאמין שיהיה זה עם אנושי, עם פרוגרסיבי, והוא לא ישתלט באחרים לרעה, לא ידכא אחרים. יותר לא נחוץ לי היום. אבל לא עוסקים רק בהכרזות ובהפרחת שמועות וסיסמאות. מדברים עם אנשים. רוצים לנהל איתם משא-ומתן מדיני. רוצים לבוא בתיעות מדיניות – וישאלו אותנו איך אנחנו מתארים לעצמנו עלייה גדולה, מי ינהל אותה, מי יהיה אחראי לה, מי ידאג שהארץ תוכל לקלוט אותה? – כך שאל בוליט.

ואנחנו צריכים לתת תשובה. אפשר לומר שהמנדט יישאר בידי האנגלים. אבל אנגליה צריכה לנהל פוליטיקה של יכולת קליטה, אבל אם אנגליה לא תרצה לנהל פוליטיקה זו? ואם ישאלו אותנו מה הניסיון, האם אנחנו מרוצים בניסיון, האם הניסיון לא הביא לידי ביטול המנדט?⁷⁵ מדוע דווקא אנגליה – האם לא תסכים [למסירת המנדט] לאמריקה? תאמר: צריך להיות כוח שישלוט בארץ, והוא יכריח את הערבים להתפשר עם עלייה גדולה. ואם לא יקום כוח בינלאומי כזה, [אז] אתה מוכרח להגיד – אם אתה לא תוותר על עלייה גדולה – "תנו לי ואני אנסה לעשות זאת". אתה לא תוותר על זאת. האם דבר זה אסור בכלל? הרי גם אתה תסכים לדרוש שאנגליה או אמריקה יהיו הכוח בארץ ויעשו זאת – האם להם מותר? מדוע לא תעשה זאת בעצמך, מדוע תדרוש מאחרים?

הם [האנגלים] לא ימלאו את הדרישה? אם בכלל לא ימלאו את הדרישה, הרי נעמוד אל הקיר ונלחם על נפשנו. מי יכול להיות קבלן להצלחה? אבל אם הדברים ימצאו מסילות ללב אז יכול להיות שנקבל את הדבר, ייתכן שבכוח תביעה זו נשנה את "הספר הלבן". אנחנו באים לא רק לאנגליה, אנחנו באים גם לאמריקה. אמריקה אינה יכולה להבין מדוע צריך להיות דווקא מנדט אנגלי על הארץ. היא רוצה לדעת מה רוצה העם היהודי. אנחנו מסכימים לאינטרס האנגלי גם להבא – האם הציונות מחייבת דווקא שלטון אנגלי על ארץ-ישראל? דווקא אנגליה צריכה לנהל עלייה זו? זהו פרודוקט היסטורי, אבל האם זו היא הדרך ההיסטורית שלנו, שדווקא אנגליה תהיה השלטת והיא תנהל את העלייה?

מהו היסוד אצלנו? אנחנו צריכים להכניס יהודים לארץ-ישראל. אם דובקין מדבר על עלייה בכל התנאים, גם ללא רישיון, האם מפני שנפשו חשקה דווקא בעלייה זו? הוא אומר שהוא רוצה שלטון יהודי בארץ-ישראל, ואם לא תהיה תפיסת השלטון, אז

75 הכוונה כנראה לסיכול "הצהרת בלפור" מכוח "הספר הלבן" של 1939.

תבוא העלייה גם אם תהיה בלתי-לגלית. אם החוק יהיה בידי האנגלים, הם ינהלו עלייה כרצונם. האם זה אידיאל? אנחנו ננהל עלייה גם בתנאים אלה. האם התביעה שלנו היא כי יותר לנו להפר חוק? אלא תביעתנו היא שיהיה משטר ציוני, בו תהיה העלייה החוקית בידינו. אם לא יותן דבר זה, אז יהיה מצב רע. המידה שתביעה עלולה לשכנע, עלולה להזיז, עלולה להוכיח שהעניין הוא רציני עד מוות – זו היא התביעה וכוז היא צריכה להיות.

בנוגע למה שאמר סמאטס על הפדרציה הערבית: דר' הירש⁷⁶ איננו פה, כאשר יערי הזכיר דבר זה, אמר דר' הירש: פה השתיקו את הדבר. אני מצטער מאוד על דבריו אלה, היתה לי שיחה עם דר' הירש, הסברתי לו את הדבר. הוא כנראה שכח או בחר לשכוח. סמאטס יצא בעצם לדבר נגד המדיניות הקבועה של ממשלת הוד מלכותו. זה אינו דבר קטן. הוא ראש ממשלה של דומיניון בריטי, והוא קוליגה של צ'רצ'יל וכל המיניסטרים האלה, והוא משרת של המלך, והמלך חתם על "ספר לבן" והוא יוצא בפומבי ובריש גלוי לדבר נגד מדיניות זו. יחד עם זאת המיניסטר לענייני החוץ הודיע על פדרציה [ערבית]. הוא [סמאטס] רוצה להקל על עצמו, והוא אומר: "אתם אמרתם פדרציה, מה שאני דורש זה אינו עומד בניגוד, זה יכול להתקיים לצדה של פדרציה". האם סמאטס דורש פדרציה? אנחנו מכירים את סמאטס, הוא מעוניין בגורל העם היהודי, אנחנו יודעים את מהלך מחשבותיו, ואל תתלו פדרציה ערבית בסמאטס.

בנוגע לתפיסתי את השאלה הערבית, לדעתו [של יערי] היא "סטטית". לא דיברתי פה על חוון – איזו אפשרות אני רואה לתיאום השאיפות, לסידורים עם המזרח לעתיד לבוא. יש לי חוון בנוגע לזה, אבל השאלה היא: מה אמרתי? אני אמרתי: על יסוד לימוד המצב כיום הזה אני רואה סיכויים לשלום יהודי-ערבי שיהיה מבוסס על הסכם ערבים לעלייה גדולה. זוהי נוסחה מדויקת מאוד, כל מילה אומרת משהו. ואל תנסה להזיז פה לבנה אחת. אתה חולק על זה – תחלוק. תאמר יש סיכויים, או תאמר שזה לא מושגת על עלייה גדולה, על עלייה רבתי. אתה רואה חוון שייווצר כוח יהודי והם אולי יסכימו? – על זה אין מחלוקת.

אם אתה מדבר על פרוגרסיביות, על שיתוף מעמדי – אתה טח תפל בעיני ומערבב מושגים, כי הבעיה אינה אותה שהבאת לדוגמה – קנדה או שוויצריה. בקנדה ישבו העמים בכפיפה אחת מקדמת דנא. הם קפאו על שמריהם בתור יחידות אתניות, ירדו איש לחיי רעהו. באה תקופה והם השלימו. יכול להיות מצב כזה

76 דר' סלי הירש. נציג מפלגת "התאחדות הציונים הכלליים" בוועד הפועל הציוני. ב-1940 נטש את מפלגתו ונעשה פעיל בחוגי עולי גרמניה. יום הקמת כתב-העת "בעיות היום – אכסניה לבירור היחסים בין יהודים לערבים בא"י", ששימש כלי ביטוי עיקרי לדר' י"ל מגנס. באוקטובר 1942 היה מיוזמי הקמת מפלגת "עלייה חדשה".

בארץ-ישראל כמו שישנו בסוריה, בלבנון: יש ריב דורות בין המוסלמים והמרונים⁷⁷ ועממים אחרים.

אצלנו המצב הוא אחר. ישנם בארץ 500,000 יהודים, מיליון ערבים, חרב איש ברעהו. אני יכול לקבל שליחות זו לסדר שלום בין חצי מיליון היהודים ובין מיליון הערבים היושבים בארץ! לזה יש סיכויים מיד. הוזהי הבעיה? הקיימת פרוגרסיביות? שיתוף של פרדסנים [יהודים וערבים], שיתוף מעמדי, האם זה יוצר אפשרות של הסכם על יסוד עלייה? האם זהו עניין של פרוגרסיביות - (יערי: זה לא. אבל חיוב היסוד של זיקה לפדרציה ערבית - זה כן) - אתה אמרת שהערבים לא יסכימו להישאר מיעוט בארץ בלי הפיצוי של פדרציה ערבית. נכון, אבל זה אינו אומר ממש ולא-כלום. מפני שאם אתה אינך יכול לתת שובר שאם בפיצוי זה של פדרציה ערבית הם [יסכימו] להיות מיעוט בארץ-ישראל - לא אמרת ולא-כלום. כי גם בזה הם אינם מסכימים - להיות מיעוט בארץ-ישראל. זהו המצב כיום - (יערי: כיום הם אינם מסכימים, מחר יסכימו) - איני יודע ואתה אינך יודע. אל תאמר זאת בוודאות - (יערי: איני אומר זאת בוודאות) - אתה אומר "מחר יסכימו". הוודאות שלך אינה רצינית.

השאלה היא: מה יהיה עד אשר הם יסכימו? אתה זקוק לעלייה בין אם הגורם הוא אווקואציה [של יהודים] או לא. אתה אינך מאמין בעליית מאות אלפים, מיליונים, אבל הרי רבבות יעלו - הם [הערבים] נגד זה. מחר ומחרתיים יהיו נגד זה. זהו המצב, האם אתה תחכה עד הסכם או לא? אם אתה מחכה להסכם - באיזה כוח תעשה זאת? אם אחרים אומרים: תנו לי לעשות זאת, האם תאמר גם אתה זאת, או לא - (יערי: על כל פנים הדחיפה לא תקרב את הדברים, אני יכול ללחום עד אשר אשיג זאת!) - על מה תילחם? על מנדט בריטי? האם זאת תהיה התביעה הפוליטית של הציונות - מנדט ודווקא בידי בריטניה? על זאת כבר דיברתי.

בנוגע לטרנספר - נפגשתי עם ערבים, דווקא אותם אינטליגנטים תובעים דבר זה, וזה אינו מחמם ואינו מקרר אותי, כי זה עדיין רחוק ממני. שמעתי שבהודמנות ידועה חזן⁷⁸ התווכח איתי, לא בנוכחותי, ואמר: "אין סוציאליסטים יכולים לדבר על טרנספר" - (חזן: במשטר קפיטליסטי אמרתי) - זה יותר מדי עמוק בשבילי. איני גורס הנחה זו, היא בלתי מדעית לדעתי. שטחית היא ההנחה, שהמשטר הסוציאליסטי כשלעצמו צריך להביא את פתרון השאלה הציונית. זאת לא תהיה גם במשטר סוציאליסטי בלי המאמצים שלנו. גם אז נצטרך להילחם, לעמוד על שלנו, לא לוותר על שלנו.

77 עדה המשתייכת לכנסיה נוצרית-מזרחית, שמרכזה לבנון. נוסדה במאה ה-5 ובמאה ה-18 נקשרה עם הכנסיה הקתולית, אך שומרת על מעמד אוטונומי. בשנות ה-30 וה-40 היו המרונים בין המגוינים העיקריים על עצמאותה של לבנון כמדינה בעלת ריבוי עדות ואופי נוצרי. התנגדו להתמזגות לבנון באיחוד פאן-ערבי. על יחסם הידידותי של המרונים לציונות וליישוב העברי ר' שמעוני, עמ' 236; ששון, עמ' 123-125.

78 יעקב חזן (1899-1992). ממנהיגי "השומר הצעיר", "הקיבוץ הארצי" ומפ"ם. לימים ח"כ.

אני רוצה להודיע לחזן, שבמשטר הקפיטליסטי סוציאליסטים יהודים בנו את משקיהם על יסוד העברה [של ערבים] מכפר לכפר. אם אפשר להעביר ערבים מאבו שושא⁷⁹ לכל מקום בארץ-ישראל כדי שתקום משמר העמק – האם מותר היה לבנות משקים סוציאליסטיים על חורבות כפרים ערביים שנעזבו על-ידי יושביהם? יושביהם הלכו לאדמה אחרת, לפרנסות אחרות למשפחותיהם, חייהם לא נהרסו, לא הפכו לשודדי דרכים כפי שרוצים לתאר בדיבות. משריד⁸⁰ יצאו ערבים, ושם עכשו [יישוב של] הקיבוץ הארצי – זהו טרנספר, חזן!

אתה מדבר על פדרציה שארץ-ישראל תהיה מאוחדת עם סוריה. האם אז אסור להעביר ערבים מארץ-ישראל לסוריה? ג'מיל מרדם אמר לג'וזף כאשר הוא דיבר על [יישוב ערבים ב]ג'זירה: "למה אתה הולך כל כך רחוק? בסביבות דמשק יש מקום למיליון משקים!" נניח שהוא מגזים, נאמר יש מקום לחצי מיליון, ואם נעביר ערבים מן הגליל לשם, זה יהיה טרנספר. האם זה יהיה אסור מבחינה סוציאליסטית במשטר קפיטליסטי? – איזה אבסורד! – (קפלנסקי: השאלה היא אם תשיג על זה הסכם!) – השאלה היא מדוע אסור לי, בשיתות פוליטיות, לדבר על זאת – זוהי השאלה. כרגע השאלה היא רק על לדבר על זאת, שהמחשבה הזאת תנסר, שישנו גם פתרון כזה, האם מעמידים אנחנו זאת עכשו על סדר היום? האם זה מוצדק מבחינה סוציאליסטית? – (חזן: לא!) – יש פה כל מיני משפטים קדומים שאנחנו צריכים לעקור אותם – (קפלנסקי: בהרצאתך בסוף אוגוסט, האחרונה שאני שמעתי, סיפרת על מוסלמי ערבי שאמר שהוא רואה בחזן דבר זה, והוסיף: "חס וחלילה שאתה תדבר על זאת, זהו עניין לעתיד!") – לא כן אמר, אלא אמר: "חס וחלילה אם תציג זאת כתביעה", אבל כאשר ליטלטון אומר לי: "אתם תזרקו את הערבים" אני עונה לו: "אנחנו לא נזרוק את הערבים, חלילה לנו לנגוע בערבים". אלא אני אומר לו: "ישנה בעיה ואין זה אידיאל בשבילי שיהודים וערבים ידורו דווקא בכפיפה אחת. במידה שארץ-ישראל תלך ותהיה יותר ויותר ארץ יהודית, יהיה אולי גם אצל הערבים הרצון להתאחד עם אחיהם". רק כך יש לדבר, ואם אומרים לי שזה אנטי-סוציאליסטי, אני חדל להבין מה זה סוציאליזם.

79 אבו שושא – כפר ערבי שעל חלק מאדמותיו, שנרכשו בידי קק"ל, הוקם קיבוץ משמר העמק ב-1936. תושבי כפר זה וכפרים סמוכים התרוקנו ונהרסו בקרבות משמר העמק באפריל 1948.

80 אדמות קיבוץ שריד נרכשו ע"י קק"ל מידי משפחת סורסוק ואריסיהן פוגו.

81 אל-ג'זירה – חבל ארץ מדברי למחצה בצפון-מזרח סוריה, ממזרח לפרת. מאז ימי המנדט הצרפתי היה לאזור הפיתוח החקלאי העיקרי בסוריה.

מול חוק איסור שביתות - שיתוף והיאבקות

משה שרתוק: חברים, אף אם נגיע הלילה למסקנה סופית בעניין חוק השביתות,² לא יסתיים הוויכוח בינינו. אני רואה את הדיון הזה כפתיחה לשורה ארוכה של ויכוחים אשר נכוננו לנו בתקופה הקרובה, מפני שבהתפתחות ענייני המשטר בארץ הגענו לשלב של התערבות שיטתית מצד המדינה הארץ-ישראלית ביחסי עבודה. לפי דעתי, אין כל קשר בין ההתפתחות הזאת ובין "הספר הלבן". התפתחות זו היתה באה לעולם גם אילמלא "הספר הלבן";³ היא היתה באה לעולם גם אילו השגנו - נניח, כתוצאה מוועידת לונדון⁴ - עלייה חופשית במקום עלייה לפי יכולת הקליטה. זהו השלב לגבי העניין שאנו דנים בו, ולא "הספר הלבן" הוא השלב. המדינה הארצישראלית, כמות שהיא - ו"מדינה ארץ-ישראלית" כיום זוהי ממשלת ארץ-ישראל-פלשתינה; אין מדינה אחרת כיום - באה לידי מסקנה, בתוקף כל מיני גורמים פנימיים וחיצוניים, וגם לא במעט בדחיפתנו אנו, החיובית והשלילית - שהיא מוכרחה להתערב ביחסי העבודה בארץ.

- 1 ישיבת המרכז כונסה לאחר הבחירות לוועידת ההסתדרות החמישית (1.12.1941-30.11.1941) והוקדשה לבעיות העובדים ומדיניות הממשלה כלפיהם. ר' בנושא זה גם סמכים 8, 132.
- 2 נוכח התמשכות המלחמה וצורכי המשק המלחמתי, פורסמו ב-1.1.1942, במטרה למנוע שיבושים בתפוקת מפעלים שעברו למען המאמץ המלחמתי, שני צווים צמודים במסגרת "תקנות ההגנה לשעת חירום": "צו סכסוכי עבודה" שאסר שביתות והשבחות, ו"צו עבודה בשירות המלחמה" שבא לאפשר ריתוק עובדים ואף מניעת חופש בחירה של מקום העבודה (בקצרה: "חוק איסור שביתות והשבחות"). החוק נועד בחודשים שחלפו בין הצעת החוק ביוני 1941 לבין פרסומו הרישמי, עלה בידי נציגי היישוב לשנות בו כמה סעיפים מהותיים וטכניים. החוק החדש קבע הקמת ועדות בוררות מחוזיות ("פאנלים") לטיפול בסכסוכי עבודה - כל אחת בהרכב של שני נציגים מטעם הממשלה, שני נציגים מטעם המעבידים ושני נציגים מטעם העובדים. עוד נקבע בחוק, כי סכסוכים שלא יימצא להם פתרון בוועדה יועברו למועצת בוררות כללית, שתתפקד כמוסד שיפוט שאין לערער על מסקנותיו. בחוגי ההסתדרות, בעיקר בשמאל, היו שראו בחוק השביתות מגמה לצמצם את חופש המאבק המקצועי ולהצר את סמכויות ההסתדרות.
- 3 מ"ש הגיב על דברי כמה מקודמיו בדיון, שטענו כי החוק קשור למדיניות הסה"ל. החלטה להתנגד להצעת חוק איסור השביתות וההשבחות התקבלה במועצת ההסתדרות ב-21.7.1941, ואילו בכינוס ארצי של "האיחוד האזרחי" ב-24.7.1941 הוחלט לתמוך בה.
- 4 ועידת סנט ג'יימס ("ועידת שולחן עגול") בלונדון, שהתכנסה בפברואר-מרס 1939. הוועידה, שנקראה ע"י ממשלת בריטניה לדיון בשאלת א"י ואליה הוזמנו באי כוח הסוה"י, וארגונים ציבוריים אחרים, ערביי א"י וממשלות ערב השכנות, התפצלה - בשל סירוב הערבים לשבת בצוותא עם היהודים - לדיונים נפרדים עם היהודים ועם הערבים (על עמדת מ"ש בוועידה זו ר' "זמ"ג, ג', עמ' 331 ואילך; "זמ"מ ד', עמ' 9 ואילך) בוועידה לא נמצאה דרך לגשר בין עמדות שני הצדדים ובעקבות כשלונה פורסם במאי 1939 הסה"ל.

הופעתו של גרייבס,⁵ היועץ הממשלתי בענייני עבודה, איננה תוצאה מ"הספר הלבן". מי שאומר כי התערבות זו היא תוצאה של "הספר הלבן", כאילו אומר שעד "הספר הלבן" היתה שוררת אידיליה בינינו ובין ממשלת ארץ-ישראל – לא היו צרות ולא היו גזירות ולא היו חוקים שנלחמנו נגדם. כל אלה היו לפני "הספר הלבן". מותר להניח, כי כל מה שהיה לפני "הספר הלבן" נמשך גם אחרי "הספר הלבן", לאו דווקא כתוצאה של "הספר הלבן".

לפנינו תהליך בלתי-פוסק של יצירת אורגנים חדשים על-ידי השלטון. היה זמן ולא היה בארץ אורגן לפיקוח ממשלתי על העיתונות. אחר-כך נוצר האורגן הזה.⁶ התהליך הזה לא נפסק עם "הספר הלבן". הוא נמשך גם אחרי "הספר הלבן". ברור, ש"הספר הלבן" הוא המדיניות הכוללת של ממשלת ארץ-ישראל, ולפי מדיניות זו מתנהגים כל האורגנים של השלטון בעניינים שהמדיניות הזאת חלה עליהם. אולם אין זאת אומרת, שלידתם והתפתחותם של האורגנים היא ב"ספר הלבן".

אביא דוגמה: אחרי פרסום "הספר הלבן" הוקמה מחלקת הדיג בארץ-ישראל. האם היא פרי "הספר הלבן"? היא מתנהגת לפי "הספר הלבן" בעניינים ש"הספר הלבן" חל עליהם. אם אנו רוצים לדוג בעקבה, היא איננה מרשה לנו – לפי "הספר הלבן" – כי אזור עקבה הוא אזור א'.⁷ לעומת זה השגנו זכויות חדשות בכנרת – "הספר הלבן" לא הפריע לנו בכך. דוגמה שנייה: טעות גמורה היא לראות את כל הסכסוך בעניין מחלקת החינוך [של הוה"ל]⁸ כתוצאה מ"הספר הלבן". הוא החל לפני "הספר הלבן". הוא פרי תקלות פנימיות רבות בחינוך, גם פרי ניצול רע של התקלות האלה. הוא איננו נובע מ"הספר הלבן" אם כי ברור שהוא מושפע ממנו.

הוא הדין לגבי העניין שאנו דנים עליו. כזאת היא הופעתו של גרייבס. הוא לא בא [לא"י] רק כדי להציץ, לסכם דברים ולהשיא עצות לממשלה. זוהי התחלה של עניין חדש, מתמיד, של מחלקת העבודה בממשלת ארץ-ישראל.⁹ עלינו לדעת זאת,

5 ריצרד גרייבס (1880–1960). פקיד קולניאלי בריטי בכיר. מ-1940 בשירות ממשלת א"י. מנהל מחלקת העבודה הממשלתית 1942–1946. מאמצע 1941 היה מעורב בשירות עם נציגי היישוב על חוק איסור השביתות והרחבת החקיקה בענייני עבודה. ב-1947 מונה לראש הוועדה הקרואה של עיריית ירושלים.

6 בעקבות מאורעות 1929 ודוח ועדת שז' הקימה ממשלת המנדט בנובמבר 1931 "משרד עיתונות", ובינואר 1933 פורסמה "פקודת העיתונות" שהסדירה את היחסים בין השלטון ובין העיתונות בא"י.

7 אזור א' – איזור אסור לרכישת קרקעות ליהודים לפי תקנות חוק הקרקעות מפברואר 1940. בשל סכסוכים עם המורים ועם באי כוחם של הזרמים החינוכיים, נקלעה מחלקת החינוך של הוה"ל לדוחק כספי. דוחק זה החמיר מפני שהממשלה עיכבה חלק מהקצבתה למערכת החינוך העברי בגלל תקציבה הבלתי מאוזן (ר' לוח הארץ 1941/42, עמ' 42). על פגיעות שלטונות המנדט בזכויות "כנסת ישראל" בתחום החינוך ר' דברי מ"ש בהנה"ס ב-21.12.1941, ומכתבו אל ג'רום פֶרל, מנהל מחלקת החינוך של ממשלת המנדט (מסמך 16).

9 הוקמה באפריל 1942. לפני כן טיפלה הממשלה בענייני עבודה באמצעות ועדות.

ואני אומר באמונה שלמה, שחוק זה שאנו דנים עליו היום, כמות שהוא, יתבטל בתום המלחמה. אך אין זאת אומרת, שלא יהיו חוקי עבודה חדשים בארץ-ישראל, שלא יהיו חוקי עבודה שיפגעו בנו. הפרשה רק מתחילה.

כאשר אני אומר, שאני מאמין שהחוק יתבטל, פירוש הדבר – אם הוא יתבטל באנגליה. אם באנגליה יישאר חוק איסור השביתות גם אחרי המלחמה, יש להניח שהוא יישאר גם פה. אם כי ישנן החלטות מפורשות מאוד על כך באנגליה: נמסר שטר למפלגת העבודה באנגליה, ולקונגרס הטרייד-יוניונים, וישנה התחייבות בכתב שהחוק יתבטל אחרי המלחמה. בזה העניין עוד לא נגמר. פרשת החוקים רק מתחילה. המחלקה הזאת קיימת לשם התערבות בעניינים, כי המדינה המודרנית מחייבת התערבות כזו. המדינה הזאת איננה מוצאת חן בעינינו. אנו רוצים במדינה יהודית. אין זאת אומרת שנוכל למנוע, כל זמן שלא קיימת מדינה יהודית, את המדינה הקיימת מהתערבות. נמצא שאין זה דבר שרוח רעה הביאה אותו. אם נצליח להשיב רוח אחרת, היא תישא אותו מאליה.

לא נוכל לפתור את הבעיות המתעוררות עקב התפתחות זו על-ידי תגובה של מלחמה וחרם. התגובה שמציעים פה חברים היא תגובה של מלחמה וחרם. אנו נהיה מוכרחים ללכת בדרך של שיתוף והיאבקות. אני רוצה להזכיר לחברים מה היה כאשר נתקלנו בפעם הראשונה בהתערבות השלטון בשטח החיים המוניציפליים בארץ. היתה תקופה [בשנות העשרים], שכל עניין חיינו היה דבר יישובי-פנימי, ולכוחות זרים לא היתה כל שליטה עליו. היה קיים ועד תל-אביב, היו קיימים ועדי מושבות, גם אסיפת הנבחרים לא היתה מאושרת תחילה. כל זה היה פנימי. באותה שמרנות הטבעית מאוד אצל בני-אדם, אשר גילויים קיצוניים שלה שמענו פה היום מפי חברים שנקטו עמדה דיקלית מאוד, באותה השמרנות, חשבנו שמשטר זה יתקיים לעולמי עד. אבל הגענו להתערבות המדינה, ולחוקים,¹⁰ ולריצת כל מיני יהודים לבתי-דין כדי לפסול חוקים.

קודם חשבנו שניצל מזה על-ידי פסילת הדבר מבחינה מוסרית ועל-ידי אי-הזיקקות לשלטון. לא פתרנו את הבעיה בדרך זו. גם חיינו באשליה של פחד, שכל חוק אשר מוציאה ממשלת ארץ-ישראל מוכרח להיות ריאקציוני, וכל תיקון שהיא תכניס יהיה תיקון לרועץ – לרעת הפועלים, לרעת המעמדות העניים, לטובת בעלי הרכוש. ההנחות האלה נתבדו על-ידי הניסיון. הן גם הולכות ומתבדות. החוק המוניציפלי הראשון אשר ביקש להשוות אותנו עם הערבים – בוטל; הורחבה זכות

10 בפברואר 1926 ניתן ל"כנסת ישראל" מעמד חוקי ע"י ממשלת המנדט ב"פקודת העדות הדתיות" שהסמיכה את העדות הדתיות להתקין תקנות לאירגון ואף להטיל תשלומים ומיסים לצורכי העדה. על יסוד פקודה זו פורסמו ב-1.1.1928 בעיתון הרשמי של ממשלת המנדט "התקנות לסידורה של 'כנסת ישראל' בארץ-ישראל" שהקנו מעמד חוקי לאירגון האוטונומי של היישוב, שנשען על אסיפת הנבחרים ובראשה הוועד הלאומי, מועצת הרבנות הראשית ולשכות הרבנות המקומיות, וועדי הקהילות המקומיות. "אגודת ישראל" לא היתה שותפה למסגרת זו.

הבחירה, נקבעה שיטה של בחירות פרופורציונליות בשביל העיריות היהודיות. אנו עומדים לאחר פרשה חשובה של הישגים: חוקת חולון [מרס 1940], חוקת נהריה [ינואר 1941], חוקת עמק חפר [מרס 1940]. השלטון מתפאר עכשיו בחוקת חולון. אנו לא פתרנו את השאלה המוניציפלית על-ידי שיטה של מלחמה וחרם. פתרנו אותה על-ידי שיטה של שיתוף והיאבקות. כל פרשת הקואופרציות שלנו היא היאבקות, אבל מתוך שיתוף-פעולה.¹¹ לא מתוך הכרזה שהדבר אינו קיים בשבילנו. אין דבר קל מלהכריז שהדבר אינו קיים, אבל על-ידי כך לא חדלו הדברים להיות קיימים.

לגבי התערבות הממשלה בענייני עבודה נתפסנו לשתי טעויות. חשבנו: מדובשך ולא מעוקשך! חוקי הגנת העובד תבענו מהממשלה, חוקי שכר מינימום תבענו מהממשלה. חשבנו, שהיא תתערב רק במידה שנתבע זאת. אבל אם הממשלה מתערבת, היא עושה זאת לא רק לטובתנו ולא רק במידה שאנו רוצים בכך.

הטעות השנייה היתה בהנחה, שהתערבות המדינה מוכרחה להיות תמיד ריאקציונית. היא אינה מוכרחה להיות תמיד ריאקציונית. היא איננה ריאקציונית בכל מקרה ומקרה. יש לנו דוגמה של בית-הדין האנגלי בארץ-ישראל. אי-אפשר לכנות אותו בשם מוסד ריאקציוני. אומנם מוצאים הרבה פסקי-דין שהם בהשקפתם ריאקציוניים, אבל היינו עדים לפסקי-דין נגד המשטרה והממשלה, לנזיפות השופטים במשטרה וגם להרבה פסקי-דין של צדק.

אביא דוגמה: קיימת עכשיו ועדה, מוסד קבוע לבידור ענייניהם של האנשים אשר הנציב או המשטרה כלאו אותם במחנה הסגר. דעת הנציב איננה הדעה המכרעת האחרונה. יש מוסד המברר את הדבר הזה. בינתיים מכניסים את האיש להסגר. בראש המוסד הזה עומד פקיד של ממשלת ארץ-ישראל, אבל נתונה לו סמכות מסוימת והוא משתמש בסמכות זו לפי שיקול דעתו, ובשיקול דעת זה הוא לא נכנע לנציב. הוא פוסק גם בניגוד להחלטת הנציב. בשורה של מקרים פסק הוא בניגוד להחלטת הנציב – (ב' ג'זף: ברוב המקרים פסק בניגוד להחלטת הנציב) – מדובר בפקיד אדמיניסטרטיבי של ממשלת ארץ-ישראל, מילס.¹² עכשיו תהיה מועצת בוררים

11 ב-1920 פירסמה ממשלת המנדט את "פקודת האגודות השיתופיות" שעניינה בחוק את קיומן ופעולתן של אגודות שיתופיות יהודיות שנוסדו עוד בזמן השלטון הטורקי. ב-1933 אימצה הממשלה את המלצות "ועדת סטריקלנד" והקימה מחלקה מיוחדת לרישום האגודות השיתופיות אשר טיפלה בעידוד הקמתן של קואופרטיבים, בעיקר חקלאיים, בקרב ערביי א"י ובסיוע לקואופרציה היהודית הקיימת והמתרחבת ובפיקוח על ניהולם התקין של כל אלה.

12 אריק מילס (1892-1961). אינטלקטואל בריטי, מבכירי הפקידים הבריטים בא"י. הגיע לא"י עם כיבושה ב-1917 ועבד במינהל הצבאי. מסוף 1921 עד 1925 הושאל למשרד המושבות בלונדון. בשנים 1925-1931 סגן המזכיר הראשי בממשלת המנדט. מ-1934 מנהל מחלקת ההגירה והסטיסטיקה שלה ובתוקף זה היה אחראי לטיפול ב"שדיול". באמצע 1942 הקים את המחלקה לכוח אדם ועמד בראש המועצה לכוח אדם בא"י. ר' עליו "ימ"מ א'-ה' (במכתב לדוד זכאי ב-8.7.1964, ציטט מ"ש מדברי מילס אליו בימי המנדט: "אתם עם סגולה, ברוך כשרונות

לסכסוכי עבודה ובראשה יעמוד אדם בעל ערך. ודאי, הוא איננו חופשי מכל מיני משפטים קדומים. אבל להניח למפרע אפילו רגע אחד, שבכל מקרה ומקרה הוא יעמוד לימין נותן העבודה ונגד הפועל – הנחה אבסורדית היא. ובכן, גם המדינה איננה ריאקציונית בכל מקרה ומקרה.

הדעות ששמענו כאן בדבר התגובה על חוק השביתות יש בהן התעלמות מהתהליך הכללי של התפתחות העניינים בארץ, שאיננה קשורה ב"ספר הבן", וגם התעלמות מהמלחמה. אילו ישנתי כמה שנים, והייתי בא הערב לאולם זה ושמע את נאומי של שורה אשורוביץ,¹³ לא הייתי למד ממנו שישנה עכשיו מלחמה בעולם. מסופקני אם הייתי לומד זאת מנאומי של ציולינג,¹⁴ שהזכיר אומנם את המלחמה. שורה אמר: "נכריו שהחוק אינו קיים!" אמרתי לו בקריאת ביניים: "נכריו שהמלחמה איננה קיימת!" קיימת מלחמה בעולם. יש איסור שביתות בעולם. ברל רפטור¹⁵ אמר: "אנו נעמוד על המשמר. נדאג למאמץ המלחמתי ונדאג שהשביתות לא תפגענה בו". מאוחר קצת, ברל רפטור. את זה צריך היה לומר קודם. כי מה תאמר כאשר יטפחו על פניך בעובדות של שביתות, שיפגעו במאמץ המלחמתי? תאמר: מעתה נהיה ילדים טובים יותר? לאחר שנבהלנו מהחוק, אנו מבטיחים להיות ילדים טובים יותר?

האנגלים, בדרך כלל, אם כי זאת היא אומה היודעת פרק בשלטון, יש להם יצר של התערבות אדמיניסטרטיבית פחות מכל אומה אחרת. אבל כאשר הם נתקלים בתקלה, הם מתערבים. אי-אפשר לומר עכשיו שהם לא נתקלים בתקלה. בכל זאת, עובדה היא שדבר החוק לא בא ביוזמת ממשלת ארץ-ישראל, וזאת לא היתה המצאה של הוד מלכותו בשביל ארץ-ישראל בלבד מפני שבארץ-ישראל קיים "ספר לבן", אלא זה היה פסק-הלכה כלכלי בשביל כל האימפריה, והוא בא מלונדון. ויש לזה משען בעובדות שבארץ. היו בארץ שביתות שפגעו במאמץ המלחמתי – איך אפשר להכחיש את הדבר הזה?

ורב-יכולת, אפס מחומר המהווה אומה בעלת הווייה ממלכתית לא קורצתם – וריב האחים בתוך ירושלים הנצורה בידי רומי יוכיחו!".

13 אלכסנדר ("שורה") אשורוביץ (1906-1948). ממיסדי גבעת ברנר, פעיל ב"הגנה" ובמועצת פועלי ת"א. מפעילי מפא"י ואח"כ "התנועה לאחדות העבודה". נהרג במלחמת העצמאות.

14 אהרון ציולינג (1901-1964). מראשי הקבוצה "מ וממנהיגי תנועת העבודה. עלה ב-1904. מראשוני עין חרוד. אחרי הפילוג במפא"י ב-1944 – ממנהיגי "התנועה לאחדות העבודה". לימים חבר הכנסת הראשונה ושר החקלאות בממשלה הזמנית. בישיבה טען כי החוק, כחוקי הסה"ל האחרים, בא להרוס את הציונות ודרש לא להשתתף בוועדות הבוררות שקבע החוק.

15 ברל רפטור (1902-1989). מראשוני העלייה השלישית, חבר "גדוד העבודה" וממיסדי הסתדרות העובדים ופעיליה. אחרי הפילוג במפא"י ב-1944 מראשי "התנועה לאחדות העבודה". חבר הוה"ל ומראשי "סולל בונה". ח"כ שנים רבות.

משיצא החוק הזה בארץ, היו שתי אפשרויות. האחת: לומר שאנו מתעלמים מן המלחמה, או, גם אם אין אנו מתעלמים מן המלחמה, אנו אומרים: החוק הזה איננו מוצדק על-ידי המלחמה. לא ניבהל מזה שלא נוכל להסביר את עמדתנו. אולי יבינו אותנו, או מוטב שלא יבינו ובלבד שלא ניפגע. אנו מחרימים את החוק הזה. אין אנו מציעים שום תיקונים. ככל שהחוק יהיה רע יותר כן יקל להילחם נגדו. אנו מעוניינים שהחוק לא יתקן. זוהי דרך אחת. והדרך השנייה: לחתור לתיקונים בחוק מתוך הנחה שהחוק ייקבע. וזה היה שיקול הדעת [שהכריע].

אינני יודע למה התכוון ציולינג כאשר אמר, כי לפי דעתו העמדה שנקטה הסוכנות היתה מוטעית. שאלתי אותו: "ומה, לפי דעתך, היתה צריכה לעשות הסוכנות?" מדברי ציולינג נובעת מסקנה הגיונית אחת: הסוכנות היתה צריכה להתעלם מהחוק הזה. כי אם תאמר לי, שהסוכנות היתה צריכה להודיע לממשלת ארץ-ישראל: "איננו מקבלים את החוק הזה, אנו דוחים אותו, אל תגשימו אותו" – אענך שתי תשובות. קודם כל: זה היה נגד שיקול הדעת שהיה לנו, כי החוק הזה עתיד להיכנס לספר חוקי ארץ-ישראל ואנו מעוניינים שהחוק יהיה יותר טוב. שנית, לא היית משיג החלטה כזאת בהנהלת הסוכנות היהודית, שהיא מוסד קואליציוני. גם שיקול הדעת המעשי, גם ההרכב הקואליציוני של הנהלת הסוכנות, חייבו את העמדה הזאת.

אתה חושב, ציולינג, שקל היה לעייל את העמדה שנקטה הנהלת הסוכנות, ושבוטאה בתזכיר [לממשלה], ולשלוח לדיון עם יועץ העבודה [הממשלתי] את ג'וזף בתור בא-כוח הסוכנות? גם זה היה כרוך בקושי לא מעט. אך הסוכנות הלכה בדרך זו. למעשה, גם ההסתדרות הלכה בדרך זו. היא נקטה עמדה הרבה יותר חריפה כצד מעוניין הנוגע בדבר. גם הסוכנות נלחמה על תיקונים והשיגה תיקונים חשובים מאוד.¹⁶ עצם העובדה שהשגנו תיקונים חשובה מאוד היא עובדה מרחיקה לכת. למה נזלזל בהישג מדיני כזה? לאחר שהממשלה הודיעה בכתב במפורש, שלא יחולו תיקונים בעקרונות, היא הכניסה תיקונים בסעיפים שהיא חשבה אותם לעקרונות. למה נזלזל בכך? ואם אחרי זה אנו שוב מחרימים את החוק, מה יכול להיות דינה של הסתדרות כזו בעיני הממשלה שאנו עומדים להיאבק איתה? האם כדאי להקשיב לדבריה, האם כדאי להתפעל מהתנגדותה, אם לאחר שמכניסים תיקונים ומוותרים משהו כדי לרכוש את השתתפותה, היא עוברת על זה לסדר היום?

אי שליחת באי-כוח ההסתדרות ל"פאנל" [מועצת הבוררות], תתפרש ותוצג כהתנקשות במאמץ המלחמתי. עלינו לשלוח אנשים ל"פאנל" לא כדי למצוא חן בעיני האנגלים, אלא כדי להגן על ענייני הפועלים, מפני שאנו לא נהרוס את המכונה הזאת של בורות. היא תתקיים, וענייני הפועלים ייחתכו בה. החרמה איננה דרכנו, זאת

16 בפתח הישיבה עמד אהרון (רוניה) רבינוביץ על מגרעותיו ויתרונותיו של החוק ומנה את התיקונים בסעיפיו שעלה בידי נציגי היישוב להשיג בדיונים עם השלטונות, מיוני 1941 ועד פירסומם.

היא דרכן של אפוזיציות ידועות בהסתדרות, שאינן נושאות באחריות, הדואגות רק לעקביות ולרדיקליות של עמדתן בעל-פה ובכתב ולא בחיים, ואשר יודעות כי מישהו ידאג בינתיים לעניינים.

אין זו הדרך שלנו להפקיר את ענייני הפועלים. כלום נסמוך על חסדי נדיבים? אם נגזר על ענייני הפועלים להיות מובאים לבוררות לפני המוסד הזה – ואני רואה את הדבר כנגזר – עלינו לעמוד שם על המשמר. וגם מבחינה מדינית אינני יכול להתעלם מהנוק ללא תקנה העלול לבוא מצעד כזה של אי-שליחת אנשים ל"פאנל", בשעה שהחוק מכוון להגנה על המאמץ המלחמתי. הייתי רוצה לראות מי ינסה להסביר את הדבר הזה באנגליה ובאמריקה. הייתי רוצה לראות את הסם כנגד אותו הסם שתכין ממשלת ארץ-ישראל, וכנגד אותם ה"מטעמים" שהיא תעשה מאי-משלוח אנשים ל"פאנל" על-ידינו.

אני סבור בהחלט, כי לאחר שהושג מה שהושג, ומתוך הדגשת הדברים שלא הושגו, עלינו לנקוט בעניין החוק בדרך של שיתוף והיאבקות ולדרוש תיקונים נוספים. זה שנהיה מוכרחים לשותף פעולה עם אנשי השלטון, עם מחלקת העבודה [הממשלתית], עם הפקידים החדשים שיבואו (שמהם יהיו אנשים מחוגי הטרייד-יוניונים, אבל הם יבואו כפקידי ממשלת ארץ-ישראל ויהיו חייבים נאמנות לה ולא לקונגרס הטרייד-יוניונים) – רק יגביר את כוחה של ההסתדרות בעיני השלטון. בשום פנים לא יהרוס אותה. אנו נהיה מוכרחים להיכנס לשיתוף פעולה ולהיאבקות איתם. שיתוף פעולה – למרות שהם פקידי ממשלת ארץ-ישראל; ההיאבקות איתם – למרות שהם חברי הטרייד-יוניונים. ההסתדרות תיהרס מזה?

הודעו עתי בשומעי מפי חבר כמו נמירובסקי¹⁷ קטנות אמונה כזו בכוחה של ההסתדרות. החוק הזה הופך את הקערה על פיה? עוקר את הארגון המקצועי מן השורש? מה זה? בפעם הראשונה נתקלנו בהתערבות ממשלתית? אנו עומדים רק בתחילת הפרשה. ההסתדרות תיאבק, היא תצטרך להסתגל. האם מעט הסתגלה לכל מיני גורמים של המשטר הכלכלי והמדיני? היא בנתה את עצמה מחוץ למציאות? ההסתדרות יונקת ממעיין שמזין אותה – האם כוחה הגדול נפסק? היא חדלה להיות מכשיר מלחמה והגנה של הפועל? הפועל יוותר על מכשיר המלחמה וההגנה הזה? יש בכוח הממשלה לחסל את ההסתדרות? זוהי מסקנה מאוד מאוד נמהרת. עלינו לראות את הדברים בפרספקטיבה רחוקה. אנו עומדים לפני שלב ראשון.

17 מרדכי נמירובסקי (נמיר) (1897–1975). עלה ב-1924. מראשי מפא"י והסת' העובדים. מזכיר מועצת פועלי ת"א בשנות מל"ע-2, חבר המפקדה הארצית של ה"הגנה" וראש לשכת הגיוס לצבא הבריטי. לימים ציר ישראל במוסקווה (1949–1950), מזכ"ל הסתדרות העובדים (1950–1956), ח"כ מטעם מפא"י ומפלגת העבודה (1951–1969), שר העבודה (1959–1960), ראש עיריית ת"א-יפו (1959–1969). בדיון טען כי החוק עוקר מן השורש את ההסתדרות כגוף מקצועי וכי ההסתדרות לא תוכל להשלים עמו.

עוד יבואו אחריו שלבים חדשים. ונוכח המשטר הזה אנו צריכים לקבוע לעצמנו מדיניות לא לרגע כי אם לאורך ימים. על-ידי הכרזה שהחוק איננו קיים לא נשיג שום דבר ורק נעשה את עצמנו לשחוק. מחר נאמר שמחלקת העבודה איננה קיימת בשבילנו, מחרתיים נאמר שחוק אחר איננו קיים. אבל הם קיימים. מוטב לומר שממשלת ארץ-ישראל אינה קיימת, שהממשלה הבריטית איננה קיימת... על-ידי התעלמות מדברים, על-ידי הכרזת דברים כלא-קיימים, לא נפתור את השאלה. צריך לראות את המציאות בעיניים פקוחות ולהיאבק עימה.

בהצבעה שהתקיימה בסוף הדיון הצביעו 15 בעד השתתפות ב"פאנל" ושמונה נגד. ההצעה לכנס ישיבה של הוה"פ של ההסתדרות לפני מועצת המפלגה, ולקבל שם ייפוי כוח לפגישה עם הממשלה נפלה. הוחלט לכנס את מועצת המפלגה תחילה.

זכות האישה להתנדב

מ. שרתוק: מתהלכת עכשיו גירסה בציבור, שעוד טרם הגיע תור האישה להתגייס, מפני שעוד לא גויסו כל הגברים שאפשר לגייסם.² אני כופר בגישה הזאת. לדעתי, זכאית האישה לדרוש את מקומה במלחמה הזאת בלי שים לב ובלי קשר למידת השתתפותו של הגבר. האישה אינה צריכה לעמוד כאן שנייה בדרגה – היא אזרחית בעולם כמו הגבר, ורשאית לדרוש את חלקה. מבחינה עובדתית אין זה נכון, שבאנגליה החלו לגייס נשים רק אחרי שאזלו הגברים. ראיתי נשים נהגות ומשמשות בתפקידים אחרים במדי-צבא ומחולקות לדרגות – קצינות, סמלות וחיילות – עוד בשעה שהייתי באנגליה, ואז עוד היו רחוקים באנגליה מלמצות את כל אוצרות החומר האנושי שבמחצית הגברית של האוכלוסין. אולי ראו מראש, שבדרך כלל יצטרכו במלחמה הזאת לנצל את אוצרות החומר האנושי במלואם ובלי להסתייע באישה לא יוכלו להגיע לכך, אבל מבחינה ציבורית היתה זו תביעה של האישה, והחברה בכללה נענתה לתביעה. יחד עם זה חשבו כי התביעה הזאת, כמו הרבה תביעות אחרות, סיפוקה איננו תלוי בהכרת צדקתה של התביעה בלבד אלא הוא תלוי בהתגלות צורך מעשי לסיפוקה.

ואמרנו: תהא האישה היהודיה כעם היהודי – או, אם אנחנו מדברים על ארץ-ישראל – כיישוב היהודי בארץ-ישראל. היתה תביעה של היישוב היהודי להתגייס. היישוב תבע את זכותו להיות בין הלוחמים. הוא לא ביסס את תביעתו דווקא על זה שיש צורך בו, שזקוקים לו, אלא הוא אמר: אני מעוניין במלחמה הזאת!³ אני נתקף במלחמה הזאת ואני רוצה להשיב מלחמה שערה. אבל סיפוק התביעה לא בא מתוך שהכירו בצדקתה, לא משום שהכירו כי זכאי העם היהודי שתהיינה לו פלוגות עבריות, אלא כאשר הגיעו לצורך ביהודים [בא"י] התחילו לגייס יהודים. וצורך זה עניין שמטבע ברייתו הוא מסוים, קונקרטי. כאשר יש צורך בחיילים, אין צורך בחיילים סתם, אלא בחיילים לתכלית מסוימת. בתחילה היה צורך

1 הישיבה הוקדשה לנושא גיוס נשים לצבא הבריטי. את הדיון פתח וסיכם מ"ש.

2 דברי מ"ש נאמרו לאחר שהתפרסמה הודעת שלטונות המנדט ב-24.12.1941 על פתיחת הרשמה לגיוס נשים ארץ-ישראליות לצבא הבריטי. נוכח הסתייגויות שונות שהושמעו בהנה"ס לגבי גיוס הנשים הוקמה, להצעת מ"ש, ועדה (חברי הנה"ס: מ"ש, ורנר סנטור, משה שפירא) וניתן לה ייפוי כוח לדון בשאלות השנויות במחלוקת (אצ"מ 5099/525). מ"ש נדרש לנושא זה בישיבות הנה"ס ב-26.10.1941 וב-21.12.1941. על הוויכוח הציבורי בנושא גיוס האישה ר' גלבר א, עמ' 479-492; סת"ה ג-1, עמ' 686-688.

3 על הקריאה ליישוב להתגייס ר' ספר התעודות, עמ' 295, 311, 314.

ביהודים לחפירות, וגייסו חפירים; אחר-כך צף הצורך ביהודים לחיל התעופה, וגייסו יהודים לחיל התעופה; אחרי זה נתגלה צורך בפלוגות הובלה, והתחילו לגייס יהודים לפלוגות הובלה. וכן כאשר צף הצורך בפלוגות מהנדסים – אחר-כך בפלוגות רגלים ופלוגות תותחנים – החלו לגייס יהודים לפורמציות אלה. ואם יהיה מחר צורך למצוא במזרח התיכון אנשים בשביל טנקים, יגייסו בשביל טנקים.

וסבור הייתי: הוא הדין לגבי הנשים. להנהלת הסוכנות פנתה מועצת ארגוני הנשים – במשלחת השתתפה גם נציגת מועצת הפועלות – והביעה את התביעה לגיוס נשים ודרשה שהסוכנות היהודית תפעל בכיוון זה. הסוכנות היהודית פעלה, זאת היתה, כמובן, תביעה כללית. פנתה אלי גם קבוצת חברות. באסיפות פומביות רבות, באסיפות סטודנטים, נשאלתי על-ידי סטודנטיות; באסיפה בראשון-לציון נשאלתי על-ידי איכרה אחת, וכן באספה בירושלים נשאלתי על-ידי נשים: מה בדבר גיוס האישה?

הצגנו את השאלה כאן בארץ ו[במפקדת הצבא] בקהיר ואמרנו: יש אצלנו אלמנט של נשים השונה לחלוטין מנשי המזרח, שהן יושבות-בית. במפעל הבניין שלנו הן עומדות בשורה אחת עם הגבר, כמו הנשים באנגליה. אמרו לנו: אין צורך בהן. עם זה הוסכם, שמועצת ארגוני הנשים תפנה באופן ישיר לשלטונות הצבא בעניין זה, כדי להציג את הצבא מול המציאות של תנועת נשים, התובעת את זכותה ואת מקומה והמבליטה את עצמה ואת יכולתה.⁴

והנה הגענו לשלב שנתברר לצבא, כי יש צורך בגיוס נשים. הדבר בא כתוצאה מכל מיני חישובים ושיקולים וכל מיני חליפות ותמורות שחלו בחזית ובחשבונות לקראת העתיד. אחד הדברים שגרם לכך הוא, בלי ספק, ש[הבריטים] באו לידי מסקנה, כי מוכרחים לנהוג חיסכון חמור מאוד באנשים שיש להביאם מחוץ-לארץ, ויש לשאוב כוחות מכאן כל כמה שאפשר.

נתברר, שעוד לפני שנה ויותר נשלחה הנה אישה, קצינה גבוהה, אחת המפקדות של החיל הזה באנגליה, לברר את עניין גיוס הנשים במזרח [התיכון].⁵ היא ביקרה בארץ-ישראל ובדין-וחשבון שלה הודיעה, כי אין נשים בארץ-ישראל בשביל גיוס. מתברר שנפגשה רק עם חוגי הפקידות [הבריטית] ומצאה שהנשים מעטות הן. רובן ישבו אז "על המזוודות" ועמדו לצאת לדרום-אפריקה, או להודו, או לאוסטרליה וכו', ואלו המעטות אשר צריכות היו להישאר – היו מטופלות בכל מיני עניינים של עסקנות מסביב לענייני צבא. את היישוב היהודי לא ראתה כלל. זה היה לפני שהחלה היוזמה של מועצת ארגוני הנשים והסוכנות בדבר גיוס האישה.

4 ב-30.3.1941 פנתה הדסה סמואל, נשיאת ויצ"ו יו"ר מועצת ארגוני הנשים, לשלטונות הצבא בתביעה לגייס נשים (ר' ענת רגנית-הכהן: "אישה עבריה אל הדגל – שירותן של נשות היישוב בכוחות הבריטיים במל"ע-2, היבטים לאומיים ומגדריים", עמ' 29 ואילך; גלבר א', 479).

5 הכוונה לאדורי ט. צ'יטי, שביקרה בא"י בסוף 1940 בראש משלחת בריטית. מונתה למפקדת חיל הנשים (א.ט.ס.) במזרח. ת. יומן אישי שכתבה בשנות המלחמה שמור במוזיאון הצבאי הלאומי הבריטי.

ברור, שאילמלא תבענו אנחנו את הדבר כעניין של זכות, לא היו מגיעים לידי מחשבה שאפשר להסתייע באישה הארץ-ישראלית. לעומת זה, התביעה שלנו בלבד לא היתה משיגה את המטרה אילמלא נצטרף אליה הצורך המעשי. ושוב, כמו לגבי חיילים כך גם לגבי חיילות: כשיש צורך הריהו לדבר מסוים. אם יש צורך בחיילות, הרי זה למטרות מסוימות. ואת המטרות האלה לא אנחנו יכולים לקבוע.

כלל התפקידים העומדים כיום על הפרק לאישה המתגייסת אינו מוגבל. אבל ישנם כמה תפקידים מסוימים שאפשר למנות אותם: עבודה משרדית; משק (טיפול במחסנים, במצרכים); בתי-חולים – לעת-עתה לא אחיות מפני שאחיות מביא הצבא מאנגליה ומאוסטרליה. שתי סיבות לכך: א) אין להם עדיין אמון מלא באחות הארץ-ישראלית; היא עוד לא קנתה את שמה ואת מעמדה בצבא. הם יודעים, שהחולה שלהם, הפצוע שלהם, יקבל את האחות הלא-אנגלית או הלא-אוסטרלית או הלא-אפריקאית כדבר-מה זר, אפילו מבחינת האמון הרפואי. ואתם יודעים מה זה אמון רפואי. ב) יש כאן עניין של השפה. ואל יהי הדבר קל בעיניכם. האחיות שלנו לא כולן יודעות אנגלית, ואינני יודע אם דווקא האחיות הטובות יודעות היטב אנגלית. שנית, אלו שידועות אנגלית יכולות להגיד מה שנחוץ, אבל אינן יכולות לעודד את החולה, לנחם אותו, לכתוב לו מכתב הביתה באנגלית טובה. ואת כל הדברים האלה עושות האחיות. זאת אפוא שאלה רצינית מאוד. אינני אומר שבזה נגמר העניין, אבל כך הוא המצב כיום.

אילו היה צבא יהודי – והיה סקטור של חזית שהוא תפוס על-ידי צבא יהודי – ואילו היה לסקטור הזה של החזית, בעורף שלו, בית-חולים משלו, אז באופן טבעי היו נשלחות לשם פלוגות של אחיות יהודיות. אבל המצב הוא שיש לנו 3 פלוגות במדבר המערבי, פלוגה אחת או שתיים במצרים העילית, פלוגה בעקבה, 10-15 פלוגות בארץ-ישראל, ופלוגה-פלוגותיים בסוריה. כך מפורזים אנשינו, ומכל המקומות האלה נשלחים החיילים, החולים והפצועים, לבתי-חולים שונים. הדבר אינו ניתן לריכוז כפינה אחת, אשר בה הופעת האחיות העבריה היא טבעית והכרחית גם לטובתו של החולה עצמו.

אבל יש שירותי בית-חולים: ניקיון ומחסנים ומטבחים וגם רוקחות. זוהי כבר עבודה מקצועית ואחראית. פה אין אותו הקושי, מפני שרוקחות אינה מחייבת מגע אישי עם החולה, אלא ידיעת המקצוע ויכולת לקרוא תרופה שנכתבה על-ידי רופא. ובפירוש דרושים אנשים לזה. יש גם אחות העומדת על גבו של החולה ודואגת לכל צרכיו. היא באה לעשות פעולה מיוחדת. גם לזה נדרשות נשים מאיתנו. הצורך מתחלק, אפוא כדלקמן: מעגל ראשון – משרד; שני – בתי-חולים; אחר-כך שירותים במחנות: שליחים, מקשרים; אחר-כך – נהגות.

כבר שמעתי בכמה מקומות – נדמה לי שדובר על כך גם בוועד הלאומי – שסכנה היא לנשים לעבוד בנהגות, כי האישה עלולה להימצא בחזית או באזור האש או

במקום שיש סכנה של התנפלות. ובכן, לא ישלחו נשים לאזור האש. גם אם האישה תרצה ללכת, לא ישלחו אותה. ולא ישלחו אותה בודדה למדבר, ואפילו לא יוציאו אותה אל הכביש לנסיעה ארוכה, שמא תקרה לה תאונה ותישאר בודדה ללון בשדה. לא יהיו דברים כאלה! אבל אם יהיה צורך בהובלה, נניח, מהנמל לתחנת הרכבת בתוך העיר. ממחסן למחסן בתוך אזור של מחנות צבא – לתפקידים כאלה יכולים להשתמש באישה נהגת.

ואחרון-אחרון – נהגות לקצינים, דבר שעורר אצלנו ויכוח רב.⁶ מכיון שנוכחנו לדעת כי שאלה זו שנויה במחלוקת ופועלים בעניין זה רגשות די חזקים, הודענו לצבא, שאיננו רוצים בזה הואיל ובציבור שלנו יכול הדבר לעורר כל מיני תגובות ותלונות, ומוטב למחוק סעיף זה מן הרשימה. שלטונות הצבא עוד לא נענו לנו בזה. והיות ואיננו עומדים עדיין בפני גיוס, אלא רק לפני הרשמה – רק במרס יתחילו האימונים ורק אז תתחיל החלוקה למקצועות – לא העמדנו את השאלה על חודה, אבל הודענו שאנחנו מציעים למחוק סעיף זה מן הרשימה, וגם נעמוד על הנקודה הזאת, אם דעתנו לא תשתנה.

ועתה רצוני להביע את דעתי-אני. קודם כל, אינני גורס בכלל את עניין הסכנה המוסרית, שהרי אם אגרוס את הסכנה המוסרית, אזי אצטרך בכלל להסיק את המסקנה שמקומה של האישה לא יכרנה בצבא. אם כוהו המצב, שהאישה היא יצור שמחייב הגנה מיוחדת, שאין לסמוך עליה ושהיא עלולה להחליק ולנפול על כל מדרך כף-רגל, ואם כוהו ציבור הנשים שלנו – אז בבקשה, אל נתבע גיוס לצבא! אני כופר בזה שהנערה היהודיה לא תדע לעמוד על כבודה. אנחנו יודעים: יש כל מיני נשים כשם שיש כל מיני גברים. יש בציבורנו קלקלות. הן יכולות להשתקף בצבא בין הנשים וכן גם בין הגברים. האם בגלל זה לא נלך לצבא? אנחנו יודעים מה העלייה מביאה לארץ-ישראל: טוב ורע. האם בגלל זה לא נעשה עלייה? האם בגלל זה נהיה נגד עלייה המונית?

ובכן, יכולות להיות קלקלות. אינני יודע מדוע אנחנו צריכים להיבהל כל-כך מקלקלות כאלו כדי לפסול בגללן את עצם העניין. בעיני דיןן של קלקלות אלו ככל הקלקלות שבחינו, והדרך היחידה שלא תהיינה היא לא לעשות דבר! לא נעלה אנשים לארץ-ישראל – ולא תהיה קלקלה בעלייה. גם כשאני בעד עלייה המונית, לא אגיד שאני נגד כל ברירה. עד כמה שאפשר עלינו לדאוג לכך שיהיה בעלייה חומר מעולה, מנופה. הוא הדין לגבי גיוס נשים, הוא הדין לגבי גיוס גברים. אנחנו יודעים איזו פסולת חדרה לתוך פלוגות הצבא שלנו ואיך הפסולת הזאת – דווקא הפסולת, מפני

6 מושב מועצת הפועלות, שדן בנובמבר 1941 בגיוס הנשים, החליט שהוא "מתייחס בשלילה לשירות הנשים כנהגות הקצינים גם כשזה כרוך אך ורק במילוי תפקידים צבאיים" ("דבר הפועלת", 31.1.1942, עמ' 14).

שהיא קלה יותר – צפה על-פני המים ונתגלתה. ודאי, אנחנו מצווים לדאוג ודאגנו – אולי לא די – לגיוס אנשים מובחרים, נאמנים, מעולים. דאגנו שהחומר המעולה הזה יחולק עד כמה שאפשר בכל הפלוגות, שבכל פלוגה יהיה מן העידית הזאת בקרב הזיבורית. הוא הדין בגיוס הנשים. אם אני יודע שהאיש פושע מטבעו, עלי למנוע את כניסתו לצבא גם כשהוא גבר. הוא הדין בנוגע לאישה. אבל אם בגלל הפחד הזה אפסול בכלל את גיוס הנשים – תהא זו תעודת עניות לאישה שלנו, שאינני מוכן לחתום עליה. אני מוכן, אם זה שיקול דעת ציבורי, להיות שליח לדעה זו, אבל את דעתי אינני יכול לשנות: אני מתנגד ניגוד גמור למחיקת הסעיף של נהגות לקצינים.

שמעתי שתי טענות: הראשונה היא שאין זה שירות, אלא משרתות: הבחורה נוהגת את [מכונית] הקצין והיא כאילו משרתת שלו. נהגות והו תפקיד צבאי. אין הבדל בין נהיגת מכונית שמובילה משא ונהיגת מכונית שמובילה אדם. גם זה וגם זה דרושים למלחמה. המשא דרוש למלחמה והעברת האדם הזה ממקום למקום דרושה למלחמה. אינני חושב שנהג שמוביל אותי משרת אותי. זאת היא עבודה חשובה. ויש חליקת עבודה: תפקידו לנהוג ותפקידי אני להיות נהוג. ואני על-ידי כך ממלא תפקיד אחר. אינני רואה בזה משרתות.

הטענה השנייה היא שעקב תפקיד זה יכול להיווצר רקע של יחסים אישיים כאלה, שמוכרחים להביא לידי כישלונות ולידי מצב של ביזיון לאומי. אני כופר גם בזה. זה תלוי בבחורה. אבל לא רק בבחורה, אלא גם בתנאי החיים, בתנאי השירות. הצבא האנגלי הוא די שמרני ודי קפדני בעניינים כאלה. התנאי הוא, ואת זה שיננו לנו עשרות פעמים, שלא יהיה בשום פנים ואופן יוצא מן הכלל, וזאת אמרו לנו לא בתור דברי הרגעה גרידא היות ואנחנו הבענו חששות, כי אם הם מצדם הזהירו אותנו – תהיה לינה משותפת של חיילות! בשום פנים ואופן לא ירשו שחיילת שהיא, בתפקיד כלשהו, תלון לחוד.

אני מדבר בגילוי גמור בעניינים האלה ומנסה לראות את הדברים בעיניים פקוחות לגמרי, ועלי לומר: תהינה פגישות בין בחורות יהודיות ובין אנגלים. אין להימנע מזה. אם אנחנו רוצים להימנע אפילו מאחוז קטן של חשש זה – אל נעשה את הגיוס. אני רוצה להוסיף: פגישות ישנן גם בלי גיוס ואינני יודע מי ימצא עצה למנוע אותן. השאלה היא אם גיוס הנשים מחמיר את הבעיה הזאת? אני כופר בזה שהוא מוכרח להחמיר. הוא יכול גם להיטיב. אני מכיר את האנשים שלנו וגם את הבחורות שלנו. אני יודע שיש בחורות שונות. אבל אני יודע גם סוג ידוע שיידע איך להתנהג. אם אבוא לידי מסקנה שהבחורה שלנו אינה יודעת איך להתנהג – תהיה זו מסקנה קשה מאוד לגבי האישה שלנו. אני מסרב לבוא לידי מסקנה כזאת!

השאלה היא עתה באיזו מידה גיוס הנשים אצלנו ילבש צורה של חטיבות לאומיות. שאלה זו חשובה גם מבחינה עקרונית-מדינית וגם מבחינת הצד המעשי החיוני מאוד

שבדבר. קודם כל, צריך להבין, שמבחינה צבאית טכנית גרידא, הרקע של השאלה הזאת לגבי הנשים אחר הוא מאשר לגבי הגברים. כל אופי גיוס הנשים אחר הוא. יש לציין שבאנגליה גיוס זה אינו נקרא גיוס צבאי והאישה אינה נקראת חיילת. הגיוס נקרא שם "שירות עזר טריטוריאלי" [Auxiliary Territorial Service - A.T.S.]. כאשר ניסחנו את הכרוזים שלנו,⁷ היה לנו דין-ודברים רב בשאלה הזאת, כי אם נגיד בעברית "שירות עזר טריטוריאלי" זה לא יובן כהלכה, והירשו לנו להגיד "צבא" מחוסר מונח עברי מתאים יותר. אבל באנגליה מקפידים מאוד על כך: לא גיוס נשים לצבא אלא גיוס נשים לשירותי עזר טריטוריאליים. אין בזה לפי דעתי שום חשיבות – זוהי רק שאלה של טרמינולוגיה, אבל צריך שנדע זאת.

הרקע לגבי יחידות נשים בצבא בכלל שונה מאשר לגבי חיילים. התפקידים של החיילים, הגברים, הרבה יותר קצובים מאשר של הנשים. באינפנטריה [חיל הרגלים], למשל, אין הצבא ממלא תפקידים ביחידות קטנות, כי אם ביחידות של גדול מינימלי ידוע: קומפני [פלוגה] מונה מ-200 עד 300 איש. לא יכולה להיות פלוגה של 50 איש. ויש פלוגות בחיל הרגלים שמונות 500 איש. הארטילריה גם כן פועלת ביחידות מסוימות וחטיבת היסוד שלה היא, נניח, בטריה [סוללה] וכו' וכו'. והחיילים המצטרפים לפלוגות הם פחות או יותר שווים בתפקידהם.

אצל הנשים עצם העובדה של תפקידי-עזר קובעת את הגיוון ואת הפיזור. אם אומרים לי, למשל, שייתכן כי יצורף "פלטון" [מחלקה] בשביל המפקדה בירושלים, פירושו של דבר שהחיילות תהיינה עסוקות ככתבניות, טלפוניסטיות, עובדות ניקיון, שליחות, מבשלות, מגישות במסעדה של קצינים, נהגות של קצינים באותה מפקדה, או בהובלת משאות לצורכי המפקדה הזאת. כל אלו יחד תהווה "פלטון". זאת אומרת ש"פלטון" של נשים איננו יכול להיות קבוע בגודלו, כי הוא הותאם למפקדה הזאת במצבה הנוכחי. כאן העניין הרבה יותר מגוון וגמיש מאשר לגבי גברים, לא רק מבחינת הארגון ומבחינת התפקידים, אלא גם מבחינת מקום הימצאה של הפלוגה. בדרך כלל היתה פלוגה תמיד יחד, אם כי גם בצבא של גברים מנתקים לפעמים מחלקה מן הפלוגה ומחזיקים אותה, אם בקביעות או באופן ארעי, במקום אחר. אבל אצל הנשים הפיזור יהיה גדול יותר, אלא אם כן יגדלו הממדים. אם נניח כי הסביבה שלנו תיהפך אחת מזירות המלחמה הגדולות, ויהיה צורך בבתי-חולים גדולים ובמחסנים גדולים מאוד, ויהיה צורך בהרבה נשים ואנחנו נוכל לתת את הנשים המרובות האלו – ייתכן שחטיבות הנשים תגדלנה ויוכלו להיות "פלטונים" בני 250-300-400 אישה. אבל הדברים האלה מוכרחים, מטבע ברייתם, להישאר גמישים ולהיות מותאמים לצרכים הצבאיים הממשיים.

7 ב-24.12.1941, עם פירסום הודעת הצבא הבריטי בעיתונות העברית על גיוס נשים בא"י, פורסמו שם באותו יום כרוז מטעם הסוה"י, הוה"ל וארגוני נשים שכותרתו "אישה עברייא אל הדגל".

אשה עבריה, אל הדגל!

אל בנות הישוב!

בארץ הוכרו על גיוס נשים לשרותי עור צבאיים. מאז פרוץ המלחמה תבעה האשה העבריה את זכותה לעמוד במערכה נגד הצר. תביעה זו נתמלאה. על האשה למלא עכשו את חובתה. מראשית מפעל תקומתנו בארץ עמדה האשה בחזית הבנין שכם אחד עם הגבר. בכל מאמץ, קרבן והישג היה חלקה כחלקו. כעת ניתן לה לתרום את תרומתה, במדי צבא, למאמץ הישוב במלחמה. זכות הכבוד של התנדבות לצבא היא עכשו גם נחלתה.

אשה עבריה במולדת!

הננו פונות אליך בכל מקום עבודתך — בשדה, בבית-החרושת, במשרד ובבית ובכל אשר את. נתקבלה ההצעה לגיוס נשים בארץ לשרותי-עור צבאיים. עלינו לקיים עכשו את הודעתנו על נכונות האשה להתנדב.

בנות ישראל, זכות היא לנו להשתתף בחזית המלחמה שהיא מלחמתנו, כי על עמנו הכריז האויב מלחמת השמד וכלה. תקום בתוכנו התנדבות עממית, נתגייס כחיילות לתפקידים הדרושים. אמונה בלבנו, כי חשיבות מיוחדת נודעת לתופעתן של חיילות עבריות. התגייסותנו תבוא כהשלמה להתנדבות היהודית בארץ.

נדע לכבד ולהחשיב כל תפקיד ותפקיד אליו נדרש. אליו נתגייס!

כל לשכות הגיוס של הסוכנות היהודית פתוחות להרשמת המתנדבות.

גיוס הנשים לתפקידי עור צבאיים פותח פרק חדש בהתנדבות העברית לצבא. ביר האשה לעשות פרק זה למפעל כבוד לה לעצמה ולעם העברי כולו.

בכל מחנות לוחמי החירות ניצבת האשה לימין הגבר. אל יגרע חלקה של האשה העברית במלחמת הגורל!

כל לשכות הגיוס של הסוכנות היהודית פתוחות להרשמת המתנדבות.

אשה בישראל, הגיעה שעתך! קומי ומלאי את חובת ההתנדבות!

ג' בסבת תש"ב

ג' בסבת תש"ב

הסוכנות היהודית לארץ-ישראל
הועד הלאומי לכנסת ישראל

מועצת ארגוני נשים עבריות בארץ-ישראל

23.12.1941

זה בנוגע ליחידות בכלל, אבל ישנה שאלה שהיא קיימת במידה שווה לגבי צבא הגברים כמו לגבי צבא הנשים – השאלה של יחידות יהודיות. מלכתחילה עמדנו, כמובן, על כך שתהיינה יחידות יהודיות.⁸ בשלבים הראשונים של המשא-ומתן דובר על גיוס נשים יהודיות בלבד, והוגד לנו שאין מעוניינים באחרות. אני ידעתי מראש, וגם אמרתי בכמה הזדמנויות, שכדבר הזה לא יקום ולא יהיה, וכי כאשר נגיע לשלב שבו יצטרכו לפרסם באופן רשמי בארץ-ישראל את דבר גיוס הנשים, לא יוכלו לומר: "אנחנו קוראים רק נשים יהודיות", אלא "אנחנו קוראים נשים לגיוס". ואומנם בנידון זה השאלה קלה הרבה יותר מאשר לגבי גיוס גברים. אבל, בכל זאת, נרשמו כבר גם נשים לא-יהודיות. אומנם מעט מאוד: מוסלמית אחת, כמדומני גם שלוש אנגליות וכמה עשרות ערביות נוצריות, או יווניות וארמניות וכו'.

נתקיים אפוא מה שניבאתי: כאשר הגיע העניין לשלב רשמי, פתחו את הדלתות לפני כלל הנשים, בהנחה שרוב מניין – ורוב מניין עצום! – של המתגייסות תהיינה יהודיות, ובידיעה ברורה שאילמלא קיומו של ציבור נשים יהודיות המעוניין להתגייס, כלל לא היו ניגשים לגיוס הזה. כי לא רוצים בכישלון מחפיר של פעולה כזאת, ובלי סיכויים להצלחתה אין ניגשים אליה.

לא הסתפקנו גם בשלב הראשון של המשא-ומתן ברצון הטוב הזה לגייס רק יהודיות. במידה שחששנו שאין הדבר מבוצר שהמתגייסות תהיינה רק יהודיות, כי זה נגד כל היגיון של האדמיניסטרציה בארץ-ישראל, נכתב מכתב שבו נאמר כי אנחנו דורשים שהנשים שלנו תתגייסנה ליחידות יהודיות. ועל המכתב הזה נתקבלה תשובה שמסכימים לכל מה שנאמר בו.

לדעתי, זה מובטח, אבל מובטח כמו שמובטחים עניינים בחיים – שיש כלל ויכול להיות יוצא מן הכלל. אנחנו, שעמדנו בכל תוקף על יחידות יהודיות בגיוס הגברים, כאשר אמרו לנו: תנו אנשים ליחידות אנגליות – נתנו; נתנו ל"רויאל אינג'ינירס" [חיל ההנדסה המלכותי], נתנו לתותחנים. אומנם, כעבור זמן-מה היינו מתחילים תמיד במשא-ומתן על "ייהוד" הפלוגות, והצלחנו בכך. אבל לכתחילה לא עשינו מזה תנאי. גם כאשר היתה לנו פלוגת מהנדסים מלכותיים, שהיו בה קרוב ל-300 יהודים ו-20-30 ערבים – לא עשינו מזה מלכתחילה בעיה. אבל מקץ זמן-מה ראינו שזאת בעיה. טיפלנו בדבר והוא נסתדר. ישנה עוד פלוגה מעורבת ואנחנו מטפלים בה.

ויש כאן עוד שאלה שלישית – מהי היחידה: "פֶּלְטוֹן" [מחלקה] או "קומפני" [פלוגה]? לאור ההסבר שלי, לאור ראייתי את התפתחות העניינים למעשה, אין זו, לדעתי שאלה חיונית. כי לנו חשוב לא כל כך השם, אלא החטיבה כפי שהיא, ההופעה של האשה היהודיה בתוך חטיבת השירות. ואם חטיבת שירות היא למעשה

8 המדיניות הבריטית להקמת יחידות צבא מעורבות של יהודים וערבים ארץ-ישראלים היתה מן הבעיות המרכזיות שעוררה ההתגייסות לצבא הבריטי בראשיתה.

"פלטון", ואם מובטח הדבר שה"פלטון" יהיה יהודי – בשבילי זה מובטח.

מהי כיום עמדת השלטונות, שאנחנו חייבים תשובה עליה? עוד לא אמרנו שום דבר המונע בעדנו מלתת את התשובה הרצויה לנו. הרצון והכוון הם ליחידות עבריות. מגויסות יהודיות תהוינה בדרך כלל "פלטונים" יהודיים למעשה. "פלטונים" יהודיים יצטרפו בדרך כלל לקומפניס יהודיות. אי-אפשר לתת הבטחה מוחלטת שהדברים האלה יישמרו בכל מקרה ומקרה, באשר יכולים להיות כל מיני צרכים צבאיים, שיכולים להפר את הסדר הזה במקרים ידועים. מה פירושם של "צרכים צבאיים" בנידון זה? הדברים ברורים: תהיינה גם מתגייסות לא-יהודיות. אם תתגייסנה כדי "פלטון" – הן תהוינה "פלטון". אבל אם תהיינה פחות מ"פלטון" – אזי ייתכן שלא יימנע הדבר ש"פלטון" אחד יהיה מעורב כדי לאכסן את הלא-יהודיות האלו.

אך נניח שיש לא-יהודיות כדי "פלטון", ויש צורך מבחינה צבאית לצרף "פלטון" לקומפני – אז תהיה קומפני מעורבת. בנקודה הזאת דרוש הברור. אבל במוסדות הצבא רואים את המקרים האלה כמקרים יוצאים מהכלל. בתור כלל הם קובעים בכתב ובעל-פה את עניין היחידות היהודיות.

וישנה שאלה של היקף הגיוס. התאבון גדול למדי. מדברים על 5,000 נשים ואני מתייחס בספקנות להיקף זה. בכרוז של הצבא רצו לומר: "אנחנו נגשים לגיוס והחל ממרס נגייס 500 בכל חודש". לפי עצתנו תיקנו את הנוסח וכתבו: "במרס רוצים לגייס 500, ומספרים נוספים בחודשים הבאים". עכשיו בוחרים כ-60 בחורות שתיכנסנה לקורס של מפקדות – לא דווקא קצינות. בין 60 הבחורות האלו – החלק החמישי או השישי תהיינה אולי קצינות, והרוב תהיינה סמלות. כאשר חבר הבחורות הזה יגמור את חוק לימודיו, רק אז יתחיל הגיוס. הבחורות הללו תהיינה המאמנות את הקבוצה הראשונה של טירוניות. מניחים, שבמרס יתקבלו 500 בחורות, ואז יפתחו מחנה אימונים. יהיה, בלי ספק, אימון צבאי כללי: להצדיע ולעמוד כהלכה וכו', אבל בעיקר יהיה אימון מקצועי: טבחנות, נהגות, לבלרות וכו'. המתגייסות תוכלנה לבחור בתפקיד הרצוי להן. לא ברור באיזו מידה, אבל בדרך כלל יהיה חופש בחירת תפקיד מצד הבחורות, אלא אם יהיה עודף בחירה בתפקיד אחד, ואז תעמוד הבחורה בפני ברירה: או להשתחרר או לבחור במקצוע אחר.

ואשר לרעיון שצץ אצל כמה חברים או חברות בזמן האחרון, שבעצם גיוס נשים יהודיות צריך להיות קשור קשר בלתי-נפרד בגיוס גברים יהודים, ושיש לחייב את גיוס הנשים רק במידה שפלוגות הנשים הללו תצטרפנה לפלוגות הגברים שלנו לכל מיני תפקידי עזר, עלי לומר את הדברים הבאים: לו היה צבא יהודי, לא היה עולה על דעתי להניח שיתכן דבר אחר כלשהו – אבל אין לנו צבא יהודי, אין לנו דיוויזיות יהודיות. יש לנו פלוגות, והפלוגות האלו פוזרות על פני שבעה שטחים של פעולה צבאית. והן גם לא גדולות. ותפקידי העזר שהנשים יכולות למלא בכל פלוגה ופלוגה

הם מעט מזעיר ואינם מגיעים כדי יחידה. וכאשר אומרים לנו: יש צורך ב"פלטון" של 80 בחורה, שה"פלטון" הזה ירים על כתפיו בית-חולים שלם, או תפקיד הובלה בשטח כלשהו, או מערכת משרדים וכו', ואנחנו נאמר שנעשה את הדברים האלה רק בקשר עם פלוגה יהודית – פירושו של דבר שלא נעשה את הגיוס.

גם אינני יודע אם נשים צריכות להסכים לכך. אני אראה בזה פגיעה באמנסיפציה, אם נדרוש גיוס נשים רק כעזר לפלוגות היהודיות, שכן זאת אומרת שאיננו מסכימים שתהיה פלוגה עצמאית של נשים יהודיות לתפקיד צבאי משלה. זה שהאישה בכלל עוסקת בתפקידי-עזר בצבא – זוהי גזירה ביולוגית. אבל מהם תפקידי-עזר בצבא ומה אינם תפקידי-עזר? אין זה אלא עניין של מינות. מבחינה עקרונית אני פוסל גישה זאת. מבחינה מעשית – היא בכלל לא באה בחשבון.

לגיוס הנשים נודעת חשיבות מדינית-ציונית. לא אומר שעניינה המדיניים של הציונות כשלעצמם מחייבים את גיוס האישה. אך חושב אני שענייני החברתיים של היישוב מחייבים את גיוס האישה. מקומה של האישה בחברתנו, המקום שהיא צריכה לתפוס בשורותינו, חינוך האישה להכרת אזרחותה המלאה וחינוך הגברים להכרת אזרחותה המלאה – מחייבים זאת. האישה באנגליה כבשה לה את זכות הבחירה הכללית לאחר מלחמת-העולם הקודמת בתוקף התפקידים שמילאה במלחמה, לא בצבא, לא במדים, אלא במשק, באדמיניסטרציה, בכל מיני שירותים בעורף. היא נשאה בעול המלחמה. והדבר הזה שבר את שרידי ההתנגדות. מה שלא כבשה התנועה הסופרו'סיסטית⁹ על-ידי תביעתה מעל במות, כבשה האישה-מן-השורה על-ידי עצם עבודתה בימי המלחמה הקודמת. ובתוקף זכות הבחירה שכבשה לה האישה, היא כבר כבשה במלחמה הזאת את מקומה בצבא.

הדבר הזה נחוץ לאישה, נחוץ לחברה כולה. זהו צורך פנימי של כל עם וגם של היישוב בארץ. כשאני בא לקהיר ורואה במשרדים, במסעדות ועל כל צעד ושעל ברחובות, נשים במדי צבא, אצל האחת כתוב "אוסטרליה", אצל השנייה "דרום-אפריקה" ויש גם אנגליות – הרי זה עושה רושם! פעם אחת נפעמתי: ראיתי בחורה במדים וכתוב: "Palestine". ניגשתי אליה ונתברר לי שהיא שוטרת. הרגשתי אז עד כמה חסר הדבר הזה, שתהיה אישה במדי צבא ושיהיה כתוב "Palestine" על מדיה. לעת-עתה לא יהיה כתוב יותר מ-"Palestine". אנחנו דורשים את השם "יהודי" ואיננו מסתפקים ב"פלסטיין", כי אנחנו אומרים ש-"Palestine" מטשטש. אבל יש גם תהליך הפוך: עצם השם "Palestine" מבליט את יהדותה של ארץ-ישראל; [מבליט] שכל מה שחשוב בארץ-ישראל, וכל מה שהוא בעל-משקל בארץ-ישראל, מה שפעיל בארץ-ישראל – זה יהודי!

9 תנועת נשים לוחמניות בבריטניה שתבעה זכות בחירה לאישה. קמה בשלהי המאה ה-19 ופעלה בעיקר בארה"ב ובבריטניה.

כשם שאנו מופיעים בוועידות פועלים, ובשורה שלמה של ועידות מדעיות בינלאומיות, כבאי-כוח של ארץ-ישראל - של ארץ - וקובעים את העובדה הזאת וחותרים אותה עמוק-עמוק בהתרשמותו של העולם החיצוני: שארץ-ישראל מבחינה זאת פירושה יהודים - כך הדין גם מבחינה צבאית. אני אחשוב להישג גדול, אם כי לא להישג גדול מאוד, אם נשיג את ההסכמה לשם "יהודי" לפלוגות הצבא שלנו, אבל גם זהו הישג, כאשר ידוע הדבר כי במידה שישנן פלוגות ארצישראליות - אלה הם היהודים. על-ידי כך נוצר המושג של ארץ-ישראל כארץ יהודית. זוהי החשיבות המדינית שאני רואה בדבר.

מכיוון שהאישה מופיעה במלחמה, מכיוון שהאישה מופיעה במדים, מכיוון שהאישה מופיעה כאן, במזרח - היעדרה של האישה היהודית [בצבא] פגם הוא, והופעתה - תיקון הפגם.

לאחר דיון השיב מ"ש למתדיינים וסיכם:

מ. שרתוק: בתשובה לשאלות אליהו¹⁰ אומר עוד פעם: יש מה שקוראים "פוליסי" - שיטה כללית. השיטה הכללית היא: יחידות יהודיות. אבל יכולים להיות מקרים, שבגלל מסיבות מעשיות הדבר יהיה מן הנמנע. מהם המקרים הללו? ציינתי אותם בהרצאתי: מה, למשל, לעשות ב[חיילות] לא-יהודיות? צריך יהיה לאכסן אותן באיזה מקום, ואותו "פלטון" (או "קומפני") שבו יאכסנו אותן לא יהיה יהודי טהור. על כל המקרים האלה דובר באופן תיאורטי. שלטונות הצבא מניחים - כך הם אומרים - כי למעשה מקרים כאלה אולי לא יקרו. אבל הואיל והם נותנים התחייבות בכתב, הם מוכרחים להביא בחשבון כל מיני אפשרויות. יתכן גם מקרה כזה: נניח שמוסרים את בית החולים בבאר-יעקב לידי "פלטון" של נשים, לכל מיני שירותים. נניח, כי ברשימת השירותים יש משרה של רוקחת מדרגה מסויימת, ונניח שבין יהודיות אין רוקחת כזאת ויש כזאת דווקא לא-יהודיה - אז הם יקחו לשם את הלא-יהודיה. אלה הם שני המקרים האפשריים. כאשר השלטונות מתחייבים בכתב, הם מוכרחים להיות מבוטחים כנגד כל מיני אוונטואליות. אולם ה"פוליסי" היא: יחידות יהודיות.

ואשר לשאלת הצימוד אל פלוגות חיילים יהודיות: בבירורים ובמשא-ומתן שהתנהלו השאלה הזאת לא נתעוררה כלל וכלל. צריך להבין כי לא אנו קובעים לצבא איך להשתמש בחיילים; אין אנו יכולים לומר לצבא: סדרו אינפנטריה, הקימו ארטילריה, סדרו פורמציות של טנקים. את זה קובע הצבא. והוא הדין לגבי גיוס

10 אליהו גולומב (1893-1945). מראשי מפא"י. עמד בראש ארגון ה"הגנה". אליהו גולומב ביקש בהנהגה האם המתגייסות ישרתו ביחידות עבריות, ושאל מה יהיה הקשר בין יחידות הנשים ויחידות הגברים העבריות.

נשים. מה זה A.T.S.? למה הם משמשים בכלל? לא אנו קובעים זאת. נניח שהיו אומרים לנו: "אנו רוצים לגייס נשים כדי לצרף אותן בקבוצות קטנות לכל מיני פלוגות" - כלום רק פלוגות יהודיות ישנן במזרח התיכון? יש R.A.S.C. (חיל השירותים, לרבות הובלה), יש R.E. (חיל ההנדסה) - נצרף את פלוגות הנשים לפלוגות האלה. בכל "קומפני" יש מסעדת קצינים, כאשר אתה נכנס למסעדת קצינים אתה מוצא שם איזה בחור בעל מניירה נימוסית, היודע להגיש אוכל ולעמוד בנימוס בפני הקצין. למה יעשו זאת בחורים? תעשינה זאת בחורות. ויכולות לעבוד כאן שלוש בחורות. בכל פלוגה יש מטבח ועובד בו רב-הטבחים, המנצח על מלאכת הבישול ולעזרתו חיילים אחדים הבוחשים בתבשילים - ושוב, למה יעשו זאת בחורים? יכולות לעשות זאת בחורות.

ויש עוד מקום לבחורות: יש נהג המביא דואר, למה יעשה זאת בחור? תעשה זאת בחורה. נניח, שיש מקום לעשר בחורות בכל קומפני. אילו היו אומרים לנו, שזוהי המטרה של A.T.S., מובן שהיינו עונים: טוב, אבל קודם כל תעבודנה ליד פלוגות יהודיות לפני שמצרפים פלוגות בנות עשר בחורות לפלוגות אחרות. אבל אמרו לנו כך: הנה, יש בית-חולים במקום פלוני ובו מערכת שלמה של תפקידים ושירותים, ואנו רוצים למסור את כל התפקידים האלה ב"קבלנות" לנשים. פה יש מקום ל"פלטון". ראיתי שטחים של בתי-חולים באזור התעלה. 5-6 בתי חולים סמוכים זה לזה - באזור זה יכולה לעבוד "קומפני" שלמה של נשים.

דוגמה אחרת: במיפקדה הראשית יש כל מיני תפקידים: לבלרות, טלפון, שירות, שליחות, נהגות, ניקיון, הגשה - נעמיד שם "פלטון" של נשים שימלא את כל התפקידים האלה - למה יעשו עבודות אלו בחורים? למה בחור ירשום את שמי כאשר אני נכנס למיפקדה הראשית ובחור אחר ילווה אותי - את העבודה הזאת יכולות לעשות בחורות. כן יש מחסנים ומפעלי "אורדננס" [חיל תחזוקה וחימוש] ובהם גם עבודת לבלרות, גם קבלת חומרים ומשלוחם, מיון וסידור מחסנים, ליווי המשלוחים ומסירתם - שם יכול להיות "פלטון" או "קומפני" שלמה. בשביל כל התפקידים האלה נחוצים A.T.S. כלום יכולים אנו לבוא ולהמציא שיטה אחרת לגמרי?

כפי שאמרתי, עד עכשיו לא נתעוררה השאלה של צימוד לפלוגות חיילים יהודיות, אבל אני מוכן לבדוק אותה ולהעמיד אותה על סדר-היום, אם הדבר מתקבל על הדעת לפי שיטת הצבא האנגלי. כפי שידוע לי, זה עומד בניגוד לשיטה שלהם. הם גורסים כיחידה "פלטון", ולא יתכן "פלטון" בקשר עם יחידות יהודיות דווקא, הם לא יעשו לגבי יחידות יהודיות דבר שאינם עושים אותו לגבי יחידות בכלל. הם בונים את היחידות היהודיות במתכונת היחידות הקיימות בצבא הבריטי עם כל התקן שלהן. הרכבה של יחידה בריטית הוא גם ההרכב של יחידה יהודית. אם ליד כל פלוגה בריטית תהיה קבוצה של נשים, אז ליד כל קבוצה יהודית תהיה קבוצה של נשים

ונוכל לדרוש שליד יחידות יהודיות תהיינה קבוצות נשים יהודיות, או לא יהיו "פלטונים" כי אם פיצול לקבוצות קבוצות. אולם אפשר לומר, שהפסד הפיצול יצא בשכר של שירות בצוותא עם יחידות יהודיות. על כן אמרתי, שאפשר להעמיד את השאלה על סדר-היום. עוד יש זמן רב לטפל בשאלה זו, מפני שהקבוצה הראשונה תצא לשירות רק בחודש מאי, רק במרס יתחיל הגיוס. אינני יודע אם האימונים יתחילו במרס; יתכן שהאימונים יתחילו באפריל, באופן שהקבוצה הראשונה תצא לשירות בחודש מאי. עכשיו מתקיים קורס של קצינות וסגנות, שתצטרכנה להדריך אחר-כך את הפלוגה הראשונה של המגוייסות - (בבה אידלסון: למה דורשים בדיקה רפואית עכשיו?) - רשומות עתה כאלף נשים וביניהן בוודאי מאתיים שאינן מתאימות מבחינה רפואית. השלטונות דורשים בדיקה רפואית, כדי לדעת מה המספר הריאלי של המתגייסות. אבל יש עוד זמן רב למשא-ומתן על הדברים האלה.

לדברי בת-שבע:¹¹ מן החלק השני של דבריה למדתי הרבה שיקולים חשובים. אבל בחלק הראשון של דבריה, נדמה לי, דיברת נגד "סדרי עולם" ולא נגד הגיוס. שנית, מדבריה יכול להיווצר הרושם, שכל מיני בעיות שעמדת עליהן הן רק פרי הגיוס, הן אינן פרי הגיוס - הן קיימות גם בלי הגיוס. את דיברת, למשל, על בחורה יהודיה בין אנגלים במזרח. דבר זה קיים גם עכשיו בממשלת ארץ-ישראל, שבמשרדה עובדות בחורות יהודיות בין אנגלים. מה שהגיוס משנה בנידון זה הוא מדים ומשמעת - (א. ציזלינג: ותחום יישוב) - אני יודע, שלקחו בחורות מומחות להנהלת חשבונות מארץ-ישראל לקהיר, והן עובדות במשרדי הצבא. מדי בואי לקהיר אני נפגש איתן ביום שישי בערב. מהן הרוצות להתגייס וללבוש מדים, מהן שאינן רוצות להתגייס - כשם שיש נשים אנגליות המוסיפות לעבוד כציוויליות ויש אנגליות העובדות כחיילות. אבל הן עובדות בין אנגלים, בין אם הן במדים ובין אם הן אינן במדים. ככל שירבה מספר הבחורות האלו יקל מצבן; הן תהיינה פחות בודדות, זה יהיה חיזיון יותר נפרץ, הן תרגשנה את עצמן יותר טוב אם ירבה מספרן.

בת-שבע אמרה: חתירה לשירותים גבוהים יותר. בפרוגרמה יש כבר שירות גבוה יותר: נהגות, ובנקודת זו אנו אומרים: הובלת משא - כן; הובלת אנשים - לא. אין אנו מסייעים על-ידי כך לעלייה לשירותים גבוהים. כל נהגות היא נהגות. ואנו אומרים: לנהוג אוטו משא - כן; להוביל בני-אדם באוטו - לא. האם רק נשק נחוץ למטרה צבאית? ואם למטרה צבאית נחוץ שאדם ייסע ממקום למקום וצריך להסיע אותו - לכך אנו מסרבים לתת נשים? בשבילי זהו משפט קדום ותו לא. ואני מוכרח להילחם בנקודה זו. אבל יש עוד זמן לשיקול דעת נוסף עד שנגיע לפעולה.

11 בת-שבע חייקין (1895-1946). מראשי הקיבוץ המאוחד ותנועת הפועלות. חברת קיבוץ יגור. בדבריה הביעה חשש למצבן של חיילות המשרתות ביחידות קטנות ומוקפות בלא-יהודים, וטענה שאחוז המתגייסות מן הקיבוצים לא יוכל להגיע לאחוז הגברים המתגייסים מתוכם.

ואשר לריכוז, שעליו דיבר ציולינג:¹² בעצם יש ריכוז, וזהו: P.A.T.S. (Palestine Auxiliary Territorial Service). בראש השירות הזה תעמוד בוודאי קצינה אנגלית. אינני יודע, אם האישה המארגנת עכשיו את הפעולה [א. ט. צ'יטי] תישאר בארץ; היא אישיות בהיקף אימפריאלי ויש להניח, כי לאחר שתניע את הגלגלים היא תמסור את הפיקוד בידי מישהו אחר. אבל הריכוז [של החיילות] בוודאי לא יהיה רק יהודי – הוא יהיה פלשתינאי, הוא בוודאי יכול מחוץ ליחידות היהודיות גם יחידות לא-יהודיות, במידה שתהיינה; או אם לא תהיינה יחידות לא-יהודיות שלמות, הרי תהיינה יחידות מעורבות, או יחידה מעורבת, והיא לא תישאר מחוץ לתחום הריכוז.

בנוגע לבחירת החומר האנושי, דרשנו שימסרו לנו את רשימות הנשים הנרשמות במשרדי הגיוס הצבאיים הכלליים למען נוכל לבדוק אותן. הדבר הזה לא הובטח וגם לא ניתן לנו. אלא שהובטח לנו, כי במקרים ידועים, כאשר יתעורר אצלם ספק, יתייעצו אתנו וישאלו לחוות דעתנו. אני מכיר מקרה אחד ששאלו על איוו בחורה וראיתי על-פי השאלה שידעו מתי יש לשאול ולא שאלו סתם. יחד עם זה, אינני מן המאמינים באפשרות של מניעת גיוס. אני מאמין באפשרות של הכנסת חומר חשוב. אבל אפשרות של מניעת גיוס, אפשרות של הוצאת העשבים הרעים – בזה אינני מאמין כל כך. הן תלכנה ללשכה הכללית¹³ ידועות לנו כל מיני עובדות בשטח זה. אספר לכם מקרה אחד: נדרשנו פעם לתת בחורים אחדים למשרד המרכזי של ה"באפס"¹⁴ בקהיר, שם נמצאים כל הרשימות, התעודות והפנקסים של פלוגות ה"באפס" במזרח. נאמר לנו, שבשביל תפקיד זה רוצים רק ביהודים ואינם רוצים בערבים; החומר הוא סודי ויש צורך גם באינטליגנציה מסויימת בעבודה זו. בחרנו ארבעה בחורים טובים ושלחנו אותם לקהיר. והנה נודע לנו, שאחד מהם התנצר בקהיר. הוא היה בחור ככל הבחורים ב"ארגון" [ה"הגנה"]. דיבר עברית, מילא פקודות, בחור ישר וטוב. מוצאו מגרמניה או מהונגריה. ידע אנגלית. ושלחנו אותו. אחר-כך הוא התנצר. התברר שזה היה בחור מחוסר כל שורשים ביהדות, בחור תלוש לגמרי. אני יודע שורה של הפתעות בלתי-נעימות ונעימות: אנשים שבחרנו בהם והצענו אותם לקצינים, ונכשלנו בהם; וכנגד זה אנשים שלא בחרנו, אנשים שבאו בהיסח הדעת מן הצד, ומלכתחילה אפילו היה יחס שלילי אליהם – אלה דווקא

12 אהרון ציולינג טען נגד התגייסות גילאים צעירים וקרא לצימוד יחידות הנשים ליחידות החיילים העבריים ולריכוז המתגייסות והמתגייסים ביחידות גדולות.

13 כלומר יתגייסו לא דרך לשכת הגיוס של הסוה"י, אלא דרך לשכת הגיוס הממשלתית.

14 "באפס" (Buffs) – מסגרת של יחידות חיל רגלים בצבא הבריטי. החל מ-1940 גייסו הבריטים בא"י מתנדבים יהודים וערבים ליחידות אלה. לפלוגות ה"באפס" היהודיות ניתנו מספרים זוגיים ולערביות – מספרי פרט. הפלוגות הועסקו בתפקידי אבטחה ושמידה בתחומי א"י. לימים אוחדו פלוגות ה"באפס" היהודיות לשלושה גדודים ומהם הורכב הח"ל.

הצטיינו והתגלו ככוחות חיוניים מאוד. קשה מאוד אפוא לקבוע מסמרות. מה שאנו צריכים לעשות הוא – לדאוג להכנסת חומר טוב.

ואני רוצה להעיר לדיין,¹⁵ אשר אמר כי אני התווכחתי עם עצמי: חשבתי שאני מקמץ זמן לשיבה זו. למה אומר – חשבתי – הלכות פסוקות ואחר-כך חברים יתחילו להקשות? אענה למפרע על כל מיני קושיות אפשריות. היה כינוס גדול של מתנדבים, ולפי גישתך להרצאתי יכולת לומר שגם בכינוס ההוא התווכחתי עם עצמי – הבעתי שם המון פקפוקים ואחר-כך סתרתי אותם אחד אחרי השני. העמדת את הדברים, דיין, על חודו של נשק,¹⁶ הדברים אינם עומדים על חוד זה בלבד. יש כמה וכמה נימוקים לגיוס. לא אמנה אותם בסדר חשיבותם דווקא – אחד הנימוקים הוא נשק. אבל יש גם עניין של מלחמה בהיטלר, של רצון הפרט להילחם בהיטלר, ויש גם עניין של האינטרס הלאומי שלנו, שלא ייפקד מקומנו במלחמה זו. יש גם עניין השכר המדיני שאנו מקווים לו, גם עניין חינוך היישוב שימלא את חובתו באופן קולקטיבי כיישוב, כעם. ועוד: עניין הנשק אינו חסר בגיוס הנשים בלבד; הוא חסר גם בגיוס הגברים. יש פלוגות שאינן עובדות בנשק; הן עובדות בכלים אחרים. אם אנו נותנים בחורים לפלוגת מאותתים [חיל הקשר], הרי זו דוגמה אחת של פלוגות שאינן עובדות בנשק.

אני מקבל את ההערה בדבר גיוס בחורות בגיל רך. אבל התמונה שתיארת, דיין, תמונה של בחורה משוטטת בין חולות מדבר וערבים חוטפים אותה – מאיזה דמיון לקחת אותה? לא יקום כדבר הזה ולא יהיה. אין כל כוונה כזו. אם אתה מדבר נגד חמשת אלפים [מגוייסות], אתה מתפרץ לדלת פתוחה. אם אתה מעורר את בהלת המשק, אשיב לך: אינני מכיר את כל הבחורות שנרשמו, אני מכיר שש בחורות שנרשמו; אחת מהן – מורה בבית ספר, אחת נותנת שיעורים פרטיים, שתיים מהן פקידות – אחת במוסד לאומי ואחת במוסד הסתדרותי; אחת צלמת ואחת עוזרת בבית פרטי. אינני רואה כאן התערערת המשק כתוצאה מהגיוס הזה.

ברור, שאנו מחייבים את הגיוס הזה. ברור, שאנו צריכים לעמוד על כך שהמתגייסות תישארנה בארץ במידה מקסימלית, אבל בשום אופן לא כתנאי להסכמתנו לגיוס. תנאי זה לא היה גם לגבי גברים. בשום מוסד הסתדרותי או מפלגתי לא הוחלט לדרוש תנאי זה לגבי ה"באפס". תוך השתלשלות העניינים נוצר מצב מסוים, וראיתי הזדמנות לקשור את הצבא בעניין זה. חשבתי שאני עושה טוב בקשרי אותו בעניין זה. אחר-כך הובא הדבר לידיעת המוסדות, הסוכנות ומוסדות ההסתדרות. אולם אף פעם לא קיבלתי הוראה להציג זאת כתנאי. וסוף כל סוף, זה

15 שמואל דיין (1891–1968). מראשי תנועת העבודה ותנועת המושבים, ממיסדי נהלל. בדבריו הסתייג מגיוס נשים וטען כי מ"ש "התווכח עם עצמו" ומכאן שאינו שלם עם גיוס זה.

16 שמואל דיין טען כי למתגייסים ניתן נשק ביד, מה שאין כן לגבי הנשים המוגבלות לעבודות שירות.

קיים רק לגבי "באפס" ולגבי פלוגת אחת של ארטילריה. זה אינו קיים לגבי כל יתר הפלוגות, גם לא לגבי הנשים. צריכה להיות דאגת רבה להשארת המתגייסות בארץ-ישראל ככל האפשר, ונפעל בכיוון זה. אך לא נעשה מזה תנאי לגיוס. גם נפעל בכיוון של צירוף קבוצות קטנות לפלוגות היהודיות, וכן נטפל בעניין העלייה לתפקידים אחראיים יותר. נעמיד לבירור מחדש את שאלת האחיות.

צריך ליזכר שאנו עומדים לפני התחלה, וברור שיש לעמוד על המשמר וללוות את הגיוס בטיפול ובדאגה ובעין פקוחה וללמוד מהניסיון. המון שאלות נתעוררו בקשר לגיוס זה ורק הניסיון יוכל לתת תשובה עליהן. כאשר תתהווה הפלוגות הראשונות והן תצאנה לפעולה, אז רק נדע אם באמת יש שנאה ובזו, אם יש כישלון או אין כישלון, מדוע יש ומדוע אין, מתי יש הצלחה וכו'. מזה נוכל ללמוד. בשביל זה צריך לפעול. אי-אפשר לבטח את כל הדברים האלה למפרע.

פנחס לוביאניקר¹⁷ הציע שהמרכז יחייב את גיוס הנשים וקרא לפעולה נוספת בסעיפים ש"ש מנה אותם: הישגות בארץ במידה מקסימלית, צירוף לפלוגות יהודיות, עלייה בתפקידים. הצעתו נתקבלה.

בת-שבע חייקין הציעה, שבגיוס הנשים תטפלנה האינסטנציות הקיימות העוסקות בגיוס בכלל. מועצת הפועלות תציע את שמות החברות שיש לצרפן לאינסטנציות האלה. הצעתה נתקבלה.

17 פנחס לוביאניקר (לבון) (1904-1976). ממייסדי תנועת "גורדוניה" בפולין. עלה ב-1929 והצטרף לקיבוץ חולדה. מראשי מפא"י ומזכ"ל 1938-1939. חבר הוה"פ של ההסתדרות. לימים מזכ"ל ההסתדרות 1949-1950, שר החקלאות 1950-1953, שר הביטחון 1953-1954. התפטר בעקבות "העסק הביש" והתמנה ב-1955 מזכ"ל ההסתדרות וב-1961 הודח לתביעת ב"ג מתפקידו זה, פרש ממפא"י והקים את קבוצת "מן היסוד".

עם עצורי "סלודור"

שאלות מדיניות

משה שרתוק: ביקרתי במחנה המעפילים בעתלית ושהיתי שם ארבע שעות.² בהגיעי כבר עמדה קבוצת ניצולי "סלודור"³ ביום השני של שביתת הרעב שלהם. המחנה כולו התכונן להתחיל בשביתת רעב ב-11 בינואר, אם לא ישוחררו עד אז ממעצר. ראשית, היתה לי פגישה עם ועדת המעפילים, שארכה כשעתיים, ומסרתי להם על המצב לאמיתו ועל כל פעולתנו בעניינם. השתדלתי להרוס את המושג שהשתרר אצלם, כאילו הם עומדים מצד אחד ואנו יחד עם הנציב העליון מהצד השני. הסברתי להם, כי אנו עומדים יחד במלחמה זו לשחרורם, ורק מקרה הוא שהם נמצאים בפנים המחנה ואנו מחוצה לו, ואם הם רוצים שנוכל לפעול למענם בהצלחה, הרי עליהם גם לשמוע לעצנתנו. אם לא יעשו כך, הרי כמו ידיהם הם מחלישים מאוד את עמדתנו כלפי השלטונות. צריך גם להיות ברור, שאם תוכרו שביתת רעב, לא יהיה כל מקום למשא-ומתן פוליטי.

מצדם דיבר איש בשם שור. אדם נבון ואינטליגנטי, מציג עצמו כציוני ותיק ואדם ציבורי. הם דרשו כל הזמן לקבוע להם תאריך [לשחרורם], אבל כמוכן לא יכולתי לתת כל הבטחה בעניין זה. אמרתי רק שחוסר התשובה השלילית מלונדון הוא אות לטובה, ואני מאמין שלבסוף ישוחררו, אבל איני יכול לקבוע תאריכים. הם גם שאלו אם שביתת הרעב שלהם עלולה להזיק ליישוב. תשובתי היתה, ששביתת הרעב תזיק קודם כל להם עצמם, ומובן שזה יסבך גם את היישוב במצב לא נוח, בייחוד בזמן המלחמה. השיחה התנהלה בצורה תרבותית מאוד.

אחרי זה היתה לי שיחה עם אנשי "סלודור", כאמור, כבר בעת שביתתם. כולם דרשו בתוקף לדעת מתי יבוא קץ לסבלם. כן דרשו הבטחה שהם יהיו ראשונים לשחרור. מובן, שגם על זה לא יכולתי להתחייב, והסברתי שאין אנו הממשלה. הם ביקשו הבטחה שהנהלה תטפל בהם באופן מיוחד, ונימוקם הוא שהם ניצולי אסון.

1 סדר היום: א. שאלות מדיניות; ב. תקציב הסוכנות היהודית לשנת תש"ב.

2 מ"ש ביקר במחנה עתלית ב-9.1.1942 או למחרת.

3 הספינה "סלודור" הפליגה מנמל ורנה, בולגריה, ב-3.12.1940 ועל סיפונה 325 פליטים, רובם מבולגריה ומיעוטם מגרמניה ומורח אירופה. לאחר שהצטיידה באיסטנבול שולחה ע"י השלטונות הטורקיים וב-12 בדצמבר נקלעה לסערה בים השישי וטבעה. 202 מנוסעיה, ובהם 66 ילדים טבעו. 123 עולים ניצלו. 40 מן הניצולים הועלו אח"כ על סיפון "דריין 2", שמעפיליה נעצרו במחנה עתלית.

הם גם ביקשו ממני לבקר את נשותיהם. לכתחילה לא רציתי, אבל נעתרתי לבקשה. בהיכנסי אל [צריף] הנשים, פרצו כולן בבכי. התמונה היתה מזועזעת, כי יש בהן נשים שאיבדו את ילדיהן באסון "סלודור". אישה אחת נאלמה לגמרי, ויש אומרים שזה בא עקב האסון.

לאחר זה היתה לי גם שיחה עם ראשי הצריפים. התאספו עשרות אחדות של אנשים, ושוב הסברתי את המצב.

אחד מבאי-כוח "השומר הצעיר" במחנה הודיע, שהם יהיו נאלצים להסיר את האחריות מעצמם [למה שמתרחש במחנה]. השבתי לו, שאיש אינו יכול להסיר מעל עצמו את האחריות לפעולות. העולם מלא עתה במחנות הסגר, והם יסכימו איתי, שמחנה ההסגר בארץ-ישראל הוא אחד הטובים שבהם. אם הם חושבים לעשות איוז פעולה שתעורר הד בעולם, הרי הם טועים: לשום פעולה כזו לא יהיה הד, ועליהם לשקול היטב-היטב לפני שיחליטו לעשות איוז פעולה בלתי-אחראית, תהיה אשר תהיה, ועליהם גם לדעת לא להפריע לנו בפעולתנו למענם.

ביקרתי גם בחדר התינוקות. יש הצעה להעביר את היולדות והתינוקות לבית פרטי בחיפה, שישמש כאינטרנט [פנימיה].

בשובי לתל-אביב הודיעו לי כי אנשי "סלודור" הפסיקו את שביתתם וגם כל המחנה החליט לא לשבות. הם גם שלחו הודעה על כך לנציב העליון והעתקה אלינו. אני מקווה לראות את המזכיר הראשי עוד השבוע ולשוחח אתו בשאלה זו. כן אברר את הדבר עם סר מונקטון.

אגב, לפני שנסעתי לעתלית פניתי אל המזכיר הראשי ואמרתי לו, שאני מוכן לבקר בעתלית אם הממשלה סבורה שזה יכול להביא תועלת. המזכיר הראשי השיב, שהם ישמחו אם אבקר שם, אבל עם זה ביקש לא לרמוז לנעצרים שכאילו ידוע לי שיש שינוי בהחלטה לגביהם.

קיבלתי מכתב מאת הגנרל הייננג⁴ העוזב את תפקידו במזרח התיכון. אנו נכנסים עתה לשלב קשה בקשר עם גיוס נוטרים. קשה להשיג עתה מועמדים לתפקיד נוטרים. השלטונות גם הם מבקשים נוטרים יהודים, ובדלית ברירה הם מגייסים נוטרים ערבים. יש גם בעיה של עזיבת הנוטרות, כי הנוטרים מוצאים להם עבודות מכניסות יותר.⁵ יש כמובן דרך של תוספת שכר ואספקת מצרכים במחירים מוזלים, אבל בינתיים אני מבקש את ההנהלה לתת לי סמכות לחייב את אנשי הביטחון [ה"הגנה"], ששוחררו מגיוס לצבא בגלל מצב משפחתי וכדומה, להתגייס לנוטרות.

4 גנרל רוברט ה' הייננג (1882-1959). מפקד הצבא הבריטי בא"י 1938-1939. סגן ראש המטה הקיסרי הכללי 1940-1941. ממונה על הקמת הבסיס הלוגיסטי הבריטי במזרח"ת 1941-1942 (ר' עליו יומ"מ ד').

5 על סוגיות אלה בקשר לנוטרות ר' סת"ה ג'-1, עמ' 347-348.

בארץ קיימת כידוע אגודת "מגן דוד אדום".⁶ מדובר בזמן האחרון בהקמת מוסד ארצי, ורצוי מאוד למשוך לפעולה זו כוחות ציבוריים. הכוונה היא שהמוסד יעמוד תחת פיקוחם של הנהלת הסוכנות והוועד הלאומי. תהיה הנהלה ומועצה ארצית,⁷ ונובומייסקי⁸ יעמוד בראש המרכז של "מגן דוד אדום", ומר הופייץ⁹ או מר הורוביץ¹⁰ – גובר. אני מבקש מההנהלה סמכות למנות את האנשים לתפקידים אלה מטעם הסוכנות היהודית.

6 אגודת "מגן דוד אדום" נוסדה בתל אביב ב-1930 ע"י קבוצת מתנדבים בעקבות מאורעות 1929. אגודות דומות התארגנו בירושלים ובחיפה וביישובים אחרים. בינואר 1936 הוקם "הארגון הארצי של אגודות מגן דוד אדום לעזרה מהירה בארץ-ישראל", אך התקשה לתפקד בשל חילוקי דעות בין האגודות.

7 ביוזמת דר' אברהם קצנלסון מהנהלת הוה"ל הוקמה בינואר 1942 "מועצת מגן דוד אדום בארץ-ישראל" שעזימה נימנו אנשי ציבור ואנשי רפואה. בכך התמסד מד"א כשירות הרפואי של ה"הגנה".

8 משה נובומייסקי (1873-1961). יו"ם ומייסד מפעל האשלג בים המלח.

9 אליעזר הופייץ (1881-1957) – ממנהלי בנק אפ"ק. התמנה לגובר כבוד של מועצת מד"א.

10 עו"ד שלום הורוביץ מירושלים (1880-1956). התמנה לחבר מועצת מד"א.

“סטרומה” באיסטנבול

בעניין סטרומה² קיבלתי אותו מידע ישיר.³ לפי החלטת הקבינט מי שיוצאים משטחי אויב אינם רשאים להיכנס ולכן פנייה לסרטיפיקטים חסרת טעם העובדות ידועות באנגליה ובאמריקה. שרתוק

1 ניקולאי קירשנר (1885–1965). יו”ר הפדרציה הציונית בדרום אפריקה 1943–1946. מברק מ”ש אליו בא בתשובה להתעניינותו בגורל מעפילי “סטרומה” ונכונותו להתערב למענם (ר’ קירשנר אל מ”ש, 2.1.1942, אצ”מ S25/1681).

2 אוניית מעפילים שהפליגה מנמל קונסטנצה ב-12.12.1941 ועל סיפונה 769 פליטים מיהודי רומניה. הגיעה לאיסטנבול ב-14.12.1941. ההפלגה אורגנה תמורת תשלום בידי קבוצת פעילים רוויזיוניסטים מרומניה יחד עם איש עסקים רומני.

3 ידיעה ראשונה על הגעת “סטרומה” לאיסטנבול שוגרה אל מ”ש ע”י אליהו אפשטיין, נציג הסוה”י באיסטנבול, ב-24.12.1941:

מקונסטנצה הגיעה לקושטא אונייה בשם סטרומה עם 630 איש. היא מאורגנת ע”י אנשים פרטיים. בניינה רעוע. כדאי להגיע הגוינט להתעניין במצב האונייה ובפליטים הנמצאים עליה, כי לפי ידיעותינו הסעת האונייה בים מהווה סכנה מחוץ לסכנות הכרוכות במלחמה. אולי כדאי להשתדל שיורידו האנשים בטורקיה, אם הגוינט יוכל להבטיח את כלכלתם. הארגון הבלתי אחראי של עלייה ע”י אנשים פרטיים מחזק את הצורך לארגן אותה מתוך יתר דאגה (אצ”מ S25/1516).

עובדות יסוד בחוק איסור שביתות והשבחות

משה שרתוק: יש ארבע עובדות-יסוד הקובעות את אופי העניין שאנחנו דנים עליו.² עובדת יסוד ראשונה היא שהחוק הזה הוא יליד המלחמה. המלחמה מגייסת אנשים לא רק לצבא; היא מגייסת אנשים גם למשק מלחמתי. כל הטענות נגד הבורגנות לא תועלנה כאן. הפועל הוא חייל מטבע ברייתו במלחמה זו, מפני שהוא המייצר את אמצעי המלחמה. את הבורגנים אפשר לסלק; את בתי-החרושת ואת המכרות אפשר להפקיע מידם. אפשר להטיל פיקוח ממלכתי על מפעלים פרטיים – ועושים זאת. אפשר להחרים מפעלים פרטיים – ועושים זאת. אפשר ליצור תוך כדי המלחמה מפעלים מולאמים מעצם ברייתם. אך מדבר אחד אי-אפשר להימנע – מן ההודקקות לפועל, וכל מי שעושה את העבודה הזאת [של ייצור אמצעי לחימה], הוא פועל.

פועלים, במלחמה כזאת, מוכרחים להיות מגויסים כמו חיילים. יש צורות שונות של גיוס: את החיילים מלבישים מדים, נותנים בידיהם נשק, ממנים עליהם מפקדים, מארגנים אותם לפלוגות, לגדודים; את הפועלים משאירים בבתי-החרושת, במכרות, בשדות ובכרמים, אבל מטילים עליהם משמעת צבאית. זוהי כל מהות החוק הזה.

עובדת יסוד שנייה היא שהחוק הזה הוא חזיון עולמי. ייתכן שיש כאן בארץ דברים יוצאים מן הכלל, וייתכן שאנחנו צודקים אם נרצה להיות היוצא מן הכלל היחיד. אולם עלינו לדעת היטב את הקושי העצום, המבהיל, של המערכה שניכנס בה אם נרצה להוכיח, שישנה רק ארץ אחת בעולם אשר עול המלחמה אינו חל עליה, שישנו ציבור פועלים אחד בעולם הזכאי להיות יוצא מן הכלל בעניין זה.

עובדת יסוד שלישית היא התחייבות פומבית ובכתב של ממשלת ארץ-ישראל, שהחוק הזה הוחק אך ורק לימי המלחמה. אינני יודע מה יהיה גורל השביתה בעולם שלאחר המלחמה, כשם שאינני יודע – וכשם שאיש אינו יודע – מה יהיה גורלו של איזה דבר בעולם שלאחר המלחמה. לשם כך צריך להיות נביא, ונביא אין אתנו. אם בעולם כולו תסוף השביתה, תיעלם, תתבטל, לא נצליח אנחנו להיות האי היחיד בעולם שיקיים שביתה וזכות שביתה (אבל זוהי בעצם הפלגה רחוקה ורחוקה מאוד). ברור, כי במידה שיוחזר לפועל בעולם חופש השביתה – ויש להניח בביטחה שהוא יוחזר – לא אנחנו נישאר האי היחיד בעולם שבו יקויים שיעבוד הפועל בעניין זה.

1 סדר היום: חוק איסור שביתות והשבחות. המועצה התכנסה בעקבות החלטת מרכז המפלגה ב-7.1.1942 (מסמך 4).

2 מ"ש מגיב על דברי קודמיו בדיון.

אנחנו יכולים בקלות רבה לבטל התחייבות והבטחות, אבל שטר זה אל נמהר לבטל. להיפך, נחזק את השטר הזה שקיבלנו בשותפות עם כוחות גדולים בעולם, עם תנועת הפועלים הבריטית ועם כל בעלי בריתה בדומיניונים, וזוהי התחייבות. עובדת יסוד רביעית היא התחייבות פומבית ובכתב של ממשלת ארץ-ישראל, שהיא תזדקק לחוק זה אך ורק לגבי סכסוכי עבודה הפוגעים במאמץ המלחמה – ובוה הרחיקה לכת מהממשלה הבריטית. החוק באנגליה חמור יותר בנקודה זו מאשר החוק הארץ-ישראלי, באשר לפי החוק באנגליה חייבת הממשלה להתערב בכל סכסוך ולמנוע שביתה; בארץ-ישראל היא רשאית להתערב, אבל אינה מחוייבת; יש התחייבות רישמית פומבית, שנתפרסמה בכתב, שבה הממשלה מודיעה כי תזדקק לחוק הזה רק לגבי הסכסוכים הפוגעים במאמץ המלחמה. אם כן, קודם כל, אפילו בזמן המלחמה, אפילו כהוראת שעה, אין לדבר על ביטול גמור של זכות השביתה ושל חופש השביתה.

פה שאלו חברים מה נשתנה מלפני שמונה חודשים,³ וכבר ניתנו תשובות: תשובה אחת נתן לוביאניק כשאמר: "אז היתה הצעת חוק, עכשיו זהו חוק – אנחנו עומדים בפני עובדה ואנחנו צריכים לבחון היטב את דרכנו נוכח העובדה". תשובה שנייה נתן ה' שמואל פרידמן,⁴ כשאמר: "אז היתה תוכנית של חוק מסוים – ביקרנו אותה ושורה שלמה של סעיפים מביקורתנו נתקבלו".

בנקודה זו אני רוצה להעיר משהו: אל נזלול בהישגים שלנו. כאשר אנחנו מותחים ביקורת, אנו עושים זאת כדי שיקשיבו לה ויקבלו אותה – או שאנחנו מותחים ביקורת לא על מנת שיקשיבו לה, אלא כדי שיהיה לנו אחר-כך הסיפוק להתנפל ולטעון, שאטמו את אוזניהם מלשמוע? אחת היא אם ביקרנו כמו שהסוכנות ביקרה, שדרשה שורה שלמה של תיקונים, או שביקרנו כמו שהסתדרות ביקרה – הפועל היוצא של שני הדברים הוא אחד: הממשלה, לאחר שהודיעה שלא יחולו שינויים בחוק, הכניסה שינויים. השינויים האלה חשובים מאוד, שכן במידה שנהיה בתוך העניינים, נדע לעמוד עליהם ולהפיק מהם מה שאמר סיטרין⁵ "מקסימום המתקן מהעז". אבל אם כזה הוא הדבר, שהשינויים האלה מחוסרי כל ערך, מה בצע בכל פעולה פוליטית? האם מה שאנחנו משיגים כמוהו כאפס, כמוהו כאין, או שאנחנו בעצמנו מעוניינים למעט אותו ולעשותו לאפס?

3 או פורסמה הצעת החוק (ר' א' אנקוריון, "נוכח חוק השביתות", "הפועל הצעיר" 22.1.1942).

4 שמואל פרידמן (אלישיב) (1899–1955). משפטן. עלה מליטא ב-1934. חבר מזכירות מועצת פועלי ת"א. חבר הוה"פ של ההסתדרות הכללית 1937–1945. מ-1948 במשרד החוץ. לימים שגריר בבריה"מ.

5 סר וולטר סיטרין, מזכ"ל קונגרס האיגודים המקצועיים בבריטניה, ראש הפדרציה הבינלאומית של האיגודים המקצועיים ומראשי מפלגת ה"לייבור", נתבקש לספק לסוה"י פרטים על תחולת החוק בבריטניה.

יש עוד נקודה אחת מבחינת השוואת המצב לפני שמונה חודשים ועכשיו. אבא חושי⁶ אמר: "אז היה המצב קשה בארץ, מצב הביטחון היה מעורער". ומה עכשיו? אני מניח שידוע לחברים, שהצבא הבריטי חי עכשיו בהרבה הנחות, שהן בוודאי אינן מוחלטות, אבל אחת מהן היא שאנחנו עומדים לפני פלישה [של הצבא הגרמני] למזרח התיכון, ועל כל פנים מטכסים עצה כנגד זה – וזה רע ומר, בינתיים, שזה אינו מביא לידי [הקמת] דיוויזיות יהודיות – אבל העובדה שמביאים הנה 20,000 חיילים פולנים⁷ מעידה על משהו, ומרכזים כאן צבא גם ממקומות אחרים, וניגשים לבנות מחנות צבא חדשים בארץ, וניגשים לבנות בתי חרושת צבאיים חדשים בארץ, אשר כמוהם עוד לא היו, ומכינים קווי ביצור חדשים על גבולות הארץ – גם בתוך הארץ, גם בצפון וגם בדרום – והארץ חיה במצב של תנועה בלתי פוסקת. אחד הדברים הקטנים: משלימים את הכביש בין בנימינה ובין חדרה, ומחכים לתנועה כזו שיהפכו את כביש תל-אביב-חיפה לכביש רק בעל תנועה אחת, היינו שיוכלו לנסוע עליו רק מתל-אביב לחיפה ובחזרה יסעו בדרך עקלתון. זה מעט מזער ממה שניתן לדעת על מה שמתהווה בארץ. יכולתי להמשיך את הסקירה בדבר מצב הביטחון והדאגות שמצב זה מעורר. זה מביא לידי הידוק בינינו ובין גופים של ממשלת ארץ-ישראל, שאף פעם לא היתה הרגשה אידיאלית בינינו – הסכנה האופפת אותם מביאה לידי הידוק זה.

לא הייתי מעורר את השאלה הזאת אילמלא נשמעה נימה, כאילו המצב עכשיו הרבה יותר טוב ויותר שקט מאשר לפני שמונה חודשים. אינני רוצה ולו על-ידי שתיקה, ולו על-ידי התאפקות, לאשר את ההנחה הזאת. יש יסוד להיפך הגמור מזה. יכול להיות שכל החששות האלה יתפורו כענן – הלוואי שיתפורו. וייתכן שכל ריכוז הצבא, בניין הכבישים, מחנות – לא היה צורך בו. מי יתן והיה כן. אבל יכול להיות גם ההיפך, ואנחנו יכולים להרגיש על בשרנו את מצב המלחמה בארץ יותר משהרגשנו עד עכשיו.

החוק הזה בא לעולם על רקע זה ולא על רקע אחר – על רקע כללי של המלחמה – והרקע הזה הולך ומתגבר יותר ויותר. הוא איננו מתרכז ומתפורר דווקא בימים אלה. אומנם החוק כרוך בסכנות, אבל אני מסרב לקבל את פסקי הדין החמורים מאוד שפסק כאן מרדכי נמירובסקי⁸. עם כל הערכתי לניסיונו, שניסיוני-אני הוא כאין לעומתו, עם כל הערכתי ואמונתי האישית לשיקול דעתי בענייני ארגון מקצועי – אני מסרב לקבל גזר-דין של כליה שהוא גזר על ההסתדרות

6 אבא חושי (1898–1969), עלה ב-1920. ממנהיגי מפא"י. מזכיר מועצת פועלי חיפה 1931–1951, חבר הוה"פ של ההסתדרות. לימים ראש עיריית חיפה 1951–1969.

7 חיילי "צבא פולין החופשית". הובאו לא"י מאיראן בעקבות הסכם שיקורסקי-סטלין, שאיפשר חיול אזרחי פולין הפליטים בבריה"מ וצאתם משם.

8 נמירובסקי טען, שהחוק "עוקר מן השורש" את ההסתדרות כגוף מקצועי.

כתוצאה מהחוק הזה. ההסתדרות גדולה מזה, ההסתדרות חזקה מזה. הכוחות שהולידו אותה גדולים וחזקים ומושרשים הרבה יותר משחוק זה או אחר יוכל להם. מצד שני, ההסתדרות – ארגון גדול כזה, ארגון כל-כך מסועף, כל-כך מטופל, שאיננו סתם גילוי אנרכי של איזו התעוררות פועלים פרימיטיבית שקמה כדי לכבוש איזה דבר, ולאחר הכיבוש, או לאחר המפלה ללא כיבוש, כל הגל הזה שוכך – ההסתדרות כארגון גדול, מסועף, עתיר נכסים, מטופל בהתחייבויות, חולש על קרנות גדולות, על משק מיסים גדול, על רשת גדולה של שירותים, צריכה להיזהר מאוד כשהיא באה להסתבך עם החוק. זהו גזר של גורל, והיא צריכה לדעת זאת היטב. התנועה המקצועית באנגליה בנתה את כוחה על החוק ולא על הפרתו, ומזה שאבה כוח וכך ביצרה את עמדותיה. והנה היתה עובדה: היתה שביתה כללית באנגליה [ב-1926] וכתוצאה של השביתה הכללית הזאת הוחקו חוקים – הוחק חוק האוסר שביתה כללית בארץ. הפרלמנט קם ואסר שביתה כללית. הפרלמנט יכול לעשות הכל. הוחק חוק האוסר על עובדי שירותים ממלכתיים להשתייך למערכת כללית של ארגון מקצועי. אלה היו מהלומות קשות לתנועת הפועלים. תנועת הפועלים נאבקה קשה עם החוקים האלה. מה היו התוצאות? מצד אחד תוצאה שלילית – היא לא הצליחה עד היום לשנות את החוקים האלה. אבל מצד שני היא לא נהרסה. היא נתחזקה מאז. האם ההגבלות החמורות האלה, שהוטלו על הארגון המקצועי, הרסו אותו? לא. יש לו שורשים יותר מדי עמוקים בחיי החברה, והוא ממלא תפקיד חיוני הפועל ובחיי החברה, מאשר עקב חוק זה או אחר, או בהעדר חוק זה או אחר, יהיה אפשר להפיל אותו.

פה דובר על ג'נטלמן אחד ששמו מק-מייקל.⁹ ונאמר כאן: "מה זה? מיהו הקובע מאמץ מלחמתי מהו? האם מק-מייקל ייקבע זאת?" גם פה יש דין קשה מאוד, שעלינו לקבלו. את המלחמה מנהלת ממשלה, מנהל צ'רצ'יל. לצ'רצ'יל יש בא-כוח פה. אנחנו לא נוכל לקפוז מתוך העור הזה. ממשלת ארץ-ישראל היא חלק בלתי נפרד ממכונת השלטון המנהל את המלחמה הזאת. אנחנו עומדים בקשרי מלחמה חריפים מאוד עם השלטון הזה. עמדנו בעצם ימי המלחמה במלחמתנו אתו בכמה עניינים חיוניים. אבל בענייני המאמץ המלחמתי לא ננהל מלחמה על דעת עצמנו. אין לנו כל יכולת לכך. אם אנחנו מתגייסים, אנחנו מתגייסים למסגרת שאושרה על-ידי הממשלה. אנחנו נאבקים על הרחבת המסגרת הזאת, על שינוי דמותה, אבל בכל שלב ושלב – במידה שאנחנו מתגייסים – אנחנו מתגייסים למסגרת הזאת. עלינו לדעת זאת.

כל מה שאנחנו דורשים לגבי ארגון הארץ כך שהמאמץ המלחמתי, והקורבן שמאמץ זה דורש, וכל מיני תקלות ופגעים שדורש מאמץ זה, לא יפגעו בחלק זה

9 הרולד מק-מייקל (1882–1969). נציב עליון בא"י 1938–1944. חוק איסור שביתות העניק לנציב העליון סמכויות ביצוע נרחבות.

או אחר של האוכלוסייה יותר מדי – שעניים לא יסבלו יותר מדי, שפועלים לא יסבלו יותר מדי – אנחנו דורשים זאת מאותו שלטון, אנחנו דורשים זאת מאותו מק-מייקל. אנחנו דורשים להקים מוסדות ואנחנו דורשים ממוסדות אלה פעולה. אין אנחנו אומרים: "אנחנו נעשה זאת", אין אנחנו לוקחים את הדברים האלה בידי עצמנו.

אבל כל הזמן יש לנו חשבון פוליטי עם השלטון הזה. למה החשבון הזה מחייב אותנו? ויתרו לנו ויתורים גדולים. את הוויתור יש למדוד לא רק מבחינתו של זה שמוותרים לו, אלא יש למדוד אותו גם מבחינת המוותר. ומבחינת המוותר – הוויתורים האלה גדולים מאוד. הם לא פיללו שוויתרו ויתורים גדולים. האם ויתרו רק כדי לרכוש את עזרתנו? ויתרו לא רק לשם כך. הם ויתרו באותן הנקודות, שידעו שיש לנו בהן קלף חזק להכות את הממשלה. הם ויתרו באותן הנקודות, שידעו שלא יוכלו בשום אופן להצדיק את אי-הוויתור. אבל לאחר שוויתרו את הוויתורים האלה, חוששני שיש רבים [בתוכם] המצפים לדחיית הדבר על-ידי ההסתדרות; חוששני, שיש רבים שישפשו את ידיהם בעליצות רבה אם יוכלו לומר: "הנה, לאחר כל זאת – כזאת היא ההסתדרות"

באומרים: "כזאת היא ההסתדרות" הרי [כוונתם לומר:] כזאת הציונות בארץ, כזה היישוב הציוני, כזאת הסוכנות, כאלה הם אלה הדורשים את כל הדרישות. הנה, עד כמה אפשר לסמוך על הפטריטיות שלהם, על רגש האחריות ועל שיקול הדעת שלהם: עד כמה, בכלל, יש ערך לביקורת שהם מבקרים את השלטון, לגבוהה-גבוהה שהם מדברים!

האומנם אנחנו צריכים לתת קלף כזה בידי שלטון צורר כזה נגד עצמנו, בעניין כזה, כאשר את ביטול החוק לא נשיג? האומנם אנחנו צריכים לתת קלף מדיני כזה נגדנו על-ידי [שנאפשר לו] הוקעת "אתה בחרתניות" הזאת, שבשום אופן לא נוכל להסביר אותה? פה דובר על זה שאת ענייני העלייה לא היה כל-כך קל להסביר. את העניין הזה [של הגבלת העלייה] תירצו [הבריטים] במלחמה. את העניין הזה [של התנגדות לחוק השביתות] נסביר גם כן במלחמה? זו השוואה נמהרת! העלייה היא עניין חיוני של העם היהודי. תמצית דמו. בעיות שביתה וארגון פועלים ומאמץ פועלים יש לכל ציבור פועלים בעולם, ולציבור הפועלים שלנו יש עניינים חיוניים שבהם אינו דומה לציבור פועלים בארץ אחרת, אבל יש גם הרבה דברים משותפים, ולא נוכל להסביר כי לגבי עניינים אלה אנחנו יחידים סגולה, כי יש לנו זכויות שאין לשום ציבור פועלים בעולם. זאת לא נוכל להסביר.

כבר דובר כאן, שבבוא הצורך אנו קוראים לעזרה גם כוחות מן החוץ – ועד כמה אנחנו זקוקים לעזרה דווקא בימים אלה, דווקא בחזית זו. ועוד יהיה לנו הרבה לעבוד שכם אחד [עם הממשלה] לאחר המלחמה, אבל קודם כל בימי המלחמה. איך אנחנו

נסביר, למשל, את הדברים שאמר כאן יהודה גוטהלף,¹⁰ ש"הממשלה אינה מסוגלת בכלל להיות אובייקטיבית", ש"היא ריאקציונרית מטבע ברייתה", ש"כל פקיד ופקיד כאן הוא בעל איזו מנטליות קולוניאלית, שאינו יכול לשנות אותה לגמרי". על יסוד מה נסביר את הדברים האלה? – (קריאות: על יסוד העבר!) – לגבי החוק הזה?

יש בית דין בארץ הזאת, שהוא שבוע פוסק נגד הממשלה ונגד המשטרה. בית דין זה הוא אנגלי. עכשיו יושב בית דין מיוחד לעניין של נתיני אויב, או לעניין של אנשים הנשלחים למחנות הסגר, וישב בית הדין בשאלה זו. עוד לא יצא פסק הדין אבל בית הדין הזה, שהוא אדמיניסטרטיבי ובראשו עומד פקיד של ממשלת ארץ-ישראל, פקיד של מק-מייקל, מקבל כסדר החלטות בניגוד לממשלה, בניגוד למשטרה, בניגוד לסי.איי.די. [הבולשת הבריטית] – לא בכל מקרה, אבל כסדר הוא מקבל החלטות נגד – ואל יהיה הדבר כל-כך קל בעינינו, שיהיו [הפוסקים] הממונים על-ידי הממשלה אבל לגמרי לא פקידים. איך נוכל להוכיח שהם יתבוללו יום אחד ויקבלו את המנטליות הקולוניאליסטית ויפסקו לפיה?

בראש בית הדין עומד פקיד עצמאי של ממשלת ארץ-ישראל, עצמאי באופיו ובאינטלקט שלו¹¹ – איך נוכל להוכיח שבכל מקרה ומקרה יצדד עם נותן העבודה ונגד הפועל? לא נוכל להוכיח זאת בשום פנים. מתי נוכל להוכיח? על יסוד עובדות – אם העובדות כך תדברנה. אם לא, יאמרו לנו [השלטונות]: "מה עשיתם? דרשתם תיקונים. חלק של תיקונים נתקבלו, לא כל התיקונים נתקבלו. איפה ראיתם, שמתקבלים כל התיקונים שנדרשים? אבל אתם הסתלקתם, את עמדתכם שהיתה לכם שם הפקרתם, לא יצרתם שום לחץ על האחרים שם, לא יכולתם לסדר שפועלים לא יודקו לבוררות הזאת. אבל אתם הרשיתם שפועלים ילכו לבוררות הזאת כמו שהלכו בתקופה שלא היו להם כל זכויות" – כמו שהח' וקסמן¹² הציע שנחזור לתקופה שבה לא היו לפועלים כל זכויות, אבל שבא כוחו, איש המוכר עליו, המקובל עליו, איש אמונו ישב בפנים [כאחד הבוררים]? זה לא, שם ישבו אחרים והוא לא. הוא יטען רק מבחוץ – "עכשיו אתם טוענים על כל התקלות של הדבר הזה. לו נכנסתם בפנים למוסד הבוררות, לו ניסתם להשתמש בכל אמצעי ההשפעה שהדבר נותן, לו הכנסתם לגוביינא את כל השטרות שהגשתם לממשלה ולא הצלחתם להשיגם קודם – היה המצב אחר".

אין לנו ברירה. אנחנו מוכרחים ללכת בדרך הזאת. באיזה מקום נלחמנו על-ידי אֶפְסֶנְטִיזְם, על-ידי הסתלקות והיעדרות? איפה הצלחנו בדרך הזאת בתוך ההיסטוריה

10 יהודה גוטהלף (1903–1994). עיתונאי ופובליציסט. היה מראשי תנועת "השומר הצעיר" ואח"כ פעיל מפא"י ומפ"ם. חבר מערכת "דבר".

11 הכוונה לאריק מילס.

12 לא אوتر.

שלנו, או ביחסינו עם הממשלה? – (בני מרשק: 13) בעניין המועצה המחוקקת) – המועצה המחוקקת, קודם כל, לא היתה עוד עניין של הצעת חוק אפילו; היא היתה תוכנית, ואנחנו נלחמנו בתוכנית והצלחנו להפיל אותה.¹⁴ גם כלפי החוק הזה [לאיסור שביטות] נהגנו ככה. נלחמנו בתוכנית ורצינו להפיל אותה ולא הצלחנו, והגענו – לגבי חוק זה – למצב אחר מאשר הגענו לגבי המועצה המחוקקת. אילו המועצה המחוקקת היתה הופכת למציאות בארץ, אני הגבר שהבעתי במסיבה מפלגתית את החשש שאם אנחנו לא נצליח בתקופה קצרה להפיל את המוסד הזה, הרי לאחר שיוקם לא תהיה לנו ברירה ונצטרך להיכנס לתוכו. אבל למה לנו להתווכח על השאלה ההיפותטית הזאת?

אני יכול להזכיר דוגמה אחרת, שגם בה היה ויכוח בינינו אם ללכת או לא. זוהי ועידת לונדון. הייתי רוצה שנעמוד עכשיו כלפי פנים וכלפי חוץ במצב שיאמרו לנו: "הלא אתם לא הייתם שם, לכן יצא 'ספר לבן' כזה! לו הייתם שם, מי יודע איך הייתם משפיעים?" – ומה היינו עונים על זה? כל כוחנו במלחמה נגד "הספר לבן" הוא בזה שהיינו, עמדנו מול הדבר ונאבקנו פנים אל פנים, ומה ההמשך למלחמה שלנו. ועוד דבר: החוק הזה הוא יליד המלחמה, אבל החוק הזה גם חוליה בשלש של פעולות שלטון בארץ, ויש לדעת היטב את המצב שהדבר יוצר. בארץ יש ממשלה, יש שלטון, והשלטון הזה מתכוון לשלוט, והוא שולט יותר ויותר. הוא איננו מצמצם. הוא מתרחב. שנה שנה נוסדים מוסדות חדשים של שלטון.¹⁵ אנחנו איננו מחרימים אותם. שום משק אינו מחרים אותם. שום תא של חיינו הקיבוציים והמאורגנים איננו מחרים אותם. אנחנו נאבקים איתם.

היה זמן, שכל חיינו המוניציפליים היו מאורגנים בתוך הקליפה של היישוב היהודי ללא חוק, ללא אישור של שלטון, ללא התערבות של שלטון וללא כל זיקה לשלטון. הדברים השתנו.¹⁶ כל קבוצה [בהתיישובות] שלנו מתאשרת על-ידי השלטון עכשיו ומגישה לו את התקנות שלה, ומפרסמת את אלה שמותר להם לחתום בשמה, ודואגת שתהיה חוקית ובסדר. כל המוסדות המוניציפליים עכשיו זקוקים לשלטון, וההסתדרות הקימה מכשיר מיוחד – טוב עשתה שהקימה את המכשיר; היא אומנם איחרה, אבל הדביקה הרבה ועשתה גדולות בשטח זה – לטיפוח משטר מוניציפלי

13 בני מרשק (1975–1909). עלה ב-1929 והצטרף לקיבוץ גבעת השלושה. מפעילי הקב"מ ו"התנועה לאחדות העבודה". לימים לוחם וקצין תרבות של חטיבת "הראל" בפלמ"ח.

14 את רעיון המועצה המחוקקת העלתה ממשלת המנדט בשלהי 1922 במטרה להקים מוסדות נבחרים לתושבי הארץ הערבים והיהודים שיוליכו לשלטון עצמי. התוכנית נפלה בשל התנגדות הערבים. בדצמבר 1935 העלו הבריטים מחדש והפעם נתקלה בהתנגדות נמרצת של היהודים והורדה סופית מסדר היום המדיני בפברואר 1936 בדיוני הפרלמנט בלונדון (ר' 'זמ"ד', עמ' 541 הע' 8).

15 נפתחו מחלקות ממשלתיות למס הכנסה, לעבודה, אפוטרופוס כללי, מועצת האספקה לימי המלחמה. 16 ר' מסמך 4 הע' 11.

מאושר על-ידי השלטון כפי שרצוי לנו.¹⁷ וישנן עכשיו חוקות חדשות של מועצות מקומיות, שהשגנו אותן מהשלטון, ויש עכשיו בסיס אחר למלחמתנו בעיריות המעורבות – היינו, שיש שם באי-כוח פועלים ולא פועלים – על-ידי זה שבאנו לידי מסקנה שעם המשטר הזה מוכרחים להיאבק על-ידי כניסה לתוכו, ולא נוכל להצליח רק על-ידי החרמתו ועל-ידי עמידה מבחוץ. ואנחנו עומדים במצב שממשלת ארץ-ישראל מתכוונת להתערב יותר ויותר בענייני עבודה.

אין מנוס מהמצב הזה. נדע זאת – שאין מנוס! אין מנוס ממצב, שבמדינה הנעשית יותר ויותר מודרנית תתערב הממשלה בענייני עבודה. יש מנוס ממצב שזו תהיה ממשלה זרה, שזו תהיה ממשלת אנגליה, אבל אין מנוס מזה שממשלה תתערב בעניינים אלה. וכל זמן שארץ-ישראל לא תישאר בלי ממשלה – יהיו אולי מהפכות, אנחנו מקווים שתהיינה, אנחנו מקווים לשינויים אולי בדרך רבולוציונרית – אבל לא יהיה מצב ללא שלטון בארץ-ישראל, ולא יהיה מצב שהשלטון בארץ לא יתערב בענייני עבודה – והוא יתערב! הוא יתערב בענייני עבודה על רקע המציאות: שיש פועלים ערבים ויש פועלים יהודים, שיש פועלים יהודים שהם לא כולם מאורגנים, ואם הם מאורגנים לא כולם מאורגנים בהסתדרות אחת, ויש נותני עבודה, ויש צרות עין נגד כיבושי הפועל, ויש תאוות בצע. על רקע היחסים האלה, התנאים האלה, תתבצר התערבות השלטון.

אנחנו נחרים אותם? יוחקו חוקים. יש דרכים רבות של מלחמה ויש דרך של חרם, אבל בתור שיטה אנחנו נחרים את כל זה? נתעלם כאילו הדברים לא היו כלל? הולכת ומוקמת עכשיו מחלקה לענייני עבודה.¹⁸ ושמעתם, כי איזה פקיד המבין בענייני איגודים מקצועיים – שאף פעם לא היה פקיד בשום מושבה אנגלית – יהיה סגן מנהל מחלקת העבודה?¹⁹ הוא מומחה לענייני עבודה. אינני מתברך, חלילה, שמייך נמצא הבנה אצלו. מי יודע איזו צרות צרורות צפויות לנו ממנו. אבל לא נוכל להדביק עליו את התו שהוא "פקיד קולוניאלי". הוא לא היה בשום קולוניה. הוא היה באירופה ובאמריקה. האם נחרים אותו? נתעלם ממנו? האם ננהג כאילו לא היה קיים ואך ורק נילחם בו? או גם ניפגש אותו? ניפגש אותו, נאבק אתו, וננסה למצוא הבנה אצלו וננסה מכל המכונה שהולכת ונוצרת – המכונה של חוקים, של פיקוח, של פקידים, מועצות, ועדות, "פאנל" – ננסה להפיק את המקסימום בעומדנו על שלנו.

17 הכוונה למחלקה המוניציפלית שהדריכה את סיעות הפועלים במועצות המקומיות ופעלה למוניציפליזציה של גושי ההתיישבות העובדת, כגון הקמת מועצות מקומיות אזוריות לגושי היישובים בעמק יזרעאל ובעמק חפר.

18 המחלקה לענייני עבודה בממשלת המנדט הוקמה באפריל 1942 ובראשה הועמד ריצ'רד גרייבס.

19 מדובר באלברט ה' קונס, איש האיגודים המקצועיים באנגליה.

אין לנו ברירה. בשבילנו הדבר הזה בא עכשיו כמכה חדשה, כי יש בזה דבר חדש. אלה הם חבלי הסתגלות קשים: ענייני העבודה, עניין המשא-ומתן בין נותן עבודה ובין פועלים, עניין השכיתה - כל זה נשאר עוד נחלה פנימית שלנו, שעד עכשיו היה לנו בה שלטון גמור, והיתה התערבות מעטה מאוד, או לא היתה כל התערבות מצד השלטון. אבל, כנראה, מהלך העניינים בארץ גזור שינוי על המצב הזה. האם זה צריך להביא לידי יאוש? האם כבר פג כוחה של ההסתדרות? אין לה שורשים? אין כוחה איתה לעמוד על נפשה גם לכבוש כיבושים בתוך התנאים האלה? כמובן זה מחייב גם הסתגלות, גם להתאים את עצמנו למצב החדש, להתמצא בתוך המצב החדש הזה. יש להבטיח ביטחון גמור שהחוק הזה כשלעצמו לא יאריך ימים לאחר המלחמה. אבל אם באנגליה יהיה חוק כזה שאסור לפועלים לשבות, כי אז יהיה מצבנו בהתאם לכך. אבל עלינו להביט על החוק גם לפי התפתחות העניינים שלנו. עלינו לעשות זאת גם מתוך רוחק ראות, לא לפי קוצר ראות. אילו היה המצב כך שעל-ידי עמידה מנגד יש בידינו לבטל את הדבר הזה, כי אז היה מצבנו בארץ אחר לגמרי. כוח כזה אין לנו. אבל יש לנו כוח רב של חיים ושל מלחמה. אל נבזבו את הכוח הזה על-ידי מערכות אבודות.

בתום הדיון התקבלו ההחלטות הבאות:
הוועד הפועל של ההסתדרות יודיע לממשלה, שהוא יביא את השאלה להכרעה בפני פורום הסתדרותי מוסמך, לאחר שהוא יקבל ממנה תשובה שהיא תבטיח את הדרישות הבאות:

- (א) שימוש בחוק רק במפעלים קשורים ישר למאמץ המלחמה.
- (ב) ערובה לתוספת יוקר בהתאם להתייקרות צורכי החיים.
- (ג) ערובה לאי-פגיעה במערכת תנאי העבודה הקיימים ובכללם - קבלת פועלים ופיטוריהם.
- (ד) הכרת נציגות ההסתדרות בכל מקום עבודה שהיא מהווה בו רוב.

מחנה עתלית

שאלות מדיניות

משה שרתוק: במחנה עתלית התקיימה שביתת רעב במשך יום אחד עקב מקרה שקרה שם. אור ליום ה' ברחו שניים מן העצורים דרך פירצה בגדר התיל. המשטרה מצאה את הכלים ואף את אחד המעפילים, שעסק בהברחת האנשים, ושילחה אותו ל[כלא] עכו. התאספו שלושים עצורים מהרוויזיוניסטים ודרשו את החזרתו מעכו. המשטרה התקשרה עם ירושלים וקיבלה פקודה לעמוד, אם יהיה צורך בכך, גם בכוח. המתקבלים קיבלו פקודה להתפזר, וכשסירבו השתמשו [השוטרים] בכוח. חמישה נפצעו קשה ונמצאים בבית-החולים, עשרה נפצעו באופן קל יותר והם נמצאים במחנה. כתוצאה מזה הוכרזה שביתת רעב שנמשכה 24 שעות.

כידוע לחברי ההנהלה, נמצאים במחנה 40 יהודים פולנים, שקיבלו במוסקווה ויזות למען התגייס כאן לצבא [הפולני], אבל בבואם לארץ סירבו להתגייס, ואלה המשיכו בשביתתם. עתה נודע לנו שגם הם הפסיקו את השביתה. היתה שמועה שהמחנה מוקף צבא. שמועה זו לא אושרה עוד.

נמסר כאילו יש לממשלה ידיעות על אוניות מעפילים בדרך לארץ-ישראל.² אם ידיעה זו נכונה היא, הרי זה יכביד מאוד על שיחרור אנשי "דריין".

מחר תהיה לי בעניין זה שיחה עם המזכיר הראשי וייתכן שאקבל ממנו ידיעות. היתה לי שיחה עם פרופ' קסן³ – יהודי צרפתי – המנהל את ענייני החינוך מטעם שלטונות דה-גול. כמובן שהוא רואה את עצמו כצרפתי ולא כיהודי. הוא ביקש מהסוכנות היהודית עזרה מוסרית למען שמור על האיים הקטנים של תרבות צרפתית שנשארו עוד בארץ. אגב, היתה אצל קסן משלחת של מורי העברית בבתי הספר של "אליאנס" הטוענים על אי-קבלת משכורת.

1 סדר היום: א. משכורת חברי ההנהלה; ב. שאלות מדיניות; ג. תקציב לשנת תש"ב.

2 שר החוץ אנטוני אידן דיווח לצ'רצ'יל על השתלשלות העניינים בפרשת "סטרומה" ומסר לו כי אל לורד מוין הגיעו ידיעות סודיות ומהימנות, כי "סטרומה" היא ראשונה בשורת אוניות שנשכרו להפלגה. ר' אבנרי, עמ' 312.

3 פרופ' רנה קסן (1887-1976). משפטן. במל"ע-2 התייצב לימין גנרל דה-גול בלונדון, שמינה אותו שר המשפטים והחינוך בממשלת "צרפת החופשית" בלונדון. ביקר בא"י באמצע ינואר 1942. ב-1943 הסמיך אותו דה-גול לטפל במוסדות "כל ישראל חברים" בעולם.

תקציב תש"ב

המשתתפים הציעו הצעות לחלוקת תקציב הסוכנות למחלקותיה השונות.

משה שרתוק: לא אכנס עתה בביור מפורט של תקציב המחלקה המדינית. זאת אעשה מחר בישיבת ועדת התקציב של הוועד הפועל הציוני [המצומצם]. כמובן שהתקציב שהוצע על-ידי הגזברות בשביל מחלקתי הוא מיטת סדום שלא נוכל לעמוד בה. תקציב של 85,000 לא"י פירוש הדבר 15,000 למחלקה המדינית, כי 70,000 לא"י הם קודש לענייני ביטחון. המחלקה המדינית היא אחת המחלקות, שנגדה טוענים שלא ייתכן שמחסור בכספים יהווה מעצור בפעולותיה – והפעולות מוכרחות להיעשות. מכל מקום, המחלקה לא תוכל לקבל את התקציב כפי שהוצע על-ידי הגזברות.

ועוד מילה אחת על הישיבות:⁴ אני רואה את הישיבות בתקופתנו כנכס תרבותי שאין לוותר עליו. אין אנו יודעים עוד מה ילד יום, ואם היסוד הדתי יתגבר אצלנו בציבוריות היהודית, או ששניהם – היסוד הדתי והחילוני – יתקיימו גם להבא. אבל בתור מוסד לאומי עליון אסור לנו להתעלם מהיסוד הדתי. גם אליבא דאלה הרואים את התהליך של היסוד החילוני שהוא-הוא המתגבר, הרי המעבר ליסוד החילוני צריך להיות עם כל הרכוש של המסורת הדתית. אני חרד מאוד, שאנו נשענים עתה רק על הבסיס החדש כל זמן שלא הספקנו עוד להריק מכלי אל כלי. המצב כיום שהתלמוד הוא נכס תרבותי כביר, והוא מהווה אחד הצינורות העיקריים בתרבות העברית, וויתור על מקור זה בשביל התרבות העברית פירושו דילדול, ואנו כמוסד ציבורי עליון אסור לנו להתעלם ממצב זה.

4 מ"ש נדרש להצעת הרב י"ל פישמן (מימון) להקציב תמיכה כספית רק לישיבות שבהן שולטת רוח ציונית ושפתן עברית.

שמירת שבת

אדון נכבד,

הנני לענות למכתב כב' מיום כ"ט בטבת.²

אין מנהגי "להצטלם בפומבי ובצהרי יום", לא בשבת ואף לא ביום חול, אך אם בכניסתי לאולם של אסיפה, או בצאתי מתוכו, אני נלכד בידי חבר צלמים השוחרים לטרף, איני רואה טעם – וגם אין ביכולתי – לברוח מפניהם. אשר לנסיעה במכונית, אין מנהגי לנסוע בשבת, אך בשום פנים לא אוכל לגזור על עצמי להימנע מנסיעה בשבת בכל מקרה שהוא. מה הן המסיבות המיוחדות המחייבות אותי, במקרה זה או אחר, לשנות ממנהגי – אם מצב בריאות, או דחיפות העניין וחשיבותו או המצב הכללי – על זאת איני רואה את עצמי חייב דין וחשבון. הנני מעריך את פניית כב' אלי לשם בירור העניין ואבקשו לראות את מכתבי זה כמיועד לבירור פנימי בלבד ולא לפירסום.

בכבוד רב,

מ.ש.

1 מאיר בר-אילן (ברלין) (1880–1949). מנהיגי "המזרחי". נשיא התנועה מ-1937. יצג את "המזרחי" במוסדות התנועה הציונית והיישוב. ב-1938 ייסד את עיתון "הצופה" והיה עורכו. על שמו אוניברסיטת בר-אילן.

2 המכתב לא אותר.

הצלת ציוני רומניה

דר' וייצמן יקר,

זה עתה קיבלנו ממשרדך את התכתובת המאלפת, שהתנהלה בין סר קוסמו פרקינסון¹ ופרופ' ניימיר² בעניין ההצעה להתיר כניסה לארץ למספר מוגבל של ציונים מרומניה, שאשרות עלייה הוקצו להם בשעתם על-ידי ממשלת ארץ-ישראל, אלא שהם לא הספיקו לקבלן בטרם עזבה הנציגות הבריטית את בוקרסט.³ אני מניח כי ידוע לך שממשלת ארץ-ישראל דיווחה, לאחר היוועצות בשלטונות הצבא, כי אין ביכולתם "להמליץ על מיתון המדיניות העקיבה של ממשלת הוד מלכותו שלא להתיר הגירה לארץ-ישראל משטח אויב, או משטח כבוש בידי אויב, נוכח הסכנה החמורה של חדירת סוכני אויב למזרח הקרוב והתיכון". אפילו גם כאשר פרופ' ניימיר הציע, שכל מי שבידיהם אשרות כאלה יובאו למחנה מעצר בארץ-ישראל ואיש מהם לא ישוחרר אלא אם כן תאושר זהותו למלוא שביעות הרצון של השלטונות, התקבלה מירושלים תשובה כי השלטונות ממשיכים לעמוד בתוקף רב על דעתם, כי בשל שיקולי ביטחון נבצר מהם לשנות את האיסור שהטילו.⁴

קשה מאוד להביע לפניך את הרגשות שחוללו קביעות אלה בקרב מי שמקבלים בלי הרף דוחות על התרת שובם של טרוריסטים ידועים לשמצה, ושותפים קרובים של המופתי, מסוריה ומעיראק לארץ-ישראל. בשדר קודם שנשלח אליך הובאו

1 קוסמו פרקינסון (1884-1967). מנכ"ל משרד המושבות 1937-1942. נציג לתפקידים מיוחדים במושבות 1942-1944.

2 לואיס ניימיר (1888-1960). היסטוריון, פרופ' באוניברסיטת מנצ'סטר. מזכיר מדיני של הנה"צ בלונדון (1927-1931). גם אח"כ ייצג את הנה"צ במגעים עם הפקידות הגבוהה בממשלת לונדון. לאחר פגישתו עם לוקר וניימיר ב-1.12.1941, שבה העלו גם את פרשת "דריין" ואת נעילת שערי א"י בפני פליטים יהודים המצליחים להימלט ממזרח-אירופה הכבושה בידי הנאצים, כתב פרקינסון ב-31.12.1941 לניימיר:

זכור לך בוודאי, שכאשר נועדת אתי ב-1 בדצמבר העלית את שאלת שחרור 793 הפליטים היהודים שהגיעו לא"י במרס שעבר באוניה "דריין". מזכיר המדינה [לענייני המושבות] ביקש ממני ליידע אותך, כי שקל עניין זה במלואו לאור דיווחו של הנציב העליון, אולם אין הוא נכון לבקש מן הנציב העליון להסכים לבקשתך לשחרר את המהגרים הלא-חוקיים האלה, אשר לפי המדיניות המוצהרת יישארו במעצר עד שיתברר כי אפשר להעבירם למאוריציוס או למקום אחר מבלי להכביד על אילוצי המלחמה (אצ"מ 7569/825).

תרשומת בריטית על הפגישה עם ניימיר ולוקר ר' PRO CO 733/449/26.

3 בריטניה ניתקה את קשריה הדיפלומטיים עם רומניה בפברואר 1941, ובדצמבר 1941 הכריזה עליה מלחמה.

4 ר' דוח מ"ש על פגישתו עם הנציב העליון מק-מייקל, 2.12.1941, יומ"מ ה', עמ' 262-267.

פרטים על שובם של אנשים אלה. עתה נודע, כי למעשה כל הפלסטינים שנמנו עם פמליית המופתי, ושיתפו עימו פעולה אמיצה בארגון מרד רשיד עלי אל-כילאני, ואחר-כך נמלטו עימו לאיראן, הוצאו ממחנה מעצרם והותר להם לשוב לארץ-ישראל. עתה הם נעים פה בחופש גמור, מקבלים פני מבקרים שעזימם הם דנים בנושאים מדיניים ומבצרים בהדרגה את מעמדם לקראת פעילותם בעתיד.

הדבר שאני מבקש להדגיש בהקשר הנוכחי הוא אי-הדמיון המשווע שבהתייחסות ממשלת ארץ-ישראל כלפי שתי הקבוצות: מזה ציונים רומנים, שאין כמוהם נאמנים למטרות בעלות-הברית, ואשר נמסר להם מכבר על-ידי ממשלת בריטניה כי יותר להם לבוא לארץ-ישראל, אך נבצר מהם לקבל את האשרות עצמן בטרם נאלצה הנציגות הבריטית לצאת את בוקרסט, ומזה חבורה של חתרנים, שאיבתם לממשלת הוד מלכותו, ושותפותם ההדוקה עם האויב – בעבר בארץ-ישראל⁵ וזה לא מכבר בעיראק – הוכחה. התרת שובם של ג'נטלמנים אלה אינה כרוכה, ככל הנראה, מבחינת ממשלת ארץ-ישראל, בסכנה כלשהי של "חדירת סוכני אויב למזרח הקרוב והתיכון". סכנה זו חלה אך ורק על הקורבנות האומללים של מעשי הטבח המתחרידים של הנאצים ושל הרומנים, שהתחוללו בבוקרסט ובערי השדה של רומניה.⁶ לדעתה של ממשלת ארץ-ישראל קיימת אפשרות של נוכחות סוכניו של היטלר דווקא בקרב אנשים אלה. חייב אדם לעלעל בכתבי מולייר ודיקנס, כדי להיתקל שם בטיפוסי ימים-עברו, המתאפיינים בהלוך-רוח כזה של פקידים מסוימים של ממשלת ארץ-ישראל, ככל שמדובר בפרשה זו. אין פה ולא כלום עם מדיניות, עם ציונות, עם "הספר הלבן" וכיוצא באלה. מדובר באכזריות בוטה, פשוטו כמשמעו.

אני יכול להצביע לפניך על "מקבילות" מדהימות נוספות. זה כמה חודשים, שכל צ'כוסלובק, יוגוסלבי, פולני או יווני, שעולה בידו להימלט מצפורני הנאצים, אינו מתקשה בהשגת היתר להמשיך דרכו לארץ-ישראל ולשהות פה בינתיים. אולם ברור בלי ספק, כי אין מקום לחשוד בלא-יהודי, המגיע משטח אויב, פחות מאשר ביהודי שנמלט משם. אלא שכפי הנראה אין מקום להתייחסות נוקשה אלא רק לגבי יהודים, כלשונה רבת החומרה של ממשלת ארץ-ישראל בדבר "המדיניות העקיבה של ממשלת הוד מלכותו שלא להתיר הגירה לארץ-ישראל משטח אויב, או משטח כבוש בידי אויב, נוכח הסכנה החמורה של חדירת סוכני אויב למזרח הקרוב והתיכון".

5 על הסתייעות באיטליה הפשיסטית ובגרמניה הנאצית בימי המרד הערבי בשנים 1936-1939, ר' ישראל, עמ' 186-213; אסף, עמ' 196-290.

6 עם הצטרפות רומניה למדינות ה"ציר" ב-1940 הונהגו בה חוקי נירנברג ובוטלה אזרחות היהודים. בינואר 1941 התחוללו פרעות ביהודי בוקרסט, וביוני אירעו פרעות וגירושים בערים ובעיירות שונות (ר' דוח א' דובקין על מצב יהודי רומניה בישיבת הנה"ס ב-11.11.1941 ותגובות בישיבת הנה"ס ב-23.11.1941 (אצ"מ 100/33).

בימים האחרונים טעמנו שוב משהו מטעם היחס הזה. זה עתה היה עלינו להקדיש מאמצים נמרצים כדי למנוע בעד השרידים האומללים של האונייה "סלודור", העצורים זה למעלה מעשרה חודשים בעתלית, מלהכריז שביתת רעב. היה זה באמצע החורף האחרון שאונייה זו, עמוסת פליטים יהודים מארצות הבלקן, עלתה על שרטון בים מרמרה וטבעה. למעלה ממאתיים נוסעים ניספו. יתרה ניצלו בידי אונייה טורקית. כמה מהם אולצו לחזור לגיהנום של אירופה הנאצית, ואילו שישים מצאו "מקום" על סיפון האונייה "דריין 2", אף היא אוניית פליטים, שהפליגה דרך הדרדנלים לחיפה. ב-19 במרס נתפסה אונייה זו ביד אוניית סוור בריטית והובאה לחיפה. נוסעיה נעצרו במחנה עתלית, שם הם כלואים עד היום.

רצוני לשאול מה היה מתחולל אילו קרה הדבר לא בים מרמרה, אלא בים הצפוני, ואילו היו הנוסעים לא פליטים יהודים הנמלטים מהגיהנום הנאצי, אלא פטריזטים נורווגים שביקשו להימלט לבריטניה? נניח, שאונייה שכזאת היתה עולה על שרטון בסמוך לאיים הקברידים, ושישים מנוסעיה היו מוצלים מכלל המאות שהיו על סיפונה - גל חרדה ואהדה היה מציף את האיים הבריטיים. מזון, לבוש ושאר מיני סיוע היו נשלחים חיש מהר לזירת האסון, ראש עיריית אדינבורו היה מכריז על מגבית וכספים ומתנות היו זורמים מכל עבר.

היהה כנמצא אדם, זולת מי שנטרפה דעתו, שהיה טוען כי את אנשי הספינה הטרופה הללו, אשר נמלטו על נפשם מידי האויב המשותף, יש לכלוא ולהשהות חודשים תמימים במחנה מעצר? אבל זה מה שאירע במקרה של הפליטים היהודים האומללים, אשר זה עתה אחוז בנשק הנורא של שביתת רעב, כדי להסב שימת לב אל סבלותיהם לאחר ששניים מהם יצאו מדעתם. מר שרתוק ביקר בעתלית ושוחר עימם, ואך בקושי עלה בידו לשכנעם להימנע מלעלות על מסלול התאבדות. אולם נבצר ממנו להביא להם בשורת תקווה כלשהי להשתחררותם, שכן הממשלה, בהתירה לו לבקר במחנה המעצר, הדגישה באוזניו כי לא יוכל להבטיח להם הבטחה כלשהי בדבר שינוי קרוב של המדיניות הנקוטה לגביהם.

⁷Sapienti Sat!

7 לטינית: ודי לחכימא.

מכתב זה נחתם בידי מזכיר הממ"ד דר' ליאו כהן, אך סגנונו הסמכותי מלמד כי נוסח בהנחיית מ"ש. ברי שהמכתב נשלח מתוך כוונה לאפשר לח"י לשגרור למערכות עיתונים או לאישים שונים, ונראה שלכך מרמזת הסיפא בלטינית.

אבל הקצין שלמה שיף

מר סונדרס יקר,

בשם הנהלת הסוכנות היהודית הנני להביע את רגשות הודעזעותנו מהפשע החדש שנעשה בתל אביב לעיני השמש, ואשר עלה למשטרת ארץ-ישראל בחיי אחד מקציניה האמיצים ביותר, ועלול להביא לידי אבדות נפש נוספות.²

אנו שותפים מעומק לבנו לאבלך ולאבל משטרת ארץ-ישראל על מותו האכזרי ובלא עת של המפקד שיף. שירותו הנועז ללא חת ומסירותו לעניין העם היהודי, לא פחות מלעניין השלום והביטחון בארץ, רכשו לו את הכרת טובתו הנצחית של הציבור היהודי וראויים לשמש מופת לאחרים.

הסוכנות היהודית תתמוך בלב שלם בכל האמצעים היעילים, אשר רק אפשר לאחוז בהם כדי לגלות את כנופיית המרצחים ולשחרר את הארץ והיישוב היהודי מסיוט זה של מעשי שוד ורצח.³

שלך בכנות,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 אלן סונדרס (1886-1964). מ-1920 שירת במשטרת א"י. מפכ"ל המשטרה ובתי הסוהר 1937-1944. מכתב מ"ש פורסם בתרגום עברי בעיתוני 22.1.1942. ר' מסמך 17.

2 ב-20.1.1942 טמן ארגון לח"י מלכודת לקצינים בריטים בחדר ריק על גג בית ברחוב יעל 8 בת"א. לאחר שמילכדו את החדר, פוצצו על הגג מטען, שגרם לתושבי הבית להזעיק את המשטרה. מספר שוטרים ובראשם קצינים הגיעו למקום. כאשר הקצין שלמה שיף נגע בידיה הדלת, התפוצץ מטען רב-עוצמה בתוך החדר והוא נהרג במקום. הקצינים נחום גולדמן, זאב דיכטר וג' טורטון והשוטרים שליין וליסוגורסקי נפצעו. גולדמן וטורטון מתו מפצעייהם ביומיים הבאים (אחרי מותם שיגר מ"ש מכתב תנחומים שני אל סונדרס, "דבר" 22.1.1942).

3 ר' כרוז הוועד הלאומי הקורא להתנגדות לרצחים ולשודדים (ספר התעודות, עמ' 320).

אין סרטיפיקטים למעפילי "סטרומה"

לשלך על 740² אני מודע לעובדות.³ ראשית אין סרטיפיקטים.⁴ החלטת הממשלה לגבי המיכסה הנוכחית צפויה מדי יום. שנית מאחר שמדובר בעולים מארצות אויב ידוע לך הקושי שעורמת הממשלה לגבי ביטול האיסור לגביהם.⁵ מבריק ללונדון מציע שתעשה זאת גם אתה ותסייע בדרכים אחרות.

שרתוק

- 1 ארתור לוריא (1903-1978), עורך-דין, מבכירי משרד החוץ הישראלי. מזכיר מדיני של הנה"ס בלונדון 1933-1940. מזכיר הוועד לשעת חירום של האירגונים הציוניים בארה"ב 1940-1946 ואח"כ חבר משלחת הנה"ס לאו"ם, לימים קונסול ישראל בניו-יורק 1948-1953, שגריר ישראל בקנדה ובבריטניה.
- 2 ב-14.1.1942 הודיע לוריא למ"ש כי מנהל ה"ג'וינט" באירופה, מוריס טרופר, מבקש לשלוח 740 סרטיפיקטים לטורקיה בשביל מעפילי "סטרומה" וכי ה"ג'וינט" מוכן לממן את הוצאות המסע והקליטה של הפליטים ולהקציב לכך 6,000 ל"ש (אצ"מ 681/25).
- 3 מדובר בדיעות שהגיעו להנה"ס עם הגעת "סטרומה" לאיסטנבול בדבר סירובם של שלטונות טורקיה להתיר לפליטי "סטרומה" להמשיך בדרכם לא"י בלי אישור הבריטים. בירושלים, בלונדון ובארה"ב הוחל בפעולה למניעת שילוח "סטרומה" חזרה ללב ים. מ"ש נפגש עם המזכיר הראשי מקפרסון ב-19 בינואר לשיחה בנושאי עלייה ושחרור המעפילים העצורים. הוא פסל את החשש הבריטי מפני החדרת סוכנים נאצים בקרב המעפילים והציע להקציב לנוסעי האונייה רשימות עלייה מתוך המיכסה העומדת להתפרסם. מקפרסון הבטיח להעביר את העניין לשיקול ממשלת לונדון (ר' מסמכים 17 ו-19 על השיחה).
- 4 במועד שיגור המברק עדיין לא קיבלה הסוכנות אישור למכסת העלייה למחצית הראשונה של 1942. רק ב-10 בפברואר 1942 התקבל אישור ל-3,000 רשימות ואז הודיעה הסוכנות על נכונותה להקציב ממכסה זו את המספר הדרוש לנוסעי "סטרומה". בקשתה נדחתה.
- 5 האיסור נקבע ב-27.11.1941 בנימוק של מניעת החדרת סוכני האויב. הנציב העליון חזר והדגיש, כי יש לדבוק בהחלטות המקוריות בנושא זה (ר' מסמך 1).

"סטרומה"

מניח מודעותך לנוכחות האונייה "סטרומה" באיסטנבול שעליה 740 פליטים רומנים. הג'וינט² דוחק השגת סרטיפיקטים בכפוף לבחירתנו³ מוכן לממן ההעברה גם לתרום 6,000 ל"ש להוצאות קליטה. עוררתי השאלה אצל המזכיר הראשי⁴ תבעתי מהממשלה להתעלם במקרה זה מהאיסור על עולים מארצות אויב. הצבעתי על תשובת פרקינסון לניימיר שפירושה אי-קיום איסור קבע אלא היתר שיקול דעת לאחראים המקומיים. המזכיר הראשי הבטיח לעיין ולהשיב. עוררתי גם שאלת 400 המועמדים הרומנים⁵ ותבעתי עיון מחדש. הברק תוצאות הפעולה בענייני "סטרומה" ו"דריין".

שרתוק

-
- 1 ברל לוקר (1887-1971). חבר הנה"ס. מנהל מחלקת הארגון של משרד ההסתדרות הציונית בלונדון 1931-1935. מ-1938 מנהל האגף המדיני של הסוה"י בלונדון.
 - 2 ג'וינט (American Jewish Joint Distribution Committee) - ארגון סעד יהודי אמריקני. נוסד ב-1914.
 - 3 הממשלה נהגה למסור לידי הסוה"י את חלוקת הסרטיפיקטים שהוקצו במסגרת העלייה העובדת.
 - 4 הפגישה עם ג'ון מקפרסון התקיימה ב-19.1.1942.
 - 5 יהודים ברומניה, שזכותם לרשיונות עלייה אושרה, אך לא הספיקו לקבל אשרות בשל סגירת שגרירות בריטניה בבוקרסט עם ניתוק יחסי שתי המדינות בפברואר 1941.
-

ארגון השומרים

אדון נכבד,

הנני לבקש את תשומת לבך לעניין ארגון השומרים העברים בארץ. ודאי ידוע לך כי קיימים שני איגודי שומרים: "אגודת השומרים"² ו"ארגון השומרים"³. האיגוד הראשון נוסד באישורו של הוועד הלאומי והוא נתמך זה שנים בקביעות על-ידי הסוכנות היהודית. אין ספק כי הכוונה היתה מלכתחילה לכנס במסגרת האיגוד הזה את כל השומרים העברים בארץ או לפחות את רובם הגדול, למען יהא האיגוד הזה לגוף חזק המבצר את השמירה העברית בהיקף ארצי. מישאלה זו לא נתקיימה. קם ארגון מקביל המאחד בקירבו, לפי ידיעות שקיבלתי, מספר שומרים לא קטן מזה המאורגן ב"אגודת השומרים", אם לא גדול ממנו. בין שני האיגודים אין כיום כל תהליך של איחוד או התקרבות. המוסדות חייבים אפוא לתת דעתם על עובדת קיומם של שני ארגונים מקבילים בשדה השמירה העברית, ולהסיק מזה את המסקנות הדרושות.

מצב זה, שרק אחד משני הארגונים נתמך כספית על-ידי הסוכנות היהודית, בשעה שאין לו כיום כל טענה להיות הארגון הארצי היחיד או השליט, ובשעה שקיים בצדו ארגון אחר, שווה לו בהיקפו ובתפקידיו – לא יוכל להימשך. או שעל הסוכנות לתת תמיכה שווה גם לארגון השני, ובוזה תהא לא רק הכפלת המעמסה הכספית אלא מעין אישור רשמי לפילוג מחנה השומרים; או שעליה למשוך ידה לגמרי מתמיכה בארגון השומרים, מה שוודאי אינו רצוי.

הנני להוסיף, כי למעשה תובע "ארגון השומרים" זה מכבר את הכרת הסוכנות היהודית בקיומו ואת עזרתה לו על-ידי תמיכה כספית ובצורות אחרות.

ברור, שהפתרון הרצוי ביותר על השאלה הוא מיוגן הגמור של שתי ההסתדרויות. עד כמה שידוע לי, אין משני הצדדים התנגדות עקרונית לאיחוד זולת בנקודה אחת: בעוד ש"אגודת השומרים" מסונפת כחטיבה שלמה להסתדרות העובדים

1 יצחק בן-צבי (1884–1963). עלה ב-1907. ממנהיגי מפלגת "פועלי ציון", וממייסדי "השומר". מ-1931 יו"ר הוה"ל ואח"כ נשיאו. חבר הכנסת הראשונה והשנייה. ב-1952 נבחר לנשיאה השני של מדינת ישראל.

2 "אגודת השומרים בארץ-ישראל" נוסדה בקיץ 1933. במרכזה עמדו כמה מחברי "השומר" לשעבר, בהם אלכסנדר זייד, שביקשו לארגן את עבודת השמירה ברוח "השומר" למטרותיו ועל פי תקנון דומה לתקנון "השומר".

3 "ארגון השומרים" הוקם ב-1937 בחסותו של אברהם שפירא. נימנו עימו שומרים מבני המושבות, שהיו קשורים לאגודת "בני בנימין", ואליהם הצטרפו שומרים שביקשו לראות באיגודם אגודה מקצועית בלבד.

הכללית, "ארגון השומרים", המכיל אומנם בקירבו מיעוט של חברי ההסתדרות, מסרב בתור כלל להיכנס להסתדרות.

לדעתי, אין המוסדות הלאומיים יכולים להציג כתנאי לאיחוד את החברות הקבוצית של איגוד השומרים הארצי להסתדרות העובדים. דומני כי בשעה שנוסדה "אגודת השומרים" לא נקבע מלכתחילה דבר כניסתה להסתדרות. במסיבות הקיימות לא יקום האיחוד אלא על יסוד אי-הצטרפות האיגוד הארצי היחיד להסתדרות העובדים, אולם בתוך האיחוד יוכל להתקיים סניף להסתדרות העובדים.

הנני להציע כי תזמין אליך את נציגי שתי ההסתדרויות – תחילה את אנשי "אגודת השומרים" הפועלת בחסות הוועד הלאומי ואחר-כך את אנשי "הארגון" – ותברר את האפשרות להביאם לידי הסכם על איחוד. הנני סבור כי כדאי לשתף במשא-ומתן את חברי הנהלת הוועד הלאומי א. גולומב ומ. איכילוב.⁴ הואל נא להודיעני את דעתך ופעולתך בעניין זה.

בכבוד רב,
משה שרתוק
הנהלת הסוכנות

4 משה איכילוב (1903–1957). מראשי "הציונים הכלליים". יליד פתח-תקוה. פרדסן. ממייסדי "בני בנימין" והתאחדות האיכרים. נציג האיכרים בהנהלת הוה"ל. חבר נשיאות "מס חירום" 1941–1942. לימים חבר מועצת עיריית ת"א וסגן ראש העירייה.

מערכת החינוך והקהילה החרדית

אדוני,

אני מתכבד לאשר קבלת מכתבך מ-10 בדצמבר 1941 בנושא סיוע ממשלתי לבתי-ספר דתיים מסויימים,² ולהעיר את ההערות הבאות לגביי בשם הנהלת הסוכנות היהודית.

2. בעוד שלגבי המסקנות המעשיות של מכתבך נוטה ההנהלה להסכים איתך בנקודה עיקרית אחת, היא חולקת עקרונית על סידרה שלמה של הנחות שעליהן מושתת הטיעון המובא במכתבך.

3. תחילה אנו מבקשים לחלוק על הגדרתך את היחסים בין הוועד הלאומי ו"אגודת ישראל",³ כמנוסח במכתבך. מקביעתך בסעיף 3 כי "הקהילה היהודית הסטוטורית, שהוקמה על יסוד 'חוקת הקהילות הדתיות',⁴ (...) פועלת מבחינה מעשית באמצעות הוועד הלאומי, שהוא גוף פוליטי יותר מאשר דתי", משתמע שהוועד הלאומי סטה למעשה מן המסלול שנקבע לו. היקש זה אי-אפשר לקבל. המטרה היסודית של הארגון של הקהילה היהודית בארץ-ישראל במסגרת "כנסת ישראל",⁵ כפי שהיא

1 ג'רום פרל. ניהל את מחלקת החינוך הממשלתית בא"י 1937-1946.

2 המכתב לא אותר. ב-21.12.1941 דיווח 'גרינבוים בהנה"ס על מכתבו של פרל ליו"ר הנה"ס. גרינבוים ציין כי במכתב נעשה, בין השאר, "ניסיון חדש לקצץ את זכויותיה של "כנסת ישראל" בשטח החינוך והפעם תחת לחץ 'אגודת ישראל' והצורך לבוא לעזרתם של אותם בתי הספר של היהודים שאינם בתוך הרשת [...] מר פרל קובע במכתבו זה כמה כללים ולפיהם יוצא שהוא צריך לתת גם להם כסף" (אצ"מ 100/33). כ-25% מהתלמידים היהודים למדו מחוץ לרשת החינוך היסודי של הוה"ל, רובם תלמידי מוסדות החינוך החרדי ורשת "אליאנס" (אליאב, עמ' 219). מערכת החינוך של "כנסת ישראל", שמ-1933 נוהלה בידי הוה"ל, מומנה בעיקר מכספי ההסת' הציונית ומיסי הרשויות המקומיות, אך גם ממשלת המנדט השתתפה במימונה ומכוח זה השתתף נציג הממשלה בוועד המנהל למערכת החינוך שהוקם ע"י הוה"ל. גם בתי-הספר שמחוץ למערכת החינוך של "כנסת ישראל" קיבלו מן הממשלה הקצבות. בסוף 1941 ובראשית 1942 הסתמנה במחלקת החינוך הממשלתית מגמה להחליש את מערכת החינוך של הוה"ל ולעודד את בתי-הספר היהודים שמחוץ למערכת זו (רשף ודרור).

3 "אגודת ישראל" - תנועה עולמית של יהודים חרדים. נוסדה בפולין ב-1912 במטרה לסייע בשמור אורח החיים היהודי מול הציונות, היהדות הרפורמית וההתבוללות. בא"י החלה לפעול ב-1919 ונאבקה על זכות התארגנות החרדים בקהילות נפרדות מחוץ ל"כנסת ישראל". מאבק התבוללות זה גרם לממשלת המנדט להגדיר את ההשתייכות ל"כנסת ישראל" כוולונטרית. השלטון הבריטי הכיר באגו"י כעדה עצמאית הרשאית לקיים שירותים דתיים נפרדים.

4 "פקודת העדות הדתיות" פורסמה ב-1926. הפקודה קבעה שהמוסדות הדתיים היהודים יהיו חלק בלתי-נפרד מן המערכת האוטונומית של הישוב.

5 ר' מסמך 4 הע' 10.

משתקפת גם בתקנות שאושרו רשמית, לא היתה רק לספק את הצרכים הדתיים של הקהילה. המטרה היתה להקים גוף שייצג כללית את יהודי ארץ-ישראל, והיה מוסמך באופן מלא לדאוג לצרכיו החינוכיים, החברתיים והקהילתיים וכן גם הדתיים; העובדה שדבר זה נעשה במסגרת "חוקת הקהילות הדתיות" נבעה ממערכת ה"מילט" העותמאנית,⁶ שכבר היתה בנמצא, ואשר לפיה אורגנו הקבוצות הלאומיות או האתניות השונות במסגרת הקהילות הדתיות. משמעותו של המונח "דתי" כאן הוא יחידה של אוטונומיה, אבל אין מונח זה מגדיר בלעדית את תפקידיה. ככל שהייצוג הכללי של היישוב כולל את ייצוג האינטרסים המדיניים שלו, מן הדין לתאר את הוועד הלאומי כגוף מדיני, ובפעילותו ככזה אי-אפשר לראותו כחורג מתחומיו.

4. לעומת זה, תיאור "אגודת ישראל" כ"אגודה דתית", במנוגד למפלגה פוליטית, אינו עולה בקנה אחד עם העובדות. "אגודת ישראל" היא ארגון פוליטי בעל מצע דתי, אם כי אין הוא אך ורק דתי. וכן אי-אפשר להגדירה כבעלת מונופולין על הדת בקרב העם היהודי. חברי ארגון "המזרחי"⁷ (המסונף לסוכנות היהודית ומהווה חלק של "כנסת ישראל"), שביניהם מצויים רבנים נודעים רבים ברחבי עולם, לרבות שני הרבנים הראשיים של ארץ-ישראל,⁸ אינם דתיים פחות מחברי "אגודת ישראל". ככל שהמונח "אגודה דתית" הוא הגדרה נאותה של "אגודת ישראל", הוא יכול לחול באותה מידת דיוק על "המזרחי", שהוא מפלגה פוליטית, אם כי עמדתה לגבי כמעט כל הנושאים נקבעת על יסוד השקפתה הדתית. יתר על כן, ישנם יהודים רבים, דתיים לחלוטין, שאינם נמנים עם ארגון פוליטי כלשהו. יש להדגיש כי הדת היהודית אינה מכירה בגווונים שונים של הלכה או מעשה. לפיכך לא דרגת אדיקות דתית גבוהה יותר היא העומדת ביסוד קיומה של "אגודת ישראל" כארגון נפרד, אלא סירובה להצטרף מרצון לשיתוף פעולה מאורגן עם יהודים לא-דתיים. מכאן היבדלותה מ"כנסת ישראל" וסירובה להצטרף לסוכנות היהודית. מכאן הופעתה בזירה הציבורית בארץ-ישראל כגוף פוליטי עצמאי. ארגוניה המקומיים של "אגודת

6 "מילט" - עדה דתית מוכרת באימפריה העותמאנית. נהנתה מאוטונומיה בתחומי דת, משפט ותרבות. משטר ה"מילט" הנצית קיום נפרד של המסגרות העדתיות באימפריה.

7 "המזרחי" - תנועת הציונות הדתית. נוסדה ב-1902 בסיסמת "א"י לעם ישראל על-פי תורת ישראל". שמה נגזר מראשי תיבות של "מרכז רוחני". בשנות ה-20 של המאה העשרים פיתחה רשת חינוך אוטונומי (הורם הדתי), יזמה את הקמת הרבנות הראשית לא"י והיתה שותפה במרבית הקואליציות של ההנה"צ והסוה"י.

8 ב-24.2.1921 כינס הנציב העליון הרברט סמואל אסיפת רבנים ונציגי ציבור לשם בחירת מועצת רבנות ראשית, וב-1.4.1921 פירסמה הממשלה "הודעה בדבר בחירת מועצת רבנות לא"י", שקבעה כי בראש המועצה יעמדו שני רבנים ראשיים, אשכנזי וספרדי, וכי הממשלה תכיר במועצת הרבנות ובכל בית-דין שיוסמך על-ידה כסמכויות יחידות בענייני הדין היהודי.

ישראל" בארצות אחרות עוסקים גם הם מאז ומתמיד בעניינים פוליטיים, לרבות השתתפות עצמאית בבחירות קהילתיות, עירוניות ופרלמנטריות ובקיום סיעות מפלגתיות, עיתונות מפלגתית ופעילויות אחרות הנובעות מקיום מנגנון מפלגתי. 5. שנית, עלי לקבוע כי קיומם של מספר "בתי-ספר דתיים", מלבד אלה של "אגודת ישראל", מחוץ למערכת החינוך של הוועד הלאומי, נובע בעיקר בשל סיבות שונות לחלוטין מהתנגדות מצפונית של הורים לכך שילדיהם יתחנכו בחסות הוועד הלאומי, כפי שנאמר במכתבך. הסיבות לקיומם הנפרד של בתי-ספר אלה הן, ראשית, סירובם להחליף את היידיש או הלדינו בעברית כלשון הלימודים; שנית, ההוראה הבלתי-מספקת של מקצועות חילוניים בבתי-ספר אלה, הפוסלת את כלילתם במערכת בתי הספר העבריים; שלישית, המסורת החינוכית הכללית השוררת בקרב קבוצות נחשלות באוכלוסייה; ולבסוף, סירוב האחראים לבתי-ספר אלה לוותר על הייתרון שבאיסוף כספים עצמאי בארץ-ישראל ובחו"ל, וכן על אינטרסים עצמאיים אחרים, מקצועיים ונכסיים. בשל המצוקה פרי מצב המלחמה פנו כמה מבתי-ספר אלה אל הוועד הלאומי בבקשת הצטרפות וסיוע, וכמה מהם אכן התקבלו, כגון תלמוד תורה "דרך ציון" ושני תלמודי תורה של הקהילה הפרסית בירושלים, וכן גם ארבעה תלמודי תורה בתל אביב.

6. שלישית, את ההנחה המובעת בסעיף 7 של מכתבך, כי בתי-הספר של הוועד הלאומי קיימים רק למען ילדיהם של "הציונים הפוליטיים", או של "חברי ארגונים מפלגתיים", או שהם נוהגים אפליה לטובת ילדי עולים ממוצא מערבי כנגד ילדים ילידי ארץ-ישראל או ילדים מזרחיים, יש לשלול כחסרת שחר. וככל שיש מקום להסיק מסעיף 6 במכתבך, כי ילדים ילידי ארץ-ישראל מועדפים במוסדות מערכת החינוך של הוועד הלאומי על פני ילדי עולים, יש לשלול גם מסקנה זו. מעולם לא נקבעה קבלת ילדים למערכת בתי-הספר של הוועד הלאומי על יסוד שיקולים כלשהם של מוצא, שייכות עדתית או השתייכות מפלגתית של הוריהם. למעשה, אפילו ילדים לא-יהודים מתקבלים לבתי-הספר של הוועד הלאומי, אם כי אך טבעי שמספרם מועט מאוד. מאחר שאין שום הבחנה בין ילדי עדות שונות, אין האחראים על מערכת החינוך העברית רושמים כלל את המוצא העדתי של התלמידים, אך לפי שידוע לנו, יש ברשות מחלקתך נתונים סטטיסטיים המלמדים מהו אחוז התלמידים מבני עדות המזרח הלומדים בבתי-הספר העבריים, לפחות במקומות כמו ירושלים וטבריה, שם עדות המזרח מהוות רוב. מן הראוי לציין בהקשר זה, כי בנוסף למספרם הגדול של ילדים מזרחיים הלומדים בבתי-הספר הכלליים, יש במערכת החינוך העברית בתי-ספר מיוחדים לילדים תימנים בירושלים, בתל-אביב ובכמה מן היישובים, וכן גם בתי-ספר מיוחדים לילדי העדה הספרדית והעדה הפרסית בירושלים. בקצרה, ההנחה המשתמעת מסעיף 9 של מכתבך, כי יהודי ארץ-ישראל

נחלקים באופן חותך לקבוצה של לא-דתיים ומפלגתיים מזה, ולדתיים וללא-מפלגתיים מזה, וכי רק הקבוצה הראשונה מתקבלת לבתי-הספר של הוועד הלאומי, אינה נכונה בעליל. ראשית, אדיקות דתית אינה עומדת בשום פנים ואופן בסתירה להשתייכות מפלגתית. שנית, עובדה נחרצת היא שבקרב הילדים המתחנכים בבתי-הספר של הוועד הלאומי יש אלפים רבים של ילדי משפחות דתיות, וכן גם אלפים רבים של תלמידים שהוריהם אינם משתייכים למפלגה כלשהי.

7. העובדות שהובאו לעיל אין פירושן, בשום פנים, כי לא קיימת בעיה – או כי יש כוונה להמעיט בבעיה – של ילדים יהודים שאינם נהנים מלימודים נאותים או אינם לומדים כלל. אולם ככל שניתן להחיל את הקביעה המפורסמת של דישראל בדבר "שני עמים" על מצב הדברים ביישוב, יש להחילה מאותה בחינה שהחיל דישראלי לגבי אנגליה בימי נעוריו, כלומר: "שני עמים" חצויים בשל מחסומים חברתיים או דתיים, ולא בשל הבדלי מוצא או השקפות פוליטיות או דתיות.⁹ בקצרה, הבעיה שעמדה על הוועד הלאומי להתמודד במישור זה מתחוררת מכוח המספרים הבאים: מתוך 291,400 לא"י שיידרשו להפעלת בתי-הספר העממיים של הוועד הלאומי בשנה הנוכחית, רק 79,500 לא"י יבואו מתוך הקצבות מרכזיות (של הממשלה ושל הסוכנות היהודית, ותרומת הוועד הלאומי עצמו), ואילו ההפרש בסך 211,900 לא"י יכוסה ממקורות מקומיים, רובו הגדול מתוך שכר הלימוד שישלמו ההורים. בעיית החינוך הבלתי-מספיק, הניתן לילדי המשפחות העניות יותר, חריפה במיוחד בירושלים, בטבריה ובצפת, שבהן מתרכזות רוב האוכלוסייה המזרחית. הבעיה קיימת ועומדת חרף העובדה, שחלק ניכר יחסית של ההקצבות המתקבלות מן הממשלה ומן הסוכנות היהודית מוקצה על-ידי הוועד הלאומי לערים אלה – ההקצאה הכללית לתלמיד היא 3,530 לא"י בירושלים ו-730 לא"י בתל-אביב.¹⁰ מאחר ששכר הלימוד המתקבל מתלמידי עדות המזרח נמוך ביותר, התרופה היחידה היא בהטלת מס חינוך עירוני, שיאפשר לעדות היהודיות בערים אלה לשאת על שכמן את העול בדומה לעול שמוטל בתל-אביב. אולם הממשלה סירבה לעשות שימוש בשיקול הדעת שניתן לה לפי "תקנת החינוך, 1933", ולהטיל מס כזה בירושלים. הוועד הלאומי, חרף קשייו הכספיים, נטל על עצמו, כפי שצויין לעיל, מעמסה נוספת בצרפו למערכת החינוך העברית כמה תלמודי תורה, ובאותו זמן סייע למועצת הקהילה היהודית בירושלים בהעניקו לימודים חנים בכיתות מיוחדות לילדים שאינם לומדים בבתי-ספר. האמצעי האחרון הוא אומנם פתרון ארעי, אולם המעבר מפתרון ארעי לפתרון מלא אינו אלא

9 בספרו "סיביל או שני העמים" (1845), הבלית המדינאי והסופר האנגלי ממוצא יהודי בנימין דישראלי (1804–1881) את הפער בין עניים ועשירים שנוצר בעקבות המהפכה התעשייתית, והציג את שני המעמדות כשני עמים שונים, מנוכרים זה לזה.

10 מדובר בבתי-הספר היסודיים של הוה"ל.

שאלה כספית. נכון בהחלט, כפי שצויין בסעיף 6 במכתבך, כי כמה "ילדים וילדות (...)" מארץ-ישראל או ממוצא מזרחי (...) לא לומדים כלל, או לומדים מקצועות חילוניים במידה בלתי-מספקת, במיכנים שפעמים רבות לוקים בצפיפות יתר ובתנאי תברואה גרועים". אולם תלייתם של עובדה זו ב"התנגדות מצפונית" של הורי הילדים והילדות הללו להסתייע במיתקני הלימוד של הוועד הלאומי מחטיאה את מהותה של הבעיה. המיגור המזרחי והמיגור הדתי של הקהילה היהודית הירושלמית הם המהווים רוב גדול בקרב התלמידים היהודים הלומדים בבתי-ספר של המיסיונים הנוצרים. רבים נוטים לשלוח את ילדיהם לבתי-ספר אלה בשל שיקולי קריירה, אולם הסיבה העיקרית שביסוד תופעה מדעימה זו היא עוני. יהיה המניע אשר יהיה, ודאי שההתנגדות המצפונית לשליחת ילד יהודי לבית-ספר של "המזרחי" אינה יכולה להיות גדולה מזו של שליחתו להתחנך בידי כמרים נוצרים.

8. ההסברים שלעיל, המובאים בשם הנהלת הסוכנות היהודית, דיים להוכיח כי ההנהלה מתייצבת באופן מלא מאחורי ההשקפה שהובעה על-ידי החתום מטה בשיחתו איתך, כי "לכל ילד יהודי זכות ליהנות במידה שווה מכל השירותים החברתיים בלא תלות ברגשות הדתיים או הפוליטיים של הוריו". כפי שכבר נאמר, הסוכנות היהודית סבורה כי מערכת בתי-הספר העבריים מנוהלת בידי הוועד הלאומי בתואם מלא עם עיקרון זה. יש להוסיף, כי מאחר שמערכת החינוך העברית נחלקת לשלושה זרמים,¹¹ המייצגים את השקפות העולם העיקריות השוררות ביישוב היהודי ואשר נודעת להן השפעה על החינוך, ניתן לראותה כמערכת כוללת לגמרי עד כי אי-אפשר לשום קבוצה חשובה של הורים יהודים בארץ-ישראל לטעון בצדק, כי בשל התנגדות מצפונית נמנע ממנה לשלוח את ילדיה למערכת חינוך זו. אכן, דאגה לקיום מידה סבירה של סובלנות בתחום החינוך היא שגרמה להקמת מערכת החינוך התלת-זרמית של הוועד הלאומי, והנהלת הסוכנות אינה יכולה שלא להביע מידה של תמיהה על תביעתך למידה נרחבת אף יותר של גיוון נוכח דרישתך, בכמה מקרים, למיזוג "המזרחי" עם בתי-הספר הכלליים. עם שהנהלת הסוכנות היהודית מודעת היטב לצורך בגיוון בתחום החינוך, היא סבורה, ולו רק מתוך שיקולים מעשיים, כי אי-אפשר לממש כל גון של השקפה רוחנית או פוליטית בקהילה כה מורכבת כיישוב היהודי הנוכחי. אפשר שאינך מודע לקיומו של גוף לא בלתי-ניכר של בעלי השקפות דתיות קיצוניות, אשר לגביהם אפילו "אגודת ישראל" כארגון פוליטי, ובתי-הספר שלה על שום הציפוי החילוני הדקיק שלהם, נתפשים כדבר תועבה.¹² אם הטיעון המובא במכתבך יתווה עד סופו ההגיוני, כי אז לא תימצא שום

11 הזרם הכללי, זרם העובדים והזרם הדתי.

12 הכוונה ל"נטורי קרתא", קבוצה חרדית קיצונית שפרשה מ"אגודת ישראל" ב-1935. את ילדיה חניכה במוסדות נפרדים בלשון יידיש.

סיבה לכך שנקודת המבט של אותה קבוצה לא תיענה באותה מידה של התחשבות ליברלית כגון זו שאתה תובע למען "אגודת ישראל".

9. יש להסכים ללא הסתייגות, כמסקנה מעשית ישירה מעיקרון השוויון שהוכר בפסיקה שלעיל, שכל הילדים היהודים, הלומדים בבתי-ספר העומדים בתקנים אחידים מסויימים, יהיו ראויים ליהנות מתמיכה ממשלתית בחינוכם. לשאלת התקנים האחידים נודעת חשיבות חיונית לא רק מנקודת מבט של חינוך כללי, אלא בייחוד לאור המטרה של מיווג יהודי ארץ-ישראל לעם אחד. יצויין, כי אתה מתנה הקצבה לבתי-ספר דתיים בכך ש"יאמצו ויממשו ביעילות תוכנית לימודים מאושרת או הוראה חילונית" (סעיף 15), וכי אתה "מצפה כי בתי-הספר [הדתיים] אשר יוקצב להם כסף זה ישפרו את הלימודים החילוניים עד כדי הכרתם כזכאים למעמד כגון זה של בתי-הספר הציבוריים היהודים, ואם ירצו בכך, יהיו זכאים להשתייך באופן מלא למערכת של הוועד הלאומי" (סעיף 19). הסוכנות היהודית מסכימה בכל לב עם התנאי האחרון לגבי הלימודים החילוניים, אולם היא מניחה שהוא כולל, כאחד התקנים האחידים החיוניים, גם את השימוש בשפה העברית כשפת הלימוד. עיקרון יסוד זה של חינוך יהודי מודרני בארץ-ישראל מבטא לא רק את רצון העם היהודי והחלטתו הנחושה, אלא גם את יישומה הישיר של "הצהרת בלפור". לדעתה של הסוכנות היהודית, בתי-ספר יהודים שאינם מושתתים על עיקרון זה נוגדים את טובת הכלל, אינם מכשירים את תלמידיהם לחיים בארץ-ישראל, ומשום כך מאבדים את זכותם לסיוע ציבורי.

10. קביעת האפיק שבאמצעותו יקבלו בתי-הספר הדתיים את חלקם בסיוע הממשלתי היא סוגייה שעדיין טעונה בירור. ככל שמדובר בבתי-ספר דתיים שאינם שייכים ל"אגודת ישראל", הרי שעל יסוד ההנחה שהם עומדים בתקנים המינימליים של הלימודים החילוניים, ובשימוש בעברית כשפת הלימוד, אין לצפות להתנגדות כלשהי מצד הוועד הלאומי לכלילתם במערכת החינוך העברית, וכן גם לא תהיה התנגדות כלשהי מצד הוועד הלאומי – אם רק יהיה הדבר ביכולתו – להקציב כספים לצעד זה. התהליך של אינטגרציה זו, כפי שצויין לעיל, כבר החל, ואין ספק כי ככל שמחלקת החינוך [הממשלתית] תעודד אותו, הוא יואץ. נותרת אפוא שאלת בתי-הספר של "אגודת ישראל". בשל הסיבות שנמנו לעיל אנו מתקשים להשלים עם הזכות המוסרית של ההורים המשתייכים ל"אגודת ישראל" לסרב לשלוח את ילדיהם למערכת החינוך העברית של "כנסת ישראל". אף על פי כן, אנו סבורים כי הילדים המתחנכים בבתי-הספר של "אגודת ישראל" זכאים לסיוע ממשלתי, ונוכח המצב המשפטי והפוליטי העובדתי של פרישת "אגודת ישראל" מהקהילה היהודית של ארץ-ישראל, שנעשתה כחוק, וסירובה להכיר בסמכות הוועד הלאומי, אנו סבורים כי מן הנמנע שכמות מסויימת של ההקצבה הממשלתית לחינוך היהודי

תועבר לבתי-הספר של "אגודת ישראל" במישרין, אולם תמיד בתנאי שיעמדו במינימום התקנים הכלליים של החינוך היהודי בארץ זאת.

11. אנו מבינים כי אינך עומד על ההצעה, שבתי-הספר הדתיים שמחוץ למערכת בתי-הספר העבריים יקבלו סיוע כספי מיוחד מן הסוכנות היהודית. אולם מאחר שנושא זה נרמז בסעיף 12 של מכתבך, מתבקשת תגובה. כידוע לך, הסיוע של הסוכנות היהודית למערכת החינוך העברית בשנה הנוכחית מסתכם ב-40,000 לא"י. הקצבה זו מייצגת את הגבול שאליו יכולה הסוכנות היהודית להגיע בנסיבות הנוכחיות, והיא נתאפשרה רק מכוח קיצוצים מכאיבים בסעיפי הוצאה חיונים אחרים. יש לזכור, כי בנוסף להקצבה זו מוציאה הסוכנות היהודית השנה 27,350 לא"י למטרות חינוכיות ותרבותיות אחרות, לרבות השכלת מבוגרים, קידום הספרות והאמנויות, פעילויות ספורט ואחרות, ותמיכות בטכניון בחיפה ובישיבות. סכום זה אינו כולל את ההוצאות על חינוך והכשרת ילדים וילדות עולים ביישובים חקלאיים ובמוסדות אחרים במסגרת תוכניות "עליית הנוער". אשר לישיבות, דומה כי מן העניין לציין שכמעט כל המרכזים האלה של לימוד תורני גבוה, המתבצע לפי עקרונות דתיים מוקפדים, מתנהל על-ידי ועדה שבראשה עומד הרב הראשי של "כנסת ישראל", וכי רבים מהם נתמכים כספית על-ידי הסוכנות היהודית. אין צורך לומר, כי ככל שבתי-ספר דתיים נוספים יצטרפו למערכת החינוך העברית, הם ייהנו מן ההקצבה של הסוכנות היהודית יחד עם בתי-הספר האחרים. אשר לבתי-הספר של "אגודת ישראל", הרי שלבד מאי-היכולת המעשית של הסוכנות היהודית להגדיל את הוצאותיה בתחום החינוך, אין היא רואה לפניה אפשרות להושיט סיוע כספי לבתי-ספר אלה בשל סיבות עקרוניות. הסוכנות היהודית כופרת בזכות המוסרית של "אגודת ישראל" לפרוש מ"כנסת ישראל". היהודים הרבים ברחבי עולם, התורמים לקרנות הסוכנות היהודית, מאוחדים ברצונם לראות את יהודי ארץ-ישראל מונהגים בידי הסוכנות היהודית ומאוחדים בארגון אחד וכולל של היישוב. הם רואים ב"כנסת ישראל" את הגוף הכוללני הזה. תומכי "אגודת ישראל" לא רק אינם תורמים לקרנות הסוכנות היהודית, אלא פעמים רבות עוסקים בגיוס כספים לקרנות מתחרות. אם, בשל כל הסיבות הללו, תתעקש "אגודת ישראל" על קיום מערכת חינוך משלה בארץ-ישראל, יהיה אשר יהיה הגמול שיינתן לתבריה על-ידי הממשלה כמשלמי מיסים וכאזרחים, היא לא תוכל להציג תביעה כלשהי לסיוע מהסוכנות היהודית.

12. לבסוף, לא נוכל להימנע מתגובה - בהקשר של ההיבט הכספי של הבעיה - על קביעתך בסעיף 11, כי מחלקתך "לא תמליץ על הגדלה כלשהי של התמיכה הכללית בחינוך היהודי מעבר למה שניתן מכוח היחס שבין אוכלוסיות גילאי בתי-הספר הערבים והיהודים" וכי מכיוון ש"לא פחות מ-50% מן המבקשים להתקבל לבתי-הספר הערבים הממשלתיים מסורבים מדי שנה (...) לא יהיה אפשר להקצות סכומים

ממשלתיים נוספים בשביל בתי-ספר יהודים, אלא אם כן יאוזן הדבר בהוצאות גדולות יותר בשביל בתי-ספר ערביים לפי חישוב יחסי מדוקדק".¹³ לעיל כבר צוין, כי רק קיומם של בתי-הספר העממיים של מערכת החינוך העברית עולה ליישוב, בתמיכות מוניציפליות ובשכר לימוד, קרוב ל-212,000 לא"י. התמיכה הממשלתית לתקציב בתי-ספר אלה היא 56,000 לא"י. באותו זמן, הממשלה מוציאה על בתי-הספר העממיים שלה, שמספר הילדים הערבים הלומדים בהם הוא כמספר הילדים היהודים הלומדים בבתי-הספר של הוועד הלאומי, הרבה מעבר ל-200,000 לא"י. לעובדה שהאוכלוסייה הערבית תורמת לחינוך ילדיה קרוב ללא-כלום בצינורות המוניציפליים, ומעט מאוד בתשלום שכר לימוד, נודעת השפעה ישירה על הבעיה. אנו טוענים, כי אם תימצא אפשרות להביא את הקהילה הערבית לידי הגדלת תרומתה, יפחת יותר ויותר מספר הילדים הערביים שיוותרו מחוץ לבתי-הספר, וכך יהיה אפשר להתגבר על המצב האנומלי המתבטא בעובדה שהוועד הלאומי מקבל מן הממשלה רק 19% מתקציב בתי-הספר העממיים שלו.

בנאמנות,¹⁴

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

13 הממשלה הקציבה לחינוך הילדים בגילאי 4-15 סכום שווה לגולגולת לבני היישוב הערבי והיהודי.

14 הנוסח שהיה שגור באותם ימים לסיום מכתבים רישמיים: "אני מתכבד להיות, אדוני, משרתך הנאמן", תורגם פה, ובמכתבים אחרים שנכתבו באנגלית, ל"בנאמנות".

עלייה, "סטרומה", לח"י

שאלות מדיניות

משה שרתוק²: בשבוע שעבר היתה לי שיחה עם המזכיר הראשי בעניין מעפילי "דריין" ובענייני עלייה בכלל. שיחה זו מעוררת דאגה. הממשלה אינה רואה את שאלת מעפילי "דריין" כעומדת על הפרק. כבר טילגרפתי לחברים בלונדון והסברתי להם כי עניין המעפילים תלוי בהחלטת הממשלה שם, וביקשתי מהם לעמוד על המשמר. טרם קיבלתי תשובה.

בשיחה זו עוררתי את שאלת העולים מרומניה, שאושרו בזמנו לעלייה, אולם טרם הספיקו לסדר את הוויות והנה הוכרזה רומניה כארץ אויב. הוספתי, כי ממכתב פרקינסון³ איש משרד המושבות, אפשר להבין כי אין איסור כללי על עלייה מארץ אויב, אלא הכל תלוי בשיקול הדעת במקום.⁴ המזכיר הראשי שב והדגיש את הסכנה שיש באישור עלייה מארץ אויב. הסברתי לו, שלא הוכח עד כה כי מרגל נאצי הצליח להגיע לארץ בתור עולה. המזכיר הראשי טען כי בכלל יהיה קושי רב בזיהוי האנשים. הצעתי, כאמצעי זהירות, שיחזיקו את האנשים במחנה ואנו נוהה אותם אחד אחד. גם על זה העיר המזכיר הראשי שהדבר מסובך מאוד וגם הסוכנות היהודית אינה יכולה להכיר כל עולה ועולה. הוא הבטיח לעיין בשאלה זו מחדש.

כידוע, נמצאת בקושטא האונייה "סטרומה" עם פליטים מרומניה. האונייה הגיעה לשם מזמן וחל קלקול במכונות, והיא נשארה עומדת בנמל. קיבלנו עתה ידיעה מה"ג'וינט" כי הוא מוכן להקציב כספים להוצאות הנסיעה של האנשים לארץ, וכמו-כן סכום מתאים לקליטתם פה. כן מוכן ה"ג'וינט" למסור את בחירת העולים לידינו. פניתי בשאלה זו למזכיר הראשי וביקשתי ממנו לאפשר לנו לציין מקרב פליטים אלה מועמדים לעלייה. לשאלתו השבתי כי הכוונה למאות אחדות. לא ניתנה תשובה שלילית במקום, אלא הבטיח לברר את הדבר ולהודיע לנו. בינתיים נודע לנו כי על-ידי השתדלות פרטית נשלחה לאיש אחד הנמצא על סיפון "סטרומה" ויוה כתייר. אשתמש בתקדים זה בשיחה הבאה עם מר מקפרסון.

1 סדר היום: 1. שאלות מדיניות; 2. שאלות כספיות; 3. מצב כספי; 4. קבלת חופשה.

2 בפתח דבריו קרא מ"ש את מכתבי ב"ג מלונדון, מאוקטובר-נובמבר 1941, שבהם דיווח על שיחתו עם ג'ון ווינאנט, שגריר ארה"ב בבריטניה. מגעי ח"ו וב"ג עם ווינאנט נועדו לרכוש את אהדתו לרעיון הקמת הצבא היהודי ולגייס את השפעתו בלונדון ובווינגטון בנושא זה.

3 ר' מסמך 11 הע' 2.

4 על בעיית העלייה מארצות אויב ר' יומ"מ ה, עמ' 58, 161-162, 173, 265.

דיברתי אתו גם על העלייה מרוסיה והקשיים בהשגת הוויות שם, שכן כל עולה צריך לנסוע לקוויבישב בשביל לקבל את הוויה, וזה דבר כמעט בלתי-אפשרי. היות ובטשקנט⁵ יש נציגות פולנית, יכולה הממשלה [הבריתית] להיעזר בנציגות זו; היא תזהה את האנשים ותעביר את הפספורטים לקוויבישב. הוא הבטיח לברר את העניין ולהודיענו.

כן עוררתי את השאלה של שליחת בא-כוח הסוכנות היהודית לרוסיה, ומסרתי לו על הקשיים שאנו נתקלים בהם. הצעתי: א) שאיש מהסוכנות היהודית ייסע גם כשליח הממשלה; ב) אם זה בלתי-אפשרי, שיישלח לרוסיה פקיד הממשלה, כמובן יהודי. המזכיר הראשי רשם לפניו את הדבר והבטיח את תשובתו.

בסוף השיחה אמר המזכיר הראשי, שהנציב העליון ביקש ממנו לקרוא בפני את מכתב אחד הגנרלים במצרים לנציב העליון ואת תשובתו-הוא.

במכתב עומד הגנרל על כך שבקרוב החיילים הבריטים [בא"י] הולכת ומתפשטת שנאת ישראל. דבר זה בולט מן המכתבים הנשלחים הביתה. הסיבה לכך – רווחים מופרזים. החיילים מרגישים שפושטים מעליהם את העור, ועיקר התלונה היא על היהודים. במכתב יש רמז שהסוכנות היהודית היתה יכולה לעזור בעניין זה, שהרי הסוכנות היהודית מבינה כי החיילים האלה הם חלק מקרב הבוחרים [בבריתניה] והם עלולים להשפיע על הממשלה כשתעמוד שאלת ארץ-ישראל על הפרק.

בתשובתו העיר הנציב העליון, כי לא נכון יהיה לתלות את הקולר דווקא ביהודים. השאלה היא כללית. נכון, אומנם, שליהודים יש מה למכור, אבל הערבי עושה בדיוק אותו דבר, אלא שהוא מצליח "לפרק את הנשק" על-ידי בת-צחוק. הטענה על יוקר החיים אינה רק כנגד הציבור, אלא גם כלפי הממשלה, המתלבטת בשאלות אלו ואינה מוצאת את הדרך לתיקון המצב. אין ספק שהציבור היהודי בכללו מצטער על המצב, וזה לא רק מתוך נימוקים יהודיים. שהרי העלאת המחירים פוגעת קשה גם בציבור המקומי. הנציב חושב, שגם אם כל המוסדות, הרוחניים והגשמיים, יתאחדו וישבו על המדוכה, לא יוכלו למצוא תרופה רדיקלית.

ביקשתי מהמזכיר הראשי למסור לנציב העליון את הערכתנו לתשובה היפה שנתן. אנו, כמובן, נעשה את הכל לעזור בעניין זה.

באותו יום נפגשתי עם סר מונקטון בירושלים. היחס היה אדיב, אבל בזה בלבד אין להתנחם. רציתי לחזור אל השיחה ביחס למעפילי "דריין", העלייה מרוסיה ושם יהודי לפלוגות [ה"באפס"], אבל סר מונקטון השיב כי טוב יהיה אם נפנה ללונדון, שהרי שם יש לנו ידידים. הערתי לסר מונקטון, כי הציבור היהודי מרגיש את עצמו נעלב, מפני שסר מונקטון לא מצא לנכון להזכירם בשידורו האחרון.⁶ תשובתו היתה

5 בירת הרפובליקה הסובייטית אוזבקיסטן. רוב פליטי פולין בבריה"מ שולחו לרפובליקה זו ולרפובליקות הסובייטיות האחרות שבמרכז אסיה.

כי גם הערבים טוענים כלפיו על שלא הזכירם, אבל הבטיח כי באחת השיחות הקרובות ישתדל לתקן את הדבר.

אתמול ביקר אצלי אורח אמריקני. החברים זוכרים את ביקור הקולונל דונוויל,⁷ שקיבל עתה את תיק התעמולה בממשלת ארה"ב. למעשה הוא משמש צינור שדרכו עוברת האינפורמציה למשרד הנשיא וגם ממלא כמה תפקידים מיוחדים. האורח, מורין שמו, הוא שליחו של דונוויל, רוצה לדעת על הנעשה כאן. הערתי לו כי יש בממשלת ארצות-הברית מחלקה מיוחדת לענייני המזרח התיכון. ועל זה השיב כי למחלקה זו יש קו מסוים,⁸ והוא רוצה לקבל ידיעות ממקור ראשון. הרציתי לפניו כשעה על שאלתנו, ומתוך תגובתו הבינתי כי כבר קיבל הסברה ממר בוליט, שעזמו נפגשתי לפני כן. לבסוף עלי להזכיר לחברי ההנהלה, כי אנו חייבים תשובה למר בן-גוריון בנוגע לפתיחת משרד בווינגטון.⁹

חבר ההנהלה דר' שמורק שאל את מ"ש אם יש לממ"ד ידיעות על רצח הקצינים בתל אביב, ומהו הקשר בין הרצח וחוגים ידועים בארץ. דר' שמורק הביע דעתו כי על הנה"ס לפרסם גילוי דעת לגיוני מעשה הרצח, בנוסף לפרסום מכתבו של מ"ש למפקד המשטרה סונדרס.¹⁰ מ"ש "מסר ידיעות בנוגע לקבוצה שממנה יצאו רוצחי הקצינים" והוסיף:

מר שרתוק: איני משוכנע שגילוי דעת נוסף יביא תועלת. מצאתי לנכון לפרסם את מכתבי למפקד המשטרה וגם התייעצתי על כך עם מר גרינבוים. משלחת יישובית מתכוננת להיפגש עם המזכיר הראשי בעניינים אלה.¹¹ אין כל טעם לפרסם גילוי-דעת ולדרוש פעולה נמרצת מצד הממשלה, אם בעצמנו לא נפנה לציבור היהודי בדרישה לעזור למשטרה בביעור הרע.

6 ב-18.1.1942, במהלך ביקורו בא"י, שוחח מונקטון ברדיו ירושלים על סיוריו בארצות שונות, על בדותות התעמולה הגרמנית ועל כניסת ארה"ב למלחמה, שמשמעותה תבוסת גרמניה ("הארץ" 18.1.1942).

7 הכוונה לקולונל וויליאם דונובן (1883-1959). מנהל משרד התיאום והמידע של ארה"ב מיולי 1941. בסוף 1941 נשלח כשליח מיוחד לארצות הבלקן והים התיכון. מיוני 1942 ראש המשרד לשירותים אסטרטגיים של ארה"ב (O.S.S.).

8 ראשי מחלקת המזה"ת במשרד החוץ בווינגטון הסתייגו מתביעות ההסתדרות הציונית ועמדותיהם היו שונות מעמדות יועצי הנשיא.

9 ר' מסמך 3 הע' 64.

10 ר' מסמך 12.

11 חברי המשלחת: יו"ר הוה"ל, ראש עיריית תל אביב ויו"ר חבר המועצות המקומיות, הביעו בפגישה חדרה מפני הטרור ונכונות לסייע במלחמה נגדו (הלר/לח"י א', עמ' 145-146; 266).

מר שרתוק: אני מתוודה כי אין ביכולתי להיכנס בויכוח שהחל כאן. אין לתלות את הקולר במישהו אחר אלא באותם הגורמים שגידלו את הנחשים. אומנם גורמים אלה גילו עכשיו חרטה,¹² ואני מקווה שהיא תהיה לאורך-ימים.

ביקרה אצלי משלחת ממשטרת תל-אביב, שהתאוננה על יחס הציבור למשטרה בכלל, וכן דיברה על הדאגה למשפחות השוטרים. הבטחתי להם את כל העזרה של הציבור והעיתונות. המשטרה היהודית הפכה אצלנו כאילו לדבר של חולין, אבל אנו שוכחים שהישג זה נרכש במאמצים ובסבל רב מאוד. נשקפת סכנה לנכס לאומי זה, ומחובתנו להרים את קרנו ביישוב. המשלחת טענה לפני על קיום ועדים למען החייל היהודי ועל אי-קיום ועדים למען השוטר היהודי.

ההשערה שהממשלה אינה מעוניינת בחיסול הקבוצה הטרוריסטית מחוסרת כל שחר. הנציב העליון, באופן אישי, בוודאי רוצה להצליח בתפקידו, ובשבילו זה כתם גדול אם בימים קשים אלה זורקים פצצות ורוצחים אנשים בארץ. אבל נכון יהיה לומר, שהמנגנון המשטרתי משותק במידה מסוימת מבפנים. בשום מקום בעולם לא תצליח המשטרה בלי עזרה חשובה מהציבור. במקום שהציבור עוזר, ממילא למשטרה אין השאלה כה חשובה. אבל לא כן המצב אצלנו: יש יהודים רוויזיוניסטים במשטרה, ויש בין האנגלים נאמנים לאצ"ל. אם יהודי מוסר עדות כלשהי, מייד נמסר הדבר לאצ"ל והעד חדל לדבר. בענף הבריטי של המשטרה יש שיתוק מתוך פחד וגם מתוך פוליטיקניות המבוססת על שנאה לסוכנות היהודית וכו'. הדרך לפנות למזכיר הראשי ולדבר אתו גלויות יש בה משום סיכון ידוע, כי הוא עלול לדבר גלויות גם מצדו הוא.

מצביעים על הצעת דר' שמורק לפרסם גילוי דעת

בעד – 2 (שמורק, שרתוק)

נגד – 3 (גרינבוים, סנטור, פישמן)

12 "המשקיף", עיתון המפלגה הרוויזיוניסטית, גינה במאמר ראשי ב-21.1.1942 את רצח שלמה שיף ונחום גולדמן כ"אסון ליישוב כולו" ו"פשע מחריד" שעה שהעם היהודי עושה "מאמצים לעמוד כשותף במלחמת החיים והמוות לקיומו של העולם ועתידו עצמו". ארגון אצ"ל גינה בכרוז גינאי לרצח הקצינים בידי אנשי לח"י.

תיאום עם ועד החירום הציוני בארה"ב

ההנהלה מחשיבה ערך שהייתך בווישינגטון אבל מניחה בבירור שתיאום עם ועד החירום מובטח.¹ נודה על מידע בנושא זה גם השקפתך לגבי פרסומי הרוויזיוניסטים על סכסוך גלוי בינך והידידים האמריקניים.² מציעים להשתמש ככל האפשר במשרדים הציוניים בווישינגטון. ועד החירום מבקש הקצאה מהמגבית הארץ-ישראלית המאוחדת בסך 100,000 דולר. גולדמן³ מבקש 600 דולר נוספים לחודש לעצמו ו-400 ללוריא. רואים מחסור כספי חריף פה כמאיים על פעילויות חיוניות. אנא הורה כיצד לתאם עבודה ולחסוך הוצאות. שרתוק קפלן

1 עפ"י החלטות הקונגרס הציוני הכ"א (1939) הקימו ציוני אמריקה בספטמבר 1939 את "ועד החירום לעניינים ציוניים". הוועד ייצג את ההנהלה הציונית בפני הממשל והציבור בארה"ב וניהל את הפעולה הציונית שם. ארתור לוריא התמנה למזכיר המדיני של הוועד.

2 "הידידים האמריקניים" – אנשי "ועד החירום". תוכנית ב"ג להקים משרד משלו בווישינגטון עוררה את התנגדות ראשי הוועד. סכסוך סמכויות זה היכה גלים בעיתונות היהודית בארה"ב והרוויזיוניסטים שם עשו ממנו מטעמים (שפירא, עמ' 185; טבת/קנאת ג' 397).

3 דר' נחום גולדמן (1895-1982). חבר הוועד הפועל הציוני מ-1929. חבר ההנהלה הציונית מ-1934 מ-1935 בארה"ב. לימים נשיא ההסתדרות הציונית העולמית והקונגרס היהודי העולמי.

"סטרומה", רשיונות עלייה

מר מקפרסון יקר,

בהתייחסות לשיחתי אתך ב-19 בינואר 1942, נודע לי כי למר מרטין סגל, אחד מנוסעי האונייה "סטרומה" הנמצאת עכשיו באיסנבול, הוענקה אשרה לארץ-ישראל והוא כבר בא לארץ. עובדה זו מאשרת כמדומה את הנחתנו, כי לא קיים כלל נוקשה ומוחלט לגבי כל המקרים של כניסת פליטים מארצות אויב, אלא שרשי שלטונות המקומיים להפעיל שיקול דעת לגבי מתן אשרות לפליטי מלחמה. אשר ל-400 המועמדים לקבלת אשרות עלייה ברומניה, וידאתי כי בטרם הוכרזה רומניה ארץ אויב, נשלחו מירושלים הוראות טלגרפיות להנפיק רשיונות עלייה לרובם. אורשה לצל הזדמנות זו כדי לסכם את הנושאים שהעליתי בראיון איתך, ואוקיר מאוד קבלת החלטה בהקדם לגביהם:

- 1) הנפקת מיכסת עלייה למחצית השנה הנוכחית.¹
- 2) בקשתנו להסמיכנו לבחור לקבלת אשרות עלייה, לאחר בחירה נאותה, אנשים שנמלטו משטחי אויב ותקועים עכשיו בטורקיה. למעשה, האנשים שבהם מדובר כולם פליטים מרומניה. הם כוללים את נוסעי "סטרומה" וכן גם אנשים שהצליחו להימלט מרומניה ולהגיע לטורקיה בסירות דייגים קטנות.
- 3) הכנסת אותם אנשים ברומניה [לא"י], אשר כבר אושרו להם רשיונות עלייה בטרם הוכרזה ארץ זו כשטח אויב (ראה ההסבר לעיל).
- 4) מתן אפשרות לעולים עתידיים מבין הפליטים היהודים-פולנים הנמצאים עכשיו בטורקסטן, לקבל את אשרותיהם באמצעות משרד המשלחת הפולנית בטשקנט. דבר זה יחייב ביטול התנאי הקובע שעל כולם להתייצב בשגרירות הבריטית בקוויבישב, על מנת שתחת זאת יסתייעו לזיהויים במשלחת הפולנית.
- 5) ההצעה כי ממשלת ארץ-ישראל תשלח לברית-המועצות נציג כדי לפקח על הנפקת אשרות לעולים עתידיים מקרב הקבוצה האחרונה. לבסוף, אבקש להדגיש לפניך שוב את עניין שחרורם של פליטי האונייה "דריין".

שלך בנאמנות,
משה שרתוק

1 מיכסת העלייה שהתפרסמה ב-10.2.1942, היתה למחצית השנה 1.10.1941-31.3.1942. המיכסה חלה על עולים מכל הסוגים ועמדה על 3,000 רשיונות - 1,250 עולים ו-1,750 נשים וילדים נלווים ("דבר" 12.2.1942)

"סטרומה"

אחת: בעניין מברקי מ-23 ינואר [מסמך 14] נוסע אחד ב"סטרומה" מרטין סגל הורשה להיכנס לארץ-ישראל כתוצאה מפנייה אישית לממשלה. זה מאשר הנחתנו כי אין איסור גורף אלא ההחלטה בידי השלטונות המקומיים. מציע לדרוש הוראה כללית כי מי שנבחר על-ידינו יוכנס לפחות כפליט מלחמה בדומה ללא-יהודים רבים שהוכנסו [ארצה] באופן זה.

שתיים: בעניין עלייה של פליטים פולנים מרוסיה העמדה כלהלן. הממשלה טוענת שעל כולם לבוא אישית לקוויבישב לקבל אשרות. רוב הפליטים מרוכזים בטשקנט ואינם יכולים לנסוע לקוויבישב. מ-100 סרטיפיקטים שנשלחו רק חמישה נוצלו על-ידי פליטים שנקלעו לקוויבישב. ביקשתי מהממשלה לבטל התנאים ובמקום זה להסתמך על זיהוי בידי הנציגות הפולנית בקוויבישב. אנא תמוך. הברק תוצאות.

שרתוק

1 יוסף לינטון (1900–1982). מעובדי הסוה"י בלונדון. מ-1940 עד 1948 מזכירה המדיני. עם ייסוד מדינת ישראל מראשוני משרד החוץ. לימים ציר באוסטרליה, שגריר ביפן ובשווייץ.

צנזורה

אדוני,

אבקש להסב את שימת לבך למדיניות הצנזורה לגבי ההצעות להקמת צבא יהודי. זה זמן מה נראה, כי מדיניותה הנחרצת של הצנזורה הארץ-ישראלית היא לאסור פרסום התייחסות כלשהי לרעיון הצבא היהודי בעיתונות המקומית.¹ לעומת זה, מברק שסיכם מאמר ב"ניו-יורק טיימס", ששלל את הרעיון, הותר לפרסום.² אחר-כך נאסרה לפרסום כתבה שדיווחה על הצהרות בעד הצבא היהודי, שגם היא הופיעה ב"ניו-יורק טיימס". הסוכנות היהודית טוענת, כי מתן פרסום למתנגדי תוכנית זאת בעוד שהשקפות תומכיה נאסרות, רחוקה מלהיות הליך הוגן.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 ר' תלונת מ"ש למיפקדת הצבא הבריטי בירושלים על הצנזורה 18.2.1941 (אצ"מ 5089/25S). ביקורת על מדיניות הצנזורה בא"י מתח בפרלמנט ב-21.1.1942 הציר דניאל לאופולד ליפסון, ששאל את סגן שר המושבות הרולד מקמילן: "מפני מה בולמת הצנזורה בא"י פרסום בעיתונות של תיאורים, אסיפות וכינוסים, שנועדו להשפיע על ההתנדבות לצבא?", וב-28.1.1942 שאל אותו הציר ארתור קריץ'-ג'ונס: "מדוע נפסלו כרוזים על הגיוס, שפנו לרגשות הלאומיים של היישוב העברי? היש בדעת הממשלה לנקוט מדיניות אחרת מאשר מעשים כאלה, שאין בהם כדי לעורר כבוד לאדמיניסטרציה הבריטית מצד עם שקיומו נמצא בסכנה במלחמה זו?" ("דבר" 23,30.1.1942).

2 ר' מסמך 41.

מעפילי "דריין"; גיוס לצי הבריטי

שאלות מדיניות

משה שרתוק: מודיעים לנו מלונדון, כי משרד המושבות דחה את בקשתנו לשחרר את מעפילי "דריין". התשובה מחדשת את ההודעה הקודמת, שהאנשים ישולחו למאוריציוס או למקום אחר, וביצוע ההחלטה ייעשה באופן שלא יפגע בצורכי המלחמה.

מייד עם קבלת הידיעה שלחתי טלגרמה ארוכה ללונדון והסברתי להם את המצב. כן טלגרפתי לבן-גוריון ולדר' וייצמן,² העומד לצאת מחר לארצות-הברית, וביקשתי התאמצות נמרצת בשאלה זו. היות והכרחי לשמור על שאלה זו בסוד, ביחוד מפני אנשי "דריין", אני מבקש מחברי ההנהלה לחשוב ידיעה זו כסודית בהחלט, המיועדת אך ורק בשביל חברי ההנהלה.

לארץ באה משלחת בלתי-רשמית של קציני הצי.³ אלה פנו אלינו ולא לממשלה. יש להם תוכנית לגיוס יהודים לשירות ימי. מדובר ב-800 עד 1,000 איש לתפקיד מסויים. הכוונה לארגן יחידה יהודית ולהטיל עליה את תפקיד שמירת תעלת סואץ. בתעלה פועלים עתה משמרות ימיים עם מכשירים למניעת הטלת מוקשים מאווירונים. תפקיד זה מתמלא כיום על-ידי מומחים מן הצי בעזרת פועלים מצרים, אבל סידור זה אינו מניח את דעתם, כי המלחים דרושים באוניותיהם וקשה להמציא תגבורת מאנגליה; ואשר לפועלים המצרים – הם אינם בעלי-משמעת ובכל התקפה הם הראשונים לבריחה. אחד הקצינים הציע אפוא להקים לצורך זה יחידה יהודית. ההצעה אושרה על-ידי מפקד הצי בים התיכון, שהעבירה ללונדון. מהאדמירליות השיבו, שקודם כל יש לברר אם אפשר להשיג אנשים, ומה הוא החומר האנושי, ואם מוכנה הסוכנות לטפל בדבר. אם התשובה תהיה חיובית – תחליט גם האדמירליות.

שלושת חברי המשלחת הם: א. יוזם התוכנית. ב. רופא לבדיקת החומר האנושי.

ג. מומחה טכני. ערכנו להם ביקור בארץ. הם ביקרו בטכניון, בבתי-חרושת, במרכזי

1 סדר היום: א. עבודת הוועדות; ב. שאלות מדיניות; ג. הצעת אנשי חיפה; ד. שאלות כספיות.

2 המברקים לא אותרו.

3 משלחת מטעם מיפקדת הצי הבריטי באלכסנדריה (ר' דוח המשלחת 20.2.1942, אצ"מ 5096/525; גלבר א', עמ' 492-494). על מגעי מ"ש בראשית המלחמה לגיוס יהודים לשירות בצי הבריטי עם קפטין גאי ליידיקר, מפקד הצי בנמלי א"י, סוריה והלבנון (1939-1944), ר' שם, עמ' 280, 492. במסעו למצרים בדצמבר 1941 חידש מ"ש את המגעים עם מיפקדת הצי הבריטי באלכסנדריה (ר' מכתב מ"ש מקהיר אל ברנרד ג'וזף, 10.12.1941, אצ"מ 1667/525).

הדיג והם מלאי התפעלות מן החומר האנושי.

מבין 800 עד 1,000 איש הבאים בחשבון, [לבקשת אנשי המשלחת] 100 צריכים להיות תופסי משוט, עשרות אחדות טכנאים והשאר בחורים סתם אשר יאומנו לעבודה.

הודענו לקצינים, שקודם כל עלינו להביא את ההצעה לפני ההנהלה. אנו מוכנים לעזור ככל האפשר, אך השאלה מהי יכולתנו המעשית לתת אנשים. מובן, שאנו מעריכים מאוד את אפשרות הכניסה לשירות ימי, ומניחים שתנאי העבודה של הבחורים יהיו דומים לתנאי העבודה של המלחים בצי הבריטי. הם העירו, כי על-ידי כך תיפתח לאנשים הדרך לשירות באוניות מלחמה. המסגרת הפורמלית של הגיוס תהיה רורבה ימית של מתנדבים בארץ-ישראל.⁴ הכוונה, כמובן, רק ליהודים. הצענו לא לפרסם את הדבר ברבים, כמו שעשו זאת ביחס לגיוס לארטילריה.⁵ כן הודענו שלא נוכל להבטיח 800 או 1,000 איש, אבל ניתן בוודאי מאות אחדות של אנשים. כן הודענו, שהסכמתנו תלויה בשלושה תנאים: א. יחידה יהודית; ב. פעולת גיוס רק באמצעותנו; ג. תנאים שווים לתנאיהם של עובדי הצי הבריטי.

הסברנו להם שכבר נתנו 11,000 איש לצבא, 600 לכוח המשטרתי, וכוחנו כידוע מצומצם. הקצינים חוזרים היום מצרימה, יעבירו את ההצעה ללונדון ויבקשו אישור. גם ידיעה זו סודית בהחלט ומיועדת אך ורק לחברי ההנהלה. הממשלה הארץ-ישראלית עוד אינה יודעת עליה, וגם מיילס למפסון⁶ אינו יודע על כך. כנראה שאנשי הצי אינם מעריכים את הקשיים הפוליטיים הקשורים בהצעה זו. הנציב העליון ודאי ידרוש לגייס גם ערבים, ולמיילס למפסון תהיינה טענות משלו.

לשאלת דר' סנטור: "היש לנו ידיעות נוספות על מאסר הכנופיה [של לח"י]"⁷, השיב מ"ש:

משה שרתוק: אין לנו ידיעות מיוחדות בקשר למאסר הכנופיה. ידוע לנו שנתפסו ארבעה אנשים, כולם פצועים, שניים במצב מסוכן. הנתפסים לא עמדו בראש הכנופיה, אבל לא היו גם אנשי השורה. הם מילאו בה תפקידים אחראיים. ברור שהמשטרה תפסה קן של אצ"ל הפורש [לח"י].

4 למתנדבים המסופחים לצי הבריטי ניתן מעמד של לוחמים להגנה במקרה של נפילה בשבי.
5 כדי לא לעורר תביעות לגיוס ערבים. על פנייה ראשונה של הבריטים לגיוס צנחנים, ר' גלבר א', עמ' 167.

6 סר מיילס למפסון (1880-1964). נציב עליון בריטי במצרים ובסודאן (1934-1936). שגריר בריטניה במצרים 1936-1946. מראשי הקו הפרו-ערבי במדיניות הבריטית.

7 אחרי רצח שלושת קציני משטרה בידי אנשי לח"י ב-20.1.1942 (ר' מסמך 12 הע' 2), איתרו הבריטים ב-27.1.1942 ארבעה אנשי לח"י בדירה ברח' דיוניגוף בת"א וירו בהם. שניים מתו מפציעהם ("דבר" 28.1.1942; הלר/לח"י א', עמ' 145).

אנו עדים להתפתחות פוליטית מדאיגה מאוד. בא-כוח ה"טיימס" היה הראשון שפירסם כי אברהם שטרן⁸ הוא קוויזלינג ארץ-ישראלי, העומד בקשר עם האויב. הקו שנקטה בו הממשלה היה לתת פרסום רב לדבר זה, והשבוע ניתן גם לאחד העיתונים נוסח מוכן מלשכת העיתונות הממשלתית. העיתון לא פירסם את הדבר. כוונת הממשלה היא, כנראה, להוכיח שגם ביישוב היהודי יש קבוצה הקשורה עם האויב – זאת אומרת, שיש נאמנים בין הערבים וגם בין היהודים, ויש אויבים בין הערבים וגם בין היהודים, ואין היהודים "טלית שכולה תכלת". המשטרה טוענת שיש לה הוכחות, שלקבוצה היו קשרים עם האויב. כל זה נקבע על סמך זה שאצל אחד הנאסרים כביכול נמצא סמל פשיסטי. גם החברים בלונדון שאלו לפשר הידיעה ב"טיימס". עניתי להם, שזו טענת המשטרה – לנו אין הוכחות לכך. השבוע עומדת להתקיים בתל-אביב ישיבה עם הנהלת הגיוס,⁹ שבה ידובר על הרחבת צו הגיוס. לאחר הברור אביא את השאלה לפני ההנהלה.

8 אברהם שטרן, "יאיר" בכינויו המחתרתי (1907-1942). ממיסדי אצ"ל ב-1937. גרס המשכת מאבק אלים נגד הבריטים גם לאחר פרוץ המלחמה ועל רקע זה פרש עם חבריו מהאצ"ל באוגוסט 1940 והקים את ארגון לח"י. מדיניותו האנטי-בריטית הוליכה אותו לנסות לטוות קשרים עם מדינות ה"ציר". ר' הלר/לח"י א', עמ' 111; סת"ה ג-1 עמ' 496-499; הלר/במאבק, עמ' 308-309; אדרונסון, עמ' 591.

9 מחלקת הגיוס של הסוה"י הוקמה באוגוסט 1941, כללה נציגים של ההסתדרות הכללית והתאחדות התעשיינים ועמדה בקשר הדוק עם ה"הגנה". על הנהלת מחלקת הגיוס שאת פעולותיה הינחה מ"ש, הוטל להכין תוכנית לראורגניזציה של מנגנון ההתגייסות, לבסס את סמכות המוסדות הלאומיים ומרותם על הגיוס, להגביר את מאמץ ההתגייסות ולהקים קרן לתמיכה בחיילים ובמשפחותיהם. ר' דברי מ"ש בהנה"ס, 26.10.1941, אצ"מ S100/33; "תוכנית ראורגניזציה של הגיוס", שהוכנה בידי ולטר טורנבסקי וה' פרוידנטל, הוגשה למ"ש ב-13.1.1942 (אצ"מ S25/5088).

פלוגת הובלה 178

מיור אהרון היקר,

הנני מצרף מרחוק את ברכתי החמה לחג מלאות שנה ליסוד פלוגתך.
פלוגת ההובלה מס' 5 היא החלוץ לפלוגות ההובלה העבריות.² היא הפלוגה היהודית הראשונה בצבא הבריטי במלחמה זו שזכתה למפקד יהודי. היא הפלוגה שהגיעה לשלב הגבוה ביותר בהתפתחותה הפנימית כפלוגה עברית. היא נתנסתה בנסיונות קשים וחמורים, במלחמה במדבר - בהתקדמות, בנסיגה ובמצור³ - ועל-ידי עמידתה האיתנה בכל אלה הנחילה כבוד לעצמה ולכולנו.
יהי רצון שנסיגה, חסונה וליכודה הפנימי של הפלוגה במשך שנת קיומה הראשונה ישמשו יסוד נאמן להתקדמות נוספת ולהישגים כבירים בעתיד - עד לנצחון הגמור.
ברכתי הנאמנה שלוחה לך, לחברך הקצינים ולכל הסגנים והחיילים.

בכבוד רב,

מ. שרתוק

1 וולסלי-פנחס אהרון, יליד בריטניה. עלה ב-1926. ממייסדי תנועת "הבונים" בבריטניה. באוקטובר 1939 התגייס לצבא הבריטי. ב-1940 התמנה למפקד יחידת ההובלה הארץ-ישראלית 178. מחבר גלגלים בסופה - סיפור קורות הפלוגה.

2 לימים פלוגת הובלה 178 (ר' גלבר א', עמ' 752, גלבר ב', עמ' 624; קרוא).

3 היחידה פעלה במדבר המערבי (לוב), לרבות בטברוק בתקופת המצור בחורף 1941-1942.

תג זיהוי לחייל היהודי

לגבי תשובת הול¹ לקריין-ג'ונס² בעניין הסכמתנו כביכול לפס אדום.³ ערב המסע [להגברת הגיוס] יודענו נחרצות או שהאדום ייתוסף או שום פסי שרוול ואם נעמוד על כחול-לבן כל שיתוף הפעולה במערכה יופסק. בנסיבות אלה החלופה היחידה להרס המערכה היתה השלמה. הבהרנו [כי] ההשלמה מאונס. מעולם לא שמעתי פה מניע לגבי האדום שניתן בפרלמנט. לגבינו פירושו פשוט מחיקה מכוונת של הצבעים היהודיים. הסרטים לא צרים רוחב חצי אינץ' הזרוע. נאומי בפתחת מערכת סוכות צונזר, לא פורסם כלל.⁴ במקרה אחר קריאתי לגיוס במסיבת עיתונאים עוכבה למעלה משנים-עשר יום נדפסה רק אחר התערבות במיפקדה. מברק וייצמן על הא.ט.ס. נקרא במסיבה [מסיבת עיתונאים] אבל נאסר לפרסום בעיתונות.⁵

שרתוק

- 1 ג'ורג' הול (1881-1965). סגנו של שר המושבות מוין 1940-1942. שר המושבות 1945-1946.
- 2 ארתור קריין-ג'ונס (1891-1964). חבר בבית הנבחרים מטעם מפלגת הלייבור. שר המושבות 1946-1948.
- 3 הסוה"י ביקשה כי יונפק למתנדבים הא"יים לצבא הבריטי סרט שרוול כחול-לבן. השלטונות הבריטים הסכימו לכך, אך ביקשו כי לתג זה ייתוסף פס אדום לציון השייכות לצבא הבריטי. ב-7.1.1941 הבריק לינטון למ"ש: "הסוכנות [בלונדון] נתבקשה להסכים לפס אדום צר שיופיע בין פסי הזרוע הכחול והלבן שיסמל את ההתגייסות לצבא הבריטי. הסוכנות הסכימה לבקשה סבירה זו". ר' מכתב מ"ש 2.12.1941 (אצ"מ S25/5089) אל המיפקדה בירושלים בנושא זה. ב-20.1.1942 הגיש הציר קריין-ג'ונס שאילתה בפרלמנט בעניין זה ונענה ע"י ג' הול כי הסוה"י נענתה להצעה בדבר תוספת הפס האדום ("דבר" 30.1.1942).
- 4 ב-7-10 באוקטובר 1941, בימי חג הסוכות, התקיימו במסגרת שבוע עצרת הגיוס אסיפות עם לעידוד ההתנדבות לצבא הבריטי. מ"ש נאם ב-9.10.1941 (ר' נאומי "עם הרבבה הראשונה", "דבר" 5.11.1941).
- 5 מדובר במברק ברכה של ח"ו מ-13.1.1942 להדסה סמואל, לרגל ראשית ההתגייסות לא.ט.ס. (אצ"מ S25/5099; גלבר א'. עמ' 487).

שם לחיל העוזר לנשים

גב' צ'יטי יקרה,

אני מבין כי הסתייגת מן העובדה, שאחד מן הכרויים שפורסמו בידי מחלקת הגיוס שלנו הכיל התייחסות ל-Palestine Auxiliary Territorial Service (A.T.S.) בעוד שההגדרה הנכונה, כפי שהסברת היא: Auxiliary Territorial Service in the Middle East.

רצוני להסב את תשומת לבך לכך, שההודעה הרשמית הראשונה לגבי ה-A.T.S., שהופיעה ב-24 בדצמבר [1941], קבעה כי "משרד המלחמה אישר הקמת יחידות Palestine Auxiliary Territorial Service בארץ-ישראל. נושא אותה הודעה, שנשלחה אלינו רשמית, היה הקמת (Palestine) Auxiliary Territorial Service. בנסיבות אלה, ועד לשידורך ביום שישי, 23 בינואר, סבורני שהשימוש שעשינו בהגדרה Palestine Auxiliary Territorial Service היה מוצדק לחלוטין.

גם עכשיו אין זה ברור לגמרי האם קביעתך בשידור כי "לא מדובר ב-Palestine A.T.S., אלא ב-Auxiliary Territorial Service in the Middle East, מבטאת החלטה רישמית המחליפה את קודמתה. אם הוחלט לקרוא ל-A.T.S. המתגייסות פה A.T.S. in the Middle East, כי אז נשמח לדעת האם זה רק שם שונה ל-A.T.S. הפלשתינאיות או שפירושו ש-A.T.S. יתגייסו גם בארצות אחרות במזרח התיכון.

לסוגייה זו נודעת חשיבות מעשית, שכן הגיעו אלינו פניות מחוגים יהודיים במצרים, המבקשים לדעת אם נשים יהודיות היושבות באותה ארץ, ושואפות לשרת במדים בריטיים, יוכלו להצטרף ל-A.T.S. תהיה התשובה אשר תהא, אהיה אסיר תודה אם תנחי אותי כיצד להשיב לידידותינו במצרים, או שמא עלי ליידע אותן כי עליהן לפנות בעניין זה ישירות למטה הכללי.¹

יהיה השם הרשמי אשר יהיה, אנו מניחים כי לא תיוודע לו השפעה על הסידורים שמכוחם המתגייסות היהודיות ל-A.T.S. ירוכזו במחלקות יהודיות, וכי מחלקות יהודיות יהיו פלוגות בכל מקום שהדבר יהיה מעשי.

בברכה,

מ. שרתוק

1 ב-5.2.1942 השיבה מיפקדת הצבא הבריטי במצרים בשלילה לבקשת מ"ש ונימקה זאת בכך שאין מגייסים מתנדבים בארץ ניטרלית (חבס, עמ' 44-45).

צנזורה

סר וולטר יקר,

בשיחתי אתך [בי-ם ב-19.1.1942] נמנעתי מלהידרש לתעלולי הצנזורה שלנו, בהניחי כי תשמע בנושא זה די והותר ממקורות אחרים. אולם אגב מה שהבהרתי לך בשיחתנו בקהיר¹ על הקשיים שבהם אנו נתקלים בתעמולת הגיוס שלנו - אפשר שתזכור כי אמרתי כי מצפים מאיתנו ללבן לבנים בלי תבן - רצוני להסב את שימת לבך למסר המצורף ששיגר לנו דר' וייצמן לקראת מערכת הגיוס ל-A.T.S., שנפסל על-ידי הצנזורה. אם מסר המנוסח במונחים כה מאופקים נחשב ליין עז מדי, כי אז עלי לראות כנואשת את המשימה של המצאת נוסחי פרסום אשר יזכו באישור. במצב מביך זה אעריך מאוד את הנחייתך.

בכנות,

מ. שרתוק

1 מ"ש נועד עם מונקטון במצרים בדצמבר 1941 (ר' מסמך 1).

גיוס יודעי רוסית

אדוני היקר,

רצוני להודות לך על מכתבך מ-9 בינואר² בתשובה למכתבי מ-1 בדצמבר אשתקד, שנמען אל גנרל ווייוול.³ יורשה לי להסב את שימת לבך לעובדה, שלא הצעתי את שירותם של יהודים ארץ-ישראלים היודעים רוסית למשימות ביון בלבד, אלא לכל תפקיד של קישור עם הרוסים או לכל עבודה אשר בה ייעשה שימוש בידיעתם המיוחדת.⁴

אמתין בעניין לתוצאות בירורך.

שלך בכנות,

מ. שרתוק

1 ארצי'בלד ווייוול (1883–1950), מ-1939 עד 21.6.1941 מפקד הצבא הבריטי במזרח"ת. אח"כ מפקד עליון של כוחות בריטניה בהודו.

2 המכתב לא אותר.

3 מ"ש כתב:

1.12.1941

גנרל ווייוול יקר,

הגיעו לידינו פניות רבות של יהודים ארץ-ישראלים ממוצא רוסי, השולטים יפה ברוסית ובאנגלית ומבקשים לדעת אם יוכלו להיות לעזר כלשהו לצבא הבריטי באיראן או בכל מקום אחר, שבו עומדים כוחות הוד מלכותו במגע עם הצבא הסובייטי.

לי עצמי אין ספק, כי בין הפונים הללו יש מי שיהיו לתועלת רבה כמתרגמים או כקציני קישור. ישנם גם אנשים בעלי יכולות טכניות, אשר יתאימו במיוחד לתפקידים טכניים שאולי יידרשו לשלטונות האזרחיים באזורי הגבול עם ברית-המועצות. אחד מן הפונים יודע פרסית בנוסף לרוסית ולאנגלית.

כל הפונים נכונים להתגייס. יתר על כן, כמה מהם כבר משרתים ביחידות ארץ-ישראליות ונראה כי לאור ידיעותיהם הלשוניות והאחרות יתאימו היטב לתפקידים הללו.

אהיה אסיר תודה אם יובר לי האם יש צורך כלשהו באנשים אלה, קצינים ואחרים, ביחידות שבפיקודך.

באחולים אישים לבביים, שלך בכנות רבה,

4 המכתבים לגנרל ווייוול ולעוזרו מעידים על שקידה לחיפוש דרכים לקשירת מגע עם יהודים סובייטיים, בשירות צבאי ומחוצה לו, ולבירור אפשרויות להעלאת יהודים מבריה"מ דרך גבול איראן. מסמכים נוספים בנושא זה לא אותרו.

כוננות לקראת פלישה גרמנית

קפטן ה. היקר,

בלי שאקטין את ערך הדברים שהישגנו בחודשים המעטים מאז התחלנו במפעלנו,² חושבני שאין אנו מתקדמים כראוי בשים-לב לזמן הקצר שברשותנו. כפי שהדגשתי פעמים מספר, יצטרך אירגוננו לפעול – אם יפעל בכלל – באביב הבא, וחושבני שבקצב השורר עתה בהתקדמותנו לא יהיו אנשינו מאומנים די הצורך כדי לפעול כראוי. המטרה:

1. מטרתנו היא להקים אירגון שיהיה מורכב מיחידות בלתי-תלויות שתוכלנה, בשעה הדרושה, לאסוף את הידיעות המבוקשות ולהעבירן למקום הדרוש. יש לאמן כל יחידה לפעול בפני עצמה. אך בשלב ההתכוננות צריך שתהיה תחנה מרכזית, שתפקח על היחידות הללו. אם אפשר, כדאי שיהיה פיקוח מרכזי כזה על האירגון, בארץ או בשכנותה, גם אחר-כך.

2. כל יחידה תהיה מורכבת מראש היחידה, סגן, שני עובדים ומקבץ-ידיעות אחד. ראש היחידה יהיה אחראי לפעולותיה, יארגן את אוסף הידיעות, יבררן ויכין אותן להעברה. העובדים יהיו אחראים לעצם העברת הידיעות באלחוט. תפקידם, אף-על-פי שהוא נראה כטכני בלבד, יהיה קשה ביותר כי יהיה עליהם לעבוד בתנאים מסוכנים מאוד. מקבץ הידיעות יהיה אחראי במחוזו להקמת רשת מוסרי-ידיעות וסוכנים.

המצב הקיים: ביחס לחבר העובדים ליחידות אלו – הצעותיך פחות או יותר מתאימות. ביחס לאימון ולנכונות הכללית של האירגון, אנו חושבים ששיטות האימון הקיימות הן בלתי מספיקות. נכון הדבר ש"ראשי היחידות קיבלו הדרכה בנושאים שונים ושיהיו שיעורים נוספים", כפי שאתה כותב אלינו, אך שיעורים אלה הם בלתי-קבועים וההפסקות בין שיעור לשיעור גדולות מדי. כדי למלא את החיסרון הזה אנו מציעים, שנוסף לשיעורים הניתנים על ידכם, נכין אנו תוכנית לימודים ונאמן את האנשים בעצמנו. כאשר הזכרתי לך בשיחתנו, עומדים לרשותנו בארץ מספר אנשים

1 קפטן ניקולס המונד, מקציני S.O.E. (אחד השירותים הבריטים שעסקו בפעולות חבלה וביון בארצות הכיבוש הגרמני), לפני כן מרצה ללימודים קלסיים באוניברסיטת קיימברידג', חסיד הציונות. עמד מטעם ארגונו בקשרים עם הסוה"י וה"הגנה". המכתב נכתב במסגרת המגעים לשיתוף פעולה מודיעיני וצבאי בין הסוה"י וארגון ה"הגנה" שסר למשמעתה, ובין הצבא הבריטי, נוכח חשש מפני פריצה גרמנית דרך בריה"מ לטורקיה אל המזה"ת בשלהי 1941. מכתב מ"ש הוא מענה למכתב המונד. שני המכתבים לא אותרו. הנוסח העברי מועתק ממגן בסתר, עמ' 168-169 (ר' גם סת"ה ג-1, עמ' 356; באואר, עמ' 157-159).

2 "התוכנית הארץ-ישראלית", שהוגשה ע"י הסוכנות לבריטים.

שיוכלו לספק את החומר הדרוש. תוכנית האימונים: אימון ה"ראשים" והאחרים צריכה לכלול, לדעתנו, את הדברים הבאים: 1. ידיעה כללית של סוג האינפורמציה הדרושה (תזוזות צבא, תיאור אובייקטים צבאיים, אינפורמציה על התעשייה ועל הספקת צורכי אוכל, אינפורמציה פוליטית וכו'); 2. אימון מדויק בהרכב כוחות האויב וצידוד, וכושר-הבחנה בין יחידות האויב השונות; 3. קורסים טכניים - קריאה במפות, טופוגרפיה וכו'; 4. אמצעי קשר נוספים על האלוט. קשר נוסף כזה צריך להיות מאורגן באופן מרכזי; 5. ידיעה שלמה, טופוגרפית וכו', של השטח בו תפעל היחידה.

גם על ראשי היחידות וגם על מקבצי-הידיעות יהיה ללמוד את כל אלה. על ראשי היחידות יהיה לדעת, נוסף על-כך, כיצד לנהל את יחידותיהם בתנאים קשים. יהיה עליהם להמציא שיטת קשר בינם לבין העובדים ובינם לבין מקבצי-הידיעות.

על מקבץ-הידיעות יהיה להתחיל מייד בהכנת רשימה של "מוסרים", שיבואו בחשבון בנקודות החיוניות בשטח הפעולה. על העובדים יהיה ללמוד להעביר בתנאים קשים את מכשיריהם ממקום למקום, בסודיות ובזמן קצר. כמו-כן הנני מציע שיאמנו מספר עובדים שישמשו כרורבה במקרה של צורך באחת היחידות. וכן יש להגביר את יעילות אירגוננו על-ידי אימון מספר אנשים שיוכלו להתחפש כגרמנים, איטלקים או תושבים מקומיים, ולשמש כשליחים וסוכנים. אלה יאמנו במפורד ויובאו בקשר עם ראשי היחידות ברגע האחרון.

ציוד: יש הכרח להתחיל בהכנת כל הציוד הדרוש לאירגון, וכמו-כן בהכנת מקומות סתר להחביאו. הציוד צריך לכלול בין היתר: בטירות, חלקים למכשירי אלוט, צלמניות ופילם, כסף של ארצות שונות, מפות, תלבושות ומדים גרמניים, איטלקיים וכו', נשק ותחמושת.

זוהי בקווים כלליים התוכנית שאנו חושבים כראויה לביצוע. חושבני שזוהי הדרך היחידה להבטיח עבודה יעילה ומסודרת של המנגנון שאנו משתדלים להקים.

כדי להוציא לפועל תוכנית זו אנו מציעים, שמלבד משה דיין³ נקבל סמכות למנות עוד מדריך שיהיה אחראי לאימון ראשי היחידות ומקבצי-האינפורמציה. על דיין או על המדריך יהיה להיפגש עם ראשי היחידות לפחות אחת לשבוע.

שלך,

משה שרתוק

המחלקה המדינית

הסוכנות היהודית

3 משה דיין (1915-1981). שירת ב"פלגות הלילה המיוחדות" של וינגייט, ב-1941 איבד עינו בפלישת הצבא הבריטי ללבנון, אח"כ קצין קשר של ה"הגנה" במפקדה הבריטית בירושלים עד 1944. לימים רמטכ"ל ושר ביטחון. על דיין הוטל להקים רשת חשאית לאיסוף מידע צבאי ושיגורו לבריטים. הרשת נקשרה ב"תוכנית הא"י" (ר' דיין, "תוכנית פעולה למקרה של כיבוש הארץ", מגן בסתר, עמ' 167-168; טבת/דיין, עמ' 218-221).

לח"י ומגעיו עם האויב

אחת: תיקון למברקי מ-131.1 סעיף 3 לגבי פליטים פולנים ברוסיה. הנציגות הפולנית בטשקנט לא בקוויבישב.
שתיים: לגבי כנופיית שטרן [לח"י] המשטרה סבורה שבשלב מסוים הם עמדו במגע עם האויב. לנו אין שום ראיות לכך, על חברי ארגון זה דווח שבעבר בשיחות פרטיות הם כפרו בתוקף בהאשמה כזאת אבל נודעת משמעות לכך שהכרוזים שהופיעו אחרי הזוועה בתל אביב² שם האחריות [של לח"י למעשה] אושרה בגלוי לא כללו שום הכחשה למגעים עם האויב. אנו רואים חבורה זו זדונית ביותר ואף על פי כן מפקפקים האם מגעים עם האויב מומשו אי-פעם.

¹ צ"ל 30.1.1942, ר' מסמך 20.

² הכוונה לפיגוע לח"י ב-20.1.1942, שבו נהרגו שלושת קציני המשטרה.

גיוס נשים מיישובי הקיבוץ המאוחד

ח.ב.

לצערי הרב נבצר ממני להיענות להזמנת מזכירות הקיבוץ ולהשתתף במושב יגור.² צערי כפול, כי מצדי ציפיתי להזדמנות של בירור שאלת גיוס הנשים דווקא במסיבת הקיבוץ המאוחד. מאי-יכולת לנסוע ליגור, הריני נוטל רשות לעצמי לשלוח למועצה את חוות דעתי בכתב.

לאחר הפירסום שניתן בקרב מפלגת פועלי א"י להרצאתי בשאלת גיוס הנשים, שנשמעה במרכז המפלגה,³ הנני רואה את עצמי פטור מלהסביר כאן את טעמי יחסי החיובי לעניין. עם כל יחסי החיובי עלי להדגיש, שאילמלא באה התביעה לגיוס האישה בראש ובראשונה מצד ארגוני הנשים, ואילמלא הובעה התביעה הזאת בתוקף מיוחד על-ידי שליחות תנועת הפועלות שבמועצה, לא הייתי רואה הצדקה מעשית ומוסרית לעצמי או למישהו זולתי להציג את המישאלה הזאת בשם הסוכנות היהודית לפני שלטונות הצבא.⁴

דבר היות גיוס הנשים תלוי בהתעוררות רצון ההתנדבות אצל האישה עצמה, קבע בעיני את אופיו של גיוס זה כמפעל של התנדבות חופשית. הנהלת הסוכנות החליטה שאין להנהיג לגבי גיוס זה את משטר החיוב שהונהג לגבי גיוס גברים. הכרתי היא, כי מהותו החלוצית ואופיו ההתחלתי של גיוס זה מחייבים שכל אישה המשתתפת בו תעשה זאת מתוך הכרתה העצמית ועל יסוד אחריותה האישית. אכן, לגבי מפעל מדיני ככניסה לצבא הבריטי אין הנשים, ככל חלק אחר של היישוב, רשאיות לפעול על דעת עצמן, אלא עליהן לנהוג לפי הקו הכללי שקבעו המוסדות המוסמכים. אולם קביעה זו נתונה בהחלטת הסוכנות היהודית והוועד הלאומי המחייבת את גיוס הנשים בכללו. העמדה הזאת צריכה לשמש יסוד מספיק לכל אישה

1 "הקיבוץ המאוחד" - ארגון קיבוצים ארצי שנוסד ב-1927 ע"י איחוד עין חרוד עם קיבוצים אחרים של יוצאי "החלוץ", "גדוד העבודה" ועוד. התפלג ב-1951 על רקע מחלוקת רעיונית בין חסידי בריה"מ (אנשי מפ"ם) והדוגלים בסוציאליזם דמוקרטי (מפא"י).

2 מועצת הקיבוץ המאוחד התכנסה ביגור ב-6.2.1942.

3 ר' מסמך 5.

4 על פניית ארגוני הנשים ומועצת הפועלות ר' שם וכן גלבר א', עמ' 479 ואילך. שלטונות המנדט החלו בגיוס נשים במזה"ת בסתיו 1941. הודעה רשמית של רשויות הצבא על גיוס הנשים התפרסמה ב-24.12.41. תוכניות לגיוס נשים הועלו באוקטובר 1941 בממ"ד במסגרת ההיערכות להגברת הגיוס (ר' ישיבת הנה"ס ב-26.10.41 ודברי מ"ש שם). בסוף 1941, לקראת מינוי א.ט. צייסי למפקדת א.ט.ס., החלה מחלקת הגיוס של הסוכנות לרכז קבוצה ראשונה של מתנדבות (פרוטוקול הנהלת מח' הגיוס, אצ"מ 5099/525).

שרצונה להתנדב - לקום ולעשות זאת. אין היא יכולה ואין היא צריכה לצפות להוראה מחייבת שתופנה במיוחד אליה.

לאמיתו של דבר, הרי גם לגבי גיוס הגברים פעל חיוב הגיוס בכלל הרבה יותר משפעלה הטלת חובת ההתגייסות על בני גיל ומצב מסוים. בקרב המתנדבים מרובים אלה שלא חל עליהם צו הגיוס (היינו, צעירים מבני עשרים, קשישים מבני שלושים ובעלי משפחה בני עשרים עד שלושים) מאלה שנתגייסו בהתאם לצו (רווקים בני עשרים עד שלושים). גם בקרב התנועה הקיבוצית נתבצעה ההתנדבות לא בהתאם לצו אלא בהתאם למיכסות כלליות שנקבעו מזמן לזמן על יסוד החיוב הכללי של הגיוס. ייתכן שגם לגבי גיוס הנשים הדרך ההולמת ביותר את אופיו של הקיבוץ היא קביעת מיכסה מסוימת. אולם מפני הטעמים שהזכרתי לא תוטל מיכסה זו על הקיבוץ על-ידי מוסדות חיצוניים, אלא הוא עצמו יצטרך לקבעה. לדעתי, על הקיבוץ המאוחד וכן על חבר הקבוצות⁵ להטיל על עצמם מיכסת מקסימום מסוימת בשלב הנוכחי של גיוס הנשים על-מנת שהמיכסה תתמלא אך ורק על-ידי מתנדבות מרצונן, ובמידה שתחסרנה מתנדבות תשאר המיכסה בלתי מלאה. עם התפתחות גיוס הנשים תצטרך התנועה הקיבוצית, בשלב יותר מאוחר, לקבוע מיכסה נוספת. ייתכן שכבר בשלב הנוכחי יעלה מספר המתנדבות על המיכסה הראשונה שתקבע - אז יישאר העודף שמור למיכסה הבאה.

אשר לעצם התגייסותן של חברות קיבוץ, נראה לי שיש הבדל עיקרי בינה לבין התגייסות חברי הקיבוץ. שאלת גיוסם של חברי הקיבוץ היא בעיני שאלת הגיוס, בעוד ששאלת גיוסן של חברות הקיבוץ היא בעיקר שאלת הקיבוץ. אבאר את דברי. ההתנדבות לצבא של חברי הקיבוץ היתה צורך חיוני של תנועת הגיוס כולה. אלמלא הופעתם של חברי התנועה הקיבוצית בקרב ציבור המתנדבים, היה חסר למפעל הגיוס היישובי עמוד השדרה שלו, שאור שבעיסה שבו. זה מצד האיכות. אך גם מצד הכמות היה לתנועה הקיבוצית חלק רב בתנועת הגיוס בכללה וחלק מכריע בגיוסן של יחידות מסוימות.

לא כן לגבי גיוס הנשים. על כל החשיבות שבהשתתפות חברות הקיבוץ בגיוס, הן מצד הכמות והן בייחוד מצד האיכות, אין לראות בהשתתפות זו אותו ההכרח מבחינת הגיוס כמו שהיה בהשתתפות חברי הקיבוץ. כי יש להניח, שאותו מספר המתנדבות הדרוש כדי לשוות לגיוס הנשים העבריות בארץ דמות של מפעל בעל ערך ממשי - ימצא גם בלי השתתפות חברות הקיבוץ. אף מבחינת האיכות - אם

5 חבר הקבוצות - ארגון ארצי של היישובים הקיבוציים שהוקם בנובמבר 1925. ב-1927 פרשו קיבוץ עין חרוד ופולוגות "גדוד העבודה" מן הארגון, וב-1934 הוא התאחד עם קבוצות שהקימה תנועת "גורדוניה" ועם קבוצות של "המכבי הצעיר". באוקטובר 1951 התמוזג חבר הקבוצות עם הקיבוצים שפרשו מהקיבוץ המאוחד.

לדון לפי הרכב ציבור המתנדבות עד כה – לא יחסר בגיוס זה המזג הדרוש של חברות תנועת הפועלים ובכלל של נשים בעלות הכרה לאומית, בגרות ציבורית ומשמעת יהודית.

אם משום גורלה ודמותה של התנדבות האישה בארץ לצבא – אין, אפוא, הכרח גמור ומוחלט בהתנדבות חברות מהקיבוץ. אולם השאלה מוכרחה להתייבב לפני הקיבוץ עצמו – לפניו בכללו ולפני חברותיו בייחוד – אם ייתכן שיקום בקרב היישוב מפעל חלוצי כגיוס הנשים מבלי שתהא לקיבוץ יד בו. על הקיבוץ עצמו להציג לפניו את השאלה אם דווקא חברותיו, הראשונות לכל מפעל חלוצי, בכלל זה למפעל השתתפות האישה בהגנה, רשאיות לא להשתתף במאמץ המלחמה המיוחד והישיב של האישה, בשעה שמאות ואולי אלפי נשים ובתוכן חברות תנועת הפועלים בעיר, במושב ובמושב, נותנות לו יד. על הקיבוץ עצמו להחליט אם חברותיו תיתנה לנשים אחרות לצאת לבדן לדרך הקשה של כיבוש כבודה וקוממיותה של האישה העבריה במערכות הצבא – ואילו הן עצמן תעמודנה מנגד.⁶

זוהי השאלה שעל מועצת יגור לפסוק בה. השאלה פשוטה בתכלית: מאות נשים כבר הודיעו על נכונותן לצאת לחזית המלחמה הכפולה – נגד האויב ובעד זכות האישה. לעת עתה נפקד בתוך אלה מקום חברת התנועה הקיבוצית. האומנם יחליט הקיבוץ המאוחד, כי את החזית הזאת יש להניח לאחרים, ואילו כבוד חברותיו – פנימה?

זוהי השאלה מבחינת הקיבוץ. אולם גם מבחינת הגיוס, אם נכונה הנחתי שאין בהשתתפות חברות הקיבוץ הכרח מוחלט לגיוס הנשים בכללו, הרי אין בשום פנים להסיק מזה שדבר התנדבותן או אי-התנדבותן של חברות הקיבוץ אינו מעלה ואינו מוריד לגבי אופיו וגורלו של גיוס הנשים. אסור לנו לוותר בגיוס זה על כל תוספת של כושר פעולה, יכולת חלוצית, כוח מוסרי, אופי איתן ונאמנות לאומית שיש בידנו להשיג למענו. מי שניחן בסגולות אלו ואינו תורם אותן לטובת הכלל מתחייב באחריות חמורה.

אשר לספק, שעודנו מנקר בוודאי במוחות רבים לגבי אופיו הלאומי של גיוס הנשים, הריני להגדיר בדיוק את המצב. בשאלה זו נקבעו במסמרות כלל אחד וסייג אחד: הכלל הוא שנשים עבריות מצטרפות ליחידות יהודיות (מחלקות או פלוגות – הכל לפי ממדי גיוס הנשים והצורך הצבאי ביחידה מגודל זה או אחר); הסייג הוא שאין להבטיח מראש ולחלוטין שכלל זה יתקיים בכל מקרה ומקרה. נמצא, שיש כאן שיטה אחת יסודית – והיא הקמת יחידות יהודיות של נשים, אולם תכנה סטיות משיטה זו בתוקף מסיבות מיוחדות. יש להבין, כי את היקף הסטיות האפשריות קובעת מסגרת הגיוס של נשים לא-יהודיות, והרי מסגרת זו מוכרחה להישאר מצומצמת בתכלית. למעשה, אם מספר המגויסות הבלתי-יהודיות לא יצטרף כדי

6 על הויכוח במועצת הקיבוץ המאוחד ר' גלבר א', עמ' 485-487; צור.

יחידה, או אם יישאר עודף של לא-יהודיות מחוץ ליחידה לא-יהודית שתווצר, ייתכן שיחידה יהודית זו או אחרת תצטרך לאכסן בתוכה גם מגויסות לא-יהודיות אחדות. אך כשם שבית הספר העברי אינו מאבד את אופיו הלאומי המובהק, גם כשהוא פותח את שעריו לתלמידים לא-יהודים, כך לא ייפגם אופיה העברי של יחידת נשים יהודיות בצבא בגלל נוכחות נשים לא-יהודיות ספורות בתוכה.

עם זה צריך שיהא ברור, כי שאלת אופיו הלאומי של גיוס הנשים – היינו, שאלת היחידות היהודיות בגיוס זה – תחייב טיפול מתמיד ועמידה ערה על המשמר, כדין יחידות הגברים. כיום הזה יש לראות את הבסיס שנקבע כמבטיח את עניינינו ביסודם וכמאפשר את השתתפות היישוב בגיוס הנשים מתוך שמירה על כבודו הלאומי וענייניו החיוניים. למעשה, השאלה העומדת לפנינו אינה של השתתפות גרידא, באשר בנו תלוי הדבר לעשות את גיוס הנשים בארץ, הן בכמות והן באיכות, למפעל היישוב העברי במידה כה מכרעת עד שהשתתפותם של יסודות אחרים בו תהיה בטלה בששים. להשגת המטרה הזאת נקרא הקיבוץ המאוחד לתת את ידו.⁷

בברכה נאמנה,
משה שרתוק

7 החלטת מועצת הקבה"מ בשאלת גיוס החברות התקבלה ב-7.2.1942 ונשלחה להנה"ס: "הקיבוץ תומך בגיוס חברות בתור יחידות נשים המשרתות יחידות יהודיות. לגיוס הנשים המתנהל כעת יש להיענות ולארגנו בקיבוץ רק במידה שיוחלט על כך במוסדות התנועה ויוטל כחובה על היישובים החקלאיים" (אצ"מ 5099/525).

מצב הגיוס, תמיכה במשפחות חיילים

משה שרתוק: אני פותח בסקירה על מצב הגיוס. בצבא 11,000 איש. יש לחשוב שעוד כ-4,000 התייצבו לגיוס ולא נתקבלו מסיבות בריאות וכו'. ישנם כ-600 מפוטרים מהצבא, מה שמהווה מצב קשה מאוד בשבילנו. האנשים מתקשים לשוב למסלול החיים. מצבם משמש תקלה רצינית בפעולת הגיוס. בחודשים האחרונים תנועת הגיוס פחתה והלכה. בד בבד עם ירידת קצב הגיוס היהודי הולך ועולה קצב הגיוס של הערבים. אנו עומדים עכשיו במצב של שני יהודים מול ערבי אחד. אומנם זוהי פרופורציה הפוכה מכפי היחס של האוכלוסיה. אצל הערבים ישנה בריחה מרובה, גם האימונים נמשכים אצלם זמן רב יותר. אולם העובדה היא שגיוס הערבים הוא במצב של גאות. כוח פוליטי הוא המניע את תנועת ההרחבה אצלם, מצד שני ניכרת עלייה בטיב החומר של המתגייסים היהודים.

בפלוגות: בפלוגה ² עכשיו כל הפיקוד יהודי. יש להניח שבזמן לא רחוק תשתווין מבחינה זו כל הפלוגות של חיל הרגלים היהודים. פלוגה 16 נשלמה סוף סוף. עומדת על הפרק שאלת השלמת פלוגת המכבי 18. התחילה העברת הקבוצות של חפרים המפורזים והעברתם לחיל הרגלים. קבוצה ראשונה, 68 איש, הועברה למטרה זו לקפריסין. מצינים את עליית החומר האנושי גם בפלוגות ההובלה. הצורך בנהגים כנראה חריף מאוד. בימים אלה הוצאו מפלוגות "באפס" כ-20 איש ונשלחו לחיל הובלה, לא באופן התנדבותי, אלא על-פי פקודה. העובדה מצריכה דיון מסוים. הוויכוח בשאלה זו אינו קל, נצטרך להגיב על הדבר. הוגד לנו כי נתקבל הקן של יצירת פלוגות תותחנים עבריות. את הרוח הכללית השוררת בקרב החיילים היהודים אפשר לציין כרוח טובה ומרוממת.

לבעיות הגיוס בכללן, שאלה ראשונה – דאגה למשפחות. הגדלת התמיכה מצד הממשלה למשפחות – הומלצה מכל עבר. אולם אין לצפות להגדלה שתהא בה כדי להניח את הדעת. התוכנית שתיכנו ה"ה פרידנטל וטורנובסקי³ מכוונת להעמדת

1 מועצת הגיוס – גוף מורחב של הנהלת מחלקת הגיוס (כעבור זמן-מה נקרא "המרכז להתגייסות"). משתתפים: מ"ש, ברלס, בריינבסקי, א' גולומב, רחל פרידלנדר, דר' מ' קליינבוים (סנה), שניפז, ו' טורנובסקי, דר' י' פרידנטל, וסרמן, גולדגורד, קרסני, ה' ביילין, מ' יובל, קצין יצהר, א' כהן, גב' וילנסקי, יצחק הוז, ג' פלש, אליהו כהן, ב"צ ישראלי.

2 השלישית בפלוגות היהודיות של ה"באפס".

3 דר' יוחנן-הנס פרידנטל וולטר טורנובסקי. "טורנובסקי זה", כתב עליו מ"ש ב-1953, "הוא יזמן מופלג. מי בארץ ידע, כי הארגון הארצי של ההתנדבות והגיוס במלחמה העולמית השנייה, אשר שימש יסוד ותקדים לארגון הגיוס במלחמת השחרור – הוא פרי יוזמתו של טורנובסקי, שבא

ההכנסות היישוביות על בסיס קבוע ומתמיד עפ"י משטר יישובי שיוקם למטרה זו. התוכנית בנויה על העיקרון של השתתפות שווה של עובדים ומעבידים עפ"י שעות עבודה נוספות מצד העובדים ומצד נותני העבודה עפ"י תשלום כפול לעבודות אלו.⁴ אנו עומדים כבר אחרי כמה שלבים של התפתחות הפעולה המוקדמת להגשמת התוכנית. בחוגי התעשייה הדבר התקבל באהדה. עכשיו יש לעבור לסקטור של המסחר ואחר-כך לחוגים האחרים.

אולם מבלי לחכות לתוצאות הפעולה הזאת, הגעתי לידי מסקנה שיש לגשת כבר עכשיו להרחבה מסוימת של צו הגיוס. אומנם לא הנענו בפעולתנו עד כה את כל החיובים, אולם עובדה היא שהצלחנו להניע הרבה אנשים לגיוס בלחץ צו הגיוס. ישנם שלושה סוגים: (א) מחכים לצו; (ב) שאינם מסרבים ואינם מזודרים – זהו סוג שאינם רוצים להימנות בין משתמטים; (ג) מסרבים לצו. הרחבת הצו תביא לנו משני הסוגים הראשונים. אחרי היסוס רב באתי לידי מסקנה שיש להרחיב את הצו עד גיל 35 ובתוכם על נשואים בלי ילדים.⁵

בעניין גיוס נשים. מספר הרשומות עד כה הוא כ-1,100, מזה כ-850 ע"י לשכותינו. יש להנחה, שכניסת הנשים לצבא לא תהיה בראשית מרס אלא בערך בראשית אפריל. בקשר לעלון של המחלקה המדינית שדיבר על "א.ט.ס. בא"י", היה ערעור וגם הודעה ברדיו. פניתי במכתב והסברתי את עמדתנו וקיבלתי תשובה שיש לנו הזכות המלאה לקרוא לזה "א.ט.ס. בא"י".⁶

לאחר דיון בהצעת מ"ש להרחיב את צו הגיוס, ובשאלת הסנקציות שיש לנקוט נגד מקומות עבודה שאינם מתירים התגייסות עוברים, השיב מ"ש:

מ. שרתוק: למשטר של חיוב הגענו במאי 1941, אחרי שבחודשים האחרונים שלפני ההכרזה הגיע הגיוס לשפל מסוים. היתה תביעה מכל חוגי היישוב להנהיג משטר של חיוב. הא-ן [ארגון ה"הגנה"] היה המנוף העיקרי שהביא לידי חיוב. ודווקא הצו הוא שהצליח במידה שבא-ן התגייסו על-ידי הפקודה מטעם הצו. לא זה העיקר שההכרזה תיתן משתמטים; השאלה היא אם ההכרזה תיתן מתגייסים. בנוגע לסנקציות מוכרח

להציע לי [כמנהל הממ"ד], וכן כי "מגבית ההתגייסות וההצלה" מקורה בתוכנית אשר הוא הגה והגיש לי יחד עם פרידנטל "יומ"א א', עמ' 98. ר' טורנובסקי היה מזכיר "קרן היסוד" בגרמניה 1921-1925; מנכ"ל "פלתורס" 1925-1943.

4 להצעת דר' פרידנטל להקים "קרן למשפחות החיילים" ר' פרוטוקול ישיבת הנהלת הגיוס 1942.6.1, אצ"מ S25/5063. 22 הע' 9.

5 עד כה קראו מוסדות היישוב להתגייסות גילאי 21-23, שהצהירו במפקד ההתנדבות בספטמבר 1939 על נכונות להתנדב להגנת היישוב ולעזרת הצבא הבריטי.

6 ר' מסמך 25.

להיות שביל זהב. סנקציות מוכרחות להיות מחושבות עד כמה שהן ניתנות לביצוע. המועצה הזאת אינה גוף מצביע, אלא גוף מייעץ. את המסקנה שלי ביחד עם הדעות שנשמעו פה אביא בשבוע הבא לפני הנה"ס, שתחליט בדבר. החיילים [שנבחרו לעסוק בעידוד הגיוס] מודיעים שאם לא תהיה הכרזה על הרחבת הצו, אין להם מה לפעול. גם בהודעה זו תתצטרך הסוכנות להתחשב בדיונה. אני מסכים לדברים ביחס לצרכים החדשים שעלינו למצוא בשטח התעמולה והראורגניזציה של פעולת הגיוס. נכון שעד עתה לא מצאנו את הדרכים הנכונות ואת הפתרון לפגיעות ולמכשולים שעל דרכנו. אולם אין לנו לדחות בגלל זה את אשר אפשר לפעול.

עליית ילדים, גיוס לצבא

שאלות מדיניות

משה שרתוק: הממשלה הודיעה לנו טלפונית על הסכמתה לאפשר לנו להעלות ילדים מרומניה ומהונגריה.² ההודעה, לפי שעה, סתמית מאוד, אולם יש להניח כי הסידורים עצמם יהיו גמישים. בממשלה סבורים, כי יש בידינו רשימה של ילדים הבאים בחשבון לעלייה. אכן, יש לנו קשר עם הציונים ברומניה על-ידי שליחנו בקושטא. גם באוניה "סטרומה", הנמצאת בנמל קושטא, נמצאים כמה ילדים ואנו גם נוכל לקבל רשימות מרומניה באמצעות משרדנו בקושטא.

לאחר דברי אליהו דובקין ויצחק גרינבוים בשאלת הילדים, עבר מ"ש לנושא הגיוס.

גיוס

משה שרתוק: עד סוף ינואר 1942 התגייסו 11,000 יהודים. מספר זה כולל את אלה שנהרגו או נמצאים בשבי או שוחררו מהשירות. מ-11,000 המתגייסים התייצבו 6,500 באמצעות הסוכנות ו-4,350 על-ידי משרדי הממשלה. מ-27,000 איש החייבים גיוס שני שלישים התייצבו לפי צו המוסדות. 6,100 צעירים משרתים במשטרה, והדבר מפחית בהרבה את מספר המשתמטים. עד עתה התגייסו למעלה מ-5,000 ערבים. עד לפני זמן קצר היה היחס בין המגויסים היהודים והערבים 3:7, זאת אומרת 3 ערבים

1 סדר היום: א. שאלות מדיניות; ב. הגיוס; ג. אספקת נייר.

2 הממשלה, שהקצינה עמדותיה בסוף 1940 בשאלת העלייה הבלתי חוקית, הודיעה כי תהיה מוכנה לשקול עליית ילדים שאינם ילדי מעפילים על-פי רשימות שמיות שתכין הסוכנות ותמורת ערבויות כספיות להבטחת קיום הילדים בארץ. לינטון מסר על כך למ"ש ב-2.2.1942. ב-15.1.1942 שלח הנציב העליון למוין את המברק הבא:

למברקך מס' 1950 ומס' 50. אין לי התנגדות עקרונית להכנסת ילדים מתחת לגיל 16 מרומניה ומהונגריה. אולם יש צורך לשקול, שכן במקרה של ילדים מגרמניה או משטחי כיבוש גרמני לא קיימים אמצעים מספיקים לזיהוי. מאחר ששיתוף פעולה מצד הנציג הקונסולרי של ארה"ב שוב אינו זמין נראה כי אין בנמצא מדינה ניטרלית כלשהי שניתן להיעזר בה בביטחון. איני יכול להמליץ לאפשר לילדים שזהותם מפוקפקת להיכנס.

הודעה לסוה"י על ההלטת ממשלת א"י להתיר עליית ילדים גילאי 11-16 מרומניה ומהונגריה נשלחה לסוכנות ב-22.2.1942. בחתימת מנהל מח' ההגירה אריק מילס (ר' נספח 1). על תביעות הסוה"י להקלות בהעלאת ילדים ר' יומ"מ ה', עמ' 161-162; ח"ו אל מוין אגרות ח"ו, עמ' 232.

ל-7 יהודים, גם עתה יחס ההתגייסות הפוך בהשוואה לאוכלוסייה: היהודים התגייסו פי ארבעה משיעורם באוכלוסיית הארץ, ולגבי הערבים יש גם להביא בחשבון את מספר הבורחים, שאינו קטן. נעשית עתה פעולה רבתי על-ידי הממשלה והמיפקדה הצבאית לעודד את גיוס הערבים, וברור שתעמולת הגיוס בין הערבים היא פעולה פוליטית מצד הממשלה.

בשעתו החלטנו על סנקציות נגד המשתמטים מגיוס.³ בכמה מקרים הן פעלו. לדוגמה שהראו מוסדות שונים היה ערך מוסרי, אבל בתור שיטה כוללת, שתמנע השתמטות, הדבר נכשל. לא יכולנו להקיף את שוק העבודה. הממשלה מתנגדת לשיטת החיוב,⁴ היא רואה בזה אווורפציה של זכויות וחובות שאיננו זכאים להן. הממשלה השלימה עם פעולתנו בעניין זה כאילו כפאה שד, אבל לא יכולנו להביא לידי כך שהצבא לא יקבל לעבודה צעירים בגיל הגיוס. אף על פי כן אני משוכנע שלא נעשו בשטח זה פעולות למען הגביר את קצב הגיוס.

על רקע זה הטלתי על איש מסוים לברר את בעיית ההשתמטות והגיוס. איש זה למד את השאלה והעלה הצעות לתיקונים רבים. הטענה העיקרית שלו היא שההבחנה בגיוס בין רווקים ובעלי משפחה אינה עומדת בפני הביקורת, שכן על כל צעד ושעל נתקלים ברווק שהתגייסותו קשה לו יותר מאשר לבעל משפחה. לפיכך יש לבטל מייד את ההבחנה בין רווק ונשוי, שכן אם כל תומך משפחה ישוחרר מחובת הגיוס, זה יהרוס לגמרי את פעולת הגיוס. מסקנה נוספת שהעלה האיש היא שהציבור חייב לקבל על עצמו את התמיכה במשפחות המגויסים. צעד זה יצמצם בהרבה את צרת ההשתמטות.

התקציב לעזרת המשפחות הוגדל בהרבה,⁵ ויש תוכנית להשגת כספים ממוסדות ועובדים מאורגנים. ההצעה היא שכל עובד יתרום ארבעה ימי חופשה, ונותן העבודה ישלם תמורת חופשה זאת ויוסיף סכום שווה. בשאלה זו התקיים ברור עם הסתדרות העובדים, שהסכימה עקרונית להצעה בתיקונים מסוימים. נפתח גם משא-ומתן עם התאחדות בעלי התעשייה שטרם נתסתיים.

ברור שאין כל אפשרות לחכות לסידור כל העניינים האלה. לאחר בירורים רבים החלטתי להציע להנהלה להרחיב את צו הגיוס. לדעתי שגינו מלכתחילה בכך שלא כללנו בצו הגיוס הקודם נשואים בלי ילדים. בשעתו החלטנו לא לשחרר מגיוס בנים יחידים, אלא רק במקרה שבגלל הגיוס נשבר מטה לחמה של המשפחה. אם זו הגישה

3 במסגרת הראורגניזציה של מנגנון הגיוס (ר' מסמך 22, הע' 9) הוצע לנקוט סנקציות נגד המשתמטים, לרבות פיטורים ממקומות עבודה ללא פיצויים, החרמת אשראי ומניעת חברות בארגונים. מ"ש נדרש לנושא זה בנאומו בכינוס לעידוד ההתגייסות ב-9 באוקטובר 1941 (אצ"מ 5061/25).

4 חיוב גיוסם של עובדים במפעלי תעשייה, בעיקר בתעשייה הקשורה במאמץ המלחמה.

5 ר' הצעת מ"ש לסיוע למשפחות החיילים, מסמך 38.

אין כל הצדקה לשחרר נשוי שאין לו ילדים, כי חזקה שהאישה צעירה ויכולה לפרנס את עצמה, מה גם שהיא מקבלת תמיכה מהממשלה ובעלה המגוייס יכול לחסוך משכרו ולעזור לה. אגב, אשת מגוייס המתגייסת לצבא ממשיכה לקבל את התוספת בגינו. אני מציע אפוא להרחיב את צו הגיוס גם על נשואים בגיל מ-20 עד 30, שאין להם ילדים, ולהרחיב את צו הגיוס על רווקים עד גיל 35. רבים הטוענים, שהם מוכנים להתגייס אם הם ייתבעו לכך. אנשי הביטחון יצטרכו כמובן גם הם לתת מיכסה מסוימת מתוך דאגה שלא לדלדל לגמרי את הכוחות. לאחר שהנהלה תאשר את ההחלטה אציע להנהלת הוועד הלאומי להצטרף לצו הגיוס, ואז נפרסם את הקריאה בשם המוסדות.

בשלב זה נפתח דיון בשאלת הסנקציות נגד משתמטים ויעילותן.

משה שרתוק: עד אפריל 1941 התקיים משטר של התנדבות כללית, ללא קביעת גיל וללא סנקציות.⁶ כל הארץ געשה מביקורת נגד משטר ההתנדבות הכללית. חוגים ואירגונים שונים דרשו גיוס לפי גילים. נלאינו כבר להטיף להתנדבות כללית. נכשלנו בכך, ומשום כך אין לפנינו ברירה אלא ללכת בדרך בה בחרנו.

הדיון הסתיים בהחלטה להצביע בשאלת הרחבת צו הגיוס בישיבת הנה"ס הבאה. בישיבת הנה"ס ב-15 בפברואר הוחלט להרחיב את צו הגיוס ולהחילו על נשואים בגיל 20-30.

6 על מפקד ההתנדבות בראשית מל"ע-2 ר' ספר התעודות, עמ' 295-296; גלבר א', עמ' 156.

מועמדים ליחידת הובלה

וולסלי יקר,

נחום ארנשטיין, יהושע כספי, יצחק לוי, יחיאל טייבר.

אני כותב לך שוב¹ - הפעם כדי להציג לפניך ארבעה בחורים כארזים, ששמותיהם נקובים לעיל. כולם היו מועמדים לקצונה ב-P.R.T.D.² אבל ויתרו על זה בהעדיפם להצטרף לחיל ההובלה. שמחתי כאשר נודע לי שכולם הולכים ליחידת האם,³ קודם-כל. הם בחורים מוכשרים, שכבר התנסו בתפקידי פיקוד במשטרת היישובים העבריים ובתחומי פעולה דומים, ומכבר יצאה נפשם להתגייס עד שלבסוף ניתן להם להשתחרר מתפקידיהם. אין לי ספק, שהם יוכיחו את עצמם כהלכה בכל עמדת פיקוד שאתה, או כל מי שיפקד עליהם בעתיד, ימצא לראוי להטיל עליהם. במכתב עורך, שנתתי בידי בנקובר,⁴ ציינתי כי עמדתי לבקר בבסיס האימונים של חיל ההובלה בסרפנד [צריפין]. ביקור זה היה מאלף מאוד. התברר לי כי פלוגה 68 R&T צמחה לארגון מרשים.⁵ נוכחתי לדעת בבירור, כי המפקד מצטיין ביצירתיות. הוא פיתח מערכת שלמה של אימונים, מעשה יש מאין, ומערכת זאת נראית נרחבת למדי ומרשימה ביעילותה. נכחתי בהרצאות שבהן הבחורים שלך שימשו כמתרגמים וכמסייעים, ביקרתי בבתי מלאכה ושוחחתי עם קצינים וחילים. יצאתי משם בהתרשמות מובהקת של עבודה מתוכננת וארגון טוב. הבחורים שראיתי הרשימו אותי בגוף וברוח. המפקד הביע דעתי כי בחודשיים האחרונים חל שיפור ניכר בחומר האנושי.

נראה לי כי יהיה לך עניין בכל זה. ישנן כמה וכמה נושאים שבהם עלינו להחליף דעות. בשלב זה איני רואה אפשרות למסע למצרים. היש לך סיכוי כלשהו לחטוף חופשה קצרה?
שלך כתמיד,

משה

1 המכתב הראשון לא אותר.

2 Palestine Regimental Training Depot - בסיס האימונים בצריפין.

3 פלוגת הובלה 178.

4 יוסף בנקובר (1901-1977), עלה ב-1926. ממייסדי רמת הכובש ומפעילי הקיבוץ המאוחד. חבר הוהפ"צ. מראשוני המתנדבים לצבא הבריטי. סרג'נט בפלוגת הובלה 178. מחבר חמש שנים, 'יומן של חייל עברי'.

5 יחידת הובלה זו החלה להתארגן באוקטובר 1939 (גלבר א', עמ' 175).

עליית ילדים

הממשלה הסכימה להכניס ילדים מתחת לשש-עשרה מרומניה הונגריה.¹ מספר טרם נקבע. מבררים אפשרויות למסע טרנזיט גם לגבי ילדי סטרומה.²

שרתוק

1 ר' מסמך 32, הע' 2.

2 הוראת הממשלה לאפשר כניסת הילדים הגיעה לשלטונות בטורקיה ב-22.2.1942.

צנזורה

מר מקפרסון יקר,
בהמשך לשיחתנו אתמול על מדיניות הצנזורה,¹ התרשמתי מאוד מהקטע שלהלן
ב"פלסטיין פוסט" מיום ד', ששימת לבי הופנתה אליו רק היום, אשר הופיע במסגרת
דיווח על אסיפת גיוס ביריחו:
אין שום ספק, הוא (ראש עיריית יריחו) אמר, כי הבריטים יגמלו לערבים אחרי
המלחמה כאשר הם ינחלו ניצחון. מכאן שחובתם להתגייס לצבא הבריטי ולהגן
על מולדתם, השייכת לערבים ותישאר בידיהם עד ביאת המשיח.
יש בדעתי, בפעם הבאה שאנאם באסיפת גיוס, להכריז כי אני בטוח כי אראה
את ארץ-ישראל יהודית בעיקרה בימינו-אנו, ולהיווכח מה יקרה להכרזה בעיתונות.²

ברחשי כבוד,
מ. שרתוק

1 לא אותו פרטים על שיחה זו.

2 מקפרסון השיב למ"ש ב-5.3.1942 (אצ"מ S25/33). במכתבו טען כי הקטע שפורסם ב"פלסטיין פוסט" אסרטיבי ביותר לעומת ציטוטים אחרים מדברי ראש עיריית יריחו, שפורסמו בעיתונים אחרים. מקפרסון צירף קטע מתוך העיתון הערבי "פלסטיין", המעיד לדעתו על רוח אחרת:
אנו, הערבים, עם בעל עקרונות וסיסמתנו היתה תמיד עמידה על משמר עקרונותינו. אנו עם המאמין כי פלסטיין שייכת לערבים ותישאר לערבים עד יום הגאולה, וכי בעלי בריתנו האנגלים יעניקו לנו, בלי ספק, יחס הוגן אחר תום המלחמה [---] משום כך עלינו להתגייס לצבא הבריטי כדי להגן על מולדתנו, ויהיה זה לכבוד לנו להיות שותפים בזכויות האומות: לג'יהאד אני קורא לכם, נגד היטלר, התוקפן המדכא!

עלייה דרך איראן

מר מקפרסון יקר,

הנני מבקש את עזרתך בהשגת אשרות כניסה לאיראן לאדונים אליהו דובקין ויוסף גולדין¹ ממחלקת העלייה של הסוכנות היהודית. בדעת ההנהלה לשגר שני אדונים אלה לאיראן לשם ביצוע הסידורים הדרושים להעברת עולים מקרב הפליטים היהודים הפולנים מברית המועצות לארץ-ישראל.

בקשה לאשרות תוגש ישירות לקונסול הכללי האיראני בירושלים, אולם אנו נוקיר את ממשלת ארץ-ישראל אם תמליץ לפני נציגי הוד מלכותו בטהרן לטפל בשני מקרים אלה מתוך התייחסות מיוחדת. אנו מבקשים מהם להפעיל את השפעתם על ממשלת איראן למען תעניק אשרות אלה.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 דר' יוסף גולדין (זהבי). נציג הסוה"י באיסטנבול 1941-1946. ניהל את ענייני העולים מהארצות הכבושות שהגיעו לטורקיה.

צנזורה

אדוני,

אבקש להסב את שימת לבך לכך, שלפי מברק שנתקבל ממשדנו בלונדון, מברק שנשלח על-ידינו לאותו משד ב-18 בינואר, מספר 36, לא הגיע לתעודתו. כדי לסלק כל אי-הבנה שייתכן כי התעוררה בנושא זה, רצוני להציג את ההסברים הבאים: בתחילת ינואר קיבלתי מעמיתי מר לוקר בלונדון מברק שתאריכו 2 בינואר, וזה לשונו: "וייצמן מודאג מאוד נוכח העדר תשובות כלשהן מבלוך¹ לכמה מכתבים ומברקים בעניין מפעל תרופות סויה ועבודת המכון בכלל. אנא ברר מייד סיבות השתיקה והברק".

השם "בלוך" במסר זה מתייחס לדר' בלוך, מנהל מכון המחקר דניאל זיו ברחובות,² שאפשר כי ידוע לך שהוא מנהל בידי דר' וייצמן. המילה "מכון" במברק מתייחסת למכון המחקר דניאל זיו. ב"סויה" הכוונה לניסויים בגידול פולי סויה בא"י, המתבצעים במכון וייצמן ע"י תחנת המחקר החקלאי של הסוכנות היהודית, הסמוכה אל מכון המחקר דניאל זיו.

מקץ הבירורים שנדרשו, הברקתי למר לוקר ב-18 בינואר כלהלן:

לשלך 32 התברר כי בלוך כתב פעמיים ב-7.10 ופעמיים ב-15.10 וגם ב-11.1 31.12 20.10, המכתב האחרון לאמריקה. הבריק ב-14.1 5.1 1.1 21.12 13.11 5.11 26.10 17.10 7.10 כל אלה הכילו מידע מלא של המכון והפרמצבטיקה בנושא הסויה שהוברק בקשר לדוח מרס. דוח חדש יישלח בקרוב. זה לגבי בלוך, התלוי כמובן בוולקני.³ אם תשובה זו עוכבה בידי הצנזורה, לא אוכל אלא לתלות את הדבר בתוכן הסתום של המסר. לפיכך רצוני להבהיר, כי קבוצת המספרים הכלולה במברקי אינה חלק מצופן, אלא פשוט התאריכים של מכתביו ומברקיו של דר' בלוך אל דר' וייצמן. השם "וולקני" הנזכר בתשובתי מתייחס לפרופ' אלעזרי-וולקני, ראש תחנת המחקר החקלאי שלנו. אני בטוח, כי לאור הבהרות אלה תמצא דרך לשחרר את מברקי מ-18 בינואר, אם אומנם עוכב.

בכבוד רב,

מ. שרתוק, הנהלת הסוכנות היהודית

1 בנימין בלוך (1900–1959). מנהל אדמינסטריטיבי של מכון זיו מ-1939.

2 מכון המחקר ע"ש דניאל זיו נוסד ב-1934 ביוזמתו של ח"ו. ממנו צמח מכון וייצמן ברחובות.

3 מכון וולקני לחקר החקלאות נוסד ע"י הסוה"י ב-1921 ברחובות. נקרא ע"ש מנהלו הראשון יצחק וולקני (אלעזרי).

עלייה, סיוע למשפחות חיילים

ריכוז אמצעים לעזרה למשפחות המגויסים והמתגייסים לצבא

מ. שרתוק: הואיל ונודמן לי לשמוע חלק מדבריו של פרומקין,² אני רוצה להקדים לעצם העניין, אשר בשבילו באתי, כמה הערות:

לפרשת העלייה: אני מסכים בהחלט לפעולה ולמערכה ציבורית בעד העלייה, אבל צריך להפנות את המערכה הזאת בכיוונים מסויימים. ראשית עלינו לפתוח במערכה ציבורית על שחרור מעפילי "דריין" ועל הכשרת מעפילי "סטרומה" לעלייה, מפני שאלה הם מקורות של עלייה שישנם בעין. אנשי "דריין" נמצאים בארץ קרוב לשנה. אנשי "סטרומה" נמקים במבואות נמל קושטא. שמעתי תיאור מחריד של מצב הדברים באונייה מפי שישה אנשים, מהם חמישה בעלי יוזות ורשיונות עלייה, אשר נאלצו לעלות על אונייה זו, כי זה היה האמצעי היחיד לנסוע, ואחד שהורד על פי השתדלות מיוחדת של שלטונות אמריקנים. לא אטריד ולא אחריד אתכם בזה עכשיו – הדברים עוד יגיעו לידיעת הוועד הפועל. הובטח לי שבסוף השבוע ידונו בממשלה אם אנשי "סטרומה" כשרים לרשיונות עלייה, היות והם גם נתיני ארץ האויב וגם "מתכוונים להעפיל" – (קריאת ביניים: ועולי מאוריציוס?) – עניין החזרת עולי מאוריציוס חמור הרבה יותר מעניין מעפילי "דריין".

בדרך כלל צריך שיהיה ברור, כי השאלה איננה רק השגת רשיונות עלייה, אלא בעיקר פילוס דרכים לעלייה.

עניין העלייה מרוסיה איננו זה. גם אותם מאה רשיונות ששלחנו [לקוויבשב] אין בהם תועלת מעשית, כי האנשים אינם יכולים להגיע לידי קבלת ויזה ופספורט ולידי נסיעה. אין קשר בין רוסיה וטורקיה – הגבול סגור; אין מעבר דרך פרס וגם עיראק אינה נותנת לעבור. אפילו יצליחו להגיע להודו, לא ישיגו אונייה לארץ-ישראל. נסיעה זו מלאה קשיים כרימון. מצידנו נעשים כל המאמצים לפילוס דרכים.

1 (סדר היום: 1) בחירת ועדה תקציבית של הוה"פ; 2) תיקונים בחוקת העבודה השיתופית; 3) מ"מ עם הממשלה בענייני לימוד מקצוע; 4) תוכנית ריכוז אמצעים לעזרה למשפחות המגויסים והמתגייסים לצבא; 5) שאלת תשלום פיצויים לפועל השכיר; 6) הוועידה החמישית ומועדה; 7) דיונים בוועדה הממשלתית בענייני תוספת יוקר; 8) שביתות וחוק השביתות; 9) המשך הדיון בתוכנית המעשית שהוצעה בוה"פ ב-29.1.1942. מ"ש הצטרף לישיבה לקראת הדיון בסעיף 4. 2 השל פרומקין (1896-1974). מנהל מרכז העבודה של ההסתדרות וחבר הוה"פ שלה, ממנהלי "סולל בונה" ו"כופר היישוב". בדבריו בענייני סעיף 3 הציע לנהל מערכה ציבורית להגברת העלייה כאמצעי להגדלת כוח העבודה המקצועי של היישוב וחלקו במאמץ המלחמה.

במיכסה האחרונה³ קיבלנו רשיונות עלייה לשלושת אלפים נפש. עוד לא ברור כמה מזה לעלייה עובדת – זה עניין של משא-ומתן עם הממשלה.⁴ הממשלה במתכוון לא קבעה את החלוקה, כי לא יכולנו לחוות דעתנו בעניין זה. אבל ברור שזו תהיה בעיקר עליית עובדים ונוער. מעטים מאוד יהיו בעלי ההון. ואם פעם עלייה עובדת היתה מונח חיובי, כי באו בעלי הכשרה, הרי עכשיו זה מונח שלילי – יהודים שאין להם כסף – (ד' רמז: אובדים ולא עובדים...).

לפרשת הביקוש לפועלים מקצועיים לצורכי מלחמה:

א) לרגל חורבן בתי הזיקוק ברוסטוב, שסיפקו נפט ל"צבא האדום", מרחיבים את בתי הזיקוק אי-שם מחוץ לגבולות הארץ [בעבדאן, איראן], ודורשים מאיתנו לשלוח פועלים לשם.

ב) קבלנים אמריקנים גדולים, אשר קיבלו עליהם הקמת בסיסים אי-שם במזרח, שואלים אם הם יכולים לסמוך עלינו בעניין הספקת חומר אנושי. קיבלנו רשימה של בעלי המקצוע הדרושים. איך נמנע מהם עורה, בשעה שאנחנו דורשים מהם כל כך הרבה?

ג) האוקיינוס ההודי הפך שדה קרב.⁵ זה מחייב מערכת סידורים מתאימים אי-שם. דורשים מאיתנו 50 איש לעבודה זו. אין זה גיוס, אבל זה מאמץ מלחמה ממדרגה עליונה. המשכורת היא 25 לא"י לחודש – זה, לפי חשבונם, יספיק בהחלט: הם מוכנים לשכן ולספק מזונות בשמונה לירות לחודש וב-17 לירות הנותרות אפשר, לדעתם, לקיים משפחה בארץ. מי שבקי במצב העבודה בארץ יודע עד כמה "קל" להשיג עובדים בארץ. וכיצד נוכל לענות בשלילה אף אם נסביר, ששלחנו 11 אלף לצבא, 6 אלף למשטרה, מבלי להזכיר את אלף הבהורות [שהתגייסו ל-A.T.S.], ובמשקים המצב הוא כזה וכזה, ובתעשייה מצב מתוח, וגם לסוריה שלחנו אנשים וכדומה וכדומה, וב"דריין" יש 800 איש וביניהם 500 בעלי מקצוע, ולאנשי "סטרומה" אין נתונים להיכנס – (שאלה: אילו מקצועות נחוצים?) – רתכים, חשמלאים, מונטרים [מכונאים], קדחים ועוד.

ד) הצי מבקש מספר מסויים של בחורים יהודים היטב אנגלית – לעבודה משרדית. ייתכן שנעמוד בפני הזמנה יותר גדולה. ברור שההסתדרות ואנחנו כולנו מוכרחים לטכס עצה כיצד לקיים בארץ משטר מלחמה לגבי כוחות העבודה שישנם, ואין לדחות את הדבר עד שנקבל עלייה, עד שישוחררו אנשי "סטרומה" ו"דריין", עד אשר תפולס הדרך לעלייה מרוסיה.

3 מיכסת העלייה החצי שנתי, שהוקצתה ואושרה בראשית פברואר 1942.

4 חוקי העלייה קבעו ארבע קטגוריות לחלוקת מכסות העלייה: בעלי אמצעים, קרובים, תלמידים המוזמנים ע"י מוסדות לימוד בארץ ועובדים.

5 אחרי כניסת יפן למלחמה ב-7.12.1941 ופלישת כוחותיה לדרום-מזרח אסיה.

ועתה אעבור לנושא, אשר למענו ביקשתי רשות לבוא, ואשר רמז⁶ כבר עמד עליו בקיצור נמרץ.

הדברים ידועים: התשלום שהצבא משלם למשפחות החיילים מהנה רק נשים וילדים (איננו מהנה אפילו אישה שלא נשואה כדין), ואין הוא מהנה הורים, אחים ואחיות קטנים ושאר תלויים. לרגל ענייני הגיוס התברר, שכל פרט ופרט ביישוב שלנו עמוס מאוד מבחינה זו. אנחנו יישוב של עלייה. והמלחמה תפסה אותנו בעצם התהליך של עלייה, ותהליך זה משתקף בחיי כל משפחה: בחור בא לארץ והעלה הורים והוא לא בנה לו בית; אב העלה בן או בת ועומד להעלות עוד. בעצם, נתפסנו באמצע תהליך ההתבססות בארץ. יש המוני אנשים שאינם מבוססים הזקוקים לעזרת משפחותיהם. העזרה הניתנת על-ידי הממשלה לנשים וילדים [של מגויסים] זעומה מאוד, אינה מבטיחה את המינימום הדרוש לקיום; מלכתחילה לא הבטיחה. המינימום הזה מתאים אולי לרמת חיים ערבית, אבל בשום אופן איננו מתאים לרמת חיים יהודית.

עניין זה היה נתון למשא-ומתן ממושך ורק בזמן האחרון הצלחנו להביאו לשלב זה, שהמפקדות בירושלים ובקהיר ממליצות לפני הממשלה על העלאת המיכסה. אני בטוח כמעט, שההמלצה היא על הגדלה ב-50% ואז נמצא שטרחנו חינם, כי נחזור למצב שהיה לפני עליית יוקר החיים. ושוב אנו עומדים בפני השאלה: כיצד לגייס אמצעים יותר גדולים מכפי שיכול לגייס "מס חירום"? וישנה שאלה שנייה: לא רק כיצד לגייס אמצעים גדולים, אלא כיצד להבטיח קביעות בהכנסות. והשלישית: לארגן את הדבר כך, שהוא ייהפך למעין גיוס ביישוב ויסייע ליצירת משטר של גיוס, משטר מלחמה ביישוב, שכל יהודי ידע: או שהוא מתגייס בגופו - הוא, או בנו, או אחיו - או שהוא מתגייס בכיסו - מקיים משפחת חייל, או משתתף לפחות בקיום משפחת חייל.

התוכנית שהגענו אליה מכוונת בראש ובראשונה לסקטור אחד של משקנו - הסקטור התעשייתי - אשר בו קיימת, בדרך כלל, שיטתיות ביחסים בין עובדים ונותני עבודה; נותן עבודה בתעשייה צריך חודש חודש לשלם משכורת לעובדיו, וישנה שיטה קבועה של תשלום וכיצא בזה. ענף זה מצבו טוב ביותר וזה הודות למלחמה - הוא מרוויח ומתפרנס מהמלחמה.

התוכנית בנויה על עיקרון פשוט: כל עובד נותן ל"קרן החייל" ארבעה ימי עבודה בשנה, על חשבון החופש, או על-ידי שעות נוספות (בהרבה מקרים התרומה לא תוכל להינתן על-ידי שעות נוספות). כנגד זאת נותן בעל התעשייה תשלום שקול, כלומר: 100% מצד העובד ו-100% מצד נותן העבודה.

רמז אמר שהצגנו את השאלה לפני בעלי התעשייה. ברצוני לתקן - קודם כל הבאנו אותה לפני ההסתדרות. היתה לנו ישיבה חצי רשמית עם מזכירות הוועד

6 דוד רמז (1886-1951), ממנהיגי תנועת העבודה בא"י וממקימי ההסתדרות. מזכ"ל ההסתדרות 1935-1945, יו"ר הוה"ל 1944-1948, לימים שר התחבורה הראשון במדינת ישראל.

הפועל והיא מילאה ידי שניים-שלושה חברים לברר את העניין. החברים האלה הציעו אי-אלה תיקונים בתוכנית וסמכו ידיהם עליה. אחרי זה פנינו להתאחדות בעלי התעשייה. בשבוע שעבר קפלן ואנוכי השתתפנו בישיבת הוועד הפועל המורחב של התאחדות בעלי התעשייה, ובה מצאנו אוירה חמה מאוד לעניין זה – נענו לו ברצון רב.

היתה רק שאלה של תיאום עם "מס חירום".⁷ בעלי התעשייה אמרו שהם נתבעים גם על-ידי "מס חירום", שאף הוא דוגל באותה סיסמה. כדי שלא לקלקל את מצב הרוח המרומם, נמנע היו"ר מלעורר ויכוח בעניין זה באותה ישיבה. אבל בינתיים נקראתי להנהלת "מס חירום" בירושלים והם מציעים תיאום – המפעל ייעשה על-ידי המנגנון שלהם, אשר אולי יהיה צורך לחזקו לתכלית זו, והכספים יהיו משוריינים למשפחות החיילים. אבל מכיוון שהדבר עלול לפגוע בהכנסות של "מס חירום", הנותן שליש מהכנסותיו למשפחות חיילים, תהיה פה התאמה מסוימת.

אם ההצעה לגבי התעשייה תתקבל הלכה למעשה, נדון בשאלה כיצד להעמיס גם על חוגים אחרים מעמסה דומה. לגבי בעלי התעשייה יכול מספר עובדיהם לשמש קנה מידה, אבל לגבי סוחרים, עורכי דין, פקידים, אין הדבר כך. היה ברור עם הופיין⁸ בלשכת המסחר וייתכן שתוצע גם מצדם איזו שיטה.

לאחר שהתאחדות בעלי התעשייה וההסתדרות יחליטו בעניין בחיוב, תוקם על-ידיהן ועדה פריטטית בשיתוף מחלקת הגיוס של הסוכנות – ייתכן שגם "מס חירום" ירצה להשתתף – כדי לקבוע את פרטי התוכנית למעשה.

אני מצטרף לדעת רמז, שעניין הדאגה למשפחות חיילים הוא עקב אכילס של הגיוס, ואם נצליח לסדרו נוכל לקדם את עניין הגיוס. אבל כשם שאמרת בעניין אספקת כוחות עבודה לצבא, כי צריכים אנו להיענות לתביעה זו מייד, מבלי לחכות לעלייה, לשחרור מעפילים, כן אני אומר שאין הגיוס יכול לחכות לסידור עניין זה – (א. ציזלינג: כמה לפי הערכה יכולה לתת התוכנית וכמה דרוש?) – לשאלה השנייה לא אוכל לענות, כי זה דבר שאין לו שיעור. אשר לראשונה, האומדנה היא 40,000 לא"י לשנה בתעשייה. יימסר הדבר בשם אומרו – אינני אחראי לו. אוסיף, שיומי התוכנית באו בתחילה במשאלה מקסימליסטית: ליצור קרן גדולה שתבטיח מינימום של קיום לכל משפחת חייל, ותמורת ההתחייבות שנקבל על עצמנו יש להטיל חובת גיוס על אנשי גיל ידוע, ללא יוצא מן הכלל, מבלי שים לב למצבם המשפחתי, כלומר, לא רק נשואים שאין להם ילדים, אלא גם אבות. התוכנית הראשונה כללה אפוא שלושה יסודות: (א) הטלת עול כספי על היישוב; (ב) קבלת התחייבות לתמוך בכל

7 "מס חירום" – הוטל ע"י הוועד הלאומי עם פרוץ מל"ע-2 לשם סיוע למובטלים ולנצרכים נוכח המשבר הכלכלי שהתחולל אז.

8 אליעזר הופיין (1881-1957). נשיא לשכת המסחר. מ-1924 מנכ"ל בנק אפ"ק. ממעצבי המערך המוניטרי של היישוב לקראת הקמת המדינה.

משפחה ומשפחה שראשה התגייס; ג) הטלת חובת גיוס על אנשי גיל ידוע מבלי שים לב למצבם המשפחתי. במהלך הדיון ירדו שני הסעיפים האחרונים מהפרק; על כל פנים, נדחו לעת עתה לקרן זוית. נשאר הסעיף הראשון, שבמידה שמתממש, עתיד לפי ההערכה לתת דחיפה לגיוס ולהתנדבות.

ועתה ברצוני להפנות את תשומת לבו של הוועד הפועל לעובדות מספר בעניין הגיוס ולבקש את עזרתו.

הגיוס הערבי במעלה. הגיוס היהודי במורד. במשך החודש האחרון היה מספר המגויסים הערבים גדול מזה של היהודים פי שניים או שלושה. סרפנד הולכת ומקבלת אופי ערבי. זאת ועוד, איכות המתגייסים היהודים עולה עם מיעוט מספרם. איכות המתגייסים הערבים עולה עם עליית מספרם – (קריאת ביניים: רבים מהם בורחים) – היה רק מקרה אחד של ארבעה שברחו עם נשקם. אם לדבר על הבריחה הערבית, הרי זוהי בדרך כלל אי-חזרה מחופשה ולחופשה יוצאים עם נשק.

שאלת הגיוס הולכת ומחריפה. בשלב מסוים הצלחנו להתגבר על גזירת הפרייטס⁹ לגבי פלוגות ה"באפס", וכיום יש לנו תשע פלוגות יהודיות (הפלוגה התשיעית, פלוגת "המכבי", איננה שלמה עדיין), ושש פלוגות ערביות. ביום שתושלם הפלוגה היהודית התשיעית יעמוד הפיקוד בסרפנד בפני השאלה: אם להתחיל פלוגה עשירית יהודית או פלוגה שביעית ערבית. הוגד לנו, שאם יהיה זרם מתנדבים יהודים תיפתח פלוגה מספר 20 ולא פלוגה מספר 13, אבל אם יבואו ערבים במידה מספקת לפתיחת פלוגה ערבית מספר 13, תיפתח פלוגה ערבית. כלומר, במקום 10 פלוגות יהודיות ושש ערביות נגיע למצב של 9-7. והנה מספרים, שמחנות "סולל בונה"¹⁰ מלאים משתמטים מהצבא. ידוע לי, שהותקנה תקנה המונעת מהם עבודה קבועה, אבל כשאני צריך להסביר את הדבר למישהו, פי סתום – (קריאת ביניים: האמת היא שמחנות רז'¹¹ מלאים משתמטים) – מחנות ה'רז' אינם נתונים להחלטתנו, אבל יכולים אנו להחליט על 'עובדי' "סולל בונה". הממשלה איננה מעוניינת בגיוס יהודים והיא מרשה לעצמה להחזיק יהודים בגיל צבא במחנותיה. היא מעוניינת בגיוס ערבים ואנחנו מעוניינים בגיוס יהודים. מסרו לי בשם מנהלי העבודה של "סולל-בונה", ש-75% של אנשיהם בני 20-30, ואם יש ביניהם אחוז די גבוה של אנשים שאינם מתנדבים בגלל מצבם המשפחתי, ברור שרבים גם המשתמטים ועל-ידי כך הופכים מחנות "סולל בונה" למקלט

9 מראשית המלחמה קבעו שלטונות המנדט שוויון במספר היחידות היהודיות והערביות שהוקמו לקליטת המתגייסים בא"י לחיל הרגלים. הגבלה זו בוטלה במהלך 1941 (ר' 'זמ"מ ה', עמ' 202).

10 "סולל בונה", החברה הקבלנית של ההסתדרות, ביצעה מראשית מל"ע-2 עבודות רבות בשביל הצבא הבריטי בארץ וברחבי המזה"ת, ובמקומות מרוחקים הקימה מחנות לעובדיה.

11 רז' – עבודות קבלניות שבוצעו עבור הצבא והצבא היה מעסיקן הישיר.

למשתמטים. המצב הוא כזה, שיכולים לומר לי: הוועד הפועל של ההסתדרות איננו מעוניין בגיוס, כי לו היה מעוניין היה מוצא עצה, לא היה מעמיד ככה את העניינים. אין זה משכנע, אם אני אומר, שהוועד הפועל מעוניין. להיפך, מביאים אותי לידי כך שאני מתחיל לחשוב: אולי זה ככה, אולי הוא באמת אינו מעוניין? הוציא חוזרים ותקנות בהתחלת הגיוס – ופנה לעבודתו השוטפת. והלא בעניין זה צריכה להיות ערות ודאגה מתמדת.

ועתה לעניין החיילים המפוטרים, שהיא בעיה מיוחדת במינה. בתנאים נורמליים זו שאלת מספר לא גדול של אנשים, שנפגעו בקרבות או שחלו קשה ונאלצו לעזוב את הצבא. אבל אצלנו הבעיה רחבה יותר: לא מעטים מאלה שנכנסו לצבא ירודים מבחינת כושרם הגופני, בייחוד משלבי הגיוס הראשונים, כשהקפידו פחות מכפי שמקפידים עכשיו. לגיוס החפרים נכנסו אנשים שטרם התאזרחו בארץ. יש שהתגייסו גם מתוך לית ברירה, בגלל האבטלה. וכשם שבחור צעיר וחסון חיי הצבא מחזקים אותו, כך הולכים ותשים כוחותיו של החלש באותם תנאים והצבא פולטם. בדרך כלל, יש לציין תהליך של הבראה בפלוגותינו. הנמושות יוצאים לאט לאט. זו תופעה שאנחנו צריכים להעריך אותה מבחינה סוציולוגית, אבל כמובן אי-אפשר להסביר זאת לאנשים עצמם. המפוטרים שמספרם הכללי מגיע ל-550 בערך (מכל היחידות), רובם, לפי הערכתי, שייך לסוג זה של מקרים ספציפיים של אנשים אשר נכנסו לצבא בהיותם חלשים וכוחם תש לגמרי אחרי היותם בצבא. אולם כלפי הציבור וכלפי האנשים האלה ההסברה הזאת אינה מעלה ואינה מורידה – אדם מסוג זה רואה את עצמו כאילו נוספה לו זכות חדשה. עצם העובדה של אי-סידורו הופכת שערוריה ציבורית – ויש לו יכולת להפוך אותה לשערוריה ציבורית בהיותו מפוטר מהצבא (ולא בהיותו מעפיל, יוצא עתלית או סתם מחוסר עבודה ופרנסה). העניין עולה לנו בכספים לא קטנים: כ-600 לא"י לחודש ובקרוב יגיע לאלף. וגם כאן אנחנו נתקלים בחוסר משטר מלחמתי ביישוב.

בשעה שההסתדרות עומדת לשלוח לפרומין [בית-חרושת למיני מאפה בי-ם] שמונה פועלים, ואני קורא אלי את מזכיר לשכת העבודה בירושלים ומבקשו שאחד מהשמונה יהיה חייל מפוטר, הריהו מוכיח לי, כי השמונה הם חלק מתוך תור ארוך, אחד מהם זה מקרה משווע – שחפת וכו' וכו' – ואחרי שישלח את השמונה יישארו לו עוד 20 מקרים קשים דומים, והאיש שאני מבקש להכניסו איננו כלל חבר ההסתדרות, וגם לא איש עבודה, ויכול מחר לעזוב את עבודתו ונמצאת ההסתדרות מפסידה את המקום הזה.

אולם כל זה נכון אילמלא היתה מלחמה, או אילו באתי אליו ב"פרוטקציה" פרטית. אבל בתנאים של היום, משהופיעה קטגוריה חדשה של דורשי עבודה, אשר אי-סידורם מנקר עיניים והופך שערוריה ציבורית, והכל מדברים ואומרים: "אפילו

הסוכנות אין בכוחה להשפיע על ההסתדרות בנידון זה" – קשה לי לקבל את טענות המזכיר. ייתכן שבמקרה דנן לא צדקתי, אבל מן ההכרח שייעשה מאמץ כולל של ההסתדרות בעניין זה. הנה, באו אלי מספר חיילים מפוטרים ואמרו: "שמענו, שהסוכנות וקרן היסוד עזרו להקמת 300 בתי-חרושת. אין אנו דורשים הרבה – רק איש אחד לכל בית-חרושת והשאלה נפתרה". ועוד: "לבית-חרושת חדש שלחה ההסתדרות עשרים איש, ביניהם אומנם, ארבעה מהמפוטרים, אבל גם חייבי גיוס. ומדוע לא נבוא אנחנו, אשר מילאנו את חובתנו, במקום אנשים מחוייבי גיוס?" יש לנו בעניין זה ועדה של מוסדות, אשר משתתפים בה חברים כסברדלוב,¹² והוא עושה כל מה שאפשר. אינני יודע אם אין הוא נתקל בעבודתו בקשיים רציניים מאוד מצד ההסתדרות על כל המנגנון שלה. לא לשם כך באתי הנה, אבל אינני יכול להעלים מכם את הבעיה הזאת ואני מבקש תשומת לב גם אליה. זהו עניין של חובה ציבורית, אנושית-לאומית, וזה עניין גם של הגיוס.

בתום דיון נתקבל הסיכום הבא:

הוועד הפועל של ההסתדרות מקבל את עצם הגישה לתוכנית ריכוז אמצעים לקרן עזרה למשפחות המגויסים ומטיל על ועדה המורכבת מהחברים י. ברץ, א. גולומב, א. רבינוביץ, א. ציזלינג וה. פרומקין לברר עם התאחדות בעלי התעשייה ושאר הגורמים הבאים בחשבון את כל השאלות הכרוכות בתוכנית זו.

12 דוד סברדלוב (1889–1963). מראשי "סולל בונה". ניהל את לשכת העבודה בת"א ואירגן את רשת לשכות העבודה של הסוה"י.

"סטרומה"

מר מקפרסון יקר,

באחרונה עלה בידינו להשיג מפי נוסעים ספורים, שהפליגו באוניה "סטרומה" והגיעו לארץ-ישראל, פרטים מובהקים יותר על מסע זה, ואותם אנסה לסכם בהקשר של העיון בבעיה כולה בפגישתך מחר.¹

2. הנסיבות אשר מהן ביקשו האנשים שבהם מדובר להימלט על-ידי הפלגה מסוכנת על סיפון "סטרומה", מתאפיינות במעשי טבח סיסטוניים, שילוח אנשים בקרונות מטען ליעדים בלתי ידועים, מעצר רבים מספור במחנות ריכוז ובמחנות עבודה וגירושם המוניים. לפי שנודע, בעיר יאסי לבדה רוכזו 8,000 יהודים (כולם זכרים) בכיכר השוק ונורו במכוונות ירייה בדם קר. רבבות גברים ונשים מבוקבינה ומצפון מולדווינה גורשו לאזורי "האדמה החרוכה" באוקראינה. בכל רחבי רומניה ניטלו מן היהודים כל הזכויות ורוב הנכסים.² התחושה בקרב יהודי רומניה היא של יאוש גמור,³ ועל כל סיכוי להיחלץ מגיהנום זה אל העולם החיצון, יהיה כרוך בסיכונים ככל שיהיה, הם משליכים נפשם מנגד.

3. מסע "סטרומה" לא היה ניסיון יחיד ממין זה. כבר היו כמה מקרים של קבוצות יהודים שנמלטו מרומניה בסירות דיג ובסירות מנוע, ולגבי שתי סירות שכאלה קיים מידע מדויק. אחת, שבה הפליגו כ-30 איש, טבעה ליד החוף הצפוני של אנטוליה וכל נוסעיה ניצלו. אחרת הצליחה להגיע אל החוף בשלום. הנוסעים שלא היו ברשותם אשרות לארצות אחרות עצורים עכשיו בטורקיה. לפי שדווח, כ-2,000 יהודים צעירים עזבו את עריהם והם נעים ברגל לעבר גבול בולגריה.

4. "סטרומה" הפליגה מרומניה בסוף דצמבר 1941 ובה 769 פליטים. זוהי ספינת מטען רעועה להובלת בהמות, שמלכתחילה נבנתה למסעות על פני הדנובה. לפני המלחמה היא חרגה מן הנהר רק בנדיר ואז הפליגה בצמוד לחוף. לימים היא שימשה רק כאסדה, אך לקראת מסעה הנוכחי הותקן בה מנוע איכשהו. תפוסתה היא 180 טונה וממדיה 16x6 מטרים.

5. "סטרומה" הפליגה לדרכה למעשה ללא מלאי מזון ומים. מבחינת התברואה יש בה רק בית כיסא אחד. יש בה רק מטבחון קטן, אין בה מקום לאישפוז חולים, אין

1 כנראה עם הנציב העליון.

2 עם הצטרפותה לארצות ה"ציר" בקיץ 1940, הנהיגה רומניה את חוקי נירנברג. ר' דוח א' דובקין על מצב יהודי רומניה בישיבת הנה"ס 9.11.1941 (אצ"מ 33/52).

3 היהודים שולחו למחנות עבודה. יהודי בוקובינה ומולדווינה גורשו לשטחי אוקראינה שנכבשו בידי הגרמנים.

סידורי רחצה אפילו לתינוקות, שלא לדבר על מחסור במים. האוויר בבטן האונייה מצחין, והנוסעים יכולים לנשום אוויר צח רק לפי תור, שכן אין מקום לכולם על הסיפון אפילו בעמידה בצפיפות. היו מקרים רבים מאוד של דיזנטריה ושתיים-שלוש התפרצויות טירוף. מזון חם מוגש לפי תור אחת בשבוע. שורר מצב כללי של חולשה, המתבטא בהתעלפויות שכחות של הנוסעים החלשים.

6. ההפלגה מנמל היציאה ברומניה לאיסטנבול היתה אמורה להימשך ארבע-עשרה שעות. למעשה היא נמשכה ארבעה ימים. בדרך לאיסטנבול התקלקל המנוע והמשך המסע מאיסטנבול הלאה נעשה בלתי-אפשרי מבחינה טכנית. השלטונות הטורקים החלו בתיקונים, אולם לא ברור באיזה שלב הם נתונים. האוניה אינה כשירה כלל לשיט ממושך. נמסר, כי אם השלטונות הטורקים יאלצו אותה לצאת הימה, יש בדעת רב-החובל הבולגרי להעלותה על שרטון, לאחר שתצא מן הדרדנלים, באחד האיים הכבושים בידי האיטלקים או הגרמנים. אולם הוא מפקפק אם יעלה בידו כלל להגיע ליעד זה. אין צורך לומר, שאין באוניה חגורות הצלה ואמצעי חילוץ אחרים.

7. השלטונות הטורקים אסרו על קיום מגע כלשהו עם הספינה. בקושי רב עלה בידו כמה אנשי ציבור מסורים מן הקהילה היהודית של איסטנבול לשגר לספינה מצרכי מזון. יש להביא בחשבון, שעל הסיפון מצויים ילדים רכים כן גם אימהות מיניקות ונשים הרות.

8. פרטים על גיל הנוסעים זמינים רק לגבי 523 מבין 769 הנוסעים, כלהלן: עד 15-57; 16 עד 17-12; 18 עד 45-394; מעל 45-60. לא נוכל אלא להניח, כי הרכב גילי זה אופייני לכל השאר. יש מספר גדול של אנשים בכושר גופני טוב, לרבות אומנים מיומנים. יש גם מספר גדול של בעלי מקצוע ובהם יותר מ-20 רופאים. לרבים מן הנוסעים קרובי משפחה בארץ-ישראל. למספר ניכר יש רכוש או הון בארץ-ישראל ולכמה מהם נופקן אישורי עלייה לפני שרומניה הוכרזה כשטח אויב. מוצא רוב הפליטים מבוקבינה ומבסרביה - חבלים נגועים במיוחד ברדיפות אנטישמיות.

9. אין שום ספק, שפליטים אלה עזבו את רומניה בתקווה להגיע לבסוף לארץ-ישראל, אך לא היה להם שמץ ביטחון כי דבר זה אכן יתרחש, ולבטח הם לא יכלו לקוות לעשות את כל הדרך בספינה זו. היעד המיידי שלהם היה טורקיה. אחרי אימי רומניה הם סברו, שכל נמל שאינו בידי מדינות ה"ציר" יהיה להם מקלט מבטחים. הם טיפחו תקווה, כי מרגע שיגיעו לאיסטנבול יעזור סבלם את שימת-הלב של הארצות הדמוקרטיות וכי תימצא דרך כלשהי להצלתם. בנסיבות אלה דומה כי אין כל יסוד להניח, ש"סטרומה" שימשה כלי בידי הנאצים לצורך הברחת סוכנים לארץ כלשהי שבשליטת בריטניה או בעלות הברית. הדבר האחד שהיה אפשר לבטוח בו, פחות או יותר, כאשר הספינה הפליגה מרומניה, היה שהיא תגיע לטורקיה,

ולנאצים יש הודמנויות רבות להחדיר את סוכניהם לטורקיה בלי להיזקק לאמצעים נואשים שכאלה. גם האפשרות כי הופעל על כמה מן הנוסעים לחץ למען יסכימו לפעול כסוכנים בהגיעם לארץ-ישראל, וזאת מכוח איומים לפגוע בבני משפחותיהם שברומניה, אינה סבירה לאור הנסיבות. כפי שכבר צוין לעיל, לא היה שמץ ביטחון שהספינה אכן תגיע לארץ-ישראל, ואילו לגבי טורקיה, ברי כי הגסטפו מצויד היטב ואינו נזקק לסיועם של יהודים אומללים הנמלטים על נפשם. יתר על כן, אף כי מאז פרוץ המלחמה נכנסו לארץ-ישראל אלפי אנשים מארצות האויב, לא התגלה ולו מקרה אחד של פליט יהודי שפעל כסוכן אויב, וכן גם לא התגלה כלל שלחץ ממין זה הופעל על מי מהם בטרם יצא לדרך. אפשר להוסיף עוד, כי לרוב, מאחר שהפליטים באים ממספר מצומצם של מקומות, הם מכירים זה את זה, ומכל מקום, קשה להניח כי על סיפון "סטרומה" יש מישהו שאינו מוכר לכמה נוסעים אחרים.

10. על יסוד כל מה שנאמר לעיל, וכן על יסוד נימוקים שכבר הועלו לפני כן, רצוני לחזור ולבקש כי נוסעי "סטרומה" יורשו להיכנס לארץ-ישראל אם במסגרת קריטריונים שונים בתחום העלייה או כפליטי מלחמה – כמובן בכפוף לבדיקת כל אחד ואחד. אני כבר הודעתי לך, כי ארגון ה"ג'וינט" האמריקני נכון לסייע לנו במימון קליטתם של פליטים אלה.⁴ המברקים שקיבלנו מאמריקה ומדרום-אפריקה על מסע "סטרומה" הביעו דאגה עמוקה לגורלה, וכל התקוות תלויות עכשיו בהחלטת הממשלה בנושא זה.

בנאמנות,
מ. שרתוק

שירות לאומי לנוער

ח.ב.

התפלאתי בהיודע לי מהנהלת הגימנסיה "הרצליה" על הפעולה שהתחלתם בה בקרב תלמידי המחלקה השמינית של בתי הספר התיכוניים. לדברי הנהלת "הרצליה" מכוונת פעולתכם לעורר את התלמידים המתבגרים השנה להתנדב לצבא. ממקורות אחרים שמעתי שאינכם מצטמצמים בקריאה לגיוס אלא מעוררים את התלמידים לשירות לאומי בצורות שונות – אם לעבודה חקלאית או להגנה ולנוטרות או לגיוס. גם בהנחה שהגירסה השנייה היא הנכונה, עלי לציין את פעולתכם כבלתי מוסמכת. פנייתכם לתלמידים מתקבלת על-ידיהם עצמם, על-ידי הוריהם ועל-ידי הנהלת בתי הספר כפנייה הבאה מצד הסוכנות היהודית והוועד הלאומי. והנה לא רק שמוסדות אלה לא החליטו על תעמולה כזו ולא אישרוה, אלא שישתם מתנגדת בפירוש לתעמולת גיוס בקרב צעירים שלא הגיעו לגיל העשרים.

יש להבין, כי גם כשהקריאה לגיוס יוצאת כרוכה בקריאה להכשרה חקלאית או להשתתפות פעילה בשירות הביטחון הפנימי, כיוון שהדברים נשמעים מפי חייל ממילא מופיעה כאן הקריאה לגיוס כתביעה העיקרית ואילו שאר המצוות עושות רושם של דבר מה טפל.

אשר לעצם התעמולה להכשרה חקלאית או לנוטרות, אין זו יכולה להיות מעניינה של משלחת החיילים שתפקידה תעמולת גיוס ותו לא. ומכל מקום, אין משלחת החיילים או ועד המתנדבים יכולים להחליט על דעת עצמם לגשת לתעמולה כזו בקרב תלמידי בתי הספר, באשר פעולות אלו – הכשרה חקלאית והשתתפות בשורות הביטחון הפנימי – נתונה בסמכותם של מוסדות אחרים.¹

שאלת כניסתם של בני המחזורים המתבגרים השנה לשירות לאומי בצורות שונות עומדת כיום על סדר יומם של המוסדות המרכזיים, ויש להימנע מכל פעולה נפרדת וארעית בתחום זה, העלולה לסבך את המוסדות המרכזיים על כורחם בסתירות ובניגודים פנימיים וליצור מבוכה בקרב התלמידים והוריהם. עלי לבקשכם, אפוא, לא להמשיך בפעולה שהתחלתם בה ולברר לנו תחילה את השקפתכם.

בכבוד רב,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית²

1 מוסדות היישוב פנו בראשית המלחמה בקריאה להתגייסות מתנדבים לשירות לאומי (ר' ספר התעודות, עמ' 295).

2 מ"ש כיהן כיו"ר מועצת הגיוס של הסוה"י.

בזכות הפתרון הציוני

המאמר ב"ניו-יורק טיימס" עשה רושם מכאיב ביותר בקרב יהודי ארץ-ישראל.² הדרישה להקמת צבא יהודי מבוססת על שני נימוקים: ראשית – היהודים, אשר היו העם הראשון שהותקף על-ידי היטלר ואשר סבל מידו יותר מכל אומה אחרת, חייבים ורשאים לתרום את תרומתם למאמץ המלחמה של בעלות-הברית בתור עם; כל עם הנמנה עם בעלות-הברית, עד הקטן ביותר, החל בדנים החופשים וגמור בדרוזים בסוריה ובסנסונים בלוב, משתתף במלחמה על שמו ועל דגלו, ואין כל הצדקה לכך שדווקא מהיהודים יידרש שילחמו בעילום שם וישאו בעלכון טישטוש זהותם. שנית – הקמת צבא יהודי רק היא עשויה לעורר את מירב ההתלהבות בקרב היהודים ולהניעם לתרומה הגדולה ביותר למאמץ המלחמה של בעלות-הברית. הדרישה להקים צבא יהודי אינה נובעת מתוך איזו מזימה תוקפנית נגד מישחו ואינה אלא תביעה ליחס הוגן, לזכות של שוויון, ולאפשרות מאמץ גדול ביותר. אשר לפתרון שאלת היהודים, הרי זה בלתי-מציאותי בהחלט להאמין, לאחר כל הניסיון של דורנו, כי הבטחת הזכויות האזרחיות בלבד עשויה להגשים את תקוות היהודים, כפי שטוען "ניו-יורק טיימס". הערובות המשפטיות של חוקת ויימר לא מנעו את המשטר הנאצי מלטאטא תוך חודשים מספר את זכויותיה ועמדותיה של יהדות גרמניה.³ יתר על כן, האנטישמיות לא הומצאה על-ידי היטלר. מעמדם של היהודים באירופה הלך ונתקפה זה יובל שנים. זכורות הצהרותיהם של דוברים פולנים על מיליון ומעלה "יהודים מיותרים" בפולין.⁴ זכורה המדיניות הכלכלית האנטי-יהודית של כמה מהמדינות שקמו במזרח אירופה לאחר המלחמה הקודמת וכן הלחץ הפנימי שפעל בקרב יהודי מזרח אירופה מאז המלחמה הקודמת והניעם להגר

1 ב-22.1.1942, פירסם "ניו-יורק טיימס" מאמר מערכת שכותרתו A Jewish Army? ששלל הקמת צבא יהודי, ציין כי "לא יהיה זה מן החוכמה מצד ארה"ב לעשות ניסיון של לחץ על הממשלה הבריטית בעניין זה", ויצא גם נגד הקמת מדינה יהודית אחרי המלחמה, בהדגישו כי "תקוות היהודים יתמלאו ע"י הגשמת האמנה האטלנטית". מ"ש זימן אליו את כתב העיתון בירושלים והכתיב לו את תגובת הסוכנות בנושא זה. התגובה פורסמה ב"ניו-יורק טיימס" ב-13.2.1942 והופצה בתרגום עברי ב-22.2.1942 בעלון לשכת ההסברה של הסוה"י, המובא כאן.

2 בתגובה למאמר ב"ניו-יורק טיימס" יום "ועד החירום" של יהודי ארה"ב אסיפת עם למען הקמת צבא יהודי ב"קרבני הול", ניו-יורק, 4.2.1942.

3 רפובליקת ויימר, שקמה בגרמניה ב-1914 אחרי מל"ע-1 והתקיימה עד 1933, כוננה חוקה שהעניקה זכויות מלאות לכל אזרחי המדינה.

4 יוח' בק, שר החוץ הפולני (1934-1939), הכריז כי בפולין יש מיליון יהודים "מיותרים" (יז"מ ב', עמוד 29).

לארצות אחרות. היטלר רק ניצל את רגש האיבה ליהודים. המעורה עמוק מתחת לסף הכרתם של עמי אירופה, ואשר מקורו העיקרי הוא מעמדם הבלתי-נורמלי של היהודים כאומה בלי ארץ משלה, המהווה מיעוט בכל מקום.

אם רוצים לשחרר את האנושות מנגע האנטישמיות, יש לאחוז בשורש הבעיה היהודית והוא היות היהודים מחוסרי בית בתור עם. לאחר ששאלת היהודים תיפתר על-ידי תקומת האומה היהודית בארץ-ישראל, לא יהיו עוד היהודים החיים בקרב עמים אחרים נתונים לרדיפות או איבה יותר מבני כל עם אחר החיים מחוץ לארצם! פתרון הבעיה היהודית נוגע לא ליהודים בלבד, אלא לאנושות כולה. הניצול השטני של האנטישמיות סייע להיטלר להגיע לשלטון בגרמניה ולערער את כוח התגוננותם המוסרי של עמי אירופה לפני שיצא להתקפה גלויה עליהם. יציבות המשטר הדמוקרטי וזכויות האדם יהיו נתונים בסכנה כל עוד לא תינתן ליהודים ארץ משלהם וכל עוד יוסיפו לשמש מטרה לכל דמגוג, המעוניין לזרוע חשדות ומשטמה בין מעמדות ועמים.

אין להבין כיצד יכול ה"ניו-יורק טיימס" להסתייע בהכרזה האטלנטית לחיזוק עמדתו האנטי-ציונית, שהרי ההכרזה האטלנטית מחייבת את המדינות בעלות-הברית לכבד את זכותם של כל העמים לבחור לעצמם את צורת הממשל שבה יחיו. הרוב המכריע של היהודים גמרו אומר לשים קץ למצבם הרופף בעולם. אחרי המלחמה יש למצוא בית חדש לקיבוצים היהודיים ההרוסים שבאירופה. ארץ-ישראל היא הארץ היחידה - המסוגלת על יסוד שישים שנות התיישבות יהודית בה - לתת להמונים גדולים של יהודים לא רק מקלט ארעי, אלא בית קבע אשר בו בתוך עמם-הם.

גיוס לצבא

שאלות מדיניות

1. צו גיוס

מר שרתוק: בישיבה הקודמת הצעתי להנהלה להרחיב את צו הגיוס עד לגיל 35 לרווקים, ועד ל-30 לנשואים אשר אין להם ילדים. התקיים ויכוח סביב לשאלה זו, היתה גם התנגדות להרחבת מסגרת הגיל וגם לגיוס אנשי המשפחות. גם בין עסקני הגיוס שנויה השאלה במחלוקת. ה' ברלס, שעסק בענייני הגיוס, נדרש חזרה למחלקת העלייה והוא יוצא לקושטא.² אני מסכים בהחלט לנסיעתו של מר ברלס. המחלקה לענייני הגיוס עומדת בפני ריאורגניזציה, ומשום כך אני מבקש את ההנהלה לדחות את הדיון בשאלות אלו עד להסדר העניינים במחלקה. בינתיים אני מבקש לעצמי סמכות להרחיב את צו הגיוס על נשואים בגיל 20 עד 30, בתנאי שעל-ידי כך לא יישבר מטה לחמה של המשפחה.

לאחר הדיון בהצעה להרחיב את צו הגיוס הוסיף מ"ש:

מר שרתוק: ביקשתי רק סמכות ולא החלטה. ההחלטה תלויה גם בגורמים רבים אחרים. החלטתנו עתה מהווה רק הצעה לוועד הלאומי. עלי עוד להעיר לדברי דר' סנטור בישיבה הקודמת, שאמר שרק האוניברסיטה [העברית] מילאה את חובת הגיוס. איני מכחיש זאת, אבל איני מוכן לקבל את ההודעה שרק האוניברסיטה מילאה את חובתה. אירגונים ומוסדות רבים נהגו כמותה.

2. הגיוס לצי

מר שרתוק: בזמנו מסרתי להנהלה על משלחת מטעם הצי, שביקרה בארץ ומסרה דו"ח על החומר האנושי הנמצא פה.³ העניין הועבר ללונדון ומככים לאישור. בינתיים

1 סדר היום: א. העדר בנו של ח"ו; ב. מגבית ["קרן היסוד"] בדרום-אפריקה; ג. שאלות מדיניות:

1. צו גיוס; 2. הגיוס לצי; ד. ענייני צנוורה; ה. ענייני עלייה; ו. יחסים עם ערבים; ז. הוועדה הממשלתית לשאלת תוספת יוקר בתעשייה; ח. ההכנות לקראת ועידת השלום.

2 חיים ברלס, מנהל מחלקת העלייה של הסוה"י 1929-1948 וחבר ועד ההצלה של הסוה"י והוה"ל באיסטנבול שהחל לפעול ב-1942. מאוגוסט 1941 עד פברואר 1942, ניהל את מחלקת הגיוס של הסוה"י ועסק בריאורגניזציה של תהליך הגיוס.

3 ר' מסמך 22.

פנו אנשי הצי אלינו בהזמנה דחופה ל-50 בעלי מקצוע במתכת וחשמל לעבודה קבועה במצרים. יש לנו מועמדים רבים ונוכל לתת את האנשים. המשכורת היא 25 לא"י לחודש, ומבטיחים להם דירה ואוכל תמורת 8 לא"י לחודש. החודש הראשון יהיה כחודש ניסיון, ואחר-כך יחתמו האנשים חוזה לעבודה לשישה חודשים. הפיצויים יהיו כדוגמת העובדים הציוויליים בצי הבריטי. מחר תתקיים בחינת הפועלים בת"א. כן מבקש הצי 24 צעירים כמגויסים לתפקידי לבלרות בתנאי עבודה כמו למלחים בריטיים. יש בבקשות אלו משום התחלה פורתא של גיוס יהודים לצי.

קיבלנו טלגרמה מארה"ב, שקבלנים אמריקאים לעבודות באריתריאה, מצרים וארץ-ישראל שואלים אם הם יכולים לסמוך על בעלי המקצוע בארץ לעבודות השונות שלהם. השיבונו כי כוחותינו מוגבלים, אבל נעזור להם במידת האפשרות.

ענייני צנזורה

מר שרתוק: היתה לי שיחה עם המזכיר הראשי, בה נגעתי גם בשאלת הצנזורה בארץ. כזכור, הופיע ב"ניו-יורק טיימס" מאמר ראשי נגד הצבא היהודי. "רויטר",⁴ שהביא את הטלגרמה, ביקש שלא לפרסמה, אבל גם איט"א⁵ מסרה את התוכן והמברק ראה אור בעיתונות. אחר כך באה ידיעת איט"א על פירסום הודעה ב"ניו-יורק טיימס" מצד אישי מדינה באמריקה התומכים בהקמת צבא יהודי בארץ, אבל טלגרמה זו לא הורשתה על-ידי הצנזורה לפירסום. שאלתי את המזכיר הראשי בכתב לאפליה בפירסום הדברים. בתשובה ביקש המזכיר הראשי לבקר אצלו לשם שיחה.

בשיחה היה לבבי מאוד, והדגיש שתיכנה טעויות. הוא הראה גם שהצנזורה העבירה את עמדתנו בעד הגיוס, כמו כן את דברי דר' וייצמן.⁶ ואשר ל"ניו-יורק טיימס" טענתו היתה, שלא אסרו פירסום מאמר, אלא זו היתה מודעה. הערתי, שהמודעה כללה גילוי-דעת של אישי ציבור ומדינה. אני מתאר לעצמי שה"ניו-יורק טיימס" לא רצה לפרסם דברים נגד המאמר הראשי שלו בעניין זה, ואז באה ההודעה בעיתון, ולא ייתכן שמאמר המתנגד לצבא היהודי יפורסם, אבל לא יתנו לפרסם את הדעה המתנגדת. המזכיר הראשי העיר, שהוא רואה את דעתי לנכונה.

הוספתי כי אני יודע שהממשלה מוטרדת על-ידי הנתונים בענייני הצנזורה,⁷ הפעם רוצה גם אני להטרידה. נתתי אינטרוויו [ב-2.2.1942] לבא כוח "ניו-יורק טיימס" בעניין הצבא היהודי. טלגרפתי כמה פעמים לאמריקה אבל לא קיבלתי כל

4 סוכנות ידיעות בינלאומית.

5 סוכנות ידיעות יהודית שנסדה בסוף 1918 ואח"כ נקראה יט"א - Jewish Telegraphic Agency.

6 נראה שהכוונה לאיגרת ברכה של ח"ו לוועידה השנתית של הפדרציה הציונית בבריטניה, שכללה קריאה להקמת צבא יהודי ("דבר" 27.1.1942).

7 ב-20.1.1942 ואח"כ ב-4.3.1942 נמתחה בפרלמנט ביקורת על הגבלות הצנזורה בא"י.

תשובה. אני מניח שהטלגרמות שלנו לא נשלחו. המזכיר הראשי העיר כי ידוע לו שהאינטרוויו של מר שרתוק נשלח לאמריקה.

אגב, בינתיים קיבלנו גם אנו אישור שהאינטרוויו נתקבל וגם נתפרסם ב-13 לפברואר. פירוש הדבר, שהצנזור החזיק את הטלגרמה עד שנתקבל המכתב אצל המזכיר הראשי נגד הצנזור, ואז כנראה החליט למהר ולהעביר את המברק.

עלי למסור עובדה נוספת: ידוע שדר' מגנס⁸ דורש פעולה למען פדרציה ערבית, וגם פירסם מאמרים ב"פלסטיין פוסט".⁹ והנה אחד הקוראים כתב מכתב ל"פלסטיין פוסט" המתנגד לעמדתו של דר' מגנס, אבל מכתב זה נגנז על-ידי הצנזורה. הייתכן שתינתן הזכות להביע דעה רק לאיש אחד? המזכיר הראשי העיר, כי הוא התנגד בכלל להופעתו של מאמר דר' מגנס מתוך הנחה, שאם יופיע מאמר, יצטרכו להסכים לפירסום הדעה המתנגדת. דר' מגנס לא הסתפק בתשובה זו ובא בטענות לפניו. המזכיר הראשי הביא את הטענה לפני הנציב העליון, והוחלט אז כי כיוון שהמאמר הופיע בעיתון קטן – "בעיות היום"¹⁰ – לא יהיה בזה נזק גדול. ה"פלסטיין פוסט" העתיק את המאמר ותו לא. המזכיר הראשי הבטיח לברר את העניין ולהודיענו.

נתתי דוגמה שלישית – טלגרמה של דר' וייצמן על אסיפת הגיוס של הנשים,¹¹ והערת כי דר' וייצמן שקל כל מילה במברק זה, אבל גם מברק זה נגנז. המזכיר

8 דר' יהודה לייב מגנס (1877-1948). יליד ארה"ב. רב ומנהיג ציוני. ממקימי "הוועד היהודי אמריקני". עלה ב-1922. ממיסדי האוניברסיטה העברית ירושלים ונשיאה הראשון מ-1935 עד מותו. פעל להשגת שיתוף פעולה יהודי-ערבי והיה ממיסדי אגודות "ברית שלום" ו"אחדות". דגל בפתרון דו-לאומי לבעיית א"י והתנגד לחלוקה. ר' עליו ביזמ"מ א', ג', ה'.

9 דר' מגנס פירסם החל מיולי 1941, בכתב העת "בעיות היום", סדרת מאמרים א"י ואיחוד ארצות ערב, שבהם קרא לפעולה למען פדרציה ערבית, שבה תשתלב א"י כאוטונומיה דו-לאומית. המאמר הראשון בסדרה צוטט בפ.פ. ב-24.7.1941. מ"ש נדרש למאמר זה בדבריו ב"הפ"צ ב-10.9.1941, ובהנה"ס ב-26.10.1941, שם אמר:

דר' מגנס מפרסם מזמן לזמן דבר-מה, לא רק יוצא דופן, אלא העומד בניגוד גמור לעמדה הציונית. בימי מאורעות 1929 [עשה] הסכם עם [המזרח/הרפתקן הבריטי הרי סנט ג'ון] פילבי. איני יודע איך לבלום אותו, איך לשלול ממנו חופש הדיבור והכתיבה, איך לאסור על "ניו-יורק טיימס" לפרסם הצהרה של מגנס. קיבלתי טלגרמה מניו-יורק, מהוועד לשעת חירום, בדרישת תשובה על הודעת מגנס. השגתי עתה את הנוסח המקורי של הודעת מגנס ואני מניח שכתב "ניו-יורק טיימס" יטלגרף את תשובתנו. בהודעה זו הוא עושה את עצמו נציג הפדרציה. "פלסטיין פוסט" – אין אני מכתוב את שיטת העריכה של פ.פ., אבל אני רוצה שהחברים ידעו, שכאשר דר' מגנס דרש מאגרונוסקי [העורך גרשון אגרון] שהוא יפרסם קיצור מאמרו, אמרתי שזה לא ייתכן אלא בליווי מאמר תשובה, ואם הצנזורה תפסול את התשובה, לא יופיע המאמר. המאמר הופיע, קורא העיתון מחיפה, איני מכיר ואיני יודע מיהו, שלח מכתב לעורך, הצנזורה אסרה את פירסומו. איני יודע מה אנחנו יכולים לעשות למגנס.

10 "בעיות היום" – כתב-עת "לענייני השעה, לקידום הבנה עברית-ערבית", בעריכת סלי הירש. הופיע ב-1940-1943. ייצג את השקפות "ברית שלום" ו"אחדות" ושימש שופר לדר' מגנס.

11 הכוונה למברק ברכה של ח"י להדסה סמואל ב-17.1.1942 (אצ"מ 5099/525).

הראשי הודיע כי אין לו כל ידיעה בעניין זה והוא יברר את הדבר. מסרתי גם על הוועידה הציונית בקליוולנד.¹² שלא קיבלנו משם כל ידיעה. שאלנו את החברים לפשר הדבר והודיעונו, ששלחו לנו 1,000 מילים באמצעות לונדון. הצנוורה עיכבה את הטלגרמות ולא מסרו אותן לנו. על הממשלה לדעת, כי הטלגרמות מיועדות לא רק לפירסום, אלא גם להנהלה בתוקף היותה הנהלת הסוכנות. המזכיר הראשי רשם את הדברים לפניו לבידור.

ענייני עלייה

קיבלנו ידיעה ממחלקת העלייה [הממשלתית], בדבר אישור עליית הילדים מרומניה והונגריה.¹³ העלייה תסודר באמצעות הקונסוליות השוויצריות בשתי הארצות האלו, שהסכימו לטפל בדבר.¹⁴ בשיחתי עם המזכיר הראשי שאלתי אותו היש תשובה לפנייתנו בענייני העלייה. הוא אמר לי שכבר שלח לנו מכתב ביחס ל"שדיוול",¹⁵ ובאשר לאונייה "סטרומה" ובעליה הרשינות ברומניה עוד לא נתקבלה החלטת הממשלה. הערתי, כי מכיון שמותר להכניס ילדים לארץ, הרי אפשר גם לקבל את ילדי "סטרומה". תשובת המזכיר הראשי היתה כי בשבת תהיה התייעצות בעניין זה בממשלה, וביום ב' ודאי אפשר יהיה לקבל תשובה.¹⁶ הודענו ללונדון ולניו-יורק על המצב באונייה "סטרומה". בינתיים הגיעו לארץ כמה אנשים מהאונייה. איש אחד קיבל רשיון עלייה בהשתדלות אמריקנית, חמישה הגיעו לכאן על יסוד סרטיפיקטים שהיו ברשותם. שוחחתי עם שניים מהם ואחר-כך היתה שיחה כללית. סיפורם מסמר שערות. האונייה קטנטונת ושורר בה מחנק. עולים לסיפון לשאוב אוויר צח לפי תור. אין אפשרות של רחצה. יש מחלות רבות, אך לא פרצה עדיין מגפה, כי בבוספור עוד קר. כן שמענו שהגיעו לטורקיה שתי סירות עם פליטים יהודים. כולם נעצרו.¹⁷ ההודעה שנתפרסמה בעיתונות על העלייה קובעת למחצית השנה, שלמעשה

12 "ועידת המגבית הארצישראלית". התקיימה ב-17-18 בינואר 1942.

13 ר' מסמך 32.

14 שווייץ ייצגה את ענייני בריטניה בארצות אויב. נציגי הסוכנות באיסטנבול שלחו רשימות עולים, באישור הבריטים, לשלטונות השווייצרים.

15 מכסת העלייה החצי-שנתית פורסמה ב-10.2.1942.

16 לאחר הודעת ממשלת טורקיה כי אם עד 16 בפברואר לא יוסדר עניין פליטי "סטרומה" תשולח הספינה הימה, דנה הממשלה בלונדון בנושא זה. שר החוץ אידן שר המושבות מוין והנציב העליון תבעו לנהוג לפי החלטת 27.11.1940 שלא להתיר כניסת עולים בלתי-חוקיים לא"י. צ'רצ'יל עורר את עניין העלייה הבלתי-חוקית בישיבת הממשלה ב-18.2.1942 והוחלט לדחות הכרעה בנושא סטרומה עד לקבלת תגובות ליטלטון מקהיר ומק-מייקל מירושלים. ר' עופר, עמ' 250 ואילך; וסרשטיין, עמ' 123 ואילך.

17 מדובר בנוסעי "מיהא" ו"אוקסיניה" (נקראה גם "אויקסון").

הולכת ונגמרת, עלייה של 3,000 יהודים, מהם 1,250 בעלי רשיונות ו-1,750 נלווים אליהם. החלוקה לסוגים לא נתפרסמה, והממשלה הודיעה לנו שלא קבעה מסמרות, כי היא רוצה להתייעץ אתנו ולהעביר מסוג לסוג.¹⁸

היתה לי בעניין זה שיחה עם מר מילס והוא הציע לחלק את הרשיונות כדלקמן: 1,000 עובדים, 150 תלמידים, נוער ורבנים, 50 קרובים, 50 בעלי הון. מחלקת העלייה הציעה: 750 לעלייה עובדת, 370 תלמידים ונוער, 100 קרובים, 50 בעלי הון, 30 רבנים. מר מילס טען שהממשלה לוחצת עליו בדבר הכנסת עובדים ברשיונות אלה – עובדים יצרנים ולא רק צרכנים. הסכמנו ל-800 רשיונות לעובדים. 270 תלמידים ונוער, 70 קרובים, 80 בעלי הון, 30 רבנים; בתוך 270 תלמידים ונוער יהיו מאה ילדים מרומניה והונגריה. ביקשתי ש-25% של הרשיונות יהיו בלי הגבלת גיל וגם בלי הקפדה על מקצוע, כי מר מילס הציע לכתחילה לתת 60% לחקלאות ו-40% לתעשייה. מר מילס העיר, כי בשביל הממשלה העלייה היא עתה גם עזרה במאמץ המלחמתי, ותגובתי היתה שאם כך – צריך לעזור לנו להעלות אנשים אלה, וטוב היה אילו יכלה הממשלה לבקש את הציר הבריטי במוסקווה לעזור לנו בהוצאת פליטי פולין משם, שביניהם יש בעלי מקצוע רבים היכולים לעזור במאמץ המלחמתי. ובכלל צריך לשלוח איש מיוחד לרוסיה בעניינים אלה. מר מילס סבור שמייג'ור פולי,¹⁹ שעבד פעם בוורשה, הוא האיש המתאים לעבודה זו, והוא הבטיח לכתוב לממשלה.

יחסים עם ערבים

מר שרתוק: אליהו ששון²⁰ ביקר בסוריה ונפגש שם עם אחד הקיצוניים, וממנו נודעה ידיעה סנסציונית בדבר משא-ומתן בין הערבים והבריטים [על תוכניות פדרציה]. התקרבות בין האנגלים והאגף הקיצוני ראינו כל הזמן. ההתקרבות מצד הערבים באה כתוצאה ממפלת הגרמנים ברוסיה וכניסת אמריקה למלחמה. גם קודם לכן שמענו, שנורי חותר לקראת שינוי זה ביחסים, ומשום כך לא הפתיעונו הידיעות שמתנהל משא-ומתן אינטנסיבי בבגדאד עם נציגי הערבים. אבל הסנסציה היא השתתפותה של אמריקה במשא-ומתן זה. שמענו, שלנורי היה משא-ומתן עם נציגי אמריקה על ההצעה שעיראק תיהנה מהחוק של "החכר והשאל"²¹ ותמורת הנאה זו תכריז עיראק מלחמה

18 על סיווג עולים ר' מסמך 38 הע' 4.

19 לא אותר.

20 אליהו ששון (1902–1978). יליד דמשק, עלה ב-1927. ראש המדור הערבי בממ"ד 1933–1948. לימים מבכירי משה"ה, ציר באנקרה, שגריר ברומא, שר הדואר ושר המשטרה. ר' דיווחו על פגישותיו בסוריה ובלבנון בראשית 1942, אצ"מ Z4/14631, ובספרו בדרך אל השלום.

21 חוק אמריקני, נכנס לתוקפו במרס 1941 ביוזמת הנשיא רוזוולט והתיר לארה"ב אספקת נשק ומצרכים חיוניים לבעלות הברית. בהנה"ס קיוו להסתייע בחוק זה לקבלת חומרי גלם לתעשייה.

על ארצות ה"ציר", בתנאי שהכרזה זו לא תחייב אותה לשום פעולה. ברור היה, שגם ענייננו מופיע במשא-ומתן זה. לפי הידיעות שקיבלנו, הרי מתנהל המשא-ומתן עם סגני הצירים הבריטי והאמריקני בבגדאד. בינתיים חלה גם התקרבות ידועה בין הקיצוניים בסוריה ובין האמיר [עבדאללה] – דחף לקראת זה בייחוד נורי פחה, ו"הגוש הלאומי" כאילו הסכים שהאמיר עבדאללה יוכתר כמלך קונסטיטוציוני על סוריה, לבנון, ארץ-ישראל ועבר-הירדן. שליח מיוחד נסע לאבן-סעוד לקבל את הסכמתו. כן נסע שליח למצרים.

לשאלה אם הכוונה היא לסידור מיידי, או לתוכנית לאחר המלחמה, השיב [איש-שיחו של ששון] כי הכל יתגשם אם תהיה הסכמה לכך, ואשר לפרטים – הפנה אותנו לאמיר, "שהוא הלא ידידכם..."

לשאלת מר ששון "מה יהיה גורל היהודים?" השיב תשובה כללית וסתמית, שהיהודים יקבלו כל מה שדרוש להם. "הצרפתים החופשים" כאילו אינם יודעים כלום על המשא-ומתן. אגב, האמיר, השומר תמיד על הזדמנות להודיענו דבר חדש, מילא הפעם פיו מים ולא מסר לנו כלל על הפעולה מסביב לעניין זה. הזמנו את בא-כוחו לירושלים ובוודאי יופיע אצלנו. כמובן, שאין לקבל את הדברים כאמת לאמיתתה. ברור, שכל זה מקורו בנורי סעיד, אבל אין ספק שיש פעילות מסויימת מסביבנו.

עם כניסת אמריקה למלחמה, התחילה פעילותה במזרח [התיכון]. אבל אם פעילות זו תהיה לפי הקו של לשכת המזרח התיכון במשרד-החוץ האמריקני, הרי כיוון זה אויב לנו.²²

פרנק מוריין, עוזרו של קולונל דונוויל, הבטיח בזמנו לבקר אצלנו בשובו אבל הוא חזר למצרים מבלי להראות אצלנו.

22 אנשי אגף המזרח התיכון במחלקת המדינה חלקו על המדיניות המזרח-תיכונית של הנשיא רוזוולט.

"סטרומה"

צעדים מאומצים להשפיע על הממשלה להכניס את נוסעי סטרומה על פי המיכסה החדשה כְּשֶׁלוּ. רק ילדים גילאי אחת-עשרה עד שש-עשרה יורשו להיכנס. נוקט פעולה מיידית לגבי אלה. מבין תנאים באוניה נואשים מצב הבריאות מידרדר מקרים רבים מאוד של דיזנטריה חשש להתפרצות מגפות בהתחמם מזג האוויר. שרתוק

גיוס נשים

א. נ.

לשם עידוד גיוס הנשים והבטחת זכויותיהן של המתגייסות, הננו רואים צורך בקביעת סידורים לגבי הנשים המתגייסות מבין העובדות הקבועות במוסדות ובמפעלים גדולים בדומה לאלה שנקבעו לגבי הגברים המתגייסים.

באנגליה קיים חוק המבטיח את זכותם של כל המתגייסים, בכלל זה גם הנשים, לחזור לעבודתם הקבועה בגמר שירותם. חוק זה אינו קיים בארץ ובמקומו צריך לבוא משטר יישובי עצמי להגנת אותו הסדר. הנהגה שיקבעו בעניין זה המוסדות המרכזיים והישגי המפעלים הכלכליים צריך לשמש מופת לאחרים.

ואלו התקנות שאנו מציעים לכם להנהיג:

א) כל עובדת שהתנדבה לחיל העזר של הנשים, ואשר תפנה אליכם תוך שלושה חודשים לאחר גמר שירותה, תוחזר למשרתה הקודמת באותם התנאים ובאותה המשכורת שהיו בזמן התגייסותה.

ב) המתנדבת לא תפסיד את זכות הוותק וההעלאה בדרגה המגיעות לה לפי המקובל בגלל העדרה מהעבודה לרגל הגיוס.

ג) במידה שאתם משתתפים בקופת פנסיה או קופת תגמולין אחרת לעובדים שלכם, ובמקרה שאתם מכניסים תשלומים לקופות אלו של חשבון העובדת המתנדבת לצבא, הוסיפו לעשות זאת גם בזמן היותה בשירות הצבאי. נודה לכם מאוד אם תסכימו להנהיג תקנות אלו והודיעונו על כך.

בכבוד רב,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 המכתב, שנוסח בעקבות הראיורגניזציה שביצעה הנה"ס ביוזמת מ"ש בתנאי ההתגייסות, נשלח גם אל הנהלת "סולל בונה"; עיריית ת"א; הנהלת קרן היסוד; הנהלת קק"ל; הנהלת בנק אפ"ק; חברת עסיס; הנהלת ביח"ר "עלית"; הנהלת חברת "נשר"; הנהלת חברת האשלג; הנהלת חברת החשמל; הוה"פ של ההסתדרות; הנהלת האוניברסיטה העברית. ב-16.3.1942 נשלח להנהלת קופת חולים.

גיוס אזרחי ארצות אויב

מיג'ור סטייפלס יקר,
תשומת-לבי הוסבה לתשובה שנתת לבקשת מר א. נ. וויינפלד להתמנות לדרגה פיקודית, שאת העתקה אני מצרף כדי להקל עליך להגיב.
אין ספק, שקביעתך כי מאחר שהמבקש ממוצא אוסטרי הוא יכול להתקבל רק לחיל החפרים, ושם רק כטוראי, בטעות יסודה.
ההוראה מן המטה הראשי, שאותה הראית לי בטובך כאשר נועדתי עם קולונל קטון ועימך ב-13 בפברואר, אינה מניחה מקום לספק לגבי כשירותם של אזרחי אוסטרים וגרמנים לשעבר לשמש בתפקידי קצונה, בכפוף לכמה תנאים.
לבד מסוגיית הקצונה, ההוראה כי אפילו כטוראי יכול מר וויינפלד להתגייס רק לחיל החפרים, נראית כעומדת בסתירה לנוהג המתקיים מאז הוחל בתהליך הגיוס לגבי אזרחים גרמנים ואוסטרים לשעבר, או אף לא-לשעבר. הפלוגות של ה"באפס", חיל ההובלה, וחיל המהנדסים וכן גם היהודים הארץ-ישראליים המשרתים בחיל האוויר המלכותי, מלאות אנשים כאלה. אילו מומשו ההגבלות הנקובות במכתבך, היה כל מהלכו של מסע הגיוס בקרב יהודי ארץ-ישראל לובש צביון אחר.
אין ספק בעיני, כי במקרה זה אירעה בהיסח הדעת אי-הבנה כלשהי, ולפיכך אודה לך מאוד אם העניין יוברר.

שלך בכנות,
משה שרתוק
הנהלת הסוכנות היהודית

1 מכתבי מ"ש למפקדים שונים במיפקדת הצבא הבריטי בא"י מוענו כולם לפי המען שלהלן:
Army Administration & Quarter Master General,
Head Quarters,
Pal. Base & Line of Communication.

מעפילי "דריין"

א.נ.

שמעתי שכב' הודיע בשיחה, כי ידוע לו שסיבת אי-שחרורם של מעפילי "דריין" ממחנה ההסגר של עתלית היא סירובם להתגייס לצבא לפי הצעת השלטונות. הנני להעיר לכב', כי סיפור מעשה זה אין לו כל יסוד במציאות. לא היתה שום הצעה מצד השלטונות למעפילי "דריין" להתגייס לצבא, לא בא שום סירוב להתגייס מצד המעפילים. אדרבא, הסתדרות אחת פנתה לממשלה בבקשה לשחדד את חבריה הנמצאים בין מעפילי "דריין" על מנת שכולם יתגייסו לצבא והממשלה ענתה בשלילה. עמדתה השלילית של הממשלה לגבי שחרור מעפילי "דריין" מבוססת על נימוקים מדיניים ונקבעה בניגוד גמור לצורכי הגיוס והמאמץ המלחמתי של המשק העברי.

בכבוד רב,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

"סטרומה"

אדוני,

אך זה הגיע לידי דוח, שעדיין לא אומת, שלפיו עזבה "סטרומה" את איסטנבול בשבת שעברה [14.2.1942].¹ ככל הנראה, לא ניתן עוד לעמוד בלחצי השלטונות הטורקים להפלגת הספינה.² אם אכן דוח זה נכון, לא תהיה כל אפשרות להוציא משם את הילדים ולהביאם לארץ-ישראל כפי שהוסכם על-ידי הממשלה, אלא אם כן תינקט פעולה מיידיית כלשהי.

לפיכך אבקש כי יישלח מייד מברק אל נציג ממשלת הוד מלכותו באיסטנבול, במטרה לברר אם הספינה אומנם הפליגה, ולהורות לו כי אם הספינה עדיין לא הפליגה, ידרוש בדחיפות מן השלטונות הטורקים לעכב עד להורדת הילדים משם; אם הספינה כבר הפליגה, יש לעוצרה בנמל הטורקי הקרוב ביותר לאותו צורך. אני מניח כי לאור התנאים השוררים בספינה, שעליהם עמדתי בהודעתי הקודמת, תפליג "סטרומה" לאורך החוף ולפיכך לא יהיה קושי טכני רב ביצירת מגע עם רב-החובל.

אפילו יהיה אפשר להציל את הילדים באופן זה, ימשיך גורל הנוסעים כולם להיות מקור לדאגה חמורה. שתי סכנות מרחפות עליהם: אסון ימי או נפילה בידי כוחות ה"ציר". כדי למנוע בעד שתי אלה מבקשת הסוכנות היהודית במלוא החומרה, מתוך שיקול אנושי, כי יינקטו צעדים להבטחת שיתוף-פעולה מצד הצי המלכותי לשם תפיסת הספינה בהקדם האפשרי.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 ב-9.2.1942 הודיע שגריר בריטניה באנקרה לממשלתו, כי השלטונות הטורקים קבעו את 16.2.1942 כמועד אחרון לשילוח "סטרומה" מחופי ארצם. "סטרומה" נגררה בידי הטורקים ללב הים השחור ב-22.2.1942.

2 בפברואר 1941 חוקקה טורקיה חוק שקבע כי לפליטים יהודים יינתן מעבר בטורקיה בתנאי שיהיו בידיהם אשרות כניסה לארץ כלשהי. השלטונות הטורקים סירבו להניח לפליטי סטרומה לרדת לחוף איסטנבול מחשש שהבריטים לא יתירו את כניסתם לא"י והם יישארו בטורקיה.

תמיכת יהודי מצרים באוניברסיטה העברית

מר קטאוי יקר,

עלי להתנצל על איחורי בשיגור נוסח ההודעה בערבית, שאת פרסומה באחד מעיתוני קהיר החשובים הואלת בטובך לקבל על עצמך. אני מקווה שמאמציך בכיוון זה ישאו פרי.²

האוניברסיטה העברית עומדת לשגר לקהיר משלחת, שחבריה גב' אדוארד אגיון³ ודר' יקר בכר.⁴ מטרת המשלחת לאסוף כספים לצרכיה השוטפים של האוניברסיטה. אך טבעי, שבהפנותה את בקשותיה ליהודים מצריים, תדגיש המשלחת את חשיבות המחקר והלימוד המתבצעים בפקולטה למדעי המזרח של האוניברסיטה.

שליחות זאת ראויה לכל תמיכה, ואין בלבי שמץ ספק שאתה וחבריך תעשו כמיטב יכולתכם להצלחתה. יקשה להגזים בערכה של העבודה המתבצעת באוניברסיטה העברית הן כמרכז עולמי של לימודי היהדות והן כמכשיר במאמץ המלחמה למען ארץ זו בימי משבר אלה.

אשר למפעל המיוחד של הוראת ערבית, אשר בו יש לסוכנות היהודית עניין מיוחד, ואשר הוא נושא ההודעה המצורפת בזה, ארשה לעצמי לבקש את עזרתך לו בשלב מאוחר יותר, לבל יתנגש במסע ההתרמה הנוכחי של האוניברסיטה העברית. אוסיף, כי בעוד שסיוע כספי לאוניברסיטה העברית ולפקולטה למדעי המזרח שלה יקדם פעילות זאת באורח כללי, הצרכים הישירים שלה אינם בהישג ידה של האוניברסיטה העברית ולפיכך נדרשים לה אמצעים כספיים מיוחדים.

אני מקווה מאוד, שהן האוניברסיטה העברית והן תוכניתנו להוראת ערבית יזכו לתמיכתך המוסרית והמעשית.⁵

שלך בנאמנות,

מ. שרתוק

1 ראש הקהילה היהודית בקהיר. חבר בית הנבחרים המצרי.

2 העניין לא נתחזר.

3 לידיה אגיון. רעיית אדוארד אגיון, יליד אלכסנדריה ופעיל שם במוסדות ציבוריים. עלה ב-1935, היה ממייסדי כפר ידידיה וחברת ביטוח "מגדל" וחבר הנהלת חברת יהלומים בנתניה. הבית שהקים בירושלים ברחוב סמולנסקין 1 היה לימים למגורי השרד של שר החוץ ואח"כ של רה"מ.

4 משפטן וכלכלן, פרופ' בביה"ס הגבוה למסחר וכלכלה באיסטנבול, עלה ב-1931. מנהל חברות ואיש ציבור בת"א. נשיא מועצת ארגון עולי טורקיה. הורה בביה"ס הגבוה למשפט וכלכלה בת"א.

5 מכתב נוסף אל קטאוי באותו נושא כתב מ"ש ב-9.4.1942 (אצ"מ 128/25).

ניהול גיוס נשים

ג. נ.

הנני לענות לערעורכן על הרכב ההנהלה המצומצמת של הגיוס ולדרישתכן להכניס לתוכה את הגייסת הארצית.

תיתכן אחת משתי הנחות-יסוד לגבי הרכב מוסדות הגיוס מבחינת השתתפות הנשים בהם: או שגיוס הנשים מהווה רשות נפרדת בהקבלה לגיוס הגברים – כי אז יש להקים הנהלה מיוחדת לגיוס הנשים במוסדות המטפלים בגיוס הגברים; או שגיוס הגברים והנשים גם יחד מהווה חטיבה אחת – כי אז יש להקים הנהלה אחידה, המנהלת את גיוס הגברים והנשים כאחד, מבלי שים לב אם חבריה גברים או נשים. למעשה, בחרנו בהנחה השנייה שהנה ודאי גם בהתאם לרצונכן. אך חוששני שבדרישתכן להכניס את הגייסת הראשית להנהלה המצומצמת אתן מנסות לאחוז בחבל בשני ראשיו.

ריכוז ענייני הגיוס במסגרת אחידה מחייב פיקוח הגייס הארצי על כל ענייני הגיוס, לרבות גיוס הנשים. הטענה, שיש לשתף בהנהלה המצומצמת גם את הגייסת הארצית יכולה להיות מבוססת רק על ההנחה של רשויות נפרדות, שהסכמנו לדחותה. למעשה נקבע שהגייסת הארצית תזמן לכל ישיבות ההנהלה המצומצמת שבהן יהיו נדונים במיוחד ענייני גיוס הנשים.

בכבוד רב,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

עליית הצלה

אדוני,

1. אני מתכבד להתייחס להודעתך הטלפונית ביום ראשון, 15 בפברואר, שבו מסרת לי את החלטת הממשלה שלא להכניס לארץ-ישראל את הפליטים היהודים מרומניה, שהגיעו לאיסטנבול על סיפון "סטרומה", למעט ילדים בקבוצת גיל מסוימת. מהודעתך הבנתי, כי לבד משאלת הביטחון אין באפשרותה של הממשלה להביא בחשבון כניסת הנוסעים כולם, ככל הנראה עקב קשיי הספקה לארץ-ישראל בתקופה הנוכחית, ואילו את משימת ברירתו של חלק אחד בלבד של הנוסעים לכניסה היא רואה כמטרידה ולמעשה כבלתי-אפשרית.

2. בעוד שהסוכנות היהודית מעריכה מאוד את האפשרות שהוענקה להכנסת הילדים, אין היא יכולה להשלים עם הפקרת הנוסעים הבוגרים לגורלם. בשאלת הביטחון, הובאו הבהרות מפורטות במכתבי הרישמי למחצה מ-13 בפברואר. אשר לבעיית האספקה, הסוכנות היהודית אינה יכולה להסכים כי זו תוחמר באורח ניכר מכוח הכנסת 700 פליטים לארץ. רוב האנשים הללו יבואו לארץ-ישראל לא רק כצרכנים, אלא גם כיצרנים בענפי החקלאות והתעשייה, ולפיכך, מבחינת העול המוסף של צריכה, מדובר לכל היותר ב-200-300 נפש. אשר לקבוצה זו, היישוב היהודי בארץ-ישראל בכללותו, וכל עיר וכפר יהודים באורח פרטני, יהיו נכונים ביותר לצמצם את מיכסתם כדי לאפשר את הזנת הפליטים הללו.

3. אשר לתהליך הברירה, ככל שהוא עשוי לגרום תסכול, הסוכנות היהודית נכונה בהחלט לקבל על עצמה משימה זו כדי להציל ולו חלק של הנוסעים ממוות בטוח ברעב, במחלות, בטביעה, או בהסגרה לידי האויב. הסוכנות היהודית אינה יכולה להסכים כי אי-אפשר להכניס את הנוסעים כולם, אבל אם הממשלה קובעת שהדבר אינו בא בחשבון, אין היא יכולה להבין מדוע לא ניתן להציל לפחות חלק. אשר לבעיית הברירה, הסוכנות היהודית מבקשת לטעון כי יש בארץ-ישראל מספר ניכר של אנשים מקרב ראשי המוסדות היהודיים ומנהיגים של ארגונים יהודיים וציוניים ברומניה – בנוסף לקרובי משפחה של הפליטים שבהם מדובר – שיהיה ביכולתם לערוב מכוח היכרות אישית למהימנותם של רבים מאוד מבין הנוסעים.

4. בסיכומי של דבר, נבצר מאתנו להבין, כי יהודים שנמלטו מהוועות שנפלו בגורל יהדות רומניה, יופקרו לכליה ותימנע מהם האפשרות היחידה של הצלה, ביחוד לאחר ששערי ארץ זו נפתחו, בצדק, לפני מספר ניכר של פליטים לא-יהודים משטחי אויב כדי להעניק להם מקלט.

5. הסוכנות היהודית פונה בזה לממשלה בבקשה דחופה ביותר לשקול מחדש את כל פרשת נוסעי "סטרומה" לאור הדברים שהועלו פה.¹

בכבוד רב,
מ. שרתוק
הנהלת הסוכנות היהודית

1 קרוב לוודאי שמ"ש לא ידע, כי ב-17.2.1942, שלושה ימים לפני כתבו מכתב זה, הבריק הנציב העליון לשר המושבות מוין בלונדון מברק ובו אמר בין השאר:
היועצים שלי חזרו ואישרו את הסיכון הביטחוני הכללי [...] עקב החשש מחדירת אנשים הפועלים למען מדינות ה"ציר", למזרח התיכון. במקרה מיוחד זה של הרומנים, גוברת ההתנגדות בגלל ידיעות על משא-ומתן בין יהודי רומניה ובין הגרמנים. ידיעות שהגיעונו באחרונה מלמדות כי ההגירה הבלתי-חוקית ב"אטלנטיק", "מילוס" ו"פסיפיק" אורגנה ישירות בידי הגסטפו. יש גם ידיעות על סוכנים נאצים בקרב נוסעי "סטרומה" (וסרשטיין, עמ' 129).

משפחות החיילים

אחת: המצב לגבי קיצבות משפחה נעשה בלתי נסבל בייחוד לאור עלייה מתמדת ביוקר המחיה והתוצאה משפחות רבות מתקשות להתקיים, קרנות ציבוריות מתרוננות רוח החיילים ירודה והשפעה שלילית חמורה ביותר על ההתגייסות. טענתנו כי הקיצבות אינן מספיקות נתמכת על-ידי ממשלת ארץ-ישראל הממליצה על הגדלה. המיפקדה בירושלים והמיפקדה הראשית בקהיר הגישו המלצות דומות וכל העניין נמסר למשרד המלחמה. אנא זרו החלטה חיובית. הבטח הגדלה רטרואקטיבית לאחר ככל האפשר לפחות מתאריך תזכירנו 17 באוקטובר [1941].¹ שתיים: חיל האוויר המלכותי מפחית מתשלום המשכורת לארץ-ישראלים המשרתים בחיל האוויר לצורך גימלאות לגיל זיקנה וביטוח רפואי [כנהוג] בממלכה המאוחדת.

1 התזכיר, שנוסח בידי ברנרד ג'וזף, לא אותר. בישיבת הנה"ס ב-21.12.1941 נדרש מ"ש לעניין זה ואמר:

גם בצבא וגם ברא.פ. [חיל האוויר המלכותי] מודים בפה מלא שהוספת המשפחה שהם משלמים אינה מספיקה. מרא.פ. קיבלתי הודעה זו בכתב, כתוב והתום, והם מודיעים שהם ימלאו כל החלטה מעין זו אשר תתקבל בצבא – אם הצבא יגדיל את תוספת המשפחה הרי הם יגדילו באופן אוטומטי – עיקר המשא-ומתן מתרכז בצבא, הצבא מודה שההוספה אינה מספיקה, אבל הם צריכים לקבל המלצה מאי, מהצבא בא"י, הצבא בא"י צריך לקבל אישור מממשלת א"י. בדרך כלל יודעים שם היטב מה זאת ממשלת א"י. בכמה מקומות נתקלתי ברמזים ברורים על אי-הפופולריות של הנציב ביניהם, ובמיפקדה הראשית, למשל, שמעתי דבר מעין זה: "כל עניין המגיע אלינו מהאנשים שלנו בא"י נבדק על-ידינו קודם כל מנקודת המבט אם זה לא הושמע שלא-כדין על-ידי ממשלת א"י". בעצם התחיל העניין לפני חודשיים בערך. הגשנו אז תזכיר מפורט שעיבדו דר' ג'וזף ובו הוכחנו שהתשלום הניתן אינו מספיק לקיום תרבותי מינימלי. אנחנו הגשנו את התזכיר פה ושלחנו העתקה לקהיר. הם צריכים לחכות למסקנת א"י. הממשלה העבירה פה את התזכיר ליועץ בענייני העבודה, למר גרייבס. מר גרייבס העביר את זה למחלקה הסטטיסטית, שם אישרו את המספרים שלנו. היועץ לענייני העבודה עשה המלצה למוכירות הראשית, הוא אמנם לא גילה לנו מה המלצתו, אבל הרושם שלי הוא שהמלצתו היא על הגדלה של 50%. אנחנו דרשנו השוואה למיכסות הבריטיות. בינתיים המיכסות הבריטיות גדלו. למעשה דרשנו הכפלה. לפני צאתי עשיתי פה מאמצים נוספים לדחוף את העניין, שחוות הדעת תתקבל לפני הגיעי אני לשם – לא הצלחתי. מקהיר שלנו – כפי שאמר לי קצין גבוה – פעמיים מכתבים "גסים". מדוע מעכבים דבר זה אין יודעים. כאשר זה יגיע לקהיר, הבטיחו לי להעביר את העניין טלגרפית ללונדון למשרד המלחמה, ומשם זה צריך לעבור לטֶרְזִ'ורי [האוצר], והם חושבים את הטרז'ורי בלונדון, או האיש שמטפל בעניינים אלה, לנשק הסודי של היטלר.

ר' גם מכתב מפורש שכתב מיכאל סימון, האחראי לחיילים המשוחררים בממ"ד, בשם מ"ש, אל לינטון בשאלת שכרם של החיילים המשוחררים משירותם הצבאי (אצ"מ 5099/25S).

מחיתי בקהיר נגד נוהל מאוד לא צודק זה שהרי ארץ-ישראלים לעולם לא ייהנו מהטבות אלה ובתוך כך משכורותיהם וקיצבות משפחותיהם נמוכות בהרבה משל הבריטים. מיפקדת חיל האוויר המלכותי בקהיר הבטיחה להשיג תיקון בלונדון. אנא התערב ודרוש הפסקת נוהל זה והחזרת הסכומים שהופחתו.²

שרתוק

2 ב-24.2.1942 הבריק לינטון למ"ש כי משרד המלחמה אישר העלאה רטרואקטיבית למשפחות המתגייסים מאוקטובר 1941 (אצ"מ S25/1681). ב-28.2.1942 הודיע לינטון על תגמול למפוטרים ולמשתחררים מן הצבא (שם).

ברכת עידוד לשבויים בגרמניה

ידידי היקר,

התייחסותך הלבבית בשיגור גלויית ברכה אלי בשם קבוצה שלמה של ידידים טובים נגעה ללבי עד מאוד. אני מקווה, כי הרוח הטובה המשתקפת בתמונה מעידה על מצב רוחך, וכי חרף כל מהלומות הגורל אתה מלא תקווה. זו פעם ראשונה שאני שולח ברכה בכתב למישהו מכאן. הטלתי ספק אם תצמח תועלת רבה מכתיבה אליך, ומשום כך נמנעתי מעשות זאת עד כה. אולם גלוייתך עודדה אותי לשלוח לך שורות אחדות.

אתה יכול לשער עד מה נדכאתי כאשר הגיעו אלי ידיעות ראשונות עליך. השתדלתי מאוד לעמוד אתך במגע ולהתחקות על מוצאותיך. התברר שדבר זה קשה עד מאוד. לבסוף עלה בידי להשיג כמה ידיעות אמינות באמצעות "הצלב האדום" וחברים שלי בשווייץ, והוקל לי מאוד כאשר נודע לי כי אחרי תקופה ראשונה של קשיים מסוימים, שייתכן כי היו בלתי נמנעים, נכנסו חיך למסלול של קיום נסבל יותר.

ערב ראש השנה היהודית אני משדר ברכה לכל חיילינו באשר הם שם. אל כולכם פניתי בה בחמימות רבה – אמרתי לכם כי עליכם לשמור על רוח טובה ולצפות קדימה ליום שבו ניפגש כולנו שוב, אלא שאתם, כמובן, לא יכולתם לשמוע אותי. אני חוזר על קריאתי זו פה. אל תיפלו ברוחכם. היו חזקים ואמיצים. עוד נהיה כולנו מאושרים יחדיו.

שלך בנאמנות,

מ. שרתוק

"סטרומה"

אל: יוסף לינטון, לונדון

סירוב הממשלה להכניס [לא"י את נוסעי] סטרומה מנומק חלקית [ע"י שיקולי] ביטחון גם ע"י אי-אפשרות מעשית להכניס את כל הנוסעים בגלל קשיי אספקה או חלקית בגלל רתיעה מסלקציה. ביצעתי פנייה מחודשת דחופה להכנסה כוללנית. הדגשתי תקדים מאות פליטים לא-יהודים משטחי אויב.¹ הזמתי קשיי אספקה שכן הרוב פרודוקטיביים ואילו תוספת 200 לא פרודוקטיבים זניחה. היישוב נכון לשתף [את הפליטים] במיכסות [המזון]. הכרזתי נכונותנו, אם בלתי נמנע, לקבל על עצמנו סלקציה שכן אין כל סיבה להפקיר הכל מפני שניתן להכניס רק חלק. בינתיים השגתי הסכמת הממשלה להכניס למעשה כל הילדים למטה מ-16.² ברלס יוצא לאיסטנבול לעסוק בזה ובעליית ילדים מרומניה והונגריה. נקוט צעדים לכלול בולגריה. הברק לאיסטנבול ולנו.

*

אל: ארתור לוריא, ניו-יורק

הצגתי מחדש דרישה דחופה להכנסת [נוסעי] סטרומה [לארץ]. הדגשתי תקדים מאות פליטים לא יהודים משטחי אויב שהוכנסו לארץ-ישראל. קבעתי שאם לא ניתן להכניס את כל הנוסעים נהיה מוכנים לקבל על עצמנו סלקציה. בינתיים השגתי הסכמת הממשלה להכניס למעשה כל הילדים למטה מ-16. ברלס יוצא לאיסטנבול לעסוק בזה ובעליית ילדים רומניה והונגריה.

1 שהורשו למצוא מקלט בא"י.

2 ר' נספח 1.

“סטרומה”

שאלות מדיניות:

ענייני עלייה

מר שרתוק: ביום א', 15 דנא, בשעות הערב, קיבלתי הודעה טלפונית מהממשלה, שהחלטה ביחס לאנשי “סטרומה” שלילית – רק הילדים בגיל 11-16 יוכלו לעלות. מלבד נימוקי ביטחון, קבעו גם נימוקי אספקה. ביום ג' [17.2] ביקרתי אצל מילס וביקשתי לשנות את ההחלטה ביחס לילדים, שלא תהיה הגבלת גיל – זאת אומרת, שייכללו ילדים עד גיל שש-עשרה. מר מילס הסכים לכך.²

בינתיים נתקבלה ידיעה ש“סטרומה” הפליגה מקושטא. ביקשתי מהממשלה לבוא בדברים עם נציג הממשלה בקושטא ולבקשו לעכב את האונייה, למען אפשר יהיה להוריד את הילדים. הוספתי, שיש סכנה לאונייה ולנוסעים בה, כשזו תצא לים, וביקשתי מהממשלה לדאוג לכך שהצי יתפוס את האונייה בצאתה מנמל קושטא. אתמול הודיעו לנו מהממשלה, שהאונייה טרם הפליגה מקושטא.

נתקבלה גם ידיעה אחרת, שאין לה עוד אישור, כאילו הטורקים מתנגדים להורדת הילדים.³ זה מוקשה קצת, היות והטורקים הירשו להוריד חמישה אנשים.

פנתי שוב לממשלה בעניין אנשי “סטרומה” ואמרתי שאם השאלה היא שאלת האספקה, הרי עולים אלה אינם רק צרכנים, אלא ברובם יהיו יצרנים; ואם יהיה צורך בכך, המשקים שאליהם יבואו, מוכנים להפחית את מנת האוכל של עצמם למען פליטים אלה. ואם גם נכונה הנחת הממשלה, שאי-אפשר להכניס את כולם, הרי לא ייתכן שלא נציל חלק מהפליטים, וכמה שהדבר לא יהיה קשה עלינו, אנו מוכנים לקבל תפקיד לא נעים זה של בחירת העולים. לא ייתכן שהאונייה תופקר למחלות, או לנפילה בידי האויב, בו בזמן שארץ-ישראל שעריה פתוחים לפני מאות ואלפי פליטים לא-יהודים. ביקשתי מהממשלה לעיין מחדש בשאלה זו.

הבוקר נתקבלה ידיעה טלגרפית מלונדון. היא אינה די ברורה, אבל אפשר לפרשה כי יש כנראה רצון מצד ראש הממשלה לעזור בעניין “סטרומה”,⁴ אבל

1 סדר היום: א. שאלות מדיניות; 1. ענייני עלייה; 2. שאלות שונות; ב. כינוס חברי הוהפ"צ הנמצאים בארץ; ג. ועידת הפועלות; ד. ענייני עלייה; ה. אספקה מוגדלת.
2 במברק אל שר המושבות מ-15.2.1942, כתב הנציב העליון בין היתר: “ניתן להכניס לא”י את ילדי ‘סטרומה’ מגיל 11 עד 16 [---] שום מבוגר, אני חוזר, שום מבוגר לא יורשה להיכנס”.
3 השלטונות הטורקים סירבו לאפשר העברת הילדים לא”י ביבשה ודרשו מהבריטים ספינה להעברתם.
4 ר' עופר, עמ' 255-256; וסרשטיין, עמ' 128-129.

בינתיים נתקבל גם תזכיר שמכביד מאוד על העניין.⁵ ההחלטה היא בידי ליטלטון. מר לוקר העביר אלינו ידיעה ממר בן-גוריון, שמורגנטאו⁶ מסר לו על התעניינות רוזוולט בארץ-ישראל.⁷

שאלות שונות

דר' סנטור שאל את מ"ש לדעתו על המשלחת לנציב העליון בענייני אספקה, שבראשה עמד דר' מגנס, כפי שנמסר בעיתונות; כן ביקש את תגובתו לידיעה על הריגת אברהם שטרן.⁸ מר גרינבוים הביע דעתו כי יש לעשות הכל כדי להפריע לכוונת הממשלה להקים פדרציה ערבית, ולאור זאת יש לפתוח במו"מ עם המרונים ועם מיעוטים לאומיים אחרים.

מר שרתוק: בעניין המשלחת אצל הנציב העליון⁹ – הנוצרים בארץ אינם מאורגנים, והבישוף האנגליקני¹⁰ יכול אולי לדבר בשם הנוצרים, ואפשר להבין את פנייתו-הוא לממשלה. הוא הדין לגבי המוסלמים. גם הם אינם מאורגנים ואמין עבד אל-האדי, כחבר קשיש למועצת הוואקף, יכול לשמש כנציג מוסלמי, אבל רצוי [לממשלה] להראות שגם הציבור היהודי מפורד ואין לו מוסד מייצג, והנה, יש אוניברסיטה עם נשיא ששמו דר' מגנס – והוא הוא המייצג את היהודים. דר' מגנס עצמו משתדל זה מכבר לתפוס עמדה של נציג היישוב היהודי, והנציב העליון מעוניין מאוד שדר' מגנס יופיע ככזה. על הפגישה נתפרסם קומוניקט רשמי, כאילו זו היתה פעם ראשונה שהיהודים פנו לממשלה ביחס לאספקה. הודעה מעין זו אינה הולמת את האמת. אשר לשטרן – במשטרה אמרו כל הזמן שהם מעוניינים לתפוס אותו חי, אבל גם אלי הגיעו ידיעות שהאיש נרצח. אני רואה דבר זה כמסוכן מאוד ועומדת להתקיים שיחה עם ראש הבולשת בעניינים אלה. אנו פועלים בכיוון התקרבות עם המרוניטים, גם העברנו ידיעות בעניינים אלה לארה"ב.

-
- 5 עניין התזכיר לא נתחוויר.
 - 6 הנרי מורגנטאו הבן (1891-1967). שר האוצר של ארה"ב 1934-1945. לימים מראשי המגבית היהודית המאוחדת.
 - 7 ר' על כך במכתב ב"ג אל ב' לוקר מ-21.1.1942 (אב"ג). על יחסו של רוזוולט לעם היהודי ולשאלת א"י דיווח מ"ש למזכירות מפא"י ב-18.10.1941 (יו"מ"מ ה', עמ' 251).
 - 8 אברהם שטרן נתגלה ב-12.2.1942 בידי המשטרה הבריטית בדירת מחבואו בת"א ונורה שם למוות.
 - 9 נוכח קשיים שהתעוררו באספקת מזון וקיצובו לתושבי הארץ, התארגנו משלחות שונות ופנו לממשלה בבקשת עזרה.
 - 10 גראם פ. בראון – בישוף הכנסייה האנגליקנית בירושלים (1932-1942). נלווה אל דר' מגנס בשיחותיו עם גורי סעיד ומנהיגים ערביים ועם ראשי ממשלת המנדט.
-

דר' שמורק שאל אם לדעת המחלקה המדינית צפויה סכנה מהרחבת גיוס הערבים.

מר שרתוק: אין ספק שהממשלה מנהלת תעמולת גיוס בין הערבים, התעמולה היא פוליטית גרידא, וגם מתפרסמים דברים בעיתונות בקשר עם זה. עלינו יהיה למחות נגדם. מקור ערבי מסר לנו, שהרחבת הגיוס באה כתוצאה מהוראת המופתי. הנחתו שכל ערבי עם רובה, היכול להשתמש בו, הוא נכס לאומי, ויש להרחיב ולהגדיל מספר אנשים אלה. יחד עם זאת יש לציין שהגיוס הערבי המורחב עוד לא הביא להגדלת מספר היחידות הערביות, כי בריחת הערבים היא גדולה. כן גדול מספר הנפסלים. המיפקדה גם החליטה לא לקבל עוד ערבים למהנדסים המלכותיים ופלוגות ה"באפס". ישנן כיום תשע פלוגות יהודיות ושש ערביות.

כינוס חברי הוועד הפועל הציוני המצומצם הנמצאים בארץ-ישראל

מר גרינבוים העלה לדיון את שאלת מועד כינוס הוהפ"צ העומד לדון בפרסום גילוי הדעת המדיני (ר' מסמך 2), ושאל אם נסיעתו המתוכננת של מ"ש לדרום-אפריקה עלולה לדחות את הכינוס.

מר שרתוק: ביחס לנסיעתי לאפריקה הדרומית – פעם שאלו אותי אם אהיה מוכן לבקר באפריקה הדרומית למשך זמן קצר, היות וראיתי את הדבר כרחוק הבעתי את הסכמתי, אבל לא עלה על דעתי כי אומנם ידרשו ממני לנסוע לשם. עתה הודיעו שמגבית "קרן היסוד" [שם] תפתח בשבוע השני של אפריל, והכוונה היא שאעדר מהארץ לכל הפחות חמישה שבועות. איש מאיתנו אינו יכול לנבא על המאורעות שיתרחשו בתחילת אפריל, ייתכן שאז תהיינה פעולות צבאיות שהשפעתן על הארץ תהיה מיידית. אני מוכן לעשות את כל ההכנות, ואם אפשר יהיה אסע אז, אבל אין כל ביטחון בכך.

על גילוי הדעת המדיני, ועל אישור ניסוחו ע"י הוהפ"צ, הוחלט לדון בישיבת הנה"ס הבאה.

ענייני עלייה

מר דובקין הציע לחלק את רשיונות העלייה מן המיכסה האחרונה בין פליטי "סטרומה", פליטי פולין ברוסיה ויהודים בארצות האיסלאם. כן דיווח כי השלטונות הסובייטים מתירים יציאה רק לנתינים פולניים שלא קיבלו בשעתם את האזרחות הסובייטית. גרינבוים ושמורק הציעו להגדיל את מיכסת העלייה לפליטים מרוסיה.

מר שרתוק: אני מציע לא להגדיל את מספר הרשיונות לרוסיה. אילו אפשר היה להקטין מספר זה - הייתי עושה זאת. אנו מעוניינים בעלייה לארץ-ישראל, ואם להפגנה הרי אפשר להפגין גם במאה רשיונות. המצב היום ברוסיה הוא שיש שיתוק גמור ביחס ליציאה משם. אנו נותנים לפנים משורת הדין בזה שאנו מפרישים בכלל רשיונות לרוסיה, כי אין כל תקווה שמישהו יגיע ארצה.

גיוס האישה

משה שרתוק: תפקידי בוועידה הזאת היה הרבה יותר לרצון לי, לו יכולתי להסתפק בהסברת נקודות סתומות שבפרשה זו של גיוס האישה מהבחינה המעשית, ובמסירת ידיעות שהיו אולי מסייעות לסילוק כמה אי-הבנות שנשתרבבו לתוך הפרשה הזאת. לדאבוני הרב איני יכול להרשות לעצמי את הקלות והפשטות הזאת, כי עובדה היא שהעניין אשר הוועידה ניגשה לדון עליו שנוי אצלנו במחלוקת, ולא רק שאני רואה את עצמי מחוייב להיכנס למחלוקת הזאת, אני רואה את עצמי גם זכאי להיכנס לתוכה, מפני שהעניין העומד על הפרק אינו עניינה של האישה בלבד, אלא עניין כולנו. בעצם, יש כאן שני ויכוחים שנשתלבו ונסתבכו יחד, ושניהם כאחד הם נחלת כולנו: האחד הוא הויכוח על הגיוס, האחר – על האישה. שאלת הגיוס ודאי שכולנו שותפים לבידור, אבל גם שאלת האישה – מקום האישה בחברה האנושית, מקום האישה בחברתנו, מקומה בחברה האנושית הלוחמת, מקומה בעמנו הלוחם – אינה שאלת האישה בלבד. זוהי שאלת הכלל כולו.

כמו בשאלות חיים רבות אחרות, אולי כמו בכל שאלות החיים, העניין מתברר לא ערב ההגשמה, כי אם תוך כדי תהליך ההגשמה. אנו יושבים כאן באולם הזה ועל הבמה הזאת נמצאות אתנו חמש-עשרה חברות שכבר "עברו את הירדן". זהו רק רבע מהנשים שנחלצו להגשים את מפעל ההתנדבות הזאת של האישה. וטוב שהן נמצאות כאן ושהן יושבות כאן יחד, ובמדיהן, להזכיר אותנו כי הויכוח שאנו מנהלים אינו ויכוח עיוני אלא מעשי מאוד; וגם להזכיר שהעניין כבר התחיל והוא הולך ומתגשם. והשאלה אינה אם הוא יתגשם, אלא איך הוא יתגשם – באיזה ממדים, בהשתתפות מי ומי, ומה תהיה דמותו כתוצאה של השתתפות או אי-השתתפות התנועה שלנו.

לא יכול היה להיות בירור עיוני ערטילאי בחלל עולם, שמעליו תלוי סימן שאלה: היהיה או לא יהיה גיוס האישה? בחלל עולם כזה לא יכול היה כלל להתקשר בירור עיוני בר-הכרעה בתוכנו. כך היה הדבר גם לגבי גיוס הגבר. ההודעה הראשונה של תנועתנו הציונית באוונזי הממשלה הבריטית על נכונותנו להתגייס, על מנת לתפוס את מקומנו ולקחת את חלקנו במלחמה הזאת של העם היהודי בתוך מלחמת-העולם, הודעה זו נמסרה לפני בירור ולא לאחר בירור. זוהי עובדה

1 הוועידה התקיימה ב-26.2.1942-22 בתל אביב. מ"ש נאם בישיבת הפתיחה, שהוקדשה לשאלת גיוס הנשים. נוסח ההרצאה לקוח מ"דבר הפועלת" 3-4, 23.4.1942. (ר' החלטות הוועידה, אצ"מ 5099/525).

היסטורית.² הודעות אלה נמסרו לפני בירור לא משום שהיה כאן רצון מצד מישהו ליצור עובדה מוגמרת, לחרוץ גורל, אלא מפני שהן נבעו מתוך הכרה ברורה ועמוקה, כי המלחמה הזאת היא מלחמת העם היהודי, כי קיים העם היהודי שמוכרח לתבוע את זכות השתתפותו במלחמה הזאת, ויש סמכות בשם העם הזה למסור הודעות כאלה. לו היתה החברה שלנו אחרת מאשר היא, לו היתה האישה שבתוכה נדונה לחיים שמאחורי הפרגוד והצעף, כי אז ודאי לא היתה מתעוררת שאלת גיוסה. אבל כיוון שהחברה שלנו היא כמו שהיא, טבעי היה הדבר שההודעה הראשונה בדבר תביעת האישה להתגייס ונכונותה להתגייס, תימסר כמושכל ראשון בלי שתהיה זקוקה לבירור מוקדם.³ לא יכול היה להיות בירור לעצם השאלה. מקום האישה בעלייה, בהתיישבות, במשק, בחיי תרבות וחברה, מקומה בהגנה, חרצו למפרע את גורל השאלה הזאת.

ועובדה היא, כי משבאה לראשונה מועצת ארגוני הנשים בארץ – אשר מועצת הפועלות נוטלת בה חלק מכובד מאוד – בדרישה זו אל המוסדות שלנו להתייצב בראש המערכה הזאת כלפי הממשלה והצבא, לא רק שבקרב שלטונות הצבא היתה שלילה גמורה לגבי הרעיון הזה, אלא גם בקרב המוסדות שלנו – ואין אני רוצה להוציא את עצמי מן הכלל. שררה ספקנות רבה – אם ננקוט ביטוי רך מאוד – אם בכלל עשוי הדבר הזה ביום מן הימים, במלחמה הזאת, בפניה זו של עולמנו, בתוך המזרח, לההפך לשאלה מעשית.

אבל מה שלא עשה השכל עשה הזמן, עשתה השתלשלות המלחמה. הוכח שוב, כי סדנא דארעא חד הוא. בתוך המלחמה המתחוללת במאה ה-20, לאחר שהאישה כבשה לה את אשר כבשה, לאחר שבראש המלחמה הזאת צועדות מדינות כאנגליה, כרוסיה – במידה שישנם ביישובנו תאים של חברה אנושית המשתווים עם חברות נאורות לגבי מעמד האישה, תופנה התביעה גם אל האישה שבתוכנו – גם לה תינתן האפשרות להתנדב לשירות הצבא.

והעניין אינו רק עניין של זכות, אלא של צורך ממשי. לולא תבעה האישה העבריה בארץ-ישראל לקבוע את מקומה בחזית המלחמה בארץ ובסביבתה, לא היה עולה על דעת שום שלטון מן השלטונות הצבאיים לטפל בשאלת גיוס נשים בארץ-ישראל או במזרח התיכון. אבל גם לאחר שקמה התביעה הזאת, אילו אחר היה המצב במלחמה, ביבשות ובייחוד בימים, לולא היתה הארץ מוקפת טבעת אש, לולא כה קשה היה להבקיע את טבעת האש הזאת ולהחיש הנה תגבורת, לולא כזה היה המצב בעולם שכל חייל, כל איש, כל יחידה אנושית במלחמה הזאת, היו כה יקרים, כי אז כל התביעה הזאת וההכרזה על זכות ועל קיפות ועלבון, הכרוכים

2 ר' מכתב ח"ו בשם ההסתדרות הציונית לרה"מ בריטניה מ-29.8.1939 (גלבר א' עמ' 61-62).

3 ר' מסמך 5.

באי-השתתפותה של האישה, לא היו מועילות לה לכבוש את מקומה. אבל באו כל הדברים האלה וסייעו, והצורך וההודקקות לנו הם מקור הכוח. אם יש לנו הרגשה של איזה כוח שהוא כאן בארץ, אם נכון הדבר שאנו משמשים הגרעין היחיד של כוח מגובש שיש לעם העברי בעולם כולו – עם כל קוטן הגרעין הזה – הרי זה משום שאנחנו קיימים כאן בארץ כחטיבה אנושית לא קטנה, לא חלשה, אינטנסיבית מאוד, בעלת עוצמה ויכולת גנוזה, שעוד רחוקה מאוד מלהתגלות בכל כוחה. והעובדה שדורשים מאיתנו ותובעים מאיתנו כוחות, שקוראים אותנו לגיוס, פירושה שמודים ומכירים בכוחנו, ואל תהא ההכרה הזאת קלה בעינינו.

הוא הדין לגבי הגברים והוא הדין לגבי הנשים. אבל כשבא צורך לעולם אין הוא בא ערטילאי, אלא כדבר מסויים, שלפעמים הוא מוגבל מאוד, לפעמים עד כדי הגבלה אכזרית. כאשר יש צורך בחיילים אין צורך בחיילים סתם, אלא בחיילים למטרות מסוימות. כאשר יש צורך בנשים לגיוס, אין צורך בנשים סתם, אלא בנשים לצרכים ולתפקידים מסוימים. השוויון של האישה עם הגבר נתון בעצם ההתגייסות, בעצם הקמת כוח צבאי של נשים. שוויון זה אינו נתון במידה רבה – אינו יכול להיות נתון, וגם במידה שהוא יכול להיות נתון אין הוא נתון עדיין במעשה – בשוויון התפקידים הצבאיים שממלאים הגברים והנשים. יש כאן אולי עדיין שטח רחב למלחמה, לכיבוש, לא רק לאישה שלנו, אלא לאישה בעולם, על כל פנים, לנשים בארצות הדמוקרטיה המערבית. אבל, לעת עתה, התפקידים המוקצים לאישה הם תפקידי עזר.

אינני יודע אם הדבר הזה לא היה ברור לאותן החברות אשר הרימו לראשונה את התביעה הזאת. אני זוכר היטב איך פנתה אלי קבוצת חברות זמן רב לפני שגיוס הנשים היה לעובדה. אינני מדבר על מנהיגות, נציגות, עסקניות, אלא על חברות מהשורה, חברות נאמנות של תנועתנו, והן הודיעו לי שניגשו להקים קבוצה יוזמת של מתנדבות, והן מניחות שאולי עצם קיומה של קבוצה יוזמת כזאת יחיש את העניין ויביאהו להגשמה מהירה יותר. הן הודיעו שהן מבינות היטב, כי ודאי יעסיקו אותן בתפקידים שחורים ואפורים, בתפקידי שירות, אלא שהן מוכנות לתפקידים האלה, כי כל תפקיד במלחמה הזאת חשוב, כל קורבן יירצה.

גם לגבי גיוס הגברים הלכנו בדרך הזאת, וכאשר היתה תקופה שבה אפשרות הגיוס היחידה כמעט בשביל החברים היתה להתגייס לחפירות, שגם הוא תפקיד עזר, אמרנו: לא ייתכן שנחכה ולא נשתתף במלחמה הזאת, בייחוד כאשר קרבה כל כך לשערי ארצנו. וטובי חברינו, והמון לא קטן של אנשי היישוב, התגייסו לתפקיד העזר הזה, באשר זה היה הדבר הנחוץ באותו רגע והדבר שהיה אפשרי באותו רגע. הדברים, לכאורה, פשוטים ואלמנטריים. אף על פי כן, שנויה השאלה במחלוקת ויש ויכוח בתנועתנו, גם בין הנשים וגם בין הגברים, על הגיוס. איני יודע אם יש מוסד שניצל מן המחלוקת הזאת ומן הויכוח הפנימי הזה. איני יודע אם יש מוסד שניקה מן

המחלוקת הזאת ומן הויכוח הפנימי הה. אינני יודע אם נוכל לחזור על כל הויכוח בשאלת הגיוס. הוא משתלט גם בויכוח על גיוס הנשים, וכל אותם המניעות והמעצורים הפנימיים – בגלל אי-הכרת מקומנו כעם במלחמה הזאת – כל הדברים האלה, אשר אולי היה משקלם מכריע והיו צריכים בעצם למנוע את כל גיוסנו – הם בידועים ובלא-יודעים צפים על שטח ההכרה ופועלים מתחת לסף ההכרה בדיון על גיוס האישה. התשובה על כל הקושיות, הספקות והקובלנות האלה היא אותה התשובה: ראשית, יש דבר-מה המכריע נגד כל אלה בחזית הזאת.

זו אינה החזית היחידה שלנו. אנו עומדים בכמה חזיתות. החזיתות אינן נפרדות. הכלים שלובים, הכל מצטרף לחשבון אחד. וכל אותם הקיפוחים והעלבונות, כל אותה החולשה הממארת שלנו,⁴ שאנחנו נפרעים בעדה באכזריות כזאת, היא אינה משקל שכנגד הגיוס. היא משקל הכרעה למען הגיוס. אין אנו באים ועושים כאן טובה למישהו וזולתנו, אשר כדי לעשותה עלינו להתגבר על כל מיני מעצורים פנימיים הנובעים מתוך הרגשת המרירות. אלא הדבר הזה דרוש – קודם כל ובאחרית הכל – לנו. בדרך הזאת אנחנו כובשים לנו את מקומנו, אנחנו בונים את כוחנו, אנחנו מכריזים על קיומנו כעם על אפם וחמתם של האחרים. החרמה היא בריחה מן המערכה. רק על-ידי המערכה אפשר לכבוש משהו, אם בכלל ניתן הדבר בידינו לכבוש. אבל, עובדה היא שהויכוח ישנו.

והמקור השני של הויכוח – שאלת האישה. שאלה זו שנויה במחלוקת לא רק בין גברים לנשים, אלא בקרב הגברים וגם בקרב הנשים. איני יודע אם יש אחדות בקרב ציבור הנשים, לא רק בדיבור, אלא בהכרה המביאה למעשה, ואם יש אחדות בקרב תנועת החברות שלנו ביחס למקומה ולזכותה של האישה. ברור: המעשה הוא מעשה נועז. יש בו חידוש: לא היו עוד חיילות בישראל, לא היו עוד נשים עבריות במדי צבא. היו יהודים במדי צבא בהרבה דורות – לא כיהודים, אבל היו יהודים במדי צבא. במלחמה העולמית הקודמת היו גם גדודים יהודים. שום דבר איננו חוזר בהיסטוריה בדיוק באותה דמות ובאותו אופן, ויש הבדל גדול – לשלילה ולחיוב – בין היחידות שלנו ובין הגדודים העברים שהיו אז. אבל מבחינת חיי חייל לא חידשו היחידות שלנו במלחמה הזאת. הן ממשיכות. אבל לא היו לנו חיי חיילה, והדבר הזה מפחיד. ולא ייפלא, שרבים ורבות נרתעים מפני הקפיצה הזאת לתוך מחשכים. זוהי היאבקות לא קלה, ובה לא תוכל להיות הכרעה אך ורק על-ידי הצבעה. מוכרחת לבוא הכרעה על-ידי המעשה.

הספקות, נימוקי ההתנגדות המתעוררים לגבי גיוס האישה, אין דומה להם בויכוח על גיוס הגברים. כאן חסרים המושכלות הראשונים הנתונים לגבי גיוס הגברים מבחינת ההסכמה הציבורית הכללית – שגבר יכול להיות חייל, שגבר יהודי הוא

4 באין ליישוב היהודי בא"י מעמד ריבוני.

ככל הגברים. לגבי האישה ישנה כפירה. ישנה כפירה, קודם כל, ביכולתה של האישה להיות חיילה. ישנה כפירה שנייה: האם האישה היהודיה היא ככל הנשים מבחינה זו. הויכוח שהיה כאן הערב לא יכריע בשאלה הזאת. ראשית ההכרעה היא במציאות במידה שישנה, וההכרעה תהיה לאחר שתהיה מציאות של חילות יהודיות. חילות יהודיות ויחידות יהודיות – הן תכרענה. אין איש יכול לנבא אם תכרענה לחיוב או לשלילה, להצלחה או לכישלון. אבל שום הכרעה אחרת לא תיתכן מאשר עצם המעשה – ועצם המעשה צריכה להיות התנדבות.

ומשום שיש ויכוח כזה בתוכנו לא ייתכן חיוב (במובן של הטלת חובה) על-ידי המוסדות. לא ייתכן אותו החיוב שהיה לגבי הגברים. קודם כל, מסיבה מעשית: מפני שאין הסכמה לו, מפני שהדעות מחולקות, והדעות מחולקות מפני שהויכוח הוא בכל שלב ושלב של הפעולה המדינית הזאת. ואם האישה מחכה לחיוב, עליה לדעת שגורל הדבר הוכרע לאי-חיוב – הוא לא יהיה. האישה עומדת בשלב החלוציות המתנדבת בחזית הזאת, ועליה לדעת זאת. היא נרתעת מזאת – תירתע, היא אינה נרתעת מזאת – תתנדב. זאת הברירה.

אבל עצם התביעה לחיוב, שנשמעה מעל במות חשובות בתוכנו, מחייבת קצת ניתוח. נשמעה תביעה כזאת גם לגבי גיוס הגברים. מפי מה נשמעה? היו שני מיני תובעים להטלת חובה. היו אנשים שבעצמם חייבו את הגיוס, התנדבו ודרשו מאחרים להתנדב לפני שהיה חיוב המוסדות. אבל מתוך חרדה לגורל העניין, כדי לקדמו, כדי להאדירו, באו בתביעה אל המוסדות להטיל חובה, להפוך את הגיוס מעניין של רשות לעניין של חובה. אבל היו גם אחרים שאמרו: איני יודע אם אני צריך להתנדב; אם יחייבוני – אתנדב.

השאלה היא אם אלה שאומרים עכשיו: "יהיה טוב, החברה תתגייס" – האם הם תובעים את החיוב הזה או אינם תובעים אותו? אם הם תובעים – למה הם מחכים? מדוע אינם מעודדים את ההתנדבות? או, אם אין הם תובעים את החיוב הזה ואינם מחייבים את עצם ההתנדבות, איזו זכות מוסרית יש להם לדרוש את החיוב ואיזה משקל מוסרי יש לתביעת החיוב בכלל? החיוב מותנה, בעצם, בנכונות הנפשית של טובי הציבור להתנדב. החיוב לא ייתכן לפני המעשה, כי אם רק כשלב גבוה יותר בהתפתחות העניין. כך הדבר לגבי החיוב, וכך הוא גם לגבי כמה וכמה עניינים אחרים החשובים מאוד לגורל תנועת התנדבותה של האישה: עלינו להיאבק ואנחנו יכולים להשיגם בשביל החיילה העבריה רק תוך כדי מעשה ולא כתנאי קודם למעשה. ניקח לדוגמה את ענין היחידות היהודיות של הנשים המתנדבות. את ההבטחה, שחילות יהודיות תהיינה בדרך כלל ביחידות יהודיות, השגנו. אמרתי: בדרך כלל, באשר לכל כלל יש יוצא ממנו, ובחזיתות המלחמה, בארגון הכוחות הצבאיים בייחוד, יכולים להיות יוצאים מן הכלל תחת לחץ המסיבות והצרכים המתחדשים. אבל אם משהו ישאלני אם אני רואה את העניין הזה גם במסגרת המסווגת הזאת כמובטח

לחלוטין, אני אומר: לא – כשם שאיני רואה את עניין היחידות היהודיות לגבי הגברים כמובטח לחלוטין. אבל אם תהיה התנדבות, אם הדבר הזה יהיה חי, אם זאת תהיה מציאות, ומלכתחילה תיווצרנה יחידות יהודיות, אנו ניאבק ונלחם; אם יהיו נסיגות לערבב – נעמוד בפניהם, ואם תהיינה אפשרויות לצרף – נשיג את הדבר הזה כשם שנלחמנו וגם יכולנו לגבי יחידות הגברים.

לגבי גיוס הנשים אנחנו מתחילים בשלב הרבה יותר גבוה: יש הודאה עקרונית גמורה בזכות הנשים ליחידות יהודיות. ואף על פי כן, אי-אפשר לראות את הדבר הזה כמובטח, כמשוריין, כקבוע במסורות. רק החיים, הטיפול בדבר, ההיבקות על הזכות והפגנת היעילות, ישריינו את הדבר הזה, יהפכו את הדבר לנכס חי, לדבר של קיימא. אבל מי שסבור שגיוס נשים יהודיות בארץ-ישראל ניתן להתגשם ואפשר ליצור לו דמות שתהא ראויה לשמה רק בדרך של שירות עם יחידות צבא יהודיות – אלה שמים את כל עניין גיוס הנשים לאל.

עלינו לדעת מה זאת אומרת שירות של חיילות יהודיות ביחידות של גברים יהודים. הן תוכלנה לבשל, לשרת, אולי אחת, שתיים או שלוש בפלוגה תוכלנה לעסוק בעבודה משרדית, אחת או שתיים תוכלנה לעבוד במחסן – וזה הכל. מי שאומר: תשרתנה הנשים ביחידות יהודיות – ברור שהוא מוותר על נהגות. האם מישוה מוכן לוותר בשם מתנדבות יהודיות בארץ-ישראל על מקצוע הנהגות? ברור, שהאומרת זאת מוותרת גם על עבודה משרדית – לא על לבלרות בפלוגה קטנה, כי אם על עבודה משרדית בכלל. האם לא עובדות בחורות יהודיות במיפקדה בירושלים? האם לא עובדות בחורות יהודיות מארץ-ישראל, דוברות עברית צחה, במיפקדה הראשית בקהיר? מותר להן לעבוד כשכירות ציוויליות – ואסור להן לעבוד כמתגייסות? אם יש צורך בעובדות משרד לצבא, והיישוב יכול לספק את כל אלה, שלא יצטרכו להביא כל כוח משרדי מאנגליה באווירון שמפציצים אותו, או באונייה שמטביעים אותה – על היישוב לתת את הכוחות האלה. כל האומר "שירות נשים רק ביחידות יהודיות", ברור שהוא מוותר לגמרי על שירותי בתי-חולים. ואם פעם יודמן שחברה שלנו תטפל בבית-חולים זה או אחר בחייל יהודי, לא כדאי לנו הדבר? ואם יש עובדות מעבדה, מסג'יסטיות ורוקחות יהודיות, ויש צורך בהן – כלום יכולים אנו למנוע אותן מלהתגייס?

הצבא מוכן לגייס נשים לנהגות. לעת עתה אומרים לקבל רק כאלו היודעות כבר נהגות, אך מניחים פתח לאימון נשים במשך הזמן ומוכנים למסור תפקידים שונים לנהגות: להובלה בתוך ערים, בין עיר לנמל, בין נמל ומחסנים וגם בין ערים. ובמשך הזמן יכולות להתפתח פלוגות יהודיות של נהגות. מי שגורס שירות רק עם יחידות יהודיות – ברור לו שהוא גוזר על התפתחות כזאת.

צמצום גיוס הנשים בתחום שירותי העזר ביחידות יהודיות פירושו – חוששני שכל אומדנה שאומר תהיה מוגזמת – לכל היותר 200-300 מתנדבות. זאת אינה

תנועת התנדבות, זאת אינה תנועת גיוס. זאת אינה תרומה של האישה העבריה בארץ-ישראל למאמץ המלחמתי. זוהי איזו יציאת ידי חובה וגרימת סיפוק לאותן המעטות שתתגייסנה. אבל הגיוס לא בא כדי לגרום סיפוק למתנדבות בלבד. הוא בא לגרום סיפוק לכלל האישה העבריה, לכלל היישוב העברי, על האפשרות לתרום באמצעות הנשים את חלקם במלחמה זו. אם עצם עניין גיוס האישה הוא מפעל של קוממיות לאישה, מדוע היא מוכרחה להגשימו רק כסרח עודף לגבר? מדוע אין היא יכולה להופיע הופעה עצמאית כפלוגה של האישה?

אני יודע, כי אלה הבאים לדרוש את הדרישות הללו אינם עושים זאת מתוך רצון להחזיק את האישה במצב של נחותת דרגה. יש כאן חששות מפני פגישת האישה העבריה עם העולם הזר. אבל על-ידי כך אין השאלה נפתרת. האישה אינה משיגה את האמנציפציה שלה אם היא חוששת כאישה, כאישה עבריה, להיפגש עם העולם הזר. ודאי שזו דרך קשה. יש בה סכנות, תהיה בה היאבקות. אבל היאבקות הזאת מוכרחה להתחיל מחיי המחנה של האישה – ממכונת הכתיבה במשרד, מההגה של המכונה שהוא בידי האישה, ממדפי המחסן שהאישה מנהלת אותו – ופלוגה של נשים עבריות ארצישראליות יכולה לנהל מערכת מחסנים גדולים שאינה קיימת בשום פלוגה יהודית ובכל הפלוגות היהודיות – היא מתחילה מהמעבדה, מחדר הטלפון, מהמטבח. בכל המקומות האלה תצא לפועל היאבקות הזאת.

התפקידים יהיו תפקידי עזר, אך הופעת האישה בחיים אלה תהיה הופעה עצמאית של האישה. זהו כל ההיגיון של גיוס הנשים. זוהי כל ההצדקה של שיתוף הנשים במלחמה – שיהיו התפקידים שנמסרו להן על אחריותן, ושהן תמלאנה אותן כחטיבות שלמות. היש שאלה בדבר, שאם יש בפלוגות היהודיות תפקידים הניתנים להתמלא על-ידי האישה, באותו מיעוט של החיילים שישנו כיום, שחשוב לאין שיעור שתפקידים אלה יתמלאו על-ידי נשים שלנו? אבל האם אפשר להבטיח זאת? נניח שהדבר הזה יתגשם: שבכל פלוגת "באפס" שלנו תהיינה חמש-עשרה נשים – זהו המקסימום – מה זה ייתן לכל תנועת ההתגייסות? הרי אנחנו רוצים בחטיבות יותר גדולות. ויש שאלה של לינה משותפת לנשים שהתנדבו, של אוכל משותף, של חיים חברתיים – האפשר להבטיח לאיזו מתגייסת שהיא תהיה דווקא בתוך חמש-עשרה אלה? האפשר לפסול למפרע אחרות? האפשר לפסול את התפקידים שאחרות תמלאנה? האפשר למחוק מרשימת העבודות שלהן את עבודת הנהגות, העבודה בבתי-חולים, במחסנאות, במשרדים גדולים? האם זה ירים את קרן האישה? מי שאומר התנדבות כן, אבל אך ורק על מנת לשרת ביחידות עבריות, אומר למעשה: אל התנדבות.

כאן יש לפנינו קטע של חזית שכולנו עומדים בה. הקטע הזה ניתן להיכבש על-ידי האישה. אם האישה תתפוס אותו – יהיה תפוס; אם האישה לא תתפוס אותו – לא יהיה תפוס. והקטע הזה הוא חלק מן החזית המצפה ליישוב שלנו במלחמה

זו. אין זה גודל קבוע. זה גמיש מאוד וניתן להצטמצם ולהתרחב – הכל לפי גודל ההתנדבות שלנו. זוהי אחריות מיוחדת של האשה, אחריות חברתית בתוך היישוב שלנו. זוהי אחריות מיוחדת של האשה, אחריות חברתית של האשה בתוך היישוב שלנו, אחריות מדינית שלה בשם היישוב שלנו כלפי חוץ. כאן יש שוויון גמור. ניתנו אפשרויות גיוס לגברים – במידה שנשתמש בהן תלוי בניין כוחנו המדיני. ניתנו אפשרויות גיוס מסויימות לנשים – במידת שימושנו בהן תלוי בניין כוחנו המדיני. שני הדברים יצטרפו לסך-הכל אחד.

הערך המדיני של הגיוס הוא, קודם כל, ערכו הפנימי לנו, הופעתנו כציבור מאורגן היודע את אחריותו, היודע שהוא – החלוץ הקטן הזה של העם – מוכרח להתנהג כעם. גם אם יהיה לנו גיוס גברים רחב וגיוס נשים מכובד בכמותו ורם באיכותו, האם נוכל להבטיח שנחל נצחונות מדיניים, שעל-ידי כך נביא גאולה לישראל? מי יבטיח לנו כל זה? דיינו, שאנו יודעים כי אם לא נבצע את הדבר הזה יבואו אתנו חשבון על כשלוננו.

אם אני אומר, שבשום אופן לא נוכל להבטיח שהגיוס שלנו, גם אם יגדל פי כמה, הוא שיביא לנו גאולה, על אחת כמה וכמה שאיני מטיף להתגייסות האשה מפני שהיא תביא לנו גאולה מדינית. אבל אנו נתונים במצב כזה, שאיננו רשאים לזלזל בשום כלי נשק, בשום תוספת של גילוי כוח מוסרי ומדיני. ושנית, וזה העיקר, אנחנו חייבים את הדבר הזה לעצמנו. היישוב חייב את הדבר הזה לעצמו. האשה חייבת את הדבר הזה לעצמה. היא יוצאת לדרך קשה, היא מתכנסת לתוך מסגרת מעיקה, לתוך לבוש אפור מאוד. היחידות תהיינה מפוזרות ולא תהיינה שוות בגדלן. הפגישה עם העולם חוד תשאיר לפעמים עקבות קשים. אלה יהיו חיים לא קלים כלל וכלל.

אבל כשאני משווה לנגד עיני אפילו דבר קטן ביותר – הופעת בחורות מתנדבות שלנו בקלוב החיילים בקהיר או באלכסנדריה, בפגישה עם חיילים יהודים השבים מן המדבר, או מן המחנות של חיל התעופה בסביבה, או מאיזה תפקיד אחר; כשאני משווה לנגד עיני חגיגות ומסיבות משותפות של חברים וחברות שלנו במחנות שונים, במקומות שונים בארץ או בפינות מפינות שונות; כשאני משווה לעיני הופעת בחורות שלנו בשירות כהטיבה יהודית, ולו גם קטנה; כשאני משווה לעיני את חייהן החברתיים והתרבותיים של החטיבות האלה בתוך דירותיהן, את חייהן החברתיים והתרבותיים, את הופעת המציאות העברית הזאת של האשה, אשר תחייב הרבה דאגה והרבה מאמצים של טיפוח; כשאני יודע – ואני יודע זאת מניסיון של פגישות שונות עם אלפי חיילים בתנאים קשים וסבוכים מאוד – שמעל לכל חוגגת את ניצחונה הכרת מילוי החובה במלחמה הזאת – אז אני יודע, שמבעד ללבוש האפור הזה תבהיק דמות נעלה מאוד של האשה העבריה בארץ.

גיוס נתיני ארץ אויב

מיג'ור סטייפלס יקר,

אני מודה לך מאוד על הסברך הבהיר והמפורט, הכלול במכתבך מ-17 בפברואר, 1942, בעניינו של וויידנפלד,¹ אולם עלי להודות שאני נתון במבוכה מוחלטת נוכח העמדה שהוצגה בו.

בראשית ימיו של מפעל הגיוס בארץ-ישראל נמנע מאנשים ילידי ארצות אויב להתגייס. הניסוח המדויק של הוראת משרד המלחמה בנושא זה, כפי שנמסרה לסוכנות היהודית, היה כלהלן:

"פונים שיש להם הורים ילידי גרמניה או איטליה לא יתקבלו, שכן פונים אלה בעלי אזרחות כפולה ומשום כך, לפי החוקים האחרונים של הרייך ושל איטליה, הם עשויים להיקרא לשירות צבאי או לשירות עבודה בארצות אלה".

בנוסף נאמר, שההוראה "עדיין נשקלת במשרד המלחמה" (מכתב בריגדיר ברנסקיל מ-26 בספטמבר, 1939).

אולם ימים ספורים אחר-כך נמסר לנו, כי "משרד המלחמה העניק עכשיו לקצין המפקד הכללי סמכות לגייס, לשירות בכל מקום, את כל היהודים הפלשתינאים". בנוסף נאמר, כי על הסוכנות היהודית "לערוב במיוחד לנמנים עם הסיווגים שגיוסם נאסר לפי הוראת משרד המלחמה – כלומר מי שהם ממוצא גרמני, צ'כי ואוסטרי, וכן מי שהם ממוצא איטלקי" (מכתב בריגדיר ברנסקיל מ-30 בספטמבר, 1939).

בשלב מאוחר יותר, בקשר לביטול האיסור על התגייסות עולים בלתי-חוקיים, נמסרה לנו רשימת הארצות שאורחיהן מנועים מהתגייסות. הללו היו: סין, יפן, שוודיה, עבר-הירדן וערב, ברית-המועצות, ספרד, ארצות-הברית, פורטוגל, הונגריה, יוגוסלביה, טורקיה, רומניה, בולגריה, פרס, מצרים, עיראק, ארצות דרום אמריקה (מכתב קפטן דינסמור מ-21 באוגוסט, 1940). יש לציין, כי ברשימה זו לא נכללה אף לא אחת מארצות האויב.

אחר-כך התקבע נוהג, שככל שאחת מן המדינות המנויות לעיל מפסיקה להיות ניטרלית מכוח הצטרפות, אם לבעלות הברית ועם לימין האויב, ייעשו אזרחיה כשירים לגיוס.

במסגרת זאת התנהל גיוסם של היהודים הפלשתינאים ליחידות R.E. [המהנדסים המלכותיים], R.A.S.C. [חיל ההובלה], R.A.O.C. [חיל חימוש], R.A.M.C. [חיל רפואה], R.F.C. [חיל קשר], P.C. [חיל חפרים], R.A.E. [חיל אוויר],

1 המכתב לא אותר. ר' מסמך 45.

Bufs [חיל רגלים], ו-RA. [חיל תותחנים]. כל היחידות הללו כוללות יהודים ממוצא ארצות אויב, ומאחר שכולם התקבלו לפי ההוראה שהיתה תקפה באותו זמן, אין כל מקום לגירושם.

כך אפוא נמצא, שההוראה שנמסרה לך במכתב המיפקדה הראשית של המזרח התיכון מ-25 באוקטובר, 1941, יוצרת מצב חדש בהחילה לגבי יחידות מסוימות, מחדש, הגבלה שבשעתה בוטלה. לאור העובדה שאתה סבור כי וויידנפלד כשיר לשרת רק בחיל החפרים, אני מקיש שהאיסור חל לא רק על חיל המהנדסים, אלא גם על חיל ההובלה, ואולי גם על ה"באפס" (אף שבמקרה זה אפשר שגילו של וויידנפלד הוא שהיה סיבת אי-כשירותו) ואולי גם על יחידות אחרות. אם אפליה זו כלפי יהודים ממוצא ארצות אויב תקינים להבא, היא תהווה בעייה חמורה מאוד לגבי עתיד הגיוס, שהרי מספר היהודים בארץ-ישראל, שהם ממוצא ארצות אויב, גדול מאוד, והם שלובים לגמרי באוכלוסיית הארץ בכללותה.

הבעיה מחייבת הצגה רישמית מיידית של עמדתנו, אך בטרם תנוסה, אכיר לך תודה אם תואיל ליידע אותי בהיקף המדויק של ההגבלות לגבי ארצות מוצא וענפי השירות.²

בכנות,

משה שרתוק

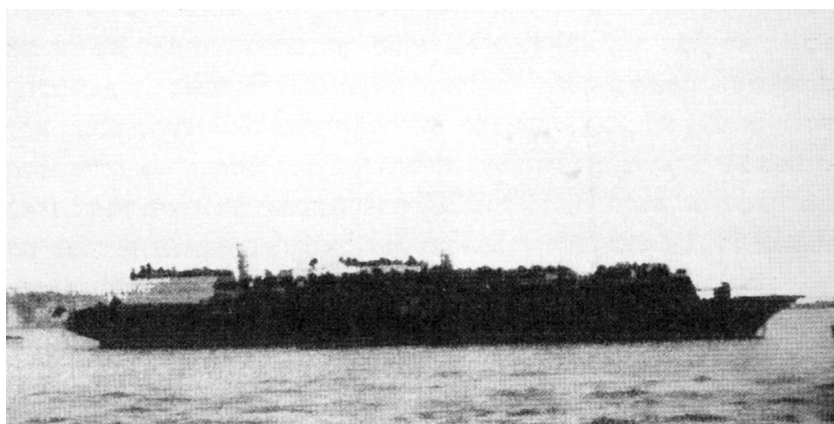
הנהלת הסוכנות היהודית

2 ב-22.2.1942 כתב מ"ש לפ' רוזנבלט (רוזן), יו"ר התאחדות עולי גרמניה:

כעת הודיעוני מהמיפקדה בירושלים כי יהודים ארץ-ישראליים שהוריהם הם אזרחי ארצות אויב יבואו בחשבון לקצינות בתנאים הבאים: (א) אם עלו לא"י לפני 1 בינואר 1937; (ב) עליהם להמציא תעודה מאת השלטונות על יום בואם לארץ; (ג) שלטונות הביטחון הצבאי צריכים לאשר מהימנותם; (ד) כל המלצה על מתן דרגת קצין לאחד מאלה טעונה אישור מאת המיפקדה הראשית למזרח התיכון.

אסון "סטרומה"

הברק מייד פרטים מלאים אסון סטרומה נסיבות ניצולים אם יש. שרתוק¹

"סטרומה" בחוף איסטנבול

1 תשובת י' גולדין: "סטרומה שקעה ב-24.2 בשעה 10.00. אי אפשר להשיג שמות ניצולים" (אצ"מ S25/1681, S25/2616).

נוכח טביעת "סטרומה"

מ. שרתוק: סוכנות וישי מסרה היום, כי האונייה "סטרומה" עלתה על מוקש בבוספור וטבעה על כל אנשיה. ידיעה מלונדון אומרת, כי משערים שלא ניצל איש. הממשלה טילגרפה לקושטא לשאול על המצב. גם אנו טילגרפנו לבא-כוחנו בקושטא.

נכונות הידיעה תלויה במקור – סוכנות וישי. לפני ימים אחדים היתה שמועה כאילו האונייה הפליגה. ביקשנו את הממשלה לשאול אם אומנם הפליגה, והיא קיבלה תשובה שלא כן הדבר. על כן, לאחר שפעם אחת היתה שמועה שלא התאמתה, וישנה שמועה גם פעם שנייה – יש מקום לספק. דעתי היא שכרגע אין שאלה של תגובה מיידית, אלא יש שאלה של הכנת תגובה במקרה שהידיעה תתאשר.

אני רוצה להוסיף, כי רוקח² דיבר איתי טלפונית ואמר, שדורשים מהעירייה להכריז על סגירת בתי השעשועים כבר הערב. הוא שאל אם צריך לעשות זאת הערב. אני אומר: כל זמן שלא ידוע שאיש מת, אף על פי שיש ודאות של תשעים וחמישה אחוז – אין מספידים. זה מצב מתיחות שיכול להימשך זמן ידוע. רוקח דאג בוודאי לכך, שתל-אביב לא תהיה רבולוציונית מדי. ברור שהערב לא תהיה שום פעולה ארצית, ודעתנו היא שאפשר יהיה לעשות משהו רק מחר, אם יתקבל אישור לידיעה.

כמה מחברי הוה"פ, שהתבטאו בעקבות דברי מ"ש, הציעו להכריז על שביתה כללית, עוצר כללי ביישוב, סגירת בתי השעשועים וקיום עצרות והפגנות מחאה.

מ. שרתוק:

א) החברים בוודאי לא יחשדו בי, שאני בעד דרך של הפגנות ציבוריות – אני בעד דרך של משא-ומתן ושיחות וכתובים מכתבים. אבל אלה הכותבים מכתבים ומנהלים שיחות צריכים לדאוג לשני דברים: קודם כל, להשיג דבר-מה, ושנית, לא להתבודת גם במקרה שאין משיגים. כשהייתי בלונדון אחרי הוויכוח על חוק הקרקע³ והגיעו

1 סדר היום: הידיעה על טביעת האונייה "סטרומה". נוכחים חברי הוה"פ: ז' אהרונוביץ, א' גולומב, ש' דיין, י' חזן, י' טבנקין, ש' יבנאלי, ע' פישמן, א' פראי, ה' פרומקין, מ' קולודני, א' קפלן, א' ציולינג, י' ריפתיין, א' רבינוביץ, ד' רמז, ז' רובשוב, י' שפרינצק, ל' שקולניק, מוזמנים: א' צורף (מרכז "הנוער העובד"), מ' אורן, ה' ברגר, י' בן-צבי, א' ברודני, י' זרובבל, י' גלילי, בת שבע חייקין, א' חושי, י' לופבן, א' ליבנשטיין, נ' הרפז, מ' ניישטט, י' פטרוויל, י' קוסוי, מ' שרתוק, ד' שפירד.

2 ישראל רוקח (1899–1959). ממנהיגי "הציונים הכלליים". ראש עיריית ת"א 1936–1953. לימים חבר כנסת ראשונה שנייה ושלישית. שר הפנים 1953–1955.

- ידיעות, אומנם צנומות ומקוטעות, על דבר הפגנות בארץ-ישראל, היה לי סיפוק אישי שלא התבדיתי. כי לולא היו אז הפגנות היה יוצא, שאני התבדיתי לאחר שטענתי, שחוק זה יסעיר את נפש היישוב. לכן ברור לי, שמוכרח להיות תגובה ציבורית.
- (ב) לא נכון, שהממשלה אינה יודעת כי ישנה התרגשות רבה בציבור. כן לא נכון, שאם תגובת הציבור תשתתק עד שהידיעה על האסון תתאמת ותפרוץ אחר-כך – תחשוב הממשלה, שאקט פוליטי זה של הודעת וישי יעבור ללא תוצאות. לאחר שנודע לי על ההפגנה של ועידת הפועלות⁴ התקשרתי טלפונית עם הממשלה והודעתי, שכפי שאני שומע שוררת בתל אביב התרגשות רבה. ענו לי: כן, אנחנו יודעים את הדבר הזה, והוסיפו שמזכירו של ה' רמזו כבר התקשר איתם בטלפון והם ביקשו ממנו למסור לה' רמז, שהממשלה אינה סומכת על הידיעה, שהיא אחזה באמצעים לברר את אמיתותה ומבקשת אותו להרגיע את הרוחות עד שהדבר יתברר. כך שאין להניח שבממשלה חושבים שאנחנו אדישים. לא כזה הוא המצב.
- (ג) עניין הפסקת השעשועים. זו כבר עובדה והיא ביטוי לחרדה שישנה בציבור. יחד עם זה, כיוון שאין ספק שהתשובה תגיע אלינו – אם לא הערב אז במשך הלילה או מחר בבוקר – צריך גם לדאוג שלא יתקבל רושם הפוך, כאילו מנצלים אסון כזה לשם תגובה, אשר בלעדיו לא היתה. דברי טבנקין⁵ נכונים מאוד.⁶ על כל הפרשה הזאת צריכה היתה להיות תגובה עוד מקודם. אני כתבתי לפני ימים אחדים את המכתב השלישי [למזכיר הראשי] בעניין זה וחששתי שמא אני מגזים כאשר אמרתי: לא להכניס את האנשים האלה לארץ-ישראל פירוש הדבר לדון אותם למוות בטוח – אם על-ידי טביעה, אם על-ידי מחלות ואם על-ידי הסגרה לידי האויב. אם כן, אפשר היה כבר אז לעשות את הפעולה – ובכל זאת התאפקנו. אני חושב, שההתאפקות צריכה להיות עד אשר נדע דבר ברור מה קרה, ולא נעשה רושם כאילו אנחנו מנצלים שמועה רעה לשם איזו הפגנה. במערכה זו על עלייה, שאנחנו מנהלים עם הממשלה, חוששני שזה עלול להחליש את עמדתנו.
- (ד) בנוגע להיקף התגובה – אינני יודע מה תעשה ההסתדרות, אם אי-אפשר יהיה לעשות פעולה כללית. אבל למפרע לקפה אפשרות של פעולה כללית על-ידי זה
-
- 3 מ"ש שהה בלונדון מראשית פברואר 1940 עד שלהי מרס. חוק הקרקע פורסם ב-28.2.1940 במסגרת מדיניות "הספר הלבן" של 1939.
- 4 כשנודע על אסון "סטרומה" הפסיקו משתתפות ועידת הפועלות את ישיבתן וצעדו ברחובות ת"א למשרדי המחוז ולבניין עירונית ת"א.
- 5 יצחק טבנקין (1887-1971). מראשי תנועת העבודה. ממייסדי עין חרוד, הקב"מ ו"אחדות העבודה". מראשי סיעה ב' במפא"י פעיל במוסדות ההסת' הכללית. ח"כ מהכנסת הראשונה עד השלישית.
- 6 בין שאר דברים אמר י' טבנקין: "אפילו שמועת שווא היא, היא רק מוכיחה שאנחנו צריכים לעשות פעולה טרם שאסון כזה יתרחש, מפני שטבעי הוא שיתרחש ולא טבעי אם לא יתרחש. ואוי ואבוי לנו אם הידיעה תתאשר, כי גם אנחנו אשמים, ואנחנו אשמים מפני ששתקנו עד עכשיו".

שההסדרות תחליט על פעולה נפרדת - דבר שהוא ממילא מקומם חוגים אחרים מלהצטרף ויכול לקומם אותם באופן מאורגן מלהצטרף - נדמה לי, שתהיה זו שגיאה. הייתי מציע פעולה בוועד הלאומי לשם החלטה על שביתה ברגע שהידיעה תתאשר.

החלטות:

כהבעת אבל וכמחאה על סירובה של הממשלה להרשות את עלייתם של מעפילי "סטרומה" על-ידי מתן סרטיפיקטים ממכסת העלייה האחרונה, שהיתה דרך יחידה להצלתם, מחליט הוועד הפועל של ההסתדרות:

א) לקיים ב-26 לפברואר, משעה 11 לפני הצהריים עד 12 בלילה, בכל הארץ, שביתה כללית מלאה מעבודה ומלאכה מחוץ לעבודה במחנות הצבא, שירותי הבריאות, המאור, הרכבת והמים.

ב) להציע להנהלת הוועד הלאומי להכריז על עוצר פנימי בכל היישוב לאותו יום.

ג) אם המוסדות הלאומיים לא יקבלו את ההצעה, יגשימו הפועלים את השביתה והעוצר ויימנעו מהפגנות רחוב.

הצנזורה ואסון "סטרומה"

משה שרתוק: אתמול בבוקר נקלטה ידיעה מהרדיו הבריטי, שהאונייה "סטרומה" עלתה על מוקש וכל נוסעיה ניספו. הרדיו הבריטי וגם "רויטר" מסרו ידיעה זו בשם הסוכנות הטלגרפית של וישי.

ביקשנו מהממשלה להתקשר עם קושטא ולברר את העובדות. הבטיחו לנו לעשות זאת (גם אני טילגרפתי לקושטא). המזכיר הראשי מסר לי כי טילגרף לצירות הבריטית באנקרה והוא מחכה לידיעות. הוא הביע את ספקותיו על אמיתות הידיעה, הואיל ומקורה וישי. היום נשמעה ידיעה ממקור גרמני על הצלת 60 איש מנוסעי האונייה. רדיו קהיר מסר כי סירת הפיילוט, שגררה את האונייה, התפוצצה אף היא. מלונדון מודיעים כי משרדנו שם פירסם הודעה על אסון "סטרומה". עד עתה טרם קיבלנו ידיעה מקושטא, וגם הממשלה עוד לא קיבלה כל תשובה. אין ספק שאי-קבלת התשובה אומרת הרבה בעניין זה – פירושה שהאונייה אינה בקושטא. הצנזורה סירבה לכתחילה לפרסם את הידיעות שנתקבלו בנימוק שהממשלה מבררת את הפרטים. השתדלנו לשכנע את הצנזורה שאפשר לפרסם את הידיעה מתוך הסתייגות, אולם לאחר שיקול דעת הודיעו לנו שאין הם יכולים להרשות לפי שעה את הפרסום. העיתונות הופיעה איפוא היום עם מסגרת שחורה, והידיעה התפשטה מהר בכל היישוב.

לרבים מתושבי הארץ היו קרובים באונייה. בתל אביב היתה התרגשות איומה. הידיעה הגיעה לוועידת הפועלות, אשר הפסיקה מייד את ישיבתה והלכה בהפגנה למושל המחוז. קיבלן סגן נציב המחוז מר סקריבנר. אחרי הצהריים התקיימה בתל אביב הפגנת נוער. ההפגנה היתה רועשת, אולם מצד המשטרה לא היו כל הפרעות. לאחר בירור הוחלט שאין כל אפשרות לחכות לידיעות נוספות, והוועד הלאומי התכנס לישיבה דחופה אתמול בהשתתפות דר' ג'וזף. בישיבה זו הוחלט על שביתה כללית היום משעה 12.00 עם עוצר פנימי מהצהריים עד שעה 7.00 בערב. בחוגים שונים גם נשמעה דרישה להפגנות, אולם התנגדו לכך, והעוצר הפנימי בא למנוע הפגנות. העוצר הפנימי אף ייתן ביטוי לאבל שהיישוב שרוי בו יותר מאשר הפגנות רועשות. בממשלה ידעו היטב על ההתרגשות ביישוב, אבל התנחמו בכך שהידיעות טרם ברורות. לשכת ההסברה שלנו שלחה דין-וחשבון על מעפילי "סטרומה". דין-וחשבון שני ייערך על-ידי במשך היום ויימסר לפרסום בעיתונות.¹ עוד נצטרך לדון על פעולתנו כלפי הממשלה, אבל אין לעשות זאת עתה.

1 נראה שמדובר בסיכום זהה על פרשת סטרומה שחיבר מ"ש על יסוד מסמך לשכת ההסברה. סיכום זה פורסם בעיתונות העברית ב-6.3.1942 ומובא במסמך הבא.

...טיין

ייתכן

מן התוכן:

ה. ריקה
ז. ב.
י. ב.
פ. וויסניק
עזר פיסמן

ניום זה

יא יוסף, דבר-העניינים

5062

רכו

הראשון, יום הטיסה, י"א אדר ה'שי"ב

28 בפברואר 1942

דבר

סמון פועלי ארץ ישראל

נמשכת הסתערויות הרוסים לעבר הצלחות באזורי סמוכנסה ולנינו

פגש קטורים - דוגמא קצת קצרים...
החלום קצת קצרים

דבר קצת קצרים - דוגמא קצת קצרים...
החלום קצת קצרים

פגש קטורים - דוגמא קצת קצרים...
החלום קצת קצרים

פגש קטורים - דוגמא קצת קצרים...
החלום קצת קצרים

פגש קטורים - דוגמא קצת קצרים...
החלום קצת קצרים

פגש קטורים - דוגמא קצת קצרים...
החלום קצת קצרים

פגש קטורים - דוגמא קצת קצרים...
החלום קצת קצרים

פגש קטורים - דוגמא קצת קצרים...
החלום קצת קצרים

5 פסוקי תנ"ך,
ראשי תיבות סטרומה,
"דבר" 26.2.1942

הפעולות שנעשו להצלת נוסעי "סטרומה" לפני אסון טביעתה

כדי למנוע כל אי-הבנה ושמועות שווא בדבר המשא-ומתן שקדם לאסון "סטרומה", מפרסמת לשכת ההסברה של הסוכנות היהודית את התמצית הבאה של הפעולות שנעשו להצלת הפליטים:

הידיעות הראשונות

על בוא אוניית הפליטים "סטרומה" מרומניה לקושטא נתקבלו אצל הסוכנות היהודית בירושלים בסוף דצמבר, אולם רק באמצע ינואר, בהגיע לארץ הפליט הראשון שהצליח לרדת מהאונייה, נודעו דברים ברורים על מצבה והרכב נוסעיה ונתגלה מחזה-אימים, שמעטים כמוהו בתולדות מנוסת היהודים מארצות הדמים. ידיעות על "סטרומה" נשלחו מקושטא גם לאנגליה ולאמריקה וכמעט בבת אחת התחילה בשלישת המרכזים - ירושלים, לונדון וושינגטון - פעולה להצלת הפליטים על-ידי העלאתם לארץ.

יש להעיר כי במשך כל תקופת המלחמה לא פסקו מאמצים להעלאת יהודים לארץ מארצות הגיהנום הנאצי. מאמצים אלה הצליחו רק לגבי אותם העולים שקיבלו את רשינותיהם לפני היות ארצותיהם לארץ-אויב, לפליטים יהודים אחרים סירבה ממשלת ארץ-ישראל לתת רשות כניסה, בהישענה על החלטת הממשלה הבריטית מתחילת המלחמה נגד כניסת יוצאי ארצות אויב לארץ. אולם מתוך המשא-ומתן שהתנהל בלונדון בשאלת העלייה מרומניה, נתברר, כי איסור הכניסה ליוצאי ארצות אויב אינו גזרה מוחלטת, אלא הרשות ניתנה לשלטון המקומי לנהוג בזה לפנים משורת הדין במקרים שהנסיבות מצדיקות זאת.

הצעות הסוכנות

לפי זה דרשה הסוכנות היהודית בשיחה עם המזכיר הראשי ב-19 בינואר, שעל-פי המלצותיה יותר לנוסעי "סטרומה", וכן לפליטים יהודים אחרים מרומניה שנמלטו לטורקיה, לעלות לארץ. הסוכנות הדגישה, כי לא יעלה על הדעת לשלול מפליטי טבח אלה את האפשרות היחידה של הצלה. היא הודיעה כי ניסיון רב וחקירות מדוקדקות הוכיחי לה את אפסות החשש כי פליטי חרב הנאצים בבואם לארץ עלולים לשמש כאן סוכנים לאויב.

1 בגלל עיכוב הצנזורה פורסם המסמך בעיתונות ב-6.3.1942 ("דבר").

לאחר שעברו כמה ימים ללא תשובה, פנתה הסוכנות היהודית שוב לממשלת ארץ-ישראל בכתב מ-30 בינואר. בין השאר הסתמכת הסוכנות על העובדה שאחד מפליטי "סטרומה", אף-על-פי שלא היה בעל רישיון עלייה מקודם, קיבל רשות כניסה לארץ-ישראל על-פי המלצה מיוחדת ואף הגיע לארץ – ראייה ונוספת לכך שאיסור הכניסה לגבי יוצאי ארצות אויב אינו קבוע במסמרות.

שאלת הילדים

שוב עברו כמה ימים ללא תשובה. בינתיים נתקבלה הודעת הממשלה על הרשות שניתנה לעליית ילדים יהודים מרומניה ומהונגריה. לנוכח ההחלטה הזאת ובהנחה כי היא חלה גם על ילדי "סטרומה", שהרי כולם באו מרומניה, נתנה הסוכנות היהודית מייד הוראה טלגרפית לנציגה בקושטא לעשות את כל ההכנות להעברת ילדי "סטרומה" לארץ.

ב-10 בפברואר עוררה הסוכנות שוב את עניין פליטי "סטרומה" בשיחה עם המזכיר הראשי. נתברר כי הממשלה עומדת להחליט בימים הקרובים. הסוכנות היתה סבירה, כי עד להחלטה על השיירה כולה אפשר לגשת בלי דיחוי להורדת הילדים והבאתם לארץ-ישראל, אך מהשיחה התברר כי גם הנחה זו מוטלת בספק וכי עניין הכנסת ילדי "סטרומה" לארץ מחייב עיון נוסף.

באותו יום קיבלה הסוכנות הודעה על מיכסת העלייה החדשה, שנקבעה במספר 3,000 רשיונות. עוד לפני התפרסם המיכסה, בראיון מ-19 בינואר ובמכתב מ-30 בינואר, ביקשה הסוכנות מהממשלה רשות להציע בין המועמדים לרשיונות אלה את פליטי "סטרומה". הסוכנות היתה מוכנה להקצות מהמיכסה הזאת את כל הרשיונות הדרושים להעלאתם.

באותם הימים הגיעו לארץ עוד ארבעה מפליטי "סטרומה", שהיו בידיהם רשיונות עלייה מלפני היות רומניה לארץ אויב. סיפוריהם על מצב התזונה והבריאות באונייה עוררו חרדה רבה. נוסף לכל נתברר, כי בכל יום צפויה הסכנה שהשלטונות הטורקים יכריחו את האונייה לצאת לדרך למרות כל אי-הכשרתה למסע ים ארוך.

מכתב הסוכנות אל הממשלה

לקראת ההחלטה שעמדה להתקבל אצל הממשלה, פנתה אליה הסוכנות בכתב מפורט מ-13 בפברואר, בו סיכמנו את הידיעות שנמסרו על-ידי הפליטים שהגיעו לארץ. בכתב זה נאמר בין השאר:

1. ידועות הנסיבות שהמריצו את האנשים האלה לבקש מפלט ולצאת לדרך הרת סכנות באוניה "סטרומה". אלו היו שחיתות המוניות, העמסת בני-אדם כצאן וכבקר על קרונות משא והסעתם למקום בלתי נודע, מאסרים לאין ספור במחנות ריכוז

ועבודה, וגירושים בהמון. בעיר יאסי - כך מוסרות הידיעות - קובצו 8,000 גברים יהודים בכיכר השוק והוכרעו לטבח במכונות ירייה. רבבות גברים, ונשים מבוקבינה ומצפון מולדווייה הוגלו לאזורי "האדמה החרוכה" באוקראינה. בכל רחבי רומניה נשללו מהיהודים כל זכויותיהם והוחרמה מרבית רכושם. יאוש גמור השתלט בקרב יהודי רומניה, והם אווזים כטובע בקש בכל אפשרות של יציאה מגיהנום זה לתוך העולם החיצון, תהינה הסכנות אשר תהיינה.

2. הפלגת ה"סטרומה" אינו ניסיון ראשה מסוג זה. היו כמה מקרים שקבוצות יהודים נמלטו מרומניה בסירות דיג או סירות מוטור זעירות. על שתי סירות כאלו נתקבלו ידיעות ברורות. האחת, שנשאה כ-30 איש, נופצה אל סלעים סמוך לחופה הצפוני של אנטוליה ונוסעיה ניצלו כולם. האחרת הצליחה להגיע לחוף בשלום. הנוסעים שלא היו בידיהם ויוזת כניסה לארץ אחרת, עצורים כעת בטורקיה. מודיעים כי כ-200 צעירים יהודים עזבו את ערי מגוריהם ויצאו לנדוד ברגל לעבר הגבול הבולגרי.

3. האונייה "סטרומה" הפליגה מרומניה בסוף חודש דצמבר 1941, ובה 769 פליטים. זוהי אסדת בקר רעועה, שנבנתה מלכתחילה לשם שיט בדנובה. לפני המלחמה היתה אונייה זו יוצאת מן הנהר אל הים אך לעיתים רחוקות ומתנהלת לאורך החופים. לאחר זמן שימשה כספינת משיכה, ורק לצורכי המסע האחרון הותקן בה מנוע. האונייה היא בת 180 טון ומידותיה 16X6 מטרים.

4. "סטרומה" יצאה לדרך ללא כל מלאי של מזון ומים. יש בה רק בית-כיסא אחד ומטבח קטן אחד. אין מקומות מיוחדים לחולים, אין אפשרויות רחצה, אף לא לתינוקות. בתחתית האונייה שוררת צחנה, אך ניתן לנוסעים לשאוף אוויר צח רק על-פי תור, כי אין מקום לכולם על הסיפון גם אם יעמדו צפופים. רבים חלו בדיונטריה ויש מקרים אחדים של טירוף דעת. תבשיל חם ניתן לפי התור, אחת לשבוע. ניכרת אפיסת כוחות כללית המתבטאת במקרי התעלפות תדירים אצל החלשים ביותר.

5. הנסיעה מנמל ההפלגה ברומניה לקושטא היתה צריכה להימשך 14 שעות. למעשה נמשכה 4 ימים. עוד בטרם הגיעה האונייה לקושטא נתקלקל המנוע ועל-ידי כך נמנעה האפשרות להמשיך בנסיעה גם אם היתה כוונה כזאת. בפקודות השלטונות הטורקים הוחל בתיקונים באונייה, אך לא ברור לאיזה שלב הגיעו. האונייה אינה באה בחשבון כלל לנסיעה ממושכת בים. אם השלטונות הטורקים יכריחוה לצאת ללב ים, הרי הקברניט הבולגרי חשוד על כוונה להוליך אותה - מייד אחרי עזבה את מצר הדרדנלים - לאחד האיים הקרובים שבידי הגרמנים או האיטלקים. אולם ספק בידו, כפי שמוסרים, אם תצליח הספינה להגיע גם למחוז חפצה. אין צורך לומר, שהאונייה אינה מצוידת בחגורות שחייה או באמצעי הצלה אחרים.

6. השלטונות הטורקים אסרו כל מגע ומשא עם אנשי האונייה. אך בקושי רב עלה

בידי כמה מעסקני הקהילה היהודית בקושטא לשלוח מעט צידה לנוסעים. יש לזכור, כי באונייה נמצאים ילדים רבים ונשים מיניקות והרות.

7. נודעו פרטים בנוגע לגילם של 523 מקרב 769 הנוסעים. הפרטים הם: עד גיל 15 – 57 איש; בגיל 16–17 – 12; בגיל 18–45 – 394; בגיל למעלה מ-45 – 60. מסתבר כי הרכב גילים זה טיפוסי גם לגבי השאר. רבים מבין הנוסעים הם אנשי עבודה, בכללם פועלים מקצועיים. ישנו גם מספר בעלי מקצועות חופשיים, בהם יותף מ-20 רופאים. לרבים מן הפליטים בני משפחה קרובים בארץ-ישראל. לרבים נכסים או הון בארץ, מהם כאלה שאושרו או נשלחו לתם רשיונות עלייה בטרם הוכרחה רומניה כמדינת אויב. רוב הפליטים מוצאם מבוקבינה ובסרביה, המחוזות בהם נרדפים היהודים באכזריות יתרה.

8. אין כל ספק שפליטים אלה עזבו את רומניה בתקווה להגיע לבסוף לארץ-ישראל, אבל לא היה להם כל ביטחון כי תקוותם תתגשם, ובוודאי שלא יכלו לצפות כי יעלה בידם לעשות את כל דרכם באותה אונייה. מחוז חפצם הראשון היה טורקיה לאחר הימים שעברו עליהם ברומניה, כל נמל שאינו בידי ה"ציר" נראה להם כחוף מבטחים. תוחלתם היתה, שאחרי הגיעם לקושטא יעורר גורלם המר את תשומת לבו של העולם הדמוקרטי ואז תעמוד להם איזו הצלה שהיא. בנסיבות אלו, ההנחה כי הנאצים השתמשו באונייה זו על מנת להבריח סוכנים לאחת המדינות שתחת שלטון בריטניה או בנות-בריתה נראית בהחלט כקלוטה מהדמיון. מאז פרוץ המלחמה נכנסו לארץ ישראל אנשים מארצות האויב, ואף-על-פי-כן לא נתגלה אף פליט יהודי אחד שפעל כסוכן נאצי. יש להוסיף, כי מאחר שהפליטים באו מאזורים מסוימים, הרי רובם מכירים זה את זה ואין כמעט אדם על "סטרומה" שלא יהיה ידוע לכמה אחרים.

9. על יסוד כל האמור לעיל, ועל יסוד הנימוקים שצינו קודם, הנני מתכבד לחזור על הבקשה להרשות לנוסעי "סטרומה" להיכנס לארץ-ישראל אם לפי סוגי העלייה השונים או כפליטי מלחמה – כמובן, לאחר בדיקה אישית מעולה של כל אחד ואחד מהם. כבר הודעתוך, כי ה"ג'וינט" באמריקה נכון לסייע לנו במימון קליטתם של פליטים אלה בארץ. המברקים שהגיעונו מאמריקה ומאפריקה הדרומית בנוגע לנוסעי "סטרומה" מביעים חרדה רבה לגורלם, וכל התקוות תלויות עתה בהחלטת הממשלה בעניין.

משלחת הרבנים

באותו יום, 13 בפברואר, התייצבה לפני הנציב העליון משלחת של הרבנים הראשיים, הרב הרצוג והרב עזריאל, אשר פרשה לפניו את כל פרשת פליטי "סטרומה" ותמכה בכל תוקף בדרישת הנהלת הסוכנות להעלותם.

החלטת הממשלה

ב-15 בפברואר הודיעה הממשלה לסוכנות את החלטתה: רק ילדים (מבני 11 עד בני 16) יורשו לבוא. אשר לשיירה כולה, הרי מחוץ לשאלת המדיניות הכללית אין הממשלה יכולה להסכים לכניסת כל הפליטים מתוך כמה טעמי לוואי, בכללם קשיי האספקה בארץ בזמן הנוכחי בעוד שבחירת חלק מהם לעליה הוא תפקיד כה קשה וכאוב עד שאין הממשלה סבורה כי הדבר ניתן להיעשות. תשובה זו נמסרה מייד טלגרפית ללונדון ולאמריקה ומשני המקומות נודע כי נעשית שם פעולה להציל את השיירה.

סידורים לקראת הבאת הילדים

ביינתיים הוחל מייד בסידורים לקראת הבאת הילדים. ניתנו הוראות טלגרפיות לנציגי הסוכנות בקושטא. הממשלה נתבקשה להבטיח את עזרת הנציגות הבריטית בטורקיה כדי להשיג מהשלטונות הטורקים את האפשרות בשביל נציגי הסוכנות לבוא במגע עם האונייה, מה שהיה עד אז מן הנמנע. ב-18 בפברואר, לאחד משא-ומתן עם מחלקת העלייה הממשלתית, הושגה הסכמתה להרשות את הכניסה לארץ גם לילדים קטנים מבני י"א, אם רק ייעשו למענם הסידורים המתאימים.

הידיעות שהגיעו אחר-כך

בו ביום הגיעו לסוכנות ידיעות סתומות מקושטא, שמהן אפשר היה להסיק כי "סטרומה" הפליגה כבר לים השיש. מייד פנתה הסוכנות לממשלה בטלפון ובכתב בבקשה דחופה להתקשר מייד טלגרפית עם הנציגות הבריטית בקושטא לבידור המצב; במקרה שהאונייה לא הפליגה - לבקש את השלטונות הטורקים לעכב את ההפלגה לפחות עד שיוורדו הילדים; בבקרה שהפליגה - לבקשם לעכבה באחד הנמלים הקרובים לאותה מטר. לבסוף נאמר במכתב:

אפילו אם יעלה הדבר להציל באופן כזה את הילדים, גורל השיירה כולה יוסיף לעורר דאגה חמורה. שתי סכנות נשקפות לה: אסון-ים או הסגרה לידי האויב.

כדי למנוע כל אחת משתי שואות אלו, ביקשה הסוכנות, ולו גם מתוך טעמים אנושיים בלבד, לדאוג שיפגשו את האונייה באמצע הדרך. כעבור יומיים הודיעה הממשלה כי לפי ידיעות שקיבלה בתשובה לשאלתה הטלגרפית, לא היו הידיעות שהגיעו לסוכנות נכונות והאונייה "סטרומה" עודנה עוגנת במימי קושטא. אין לסוכנות ידיעות אם נעשתה הפעולה כלפי השלטונות הטורקים לעכב את הפלגת האונייה עד להורדת הילדים.

ב-20 בפברואר פנתה הסוכנות היהודית מחדש לממשלת ארץ-ישראל במכתב דחוף, בו חזרה לשאלת גורלה של "סטרומה". הסוכנות הודיעה, כי עם כל הערכתה את דבר הצלת הילדים, אין היא יכולה בשום פנים להשלים עם הפקרת המבוגרים. הסוכנות סתרה את הטענה, כי הוספת 750 פליטים לאוכלוסיית הארץ יש בה כדי להחמיר את מצב האספקה. רובם של אלה, צויין במכתב, יבואו לארץ לא כצרכנים אלא גם כיצרנים בחקלאות ובתעשייה. אשר לאותם המאתיים שאולי יהיו צרכנים בלבד, הרי היישוב העברי כולו, וכל עיר וכפר בתוכו, יהיו מוכנים לצמצם את מנת מזונותיהם כדי לכלכל את הניצולים האלה.

עמוד ראשון, "דבר", 27.2.1942

לבסוף, איננו יכולים להעלות על הדעת כי יהודים שנמלטו על נפשם מהוועה שהינה מנת חלקה של יהדות רומניה יופקרו להשמדה וימצאו את הדרך היחידה להצלה חסומה בפניהם. כל שכן, מאחר ששערי הארץ הזאת נפתחו בצדק כדי לתת מחסה למספר רב של פליטים לא-יהודים מארצות אויב.

הסוכנות דרשה עיון מחדש בכל השאלה.

בטרם נתקבלה תשובה על המכתב הזה הגיעו ב-23 בפברואר הידיעות הראשונות על טביעתה של "סטרומה".

מגבית ההסתדרות בשיקגו שיקגו, 26 (פיוטר, לברק), המגבית למען ההסתדרות העברית בתנועת רכבת השתתפה בה כ-10,000 תורמים. בן-מדינה, גורמן, ו. רבנסקי, גאמן באישה בא שנה נכח 5,000. דוד רבנסקי אסיר להוצאה להורג במועד, לפי צו חוק של קונגרס הארץ, הספקת הכללי הארצי של האספקה אסיר להוצאה להורג בלי רשיון מתוכם צד חוצה לא. תחפוש אסיר מתוכם צד חוצה לא. גדרת חוצה להוצא בלי רשיון - חשית, קמת, שחורים, חידם ודור.	לשכת-מודיעין על יהודי מס"ד יהיה בתל-אביב, פנימים - בירושלים ובחיפה, פרטים על תפקידו של השכת והעולות יהודים בים התיכון. מספרים סקל דורבין דורבין, 26 (ר), לשכת המודיעין של הממשלה קדימה חידם: מספרים שלא חזו סמך היום במספרים מצל לדורבין. חתומהמבן חזר פעילים. ספר מבחשה פאריה, 26 (ר), במשלה ספר המדינה רשית, כי צוללת גרמנית הפעילה בים הקריבי משמעות באיים הבריטים (שייכים לספר) במספרים לפעולותיו. ויינמאנב לביקור באמריקה לונדון, 26 (ר), הצידת הצמיראית חזר ודיע כי ציד ארצות-הברית סר ויינמאנב חזר לין חידם לביקור קצר באמריקה. בתעודו יחל את צבאי הצידת סר הן פרמס מאתום.	מן החוכן: מכתבים פליטים מאותה חזקת הוררים לרא אדר לפת התחורס יאל, אנלי כזה עברסין במספר אספקלרית חידם מוכרנות צפת צמיות רכן 5063 יובי יום שש, י אדר תשי"ב 27 בפברואר 1942

טבעה על 702 מנוסעיה

דבר היום

שמועות גיששה זעקתם - ללא שני עתה נאלצו חזם, כי זעקתם נאלמה. האם לא יחזקו הדבר חזק? מודע גיששה זעקתם על פני צולם ל שומע? ומודע עתה נאלמה? ושנים בצולם אלה, בצולם כל יתומי היתומים, אשר גם חזם הסר רחמם ומגר את לוחם בפניהם - צפוי עתה לחזם? האם גם, מהם יב?

מ. ד., נתאשרה הבשורה, לא בכדי נסעו אחוזתנו ונעזינו, לא בכדי צער הישוב כולו את גשימתה. החקוק הקלילה שעמשה אירשם אתחול וכלשום פן חזם השטן מלבו את הידיעה הכבעית לרעיל בה את בארות העולם - נבובה, לא הוביבה מצאחנת את דמיונו של השטן ולא פגרה חזירה. אכן, העומת צללו שבז מאות ותשע נפשות החורל, וצולו צורה ורשע, פליטי

של הנהלת הסוכנות

יון פרטס גלוי-הדעת הבא: זעה מתוך ווועה על טביעת האניה. סטרומה: בים השחר ובה מרומניה. אנה זו עגנה באיסטאנבול 15- בדצמבר, הידיעות מן של הפליטים, מבחינת התוונה והתנאים האנטיטריים. כנראשם יום עשתה את כל המאמצים הצפשיים לשכנע את ממשלת לארץ את קרבנות הרדיפה והדיכוי האלה. הסוכנות הציעה לזקף על חשבון מכתס העליה. המאשרת כניסת 3000 יהודים לארץ-חיה. התנהל משאומתן גם עם משרד המושבות בלונדון. היתור יסיה לילדים של מסה מ-16.

"סטרומה"

שבע רצון מאוד מגילוי הדעת המכובד החרף סטרומה¹ גם ממאמריך המצוין ב"פורין אפירס"² שרתוק

1 גילוי-דעת שפירסם ח"ו ב-25.2.1942 בשם הנה"ס בלונדון בנושא "סטרומה", הובא בעיתוני הארץ ב-27.2.1942.

2 מאמרו של ח"ו, "תפקידה של ארץ-ישראל בפתרון הבעיה היהודית" (Palestine's Role in the "Solution of the Jewish Problem"), הופיע בגיליון ינואר של הירחון האמריקני "פורין אפירס" (Foreign Affairs). לשכת ההסברה של הסוה"י פירסמה את המאמר בעברית באפריל 1942.

"סטרומה"

איסנטבול מדווחת סטרומה התפוצצה טבעה 24.2 בוקר ארבע מילין מכף יון. לא ברור אם טורפדה או מוקשה. כמה סירות הצלה מיהרו למקום האסון משערים 759 קורבנות ארבעה ניצולים מהם שלושה מתו. שרתוק

הכרזה על היעד הציוני בארץ-ישראל; אסון "סטרומה"

שאלות מדיניות: גילוי דעת מדיני

משה שרתוק: (קורא הצעת גילוי הדעת).²

בדיון שהתנהל בעקבות קריאת הצעת גילוי הדעת, עמדו כמה מן הדוברים על ההבדל שבין פרסום כרוז לעם ישראל ולאומות העולם ובין גילוי דעת מדיני מחייב. כמה מן הדוברים ובראשם י' גרינבוים טענו שיש להכריז בגילוי הדעת על דרישה להקמת מדינה בא"י כיעד התנועה הציונית. מ"ש השיב למתדיינים:

משה שרתוק: אני כופר בכל ההבחנה שנעשתה בין כרוז וגילוי דעת. השאלה היא מה אפשר להגיד היום במסמך המתפרסם בשם התנועה הציונית. מטרת מסמך כזה היא להביא לפני העולם את בעיית היהודים ולא לתת לשקֶחָה, ולהדגיש בטענתנו כי פתרון שאלת היהודים היא ארץ-ישראל ליהודים. עוד לא הגיעה השעה לניסוח פרוגרמה מדינית, כי קודם לכל, בניסוח פרוגרמה עלינו לבוא לידי עמק השווה בינינו וגם לבוא בדברים עם חברינו באנגליה ובארצות הברית. אני, למשל, הייתי מבכר למחוק בכלל את המשפט על סמכות ממלכתית מאשר לכתוב כבר עתה "מדינה יהודית". לדעתי, מחיקת המילה מהכרוז לא תגרע כלל מתוכן הכרוז.

אני מוכן להסכים להצעה שאין מקום בכרוז לפנייה לעם היהודי. איני מסכים לדברי מר שפירא³ על סגירת ארצות אחרות [להגירה יהודית]. כתבתי שיהיה מקום לחדירה, אבל לא לחדירה [צ"ל הגירה] רבתי והתיישבות רבתי. כן אין אני מקבל את הצעת דר' שמורק⁴ על ביקורת נגד אופן ההוצאה לפועל של "הצהרת בלפור",

- 1 סדר-היום: א. שאלות מדיניות – גילוי דעת מדיני; ב. שאלות כספיות וכלכליות; ג. אסון "סטרומה".
- 2 על הצורך בפרסום גילוי דעת מטעם ההסתדרות הציונית, שיביא לפני העולם את בעיות העם היהודי וידגיש כי פתרונה הוא בא"י, דובר בישיבת הנה"ס ב-5.1.1942 (מסמך 2). מ"ש חיבר טיוטה לגילוי הדעת וקרא אותה בפתיחת הישיבה הנוכחית. בתום קריאת הטיוטה הוסיף מ"ש: קראתי גם את מאמרו של דר' חיים וייצמן בירחון "פוריין אפיריס" המופיע בארצות הברית, אשר בא כתשובה למאמר אנטי-ציוני [אפשר שמדובר במאמר "A Jewish Army?" שהתפרסם ב-22.1.1942, ר' מסמך 24]. המאמר מוצלח מאוד מפאת תוכנו הציוני, וגילוי דעת זה משלים את המאמר. את גילוי הדעת שלי כתבתי לפני שקראתי את מאמרו של דר' וייצמן (נוסח מתוקן של גילוי הדעת קרא מ"ש בישיבת הנה"ס ב-22.3.42 (מסמך 88).
- 3 משה שפירא (1902–1970). מראשי "הפועל המזרחי" ו"המזרחי". ב-1935 נבחר לסגן חבר ההנה"צ ומנהל מחלקת העלייה של הסוה"י, ובתפקיד זה כיהן 10 שנים. לימים שר בממשלות ישראל.

כן איני מסכים להצעה מתנגדת להחליש את השבח לאנגליה בקשר עם הבית הלאומי. עלינו לזכור, שמה שעשינו בארץ זו, הרי זה נעשה כתוצאה מ"הצהרת בלפור", ומה שאנגליה עשתה לנו ב"הצהרת בלפור" לא עשה לנו כל עם אחר, ועל-ידי הדגשה זו אנו מוכיחים שאנו זוכרים את הטוב שעשו לנו. כמובן שאפשר להכניס משפט על יהדות אירופה – אבל ללא כל אשליה. ואשר לדברי דר' סנטור על השפעת רוסיה – אין איש מאיתנו יודע מה יהיה גורל רוסיה הסובייטית לאחר המלחמה. ידוע כבר עתה ששוררת שם אנטישמיות הנבלמת על-ידי השלטונות. אשלח את הנוסח שלי לחברי הוועדה שנבחרה על-ידי הוועד הפועל הציוני, ובוודאי עוד תיבחר ועדה מצומצמת לניסוח סופי, שיוגש לוועד הפועל הציוני לאישור.

היו"ר יצחק גרינבוים סיכם את הדיון:

- (א) חברי ההנהלה הרוצים בכך ימציאו את הערותיהם לכרוז למר שרתוק.
- (ב) במשך השבוע ייפגשו מר שרתוק ומר גרינבוים לניסוח משותף.
- (ג) במשך השבוע תתקיים ישיבת הוועדה שנבחרה ע"י הוועד הפועל המצומצם, ולאחר שנשמע את דעת חברי הוועדה נביא עוד הפעם את העניין להנהלה. הסיכום נתקבל.

אסון "סטרומה"

משה שרתוק: לפי הידיעות שקיבלנו, טבעה האונייה "סטרומה" מפגיעת מוקש או מקליעת טורפדו. האסון קרה צפונית לבוספורוס. לפי ידיעות מוקדמות ניצלו רק ארבעה נוסעים, אבל שלושה מהם מתו. מסרתי את הידיעה לפרסום, אבל לפי שעה עיכבה הצנזורה את פרסומה.⁴ קיבלתי ידיעה שדר' וייצמן נפגש עם הלורד קרנבורן.⁵

אני מצטרף לדעתו של גרינבוים, כי עלינו לעשות צעד נגד הממשלה הטורקית. אחריות גדולה מוטלת על הממשלה הטורקית. היה זה מעשה ברברי מצדה נגד הפליטים היהודים מחוסרי המגן, ששלחה אותם באונייה ביודעה שיש בזה משום סכנת

4 אמיל שמורק (1886–1953) עלה מפולין ב-1938. ממנהיגי "הציונים הכלליים". חבר הנה"ס וראש המחלקה למסחר ותעשייה שלה (1938–1947).

5 ידיעה ראשונה על טביעת "סטרומה" התפרסמה בעיתונות העברית ביום ו' 27.2.1942. ביום הקודם יצאו כל העיתונים העבריים במסגרת שחורה סביב העמוד הראשון, אך לא פירטו את פשר האבל. "דבר" פירסם בראש הגיליון חמישה פסוקים מן התנ"ך שהאותיות הראשונות של אחד מהם הצטרפו למילה "סטרומה" (ר' לעיל עמ' 218).

6 לורד רוברט ססיל קרנבורן (1893–1972). חבר פרלמנט מטעם המפלגה השמרנית מ-1929. שר המושבות מסוף פברואר עד נובמבר 1942. ח"י נועד עם קרנבורן ב-25.2.1942.

נפשות. אני מתכוון לבקר את הקונסול הטורקי ולמסור לו תזכיר, כדי להעבירו לממשלתו.⁷ אני מבין שהיתה פעולה של הבריטים בעניין הורדת הילדים, אבל היא נתקלה בקיר אטום מצד הטורקים. הם ידעו על אפשרות הצלת הילדים, אבל שלחו אותם למוות בטוח. אני משער שגם באמריקה היתה פעילות מחאה נגד טורקיה. כמובן, שיחד עם זה אסור לנו לשכוח שהאחריות העיקרית היא הממשלה. אני מתכוון לכתוב מכתב לממשלה, וכן לדרוש מחברינו [בלונדון] לדאוג לכך שבפרלמנט תוצג דרישה לחקירה על מידת האחריות של הנציגים הבריטיים לאסון "סטרומה".⁸

7 התזכיר לא אותר.

8 הלורדים ווג'ווד ודייוויס דרשו ב-26.2.1942 קיום דיון בבית הלורדים על גורמי האסון ועל המצב בא"י. לורד ווג'ווד שאל את שר המושבות קרנבורן: "האם אינו בטוח כמוני כי הפצצה שהרסה את 'סטרומה' היתה תקוותם האחרונה של הפליטים למען הצל את נפשם מהסגרה חזרה לידי היטלר? האין הוא, המיניסטר, חושב שדמם של האנשים הללו בראשנו הוא?" שר המושבות השיב: "הנני משתתף מעומק נפשי בהתרגשותו של לורד ווג'ווד. היה זה מאורע מחריד שכולנו חייבים לשתף את רגשותנו לגביו. חושבני, שסברתו והנחתו של לורד ווג'ווד מוקדמת היא. יש השערות שהאונייה 'סטרומה' טבעה ממוקש" ("דבר" 1.3.1942).

ב-4.3.1942, בשעת השאלות בפרלמנט, שאלה הצירה אלינור רתבון: "האם שר המושבות ימסור הודעה שתבהיר את סירוב השלטונות הא"י להרשות את כניסתם של 750 הפליטים היהודים מהאונייה 'סטרומה', מדוע הושתתה הסכמת השלטונות להכניס את הילדים שנמצאו ב'סטרומה' עד כי לא הגיעה לטורקיה בעוד מועד, ואם ישים לב ללקח זה על אפשרות של טרגדיות כאלה ויחשוב על מתן הנחות לגבי עולים לא"י שהחזקתם מובטחת?" הציר סידיני סילברמן הוסיף ושאל לסיבות סירוב השלטונות להרשות את כניסת פליטי 'סטרומה', כמה ניצלו מבין הפליטים ומה גורלם הסופי. סגן שר המושבות הרולד מקמילן ענה כי אין עדיין בידי השר כל העובדות בעניין מקרה טרגי זה ולכן הוא מבקש רשות לדחות את מסירת ההודעה. הצירה רתבון שאלה: "האם לנוכח האפשרות של הישנות טרגדיות דומות ילחץ שר המושבות על ממשלת א"י שתגלה יותר רחמים בעניינים כאלה?" ושאלתה התקבלה בתשואות. סגן השר ענה כי השר ישים לב למה שנאמר ביחס למדיניות הכללית. בתשובה לתלונה כי הצנזורה בא"י עצרה פרסום מברק של דר' וייצמן לועידת נשים מתנדבות בא"י, בעיתונות, השיב מקמילן כי המברק פורסם ב"פלסטיין פוסט" והבטיח לחקור אם האיסור חל על עיתונים אחרים" ("דבר" 6.3.1942-5).

שר המושבות קרנבורן הציע בתזכיר לצ'רצ'יל ולחברי הקבינט, לקראת ישיבת הממשלה ב-5.3.1942, להגמיש את המדיניות הבריטית בשאלת העולים הבלתי-חוקיים, כדי למנוע הישנות הטרגדיה, לחדול ממדיניות הגירושים ולנכות את מספר המעפילים ממכסת העלייה השנתית, אך עם זאת לא עירער על תקיפות חוקי הסה"ל ותקנות העלייה מ-27.11.1940 (ר' מסמך 1 הע' 17). הצעותיו נתקלו בהתנגדות שרי החוץ והמלחמה והנציב העליון (ר' עזפר, עמ' 266 ואילך; וסרשטיין, עמ' 135 ואילך).

ב-5.3.1942 ניסח בויד, ראש השולחן הא"י במשרד המושבות, ככל הנראה בהוראת השר קרנבורן, תזכיר מידי וסודי לנציב העליון, בעקבות אסון "סטרומה", ר' נספח 2. ב-10.3.1942 שוב מתחו הלורדים ווג'ווד ודייוויס ביקורת בית הלורדים על מדיניות הממשלה בפרשת "סטרומה" ("דבר" 12.3.1942). בתגובה לדבריהם אמר קרנבורן: "ממשלת הוד מלכותו מזועזעת ככל לורד אציל נוכח אירוע מחריד זה ותעשה כל דבר סביר למניעת הישנותו".

בחוגים ידועים התחילו גם לדבר על חקירה בינלאומית, אבל מוסד כזה הרי אינו קיים, ולמי תופנה הדרישה: לאנגליה ולארצות-הברית? טילגרפתי ללונדון ולאמריקה ודרשתי [מתכרינו] פעולה נמרצת לשחרור אנשי "דריין" ומאוריציזוס, כפיצוי וגם למניעת אסון חדש. כן מסרתי לשיקול דעתם את השאלה אם לעורר את שאלת "דריין" ומאוריציזוס בפרלמנט. במברקים שלי ללונדון ולאמריקה הצעתי פעולה בשני כיוונים: א) מעפילי "דריין" ומאוריציזוס. ב) פעולה נגד הנציב העליון.⁹

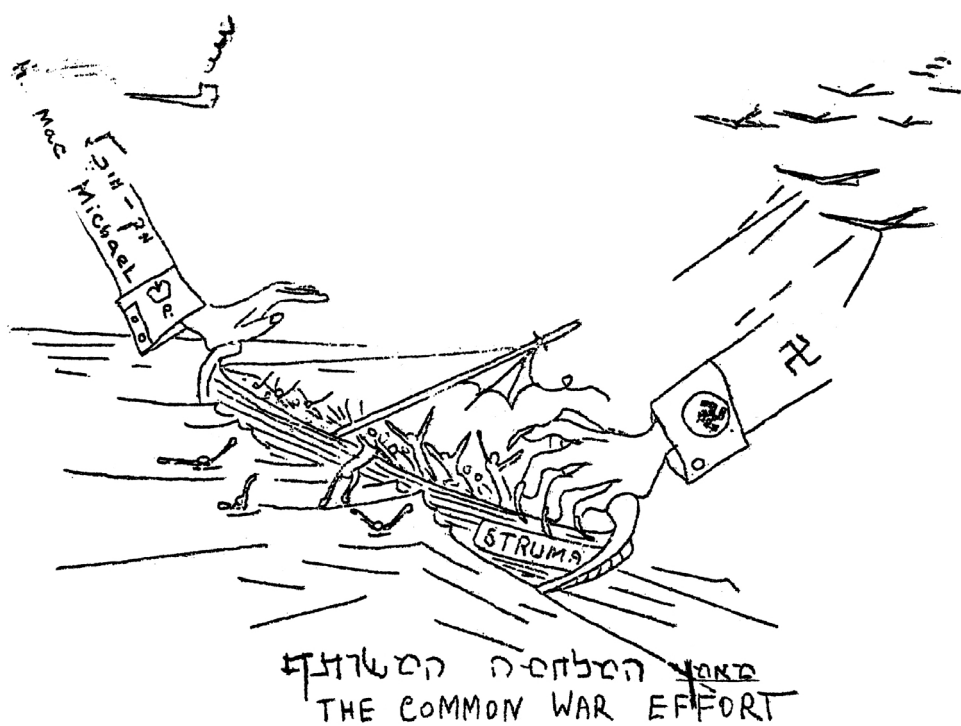
בתום הדיון בפרשת "סטרומה" הוסיף מ"ש:

משה שרתוק: בראשית המלחמה נאמר לנו על-ידי הממשלה, כי יש החלטה הקבועה במסמרות, כי לא יתנו לעולים מארצות האויב להיכנס לארץ¹⁰ אחר-כך ראינו פליטים נוצרים מארצות האויב, שניתנה להם רשות כניסה לארץ. התחלנו לנהל משא-ומתן עם הממשלה, וכתוצאה מזה הודיע לנו משרד המושבות, שההחלטה תלויה באחריות השלטון במקום, ובשיחתי עם מר מקפרסון הסתמכתי על הודעה זו של משרד המושבות. ברור, שלונדון מסרה את ההחלטה לירושלים, ואחרי זה הודיע לי המזכיר הראשי כי הממשלה עומדת לדון בשאלת עולי "סטרומה", וביום א' הודיעו לי שההחלטה שלילית - מלבד הילדים עד גיל ידוע. פירוש הדבר, שאילו רצתה הממשלה כאן היתה יכולה לקבל עליה אחריות להעלאת האנשים ארצה.

מר גרינבוים (יו"ר): ההנהלה שמעה את הצעותיו של מר שרתוק ומסכימה שהמחלקה המדינית תפעל לפי הצעותיו וההערות שנשמעו בעת הדיון.

9 המברקים לא אותרו.

10 ר' מסמך 11.

תאריך וצייר לא ידועים

שבעה לאסון "סטרומה"

מזכיר ההסתדרות דוד רמז פתח בדיווח על החלטות הנהלת הוה"ל ליום השבעה לאסון "סטרומה"². בדיון שהתנהל בעקבות דבריו השמיעו כמה מחברי הוועד הפועל הצעות והשגות לגבי תגובות היישוב ביום השבעה לאסון "סטרומה".

מ. שרתוק: אמסור לחברים בקצרה על פעולות הסוכנות היהודית - מה נעשה ומה אנחנו חושבים לעשות.

אני מצטרף בהחלט להערכתו של טבנקין ביחס לגילויי הדעת הלונדוני³ ורואה בו אקט מדיני חשוב מאוד.⁴ בלי ספק, וייצמן אחראי לו ורוחו בגילויי הדעת הזה. טלגרפנו לו הבעת קורת רוח עמוקה. אני מכיר בגילויי הדעת גם את עטו של ניימיר, אשר טיפל במשך כל הזמן בשאלת עליית יהודי רומניה עוד לפני "סטרומה".

ל[אישור הצנוורה ל]פרסום גילויי הדעת בארץ יכולות להיות ארבע סיבות: (א) כדי לתת מוצא לרגשות היהודים; (ב) כדי להצטיין בפני הערבים; (ג) היו לנו דין ודברים עם הממשלה בשאלת הצנוורה בכלל. טפחנו בפניה כמה וכמה עובדות והיא הודתה לגבי כמה וכמה עובדות, שהצדק היה אתנו ולא עם הצנוורה, וייתכן שזה השפיע במידת מה; (ד) גילויי הדעת הזה יצא בלונדון ולא בירושלים. אני כמעט בטוח, שאילו היה יוצא מירושלים, לא היה רואה אור לא בארץ-ישראל ולא במקום אחר, כי הצנוורה חולשת גם על הטלגרף והיתה פוסלת אותו. אבל הוא התפרסם בלונדון, ששם תנאי הצנוורה אחרים לגמרי. הוא הלך לאמריקה. מלבד זאת העיתונים היו מגיעים במשך הזמן לארץ ולא היו אוסרים על כניסת גיליון "טיימס".

1 סדר היום: יום השבעה לאסון "סטרומה". נוכחים (חברי הוה"פ): ד' אברמוביץ, א' גולומב, ש' דיין, א' הרצפלד, י' חזן, י' טבנקין, ש' יבנאלי, י' ברץ, ה' פרומקין, א' ציולינג, א' קפלן, מ' קולודני, י' ריפתין, א' רבינוביץ, ד' רמז, ב' רפטור, י' שפרינצק, ל' שקולניק, ד' רובשוב. מוזמנים: מ' שרתוק, י' פטרוויל. ישיבת הנה"ס בנושא "סטרומה", שהתקיימה ביום זה, קדמה לישיבה זו.

2 החלטות הוה"ל, שהתקבלו באותו יום: (א) ביטול הנשפים וההגיגות (כולל מסיבות פורים); (ב) דרישת מינוי ועדת חקירה פרלמנטרית לעניין "סטרומה"; (ג) החתמה כללית של היישוב על עצומת היישוב, הכוללת את הדרישה לתת מקלט בארץ לכל פליט יהודי המצליח להימלט מן התופת הנאצית ולהגיע לחופי הארץ; (ד) קביעת סידורים נאותים להרמת תרומה חד-פעמית, "סלע המפלט", מכל היישוב; (ה) קיום מערכת אסיפות וכינוסים מוקדשים לאסון "סטרומה" באולמות סגורים.

3 הודעת ח"ו מטעם הסוה"י ב-25.2.1942, הובאה ב"דבר" 27.2.1942.

4 טבנקין עמד על חשיבות גילויי הדעת של וייצמן על פרשת "סטרומה", אך טען שאין בכך די וכי את גילויי הדעת יש להשלים בתגובה פוליטית: "יש גבול אשר מעבר לו מאבדים כל ערך של כבוד ואנחנו הגענו לגבול זה. אנחנו חיים בדיכאון אשר עבר את גבול האפשרות של שתיקה [...] לא ייתכן שאנחנו מתאספים ואומרים מה לא לעשות מבלי לומר מה כן לעשות".

הסוכנות מסרה לעיתונות סקירה על כל פרשת "סטרומה", אולם סקירה זו לא ראתה אור [עקב הצנזורה]. יכול להיות שיש עליה דיון בממשלה, כי כלולות בה האשמות יותר מסוימות ומפורטות כלפי הממשלה בכל שלב ושלב, וייתכן שהיא עוד תתפרסם.⁵ אנחנו מניחים, שחברינו בלונדון ובאמריקה ידעו בעצמם להגיב, אבל בכל זאת שלחנו להם כיוונים לפעולה וציינו שלוש מטרות:

א) דרישת פיצוי, תיקון העוול במידה שזה אפשרי – שחרור אנשי "דריין", החזרת מגורשי מאוריציס, העלאת פליטים הנמצאים בטורקיה (ידוע על שתי סירות שהביאו עשרות יהודים לחוף טורקיה והם נכלאו). אם הממשלה תכניסם ארצה תהיה בזה הודיה, שלגבי "סטרומה" היא עיוותה את הדין, כי הם באותה הקטגוריה – פליטים מארץ האויב, אבל קרה להם מזל: סירתם נשברה בהגיעם לחוף טורקיה.

ב) קמפניה [מסע] נגד הנציב: לא דרישה רשמית להוריד את הנציב, כי דרישה כזו יכולה להביא גם תוצאות הפוכות, אבל פעולת הסברה בחוגים שונים והפעלת ידידים ואנשים, שמצפונם אינו שקט. הסברה שאיש זה מסמל משטר, אשר הכתים את שמה הטוב של האימפריה הבריטית – עניין "פטריה", שילוח אנשי "אטלנטיק", עניין "סטרומה". ואם כי לא ברור, שבכל מקרה הוא היה הנבל הראשי של הדרמה – יש גם נבליים אחרים בצבא; אין ספק שלצבא היה מה להגיד לגבי הכנסת האנשים מבחינת ביטחון צבאי והאחריות הראשונה היא על הצבא – אבל הנציב אחראי באופן אישי להרבה דברים ועל כן הדרישה לסילוקו.

ג) חקירה: הצענו שתיעשה פעולה כדי שבפרלמנט תישמע הדרישה הזאת מפי צירי הפרלמנט. אין זה עומד בניגוד למה שהוחלט בוועד הלאומי. להסברת הדבר: ווג'ווד⁶ עורר את השאלה באמרו ש"הדם הזה על ראשינו",⁷ אבל לא הביא אותו לידי מסקנה. והשאלה היא מה תהיה ההצעה להצבעה בפרלמנט. הצעתנו היא: "חקירה. כבודנו נכתם, יש האשמות נגדנו – ובכן יתבררו הדברים ואם אנחנו אשמים – מיהו האדם האחראי, מי צריך לתת את הדין".

אנחנו צריכים לכתוב מכתב רציני מאוד לממשלה ביחס לכל העניין. קודם כל, עלינו להציג בפני הממשלה שאלות אלו: האם נעשו כל הצעדים כדי להוריד את הילדים? הנעשו כל הצעדים כלפי ממשלת טורקיה כדי לעכב את האונייה? כי ידענו שהאונייה עלולה להפליג ודרשנו מהממשלה לעשות צעדים לעכבה. זה לגבי מה שהיה. אבל העיקר הוא – מהי המדיניות? המודה הממשלה, שיש הפליה בין הערבים לבין היהודים, ואם אינה מודה – במה מסבירה היא את העובדות? ואם מודה – במה

5 המסמך פורסם בעיתונות ב-6.3.1942. ר' מסמך 60.

6 לורד יאשיה ק. ווג'ווד (1872-1943). ציר פרלמנט מטעם המפלגה הליברלית מ-1906. חבר בית הלורדים מ-1942. מידידי התנועה הציונית הבולטים בבריטניה.

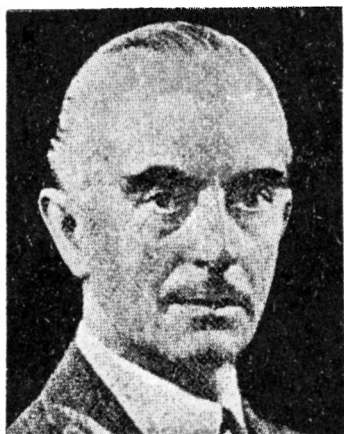
7 ר' מסמך 63 הע' 8.

ר צ ח !

סיר הארולד מק מייכל,
הידוע כנציב העליון לפלשתינה (א"י),

מבוקש עבור רצח

800 פליטים יהודים במימי הים השחור באניה "סטרומה"

MURDER!

SIR HAROLD MAC MICHAEL

Known as High Commissioner for Palestine

WANTED for MURDER

OF 800 REFUGEES DROWNED IN THE
BLACK SEA ON THE BOAT „STRUMA

כרוז אצ"ל

יכולה היא להצדיק מדיניות כזו? ובקשר למה שנאמר כאן – אחרי "פטריה" ו"סלודור" באה "סטרומה". אחרי "סטרומה" תבאונה עוד אוניות, כי המצב קשה והאנשים נמצאים מעבר לייאוש ומוכנים לטביעה מתוך תקווה להינצל – האם המסקנה היא שהם צריכים לטבוע? שחרור אנשי "דריין" בתור אמצעי למנוע אסון חדש. היו אסונות – אסון "פטריה", סלודור, "סטרומה". יש מטורפים בעתלית, היתה התנגשות דמים עם המשטרה⁷ ולא חשוב מי צודק. נניח, שהמשטרה צודקת – הצגנו דרישה של חקירה בעניין זה – הייתכנו דברים כאלה, התייתכן שפיכת דמים? והמתיחות עלולה לגבור – מה יהיה הלאה? אם כן – סידור העניין, כדי למנוע אסון. אני מוכרח להגיד, כי עניין מאוריציוס הוא בקטגוריה אחרת. אי אפשר להציגו כמניעת אסון. גם מבחינה מעשית הוא בקטגוריה אחרת, כי אותה הסיבה המצילה עדיין את אנשי "דריין" [מפני גירוש למאוריציוס] היא המונעת את הבאת אנשי מאוריציוס – תנאי התחבורה באוקיינוס ההודי. מלונדון דרשו שיציגו את התביעה הזאת פה ונמצאה דרך להציגה, אבל אינני רואה קשר, המאפשר את הכנסתה לתוך המכתב הזה על העלאת הניצולים שישנם.

בנוגע להצעות שהושמעו כאן, אני רוצה לומר מלכתחילה, שאני נגד הפגנות⁸ ומשתי סיבות: כיום הממשלה הניתקת ואנחנו המתקפים. לא חשוב, אולי יש לה שיקולים, שטוב לה כלפי הערבים להיות נתקפת על-ידינו, כמו שטוב לה כלפינו להיות נתקפת על-ידי הערבים. אבל בכל זאת היא נתקפת ולא כל אדם מן הרחוב, אפילו לא כל אנגלי מן הרחוב, תופס את החשבון הפוליטי הזה: הוא רואה שהממשלה הנתקפת נתנה לפרסם את גילוי הדעת [בלונדון]. איננו צריכים לתת הזדמנות לממשלה לעבור להתקפה עלינו, ודבר זה עלול להיות. שנית, זו לא הפעם הראשונה – ובהיסטוריה זה אולי תמיד ככה – שבשטח מסויים אנחנו והאנגלים שני מחנות אויבים. אבל למרות הכל איננו מעוניינים בגלל שטחים אחרים, ובגלל מה שעלול להיות מחר ומחרתיים במזרח ובארץ, להפוך משני מחנות לוחמים בכוח לשני מחנות לוחמים בפועל. יש לנו עם הממשלה קשרים ועניינים חמורים מאוד לרגל האפשרויות והחששות שישנם.⁹ יש עניינים שהם בנפשנו. יכולנו לפעמים לפרוץ גדרים, אבל אז היתה לנו הצדקה אובייקטיבית. אולם חושבני, שאסור לנו להיות חייבים אף במשהו בהחרפת העניין. ברור, שכל התנהגותנו צריכה להביא לידי ביטוי רתיחה בלתי פוסקת בעניין זה, אבל לא רתיחה כזו, המשכיחה עלינו את עניין המלחמה. היה ביטוי נמרץ להרגשת הציבור במידה שהוא גויס – בירושלים גויס קצת פחות – וראו בזה התאמצות מצד היישוב לבור לו צורות כאלו של ביטויי

7 על התנגשות דמים עם המשטרה במחנה עתלית ר' מסמך 9.

8 רבים ממשתתפי הדיון הציעו לקיים הפגנות המוניות נגד מדיניות הממשלה בפרשת "סטרומה".

9 חששות מפני התחדשות המיתקפה הגרמנית במזה"ת מן המדבר המערבי או מן הצפון.

התנגדות, שהן בהתאם למצב המלחמה ולא בניגוד לו. היישוב אינו שוכח, שישנה מלחמה בעולם, דבר המחזק את ביטויי הרגשתו של היישוב, באשר אלה הם ביטויי הרגשה של ציבור מבוגר, שאיננו מפסיד את צלילות דעתו. ואילו ביטויים המעידים כי היישוב שוכח את המלחמה, נותנים אפשרות לזלזול בו, להאשים את היישוב בשטחיות, קלות דעת, או ניצול העניין על-ידי זרמים פוליטיים לשם מטרת מסוימות.

לעומת זה, אינני חושב שכל אותן צורות האבל, המתנגשות עם פורים, מסבכות אותנו באיזה סיבוכים עם הרבנות. אני מבין, שאילו היה הוועד הלאומי מכריז על דגלים שחורים, היתה הרבנות יכולה לבוא בטענה, אבל אין מקום לטענה אם יהודים יענדו באותו יום סרטים שחורים, וזה יהיה בכל הארץ וישמש הפגנה גדולה מאוד. לדברים כאלה צריך לדאוג.

בנוגע לשאלה חשובה מאוד, שבייחוד התעכב עליה אליהו:¹⁰ המשך העלייה והצלת היהודים. אל לנו לשכוח – שאם נשכח, נחטא לחובת הריאליזם שהיא חובה גדולה מאוד – שמלבד הנאצים המביאים את היהודים לידי מנוסה כזו, מלבדנו המעוניינים להצילם ומלבד האנגלים המפריעים להצילם, ישנו גורם ששמו טורקיה, וטורקיה של עכשיו אינה טורקיה של המאה ה-15, אשר קיבלה את פליטי ספרד. טורקיה של עכשיו מחזירה את הפליטים לזרועות האויב ובלי תגורות הצלה. התגובה הראשונה לגבי "סטרומה" היתה מצד ממשלת טורקיה, שלא נתנה להורידם. וטורקיה מתחילה מפי הבוספור, אין היא מתחילה בקושטא... יש פה אפוא דברים המחייבים שיקול רב. אין לי ספק לגבי הכיוון שבו צריכים להיות מאמצינו, אבל הם יכולים להיתקל במעצורים הרבה יותר קשים בטורקיה משחשבנו. את זה צריך לדעת.

10 אליהו גולומב תבע לחדול מדיונים על תגובות זעם ואבל, ולהתמקד בפעולות לקידום העלייה ולביצור היישוב.

גיוס לתפעול נמלים

אדוני,¹

הקדשנו מחשבה רבה לשאלת הקמתה של פלוגה יהודית חדשה לתפעול נמלים במקום היחידה המעולה אשר נפלה בשבי ביוון.

ברצוננו להציע, כי אחת מפלוגות החפרים היהודיות תועבר לחיל ההנדסה על מנת שתשמש יסוד עיקרי לפלוגה החדשה המוצעת. מן הבריורים שהיה ביכולתנו לעשות עלה בבירור, כי פלוגת חפרים מנוסה תבצע כראוי את מטלות העבודה בנמלים. יתר על כן, מאחר שבאחרונה חל גידול ניכר בגיוס יחידות חפרים מקרב האוכלוסיות המקומיות במזרח ובדרום-אפריקה לשם שירות במזרח התיכון, אנו מניחים כי יהיה אפשר לוותר על פלוגת חפרים יהודית אחת ככל שהיא תידרש לרמה גבוהה יותר של שירות.

מחזור לנו, כי אפילו תתקבל הצעתנו זו, עדיין יהיה מחסור בחיילים להשלמת המצבה הנדרשת, וכי יידרשו חיילים בעלי ניסיון מיוחד בסוורות. הסוכנות היהודית תעשה ככל יכולתה להשגתם.

אבקשך, כי כאשר תשקול את הצעתנו תביא בחשבון את הנסיבות הארץ-ישראליות הבאות:

1. ההיצע של עובדי נמל יהודים בארץ-ישראל היה מוגבל תמיד.
2. עקב הסיום המצער של המערכה ביוון, אבדו רבים מאוד ממיטב חיילינו מפעילי הנמלים מאז ועד תום המלחמה.
3. רוב עובדי הנמלים נשואים. הקיצבה המשפחתית הנוכחית, הבלתי-מספקת בעליל, יוצרת מחסום בלתי-עביר בפני גיוס גברים נשואים מתוך מיגזר העובדים. גיוסו של ראש משפחה מתוך מיגזר זה [9 מילים משובשות] על המשאבים שבידי היישוב היהודי.

בכבוד רב,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 הנמען לא ידוע.

גיוס לצי הבריטי

מיג'ור סטייפלס יקר,

למכתבך מ-27 בפברואר 1942¹

ההודעה אשר לה התייחסת פורסמה כדי לאפשר לנו להיווכח האם נוכל להיענות לפניית הצי המלכותי אלינו לספק מספר גברים בעלי מקצוע כעובדים אורחיים לעבודה במצרים נוכח הדחיפות היתרה הנובעת ממצב הספנות הנוכחי.² אנו נשאלנו גם על-ידי האמריקנים האם נוכל לספק גברים בעלי מקצוע ועובדי משרד לצורכיהם-הם. בוודאי ידוע לך, כי מספר בעלי מקצוע נשלחו באחרונה מארץ-ישראל לעבודה דחופה בעבדאן, בדרום פרס. לאור כל זאת, ולאור הצרכים שיש לצבא הבריטי עצמו כעובדים אורחיים, נמתחים משאבי כוח-האדם שלנו עד נקודת שבר.

בברכה,

מ. שרתוק

1 המכתב לא אותר.

2 לדוח משלחת הצי על ביקורה בארץ-ישראל ר' אצ"מ 5096/25.S.

"סטרומה"

הברק תוצאות ראיון ב-24.2 גם של כל פעולה אחרת שננקטה לפני כן על-ידיכם ועל-ידי הג'וינט בעניין "סטרומה". שרתוק¹

1 ב-5.3.1942 הברק א' לוריא למ"ש: "ב-24.2.1942 קיבל השגריר הבריטי הליפקס משלחת 'ועד החירום' והתייחס באהדה. עמנואל ניומן נועד עם שגרירי טורקיה ב-18.2.1942. 'ג'וינט' תרם 10,000 דולר להחזקת פליטי 'סטרומה'. אבא הלל סילבר טילגרף לצ'רצ'יל בשם הציונים האמריקנים וקיים מגע עם ממשלת ארה"ב. אתמול פירסם 'ווינגטון פוסט' מאמר מערכת חריף. בסוף השבוע ייערכו אזכרות בקהילות ומספר אסיפות המוניות" (אצ"מ 1681/25S).
ב-12.3.1942 התקיימה עצרת מחאה בנושא "סטרומה" באולם "מטרופוליטן אופרה" בניו-יורק. לעצרת זו שיגר פרופ' איינשטיין מכתב מחאה.

תעסוקת אזרחים בצבא מחבלת בגיוס

אדוני,

ברצוני להסב את שימת לבך למכשלה חמורה בתחום הגיוס, הנובעת מן העובדה שרבים מאוד מבין הכשירים לשירות צבאי מועסקים כאזרחים על-ידי גופים צבאיים שונים.

עניין זה נדון בכמה שיחות בין החתום מטה ובריגדיר דינגטון,¹ שבמהלכן התקבל רושם כי יינקטו צעדים מסויימים, אולם נראה לי שעלי להעלות נושא זה שוב ולבקש הכרעה ברורה.

אלפי גברים בריאים בגיל הגיוס, לרבות מי שנקראו על-ידי המוסדות הלאומיים היהודים להתגייס לצבא, כלומר גילאי 20 עד 30, מועסקים אם ישירות ואם באמצעות קבלנים במסגרת רשויות צבאיות. העובדה שגברים בגיל הגיוס בדרך כלל, ומי שנקראו במפורש להתגייס בפרט, יכולים להשיג בנקל תעסוקה כאזרחים, תמיד הגבילה את מאמצי הסוכנות היהודית לקדם את ההתגייסות בקרב היהודים. מצב זה מתפרש על-ידי האנשים שבהם מדובר ישירות, ועל-ידי הציבור בכללותו, כמלמד על כך שלצבא עצמו אין עניין מיוחד בגיוס, או לפחות שתעסוקה בעבודות צבאיות נחשבת בעיניו כחשובה באותה מידה כשירות צבאי.

הסוכנות היהודית מציעה אפוא כי לצורך מבצע הגיוס יוצאו הוראות לכל הרשויות הצבאיות לפטר, ולא להעסיק בעתיד, גברים בגיל 20 עד 30 אשר לא יוכלו להוכיח שהם פטורים מהתנדבות עקב מצב משפחתי, מצב בריאות או נימוקים סבירים אחרים. אם יוסכם, כי תעודות שיונפקו מטעם הסוכנות היהודית ישמשו כהוכחה לפטור זה, ואם יהודים שאין ברשותם תעודות שכאלה ייחשבו כבלתי כשירים לתעסוקה בצבא כאזרחים, יהיה בכך כדי לפשט את ההליכים.

בכבוד רב,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 בריגדיר וויליאם דינגטון (1895–1975). קצין מטה בריטי ממוצא יהודי. ב-1941 התמנה לראש המינהלה הצבאית בירושלים.

"סטרומה"

טיעון כתב "טיימס" בירושלים כי הרשאת כניסה ל"סטרומה" [לא"י] תעורר חשדות ערביים מעולם לא הועלה בידי הממשלה.¹ סביר כי לחשדות אלה גם אין מקום שכן לפי ההודעה הרישמית שאך זה פורסמה 40,000 סרטיפיקטים עדיין זמינים אפילו לפי "הספר הלבן". מציע מכתב ל"טיימס". הברק, שרתוק

1 במכתב ללינטון מ-9.3.1942 ציין ניימיר כי בשיחותיו עם דוברים פרלמנטריים לא נתקל כלל בחשדות מסוג זה. נאמר לו כי השלטונות מנעו בעד נוסעי "סטרומה" להפליג לא"י על יסוד העיקרון, כי אין להתיר לאנשים מארצות אויב להיכנס לארץ וכן עקב מחסור במצרכים בא"י.

"סטרומה"

אדוני,

אני מתכבד להידרש לשיחות ולמכתבים קודמים בעניין הפליטים היהודים מרומניה, שהפליגו בספינה "סטרומה" ובינתיים ניספו בים השחור.

2. את הרגשתה נוכח אסון זה ביטאה הנהלת הסוכנות בהצהרה שפורסמה בלונדון ביום חמישי, 26 בפברואר, והובאה גם בעיתונות המקומית [ב-27.2.1942].

3. נוכח האחריות המתמדת המוטלת עליה, אף בלי לרצות להידרש להאשמות נוספות, אין ההנהלה יכולה לראות פרק זה כסגור. בראש ובראשונה ניצבת השאלה האם היה האסון בר-מניעה, כולו או חלקו. אולם דבר חשוב אף יותר הוא האופי הטרגי של הדברים שנחשפו על-ידי האסון – מדובר במצב שאינו רק בלתי-נסבל מבחינתם של יהודים, אלא חייב, כך אנו משוכנעים, להסעיר את חוש האנושיות המקנן בלב כל אדם הגון. הדבר שקרה הוא, בקצרה, כלהלן: קבוצת יהודים מצליחה להימלט ממוות ומעינויים בידי התוקפנים הנאציים; מדורדרים עד ליאוש הם יוצאים לדרך הרת סכנות מוות; במשך למעלה מחודשיים הם עוגנים בנמל ניטרלי ומבקשים רחמים והצלה; אבל בכל האמצעים העומדים לרשות העולם הדמוקרטי הלוחם בדיכוי הנאצי, לרבות לרשות ממשלת המנדט בארץ-ישראל, אין כדי להעניק להם מחסה ומקלט; כל דרכי ההצלה נחסמות בפניהם והם נשלחים בכפייה חזרה אל הגהינום שממנו נחלצו; לבסוף – כדי להצילם כביכול מאותו קץ אימים – מעניק להם הגורל "מכת חסד" וכולם טובעים במצולות ים – גברים, נשים וטף. יהודים אינם מסוגלים כלל להעלות בדעתם, כי דבר מעין זה היה עלול לקרות אילו היו הנמלטים בני עם שיש לו ממשלה – ולו גם ממשלה גולה – שהיתה עומדת לימינם.

4. הסוכנות היהודית תכיר תודה, קודם כל, אם ידווח לה האומנם נקטו נציגי ממשלת הוד מלכותו בטורקיה בכל הצעדים כדי להבטיח כי הילדים, אשר אותם הוחלט להכניס לארץ-ישראל, יורדו מן הספינה לחוף בעוד מועד, והאם הוגשה לממשלת טורקיה פנייה לעיכוב שילוחה של הספינה עד להוצאת הילדים הללו משם, כפי שתבענו במכתבנו מ-18 בפברואר.

5. במכתבנו מ-20 בפברואר הסבנו את שימת הלב לעובדה, כי בניגוד למדיניות שננקטה לגבי פליטים יהודים משטחי אויב, הוכנסו לארץ-ישראל פליטים לא-יהודים רבים למדי מאותם שטחים. עובדה הוטעמה גם בהצהרה שפירסמה הנהלת הסוכנות היהודית בלונדון. הנסיבות הטכניות המדויקות, או המסגרת המשפטית, שמכותן הורשו פליטים לא-יהודים אלה להיכנס, אינן ידועות לסוכנות היהודית, אך היו

הנוהלים המשפטיים אשר היו, בעיניה עומדת העובדה כי בעוד שלפליטים לא-יהודים פולנים, צ'כים, יוגוסלבים, יוונים וכו', שנמלטו מארצות הכבושות בידי הנאצים, נתנה הממשלה מקלט בארץ-ישראל, מקיימת הממשלה איסור מוחלט כמעט, המבוטל רק במקרים ספורים ובודדים, על כניסת יהודים משטחי אויב. אפליה ממשית זו, אפילו אינה מכוונת, מעוררת זעם במיוחד, שכן יהודים נפגעים מן הדיכוי הנאצי לאין שיעור יותר מבני כל עם אחר, ומפני שאם יש עם הזכאי מוסרית יותר מכל זולתו לבקש מקלט בארץ-ישראל הרי זה היהודים.

6. הסוכנות היהודית תובעת אפוא כי מעתה ואלך תינקט מדיניות אנושית וליברלית לגבי פליטים יהודים. הצעדים המסויימים שאותם מבקשת הסוכנות היהודית בשלב הנוכחי הם:

(א) הרשאה להקצות סרטיפיקטים לעלייה מתוך המיכסה הנוכחית לניצולי אסון "סטרומה", ככל שהיו, וכן גם לפליטים מרומניה העצורים עכשיו בטורקיה, בכפוף לסלקציה.

(ב) כניסה לארץ-ישראל של אותם יהודים רומניים שהוקצו להם רשיונות עלייה לפני שהוכרזה רומניה כשטח אויב, ואשר לגביהם כבר הוצאו הוראות טלגרפיות על-ידי מחלקת ההגירה הממשלתית בירושלים.

(ג) כניסה לארץ-ישראל של יהודים מוכרים היטב מארצות אויב (ר' סעיף 3 במכתבי מ-14 במאי, 1940),¹ על יסוד רשימה שתוגש על-ידי הסוכנות היהודית ותאושר על-ידי הממשלה.

אשר לקבוצה השלישית, יש לציין כי כמה מבין מי שנקבעו לעלייה ב-1940 ניספו בינתיים במחנות ריכוז, וכי על השורדים מאיימת סכנת השמדה. בהקשר זה רואה הסוכנות היהודית הכרח להדגיש, כי אילו, כללית, היה ננקט בעבר יחס אוהד יותר לגבי כניסת פליטים יהודים, היה אפשר ככל הנראה – אפילו במסגרת תקנות העלייה הנוכחיות – להציל אלפי יהודים שעתה נגזר גורלם למוות, ואשר היו יכולים להביא תועלת רבה לארץ-ישראל, לבית הלאומי היהודי ולמאמץ המלחמה של הקיסרות.

7. הסוכנות היהודית מבקשת מן הממשלה, במלוא הרצינות, לשקול באהדה את הבקשות הללו. היא מבקשת לפנות אליך, בנפרד, בשאלת שחרורם של הפליטים היהודים הנתונים עתה במעצר בריטי.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 המכתב לא אותר.

הסברה ציונית

ח.ב.

הגיעה לידי הודעה שהריצותם אל המחלקה המדינית ביום ו' 27 בפברואר וזה לשונה: "מבקשים להודיע שביקור הקצינים מסרפנד שצריך להיות מחר (יום השבת) לא יוכל להתקיים. החברים הודיעו שלא ייכנסו לחדר האוכל באם ביקור זה יהיה. לכן מבקשים לא לקיים את הביקור".

המדובר בביקור 25 קצינים אנגלים ממחנה האימונים שהוכן על-ידי המחלקה המדינית. במקרה נדחה הטיוול מסיבה אחרת, אך אילמלא כן הייתם גורמים לנו קושי ואי נעימות רבה.

אולם השאלה אינה רק של קושי ואי נעימות. יש כאן שאלה של רווח והפסד מבחינת עניינינו אנו. יש גם שאלה של הגינות התנהגותנו. לא הקצינים האנגלים אלא אנו יזמנו את הטיוול. לא הם אלא אנו מעוניינים שמפקדי החיילים היהודים יכירו את הרקע היסודי של מפעלנו בארץ. איזו טובה תוכל לצמוח לנו מביטולו של ביקור כזה, כל שכן מגרימת עלבון לאורחים מוזמנים על-ידינו?

אם בינתיים נפל בתוכנו דבר כה מחריד כאסון "סטרומה", הרי זוהי הזדמנות לבטא את רגשותינו מתוך פגישה חדורה כבוד עצמי עם בני העם ששלטונו המיט עלינו את השואה הזאת. כל זעמנו על השלטון הבריטי ומדיניותו אינו צריך להביאנו לידי פגיעה באנגלי הפרט. אם קיבוץ עברי בארץ פותר ככה את שאלת פגישתו עם האנגלים בשעת משבר כזו, מה יעשו חבריו שבצבא? היברחו? הימרדו נגד מפקדיהם? היחרימו אותם? יש לזכור כי הביקור לא חל ביום השבתה היישובית, אף לא ביום השבעה.

לצערי הרב עלי להביע השתוממות על העמדה שנקטתם ולהודיעכם כי הנני חולק עליה בתכלית.

בכבוד רב,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

העתק: ח' יוסף ברץ [ראש הוועד למען החייל]

בוועד הפועל של ההסתדרות

גיוס לא.ט.ס.

א.ב.

קיבלתי את מכתבכם מ-20 בפברואר בשאלת גיוס הנשים.² לדאבוני אינני יכול להסכים הן להנחות והן למסקנות הכלולות במכתב זה.

ראשית, לא נכונה ההנחה שמספר הנשים שגיוסן דרוש או אפשרי הוא מצומצם מאוד. השלטונות הצבאיים דורשים כמה אלפים של מתנדבות. הנחתם היא שהחל מחודש מרס זה תתגייסנה הנשים במיכסת 500 לחודש. הזהרנו אותם מסיכויים מופרזים כאלה, אך מצידנו אנו סבורים שעלינו לעשות הכל כדי לעודד לגיוס מספר נשים הגון, לא רק לטובת מאמץ המלחמה אלא גם להרמת קרן היישוב ולטובת המתגייסות עצמן, כי ככל שירבה מספר המתנדבות כן יבלוט אופיו היהודי של גיוס הנשים בארץ ויובטח אופיין היהודי-לאומי של יחידות הנשים הארץ-ישראליות.

שנית, עמדת מוסדותינו המרכזיים לגבי גיוס עובדותיהן חשובה לא מבחינה כמותית אלא מבחינה איכותית. ייתכן שבין כך ובין כך לא תרבינה המתנדבות מבין פקידות אפ"ב, אך עמדת הבנק לגבי גיוס פקידותיו יהיה לה הד גם מחוץ לכתליו ותשמש גורם מעודד או מעכב לתנועת התנדבות האישה בחוגים יותר רחבים.

שלישית, עצם עניין גיוס הנשים פירושו הכרה בשוויון הזכויות של האישה והגבר. לעומת זה, אפליה בין הגבר והאישה המתגייסים מצד המוסד המעסיק פירושה חוסר שוויון. דומני שאין זה כלל רצוי לנו שעמדת השלטון הבריטי בעניין זה תהא יותר מתקדמת ונאורה מעמדת חשובי מוסדותינו.

מפני כל הטעמים האלה אבקשכם לשוב ולעיין מחדש בשאלה והנני תקווה כי הנוהג המופתי שקבעתם במוסדכם לגבי גיוס הגברים ישמש לכם קו גם לגבי הנשים. הנני להעיר, כי שאלת פיטורי פקידות אינה עשויה להתעורר כלל, באשר המוסדות הלאומיים לא הטילו חובת גיוס על הנשים כאשר עשו זאת לגבי הגברים. לעומת זה, פקידה המתנדבת לצבא רשאית לצפות שלא יגרע חלקה מחלקו של הפקיד המתנדב. העובדה שלגבי הפקיד פועל גם פחד הפיטורין ואילו הפקידה שתתנדב תעשה זאת ללא כל לחץ של עונשים – ודאי שאינה צריכה לשמש עילה לקיפוח הפקידה.

בכבוד רב, מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 הוקם ב-1931 על יסודות "אנגלו פלסטיין קומפני", חברה-בת של "אוצר התיישבות היהודים". מ-1951 – בנק לאומי לישראל.

2 המכתב לא אותר.

עלייה מרוסיה

בשיחת בולית אית² ציין אפשרות סיוע אמריקני בעניין רוסיה. מציע פנייה אליו בעניין ראשית שחרור גולים ציונים שנית רשיונות יציאה לפליטים הפולנים שלנו שקיבלו סרטיפיקטים לארץ-ישראל שלישית סמכות לנציגינו לצאת לרוסיה לעסוק בהגירת פליטים. ההיו מגעים כלשהם עם ליטווינוב³ הברק. משה שרתוק

1 המברק נשלח בתגובה למברק ב"ג מ-8.3.1942 על פגישתו המיועדת עם וויליאם בולית בושינגטון למחרת.

ב-8.2.1942 כתב ב"ג למ"ש, בין היתר, על פגישותיו עם בולית בושינגטון: הידידים שלנו בקרב הממשלה - כמעט כולם דומים לכדורי [בולית] (בתפיסתו הציונית). כשכדורי אמר לי (לפני לכתו לארץ בדצמבר 1941) שהדבר שיש לעשותו בארץ הוא פשוט: לשלח כל הערבים משני עברי הירדן ולמכור לעם היהודי מדינה גמורה ופנויה, וניסיתי להסביר לו שהדבר אינו כל כך פשוט ושאינן הכרח כלל בפנינו ערבי - נפלה ציוניות בעיניו (אב"ג).

2 מ"ש נועד עם בולית בדצמבר 1941. ר' מסמכים 1, 3.
3 ב"ג נועד עם מקסים ליטווינוב, שגריר בריה"מ בושינגטון, ב-13.1.1942.

"סטרומה"

פניתי לממשלה ב-6.3 בעניין אסון סטרומה. ביקשתי מידע מדוע הילדים לא הורדו לחוף בעוד מועד עוררתי בעיית אפליה בין יהודים ולא-יהודים ביקשתי הרשאת כניסה קודם כל לניצולים ולפליטים רומניים אחרים העצורים בטורקיה שכלי השיט שלהם נטרפו שנית טיפול במועמדים מלפני תקופת הכיבוש [לעלייה] מרומניה שלישית ליהודים מוכרים היטב משטחי אויב כללית לפי רשימות מאושרות ראה מכתבנו מ-1.14.5.1940¹ פונה לממשלה בנפרד בנושא דריין וכו'. שרתוק

1 המכתב לא אותר.

נוכת אסון "סטרומה", מאמץ הגיוס, אנו והערבים

המושב ה-10 של אסיפת הנבחרים נפתח ב-9.3.1942 בירושלים ונמשך שלושה ימים. בישיבת הפתיחה סקר הי"ר ' בן-צבי את המצב המדיני והכלכלי של היישוב ועמד על מצוקת היהודים בארצות הכבושות ועל מאבק ההעפלה. לאחר דברים על מצב הקיבוצים היהודיים באירופה הכבושה מפי יוצאי גלויות אלה, קרא ' בן-צבי גילוי דעת על יהודי רוסיה (התפרסם ב"דבר" 23.3.1942). לאחר הפסקה נפתחה ישיבה ב' של המושב בנאום מ"ש. נאום התשובה של מ"ש מובא ברצף.

משה שרתוק: אסיפה נכבדה! אסון "סטרומה" החריד אותנו לא רק משום שבע מאות ושישים נפש מִישראל שמתו בו מות זוועה. קורבנות רבים הקרבנו ועודנו מקריבים יום יום במלחמת עולם הזאת ובזירת השתוללות הזדון הנאצי. אבל האסון הזה זיעזע אותנו עד עימקי נפשנו באשר הוא גילה לפנינו – ולפני העולם כולו – את הדלות והרפיון של עמידתנו, את אוזלת היד וחוסר המעמד שלנו כאומה עברית בעולם.

דבר כזה, ששָׁבֵר כלי שיט ושמו "סטרומה" יצליח להיחלץ עם שבע מאות ושישים קורבנות טבח מידי שלטון הרשע, יגיע לנמל ניטרלי, יעגון בנמל ניטרלי חודשיים ימים ושבוע, ופליטי חרב אלה ישועו במשך כל הזמן הזה שוועת יאוש באוזני העולם הדמוקרטי הנלחם נגד הדיכוי הנאצי, ויד העולם הדמוקרטי הזה תקצר מהושעים, שהשלטון אשר לארצו נמלטו יחזיר אותם בכוח הזרוע אל התופת אשר ממנה ברחו, והדרך היחידה להצילים מהחֲזֹרָה אל הגיהנום תהיה הטבעתם בים – כולם פחות שניים – דבר כזה לא היה יכול לקרות לשום אומה ולשון שיש לה ממשלה, לשום אומה ולשון שיש לה צל וזכר של ממשלה, סמל של ממשלה, של עצמאות מדינית.

גורל כזה יש בו כדי להביא עם לידי יאוש, אך יאוש פירושו נצחון השטן – ולכן לא יקום יאוש ולא יהיה. "סטרומה" היא קריאה למלחמה. "סטרומה" היא אזעקה רבתי לעם היהודי. אחינו ואחיותינו, הילדים שלנו, אשר טבעו ב"סטרומה", ציוו לנו את העמידה במערכה. "סטרומה" היתה התפרצות יצר החיים של יהודים – התפרצות מעבר לכל יאוש. הם נמלטו כדי לחיות, לא כדי למות. הם האמינו כי ישראל לא ימות כי יחיה. למען קידוש שמם עלינו להגביר את המלחמה הזאת. זוהי מלחמתנו המיוחדת, מלחמתו של העם היהודי. היא נמשכת גם כשקולה נחנק ונבלע ברעם מחריש אוזניים של המלחמה הגדולה בעולם, והשאגה שפרצה זו הפעם השנייה מלבו של מנהיגו חיים וייצמן אף היא קריאה להמשיך את המלחמה הזאת בעצם ימי

המלחמה הגדולה.¹ העצה שהשיאו לנו רבים בתוכנו, כי כל מעיינינו צריכים להיות מרוכזים אך ורק במלחמה הכללית, העולמית, ובהחזקת מעמד שלנו כיישוב בארץ הזאת, היתה עצת שווא. לא ההיגיון, לא כישרון השכנוע, הוכיחו שזו היתה עצת שווא. העובדות, המאורעות, טביעת המעפילים בכל הימים בדרך לארץ-ישראל, הוכיחו את הדבר הזה, בחינת "העולה על לבכם היה לא יהיה".

לא ניתן לנו לעבור לסדר יומה של המלחמה הגדולה מבלי להתעכב על מלחמתנו המיוחדת. לא ניתן לנו להתאחד כליל, ללא כל שיוך, עם העולם הנלחם את מלחמתנו הגדולה. המלחמה הזאת היא מלחמת מצוקים עם אראלים. המצוקים גוזרים עלינו כליה, אך אראלים יש שהם מפקירים אותנו ובריתנו היא להם למשא ולטוהר. בין כך ובין כך מלחמתנו המיוחדת, מלחמתו של העם היהודי, נמשכת. בעל כורחו היא נמשכת. יהודים הרוצים בחיים ימשיכו אותה גם אם יהודים הסבורים, שהם כבר כבשו להם את זכות החיים, ירפו ממנה. אנחנו לא נוותר על מקומנו, על תפקידנו, על ערכנו במלחמה הגדולה. אבל גם את המקום הזה, גם את התפקיד הזה, גם את הערך הזה, נוכל לכבוש רק בהיאבקות, במאמצים קשים. וגם היאבקות זאת, המאמצים הקשים האלה, הם חלק ממלחמתנו היהודית המיוחדת. לא יותן לנו לעבור לסדר היום על פני "סטרומה".²

"סטרומה" באה אחרי "סלודור" ו"פטריה". יהודים לא נרתעו מהסכנה לאחר האסונות ההם. מי יודע אם "סטרומה" היא האסון האחרון? מי יערוב לנו שיהודים, קורבנות עיניים ורצח, יירתעו על-ידי האסון הזה מלחפש להם מפלט בים בדרך לארץ? וכאן, לנגד עינינו, מתחולל דבר אשר מי יודע אם לא יהיה לנו אסון חדש. זה שנה נמצאים בארץ, כלואים במחנה הסגר, שמונה מאות פליטים יהודים,³ רובם מאותה רומניה, חלקם מבולגריה. פשעם הוא שלא חיכו עד אשר תיהפך רומניה לארץ אויב אליבא של העולם כולו. פשעם הוא שברחו על נפשם מהפרעות הראשונות של רומניה בינואר 1941, ולא חיכו עד שחיתות הוועה אשר שמענו היום עליהן מפיו של נציג היהדות הרומנית [מ' כוכבי]. הם כלואים כבר שנה שלמה – שמונה מאות איש ואישה וילד. שבע מאות מהם גברים ונשים בגיל בין שמונה-עשרה לחמישים, רק כמאה ילדים וזקנים. הם גדלו במשך הזמן במספר, נוספו עליהם ארבעה-עשר תינוקות שנולדו בתוך המחנה. בתוכם יש כחמש מאות בעלי הכשרה מיוחדת לעבודה; מאתיים וארבעים חלוצים בולגריים שעברו הכשרה חקלאית, עוד מאתיים וחמישים אומנים במקצועות שונים. הארץ משוועת לידיים עובדות. מאמץ

1 דברי ח"ו בכינוס מחאה מיוחדת בלונדון, שנקרא ע"י ההסתדרות הציונית, הובאו בעיתונות העברית למחרתו ב-9.3.1942. מחאת הסוה"י הושמעה בלונדון ב-25.2.1942 ("דבר" 27.2.1942).

2 דברי מ"ש על פרשת "סטרומה" ולקחייה, בעדותו ב-16.7.1947 לפני הוועדה המיוחדת של א"ס לא"י (אונסקו"פ) מובאים בנספח 7.

3 עצורי הספינות "דריין" ו"סלודור" בעתלית.

המלחמה משווע ל ידיים עובדות. מכל צד ועבר פונים אלינו, סומכים על הבית הלאומי היהודי שישמש מקור בלתי-פוסק של כוחות עבודה בארץ, במצרים, בסוריה, בארם נהריים, בפרס. ועכשיו מדברים אתנו על כך לגבי אריתריאה, חבש וסודאן. אין ארץ בסביבותינו, אשר אליה לא נהיה נתבעים לשלוח אנשים – וכאן נמקים בכלא ובבטלה שמונה מאות איש. אילו היו רחוקים, אפשר היו נושאים את גורלם ביתר שקט. אבל עיניהם רואות את הארץ, את העבודה, את החופש, וכלות. יש בתוכם כבר מקרים אחדים של טירוף דעת. כבר קרו מקרים של שפיכת דמים מתוך התפרצויות עצבניות של אנשים, ומתוך צורך אדמיניסטרטיבי ללמד אותם פרק בהילכות התנהגות במחנה אסירים. מי שידוע את העצבנות, את המתיחות, את שביטות הרעב שכבר היו, את ההתפרצויות שכבר היו, אינו יכול לישון במנוחה. הוא חושש שבכל רגע יתחולל על ראשו איזה אסון חדש. ולא די שאת האנשים האלה אין משחררים, אלא שמעל לראשם עדיין מתהפכת חרב הגירוש, אימת הגלות לאיזו ארץ גזרה. ההחלטה היא, אשר בתוקפה שולחו מהארץ, לאחר אלימות המונית, אנשי "אטלנטיק" שהוגלו למאוריציוס, עדיין בעינה עומדת.⁴

ואנחנו איננו יכולים לשכוח גם את עולי מאוריציוס. מאוריציוס בשבילנו הוא אחד ממחנות ההסגר, אשר השרשרת שלהם חוצה את החזית המשתרעת בשני המחנות הלוחמים. מבחינה אנושית יש כל ההבדל שבעולם בין מאוריציוס ובין דכאו⁵ כהבדל האור מהחושך. מבחינת המשטר, מבחינת היחס והאחריות הציבורית, והעיקר, מבחינת הסיכוי לשמור על הבריאות ולהישמר בחיים – כהבדל האור מן החושך. וברוכה ארץ וברוכה אימפריה, אשר כאלה הם מחנות ההסגר שלה.

כך מבחינה אנושית. אבל מבחינה יהודית – כדכאו כמאוריציוס! באשר גם בדכאו וגם במאוריציוס אנחנו כלואים כיהודים, אנחנו מושלכים לתוך המחנות האלה ומוחזקים בהם כיהודים. מבחינה זו סדנא דארעא חד הוא. והוא הדין לגבי מחנות הגולים מרומניה למחוזות האדמה החרוכה באוקראינה מזה, ומחנות פליטי פולין בערבות המזרח של ברית-המועצות מזה. גם כאן ישנו הבדל רב, אולם מבחינה יהודית – היינו הך.

ישנם עוד גולים, גולים פולנים הכלואים במחנות הסגר, וגם בתוכם יש חיי חצי רעב, וגם הם בילו את התורף הזה בלב רוסיה בבלויי סחבות ובאוהלים, אבל אלה מהם הנותרים בחיים, אלה שיוותרו בחיים, יש להם לאן לשוב. כפריהם נהרסו, אבל הם ישובו אל הכפרים החרבים שלהם. בתי החרושת שלהם נשרפו – והם ישובו לבתי החרושת השרופים שלהם. הפליטים שלנו, בין כאן ובין כאן ובין כאן, אין להם

4 מדובר בתקנות הממשלה מ-27.11.1940 לגרש עולים בלתי-חוקיים מגבולות הארץ.

5 בדכאו, ליד מינכן, הקימו הנאצים מחנה ריכוז במרס 1933. החל מפרוץ מל"ע-2 הועסקו העצירים שם בעבודות כפייה.

כפרים הרוסים מאחוריהם. אין להם בתי חרושת שרופים. אין להם לאן לשוב. כל תקוותם, כל תפילתם רק אחת: לארץ-ישראל!

החזית הזאת, חזית הצלתם של האנשים האלה, הצלתם לאלתר במידה שאפשר להצילם, חזית העלייה שלנו, אף היא פרשה במלחמתנו היהודית המיוחדת, מלחמה שנמשכה, שנמשכת, שמוכרחה להימשך תוך כדי המלחמה הגדולה. לא בנו האשם, שלא עלה בידינו לשלב את המערכה היהודית המיוחדת הזאת, מערכה על הצלת יהודים לשם העלתם לארץ, עם המלחמה הגדולה. לכאורה, עולים כאן העניינים בד בבד. שהרי הצלת יהודים לארץ פירושה הגברת המאמץ המלחמתי במזרח התיכון, פירושה חיזוק אותו מצבר של מרץ מלחמתי, של נאמנות מלחמתית, של כושר פעולה צבאי ומקצועי, שהוא יחיד במינו בכל השטח הגדול והרחב של המזרח התיכון.

הצלת היהודים האלה מארצות התופת פירושה מניעתם מידי האויב. שנה נמשכה ההיאבקות שלנו עם השלטון על נתינת אפשרויות יותר רחבות להצלת יהודים מארצות הבלקן, בטרם תיפולנה בידי האויב. גם רבבות היהודים הפולנים הנמצאים עכשיו במחנות ההסגר ברוסיה הם אפס, הם פחות מאפס, הם מינוס מבחינת מאמץ המלחמה של ארץ-ישראל. הם היו נהפכים לפלוס גדול, לנכס גדול, אילו הועברו לארץ. השילוב הזה או שלא ניתן לנו כלל, או שניתן לנו אך במידה זעומה מאוד. ואנחנו עמדנו בפני ברירה להניח את נשקנו היהודי המיוחד ולאחוז רק בנשק אחד של המלחמה הכללית, או לאחוז בשני כלי הנשק גם יחד. ואנחנו על כורחנו, גם אילמלא רצינו בכך, בחרנו בדרך השנייה.

היתה לנו מערכה על כל מאה רשיונות עלייה. במשך שנתיים וחצי של המלחמה הזאת, מראשית ספטמבר 1939 עד סוף פברואר 1942, העלינו לארץ עולים שברשות ועולים שלא ברשות, שהצלחנו לחלץ מההסגר של מחנות מִזֶרֶע, עתלית, וסרפנד – למעלה מעשרים ושניים אלף נפש. זוהי עלייה לא גדולה, רק כשבע מאות עד שבע מאות וחמישים נפש לחודש בחשבון ממוצע. אבל זוהי עלייה שפירושה שער פתוח אם גם לא לרווחה, שפירושה זרם בלתי-פוסק גם אם הוא נהפך לעיתים רק לקילוח דק. אם נצליח להשאיר בארץ את מעפילי "דריין", הרי זה עד היום כבר כעשרים ושלושה אלף. העלייה הזאת אינה אלא עדות למה שיכלה להיות אילו נפתחו השערים, למה שיכלה להיות למרות שיבוש הדרכים, למרות סגירת ארץ אחר ארץ על-ידי המלחמה, למרות הדרכים העקלקלות שהוכרחה העלייה היהודית ללכת בהן. ואנחנו עומדים כיום בעצם המערכה הזאת, ואנחנו משיגים בה משהו. לאחר משא-ומתן של שנתיים מאז חודשי אפריל ומאי 1940, השגנו סוף סוף אפשרות להעלות ילדים משטחי אויב.⁶ במידה שיש איזה מכשיר בינלאומי המוכן לטפל בדבר, המכשיר הזה נמצא לעת עתה בדמות הנציגות של שווייץ לגבי שתי הארצות

6 ר' מסמך 32 הע' 2; מסמך 54 הע' 2.

הונגריה ורומניה. אנחנו מבררים עכשיו את האפשרות לממש את הרשת הזאת. אנחנו מבררים את האפשרות לכלול ברשת הזאת גם את בולגריה, אולי גם ארצות אחרות. אנחנו מקווים שיעלה בידינו, בשיתוף פעולה עם השלטונות הפולנים, להציל ילדים יתומים וילדים אחרים ממחנות הפליטים שברוסיה, ולהעביר את הילדים היהודים הנה לארץ.

נוכח האסון של "סטרומה" – כמסקנה מהאסון הזה – הצגנו מחדש את הדרישה שנאבקנו עליה כל ימי המלחמה, ולא ניתן לנו להשיג את מילויה – להציל מארצות אויב אנשי שם יהודים, חברים ציונים שלנו, ראשי מוסדות ואירגונים, עסקנים יהודים, סופרים, רבנים, מורים, אשר יהיו נקובים בשמותיהם, אשר לכל אחד ואחד מהם נוכל לשאת באחריות מלאה מכל בחינה מדינית ומוסרית. דרשנו זאת במאי 1940.⁷ לא ניתן לנו הדבר אז. היו ביניהם חברים נאמנים מאוד, אשר חירפו נפשם על הצלת אחיהם. היו מנהלי משרדים ארץ-ישראלים בברלין, בווינה, בפראג, בברטיסלובה, אשר התנהגו כקברניטי אוניות טובעות שלא זזו ולא ירדו מן האונייה עד שהנפש האחרונה שהיה אפשר להצילה ירדה לתוך סירת ההצלה – והם איחרו לקפוץ לתוך סירת ההצלה. הם נשארו מעבר לתחום. אנשים שעוד התראינו איתם בעצם ימי המלחמה, שנסענו לז'נובה⁸ כדי להיפגש איתם, וראינו אותם ולחצנו את ידיהם וחייבקנו אותם – והם חזרו מז'נובה אל משמרתם, כאשר הם עצמם שימשו כני תערובת לשלטונות הנאצים, כאשר הם עמדו בינם ובין גירוש המוני, בינם ובין טבח, בינם ובין הרעבה של יהודים. מחדש הצגנו את הדרישה שיתן לנו להציל את החברים היקרים האלה. כמה מאלה, שהיינו כוללים אותם ברשימותינו אילו ניתן לנו הדבר כאשר הצגנו את הדרישה לראשונה, כבר אינם בחיים⁹ פה לא דיברה יהדות יוגוסלביה. אני רוצה רק להזכיר את שמו הקדוש של חברנו שפיצר¹⁰ מיוגוסלביה, מראשי הציונים באותה ארץ, שנרצח במחנה הסגר ואשר היינו מצילים אותו אילו ניתנה לנו האפשרות אז. ועוד כמה וכמה חברים יקרים כאלה כבר אינם כיום בחיים.

7 ר' יומ"מ ה' עמ' 16, 49-51, 161, 162.

8 מ"ש שהה בז'נובה יממה באוקטובר 1939 בדרכו ללונדון (יומ"מ ד', עמ' 363-367) ושוב בפברואר 1940 בדרכו לפרים וללונדון, אז נועד עם יעקב אדלשטיין מנהל המשרד הא"י של הסוה"י בפראג. על פגישה זו כתב:

חרדתי לקראת הגיבור האלמוני הזה, שהיה עד לזוועת לובלין וחזר ממנה בשלום, יצא מהגיהנום לטרייסט וחזר לתוכו ועכשיו יצא שנית על מנת לחזור שנית. אשתו וילדיו נשארו כבני ערובה (יומ"מ ה' עמ' 16).

יעקב אדלשטיין, מראשי תנועת העבודה הציונית בצי'קוסלובקיה, שימש "זקן היהודים" בגיטו טרוישטשט. ב-1944 הוצא להורג באושוויץ.

9 שמות שבעה חברי הוהפה"צ שניספו בידי הנאצים מאוחרים בפרוטוקול הקונגרס הציוני ה"ב.

10 סימה (שמעון) שפיצר. ראש ועדי הקהילות היהודיות ביוגוסלוביה.

אנחנו ממשיכים להעלות יהודים מארצות המזרח. כל הזמן זורם קילוח דק של עלייה מגולת תימן דרך עדן, ואנחנו מנסים לקרוע חלון לעדה יהודית עתיקת יומין במזרח, לעדה של ארם נהריים, לבגדאד. כאן עברו לפנינו אחד אחד נציגי היהודיות של ארצות הכיבוש, אבל אלה לא היו רק נציגי יהודיות של ארצות כיבוש, אלה היו נציגי יהודיות שעלו על המוקד. במספר היהודיות שעלו על המוקד אל ייפקד שמה של היהדות העיראקית. אנחנו יודעים מה שמתחולל שם.¹¹ אנחנו יודעים באיזו גלות מרה ושחורה חיים כיום יהודי בגדאד, יהודי בצרה, יהודי מוצול. איך הם חרדים לקול עלה נידף, באיזה יאוש הם חיים, איך הם נואשו מכל תקוות הצלה. אבל בתוכם תוססת התשוקה להצלה, הערגה לארץ-ישראל. ילדים מפצים בהחבא חוברות יהודיות בבתי-ספר, שהעברית מותרת בהם רק לקריאת תפילות וחומש. צעירים מתכנסים בהסתר ומחפשים דרכים להגיע אלינו.¹²

העמידה הזאת על נפשנו מוכרחה להימשך. גם בחזית המדינית לא ניתן לנו להתפרק מנשק ההגנה, כדי לאחוז בשתי הידיים בנשק המלחמה הזאת נגד הצורך הגדול. אין סביבנו קיפאון. העניינים לא נדחו עד לאחר המלחמה. המישאלה המופנה אלינו לא רק מבחון, אלא גם מבפנים – להיאזר בסבלנות – היא מישאלה מסולפת באשר היא מניחה לצד שכנגד ליצור עובדות, ומכוונת למנוע מאיתנו את האפשרות לעמוד על נפשנו. העניינים אינם שוקטים על שמריהם מסביבנו. הם נתונים בכור ההיתוך. העולם הערבי אשר מסביבנו מלא חיפושים ותהיות על העתיד. מחשבתו אינה משותקת. מאמציו אינם כבולים. השלטון הבריטי מקשיב רב קשב לחיפושים ולתהיות האלה. הוא עצמו עושה לא מעט כדי לעורר אותם, כדי להתסיס את הרוחות. עצם מהלך המלחמה דוחף אותו לכך. לאחר כל הכשלונות והאכזבות לא נואש השלטון הבריטי מלרכוש את לב העם הזה כבעל-ברית במלחמה הזאת. ייתכן שאין לו ברירה אלא לא להיוואש עד הרגע האחרון ולהמשיך בחתירה הזאת. פועלת כאן שיגרה של השנים שמלפני המלחמה. פועלת כאן אסכולה מגובשת של כיוון מדיני מסויים. אך ייתכן שגם האחריות המלחמתית מחייבת. עשרות מיליונים של אנשים הפזורים על פני שטח גדול ורחב, אשר כולו מהווה, או עלול להוות, חזית מלחמה, אי-אפשר לוותר עליהם. אי-אפשר להסתלק מן המאמץ לבצר בתוכם איזה עמדה שהיא, אותה עמדה שרק אפשר לבצר. ומהלך העניינים מעיד – על כל פנים למסתכל על כל פני השטח – שכאילו יש שכר לפעולה הזאת.

במשך החודשים האחרונים כאילו חל מיפנה בהלך רוחו של העולם הערבי המדיני בסביבתנו לגבי המלחמה הזאת. חמישה גורמים חוללו את המיפנה הזה, בין שהוא

11 פרעות ביהודי בגדאד התחוללו באפריל וביוני 1941.

12 על קשרים עם יהודים מעיראק באמצעות חיילים ארץ-ישראלים ועובדי "סולל בונה" שם ועל מבצעי עלייה לארץ-ישראל, ר' גלבז ג', עמ' 20-32.

אמיתי, בין שהוא אך למראית עין: (א) דיכוי הבגידה בעיראק; (ב) כיבוש סוריה; (ג) ההתקפה בלוב; (ד) הניצחונות של "הצבא האדום"; (ה) הצטרפות אמריקה למלחמה הזאת.¹³ חמשת אלה יחד שינו תכלית שינוי את תמונת מצב המלחמה. החלו הרהורי תשובה. כאילו נפקחו עיניים לראות שהניצחון הגרמני איננו גורל. כאילו נפקחו עיניים לראות שהניצחון הגרמני אפשר גם שאיננו גאולה. והחל קירוב לבבות בין השלטון הבריטי ובין התנועה הערבית הלאומית, בין השלטון הבריטי לבין אגפיה הקיצוניים של התנועה הערבית הלאומית. קודם היה מצב, שבו היו הכוחות האלה מפוקפקים במידה כזו בניצחונה של אנגליה עד שחשבו: את אנגליה אנחנו לא נפסיד, אבל כיוון שהכרעת הוודאות היא לצד ניצחון גרמניה, אל נקפח בינתיים את הסיכוי העיקרי שלנו, הקשור בכיבוש המזרח בידי הנאצים. אבל עכשיו כאילו להיפך – הכרעת הוודאות היא לצד ניצחון בעלות-הברית. ועל כן יש אומרים: את גרמניה ממילא לא נפסיד אם היא תבוא, ובינתיים אל נקפח את הסיכויים לכבוש משהו, להתבצר הודות להודקקותה של אנגליה אלינו. בינתיים הבה נפיק את מקסימום התועלת המדינית מהזיקה הזאת – חטוף וכבוש!

העניינים מאוד אינם יציבים. הם נתונים בכור היתוך מתמיד. וכבר עכשיו מסתמן שוב שינוי, מסתמנת תזווה חדשה, חזרה לעמדה הקודמת, כאשר הולכת ומצטרפת מערכת גורמים חדשה. לאחר ההתקפה [הבריטית] בלוב באה הנסיגה, ואין הכרעה בלוב, והדברים כנראה רחוקים מהכרעה בחזית ההיא.¹⁴ לאחר התבוסות העצומות של הצבא הנאצי ברוסיה עוצר העולם כולו את נשימתו מתוך ציפייה למה שיהיה בעתיד ברוסיה, והכל בטוחים שבאביב תבוא ברוסיה התקפה חדשה, נמרצת יותר אולי מכל ההתקפות שהיו עד עכשיו מצד גרמניה – מי יודע אם לא ההתקפה האחרונה.

לאחר כניסת אמריקה למלחמה התחוללו תבוסות לאנגליה ולאמריקה ולכוחות ההולנדים במזרח הרחוק, והתבוסות האלה היקפן הולך ומתרחב. הן כבר הפכו את האוקיינוס ההודי מאגם שקט לים מלחמה,¹⁵ הן מטילות את צילן לפניהן על הודו, על חופה המזרחי של אפריקה, על איים אפריקניים של האוקיינוס ההודי. אבל השינוי החדש הזה טרם נתן אותות מגובשים, ולעת עתה פועלת האינרציה של ההפיכה ברוחות, אשר התחוללה כאילו לפני חודשיים או שלושה, ואנחנו רואים את פירותיה של התמורה הזאת: ממשלת "ואפד", זאת אומרת ממשלה מצרית נציגו-ליסטית; משא-ומתן, או ניסיון של משא-ומתן בין המדינאים הבריטיים ובין

13 מרד רשיד עלי אל-כילאני בעיראק דוכא ביוני 1941; סוריה נכבשה מידי שלטון וישי ביוני 1941; בדצמבר 1941, במתקפתם השנייה בחזית לוב כבשו הבריטים את בנגזי; במתקפת חורף 1941/42 שיחרר הצבא הסובייטי כמה ערים; ארה"ב הצטרפה למלחמה ב-7.12.1941.

14 המיתקפה הבריטית בלוב בנובמבר 1941, שבמהלכה שיחררו את טוברוק הנצורה, נבלמה בהתקפת-נגד גרמנית בדצמבר 1941 והחזית התייצבה בקו גולה-דיר חכים עד אביב 1942.

15 בדצמבר 1941 כבשו היפנים את הונג-קונג ובפברואר 1942 את סינגפור.

"הגוש הלאומי" בסוריה; ביצור מעמדו של נורי אל-סעיד בעיראק, וכאן נחתמים שטרות, כאן נוצרות ההתחייבויות החדשות, כאן, כאילו, הצד שכנגד משלם איזה מחיר אשר מחייב את הצד הבריטי לתשלום פרס בעדו. והתרחבות אזור הסכנה מרחיבה את הזדקקות העולם הבריטי לבריתו ולנאמנותו של העולם הערבי. הופך לגורם יותר חשוב, האימאם של תימן הופך לגורם יותר חשוב, יש צורך בהקשבה יותר גדולה למה שמתרחש בארצות מזרח-אפריקה. ההתירה המתמדת הזאת לרכישת ליבה של ערב סתמה, לעת עתה, את הגולל על חלום הצבא הערבי.

אבל אנו נמצאים בשלב חדש של מלחמה בסביבות הארץ. עצם אותה התפתחות חמורה, שניסיתי לתאר, פותחת פתח גם לאפשרויות אחרות. התקפת אביב [גרמנית] – מי ינבא באיזה כיוון תפרוץ, לאיזה מרחקים תגיע? מתחדש עלינו המצב שהיינו בו באביב אשתקד. הולכת ומקיפה אותנו קעת בסביבתנו חרדה רבה למה שעלול להתחולל פה. יכול לפרוץ ולעבור עלינו גלגל סופה, שישמיד ויטאטא אותנו. עלינו להביט בעין פקוחה על הרקע החדש הנגול לפנינו. צריך שיהא ברור לנו מה יהיה. מה, על כל פנים, יכול להיות כאן אם תדביק אותנו פה הרעה. צריך שיהיה ברור הדבר – יש להניח כי ברור הדבר גם לשלטון הבריטי.

היינו עדים איך בכל מקום ומקום, עד הרגע האחרון, כל זמן שחרב חדה אינה מונחת על הצוואר, או יותר נכון גם כשהיא מונחת, אבל לפני שהיא מתחילה לחתוך בבשר, אנשים אינם מתייאשים וממשיכים בשיגרה. כלום לא ראינו זאת בחיינו אנו? כלום לא היינו עדים לכך לאחר פרעות ברומניה, שיהודים קיבלו סרטיפיקטים וויות לעלות לא"י והם דחו את נסיעתם קימעה – לראות איך יפול דבר? אותם יהודים, אשר עכשיו סרטיפיקטים בידם, אינם יכולים לעלות גם כשהשלטון הבריטי מרשה את עלייתם אם כי הם מארץ אויב, מפני שהים סגור. כך הדבר, כנראה, בעולם כולו. זה טבוע בטבע האנושי. ועד הרגע האחרון ינסו להתרצות אל העולם אשר מסביב ולהתפייס עימו ולקנות את ליבו ואת נאמנותו.

ואנו יודעים היטב מה יהיה בפרוץ השואה [במזה"ת], מה יהיה לאחר הברית עם הכוחות [הערבים] הנאציאליסטיים, לאחר חתימת שטרות שונים, לאחר כל התשלומים, הפרעונות והפרסים ששולמו; מה יהיה עם כל זה אם תגיע ההתקפה הגרמנית לסביבות הארץ, לסביבת ארצות ערב, לגבולות סוריה, לגבולות עיראק, לגבולות ארץ-ישראל, כיצב גלגל הסופה ילך לפני הצבא הכובש. וגם כיצד, במחוי יד אחד, העולם שמסביבנו יקום על רגליו כמחנה אויב וצורך לנו ולהם.

זה יוצר גם זיקה [בריטית] הפוכה. זה מגביר את הזיקה אלינו. הזיקה הזאת כבולה. היא נתונה בסד מדיני. אבל היא קיימת, היא קיימת במטרה והיא קיימת למעשה. ואנחנו עדים כל הזמן לתהליך הכפול הזה, להתרצות [הבריטית] בין הזיקה המדינית לעולם שמסביבנו ובין הזיקה המעשית, הזיקה לחיים ולמוות, אלינו.

אין כאן שאלה של כיבוש אהדתו של העם היהודי. העם היהודי אשר ברוסיה הוא כחומר ביד היוצר בידי המשטר הסובייטי; העם היהודי באירופה נתון בצינוק או בקבר; העם היהודי שבאמריקה אינו מעז תמיד להרים קולו כעם יהודי לגבי המדיניות האמריקנית. הזיקה אלינו כאן היא זיקה אל כוח קיים, לא אל כוח של עתיד. היא זיקה אל העובדה, אל העובדה הקטנה אומנם, אבל היחידה, של כוח ממשי ומגובש שעלה בידינו ליצור כאן בתקופה שבין שתי המלחמות. זוהי זיקה לאנשים, לאנשים נאמנים, לאנשים בעלי יכולת. נאמנותם של אנשים אלה היא לא מפני גובהם המוסרי, אלא מפני שאין להם ברירה. אין זה מקור של חולשה לנו, זהו מקור של כוח לנו. הזיקה לנו היא לא מפני שאנו רצויים, אלא מפני שאי-אפשר בלעדינו, כי אנו [הנאמנים] היחידים. והזיקה הזאת היא על פני כל השטח, והשלטון הבריטי – בפעם הראשונה מאז כיבוש הארץ בידי הווא, מחתימת המנדט – החל להשקיע כספים, וכספים לא קטנים, במשק החקלאי שלנו.¹⁶

כל דרישותינו לעזרה ממשית, להקצבת קרקעות מדינה להתיישבות, לשחרור משקים צעירים שלנו ממיסים, עלו [בעבר] בתוהו או כמעט שעלו בתוהו. אבל הפעם, בימי המלחמה הזאת, הולך השלטון ומשקיע מאות אלפי פונטים בפיתוח המשק החקלאי שלנו. אפשר לומר כי השלטון הבריטי, השלטון המלחמתי, מקיים כיום את התעשייה שלנו. לא כולה – בחלקה הגדול היא עדיין בנויה על השוק הפנימי שלנו, שנתבצר גם הוא הודות למאמץ המלחמתי – אבל אם בשנה שחלפה עלו ההזמנות של הצבא מהתעשייה היהודית בארץ לארבעה מיליון פונט, הרי השנה הן תעלינה לפחות לחמישה מיליון פונט. והממשלה בפעם הראשונה דואגת דאגה חיובית וקונסטרוקטיבית, אם כי לא תמיד לפי אותם הממדים הרצויים לחלק זה או אחר של היישוב שלנו, להסדרת יחסי עבודה ולקביעת מינימום תרבותי של תנאי עבודה.¹⁷

בעצם היום הזה נסתים משא-ומתן בין הממשלה לבין התאחדות בעלי תעשייה מזה, והסתדרות העובדים הכללית מזה – בשיתוף הסוכנות היהודית – על ההסדר הקבוע להתאמת השכר לעליית יוקר החיים בארץ. בלי ספק, אין הסדר זה מספק חלק זה או אחר של המחנה. אפשר כי במקרה זה איננו מספק את שני המעמדות, גם את מעמד נותני העבודה וגם את מעמד הפועלים, ששניהם נקטו באותו כיוון עמדה יותר מתקדמת מאשר הממשלה. בכל אופן, זה צעד קדימה להסדרת העניינים ולהבטחת מינימום של קיום לעובד. כל זה – בתוקף המלחמה. הזיקה השלישית היא הזיקה [של הממשלה] לאנשי צבא. אותנו מגייסים ואת

16 במגמה לשלב את המשק הא"י במאמץ המלחמה, הוקמה בפברואר 1941 "המועצה לאספקה מלחמתית". על חלקו של היישוב במאמץ המלחמה ר' פרוטוקול הקונגרס הציוני ה"ב"; דברי א' קפלן בהנה"ס 1.3.1942, 15.3.1942; גרוס; הורוביץ.

17 ב-1.1.1942 נחתם "חוק השביתות וההשבתות" (ר' מסמך 4).

הערבים מגייסים. [אבל] גיוסנו הוא לשם שירות וללא רושם, גיוס הערבים מטרות מדיניות. זה קובע לנו גורל מר. אבל אנחנו כעם יהודי, כיישוב יהודי, כחלוץ העם, כיודעים את הדרך הקשה של יצירת יש מאין, של עיצוב כוח ממקורות של חולשה ורפיון, צריכים להעריך גם את האפשרות הזאת. זוהי ההזדמנות שניתנה לנו לבנות כאן כוח, להבליט את ישותנו, להוכיח את תועלתנו, לחייב אחרים למשהו, להפגין את ישותנו לא רק לגבי אנגליה, לגבי העולם הדמוקרטי, לגבי האויב, אלא גם לגבי העולם הסובב אותנו.

והשאלה היא באיזה מידה אנחנו מנצלים את האפשרויות האלה, וכאן עלינו להבחין הבחנה ברורה מאוד בין שטחי הוויקה השונים אלינו. אם זקוקים לנו בחקלאות, אם זקוקים לנו בתעשייה, הרי כאן הצורך בפרנסה, יצר הרווח, וגם היצר היישובי הפועם בפלל שלנו ובכל פרט ופרט, עולים בד-בבד עם המאמץ המלחמתי. הם רתומים למאמץ המלחמתי. בוודאי תבוא ברכה מההשקעות הממשלתיות בחקלאות, ומהתנאים שהמלחמה יצרה, בשביל השוק החקלאי הפנימי ובשביל הייצור החקלאי הפנימי; בוודאי תבוא ברכה רבה ליישוב מהאפשרויות שניתנו לתעשייה שלנו עקב התנאים המיוחדים של המלחמה. אבל אל נטעה בהערכת הדברים. אין זה דבר של מאמץ מיוחד, שהמלחמה הזאת מחייבת כמלחמת העם היהודי. אין לזה שום שייכות אל המלחמה המדינית שלנו על עתיד העם היהודי כאן. המלחמה המדינית המכוונת שלנו אין לה שום שייכות עם מלחמתנו בהיטלר, עם המאמץ המלחמתי המתבטא בהנאת החקלאות והתעשייה מהקוניקטורה המלחמתית. גם לו היתה בארץ מלחמה אחרת, ולא מלחמה נגד היטלר, היה המאמץ החקלאי והתעשייתי שלנו פועל באותו אופן. גם אילמלא עמדו שאלה של מלחמה בצורך של עם ישראל, ושאלת עתידו של היישוב ושל העם היהודי אחרי המלחמה הזאת, על הקלף, היינו מצווים לעשות הכל, ובוודאי היינו עושים הכל, כדי להסתייע במאמץ המלחמה בארץ ובסביבותיה לביצור המשק שלנו, לבניין היישוב ולהרחבתו.

המאמץ היחידי הראוי לשם מאמץ לאומי מלחמתי שלנו, המאמץ היחידי המכוון בעצם מהותו להשיב מלחמה שערה נגד היטלר, המכוון בעצם מהותו ליצור לנו בסיס מדיני חדש, לסייע ביצירת בסיס חדש – זהו הגיוס שלנו [לצבא הבריטי]. ולגבי מאמץ זה לא הצורך בפרנסה, לא יצר הרווח, אף לא המסורת של בניין ושל הרחבה – כל אלה אינם רתומים ואינם מסייעים. אדרבה, הם יוצרים מכשולים שיש להתגבר עליהם. חייל מתגייס עוזב עבודה מכניסה, עבודה מועילה הנחוצה למאמץ המלחמתי המשקי של הארץ. חייל מתגייס מפקיר לעיתים קרובות מאוד משפחה לחיי מחסור. לפעמים הוא מפקיר משפחה לחיי רעב למחצה. חייל המתגייס מפנה עמדה ביישוב, מקטין משק, מחליש ביטחון, אולי, באיזו פינה בארץ. זוהי שחייה נגד הזרם היישובי – אבל זוהי שחייה עם הזרם ההיסטורי של גאולת העם העברי במלחמה הזאת.

אנחנו איננו יודעים אם הגיוס הזה יושיענו תשועה מדינית. מאוד מאוד ייתכן, שלא הוא יושיענו. על כל פנים, לא הוא בלבד יושיענו. אנחנו יודעים, לעומת זאת, כיצד היעדרו, חולשתו, אי-כיבודו, יתנקמו בנו. נקשיב לתעמולת הגיוס המתנהלת כיום בקרב היישוב הערבי, המתנהלת לא רק באספות כמו שהיא מתנהלת אצלנו, אלא מתנהלת בעיתונות ברשות השלטונות, זאת אומרת בעזרת השלטונות, זאת אומרת ברצון השלטונות. באיזה נימוקים מסתייעת התעמולה הזאת? היא אומרת: מי שמתגייס לעזרת אנגליה מחייב את אנגליה להכרת טובה. היא אומרת: מי שמתגייס לצבא יגן על המולדת בפני כל צורר שיהיה. היא אומרת: מי שמקים פלוגות צבא, מבטיח לעצמו את השלטון על הארץ. אם כך מדברים, ואם כך מרשה הממשלה לפרסם, מותר לנו להסיק מזה מסקנות מקבילות גם אם ננכה מזה מתוך זהירות אחוז ידוע, ואפילו אחוז גדול.

אבל הגיוס שבבילינו איננו רק עניין של רווח מדיני או של מניעת הפסד מדיני. ישנה שאלה הקיימת ועומדת מעל לכל חשבונות של בניין עמנו כאן, בארץ הזאת. ישנה שאלה אם אנחנו, כלפי עצמנו, בהסתכלנו בתוך חיינו פנימה, נראה את עצמנו כעם או לא, אם תהיה לנו ההכרה כי בשעת משבר איומה כזאת התנהגנו כעם.

אנחנו התנהגנו כעם בשנות מאורעות הדמים [1936–1938]. אז, להתנהג כעם, היה פירושו ליצור טבעת ברזל ואש של הגנה סביב גופו של היישוב. הטבעת הזאת נוצרה. אז, להתנהג כעם, היה פירושו לקום בכוח על-ידי משמעת לאומית גדולה, מתוך התעוררות ציבורית גדולה, נגד גילויים של שחיתות צבאית בתוכנו, שפשו בנו בזמן ההוא.¹⁸ ואנחנו עמדנו במבחנים האלה אם במעט או בהרבה – על כל פנים, עשינו מאמצים גדולים לעמוד בהם. גם עכשיו קיימת שאלת הסכנה ליישוב. שאלת הסכנה הפשוטה קיימת בייחוד נוכח אפשרויות של ועזועים חזקים בחזית המלחמה. אבל לא היא בלבד קיימת, ולא רק על-ידי עמידתנו בחזית זאת בלבד נצא ידי חובת המבחן הגדול והחדש שלנו – מבחננו כעם. היישוב כולו חייב לשאול את עצמו אם הוא עומד במבחן זה.

דרכנו בגיוס [לצבא הבריטי], דרכנו אל הגיוס, דרכנו לאחר הגיוס, דרכו של המגויס, קשה. מישאלת ליבנו לא ניתנה לנו. הברירה שלפנינו ברירה חמורה מאוד: האם אנחנו נילחם כעם באותם התנאים שנגזרו על העם היהודי בתקופה הזאת או, מפני שלא הגענו לשיעור קומת עם בעיני האחרים, נשלול בעצמנו, כמו ידינו, את הכרתנו כעם בעינינו-אנו? אחד-עשר אלף איש, שמונה-עשרה אלף איש ואישה,

18 מדובר במדיניות ההנהלה הציונית, שבשנות המאורעות שללה עקרונות מעשי נקם עיוור בערבים שאינם מעורבים בתקיפת יהודים והורתה לארגון ה"הגנה" לפגוע אך ורק במבצעי פיגועים. התנועה הרוויזיוניסטית ו"אצ"ל" שללו מדיניות ריסון זו, שננטקה מתוך שיקולים תועלתיים ומוסריים כאחד, וקראו ל"שבירת ההבלגה" (ר' יו"מ א' עמ' 296; יו"מ ב' 244; דברי מ"ש בקונגרס כ"א, פרוטוקול הקונגרס עמ' 171).

עמדו במבחן הזה. הם לא כולם אתנו. אלף וארבע מאות נמצאים בשבי. הרבה הרבה עשרות מהם אינם בחיים. אבל מידת היותנו עם מבחינת החזית הזאת נמדדת על-ידי המספר הזה של שנים-עשר אלף. ויש לנו אחריות כלפי שנים-עשר אלף אלה. מה דרוש לכל אחד מהם? דרושים שלושה דברים: הדבר הראשון הדרוש הוא סיפוק יהודי בשירות צבאי - לא סיפוק של חייל סתם, אלא סיפוק של חייל יהודי. הדבר השני הדרוש הוא הרגשה שהמשפחה בעורף אינה מופקרת. הדבר השלישי הדרוש לו זהו עצם המשך הגיוס, הרגשה שהוא אינו אחד ממעטים, אלא אחד מרבים, ממספר ההולך ורב בלי הרף.

הדבר הראשון חלקו בידי החייל עצמו וחלקו בידי המוסד היהודי המנצח על הגיוס, במידה שניתן בכלל ליהודים להשיג את סיפוק הצורך הזה. שני הדברים האחרונים הם בידי היישוב. הם אינם בידי החייל, ואולי רק במידה מעטה מאוד הם בידי המוסד המרכזי. לגבי הדבר הראשון אנחנו יכולים לציין - בתוך אותה מסגרת ההגבלות הקשות שאנחנו פועלים בהן - התקדמות בלתי פוסקת אם כי היא מלווה תנודות, עליות, ירידות, קשיים וגם קורבנות. עלה בידנו לקבוע כנוהג של קבע דבר הקמת יחידות יהודיות, גופים מגובשים של אנשי-צבא יהודים. גם כאן תמיד אורבות סכנות, סכנות של פיזור, של ריסוק, של פלילה. יש תמיד צורך לעמוד במערכה, גם לחיילים וגם לנו, אבל יש שכר לעמידה במערכה הזאת. הולכת ומתעצבת דמות של יחידה יהודית צבאית. הפיקוד הולך והופך יותר ויותר יהודי. הקצינים רוכשים ניסיון, ידיעה ועולים בדרגה. הלשון העברית נקבעת כלשון החיים של הפלוגות האלה, לפעמים כלשון החיים הרישמית שלהן גם אם איננה לשון הפיקוד. ישנה עלייה גם בתפקידים. ומזמן לזמן אנו נקראים למלא תפקידים מיוחדים, שמייחסים אותם אך ורק לפלוגות היהודיות או לחיילים יהודים. גם האימון מתחיל לעבור יותר ויותר לידיים היהודיות. יש כאן נפתולים קשים, אבל שכרם מובטח.

בנוגע לדאגה למשפחה, יש לציין בקורת רוח התעוררות ידועה ביישוב, במוסדות היישוב, לשאלה הזאת. הוועד הלאומי עשה הרבה כדי להציג את השאלה הזאת במקום הראוי לה בסדר יומו של היישוב. בעצם הימים האלה נתקבלה הודעה על הגדלה ידועה של התוספת המשפחתית, אבל הגדלה זו בשום אופן אינה פותרת את השאלה. היא מגדילה את התוספת למשפחה ב-30-40 אחוז, בשעה שיוקר החיים עלה יותר מכפליים מזה, בשעה שמלכתחילה היתה התוספת המשפחתית בלתי-מספיקה למינימום של חיים. וגם עכשיו היא חלה רק על נשים וילדים, היא אינה פותרת את שאלת ההורים ויתר הקרובים. מִשְׁכַּל הוועד הלאומי את הדאגה למשפחת החייל בדאגות "מס חירום", הגדיל את הכנסות מס זה והגדיל את התוספת למשפחה. הסוכנות היהודית ו"הדסה" באמריקה משתתפות במעמסה זו במלוא

יכולתן. הוקם מוסד מיוחד לדאגה למשפחת החייל, שניתנה לו אפשרות לפעול בהיקף יותר רחב מאשר קודם. אבל כל הניסיונות האלה אינם מספיקים. אנחנו עדים לניסיון רחב, שיש בו ברכה רבה, להרחיב את הפעולה הזאת ולעשות אותה פעולה ראויה לשמה. על פי יוזמה מרכזית מתנהל עכשיו משא-ומתן עם בעלי התעשייה ועם עובדי התעשייה בדבר מגבית קבועה מיוחדת בתעשייה לטובת החייל ומשפחתו. התוכנית היא תרומת ארבעה ימי עבודה במשך זמן מסויים, שנה או פחות, על-ידי הפועל בנוסף לעבודתו הרגילה, ותשלום מקביל לכך על-ידי גותן העבודה. התוכנית הזאת מכוונת להטלת מעמסה קבועה ושיטתית על היישוב לטובת משפחת החייל. היא מכוונת לגיוס כל אלה שאינם מגויסים במדים, לגיוס לעזרה לחייל ולמשפחתו. ואם הדבר יסתדר כך בתעשייה, ניגש לפעולה בחלקים אחרים של המשק שלנו.

הדבר השלישי הוא עצם המשך הגיוס. כאן רבות מאוד ההסברות מדוע אי-אפשר ומדוע לא צריך להתגייס. אבל רבות מן ההסברות האלה חשודות על כנות, באשר הן מסתייעות בדברים שונים המתחדשים בעולמנו, בשעה שלפני שהדברים האלה נתחדשו הן גם כן היו קיימות. אחד התירוצים החדשים הוא העניין של "סטרומה". כת מלכלכי הקירות ביישוב [אצ"ל ולח"י] קוראת לא להתגייס אחרי האסון של "סטרומה". מה פירוש הקריאה הזאת? מה פירוש הקריאה הזאת לגבי אלה שהתגייסו? אם הקריאה הזאת מסקנית, היא צריכה להיות כלפי אלה שהתגייסו: לצאת מהצבא. לצאת לאן? להצטרף אל מי? להצטרף אל מלכלכי הקירות? גיוס במלחמה זו זהו עניין של הלכה אחת ולתמיד, של החלטה שאינה נתונה לתזוזות. אי-גיוס אחרי "סטרומה" פירושו נסיגה מן המערכה, פירושו בריחה מן המערכה. "סטרומה" וגיוס הם שני חלקים של חזית אחת. "סטרומה" היא תוצאה של רפיון יהודי, של אי-הכרה בעם היהודי. גיוס הוא נשק לחישול כוח לעם היהודי, להשגת הכרה לעם היהודי. אי-גיוס אחרי טביעת "סטרומה" הוא חילול שמם של קדושי "סטרומה".

אבל כנות התירוצים הזה חשודה מאוד, באשר לפני היות "סטרומה" היו תירוצים וטענות מדוע לא צריך ומדוע אי-אפשר להתגייס. בעצם הימים האלה, כאשר הארץ עומדת מי יודע על סף איזו שואה,¹⁹ יש מסגרת ריקה בארץ של פלוגות רגלים המיועדות להגנה, יש מסגרת ריקה של תגבורת לפלוגות של תותחנים יהודים המיועדות להגנת הארץ.²⁰ בעצם הימים האלה נוסף ענף חדש לגיוס, ענף הנשים. כל הטענות והספקות והמשפטים הקדומים, ודעות-ההבל שעוד מהלכות בציבורנו כמו שאנחנו – ואולי מהלכות בציבורים אחרים – לגבי האישה, מקומה וערכה בחברה,

19 נוכח החשש מהתחדשות מיתקפה גרמנית במדבר המערבי.

20 כלומר, חסרים מתנדבים להשלמת יחידות שכבר הוחל בהקמתן.

נצטרפו להבאיש את המפעל של גיוס האישה. יש לחזק ידי כל אישה המתגברת על כל אלה ויוצאת להתגייס, וידי כל אירגון נשים שיש בו הכוח להתגבר על כל התצבורת הזאת של טענות שווא, של מורך-לב, של פחד קטן. השדה הזה, שדה גיוס האישה, הוא לפחות שדה שאין לנו התחרות בו [מצד ערביי הארץ], הוא שדה שכולו יהודי, שכולו מאמץ מלחמה יהודי, ויש לבטוח באישה שתדע לכבוש כאן עמדה של כבוד לעצמה וליישוב.

אנחנו עומדים לפני הרחבת צו גיוס.²¹ הוחלט אצלנו להחיל את הצו גם על נשואים שאין להם ילדים. אם יצליח מפעל הרחבת העזרה למשפחות, אפשר שהצלחה כזו תגרור אחריה הרחבה נוספת של הצו. אנחנו בודקים מחדש את מנגנון נתינת תעודות השחרור. עשינו צעדים מחדש כלפי הצבא, שלא יעסיק בעבודותיו האזרחיות חייבי גיוס. אנחנו עושים פעולה חדשה לגבי ארגוני עובדים ונותני עבודה, לתת לנו יד בעניין הזה. גיוס הוא הדבר העומד בראש. אבל גיוס לצבא איננו הגיוס היחיד. יש לנו עוד חזיתות. לא יחול שום שינוי בחזית הביטחון הפנימית שלנו. חזית הביטחון הפנימית שלנו עלולה להיחפך בין-רגע לחזית ביטחון חיצונית. היא כבר הפכה בעצם ימי המלחמה הזאת, במקומות מסויימים, לחזית ביטחון חיצונית.²² אבל ברגע שהיא תיחפך [כולה] לחזית ביטחון חיצונית, בעיית הביטחון הפנימי תחמיר לאין שיעור.

עלה בידנו, בקיץ האחרון, להשיג הגדלה ניכרת – יותר מהכפלה – של התקן הפעיל של חיל הנוטרים שלנו.²³ ואינני יודע עד כמה ידוע הדבר, שלשם השגת ההגדלה הזאת מוכרחים היינו לעורר חרדה לא רק בלונדון אלא גם באמריקה. כאשר קיבלנו את הודעת הממשלה על ההחלטה הזאת, הודיעו לנו: מותר לכם לפרסם את הדבר בעיתונות היהודית בארץ ובארצות-הברית של אמריקה. ההחלטה הזאת יצרה בפעם הראשונה רוב עברי במשטרה הארץ-ישראלית. כוחות המשטרה בארץ, אם נחשב את כל האגפים והסניפים שלהם כיום – מורכבים מ-6,200 יהודים, 3,000 אנגלים בערך ו-2,600 ערבים. הרי שבמשטרה הארץ-ישראלית, במידה שהיא מבני הארץ, אנחנו רוב מכריע, אבל אנחנו רוב גם במשטרה בכלל. הרוב הגדול של בני היישוב האלה, העומדים יומם ולילה עם רובה על המשמר, מקבלים מהשלטון

21 צו הגיוס החדש מטעם המוסדות הלאומיים פורסם ב-29.3.1942 בכל עיתוני הארץ.

22 כישלון הצבא האיתלקי בצפון אפריקה ובאלבניה בחורף 1940-1941 הביא לחזיתות אלה את הצבא הגרמני; התעורר חשש לתנועת מלקחיים גרמנית להשתלטות על המזרח התיכון ע"י פלישה גרמנית לטורקיה ומתקפה לעבר מצרים. על רקע זה התחולל המרד הפרו-נאצי של ראשיד עלי אל-כילאני בעיראק באפריל 1941.

23 ר' מכתב מ"ש לח"ו 17.5.1941; מכתב מ"ש להנה"ס בלונדון 6.6.1941 (אצ"מ 25/1516); יומ"מ ה' עמ' 210, 214; דוח אריה לבבי על התפתחות חיל הנוטרים, פברואר ומרס 1942 (אצ"מ 25/4823); סת"ה א' עמ' 336-356.

משכורת של 7 לירות לחודש – לרבות כל בעלי המשפחה שלהם. המשכורת של 7 לירות כוללת תוספת יוקר של לירה אחת, ואילו המשכורת היא רק 6 לירות. וכולנו יודעים באיזה ניסיון חמור ובאיזה סבל קשה הדבר מעמיד את השוטר והנוטר שלנו. אבל עוד יותר מזה: בעצם התקופה הזאת בחיינו הפכה המשטרה העברית הרגילה שלנו – זו שמרוב הוותק שלה, ומרוב הפרוזאיות שבחייה, נעשתה דעתנו עליה כאילו גסה בה, וחדלנו להרגיש את כל ערכה החיובי בשבילנו – מטרה לחיצי מרצחים מבית. טובי חלוצי המשטרה שלנו, אנשים אשר את כל שנות נעוריהם, את מיטב חייהם, הקדישו לשירות הלאומי הארצי בחירוף נפש ובמסירות נפש, נפלו חלל בחזית הפנימית הזאת.²⁴ והדבר עורר מחדש את שאלת מעמדו, שאלת עתידו, את שאלת כבודו הציבורי, את שאלת עתיד משפחתו של השוטר שלנו. ושני הדברים האלה – חוסר כל אפשרות להחזיק מעמד בתנאי המשכורת הרשמית, והסכנה שהגיחה פתאום ממארב-מבית נגד השוטר והקצין היהודי – שומר הביטחון שלנו – שני הדברים האלה הצטרפו יחד והם מחייבים את היישוב להתעוררות ולמילוי חובה כלפי בניו ואחיו אלה. קמה יוזמה חופשית של חוגים שונים ליצור קרן לביטוח שוטרים. יש לרכז את הדבר ולאמץ אותו. יש צורך במאמצים ציבוריים לארגון הצרכנות והאספקה הזולה לשוטרים ולנוטרים. יש לכלול משפחות של נוטרים באותה מסגרת של ההקלות הניתנות למשפחות חיילים לגבי שכר לימוד, לגבי עזרה רפואית, לגבי צורות שונות של עזרה סוציאלית וציבורית.

בוז לא מתמצה צורך הפעולה הציבורית בתחום הביטחון. הגדלת חיל הנוטרים – משטרת היישובים היהודים – עד 2,600, עד 2,700 העומדים על משמרתם בקביעות, מה שעולה לממשלת ארץ-ישראל במשכורת בלבד כרבע מיליון לירה לשנה, הוספת מסגרת של הרבה אלפים של אנשי רזרבה, פותחת פתח רב לאימון מתמיד ושיטתי בקרבות, באופן יעיל, בהשגחה מומחית, בשביל אלפים על גבי אלפים של אנשינו בעיר ובכפר. אבל ניצול האפשרות הזאת, מיצוי המסגרת הזאת, מחייבים אמצעי כסף לא קטנים, ואנחנו נחטא לנפשנו אם בגלל קושי כספי לא נשתמש באפשרויות היקרות האלה, שלא תמיד היו נתונות לנו.²⁵

אנחנו גם חייבים לדאוג לביצורנו, לצידוד מספיק לצורכי הביטחון שלנו. עלה בידינו להתקדם בכיוון של איחוד כוחות יישוביים בחזית הביטחון הפנימית, פרשה שלא מעט רעל הכניסה לתוך חיינו בתקופה האחרונה.²⁶ אנחנו עומדים עכשיו לפני

24 ב-20.1.1942 נהרגו הקצינים שלמה שיף, נחום גולדמן והבריטי ג' טורטון ממוקש שהטמינו אנשי לח"י (ר' מסמך 12). לפני כן, במהלך שוד בבנק הפועלים, שביצעו אנשי לח"י ב-9.1.1942, ירו השוטרים שרדפו אחריהם והרגו שני עוברי אורח.

25 "משטרת היישובים העבריים" שימשה למעשה זרוע חוקית של ארגון ה"הגנה". בנשק של גוף זה, שסיפקה הממשלה לכל היישובים העבריים, התאמנו כל חברי ה"הגנה".

הצורך להרים מחדש את סיסמת "כופר היישוב"²⁷ בחיננו, להגביר את הכנסותיו ולרכו סביבו את הכרתו ואחדותו של היישוב.

כל הדאגות האלה, שהן דאגות היום ומחר, והן מכוונות גם לעתידות יותר רחוקים, אינן יכולות להשביט מליבנו אף לרגע את הדאגה הישירה לעתיד המדינה שלנו. יש מערכה מדינית ישירה שעלינו לעמוד בה. ישנה ההתכוננות להכרעה הגדולה, שמוכרחה לנפול במדיניות הבינלאומית לגבי עתיד ארץ-ישראל, לגבי עתיד העם היהודי. המאמצים שלנו מכוונים, קודם כל, למניעת התחייבויות חדשות לגבי הצד שכנגד [הערבים] על חשבוננו. נדמה לי שעלה בידינו, בדרך כלל, לעמוד בדבר הזה. לא השלינו את עצמנו שנוכל במאמצים מדיניים, בעצם ימי המלחמה הזאת, נוכח כל הסכך הנוסף שהיא יוצרת, לשנות שינוי רשמי את "הספר הלבן". נדמה לנו, שעלה בידינו לערער במידה לא מעטה, ובחוגים ידועים להרוס כליל, את האמונה בנצחיות "הספר הלבן", את ההנחה ש"הספר הלבן" הוא האות האחרונה, הפסק האחרון של המדיניות הבריטית. על כל צעד ושעל אנחנו נתקלים במדינאים אנגלים – גם בחוגי הפקידות, גם בתוך העולם הערבי – אשר מבינים כי "הספר הלבן" עתיד להתרוקן מתוכנו ולעמוד ככלי ריק למחרת המלחמה הזאת.

אבל אין המצב כזה, שאנו יכולים לרפא את השבר הזה על נקלה ולהתפרק מנשקנו. אנחנו עומדים בפני לחץ ערבי מחמיר וחריף להשלים ולהגשים את "הספר הלבן". אנחנו עומדים בפני התחרות של מאמצים על כיבוש הכרת העולם בצידקת תביעתו של כל צד לגבי ההחלטה שתבוא עם בוא הניצחון והשלום. ההתחרות הזאת שיטחה איננו רק אנגליה. שיטחה מתחיל להיות גם אמריקה. עם כניסת אמריקה למלחמה הזאת יש לציין כניסה יותר פעילה שלה גם למדיניות של פינת העולם הסובבת אותנו.

ואנו מצווים על קשר ישיר, נמרץ, תכוף עד כמה שרק אפשר, עם העולם הערבי. אנו חייבים לדעת מה מתחולל בתוכו, אנו חייבים לדאוג לכך שהוא ידע אותנו, שידע את כוחנו, את תוקף החלטתנו. אנו מצווים לעשות הכל, על-ידי פגישה בלתי-אמצעית, כדי לערער בתוכו את הביטחון המופרז – שיש עדיין לרבים בתוכו –

27 הקמת "ועדת הביטחון היישובית" הסדירה את היחסים בין גושי השמאל והימין השותפים ב"הגנה". הוועדה הוקמה לאחר דיונים רבים ב-19.6.1941 בתוקף הסכם שנחתם בין נציגי ארגון "ההגנה", ההסתדרות הכללית והחוגים האזרחיים והיתה הגוף המפקח העליון על "ההגנה". מספר חבריה היה 18: 9 נציגי הסוכנות ו-9 נציגי הוועד הלאומי, שנבחרו כולם על-פי מפתח מפלגתי מוסכם. מ"ש, יו"ר הוועדה, דיווח על תפקידיה במרכז מפא"י ב-9.7.1941. (ר' יומ"מ ה', עמ' 215 ואילך) ובישיבת הוועה"פ הציוני ב-23.8.1941 (אצ"מ 25/1769), ועמד על חשיבות הקמתה כביטוי לאחדות היישוב, ועל הקשיים בקיום אחדות זו. הוא הדגיש כי ההסכם מקבע את מרות המוסדות הלאומיים ואת זכות ההכרעה הסופית של הנה"ס במוסדות הביטחון. ר' על הוועדה גם סת"ה ג-1 עמ' 215-225.

באפשרות להכריע אותנו. ואנו מצווים על מאמצים לחזק בקרב אישים בעולם הזה, וישנם כאלה, את האמונה בכוחנו, ולחזק גם את חיפוי האפשרות להתפשר איתם. אבל אל נשלה את נפשנו בשווא. נהיה מציאותיים כשאנו עושים את חשבוננו הלאומי המדיני, ונדע בדיוק היכן נקודת ההכרעה. נקודת ההכרעה כיום אינה במגע הישיר בינינו ובין העולם הערבי. גם העולם הערבי משוכנע בזאת. כמונו כעולם הערבי יודע, שאת הניצחון במלחמה הזאת ינחלו כוחות גדולים, שהם אשר יהיו אחראים אחריות רבה, אם כי בשום פנים ואופן לא יהיו האחראים היחידים, לסידור ענייני העולם בתום המלחמה. אנחנו רואים בחזון את אפשרות ההכרעה בפגישה ישירה בינינו ובין העולם הערבי, ואנחנו מתפללים לכך שההכרעה הזאת תהיה הכרעה של שלום, הכרעה של כבוד הדדי והכרעה של סיפוק משותף והדדי של תביעותינו הלאומיות החיוניות – התביעות הלאומיות החיוניות של שני הצדדים – אבל בשום פנים לא בניין החזק על חשבון החלש. הסיכוי הזה עדיין מאיתנו והלאה.

כשם ש"הספר הלבן" נתן לערבים הרבה יותר, פי-כמה יותר משהערבים יכלו לקוות להשיג על-ידי פשרה אתנו, כך התקווה שיש לנו, למרות הכל, להגיע בעזרת העולם הדמוקרטי, בעזרת אנגליה ואמריקה, לאפשרות אחרת, לעתיד אחר בארץ הזאת – התקווה הזאת היא לאין שיעור כיום יותר מבוססת משיש לנו תקווה להגיע למשהו על-ידי משא-ומתן ישיר בלבד עם העולם הערבי. אסור לנו גם לשחרר את העולם כולו – בראש ובראשונה את העולם הדמוקרטי – מאחריות לעתיד העם היהודי ולמעמדה של ארץ ישראל על-ידי הטלת כל יהבנו על משא-ומתן עם ערבים ועל-ידי הכרזה שכל הדין שלנו, כל הריב שלנו, כל בעיית השלום, יבוא על פתרונו רק במשא-ומתן ישיר בינינו ובינם. קשר עם ערבים – ודאי. חתירה, חיפויים – ודאי. אבל נדע בדיוק היכן ההכרעה.

לגבי העולם הגדול קיימים שלושה גורמים שאינם קיימים, על כל פנים אינם פועלים, לגבי העולם הערבי. ולא רק שאינם פועלים, אלא מצד העם הערבי קיימים גורמים אחרים, הפוכים, שליליים. קודם כל, קיים לגבי העולם הגורם הראשון של המצפון הבינלאומי כלפי העם היהודי, אשר לעולם הערבי יש אך החלק הקטן, אם יש לו ככלל איזה חלק שהוא כיום, במצפון הזה. קיימת, שנית, בעיית המוני יהודים עקורים משורש, נישאים ברוח באירופה כתום המלחמה הזאת. קיימת כל הבעיה של חלקת ההיסטורי ממצבו של העם היהודי כעם מחוסר בית, כעם מחוסר שורש בארצות האלה. וקיים, שלישית, גורם הניצחון והאחריות שהניצחון מטיל לסידור ענייני העולם לאחר המלחמה. המעמד הזה של מנצח, שהוא ולא אחר איפשר לעם הערבי את עצמאותו בתוצאות המלחמה הקודמת, אשר הוא ולא אחר – אם ינצח, והוא ינצח – יציל את העצמאות הזאת מסכנת הרס ושיעבוד חדשה, שנשקפה לה בתוצאות נצחונו של הצד שכנגד.

ממשלת אנגליה כפותה כיום ל"ספר הלבן" – "מלך אסור ברהטים"²⁸. אך יש שכר לפעולה גם באנגליה. יש אוזניים קשובות, ותהיינה הזדמנויות, ועלינו לדאוג לא להחמיץ אותן. תיתכן גם צמיחת כוחות חדשים באנגליה, עלינו לעמוד על המשמר. ויש אוזניים קשובות באמריקה. תהליך ההתפתחות באמריקה מכניס אותה יותר ויותר לא רק מבחינה חיצונית, אלא גם מבחינה פנימית ונפשית, לעול האחריות לענייני העולם, מכניס אותה יותר ויותר למסגרת של אחידות עם העולם כולו. עלינו לפעול בהתאם לכיוון הזה, ונעשית על-ידינו פעולה באמריקה בכיוון זה.²⁹ פעולתנו מכוונת, קודם כל, להדגשת האחריות המוטלת על אמריקה, בראש ובראשונה, לעתידו של העם היהודי. היא מכוונת להצגת הבעיה היהודית ולהצגת פתרונה הציוני כפתרון היחיד. היא מכוונת להצגת יכולתה הכבירה של ארץ-ישראל לשמש פתרון והיא מכוונת להצגת מהות הפתרון הזה.

איננו מוציאים מהחשבון את רוסיה, העתידה להיות גורם בסוף המלחמה הזאת. אבל עלינו לדעת, כי דרכנו אל רוסיה ודרכנו ברוסיה קשה כשאל. ודאי שאנו מברכים מקרב לב את "הצבא האדום" לניצחונותיו ומתפללים לניצחוננו המכריע. כל ניצחון של "הצבא האדום", כל עיר המוחזרת לידם, פירושה הצלת יהודים במידה שנשארו יהודים להצלה. כל ניצחון של "הצבא האדום" פירושו שבירה נוספת של כוחות הצורר, פירושו קירוב הניצחון. אנחנו מברכים כל עם העומד בגבורה על נפשו כמו שעומד העם הרוסי. אנחנו מברכים מקרב לב, בתפילה חמה, את העם היוגוסלבי – העם הסרבי בייחוד – שנדרס לאחר שקם להילחם, שנדרס בכוחות שלא יכול היה לעמוד נגדם, אבל גם בהיותו נדרס הוא חוגר את שארית כוחו לעזור לעם הזה, לעזור לעמים אחרים הקטנים האלה בהתקוממותם נגד שלטון הדיכוי שאנו מקווים שלא יגיע אלינו.

עמדנו מלאי יראת רוממות למעשי הגבורה הפשוטה והשקטה של המוני העם האנגלי, של המוני האזרחים באנגליה בימי מלחמת הבזק של התקפות האוויר הגרמניות. עם, אשר נדמה ששום אחר לא עמד כמוהו במלחמה כזאת, בנעריו ובזקניו, בנשותיו ובטפו, עמד ישר בחזית המלחמה. בוודאי שאנחנו מברכים את "הצבא האדום".

אך אל התבטלות! אולי משונה הדבר, שצריך לומר את הדברים בתוכנו, אבל יש לציין כי סכנה כרוכה בנחשול של אהדה שיטחית מתרפרפת, מתכסה במליצות ומביאה לידי התכחשות כלפי עצמיותנו, שמקיפה חוגים שונים ואנשים שונים ביישוב [בעיקר בשמאל המרקסיסטי, לרבות ביישובי הקבה"מ והקבה"א]. אינני רוצה לחזור על דברים שהגיעו לאוזני, שנאמרו בפי אנשים מעל במות. יש להזהר בפני

²⁸ שיר השירים ז 6.

²⁹ בניצוחם של ח"ו וב"ג.

הסכנה הזאת. אין ויתור על עצמיותנו. ולמפרע איננו יודעים כלום – איננו יודעים לצד מי יעמוד הכוח הגדול והעצום הזה [של ברית-המועצות], הממלא כיום תפקיד כה גורלי בחיוב שבו בתוצאות המערכה. איננו יודעים! אל נתפרק מנשקנו הנפשי הפנימי גם בחזית הזאת. את הדרך שלנו אל רוסיה, המלאה חתחתים וקשיים על כל צעד ושעל בה – אנו נתקלים בקירות ברזל סגורים על שבעה מנעולים ובריחים – את הדרך הזאת נעשה אך ורק כציונים.

כלפי כל הגורמים האלה, גם כלפי רוסיה במידה שיינתן לנו, אנו נציג את בעייתנו במלוא רוחבה ואת הפתרון שלנו במלוא כוחו. לא קליטת פליטים היא הבעיה – אם כי היא תתגשם, היא תיפתר מתוך קליטה של המונים – הבעיה היא הנחלת ארץ לעם. ואנחנו צריכים לאגור כוחות, להכשיר קרקע, לגייס בעלי-ברית להתקפה ציונית רבתי, שמטרתה תהיה ארץ-ישראל לעם ישראל.

דברי תשובה בתום הדיון הכללי (ישיבה ג') 10.3.1942

משה שרתוק: אולי יורשה לי, בפתח דברי, להעריך קודם כל את עצם המסיבה הזאת. היה מי שהביע צער על הוויכוח שהיה כאן, אבל לא לי לתת כאן ציונים לוויכוח שגם אני משתתף בו. עלינו לזכור ולהעריך את העובדה, שזאת מסיבה המאפשרת שיתוף בויכוח ציוני אחד חוגים מחוגים שונים ביישוב, שהודמנות אחרת להם להתווכח כולם יחד אֵין, ואינני סבור שויכוחים כאלה הולכים לגמרי לאיבוד. אינני סבור גם שהם עשויים להרחיק את הלבבות. הם עשויים רק לקרב. והמסקנה היחידה החיובית, נדמה לי, מהמסיבה הזאת, צריכה להיות לאפשר את המשך הבירור המשותף הזה במסגרת הראויה לשמה, במסגרת של "כנסת ישראל" מאוחדת ומאורגנת כהלכה.

כאן דר' אריה אלטמן³⁰ אמר כמה דברים נכונים. מה שהיה לא נכון בדבריו – שהוא הציג אותם כתגליות. בזה עלי לאכזב אותו. תגליות לא היו בדבריו. תורת הארגומנטציה שהוא הגיש לנו לקוחה מבית הגנזים של התנועה הציונית. אם עלי לאכזב אותו ביחס לזכות הפטנט, אני יכול לנחם אותו – לפצותו – בזה שאומר שהוא בכל זאת כיוון לדעת גדולים. כל ההוכחות על זה שיוכל להיות אינטרס לאנגליה להקים כאן בניין יהודי גדול; ובניין יהודי גדול, אילו הוקם ואם יוקם, ישמש מצודה רבתי כאן לדמוקרטיה, ויכול להיות משען רב לאנגליה; ואפילו הדיבור על זה שהנוער היהודי הוא מצבר גדול של מרץ מהפכני, והמרץ המהפכני אם לא יופנה לאפיקים של בניין הוא יפנה לאפיקים של הרס – כל הדברים האלה זכיתי

30 ר' עליו מסמך 1 הע' 47.

לשמוע מפי מנהיג גדול של העם היהודי, מפי דר' חיים וייצמן, במסיבות עם אנגלים, בשיחות עם אנגלים. זאת נחמתי לדר' אלטמן, ואני מקווה שחבריו ימסרו לו את המחמאה הזאת. התאריך שבו נאמרו הדברים הוא 1916 – מלפני "הצהרת בלפור". זוהי הארגומנטציה שבכוחה נכבשה "הצהרת בלפור". הוא, אלטמן, הולך על פסים מאוד סלולים.

דר' אלטמן, חוששני, הסתבך קצת בנקודה אחת עדינה. הוא דיבר על ההנהלה של התנועה [הציונית] שלא הצליחה, ולכן עליה לדרת. פה שמענו כאילו הודיה בזה שזו ההנהלה של התנועה, אבל עצם הפנייה אליה שהיא צריכה לדרת נובעת מתוך משטר שכבר איננו עכשיו – אבל שהיינו רוצים שיחזור – משטר של הסתדרות ציונית מאוחדת, שבה כל חלק רשאי לפנות להנהלה ולדרוש ממנה לדרת.³¹ אם כזה הוא המצב, כי אז יש זכות גמורה לדרוש מההנהלה לדרת. אבל אם המצב הוא שיש הסתדרות ציונית אחרת [הצ"ח], אין לה זכות לבוא להנהלת הסתדרות הציונית בשום תביעות.³² היא יכולה לתבוע מהנהלתה-היא, ולגבי הנהלתה לא ראינו אצלה פעולה של הורדת הנהלות למרות כל אי-הצלחותיהן לגבי דברים שהסתדרות זאת העמידה לעצמה למטרה. היא העמידה לה למטרה לכבוש את ההסתדרות הציונית בהיותה בתוכה – ולא כבשה; היא העמידה לעצמה את המטרה להחפץ להסתדרות ציונית של העם היהודי – ולא השיגה את המטרה. הדבר ברור, ובבקשה לא להסתבך. אפשר לדבר על שיבה [של הצ"ח]. אדרבה! אז תהיה זכות גמורה להשתתף בבחירות ולבחור הנהלה אחרת וגם לבקר את ההנהלה הקיימת.

אלטמן ניסה לחדש את הוויכוח על "גדולות" ו"קטנות", שימיו כימי הציונות, ואינני יודע אם אנו נוכיח משהו בתחום זה איש לרעהו.³³ אבל כל הסברה לגבי חזון עתידות מוגבלת מאוד. אפשר, לכל היותר, להציג אפשרויות על סמך חזון לעתיד, על סמך הוכחה שאם יהיה דבר כזה וכזה, יהיה אינטרס לצד שכנגד להישען עליו. אפשר להשיג מיפרעה כזאת. מיפרעה אחת היסטורית גדולה כזאת היתה "הצהרת בלפור", ותנועה שרצתה לממש את הדבר הזה, ובאמת להגיע ליצירת כוח, היתה מחוייבת להטיל את כוחה לתחום זה של גיבוש כוח. ואז לנו אילו שעת המשבר הגדולה מצאה אותנו בכוח יותר קטן משמצאה. אבל היא יכלה למצוא אותנו בכוח

31 בצטטו את דברי אוליבר קרומול אמר אלטמן: "ישבתם זמן ארוך, חשבתם שאתם פועלים. עתה הסתלקו. אני אומר לכם בשם אלוהים: לכו לכם!"

32 הרוויזיוניסטים פרשו מן ההסת' הציונית ב-1935 והקימו את "ההסתדרות הציונית החדשה" (הצ"ח).

33 דר' אלטמן מתח בדבריו ביקורת על המדיניות הציונית הנוכחית "העוסקת בקטנות", שאינה מניבה פירות וגרמה לאובדן "פטריו" ו"סטרומה"; יש לשבור את מדיניות "סטרומה", לעזוב את ההתעסקות ב"קטנות" כי אלה לא יביאו ל"גדולות". לפיכך על האחראים לענייני הסוה"י לפנות מקומם להקמת "ועד לאומי יהודי עליון", שירכו את כל הכוחות היהודים ל"עמידה בתוך התקופה ההיסטורית הגדולה שלפנינו".

הרבה יותר גדול. כל הצגת הגדולות נגד הקטנות היא הצגה בלתי מציאותית בהחלט, והיא רק מעידה על יכולת הלימוד מהניסיון.

מובן, אפשר על כל דבר לומר: "שאלה זו אינה קיימת" – "השאלה הערבית אינה קיימת"; "פלוגי אינו קיים".³⁴ פעם סולטאן טורקי שלח חלק מהצי שלו לדכא מרד שפרץ באי מלטה. מפקד הצי פחד, כנראה, למלא שליחותו. הוא חזר לקושטא והביא דוח קצר של שתי מלים: "מלטה יוקן" – מלטה איננה. באופן כזה פתר את השאלה. במידה כזאת של יעילות והיגיון אפשר לומר: שאלה זו – השאלה הערבית – אינה קיימת לגבינו. אבל אם מדברים על זה שצריכים לנהל משא-ומתן על יסוד אינטרס, וזאת תורה חשובה ואמיתית, אזי צריך לדעת שאינטרס פירושו עובדה, ומדיניות הבנויה על אינטרסים היא מדיניות המביאה בחשבון עובדות, היא מדיניות שאינה מתעלמת מעובדות. ואם דר' אלטמן יכול לומר, או משהו איתו יכול לומר, ששאלה זו [השאלה הערבית] אינה קיימת ואינה מעניינת אותו, מה לעשות שאחרים, וביניהם האימפריה הבריטית, לא מוכנים להצטרף לאמירה זאת באשר שאלה זאת מעניינת אותם מאוד? ואם אנו רוצים לתרץ את השאלה הזאת, ולו גם מטעם זה בלבד שהעניין מטריד אותה – מפני שאימפריה הולכת ואימפריה באה ואנו מאמינים בנצח ישראל – הרי יש כאן עניין שמוכרח להטריד אותנו באופן ישיר. [גם] אילמלא היתה רק שאלה של הסברה לאנגלים, היתה שאלה זו מוכרחה מאוד מאוד להטריד אותנו.

אם מדברים על עובדה, הרי ישנו עם, ועם זה הוא העם הערבי. זה אולי לא מוצא חן בעינינו. יש הרבה עובדות שלא מוצאות חן בעינינו, ולעם זה יש הערכה ידועה של האינטרסים שלו – וזאת גם כן עובדה, ויש לו מנהיגים שפרצופיהם, על כל פנים פרצופי חלק גדול מהם, מאוד מאוד לא לרצון לנו, ויש פרצופים המעוררים וזועה וגם רגשות אחרים, אבל זה לא משנה את העובדה כי הם מנהיגים ובידיהם יש רסן והשפעה. ואם אנו רוצים ברצינות להיאבק עם האימה הזאת והסכנה הזאת, כי אז עלינו להתייחס לעניין ברצינות ולא לרפא שברנו על נקלה, ולא להציג כל פעולה כפרי של שוחד וכוח זר. כאן יש שורשים. וכמו שורש הם סמויים בתוך הקרקע. אל נחשוב שהעץ העומד על הקרקע יונק מאותה הנקודה הנראית. אל נהיה ילדים בעניינים אלה, אל נבוא לאספות רציניות בתורת דרדקים בעניינים כל כך רציניים – אחרי כל הניסיונות שנתנסינו בהם.

פה עמדנו כאילו בפני אש מצטלבת. מצד אחד [הואשמנו כי] השתקענו יותר מדי בשאלה הערבית והסחנו דעתנו מעניינים יהודיים, רחמנא ליצלן, מצד אחר לא עשינו די בשאלה הערבית. יש לקדם בכרכה את ההתעוררות שאנו עדים לה –

34 א' אלטמן אמר: "השאלה הערבית בקשר אתנו בא", בקשר עם הציונות, שאלה זו אינה קיימת. שאלה זו לא היתה ולא נבראה, אלא נוצרה ע"י כל אותם הכוחות אשר היו מעוניינים לחסל את כל תקוותינו פה בארץ".

כנראה פעילות מדינית בחוגי "האיחוד האזרחי".³⁵ מר אלישר³⁶ הטיפ כאן מוסר לגבי השאלה הערבית. מישוה שאל אותו אם הוא יודע ערבית, והוא אמר שהוא יליד הארץ וזה נכון. הוא יליד הארץ ובוודאי יודע ערבית. הייתי מציע למר אלישר ולעסקנים אחרים להתעניין קצת בשאלה מי לומד כיום ערבית, באיזה חוגים צומחים לנו כוחות חדשים בתחום פעולה זה, באיזה חוגים אנו עדים לחיזיון זה של חדירה לשפה הערבית, לתרבות הערבית, להבנת העולם הערבי,³⁷ לקשירת קשרים, ללמוד לא רק מתוך חלומות שווא שמנסרים ב"ליגות"³⁸ ידועות, אלא מתוך החלטת ברורה להיאבק עם הגורם הזה, לדעת אותו, לדעת את הסכנה, אבל גם לנסות להרכיב משהו ולו גם לשם ביטחוננו בלבד. ומאוד רצוי ש"האיחוד האזרחי" יתן לדבר הזה דעתו, ולא יסמוך על זה שהוא מאחד בקרבו חלק מילידי הארץ ואיכרים ותיקים שיודעים ערבית. אנו חיים בתקופה כזאת בפעולתנו בארץ, שדברים שאינם נקנים על-ידי מאמץ מכון בכוונה תחילה, מתוך ארגון והתמסרות ידועה, לא תמיד נקנים בהסח הדעת או מאליהם. אם "האיחוד האזרחי" יתן דעתו על כך, ויכוון את כוחותיו הצעירים לשדה זה – זה בוודאי יהיה חשוב בשביל עצמו ובשביל הכלל כולו.

גם מרדכי בנטוב³⁹ נגע בשאלה זו. אני לא הצטערתי, חלילה, לשמוע מפיו שהוא שמע בעניין זה [מפי] צלילים חדשים. אני מקבל זאת כשבת, אם כי אינני יודע בדיוק מה היה הצליל החדש. אבל אם זה היה חדש באוזניו – אדרבה. בקיצור נמרץ אני רוצה לומר: יהיו גא הדברים ברורים בשטח זה. אני מאמין באפשרות של הסכם בין כוח יהודי גדול שייווצר בארץ ובין הכוח הערבי של המזרח התיכון. אני קודם כל רוצה בהסכם זה – אני חושב שכולנו צריכים לרצות בהסכם זה, לשאוף אליו, לא לראות חזון הבאות כחזון של הרס הדדי, כי אם כחזון של שיווי משקל יציג, של יחסים הוגנים ושיתוף פעולה בשדה רחב מאוד של עניינים בפינת תבל זו. אבל אני חוזר ומדגיש: בין כוח יהודי גדול לאחר שיהיה בארץ, ובין כוח ערבי במזרח התיכון, שתמיד יהיה.⁴⁰

35 פלג בתוך מפלגת "הציונים הכלליים" שקם באמצע שנות ה-30. ייצג את האינטרסים של החוגים האזרחיים. מנהיגיו באו מן העיריות והמועצות המקומיות. התארגן רשמית ב-1941.

36 אליהו אלישר (1899-1981). מראשי העדה הספרדית, ח"כ בשתי הכנסות הראשונות כנציג התאחדות הספרדים.

37 הממ"ד יזמה ואירגנה קורסים לערבית למוכתרים ולשומרי שדות ביישובים.

38 כגון "הליגה להתקרבות ולשיתוף יהודי-ערבי", שקמה ב-1939 וקראה לפתרון בעיית א"י על יסודות של התקרבות היהודים והערבים (בין פעיליה: ארנסט סימון, ח' קלוורסקי, ר' בנימין וי' פטרוייל), ו"הליגה הסוציאליסטית", תנועת שמאל פועלי שקמה ב-1936 מחוץ לתנועה הקיבוצית (בין פעיליה ויקטור שם טוב וחנן רובין). השוה"צ ו"הליגה הסוציאליסטית" הצטרפו ל"ליגה להתקרבות" ב-1946.

39 מרדכי בנטוב (1900-1986). מראשי תנועת "השומר הצעיר", "הקיבוץ הארצי" ומפ"ם. יו"ר "הליגה להתקרבות ולשיתוף יהודי-ערבי". לימים ח"כ, שר השיכון, העבודה והפיתוח.

אני אינני רואה – ומי שחולק עלי בנקודה זו נתבע להוכיח, והראיה עליו – אינני רואה כיום הזה, לאלתר, הסכם עם כוח ערבי במזרח התיכון שיאפשר ליצור את הכוח היהודי הגדול בארץ-ישראל. זוהי כל השאלה. אם אנו מחולקים, נדע במה אנו מחולקים. ואם אנו מסכימים, נדע במה אנו מסכימים. כאן, בפרשה של תהליך יצירת הכוח הגדול היהודי בארץ-ישראל, שאני מאמין שיהיה בשלום עם הערבים וגם העם הערבי יחיה אתו בשלום – בתהליך זה עלי להיות מוכן להיאבקות מרה ולא להירתע משום שיש אי-הסכם מדיני. גם עם אנגליה מוכרחה להיות היאבקות. אבל יש הבדל: אין ניגוד גדול בינינו ובין האנגלים בארץ-ישראל; יש ניגוד גדול בינינו ובין הערבים – על כל פנים, לפי תפישת הערבים את לאומיותם – ואנו לא שניינו את התפישת הזאת.

אני יודע את הטינות והפחדים שיש לאנגלים אלה או אחרים כלפי ארץ-ישראל יהודית – דברים שרמזו עליהם מישוהו מפי וייצמן.⁴¹ אבל דברים אלה מאוד מאוד רחוקים מלהיות בעלי משקל מכריע. מה שמכריע בניגוד שבינינו ובין אנגליה זה הגורם הערבי. זה לא דבר-מה עצמי הטבוע בעצם המדיניות הבריטית. זהו הלחץ של הגורם הערבי על המדיניות הבריטית, והוא שמעמיד אותנו בקונפליקט גדול עם אנגליה. אבל לגבי פגישתנו עם הערבים יש כאן שורשים של ניגוד ישיר. זאת תהיה קלות דעת, סנוורים, לא לראות את שורשי הניגוד הישיר הזה בשטח המגע שבינינו ובין הגורם הערבי.

אני אמרתי: דרכנו לרוסיה קשה, קשה כשאל, ועלינו ללכת בה. אבל להציג כאן את רוסיה כנגד אנגליה זה גם כן בלתי-מציאותי. קודם כל, אנגליה כאן, ואנו ממילא נאבקים איתה. רוסיה איננה כאן. אנו איננו יודעים אם תהיה כאן. אבל רוסיה היא כוח בעולם גם כיום, והיא עלולה להיות כוח יותר גדול עם גמר המלחמה. אבל איזה כוח? אברמוביץ⁴² ניסה להקל על עצמו את הדבר. הוא אמר: אנגליה היא נגד היהודים, רוסיה בעד היהודים. הוא אמר: ראינו את יחס רוסיה ליהודים וראינו את יחס אנגליה ליהודים. אבל אותו יחס שראינו מצד רוסיה ליהודים ראינו גם באנגליה. אומנם, הממשלה הבולשביקית הגדילה לעשות באשר מצאה מסורת של אנטישמיות

40 מ' בנטוב אמר: "אנו צריכים לחפש דרך אל הערבים [---] אני שמעתי צלילים [---] אני שומע שחוזרים להתלטת הקונגרס שאין סתירה בין האינטרסים היהודים והערבים [---] כוחנו הוא מכשיר גדול ביותר, אבל [---] הכוח להוסיף באופן הדדי ולהועיל באופן הדדי – לזה יש מקום יותר בינינו ובין הערבים מאשר בינינו ובין האנגלים. מוכרחים לצאת גם באלטרנטיבה שתיתן מימוש להשקפה זו, שאין סתירה בין שאיפות שני העמים".

41 מ' בנטוב אמר: "בישיבה האחרונה של הוהפ"צ ב'נווה אמר וייצמן שהאנגלים אינם רוצים אותנו בא"י לא מפני שהם מפחדים מפני הערבים, אלא שמפחדים מפני היהודים, מפני שהיהודים הם אלמנט פרוגרסיבי הנושא בתוכו שינויים שאינם רצויים לשליטים של היום".

42 זאב אברמוביץ (1891–1970), עלה ב-1922. ממייסדי ומנהיגי מפלגת "פוע"צ שמאל" ואח"כ מראשי "התנועה לאחדות העבודה".

של הצאריזם, והפכה את הגלגל הזה וקבעה את המלחמה באנטישמיות כיסוד במדיניות של השלטון [הסובייטי].⁴³ נכון, זה דבר גדול. שנית, במסיבות מעשיות מסוימות הקמת השלטון הזה פירושה היה הצלת היהודים. בתוך מלחמת האזרחים ברוסיה, בתוך השתוללות כנופיות "לבנות" ו"ירוקות", פרישת השלטון הבולשביקי על מקום מושב היהודים פירושה היה הצלת היהודים. גם עכשיו היינו עדים למחזה זה. יהודי הארצות הבלטיות, יהודי לטביה, איבדו את כל רכושם עם כיבוש מחוזותיהם על-ידי הבולשביקים, אבל ידעו שאת נפשם הצילו. אני מדבר על הימים שלאחר סיפוח מחוזות אלו לרוסיה.⁴⁴ לעומת זה, באנגליה יש מקדמת דנא [מ-1858] שיווי זכויות ליהודים, ואנגליה קיבלה המוני פליטים לתוך ארצה במשך השנים האחרונות. וביחס ליהודים אנגליה עוד תשתווה עם כל אומה בעולם. ולכן, כאשר אברמוביץ דיבר דברו, צריך היה לומר: "ראו את יחס אנגליה לציונות" – ואז, כנגד זה, נצא ונראה מה יחס רוסיה לציונות. אומנם, ניר⁴⁵ ריחם עלינו קצת. יש לו, כנראה, הוכחות וראיות שאנו-עצמנו אשמים ביחס השלטון הסובייטי אל הציונות.⁴⁶ אבל אנו לא מתמול-שלשום מתחבטים בפרשה זו, ואיננו יכולים לקבל את התנחומים, שיש לניר ראיות והוכחות, כדבר ממשי בשטח זה. פה אין מקום לטענות. המדיניות האנגלית הפכה לאנטי-ציונית לא מתוך רשעות אלא מתוך מסיבות מדיניות מסוימות. ורוסיה היתה אנטי-ציונית גם כן מתוך מסיבות מדיניות מסוימות. אלא שיש, קודם כל, הבדל קטן: אנגליה היא דמוקרטיה ורוסיה היא דיקטטורה. אם אני רוצה להבהיר משהו למיניסטר בריטי, אני מקבל ויוה, נוסע לאנגליה, מטלפן אליו, נפגש איתו ומדבר איתו – (ניר: ואחר-כך מה?) – קודם כל, כצעד ראשון, צריך לדבר איתו. עם צ'רצ'יל אפשר לדבר – עם סטלין אי-אפשר לדבר.

עוד כאשר הייתי לגמרי "ילד קטן", לפני שתפסתי את המישרה שאני תופס עכשיו,⁴⁷ ישבתי פעם לילה על מזוודות ארוזות לשם נסיעה לרוסיה, מפני שעד הבוקר היתה השעה האחרונה – אילו הייתי מקבל ויוה הייתי נוסע. ולאחר ליל שימורים פרקתי את המזוודות והלכתי לעבודתי, מפני שהוויזה לא ניתנה. אנו לא יכולים להגיע לרוסיה בימים אלה. וכאשר השגנו רשיונות בשביל פליטי פולין ברוסיה – מבלי שעוררנו את שאלת הגירת יהודי ברית-המועצות – וביקשנו שיתן

43 ב-1918 קבע החוק הסובייטי כי אנטישמיות היא עברה פלילית.

44 הסיפוח בא בעקבות הסכם מולוטוב-ריבנטרופ ב-1939.

45 נחום ניר-רפלקס (1884-1964). עלה ב-1925. מראשי "פועלי-ציון שמאל", "לאחדות העבודה" ומפ"ם. חבר הוה"ל ומועצת העם. יו"ר הכנסת השני.

46 נחום ניר אמר: "ראינו את היחס שלה [של בריה"מ] אל היהודים – (י' בן-צבי: אל הציונות!) – אל תדברו אתי על עניין זה, כי זה יכול להביא אותי לידי ההיסטוריה הציונית בשנת 1918 ברוסיה, ואולי פה נעוצה הסיבה ליחסה של רוסיה הסובייטית לציונות".

47 ככל הנראה בתקופת לימודיו של מ"ש בלונדון בשנים 1920-1925.

לנו לשלוח פקיד צנוע של מחלקת העלייה שלנו לרוסיה, שיטפל בחלוקת הרשיונות ויסדר את נסיעתם – דבר זה לא ניתן לנו.

אבל יש דבר קצת יותר עמוק. כל כוחנו הוא שאנו יכולים לפנות לבני-אדם, לדבר על ליבם ולנסות ליצור דעת קהל לטובתנו. אין ברוסיה דבר שנקרא דעת קהל. היא בידי השלטון. באנגליה אנו יכולים לכתוב מכתבים לעיתונות והם נדפסים גם אם אנו לא משפיעים על-ידי המאמרים. יש אנגלים שקוראים אותם, יש באנגליה אנגלים העומדים לימיננו, היכולים לריב את ריבנו עם השלטון שלהם על-ידי מאמרים ומכתבים בעיתונות. באנגליה אני יכול להיכנס לבית הפרלמנט ולהודיע, שבשעה זו וזו, בחדר זה וזה, אני מרצה על ארץ-ישראל, ומתאספים חמישים-שישים צירים ושומעים מה שיש לי להגיד להם. ואם הדברים האלה מתקבלים על דעתם הם חוזרים לשיבת הפרלמנט ומעמידים שאלות ורבים את ריבנו. כל הדברים האלה אינם אפשריים בארץ של דיקטטורה.

אברמוביץ הציג בהיתול את עניין המצפון שדיברתי עליו כניגוד לאינטרס. מאימתי חדל המצפון להיות אינטרס? מצפון זה אינטרס! יש לבני-אדם אינטרס שמצפונם יהיה שקט, ופנייה למצפון היא פנייה לאינטרס. ואם מצפוננו של משהו לא שקט זה מביא אותו לפעולות: הוא מצביע, הוא צועק, הוא לא שקט. מצפוננו של הציבור הרוסי כבול. אין לו מבע, אין לו ביטוי. הוא בידי השלטון.

אני רוצה להרחיב את שטח הניתוח. אברמוביץ תקף אותי על שלא היה ניתוח בדבר? אם כן, הבה ננתח. בארץ של דיקטטורה יש לא רק עניין של מדינה, כי אם גם אינטרס של משטר ממלכתי. יש גם בארצות אחרות אינטרסים של משטר, אבל כאן יש דבר אחד [מובהק]: משטר דיקטטורי קיים כדי להתקיים בתמידות, וכדי לקיים את עצמו יש לו דרכים שאין בכל משטר לא דיקטטורי. לכן, אחד האינטרסים של משטר דיקטטורי זה מונופולין על קשר עם העולם החיצון. יש כאן הבדל: אפשר להפיל את ממשלת צ'רצ'יל – והופלו ממשלות של קודמי צ'רצ'יל – אבל להפיל ממשלה של סטלין זה עניין אחר לגמרי. באנגליה, כבכל ארץ דמוקרטית, יכול כל פרט וכל ציבור להשתייך לכל ארגון בינלאומי שהוא רוצה. גם ברוסיה יש בוודאי הסתנפויות לארגונים בינלאומיים מדעיים, קואופרטיביים, אבל כל זה ברשות השלטון. באנגליה יכולה להיות הסתנפויות ציונית המסונפת להסתדרות ציונית עולמית ומקבלת את מרותה. ברוסיה, אם לא תחול מהפכה במשטר, דבר כזה לא ייתכן. ולכן, תמיכה ברוסיה במפעל שכל עצם מהותו אחדות בינלאומית של העם היהודי, ונאמנות של כל חלק של העם היהודי לארגון העולמי שלו, למפעל אחד, מרכזי שלו – דבר כזה ברוסיה פירושו התנגשות עם המשטר הקיים, ועלינו לראות את הררי ההררים של הקושי שאנו עומדים כאן לפניו בפעולה זו.

ואני אומר: אף על פי כן, עלינו לעשות הכל כדי ללכת לשם, לעשות הכל כדי

להגיע לשם, באשר איננו יכולים לוותר על שום אפשרות של השפעה, של הסברה בעולם, בייחוד בארץ כרוסיה עם כל הכרוך בה בייחוד כארץ שיש בה מיליונים של יהודים, שאומנם הם בטוחים בחייהם במידה שבטוחים כל אורחי המדינה, אבל עלינו לדעת את המכשולים הרובצים בדרך. נכון שרוסיה תמלא תפקיד חשוב, אבל השאלה היא איזה תפקיד, ואל נפריו באפשרויות של קשר חברתי מיוחד עם רוסיה, עם כל חשיבותו, קשר שההדגש בו הוא ביסוד הסוציאלי, שכן המדיניות החיצונית של ברית-המועצות – על כל פנים, בשורה ארוכה של שנים – היתה מדיניות לאומית של רוסיה. גם לזה כיוונתי כשאמרתי, שלא רק מבחינה סובייקטיבית שלנו, אלא מבחינה אובייקטיבית של מסיבות בינלאומיות, כי אל ברית-המועצות עלינו ללכת כציונים – באשר הם הולכים כרוסים לכל חזית חיצונית שהם עומדים בה.

גם לגבי הערבים השאלה היא לאומית ביסודה ולא סוציאלית. אין זאת אומרת שאין שאיפה סוציאלית בפגישתנו עם העם הערבי, אבל זאת אומרת שפתרון שאלת ההסכם המדיני בין היהודים והערבים היא שאלה לאומית ולא סוציאלית.

הוא הדין לגבי האנגלים. אם לגבי הערבים השאלה לאומית ביסודה, אבל לא חברתית, כך לגבי האנגלים היא שאלה לאומית ולא שאלה אישית. זאת שאלה של עמדה ולא של יחסים. כאן, שוב ושוב, אנו עדים ליוזמה מצד "האיחוד האזרחי" – אשר כשלעצמה יש לברך עליה – להתעוררות של חוג שכאילו היה פחות אקטיבי מאחרים בחזית המדינית, שעכשיו הוא חרד למצבו החמור של היישוב.⁴⁸ המצב באמת חמור, והתחרדה בהחלט מוצדקת, והנה חוג זה נושא אתו איזה עצה כיצד לתקן את המצב, והעצה שהוא מצא היא תיקון היחסים האישיים עם השלטונות... החוג הזה חושב, כי זאת שאלה של מְנִירָה או של סגנון אדיבות, של רוח או קושי בטון. אבל אם יש בינינו ויכוח על עמדה פוליטית, יהיה נא ויכוח על עמדות פוליטיות. ואם לגבי העמדה הפוליטית ישנה הסכמה, אל נעשה בתוכנו ויכוח על תרבות של ויכוח או על סגנון של ויכוח או של שיחה עם אנגלים.

בוודאי שנתקלקלו היחסים. הייתכן "ספר לבן" ואי-הסכמתנו לו, והחלטה להילחם בו מצדנו, בלי קלקול יחסים? מהי הרפואה שמציעים לנו – ויתור בעמדה זו? התפשרות? אבל זאת אין הם מציעים לנו, ולכן אל יעלו ארוכה כאן ב[תחום של] עניינים אישיים. אני יכול להבטיח לבעלי הביקורות כי גם עכשיו, עם אותה ממשלת "הספר הלבן", עם אותה הממשלה שהפקירה את פליטי "סטרומה" לטביעה, בשטחים מסוימים יש לנו – לאותה הסוכנות "הנכשלת", "המחוסרת כישרון ביצירת יחסים" – יש לנו יחסים אינטימיים מאוד עם הממשלה הזאת, ואנו מוכנסים לאמון המלא שלה בדברים שבהם

48 מ"ש נדרש לדברי יוסף ספיר, נציג "הציונים הכלליים", שבמהלך הדיון ביטא את חששם של חוגי "האיחוד המזרחי" מהתמרת היחסים עם שלטונות המנדט באמרו: "הכוח הפוטנציאלי [של היישוב] מסופקני אם הוא בדרך קלקול היחסים עם השלטון הבריטי".

היא זקוקה לנו, ובעניינים חיוניים מאוד הקשורים עם מהלך המלחמה, אבל אנו חיים במצב של התנגשות, והתנגשות גם מקלקלת יחסים באשר אנו לא מוותרים – וגם הממשלה לא זזה מעמדתה. אם יש הצעה על שינוי עמדה – נתווכח על זה, אבל אל נִשְׁטַח את הדבר הזה, אל נהפוך אותו לעניין אישי ולשאלה של יחסים [אישיים].

טענה אחרת בפי אנשי "האיחוד האזרחי" כלפי ההנהלה הציונית – דבר חיובי מאוד – היא כלפי מה שלא עשתה בחו"ל. כן, נכון, לא כל היהודים ציונים, לא כל הציונים פעילים, יש הרבה יהודים שאינם ציונים, יש הרבה ציונים שאינם פעילים. אבל שמענו כי גם בארץ ישנם הרבה לא ציונים. אדרבה, תבוא התעוררות ציונית ביישוב. ראשית כל, בדק בית, וקודם כל מהבית הקטן, הקרוב – תבוא התעוררות ציונית ויהיה ליכוד ציוני. ליכוד ציוני אין פירושו שלא יהיה ויכוח. הליכוד רק יביא לידי ויכוח, הוא ייצור רקע לשם בירור כולל.

אבל השאלה של שיתוף חוגים מן היישוב בהנהגה הציונית אינה כל כך פשוטה. אנו חיים במשטר של קואליציה ציונית, וקואליציה ציונית וקואליציה של היישוב אין אלה שני דברים המזדהים בדיוק. אבל מה זאת אומרת? הכוונה כאן היא שהיישוב ינהל את הפוליטיקה הציונית בארץ – ומי ינהל את הפוליטיקה הציונית בווישניגטון ובלונדון? האם לא תהיה הנהלה אחידה למדיניות הציונית בשלושת המרכזים האלה? היישוב ייקח על עצמו את האחריות בעד לונדון ווישניגטון?

העניינים לא כל כך פשוטים. יכול להיות ש"האיחוד האזרחי" התחיל לחשוב על עניינים אלה ולא חשב עד הסוף. כפי הנראה, אין הוא רואה את כל ההשתלשלויות והמסקנות הסופיות מהערעורים שלו. הדבר הראשון שיש ל"איחוד האזרחי" לעשות בתור חלק מהיישוב זה כניסה בלב שלם, מתוך רוח של אחדות יותר גדולה, לתוך אותה המסגרת שבמסיבתה אנו מתכנסים היום: "כנסת ישראל". יכול להיות של"כנסת ישראל" יש תביעות כלפי ההנהלה של התנועה הציונית. יש לה כל הזכות לבוא בדרישות של שיתוף. אבל לשם כך היא צריכה לעמוד על רמה הוגנת. ומי שדורש זכות לעצמו, מי שדורש חלק בהשפעה, ובכל הדברים האלה הוא צודק – צריך לדאוג כי המסגרת שבה הוא רוצה להיות פעיל, המסגרת שבה הוא רוצה לבוא על שכרו בתור גורם של השפעה, צריכה להיות מסגרת מכובדת. הוא צריך להיכנס לתוכה מתוך כיבוד חוקתה ולא מתוך חתירה תחתיה. הוא צריך להיכנס לתוכה מתוך שאיפה להרמת קרנה הציבורית.

לבסוף, דברים אחרים בדבר הגיוס. אני רוצה למסור על מצב העניינים בשירות בצבא, לאחר שכמה חברים שדיברו כאן תבעו את עלבון העניין הזה בכנות רבה. אני רוצה, קודם כל, לקבוע: אנגליה היא ארץ נאורה מאוד. העניין של סובלנות דתית הוא אחד העקרונות המקודשים בה. בצבא האנגלי אין מסורת של אוכל כשר ליהודים ואין זו דרישת הרבנות הראשית של האימפריה הבריטית. זאת עובדה. יכול להיות

שעובדה זו אינה רצויה, אבל זאת עובדה. החיילים היהודים מאנגליה – ובתוכם יש הרבה חרדים, בני משפחות חרדות, שהכשרות היא כל היהדות שלהם – נכנסים לצבא בלי תביעה זאת, ואין בצבא הבריטי שום סידורי כשרות בשביל יהודים. יש שם רב צבאי, ויש רבנים צבאיים, ויש יחס הוגן למוסד זה של רבנות יהודית בצבא, יש חופש רב של פעולה, אבל דאגה לכשרות מאכלותיהם של אנשי הצבא לא נכנסת לתחום פעולתם של הרבנים האלה – והם מקבלים עליהם את הדין.

אף על פי כן, נעשו על-ידינו מאמצים רבים לגבי הגיוס הארץ-ישראלי, להבטיח מה שאפשר בשטח זה. כתוצאה מהמאמצים שלנו, ומיחס אוהד של המפקדה הצבאית, במשך שלושה חודשים בשנה שעברה היתה כשרות כמעט בכל הפלוגות היהודיות שלנו בארץ. באחת או שתיים לא היתה כשרות מסיבות שלא ברורות לי כרגע. נכון, שהיו הצבעות [בפלוגות היהודיות בשאלת הכשרות]. נכון, שבמקומות ידועים הרוב הצביע נגד. אני רוצה לציין, שבפלוגות ה"באפס" הרוב היה בעד כשרות, והרוב נוצר מאותו חלק של המגויסים הסרים למשמעת, והוא הצביע בעד הכשרות מטעמים לאומיים. זאת לא אומרת שהרוב היה דתי, אבל הרוב היה קשור בקשרי משמעת. אבל משטר זה נתבטל משום שחלו תמורות, משום שהוקטנה מנת הבשר, ומנת הבשר הכשר הצטמצמה במידות כאלה שלא היה בה אפשרות לקיים את איש הצבא. עוררנו מחדש את השאלה, ומתנהל בינינו משא-ומתן על יצירת אפשרות של מאכל כשר לחיילים היהודים במחנה האימונים בסרפנד. הודענו, שאנו מוכנים לכסות את ההפרש בהוצאות. ייתכן שאנו נקבל מהצבא תמורה יותר גדולה בכסף בעד מנת האוכל, אבל בינתיים הודענו שאנו לא מעבירים ומוכנים לכסות את ההפרש. הודעתי זאת מבלי לדעת מאין ניקח כסף לכסות את ההפרש. גם הדבר הזה מחייב מסגרת ידועה. במכתב האחרון שקיבלנו, מ-26 בפברואר, אומרים לנו: "אתם צריכים להעריך כי נובעים קשיים ידועים המחייבים שינוי התקנות הקיימות. מפני זה אי-אפשר לתת לכם תשובה מיידי. אנו מקווים לענות לכם בעתיד הקרוב". אנו מניחים שבזה תהיה הקלה פורתא, על כל פנים למתגייסים חדשים.

לעצם עניין הגיוס, אני נגד הסגנון של הגייט נכאים בעניין זה, שעל-ידו אנו ממעטים במו-ידינו את ערך המפעל שכבר ביצענו. יחד עם זה, צריך שיהיה ברור שאנו לא עשינו די, שאנו יכולים לעשות הרבה יותר, ושהדבר הזה בנפשנו. גיוס איננו אך ורק להגנת הארץ, חבר בנטוב.⁴⁹ אני יודע את הדבר הזה, אבל אני לא

49 מ' בנטוב אמר: "אני שמח שההבדלים המעשיים בינינו מצומצמים מאוד, כי למעשה מדובר על גיוס ליחידות להגנת הארץ". עמיתו רישרד ויינטרוב אמר בשעתו: "נכוונתנו להגן על גבולות הארץ, גם תוך כדי שיתוף פעולה עם הצבא הבריטי, אינה צריכה להעביר אותנו על דעתנו [---] כוחות ההגנה היהודית אסור שימשו בשר תותחים בשדות קטל זרים. אין לנו אפשרות לאחוז

מגיע איתך לבידור בשאלה זו. אני שואל אתכם כמה פעמים ואומר לכם: תענו לי על זה! אבל אתם שמעתם זאת פעמים אין ספור, ואני מזהיר אתכם, ועוד פעם שואל אתכם ונותן לכם אפשרות לענות, ואתם לא עונים.

קודם כל, יש דבר הנקרא כבוד יהודי. והכבוד היהודי הוא, קודם כל, עניין של מילוי היהודי את חובתו. הגויים התקלסו וזילזלו באבותינו בכמה מקרים הרבה יותר מאשר הגויים בני זמננו מתקלסים בנו. אבל אם אבותינו התנהגו כיהודים כהבנתם, ואם הם מילאו את חובתם כיהודים, הם ראו בזה את כבודם הלאומי ולא מדדו את כבודם בזלזול של אחרים. נכון, אנו בצבא נפגשים עם גויים, ופגישה של יהודים בגויים בימינו כרוכה בקושי רב. אני מאוד רוצה להזהיר מהגזמות בשטח זה. רוב האנשים שלנו חיים במשטר של יחידות יהודיות. גם שם נתקלים בקשיים ובקצב לא כל כך איטי מתגברים עליהם. אבל חלק מהאנשים משרתים ביחידות מעורבות ושם הם נפגשים עם חיילים אנגלים בכל מיני עבודות, ופגישה זו כרוכה בקשיים. כלום אנו נראה בזה את כבודנו שנברח מפגישה זו? זאת לא שאלה של כבוד או אי-כבוד. השאלה היא אם תהיה ליישוב הזה הרגשה שמילא את חובתו, אם תהיה לכל אחד בתוכו הרגשה שמילא את חובתו במלחמה הזאת. זאת שאלה של כבוד. והמלחמה איננה רק מלחמה להגנת הארץ. המלחמה, בראש וראשונה, היא מלחמה בהיטלר. והשאלה היא: היש חובה מוסרית להילחם בהיטלר גם אילמלא נשקפה סכנה לארץ – הרי יכולנו להיות ניטרליים במלחמה הזאת – או אין חובה מוסרית כזאת? התשובה שרוב הציבור שלנו נתן היא שישנה חובה מוסרית, וזה עניין של כבוד מוסרי.

ברובה אלא לשם הגנת עצמנו והגנת הארץ" ("השומר הצעיר", 8.9.1939). מנהיג השוה"צ מאיר יערי אמר: "ההדגשה צריכה להיות על הגנת הארץ והיישוב, אחרת יש סכנה שיוציאו יחידות צבאיות מהארץ לשם הגנה על האימפריה" (ישיבת הוה"פ של ההסתדרות 23.5.1940).

בזירה הערבית

משה שרתוק: אדוני היושב ראש, במידה שעלה בדעתי לסדר קצת את מחשבותי לקראת ישיבה זו, בתוך העבודה השוטפת שאינה מרפה ממני אף ליום, אני התכוונתי להקדיש את הערותי הפעם לשני נושאים: א) הנושא שאתה מניח אותו ראשון, זאת אומרת תיאור הלך הרוחות בעולם הערבי כיום בארץ ובסביבותיה, יותר נכון לומר בסביבות הארץ ובתוכה - משום שהארץ אינה מרכז עכשו - עד כמה שניתן לי לעמוד עליו. ושנית, אני קראתי את התוכנית של היושב ראש,² ראשי פרקים לתוכנית או פרק ראשון של תוכנית לפתרון שאלת המשטר המדיני שבינינו ובין הערבים. וחשבתי להעיר כמה הערות על התוכנית הזאת. זוהי בערך המסגרת של סדר היום שקבעתי לעצמי.

בשאלה של ניסיונות משא-ומתן שנעשו בעבר, הרי אם אעשה זאת הפעם זאת תהיה בהכרח סקירה קצרה וחטופה. כדי שסקירה כזאת תהיה מקיפה ויסודית הדבר מחייב הכנה. לדאבוני הרב לא עלה בידי בשום פנים להיפנות להכנה כזאת - הדבר היה מחייב יציאה מהעבודה לפחות לימים אחדים כדי לעבור על החומר, להעלות בזיכרון דברים, כדי להסתייע בזכרונם של כמה חברים שהיו שותפים לניסיון זה או אחר, ולהקים מחדש בניין זה כולו כפי שהתפתח. לזה לא יכולתי להיפנות והייתי מציע שלעת-עתה לא אכנס לבעיה זו.

מה שנוגע לשאלת הלך הרוחות השורר בתנועה הציונית, נדמה לי שאם אעיר הערות על התוכנית שלך, בזה יבוא לידי ביטוי מה שאני חושב ויודע על הלך הרוחות. אם ניתנת לי רשות, אתחיל בנושא הראשון.

אינני מתכוון להפליג למרחקי העבר בגישתי לסקירה זו. אומנם עבר כבר זמן לא מועט מהישיבה שבה השתתפתי ושמסרתי סקירה על מצב העניינים כפי

¹ הוועדה לחקר הבעיה הערבית (נקראה גם "הוועדה לבירור היחסים בין יהודים וערבים בא"י") מונתה ע"י הנה"ס לפי החלטת הקונגרס הציוני הכ"א (אוגוסט 1939). יו"ר: שלמה קפלנסקי. חברים: דר' י"ל מגנס, הרב ב"צ עזריאל דר' י' טהון, ד' אוסטר, מ' אסף, ח' מרגליות-קלוורסקי. מזכיר: אליהו ששון. הוועדה התכנסה בין ינואר 1940 ואוגוסט 1942 (אצ"מ 25/2992). על יסוד דיוניה חיבר היו"ר ש' קפלנסקי תוכנית שהוגשה להנה"ס בדצמבר 1941 (אצ"מ 25/22198) וכללה את הסעיפים הבאים: הנחות כלליות ותוכנית מינימום; פדרליזם פריטי; המסגרת הקונסטיטוציונית; הסכם על עלייה; הסכם על קניית קרקע; א"י בפדרציה של ארצות ערביות; חוזה ברית עם אנגליה; מגמות ההתפתחות. קפלנסקי שלח למ"ש טיוטה ראשונה של תוכנית זו והזמינו להרצות לפנייה על הלך הרוח בעולם הערבי בארץ ובסביבות; הלך הרוחות בשאלה הערבית בתנועה הציונית; מגעי הנה"ס עם חוגים ערבים כדי למצוא בסיס להסכם ולהבנה הדדית (פרוטוקול מלא של הדיון ר' אצ"מ 25/8987).

² התוכנית הובאה באחדות העבודה, קובץ מפא"י תש"ג, חלק ב', ובשינויים קלים בקפלנסקי, עמ' 348.

שהיה אז.³ ואינני יודע אם הסקירה שלי תתחיל בדיוק מאותו השלב שבו עזבנו את מצב העניינים. אני רוצה לדבר על העניינים כפי שהשתלשלו בחודשים האחרונים הקרובים כעת לנו, כפי שהם עומדים כיום.

צריך שיהיה ברור, שכל העניינים שאנו מדברים עליהם הרקע שלהם הוא מהלך המלחמה והתהייה על תוצאות המלחמה הזאת. ואנו יודעים שהיה מצב שבו כל המשקיפים והלומדים את מצב העניינים התנבאו בסגנון אחד ביחס להלך הרוח של הציבור הערבי; קבעו אחוז גבוה מאוד - 75-80-90 אחוז - של תומכי הנאציזם בקרב הציבור הערבי. אם מרצון לראות את גרמניה מנצחת, או מתוך ניסיון לראות את הנולד באופן אובייקטיבי, היתה הכרעת הציבור הערבי הכרעה עצומה של ודאות לצד ניצחונה של גרמניה. אין כל ספק, שאנו עדים לשינוי במצב זה במשך החודשים האחרונים, שינוי בולט למדי. לא אבוא לומר שחלה מהפכה בלבבות, שאלה שרצו במפלתה של אנגליה והתפללו לניצחונה של גרמניה שינו מן הקצה אל הקצה את הלך רוחם, אבל לגבי חוון הבאות אין כל ספק שחל שינוי ניכר; בשלבים ידועים היה נדמה גם שינוי מכריע, אך התברר אחר-כך שהעניינים עדיין אינם יציבים במידה כזאת שאפשר לדבר על הכרעה שהיא.

שינוי זה שחל מקורו בתמורות שחלו בעצם מהלך המלחמה. ואני אמנה חמש תמורות כאלה, שלא באו כולן בעת ובעונה אחת, אלא באו בזו אחר זו ובקצב מהיר למדי. קודם כל ההתגברות על מרד רשיד עלי אל-כילאני בעיראק [ביוני 1941], גירושו ובריחתו מהארץ והקמת משטר אחר שם, שעל כל פנים לעת-עתה בונה את משטרו על יסוד של ברית עם אנגליה. שנית, הכיבוש של סוריה בידי בעלות-הברית [ביוני-יולי 1941], שהפסיק את מה שעמד להתפתח כבר בסוריה ביתר שאת, זאת אומרת שימוש סוריה כבסיס לפעולה צבאית של הנאצים ותעמולה נאצית. שלישית, התקפה בריטית במדבר המערבי באפריקה הצפונית בלוב, שהעבירה את היוזמה המלחמתית לידי אנגליה, ובשלבים הראשונים שלה הביאה לידי נצחונות וכיבושים ניכרים למדי כנגד גרמניה [נוב'-דצמ' 1941]. רביעית, וכאן אני ניגש לגורמים יותר מכריעים, הנצחונות העצומים של "הצבא האדום" והנסיגה הרבתי של הצבא הגרמני שם [חורף 1941], מה שעירער כמעט והרס את האמונה, שהצבא הגרמני בכללו אינו עשוי להיות מנוצח על-ידי איזה כוח שהוא בעולם בשדה הקרב. חמישית, כניסת אמריקה למלחמה [ב-7.12.1941]. אומנם כניסת אמריקה למלחמה באה כרוכה בכניסת יפן למלחמה, אבל בטרם החלו הדברים להתפתח במערכה ממש, הרושם הראשון, ללא כל ספק, נתן הכרעה מוסרית רבה לצד הדמוקרטיה, שכן העריכו את כוחה של אמריקה לאין שיעור יותר משאפשר היה להעריך את כוחה של יפן. הצטרפות חמשת הגורמים האלה - וכמו שאמרתי, שבאו בזה אחר זה ככה שהיתה

3 הכוונה, כנראה, לשיבת הוועדה ב-19.5.1941.

כאן במידה ידועה התפתחות בנוסח קרשצ'נדו – הביאה לידי תמורה זו בהלך הרוח, כאילו נפקחו העיניים לראות שאין זה לגמרי ודאי שגרמניה תנצח, שיכול להיות שהחזית הדמוקרטית תנצח. זה העתיק את מרכז הכובד, את ההכרעה של ודאות לטובת הדמוקרטיה, וזה העמיד על הפרק את השאלה האם לא כדאי כבר בשלב זה, באופן יותר מעשי ומסוים להגיע לידי איזה סידור עם הממשלה הבריטית ביחס לעתידן של ארצות ערב.

ובכן, הנטייה הזאת ללחוץ על אנגליה, להשיג מהאנגלים הבטחות, ימיה כימי המלחמה הזאת. אף על פי כן, היינו עדים בשלב ידוע ובייחוד למחרת כיבושה של סוריה – בטרם גורם זה של כיבוש סוריה על-ידי האנגלים נתן אותות יותר עמוקים בהכרה הערבית – שהכוחות הלאומיים בסוריה, "הגוש הלאומי", התייחסו בהיסוס רב לכל הצעה של משא-ומתן עם האנגלים. אינני יודע אם נודמן לי להרצות על שלב זה בוועדה הזאת, אינני יודע באיזה מקום בדיוק הרציתי, אבל כמה פעמים נודמן לי להעיר הערות אלו, בוועד הפועל הציוני או בוועד הלאומי או במקומות אחרים. הנטייה הכללית של חלק ניכר, אולי מכריע, של "הגוש הלאומי" בסוריה היתה לא להיכנס לעת-עתה לשום משא-ומתן עם אנגליה מתוך חשבון כזה. אמרו לעצמם: עדיין ודאי ניצחונה של גרמניה, ואם כך הדבר, הרי כל משא-ומתן שננהל עכשיו עם האנגלים אין בו שום ממשות. לא רק שאין בו ממשות, אלא אנו עלולים לגרום נזק לעצמנו, נזק לאומי כללי – באשר אנו מציגים את התנועה שלנו כבעלת-ברית של אנגליה. נזק אישי – באשר משא-ומתן אינו נעשה על-ידי תנועה; בשם התנועה עושים אותם אישים מסוימים, והיתה הרגשה שאישים אלה עלולים לסכן את עתידם, להטביע תו על מצחם כסוכנים בריטיים וכנאמנים לאנגליה, ויבולע להם במקרה של כיבוש סוריה על-ידי הגרמנים.

והנה, בנידון זה חל שינוי, לפי הערכתנו. אם קודם האנשים אמרו: את אנגליה על כל פנים לא נפסיד, אבל אנו עלולים להפסיד משהו אצל הגרמנים – בהיות שהכרעת הוודאות היא לצד ניצחון הגרמנים, חשש הנזק אצל הגרמנים מכריע לגבי חשש הנזק אצל האנגלים ולכן מוטב לא לדבר לאנגלים – עכשיו, בזמן האחרון, נוצר שיקול דעת הפוך. כיוון שהוודאות של ניצחונה של גרמניה מתרחקת במקצת, נעשה יותר ודאי ניצחונה של בריטניה. אמרו: את גרמניה סוף סוף לא נפסיד, אבל אנו יכולים להחמיץ הזדמנויות אצל האנגלים, ודווקא משום שלאנגלים יש תקווה לנצח – [אבל] דרך הניצחון ארוכה והם זקוקים לנו – זו הזדמנות שנוכל להשיג דבר שמי יודע אם נוכל להשיגו למחרת הניצחון.

גם במסיבות המעשיות שנוצרו עקב בריחת רשיד עלי והמופתי [לגרמניה], יציאת הסוכנים הגרמנים מטהרן, מאיראן, מעיראק ומסוריה, הקושי של קשר עם הצד שכנגד העמיד בפני כמה מנהיגים את השאלה מה יהיה עליהם במצב זה, ונוצרה

הכשרה נפשית להתקרבות אל האנגלים. היינו עדים לכך בייחוד בסוריה גם מצד כמה אנשים שנמלטו בראשונה אל טורקיה, שהם החלו להרהר הרהורי תשובה ולחפש להם דרך של תשובה. אני מתכוון לאיש כמו שוכרי קוותלי⁴ בסוריה, אחד האישים המרכזיים, אולי האיש המרכזי בתנועה הלאומית שם, ולאיש כמו עאדל ארסלאן⁵ שנמלט לטורקיה. כך החל תהליך קירוב הלבבות בין יסודות אלה ובין האנגלים ובתהליך זה מילא תפקיד רב, אולי תפקיד מכריע, נורי סעיד. נורי סעיד, שלכתחילה לא היה בן-בריתם של האנשים האלה, כי הוא היה פרו-בריטי מלכתחילה, וכאילו שרף מאחוריו את הגשרים בנידון זה, ידע היטב את חולשת מצבו במשך כל הזמן וידע שהוא לא ייבנה אך ורק מתמיכת אלה הקרואים "מתונים" במחנה הערבי. הוא בכל כוחו שאף להחזיר את היסודות הקיצוניים יותר לתוך מחנה תומך בריטניה ועל-ידי כך להפוך אותם לתומכיו-הוא, להרחיב את הבסיס שעליו הוא נשען וליצור לעצמו משען חדש ומשען יותר איתן. ואין ספק שהוא דיבר הרבה על לב האנגלים לפתוח שערי תשובה לפני האנשים האלה. עאדל ארסלאן ביקר אותו בבגדאד והיו פגישות אחרות עם אנשים סורים.

אני עוד אוסיף משהו על גילויים מעשיים יותר של תהליך ההתקרבות הזה. אבל אני רוצה כבר בשלב זה לומר, כי עד שהחלו הדברים קצת להבשיל ולשאת פרי, בינתיים השתנה רקע ידוע ששימש נקודת מוצא לתהליך זה. מנתי חמישה גורמים. שניים מהם לעת-עתה קיימים ועומדים עדיין. השליש בעיראק הוא נורי סעיד ועדיין סוריה בידי בעלי-הברית, אבל אין אנו עדים לחיסול גמור של משטר רשיד עלי בעיראק. אין כל ספק בדבר שבמעמקים, על פני שטח רחב למדי, ישנה תסיסה אנטי-בריטית חזקה מאוד בעיראק, שהיא גם תסיסה נגד משטרו של נורי סעיד. מחנה זה עדיין תולה את עיניו לאפשרות של התקפה גרמנית. הוא הדין לגבי סוריה. ועדיין בשתי הארצות האלו מתנהלת תעמולה נאצית נמרצת למדי. אבל לא חלו כאן שום תמורות חיצוניות. המצב נשאר כמו שהיה – מה שאין כן לגבי שלושת הגורמים האחרים, שהם מכריעים ביותר לגבי מהלך המלחמה.

כל אחד משלושת הגורמים שהזכרתי יש שובר בצדו. אם מנתי את ההתקפה בלוב כגורם שהרים קרנה של אנגליה בעיני הערבים – קודם כל על-ידי עצם נטילת היוזמה ועל-ידי הארת ההצלחה פנים במערכה – הרי כאן באה נסיגה פשוטו כמשמעו.⁶ ואם

4 שוכרי קוותלי (1892-1967). מראשי "הגוש הלאומי" בסוריה בשנות ה-30. ב-1936 היה שר הכספים וההגנה בממשלה הלאומית הראשונה. נשיא סוריה 1943-1949, 1955-1958.

5 עאדל ארסלאן (1882-1954). ממייסדי מפלגת "איסתיקלאל" הפן-ערבית. גלה מסוריה בימי המנדט הצרפתי וחזר ב-1937. אחר הכיבוש הבריטי ב-1941 ברח כפרו-נאצי לטורקיה. ב-1945 חזר לסוריה.

6 אחרי שנעצרה ההתקדמות המהירה של הצבא הגרמני בגבול מצרים בקיץ 1941, ערכו הבריטים התקפת-נגד בדצמבר 1941 וחילצו את העיר טוברוק מן המצור הגרמני, אך התקפתם נבלמה ושני הצבאות החלו בהכנות להתקפה באביב 1942.

כי הדבר לא הביא לידי תבוסה של הצבא הבריטי, אבל על כל פנים אנגליה לא הוכיחה מה שהיא ביקשה כאילו להוכיח במערכה זו – שידה על העליונה בפגישה ישירה עם הכוחות הגרמנים – הדבר הזה לא הוכח והאנגלים חזרו לנקודת המוצא שלהם [בקיץ 1941] ועדיין הדברים רחוקים מהכרעה. אין כל ספק, שנסיגת הצבא הבריטי והעובדה שרומל⁷ לא רק הצליח להחזיק מעמד, אלא לכבוש מחדש חבל ארץ גדול והצליח לקבל תגבורת ואספקה באנשים ובנשק מיבשת אירופה, עובדה זו נתנה מכה חזקה מאוד לפרסטיז'ה הבריטית במזרח, שקרנו כאילו התחילה לעלות מבחינה צבאית. אשר לניצחונות של "הצבא האדום", הרי ניצחונות אלה עודם נמשכים. כאן לא חלה שום תמורה רצינית, אבל הם חדלו לשמש מרכז הכובד בהערכת המצב הצבאי. מה שנכבש נכבש. אבל כרגע מרכז הכובד בהתרשמות הציבור איננו בניצחונות "הצבא האדום", אלא התכונה של גרמניה לקראת אופנסיה חדשה באביב. העולם מדבר פחות משדיבר לפני חודש חודשיים על ניצחונות "הצבא האדום", והעולם תוהה הרבה יותר על ההפתעה שכאילו מוכרחה לבוא באביב הקרוב, וההנחה היא ששוב תעבור היוזמה לידי הגרמנים, ומכאן פתח לכל מיני ניחושים והשערות: אולי גרמניה תרכז כל כוחה בדרום רוסיה ותעשה מאמץ נואש להבקיע דרך למקורות הנפט של קווקז ומכאן למזרח התיכון, או שגרמניה תפלוש ישר דרך אסיה הקטנה, או בים ישר לסוריה ולארץ-ישראל.

האנשים שלנו, שהיו בזמן האחרון בטורקיה, שמעו מחוגים די בקיאים במהלך העניינים, גם סברה כזאת: אפשרות של ניסיון פלישה בים ישר לסוריה ולארץ-ישראל. ואין כל ספק שדבר זה נפוץ גם בחוגים הערבים.

אשר לרושם הכביר שעשתה כניסת אמריקה למלחמה, התייצבותה לימין אנגליה במערכה הזאת, זה היה רושם של עצם האקט הפוליטי של כניסת אמריקה למלחמה, שזה הכריע את הכף כנגד הרושם של כניסת יפן למלחמה. אבל אנו עומדים לאחר כמה שבועות של עצם המערכה, ובמערכה זו ידה של יפן על העליונה. לא רק ידה של יפן על העליונה בחשבון הצבאי המלחמתי, אלא יש כיוון מסוים להתקפה היפנית הזאת, שהיא פונה לא רק דרומה, דרך האיים – מגששת לעצמה את הדרך כלפי אוסטרליה – אלא היא הולכת ומתפשטת ביבשת אסיה כלפי מערב, הודו כאילו כבר על סף מלחמה, ואין לדעת מה יהיה הלאה. והדבר איננו רק ביבשה. הדבר כך גם באוקיינוס ההודי, שהיה לפני כמה חודשים אחד הימים הבטוחים ביותר והפך לשדה פעולה של הצוללות היפניות והסכנה כאילו מתקרבת לחופי ערב הדרומיים, לחופי אפריקה המזרחית, ונפתח פתח סכנה חדש למזרח התיכון מצד דרום ומצד

7 פילדמרשל ארווין רומל (1891-1944). מצביא גרמני. מ-1941 מפקד "הקורפוס האפריקני". ב-1943 לאחר תבוסתו בקרב אל-עלמיין, הועבר לפיקוד על אזור תעלת למנש. התאבד ב-1944 לאחר כישלון ההתנקשות בהיטלר, שבה היה מעורב.

דרום-מזרח, כך שיש לחשוש להתערערות חדשה של הלך רוח בקרב העולם הערבי אם הגורמים האלה יתמידו בפעולתם ויגבירו חיל. יש כבר זעיר פה זעיר שם סימנים כאלה להתערערות הזאת. אבל, לעת-עתה, בשטח המדיני פועל השינוי שעמדתי עליו, שיביא לידי קירוב הלבבות.

אינני יודע אם אוכל להיכנס לניתוח בפרטים של מצב העניינים בכל ארץ וארץ. ובכל ארץ וארץ פועלים גם גורמים מיוחדים שחלק בהם הם גורמים ארעיים שהם ילידי מצב מסויים של השעה, אבל אם נשקיף על ארצות אלו כמהוות חטיבה אחת – נראה שפועל כיוון אחד בכולן. במצרים – עליית מפלגת ה"ואפד" לשלטון,⁸ שהיא המפלגה הלאומית הגדולה של מצרים. בעיראק – ניקח את הקצה השני – לעת-עתה לא מדובר על החלפת נורי סעיד, אם כי כאשר הועלה לשלטון היתה ספקנות רבה אצל האנגלים, גם אצל תומכיו בקרב האנגלים, אם יצליח להאריך ימים. גם משום חוסר יציבות מסורתית של המצב המדיני בעיראק, גם משום שהמרד, אם כי דוכא, לא נעקר משורש, וגם משום אי-חביבותו של נורי סעיד עצמו בתוך עמו ואי-האמון שרווחים לו רבים, שכשלעצמם גם כן היו מוכנים להיות פרו-בריטים. אף על פי כן, נורי סעיד עודנו מחזיק מעמד, אבל כפי שאמרתי הוא בעצמו חיפש לו דרך של היוקקות ליסודות יותר לאומיים ממנו, יותר קיצוניים בלאומיותם ממנו, על כל פנים בארצות השכנות. אשר לסוריה – שם המצב מסובך יותר, כי סוריה אולי נוגעת לנו באופן ישיר יותר מאשר ארץ אחרת. שם המצב מעורפל יותר, באשר שם מצטרפים עוד גורמים לתסבוכת, קודם כל הגורם הצרפתי. אנו עדים גם בסוריה לניסיון של התקרבות בין האנגלים ובין "הגוש הלאומי", וכפי שאמרתי נורי מילא פה תפקיד חשוב. מתוך ההתרוצצות שהיתה שם התבלטה כאילו תוכנית – קשה מאוד לדבר בוודאות גמורה על עניינים אלה, אפשר רק להביא לפני הוועדה מה שמסתכם מתוך ידיעות המגיעות ממקורות שונים, ישנן עובדות שמאשרות פחות או יותר את אמיתותן – התוכנית שמסתמנת שם היא להציג על הפרק בשורה ראשונה את פתרון שאלתה של סוריה על-ידי איחוד סוריה עם עבר-הירדן ועם ארץ-ישראל – יצירת מדינה ערבית, אין כל ספק פדרטיבית, אבל לא ברור באיזו מידה פדרטיבית בשטח זה, מבלי לדבר לעת-עתה על הקשר בינה, בין המדינה המאוגדת או המאוחדת, לבין עיראק ומדינות אחרות – לראות בזה שלב ראשון ולדחות לעת-עתה, לזמן יותר מאוחר, שלבים נוספים – ספק יבואו, ספק גם לא יבואו.

כאן אנו עדים להצטרפות כוחות משונה במקצת, הצטרפות כוחות לא על יסוד קירבה נפשית יתרה, כי אם על יסוד של התנגדות משותפת. זאת אומרת לא על יסוד

8 ב-4.2.1942 הגישו הבריטים תוכיר אולימפיבי למלך פארוק ואילצוהו להדיח את ממשלת עלי מאהר אוהדת ה"ציר" ולמנות את מנהיג ה"ואפד" מוצטפה אל-נחאס לראש ממשלה חדשה, בהנחה שזו תשתף פעולה איתם במאמץ המלחמתי.

חיוב כי אם על יסוד שלילה, של התנגדות משותפת לגורמים מסויימים. לאמור: אנו עדים לברית, או לתוכנית של ברית, בין האנגלים, "הגוש הלאומי" והאמיר של עבר הירדן, מצד אחד, מצד שני עומדים הצרפתים והמרונים בלבנון ואלה שכיום מחזיקים ברסן השלטון בסוריה, אלה הנקראים מתונים.

אין צורך להאריך דברים על חוסר קירבה נפשית, חוסר אמון הדדי בין "הגוש הלאומי" והאמיר. אבל הם שניהם נדחפים לעמדה שכם-אחד על-ידי גורמי התנגדות משותפים. - (דר' מגנס: אולי אפשר להסביר זאת?) - התנגדות לצרפת והתנגדות לצרפתים והתנגדות לערבים שהם בני-בריתה של צרפת כיום. אשר לאנגלים - זהו קו מדיני מסויים במדיניות הבריטית, שלא נהפך לקו מוצהר רשמי, אבל הוא בא לידי ביטוי לא פעם, לידי ביטוי מוסמך בפיו של לורד לויט, [ושל] ארנולד וילסון,⁹ בא לידי ביטוי בשורה שלמה של מאמרים ב"טיימס" - קו של איחוד סוריה וארץ-ישראל, הקמת "סוריה הגדולה", הקמת הריסותיה של סוריה הגדולה. וברור שקו זה הביא תמיד ומביא עכשיו גם את אנגליה לידי התנגשות עם צרפת.

היה שלב - זה היה עם כיבוש סוריה על-ידי בעלי-הברית - שאנגליה קיוותה, קשה לומר אנגליה קיוותה, על כל פנים היו יסודות במדיניות הבריטית שקיוו שיעלה הדבר לצעוד צעד ניכר, אולי מכריע, קדימה כלפי הגשמת המטרה הזאת. אבל גם אנגליה, או אותם האנגלים שניסו להוליך את הדברים בדרך זו, וניסו גם ליצור עובדות כאלה, נתקלו בהתנגדות הרבה יותר נמרצת והרבה יותר מבוססת על גורמי מלחמה - מצד הצרפתים - מאשר פיללו. וההתקפה הפוליטית הראשונה הזאת של האנגלים נסתיימה בנסיגה שלהם. כאשר כבשו את סוריה מתוך חשבון פוליטי מסוים, לא צבאי, האנגלים נתנו לצרפתים ללכת בראש. הופעתם במערכה זו היתה כסיוע ל"צרפת החופשית" להחזיר לידם את סוריה, לכבוש את סוריה מידי צרפת הבוגדת [של מימשל וישי], אם כי כוחה הממשי של "צרפת החופשית" היה קל ופעוט ולכדם לא יכלו לבצע זאת. ברור שהאנגלים יכלו לבצע זאת בכוחות עצמיים. אבל כדי לא לתת פתחון פה לתעמולה הנאצית להאשים את האנגלים שהם נבנים מחורבנה של צרפת, כדי לתת קלף בידו "צרפת החופשית" כלפי ה"ציר" וכלפי וישי - שהנה אנגליה נאמנה לצרפת, היא רק עוזרת לצרפת לכבוש - מתוך שיקולים אלה בחרו בכיוון זה. אבל האנגלים כאן היו סבורים, שהצרפתים יבינו את ההגבלות שהמצב מטיל עליהם ויתפשרו עם גורלם, שהם נועדו רק לשמש שלט וכסות ולא גורם של שלטון, שהם יוותרו בעצם הקמת מכונת השלטון בארץ - הם יוותרו לאנגלים שהם יהיו השליטים בפועל.¹⁰

9 ארנולד ט' וילסון (1884-1940). מורחן בעל השפעה בעיצוב המדיניות הבריטית במזרח בין שתי מלחמות העולם. סגן ראש המינהל האזרחי הבריטי, שהוקם בעיראק במל"ע-1. אח"כ פעיל בחברת הנפט האנגלו-פרסית וחבר פרלמנט מטעם המפלגה השמרנית.

על כל פנים, ידוע לנו על שיחות שהיו בין האנגלים ובין הערבים, בין האנגלים ובין הדרוזים, ששם נאמרו דברים ברורים בכיוון זה. אמרו להם: שיקול דעת כזה וכזה מחייב שניצור למראית עין רושם ריבונותה של צרפת. למעשה אנו נהיה השליטים, וכל דבר קשה יוכלו להביא אלינו ואנו נפתור כל שאלה. בשביל הסורים, על כל פנים, כיבוש סוריה סימל הקמת שלטון בריטי למעשה בסוריה ויציאתה מידי צרפת. מדוע היה הדבר כה רצוי לסורים? לא מתוך אהבה יתרה לאנגלים. אם כי יש אצלם יחס ידוע לאנגלים שאפשר להשוות אותו ליחסנו-אנו לאנגלים, אנו – על כל פנים לא בשעות של טירוף דעת אלא בשעות של שיקול דעת – אומרים: אחרי הכל, בכל זאת היתה אנגליה הארץ היחידה שנענתה לצרות ישראל ונתנה את "הצהרת בלפור" וניסתה לעשות איזה דבר בשבילנו. יחס כזה ישנו גם אצלם כלפי אנגליה, שאומרים: למרות כל הצרות וכל הרמאות הבריטית – כפי שהם תופסים – בכל זאת היתה אנגליה הראשונה שכרתה ברית עם הערבים ושקיימה הרבה יותר מהאחרים. אבל לא זו בלבד, אלא השינאה לצרפת – השינאה לצרפת מקדמת דנא. לא צריך להיכנס לניתוח מה הם שורשי השנאה הזאת. ישנם שני שורשים: תמיד הנכבש שונא את הכובש, הנתין שונא את השליט, גזע הנתין שונא את גזע השליט.

לפני איזה זמן היה כאן יהודי נאמן מטהרן שסיפר לנו על המצב שם, ואותו דבר סיפרו לנו גם אנשים שסיקרו בפרס, שם יש שתי שנאות: שינאה לאנגליה ושינאה לרוסיה. והשאלה היא את מי שונאים יותר. מדוע? מפני שמקדמת דנא אלו הן שתי ההשפעות האירופיות השולטות בפרס. לגבי איראן לא חשובה התחרות [בין אנגליה ורוסיה]. חשובה העובדה ששתיהן שולטות. לגבי גרמניה אין שינאה כזאת, היא לא שלטת שם. לגבי זה סדנא דארעא חד הוא. זה גם השורש לשינאה לאנגלים במצרים ובעיראק, אגב, [גם ב]כל מקום שאין שם בית לאומי [יהודי]. אבל נוסף עוד דבר לגבי צרפת שאיננו לגבי אנגליה: זהו המשטר המיוחד, הדרך המיוחדת של צרפת בשליטתה על ארצות. קודם כל, הרמה של השלטון הרבה יותר נמוכה. גילויים של שחיתות, עיוות דין. שחיתות – אני לא קורא זאת שוחד. שנית, ניצול הארץ לטובתה הישירה של צרפת: אישור זיכיונות מימי טורקיה, מסירת זיכיונות חדשים, חלוקת מישורות, ניצול המסחר הסורי, ניצול המטבע הסורי והעלמת דברים. אותה מסורת שינאה אצל האנגלים, שבכל זאת מפרסמים את החשבונות שלהם, לא היתה קיימת אצל שלטון צרפת בסוריה, והסורים אף פעם לא יכלו להגיע לחקר כמה הארץ מכניסה, וכמובן שהדבר נתן יסוד לגזמאות שפושטים את עורה של הארץ, שגונבים ומעלימים וכן הלאה.

לגורם זה של שינאה לצרפת נוסף עוד עכשיו גורם של בוז למנוצח, לחלש, למפוקר. וגורם של בוז יותר חזק דווקא לגבי "צרפת החופשית" מאשר לגבי צרפת

10 ביולי 1941, לאחר כיבוש סוריה בידי כוחות בריטניה ו"צרפת החופשית", הכריז גנרל ז'ורז' קטרו, נציג דה גול במוזה"ת, על עצמאות סוריה, אך הצרפתים השתהו במימוש הבטחתו.

של וישי. באשר לצרפת של וישי יש לה בכל זאת דמות של גוף של מדינה עצמאית: יש פטן, יושבת ממשלה, יש חוקים, יש קצת תקציב, קצת צבא, קצת צי ומה שנשאר במושבות, בשעה ש"צרפת החופשית" היא צל של אנגליה ולא יותר. כאן הופיעה שאלה: מה זאת אומרת אנו נבוא במשא-ומתן עם אלה? מוטב שנבוא במשא-ומתן עם האדון מאשר נבוא במשא-ומתן עם המשרתים. אבל היה שיקול דעת לא לבוא במשא-ומתן גם עם האדון, כפי שכבר תיארתי. אבל כפי שאמרתי, היתה כאן נסיגה. דה-גול בכבודו ובעצמו ונושאי כליו ידעו לנצל בכישרון רב את העמדה המיוחדת שהם תופסים דווקא בתוקף המדיניות של האנגלים במלחמה זו, והם כנראה בשלב ידוע איימו על האנגלים, שאם לא יינתן להם להקים את השלטון שלהם בסוריה ולעשות שיהיה ברור לכל שבסוריה הם השליטים – הם יסתלקו מהעניין, זאת אומרת הם יסירו את המסווה מעל הכיבוש האנגלי ויציגו אותו בכל מערומיו. היו האשמות כבדות של האנגלים לגבי צרפת, שהם מעדיפים את ענייני צרפת על ענייני המלחמה. שבשבילם הפרסטיז'ה של צרפת, עמדתה של צרפת לאחר המלחמה, יותר חשובה מאשר הניצחון על היטלר. אבל זאת היתה העמדה שנקטה צרפת במלחמה זו, והיה להם מה לענות לטענות אלו מבחינת המדיניות של אנגליה. ואז היינו עדים להצהרות גם כאן וגם בלונדון, שגם אחרי המלחמה צרפת תישאר המדינה האירופית הראשה בסוריה.

אבל לא רק היו הצהרות אלא גם עובדות. ובמקום שצרפת תהיה צילה של אנגליה הפכה אנגליה לצילה של צרפת בסוריה. הוקם מחדש משטר צרפתי שהיא לא פקידות למראית עין ולא יועצים אנגלים, כי אם הם המוציאים והמביאים, ותפקידם של היועצים הבריטים נעשה יותר ויותר עלוב בסוריה, וזה מאוד הוריד את קרנה של אנגליה בעיני הסורים. נוצרה אכזבה ומרירות רבה נגדה, שהיא מבטיחה ואינה מקיימת, או שאין לה כוח לקיים, ואז בוודאי אין לכבד אותה, או שאינה רוצה לקיים.

השינוי שתיארתי נתן פתח לאנגלים להתקשר עם הלאומיים [בסוריה] ולהכין את הקרקע לאיחוד, כדי לחזק את ההשפעה של אנגליה, אבל נראה שהדבר נעשה בוהירות הרבה יותר גדולה הפעם, ונראה שאנגליה למפרע גמרה אומר שהיא תעסוק רק בהכנות ובהכשרת הקרקע לקראת העתיד לבוא, אבל לא תתחייב יותר מדי. לא מן הנמנע שגם לגבי זה באה נסיגה. על כל פנים, אחת העובדות ידועה לנו: הופעת המושל הצרפתי של דמשק, קולה. הוא כינס מסיבת עיתונאים ועסקנים וקרא לפנייהם הצהרה. לימינו ישב הנציב האנגלי שם והוא אמר: "אני ככוונה הזמנתי את ידידי מיסטר כך וכך, ואני אומר את הדברים האלה באוזניו, בנוכחותו, כדי שיהיה ברור שיש הסכמה ברורה בינינו, ששקר וכזב כל הדברים שנפוצו שיחולו שינויים במשטר, שכאילו יעלה 'הגוש הלאומי', שכאילו ידה של אנגליה באמצע". אמר דברים כדורבנות – והאנגלי ישב ושתק. לא מן הנמנע שהרבה ידיעות שקודם הגיעו אלינו

כעל עובדה שעומדת להיווצר – והיו אנגלים שבאו מסוריה ואמרו: מחר שוכרי קוותלי עולה לשלטון במקום שיח' תאג'¹¹ – לא מן הנמנע שדברים אלה היו בחלק גדול פרי רצון שהוא אבי המחשבה. יש רושם ברור, שנורי סעיד מספר לתומכיו ולבעלי-בריתו, ועוד יותר לאלה שרוצה לרכוש את בריתם, מספר להם גיומאות על המשא-ומתן שלו עם האנגלים. מישאלות שלו, תביעות שלו כלפי האנגלים – כאילו הן מה שהאנגלים אומרים. מה שהאנגלים שומעים ממנו הוא מציג כדברים שהוא שמע מפי האנגלים.

אבל נעשו כבר כמה צעדים בכיוון זה. יש ידיעות על נסיעתו של שוכרי קוותלי לאבן-סעוד, שלכתחילה עלתה בדעתו כאילו למצוא לו מפלט אצל אבן-סעוד מידי האנגלים בסוריה, אבל בינתיים חלו תמורות אלו. לבסוף יצאה נסיעה זו לפועל כאילו שליחות של שוכרי קוותלי לאבן סעוד, כאילו להשיג את הסכמתו לסידור חדש זה בסוריה, בעיקר להשיג ממנו את הסרת החרם מעל האמיר עבדאללה. למה להם האמיר עבדאללה? אני חושב שבשבילם זה פתרון קל של שאלת המשטר בסוריה. הם, "הגוש הלאומי", בטוחים בכך שהאמיר עבדאללה יסתפק בעושר וכבוד ולא יחפש לו שלטון והשפעה, ממש כך – שאת כל ההשפעה הוא יניח ל"גוש הלאומי", סבורים שהאמיר עבדאללה יתקבל על דעת האנגלים יותר מכל מועמד אחר, באשר הוא נאמן לאנגליה ואין כל ספק שזו עבודתו של נורי סעיד להמליך בסוריה בן משפחת האשמי, כדי להכשיר את הקרקע לקראת איחודה של עיראק וסוריה מתוך הקמת הגמוניה של עיראק – הכשרת הקרקע על-ידי כך שבשתי המדינות יהיו בני אותה המשפחה.

ברור שהאמיר עבדאללה מוכן לקבל כתר דמשק מידי כל מי שיציע לו. הוא לא בורר בין הממליכים, העיקר שהוא יהיה מומלך. בזמן האחרון שמענו הודעה בבית הנבחרים [הבריטי] שאין שום שינויים, לא יחולו שום שינויים בפוליטיקה. זאת לא אומרת שאין חיפושים ופעולות של הכשרת קרקע.

לנו היו פגישות בזמן האחרון הן עם האמיר והן עם אנשים סורים.¹² ובכן, מהאמיר אנו תמיד שומעים דברי שלום ואמת או שלום וחסד כלפי העם היהודי. הוא מדבר נגד "הספר הלבן", הוא מדבר על זה שמוכרחה להיות עלייה לארץ-ישראל. הוא מדבר על זה שברור שלי יהודים צריכים לתת אפשרות לרכוש קרקע בכלל. הוא מבקש מאיתנו להיות סמוכים ובטוחים שלבו טוב לעם היהודי ושהוא מעריך את כוחו וזכותו, ואם הוא יהיה שליט – העניינים יסתדרו על הצד היותר טוב. [אבל] אי-אפשר אף פעם להגיע אתו לדיון על סעיפים ברורים. אנו גם איננו סבורים שכדאי מאמץ

11 שיח' תאג' אל-דין אל-חסני – ממתנגדי "הגוש הלאומי". התמנה בתמיכת "צרפת החופשית" לנשיא הרפובליקה אחרי הכיבוש ב-1941 (ר' עליו ששון, עמ' 217–218, 251, 253).

12 ר' שם, עמ' 219–204.

כזה, באשר אנו סבורים שאין לראות את האמיר כגורם של כוח, אין לראות באמיר גורם שיש בידו למסור את הסחורה. אנו מעריכים את הקשר שיש לנו עם האמיר, והוא עולה לנו במשהו¹³ ואיננו מצטערים על כך, ואיננו רואים זאת כהפסד, באשר הוא גורם ידוע, ובמסיבות ידועות הוא יוכל להיות גורם מועיל לאנגלים ולערבים, ואז חשוב לפחות שלא יתנגד, שהוא לא יהיה מקור התנגדות. אבל אנו בשום פנים לא סבורים כי יש בכוחו של האמיר להטיל את רצונו על איזה גורם ממשי של כוח בציבוריות הערבית, וכי הסכם שישנו בינינו ובין האמיר יש בכוחו של האמיר להתחיל עליו ערבים אחרים, אם הם בעצמם אינם מוכנים לחתום עליו.

ביחס לאמיר ישנו עוד דבר: עצם הדבר שידוע שהוא נפגש עם יהודים, ועל כל פנים הוא איננו מסית מושבע נגד היהודים. מזמן לזמן הוא רואה הכרח לעצמו לצאת ידי חובה כלפי החזית הלאומית על-ידי אמירת מילה נגד העניין היהודי. דבר זה היה פעמים אחדות והכל יודעים שהוא מוכן להתפשר עם היהודים. ידיעות אלה עליו אינן מקור של כוח בשבילו, ובמידה שאנו מעוניינים שהוא לא יסטה מהקו הזה, אנו איננו מעוניינים להחליש אותו עוד יותר על-ידי ניסיון לסבך אותו במשא-ומתן מדיני, כל שכן שאין שום ביטחון בעתידו של האיש הזה בתור אדם פרטי ובתור גורם מדיני.

מה שנוגע למנהיגים הסורים, גם מהם שמענו: "כמובן, אנו מביאים אתכם בחשבון, ואנו יודעים מה נחוץ לכם ונכבד את זכויותכם", אבל הדברים לא יצאו מכלל נוסחאות כלליות וסתומות. מה שנוכחנו לדעת, שאין שוכחים שיש גורם יהודי, שמעריכים את כוחו של הגורם הזה, שמבינים שאי-אפשר סתם לעבור עליו לסדר היום, שהם ייתקלו בו, שיצטרכו להתאבק אתו או לשאת-ולתת אתו, על כל פנים להתחשב בו. אנו בעצמנו מנצלים פגישות אלו כדי לחזק את הרושם הזה, זאת אומרת לנטוע בהם את ההכרה ששום הסכם בנוגע לארץ-ישראל וסוריה מאחורי גבנו לא רק שאינו מחייב אותנו, אלא הוא גם אינו בר-קיימא מבחינה מעשית, באשר אנו כבר כוח כזה שבלעדינו, בניגוד לנו, שום סידור לא יהיה סידור של קיימא. שנית, שיהיה ברור כיצד אנו רואים את עתידו של העם היהודי ואת עתידה של ארץ-ישראל, שיותר מכל זמן אחר בסוף המלחמה יהיה הכרח בהצלת המוני ישראל. מפני שזאת היא הדרך היחידה להצלת המוני ישראל, וזאת תהיה תביעתנו, ואנו רואים אפשרות של פשרה, ואנו לא רוצים במלחמה פרמננטית עם העולם הערבי, אבל במה דברים אמורים? אם נקבל את ההכרחי לנו באופן חיוני מאוד לעתידנו בעולם ובחלק תבל זה.

אני עוד אגע בנקודה אחת: יש לנו הנחה, שההכרעה בראש וראשונה תהיה למדינות הגדולות המנצחות במלחמה זו, שרצונן של אנגליה ואמריקה, ננית, בנוגע לעתידה של ארץ-ישראל, יכול להיות יותר מכריע מאשר רצונו של העם הערבי,

13 הסוה"י העניקה לאמיר עבדאללה מדי פעם תמיכה כספית ("מתקן"). ר' מוריס, עמ' 100.

והפגישות שלנו עם הערבים אינן מערערות את ההנחה הזאת. גם הם תולים עין למה שתאמרה אנגליה ואמריקה, וכונן גם לציין שקרנה של אמריקה הולך ועולה ביניהם. לאחר כל הניסיונות שהיו להם עם האנגלים, אפילו בתור צופים בשדה המערכה, שהתייאשו מניצחונה של אנגליה, יש מהם שבטוחים – אלה מהם המאמינים שהניצחון יהיה לדמוקרטיה ולא לגרמנים – שאמריקה תהיה הכוח המנצח ולאנגליה יש תקווה רק הודות לבריתה עם אמריקה, וזה כמובן מעלה את אמריקה בעיניהם כגורם מדיני, והם מאוד מצפים להחלטתה של אמריקה, לרצונה של אמריקה לגבי הגורל של חבל זה.

מה שנוגע לארץ-ישראל – ובזה אני רוצה לגמור את הפרק הזה של הסקירה – הרי כאן הייתי אומר: קשה מאוד לדבר בהכללה על ארץ-ישראל, על ציבור ערבי בארץ-ישראל, כשהוא מפורר ובלתי-מאורגן, גם בלתי-מאורגן במידה שהיה פעם. אבל אפשר לציין שלושה סוגים של אנשים חושבי מחשבה מדינית: אחד, זוהי הקבוצה שהשם המסורתי שלה "נשאיבים". הם עומדים על המשך תקפותו של "הספר הלבן". יש בתוכם, בלי ספק, רבים שאין להם כל ביטחון בעתידו של "הספר הלבן", באשר הם מעריכים את הכוח היהודי, אולי גם מגויזים בהערכת כוחו, אבל הם בשום פנים לא יעזו לדבר על הסכם שלא על יסוד "הספר הלבן" ולוותר על מה שאנגליה נתנה להם. באשר אם האנגלים מוכנים לתת דבר כזה לערבים, כיצד ייתכן שהערבים יהיו יותר פשרנים כלפי היהודים? אם באמת יגיעו הדברים לידי סידור, ואם תהיה אפשרות סתומה שהאמיר יחד עם לאומיים סורים יסכימו לויתורים ביחס ל"ספר הלבן" – אינני חושב שדווקא הנשאיבים יקדשו מלחמה בנוגע לזה. הם יסכימו אז להיאנס. כיום זהו המצב – הם עומדים על "הספר הלבן". פשרנותם מתבטאת בזה שאינם דורשים שום דבר נוסף על "הספר הלבן". יש אולי קבוצה אחרת, הייתי מעמיד במרכז את עוני עבד-אל-האדי. מהומן שהוא חזר [לארץ] הוא מוכן להתפשר עם "הספר הלבן". אם יבואו בו איזה תיקונים לטובת הערבים, אז הוא יהיה מוכן להתפשר עם "הספר הלבן". הוא בכלל יראה זאת כהתפשרות. את הפשרה כמו שהיא איננו מקבל. אבל אם אנגליה תראה עוד רצון טוב: תחיש את הקמת השלטון העצמי, תבטל איזה סייגים זעיר שם זעיר שם, הוא יהיה מוכן להתפשר.

ויש, אין כל ספק, לקבוע מציאותה של קבוצה שלישית של ממשיכי קו המופתי, כמו רשיד אל-אֶפְרַהִים,¹⁴ שלגבי דידם לא קיים "הספר הלבן" – קיימת הזכות ההחלטית והבלתי-מסוייגת של העם הערבי להיות בעל-הבית בארץ-ישראל ולקבוע עתידה של הארץ כרצונו. יכול להיות שהוא ימצא צורך להיות סבלן וליברלי כלפי היהודים – זה עניינו. שום כוח אחר לא יכול להכתיב לו, לחייב אותו על, הדבר הזה. הוא בעל ארצו

14 מראשי מפלגת "איסתיקלאל". חבר הוועד הערבי העליון. הוגלה ע"י הבריטים ב-1937 ושב ב-1939.

והוא מחליט לעשות בה כרצונו. הוא עושה בה כבתוך שלו. אני לא מתעלם ממצייאות של ערבים בודדים – מישוה פה, מישוה שם – שבשיחות מביעים נכונות יותר גדולה להסכם לעלייה שלא על בסיס "הספר הלבן", ויש בתוכם אנשים שבלי ספק מדברים בכנות. הם בעצם מביעים הרהורי לבם של הרבה ערבים, שחושבים ששום כלי יוצר לא יצלה עלינו – להחניק אותנו אי-אפשר, מוכרחים לתת לנו אוויר לנשימה והתפשטות. אבל הם אומרים זאת בשיחות פרטיות. הם לא מוכנים בשום פנים להכריז על זה. ספק רב אם הם מוכנים בשיחות פרטיות עם ערבים אחרים להמליץ על עמדה זו. ספק רב אם הם כל יום אומרים: "שימעו נא, אינכם יכולים להעלים עין מהמצייאות של יהודים בארץ-ישראל. מוכרחים למצוא פתרון". ספק רב אם הם אומרים [בגלוי] מה שהם אומרים בשיחות אצלנו. על כל פנים, הם לא מהווים גורם מדיני.

ש. קפלנסקי: אולי תרשה לי להזכירך, שבדברך על המצב בסוריה אמרת שנתקלו בשלושה גורמים: צרפת, אנגליה ומרונים. אני חושב שהיה מעניין אותנו לדעת על מצב הרוחות בלבנון. האם לא מילאה גם טורקיה תפקיד מסוים בדבר זה, בקרב הזה של השפעת אנגליה וצרפת בלבנון?

דר' י.ל. מגנס: מה אומרים הערבים, או חוגים שונים של הערבים, על קהילה של ארץ-ישראל, או על תוכנית ציונית להפוך את ארץ-ישראל לקהילה יהודית אוטונומית, כמו שמכריזים באמריקה ובמקומות אחרים? הם יודעים בטח את התוכנית הזאת. שנית, מה אומרים על צבא עברי ומה אומרים על הרעיון, שאתה בעצמך נתת לו ביטוי, שארץ-ישראל היא המקום היחידי להצלת המוני ישראל?

דר' י. טהון: מתוך היסוס אני בא להוסיף עוד שאלה, שעלולה גם היא להבהיר את התמונה. הייתי מבקש להתחשב עם השינוי האחרון במצרים – עליית ה"ואפד" לשלטון. עד כמה יש בזה השפעת אנגליה, או אם היתה בזה כוונת אנגליה, והשפעתו של המאורע הזה על הבעיה הערבית בכל הארצות השכנות?

ד. אוסטר:¹⁵ הייתי רוצה לשמוע איזה מילים על אבן-סעוד וסביבתו.

דר' י.ל. מגנס: עוד איזה פרט. התזכיר של אבן-סעוד שהגיש לממשלה בדצמבר לפני שנה,¹⁶ הופיע בשבועות האחרונים בעיתון של דמשק. התזכיר נותן תיאור על המצב

15 דניאל אוסטר (1893–1963) עלה ב-1919. עו"ד. ב-1935 סגן ראש עיריית ירושלים ותקופה קצרה ראש העיר בפועל. ראש עיריית ירושלים היהודית 1948–1950.

בעיראק ומטפל באופן יוצא מן הכלל בשאלת היהודים. מה בנוגע לזה? מה השפעת התזכיר על הערבים?

מ. שרתוק; בנוגע למרונים: ידוע הפחד מדורי דורות של המרונים משיעבוד למוסלמים. זהו יסוד מוסד לכל המדיניות המרונית. ומה שאמרו לנו הנציגים הרישמיים של העדה המרונית: "מנוי וגמור אצלנו להתנגד לכל תוכנית של איחוד סוריה, שפירושו הדברת מרותו של רוב מוסלמי על כל חלקי סוריה". הם רואים במוסלמים אומה טוטליטרית, שלא תיצור אפשרות של חיים למיעוטים. אני נתקלתי במרונים בגולה המצרית שלהם, שאמרו כי הם חוששים שמצבו הכלכלי של הלבנון, מצד אחד, ומצד שני העובדה שהלבנון בגבולותיו הנוכחים – על כל פנים "הלבנון הגדול"¹⁷ אינו מעור אחד אלא יש בו מיעוט מוסלמי עצום – שני הדברים האלה אינם נותנים תקווה בליבם שהם יצליחו לגמרי לשכון לבדם. אבל הם הוסיפו ואמרו שהדרך הטובה בשבילם, כפי שהם רואים אותה, לומר לערבים: "רצונכם בפדרציה בלעדית? לא תקבלו אותה. אם רצונכם לקבל את הדבר הזה – עליכם לקבל את התנאים שלנו". והתנאים צריכים להיות אבטונומיה גמורה ומוחלטת של הלבנון, מדינה עצמאית שמשתפת עם מדינות אחרות בשורה של עניינים משותפים. אנשים אלה, שדיברו כך, הציעו לנו לעמוד בכל תוקף על מדינה עברית – אני פשוט מוסר פרוטוקול של שיחה – על ארץ-ישראל המערבית כעל מדינה יהודית; ואז – כניסה לפדרציה. בלי זה – אי-כניסה לפדרציה. ו"אדרבה, ינסו להקים פדרציה בלעדיתם ובלעדיתנו".

בלבנון יכול להיות שיש נציגים להלך מחשבות זה. אנו לא נתקלנו בו. שם אנו שומעים על התנגדות גמורה לאיחוד עם יתר חלקי סוריה. אבל בלבנון יש לא רק מרונים אלא גם מוסלמים. אינני יכול להיכנס יותר לפרטים, שם יש רוב נוצרי. הוא מאחד את המרונים והאורתודוקסים. אבל האורתודוקסים אינם בעלי-ברית נאמנים, כאשר רוב האורתודוקסים הם בסוריה ולא בלבנון, והיות ואין לאורתודוקסים של הלבנון תקווה להעביר אורתודוקסים מסוריה, האורתודוקסים מסוריה שבויים בידי המוסלמים ומוכרחים להיות יותר קתוליים מהאפיפיור. הדבר משפיע על האורתודוקסים בלבנון. יתר על כן, אם תקום אחדות סורית [עם לבנון], נדמה לי שהעדה האורתודוקסית תהיה העדה הנוצרית הראשה, על כל פנים, היא תעלה מאוד בסולם החשיבות ולכן בעדה האורתודוקסית יש התנגדות כזאת. ויש חוגים

16 על פעילות אבן-סעוד בהקמת פדרציה של ארצות ערב ר' י"מ ג', עמ' 301; י"מ מ' ה', עמ' 108, 109; פורת, עמ' 88 ואילך.

17 בתקופת השלטון העותמאני היה חבל הר הלבנון אוטונומי-למחצה ובראשו מושל נוצרי. ב-1918 נכבשה הלבנון על-ידי בעלות-הבית והוטל עליה מינהל צבאי צרפתי. ב-31.8.1920 הקימו הצרפתים בצו מיוחד את "לבנון הגדול" (Grand Liban) על-ידי סיפוח מחוזות טריפולי, אל-בקאע, ג'בל עמאל וצור-צידון אל הר הלבנון, ושמו בכך קץ לרוב המרוני המוחלט בהר הלבנון.

אורתודוקסים שמשלימים עם האיחוד, וזה מחליש את עמדתם של המרונים. בתוך המוסלמים בלבנון קיימים כיוונים קיצוניים ביותר, שיסודם בתנועה הלאומית הסורית: איש כמו ריאד צולח¹⁸ הוא מוסלמי מביירות. יש שם מפלגה לאומית חדשה שהיא קיצונית מאוד.

בנוגע לטורקיה - שוב, עד כמה שניתן לנו לדעת - יש התנגדות נמרצת בטורקיה לכל רעיון של איחוד ארצות ערב ויצירת מדינה ערבית גדולה. רואים בזה סכנה גדולה לטורקיה. רואים לא רק סכנה כי אם מקור בלתי-פוסק של סיכונים וזעזועים, של אינטריגות, של הפרת ביטחון. אין הם מאמינים שיש בכוחו של העם הערבי לבנות בכלל, לבנות מדינה, בייחוד מדינה גדולה כזאת. אבל רואים בדיבורים על מדינה ערבית, על אימפריה ערבית בתמיכה של אנגליה, מקור של סכנה באשר זאת אומרת שמטפחים את ההעזה הערבית שאין מאחוריה כוח של ביצוע, והדבר הזה הופך לגורם של תסיסה, של אי-שקט, של מקור של בלבולים במזרח. קשה לי להגיד מה עמדתה של טורקיה לגבי השאלה של איחוד סוריה. ייתכן שכאן אין התנגדות כזאת. ייתכן שדבר כזה יכול להיראות למדינאים הטורקים כתוכנית לגבש דבר זה על הגבול שלהם. הם יקבעו את העמדה שלהם לעמדה זו. אולי ידרשו ערובות, אפשרות של פיקוח. הם דאגו לכך במידת מה על-ידי זה שלקחו את אלכסנדרטה.¹⁹ אינני יודע איזה דרישות יציגו כלפי חֶלֶפ, תמיד יש איזו הסתייגות כלפי הכמאליזם²⁰ שאומרים אי-כיבוש ארצות ערב חזרה; תמיד יש הסתייגות כלפי חלב, מוצול, לגבי מחוז זה של הגבול.

(דר' מגנס: מה עמדת טורקיה לגבי ארץ-ישראל?) - הממשלה הטורקית אין לה שום רצון להופיע כממשלה פרו-ציונית משני טעמים. קודם כל, אומרים: אם אנגליה אינה פרו-ציונית, אין לדרוש זאת מהם. לכל היותר אפשר לדרוש מהם שהם יקבלו את הקו הבריטי. [שנית] אילו היה חל שינוי בקו הבריטי, אפשר היה לדרוש מהם לעיין, אבל כל זמן שהוא כמו שהינהו, אין להם רצון להתעבר על ריב היהודים. שלישית, עם כל אי-האמון המושרש בליבם כלפי הערבים, עם כל הבוז שיש מצידם כלפי הערבים ועם ההתנגדות שלהם להגשמת חלומות הערבים המרחיקים, הם בשום פנים אינם מעוניינים לנקוט עמדה אנטי-ערבית, באשר הם אחת ממדינות קידמת אסיה, והם רוצים לשמור על עמדתם כמדינה ראשה בחלק תבל זה. אנו יודעים שבחבר הלאומים, עליו השלום, הם תמיד ניסו לנגן בכינור ראשון בקהל המדינות שנכנסו לחבר הלאומים. זה מחייב אותם לעמדה של קורקטיות לגבי מדינות

18 ריאד אל-צולח (1894-1951). יליד עכו. מראשי המוסלמים הסונים בלבנון. ראש ממשלתה הראשון 1943-1945, ו-1946-1951 עד הרצחו.

19 מחוז בקצה מפרץ אלכסנדרטה במזרח הים התיכון. היה בתחום סוריה שבמנדט הצרפתי מ-1921 עד 1939, אז נמסר לטורקיה ומאו נקרא חֶטאי.

20 המשטר הרפובליקני בטורקיה שייסד כמאל אטאטורק, ב-1920.

הערבים, וכל זמן שהשאלה הציונית היא שורש של מחלוקת בינינו ובין הערבים הם לא ינקטו עמדה לצידנו נגד הערבים. די שלא נקטו עמדה גלויה בעד הערבים נגדנו. הם בחבר הלאומים לא דיברו נגדנו.

בתחום ידוע הם מוכנים לשיתוף פעולה – בתחום המסחר, שיתוף על מנת לנצל אותנו. הם מעריכים שאנו משתתפים בתערוכה שלהם, ובתערוכה נותנים להניף דגל עברי, כתובות עבריות. החלו בינינו קשרים תרבותיים. הם חשבו לשלוח הנה אנשים וגם בחורות ללמוד דברים ידועים. המלחמה הפריעה להם. מפני שאם שולחים [מתלמידים] לאירופה הם מתרגלים לתקציבים גדולים כאלה שכאשר הם באים [חזרה] לטורקיה הם לא יכולים להתאים את הדבר הזה לממדים הקטנים [כ]שלנו, אבל יש לנו רושם שהם רוצים ארץ קטנה ותקציבים קטנים. הם רצו לשלוח בחורות ללמוד עזרה סוציאלית. דיברו על חילופי תלמידים. אנו שלחנו איש ללמוד טורקית. הם העריכו את זה. הם מדברים תמיד על קשרים כלכליים. מעריכים את מפעל הבניין, אבל אין פירוש התחייבות מדינית.

בזמן האחרון היו לנו קשרים חיים מאוד עם עיראק.²¹ כמה אנשים חשובים מעיראק ביקרו בארץ. סיירו את הארץ ומפעלים ידועים בארץ, בעזרתנו קנו דברים שונים בארץ – פרות גזעיות ושתילים. בית החולים "הדסה" הפך לתלפיות לכל החולים החשובים בעיראק, כך שהקונסול העיראקי אומר, שיצטרך או להתפטר או שיצטרך לדרוש לפתוח כאן אזור מיוחד בשביל חולים. היחסים עם הקונסולים העיראקים הוטבו בזמן האחרון לאין שיעור. (דר' טהון: הקודם היה אנטי-יהודי) הקודם ג'מיל ראווי גילה ידידות נפשית, היה איש כנה. יכול להיות שבגלל זה העבירו אותו – היה יותר מדי בכנות אתנו, אבל גם בגלל זה שהוא טיפוס מסוכן מדי. אבל גם זה [הנוכחי] עשה ביקור ראשון בסוכנות. אנו נפגשים לעיתים קרובות, משותחים על עניינים שונים, וכאילו מאוד מעוניין לעמוד בקשר ולדעת את המבט שלנו בכל מיני עניינים. זה חשוב, זה הרבה יותר טוב שיהיה כך משהיה אחרת. הרבה יותר טוב שיש שורה שלמה של אנשים בבגדאד שביקרו אצלנו, שהיו בבתיים [של אנשי המחלקה המדינית של הסוה"י] ואכלו ארוחת ערב.

מעניין, כאשר נורי סעיד ובני חבורתו²² היו בגולה, כאשר ברחו מרשיד עלי, היה בתוכם אחד, דאוד פחה חידדרי, מיניסטר לשעבר, כורדי, והוא עכשיו הציר שלהם בטהרן – (א. ששון: כיום שוב פעם חזר לבגדאד והוא מיניסטר) – מזמן יש לנו היכרות אתו. כאשר חבורה זו היתה פה, הוא בא אלינו,²³ הוא הודיע שהוא בא כשליח

21 ר' ששון, עמ' 204 ואילך.

22 עם פרץ מרד רשיד עלי כילאני ב-31.3.1941, נמלטו לא"י העוצר העיראקי עבד אל-אֶלֶא, (ראש הממשלה לשעבר) ג'מיל אל-מדפעי, המדינאי עלי ג'וודת אל-איובי ודאוד חידדרי (שם, עמ' 209).

23 על פגישה אתו בבית מ"ש ב-21.4.1941, ר' שם, עמ' 209-212.

של חבורה זו, הוא בא בהצעה מסוימת. בא לבקש עזרה. המצב שלהם היה מאוד דק ועדין. הם לא היו בטוחים אם אנגליה אינה בוגדת בהם לטובת רשיד עלי. הם לא היו בטוחים אם אנגליה אינה מוכנה להתפשר עם רשיד עלי. הם אמרו שאם אנגליה תצליח לנתק קשרי עלי עם הגרמנים ולהחזיר אותו לברית עם אנגליה, היא תקריב אותם. אמרו שהם חוששים מאוד שהממשלה הבריטית מטעה את דעת הקהל באנגליה לגבי פרצופו האמיתי של רשיד עלי, שהוא נאצי, מטעה את דעת הקהל באנגליה לגבי מציאותה של תעמולה נאצית והאוריינטציה הפרו-נאצית בעיראק. והנה הם חושבים שבנוגע לזה הם בני-ברית אתנו. הם יודעים שיש לנו קשרים עצמיים שלנו עם אנגליה ואמריקה והם רוצים לדעת אם אנו מוכנים להעמיד את הקשרים האלה לרשותם, ולהפיץ באנגליה ובאמריקה ידיעות אמיתיות על התנועה הזאת, ובכלל על מקורותיה והשפעתה של התעמולה הנאצית בעיראק.

אנו נענינו לזה. אני צריך להגיד, שבאותו הזמן הצלחנו לקשור קשרים חשובים עם העיתונות האמריקנית באמצעות טורקיה ואמרנו: "אנו מוכנים בהחלט". אמרנו: "איננו משלים את עצמנו בשווא, זאת לא אומרת שאנו בעלי-ברית. בעלי-ברית צריכים להיות לגבי דברים חיוניים. אנו לא רואים שאתם בעלי-ברית אתנו לגבי ארץ-ישראל, נורי סעיד היה האיש האחראי לגבי 'הספר הלבן'.²⁴ אנו מקווים, על כל פנים, שאין אנו אויבים לנצח. אנו על כל פנים, מתפללים להסכם. אנו חושבים להפך, שבאותם העניינים שיש לנו אינטרס משותף, שיש לנו מלחמה משותפת בנאציזם, לעמוד שכם אחד". אז אמרנו להם: "אתם צריכים לתת לנו את הידיעות, זה לא עניין שאנו נפרסם ידיעות ממקורות שלנו ואחר-כך אתם תתפשרו עם האנגלים ותגידו: זוהי תעמולה יהודית".

ביקשתי ממנו [מחידר] תזכיר. הוא בייחוד דיבר על המופתי, האשים את המופתי. ביקשתי תזכיר. הוא אמר: "אשכ ואכתוב תיכף ומייד על עשרות עמודים". ואנו לא קיבלנו את זה. בינתיים הם באו לידי הסכם עם האנגלים ולא היה להם יותר צורך ביהודים. אל-איובי²⁵ גם כן היה אצלנו. זה תמיד יותר טוב שיש אנשים בעיראק שאכלו בבתים שלנו, ראו מפעלים, מושבות. אבל זה עוד לא הסכם מדיני. זה רחוק מהסכם מדיני.

אני עובר על השאלות לפי הסדר שנרשמו אצלי. אגב, צריך לומר "קְהִלָּה" ולא

24 נורי סעיד טען כי תוכניותיו לכינון פדרציה ערבית במוזה"ת תהווה גם פתרון לשאלת א"י והציע להגביל לשם כך את העלייה ואת רכישת הקרקעות של היישוב. ב-1939 היה מראשי משלחות מדינות ערב בוועידת סנט ג'יימס בלונדון ואחד המשפיעים על עיצובו של "הספר הלבן" שבא בעקבותיה. בוועידה זו הציג ראשון את התביעה להפיכת א"י למדינה ערבית.

25 עלי ג'וודת אל-איובי (1886-1969). מדינאי עיראקי פרו-בריטי ופרו-האשמי. ב-1921-1940 היה לסירוגין שר פנים, שר כספים, ראש ממשלה ושר חוץ ולימים שוב שר חוץ וראש ממשלה. אחרי הפיכת 1958 השתקע בלבנון.

"קהילייה" – (קפלנסקי: אפשר לומר רפובליקה) – פה מתכוונים לדבר אחד: "קומנוולט". הערבים וצבא עברי: התגובות שאנו רגילים בהן הן לא תגובות ישירות על השימוש בסיסמה זו על-ידי ציונים או יהודים. התגובות שאנו נתקלים בהן הן תגובות על ניצול סיסמאות אלו על-ידי התעמולה הנאצית. מי שמביא את הדברים האלה אל הציבור הערבי, מי שתוקע את זה לתוך אוזניו – זה הרדיו הגרמני ותעמולת לחישה של גרמניה שמתנהלת, וכאן בוודאי ש"צבא עברי" מופיע כ"צבא של כיבוש ארץ-ישראל, כיבוש סוריה ועבר-הירדן", מופיע כמכשיר של אנגליה לשם כיבוש כזה. וכך עניין ה"קהילייה [היהודית]". הערבים אינם מרוצים מעצם הגיוס היהודי ולא רק מצבא יהודי. רק היום קראתי מה שנאמר באסיפת גיוס בחברון בנוכחות קצין [בריטי]. הנואם אמר: "אסור לנו להניח את הגנת ארץ-ישראל בידי זרים".

אגב, תעמולת גיוס זו כדאי להתעכב עליה בשתי מילים. היא תוצאה של שני דברים: קודם כל, הממשלה מעוניינת בה ומסייעת לה לשם רושם פוליטי, לא לשם שירות של ערבים אלה. כל פלוגה ערבית היא בעיה בשביל הצבא. תמיד צריך לחפש לה תפקיד מיוחד שאפשר להעסיק אותה. יכולתי לספר בזה הרבה פרטים. אינני רוצה להיכנס לשטח זה, אבל הם מעוניינים ברושם שהערבים מתגייסים, שהם עומדים לרשות אנגליה. לכן מפתחים את הגיוס הערבי. המספרים האחרונים הם 5,200 ערבים ו-11,000 יהודים – אלה מספרי היהודים והערבים שהתגייסו. זה הכנסה ולא אינוונטר. אבל לגבי שניהם צריך לנכות את השבויים, את הקורבנות. גם לגבי השבויים גם לגבי הקורבנות, הרוב המכריע הם יהודים, וצריך לנכות את הבורחים וכאן הרוב העצום הם ערבים. לא אומר שאין בורחים יהודים, פה ושם יש כאלה. זה לא מהווה בעיה, אבל אי-אפשר לומר שאין אף יהודי שברה, אבל זה נער יכתבם בשעה שלגבי הערבים זו תופעה. ידועים גם מקרים בודדים של בריחה עם נשק. בריחת הערבים היא כזאת: בחור בא ומתגייס, מחזיקים אותו בסרפנד, אחר-כך, כשמקבל חופש, הוא חוזר לכפר ואינו חוזר לצבא – הוא ניסה את העניין ולא מוצא חן בעיניו. הגורם השני זו התמורה שדיברתי עליה. הערבים אומרים: "אם אנו הולכים עם האנגלים צריך שיהיה לנו שטר ביד". הגורם השלישי – וזה אנו שומעים מערבים שהם אויבי המופתי – שכאילו ניתן אות, ניתן צו מצד המופתי, מהמטה שלו, לערבים שלו להתגייס, ובבוא שעת פקודה חשוב שיהיו ערבים עם נשק בארץ. וכאילו בהוראה זו נאמר: "אומנם אנו לא יכולים לנהל תעמולת גיוס מפני שהיא משפיעה על כל הערבים, אנו לא יכולים לשמור מי ערבי נאמן או לא, אבל זה לא חשוב – בשעת ההכרעה גם הערבים הלא-נאמנים עם נשק ביד ייהפכו לערבים נאמנים".

והנה, מעניין לראות באיזה נימוקים משתמשת תעמולת הגיוס הערבית. לא רק באיזה נימוקים היא משתמשת, אלא איזה נימוקים שלא מתפרסמים, באיזה נימוקים

הממשלה מרשה לה להשתמש. הם אומרים: "מי שמתגייס לצבא מחייב את אנגליה להכרת טובה והוא יבוא על שכרו". אני כשלעצמי לא משתמש בנימוק זה בתעמולה. אני אומר שאם לא נתגייס נפסיד, ואם נתגייס – אינני בטוח שנרוויח מזה. אבל לא נתנו לנו לפרסם דברים אלה. לערבים נותנים. יתר על כן, הם אומרים: "עלינו להגן על הארץ מפני כל כיבוש, מפני כל מתקפה, אחת היא מי שיהיה". שלישית הם אומרים: "מי שמתגייס לצבא זה, מבטיח לעצמו עתידו ועתיד השלטון על הארץ". לנו בוודאי שלא נותנים לדבר דברים כאלה, ואצלם זה מתפרסם. פה יש דבר כזה: זאת לא אומרת שמה שאנו מדברים על צבא עברי ועל קהליה לא מגיע אליהם. אבל אם יש משהו שמנגן על קלרינט, ומישהו אחר מכה בתוף על ידו – קול התוף נשמע. אין כל ספק, שהתגובה על התעמולה שלנו לצבא יהודי ולקהליה יהודית היא לא יכולה להיות חיובית אלא שלילית – (ד' מגנס: אני שואל אם יש תגובות פוליטיות); (א. ששון: התגובה היא דחיקת הקץ) – הם בכלל חוששים, שבסוף המלחמה ידנו יכולה להיות על העליונה מבחינה מדינית, מפני הסיבות הבאות: עכשיו מלחמה ולכן אנגליה אומרת שאין עוד שינויים, אנו עכשיו נלחמים, אבל כשהמלחמה תיגמר לא הצבא יטפל בעניינים אלא המדינאים, והם סבורים שלנו יש קשרים מדיניים למרות הכל, ואז נוכל להשפיע באנגליה ובאמריקה. שנית, הם סבורים שכרגע אנגליה אין לה זמן לעשות חשבון מי עוזר לה, מפני שהדבר בעצם התהוותו, אבל בסוף המלחמה תגיע שעת חשבון ואז יעשו חשבון: מהיהודים קיבלנו מתגייסים, עזרה בתעשייה, בחקלאות, יראו שזה סך-הכל מכובד וצריך לשלם בעד זה, ואז מצד הערבים יופיעו כל מיני דברים שליליים. שלישית, הם מבינים היטב שבסוף המלחמה תהיה שאלת פליטים ואנגליה תצטרך לעשות דבר-מה. מכאן קוצר הרוח וניסיון לחייב את אנגליה באיזה דבר, להשיג התחייבות נוספת כבר בימי המלחמה, בלי לחכות לדברים לסופם.

עניין מצרים: מי כאן הרוויח ומי כאן הפסיד? לעת-עתה שניהם הרוויחו. אבל מי ירוויח בסוף – קשה לדעת. עליית ה"וואפד" לשלטון באה עכשיו מפי אנגליה. אותה עליית ה"וואפד" יכלה לבוא בצורה אחרת, שהיתה מסמלת תבוסת אנגליה. בשלב הנוכחי באה כניצחון לאנגליה, והיא באה כשבירת עקשנותו של המלך פארוק על-ידי התזכיר שנשלח אליו.²⁶ אנגליה העלתה את ה"וואפד" לשלטון. בשביל ה"וואפד" זה מינוס. ה"וואפד" בכל ההופעות הרישמיות שלו, בנאומים של נהאס, צריך היה לתרץ את זה – שאל יחשבו שה"וואפד" קיבל שלטון מידי האנגלים. היה זמן שהיתה כמעט אותה עמדה מצד ה"וואפד" במצרים ו"הגוש הלאומי" בסוריה – נוסף לכל הנימוקים שהזכרתי אותם שהיו ל"גוש הלאומי" – לא לבוא במשא-ומתן עם אנגליה. היה גם נימוק שאינו קשור בנסיבות הזמן, במצב המלחמה, אלא נימוק

הנובע מתוך קונספציה לאומית שלו. ה"גוש" הזה אמר: "מה זאת אומרת אנו נבוא במשא-ומתן עם 'הצרפתים החופשים', אפילו בתמיכת אנגליה? זאת אומרת שאנו מסכימים, שצרפת נתנה עצמאות לנו ואנו מקבלים את העצמאות הזאת כמתנה מידיה ונכנסים במשא-ומתן על חוזה! שוב, אם כן, [אנו] מודים בזכויות מיוחדות, באינטרסים מיוחדים, שיש לצרפת בסוריה. לא לנו, כתנועה לאומית אמיתית, ללכת בדרך זו. יקומו הנערים וישחקו לפנינו. צרפת תמצא איזה תאג' אל-דין או משהו אחר שתעשה איתם חוזה. סוף-סוף יגיעו הדברים לשלב של בחירות כלליות, של פרלמנט נבחר ושל ממשלה אחראית בפני פרלמנט, ומשיבוא שלב זה אנו נירש את הנחלה - ואז אנו ירשנו אותה מידי העם ולא מידי הצרפתים. במידה שתאג' א-דין יצליח לחתום על חוזה טוב - נירש אותו, אבל אנו לא נתערב בחתימה".

אותה עמדה היתה אצל ה"וואפד": "לקבל שלטון מידי האנגלים? לא. סוף-סוף תהיינה בחירות ואז אנו ממילא ניבחר". מלבד זה ה"וואפד" דרש כל הזמן מחיר, הוא דרש התחייבות שאחרי המלחמה אנגליה מפנה כליל את מצרים. עכשיו ה"וואפד", בכל זאת, ראה אפשרות משהו לתפוס והוא הסכים לקבל את השלטון מידי האנגלים ומצא דרך לתרץ. מה המחיר שאנגליה מוכנה לשלם לו? לא ידוע. ברור שנחאס וחבריו עשו את הצעד הזה לא על מנת להיות עבדים נרצעים לאנגלים. האנגלים הכניסו אותו לתוך הבית ועכשיו הם בעלי-הבית ומתנהגים כבעלי-בית.

עניין האוריינטציה הפרו-דמוקרטית של ה"וואפד" זה לא דבר שאפשר לסמוך עליו כמישענת בטוחה. עובדה היא שנחאס בתקופה הארוכה של המלחמה לא היה מדבר על המלחמה. זה דבר מפליא: קם מנהיג של מפלגה בארץ אחוזת אש ונואם כאילו לא היתה מלחמה בעולם. מתי הופיעה המלחמה? כשהוא מאשים את אנגליה שהיא מנצלת את מצרים לצורכי המלחמה - כאילו זו מלחמה של אנגליה בלבד ומצרים היא ניטרלית.

בימי המלחמה טסתי פעם לאנגליה באווירון איטלקי.²⁷ היינו לא-איטלקים יחידים - אני ואשתי ומצרי אחד - כל השאר היו איטלקים. טסנו דרך לוב. ממילא אנו יצרנו [עם המצרי] קואליציה לאי-איטלקים. התיידדנו. בדרך דיברנו על שאלת הפוליטיקה. מפיו כל הזמן שפעה שינאה לאנגלים, והוא לא איש מאנשי הדת, לא מורה, גמר אוניברסיטה באירופה, הוא מהנדס סוחר. שינאה נוראה על כל דבר. זה היה אחרי הכנה-דיל.²⁸ הוא התחיל להסביר לי איך כל דבר לטובת האנגלים. ומה היה לו מצרים היה לה שוק חופשי ולא היתה מוכרחה למכור לאנגלים. אמרתי לו: "האם אינך מודה שניצחון גרמניה זו סכנה הרבה יותר גדולה, וכשאתה עומד לפני

27 מ"ש טס מקהיר לרומא ב-1.2.1940, ומשם המשיך דרכו ברכבת לפריס ובאויייה ללונדון
(ר' יומ"מ ה', עמ' 12-22).

28 העניין לא נתחזר.

ברירה אתה מוכרח לבחור בניצחונה של אנגליה?" הוא אמר: "לא, אני רוצה ששניהם ינצחו. אני רוצה שיאכלו שניהם איש בשר רעהו שבסוף המלחמה יפלו אין אונים, רק אז תהיה למזרח תקווה להרים ראש". לחצתי אותו אל הקיר: "האם לא ייתכן שהמלחמה תיגמר במפלגה של אחד משני הצדדים, ואתה עומד בפני ברירה?" אמר: "אני מוכרח להודות שמוטב שאנגליה תנצח, אבל אני לא רוצה בזה".

מה שנוגע ל"וואפד", אינני יודע עד כמה יש לבנות על העמדה הפרו-דמוקרטית שלו. לעת-עתה הוא מוכן ללכת עם אנגליה ואיך יתפתחו הדברים אם לא יעשו צרות – זאת אי-אפשר לדעת. על כל פנים, צריך לראות את ה"וואפד" כמפלגה קנאית מצרית, שלא תתעכב מפני מלחמה לקבל את ליטרת הבשר. ברור שזו השפעה נגדו. ה"וואפד" לא מפלגה פן-ערבית במובן של איחוד כל הכוחות האלה עם העם הערבי, אבל ה"וואפד" מפלגה השואפת להגמוניה מצרית בעולם הערבי – זה ניצול האינטרסים של העמים המדברים ערבית לטובת מצרים, גיוס כוח זה לטובת מצרים בהאבקות עם אירופה. מלבד זה שיש כאן סנטימנט של קשר דת, מסורת. אותו דבר היה לגבי עלי מאהר²⁹ והשתתפותו בוועידת לונדון – (ש. קפלנסקי: בשאיפה להגמוניה זו בעולם הערבי, האם מצרים לא מתנגשת עם אבן-סעוד מצד אחד ועיראק מצד שני?) – מתנגשת בהחלט. על זה יש מאמרים בעיתונות [הערבית]. בעצם ימי המלחמה נתפרסמו מאמרים בעיתונות. היה מאמר בעיתונות מצרים שנכתב על-ידי מוסלמי נגד פן-ערביות כזאת, מפני שהוכיח שיש כאן ניגוד אינטרסים, שיש ניגוד אינטרסים בין מצרים ועיראק, וניסה לתת כיוון אחר להתפשטות ההגמוניה המצרית-אפריקנית – מצרים וסודאן, מצרים ויתר ארצות צפון אפריקה. זוהי סתירה להשפעה הטבעית. שם אנו נכנסים לתוך הסבך. ובמידה שיש לדבר – אומר אותו בעל המאמר – על קשר עם ארצות, אז לא רק עם ארצות ערביות, אז קשר כללי עם מדינות המזרח. בתוך זה תהיה טורקיה, פרס, אפגניסטן, בתוך זה תהיינה הארצות הערביות, אבל אז יש קשר יותר רופף, אבל לא שאנו עם הערבים יחד נגד העמים האחרים – (דר' י. טהון: זוהי קונסטרוקציה שהאנגלים טיפחו, לפי הרושם שלי, והמועצה בלונדון קבעה כבר שמצרים נעשית למרכז הקונפדרציה הערבית, וגם היום נמשך הקו הזה. מה שמעניין אותי איך פה אנגליה הסתדרה עם ההתנגשויות האלה בארצות ערב. ב"ל", איך אנגליה הסתדרה עם טורקיה, שבאותו זמן היתה בברית אמיצה איתה, ובו-בזמן הכינה אנגליה את התוכנית של הקונפדרציה הערבית עם המרכז במצרים) – הפוליטיקה הבריטית תמיד אכולת סתירות כאלה. במלחמה הקודמת האנגלים

29 עלי מאהר (1883-1960). מדינאי מצרי. היה חבר ה"וואפד" אך פרש והצטרף למחנה השמרני המקורב למלך. כיהן כשר פעמים רבות. ראש ממשלה ב-1936 וב-1939-1940. ב-1940 נאלץ להתפטר בגלל נטייתו למדינות ה"ציר".

תמכו באבן-סעוד ובחסיין והסתבכו בזה – (ש. קפלנסקי: האם אתה מחייב את השאלה, שאנגליה מסכימה לתפיסה כזאת של בין-ערביות עם מצרים?) – לא. אני חושב שזו גוזמה גדולה. במידה שאנגליה הולכת בדרך של גיבוש הארצות הערביות כדי לבצר מעמדה, כדי למנוע חיכוכים ביניהן שהצד שכנגד יוכל לנצל אותם, אני לא מתאר לעצמי שהיא מתנגדת כל כך שמצרים תבוא בקשרים תרבותיים, אבל אין בשום פנים לדבר על קונפדרציה ערבית עם מצרים, או שאיפות להגמוניה רוחנית מדינית ידועה של מצרים בעולם זה. אני חושב שגם אצל ה"ואפד" אין שאיפה כזאת – (מ. אסף: הממשלה המצרית הקודמת דחתה את התוכנית על כינוס ועידה תרבותית, שצריכה היתה להתקיים, משום שאין תקציב) – בסתיו זה צריכה היתה להיות ועידה תרבותית. זאת צריכה היתה להיות ועידה ליצירת שיטת לימוד אחידה בשביל כל ארצות ערב. בהיותי במצרים בפעם שלפני האחרונה, דיברתי על זה בצירות הבריטית, והאיש שדיברתי אתו הודה בלי כל היסוס, שמובן שהוועדה הזאת תיהפך לבמה פוליטית.³⁰ מאחר שהתכנסו, אי-אפשר למנוע בעד שיחה. הדבר השני, למחרת היום הופיעה ידיעה בעיתון אנגלי במצרים, שממשלת ארץ-ישראל גם כן תשלח נציגות לוועידה הזאת ממחלקת החינוך שלה. ראיתי לפני סיכון, שיושבים סביב השולחן וידברו על פוליטיקה, ידברו נגדנו, ופה יושבים נציגי ממשלת ארץ-ישראל, וזה כאילו נותן אישור לכך. הדבר השלישי, ביקרתי את מיניסטר ההשכלה המצרי, הוא נפל עכשיו. אני מכיר אותו מומן שהיה עורך [העיתון] "סיאסי". דיברתי אתו בשאלות תרבות, הוראת ערבית, בשאלת שפת הספר ושפת הדיבור. נתן לי עצה טובה מאוד. אחר-כך אמרתי לו: "יכול להיות שגם בוועידה התרבותית ידובר על השאלה, אנו מאוד מעוניינים לדעת לאיזה מסקנות הגיעו, מפני שזה יכול להדריך את העבודה שלנו בעבודת השפה, בייחוד בין המבוגרים". אמר: "אם אתם מעוניינים אפשר להזמין אתכם לוועידה". אמרתי: "אינני מאמין שתוכלו להזמין אותנו כחבר, אבל נשמח להשתתף כמשקיפים". נענה לזה ברצון. אני חשבת, שבשעה שיגיע למעשה משהו יאמר: "לא, אל תעשה שטויות". חזרתי לארץ והוא היה צריך לכתוב לנו, ואחר-כך הוא נפל.

עניין התזכיר של נורי סעיד.³¹ נורי סעיד מנצל את עניין ארץ-ישראל במשאו ומתנו עם אנגליה, ניצל תמיד בכל הכיוונים וכל הכיוונים מתאחדים בכיוון אחד –

30 ר' מסמך 3 עמ' 41; ששון עמ' 249; פורת עמ' 196.

31 כנראה תזכיר שהגיש נורי סעיד בשלהי 1941 לממשלה הבריטית ובו התווה תוכנית להסדר בין הערבים ובריטניה בא". נורי סעיד דרש שם הסכמה לתביעות הערבים והנהגת שינויים בסה"ל, והדגיש כי אילולא דרישות הציונים בא"י לא היתה התעמולה הפרו-נאצית מעוררת תמיכה במדינות ערב (ר' פורת עמ' 231 ואילך).

טובתה של עיראק וטובתו של נורי סעיד "בונה עיראק הגדולה". יש אי-שקט בארץ-ישראל? יש למסור אותה לעיראק והיא תשליט שקט. יש קשיים לממשלת עיראק? קשיים אלה מפני שאי-אפשר להביא את העם לידי נאמנות לאנגליה כל זמן שישנה ארץ-ישראל. מכיוון שזה מחליש את עמדתה של ממשלת עיראק, שהיא בברית עם אנגליה – בגלל ארץ-ישראל – לכן צריך לחזק ממשלה זו על-ידי ויתורים לה בענייני עיראק. יש תמיד דין-ודברים בין עיראק ואנגליה בענייני עיראק ואנגליה הולכת ומוותרת, אז ארץ-ישראל מנוצלת בעניין זה. אומרים: "מצד אחד אתם מיישבים יהודים, לפחות תנו לנו בעיראק [איזה] דבר, אז מצבנו יהיה יותר חזק, נוכל לענות על האשמות שיש כלפינו בגלל המדיניות הארצישראלית שלכם". אין להכחיש שיש סנטימנט אנטי-ציוני חזק בעיראק, שהוא פרי סיבות מובנות, אבל גם גוזמאות שונות. עכשיו – תעמולה של הנאצים. [אך] גם לפני שהיתה תעמולה נאצית במזרח היתה תעמולה אנטי-ציונית בעיראק בכיוון של הרעלת הרוחות. ההפגנה נגד אלפרד מונד.³² – (ש. קפלנסקי: אולי בכל זאת הערה מסכמת – מה יוצא מדברך בנוגע להלך הרוחות בעולם הערבי?) – בדרך כלל יד המקסימליזם על העליונה, קודם כל. בשביל העם הערבי המלחמה הזאת היא הזדמנות חדשה ללכת בגדולות, להשיג דברים גדולים מידי אירופה. בדרך כלל אי-נכונות יתרה עכשיו דווקא לפשרות. זה אל"ף.

בי"ת, הייתי אומר, בדרך כלל עמדה די מפוכחת לגבי שאלת האיחוד הערבי. בדרך כלל הבנה שהעניין לא יבוא בן-לילה ואי-אפשר לתפוס כאן את המרובה, אלא סופו אולי לבוא כתוצאה מתהליך של התפתחות ואולי לא, ושאלן התקשרות שזה מוכרח להיות, שאחרת דבר התנועה הערבית הלאומית לא יתגשם. העיקר הוא עצמאות. העצמאות ברבות הימים תביא גם לאיחוד. זאת לא אומרת שכל ארצות ערב מוכרחות להישאר מפוררות כמו שהן, יכול להיות איחוד חלקי בשלב מוקדם למדי, [קיימת] נטייה לראות את עניין סוריה, עבר-הירדן וארץ-ישראל והלבנון כדבר אחד. אבל לגבי איחוד סוריה ועיראק העניין מתחיל להיות מעורפל. ואין לדבר על איחוד שני אלה עם ערב הסעודית – זה עוד יותר מעורפל.

גימ"ל, העדפה גמורה של אנגליה על פני צרפת. החלטת פנימית לא לראות דריסת רגל צרפת במזרח הערבי אחרי המלחמה הזאת. זה מכריע אצל המוסלמים. אין לתאר את יחס הבוז והשנאה לתאג' אל-דין. כאשר תאג' אל-דין עלה לשלטון, זאת היתה הכרזה על עצמאות סוריה. מחשבתי הראשונה היתה לשלוח לו, בכל זאת, ברכה. אבל איזה אינסטינקט אמר לי, הלא אינני מחוייב לשלוח לו ברכה, אני לא אחטא אם לא אשלח לו ברכה. אבל היו אנשים שלנו בדמשק, אמרתי להם לבקר

32 אלפרד מונד (לורד מלצ'ט) (1868–1930). תעשיין ואיש ציבור יהודי. חבר פרלמנט 1906–1926; ב-1929 נבחר ליו"ר מועצת הסוה"י באנגליה, ב-1936 התפטר במחאה על פרסום הסה"ל של פספילר. עניין ההפגנה נגדו בבגדאד לא נתחוויר.

אותו, לעשות לו ביקור בשם הסוכנות. ביקרו אותו ואחר-כך נפגשו עם אנשים בעלי משקל מדיני. אומנם הם [אנשי הסוה"י] מהרגע הראשון הבינו שאסור להם להזכיר שהיו אצל תאג' אדין ואם ייודע שהיו זה יזיק לנו מאוד אצלם. אם לקחת את המוסלמים, זו החלטה נמרצת לטאטא כל זכר לשלטון צרפת אחרי המלחמה. דל"ת, נכונות גמורה, עכשיו על כל פנים, לנצל במידה מקסימלית את הקשרים עם אנגליה וויקת אנגליה לעולם הערבי.

אבל ה"א, ברגע שפלוגה גרמנית מתקרבת לגבולות סוריה וארץ-ישראל, הרי כל השטח הזה עלול להיהפך למדורה של שינאה לאנגלים, של שינאה כמובן ליהודים, [ושל] עזרה פעילה לגרמנים. זוהי הנחה כללית של הערבים ביחס למה שיתחולל, שאז תהיה בגידה המונית, מעבר המוני לצד מחנה האויב, ואותם הבודדים שיישארו נאמנים יהיו זקוקים לרחמי שמים ולהצלחה. היה זמן שבאו אלינו מדמשק וניסו לתהות על קנקן אם בשעת הדחק אפשר יהיה אצלנו להסתתר. זהו סיכום המצב בתור תמונה כללית.

אני רוצה לעבור לדבר שני. קראתי בעיון את התוכנית של היו"ר.³³ כבר אמרתי לו בשיחה פרטית, אינני רוצה לחזור על השבחים שאמרתי לו לטיב העבודה, הן לעמקות ולהיקף העניין וגם לניתוח הזהיר והמפוכח מאוד של המצב. אבל – אם אני מסכם את ההצעה כפי שישנה שם – היא מעוררת אצלי קושיות.³⁴ והקושיה הראשונה היא זו: למי מכוונת התוכנית הזאת? האם התוכנית הזאת מכוונת לשמש באמת בסיס לאיזו אפשרות ריאלי של הסכם עם הערבים בשלב הנוכחי, קרוב לסוף המלחמה או בסוף המלחמה, או שזה מכוון שתהיה לנו תוכנית? מדיניות לא יכולה להיות בלי עמדה ברורה. צריך להראות לעולם שיש לנו תוכנית אף על פי שתוכנית זו, לדעתי, אינה מציאותית לא באשמתנו. אם הכוונה לדבר הראשון, אני, לפי מיטב ידיעתי את הסוגייה הזאת, מוכרח לאכזב את בעל התוכנית. אינני רואה את תוכניתו כתוכנית שיש לה איזה סיכוי-שהוא להתקבל על דעת נציגי העולם הערבי. אם התוכנית אינה מכוונת לכך, אלא היא מכוונת לכך שלעם היהודי תהיה תוכנית, אינני רואה כל סיכוי שהעם היהודי יוכל לקבל זאת כתוכניתו עכשיו.

אינני יודע אם עלי להסביר. נדמה לי שבמקצת הדבר נעשה עלי-ידי אסף ודרי' מגנס, אומנם מנקודות מוצא שונות, אבל נדמה לי שבנקודה זו באו לעמק השווה.³⁵ מדוע אינני רואה סיכוי שהתוכנית תתקבל עלי-ידי הערבים? אומנם, באופן מפורש נאמר בהנחות המוקדמות לתוכנית ההסכם, שההסכם אינו יכול להיות, או צריך להיות על כל פנים, על המטרות הסופיות, אלא על שלב מסוים, ושאלת העתיד

33 ר' הע' 1 לעיל.

34 ר' סעיפי התוכנית בהע' 1 לעיל.

35 ר' הפרוטוקול המלא של הישיבה (אצ"מ 8987/525).

נשאר תפוחה. אינני סבור שנמצא ערבים שלא יאמרו, כי הסכם כזה חורף למפרע את העתיד. וגם אם נוכל להוכיח שהוא לא חורף את העתיד – זה באמת משאיר פתח פתוח – אינני חושב שנמצא ערבים שיסכימו במידה כזאת לשנות את העתיד, אפילו אם זה לא פירושו אובדן הכל [מבחינתם]. באופן מיוחד אני רוצה לומר זאת על יסוד כל הניסיון שלי עד עכשיו במשא-ומתן. אני אינני רואה יסוד לסיכוי שפריטט³⁶ פוליטי ימש יסוד להסכם. לא מן הנמנע שאנו נגיע למצב כזה בארץ, שכאשר הכוחות יהיו שקולים אז ממילא יצא שזה המוצא היחיד. אבל שהערבים למפרע יסכימו לזה – לזאת אינני רואה סיכוי.

אבאר מדוע. בשאלה זאת דווקא נודמן לי לדון דיון יסודי עם ערבים ב-1937. אחד מהם היה עבדל אל-האדי³⁷, דיון אחד – האחרון – היה לי עם ארסלאן המנוח³⁸ ב-1937, לפני פרסום הדו"ח של ועדת פיל. הוא [עבדל אל-האדי] אמר דברים ברורים מאוד: "אתה רוצה שאני מעכשיו אוותר על הריבונות שלי תמורת ההבטחה שלך, שכאשר תגיע אתה לרוב אתה לא תשתלט עלי? אינך יכול לתת לי ערובה כזאת". הוא ציטט את ז'בוטינסקי. הוא אמר: "אני יודע שאתה לא מזדהה עם ז'בוטינסקי, אבל זאת לא אומרת שז'בוטינסקי תמיד אומר דברים לא נכונים. שאלו אותו מה יהיה כשהיה רוב יהודי בארץ-ישראל, הוא אמר: 'כאשר יהיה רוב, הרצון של הרוב יכריע באופן טבעי'. הוא אמר: 'נגד זה אין עצה ואיו תבונה, הלא אי-אפשר להעמיד שום תריס קונסטיטוציוני בפני הכרעת רצון הרוב'". אגב אורחא, גילה גם את דעתו בעניין הפדרציה. הלא אנו אומרים: "אתם [הערבים] צריכים לוותר לנו בעניין העלייה ומשטר השלטון בארץ, [ואילו] אנו נוותר לכם וניכנס לפדרציה". היטב בחנתי אתו גישה זו לשאלה זו. ושוב אמר לי: "אתה רוצה שאני אוותר לך על עמדה מכרעת שיש לי כיום בארץ-ישראל, מייד, שאוותר לך תמורת סיכוי שאתה מבטיח לי בעתיד שיש פדרציה? קודם כל, מניין לי ומניין לך שסיכוי זה יתממש? בידך לתת לי אותו? זה חלק מהשקפת העולם שלי. יש חלומות שמתגשמים. אני היום לא יכול להביא

36 כנגד תוכניות בריטיות לקביעת ייצוג לערבים וליהודים במסגרות שלטון, כגון "המועצה המחוקקת", לפי מספרם היחסי באוכלוסיית הארץ, שמכוחן יובטח לערבים רוב מוחלט, הציגה ההנהלה הציונית תביעה ליחס של שוויון – "פריטט" (parity) – בכל המסגרות הללו, בטענה שרק שוויון ימנע השתלטות צד אחד על משנהו (ר' ערך "פאריטט" ביו"מ א').

37 ר' על השיחות ביו"מ ב', עמ' 112-113, 116-118, 133, 324, 325. עוני עבד אל-האדי ועמיתיו תבעו כי יישמר רוב הערביי א"י והתנגדו בתוקף לעלייה יהודית. גם הערבים המתונים דרשו כי מספר העולים יוגבל על מנת שהיישוב היהודי לא יעלה מעל שליש אוכלוסיית הארץ (ר' גם יו"מ א', עמ' 135, על פגישה ב-1936, כנראה במאצ').

38 כנראה שכיב ארסלאן (1869-1946). (מ"ש טעה בהגדירו אותו כ"המנוח"). דרווי לבנוני, מנהיג פאן-ערבי, ראש המשלחת הסורית-פלשתינאית בו'נווה בשנות ה-20 וה-30. תיעוד פגישת מ"ש עמו לא אותר (ר' עליו יו"מ ב'). בספט' 1934 נפגש ב"ג עמו בו'נווה (ר' ב"ג/אנחנו ושכנינו, עמ' 39-42). בימי מל"ע-2 ישב בשווייץ וקרא לערבים לשתף פעולה עם מדינות ה"ציר".

פדרציה. אבל מה תפקידי היום? תפקידי הוא לשמור על אופיה הערבי של ארצי, זה תפקידו של סורי, של עיראקי - לשמור על אופיה הערבי ולהשיג עצמאותה [של ארצו]. במידה שכל אחד מאיתנו בארצו יעשה זאת, אז, כשכל ארצות ערב תהיינה משוחררות, עצמאיות, והן תשארנה ערביות - יש תקווה שהן תתאחדנה. אבל אתה רוצה שכבר עכשיו אוויר לך שארצי תהיה לא ערבית?" - (דר' מגנס: האפשר להשיב לעוני תשובה על נימוקיו? אני חושב שלא); (מ. קלווריסקי: אפשר ואפשר להשיב).³⁹ התוכנית של היו"ר מצטרפת משני יסודות, משני כיוונים, שבהם חיפשנו עד עכשיו פתרון לשאלה. חיפשנו פעם פתרון השאלה בכיוון פרייטי. אחר-כך חיפשנו - אומנם לא אנו היינו היוזמים - אבל חלק גדול מאיתנו הסכים לחפש בכיוון של חלוקה. התוכנית של היו"ר מאחדת שני היסודות האלה - פרייטיות פוליטית עם חלוקת הארץ לאזורים, והיא גם נותנת כאילו, בתחילתה, סיפוק גדול לערבים באשר היא מפרשת פירוש חדש את עניין ה"פרייטי"; והפרייטי רק בבית אחד, הבית השני הוא על יסוד בחירות דמוקרטיות. אבל ביד השנייה היא לוקחת מה שהיא נותנת ביד הראשונה - במשך 10 שנים יהיה רק בית אחד. קורקטיבה זו של דמוקרטיה בבית השני היא בטלה עכשיו. [עבד אל-האדי אמר:] "מי יודע מה יהיה במשך 10 שנים? כיום אתה רוצה שנסכים לפרייט פוליטי, כאשר אנו רוב ואתם מיעוט?"

אני מוכרח להגיד בנוגע לשאלת השוויון המספרי: הלא היה זמן שהערבים באו אלינו בתביעה שנגביל את עצמנו. זה גם עכשיו. כל השיחות עם עארף אל-עארף⁴⁰ היו בשטח זה שאנו נגביל את עצמנו [בתחום העלייה]. מה היתה תמיד תשובתנו? אמרנו: "אנו לא יכולים להגביל את עצמנו. יש סיבות מדיניות, יש שאלה של צורך. זה לא משום שאנו רוצים להיות רוב בארץ דווקא. אנו רוצים להציל המוני יהודים עד כמה שאפשר. מה לעשות, שהארץ היא קטנה ואי-אפשר להציל המוני יהודים בלי להיות רוב?" אבל יש עוד דבר אחד: בשם מי אני מגביל את עצמי? נניח שאני מסכים לזה שנהיה חצי ולא יותר, ואני חותם על זה. כמי יהיה תלוי להגשים את הדבר הזה? לא בי, אלא בדור הבא. מה יחייב את הדור ההוא? מה יחייב את האימהות היהודיות בדור ההוא ללדת פחות ילדים מהאימהות הערביות? בהנחה שמצב היהודים באותה תקופה יהיה טוב - אז בכלל השאלה לא תתעורר. אבל בהנחה שבארץ יהיה מקום לאנשים נוספים ובהנחה שיהיו יהודים שירצו להגר לארץ, איפה הכוח שיבטיח שלא יבוא עוד יהודי אחד? בא עוד יהודי וכבר יש רוב. אם הם משאירים להם פס - 35% - זה דבר אחר⁴¹ - (דר' מגנס: משום כך אני רוצה לשאול אותך, הפגשת איזה ערבי

39 על עמדות מגנס וקלווריסקי ומגניהם עם מנהיגים ערבים ר' מסמכים 42, 54; דותן, עמ' 114, 188, 191; הלר/מ' ברית שלום', עמ' 179-200.

40 עארף אל-עארף (1892-1973). מראשי התנועה הלאומית הפלסטינית וממקורבי המופתי. קצין מחוז בנפת עזה. על פגישותיו עם מ"ש ביוני 1941 ר' "ימ"מ ה', עמ' 204-205, 207-209.

אחראי שהיה נכון להסכים לשוויון מספרי? אני לא פגשתי, ולכן אני שואל אותך
שמה אתה פגשת) - אני חושב שלא פגשתי - (קלוורסקי: ואני כן פגשתי);
(ש. קפלנסקי: בתוכניתי אין הסכם לשוויון לעולם ועד) - לא כל שכן!

קודם כל, אצלם יש חשש כזה, והם צודקים בהרבה. הם אומרים: "אין זו רק שאלה
של מספר גולגולות; זו שאלה של משקל. ובאמת, הנה עכשיו בעצם הימים האלה, זה
כבר שבוע, שנמשכת ועידה בין הממשלה ובין היהודים בשטח התעשייה. הזכרתי זאת
בנאומי באסיפת הנבחרים בקשר עם דבר אחר. הרי אין כממשלה הארצישראלית
שחרדה לשוויון, וחם וחלילה לא לעשות דבר שעלול להיראות כקיפוח ערבים.
כשהיתה הוועידה בניו-דלהי,⁴² באנו ודרשנו שיתוף ארץ-ישראל. מצאנו שהממשלה
לא חשבה על כך. עוררנו את השאלה. אז אמרו לנו: "אי-אפשר יהודים בלי ערבים".
אמרנו: "תקחו ערבים". אמרו לנו: "אין ערבי מתאים". התקשרתי אז עם ידידנו
ערסל ג'בר.⁴³ אמרתי לו: "אני רוצה להציע אותך, האם זה נוח לך שאציע אותך? האם
אפשר לומר שאתה בר-סמכא בעניינים כלכליים?" הוא ערבי מכובד, אבל לא יצא לו
שם של גחלת, של זולל יהודים. הוא איש בעל השכלה אירופית. פעם היה עורך עיתון
כלכלי, הוא מרצה על משק וכלכלה ברדיו. יצא מזה שהממשלה הארץ-ישראלית
נתעוררה להשתתף, ושלחה את ג'ייקובס.⁴⁴

הנה עכשיו ישנו דבר כזה: מסדרים את ענייני התעשייה ואין ערבי שם. כל ההזמנות
הצבאיות הולכות ליהודים, והתעשייה היהודית בארץ-ישראל נהפכה למוסד ארצי.
הערבים יאמרו: "אם עכשיו הדבר כך, אז כשתהיו מחצית האוכלוסים, איזה משקל יהיה
לכם?" - (קלוורסקי: אפילו אם יהיו מאות פרופסורים ומהנדסים יהודים, סטטוס
זה עניין פוליטי) - הם לא רואים גרנטייה [ערובה] לסטטוס - (דר' מגנס: אי-אפשר
לתת אותה) - אתמול היה אצלי פינקרטון,⁴⁵ הקונסול האמריקאי. דיברנו על "נושא
חדש": מה זה סוכנות ומה זה הוועד הלאומי. בפעם הראשונה נתברר לו שהסוכנות
היהודית אינה ממנה את הוועד הלאומי ואינה יכולה לפרק את הוועד הלאומי. הוא חשב
שהוועד הלאומי בידינו. הוא חשב שזה כך באופן פורמלי. אמרתי לו: "באופן פורמלי

41 כלומר, אם ייקבע ששיעור היהודים באוכלוסיית הארץ לא יעלה על 35%.

42 באוקטובר 1940 התכנסה בניו-דלהי ועידת ארצות האימפריה הבריטית במזרח התיכון והמזרח
הרחוק, כדי לתאם את מאמץ המלחמה. בוועידה נידונה גם עמידות ארצות אלה במקרה של
השתלטות הגרמנים והאיטלקים על דרכי המעבר למזרח. הממ"ד הגישה לוועידה תזכיר על
שילוב א"י במאמץ המלחמה (ר' יומ"מ ה', עמ' 152).

43 ככל הנראה עארל ג'בר - משיכיל ערבי, חבר עיריית ירושלים. בהמלצת קלוורסקי נועד עם
מ"ש ב-1940 בקשר לתוכניות לפדרציה ערבית (ר' כהן, אהרון עמ' 265; יומ"מ ה', עמ' 115,
שם אינו נקוב בשמו).

44 יוליוס ג'ייקובס (1892-1946). מ-1927 בשירות ממשלת המנדט כמפקח במחלקת העלייה.
מ-1934 אחד מסגני המזכיר הראשי. נהרג בפיצוץ מלון "המלך דוד".

45 לז'ול פינקרטון, קונסול ארה"ב בירושלים 1941-1946.

הוועד הלאומי הוא מוסד עצמאי לחלוטין. לא רק שבחירתו לא תלויה בסוכנות, אלא מדיניותו לא תלויה בסוכנות. למעשה יש ביניהם הודחות מוחלטת".

דר' טהון: ביצירת הוועד הזמני⁴⁶ עמד ז'בוטינסקי על כך שאנו צריכים לנהל פוליטיקה עצמאית ולא להזדהות עם ועד הצירים,⁴⁷ וללכת לחוד לבולס⁴⁸ ולשאר הפקידים שהיו אז. עוד לא היה זכר לרוויזיוניזם. הוא [ז'בוטינסקי] היה חבר אקספרט של ועד הצירים. אני אומר דברים שהוא נלחם בהם, ואנו נכנענו לוועד הצירים. אוסישקין לא השלים עם הוועד הלאומי, מפני שהטיל עליו את האשמה שהוא יותר מדי כפוף לסוכנות. אומנם היתה לנו החלטה שאסיפת הנבחרים מקבלת מרות ציונית, אבל לא היה כל ערך לזה אילו היו אישים שהיו קובעים דרך אחרת בניגוד להסתדרות הציונית. זה אפשרי היה – אני הבאתי דוגמה של שני אישים.

ד. אוסטר: למעשה לא ישבו בוועד הלאומי אנשים אנטי-ציונים.

מ. שרתוק: אני אומר ככה: אם בכל תקופת העבר, שהיו לנו ניסיונות וחיפושים שונים בשטח הזה, לא נתקלנו באפשרות להשיג הסכמה לתוכנית כזאת [של ש' קפלנסקי] – לא כל שכן עכשיו, מפני אותם הגיוונים המקסימליסטיים שפועלים כיום, שציינתי אותם – (קלווריסקי: האם אתה חושב שזוהי פרוגרמה מקסימליסטית?) – לא, זוהי פרוגרמה שבשביל הערבים היא יותר מדי. הערבים יודעים היטב שיש פרוגרמה ציונית מקסימליסטית יותר – עכשיו, כאשר אדבר על היהודים, תראו אם זה קיצוני. הערבים יחשבו אותה לפרוגרמה קיצונית. אין זאת אומרת שהם יחשבו אותה לפרוגרמה קיצונית ביותר שיכולה להיות, אבל בשבילם היא תהיה הרבה יותר קיצונית.

עכשיו, מצד היהודים: אני אומר עכשיו מה שאני חושב שיאמרו היהודים. אילו בא מישו ואמר ליהודים: "הנה, זוהי הפרוגרמה שהערבים מציעים", או אפילו אם מישו יאמר: "זוהי הפרוגרמה שאפשר מייד להשיג הסכמה מכרעת של הערבים" – היו היהודים אומרים, אם רק יש מוח בקודקודם: "זה דבר, ואנו צריכים ברצינות לחשוב על הדבר הזה. אומנם זה פירושו שבבילינו כניסה למסגרת ידועה לעומת השאיפות הגדולות שלנו, אבל אולי כדאי להצטמצם ולהשיג מה שאנו משיגים על יסוד הסכם ושלוש. אין אנו נרתעים מהיאבקות, אבל מעריכים אנו היטב את ברכת השלום לנו ולערבים".

אבל אם ההנחה הראשונה נכונה – שאין זו תוכנית העלולה להתקבל על

46 נבחר ע"י היישוב היהודי בא"י בינואר 1918 לשם כינון "האסיפה המייסדת של היישוב".
47 מונה ע"י הבריטים לאחר מתן "הצהרת בלפור", כגוף מייצג ליד השלטונות בא"י בכל הכרוך בהקמת הבית הלאומי. בראשו עמד ח"ו. שליחיו הגיעו לא"י באפריל 1918.
48 לואיס בולס (1867-1930). ראש מטה גנרל אלנבי. מושל צבאי ראשי בא"י מ-1919 עד בוא הנציב העליון ה' סמואל ב-1.7.1920. הסתייג מהציונות ומרעיון הבית הלאומי היהודי בא"י.

הערבים, זאת אומרת שזאת תוכנית לשם תוכנית, זאת אומרת שזהו תכסיס מצד היהודים שתהיה להם תוכנית כזאת. אני אומר: הציבור היהודי ידחה זאת בתור תכסיס. הוא יאמר: "אם השאלה היא היאבקות – להיאבק צריך על דבר יותר גדול. לכתחילה להיאבק על דבר כזה – זה חותך למפרע את תוצאות ההיאבקות".

ושוב, אם אנו לא היינו מוכנים בשנים הקודמות לראות בזה פרוגרמה שלנו, על אחת כמה וכמה עכשיו. מה עכשיו? עכשיו מלחמה. בגמר המלחמה [יהיה] העולם בכור ההיתוך, לא לנצח יהיה בכור ההיתוך. הוא יהיה תקופה מסוימת. זוהי שאלה של מומנט פסיכולוגי ולא רק של זמן. הוא לא יתמיד. ברגע זה אנו יכולים, אולי על-ידי מאמץ גדול, לשבור דפוסים ולצקת דפוסים חדשים. אם נחמיץ את הרגע נגרום לעניין שלנו בכייה לדורות, ונצטרך להתפשר עם אותם הדפוסים שהמציאות החדשה תיתן לנו. כל הכוח צריך להיות [ממוקד במאמץ] להשיג עכשיו מסגרת גדולה לפעולה שלנו.

זה ראשית. שנית, כזאת יכולנו לומר גם אילו מצבם של יהודי אירופה היה לא יותר רע מאשר מצבם בסוף המלחמה הקודמת, אם כי גם אז יש חשבון נצח של הציונות בפיצול הרגע. אבל אנו יודעים מה יהיה מצבם בסוף המלחמה. אמרתי: הצלה ממשית בארץ-ישראל. מה זאת אומרת? אם אוסטרליה תגיד שהיא מקבלת 20,000 יהודים, כלום נגיד שלא ילכו לשם? אבל אנו רואים בהגירה לאוסטרליה ולגוויאנה⁴⁹ המשך ההיסטוריה הגלותית על כל המכות שלה ופיזור הזרע האנטישמי על פני שטחים אחרים. היה לנו ריכוז בספרד, אחר-כך באשכנז, עכשיו יכול להיות ריכוז בדרום-אפריקה. אבל אם מדברים על הצלה ממש – זה יכול להיות רק בארץ-ישראל, במולדת, במקום שיודעים שאין נסיגה.

עכשיו, עוד דבר: מה זאת אומרת פתרון בעיית הפליטים היהודים לאחר המלחמה? יש שני מיני פתרונות: יש ארצות מפותחות באזור האקלים המתון, הממוצע. ובכן, שם אין מקום להתיישבות רחבה וצפופה בשביל המונים גדולים. יש שם חדירה, אינפילטרציה, [אבל] אין בזה פתרון לשאלה. במידה שיש ארצות – זה לא ברור לגמרי – [אבל] באיזור הטרופי, ששם עוד יש מרחבים, אין שום ניסיון של התיישבות המונית של הגזע הלבן בארצות אלו. אנו נצטרך להיות חלוצים בשביל האנושות כולה. מי יודע כמה זה ייקח? אבל גם זה פירושו פיזור חדש. ובכל ארץ יש ילידים – יש "ערבים שלהם". בשום ארץ לא תהיה הרגשה ליהודים שהם בונים לעמם, שהם אחראים לבחירת הארץ ההיא. ישלחו אותם לשם או פילנטרופ, או ממשלה, או ארגון יהודי, אבל לא תהיה הרגשה שהבחירה נתונה מאליה. ולכן לא יהיה בשום מקום רצון חזק להתגבר על הקושי וליצור משהו. ולכן זה מביא שוב רק לארץ-ישראל.

אבל בנוגע לארץ-ישראל ישנם ספקות חמורים מאוד. הספק הראשון היסודי הוא

אם הארץ לא קטנה מדי. קודם כל, לו היתה הארץ הקטנה ריקה מאדם, אז לא יהיו בה שני מיליונים? אז יהיה מיליון אחד. אז כל אחד היה מסכים. אבל כיוון שהארץ אינה ריקה מאדם, והבעיה כרוכה בקושי, אז העניין הזה, השאלה הזאת – מה יכולת קליטתה של הארץ? – השאלה הזאת מכרעת. רוזוולט יכול לומר: "בשביל להציל שני מיליונים יהודים אני מוכן להתאכזר כלפי הערבים ולדרוש מהם לקבל את הדין, בשביל רק 100-200 אלף יהודים אני לא מוכן לקבל". אני לוקח אותו בתור סמל. לא שותחתי אף פעם עם רוזוולט. גוי יכול כך לומר. ולכן, לעת כזאת אנו נצמצם את עצמנו? לעת כזאת אנו צריכים לומר: "אם תתנו לנו רשות, נוכל לעשות בארץ-ישראל יותר מאשר בכל ארצות העולם יחד, ובזמן יותר קצר. מפני שפה יש כבר 500,000 יהודים ואנו יודעים מה לעשות, ויש ניסיון של שישים שנות התיישבות, ויש הכרה שזוהי בחירה היסטורית. זה יעלה לכם בזול. זה ייתן דבר של קיימא מכל הבחינות. זה הדבר היעיל ביותר". יש קושי עם הערבים? העם היהודי יאמר: "יש התנגשות" – כמו ש[נ?]אמר בוועדת פיל: זכות נגד זכות⁵⁰ – "צריך להכריע איזו זכות יותר גדולה. יש סבל? צריך להכריע איזה סבל יותר גדול. האם יותר חמור הסבל של העם היהודי שתישלל ממנו האפשרות של תקומה גזעית, או הסבל של העם הערבי שהוא מוכרח לאבד את הארץ שהוא חשב אותה לארץ ערבית, שהעולם לא חשב אותה לארץ ערבית? מה היכולת של העולם לבוא לעם הערבי בתביעה כזאת? בכל זאת, העם הערבי [כבר] קיבל עצמאות לאחר המלחמה הקודמת. הוא מציל את עצמאותו הודות לאנגליה ואמריקה. מותר לבוא בתביעה כזאת לאנגליה ואמריקה". עכשיו אני ניגש לעוד נקודה ביחס לתפקיד המדינות האלה לעומת תפקיד העולם הערבי. למרות כל האכזבות שהיו לנו עם אנגליה, ולעת-עתה לא היו לנו הצלחות גדולות עם אמריקה – אומנם באמריקה יש סימפטיה גדולה לציונות, אבל במשך כל השנים לא נכנסה לריב עם אנגליה בשבילנו וגם קשה לדרוש דבר זה ממנה – למרות כל זה, מתוך שימוש בכל הנימוקים שהזכרתי, שהם נימוקים האומרים: יש לנו לאין שיעור יותר סיכויים להשיג משהו מאנגליה ואמריקה משיש לנו סיכויים להשיג מהעולם הערבי; ועמדת אנגליה ואמריקה היא נקודת המוצא ובה ההכרעה – אם כזאת תישאר העמדה כמו שנתקלנו בזה עם המדינאים האנגלים, שעליהם להתפשר עם הערבים – אז אנו אבודים. מה זה אבודים? היישוב לא יאבד את עצמו לדעת ואנו נמשיך בכל התנאים. אבל במובן השגת אפשרויות יותר גדולות אנו אבודים אם הם מפנים אותנו לערבים ומסגירים אותנו לידי הערבים. הערבים לא מוכנים לווייתורים גדולים. הם יהיו מוכנים

50 אפשר שהכוונה לשאלה שנשאל ח"ו במהלך עדותו לפני ועדת פיל ב-23.12.1936: "האין שם [ב"הצהרת בלפור"] שתי מחוייבויות שוות ערך, אחת הקמת בית לאומי לעם היהודי בא", ואחת שבתוך כך לא ייעשה דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של קהילות לא-יהודיות בא"י?" (אגרות ח"ו, עמ' 195, ור' שם תשובת ח"ו והשתלשלות הייכוז בנושא זה).

פחות לויתורים אם ידעו שאנגליה ואמריקה שלחו אותנו אליהם. אבל אם נצליח ליצור בסיס מדיני אצל אנגליה ואמריקה כתוצאה מהמלחמה הזאת – אז יש סיכויים. והעם היהודי יאמר: "כל זמן שלא הוכח לי, שסיכוי זה לא בלתי-מציאותי, לא אוותר על צ'נס זה בשום אופן". זה פירוש, כמובן, כניסה להיאבקות קשה. העולם בעצמו מלמד שצריך להיכנס להיאבקות. זו מלחמת-העולם שלנו. כשאני מראה לאנגלי איך מפוצצים סלעים ב[קִיבוץ] אילון ועושים אדמה פוריה, או איך שוטפים [ממלח] כל חופן אדמה בצפון ים המלח [בקִיבוץ בית הערבה], אני אומר: "זו המלחמה העולמית של העם היהודי!" והנה, העולם ניסה בכל מיני פשרות ובא לידי מסקנה שמוכרח להיות הכרעה במלחמה. אני לוקח דבר זה בהשאלה. הלא כל האנלוגיות מטעות, לא בכיבוש צבאי ולא בשחיטת ערבים, כמו שעושים הגרמנים. אבל לא להירתע ממצב של אי-הסכס. נקודת המוצא כאן מכרעת, ויכולים להיות חילוקי דעות ביחס לנקודת המוצא. ואני מדבר על נקודת המוצא שאני יודע כי היא נקודת המוצא של רוב הציונים.

כשמלחמת-העולם תיגמר – תתחיל מלחמת-העולם שלנו. לא נוכל לוותר בה יותר מאשר העולם יכול לוותר על מלחמת-העולם שלו.

אמרתי באסיפת הנבחרים [מסמך 75] שני פסוקים, שרק אחד מהם מופיע בעיתונים. אמרתי, שאני מאמין באמונה שלמה באפשרות של שלום בין הכוח היהודי שיישאר [צ"ל שייווצר] בארץ ובין הכוח הערבי שיישאר לדורי-דורות. מה שלא נתפרסם זה הפסוק השני. אמרתי, שאיני מאמין כיום באפשרות של הסכם יהודי-ערבי לשם יצירת הכוח היהודי הזה. אינני אומר "אינני מאמין" – צריך תמיד להסתייג ולא לנקוט נוסחה מוחלטת. אם נצליח להשיג מאנגליה ואמריקה מדיניות מסוימת לצידנו, ואם אנגליה ואמריקה תבואנה לערבים – אולי לא מן הנמנע שתבוא הסכמה עם הערבים ואז נהיה מוכנים להקריב משהו כדי להשיג הסכם זה. אבל [להקריב משהו] למפרע? אנו בתקופה כזאת שלא יכולים לצמצם את ארץ-ישראל.

אחרי דברי מ"ש נשאו דברים: ש' קפלנסקי, ח' קלוורסקי, דר' י"ל מגנס, דר' י' טהון, הרב ב"צ עוזיאל. הישיבה הסתיימה בהסכמה להמשיך את הדיון במועד מאוחר יותר ואז לשמוע את תשובות מ"ש לשאלות שלא נענו מפאת קוצר הזמן. ר' מסמך 133.

שוטרים ונוטרים נפגעי מאורעות הדמים

דר' ברט¹ היקר,

ידועה לך היטב פרשת השומרים והנוטרים נפגעי מאורעות הדמים. כיום נשארו בתל אביב שמונה מאלה, המתנוונים בקיום עלוב. קיומם עלוב הן משום שעליהם להתפרנס מפירורים והן משום שהפירורים ניתנים כדמי סיוע ולא כשכר עבודה. בתוך כל הדאגות והטרדות הנני מנסה לתת עכשיו את דעתי על סידורים של שמונה אלה. והנה מודיעים לי, כי אחד מהם נתקבל בשעתו לעבודה אנגלו-פלשטינה בנק ולאחר שעבד למעלה משלושה חודשים במחלקת המפרעות לפרדסנים – פוטר מעבודתו בשל חיסולה של אותה המחלקה.

שאלתי היא – האומנם אי אפשר לקבלו חזרה ולהעסיקו במחלקה אחרת? כל מוסדותינו חייבים בהתאמצות מיוחדת לגבי האנשים האלה וחובת התאמצות כזו מוטלת, כמדומני, במיוחד על אפ"ב לגבי האיש שזכה כבר פעם להיכנס בשעריו ודימה בנפשו כי הגיע אל המנוחה והנחלה.

אורך מאוד מאוד אם תקדיש את תשומת לבך האישית למשאלתי ותאפשר לאיש לחזור לעבודה. בברכה ובתודה למפרע,

מ. שרתוק

*

הלשכה הארצית לקרן-היסוד,

מודיעים לי כי אתם עומדים לפטר שניים מעובדיכם הקבועים בשל סירובם להתגייס לפי צו המוסדות הלאומיים. הנני בא, בראש וראשונה, להמריץ אתכם לא לדחות את הפיטורין האלה ולא להחזיק בשירותכם אנשים המשתמטים מחובת ההתנדבות לצבא. שנית, הנני לבקשכם לקבל לעבודה במקום המפוטרים שניים מהשוטרים והנוטרים שנפצעו על משמרתם בימי מאורעות הדמים ונשארו עד היום ללא סידור. חובה מיוחדת מוטלת עלינו לסייע לאנשים אלה, שסבלו בעשותם את שליחות כולנו, לחזור למסלול החיים הרגיל ולאפשרות של קיום מכובד.

הנני סמוך ובטוח שתעריכו את חשיבות בקשתי ותיענו לה. מר י. כרמי, המטפל בסידורם של השוטרים והנוטרים נפגעי המאורעות, יבוא אתכם בדברים ביחס למועמדים.

בכבוד רב,

מ. שרתוק

1 אהרון ברט (1890–1957). יו"ר "אנגלו פלשטינה בנק". מילא תפקידים ציבוריים-כלכליים לפני קום המדינה. יו"ר "כופר היישוב" ומגבית התגייסות והצלה. לימים מנהל בנק לאומי לישראל.

12.3.1942

מעוניין מאוד לבוא אבל לאור עתיד לא ברור מוכרח לדחות החלטה סופית בינתיים
מציע שתסדירו אשרה שרתוק

*

21.4.1942

צר לי מאוד שהכשלתי אותך אותי ואת מסע ההתרמה אבל אתה חייב להסכים נוכח
הנסיבות כי להנהלה לא היה מנוס. בשל סיבות ברורות איני יכול להסביר הסיבות
במלואן אבל מבקש שתאמין לי משקלן היה רב עד שנאלצתי לוותר. ברי לי כמה זה
מוסיף לעול אחריותך, שהייתי שמח כל כך לחלוק עמך נקודה מקווה שאתה עצמך
תמלא את החסר. ברגע שהמצב יתבהר בימים הבאים אמהר לעזורך. מקווה
שהידידים המכובדים שאותם ביקשת לקבלני ישלימו עם הנסיבות החריגות המונעות
בעדי לצאת שרתוק

*

29.4.1942

מלוא הערכה לנאמנותך האצילית. עצמי מאוכזב מרות על אי-יכולתי להיות אתכם
בפתיחת המגבית. תחילה התכוונתי להבריק סיבות באריכות אבל נמנע ממני. מבריק
מסר שרתוק

תוכנית סיוע למשפחות המגוייסים

א.נ.,

הנני לפנות אליכם בעניין הנוגע למצב משפחות המגוייסים ולעיתיד תנועת הגיוס. ודאי ידוע לכם הסבל של משפחות המגוייסים בשל התמיכה הזעומה שהן מקבלות מהשלטונות. בימים אלה חלה אומנם הגדלת-מה בתמיכה זו, אך ההוספה רחוקה מלהדביק את עליית יוקר החיים ואין בה שום פתרון לבעיה החריפה. יש לזכור, כי מהתמיכה הממשלתית נהנים רק נשים וילדים, אך לא הורים, אחים ואחיות צעירים ושאר התלויים בחייל.

הסוכנות היהודית, בעזרת "הדסה" באמריקה, מקציבה בקביעות סכומים מסוימים לתמיכה במשפחות המגוייסים הנצרכות ביותר. מגבית "מס חירום", המוקדשת בעיקר לצורכי העזרה הסוציאלית הרגילה, מתנהלת השנה גם בסיסמת העזרה למשפחות החיילים ושליש מהכנסותיה מופרש למשרה זו. אמצעי "מס חירום" איפשרו לוועדה המיוחדת המטפלת בעזרה למשפחות (סניף הוועד הארצי למען החייל העברי) להגדיל את הקצבותיה ואת מספר הנהנים מהן, אך עדיין רחוקים האמצעים מלספק את הצרכים הדוחקים ביותר.

חוסר הדאגה המספקת למשפחות מדכא את רוחם של החיילים ונוטע בלבם הרגשת מרירות ועלבון כלפי היישוב. כן משמש מצב זה מכשול חמור להתפתחות תנועת ההתנדבות.

מתוך טיכוס עצה כנגד תקלה זו, הגיעה מחלקת הגיוס של הסוכנות היהודית לתוכנית של מגבית יישובית מיוחדת לעזרת משפחות החיילים. לפי התוכנית, צריכה המגבית להיות מכוונת להגדלה ניכרת של ההכנסות לטובת המשפחות האלו, להכנסת שיטה וקביעות בגיוס האמצעים ולהטלת העול על שדרות רחבות ביישוב למען ירגיש כל מי שאינו מתגייס בעצמו את החובה לתמוך במשפחת חברו שהתגייס. בשורה הראשונה הוחלט לארגן את המגבית בקרב התעשייה העברית. ואלה הם עיקרי התוכנית:

א) כל פועל בתעשייה יתרום בכל שנה ארבעה ימי עבודה נוספים על עבודתו הרגילה לטובת קרן משפחות המגוייסים, ואילו נותן העבודה ישלם מצידו סכום שווה לשכר עבודת הפועל בעד ארבעת הימים העודפים.

ב) כיוון שטובת העניין מחייבת ריכוז התשלומים לקרן בידי נותן העבודה, נמצא שהוא ישלם תשלומי כפל בעד עבודתם הנוספת של פועליו. תשלום חלקן של

1 מכתבים דומים נשלחו למוסדות ולארגונים נוספים.

נותן העבודה יהא לפי מיכסת השכר היסודי באותם המפעלים שאין נהוגות בהם שעות עבודה נוספות, אך במקומות שהפועלים עובדים בהם שעות נוספות – ישלם נותן העבודה את חלקו לפי מיכסת השכר המוגדלת הנחוצה לגבי שעות נוספות.

ג) בכל מקום שתנאי העבודה יאפשרו זאת, תסודר תרומת הפועל על-ידי עבודת שעותיים עודפות בשבוע. במקומות שאין סידור זה אפשרי בהם, תימצאנה צורות אחרות, בהתאם למסיבות. אחת האפשרויות היא – קיצור החופשה השנתית. כן יש למצוא צורה מתאימה לשיתופם של פקידי התעשייה.

ד) ביצוע המגבית הוא עניין לשיתוף פעולה קבוע בין נותן העבודה וועד פועלי המקום. ה) עשרה אחוזים מההכנסות יופרשו לסיפוק צורכיהם התרבותיים והחברתיים של החיילים עצמם ויימסרו לוועד הארצי למען החייל העברי. שאר ההכנסות יוקדשו לצורכי משפחות החיילים ויימסרו לוועדה הממונה על כך.

ו) מגבית מס חירום תתנהל כמקודם ושליש מהכנסותיה יופרש אף הוא לקרן משפחות החיילים. יוסדר תיאום בין המגבית החדשה לבין מס חירום.

ז) המגבית החדשה היא מפעל התעשייה ועובדיה למען החייל ומשפחתו. סיסמתה הקצרה תהא: התעשייה – לחייל! המגבית צריכה להתחיל ב-1 באפריל. לאחר שמפעל "התעשייה לחייל" יגש לפעולה, תתחיל מחלקת הגיוס בפעולה מקבילה בקרב אנשים אחרים של המשק העברי.

הנני להודיעכם, כי השגנו כבר את הסכמת התאחדות בעלי התעשייה והסתדרות העובדים הכללית, למגבית זו. שני הארגונים הבטיחו את עזרתם המלאה לביצועה. הננו פונים אליכם בבקשה להצטרף לפעולה זו.

באותה בקשה הננו פונים ליתר ארגוני העובדים שמחוץ להסתדרות העובדים הכללית וכן למפעלי התעשייה שאינם גמנים על התאחדות בעלי התעשייה.

הואילו נא להודיענו בהקדם את עמדתכם. אם יש לכם מה להעיר על התוכנית – נשמח לברר עמכם את העניין. רצוי שהפעולה בקרב ארגונכם תתחיל בעת ובעונה אחת עם התחלת הפעולה בכללה, ועל כן הננו להציע לפניכם לתת מייד את ההוראות המתאימות לחבריכם במקומות העבודה השונים.

הננו מקווים נאמנה, שבהתאם ליחסכם החיובי למפעל הגיוס בכללו תעריכו את חשיבות המגבית החדשה ותתנו יד להבטחת הצלחתה.

בכבוד רב,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

שירות לאומי לבוגרי בתי הספר

גיוס לעבודה

מר שרתוק: חברי ההנהלה יודעים ודאי, כי תלמידי בתי הספר יצאו בקרוב לעבודה לחודש ולחודשיים. הכוונה למחלקות השביעיות והשמיניות. כן יש הצעה שהמוסדות הלאומיים יקראו לבוגרי בתי הספר בארץ במספר 500-700 איש, להתנדב לשנת שירות לאומי. כידוע, אנו קוראים לגיוס רק צעירים מבני עשרים ומעלה, אבל לשירות לאומי, בייחוד לעבודה, אפשר לקרוא צעירים יותר. הכוונה לעבודה: א) במשק חקלאי; ב) שירות ביטחון – נוטרות; ג) כל עבודה שיש לה ערך לאומי ומלחמתי. צריך כמובן לתת חופש לצעירים לבחור להם את סוג העבודה בו הם רוצים לשרת. לשם כך יהיה גם צורך למנות ועדה משותפת עם הנהלת הוועד הלאומי. ההצעה היא שדר' בירם² יכהן בתור יו"ר הוועדה. בוועדה זו ישתתפו נציגים שונים, ואני מבקש את ההנהלה לתת לי את הסמכות, יחד עם הנהלת הוה"ל, למנות ועדה כזאת. אנו עומדים עתה בפני גל של התפטרות מהנוטרות, בעיקר בגלל מצב השכר הירוד. השכר במשטרה הוא טוב יותר קצת. השוטרים נהנים מתוספות ידועות וגם מדירות וזולות. אנו פונים לממשלה בדבר הגדלת משכורת הנוטרים, אבל קשה לנבא התוצאות של פנייתנו זו ומתי נקבל תשובה. כידוע עומדת השאלה שמחוייבי הגיוס, ששוחררו בגלל סיבות שונות, יחויבו לשרת כנוטרים. הכוונה ל-200-300 איש.

בדיון הועלו אפשרויות להרחבת הגיוס לשירות הלאומי לתחומי עבודה נוספים ולגיוסם של תלמידי בתי הספר המקצועיים, והוצע להיוועץ באנשי האוניברסיטה בירושלים והטכניון בחיפה בקשר לגיוס בוגרי בתי הספר.

מר שרתוק: שאלת ביה"ס המקצועיים היא מיוחדת במינה, ואני מקבל עלי לברר את הדברים, אבל במידה שמדובר על כוחות עבודה צעירים, בלתי-מקצועיים, אני מתנגד בתכלית הניגוד שצעירים אלה יגויסו לעבודה בבתי חרושת. בתי חרושת משלמים כיום שכר עבודה מתאים ותוספת יוקר, והעבודה בהם מהווה המשך של החיים

1 סדר היום: 1. גיוס לעבודה; 2. שאלות כספיות וכלכליות; 3. שאלות מדיניות; 4. ביה"ס מקוה ישראל; 5. עזרה לחג הפסח; 6. ביטוח מחוסר עבודה; 7. אוצר מפעלי ים; 8. הקצבה ל"המזרחי" ול"מפדה האזרחי" מהמגבית באפריקה הדרומית.

2 דר' ארתור בירם (1878-1967). מייסד ומנהל ביה"ס הריאלי בחיפה.

הנורמליים. מרכז הכובד הוא בחקלאות ובנוטרות, והתעשייה לא תיבנה מעשרות הצעירים שיתגייסו לעבודה בבתי החרושת. חובה עלינו לשמור על האוניברסיטה, אבל אין להבטיח לאוניברסיטה תלמידים בלי להתחשב גם במאמץ המלחמתי.³

שאלות מדיניות

מר שרתוק: קיבלנו ידיעות שבן-גוריון התראה עם [הנרי] מורגנטאו,⁴ שהבטיח שהנשיא רוזוולט מתייחס באהדה רבה למפעלנו בארץ.

מ"ש נשאל על העלאת בעיות העלייה ופרשת "סטרומה" בפרלמנט הבריטי באותו שבוע.

מר שרתוק: מחוץ לידיעות שנתפרסמו בעיתונות, לא קיבלנו כל ידיעה נוספת על הוויכוח בפרלמנט.⁵ עוד בישיבה לפני שבועיים הודעתי להנהלה, שפניתי לחברים בלונדון בדרישה לעורר שאלות בפרלמנט בדרישת חקירה בעניין "סטרומה", ולא היה כל ערעור מצד חברי ההנהלה. אנו גם איננו יודעים מה התהווה שם. אין לי ספק שהשאלות לא היו ספונטניות, והיתה לנו ודאי יד בהכנת הוויכוח. איני שותף בהערכת דר' סנטור.⁶ יש לנו מערכת פוליטית, ומזמן לא השתמשנו בפרלמנט לדיון זה, אם כי אנו סובלים מאוד. הנה יש לפנינו שאלת פליטי "דריין", אבל לא עוררנו שאלה זו בפרלמנט, כי חוששים אנו לקבל אישור לתשובה השלילית של הממשלה. איני שותף לדעה שהוויכוח נסתיים במפלתנו. הממשלה הרגישה את עצמה לא טוב בוויכוח, וגם הבטיחה לדאוג שלא יחזרו מקרים כאלה. חשוב מאוד שהקהל [הבריטי] יקרא את דברי הלורדים ו[אם ש] הוא יודע היטב שהממשלה מוכרחה להגיד מה שהיא אומרת, אבל דברי הלורדים מדברים ללבו של כל אנגלי. יש לי הרגשה שבממשלה כאן יש מצפון לא שקט. כלפי חוץ טוענת הממשלה שהיה לה ניצחון. הנה, רק עתה הודיע לי מר מקפרסון שהודבקו ברחובות העיר עלונים נגד הנציב עם תמונתו בקשר עם טיבוע "סטרומה".⁷ המזכיר שאל לדעתנו. עניתי לו שההנהלה מגנה מעשים אלה והיא מוכנה לעזור לממשלה בגילוי הפושעים. אני מקווה במשך השבוע לסיים את הכנת החומר לגילוי הדעת.

3 בתום הדיון הוחלט לאשר יציאת תלמידי הכיתות הגבוהות לחודש ימי עבודה.

4 הפגישה התקיימה ב-6.1.1942.

5 הכוונה לשאלות ותשובות בפרלמנט ובבית הלורדים. ר' מסמך 63 הע' 8.

6 דר' סנטור טען, שהפנייה לפרלמנט בעניין העלייה היתה "שגיאה פטלית"; לדעתו הוויכוח שם הזיק, שכן נציגי הממשלה איששו בתשובותיהם את מדיניות הסה"ל.

7 ר' מסמך 64, עמ' 253.

שירות לאומי

א.נ.,

הנני להביא לפניכם תוכנית שנתאשרה על-ידי הנהלת הסוכנות היהודית בישיבתה מאתמול והטעונה אישור מצידכם.

התוכנית היא לחייב בשם שני המוסדות המרכזיים את כל בוגרי בתי הספר התיכוניים, בני המחזור המסיים השנה את חוק לימודיו, להקדיש שנה לשירות לאומי. הכוונה היא לשירות לאומי משני סוגים: משק וביטחון.

השירות במשק מכון לעבודה במשק החקלאי המעורב, הן בהתיישבות העובדת הלאומית והן בהתיישבות הפרטית.

השירות בביטחון מכון בעיקר לנוטרות, הן במשטרת היישובים היהודים והן בתפקידי נוטרות כלליים, ובמקרים ידועים גם לתפקידי ביטחון אחרים.

הנני רואה את עצמי פטור מלהסביר את חשיבותה המוסרית והמעשית של תוכנית זו. המחסור בידים עובדות במשק החקלאי המעורב הולך ומחמיר וגורם לתקלות רציניות. כן הננו נתקלים בקושי רב בגיוס הנוטרים בגלל פיגור המשכורת הממשלתית. אחרי האמרת מחירי צורכי החיים הולכות ורבות ההתפטרות בקרב הנוטרים בעלי המשפחה ואין לאל ידינו למלא את העמדות המתפנות. כן איננו יכולים להיענות לדרישות המופנות אלינו מזמן לזמן להמצאת מועמדים לתפקידי נוטרות חדשים, והתוצאה היא שעמדה אחרי עמדה נשמטת מידי הנוטרות העברית ונכבשת על-ידי הערבים.

הננו סבורים, ששני המוסדות צריכים למנות במשותף ועדה מרכזית לארגון הפעולה. יהיה צורך לכנס בהקדם אספות כלליות של תלמידים לשם הסברת העניין. ייתכן שנצטרך לפנות במכתב חוזר מיוחד אל הוריהם.

אנו מניחים, שביסוד התוכנית מונח העיקרון של בחירת הצעירים בשדה השירות הלאומי הרצוי להם. ממילא מובן שהנעזרות תגויסנה כולן למשק החקלאי. הנהלת הסוכנות היהודית מילאה את ידי החתום מטה למנות, יחד עם נציג הוועד הלאומי, את הוועדה המרכזית.

הנני מקווה שתתנו את הסכמתכם השלמה לתוכנית. הנני לבקשכם למנות בישיבת היום את נציגכם למינוי הוועדה למען אוכל להיוועד אתו בלי דיחוי.

בכבוד רב,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

הבטחת זכויות המתגייסות

א.נ.

לשם עידוד גיוס הנשים והבטחת זכויותיהן של המתגייסות, אנו רואים צורך בקביעת סידורים לגבי הנשים המתגייסות מבין העובדות הקבועות במוסדות ובמפעלים גדולים, בדומה לאלה שנקבעו לגבי הגברים המתגייסים.

באנגליה קיים חוק המבטיח את זכותם של כל המתגייסים, בכלל זה גם הנשים, לחזור לעבודתם הקבועה בגמר שירותם. חוק זה אינו קיים בארץ ובמקומו צריך לבוא משטר יישובי עצמי להנהגת אותו הסדר. הנוהג שיקבעו בעניין זה המוסדות המרכזיים וחשובי המפעלים הכלכליים צריך לשמש מופת לאחרים. ואלה הן התקנות שאנו מציעים להנהיג:

א) כל עובדת שהתנדבה לחיל העזר של הנשים, ואשר תפנה אליכם תוך שלושה חודשים לאחר גמר שירותה, תוחזר למשרתה הקודמת באותם התנאים ובאותה המשכורת שהיו בזמן התגייסותה.

ב) המתנדבת לא תפסיד את זכות הוותק וההעלאה בדרגה המגיעות לה לפי המקובל בגלל העדרה לרגל הגיוס.

ג) במידה שאתם משתתפים בקופת פנסיה או קופת תגמולין אחרת לעובדים שלכם, ובמקרה שאתם מכניסים תשלומים לקופות אלו על חשבון העובדת המתנדבת לצבא, תוסיפו לעשות זאת גם בזמן היותה בשירות הצבאי. נודה לכם מאוד אם תסכימו להנהיג תקנות אלו ולהודיענו על כך.

בכבוד רב,

משה שרתוק

המחלקה המדינית

הנהלת הסוכנות היהודית

1 נשלח גם אל: מחלקת החינוך של הוה"ל; הנהלת קופ"ח; הנהלת ביח"ר אתא; הנהלת בנק הפועלים, ועוד.

סקירה ל"ניו-יורק טיימס"

ודאי ראית את הכתבה הטלגרפית שנתפרסמה ב"ניו-יורק טיימס", על העלייה לארץ-ישראל.¹ עלי להודיעך שהדבר נעשה לא ביוזמתנו, אלא ביוזמת סופרו הירושלמי של העיתון. הלקח מהניסיון הזה הוא שיש לפנינו צינור חשוב של פירסום באמריקה, אשר לא השתמשנו בו כמעט כלל ואשר יש לאל ידנו לנצל.

מובן מאליו, שהמדובר הוא בחומר עובדתי ולא פולמוסי, אם כי פירסום ה"ראיון" איתי באותו עיתון² מעיד, כי גם לדברי פולמוס יש פתח פתוח בבואם כתגובה מוצדקת על התקפה או האשמות.

עלה בדעתי, שכדאי להעביר לעיתונות אמריקה באמצעות אותו צינור סקירה על מאמץ המלחמה היישובי בתחום התעשייה. כיוון שכל פירסום כזה צריך להיות קשור באיזה עניין בן-זמנו (הסקירה על העלייה נתפרסמה לרגל ההחלטה על המיכסה החדשה), הנני סבור כי עילה לסקירה על המאמץ התעשייתי יכולים לשמש הודעתו של וולש³ על הזמנות [תעשייתיות] בסך 8 מיליון לארץ-ישראל במשך 1942, או ההסכם שסודר ב"וועדת האריס"⁴. אשר לדבר הראשון, הריהו נתפרסם, ואילו השני כבר נזכר בעיתונות ולא ייפלא מעיתונאי חרוץ כסופרו של "ניו-יורק טיימס" לעמוד על פרטיו.

מובן מאליו, שהסקירה צריכה להיות כתובה לכאורה על מפעל ארצישראלי (קרי: פלשתינאי) כללי, אך יש לדאוג לכך שיהא ברור היטב לקורא כי מדובר על תעשייה עברית בלבד. אם יוזכרו במקומות המתאימים הסוכנות היהודית, התאחדות בעלי התעשייה והסתדרות העובדים – תושג המטרה. יש גם להדגיש במיוחד את הקשר בין כל המפעל התעשייתי הזה והמאמץ המלחמתי שהוא מאפשר, ובין העלייה העברית – מבחינת היוזמה, ההון, הטכניקה, העבודה והצרכנות – למען יסיק מזה הקורא הנבון מסקנות לגבי העתיד.

1 הכתבה נתפרסמה ב-14.2.1942 תחת הכותרת "3,000 יהודים ייכנסו לפלשתינה עד 31 במרס – 6,000 רישיונות נדרשו אך רק 1,250 הוענקו".

2 ר' מסמך 41 הע' 1.

3 ג'ופרי וולש, יועץ לענייני כלכלה ופיתוח לנציב העליון ומפקח על המזונות. נהרג בפיצוץ "המלך דוד" ב-1946.

4 דגלס האריס, יועץ לכלכלה ופיתוח בממשלת המנדט מ-1936. יו"ר "המועצת לאספקה מלחמתית" 1940-1943. בסוף 1941 מונה לראש הוועדה לתיאום רמת שכר העובדים ליוקר המחיה. את הסוכנות ייצגו בגוף זה א' קפלן וד' הורוביץ. בהמלצת האריס ערכה המחלקה הכלכלית של הסוה"י סקירה על יכולת הייצור של א", ששימשה גם בסיס לתכנון מאמץ המלחמה של א"י (ר' דוח הסוה"י לקונגרס הכ"ב, עמ' 334).

הנני להציע שתיגש מייד לחיבור סקירה תמציתית כזאת ותבוא בדברים עם
ל. כהן⁵ על פירסומה.⁶

מ. שרתוק

5 ליאו כהן (1894-1961), יועץ לראש הממ"ד, מנהל מזכירות הממ"ד ומנסח תזכירי הממ"ד באנגלית.
לימים יועץ שר החוץ מ"ש. פרופ' למדעי המדינה באוניברסיטה העברית.

6 ב-27.4.1942 כתב דוד הורוביץ למ"ש כי הסקירה שנתבקש לחבר נשלחה לסופר "ניו-יורק
טיימס" בירושלים וכבר הופיעה בעיתון ללא קיצורים ושינויים כמעט.

תעודת גמר או תעודת כבוד

ליהודה ה. שלום,

אינני מכיר אותך, אבל אני מכיר היטב ומוקיר מאוד את אביך. ידידותי אתו, יותר מהתפקיד שאני ממלא, נותנת לי, לדעתי, את הרשות לפנות אליך באופן אישי. הצטערתי מאוד בהיודוע לי במקרה בימים אלה, כי בנו של יעקב לומד במכללה בביירות. לימוד בביירות פירושו השתמטות מגיוס וביירות משמשת כיום עיר מקלט למשתמטים. ודאי שקלת היטב את הדבר, ואני מניח כי מצאת איזו הצדקה מוסרית לאי-התגייסותך. ברצוני לערער עליה ולהציע שתשוב ותעיין בה.

אי התגייסותם של צעירים בריאים בגופם החיילים בגיוס אפשרית רק מפני שאין לנו מדינה ואין בכוחנו להכריח אנשים להתגייס כשם שעושים זאת כל אומות העולם. במצב זה דומה, שחובת כל צעיר יהודי ארצישראלי בעל הכרה לאומית להצטרף למעשה שיש בו כדי להוסיף כוח לעם היהודי החלש. במקום זה אתה מצטרף לאלה המחלישים את עמם עוד יותר ומנצלים את חולשת עמם לטובתם הפרטית. בדרך זו אפשר שתקדים להשיג תעודת גמר מכמה מחברך, אולם מובטח לך להפסיד את תעודת הכבוד של צעיר יהודי בדורנו. אל יהי-נא הפסד זה קל בעיניך.

חוסר תעודת כבוד זו עלול להתנקם קשה בחייך לעתיד לבוא. דברים כאלה אינם נשכחים בחיים ציבוריים. מוטב לך לשקול אחרית דבר מראשיתו. אבל לא הייתי רוצה שרק פחד לגבי עתידך האישי יניע אותך לבדוק מחדש את שאלת גיוסך. מוטב ששיקול דעת זה יהא לגופו של העניין. השאלה פשוטה: המותר לצעיר יהודי כמותך לבלות כעת את זמנו בלימודים מתוך דאגה לעתידו האישי הצר, בשעה שאלפי בני גילו אוחרים נבשק להגנת ארצם ולמלחמה בצורר עמם? המותר לו לעזוב לשם כך את ארצו ולגלות לבית אולפנה זר והיכול הוא למצוא מרגוע למצפונו במחבוא זה שמצא לו? האם לשם כך חונך כציוני, האם לשם כך הובא לארץ, האם לשם כך השקיע העם היהודי בחינוכו ובהשכלתו, בעצם חייו וביטחונם, את המאמצים הגדולים שהביאו לידי יצירת אותם התנאים המאפשרים כיום לנערים יהודים בארץ לחיות לגדול ולהתחנך בסביבה יהודית החופשית מכל פגעי הגלות?

את התשובה על שאלות אלו אינך חייב לי. אתה חייב אותה לעצמך. לא תוכל להשתמש מממן תשובה. דומני שהתשובה יכולה להיות רק אחת – לחזור לארץ ולהתייצב בשורה. אני מאחל מקרב לבי לבנו של יעקב שיהא לו העוז המוסרי הדרוש לאדם להודות בטעותו ולתקנה.

המקווה לראותך במדים,

משה שרתוק

עיתון עברי לחיילים היהודים

ברצוני להידרש לשיחתי עם קולונל הטון¹ בעניין ההצעה להוציא לאור עיתון לחיילים יהודים.

הוועד למען החייל היהודי² מעוניין ליטול מפעל זה תחת חסותו ונכון לממן את ההוצאות הכרוכות בו ככל שסיוע חומרי, ככל שמדובר בהספקת נייר, לא יינתן על-ידי השלטונות הצבאיים. הרעיון הוא להוציא לאור עיתון דו-שבועי בעברית. הוא יופץ בקרב החיילים היהודים הארץ-ישראלים המשרתים בכוחות המזרח התיכון אם חינם ואם תמורת דמי מנוי סמליים.

הנושא כולו נדון בדצמבר 1941 בשיחה עם D.A.A.G.³ ועם קצין המידע לציבור במיפקדה הראשית של המזרח התיכון, ותגובתם היתה חיובית.

מאחר שנראה כי חיוני שעיתון החיילים ייכתב וייערך, ככל שיינתן, על-ידי החיילים עצמם, אנו מציעים כי סמל ראשון ז' פיינשטיין⁴ מפלוגה 12 של ה"באפס" הארץ-ישראלים ימונה לעורך העיתון.

מן הראוי שלפני הופעת העיתון יבקר סמל ראשון ז' פיינשטיין ביחידות שונות כדי למנות כתבים ומשתתפים. דבר זה יחייב הקצאת אמצעים נאותים עבורו לשם ביקוריו במחנות צבא בארץ-ישראל ובשטחים סמוכים לה, שם משרתים חיילים יהודים. אנו נהיה אסירי תודה להחלטה מהירה לגבי מינויו של סמל ראשון ז' פיינשטיין. אנו גם נשמח לדעת אם נוכל לצפות לסיוע כלשהו בהוצאת העיתון, ומהם הסידורים שיונהגו לגבי צנזורה.

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 מפקח על משרד האספקה.

2 נוסד ע"י המוסדות הלאומיים באוקטובר 1940.

3 כנראה מיג'ור ל' סטייפלס.

4 זאב פיינשטיין (שפר) (1891–1964). עלה ב-1913. מראשוני קיבוץ אילת השחר וממתנדבי הגדוד העברי. מראשי מפא"י ופעיל ב"הגנה". התנדב לצבא הבריטי. לימים ח"כ וסגן יו"ר הכנסת.

יושם קץ לסבלם של עצורי "דריין"

אדוני,

אני מתכבד להגיש מטעם הנהלת הסוכנות היהודית פנייה דחופה לממשלה לשקול מחדש את ההחלטה בעניין המעצר המתמשך של הפליטים שהגיעו באונייה "דריין", ועדיין הם כלואים במחנה המעבר עתלית.¹

2. חלפה שנה כמעט מאז הובאה ספינת הפליטים לנמל חיפה. רוב הנוסעים באו מרומניה ומבולגריה. בכללם גם 44 פליטים מהספינה "סלוודור" שטבעה בים מרמרה בדצמבר 1940, שם ניספו למעלה ממאתיים איש. הם היו יהודים אחרונים שנמלטו מרומניה ומבולגריה בטרם השתלט האויב על ארצות אלה למעשה. רבים מהם נרדפו בפוגרומים שהתחוללו ברומניה בינואר 1941, ואחר-כך יצאו לדרכם המסוכנת בתקווה להינצל מההשמדה הסיטונית שאיימה עליהם ברומניה, ואשר בינתיים היו שם אלפי יהודים לקורבנותיה. בשיחות האחרונות עם הממשלה בפרשת "סטרומה" נטען, שאת נוסעיה של ספינה זו לא ניתן להכניס לארץ-ישראל שכן הם עזבו את רומניה לאחר שזו הוכרזה שטח אויב, ומשום כך יש בקירבם סוכני אויב בפועל או סוכנים פוטנציאליים.

סיעון זה, לדעתנו, בוודאי אינו ישים לגבי נוסעי "דריין", אשר מעולם לא נמצאו בשליטת האויב. אכן, פליטים אלה טיפחו תקווה לזכות בכניסה לארץ-ישראל אף שלא היו ברשותם רשיונות עלייה, אולם הסוכנות היהודית טוענת, חרף זאת, כי נוכח המצב הנואש ששרר בארצות מוצאם, המצוקה שהיתה מנת חלקם במסעם הימי הממושך והרהר הסכנות, ועובדת שהייתם במעצר זה שנה תמימה, יש לשים קץ למעצרים ולהרשות להם, לבסוף, לשקם בארץ זו את חייהם שנשתבשו.

3. הנהלת הסוכנות היהודית מבקשת להסב את שימת הלב להידרדרות הגוברת והולכת של מצבם הגופני והנפשי של פליטים אלה. עקב הקשיים החמורים שבהם התנסו במהלך מעצרים הממושך, ניכרים אצל רבים מהם סימני התערערות נפשית וכמה מהם כבר יצאו מדעתם. יותר מפעם אחת הם פתחו בשביתת רעב וקשה לשער איזה צעדים נואשים נוספים הם עלולים לנקוט במצבם הנוכחי עקב מצוקתם הממושכת והיעדר שמץ תקווה. יש בתוכם 64 ילדים ובני נוער מתחת לגיל 17 (ביניהם 14 תינוקות שנולדו במחנה), ולפי דיווחים מוסמכים, משפיעים המעצר הממושך ותנאי החיים במחנה לרעה על מצבם הנפשי והמוסרי. אין זה מתקבל על

1 עותק של מכתב זה, נשלח להנה"צ בלונדון והוגש ע"י לואיס ניימיר לסגן שר המושבות הרולד מקמילן.

דעתה של הסוכנות היהודית, שאנשים אשר חוו סבל כה רב יידונו לחיי מאסר לתקופה בלתי-מוגבלת על לא עוול בכפם לבד מחתירתם להינצל מטבח בארצות מוצאם. הסוכנות היהודית מפנה את שימת הלב גם למתיחות ולאי-שקט הגוברים בקרב היישוב היהודי נוכח מעצרו הממושך של אנשים אלה, שלרבים מהם קרובי משפחה בארץ-ישראל, שביתות הרעב ואמצעי הדיכוי הננקטים לגביהם במחנה המעבר.

4. עם שהסוכנות היהודית מבססת את פנייתה לשחרור עצורים אלה בעיקר על נימוקים הומניטריים, חובתה לחזור ולהסב את שימת הלב לעובדה שבקרב העצורים הללו, שרובם הגדול גילאי 18 עד 50, מצויים אנשי מקצוע מנוסים – חקלאים, בעלי מלאכה מיומנים, ובעלי כישורים אחרים – העשויים, אם ישוחררו, להעלות תרומה יעילה לארץ זו ולמאמץ המלחמה של הקיסרות. הטבלה המצורפת משקפת עובדה זו. אנו סבורים, כי בעת שהאויב עומד בשערי הארץ ובשעה שמעולם לא היה הצורך בכוח-אדם לצורכי המלחמה כה חריף, אין מקום לכפות חיי בטלה על קבוצה של 700 אנשים נאמנים ומיומנים, ולהעמיס את קיומם על חשבון תקציב הממשלה. נוכח כל אלה מבקשת הסוכנות היהודית בכל ההערכה וההחלפה, כי עצורים אלה ישוחררו.²

בכבוד רב,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

מצורף:

הרכב מקצועי של עצורי "דירין"

עברו הכשרה חקלאית	190	אחיות	3
עובדי תעשייה	25	מורים, פקידים וכו'	68
נפחים ומכונאים	49	סוחרים	53
נהגים	25	סטודנטים	31
נגרים	11	טייסים	1
סנדלרים	15	מקצועות שונים	<u>135</u>
חייטים ותופרות	46		697
מהנדסים וכימאים	27	ילדים וחסרי מקצוע	<u>96</u>
רופאים ורופאי שיניים	10	סה"כ	793

2 ממשלת לונדון החליטה לשחרר את עצירי "דירין" ב-20.5.1942. השחרור בוצע באוגוסט 1942.

היתרי עלייה לילדים מרומניה ובולגריה

אדוני,

אני מבקש להתייחס למכתבך מ-22 בפברואר, 1942, בעניין כניסתם של ילדים מרומניה ובולגריה לארץ-ישראל¹ ולהודיע כי קיבלנו את המברק שלהלן ממר ברלס, הנמצא עכשיו באיסטנבול:

למכתב הממשלה מ-22 בפברואר. לאחר שיקול מדויק מציע את ההליך הבא:

- (1) רשימת הילדים תוגש על-ידי המשרד הארץ-ישראלי לקונסול השווייצרי.
- (2) הקונסול יזהה את הילדים ויעביר את הרשימה לנציגות השווייצית באנקרה.
- (3) קצין הפיקוח על הדרכונים באיסטנבול יאשר את הרשימה ואני אספק אשרות מעבר. (4) קצין הפיקוח על הדרכונים יעניק אשרות בהגיע הילדים לאיסטנבול ולאחר זיהוי. אנא פנה לממשלה לאור הנ"ל והברק.

אני מקווה כי תואיל להסכים לנוהל שהוצע במברק שלעיל, וליידע בהתאם את הרשויות הנוגעות בדבר.

בכבוד רב,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

מסע למצרים ולדרום אפריקה; גילוי דעת מתוקן

שאלות מדיניות

מ. שרתוק: חברי ההנהלה יזכרו על הפנייה של ההסתדרות הציונית באפריקה הדרומית אלי בדבר ביקורי באפריקה לפתיחת המגבית [של "קרן היסוד"]. הפעולה חשובה מאוד. האווירה מסביב למגבית אינה נוחה לגמרי. יש שם הלך רוח של אנטי-ציונות, ולביקור יהיה ערך רב לא רק לשם המגבית, אלא גם כקשר עם אנף זה בתנועתנו. עצם הדיון בישיבת ההנהלה הציונית לפני יומיים על היחסים עם הרוויזיוניסטים² מראה על הצורך הדחוף בביקור זה. לפני חודשים מספר, מייד עם בוא הדרישה מהחברים באפריקה הדרומית, הודעתי להם שאהיה מוכן לבוא לזמן קצר מאוד. כוונתי היתה להיעדר מהארץ בערך ארבע עד חמישה שבועות, והנה מתקרב הזמן והכרחי להחליט, כי למען הגיע לפתיחת המגבית יש לצאת את הארץ כבר באיסרו חג של פסח. המצב הכללי בארץ ובסביבתה ידוע. העולם מניח בוודאות שתהיה התקפה גרמנית באביב, אולם איש אינו יודע לאן תופנה התקפה זו. חושבים שזו תהיה ברוסיה, ולא – יתקיפו הרוסים את הגרמנים, אבל אין להוציא מן האפשרות התקפה על סוריה וארץ-ישראל מהאוויר. אם לא תהיה התקפה כזאת, הרי החודשים אפריל-מאי-יוני יעברו כאן בתנאים נורמליים פחות או יותר, ואז יוכל דר' ג'וזף למלא את מקומי בהנהלת המחלקה המדינית, אולם אם יהיה חשש ששדה המערכה יתקרב לגבולות ארצנו, הרי חשוב שכל אחד יישאר כאן. ושנית – לא הייתי רוצה להינתק מן הארץ, אולם אני סבור שעד שאצא את הארץ נדע כבר מה צפוי לנו בחודשים הקרובים, וגם אז יהיה סיכון-מה בנסיעתי.

בדעתי להיפגש עם מפקד הצבא כאן³ ולבקר אצל גנרל אוקינלק במצרים. מטרת ביקורי היא לשוחח בדבר השתתפותנו בהגנת הארץ. כמובן שאין טעם לחדש כאן את תביעתנו לצבא יהודי, אבל אפשר לדרוש הרחבת הגיוס ליחידות לוחמות להגנת הארץ ולהקמת בטליונים במקום פלוגות, וכן לדרוש אמון רחב יותר של היחידות היהודיות.

-
- 1 סדר היום: 1. הצבעה על הקצבת כספים ל"מפדה האזרחי" ול"המזרחי"; 2. שאלות מדיניות; 3. גילוי הדעת; 4. חובת עבודה לבוגרי ביה"ס; 5. שאלות כלכליות.
 - 2 ב-29.1.1942 חתמה הפרדציה הציונית בדרא"פ על הסכם עם התנועה הרוויזיוניסטית שם על שובה להסתדרות הציונית ללא אישור מההנה"צ. עניין זה נדון בישיבת הנה"ס ב-20.3.1942 (מ"ש נעדר מהישיבה).
 - 3 גנרל ג'גלס פיצג'רלד מק-קונל (1893–1961). ראש מטה במפקדת הצבא הבריטי בא"י 1938–1941. מפקד הצבא הבריטי בא"י 1941–1944.
-

אומנם לא אעשה זאת בלב שקט, כי אני בטוח כלל בהגבת היישוב להרחבת מסגרת הגיוס. בדעתי גם לבקש שימוש רחב יותר בחיל הנוטרים שלנו להגנת הארץ. סר סטפורד קריפס⁴ נמצא במצרים. על בואו נודע לנו מהעיתונות. איש אינו יודע כמה זמן יתעכב במצרים בדרכו להודו. בתוכנית היה לצאת למצרים לפני החג למען שוב הביתה לחג, ואני חושש שלא יעלה בידי לראות את קריפס, אולם אעשה הכל למען קבל ראיון אצל סר סטפורד קריפס בשובו מהודו. החברים קיבלו העתקה מהטלגרמה על ראיון שהיה למשלחת יהודית אצל סמנר וולס⁵ בווינגטון. ההופעה היתה מאוחדת מכל חוגי היהדות, ציונים ולא-ציונים. נראה שהתאחדו על תוכנית מסוימת והיא: מחאה נגד עניין "סטרומה", שיחזור מעפילי "דריין", החזרת אנשי מאוריציס, שינוי מדיניות הממשלה כלפי היהודים.⁶ טרם קיבלנו הודעה על תוצאות הראיון. שלחתי היום לחברי ההנהלה העתק מכתבו של בן-גוריון מאמריקה ללונדון.⁷ קיבלנו גם ידיעה כי לדר' וייצמן היתה ב-26 בפברואר שיחה עם לורד קרנבורן, ובהמשך לשיחה הגיש לו תזכיר ב-6 למרס, בו סוקר הוא את התפתחות העניינים מראשית המלחמה עד היום, עומד על מדיניות הממשלה כלפי העלייה, ה"שדילים" המינימליים והאפסיים – על-ידי כך הפקירו רבבות יהודים לנאצים – על הקשיים הגדולים שעומדים בפני ההנהלה בארץ במשא-ומתן עם האדמיניסטרציה, והוכחה שהנציב העליון אינו ראוי למלא את תפקידו.⁸ הוא [וייצמן] מבקש מאיתנו להכין חומר בשביל להגיש תלונה נגד הנציב העליון, על מנת להעבירו ללונדון, אבל את התזכיר אמסור לפי הודעה נוספת מלונדון.

הדיון נסב על מסע מ"ש לדרום-אפריקה ועל תביעתו להקמת גדודים יהודים בצבא הבריטי.

4 סטפורד קריפס (1889-1952). מראשי ה"לייבור". שגריר בריטניה בבריה"מ 1940-1942. חבר קבינט המלחמה מ-1942. טיפל במסוקוה במתן אשרות יציאה מרוסיה לבעלי סרטיפיקטים מהארצות הבלטיות, ולפיכך קיוותה הנה"ס להיעזר בקשריו להשגת סרטיפיקטים גם לפליטים יהודים אחרים. ב-24.3.1942 שלח מ"ש את המכתב הבא לניו-דלהי:

סר סטפורד קריפס יקר, עמיתי ואני שמחנו בהיוודע לנו דבר בואך למזרח התיכון, וקיוונו כי בדרכך להודו אולי תבקר גם בא"י. עכשיו מתברר כי בשל דחיפות שליחותך נבצר ממך לעשות זאת, אולם אנו מלאי תקווה כי בדרכך הביתה תוכל לשהות ימים מספר בארץ זו ולראות משהו מהווייתה החדשה. דב הוז המנוח סיפר לנו רבות על התעניינותך בא"י.

הפגישה עם קריפס לא יצאה לפועל.

5 סמנר וולס (1892-1961). סגן שה"ח האמריקני וממלא מקומו 1937-1943. מקורב לרווולט. רחש אהדה לתנועה הציונית ונחשב יועץ לא-רשמי לראשי התנועה הציונית באמריקה בתקופת המלחמה.

6 המשלחת נועדה עם סמנר וולס ב-19.3.1942 והגישה לו תזכיר (אצ"מ 18/EF39).

7 כנראה מכתב בן-גוריון אל ב' לוקר 26.2.1942 ובו סיכם פעולותיו בארה"ב (אצ"מ 1652/S25).

8 ר' התזכיר מ-6.3.1942 באגרות ח"ו, עמ' 277.

מר שרתוק: היתה לנו ישיבה עם חברי הוועדה המצומצמת של הוועד הפועל הציוני.⁹ לאור ההערות שהושמעו בוועדה ניסחתי גילוי דעת מתוקן (קורא את הנוסח):

השוואה שהתחוללה במלוא תבל אל נא תשיכח ותטשטש את צרת ישראל. כל הנושאים נפשם לגאולת המין האנושי כולו מאימת השיעבוד לכוחות הרשע אל נא יתעלמו מזעקת העם היהודי לחיים ולחירות.

מלחמת בעלי-הברית נגד הנאציזם היא מלחמת חיים ומוות לעם העברי. בעלי הברית נאבקים במלחמה הזאת על קוממיותם המדינית והרוחנית. העם העברי עומד במערכה על עצם קיומו. הוא הנהו קורבנו הראשון של הרשע הנאצי. זמן רב לפני פגיעת ההיטלריזם באומות אירופה היו המוני היהודים הפקר לעריצותו. כיבוש ארצות אירופה בידי הנאצים במשך המלחמה המיט על תושביהן היהודים השפלה והתעללות, נישול וחורבן, הרג ושמד, שכמותם לא ידעה שום אומה אחרת. רבבות יהודים הוצאו להורג ולמיליונים נשקפת כליה.

תקוות החיים היחידה של העם העברי תלויה בניצחון המדינות הדמוקרטיות ובעלות-בריתן. אך ניצחון זה בלבד לא יביא גאולה לישראל, לא יקומם הריסותיו, לא ירפא את שברו ההיסטורי – היות היהודים, בכל הדורות ובכל קצות תבל, קורבן נטול מגן וחסר ישע לכל שרירות ודיכוי. סבל ישראל, קיפוחיו ורדיפתו, גירושו ונדודיו, לא עם עלות היטלר לשלטון באו לעולם ולא עם מיגורו בלבד יסופו. ימי שאלת היהודים כימי גלות ישראל מארצו. צרת ישראל היא צרת העולם כולו. העולם כולו לא ידע שְׁלֹךְ כל עוד יוסיף ישראל לשמש שעיר לעזאזל לכל עריץ ומדכא, מנוצל בידי כל מורד-אור לגירוי יצרי שנאה והתעמרות. אין פתרון לשאלה, אין תקנה לצרה, אלא בהינתן לישראל ארץ משלו. רק בהיות לעם העברי מעמד שווה בקהל העמים – ינחל חלק בחיי ביטחון, חירות וכבוד ככל אומה בעולם.

בגמר המלחמה יתייצבו לפני העולם המוני יהודים עקורים משורש ופזורים לרוח וישוועו לקיום ולמחסה. שוויון זכויות אזרחי בלבד לא יושיעם. המונים הרוסי מעמד יחתרו למקלט חדש. אנה יפנו? השליטים הדמוקרטיים, בבואם לקיים את דבר "המגילה האטלנטית" על "חופש מפחד וממחסור" לכל האומות, יתעלמו מאחד מנגעי העולם האנושים ביותר אם לא יתוו להמונים הדוויים האלה את הדרך לישועה אמיתית. הם יתחייבו באחריות היסטורית אם ינסו לרפא את השבר על נקלה, אם ילכו שולל אחרי פתרונות כוזבים לבעיה החמורה. הניסיונות לתור אחרי ארצות חדשות ליישוב פליטי ישראל לא הנחילו עד כה אלא כישלון ומפח נפש.

ערגת עם נידח לנחלה משלו הפכה חומר לספרות בתוכניות התיישבות קיקיוניות ובשטחי קליטה מדומים. אחד אחד התנפצו חלומות השווא אל המציאות המרה: אין בעולם ארץ פנויה לכינוס פזורי ישראל. תיתכן חדירת פליטים לארצות המפותחות שמעבר לים, אך התפתחנה ארצות אלה את שעריהן להגירה רבתי, התפננה מקום להתיישבות רחבה ורצופה? ואילו הארצות הנחשלות, מה קשים וממושכים יהיו הניסיונות בטרם תתברר יכולתן לקלוט המוני אדם? מהגרים יהודים שיפוזרו בפינות תבל שונות, ללא הרגשה שהם בונים מולדת לעמם, מניין ישאבו את המרץ החלוצי להתגבר על פגעי טבע ותהפוכות מזל? וגם אם יצליחו להאחז – מניין שמארת הגלות לא תדביקם בארצות הפיזור החדש?

לא פיזור חדש בארצות זרות יפתור את בעיית העם היהודי אלא ריכוזו בארצו. הבעיה אינה קליטת פליטים בלבד, אלא הנחלת ארץ לעם. חברה חדשה לא תקום בלי מאמץ רוחני כביר ומאמץ כזה לא ייכון מחוץ למסלול ההיסטוריה הלאומית. עם לא יחדש נעוריו בלי תחיית תרבותו, ותרבות לאומית לא תצמח על אדמת נכר.

אחת ויחידה היא הארץ שמינתה ההשגחה לעם היהודי. בה היה ישראל לעם ולשום אומה אחרת היא לא שימשה מולדת. בה יצר ישראל נכסי רוח לעולם כולו ושום עם אחר לא הגיע בה לחיי יצירה. בכל התקופות ומכל קצות תבל העפילו יהודים לשוב אליה. זה שישים שנה עד העולם לחיזיון המופלא של שיבת ישראל לארצו והפרחת שממותיה בעמלו. במחצית היובל האחרונה נתרצבו ממדיו של מפעל הבניין היהודי. מחצית מיליון היהודים המרוכזים כיום בארץ-ישראל מהווים חטיבה לאומית חדשה בקרב עמי המזרח התיכון, הממלאת תפקיד מיוחד בערכו במאמץ המלחמה הדמוקרטית בפינת עולם זו. משקו החקלאי והחרושי ומפעלו התרבותי של היישוב היהודי הזה הם מתחילה ועד סוף פרי מאמצי העצמיים – פרי העוצמה הדינמית של העלייה היהדית לארץ. המפעל ההתיישבותי הקיים אינו אלא אות לכוח היצירה הגנוז בעם היהודי ולאפשרויות הפיתוח הגלומות בארץ. ניסיון של שישים שנות התיישבות, עזרת היישוב הקיים, הכוסף העז שבלב כל יהודי לחזור למכורתו ולהאחז בה – גורמים אלה המסייעים למאמץ החלוצי היהודי בארץ-ישראל, אינם בנמצא לגבי קליטת מהגרים יהודים באיזו ארץ אחרת שהיא.

אך למען תוכל ארץ-ישראל להיענות במלוא יכולתה לצורכי ההגירה היהודית, למען תפתור את הבעיה ההיסטרית של האומה היהודית כאומה חסרת ארץ – הכרחי להציב את מפעל ההתיישבות היהודי על בסיס מדיני איתן. לנציגות היהודית צריכה להינתן סמכות ממלכתית לארגון העלייה וקליטתה בהיקף רחב, בקצב מהיר וללא הגבלה מלאכותית. המשטר שיוקם בארץ צריך להבטיח לעם היהודי החוזר למכורתו את קוממיותו המדינית השלמה.

התנועה הציונית יודעת היטב, כי מפעל התקומה היהודי בארץ-ישראל אינו מתגשם

בחלל ריק – לא בתוך הארץ ולא בסביבותיה. הניסיון הוכיח הוכחה ניצחת, כי היהודים אינם נבנים בארץ מחורבנו של מישור, אלא בבנינם מסייעים לרווחתם של אחרים. שום סכנה אינה נשקפת לעתידם הכלכלי, התרבותי והחברתי של ערביי ארץ-ישראל מהמשכה והרחבתה של העלייה העברית לארץ. מקור ההתנגדות הערבית למפעל הציוני הוא בשאיפה להדביר את ארץ-ישראל למרותו המדינית של העם הערבי ולשמור על ארץ-ישראל כארץ ערבית לעולמים. השאלה העומדת להכרעה אינה אפוא אם יבולע לערבים תושבי ארץ-ישראל, אלא אם ייסתם הגולל על תקוות ההצלה היחידה של המוני יהודים ואם תושם לאל תקוותו היחידה של העם היהודי כולו להגיע לתקומה לאומית.

בתוצאות ניצחונן של אנגליה ואמריקה במלחמה הקודמת נגאל העם הערבי מעול שיעבוד של דורות, וכמה מארצותיו זכו בעצמאות מדינית. ניצחון בעלי-הברית במלחמה הנוכחית ישחרר את ארצות ערב מאימת עבדות חדשה, וכפי שהוכרז חגיגית – ירחיב את מסגרת עצמאותן ויפתח פתח לאיחודן. אלה המעניקים חירות וביטחון לעם הערבי ברחבי ארצותיו, לא ייתכן שיצמיחו את תקוות גאולתו של העם היהודי בתחום הצר של ארצו היחידה, לא ייתכן שיגזרו התנוונות וכליה על המוני יהודים חסרי כל וידונו את העם היהודי כולו להמשך חיי הפיזור והתלישות. כי הדין על עתידה המדיני של ארץ-ישראל אינו בין יהודי ארץ-ישראל לבין ערביי ארץ-ישראל. הדין איננו בין העם היהודי והעם הערבי. הדין הוא בין העם היהודי והעולם כולו. מצפון העולם חייב תשובה לשאלה "לאן?" המופנה אליו מפי המוני נודדים יהודים. העולם כולו חייב תיקון לעוול ההיסטורי של חוסר בית לעם היהודי. אין לתנועה הציונית חזון אחר לעתיד לבוא מאשר חזון חיי שלום ואחוזה בין העם היהודי החוזר לארצו ובין המוני העם הערבי בארץ ובסביבותיה, אך כשם שאיתן הוא החזון הזה, כן איתנה הכרת התנועה הציונית כי זכות העם היהודי לחיים ולחירות אינה יכולה להתבטל מפני התנגדותם של אחרים, וכי זכאי העם היהודי לעצב את גורלו בידי ככל אומה בעולם.

על העולם כולו לדעת, כי אין כוח שיעקור מלב העם היהודי את זכר ארצו, את הכמיהה לשוב אליה, את יצר הגאולה והחירות. היישוב היהודי בארץ לא ירכין ראש לפני גזרות הבאות לחדש עליו את גורל הקיבוצים היהודים בגולה – גורלו של מיעוט המופקר לשירותו ותלוי בחסדו של הרוב הזר. המוני יהודים המצפים לישועה לא יחדלו מלדפוק על שערי ארץ המקלט היחידה, ולא יירתעו מלהבקיע את חומותיה. בעצם ימי המלחמה האלה – פליטים יהודים הנמלטים מהתופת הנאצית טובעים בים בדרכם לארץ, פליטים יהודים המוצאים את הדרך לארץ חסומה בפניהם טובעים בים בהיותם מוחזרים אל התופת שממנה ברחו, פליטים יהודים טובעים בים בשערי הארץ הסגורים. פליטים יהודים שהגיעו לארץ נשלחים לארץ גזירה

באיים רחוקים, פליטים יהודים שזכו לעלות בחוף הארץ נמקים במחנות הסגר כשאימת גירוש על ראשם, ואף על פי כן, שם ארץ-ישראל בוקע ועולה ממחתרות הגטו, נישא על שפתי כל מעונה במחנות ריכוז, מצלצל כבשורת הנחמה היחידה באוזני כל יהודי שחייו תלויים לו מנגד. מדכאו ועד מאורזיזים, מריכוזי גולי גרמניה ורומניה במחוזות הכיבוש הנאצי ועד למחנות פליטי יהודי פולין בערבות ססס"ר – אחת השבועה והתפילה: "לארץ-ישראל!"

הוועד הפועל הציוני המצומצם, המוסד העליון של התנועה הציונית בשעה זו, שולח ברכה להמוני ישראל באשר הם שם – בארצות החופש כבארצות הדיכוי, במחנות לוחמי החירות כבמחנות ההסגר והשיעבוד. הוא קורא לכל הנוצרים אמונים לציון לכוון את לבם לשעה הגדולה, בה יותן לכל חלקי האומה השסועה להתאחד מחדש במערכה על תקומתה. התנועה הציונית קוראת לקברניטי המדינות בעלות-הברית, ולדעת הקהל הדמוקרטית והאנטי-נאצית בעולם כולו, לתת יד למפעל ההצלה והתקומה של העם העברי. לא ייכון צדק בעולם אם העם היהודי יישאר ללא ארץ. לא ידע העולם נחת אם צרת ישראל תישאר ללא תיקון. יש רק מוצא אחד מן המצר ההיסטורי: שיבת יהודים לארץ-ישראל והחזרת ארץ-ישראל לעם היהודי.

המשתתפים הביעו הסתייגות מביטויים אחדים בנוסח שנקרא, אך עיקר הדיון נסב על השאלה אם הגיעה השעה להשמיע בגלוי את התביעה ל"מדינה עברית" או "קומונולת". סוכם, כי יש להעביר לחברי ההנהלה בלונדון ובארה"ב את הנוסח המוצע לחוות דעתם, ולהביאו לפני הוה"פ הציוני (ר' מסמך 150).

חובת עבודה לבוגרי בתי הספר

מר שרתוק: דבר יציאת הבוגרים לשנת שירות לאומי טרם נסתיים, כי בינתיים בא ערעור מצד האוניברסיטה והטכניון. שני המוסדות טוענים, כי הם אינם מקבלים עתה תלמידים מחו"ל וזקוקים לכניסת תלמידים מארץ-ישראל. על-ידי הכרות גיוס חובה לשירות לאומי לשנה הרי נכרת הזרם, והתוצאה תהיה אי-פתיחת השנה הראשונה של פקולטה זו או אחרת, וכן לאחר השנה השנייה, השלישית וכו'. על-ידי כך – טוענים המוסדות – משתקים את תוכנית הלימודים בבתי הספר הגבוהים. לדעתם יש בזה גם פגיעה כספית קשה. האוניברסיטה דרשה לשוב ולעייין בשאלה זו, אולם עניתי להם, כי לצערי אין אני רואה דרך למילוי מישאלתם, כי אם נתיר לחלק לא להתגייס לשירות הלאומי, נצטרך לתת רשות זו גם לאחרים. בדעתי לכנס פגישה של המרכז החקלאי, אנשי הביטחון והמוסדות המעוניינים לשם שיחה בעניין זה. הצעת האוניברסיטה היא לחלק את תקופת השנה לשלושה חלקים בהפסקות, למען לא להפריע ללימודים.

מועדון לחיילי צבאות הברית

ג. נ.,

הנני לאשר בתודה את קבלת מכתבך מ-8 בח"ז, שבצורך לו הואלתן להמציא לי סקירה מפורטת על פעולות מועדון החיילים בתל אביב. קראתי את הסקירה בעניין רב ואף על פי שרוב הדברים בעיקרם היו ידועים לי, נתנה לי הסקירה מושג יותר חי ומקיף משהיה לי על מהלך הפעולה. הפעולה הענפה שהתפתחה סביב המועדון יש בה ברכה רבה והיא נותנת כבוד ובלי ספק גם סיפוק לעושהיה.

טבעי הדבר, שבהיותכן שקועות ראשכן ורובכן בפעולה זו, בהיותכן רואות בעליל את התועלת שהיא מביאה ומצטערות על חוסר האפשרות להרחיבה עד למלוא היקפה האפשרי - אתן מגיעות לתלות את הקולר בתוארם של המוסדות, על אשר אינם נענים לצרכי פעולה זו במידה הראויה.

במידה שהאשמה זו נודעת לסוכנות היהודית עלי להזכיר לכן, כי הסוכנות נושאת בעול הדאגה לטיפול בצבאות בעלי הברית בכל הארץ ומוציאה על טיפול זה סכומים הגונים למדי. גם אנו רואים בצער את אפשרויות הפעולה המתקצצות מחוסר אמצעים. אך גזירה עלי לעבוד במסגרת יכולתנו. לדאבוננו הרב חל השנה צמצום קשה בתקציב המחלקה המדינית ואיננו רואים כל אפשרות להגדיל את תקציבנו לטיפול בצבא.

עם זה עלי לציין שהחזקת המועדון בתל אביב והפעולות הנעשות באמצעותו עולים לנו כ-40 לא"י לחודש. נוסף על כך השקיעו עד עכשיו 700 לא"י בשיפור המועדון ו-100 לא"י בסידור המועדון האוסטרלי. לתוכניות חג המולד בתל אביב אנו מקציבים במיוחד, מדי שנה בשנה, 50 לא"י.

אפשר שכל זה אינו מספיק, אך אין כאן כל שאלה של חוסר יחס או חוסר הערכה. את טענתכן בניהון זה עלי לדחות. תמיד עקבנו בעניין רב אחר מהלך העבודה במועדון ומסביבו. אני זוכר היטב את הזמן כשדיברנו השכם ודבר על הצורך לגייס לעזרת המועדון כוחות מתנדבים מתוך הציבור העירוני בתל אביב, דוגמת הגיוס המוצלח שנעשה לפני כן בחיפה. אני שמח לראות מסקירתכן שגיוס זה נעשה בממדים רחבים למדי והביא ברכה רבה לפעולה. כן הנני זוכר היטב כיצד דרשנו מהמועדון התל אביבי סידור סיוורים וטיולים, בייחוד ביישובים חקלאיים, ונתקלנו בהיסוסים שמא טיולים אלה יתקבלו כתעמולה פוליטית שלא תהיה לרצון לאנשי

1 המוענות: ר' גוטמן, א' דוידוביץ, פ' גרינברג, ב' שלוש, פ' בבלי.

הצבא. רק לאחר שניגשנו לארגון פעולה כזו במרכזים אחרים והיא הוכיחה את חיוניותה ותועלתה, החל בה גם המועדון בתל אביב. בסיפוק רב קראתי עכשיו את הסברתכן-אתן על חשיבותם הרבה של טיולים אלה.

איני יכול להודות גם באשמה אחרת שאתן תולות בסוכנות היהודית, והיא שבמשך שנה ומחצה לא ביקרנו אף פעם במועדון החיילים בתל אביב. החתום משה בלבד ביקר במועדון, במשך התקופה הנזכרת, לפחות תריסר פעמים בהזדמנויות שונות ובשעות שונות. כן הקדיש הח"מ לא מעט זמן לטיפול בענייני המועדון תוך שיחות עם ה"ה שוחט ומאירוביץ ועם הגב' גוטמן והתייעצויות עם מר [יהודה] גולן המרכז את ענייני הטיפול בחיילים מטעם המחלקה המדינית.

הנני רוצה להבטיחכן נאמנה, שהסוכנות היהודית מעריכה מאוד את חשיבותם של המועדונים לחיילים ואת העבודה הרבה, המסורה והברוכה של העסקניות המטפלות במועדון התל אביבי.

זה כמה זמן יש בדעתנו לכנס את עסקני הטיפול בצבא לפגישה ארצית, לשם חילוף דעות וטיכוס עצה על שכלול הפעולה. נקווה שיעלה בידינו להוציא את המחשבה הזאת לפועל בעתיד הקרוב.

בכבוד רב,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

על השמטת ההגדרה "יהודי"

- למכתבך מ-20 במרס, 1942.¹
- אבקש להעיר על כמה מהשינויים שבוצעו בנוסח של הקול-קורא שלנו הקורא להתגייסות, ולבקש לשקול אותם מחדש.
1. בסעיף 2 של הנוסח המתוקן החליף המונח "יחידות ארץ-ישראליות" את "יחידות יהודיות". לגבי הא.ט.ס., המילה "יהודיות" הושמטה כליל. אני מבקש להסב את שימת לבך לעובדה, שהשימוש במונח "יחידות יהודיות" בפרסומי הסוכנות היהודית אינו דבר חדש כלל. בפרסומינו ב-15 בספטמבר, 1940; ב-2 במאי, 1941; ב-9 ביולי, 1941 וב-5 באוקטובר, 1941, שכולם הובאו בתאריכים הנ"ל בעיתונים העבריים בארץ-ישראל באישור הצנזורה, ננקט המונח "יחידות יהודיות" דרך קבע. יתר על כן, לגבי פלוגות ה"באפס" נאמר במפורש בהודעה הרשמית, שפורסמה ב-15 בספטמבר, 1940, כי "הכוונה להקים בעת ובעונה אחת פלוגות ערביות ויהודיות נפרדות". הנוהג הנוכחי בגיוס הוא להקים פלוגות יהודיות טהורות כמעט בכל תחומי השירות הצבאי. אשר לא.ט.ס. (ארץ-ישראל), קיבלנו הבטחה בכתב, כי ככל שהדבר יתאפשר מבחינה צבאית, יהיו המתגייסות היהודיות מחלקות או פלוגות יהודיות טהורות, ופירושו של דבר, שוב, יחידות יהודיות. על רקע הנסיבות הללו, ולאור ההסברים שניתנו על-ידי החתום מטה ל-G.O.C. [General Officer Commanding] בארץ-ישראל, בשיחה שהתנהלה היום בנושא הקשיים שהתגלעו בתחום התעמולה [של הגיוס], יש לקוות בביטחה כי תמצא דרך לבטל את התנגדותך לשימוש שעושה הסוכנות היהודית בפניותיה אל היישוב היהודי להתגייס במונח "יחידות יהודיות", אשר אין בו יותר מאשר תיאור מציאות מובהקת.
 2. הסעיף הנדרש לשינוי "תעודות השחרור" נמחק כולו. מקומו בין סעיפים 4 ו-5 בנוסח המתוקן. אני מבקש לציין, כי לתעודות השחרור שנופקו על-ידי הסוכנות היהודית יש אך ורק ערך מוסרי, ובשום פנים אין הן עומדות בניגוד לחוקי הארץ. הנוהג לנפק תעודות שכאלה הוכיח את ערכו ואנו רואים צורך חיוני בהמשכתו. לפיכך יש לדעתנו להחזיר את הסעיף שנמחק למקומו, אולם כדי להימנע מרושם של "הפחדה" כלשהי, מוצע עכשיו הנוסח שלהלן:

1 מדובר במכתבו של מיג'ור ל' סטייפלס לסוה"י ובו הצעות לתיקונים במספר סעיפים של הקול-קורא להתגייסות שפירסמה הסוכנות. הנוסח המקורי ששלחה הסוכנות לשלטונות לא אותר. לנוסח המאושר לפרסום, באנגלית, ר' אצ"מ 25/128.

"להסדרה טובה יותר של הגיוס, יעודכנו תעודות השחרור שנופקו עד כה. שחרור שיימצא בלתי-מוצדק יבוטל ובעלי התעודה יוזמנו להתגייס".³ בסעיף 5 של הנוסח המתוקן הוחלף הפסוק "כל מי שעליהם חלה חובה מיוחדת זו" ב"כל מי שמרגישים כי חובה מיוחדת זו, בתחומה הנוכחי, חלה" (שאלה: על מי?). המילים "כל מי שמרגישים" הופכת את התביעה לחסרת שחר, ואני מציע שהניסוח המקורי יישאר כשהיה. אולם גם פה, כדי להימנע מרושם של צו החלטי, אפשר לנסח את החלק הנותר של הפסוק כך: "נקראים להתייצב וכו'", במקום "חייבים להתייצב".

יש לקוות במידה רבה, שהצעותינו יתקבלו כדי לאפשר לנו לשלוח לפרסום את הקול-קורא, אשר כבר התעכב יתר על המידה. העתקים של הנוסח המקורי של הקול-קורא (1), של הנוסח שתוקן בידיכם (2), ושל הנוסח המוצע עכשיו על-ידינו (3), מצורפים.²

מ. שרתוק
הנהלת הסוכנות היהודית

² בו ביום, בנוסף להשגותיו על התיקונים שהציע, שלח מ"ש גם את נוסח הקול-קורא המוצע לפרסום. הנוסח, שאושר בידי הצנזורה, פורסם בעיתונות העברית ב-27.3.1942 ר' מסמך 97 עמ' 350.

בעיית המשתמטים

בתשובה למכתבך מ-20.3.1942² אבקש להבהיר כדלקמן:

1. בשעה שכל המדינות הדמוקרטיות נזקקות לכפייה לשם הבטחת מלוא המאמץ המלחמתי האפשרי, אין הסוכנות היהודית רואה שום טעם לפגם בצעדים המחמירים שהיא נוקטת לגבי המשתמטים מחובת הגיוס לצבא.
2. הסיבות לאי-ישימות גיוס חובה בארץ-ישראל מובנות במלואן. בנסיבות אלה רואה הסוכנות היהודית כחובתה לגבש וליישם בתוך היישוב היהודי תחליפים לגיוס חובה, אשר לא יעמדו בסתירה לחוקי הארץ. בהתנהלותה במסלול זה אין הסוכנות היהודית נכונה להירתע מהכתמתה כנוקטת אמצעי "סחיטה", שכן אותם נימוקים מוסריים ומעשיים, שמכוחם מוצדק גיוס חובה בארצות אחרות, מצדיקים את האמצעים הננקטים בידיה.³
3. הסוכנות היהודית מצטערת על שמאמציה לעודד באופן זה את הגיוס אינם זוכים לתמיכה ולשיתוף פעולה מצד שלטונות הצבא. משימתה בהספקת מתגייסים לצבא נעשית סיופית נוכח הנוהג הנקוט בידי הצבא עצמו להעסיק ללא אבחנה גברים כשירים לשירות צבאי בתנאים, אשר מכל בחינה חומרית עולים לאין שיעור על תנאי השירות של המתגייסים.
4. הטיעון לגבי חשיבותם של אזרחים בעלי מקצוע למטרות המלחמה אינו מן העניין כאן, שהרי עובדה נחרצת היא שבתי מלאכה ומשרדים צבאיים מהווים "ערי מקלט" מובהקות להמוני עובדים לא-מקצועיים בגיל גיוס. אפילו במסגרת המיגבלות המיוחדות שקיבלה הסוכנות היהודית על עצמה, מונפקים "שחרורים" ללא הגבלה לבעלי מקצוע שעליהם מעידים המעסיקים כי הם חיוניים לתיפקודה הסדיר של התעשייה. הצורך של בתי המלאכה הצבאיים להסתייע בבעלי מקצוע אזרחים מיומנים בקטגוריות מסוימות אינו מצדיק כלל אי-החלפת רווקים צעירים, המועסקים בחנויות הצבאיות או במשרד הדואר הצבאי, בגברים קשישים יותר, כדי לעודדם להתגייס.

1 כנראה אל מייג'ור ל' סטייפלס.

2 המכתב לא אותר. מתשובת מ"ש עליו משתמע כי הסוה"י הואשמה בהגדרת אזרחים המועסקים ע"י הצבא כמשתמטים ובהפעלת לחץ עליהם להתגייס לצבא הבריטי.

3 במסגרת הריאורגניזציה של הגיוס והמרצתו (ר' מסמך 42) הוצע לנקוט נגד משתמטים סנקציות כגון: פיטורי המסרבים להתגייס ממקומות עבודתם בלי פיצויים, פרסום שמות הסרבנים בחוצות הערים ומניעתם מקבלת אשראי ומחברות בארגונים שונים.

5. המצב המתבטא בהעדפת העסקתם של עובדים אזרחים על-ידי הצבא על פני גיוסם לצבא, או בהחשבת שני אלה במידה שווה, היה שונה אילו נבע מתוך הקמת מערכת כוללת, המסדירה את התפלגות כוח האדם הקיים בארץ מנקודת מבט של מקסימיזציה היעילות על רקע מטרות המלחמה. אולם מערכת שכזאת אינה בנמצא בארץ-ישראל, ואין אפילו ניסיון מצד השלטונות, האזרחיים כצבאיים, להתמודד עם הבעיה. השיטה הנקוטה בידי הסוכנות היהודית היא הניסיון היחיד שנעשה עד כה להחיל הסדרים כאלה, ואין מקום אלא לצער ולאכזבה על שאפילו מאמץ זה נחבל בימים אלה.

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

פסילת מועמדים לקצונה

ב-2 בדצמבר 1941, הוצאו טוראים מ. גרבוּבסקי², Pal/16534, וי' קוריִצקי³, Pal/16530, מקורס קצינים שאליו נשלחו בהמלצת הסוכנות היהודית. נאמר להם, כי בהתאם להוראות שנתקבלו הם לא יוכלו בשום פנים ואופן לשרת כקצינים. לשניהם ניתנה אפשרות להשתחרר מן הצבא, אך הם העדיפו להמשיך לשרת בשורותיו. אני מתכבד לבקש, כי עניינם יישקל מחדש לאור ההבהרות שלהלן, ואהיה אסיר תודה אם הן יועברו לגורמים הנאותים.

מאיר גרבוּבסקי הוא דמות מוכרת בתנועת העבודה היהודית בארץ-ישראל ונמנה עם קבוצת מנהיגיה הצעירים. הוא שימש שנים רבות מזכיר מועצת פועלי פתח תקוה ועמד בראש סיעת העובדים במועצה העירונית של פתח תקוה. בנוסף הוא היה לפני התגייסותו חבר הוועד המרכזי של מפלגת פועלי ארץ-ישראל, חבר הוועד הפועל של איגוד הפועלים החקלאיים וחבר אסיפת הנבחרים של יהודי ארץ-ישראל. הוא נטל חלק פעיל ובולט בחיים הציבוריים של היישוב היהודי כמארגן פועלים ואיש ציבור, ורכש אהדה והערכה כבעל ערכים מוסריים וכישורים אינטלקטואליים בולטים. מאחר שהוא חף מכל כתם מוסרי, איני יכול אלא להניח שאי-כשירותו נקבעה בשל נימוקים פוליטיים. גרבוּבסקי הוא נואם רב-עוצמה שאינו נרתע מביקורת ואפשר שבכמה מהתבטאויותיו, שבהן גינה את עמדות הממשלה בנושאים שונים, הרשים איש משטרה שהאזין לו, כי דבריו חריפים ללא צורך ולפיכך הובא שמו לידיעת השלטונות.⁴

אם אכן כך הוא – ואני איני סבור שייתכן אחרת – או-אז רצוני לקבוע כי לא רק באנגליה לא היה ניתן כך למנוע דרגת קצונה על יסוד נימוקים שכאלה, אלא גם בארץ-ישראל עומדת פסילה זו בניגוד לנוהג שהשתגר במקרים דומים. מספר יהודים ארץ-ישראליים, שבעבר מילאו תפקידים בולטים בחיים הפוליטיים של תנועת

1 ככל הנראה אל מיג'ור ל' סטייפלס.

2 מאיר גרבוּבסקי (ארגוב) (1905–1963), מפעילי מפא"י. חבר הוה"ל משנות ה-30. התגייס לצבא הבריטי ושירת בחי"ל. לימים ח"כ ויו"ר ועדת חוץ וביטחון של הכנסת.

3 ישראל קוריִצקי. פקיד הסוה"י בלונדון לשעבר.

4 מאיר גרבוּבסקי השתתף במדי חייל בשיבת אסיפת הנבחרים ב-9.3.1942 והתקבל בתשואות. בתחילת נאומו סיפר לנוכחים כי מפקד הפלוגה שלו התיר לו להשתתף באסיפה, אך כשנודע לו מפיו כי בדעתו לדבר על פרשת "סטרומה", ביקש ממנו שלא להידרש לנושא זה. להלן אמר הנואם: "ברצוני למלא את רצונו [של מפקדי] ולא לדבר, אבל בכל זאת עלי לדבר בעניין 'סטרומה'. אבקש כמובן את העיתונאים להיות זהירים במסירת דברי ואת שמי לא לפרסם כלל".

העבודה ושל האיגודים המקצועיים בארץ זו, קודמו לקצונה וממלאים את תפקידיהם בהצלחה יתרה. אחד הבולטים בקבוצה זו הצטיין באומץ לב במערכה ביוון, כאשר התנדב לתפקיד שהיה כרוך בסכנה מיוחדת, לא הצליח להתפנות עם יחידתו ועכשיו הוא שבוי מלחמה בגרמניה.⁵ ראוי לציין, כי מנהיגים צעירים בתנועת הפועלים מסוגו של גרובובסקי, הבולטים לאו-דווקא בהשקפותיהם הנחרצות אלא ברוח לחימה, עמדו בראש מערכת התעמולה למען ההתגייסות ושימשו דוגמה לאחרים בכך שהם עצמם התגייסו.

העמדה הביקורתית, שנקט גרובובסקי לעיתים לגבי מדיניות זו או אחרת של הממשלה, אינה צריכה להתפרש כמעידה על אי-נאמנות לבריטניה במלחמה הנוכחית. אין שגיאה חמורה מזו. ביישוב היהודי רווחת הרגשה של תסכול ומרירות נוכח מדיניותה של ממשלת הוד מלכותו המתבטאת ב"ספר הלבן" של 1939, ורובם המכריע של החיילים היהודים המשרתים עכשיו שותפים לה. אולם הרגשה זו אינה משפיעה כהוא-זה על נאמנותם לבריטניה הגדולה ועל הזדהותם המלאה עימה במאבק נגד גרמניה הנאצית, שהוא אבן הפינה של עמדת היהדות בימינו.

רצוני להוסיף, כי אני מכיר את מאיר גרובובסקי זה שנים רבות ואני נכון בהחלט לערוב לו כקצין לעתיד-לבוא מכל בחינה.⁶

אשר לישראל קוריצקי, אני מכיר גם אותו זה מכבר. בתקופה מסוימת הוא היה פקיד של הסוכנות היהודית בלונדון. בשובו לארץ-ישראל הוא היה פעיל בשירות ה-ARP⁷ ליד יועץ ה-ARP לסוכנות היהודית. הוא אדם בעל אופי ללא כתם, משכיל מאוד ובעל נימוסים טובים ומזג נוח ורגוע. אני יכול להעלות בדעתי על שום מה נפסל ולא אוכל לתלות את דחייתו אלא בטעות או באי-הבנה.

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

5 הכוונה ליצחק בן-אהרן (1906-2006). מראשי הקב"מ, מפא"י ואח"כ "התנועה לאחדות העבודה". ח"כ 1949-1977, שר התחבורה 1959-1962, מזכ"ל הסתדרות העובדים הכללית 1969-1973.

6 מאיר גרובובסקי לא נשלח לקורס קצינים והמשיך לשרת כסמל. היה מראשי ועד החי"ל.

7 הג"א (Air Raid Protection).

רשיונות עלייה לפליטים מרומניה

אדוני,

אני מתכבד להתייחס להודעתי מ-6 במרס,¹ אשר בה ביקשתי בשם הנהלת הסוכנות היהודית רשות לייחד רשיונות עלייה לפליטים שהגיעו באחרונה מרומניה ועצורים עכשיו בטורקיה.

2. פליטים אלה כוללים קבוצה של 21 איש, שספינתם נטרפה בהתנגשה בגוררת קטנה במימי טורקיה.² אחד מהם התגייס מאז לצבא הבריטי ועבר דרך ארץ-ישראל בדרכו לשירות במזרח התיכון. לפי המידע שנמסר לסוכנות היהודית על-ידי התאחדות התעשיינים בארץ-ישראל, אחד מאנשי הקבוצה, בעלים של מפעל הצינורות הגדול ביותר ברומניה, הצליח להימלט מארץ זו יחד עם רעייתו, בתו, וארבעה מנהלים טכניים של מפעלו. יש לו אח בארץ-ישראל, שהוא שותף במפעל לצביעת אריגים בתל אביב, והוא נכון לסייע לו ולטכנאים שלו בהקמת מפעל צינורות, שהביקוש להם דחוף שכן עדיין אין בארץ-ישראל מפעל לייצור צינורות. 3. מידע שהוברק אלינו מאיסטנבול בימים האחרונים מבהיר, כי אם אנשים אלה לא יורשו להיכנס לארץ-ישראל, הם יישלחו חזרה לרומניה. פירושו של דבר, ללא ספק כמעט, שגורלם ייגזר למוות. לפיכך מבקשת הסוכנות היהודית בדחיפות, שהממשלה תמצא דרך להקדיש לעניין זה שימת לב מיידית ואוהדת.

בכבוד רב,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

מברק אל יוסף לינטון, הסוכנות היהודית, לונדון, (אנגלית) 23.3.1942

מספר בעלי הסרטיפיקטים בסלובקיה אינו ידוע ניתן לבררו אצל ליכטהיים מניה שהמספר קטן. אשר לנוער נקוט מאמצים לכלול כל שטחי אויב בדומה להונגריה ורומניה. שרתוק.

1 ר' מסמך 70 סעיף 6/א.

2 הכוונה, לנוסעי הספינה "דור די והאל" שהפליגה מרומניה בינואר 1942. הספינה עלתה על שרטון בחופי טורקיה, נוסעיה ניצלו והובאו לטורקיה.

"מיחאי" ו"אוקסיניה"

חזרתי [על] בקשה לרישיון לנקוב שמות 20 פליטים רומניים שהגוררת שלהם נטרפה במימי טורקיה עכשיו עצורים באיסטנבול אחד מאנשי הקבוצה התגייס לצבא הבריטי עבר בארץ-ישראל בדרכו לשירות השאר כוללים תעשיינים. מבין שאם הקבוצה לא תורשה להיכנס לארץ-ישראל תהיה מועדת להחזרה לרומניה. היום הודיעני ברלס שתי ספינות "מיחאי"¹ ו"אוקסיניה"² עם חמישה-עשר שלושה-עשר פליטים הגיעו לטורקיה מרומניה "אוקסיניה" נדרשה לצאת למרמרה חוששים לאסון אם תמשיך ההפלגה. פנינו לממשלה בשני המקרים ללונדון.³ שרתוק

1 הידיעה כי "מיחאי" עוגנת באיסטנבול ועל סיפונה כ-1,400 גרמה לשר המושבות קרנבורן להנחות את שגרירות בריטניה בטורקיה למנוע החזרתה ללב ים או לרומניה, ולהציע לנציב העליון במברק בהול לאפשר את כניסת הפליטים לארץ-ישראל ולעוצרם בעתלית. כשהתברר כי בספינה 14 נוסעים בלבד הותר לה להפליג לא". "מיחאי" הגיעה לחיפה ב-7.5.1942 ונוסעה הועברו לעתלית.

2 "אוקסיניה" הפליגה מרומניה בראשית מרס 1942 ועל סיפונה 15 פליטים. הספינה עלתה על שרטון בחופי איזמיר, נוסעה ניצלו והועברו לחוף.

3 הפניות לא אותרו. בעקבותיהן נועד ב' לוקר ב-26.3.1942 עם שר המושבות קרנבורן והציע להניח לספינות פליטים המגיעות לטורקיה להמשיך בדרכן לא"י ולעצור את נוסעיהן עם הגיעם. למחרת, 27.3.1942, בתזכיר שהגיש לרה"מ צ'רצ'יל, הציע קרנבורן, כדי למנוע הישנות אסון "סטרומה", לא למנוע ספינות פליטים שיגיעו לים האגאי מלהגיע לא"י ולעצור שם את הנוסעים במחנות מעצר (ר' נספח 3). ב-28.3.1942 הגיש קרנבורן תזכיר באותו נושא לשר המלחמה ג'יימס גריג (ר' נספח 4).

איפה ואיפה במדיניות הממשלה

אדוני,

בשם הנהלת הסוכנות היהודית אני מתכבד להסב את שימת-לבך להצהרות שונות, שהושמעו בעצרות גיוס ערביות ואחר-כך פורסמו בעיתונים ערביים ואחרים, המעוררות את דאגתה החמורה של ההנהלה.

2. במהלך אסיפת גיוס שכונסה ביריחו ב-7 בפברואר, שבה נכחו קציני גיוס של הצבא, קציני משטרה מירושלים ומיריחו ורבים אחרים, אמר ראש העירייה, לפי שדוות ב"אל-דיפאע"¹ ב-8 בפברואר:

אנו הערבים סבורים שפלשתינה שייכת לערבים ותישאר שלהם עד יום תחיית המתים (...). בריטניה אינה זקוקה לעזרתנו, אבל היא רוצה שאנחנו נוכיח את אומץ לבנו ואת מסירותנו למטרה הלאומית שלנו, ואת נכונותנו להגן על מורשת אבותינו והאם אנו ראויים לחרות ולעצמאות. איננו רוצים שגורם אחר כלשהו יגן על ארצנו, ואם אנו לא נמלא חובה זו, יוכל כל אחד לדרוך על צווארנו.

בין האישים שנשאו דברים באותה אסיפה היה מר עג'אג' נווייחיד, ראש מחלקת העיתונות הערבית של הממשלה, ולפי שדוות אמר בין שאר דברים:

אנו, שכבשנו את המזרח והקמנו את הגדולה שבאימפריות, נישאר שליטי המזרח הזה לנצח. אנו נוכיח לכל תוקפן, כי כל עוד נחיה נגן על מורשת אבותינו. מי שנושא נשק לו זכות לדרוש עצמאות, אך מי שמשתהים סופם לכשול.

הצהרה זו, לדעתנו, כוללת התכוונות שאינה רלוונטית לעניין המלחמה ורוח של הסתה נושבת ממנה.

3. העיתון "אל-סיראט"² מ-14 בפברואר קורא לערבים להתגייס ואומר:

1 ביטאון מפלגת "איסתיקאלאל". נוסד ב-1934. בשנות מל"ע-2 התקרב לחוסיינים. נדפס ביפו.

2 עיתון מקורב לנשאיבים. נוסד ב-1925. יומון משנת 1939. נדפס ביפו.

אם נשקיף על הגיוס מנקודת מבט לאומית, נמצא שהוא יביא בכנפיו תועלת רבה לעמנו. כיצד אפשר כלל לראות את הגיוס אלא אם כן כדבר המכין אותנו כצבא לעתיד, שבאמצעותו נוכל לעמוד במבחן הבאות ולהפגין את כבודנו בקרב האומות, ואשר יטול על עצמו את הגנת דגלנו וגבולות מולדתנו? לנו הערבים, כעם מתעורר, יש תקוות ושאיפות לאומיות. אנו תובעים ואנו נתבע, ואנו נמשיך לתבוע את חרותנו ואת עצמאותנו ואת זכותנו ליהנות מכל פירות החרות ומכל המאפיינים החיצוניים של עצמאות, כפי שנהנים מהם כל העמים החופשיים. אנו הערבים, התובעים חרות ועצמאות – כיצד נוכל להגן על חרותנו ועל עצמאותנו אם לא יהיה לנו צבא חזק אשר יגן על החרות ויעמוד מול כל מי שירצה לנשלנו מאותה עצמאות, או יתקוף אותה? כל הנימוקים הללו הם המדרבנים את הערבים להתגייס לצבא הבריטי.

4. ב-17 בפברואר פירסם "פלסטיין"³ מאמר בנושא זה, שכותרתו "החובה להתגייס למען טובת הארץ הזאת ולמען מטרות הצודקת". בין שאר דברים נאמר שם:

לנו, בפלשתינה, צריך להיות עניין פעיל במלחמה זו בשל הנימוקים הכלליים שנזכרו לעיל ובשל נימוק מיוחד, שלא נוכל להתעלם ממנו פה: העולם עובר בשלב זה תקופה שבה מתבצעים דברים אך ורק מתוך שיקולים חומריים, ואיש לא מקבל דבר אלא אם כן יש בו תועלת כלשהי. עניינה של כל ארץ שאינה מסייעת ואינה גורמת נזק אינו נחשב, וארץ שכזאת אינה משיגה דבר בתחום צרכיה, אם, לעומת זאת, אותה ארץ מתעוררת ונוקטת פעולה המקנה לה זכות להשיג את מבוקשה, או-אז היא תשיגנו. לפיכך אנחנו רוצים לקחת חלק במלחמה הנוכחית, ועל חלק זה לעלות בקנה אחד עם תביעותינו ושאיפותינו עד כי בתום המלחמה, בהגיע עת משא-ומתן ומחלוקת, אנו נבוא במלוא חופניים. אין אנו רוצים שהאחרים יבואו במלוא חופניים – ואילו אנו בידיים ריקות (...). הבה נקווה, שצורכיה ותקוותיה של הארץ יתמלאו כתוצאה מהתרחבותו של הגיוס.

5. באותו יום נכתב במאמר הראשון של "אד-דיפאע" כלהלן:

יש שני גורמים מאחורי מסע הגיוס הנוכחי: גורם כללי הקשור בעתידה של הארץ הזאת, וגורם אישי התלוי בכל מגוייס אישית. הראשון הוא, כמובן, החשוב שבשניים, שכן הוא כרוך בבירור במשטר החדש שיקום אחרי

3 יומון ערבי, נוסד ב-1929. לא ייצג קו מדיני מסוים. נדפס ביפו.

המלחמה בארץ זו ובארצות ערב האחרות. ברור לגמרי, שהאחרות מספקות מספר מתנדבים שאינו בלתי-ניכר, וממשיכות לעשות זאת שכן הן מביאות בחשבון מיוחד את התחזיות שלאחר המלחמה, אז תידון מידת הסיוע שניתן לבריטניה הגדולה בימים קשים אלה. התחזית כרוכה באורח ישיר בעליל בבעיה של ארץ זו, ואל לנו לדלוג מעליה מבלי להעניק לה שימת לב נאותה. משום כך התגייסו ערבים במספר לא קטן, ומשום כך גם יש לקוות שמספרם יוכפל (---) עצרות הגיוס שכונסו עד כה, ואלה אשר יתקיימו בעתיד, מצביעות בעליל על העניין שיש בתחזית הרחבה יותר שצוינה לעיל, אשר לה נודעת השפעה על חיי ארצנו ועל עתיד המגויסים עצמם.

6. המובאות שלעיל, והתבטאויות דומות להן, מלמדות כי הקריאה לתמיכה במסע הגיוס באה על מנת שצעירים ערבים יקבלו אימוני צבא, אשר יותר משיכשירו אותם ללחום באויב יאפשרו להם לעשות שימוש באימונים להשגת מטרותיהם-הם. הצהרות אלה, המוסוות בקלישות, וכן גם דוחות ברורים שהגיעו לידי הסוכנות היהודית לגבי המצלול של נאומי הגיוס בעצרות הללו ובאחרות, מלמדים חד-וחדק כי לצעירים הערבים נאמר שעליהם לנצל את ההזדמנות שנפתחה לפנייהם עכשיו לקבל הכשרה צבאית כדי שיהיו מוכנים להילחם ביהודים. ניוקן של הצהרות ורמיזות אלה גדול שבעתיים משום שהן מושמעות בנוכחות פקידי שלטון וקצינים בריטיים, אשר עם שאפשר כי אינם מודעים לתוכן הנאומים, ברי כי עצם נוכחותם מעניקה אופי סמכותי לדברים הנאמרים. משקלן של ההצהרות הללו גובר ביתר שאת מכוח הרשאת פרסומן בעיתונות.

7. כאשר בסתיו שעבר אירגנה הסוכנות היהודית מסע גיוס מאומץ, נאמר לה במילים מפורשות ביותר כי הנאומים חייבים להתמקד אך ורק בנושא המסע, שהיה עידוד הגיוס לכוחות הצבא של הוד מלכותו, וכי אם הוראה זו לא תכובד, לא יינתנו למסע שום הכרה צבאית או סיוע צבאי. שום התייחסות לשאיפות הלאומיות היהודיות לא הורשתה, וכל התבטאות ציבורית וכל קול-קורא צונזרו בקפידה יתרה. הסוכנות היהודית אינה יכולה שלא להסב את שימת-הלב לסתירה הבולטת בין חומרתה של התייחסות זאת ובין מידת החופש שדוברים וכותבים הערביים נהנים ממנה מבעד למסווה של מסע גיוס, שלאמיתו של דבר אינו אלא מסע הסתה לאומני.

בכבוד רב,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

נוכח המחסור במתגייסים

משה שרתוק: תוכנית זו¹ במתכונת אחרת היתה מצוינת, אילו היה לנו דבר אחד: דיקטטורה. אני יודע את הפרשה של שנת שירות לבוגרים, שזה דבר חלק הרבה יותר מאשר שאלת הוצאת ה"שישיות" וה"שביעיות" [לעבוד במשקים], כמה זמן נמשך הדיון הזה ועוד לא בטוח הגמר שלו. אתמול ישבנו עד קרוב לחצות בעניין זה עם אנשי האוניברסיטה והטכניון. העניין חוזר עתה לסוכנות ולוועד הלאומי. אני רואה לפני את כל שרשרת המוסדות שבה עלינו לעבור בדיון, ומי יודע במה זה ייגמר ומתי. אז אני אומר: תוכניות כאלו אינן לפי מצבנו.

לאחר דיון נוסף אמר מ"ש:

משה שרתוק: אתה יכול להעמיד עכשיו 15 אלף נוטרים? הממשלה מתחננת לפנינו שנעמיד אותם – ואנו איננו יכולים לעשות זאת, כי אנשים עוסקים במשך ואין להם זמן.

גיוס של פלוגת "באפס" נמשך אצלנו שישה חודשים, מאוקטובר-נובמבר, ולא נגמר. הפלוגה ה-18 של "באפס" – הגיוס אליה לא נגמר, ובימים אלה פוורה הפלוגה הזאת – זאת חרפה בשבילנו – והנה אתה מציע כי אנו נגייס 10 אלפים איש, לאמור 50 פלוגות "באפס"! הממשלה תשאל אותנו: למה לא נתת את האנשים האלה לפלוגות ה"באפס"? (צבי לופט: ואם הם יהיו?) אם הם יהיו, אז הממשלה תאמר: "נפתח פלוגות 'באפס'". הממשלה הודיעה שאין גבול לפלוגות "באפס". אנו מנהלים עתה משא-ומתן על גדודים, כאשר גיוס לפלוגה נמשך שישה חודשים והפלוגה איננה מתמלאת.

אני מתפלא, שאנשים [בפיקוד הבריטי] שאני מנהל איתם משא-ומתן אינם קוראים לי רמאי ובכל זאת מדברים איתי ומנהלים משא-ומתן על בטליון [גדוד]. צריך היה להוריד אותי מכל המדרגות כאשר אני מדבר על בטליון בזמן שגיוס של קומפני [פלוגה] נמשך כמה חודשים. ואתה שואל מה היה אילו היו אנשים? אילו היתה באמת זרימה של אנשים ל"באפס" והיו מציפים את סרפנד, היינו אומרים: יש

1 דיון זה במזכירות מפא"י, שהתקיים לקראת ועידת ההסתדרות החמישית שנועדה ל-19-23 באפריל, והוקדש לצעדים שיש לנקוט בגיוס לצבא הבריטי, הגיש בן-ציון ישראלי, מן המתגייסים לצבא הבריטי ומפעילי ההתנדבות, תוכנית שקראה לגיוס 40,000 חיילים וחילולות, למילוי חסרון המתגייסים במשך בתוספת 1-2 שעות ליום עבודה, ולהפניית תלמידי הכיתות השמיניות לעבודה.

לעשות מלחמה פוליטית כדי להכניס את האנשים האלה לפלוגות אחרות. אבל מה שהציע רמז² ומה שהציע לופט³ זה מחוץ לרקע המציאותי שלנו.

שוחחתי עם לופט קצרות לפני שנכנסנו לכאן. אני כיוונתי לדיריז בעניין זה, שברור לנו שאם מחר יהיה היטלר בחיפה, בנהריה או בקיסריה, או אם נשמע שהוא נכנס לטורקיה והנה הגיע לסוריה, אז יצא החתן מחופתו ואנשי דגניה יחליטו לעזוב את המשק ואנשי "וולקן" יחליטו לעזוב את בית החרושת וכולם ירוצו [להתגייס]. אז יהיה מאוחר. יחד עם זה, אני רוצה שיאמרו לי איך לעשות את זה שעכשיו יעזבו אנשי דגניה את המשק והקיבוצים לא יעמדו על המקד בנזעזע למיכסת הגיוס, ויאמרו: "אנו קודם כל הולכים ומתגייסים". פה אין נחוצה איזו קונסטרוקציה מלאכותית שאנו נאסוף 10 אלפים איש ונאמר: "הנה הם מוכנים".

אני שואל איך להשיג את האנשים האלה עכשיו? ואם אפשר להוציא את האלפים האלה, אז בבקשה, נקים פלוגות "באפס". אם "באפס" לא יספיק, אז נוסיף אנשים למשטרת היישובים היהודים, 15-20 אלף – הלא כיום נדרשים מאתנו אלף נוספים יהודים למשמרת החופים, שהם יקבלו רובים והם יקבלו אמוץ ויקבלו 7 לירות לחודש, ואנו שוברים את הראש מאין לקחת את האנשים האלה והם אינם. לופט מציע קרן כספית ושנעשה את הכל על חשבוננו. 7 לירות של הממשלה זאת בכל זאת השתתפות בעול.

ואז השאלה היא איך ליצור מצב כזה ביישוב, שיהיה משיקם ויהיה בתי חרושת והאנשים ילכו להילחם. אם זה אפשר, אז צריך לדבר על איך לעשות זאת, ואין צורך בשביל זה בתוכנית.

בתום הדיון סוכם כי הדברים יובאו לפני מרכז המפלגה שעמד להתכנס בו ביום (מ"ש לא השתתף בדיון במרכז).

2 דוד רמז הטיל ספק בתבונה שבהצבת רבבות אנשים במסגרת הנתונה למשמעת זרה. והציע לאמן כוח פנימי בפקוד עצמי, שבשעת חירום יהיה אפשר להעמידו ברשות הצבא הבריטי.

3 צבי לופט (1894-1949). מראשי המשק ההסתדרותי. בדבריו הציע לארגן יחידה של 10,000 איש שעליהם להיות מוכנים להתייצב בשעת חירום במחנה צבא בריטי ואז או שהבריטים יאסרו אותם או יכירו בהם כיחידה יהודית בצבא. לצורך זה על הסוכנות לגייס חצי מיליון לא"י ולהטיל את ארגון היחידה על "ההגנה".

משה שרתוק במרכז ולצידו רעייתו ציפורה נפרדים מהמתנדבים לצבא הבריטי, תחנת הרכבת בתל אביב, 1942

עם הרחבת צו הגיוס

משה שרתוק: בחלק ידוע של עיתונות הארץ מדובר גבוהה על החובה הקדושה להגן על המולדת. השאלה היא כבודו של מי חולל על-ידי האויב וכבודו של מי מחייב להחזיר מלחמה שצרה. כן השאלה היא את דמו של מי מבקש האויב ולמי העמידה בחזית היא עמידה על הנפש.

אם כבודנו מחולל ואם ניצחון האויב פירושו כליה לנו – הרינו מחללים את כבודנו במו ידינו, ומפקירים בעצמנו את חיי היישוב ואת חיי כל אחד מאיתנו, אם איננו נכנסים למערכה במלוא כוחנו האפשרי. בתוכנו מפותחת מאוד הביקורת על חוסר תכונה מספקת במלחמה זו, על קוצר ראות מבהיל ועל שאננות פושעת. נפנה את הביקורת הזאת כלפי עצמנו. מי יודע מה ילד יום מחר? כל מאמצי כוחנו צריכים להיות דרוכים להגנת הארץ. לעמידה בחזית.

סבלנו נוראות בזמן האחרון. נודעונו עד עמקי נפשנו מהאסון שקרה לנו – אסון אשר רק לנו יכול לקרות.² מה תהא תגובתנו? האומנם "שב ואל תעשה"? הגיוס הוא הדרך לקדש שם ישראל, להכריז על יצר החיים שלנו, להופיע כעם הנאבק על עתידו.

לאחר שקרא את הקול-קורא של הנהלת הסוכנות והוועד הלאומי על הרחבת צו הגיוס, ר' העמוד האחרון במסמך זה, המשיך מ"ש את דבריו.

משה שרתוק: עם הכרזת המלחמה קראו המוסדות הלאומיים את בני היישוב להתנדבות לצבא, אולם הגיוס התנהל טיפין-טיפין, ולא היה טעם להכריז על חובת גיוס פנימית ולשלוח את המתנדבים לבתייהם, כי לא נוצרה עדיין המסגרת לשימוש מלא בכוח אדם. משהוברר שיש סיכויים לגיוס מתמיד והולך, הוטל צו הגיוס על הרווקים בני 20–30. רבים הרווקים המתגייסים שלא היו מתנדבים אילמלא הוטל צו הגיוס על היישוב כולו. חברי המשקים התגייסו לפי הצו אף על פי שלא כל בני גילם בחוגים אחרים מילאו את החובה שהוטלה עליהם. כ-4,000 הוא מספר המשתמטים לפי האומדנה – נוסף לאלפי רווקים בני 20–30 ששוחררו מטעמים שונים, במיוחד משום שעליהם עול תמיכה במשפחה.

הטלת צו הגיוס נתקלה בשני סוגי מתנגדים במחנה היישובי. אנשים רמי יחס

1 המסיבה כונסה במשרדי הסוה"י בתל אביב. המקור: "דבר" 27.3.1942.

2 סירוב השלטונות לאפשר כניסת נוסעי "סטרומה" לא"י וטביעת הספינה על נוסעיה.

כדר' מגנס כפרו בזכות המוסדות להכריז על צו הגיוס³ ולא הודו בזכות הזאת גם ההמונים, שנוה להם במשטר שאין בו הסדר השימוש בכוח אדם. בחורים צעירים, בריאים, שלא רכשו להם שום הכשרה מקצועית מיוחדת, עובדים בשירות אזרחי של הצבא. מקבלים משכורת הגונה ואינם מעלים על דעתם, כי עליהם להתגייס לשירות הצבאי הפעיל.

הטלת צו הגיוס על-ידי המוסדות הלאומיים היה הניסיון הראשון בארץ-ישראל להסדיר את השימוש בכוח אדם. לאחר הקריאה הכללית להתנדבות, שנשאה פרי בשעתה, היה משום הטלת צו הגיוס על הרווקים בני 20-30 משום צעד קדימה. הצמצום במסגרת הגיל והסוג היה בו משום המרצת עצם החיוב, והניסיון הוכיח שצריך להרחיב את הגיוס שלבים שלבים כדי לטפל בכל שלב ביתר יעילות, לבער את ההשתמטות ולהכתיים את המשתמטים בציבור.

עתה הגיע תורם של הנשואים [גילאי] 20-30, שאין להם ילדים. לפי האומדנה מספרם 4,000. נשיהם יכולות לעבוד (חוץ מבמקרים מיוחדים שהוועדות תתחשבה בהם כשם שהתחשבו בגיוס הרווקים) או אפילו להתגייס לחיל העזר לנשים. אם האישה אינה מוכנה להתגייס, אין זו סיבה שתמנע גיוס בעלה. אגב מן הראוי לציין, כי אשת חייל מקבלת את התוספת לאישה אפילו בהיותה עצמה חיילת. משכורת החייל והתוספת המשפחתית נקבעת לפי רמת החיים במלטה, ולא לפי הרמה הבריטית או הארצישראלית. הסוכנות היהודית הכריזה על הגיוס והמשיכה במשא-ומתן על העלאת הרמה. כבר הושג תיקון-מה, והמשא-ומתן נמשך, כי ערך התוספת ירד מאוד עם התייקרות החיים. כידוע, מקבלים את התוספת המשפחתית רק האישה והילדים ולא-תלויים אחרים אף על פי שבארץ עלייה אפילו הרווקים תומכים בהורים, באחים צעירים ובבני משפחה אחרים שהעלו מן הגולה. לפי השיטה האנגלית אין תמיכה בתלויים אלה במקום שאין חובת גיוס. משום כך עלינו להשליט משטר של תמיכה בקרובי החיילים כשם שאנו מתאמצים להשליט בכוחות הפנימיים משטר של צו גיוס. ההצדקה המוסרית והמעשית להתנדבות בכסף אינה פחותה מחובת ההתנדבות בגוף ונפש.

כבר נעשו מאמצים לא קטנים לשאת בעול הזה. לפני כמה חודשים הוקמה ועדה מיוחדת לטיפול במשפחות חיילים. המשפחות הנוזקות פטורות מתשלום שכר הלימוד, רבות מקבלות עזרה רפואית חינם, אבל אין זה מספיק, ולשם הרחבת

3 בעקבות פרסום צו הגיוס הראשון מטעם המוסדות הלאומיים ב-2.5.1941, שלל נשיא האוניברסיטה העברית דר' י"ל מגנס את זכות הטלת הצו, בטענו כי זכות זו שמורה רק בידי הממשלה ואילו הסו"ה אינה ממשלה. לקראת עצרת ההתנדבות בהג' הסוכות התלונן דר' מגנס בפני השלטונות על פעולות הסו"ה בתחום הגיוס (ר' 'יזמ"מ' ה', עמ' 254; סת"ה ג-1, עמ' 682 ואילך; גלבר א', עמ' 442 ואילך).

הפעולה הוקמה הוועדה. לרשותה עומד עתה תקציב של 1,600 לירות בחודש, המחצית האחת מכספי "קרן היסוד" וקרן מיוחדת של "הדסה", והמחצית האחת מ"מס חירום" המפריש לתכלית זו שליש מהכנסותיו, [וכך] הוקצבו אמצעים לטיפול בחייל משוחרר וסידורו בחיים מחדש. האמצעים האלה אינם מספיקים, ומיעוט האמצעים לתמיכה במשפחות החיילים ולסידור החיילים המשוחררים הוא המעכב הרבה את זרם הגיוס. משום כך הוקמה ועדה של אנשים המתעניינים במיוחד בשאלה זו והם ערכו תוכנית לגיוס סכומים ניכרים.

תחילה פנינו לתעשייה על בעליה ועובדיה, כי היא עובדת בקצב גובר והולך וקיבלה ל-1942 מהזמנות צבאיות בלבד כ-8 מיליון לירות לעומת מיליון אחד אשתקד, לפי הודעת מר וולש. גם בעיית שכר העבודה נפתרה לשיעור רצונם של העובדים והמעבידים על-ידי ההסדר שהושג בוועדה שמונתה מטעם השלטונות. הואיל ורווחי התעשייה והעבודה המלאה באו עקב המלחמה, מן הצדק לפנות אליהם תחילה. גם סיבה מעשית לכך: בעלי תעשייה ופועלי תעשייה מאורגנים וארגונים, וצורת תשלום שכר העבודה, נוחים להשלטת משטר כללי של התנדבות ותרומה. קיימת היענות ונכונות רבה לשאת בעול זה בפגישות עם התאחדות פועלי התעשייה ובכינוס של פעילי ההסתדרות העובדים בתעשייה. עתה יתנהל משא-ומתן עם ארגוני עובדים אחרים ועם בעלי תעשייה שאינם מאורגנים.

תוכנית ארבעת הימים לשנה אינה באה לגרוע משכר עבודתם של הפועלים, כי אנו מכירים שהמשכורת על תוספת היוקר הכרוכה בה היא הכרח להם ואין לגרוע ממנה אם אין ברצוננו לפגוע ברמת החיים. אנו דורשים מהפועל קורבן בצורת עבודה נוספת, שלא יקבל תמורתה. לפי הסדר שהוחלט עליו, יעבוד הפועל את ארבעת הימים במשך ארבעה חודשים בהוסיפו בכל שבוע שתי שעות עבודה. בעל המפעל ישלם את תמורת העבודה ויוסיף כסכום [הזה] משלו.

על הרוח שבה התנהל המשא-ומתן מעידה העובדה, שלגבי רמת השכר הציעה התאחדות בעלי התעשייה: בכל מקום שבו נהוגה עבודה נוספת, תשולם גם העבודה הזאת לפי המיכסה של התשלום לשעות נוספות. ולעומת זאת הסכימה ההסתדרות כי שכר עבודה רגיל ישולם במקום שבו אינה נהוגה עבודה נוספת.

זו רק ההתחלה. לאחר שנניע את הגלגל בתעשייה, נעבור לחלקים אחרים של המשק. הכוונה אינה בגיוס אמצעים ניכרים בלבד, שלא יהיה תלוי במקריות, אלא גם בהכנסת חוגים נרחבים של היישוב למסגרת האחידות לגיוס ולכל הכרוך בו. מובן מאליו, כי "מס חירום" קיים ועומד, תביעתו מופנית כמאז כן עתה גם אל בעלי התעשייה ועובדיה.

לפי הצלחת התרומה בתעשייה נראה אם נוכל לקבל על עצמנו התחייבות מוחלטת להחזקת משפחות המתגייסים. כל התובע התחייבות כזאת להמרצת הגיוס

ולהסרת מכשול רציני מדרכו, חייב להמריץ את מפעל התרומה תחילה בתעשייה ואחריו בענפי משק אחרים.

המלחמה בשאננות לא תיתכן בדברים ובהכרזות כלליות, אלא בקריאה למעשים מסוימים ובעשיית המעשים. עתה אנו מרחיבים את צו הגיוס, מתחילים במפעל חדש לתמיכה במשפחות המגויסים, קוראים להגברתה של מערכת הביטחון הפנימי, לפיתוח חיל הנוטרים, לאימון הקשישים שיוכלו למלא תפקידים של "משמר המולדת", גם מפנים את בוגרי בתי הספר למשך שנה אחת לשירות במשק החקלאי ובנוטרות.

לפי "דבר" ו"הארץ", 27.3.1942, הופנתה אל מ"ש בסוף דבריו שאלה בדבר השתתפות חוגי היישוב השונים במפעל הגיוס. מ"ש השיב:

הגנרל נים [מפקד הצבא הבריטי בא"י] הודה בשעתו על הצלחת הגיוס לסוכנות היהודית לוועד הלאומי, ל"הסתדרות הציונית החדשה" ול"אגודת ישראל". הנהלת הסוכנות היהודית והוועד הלאומי הכריזו על הגיוס וקיימו את ההכרזה בפועל. "ההסתדרות הציונית החדשה" לא פירסמה עד עתה, שנתיים וחצי לאחר התחלת המלחמה, את עמדתה בדבר הגיוס, אבל בחבריה אני פוגש בבקרי בפלוגות המתנדבים. "אגודת ישראל" פירסמה כרוז למען הגיוס, אבל לא נתקלתי בחבריה במחנות ובפלוגות.

עד כה התגייסו למעלה מ-11,000 יהודים. חיילים יהודים בעלי מקצוע נשלחים למלא תפקידים מחוץ ליחידותיהם. אשר לאופי העברי של גיוס הנשים, הרי הוא מובטח מאליה. מצב הרוח במחנה המגויסות הוא מצויין. כעת מחכים להתגברות מחודשת של התנדבות נשים.

אל הישוב!

מחלף המלחמה מחייב הגברת הגיוס העברי.
המוני מתגוררים נדרשים להורות החזריות בצבא הבריטי, להגנת הארץ ולסערות המזרח התיכון. מתגוררות לאזנים נקראות להצטרף לחיל העזר הארץ-ישראלי לנשים.
השעה דוחקת. כבוד העם העברי והצלת ארץ-ישראל מצוים לעמוד בשער. וקטת המתבוססים בדמם, המובעים במאולות, הנמסרים בשבי צר ... קוראות לישוב להגביר חיל כחאפקות על עתיד האומה.
לשם תגבורות ההתגברות מוגדר בזה על הרהבת צו הגיוס.

בצער ראשון בהרחבת חובת הגיוס

נקראים עתה להתנדב, נוסף על הדווקים מבני 20 עד 30,

גם כל הגברים הנושאים, מבני איל, שאין להם ילדים.

חובת הגיוס הזאת חלה מכאן ואילך על כל צעיר במלואתו 20 שנה. כן היא מוטלת על כל אלה אשר בהתפרסם צו הגיוס הראשון, מיום 25.41 ש"ס הועד' לנול 31, ז"א על אלה שנולדו בתאריך 1 בינואר שנת 1911 ואילך.

לשם הסדרת ענין ההתגברות מחדש תיערך בקורת של תעודות השחרור שניתנו עד כה ואלה שלא תמצא עוד הצדקה לשחרורם יוזמנו להצטרף כיר לצבא.

כל החיובים כנויים לסי. צו זה נקראים לפנות בקלי כל אחור לשכונת הגיוס של הסוכנות היהודית.
הקריאה מונעת גם לבני הישוב שלמעלה מבני שלשים: אל יתמהונו עד שיוטל הצו גם עליהם; מי כהם שירכנו לבו — יקום ויתנדב מיר.

פר כבוד עם גיוס הגברים תגדל ותרחב: גם תנועת התגברות הנשים. יוענה הישוב כלו, בכפריו ובנשיו, לזמינות השעה.
ההתגברות לצבא מחייבת את הישוב כולו לדאוג למשפחות המגויסים ולקרוביהם התלויים בהם. המתגייס למלחמה מנחה בשליחות הכלל — מוכנת תלויים בו מן הדין שתהא מוטלת על הכלל. לא מות. חסד היא זאת, אלא פרעון חוב כבוד לחייל.

מס חירום מפרש שלוש מהפגנותיו לעזרת משפחות החיילים. לאותה מטרה מוקצבים כסומים גם ממקורות אחרים, אך כל אלה יחד יתקשים ערוני מספוק הצרכים ההכרחיים גם במשנת הגיוס הקיים.

הועד השעה למאמץ נוסף שיבטיח הכנסת קבעה' ומפסקת לקרן משפחות החיילים
בצער ראשון כיוון זה תאורגן מנבית בקרב בעלי התעשיה ועובדיה למען החייל העברי ומשפחתו. סיפספת: התעשיה — לחייל.

כל עובדי התעשיה יתרימו לקרן זו ארבעה ימי עבודה לשנה. שיהיו עורפים על עבודתם הרגילה. ברוב המפעלים תסודר התרומה ע"י עבודה, שנתיים עורמים בשבוע במשך ארבעה הימים. השתתפות התעשיה תסודר בצורה המתאימה לתנאי עבודתם. נותני העבודה ישלמו לקרן תשלומי כסל: שבר השעות העודפות ועוד כסומים חזו.
התאחדות בעלי התעשיה וההסתדרות הכללית של העובדים העברים בא"י נתנו כבר את הסכמתם והבטיחו עזרתם למנבית הזאת. הסכמת יתר נותני העבודה וארגוני העובדים רואי לא תאחר לבוא.

לתחלת המנבית נבקעה ל' באפריל.

כל הנוגעים בדבר נקראים לתת יד לבצוע המנבית, בסדר, בהיוקנות ובנפש הפצה.
מנבית זו אינה מטרת את המשתתפים בה מהחובה לתרום את תרומתם הראויה למס חירום, שמנביתו בקרב הישוב כלו תמשך במקורם.

הכל חייבים גיוס — מי בנפשו ופי במאדו.

הוא התגברות הישוב ראויה לגדול היקפו ולחומר השעה.

ירושלים, ה' ניסן תש"ב 26.3.1942.

סכנת פלישה גרמנית לקפריסין ומשם לסוריה

לינטון יקר,

אני מצרף בזה מכתב שנשלח לפני ימים מספר אל המזכיר הראשי בעניין תעמולת ההסתה המתנהלת בד-בבד עם מסע הגיוס הערבי. עלי להבהיר, כי המכתב נוקט לשון המעטה. ברי, כי המצב לאשורו חמור מאוד. ההתגייסות הערבית בעבר היתה קלושה ביותר. היא השתפרה רק בתקופות שבהן נחל הצבא הבריטי ניצחונות וכאשר החזית היתה רחוקה מארץ-ישראל. עכשיו היא מתגברת בהתמדה אף שהכל משוכנעים שהמלחמה הולכת וקרבה לאזור זה. ההנחה הרווחת היא שהגל הנוכחי של ההתגייסות הערבית הוא פרי הוראות שנתנו מי שעומדים בראש "הגיס החמישי" הערבי. המטרה הברורה היא להחדיר סוסים טריוויניים רבים ככל האפשר למכונה הצבאית הבריטית. כאשר ערבים צעירים נשאלים על-ידי חברים תמימים מה יעשו כאשר יגיע "אבו עלי" (היטלר) ויאשים אותם בלחימה לימין הבריטים, הם משיבים כי הם התגייסו כ"גיס חמישי".

המצב חמור שבעתיים מאחר שמגוייסיים ערבים אלה מוצבים ביחידות "באפס" המיועדות לשירות בארץ-ישראל. התגייסות ליחידות אחרות, שעשויות להישלח למקומות אחרים, בוודאי לא תעמיד את נאמנותם במבחן שכזה. סירובם של חיילים בחיל הספר העבר-ירדני להשתתף בדיכוי מרד אל-כילאני, שהולך להדחות האחרונות בחיל זה, חייב ללמד את הכל איזה אמון ראוי לתת ביחידות ערביות וערביות-למחצה בבוא שעת מבחן של ממש.

כל זה, על הרקע הכללי של המצב, צובר כמובן ממדים מסוכנים. לארץ מגיעים דיווחים על שליחי המופתי, שהגיעו לטורקיה ושלחו משם מסרים על חזית חדשה של ה"ציר" העומדת להיפתח בקרוב בסוריה. המופתי, רשיד עלי אל-כילאני וכ-600-700 מאנשיהם יהיו ראשונים שיבואו יחד עם הכוחות הגרמניים האמורים לפלוש למזרח התיכון דרך קפריסין.¹ דווח, כי כרוזים הקוראים לעמי ערב להתקומם נגד בעלות הברית כבר מוכנים להפצה. הגרמנים, לפי דיווחים אלה, מסתמכים במידה ניכרת על מה שיעשו אנשי "הגיס החמישי" הערביים בסוריה ובארץ-ישראל. לפי ידיעות שהגיעו לידינו בימים האחרונים מחוגים שונים בארץ, קיבלו תושבי כפרים ערביים הוראות כיצד והיכן עליהם להתכבא צנחנים של האויב אם יצנחו הללו בארץ. בינתיים מנסרות באוויר ידיעות רבות על הצעות חדשות לעצמאות מדינית

1 לאחר שהובס ע"י הבריטים בסוף מאי 1941, ברח אל-כילאני מעיראק עם כמה מנאמניו לגרמניה ונרתם שם למנגנון התעמולה הנאצי.

ולאיחוד, שמגישות בעלות הברית לעמי ערב השונים. הצעות אלה, שנמסר כי הן כוללות גם הקמת איחוד מדיני של ארץ-ישראל, עבר-הירדן וסוריה, בוודאי לא יוליוכו להרמת קרנן של בעלות-הברית בעיני הערבים, שכן ברי כי הם מפרשים אותן כמעידות על חולשה נוכח העובדה שהן מושמעות בשלב הנוכחי.

המצב בארצות השכנות גם הוא אינו מעודד. נורי [סעיד] פשה נקלע שוב לקשיים ניכרים בעיראק, ולפי מקורות ערביים גברו הללו בשל דרישת השלטונות הבריטיים לגזור עונש מוות על כמה מראשי מרד כילאני, אשר הוסגרו על-ידי הבריטים לממשלת עיראק. בדמשק התקיימה אך זה עתה שביתה בת שלושה ימים בעקבות מחסור מקומי בלחם. המחירים הוכפלו על-ידי השלטונות והדבר עורר מהומות רחוב, יידיי אבנים בחשמליות וכל שאר מחזות הלואי המסורתיים. הצבא נקרא לעיר כדי להשליט סדר ולחזקו. נראה כי עליית מחיר הלחם היתה תוצאה של תככי "הגיס החמישי", המבקש להציק לשלטונות "צרפת החופשית" ולשלטונות הבריטיים. מופצת שם סברה – ככל הנראה ביוזמת אותם חוגים – שמצב העניינים היה טוב יותר בימי משטר וישי.

פה בארץ-ישראל המצב שקט עכשיו, וההתפתחויות תלויות במה שיקרה בארצות השכנות. אך שהקרקע פורייה – דבר זה ברור לכל מי שעומדים על המגמות השוררת כעת בדעת הקהל הערבית. הערבים בוחנים את המצב הצבאי בארץ-ישראל ובסוריה בשבע עיניים, ומאחר שרבים מהם שומרים על מחסני צבא ומבצעים עבודות רבות בשביל הצבא, אפשר להם לעקוב מקרוב אחרי תנועות של יחידות, הובלת ציוד וכו'. בין מי שמבצעים עבודות אלה מצויים טרוריסטים רבים, ששוחררו ממחנה המעצר מורעה. מי שבקיאם בהלוך הרוח ובהשקפות של אנשים אלה עוקבים אחר העסקתם בתפקידים אלה בדאגה עמוקה.

אני חושש כי זו איגרת מדכאת מאוד, אבל אין בידי אלא להציג את העובדות אלה כפי שהן מדווחת לנו על-ידי משקיפים אמינים ביותר.

שלך,
משה

יהודי אירופה על סף הרעבה

לינטון יקר,

ב-9 במרס פירסמו העיתונים הארץ-ישראליים את הדוח המצורף של סט"א משטוקהולם, שם נאמר כי ייתכן שהיהודים בארצות הכיבוש הגרמני עומדים על סף הרעבה ממשית על-ידי הנאצים.¹ באותו שבוע פורסם דוח רשמי, שבו נאמר כי ממשלות בעלות-הברית איפשרו שיגור מצרכי מזון ליוון כדי להקל על מצב התזונה הנורא השורר בארץ זו, הנתונה בשלטון מדינות ה"ציר".

עלה בדעתי האם לא הגיעה השעה לפניית ארגונים יהודים ייצוגיים לממשלות בעלות-הברית לעשות משהו נוכח הסכנה המרחפת על הקהילות היהודיות בשטחים הכבושים בידי הגרמנים. מאחר שרבות מאוד מן הקהילות הללו מרוכזות כעת בגטאות או בערים מרכזיות, נראה שניתן להתגבר על הקשיים הטכניים הכרוכים בשיגור מיצרכים אלה, כמובן בתנאי שיהיה אפשר לשכנע את הגרמנים לספק את אמצעי ההעברה ולערוב לכך שהמזון אכן יסופק אך ורק לקהילות היהודיות שבהן מדובר. ברי לי, כמובן, שכל הצעה ממין זה כרוכה גם בסכנה, שכן הגרמנים יהיו עשויים להניח שהם פטורים מכל אחריות להזנת קהילות יהודיות אלה אם ידעו כי ניתן להשיג עבורן מזון מחוץ-לארץ.

בטרם יינקט צעד כלשהו יש לוודא כי דוח זה של סט"א נכון. אני סבור כי אם יתברר שהדוח אכן אמיתי, יהיה צורך לנקוט פעולה כדי למנוע מה שעלול להיות השמדה ממשית של יהודיות אירופה.

שלך בכנות,
משה שרתוק

1 תחת הכותרת "גזרות נוראות נוספות על יהודי אירופה", פירסם "דבר" את הידיעה הבאה ב-9.3.1942:

שטוקהולם (סט"א). קיפוחים נוספים יהיו מנת גורלם של היהודים בארצות הכיבוש הנאצי בשנת 1942 עד כדי שלילת מנות המזון והמלבושים לחלוטין מיהודים אלה - זוהי החזת החדשה בעיתוני גרמניה שהגיעו הנה. [...] בגלל הארכת המלחמה ברוסיה לא תהיה כל אפשרות לספק צידה ומלבוש לגטאות היהודים בפולין. [...] פקדי גסטפו מבקרים בבתי היהודים בכל נפות ה"רייך" ומשננים ליהודים להתכונן לקראת "מסע ארוך".

לאחר ביקור במדבר

חזרתי הערב מנסיעה רבת הרפתקאות ומייגעת מאין כמוה.² ערכתי "סדר" עם פלוגת החפרים 609 בלב המדבר. עכשיו על הפרק ראיון עם המצביא שלא היה כאן כל השבוע ואך זה חזר.³ אקווה שלא יעכבני, אך יקשה עלי לנסוע מבלי לדאוג, כי סוף סוף זה העיקר. מייד אחרי האסון הנורא של דליה הורביץ⁴ החלטתי שלא אשוב עם ללה⁵ ברכבת. מאז קרה אסון שני – באותה רכבת, באותו מקום ובאותו אופן. לכן הומנתי הנה את דוד,⁶ אם רק אפשר – עם קובי.⁷ ללה נהנית כאן מהחיים במידה שאין למעלה הימנה והכל נהנים ממנה. אמרי להרי-משה⁸ ולאליהו [גולומב] כי הרעיון שלי ושל אהרון⁹ בדבר מַרְכֵּז¹⁰ נתאשר כאן אישור גמור וביצועו תלוי רק באישור מלונדון אשר ודאי לא יאחר לבוא, אלא בהשפעת ממ[שלת] א"י הוחלט למנות אנגלי ולא משלנו. נאבקתי קשה בעניין זה ולא עלתה בידי. הוצע לי להציע מועמד... אנגלי. כל עניין נסיעתי לד"א [דרום-אפריקה] נתבלבל לרגל ועידת ההסתדרות.¹¹ הנחת אליעזר [קפלן] שנסיעתי ניתנה להידחות הפליאתני. כסבור הייתי, או שאני נוסע – ואז בזמן – או שאני נוסע כלל. חוששני לסיכוך. מכל מקום, כיוון שתאריך נסיעתי סתום עכשיו, לא ניגשתי כלל לטפל בהשגת מקום. עיני נעצמות וכולי מטולטל – אם בנסיעת שעות על שעות במכונית משא בתווה לא דרך ברחבי המדבר או בטיסה במטוסנו הועיר בתוך סערה בלתי פוסקת.

מ.

- 1 הנמען לא צויין, אך תוכנו מלמד כי נכתב לצפורה שרת.
- 2 מ"ש יצא למצרים ב-27.3.1946 וחזר ב-8.4.1946.
- 3 גנרל אוקינלק.
- 4 בתם של פנינה לבונטין, בוגרת המחזור הראשון של גימנסיה "הרצליה", ושל אבינועם הורביץ, שמאז 1922 התגוררו באלכסנדריה. ב-1942, במסע השנתי של המשפחה לחוג את הפסח בחוג המשפחה בת"א, אירעה התנגשות רכבות בה נהרגה דליה.
- 5 יעל, בתו של מ"ש, או בת שנים-עשרה התלוותה לאביה במסעו לקהיר ברכבת. בקהיר התארחת בבית בלה ויעקב וייסמן, מראשי הקהילה בבירה.
- 6 דוד בָּקֶס, נהגו מכונית הממ"ד, שעמדה לרשותו של מ"ש.
- 7 יעקב, בנו של מ"ש, או בן חמש-עשרה, התלווה אל דוד בקס במסעו במכונית לקהיר דרך סיני.
- 8 עובדי הממ"ד הרי ביילין ומשה יובל.
- 9 כנראה מיג'ור וולסלי אהרון, מפקד יחידת הובלה 178.
- 10 קצין קישור בין המפקדה הבריטית הראשית בקהיר והיחידות הא"ייות המשרתות במצרים ובמדבר המערבי.
- 11 ועידת ההסתדרות החמישית התכנסה ב-19-23.4.1942.

"אוקסיניה" ו"מיחאי"

גולדין הבריק ב-8.4: "אוקסיניה" עכשיו באיזמיר "מיחאי" כנראה תמשיך בקרוב. מבקש לדרוש תשובת הממשלה וכן לגבי 11 נוסעים שספינתם טבעה.

חבר הקבוצות וגיוס האשה

ח.ב.,

הנני להציע לכם להעמיד על סדר יומה של מועצתכם את שאלת גיוס הנשים ולהחליט על הקמת קבוצת המתנדבות הראשונה ממשקי חבר הקבוצות. לאחר התנופה הראשונה של התנדבות נשים לצבא, שנתנה קצת למעלה מאלף מתנדבות, בא שיתוק. עד היום נכנסו לחיל העזר הארץ-ישראלי לנשים קרוב ל-600 נשים עבריות. בקרב המתנדבות שטרם הגיע תורן להיכנס למחנה האימונים יש מספר לא קטן של מתחרטות. מתנדבות חדשות הולכות ופוחתות. אם לא תבוא בימים הקרובים תנופה חדשה של גיוס – יש לחשוש שהמפעל יצטמצם במידותיו הקיימות וציבור המגויסות הקטן ירגיש את עצמו עזוב ומבודד, ללא המשך. המבקר בימים אלה בסרפנד אי אפשר שלא יתהה על הניגוד המפתיע בין החיים המכים גלים בתוך מחנה הנשים ובין הקיפאון הגמור בחוץ. תמונת המחנה מרהיבה ומרוממת: ציבור נשים יהודיות מגילים וממעמדות שונים התלכד למאמץ חלוצי צבאי ועושה את שליחתו בחום לב ובהכרה עמוקה. בתוך הציבור הזה מרובות חברות תנועת העבודה, צעירות וקשישות, בהן גם חברות בעלות ותק ציבורי רב.

רק ענף אחד של התנועה אינו מיוצג במחנה, או מיוצג במספר שכמוהו כאין – ענף התנועה הקיבוצית.

הסתלקות חברות התנועה הקיבוצית מהשתתפות בגיוס היא בעיני תקלה כפולה. הנזק שהיא גורמת לגיוס, בכמות ובאיכות, אינה טעונה הסבר. אך לדעתי יש בהסתלקות זו גם פגיעה במעמד התנועה הקיבוצית. חלוציות אינה זכות הנקנית במעשה אחד וקיימת בכוחו לצמיתות. חלוציות נתבעת תמיד לעמוד מחדש במבחן של כל שעת חירום.

אני מקווה נאמנה שדיונכם בשאלה זו יביאכם לידי מסקנה כי על חבר הקבוצות לתרום את חלקו לגיוס הנשים כשם שתרם לגיוס הגברים. עדיין לא נואשתי מלראות בין המתנדבות גם מספר ניכר של חברות הקיבוץ המאוחד,² אך בקשתי אליכם היא לא לדחות את החלטתכם עד שהעמדה החיובית לגבי גיוס הנשים תהיה לנחלת התנועה הקיבוצית כולה, אלא להביא בלי דיחוי להתנדבות מספר מסוים של חברות,

1 המועצה התכנסה ביום זה בדגניה ב'.

2 ר' מסמך 30.

שיהיה מתאים לכוחו המספרי ולערכו החלוצי של חבר הקבוצות, בתקווה כי עצם המעשה הזה יעורר גם אחרים.

בכבוד ובברכת הגיוס,
מ. שרתוק
הנהלת הסוכנות היהודית

*

מכתב אל מזכירות חבר הקבוצות 26.4.1942

ח.נ.,

בהמשך למכתבי אליכם מיום 10.4.1942. קראתי בעיתונות על החלטת מועצתכם להביא לידי התנדבות לצבא חמישים חברות של משקי חבר הקבוצות.³ הנני להביע את קורת רוחי מהחלטה זו ואבקשכם להודיעני על מהלך הפעולה ומתי אתם עומדים להשלים את המיכסה. רצוי לקבל רשימות מפורטות של המתגייסות לקבוצותיהן.

בכבוד רב,
מ. שרתוק
הנהלת הסוכנות היהודית

3 "דבר" 12.4.1946: "פה אחד התקבלה החלטה על הקמת קבוצת מתגייסות בת 50 חברות של חבר הקבוצות שתצאנה להתגייס ולמחנה אימונים בעוד מספר ימים".

דיווח מדיני שוטף

שאלות מדיניות

מר שרתוק: נסיעתי לאפריקה הדרומית מוטלת בספק. עד עתה טרם קיבלתי רשות כניסה לאפריקה. ברור שגם אם תתקבל עתה הויזה, אין ספק כי הנסיעה תדחה, כי אין כל ביטחון שאוכל לקבל מייד מקום באחד האווירונים הקרובים. הדר' וייצמן עומר להגיע לארצות-הברית בימים אלה, הוא כבד עזב את לונדון, אבל החברים מלונדון מבקשים לא לפרסם כל ידיעה בעניין זה עד הגיעו לאמריקה. בינתיים נתקבלו העתקות מכתבי דר' וייצמן לצ'רצ'יל ולמשרד המושבות.² ואמציא אותם לחברים לעיון.

נועד לי ממקור נאמן שהנציב יצא לביקור ללונדון.³ נסע לשם בלוויית מר סקוט⁴ מהמוכירות הראשית. אני חושב שיש יסוד להנחה, כי הנציב לא יחזור עוד למשרתו. אין לנו עוד כל אינפורמציה לסיבת נסיעה פתאומית זו. אין לי הפעם למסור דוח על ביקורי במצרים,⁵ כפי שנהגתי במקרים הקודמים. לא היו לי כל שיחות פוליטיות, כי המיניסטר לענייני המזרח התיכון [אוליוור ליטלטון] אינו עוד כיום במצרים.⁶ גם שיחה עם המפקד אוקינלק לא יצאה לפועל. עסקתי בהיותי במצרים בשאלות הגיוס והפלוגות היהודיות.⁷ אגב, האדונים בן-גוריון ופרנקפורטר⁸ ראו את קייסי,⁹ המיניסטר החדש למזרח התיכון, לפני צאתו את אמריקה, והוא הבטיח להם לשוחח איתי בבואו למצרים.

- 1 סדר-היום: א. מינוי ועדה למניעת סכסוכים בשדה החינוך; ב. שאלות מדיניות.
- 2 מכתב ח"ו אל צ'רצ'יל, ר' אגרות ח"ו, עמ' 264; אל שר המושבות קרנבורן, ר' אגרות ח"ו, עמ' 277.
- 3 בראשית אפריל 1942, עם מינויו של קרנבורן לשר המושבות תחת מוין, נקרא הנציב העליון מק-מייקל להתייעצויות בלונדון.
- 4 רוברט סקוט, עוזר למזכיר הראשי ולימים מזכיר לעניינים כספיים בממשלת המנדט.
- 5 מ"ש שהה במצרים ובמדבר המערבי מ-27.3.1942 עד 8.4.1942.
- 6 ליטלטון עמד לסיים את תפקידו. כמחליפו התמנה ריצ'רד קייסי.
- 7 סיכום פעילות מ"ש בביקור זה, שרשם משה יובל, ר' להלן בסוף המסמך.
- 8 פליקס פרנקפורטר (1881-1965). מיועציו הקרובים של הנשיא רוזוולט בשנות מל"ע-2. אוהד הציונות. לימים שופט בית המשפט העליון בארה"ב.
- 9 ריצ'רד קייסי (1890-1976). מדינאי אוסטרלי. חבר קבינט המלחמה בלונדון. ציר אוסטרליה בארה"ב 1940-1942. שר תושב למוז'ת 1942-1943. לקראת צאתו לכהונתו בקהיר נועד עמו ב"ג בווינגטון ב-27.3.1942.

ראיתי את מונקטון, אבל הרושם הכללי הוא שהעניינים מתנהלים מעצמם ולא שמונקטון מנהלם. האיש מדבר כל הזמן באופן סתמי וכללי ואם גם יש לו מידה מסוימת של אהדה כלפינו לא נשיג ממנו ולא כלום. בשיחה נגעתי במשא-ומתן בהודו¹⁰ ואמרתי שהגיע המועד שגם אנו נקבל את חלקנו. מונקטון הגיב שנכון שעלינו לבוא על שכרנו בעד שירותנו בימי המלחמה, אבל אלה הם דיבורים בעלמא. מונקטון המריצני לדבר עם אוקינלק.

אגב, שם נודע לי כי מונקטון הירצה בפני חיילים בריטיים בעניינים מדיניים והיתה גם רשות לכל חייל להציג שאלות. אחד הבחורים שלנו שאלהו בעניין "סטרומה" וענייני עלייה, והוא השיב כי לדעתו צריכה ארץ-ישראל להיות פתוחה לעלייה, אבל זו דעתו הפרטית – ויש פוליטיקה של ממשלת הוד מלכותו.

הגנרל אוקינלק היה מחוץ לקהיר מספר ימים ובשובו היה עסוק בעניינים דחופים וחיכיתי לראיון אצלו, אבל פתאום אילץ עניין רציני את הגנרל אוקינלק לעזוב את קהיר, והמפקד ביקש ממני, על-ידי מזכירו, לכתוב לו בעניינים שהייתי רוצה לדבר אתו. השתדלתי לראות את ראש המטה, אבל גם הלה היה טרוד באותו עניין. בדלית ברירה אני כותב עכשיו לאוקינלק בעניינים שרציתי לדבר אתו בעל-פה.¹¹

ביקרתי אצל הפלוגות היהודיות. ל"סדר" [פסח] הייתי בפלוגה יהודית במדבר. הפלוגה היא למעשה "מעורבת", יש בה חיילים מעדות המזרח, יהודים עולי גרמניה ועולי ארצות אחרות, ומעטים מאד מארץ-ישראל. הרציתי בפניהם על ענייני דיומא וגם על השפה העברית המאחדת את כולנו. בפלוגה זו שומעים את כל השפות ומעט מאוד את השפה העברית.

בזמנו הצעתי למיפקדה למנות קצין שיהיה המקשר בין המיפקדה והפלוגות הארצישראליות, שעליו תהא הדאגה לכל העניינים הנוגעים להן. הניסיון הוכיח כי אחרת הטיפול בשאלות הפלוגות היהודיות הוא ארעי ודילטנטי. לכתחילה נתקלה הצעתי בהסתייגות ידועה, אולם לאחר משא-ומתן רב הודיעו על תמיכתם בהצעתי. בביקורי הפעם הודיעוני, שההצעה אושרה על-ידי המיפקדה וגם על-ידי ממשלת ארץ-ישראל והועברה ללונדון.

הצעתנו המקורית התכוונה שהקצין יהיה יהודי, אולם בהשפעתה של ממשלת ארץ-ישראל נדחה הדבר, ובמיפקדה שמעתי את הדעה שהקצין הזה אינו יכול להיות חד-צדדי, כי עליו לטפל גם בקבוצות יהודיות וגם בקבוצות ערביות. הסברתי שאפשר לסמוך על קצין יהודי שיתנהג בצורה הוגנת מאוד כלפי הפלוגות הערביות,

10 במחצית הראשונה של 1942 קרא גנדי, ששלל השתתפות הודו במאמץ המלחמה הבריטי, למרי אזרחי. חבר קבינט המלחמה סטפורד קריפס נשלח להודו במטרה להגיע להסכם עם תנועת העצמאות היהודית ולשכנע את מנהיגיה להשתתף במלחמה ביפנים תמורת הבטחה למתן שלטון בית מלא ומעמד של דומיניון להודו.

11 ר' מסמך 108.

והודעתי שמוכרח להיות מועמד המתקבל על-ידי, למען אהיה משוכנע ביחסו ההוגן. וכוונתי היתה לקצין בריטי. בדלית ברירה הצעתי מועמד בריטי מחסידי אומות העולם. ההצעה עשתה רושם רב, כי האיש הוא אינטלקטואל וידוע כאיש הרוח, ואין כלל ביטחון שממשלת ארץ-ישראל תסכים למינוי זה.¹²

כבר מזמן התחלתי במשא-ומתן על חיסול פלוגות החפרים שלנו. בזמנו התגייסו צעירינו לחפרים, כי זה היה הצינור היחיד לגיוס. עתה הפכו פלוגות החפרים לנחלת הגזע השחור, ורק פלוגות חפרים בודדות נשארו של לבנים והם יהודים ארץ-ישראליים. התקדמתי יפה בהשתדלויותי ובביקורי האחרון במצרים הסכימה המפקדה להעביר את הפלוגה בקפריסין למהנדסים מלכותיים לפריקה וטעינה, וגם את יתר הפלוגות להעביר לפלוגות לוחמות. כך חוסלה לגמרי פרשת היחידות המעורבות, יהודיות-ערביות. אין כיום גם פלוגה אחת מעורבת של יהודים וערבים.

בזמנו מסרתי על ביטול ההגבלה בשביל ארץ-ישראליים לשירות בתפקידים שונים באוויריה. עתה נבחרו כעשרים צעירים שלנו שיסעו לאנגליה לאימון כטייסים, והכוונה היא שעם גמר האימון יחזרו לכאן. הצעתי לשלוח לאנגליה עוד עשרים צעירים, והם הסכימו לכך ויבקשו אישור מלונדון, אבל עד עתה עוד טרם נשלח אף חייל יהודי אחד לאימון באנגליה.

בשיחה עם אחד ממפקדי האוויריה במזרח התיכון מסרתי לו על דיכאון אנשינו המשרתים באוויריה.¹³ הם מפוזרים בפלוגות שונות ובכל מקום הם מעורבים עם האנגלים והרושם הוא שהם נדחקים לפינה, ויש פתרון: ריכוזם, ואם אי-אפשר לסדר אסקדרון יהודי מחוסר טייסים, הרי סיבה זו הולכת ומתבטלת. תשובת המפקד היתה כי בעצם הרעיון הוא נכון, אבל יש להתחיל בקצה השני – בלונדון – ולדעתו עלינו לפעול על-ידי ידידינו בממשלה. אפנה כמובן בעניין זה ללונדון, אבל אני מזהיר את ההנהלה מפני תקוות מופרזות.

הרב פישמן העיר כי לסוריה תהא השפעה על הגנת הארץ, כדאי להתקשר ולבקר במפקדה שם.

מר שרתוק: המפקדה בקהיר היא גם מעל למפקדת סוריה, אבל דברי הרב פישמן¹⁴ נכונים, ובדעתי לבקר בקרוב בסוריה אצל הפלוגות היהודיות שם וגם במפקדה.

12 המועמד לא זוהה.

13 ר' בעניין זה 'זמ"מ ה' עמ' 185-186.

14 הרב יהודה לייב הכהן פישמן (מיומן) (1875-1962). עלה ב-1913. מנהיג מפלגת "המזרחי". מ-1935 חבר הנה"ס. לימים שר הדתות.

מר שרתוק: מר בן-צבי עורר לפנינו שאלת נציגות [קבוצה של] ההנהלה במצרים, אבל לא אמר לאיזה נציג הוא מתכוון ומה יהיה תפקידו, אם כמקשר לחיילים שלנו או למשא-ומתן פוליטי. גם לקשר עם החיילים העניים אינו כל כך קל. יש קשיים של נסיעה למצרים, שהייתה שם, ישיבה שם. גם אם נתגבר על כל הקשיים האלה עומדת השאלה החמורה של המועמד המתאים לכך. כל החיילים היהודים מחוץ לאוויריה נמצאים בפלוגות יהודיות, ובוז טעה מר בן-צבי בחשבו שיש פלוגות מעורבות.

ולדברי מר שפירא¹⁵ על הרבנים [הצבאיים] – אנו לא צבא כצבא הפולני, אנו חלק בלתי נפרד של הצבא הבריטי ואין להביא כל ראייה מהצבא הפולני. גם בצבא הבריטי יש רבנים, ולא נכון וזה גם לא צודק להגיד, שרבנים אלה כמו ברודי, רבינוביץ ולוי¹⁶ עוסקים ביחידות הארץ-ישראליות רק אגב אורחא. ההפך מזה הוא האמת. שלושתם ציונים, מדברים היטב עברית, התגייסו לצבא רק לשם פעולה בפלוגות העבריות, וזה עוד היום עיקר פעולתם. לא נכון שהם עוסקים אך ורק בענייני דת, נכון שפעולתם מוגבלת ולא פעם קיבלו נזיפות שהתערבו בדברים שאינם בסמכותם, אבל הם עושים פעולות ציוניות חשובות בתוך הצבא. הגנה נתמנה עתה עוד רב צבאי, רב אפשטיין. מקומו יהיה בצפון ארץ-ישראל וסוריה. הוא יעסוק בכל הפלוגות היהודיות שם. יש גם הרב פראלוביץ העושה במידת יכולתו למען החיילים. נכון שיש לנו פחות רבנים מאשר מגיע לנו לפי המיכסה, אבל אנו לאט לאט מגדילים את המספר.

ואשר להצעתו של מר בן-צבי, אם נמצא את המועמד המתאים נצטרך לבקש עבורו רשיון ישיבה במצרים – דבר לא קל לגמרי.

אשר לפליטים¹⁷ – מטרתנו צריכה להיות יותר ויותר יהודים בארץ-ישראל, אם בתור אנשי צבא פולנים ואם בתור פליטים. עלינו להשתדל להגדיל את מספר היהודים כאן. אנו גם מעוניינים שיהודים פולנים יבואו לארץ-ישראל כרשיונות עלייה, כי פירוש הדבר יהיה המשך העליה.

ייתכן שמר גרינבוים צודק, שהכוונה היא להכניס את הפולנים לארץ-ישראל ולא את היהודים. את זאת צריך לברר עם הפולנים. ברור גם שאנו לא נוכל לתת רשיונות עלייה לפליטים באופן סיוטנאי, עלינו יהיה לבדוק כל מקרה ומקרה אם המועמד מתאים להיות עולה לארץ-ישראל.

15 משה שפירא טען כי בעוד שבצבא הפולני יש רב לכל 300 חיילים יהודים אין יחס זה קיים ביחידות היהודיות הארץ-ישראליות.

16 ישראל ברודי, הרב הראשי של חיל האוויר הבריטי במזרח; קפטן לוי יצחק רבינוביץ, רב המחנה השמיני של הצבא הבריטי; מיג'ור לוי, רב במחנה השמיני של הצבא הבריטי.

17 א' שמורק, א' דובקין, מ' שפירא ו' גרינבוים עמדו בדבריהם בדיון על הצורך לזרז את העלאת הפליטים היהודים, שיצאו מבריה"מ במסגרת הסכם האו"ם הפולני-סובייטי והתרכזו בטהרן.

דוח מביקור ה' שרתוק במצרים¹

(8.4.1942-27.3.1942)

1. קצין מרכז. מיפקדת המזרח התיכון החליטה בחיוב על מינוי קצין מרכז לענייני הפלוגות הארץ-ישראליות. דרגתו תהיה לויטננט-קולונל. הוא יצורף למיפקדה בארץ-ישראל אולם סמכותו תוכר גם לגבי היחידות החונות בתחום שפוטן של מיפקדות אחרות. הוא יטפל ביחידות העבריות והערביות כולן.
2. Welfare Officer [קצין סעד]. הוחלט בשלילה על דרישותינו למינוי זה. הקצין המרכז יצטרך לטפל גם בעניינים אלה.
3. חיל החפרים. יתחילו בהעברת החפרים לשירותי אחרים. תערך בחינה של בעלי המקצוע בפלוגות על מנת לצרף את המועמדים המתאימים לחיל המהנדסים ול"אורדננס" [חיל חימוש]. פלוגה מס' 606 תועבר כולה לחיל המהנדסים על מנת ליהפך לפלוגת עובדי-ים.
- מפקד ה-group דרש לתת חופש לפלוגה 609 העובדת במדבר זה כ-9 חודשים ללא הפסקה.
- יישלח חוזר על מינוי סרג'נט-מיג'ור וקוורטרמסטר-סרג'נט יהודים בפלוגות שטרם בוצעו בהן מינויים אלה.
4. מהנדסים מלכותיים. הפלוגה מס' 740 תהיה פלוגה ערבית. ניתנה הוראה להוציא ממנה את כל היהודים.
5. קומנדוס. הוסכם שאם אין בעין פעולה מיוחדת בשביל אנשי הקומנדוס, יחזירו לארץ-ישראל ויצרפום לפלוגות "באפס" או תותחנים.
6. הגדלת תוספת המשפחה. עלינו להגיש תזכיר חדש בו נבסס את דרישותנו להגדלה על עליית יוקר החיים בארץ מאז הגשנו את תזכירנו הקודם. ארץ-ישראלים מקבלים עתה את משכורתם לפי דרגה מיוחדת ואינם קשורים יותר לדרה המלטוית.
7. A.T.S. ישתדלו להשאיר בארץ-ישראל כ-150 מבין 500 המתאמנות עכשיו. המתאמנות מיועדות לעבודה בבתי-חולים בסרפנד, קנטרה וקססין ובמחלקת האספקה בחיפה.
8. R.A.S.C. [חיל הובלה]. עומדים להקים עוד 2 פלוגות עבריות. בין המועמדים לפקד עליהן: [ישראל] בוגנוב [ברנע], [בני] אידלמן, תיעשה פעולה לבירור אי-ההבנות בפלוגות ספקי המים מס' 5.

1 הדוח נרשם ב-9.4.1942 בידי משה יובל (אצ"מ 525/6039).

9. חיל התעופה. נתקבלה החלטה עקרונית להפסיק את הניכויים משכרם של ארץ-ישראלים לטובת קרן הביטוח הבריטית. עוד ידונו על החזרת הסכומים שנגבו קודם.

נבחרו 19 מועמדים לאימון בטיסה. עוד אחד יבחר בימים הקרובים והקבוצה תישלח לאנגליה.

מוכנים לקבל מאיתנו רשימה של טייסים שטרם התגייסו. קבלתם טעונה אישור מלונדון.

מיפקדת המזרח התיכון תבקש את האישור באופן טלגרפי. יתקבלו גם מועמדים מ"מוצא אויב".

את שאלת היחידה העברית ב-R.A.F. עלינו לעורר במיניסטיריון התעופה.

ישונו לדון על מועמדים לקצינות ומוכנים לקבל מאיתנו רשימת מועמדים.

דאגה לפליטים מרומניה

במהלך ראיון עם D.A.G.¹ הדגשתי דחיפות [אישור] כניסת פליטים רומניים [הנמצאים] בטורקיה הן עצורים והן בספינות שכן לפי המידע כמה מהם עלולים להישלח חזרה לארצם ועל אחרים מרחפות סכנות חמורות אם ימשיכו בהפלגתם. אמר שהוא ממתין להחלטת לונדון הבטיח זירוז. מציע פנייתך המיידית למשרד [המושבות] תדגיש אחריותו בקשר להצהרת קרנבורן לגבי צעדים למניעת הישנות ["אסון סטרומה"]. שרתוק

1 Deputy Adjutant General - הכוונה למזכיר הראשי מקפרסון שמילא את מקום הנציב העליון בהיעדרו.

שיתוף פעולה בגיוס עובדים

בריגדיר מילס יקר,

בעקבות שיחתנו בקהיר, אבקש ליידע אותך כי ה-P.&L.C.O.² בעזה הוא שהודיע בסוף מרס לנציגנו, כי קיבל הוראה להימנע מכל מגע עם הסוכנות היהודית. הוא הסביר, כי לו עצמו יש סיבות ממשיות להיות אסיר תודה לנו על הסיוע שהושטנו לו בעבר בתחום גיוס עובדים, אלא שאין לפניו ברירה אלא למלא את הוראות הממונים עליו.

ימים אחדים לאחר אותה שיחה, ביקר במשרדנו שבתל-אביב עובד אזורי במטה ה-P.&L.C.O. וביקש לדעת אם נוכל לסייע לו באיתור מספר מסוים של עובדים לבתי המלאכה ברפיה. גישת עקיפין זו לא נראתה לנו מכובדת, ולפקיד שבו מדובר נאמר כי בקשתו אינה מתיישבת עם הדברים הברורים שהודיע ה-P.&L.C.O. של עזה, וכי הסוכנות היהודית מבקשת לדעת בבירור האם שיתוף הפעולה עימה רצוי או לא. אודה לך אם תנקוט צעדים להבהרת העניין.

שלך בכנות,
מ. שרתוק

1 המיפקדה הראשית, כוחות המזרח התיכון.

2 ראשי התיבות לא נתפענחו.

עובדים ארץ-ישראלים במזרח התיכון

המצב לגבי בעלי מקצוע נעשה קשה ביותר. 500 עובדים טכניים מועסקים בסוריה בידי קבלנים יהודים לרבות "סולל בונה". 50 מועסקים בידי "סולל בונה" בעיראק. 50 בעלי מקצוע מעולים סופקו ע"י "סולל בונה" לבתי הזיקוק בעבדאן שם דרושים עוד 150 שכנראה יישלחו לפני יוני. כל העובדים הללו אורחים. 50 בעלי מקצוע התגייסו באחרונה לצי לעבודה בבתי המלאכה בחיפה. 200 דרושים בדחיות ל"בריטיש אירווייז" לבסיס תיקונים באריתריאה והללו ככל הנראה יחויילו. כ-500 בעלי מקצוע כבר משרתים כחיילים ביחידות טכניות ואחרות ו-600 בעלי מקצוע מועסקים כאזרחים ע"י הצבא. נשאלתי ע"י משלחת אמריקנית לגבי זמינות בעלי מקצוע לצורכיהם. כל בעל מקצוע שאנו מספקים לצורכי מלחמה ישירים יוצר פער במפעלי תעשייה חיוניים. המחסור בעובדים בחקלאות המעורבת נעשה בלתי-נסבל. כיתות שישית ושביעית בבתי הספר התיכוניים נסגרו כולן לחודשיים וכל התלמידים יצאו ליישובים. בוגרי תיכון יישלחו לעבודה לשנה שלמה. בנסיבות אלה המשך מעצרו של 700 גברים ונשים כשירים בעתלית שבהם 500 בעלי מקצוע ובעלי הכשרה חקלאית הוא חרפה משוועת מנקודת מבט מלחמתית לבד משיקולים אחרים. שרתוק

1 המברק נשלח גם אל ב"ג בניו-יורק והוא שיגרו לח"ו ב-20.4.1942.

הקיבוץ המאוחד וגיוס האישה

ח.ב.,

הנני לפנות אליכם שוב בעניין גיוס הנשים ולבקשכם להעמידו מחדש לדיון. עד היום התגייסו לצבא כשמונה מאות נשים עבריות. זהו ציבור מגוון בגילו ובמוצאו, אך מלוכד בהכרת שליחותו וברוח החלוצית המפעמת בו. מי שהשתתף בפגישות של מתנדבות וביקר במחנה האימונים [בסרפנד] לא יכול שלא להתרשם מהתרוממות הרוח והרגשת האושר שבמילוי חובה השורה על מפעל חדש זה של התנדבות האישה לצבא.

מספר חברות התנועה הקיבוצית בתוך הציבור הזה הוא מעט מזעיר. היעדר חברות התנועה הקיבוצית במחנה המתנדבות שולל ממנו את השאור שבעיסתנו היישובית. העובדה שהתנועה הקיבוצית מתנוודדת עד הימים האחרונים ביחסה לגיוס הנשים בין היסוס להתנגדות, שימשה בלם להתפתחות תנועת התנדבות האישה ברחבי היישוב והצטרפה למערכת הגורמים המעכבים את הגיוס בכללו. מאז מושב מועצת הקיבוץ המאוחד ביגור נתבררו כמה בעיות ונתבדו כמה הנחות מוטעות לגבי גיוס הנשים. ראשית, הובטח לסוכנות היהודית במפורש כי מחוץ למקרים יוצאים מהכלל, שיהיו מחוייבים על-ידי הצרכים הצבאיים, תצטרפנה המתנדבות שלנו ליחידות יהודיות. זוהי ההלכה שנקבעה מבחינה עקרונית. מבחינה מעשית הוכיח הניסיון, כי המתנדבות הבלתי יהודיות בטלות בששים בתוך ציבור המתנדבות היהודיות, ובמידה שתתגבר התנדבות האישה בקרב היישוב העברי עשויה שאלת היחידות המעורבות לרדת בכלל מהפרק.

שנית, לאחר פרשה של התרוצצות ומבוכה בקרב השלטונות לגבי מסגרת גיוס הנשים בארץ – אם זוהי מסגרת ארץ-ישראלית או חלק בלתי מסוים ממסגרת כללית של המזרח התיכון – נקבע במפורש, כתוצאה מהצגת השאלה על-ידי הסוכנות היהודית, כי הנשים המתגייסות בארץ מהוות את חיל העוז הטריטוריאלי של ארץ-ישראל. על-ידי כך נמנעה, לפחות להלכה, סכנת עירוב החיילות העבריות מארץ-ישראל עם בנות עמים אחרים מארצות המזרח התיכון. לעומת זה, הובטח לסוכנות היהודית במפורש כי במידה שיתנהל גיוס נשים גם במצרים, ובמידה שתימצאנה במצרים מתנדבות יהודיות שתבחרנה להצטרף ליחידות הנשים היהודיות הארץ-ישראליות – תינתן להן משאלתן זו.

שלישית, החששות בדבר יחס בלתי הוגן וסכנת תקלות מוסריות לגבי חיילות בכלל, וחיילות לא-בריטיות בפרט, נתבדו ברובם. אומנם יש לנו כיום אך ניסיון

קצר ומצומצם לגבי שירות פעיל של חיילות יהודיות, אך ניסיון זה, שהוא נחלת הקבוצה הראשונה של חיילות ארץ-ישראליות הפועלת במצרים, דיו להוכיח עד כמה רחוקים מהמציאות היו החששות שנפוצו. סדרי מחנה האימונים והסדרים שנקבעו לגבי מקומות השירות מניחים בהחלט את הדעת מבחינת ההגנה על כבוד האישה ויצירת מסגרת המאפשרת תנאים הוגנים של חיי תרבות. השמועות שרווחו בארץ בדבר תקלות חמורות שאירעו בקרב החיילות מבנות אוסטרליה או דרום-אפריקה המשרתות במזרח התיכון – נתבדו לחלוטין. ברור שאין בכוח שום משטר של משמעת וסדרי חיים למנוע תקלות וסיבוכים בשטח מסוים, אך לא ייתכן בשום פנים להסיק מזה כי האישה העבריינה מארץ-ישראל, בהיפגשה עם סביבה לא יהודית, הוא יצור העלול למעורר ולהיכשל על כל צעד ושעל.

רביעית, הוכח כי ההתנגדות לגיוס נשים שנשמעה מפי חיילים יהודים מקורה לא באיזו בקיאות מיוחדת שיש להם כחיילים במסיבות שירותן של חיילות, אלא בחששות שיש להם כגברים לגבי שירותה הצבאי של האישה. אותו הויכוח המתנהל בשאלת גיוס הנשים בקרב היישוב, ובכלל זה בקרב תנועת הפועלים והתנועה הקיבוצית, טבעי הדבר שיחזור גם לתוך פלוגות הצבא שלנו, אך אין ליחס משקל מיוחד לדעתו של חייל בשאלה זו באשר הוא חייל, אם הנימוקים שהוא משתמש בהם הם נימוקי סתם גבר שקשה לו לכלכל את הופעתה של אישה כחיילת.

חמישית, הוברר כי שאלת שירותן של החיילות היהודיות בתוכן או בצדן של פלוגות הצבא היהודיות אינה מציאותית.¹ מלכתחילה היה ברור, כי הצגת סידור כזה כתנאי לגיוס הנשים פירושה צמצום הגיוס הזה לממדים כה פעוטים עד כדי נטילת כל ערך ממשי ממנו הן לגבי השלטונות והן לגבי ציבור הנשים בכללו. יתר על כן, לא זו בלבד שגיוס הנשים היה מצטמצם בכמותו, אלא גם איכותו היתה לוקה ונפגמת. למעשה היה גיוס הנשים במקרה כזה מיועד אך ורק לתפקידי לבלרות, טבחות ושירות-בית, ואילו שדות רחבים ומגוונים של שירות האישה בתפקידים צבאיים כגון בתי חולים, משרדי המפקדות, מחסנים ומרכזי אספקה, ואחרון אחרון – הנהגות, היו נשארים סגורים בפני האישה הארץ-ישראלית.

על כל הטעמים האלה נוסף עכשיו, כתוצאה מהבירורים שהתקיימו בשבועות האחרונים, עוד טעם אחד מכריע. נתברר כי צירוף נשים לאיזו יחידה צבאית הופך אותה ממילא ליחידה של חיל מצב הנדונה להישאר תמיד בעורף, ומפקיע אותה ממסגרת כוחות מסע וקרב. במילים אחרות, רק יחידות שאינן מיועדות לתפקידי תנועה והשתתפות ישירה במלחמה באות בחשבון לשירות של נשים. כפי שהוסבר לנו, כזהו המשטר הקיים באנגליה לגבי צירוף נשים ליחידות צבא,

1 מועצת הקיבוץ המאוחד שהתכנסה ב-28.12.1941-26 החליטה, כי גיוס הנשים "ייערך רק ביחידות עבריות צמודות ליחידות צבא יהודיות".

וכל עוד לא ישתנה משטר זה מוכרחה שאלת שירות החיילות שלנו בתוך יחידות הצבא הארץ-ישראליות לרדת מעל הפרק.

בעצם הימים האלה הננו עושים מאמץ מחודש להגביר את כושר הקרב של פלוגות חיל הרגלים היהודיות ולקבוע באופן מוחלט את אופיין כיחידות לוחמות. להציג בשעה זו את הדרישה על סיפוח קבוצות נשים ליחידות הלוחמות – הרי זה לנקוט כיוון הפוך למטרתנו העיקרית. אין בשום פנים להסתלק מחיפוש אפשרויות של שירות חיילים וחיילות עבריים בצותא, אך לעת עתה לא זו תוכל להיות דרך המלך של התנדבות האישה הארץ-ישראלית לצבא.

כל המסיבות האלו מחייבות את הקיבוץ המאוחד לברר מחדש את שאלת גיוס הנשים. ההחלטה שנתקבלה במועצת יגור פקע תוקפה עם השינויים שחלו בהנחותיה היסודיות. ההחלטה טעונה ביקורת ובדיקה לאור מה שנתברר מאז ועד עתה ולנוכח העובדה החיה של התנדבות מאות נשים ארץ-ישראליות ויציאתן לשירות פעיל.

אין בכוונת הדברים להשלות מישוהו כי הדרך לפני פלוגות הנשים היהודיות סלולה למישרים, וכי אין אורבים להן התחתים ופגעים. אדרבה, יש להניח בוודאות כי הדרך תהיה קשה ועקלקלה וכי נגזר על יחידות הנשים היהודיות לעמוד על נפשן ולעצב את דמותן מתוך היאבקות ממושכת מבפנים ועמידה מתמדת על המשמר מבחוץ – כשם שנגזר הדבר על יחידות הגברים. אך אין למצוא שום הצדקה להירתעות האישה מפני הקושי הצפוי לה בשירות הצבאי, כשם שלא היתה הצדקה להתרעות כזו מצד הגבר.

עד כמה ההיאבקות מבפנים ומבחוץ נושאת פרי יש ללמוד מחדש מכמה הישגים שנתבצעו בעצם הימים האלה. לאחר מאמצים ממושכים נתחסלו השרידים האחרונים של פלוגות מעורבות של יהודים וערבים. פלוגת החפרים הראשונה, שנולדה מעורבת ובתור כזו נשלחה לצרפת, הנה עכשיו פלוגה יהודית טהורה. כן הוחלט על חיסולה של פלוגת המהנדסים היחידה שנשארה מעורבת ועל העברת כל היהודים שבתוכה לשלוש פלוגות המהנדסים היהודיות הטהורות או לחטיבות חדשות של מהנדסים העתידות לקום בקרוב כיחידות יהודיות. יתר על כן, נתקבל הקו שעמדנו עליו ותבענו אותו זה מכבר – לחסל בהדרגה את פלוגות החפרים היהודיות ולהעביר את חייליהן לצורות שירות יותר מעולות. אין זה לפי שעה אלא קו שנקבע להלכה, אך יש לקוות כי הפעולה לפי קו זה תתחיל בקרוב.

ודאי שצפוי קושי ליחידות הנשים היהודיות, אך הן תתגברנה עליו מתוך מלחמת קיומן. את הניצחון על כל הקשיים והסכנות לא תנהלנה אלא יחידות נשים שתהיינה קיימות בפועל ממש. הן תנהלנה את הניצחון בכוח עצמן והודות לסעד מבחוץ, אך גם הסעד מבחוץ יוכל להועיל רק אם יישען על עובדות קיימות – על התנדבות בפועל ועל שירות יעיל ומשכנע. מחדש ניצבת אפוא השאלה לפני הקיבוץ המאוחד: היעמוד מנגד לתנועת גיוס

חנשים או יתרום לה את חלקו כראוי לגודלו ולערכו. השאלה ביסוד מהותה היא אם יכיר הקיבוץ המאוחד בזכותן ובחובתן של חברותיו להתנדב לצבא, כשם שהכיר בזכותם ובחובתם של חבריו. השאלה מופנה במיוחד אל חברות קיבוץ עצמן – האם לא ינדבן לבן להתייצב במערכה הכללית? האם לדעתן מוטלת חובת ההשתתפות במלחמה נגד היטלר על הגברים בלבד, ואילו הנשים פטורות ממנה?

תשובת הקיבוץ המאוחד לשאלות אלו לא תוכל להיות שהוא מוכן למלא כל צו גיוס שיוטל עליו. ככלל זה צו גיוס לגבי הנשים. הקיבוץ המאוחד הטיל על עצמו מיכסות גיוס עוד לפני שנקבע הנוהג מטעם המוסדות הלאומיים להטיל צו גיוס על בני גיל מסוים ביישוב כולו. גם לגבי גברים כך, לגבי נשים לא כל שכן. המשטר, ההווה וכל מערכת המושגים הקיימים בקיבוץ המאוחד, או בתנועה הקיבוצית בכללה, לגבי מעמד האישה בחברה אינם נחלת היישוב כולו. עובדה זו היא המונעת את האפשרות להטיל צו גיוס על נשים בדומה לצו שהוטל על הגברים. אילו נשתווה היישוב כולו לקיבוץ המאוחד – או לתנועה הקיבוצית בכללה – ביחסו לאישה, כי אז הצו לגבי גיוס הנשים היה אפשרי ומחויב המציאות. השאלה היא אם דווקא במסיבות אלו יכול היעדר הצו לשמש צידוק לאי התנדבות חברות הקיבוץ – זאת אומרת, אם עמדת הקיבוץ בשאלת גיוס הנשים תיקבע בהתאם ליחסם של חוגים אחרים אל מקומה של האישה בחברה ולא בהתאם ליחסו של הקיבוץ עצמו.

החלטת מועצת יגור אינה עונה על השאלה הזאת. אדרבה, היא מעוררת אותה. מועצת גבעת השלושה נקראת להציג לעצמה את השאלה מחדש.

החתום מטה נפרד היום בשם היישוב והתנועה הציונית מארבע מאות בנות ישראל ערב צאתן לשירות פעיל במזרח התיכון. היה זה מעמד נרגש ומרומם, רב כיסופים וחרדה. בתוך הציבור הזה, שיצא לסלול את הדרך למאמץ הצבאי של האישה הארץ-ישראלית במלחמה הנוכחית, היו אך חברות ספורות של הקיבוץ המאוחד. האומנם ישאר הדבר כך גם להבא והקיבוץ המאוחד לא ישתתף במלואו אונו בתנועה הנהדרת הזאת?

הנני להציע למועצת הקיבוץ המאוחד לקבוע עמדה חיובית להתנדבות האישה לצבא ולהטיל על חברותיו מיכסת גיוס שתהא ראויה לשמו של הקיבוץ ולגודל מפעל גיוס האישה.²

בברכת הגיוס,
משה שרתוק
הנהלת הסוכנות היהודית

2 המועצה החליטה לארגן את השתתפות החברות בגיוס לצבא.

אם תיכבש ארץ-ישראל בידי הנאצים

גנרל אוקינלק יקר,

1. הצטערת על שנבצר ממך להתראות עימי בימי ביקורי האחרון בקהיר,¹ אבל אני יכול לשער עד מה היית טרוד באותם ימים. אני שמח אפוא להיענות להצעתך האדיבה לנסח את מחשבותי בכתב.²
2. הנושא שהיה בדעתי להעלות לפניך הוא ההשתתפות היהודית בהגנת ארץ-ישראל במקרה שתאויים ישירות. בטרם אעלה הצעות ממשיות, רואה אני צורך להדגיש כמה שיקולים כלליים מהותיים.
3. אין שמץ ספק, כי אם תיכבש ארץ-ישראל בידי הנאצים, תיגזר על יהודי ארץ זאת לא פחות מאשר כליה מוחלטת. השמדת הגזע היהודי היא עיקר יסודי בתורה הנאצית. הדוחות המוסמכים שנתפרסמו באחרונה³ מלמדים כי מדיניות זאת מבוצעת באכזריות לא-תואר. מאות אלפי יהודים נספו בפולין, בארצות הבלקן, ברומניה ובאזורים ברוסיה שנכבשו בידי הפולשים, כתוצאה מהוצאות-להורג המוניות, גירושים כפויים והתפשטות רעב ומחלות בגטאות ובמחנות ריכוז. יש לחשוש כי השמדה מהירה אף יותר תהיה מנת חלקם של היהודים בארץ-ישראל אם יהיו טרף לשליטת הנאצים. בחסלו את הבית הלאומי היהודי ישסף היטלר את וריד הצוואר של העם היהודי. יתר על כן, הוא יעניק מכות זה פרס מיוחד במינו לאותם ערבים לאומיים, שעל תמיכתם הוא סומך בתוכניותיו להשיג שליטה במזרח התיכון, ואשר לבטח יסייעו לו בנפש חפצה במלאכת ההשמדה.
4. מובן מאליו, כי נושא ההישרדות היהודית בארץ-ישראל נראה מנקודת המבט היהודית אחרת משהוא נראה מנקודת המבט של האסטרטגיה הבריטית

1 נסיעת מ"ש לקהיר נערכה במסגרת ההיערכות וההתגייסות של היישוב באביב 1942, לאחר שנאש ממאמציו לשכנע את השלטונות הבריטיים בצורך להגביר את קצב הגיוס לצבא ולחזק את יכולותיו הצבאיות של היישוב, כדי להיכון לפלישה גרמנית אפשרית לא"י.

2 מ"ש שלח העתק תזכיר זה ב-19.4.1942 לגנרל מק-קונל והסביר: אחרי שיחתי אתך ב-23 במרס נסעתי למצרים, בין היתר מתוך כוונה להיוועד עם המפקד העליון ולפרוש לפניו את ההשקפות שהשמעתי באוונך. למרבה הצער נבצר מגנרל אוקינלק להתראות אתי באותה עת והוא הציע כי אעלה את הצעותי במכתב שימוען אליו. זאת עשיתי ואני מרשה לעצמי לשלוח לך בזה העתק של אותו מסמך. אנא שים לב, כי מאז פגישתי אתך חלה התקדמות מסוימת בהצעותינו.

3 התזכיר נשלח אחר-כך להנה"ס בלונדון לשימוש בפעילותם בקרב חברי הפרלמנט. הכוונה כנראה לדוחות ראשי יהדות אירופה בזה"פ הציוני ב-9.3.1942 על מצב הקהילות באירופה, ולדוח של ברנרד יעקובסון, נציג ג'וינט בהונגריה, שפירסמה יט"א באמצע מרס 1942 מפי חיילים הונגרים, ששבו מהחזית, על רצח כרבע מיליון יהודים באוקראינה בידי יחידות גסטפו.

האימפריאלית. מבחינת האימפריה הבריטית תהיה התפנות מארץ-ישראל – אם היא תתברר אי-פעם כבלתי-נמנעת – לא יותר מאשר כישלון זמני במאבק העולמי, שתוצאותיו הסופיות אינן מוטלות בספק. מבחינת יהודי ארץ-ישראל תגזור התפנות זאת השמדה מיידית. בתקופת הביניים בין שתי מערכות הדרמה של המלחמה – איבוד של ארץ-ישראל וכיבוש מחדש – יעלה מפעלם של שלושה דורות של חלוצים יהודים בעשן.⁴

5. נסיבות מיוחדות אלה עושות את הגנת ארץ-ישראל לדבר שאין רציני וחמור ממנו. האחריות להגנה זו נופלת, כמובן, על ממשלת האימפריה, אבל, כפי שכבר הודגש חוזר והדגש, למתן אפשרות ליהודים ליטול חלק מלא ככל האפשר בהגנה זו, שלגביהם היא עניין של חיים או מוות, נודעת חשיבות חיונית. הם תופשים אותה כזכות קדושה, וסבורים כי תרומתם לה עשויה להיות בעלת חשיבות יתרה. אבל, שוב, השאלה האם ובאיזו מידה ייתן להם לתרום להגנת ארצם, היא פועל-יוצא של אחריות הממשלה האימפריאלית.

6. הגיוס של יהודי ארץ-ישראל לצבא בממדים גדולים נראה חיוני גם במנותק מהשיקולים המיוחדים החלים עליהם מכוח היותם יהודים. את מעמדם של הבריטים במזרח התיכון, ככל שמדובר בהשקפת רוב אוכלוסי הארץ, אפשר לתאר באופן הטוב ביותר כשיווי משקל רופף. לכל הצלחה בולטת של האויב בחזית לוב, או להתקרבותו אל גבולות סוריה או ארץ-ישראל, נודעת השפעה מערערת על שיווי משקל הפכפך זה. במקרים שכאלה נופלת רוחם של מי שאפילו נחשבים לנאמנים שבקרב רוב זה של האוכלוסייה, ואילו הנמנים עם המחנה האחר יהיו נכונים להתחבר בגלוי או בסתר עם האויב. מן הדין לראות בבירור את אירועי אשתקד בעיראק⁵ כמצביעים על העתיד לבוא. במצבי חירום שכאלה ייוותרו יהודי ארץ-ישראל כגורם היחיד שאפשר לסמוך עליו לחלוטין, ולו רק מפני שהם עלולים לאבד כל מה שיש להם, ומפני שהם יילחמו בגבם אל הקיר.

7. בדוחות מוסמכים מן הזמן האחרון על סיבות תבוסתן של בעלות הברית באיי הודו ההולנדית, הוסבר כי באותם שטחים עצומים, המשתרעים על פני שטח שווה בממדיו לשטח שבין מערב אירלנד והמפרץ הפרסי, מנתה האוכלוסייה שעליה ניתן לסמוך לחלוטין לא יותר מאשר רבע מיליון נפש. המצב בארץ-ישראל, בהשוואה, טוב הרבה יותר. בארץ זו, שגודלה כגודל וויילס, יושבים היום למעלה מחצי מיליון יהודים. אם הללו יגויסו ביעילות, עשויה

4 מעמדם האסטרטגי הרעוע של הבריטים במחצית הראשונה של 1941 לאחר תבוסתם ביוון ובכרתים, התקדמותו המהירה של רומל במדבר המערבי והאיום של הגרמנים באביב 1942 במיתקפת מלקחיים במוזה"ת, וכן אוריינטציה פרו-גרמנית של חוגים רחבים בעולם הערבי, עוררו ביישוב חששות מפני התפנות בריטית אפשרית מא"י.

5 מרד רשיד עלי אל-כילאני באפריל 1941 ודיכויו במאי-יוני.

נחישותם להפוך ארץ קטנה זו לתרמופילאי⁶ של ממש.
8. לאור הנסיבות הללו מובאות בזה ההצעות שלהלן. הן נחלקות לשני סעיפים:
א. גיוס לצבא.

ב. אימון אורחים ואירגונים לתפקידי "משמר המולדת" [Home Guard].⁷
9. ככל שמדובר בשירות צבאי, יש להדגיש כי שום מתכונת של גיוס לא תחולל תגובה נלהבת ודרגה גבוהה כל כך של יעילות כפי שתחולל הקמת כוח לוחם יהודי. העובדה שתוכנית זו נפסלה, בעיקר בשל שיקולים מדיניים, גרמה אכזבה מרה ויצרה תחושת תסכול בקרב יהודי ארץ-ישראל. אבל היו אשר היו החששות שעמדו בעבר לנגד השלטונות הבריטיים בסוגייה זו, אל להם להטיל משקלם בשעה שנדרשת תרומתו של כל אדם נאמן להדיפת פלישת אויב למזרח התיכון. דעתנו השקולה – מקץ שנתיים של מאמצים עזים, שהושקעו בגיוס יהודי ארץ-ישראל ליחידות שונות של הצבא הבריטי – היא שהקמת כוח יהודי היא הדרך היעילה והמהירה ביותר להשגת התגייסות נרחבת ומלאה של יהודים.
10. בינתיים, עד שיישקל מחדש עניין יסודי זה [למעשה, שידרוג פלוגות "באפס" ליחידות לוחמות וצירופן לגדודים], שאנו חוזרים וקוראים למימוש במלוא התוקף, יש להקדיש שימת-לב מיידית למה שניתן לעשות כדי להשיג תוצאות מירביות במסגרת הקיימת של התגייסות. היחידה שהוקמה לשם הגנת ארץ-ישראל היא ה"באפס" הארץ-ישראלי. בשלב הנוכחי יש תשע פלוגות יהודיות של הבאפס הארץ-ישראלי והאחרונה נתונה בתהליך התהוות. הסוכנות היהודית נוקטת עכשיו מאמצים רבים לזירוז הגיוס לצבא בכלל ול"באפס" הארץ-ישראלי בפרט. תחילה ציפינו שהקמת ה"באפס" הארץ-ישראלי תעניק ליהודי ארץ-ישראל אפשרות להצטרף ליחידות לוחמות בפועל, אולם דומה שתקווה זו לא נתממשה וה"באפס" הארץ-ישראלי איבדו הרבה ממישכתם הראשונית. עיקר התלונות המגיעות אלינו מכל הפלוגות הוא שתפקידהן סטטיים לחלוטין ותוכנית האימונים שלהן מיושנת

6 במעבר ההרים תרמופילאי שבמזרח יוון התיכונה התנהל ב-480 לפה"ס קרב בין הפרסים והיוונים. הכוח היווני הראשי נסוג, אך כוח ספרטני קטן עמד מול הפרסים בגבורה עד הלוחם האחרון.
7 תוכניות להקמת יחידות להגנת היישוב, בנוסף לגיוס מתנדבים לצבא או גיוס חובה, נרקמו כבר בסתיו 1941, בהנהגת היישוב. לבריטים היו הסתייגויות מהקמת גוף צבאי יהודי מוכר, בין היתר מחשש לתגובת הערבים. הממ"ד פירסמה ב-20.4.1942 "הצעה להקמת משמר מולדת יהודי בארץ-ישראל" (ר' אצ"מ, 25/4823), ובה עמדה בהרחבה על הערך הצבאי שעשוי "משמר המולדת" למלא בסיכול חדירות ימיות ואוויריות של האויב ופעילות של גופים עויינים בא"י, ובאיסוף מודיעין, והדגישה שהקמת "משמר המולדת" לא תעכב את הגיוס לצבא ואף תחזק את השיתוף עם השלטונות. בדבריו ב-19.4.1942, בהנה"ס, הרחיב מ"ש את הדיבור על האפשרות להקים את "משמר המולדת" על בסיס משטרת היישובים העבריים ולהגדיל את מספר אנשיו עד 50 אלף. ב-26.4.1942, בהביר גנרל מק-קונל בשיחה עם מ"ש, כי כבר הוחלט עקרונית על הרחבת משטרת היישובים העבריים ועל הרחבת אימון אנשיה (אצ"מ 25/5080; ר' נספח 5).

וקלושה. בקרב הפלוגות גוברת והולכת התחושה שאין שום כוונה לשתפן בלחימה של ממש במקרה שיתעורר בה צורך בתוך ארץ-ישראל או על גבולותיה. הרגשה זו, כמובן, הורסת את המורל בפלוגות הקיימות ושמה לאל את הסיכויים להתגייסות נוספת. משום כך חיוני שתוכנית האימונים של ה"באפס" הארץ-ישראלי תתוקן ותיערך מחדש על בסיס עדכני, שהפלוגות יתנסו בנשק חדיש ובטקטיקה חדישה, וככל שיינתן יונהג מחזור של תקופות תעסוקה בשמירה סטטית ושל תקופות אימוני שדה ותמרונים.

11. המצב הנוכחי של ה"באפס" הוא מעין מעגל קסמים. מצד אחד נאמר לנו, שהפלוגות עסוקות בתפקידים סטטיים ומשום שהן מעטות מדי לא ניתן לשחררן לאימונים מתקדמים. מצד אחר אנו יודעים שההתגייסות ל"באפס" קלושה אך ורק מפני שהפלוגות הקיימות ממלאות תפקידים סטטיים בלבד ואינן מתאמנות לשם הכשרתן ליחידות לוחמות. בכל הבעיה הזאת דנתי עם גנרל מק-קונל, וטענתי לפניו כי יש לנקוט צעדים כדי לשבור את מעגל הקסמים משני הקצוות: הסוכנות היהודית תעשה כמיטב יכולתה לזירזו ההתגייסות ל"באפס" חרף חוסר הפופולריות שלהם בהווה; הצבא, מצידו, חייב לנקוט צעדים מידיים להעלאת ערכן של יחידות ה"באפס" ככוח לוחם של ממש חרף מספרן המוגבל.

12. אולם שיפור משטר האימונים לא יפתור את הבעיה כולה. כל עוד מתקיים מצב שבו פלוגות ה"באפס" פועלות בנפרד, אין מנוס ממוגבלות ערכן ככוח רגלים. אנו סבורים כי חיוני שהפלוגות הקיימות יצורפו יחד לגדודים, וכי יוקמו גדודים נוספים ממין זה. אנו מודעים לכך שהדבר יחייב הספקת ציוד נוסף, אולם אנו מתקשים להבין מדוע אין הצבא מסוגל לספקם. אנו מניחים כי בעקבות תקדים מן הזמן האחרון, ניתן להפוך כמה מיחידות החפרים היהודיות ליחידות רגלים וכי את מחלקות התובלה של הגדודים יהיה אפשר להקים מיחידות התובלה היהודיות (R.A.S.C.)⁸. לאור המצבה הנוכחית, ומעל לכל, לאור התנופה שתעניק הקמת הגדודים להתגייסות נוספת, אנו סבורים כי יהיה אפשר להקים לפחות עשרה גדודים, שימנו 1,000 איש כל אחד.

13. רצוני להוסיף, כי עד כה גייסנו הרבה מעל 11,000 איש לשירות צבאי ישיר. כ-1,400 מבין אלה נפלו בשבי ביוון,⁹ ורוב הנותרים משרתים בחיל האוויר המלכותי ובתובלה וביחידות טכניות אחרות, וככל הנראה לא יהיו זמינים לתפקידי חיל רגלים. אנו מניחים גם כי ההתגייסות ליחידות התובלה וליחידות הטכניות תימשך.

14. עתה הגיע העת לדון בבעיה החשובה של הפעלת האוכלוסייה היהודית האזרחית

8. Royal Army Service Corps.

9. רוב השבויים היהודים היו מיחידות החפרים, שנפלו בשבי ביוון ובכרתים באפריל 1941. על נסיונותיו של מ"ש לדון בגורלם ר' יומ"מ ה, עמ' 195, 205-206.

להגנת הארץ. יש לדעת כי מספר ניכר מאוד של גברים בגיל צבא מועסקים עכשיו באופן מלא בחקלאות ובתעשיות חיוניות, וכי המחסור בכוח-אדם בעבודות בעלות חשיבות עליונה למאמץ המלחמתי ניכר יותר ויותר. דבר זה מגביל באורח בלתי-נמנע את ההתגייסות לשירות צבאי, אבל אין פירושו כי המאגר האזרחי הגדול, המונה רבבות רבות, צריך להישאר מבוזבז מבחינת צורכי ההגנה. עצם המיקום של היישובים היהודים בארץ-ישראל מציב אותם בעמדות אסטרטגיות נוחות להגשת סיוע יעיל נגד פלישה אווירית או ימית. מישור החוף כולו מעכו עד תל-אביב, ומעבר לו, מצוי רובו בידי יהודים, והוא הדין בעמק יזרעאל שלאורכו נמתחים צינור הנפט חיפה-מוצול ומסילת הברזל מחיפה לדמשק. זה המצב גם בגבולות הצפוני-מזרחי והצפוני מערבי של הגליל העליון. כל האזורים החיוניים הללו משובצים בכפרים ובעיירות יהודיים ומאוכלסים בתושבים בכושר גופני מלא, המכירים את הארץ ואשר במאורעות האחרונים למדו להתגונן ולהילחם בכנופיות גרילה.¹⁰

15. מסגרת מתאימה לאימון ולאירגון אזרחים יהודים לתפקידי משמר לאומי כבר קיימת למעשה במשטרת היישובים העבריים, וביחידות המילואים שלה של השוטרים המיוחדים.¹¹ הקמת "משמר המולדת" בארץ-ישראל במתכונת המקובלת בבריטניה עלולה להיות הרת בעיות בין-גזעיות, אולם משטרת היישובים העבריים היא אירגון הקיים זה למעלה משש שנים ונחשב בעיני ערבים ויהודים כאחד כחלק בלתי נפרד ממערכת ההגנה של הארץ. הרחבתו של גוף זה כדי לעמוד בצורכי הזמן הנוכחי, וזירוז תוכנית האימונים שלו, אינם חייבים אפוא לעורר קושי מדיני כלשהו, ואילו גמישותו וכושר הסתגלותו לבטח ימלאו את צורכי השעה, וניסיון העבר שלו בשיתוף פעולה ישיר עם הצבא יערוך לתפקודו הנאות.

16. המצבה הפעילה הנוכחית של משטרת היישובים העבריים היא רק 2,600 איש. כל אלה משרתים שירות מלא, לכולם רובים ושכרם משולם בידי הממשלה. מספר השוטרים המיוחדים הוא כ-15,000. אנשים אלה, העובדים כל אחד בתחומו הרגיל, רובם ביישובים חקלאיים, הושבעו כיאות והוסמכו לשאת רובים בשעת צורך. הכוח כולו אמור להיות מאומן היטב בשימוש ברובים ובמקלעי "לואיס", אבל אימונם של השוטרים המיוחדים נשא עד כה אופי אקראי למדי. נהיר לנו

10 הכוונה לאנשי ה"הגנה" ששירתו יחד עם חיילים בריטים ופעלו נגד הכנופיות הערביות ב"פלגות הלילה המיוחדות" (Special Night Squads - S.N.S.) בפיקודו של קפטן אורד וינגייט בשנות המרד הערבי 1936-1939.

11 משטרת היישובים העבריים צמחה מתוך חיל הנוטרים, שהקימו שלטונות המנדט בשיתוף עם הסוה"י בתקופת המרד הערבי בשנות ה-30. "השוטרים המיוחדים" היו בתחילה מתנדבים לתפקידים זמניים. במחצית השנייה של 1941 הגדילו הבריטים יחידה זו של "משטרה מוספת" לסיוע לצבא בשעת חירום (ר' סקירה על "התפתחות ומצב חיל הנוטרים היהודי", פברואר 1942, אצ"מ 4823/525).

כי משטרת היישובים העבריים והשוטרים המיוחדים כבר נחשבים בעיני השלטונות כעתודת תגבורת לצבא לשעת חירום רצינית. באחרונה ביצעה משטרת היישובים העבריים כמה תמרונים מורכבים למדי, שנועדו לאמן את אנשיה בלחימה בצנחנים ובהגנת קווי תקשורת עורפיים נגד כוחות מוצנחים. יש לצפות בבירור, כי אם אכן יבוצע ניסיון פלישה לארץ-ישראל, יתחוללו באותו זמן פעולות אלימות בתוך הארץ וכי היישובים היהודים ישמשו אז מטרות ראשונות לתקיפה. במצב שכזה יועסק חלק ניכר ממשטרת היישובים העבריים בהגנה מקומית, אבל ההגנה הנייחת של היישובים והלחימה בצנחנים וב"גיס החמישי" על-ידי יחידות ניידות תעורר בעיה מיוחדת. אם יינתנו האימונים הדרושים למשטרת היישובים העבריים ואם כוח זה יוגדל במידה ניכרת, הוא יהווה בבירור תוספת רבת-ערך לכוחות הצבא בביצוע פעולות נרחבות.

17. הצעותינו בסעיף זה הן כלהלן:

- א. הרחבה הדרגתית של כוח השוטרים המיוחדים עד למצבה של 50,000.
 - ב. הנהגת תוכנית אימונים בקנה מידה נרחב, לרבות קורסים מיוחדים לסמלים ושיגור הדרגתי של קבוצות שוטרים מיוחדים למחנות לתקופות של אימון אינטנסיבי.
 - ג. הצבת כל הכוח תחת פיקוד צבאי ומינוי סגל צבאי, הבקיא בטקטיקה חדישה, לפיקוח על האימונים.
 - ד. הכנת עתודה מספקת של רובים, מקלעים, מרגמות, רימונים, רובים אנטי-טנקיים וכלי נשק אחרים לשם חלוקה לכוח בשעת חירום.
- עלי להתנצל על שפניתי אליך בתזכיר ארוך כל כך בשעה שאתה עמוס בעניינים בעלי חשיבות עליונה. אולם ברי לי כי תעריך נכונה את הדאגה הטורדת אותנו ואת האחריות הרצינית ביותר הרובצת על מי שמופקדים על האינטרסים היהודיים בימים גורליים אלה. יש מספר עניינים, שלגביהם אפשר להוסיף פרטים בשיחה פנים-אל-פנים, ואין צורך לומר כי בחפץ לב אבוא לשם כך לקהיר אם תוכל להיוועד עמי.
- הרשה לי לסיים מכתב זה בהדגשה חוזרת של משמעות הגנת ארץ-ישראל לגבינו. שום עם זולתנו לא יאבד כה הרבה אם תיכבש ארץ זו בידי האויב. שום עם זולתנו לא יילחם בנחישות שכזאת על הגנתה.¹²

שלך בכנות,
מ. שרתוק

12 בתשובתו למ"ש 25.5.1942, הביע אוקינלק תקווה להידרש בקרוב להצעותיו.

הגנה אווירית

אדוני,

1. אבקש להודיעך כי קורס לאימון מדריכים להגנה אווירית¹ מקומיים יתקיים בבית הספר החקלאי מקוה ישראל מ-24 באפריל עד 2 במאי. הקורס מיועד למועמדים מיישובים חקלאיים ומאזורים כפריים.
2. הקורס ינוהל בידי מר מ. נמצא-בי,² יועץ מיוחד של הסוכנות היהודית להגנה אזרחית, לפי ספר ההדרכה להגנה אזרחית של משרד הפנים, שנמסר לך בעבר.
3. שמות המועמדים יימסרו על-ידי מר נמצא-בי לידיעתך, והעתק יימסר לבוחנים ביום פתיחת הקורס.
4. כפי שנהגנו במקרים הקודמים, אנו מבקשים כי הממשלה תמנה בוחן חיצוני אשר ינהל את הבחינות וכי תעודות המלצותיו ינופקו לחניכים שיעמדו בבחינות.
5. כן אנו מבקשים כי הבחינות יתקיימו בבית הספר החקלאי מקוה ישראל בהסתיים הקורס, כלומר ביום שישי, אחד במאי (בכתב) ובשבת, 2 במאי (בעל-פה).

בכבוד רב,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 הג"א - Air Raid Precaution. שלטונות המנדט הטילו את משימת ההגנה האווירית ביישוב היהודי על הסוה"י (סת"ה ג-2, עמ' 1267)

2 מרדכי נמצא-בי (1903-1949). עורך דין. עלה מבריה"מ ב-1924. מייסד מכבי האש ומד"א בחיפה וחבר נשיאות מרכז מכבי האש. מארגן ומפקד השוטרים המיוחדים בחיפה בשנות המרד הערבי. בראשית מל"ע-2 ניהל את ההגנה האזרחית בחיפה. נשלח מטעם הסוה"י ובסיוע שלטונות הצבא להשתלם באנגליה בענפי הג"א ובשובו נתמנה ל"יועץ הסוה"י לענייני הג"א".

תוכנית לגיוס ולהגנת הארץ

שאלות מדיניות

מר שרתוק: באחת מישיבותינו האחרונות מסרתי על מצב הביטחון והסכנה הנשקפת לארץ-ישראל.² בליל שבת הורעשה הארץ, זו הפעם הראשונה, מהים. לא היה נזק מיוחד.³ התוכנית שאנו עומדים עליה כיום היא כפולה: א) גיוס לצבא, ב) שימוש מקסימלי בכוחותינו-אנו לתפקידי הגנת הארץ. בחלק הראשון המישאלה היא כוח צבאי יהודי, אבל יש להניח בביטחה, שלמרות הסכנה הנשקפת לארץ לא יחולו שינויים במדיניות הממשלה, אבל אין זה פוטר אותנו מלהציע הצעות שונות במסגרת הפוליטית הקיימת של הגיוס. פלוגות ה"באפס" סובלות היום ממיעוטן וגם מאיכותן. הן עוסקות בעיקר בתפקידי משמר, ועל זה אין להתאונן, אבל הפלוגות סובלות מחוסר תפקידים של ממש. זה מבטל בהרבה את הפופולריות של הפלוגות בעיני הציבור. הצבא מצדו טוען, שקשה לתת אימון נוסף לפלוגות מפני מיעוטן ומפני התפקידים שהוטלו עליהן. הדרישה מצדנו היא שעלינו להגביר את הגיוס מצדנו, והצבא צריך להרחיב את תוכנית האימונים. אנו מבקשים להפוך את הפלוגות לבטליונים ולהקים גם בטליונים חדשים. כוונתנו היא ל-10 בטליונים. או 10,000 איש בחיל זה, ויחד עם השתתפותנו ביחידות אחרות, אוויריה, הובלה וכדומה, ל-20,000 איש.

החלק השני של תוכניתנו כוונתו ל"משמר המולדת" כדוגמת "משמר המולדת" הבריטי. באנגליה נהוג שהאנשים המשתתפים ב"משמר המולדת" מקדישים חלק מזמנם הפנוי לאימונים. והם כאילו מחויילים, אבל אם אנו נבקש להקים "משמר מולדת", תגיד מייד הממשלה כי יש להקים "משמר מולדת" גם לערבים, ובכלל קשה יהיה להשפיע על "משמר מולדת" יהודי אם הוא יהיה בידי המסגרת הממשלתית.

לנו יש כיום מסגרת קיימת – משטרת היישובים היהודים. כוח זה פועל כמעט רק בהדרכתנו. אפשר להרחיב כוח זה גם במובן הכמותי וגם במובן האיכותי וגם לצקת בו תוכן חדש. למעשה ממלא כוח זה תפקידי "משמר המולדת". זה מזמן נקבע

1 על הפרק: 1. ועידת הסתדרות העובדים הכללית; 2. שאלות מדיניות; 3. ישיבת הוה"פ הציוני המצומצם; 4. בחירת ועדה למניעת סכסוכים בשדה החינוך; 5. ענייני עלייה.

2 ר' מסמך 88.

3 "הורעה רשמית זו פורסמה ע"י המפקדה הצבאית הראשית בארץ: ב-17 באפריל ירתה אונייה של האויב מספר פגזים בעלי קוטר קטן אל יישוב בחוף הארץ-ישראלי לא נגרם כל נזק ברכוש ולא היו אבידות בנפש" ("דבר" 19.4.1942).

שמטרה זו מיועדת לעזרה לצבא בעורף במקרה של שעת חירום, כמו מלחמה נגד צנחנים וכדומה. בזמן האחרון היו גם תמרונים רציניים למדי בנוכחות קציני משטרה והמפקדה הצבאית, והתמרונים האלה צוינו לשבת. הכוונה להרחיב משטרה זו ולאמן עד 50,000 איש. אם יעלה בידינו לגייס עוד 10,000 איש לצבא ולהרחיב את משטרת הישובים היהודיים עד ל-50,000 איש, הרי הגענו לסיכום חשוב.

גם מ[הנה"ס] לונדון העירו תשומת לבנו, שהגיעה השעה להצעות חדשות בקשר עם הצבא, השבתי להם. כי אני פועל בעניין זה.

לפני צאתי למצרים שוחחתי עם המפקד בארץ [מק-קונל] על עניינים אלה השיחה היתה טובה ומעניינת. הגנרל הודה שהאימונים ב"באפס" אינם ברום המדרגה והבטיח להתעניין להעלות את תוכנית האימונים. באשר לבטליונים - אמר המפקד - הרי זו היא מדיניות רבתי ואין בידו לעשות בלי החלטה מגבוה. הוא הביע ספקות אם הדבר יצא לפועל וזה מנימוקים פוליטיים, כי פירוש הדבר צבא יהודי. נימוק מעשי - בטליון פרושו יותר מארבע פלוגות מאוחדות יחד בפיקוד אחד, כי לבטליון יש צורך גם בציוד אחר, כמו טנקים וכו', וזה חסר. לעומת זאת, הבטיח להתעניין בהצעתנו על הרחבת חיל הנוטרים. היה לי הרושם שהגנרל נוטה להסכים להצעתנו.⁴

כידוע לא ראיתי בשעותי במצרים את הגנרל אוקינלק, אבל כתבתי אליו בכיוון זה. חברי ההנהלה יקבלו את העתק המכתב.

בשבוע שעבר ביקרתי אצל ממלא מקום הנציב העליון [המוכיר הראשי מקפרסון] ושוחחתי אתו בין היתר גם בשאלות אלו. קודם כל נגעתי בשאלת הפליטים היהודים הנמצאים בטורקיה והעצורים שם. הכוונה לחמישים איש בערך. יש חשש שאם לא יתנו לאנשים רשיונות עלייה, הרי הם יותורו על-ידי הטורקים. ממלא מקום הנציב העליון טען כי מבחינה פרינציפיונית ההחלטה היא בלונדון, אבל הסכים כי הדבר דחוף והשעה דוחקת. הוא הבטיח לשאול שוב את לונדון להחלטתה. התקשרתי עם לונדון ותשובתם היתה שעושים את הכל להניע את הממשלה להחלטה חיובית.

עברתי אז לדבר על תוכניתנו בנוגע לבטליונים. מר מקפרסון לא הגיב, כנראה מתוך ההנחה שזהו עניין צבאי, ואשר לשימוש במשטרת היישובים היהודים מסר מ"מ הנציב העליון, כי הגנרל מק-קונל מסר לנציב העליון על השיחה שלי בעניין זה ושאל לדעת הנציב העליון, כי הגנרל היה תחת הרושם כי לממשלת ארץ-ישראל יהיו ספקות בעניין זה. אבל הנציב העליון אמר שאין מצד ממשלת ארץ-ישראל כל חששות וניגודים והוא יכול לפעול בכיוון זה. הוא גם טען, שאם הערבים יפנו אליו בקשר להרחבת משטרת היהודים, יש לו תשובה מן המוכן, כי הרי הערבים התנפלו על היהודים ולא להיפך.

בהודמנות זו ביררתי עם ממלא מקום הנציב העליון עניין ששימש נושא לשמועות בירושלים, והוא כאילו הממשלה עומדת למנות כראש עיריית ירושלים את מוסא עלמי⁵ במקום ראש העיריה הנוכחי העומד להתפטר.⁶ הוספתי, כי ידוע שמוסא עלמי הוא אחד הנאמנים ביותר למופתי, ומסרתי על פעולתו של איש זה במשך כל ימי המאורעות ועד הזמן האחרון. מר מקפרסון הכחיש בכל תוקף שמועה זו, והוסיף ששומע דבר זה בפעם הראשונה. נראה לי שבמשרד שלטון המחוז ניסה מישהו לרמוז על מועמדות זו ומשם נפוצה השמועה.

ממלא מקום הנציב העליון סיפר לי, כי בסוף השבוע יתפרסם חוק על שימוש ביבול השנה וכל הסידורים הנוגעים לזה.⁷ הממשלה מכנסת את החקלאים הערבים לשם הסברת החוק. כן בדעתם לכנס את החקלאים היהודים, אולם היות והחקלאות היהודית מאורגנת, ימסור את ההסברים רק לבאי-כוח. הם מזמינים שני באי כוח התאחדות האיכרים, שני באי כוח הסתדרות העובדים, בא כוח אחד של הנהלת הסוכנות היהודית ובא אחד של הנהלת הועד הלאומי.

בנוגע להרחבת משטרת היהודים מסרו את הדברים לגנרל ווילסון. מפקד החיל התשיעי,⁸ וגם הוא הביע את אהדתו לעניין זה.

מסרנו את תוכן פנייתנו לממשלה ולצבא בעניין זה לבן-גוריון באמריקה, והנה קיבלנו עתה ידיעה ממנו שהוא שוחח בעניין זה עם הגנרל דיל,⁹ שהתייחס באהדה לדברים. מר בן-גוריון ראה גם את בוליט וכן היתה לו שיחה עם ליטווינוב [ב-13.4.1942], בה הסביר את שאיפתנו והישגי הציונות בארץ-ישראל וכן את תנועת הפועלים בה. מר ליטווינוב הראה התעניינות רבה.

עומדת לפנינו השאלה של השגת אנשים נוספים לגיוס לצבא וכן לנוטרות. אנו סובלים עתה ממחסור אנשים. יש עתה תוכנית של הקמת משמרות חוף. התוכנית

5 מוסא אל-עלמי, (1985-1984), עורך דין, הצטרף למחלקה המשפטית של ממשלת המנדט והיה יועץ משפטי לנציב העליון לענייני ערבים. בשנות ה-30, בימי המרד הערבי ואחריו, נפגש עם כמה ממנהיגי היישוב. ברח לסוריה ולעיראק ב-1937. חזר לארץ ב-1941. היה נציגו האישי של המופתי בוועידת השולחן העגול בלונדון ב-1939.

6 הכוונה למוצטאפ ח'אלדי, שופט וחבר מועצת העירייה, שהנציב העליון מינהו למ"מ ראש העירייה ואת דניאל אוסטר לשותפו ולמעשה לסגנו, לאחר הגליית דר' חוסיין ח'אלדי, ראש העירייה ב-1934-1936.

7 החוק שנחקק במסגרת התאמת המשק הא"י למאמץ המלחמה, העניק לממשלה זכות ראשונה בקניית עודפי יבול ובפיקוח על חלוקתו, כן הוחלט להקים מועצה לאספקה ופיקוח על המחירים בשיתוף הצרכנים, היצרנים והסוחרים.

8 גנרל הנרי מייטלנד ווילסון. מפקד הצבא הבריטי בא"י 1941-1942. מפקד פיקוד עיראק ופרס 1942-1943.

9 פילדמרשל סר ג'ון ג' דיל (1881-1944). מפקד הצבא הבריטי בא"י 1936-1937. ראש המטה הקיסרי הבריטי 1940-1941. נציג בריטניה בוועדת ראשי המטות המשולבים בארה"ב 1941-1944. על פגישתו עם דיל ב-13.4.1942 דיווח ב"ג במכתבו אל מ"ש באותו יום (אב"ג).

היא ל-900 איש, אבל איני בטוח אם יהיו לנו האנשים. הכוונה לגייס 3,000 איש מאנשי הביטחון והמשקים החקלאיים – מחציתם לגיוס והעודף לנוטרות וכו'. העניין משמש עתה נושא לדיון בארגונים השונים, ואם הארגונים ייענו לדרישתנו אני מקווה שזה יתן דחיפה לגיוס בכללו. בפעולת הגיוס יש הרחבה ידועה, אבל, לפי שעה, קטנה מדי.

להלן נסב הדיון על ביצוע התוכניות שהעלה מ"ש בענייני ביטחון והשתתפות היישוב בהגנת הארץ. נשמעו דעות בעד נסיעת מ"ש לדרום-אפריקה ונגדה.

מר שרתוק: אתמול נתקבלה ידיעה טלגרפית מאפריקה, כי הויזה נשלחה והם עומדים על כך שאצא לשם ב-28.4. פתיחת המגבית של "קרן היסוד" נקבעה ל-4 במאי. פירוש הדבר שעלי לצאת מהארץ בעוד שבוע. המצב מסובך במקצת. היתה הבטחה לחברים באפריקה הדרומית שאבוא, ואי-בואי לשם יעורר שערוריה שהשלו אותם כל הזמן. הסתדרות זו עושה מאמצים כספיים גדולים. הם גם סבורים שבידם הופקד נכס יקר – הגנרל סמאטס – ויש לנצל נכס זה לטובתנו. יש כמובן גם עניין המגבית הנעשית פעם לשנתיים. חשבנו בזמנו שנסיעה זו תצא לפועל בראשית אפריל ואוכל לחזור לארץ במאי. אבל עכשיו לא אוכל לעשות זאת לפני יוני. חוששני שבציבור בארץ תעורר נסיעה זו רושם מוזר, אבל יש לי ספקות אם אני חופשי להחליט עתה. לדעתי ההחלטה בשאלה זו היא אך ורק בידי ההנהלה.

הוחלט: לאשר את תוכנית הגיוס והגנת הארץ שהציג מ"ש בכללה, ובשלב זה לאשר גיוס 3,000 איש מהיישובים החקלאיים ומבין אנשי הביטחון, ולהחיל את הוראות הגיוס גם על תושבי הערים; להודיע לפעילי ההסתדרות הציונית בדרום-אפריקה, כי עקב הנסיבות לא יוכל מ"ש לצאת לעת עתה את הארץ.

הכרעות בהיסטוריה העברית שתלויות בנו

משה שרתוק: חברים, פועלים וחיילים, פועלות וחיילות, בין שישנם ובין שאינם כאן!

במעמד מסכם אין להימנע מחזרה על אמיתות נוספות. חשבון עולמנו קשור בחשבון העולם. שאלת קיומנו נחתכת בתוך ההיאבקות של המין האנושי בין העבר והעתיד. ממערבולת המלחמה הקודמת עיצבנו לנו מעמד מדיני, אשר שימש יסוד למלחמתנו ולפעולתנו – מעמד מדיני אשר החזיק מעמד למעלה מ-20 שנה. זו היתה תקופה לא ארוכה בחיי העולם המדיני של זמננו. זו היתה תקופה קצרה מאוד בהיסטוריה הארוכה שלנו. אף על פי כן, יכולנו לעשות בה הרבה יותר משעשינו, אבל עשינו משהו. ובזכותו של אותו משהו אנו קיימים ויש לנו סיכויים להמשך המערכה.

אנו גרעין של כוח עברי מגובש, הגרעין היחידי לכוח יהודי הקיים בעולם, המרכז היחידי לגיבוש הגזע העברי המתפורר, הנשחק לעפר, הנפזר לעינינו לרוח. הבסיס הזה, אשר עיצבנו לנו כתוצאה מהמלחמה הקודמת, החזיק מעמד עד ערב המלחמה. לא מקרה הוא שהתקפת היטלר על העם העברי, אשר החלה לפני 10 שנים, נתנה דחיפה מחודשת לגיבוש הגזע העברי הקיים. ההתקפה על היישוב היהודי בארץ, שהחלה בדיוק לפני שש שנים לפני פתיחת ועידתנו אמש, ב-19 באפריל 1936,² עיצבה את מעמדנו כאן בארץ כעם, כחטיבה לאומית הנושאת באחריות, המחשבת את דרכה והעומדת על נפשה כעם שלם.

התקפת היטלר על העם העברי שימשה התחלה להתקפה רבתי על מוסדות הדמוקרטיה בעולם, התקפה על כיבוש נפשו של המין האנושי לשיעבוד. ההתקפה של 1936 באה בחלקה כתוצאה מתגבורת העלייה היהודית ובחלקה כתוצאה מתגבורת הסכנה המאיימת על העולם הדמוקרטי ברחבי תבל. "הספר הלבן", אשר הרס את הבסיס המדיני שעליו היינו ניצבים, בא בחלקו כתוצאה מהתקפת היטלר על בריטניה בעולם כולו ובחלקו כתוצאה מן ההתקפה על היישוב היהודי. כל המאורעות וההשתלשלויות האלה נצטלבו בנקודת מוקד אחת, אשר ההתלקחות בה היתה ראשית המלחמה העולמית הנוכחית וראשית נחשול השמד החדש אשר הגיח על העם היהודי.

1 הוועידה התקיימה בת"א ב-19.4.1942-23. נאום מ"ש ב-20.4 ותשובתו למתווכחים ב-22.4 מועתקים מחוברת "הוועידה ה-5 של הסתדרות", סיון תש"ב. נאום מ"ש הובא במקוצר ב"דבר" 24.4.1942.

2 ביום זה, שמקובל לראותו כראשית "המאורעות" של 1936-1939 (המרד הערבי), נהרגו 9 יהודים ונפצעו 40 בידי ערבים ביפו ועל גבול יפו-תל אביב.

העולם חותר עכשיו לא רק למגר את שלטון הרשע – העולם חותר עכשיו להגיע לשורשי הרעה. מחשבתו הנאורה והחופשית של העולם מעמיקה לחשוף את היסודות, לפקח את איי המפולת, את סחף השטפונות, להגיע אל אבני השתייה של חיים אנושיים חופשיים, אשר עליהם אפשר יהיה לבנות בניין חדש ובר-קיימא למין האנושי. מחדש נתונים הדברים בכור ההיתוך והמצרף מתוך התנגשות גזעים במלחמת דמים, מתוך התרוצצות המחשבה האנושית, יצרי החרות והשיעבוד. ואנו נתבעים מחדש, נתבעים בכוחם של הכרחים אשר כמותם עוד לא ידענו בתוכנו – לעצב לנו מתוך החורבן והוורעה של חיינו היהודיים, מתוך האבדון, יסוד מדיני חדש לקיומנו ולמלחמתנו.

כל מה שמתחולל סביבנו אלו הן הכרעות בהיסטוריה העברית. כאשר ברית הסובייטים כרתה ברית עם גרמניה הנאצית בתחילת המלחמה,³ היתה זו הכרעה בהיסטוריה העברית. זו היתה הכרעה לחיוב במידה שהברית הזאת הצילה משמד מחצית יהודי פולין. זו היתה הכרעה לשלילה במידה שהברית הזאת הפקירה את אירופה המערבית לכיבוש הנאצים. העובדה שאחרי מפלת צרפת, אולי יותר נכון לומר מפולת צרפת – אנגליה לא נכנעה אלא עמדה במערכה, המשיכה את מלחמתה לבדה, היתה הכרעה בהיסטוריה העברית. גבורת ברית הסובייטים במלחמה, כאשר הגיחה עליה, היתה הכרעה בהיסטוריה העברית.

יש הכרעות שאינן תלויות בנו, אך יש הכרעות התלויות בנו ואותן עלינו לבחון. אולי אתחיל מן המרכז אל ההיקף, מבית חוצה. אנו נעצנו קנה, ויש אומרים נעצנו חרב, בפינת תבל זו, אשר בה אנו מתקבצים ובונים מחדש את חיינו. מה יש לנו להגיד לעולם זה? ומה יש לנו להגיד לעצמנו על העולם הזה?

החזון שלנו הוא אך ורק לשלום – החזון שלנו, של תנועת הפועלים, של התנועה הציונית. לא על חרבנו נחיה בארץ הזאת, בחלק תבל זה. החזון הוא לשלום, אבל בעיית דורנו הראשונה היא קודם כל כיצד להיות לכות. אין לנו חפץ בשלום, אין לנו ברכה בשלום אם אנו נידונים להיות כאן חלשים, תלויים ברפיון, מעטים, מחדשים את מארת הגלות. בעיית הדור הזה היא עכשיו להיות לכות. הדור הזה הוא פרי היצר הגדול אשר התעורר בעם העברי להיות מחדש לכוח בארץ האחת והיחידה, אשר בה העם העברי מסוגל ליצור כוח לדורי דורות.

השאלה היא אם נוכל להפוך את השלום למכשיר של יצירת כוח, או שעלינו להיות מוכנים לבנות את כוחנו – אם נגזר עלינו – גם בלי שלום, מתוך ביטחון ואמונה שסוף השלום לבוא. ישנה שאיפה גדולה ונאצלת בעולם לשלום, אבל יש שהיא מתלבשת בלבוש כוזב, בלבוש פציפזם ערטילאי שאינו מביא לשלום, שמפקיר את השלום למדרס, למרמס. יש להבחין הבחנה מדויקת מאוד בין שלום שיכול לקום

3 חוזה אי-התקפה ל-10 שנים וחלוקת פולין בין השתיים. נחתם ב-28.8.1939.

בין כוחות קיימים ועומדים, ובין שלום אשר ספק אם הוא יכול לקום בין כוח קיים לבין כוח מתהווה. יש שלום סטטי, יש שלום דינמי. השאלה היא אם שלום דינמי אפשרי בתוכנו. ועם כל חתירתנו לקראתו עלינו לא להתעלם בפני היעדרו. בכל שלב ושלב של פעולתנו אנו יכולים להשיג את השלום המדיני על יסוד הבנוי. השאלה היא אם אנו יכולים להשיג את השלום המדיני לשם [המשך] בניין. נקודת המוקד היא ריבוינו, גידולנו, ביצורנו בארץ, במילה אחת – העלייה. כל הניסיונות לכרכר מסביב לנקודת מוקד זו ולא להיכוות יעלו בתוהו. המתחמק – שרוף ישרף.

אין מנוס ואין מפלט מהמצר: או ויתור על עלייה, על כל פנים ויתור על עלייה רבתי כדרוש לעם היהודי, כהכרחי לעם היהודי, ליישוב היהודי כאן, או נכונות לויתור על שלום, על כל פנים לעת עתה, נכונות לקראת קרב גדול וממושך. לשאלה הזאת, שהיא שאלה מאוד מרה ונוקבת, אין תשובה בדיבורים על "כוחות המחר".⁴ רק מי שמסתלק מלכתחילה מלהשפיע על מהלך העניינים כיום הזה ומשמר את עצמו לעתיד לבוא, יכול להרשות לעצמו מותרות כאלה. מי יעורר ויכוון את "כוחות המחר" בעולם הערבי? ודאי, עצם הווייתנו כאן מחוללת תמורות סביבנו, מולידה כוחות חדשים; היא מולידה כוחות חדשים אשר ברבות הימים אולי יעזרו לנו להגיע להתאמה הדדית עם העולם הערבי, אבל היא מולידה גם כוחות אחרים, כוחות של אי-ויתור, היא מעוררת ומלבנת יצרי איבה.

אנו לא נראה את שליחותנו בגיור העם הערבי לאידיאלים של שלום אתנו. אין אנו גיירים לאחרים. אנו יוצרי כוח לעצמנו. אנו יכולים לסייע, להשפיע, לטפח. כל הדברים האלה, מהם ועד להכרעה לצד שלום רחוקה מאוד הדרך. ההכרעה היא לעם הערבי ולא לנו לגבי סיכום התמורות המתחוללות בתוכו. התשובה לשאלה לא תימצא בסיסמאות אשר יותר משהן באות לגלות הן מכסות. כזוהי סיסמת ה"דו-לאומיות".⁵ השאלה היא: דו-לאומיות מהי? לא על השם הזה צריך לדבר. על תוכנו צריך לדבר. השאלה היא אם דו-לאומיות פירושה עלייה עברית רבתי, או שדו-לאומיות חלה גם על זכות העלייה – כי אז פירוש הדבר שיתוק העלייה. ומי שנרתע מהמסקנה הזאת, עליו להירתע מהיסוד.

על הפרק היום לא חזון אחרית הימים, אם כי חזון אחרית הימים צריך להאיר את דרכנו על כל צעד ושעל, צריך להיות טבוע בכל מעשה שאנו עושים, צריך לקבוע את המעשים שעלינו להימנע מעשותם. אבל כשאנו עושים את חשבוננו המדיני כיום הזה, עלינו להעמיד לעצמנו קודם כל את ההכרעה המדינית הקרובה

4 השמאל המרקסיסטי הפרו-סובייטי כינה את בריה"מ ואת המפלגות הקומוניסטיות ברחבי עולם, הכופות למוסקווה, "כוחות המחר", "עולם המחר".

5 תנועת "השומר הצעיר" וחוג "ברית שלום" ושלוחותיו דגלו בפתרון הסכסוך בא"י ע"י הקמת מדינה אחת יהודית-ערבית ("דו-לאומית") בא"י, שתתבסס על שוויון זכויות של שני העמים.

העומדת על הפרק מאחורי כותלנו. היכן הכוחות הציבוריים המדיניים בעולם הערבי שנוכל להישען עליהם היום בחתירתנו לשלום ולאלתר ולשלום של עלייה ובניין? איש לא הצביע עליהם עדיין. ברחבי השטח אשר מסביבנו, מפינות קרובות ורחוקות, פוזרים ניצנים של הרגשה חדשה. של הכרה חדשה, הכרה חדשה בנו, בעתידנו, אפילו בזכותנו. בפינות שונות מתחילה להתרקם מעין איצטגנינות אחרת מזו המקובלת. ניצנים אלה מתגלים מתקופה לתקופה וחוזרים ונערכים על-ידי יצר ההשתלטות המתגבר עליהם. אל יהיו סימנים אלה קלים בעינינו! נחתור למצוא אותם, לגלותם, לטפחם, לשמור עליהם עד כמה שניתן לנו לשמור עליהם. אבל אל נשלה את עצמנו בשווא, כי יש בניצנים אלה ערובה גמורה. [לא מכבר שמענו] קריאת נוער יהודי באחד ממרכזי המזרח, נוער יהודי שלא חונך על ציונות, שאולי לא כולו נושא את נפשו לציון, נוער יהודי שלא קרא את ספרות ההגנה [היהודית עצמית] הרוסית, שלא ידע את "השומר", שלא ידע את הגנתנו. קריאת הנוער היהודי הזה באותה עיר גדולה במזרח אל עצמו ואל הקשישים ממנו: "יהודים, נעמדו על נפשנו, רעה נגד פנינו!"⁶

---⁷ כל אלה הם אזהרות על גבי אזהרות. עלינו להיזהר מנוסחאות, עלינו להיזהר מדמיונות שווא. קושי נפשי עצום כרוך במאמץ כוח של נכונות תמידית לקרב, המוכרחה להתיישב עם שאיפה תמידית לשלום. ויש קוצר רוח טבעי ומוכן להיחלץ מן המצר הנפשי הזה ולהיאחז במשהו המבטיח מוצא וסינתזה. כוונה גם סיסמת הפדרציה [המזרח-תיכונית]. אין לראות [בפדרציה] את הרפואה השלמה. קודם כל, מבחינה עולמית כללית. בעולם כולו מופיעה הסיסמה הזאת לא כדי לשדר מחדש את מערכות העולם, לחלק אותו אחרת, אלא כדי להביא לידי תיאום, לידי שלום, לידי שיתוף חטיבות גזעיות ולאומיות קיימות ועומדות.

שאלתנו היא אחרת. שאלתנו היא איך לבנות כוח, איך ליצור את היש הגדול, איך להעביר אוכלוסין, איך ליישב מחדש. העניין שלנו, ואותם ענייני העולם שמנסים לפתור אותם בדרך הפדרציה, נתונים בשני שטחים שונים והשטחים האלה אינם מוכרחים לגעת איש ברעהו. תיתכן פדרציה בלי עלייה ואז היא מוות לנו. תיתכן עלייה בלי פדרציה, ואז יש חיים. הפדרציה מרחיבה את המסגרת. היא הופכת את היישוב הערבי של ארץ-ישראל לחלק מכלל ערבי גדול. היא נותנת לו כאילו ערובה ממשית, לפי תפיסתו, בפני השתלטות הרוב היהודי בארץ, השתלטות לפי תפיסתו. היא מזקיקה את המדינה הגדולה לעזרת הון, לעזרת טכניקה, מדע ועבודה יוצרת ורוח מתקדמת חברתית, שיש בכוח היישוב היהודי והעלייה היהודית הגדולה להעניק,

6 הכוונה לתגובות נוער יהודי בבגדאד נוכח הפרעות ביהודי העיר ב-1 וב-2 ביוני 1941, או נרצחו למעלה מ-170 נפש ומאות נפצעו (פרעות "פרהוד").

7 השמטה במקור.

ולהעניק בשפע. אך יש גם איצטגנינות אחרת, שלילית: הרחבת המסגרת מגדילה את היקפו, מגבירה את תנופתו של יצר ההשתלטות. במקום לטפח ותרנות, נכונות לפשרה, היא עלולה לטפח התרברבות ודיכוי.

איזה מהשתיים עדיף? היש לנו ביטחון? היוכל לנו להיות ביטחון שהחיוב יכריע את השלילה? קובע לא רק עצם מבנה הפדרציה כפי שהוא מצטייר בדמיונו כדבר מה מושלם ועומד על כנו. קובע הרבה יותר תהליך בניינה והקמתה של הפדרציה: באיזו דרך תבוא לעולם – אם תבוא – מה יהיו הכוחות שיקימו אותה, לשם מה הם יקימו אותה? איזה שלבי התפתחות יעברו עליה?

נקשיב לדבריהם של בעלי התוכנית עצמם, של קברניטי מדיניות הפדרציה בעולם הערבי. הם אומרים: אין לדעת איך ומתי יבוא הדבר הזה לעולם. יש להיכון לקראתו ולהכינו מלמטה ובכל מקום ומקום. במידה שכל ארץ וארץ תשמור על אופיה הערבי, במידה שכל ארץ וארץ תדע להדוף כל מסיג גבול, במידה שכל ארץ וארץ תגיע לעצמאות – יקרב יומה של הפדרציה. יחסנו במצב זה – בשום אופן לא שלילת הפדרציה למפרע, אבל בשום אופן לא חיוב למפרע וללא תנאי! זה עניין לשיקול דעת, זה עניין למיקוח. אין הוא יכול בשום פנים להיות סעיף קבוע במסמרות בתוכנית המדינית שלנו.

העובדה שקיבוץ הגלויות שלנו מתגשם בארץ השייכת לרקע הגדול של העולם הערבי – זהו מושכל ראשון היסטורי וגיאוגרפי. מזה אין להסיק בשום אופן כי דרך המלך של המדיניות הציונית היא כלפי העם הערבי. שאלתנו איננה שאלת המזרח הערבי. שאלתנו היא שאלת העולם כולו. אנו עם-פזורים בעולם כולו, ומכל קצות תבל אנו חותרים להתאסף פה. העוול שנגרם לנו הוא עוול של העולם כולו. תיקון העוול הזה במידה שאיננו אך ורק בידינו – הוא בראש וראשונה בידינו, אבל אין הוא אך ורק בידינו – הוא בידי העולם כולו. גם הערבים [הם] חלק העולם הזה. אבל כשאנו קובעים את תוכניתנו המדינית לאלתר, לימים הקרובים, כשלב למטרתנו הסופית ולחזון השלום הגדול והאחוזה הגדולה, אנו צריכים להבחין היטב את ההבדלים שבין אפשרויות ההאזנה וההיענות לתביעה שלנו.

אחרי כל התמורות שהתחוללו ועד כמה שניתן להציץ מאחורי הפרגוד לתוך תעלומת העתיד, הרקע העיקרי של מדיניותנו ושל היאבקותנו המדינית נשאר בתחום הדמוקרטיה הגדולות. נשאר בתחום הארצות שכיום, לפחות, הן ארצות הדמוקרטיה. מפני שהארצות האלו והתלויות בהן – שעל גורלן ועל עתידן נאבקת הדמוקרטיה העולמית כיום עם היטלר בתוך היאבקותה על הרבה דברים אחרים [כלומר, ארצות מזרח-אירופה] – בהן שורש הבעיה היהודית, שם נמצאים ההמונים הגדולים נטולי הבית, נטולי המחסה, העקורים משורש גידולם והנשמדים עכשיו, ואילו במסגרת הדמוקרטיה הגדולות נמצאים אותם המוני היהודים החופשים לדבר,

להתארגן, להשמיע את קולם, להיחלץ לעלייה לארץ. שאלה אחרת היא אם הם חופשים להיכנס, אבל הם חופשים, לכל הפחות, להתארגן לשם עלייה. מפני שהדמוקרטיות הגדולות כבר חייבו את עצמן כלפינו: הן הכירו בעוול, הכירו בזכות. הן ניסו לחזור בהן, אבל לא תימחה ההכרה שניתנה פעם,⁸ לא תימחה מעל לוחות ההיסטוריה ההבטחה שניתנה פעם. ואחרון אחרון – מפני שיש לנו מסילות אליהן, מפני שאנחנו יכולים להגיע אליהן, מפני שאנחנו יכולים לדבר שם, מפני שאנחנו יכולים להדפיס שם, וגם מפני שהעולם הערבי חייב הרבה-הרבה לדמוקרטיות האלו: חייב את עצמאותו, חייב את אפשרויות איחודו, חייב את הצלתו במלחמה הזאת. חברים ידועים יחשבו ודאי, כי שכחתי עוד מדינה אחת גדולה ועצומה בעולם. לא שכחתי. הלוואי והיא לא תשכח אותנו! כל המאמצים – לשבירת "חומת סין", לשבירת החומה החוצצת בינינו ובין ברית-המועצות, החוצצת בינינו ובין יהודה, בינינו ובין שלטונה, בינינו ובין מצפונה – בכל מקום שיש בני אדם ישנו מצפון! – אבל אנחנו צריכים לדעת היטב עד כמה סיופית היא התעודה [המטרה] הזאת. כשאנחנו רוצים להשפיע באנגליה, באמריקה, אנחנו קודם כל יכולים להגיע לשם. אנחנו מקבלים ויזה ואנחנו יכולים לעבור את הגבול בלי כל סכנה. וכאשר אנחנו מגיעים לאחת הארצות האלה אנחנו יכולים להיפגש עם כל אדם ולדבר אתו בלי כל חשש לא לגורלנו ולא לגורלו. אנחנו יכולים להקהיל אסיפות ברבים ולדבר לפניהם. קודם כל – אסיפות של יהודים. אנחנו מקיימים שם הסתדרות ציונית, אירגונים חלוציים, מגביות של קרנות, מפעלי הכשרה, מוסדות, עיתונות – מכשירים גלויים של פעולה והשפעה מדינית. יתר על כן, אנחנו יכולים להגיע לכל שליט בארצות האלו. אנחנו יכולים להגיע לכל שליט, אנחנו יכולים להגיע אל השליט על כל השליטים – אל הציבור ואל נבחריו הציבור. כל אחד מאיתנו יכול להיכנס לבית אחד בלונדון ששמו הפרלמנט הבריטי, ויכול לקבל לרשותו חדר ויכול להודיע שביום זה ובשעה זאת הוא ידבר על ענייני ארץ-ישראל, וכל ציר של הפרלמנט המעוניין בדבר ייכנס לחדר הזה וישמע את ההסברה. בברית-המועצות חסומה קודם כל, עד היום הזה, הדרך להגיע אליה. במשך עשרים שנה נעשו ניסיונות על גבי ניסיונות להבקיע את החומה הזאת. היו מאיתנו שחדרו לשם בקושי רב. אני אחד מאלה שלא הצלחו להגיע.⁹ כאשר אנחנו שולחים מאה רשיונות לברית-המועצות בשביל פליטי פולין ששם, ואנחנו מבקשים לשלוח עובד אחד שלנו לחלקם, התשובה היא שלילית. ואין כל שמץ של כוונה להטיל איזה דופי שהוא, להרהר אחרי מידותיו של

8 הכוונה ל"הצהרת בלפור" ב-1917, ולכתב המנדט על א"י שהעניק חבר הלאומים לבריטניה ב-1922 ובו סעיפים מפורשים על חובת המנדטור לקדם את עניין "הבית הלאומי" היהודי בא"י.

9 ר' מסמך 75 והע' 48.

המשטר הזה כשלעצמו. אבל בתור נציג ציוני אני חייב לעצמי ולשולחי דין וחשבון מה פירוש המשטר הזה – לאפשרות של פעולה ציונית, לאפשרות של הסברה ציונית, אפילו לאפשרות של הצטדקות ציונית, ואת הדין וחשבון הזה אני חייב ללא כל כחל וסרק, ולא מתוך יחס של חסידות למשהו בעולם חוץ מחסידות אחת – למטרה הציונית. בזאת אני חייב כנציג ציוני.

הדרך בשבילנו אל מצפון העם הרוסי חסומה. איננו יכולים להפיץ את דברנו באופן חופשי, איננו יכולים לדחור לעיתונות. אנו יכולים להגיע רק אל השלטון. אבל למעשה עדיין לא הגענו אליו, עדיין אנו עומדים בפרוודורים. אף על פי כן, [יש לעשות את] כל המאמצים, בשום פנים ואופן לא להרפות, לא להיכנס לעמדה של "ברוגז". אבל עלינו לדעת מה קשה הדרך, איזה עיכוב יש כאן לפנינו. והכיוון? אותו כיוון – כמו לגבי הדמוקרטיה כן לגבי ברית הסובייטים, לגבי כל הכוחות שבעולם: הצגת המטרה הגדולה שלנו. השעה היא שעת צורך גדול, שעת אפשרות גדולה, ולכן היא שעת תביעה גדולה. הצורך הגדול הוא המצוקה היהודית; האפשרות הגדולה היא הכשרת לבו של העולם כולו, ההולכת וגמלה לקראת פתרונות גדולים לבעיות מכריעות. ניסיון המלחמה מוכרח ללמד משהו. הדברים האלה נרשמים. אנו רואים כיצד הם נרשמים ואנו מצוים לסייע להרשמתם. התביעה הגדולה היא: ארץ לעם העברי.

אל נדאג אנו לגבולות יכולת הקליטה. יש בתוכנו – אינני אומר דווקא בתוך ההסתדרות, יש בתוך המחנה שלנו בכללו – הדואגים מאוד כבר מעכשיו לגבולות יכולת הקליטה. נניח דאגה זו לאחרים. כל כוחנו, יכולתנו לשכנע שיש יכולת קליטה גדולה בארץ – זוהי אולי אחת התעודות המרכזיות של המדיניות הציונית בשטח הדיפלומטיה והמשא-ומתן.

אל נדאג אנו למרכזי קליטה אחרים, לזה יהיו דואגים אחרים. יהודים תלושים וסחופים יידחקו לכל חור וסדק שרק ימצאו, ותבוא עליהם ברכה אם יצילו את נפשם ליום, אם ימצאו את לחם חוקם ליום. אבל הדאגה שלנו צריכה להיות: הדגשה חזקה ונמרצת של העניין הציוני, הצגת הציונות כפתרון היחיד, אגירת כל הכוחות וכיוונם לנקודה אחת, התקפה מדינית לאותה המטרה. התקפה מדינית איננה רק עניין לאחרית המלחמה, היא צריכה להיות כבר עכשיו. היא איננה עניין רק למשא-ומתן הדיפלומטי עם שליטים, איננה רק בתביעה מכוחות חוץ. התקפה מדינית פירושה קודם כל פעולה עצמית, גיוס כל ה"יש" בתוך הארץ, בתוך היישוב, בתוך ההסתדרות, להתקפה זו. ואין דבר המכוון לפעולה מדינית ולהתגוננות כמו גיוסנו לצבא.

אבל יש בזה גם דבר-מה יותר מאשר עמידה במערכה המדינית בלבד. יש בזה שורש שקצהו נעוץ בשכבה עמוקה יותר של חיי הנפש מאשר השכבה המדינית. אמש

אמר כאן ברל כצנלסון דברים מרים ונוקבים מאוד על השוני שלנו. במה נשתנינו משאר אומות העולם. השוני הזה כולל את השורש המיוחד הזה של גיוסנו, שאיננו יכול להיות אצל שום אומה ולשון. ודאי, אנו ככל אומות העולם חייבים וזכאים לעמוד במלחמה זו במדי צבא על דגלנו, עם מפקדינו, בשפתנו, במלחמה על העתיד הלאומי שלנו. אבל כמטרה לזון האויב אנו שונים מכל עמי העולם. והדברים נאמרו אמש: בשביל כל אומות העולם – יש שיעבוד, דיכוי, הריסת חופש הרוח – אבל לא השמדת החיים, לא ביעור גזע שלם מעל פני כדור הארץ. הכרות מלחמה כזאת יש רק עלינו. ההתעללות הזאת, חירוף מערכות האלוהים שלנו, הרמת היד להסיר מעלינו את צלם האלוהים ואת צלם האדם – זה רק כלפינו!

יהודי השואג לנשק, המתפרץ ללבוש מדים, יהודי שאיננו רוצה במלחמה הזאת לבלות את חייו בבגדים אחרים מאשר מדים, ולעמוד אי-שם, באיזה תפקיד שהוא, במערכה – יהודי כזה נענה לצו הקיים רק בשביל העם היהודי במלחמה הזאת. אנו חייבים לרכז את כל מעיינינו בוועידה זו בהצלת ארץ-ישראל. אבל נדע היטב: העניין העומד על הפרק איננו אך ורק הצלת ארץ-ישראל. אינני קובע פה דרגות של קדושה, ואין דבר נעלה יותר, מחייב יותר מהצלת ארץ-ישראל. אבל לא רק זה בלבד עומד על הפרק בשביל חיי הנפש של העם היהודי במלחמה זו. המלחמה יכולה להתנהל בשבילים כאלה, שסכנה לא היתה נשקפת לארץ-ישראל. אין זה טבוע אורגנית בעצם מהותה של המלחמה הזאת, שתהא סכנה נשקפת לארץ-ישראל. זוהי שאלה של השתלשלות של מסיבות. אבל גם אילמלא נשקפה סכנה לארץ, כי אז היתה קיימת ועומדת השאלה הראשונה – להשיב לחורפינו דבר – גאולת כבוד, חוב מוסרי, מלחמתו של היהודי בצורך גזעו.

כשעם עושה את חשבונו כעם, איננו יכול לעשותו רק מתוך מניעים נפשיים בלתי אמצעיים. הוא מוכרח לחשב את דרכו, הוא מוכרח להביא בחשבון את מעמדו, כבודו, ענייניו, עתידו. אבל האיש היהודי רשאי וזכאי ומחוייב, אם כך אומר לו מצפוננו, לקפוץ לתוך המערכה הזאת גם כפרט. יש שאלה של ליכוד שני הדברים האלה למפעל אחד של התנדבות לצבא. היה שלב שהדברים לא היו מלוכדים. בתוך פלוגות החפרים הראשונות שנתגייסו לצבא מהארץ כפלוגות מעורבות [של יהודים וערבים], כחפרים, ונשלחו לצרפת, היו חברים שמתוך מניעים נפשיים אלה הלכו לצבא בניגוד לעמדת המוסדות שלנו.¹⁰ עמדת המוסדות במסיבות הנתונות לא יכלה להיות אחרת מאשר היתה, אבל התנהגותם של החברים האלה יכלה להיות כמו שהיתה, והחברים האלה נשארו חלוצים של מאמצנו הצבאי במלחמה הזאת – את הזכות הזאת אסור לשלול מהם.

10 הסוה"י התנגדה לגיוס יהודים ארץ-ישראלים לגדודי עבודה נטולי אופי צבאי לשם שירות בחזית צפון-מערב צרפת (ר' גלבר א', עמ' 181–183).

חלה התפתחות. הקו נתיישר. אנו הגענו למסגרת שחשבנו אותה למינימום שבמינימום המספק את תביעתנו ומשאלתנו כעם והמאפשר לנו גיוס של רבים. באשר בתור עם לא יכולנו בשום אופן להסכים, שגיוסנו יתפורר גם על-ידי עצם הדבר שיישאר נחלת אלה שמצפונם משום-מה דוחף אותם במיוחד לכך. אנו יישרנו את הקו בזה שהשגנו אפשרות של יחידות יהודיות בפועל, אם גם לא בשם. כאן יושב חבר, שהיה חבר קיבוץ בארץ והלך לצבא עם הגיוס ההוא. הוא כיום סגן מפקד של פלוגת חפרים, הנמצאת כשנתיים בתוך להט המדבר, והיתה בתחילה מעורבת וכיום היא פלוגה יהודית טהורה. בסיוור האחרון שלי בסביבה ההיא דיברתי עם המפקד שם והוא נדהם לשמוע שהפלוגה הזאת היתה פעם מעורבת. ולא יכול היה להעלות על הדעת שפלוגה יהודית יכולה בכלל להיות מעורבת. הוא אמר לי: "הלא זה נגד כל שכל ישר?" אני נודד לעתים במדבריות מצרים. הפעם, ל"סדר" זה של פסח, ניתן לי לחדור לפינה אחת של המדבר המערבי. כשבאתי למחוז חפצי ראיתי שטח רחב וגדול המוצנע בתוך מרחביה עצומה של המדבר, והשטח כולו מחנות-מחנות שיש להם שמות משונים ומספרים משונים ולא תבחין מבעד השם והמספר את הגזע ואת הלאום. הכל מטושטש בתוך המדבר, בתוך הים של אוהלים ובתוך השטח העצום של אנשים במדים. כשאני מגיע לשערי אחת הפלוגות הללו, שאותן אני בא לבקר, אני עומד לפניה דום כעמוד לפני אחד מקודשי האומה בדורנו. אנשים יהודים, קיבוץ כל הגלויות - נודדים במרחבים ההם בתוך סופות החול, בעבודה מפרכת, בחופשה נדירה, במשמעת נוקשה, חודשים על חודשים - פלוגה אחת 19 חודש, פלוגה שנייה 12 חודש, פלוגה שלישית שנתיים כמעט - קידוש שם ישראל! וכל יחידה כזאת כאשר אתה נכנס לתוכה, כאשר אתה חודר פנימה, אתה מרגיש את עצמך מייד על קרקע יהודית, בתוך הוויה יהודית הבוקעת אליך מכל סדק ופינה ואיננה יודעת כל גבול, כל חוק וכל מסגרת של משמעת. היא קיימת, היא ישנה - כמו כל חיינו. אנחנו קיבוץ גלויות - אף היא קיבוץ גלויות. אנחנו בליל שפות - אף היא בליל שפות. בתוכנו יש ותיקים וחדשים, נאמנים ומפוקפקים, מקבלים את הדין באהבה ונרגנים בגלוי או בסתר - אותם הדברים גם שם. אבל הפלוגה הזאת היא מאה לבבות, מאתיים לבבות, חמש מאות לבבות, שבע מאות לבבות של יהודים ההולמים במנגינה אחת.

זכיתי להיות מובל במטוס יהודי של חברת "אווירון", מובל על-ידי טייס יהודי עד סף המדבר ומשם, אומר שוב, זכיתי להיות מובל לתוך המדבר במכונית צבאית בריטית מלווה על-ידי קצין בריטי ותיק, חייל כל ימיו, כבן שישים, אשר כבר שָׁכַל את בנו בכורו במלחמה הזאת. ואני זכיתי להיכנס לאוהל שבו ישבו כבר שעתיים וחיכו לתחילת ה"סדר" מאה חיילים יהודים. בתוך דברי אליהם צריך הייתי להקדיש מקום רב לעניין השפה העברית. אבל כאלה הם חיינו, כך הם נבנים, כך הם מתגשמים. ואומר רק זאת: כשם שבמעמד כזה, כשאני צריך לקום לדבר לפני מאה

אנשים כאלה, אני מתחבט בעוצם ההרגשה, בין דכי הנפש ובין אלם הלשון שלי, כך בבואי הנה, וברצותי לספר על החוויה הזאת, אני נתון באותה ההתאבקות. כי כל המציאות שלנו על אורותיה וצלליה, המציאות אשר כל כך הרבה יש בה מן האפור, המסוכסכת במידה כה רבה, המציאות הזאת כמות-שהיא מתרוממת אל על ומזדככת באיזה אור עליון על-ידי המדים, על-ידי החיילות, על-ידי ההתאבקות בגוף ובנפש במלחמה הזאת. זהו חירוף נפש יהודי, זוהי גאולת כבוד ישראל!

מי יקום ויגיד שאת הדבר הזה מותר לשלול מהאישה ועל יסוד מה? מדוע לא מגיע לה הדבר הזה? מדוע לא מגיע לחברת קיבוץ בארץ-ישראל כאן להיות עכשיו נהגת, מובילה פצועים לבית חולים? ומבית חולים זה לבית חולים אחר? ומבית חולים למקום הבראה? מדוע לא מגיע לה הדבר הזה?

אני מדבר כאן מעל במת ההסתדרות. אך העניינים אינם שייכים רק למסגרת ההסתדרות – הם ענייני העם היהודי כולו, הם ענייני היישוב היהודי כולו, אבל מותר לי, מעל במת ההסתדרות, לשלוח מכאן ברכה לזהטת לכל חברי ההסתדרות ולכל בני היישוב שבמדים, באשר הם שם (מחיות כפיים) – בארץ ובסוריה, בארם-נהריים ואולי באיראן ובאי קפריסין ובכל מדבריות מצרים ובסודאן, משוברוק ועד נהר פרת, מקפריסין ועד חבש – תחזקנה ידיהם!

אינני יכול להירגע אף יום, אף לילה, מהשבר הגדול שמצא אותנו בנפול בשבי [ביוון] למעלה מאלף חברים שלנו. אני מעז לומר, כי מעמדנו הצבאי היה לגמרי אחר, אילו הם נמלטו מאותו גורל מר. איזה כוחות עצומים נדונו שם לשיתוק, בתוך המחנות ההם, איזה כוחות מעולים, איזה מפקדים בפועל ובכוח, איזה אנשים על סף העלייה, איזה חומר אנושי מעולה. איזה יכולת של אחריות. של מאמץ, של הקרבה עצמית ועמידה על כבוד ישראל במערכה ובפנים, בתוך חיי הצבא. איזה יכולת של היאבקות ואיזו תבונה להיאבק הלכו לאיבוד במשך המלחמה הזאת. כל זה חלק מן המערכה. נגזר עלינו לשלם את המחיר הזה, מחיר יקר מאוד, מחיר אכזר מאוד!

ומפרשת הגיוס למערכה חדשה. התקפת האויב עלולה להתקרב לארץ. איננו יודעים אם תגיע עלינו הרעה, איננו יודעים מאין היא תגיע. אנו יודעים רק זאת – היא עלולה להגיע. והיא עלולה להגיע כמעט מכל עבר, ואנו מצווים לנער קודם כל את עצמנו, ואחר-כך את כל היישוב, להשמיע באוזניו אזעקה רבתי. בשבת ישבתי בבית על שפת ימה של תל אביב וראיתי את ההמונים שנהרו לשפת הים בבגדי חג, בארשת של שאננות גמורה, בשמחה רבה. השתעשעו ושחקו. אמרתי לעצמי: כך ודאי היה בסניגפור עד היום האחרון, כך ודאי היה ברוטרדם, כך ודאי היה בבלגראד.

העם אינו מתעורר, אבל מוכרח לבוא מישוהו שיעורר אותו, ואותו מישוהו צריך קודם כל לעורר את עצמו. מוכרח לבוא הסברה רבתי של הגיוס לכוחות הגנת הארץ, בראש וראשונה לכוחות הרגלים ולכוחות התותחנים. אסור לנו להסתפק

בפלוגות – עלינו לדרוש חטיבות צבאיות יותר גדולות ויותר משוכללות, בטליונים יהודים, עם תוספת ציוד, עם תוספת כוחות לוואי, עם פיקוד יותר רחב ועם אפשרות של עלייה יותר גדולה למפקדינו. יש לנו בהסתדרות מוסר ידוע. סביב המוסר הזה יש תמיד מלחמה. המלחמה מעידה שהוא ישנו. המוסר ההסתדרותי צריך בתקופה הזאת להיחפף למוסר של גיוס. ולא ייתכן שמוסר ההסתדרות יסבול את פריעת מוסר הגיוס, קודם כל בתוך ההסתדרות. רק אז תהיה הזכות להסתדרות לדרוש שפריעת המוסר הזה לא תיסבל ברחבי היישוב.

אבל בשום פנים ואופן לא נצא ידי חובתנו לגבי הגנת הארץ אך ורק על-ידי הגיוס הצבאי. אני אומר: בראש וראשונה וקודם כל – גיוס לצבא, אבל לא רק הוא – היישוב מוכרח לחיות, היישוב מוכרח גם להשתתף במלחמה בדרכים אחרות מאשר גיוס לצבא. היישוב מוכרח לייצר בחקלאות ובתעשייה, היישוב מוכרח לשמור על עמדות יישוביות. פירוש הדבר שיש עוד רבבות על רבבות של אנשים, אשר בכל מקרה אחרון, בכל שעה של צורך קיצוני, יכולים הם להתייצב בשורות המגינים. ומוכרח להימצא מסגרת אשר תאפשר לכל אלה להתייצב במערכה, אשר תחייב את כל אלה להתייצב במערכה. עלינו להעמיד לפנינו כיום כתעודה מיידית רבבה נוספת של מגויסים. מגויסים כיום רק קצת יותר משנים-עשר אלף, בתוכם שמונה מאות חברות. רבבה נוספת של מגויסים, שעיקר כוחה, שרוב מניינה, יהיה מוקדש להגנת הארץ – יש בידנו לתיתה ועלינו לתיתה. אבל מלבד הרבבה הזאת עלינו להקים כמה וכמה רבבות של מוכנים להגן על הארץ. המסגרת לכך נתונה: את חיל הנוטרים אפשר בגמישות רבה מאוד להגדיל פי ארבע ולהגיע לממדים הדרושים לנו ביישוב. אבל, שוב, בשום פנים לא על חשבון הגיוס – זה נוסף לצבא ולא על חשבון הצבא. צריכה להיות הסדרה, צריכה להיות חלוקת כוחות. ואל נהפוך את עניין הגנת הארץ לתואנה חדשה בשביל משתמטים מצבא, אל נחלל את הדבר הזה.

כוחנו מוגבל מאוד. קצת למעלה – ואולי הרבה למעלה – מחצי מיליון יהודים. אם נגזר עלינו להחזיק מעמד – עלינו להכפיל את הכמות הזאת. קודם כל באיכות גבוהה של אירגון, של דריכות, של מתיחות לקראת התפקיד – אבל גם בכמות. ויש יהודים שיכולים להגיע אלינו במדי צבא זר [צבא פולין החופשית], בכל לבוש שהוא ובכל תפקיד שהוא ותחת איוו משמעת שהיא. כאן הם יילחמו יותר מאשר באיוו מקום אחר. כאן הם יגבירו את כוחנו יותר מאשר בכל מקום אחר.

וגם מלחמה על מכסות עלייה. הצלת יהודים מבגדאד. המשך המאמצים להצלת פליטים יהודים מרוסיה. ואולי ייפתח סוף סוף בימים הקרובים פתח להצלת ילדים מרומניה, מהונגריה, אולי גם מבולגריה, אולי נגיע גם למקומות רחוקים יותר. ההסתדרות היא מבצר עצום של כוח בעם היהודי. היא מנוע כביר להפעלת כוח. מעולם לא היתה שעה, שבה כל כך הרבה נדרש מההסתדרות, שבה הוטל עליה כל

כך הרבה, כמו בשעה זו. גורל הלאומיות היהודית מופקד בידי ההסתדרות. ההסתדרות הזאת נולדה וגדלה כביטוי עליון של תקופת בין-המלחמות כאן בארץ. היא האירגון הגדול ביותר של הגשמה, הארגון היחיד של המוני מגשימים, היא הנושא החי ללאומיותו של הפועל, שהיא הלאומיות המוחלטת היחידה, ואשר בה, בלאומיות הקשורה קשר אורגני בבינלאומיות, ישנה גם הערובה לקיומה. ההסתדרות מתכנסת עכשיו לוועידה, שהיא אולי האחרונה – אם לקחת את כל מושביה יחד – בתקופת המלחמה הזאת. היא צריכה הרבה לסכם. אבל היא צריכה גם להתוות, ואף אם תהיה מחולקת בסיכום הרי להתוות היא מוכרחה יחד, כגוף אחד, כשכל כוחותיה וכל מאמציה מופנים לכיבוש, להגנה ולעמידה באחריות.

22.4.1942

נאום תשובה לסיכום הויכוח

משה שרתוק: בויכוח זה היתה התרוצצות לא רק בין אוריינטציות, שכאילו מחלקות את הציבור הזה לחוגים ולזרמים; היתה בו גם התרוצצות בין יצירים המתרוצצים בתוך כל אחד מאתנו – יצר הניגוד, ההבלטה הקיצונית של עמדה ידועה, ויצר החתירה לליכוד ולהבלטת אחדותנו היסודית. ההכרעה במלחמה בין שני היצירים האלה היא בידי שמים. יש נואמים בויכוח הזה שיצאו עטורים זר ניצחון של הבלטת האחדות, ואם אוכל כאן להשיא עצה, אוכל להשיא עצה רק לעצמי: לחתור בכל כוח להבלטה כזו.

נכון מה שאמר [יעקב] חזן, שאין לנו אסטרטגיה משלנו. הדברים מובנים מאליהם. אין לנו אסטרטגיה משלנו מפני שאין לנו מדינה משלנו. אבל אנחנו צריכים להבין זאת ולהסיק מזה את המסקנות. יש מסקנה האומרת: משום כך יש לשאוף למדינה. יש מסקנה האומרת שהדבר הזה איננו ניתן, [ולכן] יש לשאוף לצורות אחרות ופירושן של צורות אחרות – הגבלות. ייתכן שניסיון המדינה לא ניתן להיות מושג.

אבל אנחנו הלא דנים על מה שעשינו ועל מה שעלינו לעשות במצב הנתון. במצב הנתון אין לנו מדינה, ולכן לא תיתכן גם אסטרטגיה משלנו במובן מוחלט של המילה הזאת. אין לנו מדינה, אבל בכל תא ותא של חיינו, בכל שלב של פעולתנו, טבוע חזון המדינה. אם כן, אפשר כמובן לנהל ויכוח גדול על מילים. אינני חס על מילים – אני מוכן לוותר בכל רגע על המילה "מדינה", אם מילה אחרת תביע יותר את האחדות שלנו. בכל תא ותא של חיינו ובכל שלב ושלב של פעולתנו טבוע חזון העצמאות היהודית, החרות היהודית והעצמיות המקורית היהודית, ובמובן זה המדינה היהודית נבנית כל הזמן – היא במובן זה בדרך – והדבר הזה חל על כל שטחי הפעולה, לא רק על ההתיישבות הקיבוצית, לא רק ההתיישבות היהודית בכלל, לא רק על עצם בניין היישוב. דבר זה חל גם על פעולתנו הצבאית, על הופעתנו הצבאית.

הבעיה העומדת לפנינו היא מה הם כיווני האקטיביזם היהודי במצבנו – כמו שהוא ולא כמו שהיינו רוצים שיהיה. אבל המצב הזה כמו שהוא יש בו מקור כבר של כוח מניע לעצמאות, הנאבק עם מסגרת קשה וחמורה שאין אנו יכולים לקפוץ מתוכה. ונדמה לי שרק כך יש לגשת לבעיית הגיוס, אשר בצדק כה מרובה בה חשבון הנפש, החיטוט, שמא נכשלנו, שמא שגינו, שמא יכולנו להניע את הדברים בכיוונים אחרים.

פיזורנו במזרח התיכון [תפוצת היחידות היהודיות בצבא הבריטי] היה דבר שאין להימנע ממנו. עם כל התאמצותי להבין לרחשי לבו של חבר, אינני יכול לתאר לעצמי – אם אנו רואים את הדברים בהתפתחותם הדינמית – מדיניות גיוס אחרת בשביל כלל היישוב כולו. אני רוצה להעז ולומר, שאילו עמדו ליד ההגה של המדיניות הציונית חברים מ"השומר הצעיר", ואילו האחריות לקביעת הדרך היתה לא רק האחריות הזאת לקביעת עמדתם בתור קבוצה חשובה בציבורנו, אלא אחריות לקביעת עמדתו של היישוב כולו, לא יכלו גם הם לקבוע כיוון אחר. עבר זמן רב ולא נשקפה סכנה בלתי-אמצעית לארץ-ישראל. אבל באותו הזמן התנהלה מלחמה נגד היטלר, ובאותו הזמן היתה סכנה לארצות הסמוכות לארץ-ישראל, שנפילתן היתה פותחת את שערי ארץ-ישראל לפני הפולש. אינני יכול לתאר לעצמי כיצד, באותו המצב, אפשר לציבור המתנדבים שלנו בכללו להחזיק מעמד נפשי בלי תרומה – ותרומה חשובה לפי מידת כוחנו – למערכות המזרח התיכון. אני מצטער על דבר אחד, שעל-ידי הדגשה אחת שלי, שהיא לא מתמול שלשום, הדגשת העניין היהודי המיוחד שבמלחמה נגד היטלר לא קלטתי תגובה; לא רק שלא שמעתי, אלא גם לא קלטתי מבין המילים תגובה מפי חברי "השומר הצעיר", כאילו כל עניין המלחמה הזאת הוא לנו דבר ההגנה על הארץ.¹¹

ואני אומר: זה לא היה נותן לנו גיוס. אילו היינו יוצאים לפני שנתיים, לפני שנה וחצי, בסיסמה להגנת הארץ בלבד, וכל הכוחות שלנו שהיו מתגייסים היו מיועדים לעסוק אך ורק בתפקידי משמר ובתפקידי אימון – גם אילו עמד אפילו האימון על הגובה – ובאותו הזמן היתה מתלקחת סביבנו אש, ובמדבר המערבי היו מערכות והיינו רואים את תנועת כפות המאזניים והיינו חשים שכל תנועה עלולה לקבוע גם את גורלנו אנו – אינני רואה כיצד היה ציבור מתנדבים זה מחזיק מעמד, כיצד היה נענה בכלל בתוך המסגרת הזאת לתוכנית הגיוס גם במידה העומה שהוא נענה.

אני אומר: הפיזור במובן ידוע היה רצוי. המערכות יכלו להיגמר מבלי שתגענה עד שערי הארץ, ואז היתה נשארת בשביל ההיסטוריה האנושית מסקנה ברורה, שהארץ ניצלה מסכנה וניצלה על-ידי "הצבא האדום", אבל אנו איננו שם, והשאלה היא אם נוכל להגיע לשם. אבל הארץ ניצלה בטוברוק, במדבר המערבי,

11 תנועת "השומר הצעיר" שללה יציאת המתגייסים היהודים לצבא הבריטי מחוץ לגבולות א"י.

בסוריה, בכל מיני מקומות שמסביבנו. המערכה ביוון, המערכה בכרתים, יכלו להסתיים להלכה אחרת. מי שאמר אצלנו שלא צריך היה ללכת לכרתים, אמר זאת לא מתוך שיקול אסטרטגי-מעשי, באשר הוא ראה שהמערכה הזאת למפרע אבודה מתוך יחסי הכוחות – הוא אמר זאת מתוך שיקול עקרוני, ואני שולל את השיקול העקרוני הזה.

האם ייתכן מצב כזה בשבילנו, שכל חרד לשלומה של ארץ-ישראל ולעתידנו המדיני והאנושי בארץ-ישראל – שתהיינה כל המערכות מסביב לנו ויבואו ממרחקים אוסטרלים לנהל אותן, ויבואו ממרחקים ניו-זילנדים, ויבואו גם אמריקנים לעזור להם – יישאר כלוא במסגרת הארץ הזאת משום שאיננו בעל-בית על אסטרטגיה? זה דבר אכזרי מאוד, שאיננו בעל-בית על אסטרטגיה, אבל זהו הגורל. השאלה היא אם בתוך הגורל הזה הוא מצווה או אינו מצווה על שיתוף במערכה הגדולה!

אני אומר: הדבר הזה רצוי והיה גם הכרחי. בכל דבר הכרחי יש רע הכרחי שהוא חלק מן הסיכום הכללי, יש מחיר שמשלמים ומוכרחים לשלם. יש מיפקדה אחת ואי-אפשר ליצור חזית משלנו עם מיפקדה שלנו. ואם יש מיפקדה כזאת הרי היא הקובעת – אפשר להיאבק אתה, אפשר לנסות להוכיח לה, גם הוכחנו בדרך הזאת – אבל בידיה ההכרעה, ואם ישנו מצב כזה, שמרכז הכובד הצבאי בין הארץ ובין מצרים הוא עד היום במצרים, כי שם המערכה ופה היא עדיין איננה; אם כך המצב שריכוזים גדולים של כוחות הובלה, של כוחות הספקה ושל כוחות אוויר הם במצרים, ואם לכוחות אלה דרושה תגבורת ותגבורת מסוימת ואותה אנו יכולים לתת – אין אנו יכולים למנוע אותה.

במידה שגוברת הסכנה הבלתי-אמצעית על ארץ-ישראל, אני אומר: לא רק כוחנו, אלא גם העניין הצבאי מחייב לתת לנו את מקסימום היכולת להילחם בארץ-ישראל, כי כוח יהודי מלוכד, מאומן כהלכה, במסגרת רחבה עד כמה שאפשר – גם בלי מדים וגם במדים אחרים – היעילות הצבאית שלו תגיע לשיאה אם יילחם על אדמת ארץ-ישראל. אבל אי-אפשר לנקוט את העמדה הזאת כעמדה סטיונית לגבי כל מהלך המלחמה ללא כל שינויים. מה יהיה אם תבוא סכנה לארץ-ישראל ונתגבר עליה, והמלחמה עדיין תימשך וההכרעה עדיין תהיה מאתנו והלאה? מה יהיה אם שוב תחלוף הסופה על ראשינו והעננים לא יתבקעו על פני ארץ-ישראל והמלחמה תימשך וההכרעה תהיה מאתנו והלאה? האם גם אז נאמר: אנו נותנים לצבא, אבל אך ורק להגנת הארץ, אנו איננו שותפים במלחמה הזאת?

הטענה על פיזור יחידות היא טענה בראש וראשונה על מהלך המלחמה. אנו דרשנו כוח יהודי, דרשנו דיוויזיה יהודית. הצגנו את הדרישה הזאת בזמן כזה, שלהציג אותה ובו בזמן לומר: "דיוויזיה, אבל אך ורק בארץ-ישראל ולהגנת הגבולות" – היה תרתי דסתרי. ואילו ניתנה לנו אז דיוויזיה יהודית, היינו ניצולים

אולי מפיזור אבל לא היינו נמנעים מהמלחמה על אדמת נכר. אבל היו דברים מסוימים מאוד ובאו ואמרו לנו: הכרחית תגבורת, והיה רגע קריטי, והיתה דרושה תגבורת לחיל התעופה יותר מאלף איש. נתנו עד עכשיו 1,600 איש לחיל התעופה, ובתנאים קשים מאוד, בתנאי פיזור ולא רק פיזור אלא גם בהגבלה – [שירות] רק על הקרקע ולא באוויר. אנו נאבקו – וכתוצאה מההיאבקות הזאת השגנו את העלייה לאוויר והשגנו את ההתחלה הראשונה, התחלה פורתה – לאמן כמה עשרות אנשים כטייסים. ואם כזה יהיה המצב שיהיו יהודים בכל סולם השירותים, גם בשירותי הקרקע וגם בשירותי האוויר, כי אז נפתח פתח לתביעת אסקדרון של יהודים בחיל התעופה, בלי שם ובלי דגל, כמו היחידות היהודיות.

הדבר הזה נקנה במאמצים קשים מאוד. מי שיירתע מלעלות על השלב הראשון לא יוכל להגיע לשלב העליון אלא על-ידי מהפכות מלמעלה. ניסינו כל הזמן ללכת דרך מהפכות מלמעלה, אולם נהדפנו לאחור. אנו לא רשאים היינו בשום אופן להסתלק מהדרך של העלייה בסולם מהשלב התחתון. כך אנו פועלים בכל מערכות חיינו.

אני רוצה להזכיר כאן פלוגה יהודית אחת במדבר, פלוגת מובילי מים במדבר, פלוגה שעבר עליה סבל רב – באקלים קטלני, חבריה שותים בעצמם מים במשורה, בסכנת חיים מתמדת – פלוגה שהיתה כל הזמן באזור האש, הן בהתקדמות למערב והן בנסיגה משם, ושעד היום היא בתוך אזור הסכנה. הפלוגה הזאת ופלוגות אחרות של חפרים ושל מובילים, קבוצות אנשים שלנו בתעופה באותו האזור – כל אלה הם השתתפותו הממשית במלחמה, שכבר היתה עד עכשיו ותהיה כל הזמן מלחמה על ארץ-ישראל.

היה צורך בגיוס נשים. עובדה היא שאין ביכולתנו לשנותה, כי מרכז הכובד הצבאי הוא במצרים – שם מרכז ההובלה ולשם מובאים הפצועים ואותם מובילים גברים. והנה כדי לשחרר את הגברים האלה באו בחורות מדרום-אפריקה, מאוסטרליה, מאנגליה, ורק מארץ-ישראל לא תבואנה בחורות? את האישה אין שולחים לחזית האש – זה אינו צודק וזוהי עמדה נחשלת, אבל עד כאן הגיעה האישה. יש עמדות יותר נחשלות, יש עמים יותר נחשלים, שאינם נותנים לאישה ללבוש מדים ובדרך כלל אומרים: כבוד האישה פנימה, בבית. ואומרים [שלטונות הצבא הבריטי]: אישה להובלה כזאת ולא אחרת, למחסני הספקה, לשירותי בתי-החולים – ובתי-החולים הגדולים במצרים, ומרכזי הספקה גדולים במצרים – ואנו צריכים לומר: "לא?" ואנו צריכים לומר: "עד כמה שרק אפשר בארץ?" אנו יודעים שמהמחזור השני [של המתנדבות] אחוז ניכר מאוד יישאר בארץ, אולם איננו יכולים לומר: "לא". איננו יכולים להסתלק משותפות ממשית בכל המלחמה הזאת.

בדברי הראשונים הדגשתי כמה הדגשות קיצוניות ואני רואה שהיה צורך בהן. הדגשתי את עניין המדים כנגד החיזיון, שאנו רואים אותו היטב בתוכנו, כנגד החיזיון

של אי-התגייסות ושל אי-התנדבות בכלל. אבל ישנן דרכים שונות של התגייסות. ישנם חברים שצריך היה לגזור עליהם לא להיכנס למדים, כאשר להם היה מיועד במלחמה זו תפקיד הרבה יותר דגול, אם כי נגזר עליו להישאר סמוי מן העין, והם הלכו לקראת סכנות וגם נפלו לזרועות המוות בלי מדים.¹² אבל כאשר אנו מדברים על התנדבות הציבור בכלל, אזי עלינו לדעת שההתגייסות במדים היא, קודם כל, הדבר בעל הערך המדיני המיוחד שאנו עושים בתקופה זו. ושנית, גם אולי הדבר הקשה ביותר מכמה וכמה בחינות. ועל כן דבר ההתגייסות במדים מחייב הדגשה מיוחדת.

מתחילת המלחמה ראינו את חברינו הנוטרים וגם את חברינו השוטרים לסוגיהם השונים כמגוייסים. ואם אנו אומרים: יש לנו 12 אלף מגוייסים, אנו צריכים לאמור: 18 אלף מגוייסים. כל החברים האלה, המגוייסים במדים, יש עוד מסביבם היקף גדול של מגוייסים בלי מדים או אלה שצריכים להיות מגוייסים בלי מדים. לא היתה תקופה במשך זמן המלחמה ששירותם לא היה הכרחי, ששירותם לא היה כרוך בסכנה גם לאחר השלום שהשתרר. אבל הגענו לתקופה שנתבענו לכות זה, לאפשרויות הגנוזות בו ובייחוד למשטרת היישובים היהודיים, לנוטרים שלנו, והוא יכול להגיע לממדים ולהיקף המוני אנשים ולהעמידם במערכה מבלי לפגוע פגיעה יתרה בכוח הייצור שלנו.

וכל מערכת הגיוס הזה, לצבא ולנוטרים – זהו הצורך העליון שלנו. היה, כמובן, חשוב מאוד אילו אפשר היה בינתיים לקבל התחייבויות לגבי העתיד, כמו שחושב יצחקי.¹³ אני מסכים אתו בהחלט. חשוב מאוד לקבל התחייבויות לגבי העתיד. אבל אם הוא מסתמך על הודו – הרי פנדיט נהר קורא לגיוס בלי תנאים.¹⁴ אנחנו שומעים את קריאתו יום-יום. הוא יודע איפה לא לוותר ויתורים: כשבאים אליו במשא-ומתן קונסטטוטיוני – שם אינו מוותר. אבל יחד עם זה הוא אומר: המולדת בסכנה ויש להגן עליה. וברור היטב מה פירוש כיום בהודו להגן: פירוש הדבר – כניסת הודים לצבא הבריטי, פירוש הדבר – ציוד והצדעה לווייוול. כזה הוא המצב. נהר מדינאי מעשי מאוד. הוא יודע היטב למה הוא קורא כשהוא קורא את הודו להגנה. הוא אינו קורא את הודו ליצור עכשיו צבא עצמאי, ושהצבא הזה יצא ויבחר לו איזו חזית חשובה בבורמה. הוא קורא לגיוס לצבא הבריטי ובלי תנאים. אינו מתנה, אינו דורש

12 הכוונה לכ"ג מבחירי ה"הגנה" שב-18.5.1941 יצאו בסירת "ארי היס", בפיקודו של אנתוני פלמר, רב-סרן בריטי, לביצוע חבלה במיתקני הדלק בטרופולי, סוריה, או בשלטון וישי. עקבות העשרים וארבעה וסירתם אבדו ותעלומת היעלמם לא נפתרה.

13 יצחק יצחקי (1901-1955). עלה ב-1921 מברית"מ. חבר "גדוד העבודה". ממייסדי תנועת "החוגים המרקסיסטים", "הליגה לשיתוף יהודי ערבי" ו"ליגת הידידות ישראל-ברית"מ". מראשי "פועלי ציון שמאל", מ-1946 ממנהיגי מפ"ם ואח"כ ממנהיגי "התנועה לאחדות העבודה" ומפ"ם. חבר הוה"פ של ההסתדרות והוהפ"צ.

14 יצחקי שיבה בדבריו את נהר, נשיא "הקונגרס הלאומי היהודי", וטען כי "להודים מציעים רבות והם אינם מסכימים ודורשים הכל או לא כלום. לנו, ליהודים, מציעים לא כלום ואנו מסכימים לכל".

התחייבויות. יש מסגרת של צבא הודי מקודם, יש יחידות גדולות של צבא הודי. יש יחידות קטנות של צבא יהודי. ואם יצחקי חושב, שאלה ילכו לטוברוק ואחרים ילכו לאודסה – אינו אלא טועה. אין זו שאלה של בחירה חופשית. לא הולכים לטוברוק אלה, אשר איזו להם למושב את טוברוק. שלחו אותם לטוברוק – הם הלכו. ואילו היו שולחים אותם לאודסה – היו הולכים וילכו, אם כי הליכה זו אינה כדעת "השומר הצעיר". ואם ישלחו אותם מחר או מחרתיים לקוקון – הם יצטרכו ללכת לקוקון. אני מרשה לעצמי לנחש, שאילו יצחקי היה מגיע אל סטלין בכבודו ובעצמו והיה אומר לו: יש פה קבוצה של כמה מאות בחורים מארץ-ישראל, אשר חשקה נפשם להילחם דווקא באודסה – היה סטלין מסביר לו ואומר, שכל חזיתות המלחמה הן חזית אחת, שכל צבאות בעלי הברית הם צבא אחד, שזה אבסורד ובזבוז להוביל מאות בחורים מארץ-ישראל לאודסה, בשעה שהם יכולים להלחם בטוברוק. והוא, סטלין, היה שולח אותך ואת חבריך לטוברוק.¹⁵

נדמה לי, שיצחקי מרחף כאן באיזה עולם של רומנטיקה ואיננו עומד לגמרי על רקע הברזל של המציאות המדינית, שהוא כל-כך משתוקק להעמידנו עליו בשתי רגליים. ונדמה לי שהוא שוגה ברומנטיקה גם כשהוא מדבר על מדינת פועלים סוציאליסטית דו-לאומית בארץ-ישראל כאמצעי לעליית מיליונים יהודים ולהבטחת חיים לאומיים ליהודים וערבים בארץ הזאת.¹⁶ יצחקי לא קבע את התאריך מתי הוא מציע לנו להקים את המדינה הזאת, אבל אני מנסה להבין דבר מתוך דבר. אנחנו עומדים עדיין לפני שעלו המיליונים לארץ-ישראל, לא אחרי שהם עלו. אחרי שיעלו מיליונים לארץ-ישראל אפשר יהיה לדבר על הרבה דברים, אבל השאלה היא: כיצד להעלות את המיליונים? אם הוא אומר להעלות מיליונים, זאת אומרת שאנחנו מוכרחים להקים את המדינה הזאת מייד, מפני שאנחנו מייד וקוקים למיליונים אלה.

אני מסכים לכך, יצחקי, בתנאי שתביא הסכם, בתנאי שתוכל להוכיח שהצד שכנגד – השותף שלך למדינת פועלים זו שתקום מייד – מסכים ונותן ערובות מספיקות לעלייה של מיליונים. אני רוצה לדעת מי הוא השותף שלך, מה כוחו? אותך אני מכיר, את כוחך אני מכיר. אתה שייך להסתדרות העובדים, לתנועה הציונית-הסוציאליסטית, ואם תשכנע שהדבר אפשרי – תהיה לך תגבורת עצומה לדרך שלך – מה לא נעשה בשביל עלייה של מיליונים? הכל נעשה! וסוף-סוף,

15 יצחקי חלק על התבססות מדיניותו של מ"ש על "כוחות האתמול" והתעלמותה מכוחות העתיד, שלאחר המלחמה יעלו לשלטון ויקימו סדר חדש בעולם בהנהגת בריה"מ, ולפיכך טען שעל ההסתדרות והתנועה הציונית לסייע לבריה"מ במלחמתה בנאצים.

16 למעשה, מפלגת "פועלי ציון שמאל", מפלגתו של יצחקי באותם ימים, קראה להקמת "מדינת פועלים ועמלים סוציאליסטית בא"י" ושללה את סיסמת המדינה הדו-לאומית, שכן בפתרון הדו-לאומי ראתה כניעה לאינטרסים לאומיים צרים ומסירת "ההמונים הערביים" לשלטון ה"אפנדים".

מדינת פועלים – אין זה דבר כל-כך פסול. אבל השאלה היא: מי הוא השותף [הערבי] שלך? לאיזו הסתדרות כללית של עובדים הוא שייך? לאיזו מפלגה סוציאליסטית הוא שייך? מה כוחו בחברה שלו? את כוחה של התנועה שלנו בחברה אנו יודעים, אבל מה כוחו של השותף שלך בחברה שלו? אתה מציע לנו פתרון – היש לך כאן חוזה עם מישהו? ההצלחת להוכיח לצד שכנגד, שהעניין הלאומי שלו מחייב עלייה של מיליונים יהודים לארץ-ישראל? השתלטת על התפיסה שלו? אתה יכול להכתיב לו את תפיסתו הלאומית?

בקשר עם הדברים האלה אני רוצה להביא איזו ראייה מסמכית, איך תופסים אנשים עניין של מדינת פועלים לאלתר, מיד.

פה נזכר שמו של מקסטון.¹⁷ הוא וחבריו הורמו במקצת על נס. ומישהו מהבמה ניסה להבחין בין מקסטון ובין מק-גוברן.¹⁸ נדמה לי, הבחנה נכונה. אבקש קצת סבלנות מהחברים לדברים, שאנחנו צריכים לדעת אותם וללמוד מהם משהו. מקסטון, אשר השתתף בפעם האחרונה בוויכוח על "הספר הלבן", שנתקיים בבית הנבחרים הבריטי ב-23 במאי 1939 (ואינני יכול לקרוא את כל נאומו, אני מוכרח לבקש את החברים לסמוך על הבחירה של הקטעים שאביא), אמר ככה:

אבל הרעיון המרכזי ב"ספר הלבן" הוא כי כעבור חמש שנים או עשר שנים תגיע שעת הכושר להכניס דמוקרטיה ושלטון עצמי לארץ-ישראל, שהשעה אז תהיה יותר כשרה משהיא עכשיו. אם נשקיף אחורנית, הרי צריך מזה להסיק, שלפני חמש שנים או עשר שנים באותו אופן אפשר היה לומר, שכעבור חמש או עשר שנים תהיה השעה יותר כשרה לתת שלטון עצמי לארץ-ישראל. אבל אם אנחנו נשקיף אחורנית על פני חמש או עשר השנים האחרונות נהיה מוכרחים להבין, כי אז היתה ארץ-ישראל בעיה הרבה יותר פשוטה לעומת מצב הבעיה הזאת כיום. לפני חמש שנים לא היה לנו הסיבוך העצום של שאלת הפליטים [היהודים]. אינני יודע כיצד משפיעה השאלה הזאת על אנשים אחרים, אבל שאלת הפליטים שינתה את אופן ראייתי-אני את הנושא הזה במידה ניכרת מאוד. שנית: לא היתה לנו אז הבעיה האסטרטגית. יתכן שאני טועה או חושד שלא כדן, אבל אחד המניעים הגדולים להוצאת ה"ספר הלבן" הלא היו השיקולים האסטרטגיים. שתי הבעיות האלה נתעוררו בצורה חריפה רק במשך חמש השנים האחרונות.

אנחנו כאן, בבריטניה הגדולה, הכרזנו באוזני העולם שאנחנו לוחמים על דמוקרטיה כנגד אחרים. יש לי הרגשה חזקה, שאחד הדברים הטובים ביותר שיכולנו לעשות

17 ג'יימס מקסטון (1885–1946). ממנהיגי תנועת הפועלים הבריטית. ממיסדי מפלגת העבודה הבלתי-תלויה ויו"ר שלה שנים רבות. חבר פרלמנט 1922–1946. חבר נשיאות הוועד הסוציאליסטי למען א"י.

18 ג'ון מק-גוברן (1887–1968). חבר פרלמנט מטעם ה"לייבור" מ-1930.

למען הדמוקרטיה בימים אלה – זה להרוג באמת את האמונה בה. יש לי ספקות חמורים בדבר הדמוקרטיה של הבית הזה, הנמצא במרחק אלפיים מיל מגיא החיזיון, המנסה להחזיק בידו את גורל העם באותה ארץ. יש לי ספקות חמורים מאוד בדבר הדמוקרטיה של הערבים בסוריה, במצרים ובעיראק, כשהם באים ואומרים לי מה לעשות בחייהם של תושבי ארץ-ישראל. וכן יש לי ספקות חמורים מאוד ביחס לדמוקרטיה של היהודים בגלגו, באדינבורג, בלונדון ובניו-יורק, כשהם באים ואומרים לי מה עלינו להחליט על חיי תושבי ארץ-ישראל. יש לי ספקות חמורים מאוד בדבר הדמוקרטיה של הוועידות שמכנס מזכיר המושבות בלונדון, ואשר הוא מזמין אליהן אנשים מכל מיני מקומות בעוד שאינו עושה ניסיון רציני להזמין את הערבים והיהודים הפשוטים מארץ-ישראל, שצריכים לחיות ולעבוד יחד.

היהודים במצב הנוכחי [בא"י] במיעוט של אחד לשניים [---] אנחנו הסקוטים יש לנו דעה אחרת על הבעיה הזאת. בבית הזה אנחנו במיעוט תמידי של אחד לעשרה, ואנחנו למדנו כיצד להפיק את מלוא התועלת והייתרון מהמצב הזה. אנחנו עושים זאת על-ידי כך שאנחנו מגזימים את רגשותינו הלאומיים, שהם ממשיים מאוד, אבל אנחנו גם איננו מפרזים בעליונות השליטים שלנו. איננו מתייחסים אליהם ברצינות כזאת כמו שהם מתייחסים לעצמם. אינני יודע מדוע היהודים עם ניסיונם, ניסיון של מלחמת קיום במשך מאות בשנים, יפחדו להעמיד את עצמם פנים אל פנים על בסיס דמוקרטי כמיעוט, שהוא רק מיעוט של אחד לשניים. הם היו בכל הדורות ובכל קצות תבל במצב של מיעוטים מבוטלים, בלי כל זכויות אזרחיות, בהרבה מקרים בלי זכויות עבודה, בלי זכויות מסחר. בעיני, הדבר הנכון שיכולנו להגיד הוא שמנוי וגמור אצלנו להקים דמוקרטיה בארץ-ישראל, דמוקרטיה במלוא מובן המילה. לא דמוקרטיה אשר בה הערבים הם כחומר ביד היוצר בידי אנשים מהחוץ; לא דמוקרטיה אשר יכולה להיווצר על-ידי הממשלה הבריטית, אלא דמוקרטיה הנותנת לאנשים היושבים באותה טריטוריה, המטילה עליהם את התפקיד לכונן קהילה דמוקרטית אמיתית, הנושאת בכל האחריות של קהילה דמוקרטית אמיתית.

יש לי מגע עם אנשי ארץ-ישראל. המגע שלי הוא עם בני המעמד העובד פועלים – אנשים החיים בקיבוצים יהודיים ופלחים. והידיים שלי בארץ-ישראל ראו את מפעלם מלכתחילה מכון במידה שווה ליהודי ולערבי. הם לא הכירו בשום מחיצות לאומיות. וגם אני וידידי בבית הזה הננו לימין הפועל הארץ-ישראלי בלי הבדל גזע ודת.

זוהי הדרך, אשר עובדי ארץ-ישראל, כיהודים כערבים, צריכים ללכת בה. הם צריכים להשתתף במלחמת המעמד העובד על משטר סוציאלי חדש – אותה מלחמה, אשר פועלי הארץ הזאת וארצות אחרות צריכים להשתתף בה. מלחמה על לאומיות היא כיום דבר שעבר עליו כלח. זהו אנכרוניזם. האדון הנכבד מאד, הציר למחוז אפינג [וינסטון צ'רצ'יל] מחיך. אני יודע, ישנה לאומיות אולי יותר זדונית, אולי יותר מרה,

אולי יותר אכזרית משהיתה פעם. אבל אני סבור שאלה הן בעיטות הגסיסה שלה. השאלה אינה של גבולות, כי אם של תנאים סוציאליים וכלכליים. ועתיד ארץ-ישראל הוא בידי המעמד העובד הנמצא שם. מה איכפת לנו מי חי בארץ ההיא לפני אלף וחמש מאות שנה? מה איכפת לנו מה אמר בלפור לפני עשרים שנה? מה איכפת לנו מה כתב מק-מהון?¹⁹ כל השאלה אינה אלא איך האנשים הפשוטים הנמצאים שם צריכים לחיות חיים הגונים, בטוחים ומאושרים לעתיד. השאלה יכולה להיפתר רק על-ידי האנשים היושבים שם. היא אינה יכולה להיפתר על-ידינו. אין אנחנו צריכים לחשוב אפילו, שאנחנו יכולים לעשות משהו בשבילם.

מה הרע? הרע הוא, שזהו ביטוי קלאסי של א-ציונות. לא אומר אפילו אנטי-ציונות. אני אומר: א-ציונות כזאת גרועה מאנטי-ציונות, מפני שבה יש שיתוק גמור של הבעיה שלנו, התעלמות גמורה מתהליכים היסטוריים. דיבורים כאלה – זוהי בורות, עם-הארצות, ולא מפי איש שהוא בור ועם-הארץ. האיש קנה לו את השכלתו בעמל קשה של עובד. רק לגבי יהודים מותרת, כנראה, עם-הארצות כזאת. פה אין ההדקל ביותר לתביעת עלייה. פה יש התעלמות גמורה מזה כיצד באו יהודים אלה לארץ. הוא מצטער, שהחבל לא נותק לפני חמש שנים, בטרם באה העלייה הגדולה, כי אז היה יותר קל לתת דמוקרטיה לארץ-ישראל, כי אז לא היו עוד היהודים מיעוט של אחד לשניים. כמובן, הוא לא התכוון אולי לכך, אבל זוהי עמדה מדינית ואנחנו צריכים להסיק מסקנות ממנה.

מה פירוש העמדה הזאת? יש פה שלילת אחדותו של העם היהודי בעולם. יש פה השוואה של קשר בין יהודי בוורשה עם ארץ-ישראל ובין ערבי מבגדאד עם ארץ ישראל – השוואה גמורה. שתי הזכויות נידונות לשלילה, אבל במידה שווה. יש פה העמדת עניין של חיים של העם היהודי ועניין השתלטות העם הערבי ברמה שווה. ויש פה עוד ועוד דברים. אינני אומר, שצריך להסתלק מלהסביר גם למקסטון. אבל זאת אומרת שמוקדם עדיין לסמוך על מקסטון ועל רבים כמוהו.

כשם שאיננו יכולים להירתע מתוצאות כאלה של הסברה, גם אם היא הסברה גרועה, כן איננו יכולים להירתע מקושי ההסברה ואיננו יכולים להירתע מזה, שההסברה של בן-גוריון לא נתקבלה. אם כזה הוא המצב, שהיתה הסברה של בן-גוריון שלא נתקבלה, והיתה הסברה של "השומר הצעיר" ויצחקי והיא כזאת – אני בוחר בהסברה שלא נתקבלה.

לא נכון הדבר, כפי שאפשר היה להבין מדברי בנטוב (ואני חושב שהוא גם לא התכוון לכך), שיש בציבור הערבי כנופיה אחת ריאקציונית קטנה ויש חוגים, אולי

19 על מכתבי הנרי מק-מהון, הנציב העליון הבריטי במצרים, לשריף חוסיין ממכה ב-1915/16.
ר' מסמך 3 הע' 54.

חוגים רחבים, המוכנים לראייה אחרת של הדברים, המוכנים לפשרה ולפשרה על יסוד ציוני, וכי בזה שאנחנו נוקטים נוסחאות קיצוניות – אנחנו דוחפים את החוגים האלה אל תחת האפיריון של הכנופיה הריאקציונית. לא נכון הדבר הזה. יש התנגשות טרגית בארץ בין שאיפות שני העמים, ויהיה זה בלתי אחראי להעלים עין מן העובדה הטרגית הזאת.²⁰

יש עם הרוצה לחזור לארץ ולשנות את אופיה האתני מדורי דורות. ויש עם שבנפשו מתקומם משהו נגד השינוי הזה, באשר הוא בתור עם, בתור גזע, היה רוצה לשמור על אופיה האתני של הארץ כפי שהוא היה במשך דורי דורות. יעשה כל אחד ואחד את המאמץ הקל להיכנס לנפשו של הזולת: יש כאן התנגשות בין שתי הנטיות הנפשיות האלה, המביאות גם לפעולה. ויש קבלת עובדות. אנחנו מקבלים את העובדה של קיום עם ערבי בארץ-ישראל. אבל הערבים, בכל שלב ושלב, בקושי הרבה יותר גדול, מוכנים לקבל את העובדה של קיום יהודים בארץ-ישראל: מה לעשות – כבר באו, כבר יושבים, בנו בתים, נטעו עצים, הולידו ילדים, סללו כבישים, הם כבר כאן – מה אפשר לעשות? אבל יש קושי עצום, אשר עד עכשיו לא התגברנו עליו: להביא חלק חשוב או ניכר בתוך העם הערבי להכרה למפרע, שהדבר הזה יימשך, שהדבר הזה יגביר חיל – וזה איננו. שאלת ההסכם, על כל פנים, עומדת בסימן שאלה, ושאלה גדולה היא אם זו יכולה להיות דרך המלך של מדיניות. במילים אפשר לומר: בשום פנים לא ויתור על עלייה ויחד עם זה הסכם, אבל במציאות הדברים האלה הם אחרים. אין ערבי חשוב, אין חוג ערבי, כבר לאחר שנסיר את עניין המדינה, לאחר שנסיר את עניין השלטון, לאחר שנקבל את הנוסחה של מדינה דו-לאומית – לאחר שנעשה את כל אותם הדברים שרוצה בהם בנטוב – אין חוג ערבי שיסכים למהותם של הדברים, לא לנוסחאותיהם – למהות של עלייה רבתי.

אנחנו מצידנו צריכים להיות מוכנים לדרוש רק דבר אחד: עלייה. רק זה נחוץ לנו. לא נחוצה לנו מדינה, לא נחוץ לנו שלטון. מה שאנחנו שואפים ליצור כאן – זוהי הוויה חופשית של המונים גדולים של יהודים. אם זה אפשרי בלי מדינה – אל מדינה! אם זה אפשרי בלי שלטון – אל שלטון! אלה הם כלים ויכול להיות שיש כלים אחרים – זו לא מטרה. אבל כאשר ערבים אומרים לנו: "לא, לא עלייה!" וכאשר אנגלים אומרים לנו: "במצב זה, כשהערבים אומרים לא, איננו יכולים להבטיח לכם עלייה, איננו יכולים לקחת אותה על עצמנו" – אז, אם איננו רוצים לוותר על עלייה, אנחנו מוכרחים להגיד: "תנו לנו ואנחנו נעשה אותה, תנו לנו שלטון על עלייה!" ואם באים ואומרים: "מה זאת אומרת שלטון על עלייה? שלטון

20 מרדכי בנטוב מתח בדבריו ביקורת על המדיניות הערבית של הנהגת ההסתדרות ומפא"י, וטען כי רק מדיניות של שיתוף פעולה והבנה הדדית עשויים לפתור את המצב; יש להכיר בזכותם של הערבים לעצמאות לאומית ולפיכך יש לנהל פעילות מקיפה בציבור הערבי ולקרב את המתונים שבו לשיתוף פעולה על יסוד כיבוד הדדי.

על עלייה – פירושו שלטון על חוק, על סדרים בארץ, על כל המשטר בארץ, שלטון על עלייה פירושו: מכס, יחסי מסחר, קרקע להתיישבות, עבודות ציבוריות, אשראי ממלכתי, באחת – מדינה! אם כך הוא, אנחנו מוכרחים להגיד: "כן, מדינה!" כל זה איננו רדיפה אחרי נצנוצים, כל זה נובע בהכרח ברזל מתוך מקור אחד, והמקור הוא – עלייה במסיבות המדיניות הנתונות שהועמדנו בהן.

אגיד עוד דבר, ומה שאגיד איננו בבחינת "ראה וקדש"; אני מזהיר למפרע מזאת. פעם קיבלתי כאורח בארץ הודי חשוב אחד, שהוא כולו רוחניות שברוחניות, שאפילו נהרו מפוקפק בעיניו מפני שהוא מדינאי מעשי יותר מדי ואיש של מקח וממכר מדיני. ההודי הזה ראה מה שנעשה כאן בארץ. הוא נסע איתי ושאל אותי: "איך תפתור את השאלה הערבית?" אמרתי לו מה שאמרתי. דיברתי על שלום ועל הקושי ועל אי-ויתור, על אפשרות של שלום ועל הכרחיות של שלום ועל האמונה ששלום בוא יבוא. הוא אמר: "אולי זה יבוא פעם. אבל שמע, אני איש זקן, 'עם לְבָן גרתי',²¹ אני מכיר מוסלמים, מה שנחוץ לכם – זהו מיליון יהודים צעירים ולכל אחד רובה".

נודעזעתי מהעמדה הזאת בפיו של הודי כזה, של הודי כל כך הומניסטי, כל כך חדור ברוח השלום והעבודה היצרת. הוא בא לארץ-ישראל לראות קואופרציה חקלאית. הוא נסע בעצם לראות קואופרציה חקלאית בדנמרק. בדרך חזרה נפגש באונייה עם קבוצת חלוצים יהודים ומהם נודע לו על הקואופרציה החקלאית בארץ-ישראל. הוא שהה בארץ שבוע, ראה את הקואופרציה החקלאית, בינתיים תהה על מפעלנו, וזו היתה התשובה שלו. אנחנו יודעים שאנחנו על עברי פי פחת בארץ הזאת במובן הנפשי, ואנחנו יודעים שמוכרחים להכניס הנה מיליון יהודים, ויחד עם זה עלינו לשמור על נפש כל יהודי ובייחוד על כל יהודי צעיר שלא יראה ברובה את אלוהיו, את אליליו, שיתפלל לשעה שיוכל לזרוק אותו מן היד. אבל הדברים האלה רציניים מאוד, ואי-אפשר לעבור כך בטיסה על פני תהומות. באווירון אפשרי הדבר, אבל לא בויכוח ולא בכירור רציני.

נכון הדבר, שגורל קיום שאיפותיהם של הערבים קשור בגורלנו. במה דברים אמורים? אם אנחנו נדע לעמוד על גורלנו. הערבים לא יקשיבו למה שתאמרנה אנגליה ואמריקה בסוף המלחמה? אני מניח שהם יקשיבו גם למה שתאמר רוסיה בסוף המלחמה. האם אנחנו יכולים לראות את השאלה שלנו רק כשאלה שבינינו לבין הערבים? מה צריכה להיות תשובתנו לאנגלים ולאמריקאים, שישגו לעניין אולי מתוך השקפת עולם אחרת ואולי לא מתוך אותה כנות המחשבה כמו שמקסטון ניגש לעניין? אומרים לנו: "אתם מוכרחים להתחשב עם הערבים". על זה עלינו להשיב: "האחריות היא שלכם ואתם בשום פנים לא תהיו פטורים מאחריות זו.

21 בראשית לב 4.

האחריות שלכם היא לגורלו של העם היהודי ולגורלה של ארץ-ישראל. אתם צריכים לנקוט עמדה בעניין זה, והערבים צריכים לדעת מהי העמדה שלכם – ואז אולי תהיה תקווה לשלום". האם יש תקווה לשלום אחרי "הספר הלבן" [הפרו-הערבי? אי ערבי שצריך להסכים אחרי "הספר הלבן" לתת לנו יותר ממה שכתוב בו? יש הרבה ערבים שאינם מאמינים בהגשמת "הספר הלבן", כי הם מעריכים את כושר הפעולה והמלחמה של היהודים ומגוימים ביחס למשקלו של העם היהודי, קודם כל בדמוקרטיות. אנחנו נאכזב אותם בעניין זה, שאין לנו השפעה על הדמוקרטיות? זהו כל משעננו כיום. ואם הדמוקרטיות שוב תבגודנה בנו, כשם שבגדה כבר דמוקרטיה אחת גדולה, אם בהכרעה שתבוא הן תבגודנה בנו, ואם ברית-המועצות. לא תיענה לנו, אז במה ניבחן? בעניין זה שגורלם קשור בגורלנו, שבלעדינו הם לא ישיגו – אם נאמר את "הלאו" באופן תקיף.

אני בטוח שהרבה דברים שאמרתי מוסכמים על "השומר הצעיר". לא אמרתי אותם מתוך רצון להבליט איזה ניגוד, אלא מתוך רצון למצות את ההכרה היסודית שלנו. אבל אסור לטשטש את הדברים האלה. אינני חושב שמישהו מאלה המדגישים את ההתבססות על "כוחות המחר", מציע לנו ומציע לעצמו להרפות אף כלשהו מלחץ כלפי אנגליה וכלפי אמריקה. אני בטוח שכל מי שאמר אותו הפתגם הרוסי על-ידידים ותיקים ועל ידידים טירונים,²² איננו מציע לנו להרפות אף כמלוא נימה מלהישען על אותם הכוחות שלדעת רבים מתוכנו, ואולי גם באופן אובייקטיבי, הם כוחות המחר.

אנחנו עם קטן מאוד. החזית שלנו היא כל העולם ואנחנו מוכרחים לעמוד בה. אבל אנחנו מצווים על ראייה בהירה של הדברים. או שאנחנו נדבר רק בשפת האמונה והשאפיפה, אז זה יהיה אולי יותר קל להגיע לעמק השווה, אבל אם אנחנו מדברים בשפת ניסוח מדיני, הרי אנחנו מצווים על ראייה בהירה.

אדם²³ אמר, שאילו נקטנו בארגומנטציה פרולטרית יותר, כי אז היינו מוצאים מסילות יותר ללב רוסיה הסובייטית. התשובה ניתנה לו בדברי לויטה,²⁴ כאשר אמר שאנחנו מבינים היטב לפי מה שוקלים אנשים וכוחות שם כמו בכל מקום אחר. ואיני יודע עד כמה הארגומנטציה היתה מועילה כאן. צריכים להביא לפני רוסיה הסובייטית, כמו בפני כל מרכז מדיני, את ענייננו כמו שהוא, עם כל שאיפותינו. בוודאי שנדגיש אותן. הן הודגשו בשיחה עם מאיסקי, עם ליטווינוב, עם וינוגרדוב.²⁵

22 הכוונה לפתגם: "טוב חבר ישן משניים חדשים".

23 משה ארם (1896–1978). ממנהיגי "פועלי ציון שמאל" ואח"כ מפ"ם ו"לאחדות העבודה", ולימים מפעילי "העבודה". עלה ב-1924. חבר הוה"פ של ההסתדרות ומנהל מחלקת הגיוס ומחלקת החיילים המשוחררים שם. חבר כנסות ראשונה עד שלישית.

24 לייב (לובה) לֵוִיטָה (1904–1976). מראשי "הקיבוץ המאוחד". עלה מבריה"מ ב-1924 והצטרף לקיבוץ עין חרוד. פעיל בהוצאת "הקיבוץ המאוחד" ומיוזמי הקמת "יד טבנקין".

25 ר' מסמך 3 הע' 57–59.

לא הודגשו עדיין בשיחה עם סטלין - מסיבות שאינן תלויות בנו; בשביל שיחה דרושים שניים - הודגש המאור הסוציאלי שבתנועתנו, כוחה של תנועת הפועלים, כוחה הבונה, היוצר, הלוחם, החזון שלה לגבי פינת עולם זאת, לגבי העולם כולו. אבל הודגש וידגש שהמפעל הזה, החזון הזה, מאיזה מקורות הוא יונק: ממקורות של דווי יהודי, ושהדווי היהודי הזה משווע להכרה, להכרה בתור עם מרוכז בארץ-ישראל. אינני יודע אם זהו ארגומנטציה פרולטרית דווקא. אני סבור, שהיא פרולטרית שבפרולטרית. זוהי ארגומנטציה של עם פרולטרי. אין עוד עם פרולטרי כמונו. ואני חושב שפרולטרים צריכים להבין פרולטרים כמעמד, והם צריכים להבין לנפשו של פרולטרי שהוא עם שלם. אני חושב שזוהי נשמת הסוציאליזם בשאלה הלאומית.

אני חרד באמת להיכנס לאיזו מחלוקת שהיא עם טבנקין אחרי נאומו כאן, שבו הראה לכולנו מופת של הזדהות עם כלל התנועה ושל הרמת דבר כלל התנועה לחובת הרגע על פני כל מיני ניגודים ערטילאים המרחפים בחללנו. אבל אני מוכרח גם לגבי דידו לנסח את הראייה שלי, שאינה מזדהית עם ראייתו בכמה נקודות לגבי רוסיה. אינני בטוח אם האיזולציה של יהדות רוסיה היתה אך ורק פרי איזולציה של רוסיה.²⁶ אינני בטוח אם האיזולציה של רוסיה, של ברית-המועצות, היתה אך ורק פרי סכנת האינטרונציה.²⁷ אינני בטוח מה הכריע, על כל פנים, בתקופות ידועות, אם הסכנה הממשית של אינטרונציה, או הצורך שהיה למשטר [הסובייטי] לחזק את עצמו על-ידי הצגת סכנת האינטרונציה. אינני בטוח, אם האיזולציה של יהדות רוסיה היתה יותר פרי של נכלי ה"יבסקציה"²⁸ או היתה יותר פרי של עצם המשטר. חלילה לי מלהיכנס בבירור עניין המשטר. אני כשלעצמי, בשביל חברי, ילדי, אינני יכול לחייב את המשטר הזה. אינני יכול להתפלל לו. אינני יכול להתפלל למשטר שבו אסור הדיבור החופשי, הארגון החופשי, שבו הכל - כל ביטוי - מוכתב מלמעלה. זהו ויכוח שאעשה כפועל, כסוציאליסט. כציוני אין לי כל עניין להטיל איזה דופי במשטר זה. אבל כציוני אני חייב לקבוע איזה מסקנות נובעות מהמשטר הזה לגבי האפשרות שלי לחזור לשם, לדבר שם, לשכנע שם. ונדמה לי שמי שמתפלל לשינויים [בבריה"מ] לגבי דידו - וכולנו צריכים להתפלל לשינויים כאלה - מוכרח לקוות לפחות לשינויים במשטר, שהקשר עם חוץ-לארץ לא יהיה פשע שעליו עונשים, שתהיה איזו אפשרות של ביטוי, שתפתח איזו דרך אל המצפון.

26 טבנקין אמר: "האיזולציה של בריה"מ כבר עברה, והאיזולציה של היהדות ברוסיה היתה פונקציה של האיזולציה ברוסיה [---] ואם עברה האיזולציה של רוסיה, ממילא לא יעמוד החיץ בינינו ובין יהדות רוסיה".

27 ההתערבות הצבאית של כוחות בריטניה וצרפת בדרום רוסיה לימין הכוחות המלוכניים ("הלבנים") בשנות מלחמת האזרחים, שהתחוללה בעקבות מהפכת אוקטובר הקומוניסטית ב-1917.

28 יבסקציה - הסקציה היהודית במפלגה הקומוניסטית הסובייטית. פעיליה עמדו בראש פעולות החיסול של כל הגופים והמוסדות היהודים הלא-קומוניסטים בברית-המועצות.

אמרתי בדברי, שיש מצפון גם לרוסיה. אמרתי בדברי, שהערובה היחידה או האחרונה לתקווה לגבי רוסיה היא שנגיע למצפון. ראינו שבריר של מצפון אצל חמשת האנשים שסיירו כאן.²⁹ מבחינה לבורטורית זה היה ניסיון מזהיר בהצלחתו, אבל זה היה ניסיון לבורטורי. זה כטיפה באוקיינוס. הדרך לשליטים [ברוסיה] לעת עתה סגורה. אני מקבל את הנוסח, שזהו פשע אם איזו אידיאולוגיה חברתית שהיא מפריעה לפוליטיקה ציונית. אינני יודע אם לויטה יסכים לכל המסקנות הנובעות מהנוסחה הכוללת הזאת. אולי יחד אתו אהיה שותף לכמה הסתייגויות. אבל אני מקבל אותה בכללותה. אני כופר בזה שהדבר הפריע. אינני יכול לתת פה דין-וחשבון. יכול מאוד להיות, שלא נעשה די בשטח זה, כשם שבכל שטחי פעולתנו לא נעשה די. אני כופר שהאידיאולוגיה הפריעה. לא רק אנשים מתנועתנו, גם ציונים אחרים עשו ניסיונות [להידבר עם שליטי בריה"מ], ניסיונות מרחיקי לכת, ממושכים מאוד, להגיע לאיזה דבר. הניסיונות האלה מוכרחים להימשך. כל הניסיונות האלה מוכרחים להימשך בכוח מוכפל ומשולש. אומרים: באחדות – הכוח. אני רוצה לומר: בפעולה – האחדות.

29 קבוצת קצינים סובייטים ששהו בארץ-ישראל ימים מספר, ביקרו ב-7.12.1942 במשרדי הסוה"י בירושלים ושמעו הסבר על התנועה הציונית ומפעלה בא"י מפי אליהו דובקין, ישעיהו קלינוב ויעקב צור. כן ביקרו בבית החולים "הדסה" ובקרית ענבים. למחרת התארחו בת"א בבית הוועד הפועל של ההסתדרות, שם סיפר להם אהרון רבינוביץ על תנועת הפועלים ומפעליה בארץ ("דבר" 8.12.1942).

סרטיפיקטים לפליטים בטורקיה

מברק מס' 40 מדאיג מאוד¹ ראשית לא מובן מדוע הממשלה תעדיף בואם לא-חוקית במקום להעניק סרטיפיקטים בטורקיה שנית המשך הפלגה כרוך בסכנות לא מתיישב עם הבטחת קרנבורן בבית הלורדים² מכל מקום איני יכול להמליץ המשכת ההפלגה שלישית מבקש לדרוש רשות לשלוח סרטיפיקטים לטורקיה לאפשר מסע ביבשה שרתוק

1 ב-21.4.1942 השיב יוסף לינטון למברק מ"ש (מסמך 103): "לפי ידיעות ממשרד המושבות לא יעוכב המשך מסען של שתי הספינות ["מיחאי" ו"אוקסיניה"]. אם הן תגענה לא"י יורדו הנוסעים לחוף.

2 למנוע הישנות פרשת "סטרומה" (ר' מסמך 63 הע' 8).

דגל שווייצי

אנא בקש משפס² לדווח על מאמצים שכבר נעשו להשיג דגל שווייצי ילדי הספינה
הברק דעתך אם הדגל אפשרי אם לא חדש הפנייה שרתוק

1 ריכרד ליכטהיים (1885–1963), נציג הסוה"י בז'נווה.

2 שמואל שפס. מנהל המשרד הא"י בז'נווה.

בעיות שוטפות

שאלות מדיניות

מר שרתוק: לישיבת הוועד הפועל הציוני המצומצם ביום ג', ה-28 דנא, ברצוני להביא את נוסח גילוי הדעת שהוכן על-ידינו.² כידוע קיבלנו את הסכמתו של מר בן-גוריון לתוכנו הכללי של גילוי הדעת.³ מדר' וייצמן טרם קיבלנו תשובה, כי הוא עוזב בינתיים את לונדון ורק עתה הגיע לארצות-הברית.

דברי מ"ש חידשו את הויכוח על השימוש במונחים "קהילייה" או "מדינה" ועל המועד הרצוי לפרסום המסמך. ברנרד ג'וזף אמר שלפני הבאת השאלה לדיון בזה"צ המצומצם יש להחליט אם לדבר על "קהילייה" או "מדינה". דר' א' שמורק אמר שעדיין מוקדם להביא את גילוי הדעת לפני הוהפ"צ המצומצם. דר' ו' סנטור טען כי אין העניין דחוף כלל. א' ברלין אמר שיש לחכות בעיקר לתשובתו של דר' וייצמן והרב י"ל פישמן הסכים עמו. גרינבוים הסכים עם דעתו של מ"ש כי יש להביא את השאלה לפני הוהפ"צ המצומצם עוד בטרם תגיע תשובת דר' וייצמן, שכן במאמר שפירסם דר' וייצמן כבר השתמש במונח מדינה יהודית ("קומונולת") וסיים: "רק ההנהלה – המוסד העליון של התנועה – שותקת".

מצביעים:

בעד הבאת הכרוז לישיבת הוהפ"צ המצומצם – 2 (גרינבוים, שרתוק).
נגד – 3 (סנטור, פישמן, שמורק).
ההצעה נדחתה.

מר שרתוק: בדעתי להביא לפני הוועד הפועל הציוני המצומצם את שאלת ההתגוננות, והיא גיוס לצבא ולנוטרות. השאלה תהא גם נידונה בישיבת הנהלת הוועד הלאומי.⁴ כן אמסור אינפורמציה על המצב ועל פעולתנו המדינית בארצות-הברית.

1 על הפרק: 1. אישור חופשה לדר' רופין; 2. שאלות מדיניות; 3. עליית ילדים מרומניה; 4. פליטי פולין ברוסיה; 5. הלוואות לפרדסנים; 6. החוק לפיקוח על היבול.

2 ר' מסמכים 2 ו-88.

3 הסכמת ב"ג לפרסום גילוי הדעת לא אותרה.

4 התקיימה ב-4.5.1942.

למר בן-גוריון היתה שיחה עם סר קייסי, שהבטיח להיפגש אתנו בהגיעו למזרח הקרוב. בינתיים קיבל כנראה מר בן-גוריון את העתק תזכירנו בשאלות התגוננות,⁵ וטילגרף למר קייסי ללונדון, בהציעו לו לקבוע מייד סידורים עוד לפני הגיעו לקהיר. מר קייסי השיב, שהוא עומד בקשר עם החוגים הנוגעים בדבר, אינו חושב להתעכב הרבה בלונדון, ובבואו בקרוב לקהיר יקח בחשבון את ההצעות שהובאו לפניו. התשובה ידידותית מאוד, אבל כרגיל אינה מחייבת.⁶ – (דר' סנטור: מה תפקידו עתה של הגנרל⁷) – לפי העיתונות שוחרר הגנרל מכל תפקיד. ידוע לנו, כי הוא קיווה לקבל את המשרה של נציב עליון בא"י.

אנו עוד מגששים באפלה בקשר לצאת הנציב העליון ללונדון. פנינו ללונדון, אבל טרם קבלנו תשובה.

הממשלה טרם החליטה ביחס ל[שחרור] אנשי "דריין". הצלחנו לעניין בשאלה זו מוסד צבאי חשוב ואחד הקצינים הגבוהים ביקר במחנה, התרשם מאוד מהחומר האנושי ושאל את אחד הקצינים הגבוהים במשטרה אם יוכל להוציא משם 5–6 אנשים הדרושים לו. קצין המשטרה השיב כי בקרוב ישוחררו כולם. אין כמובן לתלות איוה תקוות בסיפור זה. כי מצד שני ביקר אחד מפקידי הממשלה במשקים, התרשם מאוד מחוסר ידיים עובדות והגיש תזכיר למזכיר הראשי על שחרור אנשי "דריין". בתשובה קיבל הפקיד נזיפה על התערבותו בעניין לא לו. השיחה של הקצין עם איש המשטרה היתה יותר מאוחרת.

כידוע הגיעו 35 איש מרומניה לקושטא בסירות. אחת הסירות האלו ["אוקסיניה"] הגיעה לסמירנה [איזמיר], שם נשברה והאנשים ניצלו. קיבלנו עתה טלגרמה מלונדון, שבממשלה הבטיחו לנו שאם יגיעו אנשים לחופי ארץ-ישראל יתנו להם לעלות לחוף. השבתי כי האנשים יכולים להגיע לארץ-ישראל רק בדרך ליגלית וברשיונות עלייה, כי המשך הנסיעה מסמירנה לארץ-ישראל קשורה בסכנות מרובות. זה היה עוד לפני קבלת הידיעה על שבירת הסירה, והדרישה להמשיך את הנסיעה בסירה אינה מתיישבת עם הודעת מזכיר המושבות, כי יושם לב לדבר שאסון "סטרומה" לא יחזור.

5 תזכיר אל גנרל אוקינלק, ר' מסמך 108.

6 ב-20.4.1942 הבריק ב"ג למ"ש כי ב-15.4.1942 הבריק לקייסי וביקש שיפעל בלונדון לקבלת החלטה מיידית "לגייס מייד את כל כוח האדם היהודי האפשרי בא"י להגנת הארץ והמוזה"ת", וקיבל ממנו את התשובה הבאה:

תודה על מברקך. אשה בלונדון רק זמן קצר מאוד ואני עסוק מאוד בקשירת קשרים ובעריכת בדיקות לפני קבלת תפקידי בקהיר. בטוחני אפוא שאינך מצפה ממני שאביע מכאן את דעתי על הבעיות שאתה מעלה, אך ודאי אוכזר את דבריך.

7 רוברט הייננינג. ממונה על בניית הבסיס הלוגיסטי הבריטי במוזה"ת 1941–1942. היה מפקד הצבא הבריטי בא"י.

(מר גרינבוים: ההתקדם משהו בקשר לשמירה על חופי הארץ?) – הממשלה ניגשת עתה לסדר שמירה על חופי הארץ. שני שלישים מהחופים יישמרו על-ידי נוטרים יהודים, בדרום יהיו נוטרים ערבים. בימים אלה נצטרך לתת אנשים לתפקיד חדש זה. הכוונה היא לאלף איש בשכר. לפי שעה יש צורך במאתיים נוטרים. הממשלה הסכימה לקבל גם בחירות כמאותות.

היתה לי שיחה עם מפקד פלוגת התותחנים. המפקד הסכים שיש צורך בריכוז כל היהודים בארטיילריה ליחידה אחת, והבטיח לדבר על כך עם המפקד. אם ריכוז זה יצא לפועל נצטרך לתת אנשים נוספים – (דר' שמורק: ואשר לענייני הגיוס, נראה לי שלפני שמביאים את דבר הגיוס לוועד הפועל המצומצם עלינו להכין הצעות מעובדות ולא לדבר סתם, למען לא יתקבל הרושם שאנו ממשיכים בשיגרה של דיבורים סתם) – הכוונה היא למסור דוח על פעולותנו בקשר עם הגברת הגיוס ואימון האנשים לפעולות הגנת הארץ. כמובן שתעמוד גם השאלה הכספית, אבל קשה לדבר עתה עליה בהיעדרו של מר קפלן.

עליית ילדים מרומניה

הדיון נסב על הבעיות המורכבות, ביטחוניות וטכניות, הכרוכות בהבאת ילדים יהודים מרומניה לטורקיה על סיפון אונייה שבעליה יהודים ארץ-ישראלים, שמסרוה לידי יהודים טורקים והללו החכירה לרומנים, ועל האפשרות שלמסע הילדים תינתן חסות "הצלב האדום". מ"ש הביע דעתו, כי יש להודיע על העניין לקונסול הבריטי באיסטנבול על מנת שיעביר את הידיעה לשלטונות הרוסים. אם יתקבל אישור שהדבר נעשה, אזי בדלית ברירה צריך יהיה להסיע את האונייה. סוכם שיש להמשיך במאמצים להסיע את האונייה בדגל שווייצי ולהשיג את הסכמת שלטונות בולגריה להעברת הילדים מרומניה דרך בולגריה.

יהודים בצבא פולין ההופשית

היו"ר י' גרינבוים דיווח כי ביחידות הצבא הפולני שהגיעו לא"י מבריה"מ דרך איראן, המונות כ-6,000 איש, יש כ-150 יהודים, אבל מספרם ודאי גדול יותר שכן רבים מסתירים את יהדותם. היציאה מבריה"מ לאיראן נמשכת וכוללת גם יהודים. א' דובקין הוסיף, כי רוב החיילים היהודים בצבא פולני משתוקקים לעבור ליחידות היהודיות שבצבא הבריטי.

מר שרתוק: אין ספק, שאם יציגו את שאלת העברת החיילים היהודים ליחידות היהודיות, הרי זו שאלת העברה לצבא הבריטי, כי היחידות היהודיות הן יחידות של הצבא הבריטי, והרי זו לא רק שאלה של משא-ומתן עם הפולנים בלבד, אלא גם עם

הממשלה הבריטית, ואז תעמוד קודם כל שאלת מתן רשיונות עלייה לאנשים אלה, כי הגיוס אינו של יהודים, אלא של ארצישראליים, ואם תצוץ שאלת רשיונות עלייה, יתחילו לדון על יכולת הקליטה של הארץ, וכאן ניכנס למעגל קסמים. גם איני יודע איך יביטו על כך הפולנים עצמם.

היו"ר י' גרינבוים הבהיר, כי לפי הסכם בין הנה"ס והשלטונות הפולנים רשאים יהודים אזרחי פולין בארץ-ישראל לבחור בין התגייסות ליחידות היהודיות בצבא הבריטי או לצבא פולין החופשית, אולם ספק אם אפשר להחיל הסכם זה גם על החיילים היהודים המגיעים לארץ במסגרת הצבא הפולני. השאלה מסובכת וטעונה בירור.

ערעור על חוק ההשקאה

אדוני,

אנו מבקשים להגיש את הערותינו לחוק ההשקאה (מים עיליים), 1942, שפורסם בעיתון הרשמי מס' 1185 מ-9 באפריל, 1942, ונוטלים הזדמנות זאת גם להגיש את הערותינו לטיוטת פקודת ההשקאה (מי תהום) שהוצעה על-ידי ועדת ההשקאה.¹

שלך בנאמנות,

משה שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 למכתב מ"ש צורף תזכיר בן 13 עמודים (אנגלית), שכותרתו: "ביקורת על החוק המוצע". התזכיר, המגלה יסודיות ובקאות בכל הכרוך במשטר ניצול המים בא"י, חובר ככל הנראה בידי אנשי מקצוע במחלקת ההתיישבות של הסוה"י וקרוב לוודאי שנערך בידי מ"ש. אחת הטענות המרכזיות שהועלו בתזכיר היא כי מכוח החקיקה נהנה נציב המים הממשלתי משליטה מלאה ובלעדית בכל הכרוך בניצול מים עיליים ומי תהום, ללא אפשרות ערעור על החלטותיו. כן השיג התזכיר על קביעת החוק, כי אין להשתמש במים שמקורם באזור אחד באזור אחר.

מצב החירום בשעה זו

משה שרתוק: ברצוני לדבר על שלושה עניינים: ראשית, על הנעשה בעולם סביבנו מבחינה מדינית; שנית, על עניינינו הציוניים המדיניים; ושלישית על תכונת היישוב שמחייב מצב החירום, זאת אומרת גיוס היישוב למלחמה, ובראש ובראשונה להגנת הארץ.

נדמה לי שאת הרצאתי האחרונה לפני הוועד הפועל הציוני המצומצם בעניינים מדיניים נשאתי בינואר,¹ לפני שלושה חודשים ומעלה, ואני רוצה לסקור בקצרה את התפתחות העניינים מאז ועד עתה.

העניין המרכזי המרתף בעולם המדיני של הארצות שמסביבנו הוא עניין הפדרציה – איחוד ארצות ערב. במשך הזמן עברו עליו כמה תנודות. היו לו תקופות של גאות ותקופות של שפל. אנחנו זוכרים את הגאות הראשונה, שבאה עם כיבוש סוריה [בידי הבריטים ביוני 1941] ועם ההצהרות שהוצהרו אז בלונדון ובקהיר בעניין זה, את הדחיפה שניתנה אז למחשבה ולפעולה המדינית הערבית. אחרי זה באה נסיגה, שנדמה לי שעמדתי עליה והסברתי את סיבותיה בהרצאתי האחרונה. הנסיגה באה בגלל התנגדותה הנמרצת של צרפת וגם בגלל חוסר נכונות מצד חוגים ערבים חשובים להיכנס לאיזוה משא-ומתן מחייב לא רק עם הצרפתים, שאין להם היום קיום ממלכתי בטוח, אלא גם עם האנגלים, לאחר שמעמדם במלחמה זו וסיכויי שלטונם על חלק תבל זה אינם בטוחים.

מאז עברה עלינו שוב תקופה של גאות לגבי רעיון זה, ושוב הגענו לתקופה של שפל. נתחוללו מאורעות כבירים בשטח המלחמה העולמית – עולמיים וגם מקומיים – שחוללו תמורות ידועות בהלך הרוח הערבי בכל הארצות שמסביבנו. אציין חמישה גורמים. איני יודע אם אמנה אותם בסדר כרונולוגי, אבל בסדר הגיוני פחות או יותר. ראשית, התגברותה של אנגליה על מרד רשיד עלי אל-כילאני [אפריל-יוני 1941]; שנית, כיבוש סוריה [יוני 1941]; שלישית, ההצלחות הראשונות של ההתקפה הבריטית בלוב [בסוף 1941], רביעית, כניסת אמריקה למלחמה [ב-7.12.1941]; חמישית, אחרון-אחרון חשוב מבחינת ערכו הצבאי והשפעתו העולמית – הגורם של הצלחת "הצבא האדום" בהתקפה-שכנגד שהוא ערך על הצבא הנאצי [בחורף 1941].

כל הגורמים שבאו בזה אחר זה, חלקם בעת ובעונה אחת, הצטרפו להשפעה אחת. כיוון ההשפעה היה לערער את הביטחון בניצחון הנאצים במלחמה זו, להרים את

1 ר' מסמך 3.

קרנה של אנגליה – של החזית הדמוקרטית בכלל ושל אנגליה בייחוד, כי היא השלטת העיקרית כאן – לחזק את ידי אלה המעטים [בארצות ערב] שמלכתחילה היו מוכנים לנתק את קשריהם עם אנגליה, להכחיש שעמדו כל הזמן מנגד, שכן הם חששו, פחדו פחד אישי, לבוא בברית יותר מדי אמיצה עם אנגליה. ואומנם קבוצות וחוגים שונים שעמדו בקשרים ברורים עם הצד שכנגד החלו חוזרים בתשובה. מצד אנגליה נראתה נטייה ברורה לבוא בברית [עם הערבים], ואנחנו היינו עדים להתחלת התפתחות חדשה שחלה בסוף דצמבר, נמשכה בינואר וגם בפברואר – התפתחות שאפשר להגדירה כהתקרבות הדדית מחדש של חוגים מדיניים בריטיים במזרח והאגף הלאומי הקיצוני של התנועה הערבית. מה שהתפתח אישר את ההנחה שהיתה לנו מזמן, שאנגליה תמיד שואפת להישען עד כמה שאפשר על הכוחות העיקריים של התנועה הלאומית [הערבית]. במידה שאינה מנתקת את קשריה, ומנסה למצוא משען בקרב אלה הנקראים מתונים, היא עושה זאת בדלית ברירה, כדי לא לאבד את המשען בעולם הערבי; אבל כשרק יש לה אפשרות, כשרק נראית לה תקווה לכרות ברית עם כוחות יותר קיצוניים, היא מעדיפה בעל-ברית זה ומוכנה לפנות עורף לבעלי-הברית המתונים.

היו חוגים מדיניים בקרב האנגלים בסוריה, גם במקומות אחרים, שהיו סבורים שיהיה אפשר לעשות בהודמנות זו איזה ניסיון מכריע יותר ולהניח יסוד לאחדות ערבית. קשה מאוד לחדור לפני ולפנים, להבחין בכל פרט ופרט את גרעין האמת מכל מה שנאמר סביבנו בגוזמאות ובשמועות שווא, אבל ברור דבר אחד: נעשתה פעולה מדינית אינטנסיבית למדי באותה תקופה בסוריה ובעיראק. אפשרי מאוד שהרבה דברים שמנהלי המשא-ומתן הערבים הציגו אותם כעובדות, לא היו אלא סיכויים ותקוות שלהם, אבל עצם העובדה שהטוענים שלהם התעוררו, מלמדת שחלה תמורה באותם ימים. גם בקרב האנגלים דובר באותם ימים – על כל פנים, כך שמענו מחוגים ערבים – עמדנו בקשרים כלתי אמצעיים עם חוגים אלה ושמענו את הדברים מכלי ראשון על תקוותיהם בסוריה ובעיראק – על השלב הראשון בהגשמת תוכנית הפדרציה, שהוא איחוד סוריה, לבנון, עבר הירדן וארץ-ישראל לאיזו חטיבה אחת.² יש לדחות כגוומה כל הנחה שהיתה כבר אז אצל כמה מן הערבים, שהדבר ניתן להתגשם כבר עכשיו, בעצם ימי המלחמה. כנראה דובר על התחייבויות [של הבריטים]

2 שר המושבות מוין הגיש בספטמבר 1941 תוכנית שכונתה "Jewish Policy", שכללה התייחסות לאי" במסגרת פדרציה ערבית (ר' כהן, גבריאל, עמ' 42). הנציב העליון הרולד מק-מייקל, שומן להתייעצויות בלונדון בראשית אפריל 1942, הגיש למשרד המושבות תוכיר שנקרא "ציונות וערביות במזרח התיכון" ובו הוצע לכוון איחוד הדרגתי של סוריה, לבנון, עבר הירדן ואי" (פורת, עמ' 137), לבטל את המנדט ואת סמכויות הסוה"י ולהכריז על אי" כעל מושבת כתר. דיון בשאלות אי" והפדרציה הערבית התקיים במשרד המושבות בלונדון, בהשתתפות ראשי משרדי החוץ והמושבות והנציב העליון ב-23.4.1942 (ר' דיווחי י' לינטון, אצ"מ 37/7.A373).

שתהיה בהן הכנה לקראת הכרעת הדברים בסוף המלחמה. היתה פעילות רבה, נסיעות, ביקורים אצל אבן-סעוד, קשרים עם האמיר עבדאללה בקשר עם זה. האווירה מסביב תססה מאוד בכיוון זה. לאנשים שברחו מחלק עולם זה, זאת אומרת מסוריה ועיראק, ומצאו מקלט בטורקיה, ניתנה אפשרות לבקר בעיראק. נורי סעיד, הנמנה עם המתונים באגף הערבי, עם הנאמנים לאנגליה, יצא מגדרו כדי להחזיר אליו כמה וכמה מאנשי חרמו הקודמים, פרו-נאצים מובהקים, להשיג להם רשות כניסה לטורקליני המדיניות הבריטית, להכשירים בעיני האנגלים – שוב מתוך אותו חשבון כי הם יכולים להיות משען בטוח יותר, באשר דעת הקהל עלולה להיות לצידם.

ברם, התסיסה שפרצה מתוך הצטרפות הנסיבות שצינתי שככה במהרה, כי אותם הגורמים המלחמתיים הגדולים שהם, בראש ובראשונה – אולי כל זמן שהמלחמה נמשכת – קובעים את דעתם המדינית של החוגים השונים, החלו לרדת בהשפעתם ובמקומם צפו גורמים חדשים. נתברר שכל אחד מהגורמים שמנתי שוברו בצידו: כנגד ייצוב המצב המדיני שבא עם כיבוש סוריה ודיכוי המרד בעיראק, התברר שמתחת לשטח, המיוצב פחות או יותר, המצב מעורער ביסודו; "הגיס החמישי" – קודם כל המדיני, אבל גם הצבאי – לא חוסל כל עיקר; שאין בשום פנים לסמוך על אותם חוגים, שכאילו הראו רצון של התקרבות לאנגלים – לכל היותר אפשר היה לראות ביטוח-כנגד מסיכון, כאשר היו מוכנים לשים את דמי הערבות שלהם רק על סוס אחד, על הסוס הנאצי. עתה התערבו גם על הסוס הנאצי וגם על הסוס האנגלי. לעומת ההצלחה הראשונה ב[חזית] לוב באה שוב נסיגה, אולם הנסיגה לא הביאה לידי תבוסה; הכף לא הוכרעה לטובת אנגליה והדברים נשארו תלויים באוויר – זו היתה כל השפעת הקרב בין אוקינלק ורומל. קודם היתה אפשרות שהגרמנים יצליחו להתגבר על האנגלים, לפלוש למצרים, ואילו עתה צפה מחדש אותה התקווה של האנגלים להכריע את הצד שכנגד, אבל לעת עתה זה נשאר מעל.³

כנגד כניסת אמריקה למלחמה – גורם בעל השפעה פסיכולוגית כבירה בעולם הערבי כמו בעולם כולו – באו כשלונות חמורים מאוד, כשלונות צבאיים במזרח הרחוק, התפשטות שטח הכיבוש היפני על פני כל איי אותו חלק תבל, הצלחה בסין, בבורמה והסכנה לאוסטרליה.⁴ ואומנם מי שעושה את חשבון המערכות מוכרח לדעת את ההבדל העצום שבין היכולת הגנוזה של אמריקה לעומת היכולת הגנוזה של יפן. ראשית, העולם הערבי אינו מחונך במידה מספיקה לעשות חשבון למרחוק, וכמו חלקים אחרים של עולמם מעריכים מאוד את העובדה הקיימת, אינם מתפעלים רק מדיבור ומתרשמים ממה שקורה לנגד עיניהם בהווה.

3 בחזית לוב הגיעו הגרמנים באביב 1941 עד גבול מצרים. בחורף אותה שנה כבשו הבריטים מחדש את טוברוק והדפו את צבאות רומל מערבה. שני הצדדים החלו להתכונן לחידוש הקרבות באזור זה באביב. "נשאר מעל" – היה לשווא (איוב כא 34).

4 בדצמבר 1941 כבשו היפנים את הונג-קונג ובפברואר 1942 את הבסיס הבריטי הגדול בסינגפור.

כנגד ההצלחה המזהירה במאמץ הראשון של התקפת-הנגד של "הצבא האדום" בא ייצוב ידוע במצב החזית הרוסית, ובנוסף לייצוב זה באה הערכה בטוחה שהעולם כולו עומד לפני התקפה של ה"ציר" והיוזמה הצבאית עתידה לעבור במהרה לידי ה"ציר". עלי לציין את הגורם הנאצי כגורם החשוב ביותר בכל מערכת הגורמים [המשפיעים על העולם הערבי]. לא מכבר שררה הנחה שכך המאזניים הגרמנית תכריע במלחמה, ובאופן מיוחד ההכרעה עלולה להיות במזרח התיכון – אם כתוצאה מהצלחה של הצבא הגרמני בדרום רוסיה ואם כתוצאה מהתקפה ישירה על המזרח התיכון [מדרום]. אבל גורלו הבלתי אמצעי של המזרח התיכון מבחינת מערכת המלחמה הועמד שוב על הקלף. דבר זה חידש את הסייגים בלבותיהם של רבים לגבי כריתת חוזה עם האנגלים, חידש את הסייגים גם בלבותיהם של אנגלים, ומאותה בחינה גרם לחידוש מעשי של פעולות "הגיס החמישי", תעמולה בעל-פה ופעולה מדינית. המצב הפנימי בסוריה עורער כאשר לא היה זמן רב. שם נתקלים מפעם לפעם במרכזי ריגול פעילים, מתנהלת תעמולה נמרצת, תעמולת לחישה, אבל גם תעמולה בכתב מטעם סוכני ה"ציר", וכל זה במצב של יחסים מתוחים מאוד בין האנגלים והצרפתים באותו חלק העולם המכריע, ושל הרגשת חוסר ביטחון, עצבנות ודאגה רצינית מאוד לעתיד הקרוב בקרב האנגלים.⁵

הוא הדין לגבי עיראק. ישנה פעולה במחתרת. נעשו כמה וכמה מעשי חבלה ברכבת ובמפעלים אחרים. ידועה לנו שורה של מעשים הנראים כמעשי חבלה. על אחת כמה וכמה מתקבלת ההנחה שמעשי התאונות בחלק הדרומי של מסילת הברזל בארץ-ישראל, על גבול סיני, בסיני עצמה, יסודם במעשי חבלה. ידועה תנועת רכישת נשק בכמה סביבות הארץ ובארצות השכנות.

התמונה נשתנתה תכלית שינוי, כך שהן מצד הבריטים והן מצד הערבים נתגברו ההיסוסים אם זו השעה לדיון מדיני רחב.

כאשר דיברתי על נכונות חוגים בריטיים לקבוע את הדברים באופן פחות או יותר מסוים [ביחס למזה"ת], לא כיוונתי להגיד שזו היתה נטייה במרכזים העיקריים. מבחינה זו עמדנו הרבה על המשמר, גם כאן, גם בלונדון, גם באמריקה; דאגנו למנוע. לא היה לנו רושם שהיה עלינו להתגבר על לחץ מרוכז. כוונתי היתה לבאי-כוח הבריטים הבאים במגע ישיר עם הערבים, הנותנים תקווה בלבם, המציעים הצעות לאלה העומדים למעלה מהם. גם בקרב החוגים האלה באה נסיגה מהנטייה להתקשר במשהו, מלהבטיח משהו לאור ההתפתחות החדשה של המצב, לאור הלקח שלמדו מהתפתחות

5 למרות הכיבוש הבריטי נותרה הפקידות הצרפתית בסוריה נאמנה לשלטון וישי. הגרמנים והאיטלקים ניהלו שם תעמולה ענפה. גנרל קטרו, נציג צרפת החופשית במזה"ת, הכריז אחרי כיבוש סוריה על ביטול המנדט הצרפתי ועל הענקת עצמאות לסוריה וללבנון, אולם הצהרה זו לא מומשה בשל מחלוקת בין בריטניה וצרפת, סביב תביעות הלאומנים בסוריה (ר' פורת, עמ' 138).

דברים זו, המגרשת מלבם כל חשק להיכנס להתקשרות שתהיה לה השפעה על התפתחות לאחר המלחמה, וכאן רק העתיד יוכל להוכיח אם באמת למדו לקח. אבל ההתפתחות שחלה, גם אם הביאה לידי נסיגה, וכאילו החזירה את הדברים לנקודת המוצא של המעגל, לא הניחה את הדברים ללא עקבות במדיניות הבריטית. המדיניות הבריטית עשתה בזמן האחרון מאמצים גדולים להסדר עם גורמי ההשפעה העיקריים בכל ארץ [מאמצות ערב] על-ידי סידור הדבר לאלתר בכמה דברים שוטפים בלי להכריע את הכף באופן פורמלי לגבי העתיד, לגבי סידור השלום, וכתוצאה מכיוון זה הננו עדים להעלאת מפלגת ה"ואפד" במצרים,⁶ הננו עדים לחילופי גברא בשלטונות סוריה, לסידורים יודעים בלבנון, ולעת עתה לתמיכה מתמדת במשטרו של נורי סעיד בעיראק. ייתכן מאוד, שכתוצאה מכיוון זה יש איזו תנועה מצד השלטונות בארץ-ישראל למצוא להם משען מחדש בקרב החוגים הלאומיים הערבים שבארץ-ישראל. הדברים בשטח זה מאוד מאוד לא מסוימים, אבל אין כל ספק שהעניינים אינם קופאים על שמריהם. אנחנו יודעים שכמה וכמה מהחברים של הוועד הערבי העליון, שנתפרק בשעתו – חברים או עסקנים של ועד זה – חזרו לארץ: עוני עבד אל-האדי, אחמד חילמי,⁷ מוסא עלימי; אחדים מאלה כאילו עומדים לחזור לארץ, בתוכם חוסיין אל-ח'אלדי, מי שהיה ראש עיריית ירושלים.

יש בתוך החוגים האלה פעילות מסוימת. ידוע על תזכירים שהוגשו לממשלה נגד אופן הגשמת חוק הקרקע,⁸ שהממשלה כאילו נוטה מן "הספר הלבן", אינה מתנהגת לגמרי לפי רוחו של "הספר הלבן". בזמן האחרון נפוצה שמועה כאילו הממשלה עומדת למנות את מוסא עלימי לראש עיריית ירושלים במקום הראש הנוכחי העומד להתפטר, אם כי דבר זה הוכחש באופן הנמרץ ביותר והתקיף על-ידי הנציבות העליונה כאשר פנינו אליה ודרשנו בירורים. בכל זאת, עצם העובדה ששמועה כזאת נפוצה מעידה אם לא על הלך הרוח בקרב האנגלים, הרי על הסברות המתהלכות בין הערבים, על הלך הרוח של האנגלים, כי קשה להאמין ששמועות אלו אין להן על מה לסמוך. ייתכן שדברים אלה מהווים חלק מסדר-היום של הנציב העליון בביקורו בלונדון, המוקדש סוף סוף לפתרון השאלות העומדות על הפרק בארץ לקראת מאורעות חמורים.⁹ כל הדברים האלה, בהצטברותם יחד, מהווים שבבילנו נושא של דאגה ונושא לעמידה על המשמר ופעולה כנגד. מה שידוע לנו מועבר במידת האפשרות ללונדון

6 לאחר מהומות פברואר 1942 במצרים אילצו הבריטים את המלך פארוק למנות את מוצטפה אל-נחאס, מנהיג מפלגת ה"ואפד" הלאומית, לראש ממשלה.

7 אחמד חילמי (יליד 1882), חבר הוועד הערבי העליון, מנהל הבנק החקלאי הערבי.

8 בעיתונות הערבית התפרסמו קובלנות על אי-הגשמת חוק הקרקעות משנת 1940 וסטיית הממשלה מסעיפי הסה"ל.

9 על דיון מקמילן, קרנבורן ומק-מייקל ב-29 באפריל בשאלות המדיניות הבריטית בא"י ובמזה"ת, לרבות בנושאי העלייה הבלתי חוקית ומעפילי "דריין", ר' תיקי לינטון, אצ"מ 37/7.373.

ולאמריקה. על הפעולה באמריקה עוד אדבר, שם החברים [של הנה"ס] מסיקים מזה את המסקנות הדרושות.¹⁰

הזכרתי, שעמדנו בקשרים עם חוגים סוריים בעצם הימים שהיו נתונים לפעולות אלו. כמה מאלה אמרו לנו, שאין הם מתעלמים ממצייאות היהודים בארץ, ממצייאות בעיה יהודית ומקומה של ארץ-ישראל בפתרון בעיה זו. הם אמרו שאנחנו נבוא על שכרנו, נקבל את החלק המתאים לנו, אבל היה ברור מתוך עצם מהלך השיחות האלו, שאם ננסה להיאחז בדברים אלה כפתחון-פה למשא-ומתן מדיני מעשי, לא נוכל במשא-ומתן מדיני זה להשיג אלא מעט, ובמצב ובתנאים אלה לא מצאנו לנכון – מבחינת אחריותנו הציונית – לעשות ניסיון של משא-ומתן מדיני מעשי מרחיק לכת. גם ראינו שכל החוגים האלה, עם כל ניסיונם להשיג מהאנגלים מה שאפשר מידי, כל הקשב שלהם מופנה לכיוון המדינות הגדולות, לכיוון המדינאים הגדולים באנגליה ובאמריקה לגבי גורל המזרח התיכון, והם עושים מאמצים להשפיע שם. אנחנו עדים לחידוש משלוח שגריר מדיני עיראקי לווישינגטון, וזה שגריר ערבי שני לאחר ששגריר מצרי נמצא שם זה כמה שנים. יש הכנות לשלוח באי כוח גם למרכזים אחרים. בכמה וכמה הזדמנויות נוכחו לדעת שהם מחשיבים את ההכרעות המדיניות שתמולאנה בסוף המלחמה על-ידי אנגליה ואמריקה יותר מהעובדה שיכלו ליצור בתקופת הביניים בעצם ימי המלחמה. בתנאים כאלה חשבנו שנשמיט מידינו את המשען העיקרי המדיני, שיכול להיות בידינו, אם נראה נטייה יתרה להתפשרות עם הערבים כבר עכשיו, מתוך הנחה שהם בעלי הדבר.

תפקידנו בשיחות אלו נשאר כפול: מצד אחד עמדה של חיפוש שלום, עמדה של חתירה להבנה, להסכם מדיני, אבל לא חתירה בכל מחיר. בצידו של זה כיוון שני – הבלטת הצרכים שלנו בהיקף מקסימלי שלהם והדגשת כוחנו בעולם הגדול והצגת השאלה שלנו כשאלה עולמית, שהכרעתה לא תפול בינינו ובין הערבים, אלא בינינו ובין גורמים מדיניים גדולים.

נדמה לי, שבכיוון זה מתנהלת המדיניות הציונית שלנו בעולם, כאשר היא מרכזת את כוחותיה בעיקר באמריקה. אתם יודעים היטב כמה קשה להתכתב באופן חופשי עם החברים שלנו, שהיו עד הזמן האחרון בלונדון, עם בן-גוריון שעבר לאמריקה, עם דר' וייצמן שרק בימים האחרונים הגיע לאמריקה,¹¹ אבל אם נסכם את הדברים במידה שהם מגיעים, הרי הרגשת החברים היא שכל זמן שהמלחמה קיימת יישאר "הספר הלבן" קיים לא רק מבחינה פורמלית, אלא גם יקבע בהרבה את המדיניות המעשית בארץ-ישראל, ואם כי בינתיים נתחלפה הממשלה ונכנסו אליה כמה וכמה מידידינו

10 ר' דוח מ"ש בהנה"ס 26.10.1941.

11 ב"ג עבר מלונדון לניו-יורק בנובמבר 1941 ושהה שם עד ספט' 1942. ח"ו בא לארה"ב ב-15.4.1942. הצנזורה עיכבה והחרימה דברי דואר ששלחו ב"ג וח"ו ארצה ושנשלחו אליהם מן הארץ.

המובהקים.¹² יש לנו ידיעות על שיחות שהיו עם צ'רצ'יל בזמן שהותו באמריקה, שבהן הביע עמדה חיובית נפשית לארץ-ישראל - עמדתו נשארה ידידותית כמו שהיתה - אבל עד כמה שהוא נגע בהקמת המפעל הציוני ולגבי עתידה של ארץ-ישראל אלה הם דברים שבלב, שאינם מגיעים לידי החלפת המדיניות, לידי קביעה רשמית ומעשית של הדברים לאלתר, מפני שהממשלה כפותה בידי המדיניות הקיימת, כפותה בידי משרד המושבות ומשרד ענייני החוץ המנצחים על מדיניות זו למעשה, שהיא בשבילם מדיניות מסורתית.¹³ הדבר אינו עומד ברום עולמה של המלחמה, עד שכדאי יהיה לחולל מהפכה, לעמוד בפני משברים מדיניים ואישיים, לספך יחסים, כך שההערכה אצל טובי ידידיו היא שמן ההכרח לדחות את כל העניין עד להכרעות חשובות שתבואנה בתוך מערכת נסיבות חדשות לגמרי בעולם. במצב זה מוכרחים המאמצים להיות מרוכזים בהכשרת הנסיבות, בהכנת הרוחות לקראת הכרעה זו. לפי שיקול דעת חברינו אלה, המרכז הגדול הוא אמריקה. אין לדעת באיזה מצב ייצא העולם בסוף המלחמה, מה יהיו הגבולות, מה יהיו תחומי ההשפעה המדינית. הרבה עניינים יוטלו לתוך כור המצרף. ברור שתהיינה שאלות גדולות, יהיה ניסיון לפתור את השאלות מנקודת השקפה עולמית, מתוך שיתוף גורמים גדולים. ברור שההכרעה נעתקת, שמרכז הכובד המדיני לגבי ההשפעה על הדברים לאחר המלחמה נעתק לעינינו מאנגליה לאמריקה.

בן-גוריון נמצא עתה באמריקה שלושה חודשים ומעלה, ופעולתו - עד כמה שקיבלנו ידיעות עליה - מתרכזת בשלושה כיוונים: כיוון אחד הוא משא-ומתן בלתי אמצעי עם גורמי השלטונות הבריטיים הנמצאים באמריקה, המושפעים לא מעט מהאווירה הדיפלומטית והצבאית, לשם הכשרת התנאים לקראת ההכרעה, וגם לשם עמידה על העניינים הדחופים הצפים מזמן לזמן במהלך המלחמה; כיוון שני - מאמצים ליצירת חזית מאוחדת של יהדות אמריקה, בראש ובראשונה סביב שאלת ארץ-ישראל ועתיד המפעל הציוני, וכיוון שלישי - פעולה חינוכית פנימית בתוך מערכות הציונות באמריקה.

נראה לנו שהסעיף השני בתוכנית הוא שבלע בעיקר את זמנו ואת מרצו של בן-גוריון. סביב שאלה זו, שדר' וייצמן החל לפעול לגביה בביקורו הקודם [ב-1941] וימשך את הפעולה עכשיו, יש כנראה התקדמות מסוימת. היתה שורה שלמה של

12 בפברואר 1942 הנהיג צ'רצ'יל שינויים נרחבים בממשלתו ובקבינט המלחמה. לגבי המזה"ת וא"י נודעה חשיבות מיוחדת להחלפת שר המושבות מוין בקרנבורן, ולמינוי ריצ'רד קייסי במקומו של אוליבר ליטלטון כשר-תושב בקהיר במרס 1942. צ'רצ'יל שהה בארה"ב בין 22.12.1941 ל-14.1.1942 לסידרת דיונים עם הנשיא רוזוולט ויועציו על ניהול המלחמה ועל שיתוף פעולה בין בעלות-הברית עם כניסת אמריקה למלחמה.

13 לעמדותיו האוהדות של צ'רצ'יל לגבי הקמת צבא יהודי ולגבי מימוש סעיפי הסה"ל, וכן למגמות משרדי המושבות והחוץ הבריטיים, ר' כהן, גבראל.

פגישות בין נציגויות ציוניות ובין נציגי יהדות אמריקה, נציגויות בלתי-ציוניות באמריקה, לאו-דווקא במסגרת הסוכנות היהודית הקיימת, במסגרת הישנה שנתגבשה, אלא על פני שטח רחב יותר.¹⁴

כשדובר על נציגות בלתי ציונית מדובר על "אמריקן ג'ואיש קומיטי", "הוועד היהודי האמריקני",¹⁵ והחוגים המרכזיים סביבו שהם, כידוע, הצד המדיני של חוגי ה"ג'וינט". מדובר גם על "הלייבור קומיטי",¹⁶ ועד המארגן בתוכו הסתדרויות פועלים גדולות, שיוצג על-ידי בלתי ציונים. מדובר על ארגון "בני ברית",¹⁷ אלה הם החוגים העיקריים. היו כמה וכמה פגישות במסגרת רחבה וגם ביחידות עם "הוועד היהודי האמריקני". פגישות אלו החלו בוידואים חריפים מאוד בשאלות תיאורטיות, והן הולכות ומגיעות לרוח של הסכם והבנה הדדית בשאלות מעשיות. הן התחילו בשאלות תיאורטיות שעוררו ויכוחים קשים, והשאלות היו אם ישנו עם יהודי כחטיבה מדינית בעולם, מהי עמדתם של יהודי אמריקה בתור נתיני אמריקה וכו' וכו', אם העניינים ניתנים ליישוב ולפשרה. מצד בן-גוריון נעשה מאמץ להעביר את מרכז הכובד לשאלות ארץ-ישראל. לפי הידיעות שקיבלנו הדברים מתנהלים בכיוון זה.¹⁸ אנחנו מקווים להסכם גמור בשאלות אלו. יש כנראה כבר הסכם בלב. התהליך הוא של התקרבות הלבבות בין כל הצדדים. כנראה שלהם עצמם יש קשיים לא מעטים בתוך החוגים שלהם, כי עליהם נמנים אנטי-ציונים מובהקים כמו רוזנוולד,¹⁹ אבל ברור שאם הם יגיעו להסכם, לניסוח תוכנית משותפת בשאלת ארץ-ישראל, לפרגומה ציונית מעשית לגבי ארץ-ישראל, אזי האנטי-ציונים שבתוכם יהיו לויאליים ולא ישמיעו קול שכנגד – הם יקבלו עליהם את הדין, ואולי לא יכנעו באופן פעיל, אבל לא יפרו את המשמעת.²⁰

14 במסגרת הסוה"י "הקיימת", כלומר "המורחבת" (מאז 1929), נמנו גם לא-ציונים למרות שבשלב זה לא היו להם נציגים בהנהלה הציונית.

15 הוקם בשנת 1906 למטרות פילנטרופיות והגנה על זכויות היהודים. ראשיו מלאו תפקידי מפתח במימשל ובכלכלה. לא הודחו עם הציונות אך תמכו במאבקי היישוב בא"י ובצרכיו.

16 Jewish Labour Committee. הוקם ב-1934.

17 נוסד בניו-יורק ב-1843 כארגון אפוליטי, אך גילה עניין רב בבעיות היישוב בא"י.

18 על הוויכוח האידאולוגי בפגישתו של ב"ג עם הוועד היהודי האמריקני ב-28.11.1941 ("ר' קאופמן, עמ' 57-58).

19 לסינג רוזנוולד (1891-1979). ממייסדי "המועצה האמריקנית למען היהדות". אנטי-ציוני. התנגד להקמת מדינת ישראל.

20 ב-13.6.1942 דיווח ב"ג למ"ש: "ב-29 במאי הסכימו וייצמן ו[דוד] ורטהיים [ועד יהודי אמריקני] על הנוסחה הבאה: ראשית, לעזור להקים בא"י בשביל אותם יהודים שירצו לעלות ולהישאר שם בית מובטח על פי החוק, אשר בו ע"י עלייה ורכישת קרקע בלתי מוגבלות הם יוכלו לקוות שיהיו לבסוף את רוב האוכלוסייה ויוכלו לצפות לשלטון עצמי. שנית, לגבי העתיד הקרוב, לעזור לקיום הזכויות של היהודים בא"י לפי המנדט" (אצ"מ 1458/525).

במרכז המשא-ומתן סביב שאלת ארץ-ישראל עומדות שתי הנחות: ארץ-ישראל היא דרישה יהודית עולמית. הדרישה צריכה להיות של כל היהדות להפוך את ארץ-ישראל ל"ג'ואיש קומונולת". זוהי הנוסחה שמדובר עליה שם, ופירוש הדבר בראש ובראשונה, עלייה יהודית גדולה לארץ-ישראל והעלייה היהודית ברשות היהודים.

מה שחשוב לציין הוא שהתוכניות הטריטוריאליסטיות וכל האוריינטציה הטריטוריאליסטית,²¹ שאפשר היה לחשוב שתכבוש חלקים גדולים של חוגים אלה אינן עומדות למכשול על דרך המשא-והמתן. יש הודיה כללית ומפורשת באפשרויות הגדולות של ארץ-ישראל, באופיו המרכזי של המפעל הארץ-ישראלי מבחינה לאומית כללית. עניין עלייה גדולה לארץ-ישראל אינו נתון במחלוקת. השאלה היא כיצד לסדר את העלייה, מהן הדרישות המדיניות להבטחת פעולה זו, מה היא מחייבת לגבי הגורמים הקובעים במדיניות העולמית.

לפי הדינים והחשבונות שקיבלנו, יש סיכויים רבים שתתקבלנה נוסחאות ציוניות אלה לגבי עתיד ארץ-ישראל: קהיליה יהודית ועלייה גדולה ברשות היהודים. בינתיים, הפעולה שכבר נעשתה נשאה פרי. משלחת מאוחדת של יהדות אמריקה הופיעה בפני סנר וולס²² בשאלת מדיניות העלייה הבריטית כיום בארץ-ישראל. במשלחת זו היו מיוצגים: "הוועד לשעת חירום של התנועה הציונית",²³ "אמריקן ג'ואיש קונגרס",²⁴ שהוא האורגן של "הקונגרס היהודי העולמי",²⁵ סטיוון ויז וכו',²⁶ "אמריקן ג'ואיש קומיטי" זאת אומרת חוגי ה"ג'וינט", "בני ברית" והוועד של אירגוני הפועלים היהודים. הדרישות שהם הציגו היו: שיחרור המעפילים שבארץ, החזרת אלה שהוגלו למאוריציוס וקביעת מדיניות של פתיחת שערי הארץ לפליטים הנמלטים מארצות הכיבוש הנאצי ומארצות רדיפות היהודים. לעת עתה היה ערכה של הופעה זו בעצם ההופעה המאוחדת של יהדות אמריקה - קודם כל בכך שהופיעה מאוחדת; שנית בהופיעה בדרישות ציוניות מלאות בנקודה מסוימת; שלישית בכך שהרימה תביעה כנגד הממשלה הבריטית בעצם ימי המלחמה - מעשה שלא תמיד היה אפשר להשיג מצד חלק גדול של נציגי יהדות אמריקה, וגם חברינו הציונים לא תמיד היו מוכנים לעשותו בגלל שיקולים מדיניים הכרוכים במצב יהודי אמריקה וגם במצב

21 לתנועה הטריטוריאליסטית, שקמה אחר קונגרס אוגנדה ב-1904, נמצאו תומכים בארה"ב. החיפוש אחר ארץ מקלט למהגרים ולפליטים היהודים המתרבים גבר ערב מל"ע-2.

22 נחשב פטרון הציונים במחלקת המדינה ובבית הלבן. המשלחת היהודית נפגשה עימו ב-19.3.1942 ומסרה לו תזכיר משותף (אצ"מ 625/1681).

23 מוסד שהוקם ע"י ההנה"צ בתום הקונגרס הכ"א, ערב מל"ע-2, כדי להוות נציגות ציונית מוסמכת אם תשבש המלחמה את הקשרים בין מרכזי ירושלים ולונדון.

24 ארגון המרכזי של יהודי ארה"ב. נוסד ב-1918.

25 נוסד ב-1936. החליף את "ועד המשלחות היהודיות לוועידת השלום" שהוקם אחר מל"ע-1.

26 סטיוון ויז (1874-1949) מייסד "הקונגרס היהודי האמריקני" ונשיאו. בשנים 1939-1945 יו"ר הוועד לשעת חירום. בשנות המלחמה קיים מגעים עם הנשיא רוזוולט בכל ענייני א"י והעם היהודי.

המלחמה. אין לנו ידיעות על תוצאות מעשיות של ההופעה והדרישות האלה. פעולה זו התנהלה עוד קודם. אומנם היו פעולות לא רבות, גם מצד ציונים וגם מצד ה"ג'וינט" בימי "סטרומה", שתבעו פתיחת השערים, אבל הן לא נשאו פרי. היום ישנה ידיעה על פעולה חשובה מאוד, על ניסיון חשוב – זו הידיעה של סט"א על הוראות שניתנו לאמבסדור האמריקני בטורקיה לדאוג לעיכוב הפליטים היהודים בטורקיה עד שתושג האפשרות להכניסם לארץ-ישראל. אם דבר זה נכון, יש בזה מיפנה חשוב. בלי ספק זו תוצאה מפעולה וזה לא בא מאליו. לחץ רב נעשה בכיוון זה וסוף-סוף עלה לגייס את כל חוגי היהדות לפעולה מאוחדת.

כדאי עוד להוסיף על פעולת בן-גוריון באמריקה. הוא עומד בקשרים עם חוגי הממשלה האמריקנית, עם נציגי בריטניה, בנוגע לכל בעיות ההגנה. הוא נפגש עם גנרל דיל [ב-13.4.1942], שהיה קודם ראש המטה הקיסרי, ועכשיו הוא נמצא בתפקידי קשר באמריקה. בן-גוריון נפגש עם המיניסטר החדש במזרח התיכון, עם מר קייסי, שהיה קודם ציר אוסטרליה באמריקה. היתה להם שיחה ממושכת [בוושינגטון ב-27.3.1942] על בעייתנו. קייסי הודיע שהוא רואה את מרכז הכובד בעניינים הדחופים של המלחמה. הוא ישמח לעמוד אתנו בקשרים לאחר בואו הנה. במשך הזמן היה חילוף טלגרמות בין בן-גוריון ובין קייסי כאשר קייסי עבר בלונדון בדרכו אל המזרח התיכון, וזה היה בקשר עם הסיכויים של מהלך ענייני המלחמה במזרח התיכון והסכנות הנשקפות לארץ.²⁷

אני רוצה לציין – אם מותר לומר, בסיפוק רב – שבכל הפעולה [בארה"ב] עומד לימינו של בן-גוריון ידידנו פרופ' פליקס פרנקפורטר. דברים אלה אינם מיועדים לפירסום בגלל תפקיד איש זה, אבל חשוב שחברי הוועד הפועל הציוני המצומצם ידעו זאת, שציונים ותיקים, יהודים חשובים, גם לאחר שעלו בדרגה חשובה של שלטון – והתפקיד כאילו גוזר הינזרות מכל השתתפות בעניינים מדיניים – נשארו לא רק נאמנים לנו בלבם, אלא עושים מה שאפשר בפועל ממש מבחינת קשירת קשרים, השפעה על האנשים, מתן עצה ועוד.

הפגישה [עם דיל] היתה בהשתתפותו של פליקס פרנקפורטר וכן כמה פגישות אחרות. נראה שעוד כמה יהודים חשובים, אנשים רבים, שלא את אנחנו יודעים – הנרי מורגנטאו בתוכם – נחלצו לעזרה פעילה ולא רק נחלצו לעזרה פעילה, אלא לפעמים אנחנו שומעים מפהם על נטיות הנשיא, על הנטיות בכלל בתוך הממשלה האמריקנית, אם כי אנחנו מוכרחים לקבל את הדברים לעתים בהסתייגות ובספקנות ידועה, כי יש חשש שלכם ורצונם הטוב מעבירים על דעתם, מעלים מעיניהם את

27 במברק ששיגר ב"ג לקייסי בלונדון ב-15.4.1942, עמד על הצורך לגייס את כל כוח האדם היהודי האפשרי בא"י להגנת הארץ והמזה"ת. ב-5.5.1942 דיווח ב"ג לוועד החירום היהודי, כי הלחץ של קייסי סייע לשנינו מדיניות העלייה והקמת יחידות צבא יהודי (אצ"מ 1495/525).

הקשיים החמורים, המעצורים החמורים, שאנחנו מוכרחים להתגבר עליהם כדי באמת להגיע לידי הכרעה ציונית במדיניות האמריקנית. הם עוד קצת טירונים, אינם בקיאים בעניינים כמונו, ויש להם נטייה לרפא את השבר על נקלה, לא לראות את כל הקושי, כך שהם מחייבים לא רק עידוד אלא גם סיוג, אזרה ואחרה, פקחת עיניים על הקושי הצפוי לנו למען נגיע לגופי הכרעות. על כל פנים, יש לציין זאת כחזיון מרנין מאוד, שיש בתוך הקבוצה הקטנה של תופסי משרות רמות בממשלת אמריקה ידידים לנו, ידידים כנים בשעה קשה זו.

ועכשיו לחלק השלישי של דברי: שאלת גיוס היישוב בראש ובראשונה להגנת הארץ, שכבר דובר עליה לא רק פה, אלא במשך כל הזמן גם באמריקה וגם בלונדון. חושבני שלגבי כמה הנחות מוקדמות אני פטור מלהיכנס לבירור מפורט.

ההנחה המוקדמת הראשונה היא שלארץ נשקפת סכנה בלתי-אמצעית של פלישה. ההנחה המוקדמת השנייה היא שגם אם דבר זה אינו בשום פנים ודאי, הרי לקח המלחמה מלמדנו שעל כל גורם במלחמה זו להיות מוכן במלוא כוחו לקראת הרעה שבכל זאת אפשרית, גם אם אפשרות זו רחוקה היא, אלא שאין לראות את האפשרות הזאת כרחוקה אלא כקרובה.

ההנחה המוקדמת השלישית היא שבמקרה של פלישה נאצית צפויה כליה ליישוב היהודי הן מפני מלחמתו המסורתית של היטלר ביהודים – והן שמענו את הקו העיקרי גם בנאמו האחרון – והן מפני שאינטרס מדיני הוא לו להשמיד אותנו, או להסגיר אותנו להשמדה לידי הערבים מתוך מיקוח ידוע בינו לבין הערבים.

ההנחה המוקדמת הרביעית היא שדבר זה קובע חובה קדושה ליישוב להצטייד, להתארגן, להתגייס כדי לעמוד על נפשו במלוא כוחו האפשרי, כדי שלא תאמר עלינו פעם ההיסטוריה שפשטנו צווארנו לשחיטה.

ההנחה המוקדמת החמישית היא שאין כאן רק שאלה של לנפול בקרב, למות מות גיבורים או מוות של כבוד, אלא יש בכוח היישוב להוות גורם צבאי בעל ערך בהגנה על ארץ-ישראל הן מבחינת מספרו, הן מבחינת הכרתו את הארץ ושליטתו במחוזות חשובים שלה, בכמה מאזורי הספר, הן מבחינת הצורך הצבאי, ובעיקר מפני שבשבילו בלבד – מכל הגורמים העומדים במערכה – שאלת הפלישה או מניעת הפלישה היא שאלת חיים ומוות ממש, הן מוות בשביל היישוב החי בארץ והן מוות שיכול להיות בשביל התקווה הציונית.

ההנחה המוקדמת השישית היא שהדבר אינו מצטמצם אך ורק בחוג העניינים הבורערים והיוקדים של העם היהודי והיישוב היהודי, אלא שיש גם אינטרסים לשלטון הבריטי לגייס את עזרת היישוב היהודי לעמידה במערכה מבחינת אותן הסגולות שישנן ביישוב בלבד. קובעת גם העובדה, שהיישוב מסוגל להילחם כשגבו אל הקיר ובלי כל אפשרות של נסיגה.

השאלה אינה רק שאלת הערכת הקן הכללי של הדברים מסביב לנו, אלא היא שאלה של עשייה: מה עלינו לעשות? מה עלינו לדרוש מהשלטונות? מה עלינו לעשות כדי שהדרישות תוכלנה להתממש במידה שזה תלוי בנו ומה עלינו לעשות בכוחות עצמנו בלבד? יש כאן שתי בעיות: אחת היא בעיית גיוסנו לצבא [הבריטי] ואחת היא בעיית שיתופנו כמגויסים לצבא להגנת הארץ גם מחוץ למסגרת הצבאית הרגילה – בלי שכולם ייכנסו למדים ויעמדו לרשות הצבא. הדברים שאני ארצה אינם רק מבחינת תוכנית ראשונה, אלא הם כבר מבחינת דוח על תוכניות שהוגשו, שעובדו בקוויהם הכלליים, ועל המשא-ומתן שכבר התנהל.

היו לנו פגישות עם מפקד הצבא בארץ בתקופה של שני החודשים האחרונים. במפקדה העליונה בקהיר הוגש גם תזכיר למפקד העליון במזרח התיכון,²⁸ התנהלו שיחות על יסוד התזכיר, שיחות עם הנציבות בארץ, עם המזכירות הראשית. אנחנו הצגנו את הדברים כך: מתנהל גיוס יהודים לצבא. עד עכשיו נתנו כבר לצבא כ-12,400 איש ואשה, 11,600 גברים ו-800 נשים, זהו עד אמצע אפריל.

אני רוצה לציין במאמר מוסגר, שמספר זה כולל גם כ-60 איש מגויסים לצי הבריטי. זהו דבר חדש. אומנם קבוצה קטנה, כ-10-11 איש, גויסה לפני זמן רב לפנינו הים ממוקשים ולפיקוח על המוקשים שלנו, אבל עכשיו החל גיוס בעלי מקצוע לצי הבריטי, לבתי המלאכה של הצי בחיפה, יתכן גם למצרים. במידה שנוכל להיענות לתביעה זו ניצור חטיבות לא גדולות, אבל יהודיות, בתוך ענף זה של הצי, לעת עתה לא על האוניות, אבל יהיו לנו ביניהם גם קצינים יהודים בתוך הצי. תנאי הגיוס שווים לתנאים של המלחים הבריטיים הן בתלבושת, הן במשכורת וכו'. זה גיוס בעלי מקצוע מסוימים והשאלה היא אם נוכל להשיג את האנשים הדרושים, ואני אומר: הלוואי ונוכל להיענות לדרישה שמציגים לנו.²⁹

בתקופה מינואר 1942 עד אמצע אפריל, שלושה חודשים ומחצה, התגייסו בערך 630 גברים ו-800 נשים. אם נשווה את המספרים הכוללים של הגיוס היהודי והגיוס

28 ר' מסמך 108.

29 מראשית המלחמה עמדה הנהגת היישוב על חשיבות ההתגייסות למשמר החופים ולצי, בין היתר כדרך להבטחת דרכי העלייה הצפויות. בסוף חידש מ"ש את מגעיו עם קפטן גאי ליידיקר, מפקד הצי הבריטי באלכסנדריה וממונה על נמלי א"י (ר' מ"ש אל ג'וף מקהיר 10.12.1941, אצ"מ 525/1667). בינואר 1942 הגיעה לארץ משלחת של קציני הצי הבריטי ובדקה עם הממ"ד של הסוכנות אפשרויות גיוס אנשים לתפקידים ימיים. המשלחת המליצה לאדמירליות לגייס כ-800 עד 1000 איש לתפקידי שמירה על תעלת סואץ ולשליית מוקשים. בישיבת הנה"ס ב-1.2.1942 [מסמך 22] מסר מ"ש כי הדבר תלוי ביכולתו המעשית של היישוב לגייס אנשים ובשלושה תנאים: תוקם יחידה יהודית; פעולת הגיוס תיעשה רק באמצעות מוסדות היישוב; תנאי התשלום למגויסים הארצישראלים יהיו שווים לתנאי העובדים בצי הבריטי. ב-15.2.1942 אישרה הנה"ס הצעה זו והגיוס ליחידה נכנס להילוך גבוה. ב-28.4.1942 שלח קפטן גאי ליידיקר למ"ש בקשה נוספת לספק אנשי מקצוע למשמר החופים (אצ"מ 525/5096).

הערבי, הרי התגייסו במשך הזמן 1,200 ערבים ו-1,430 יהודים, זאת אומרת יותר יהודים מאשר ערבים, אבל זה רק הודות לנשים. באופן יחסי לאוכלוסייה אין הערבים מתגייסים יותר מאשר היהודים, אבל אם לקחת את הסך-הכל רק מהזמן האחרון חלו גאות בגיוס הערבי ושפל בגיוס היהודי.

זהו המצב מבחינת הכמות. מבחינת האיכות מצב הדברים אחר לגמרי. פלוגות ערביות חדשות כמעט שאינן נוצרות, או נוצרות בקושי רב, בפיגור רב. כי זמן רב נמשך האימון, כל הזמן יש יציאה וכניסה, יש למעשה חורים בכל הפלוגות הערביות. לידת פלוגה ערבית היא קשה מאוד, אבל יש כל הזמן התקדמות ניכרת מאוד ביצירת פלוגות יהודיות חדשות. יש התקדמות בולטת ביצירת קצינים יהודיים. איני יודע אם בכל הפלוגות הערביות יש להם 10 קצינים ערבים, אבל יש כבר קרוב ל-150 קצינים יהודים ביחידות השונות.

אין אנו יכולים להסתפק רק באיכות. הכרחית גם הכמות, בייחוד הכמות לגבי הפלוגות להגנת הארץ. גיוס פלוגות הרגלים, המורכבות בסך הכל מ-200 איש, זה תהליך של כמה חודשים. זה מעמיד אותנו במצב בלתי-אפשרי מבחינה מדינית. קשה להחזיק מעמד. כיום קיימות 9 פלוגות של צבא רגלי המיועדות להגנת הארץ. עליהן יש לחשב גם את התותחנים. אנחנו מוכרחים להתרכז בעניין פלוגות הרגלים. הדברים אינם פשוטים. אפשר תמיד למצוא הצדקה אובייקטיבית קיצונית, לא רק פנימית, למיעוט ההתגייסות שלנו. בייחוד הננו עדים לתופעה שבמידה שמתגייסים מבכרים לשרת בפלוגות אחרות, לא באלו המיועדות להגנת הארץ, יש סיבות לכך – גם סיבה חומרית. המשכורת של החייל בפלוגות האחרות היא כמשכורת החייל הבריטי בארץ. בפלוגות להגנת הארץ המשכורת היא רק שני שלישים. ישנו לחץ מצד הצבא לנצל את כל בעלי המקצוע, תביעה להתגייסות לפלוגות, ששם יוכלו לנצל את ידיעתו המקצועית [של החייל] אם זה בפלוגות הובלה או בפלוגות מהנדסים מלכותיים.

באחד הדיונים שהתקיימו אצלנו הציע לי חבר אחד, שהאנשים שלנו יעלימו את המקצוע שלהם, כי היו מקרים שאנשים הוצאו מפלוגות רגלים להגנת הארץ והועברו לפלוגות הטכניות-מקצועיות, כי נמצא שיש בידם מקצוע הדרוש לצבא. הצבא טוען, ובצדק, שזה יהיה בזבוז אם אנשים אלה ישרתו בפלוגות הרגלים בשעה שיכולים לנצל אותם בפלוגות טכניות-מקצועיות. כידוע מנצחת פלוגת מהנדסים, ביניהם יהודים, או כמעט כולם יהודים, על הקמת ביצורים בצפון הארץ ובערבות יריחו – ביצורים כלפי כל אפשרות שתהיה, כי אין לדעת מאין תגיח הסכנה. וחטא ופשע יהיה זה אם אנשים אלה יעמדו בשמירה כשרובה בידם, כאשר הם יכולים לנצל על הקמת ביצורים.

העצה להעלמת המקצוע יכולה להיות רק לפחור זה או אחר. היא אינה יכולה

להיות עצה לסוכנות היהודית, ליישוב, לוועד הלאומי. היישוב אינו יכול להעלים את העובדה שיש בו הרבה בעלי מקצוע, אינני יודע אם הוא מעוניין להופיע כיישוב מאיכות נמוכה, שאין בו בעלי מקצוע. עמדות כאלה אינן באות בחשבון לנציגות היישוב או התנועה הציונית.

אבל יש סיבה שלישית, עיקרית מאוד, שעליה מוכרחים להתרכז קצת, כי הנימוק הוא נושא למשא-ומתן. הפלוגות המיועדות להגנת הארץ מבלות לעת עתה את חייהן באופן שאינו מכשיר אותן למלא תפקיד זה בבוא העת. כולם עסוקים בתפקידי משמר, בתפקידים סטטיים ולא דינמיים. אין אנו יכולים להתאונן שהם לא "טעמו אבק שריפה", אבל כך הוא המצב; גם תפקידי השמירה נחוצים. מצד שני אנו יודעים שבאנגליה עומד צבא של שני מיליונים, הוא כפות שם, שמא תהיה פלישה לאנגליה. הפיקוד העליון רואה הצדקה שחיל זה יעמוד שם ולא "יטעם אבק שריפה". והוא הדין בארץ-ישראל. ובכן, תלונה כזאת של הבחורים אנו מוכרחים לדחות. עד כמה שיש נטייה לצאת לחוץ לארץ – וזו ישנה כדי להיות בתנועה, להגיע גם לאזורי סכנה כמו שהגיעו פלוגות חפרים,³⁰ פלוגות ההובלה [במדבר המערבי], כמו שפועלת פלוגת מובילי מים, פלוגת חפרים שלנו [נתונה] בטברוק בהפצצה בלתי פוסקת, [יש] פלוגה בקפריסין, [שם יש לה] תנאי הגנה הרבה יותר יעילים, אימון יותר טוב, ציוד יותר טוב, כי הם אחראים לקטע של חזית – נגד זה עלינו לעמוד בכל התוקף.

אבל אם האנשים שלנו מתאוננים, ומתאוננים מרה שאינם מקבלים את ההכשרה הדרושה להגנה יעילה, אינם מקבלים אימון משוכלל ואינם מקבלים כלי נשק מהחדשים ביותר שמשתמשים בהם בצבא עכשיו – זו תקלה רבה, ואנחנו מוכרחים לעשות הכל כדי לתקן את הדבר עד כמה שזה תלוי בנו. אין זו שאלת אימון כל פלוגה ופלוגה, אלא זו היא שאלת החיול (כפי שנוהגים בעלי המונחים הצבאיים שלנו לומר), שיטת אירגון הצבא. הפלוגות האלו הן פלוגות מפורזות, מפורזות; הן אינן מהוות כוח. אין לראות כיצד תיכנסנה לחזית האש כחלקים קטנים, מפורדים, ללא פיקוד מרכזי, ללא אירגון בהיקף רחב יותר, ללא הכשרה יעילה יותר – זה מעמיד בשבילנו בעיה. הבעיה היא איך לשכלל את האימון, אימון כל פלוגה ופלוגה, איך לצרף אותן לחטיבות גדולות יותר – אבל סיפוק הדרישות הללו מטיל עלינו גיוס רחב יותר לפלוגות אלו.

השאלה השנייה היא ניצול החומר האנושי במסגרת רחבה יותר. המצב הוא שהיישוב עמוס עבודה למכביר. אנחנו מייצרים הרבה דברים הנחוצים לצבא, אבל אנחנו יכולנו לייצר הרבה יותר חומרי אספקה הדרושים לארץ כולה, וישנו מספר רב של אנשים שיש להם כושר צבאי, אבל הם אינם יכולים להיות משוחררים מתפקידיהם במשק הארץ ולהיכנס לשורות הצבא, ולא ייתכן שכל החומר הזה יבוזבז, ולכן השאלה

30 בחזיתות צרפת, יוון, כרתים והמדבר המערבי.

השנייה היא איזו תוכנית פעולה להציע כדי שחומר אנושי זה ינוצל להגנת הארץ? אנו הצגנו את תוכניתנו לפני שלטונות הצבא והשלטונות האזרחיים, בראש ובראשונה במשא-ומתן ישיר עם שלטונות הצבא: שיקלול תוכנית האימון לפלוגות הרגלים, צירוף היחידות הקטנות לחטיבות גדולות יותר – לבטליונים [גדודים] – ואמרנו: אם זה יותן נדאג לגיוס רחב יותר; אנחנו לוקחים על עצמנו התאמצות מחודשת בלי לחכות לתיקון, אבל מתוך הנחה שתיקונים יבואו. מטרתנו הראשונה היא הקמת עשרה בטליונים, 1,000 איש כל בטליון, זאת אומרת הגדלת מספר הפלוגות עד 10,000 איש. אם אני אומר בטליון במקום פלוגות, הרי אלה יהיו מורכבים לא רק מפלוגות רגלים, אלא מפלוגות הובלה, מכוחות טכניים, וישתמשו ביחידות יהודיות גם מחו"ל, כדי להכניס אלמנטים מאלה שחלק ידוע כבר ישנו בצבא. אבל, בכל זאת, יש פה התחייבות לגייס כמה וכמה אלפים חדשים. לא אעמוד פה על המספרים המדויקים, אבל חסרה יותר ממחצית המספר הדרוש.

הנחתנו היא שרוב האנשים המשרתים בתפקידים טכניים – 1,600 איש בחיל האוויר, מרבית החיילים בפלוגות ההובלה, בפלוגת המהנדסים המלכודתיים – יישארו בתפקידם המיוחד להם. הם כפופים בתפקידם. הם עוסקים בדברים העומדים במדרגה הראשונה ואין להניח שהצבא יוכל לשחררם. אבל אפשר להביא בחשבון העברת חלק האנשים, וזו תוספת של כמה וכמה אלפים מגויסים חדשים.

לגבי החלק השני אמרנו: יש להביא בחשבון אפשרות גיוס של כמה רבבות, 50 אלף בשלב הראשון, זאת אומרת רבבות אנשים נשארים לעת עתה בעבודתם הרגילה, ואם הם באים בחשבון להגנת הארץ בבוא שעת הצורך, דבר זה מחייב אירגון, דבר זה מחייב הכשרה ואימון, דבר זה מחייב הכנת אוצר מספיק של נשק, ונשק מסוגים שונים – לא רק לתפקידי אימון אלא למען ציוד כוח בבוא השעה.

באנגלית קוראים לארגון זה – "משמר המולדת". כוונתנו, בעצם, להכין כוח שיוכל למלא תפקידי Home Guard בבוא השעה, אבל לא הצגנו דרישה פורמלית להקימו, כי אין בזה צורך לדעתנו. שנית, לא ראינו סיכויים שדבר זה יתקבל, כי זה יכול להתקל בתגובה לא רצויה. כשמדברים אתנו על Home Guard אנחנו אומרים: אל נדבר בצורה זו, אנחנו מתכוונים אומנם לתוכן, אבל בשום אופן לא לשם הזה, והסיבה פשוטה וברורה: "משמר המולדת" הוא כוח ארצי. אם יקימו כוח זה, יהיו כל הזורקים הפוליטיים – גם הערבים וגם הבריטיים – מופנים אל דבר חדש זה, [וישאלו] אם הוא נוצר בהתאם למדיניות הקיימת, בהתאם להלך הרוח השורר.

כבר אמרתי בכמה הזדמנויות: גיוס הערבים הוא לבריטניה צורך מדיני. אין להם צורך בערבים באשר הם ערבים, אבל יש להם צורך מבחינה מדינית; לא רק צורך, הכרח מדיני הוא זה להם. אבל כשמדברים על "תכלית" ולא על מדיניות, על דברים ממשיים, על הגנת הארץ, מדובר אך ורק על יהודים.

אמרנו: ישנה כבר מסגרת וזו מסגרת חיל הנוטרים, כוח הגנה רשמי של היישובים היהודים. כוח זה מורכב כיום מ-2,600-2,700 איש העומדים על משמרתם בתמידות, מקבלים משכורתם, ויותר מ-13,000-14,000 איש רורבה, הרשאים בשעת צורך לאחוז ברובה, זו מסגרת שכבר קיימת ועומדת, מסגרת גמישה מאוד, ניתנת להרחבה, וצריך להכניס יהודים נוספים לתוך מסגרת זו, לתבוע להם אימון, להקדיש את סכומי הכסף הגדולים הדרושים לכך, לפקח על אימון זה, להעמיד כוח זה בכללו תחת ראשות צבאית, לנטוע הרגשה ביישוב שדואגים לתפקידו המלא בהגנת הארץ.

לגבי הדבר הראשון נאמר לנו, גם למשלחת ההסתדרות שהיתה אצל הגנרל [מק-קונל], וזה נאמר שוב בשיחה איתי שלשום עם הגנרל,³¹ ששאלת האימון זו שאלת הגיוס. המצב הוא כזה שכל פלוגה שרק יכולה לצאת ממחנה האימונים מחכה לה תפקיד דחוף, והיא מתקשרת עם תפקיד זה. אילו היה מספר הפלוגות גדול יותר, אפשר היה לתת אימון משוכלל יותר, אבל כאשר יש רק תשע פלוגות יהודיות ויש תפקידי שמירה מרובים, צריך לנצל את כולן ללא תקופת אימון ארוכה. הודיעו לנו, שכל הסברות הרווחות בתוכנו, כאילו פלוגות אלו אינן מיועדות לתפקידי קרב אינן נכונות. הובטח לנו שיוכנסו כמה תיקונים עכשיו, ונראה אם ההבטחות תתקיימנה.

גם בנוגע לצירוף פלוגות ליחידות יותר גדולות – בשיחות הראשונות שהיו לנו דרישה זו נתקלה בתגובה שלילית – נאמר שקודם כל זה מחייב ציוד נוסף, זה יוצר קושי גדול מבחינה מדינית, כי זה למעשה יצירת צבא יהודי, ועל זה חלות כמה גזרות, טענות ומענות מדיניות, שנשמעו בשעה שהצגנו את דרישתנו הגדולה. בשיחה האחרונה הוגד לי, שחלה תזווה בנקודה זו ושמייענים, למעשה, באפשרות של צירוף פלוגות אלו לחטיבות גדולות יותר. ייתכן שזה בא מקהיר כתוצאה מהתזכיר שלנו. בכל אופן, בנקודה זו זו הקרח ושוב מסתיימים דברי אלה בקריאה לגיוס מוגבר בתוך היחידות הללו.

בנוגע לחלק השני של דרישתנו, של תוכניתנו – המסגרת היישובית, משטרת היישובים העבריים ששימשה מרכז הכובד בכל הדיונים ובתזכיר – דבר זה נתקבל בפרניציפ גם על-ידי שלטונות הצבא וגם על-ידי השלטונות האזרחיים. ממלא-מקום הנציב העליון [המזכיר הראשי מקפרסון] הודיע לי, שלנציב העליון היתה לפני נסיעתו [ללונדון], שיחה בעניין זה עם אנשי הצבא, שפנו אליו אחרי קבלת הדרישות שלנו. הנציב הודיע להם שמבחינה פוליטית אין לו כל התנגדות, אלא הוא מחייב תוכנית זו; הוא משער שהערבים יוכלו לפנות בטענות אליו ויש לו תשובה מוכנה לטענותיהם, כי הרי ההתנפלויות היו על היישובים היהודיים ולשם הגנת היישובים האלה הוקם כוח זה בזמנו והוא עוד קיים לתפקידים אלה. אבל אפשר להשתמש בכוח זה גם לתפקידי מלחמה ישירים. עדיין מחכים להוראות אחרונות מקהיר, מתקיימות

31 ר' תמצית השיחה בנספח 5.

התייעצויות בין הצבא והממשלה, מתקיימות התייעצויות גם בתוך הצבא עצמו, וביקשו אותנו לא להתקשר לעת עתה עם איזה מספר מתגייסים שהוא, לא לראות זאת ככוח של 50,000 איש העומדים הכן. ההתפתחות תהיה הדרגתית, אבל העיקר הוא לגשת לפעולה, והפעולה היא אימונים. בראש ובראשונה הם מקבלים על עצמם את הדאגה לנשק. ואם כי הם רואים קשיים לא מעטים בשטח זה בגלל קשיי האספקה הכללית, הם מקבלים על עצמם את הדאגה.

אני רוצה להעיר, שעצם הרעיון של שימוש בחיל הנוטרים לתפקידי מלחמה ישירים איננו חדש ואיננו פרי התקופה האחרונה של החרדה שתקפה אותנו נוכח הסכנות הכרוכות בהתקפת האביב - עכשיו האביב כבר עבר - נוכח התקפת הקיץ. ההלכה הזו נתקבלה מזמן אצל הרשות - לראות את חיל הנוטרים כתגבורת צבאית. הדבר קבע את תוכנית האימונים של חיל הנוטרים. נערכו כמה תמרונים מעניינים מאוד במסגרת חיל הנוטרים שהתנהלו על יסוד ההנחה שישנה פלישה, שישנו צבא צנחנים ויש "גיס חמישי". התמרונים נתנו תוצאות מעניינות, שבוכותן זכה חיל הנוטרים לשבחים גדולים הן מהמטרה והן מהצבא.

השאלה עכשיו היא התפקידים המוטלים על היישוב נוכח הצרכים האלה ונוכח האפשרויות האלה המתגלות לפנינו. אנו יישוב רק של משהו יותר מחצי מיליון נפש. בתוך היישוב הזה, יש להניח, חמישית באה בחשבון בכלל לשאת נשק ולתפקידי מלחמה; נניח כ-100,000 איש. אנו עד עכשיו נתנו 11,000 איש ומשהו לצבא ממש. עלינו להוסיף עוד כ-6,000 איש ומעלה העוסקים בתפקידי מטרה: כ-750-800 במטרה הרגילה, 2,600 במטרת היישובים היהודים ועוד 2,700 בתפקידי מטרת העזר. כל אלה אנשים המזויינים ברובם, חלק גם באקדחים, המקבלים משכורת מהרשות. הרי שמספר המגויסים הכללי אצלנו הוא 17,000-18,000 איש - אלה שעוסקים כבר בשירות פעיל. זה בשום פנים ואופן איננו ממצא את היכולת שלנו לשירות פעיל.

אנו, בעצם הימים האלה, נתבעים לתת אנשים נוספים לנוטרות, באשר צצים מדי פעם תפקידים חדשים. עכשיו הממשלה ניגשת לארגון משמר החוף. אנו נתבעים לתת כמה מאות לתפקיד זה. אבל ישנן תביעות שהופנו אלינו במשך השנים האחרונות ולא נענינו להן, והממשלה, תחת עקת ההכרח, הכניסה בכמה וכמה מקרים ערבים לעמדות שמירה ונוטרות שלכתחילה יעדה ליהודים. יש קושי כלכלי שאנו נאבקים אתו. המשכורת לנוטרים היא 7 פונט לחודש, דבר שאינו מספיק בשום פנים לבעל משפחה. יש תקווה להשיג הטבה בעניין זה. אבל איננו יכולים לראות את עצמנו פטורים לתת אנשים גם במשכורת זו, ואי-היענות פירושה הכנסת ערבים. אתן כמה דוגמאות: במחנה המעפילים בעתלית, השמירה על המעפילים שלנו, שהיתה כולה יהודית, עכשיו הפכה לשמירה מעורבת; הוכנסו לתוכה ערבים. דוגמה שנייה: בשדה תעופה חדש שהוקם על אדמת קרן קיימת לישראל בתוך המשקים

שלנו,³² שנתקבלה לחכירה לתקופת המלחמה, יש צורך להעמיד על המשמר כ-150 נוטרים חדשים – ואנו שלחנו לשם כמדומני רק 40, ויש סכנה ששם יועמדו נוטרים ערבים אם לא נמצא נוטרים יהודים.

יש לנו עכשיו דין-ודברים עם הממשלה לגבי משמר החוף. אנו דורשים שהוא יהיה כולו יהודי. על כל פנים, שיהיה יהודי בחלק העיקרי של החוף. אבל אם לא נוכל לתת אותם 500 יהודים שאנו נדרשים לתת, איזה ערך ואיזה טעם יהיה לתביעה העקרונית שמשמר החוף כולו יהיה יהודי, אם בפועל ממש אנו לא יכולים לתת את האנשים? במצב הדברים של היום אנו חייבים לממשלה 1,000 נוטרים שהיינו צריכים היום – אתמול – לתת. חלק גדול מהם זה בנוסף לתוכנית הגדולה שאני מדבר עליה.

אבל התוכנית הגדולה לא בנויה על העברת אנשים ממשק למשק, באשר כאן מדובר על אנשים שממשיכים בעבודתם, שיקדישו חלק הגון מזמנם לתקופת אימונים, בתקופה הראשונה שבועיים כל חודש, ואלי רק שבוע כל חודש, ואחר-כך יעמדו בעבודתם הכן לכל קריאה. אבל גם אירגון משק אימונים גדול יחייב הוצאת מספר לא קטן של אנשים לשירות פעיל ומתמיד בעצם ההדרכה, האימון ואירגון כל הפעולה הזאת. השאלה היא אפוא כיצד לבצע גיוס כולל של היישוב, שכל איש ואיש – ואין לשער שאנו נוכל לבצע את הדבר אם לא נשתמש בכל איש ואיש – ידע מה תפקידו. ודבר זה צריך להיות מכוון בראש ובראשונה לגיוס לצבא של כל אלה שהוטל עליהם חיוב מצד המוסדות. הדברים צריכים להיות מכוונים למילוי מיידי. [בנוסף לכך] הדבר הזה מכוון להעמדת רבבות מאנשי היישוב בשורת המתאמנים ושל מיועדים לתפקידי קרב במקרה של סכנה בלתי אמצעית [של פלישה גרמנית].

הדבר הזה מעורר גם שאלות כספיות רציניות מאוד ומעמיד אותנו בפני צורך של גיוס אמצעים גדולים. בזמן האחרון נעשו גם מאמצים חדשים. ישנה מגבית מיוחדת של קרן התעשייה למשפחת החייל, אבל עלינו להרחיב את המאמצים האלה לא רק מבחינת האמצעים שעלינו לרכז. עלינו לכלול את הדאגה למשפחת הנוטר בתוך מסגרת הדאגה היישובית למגויסים ולא להמלאים תפקיד בשעת מלחמה זו. גם אם נצליח להטיל את משק האימונים בעיקר על הצבא [הבריטי] – אנו מנהלים משא-ומתן על כך – גם אם נצליח בזה, הדבר לא יוכל בשום פנים לשחרר אותנו מנטל נוסף של הוצאות. כל הפעולה של הנוטרים, גם עד עכשיו, היתה בלתי אפשרית אלמלא היתה מלווה בפעולה עצמית של היישוב.

אומר באופן יותר מפורש: חיל הנוטרים היה מתרוקן מתוכנו, היה מתנוון, הוא יכול היה להפוך אפילו לרועץ לנו מבחינה ביטחונית ויישובית על-ידי אי-מילוי תפקידו ועל-ידי הונחה והתרוקנות מהתוכן שהכנסנו לתוך החיל הזה, אלמלא היתה סביבו מסגרת עצמאית של אירגון כוחות הביטחון מטעם היישוב [הכוונה לאירגון

32 שדה התעופה הצבאי שנבנה ב-1941 ברמת דוד.

ה"הגנה"), מסגרת שממנה חיל הנוטרים שאב את כוחותיו האנושיים, מסגרת שממנה שאב את האימונים, את הדרכתו, את כיוון פעולתו, את הכרת אחריותו היישובית והמדינית, שהיא שהחזיקה אותו כל הזמן על רמה מסויימת. גם כל המפעל הזה, כשם שבמחשבה הוא נולד בתוך מסגרת כוחות הביטחון העצמאית שלנו, כך בהגשמה הוא מוכרח להישען על מסגרת זו ולינוק ממנה את ההשראה, את הכיוון, את הכוחות המקצועיים, את העמידה על המשמר שהדברים לא ירדו מהפסים והיו מכוונים לתכליתם.

דבר זה מחייב, כמובן, העברת כל כוחות הביטחון המאורגנים שלנו למסגרת רשמית ומאושרת, וזה יאפשר לנו לעשות דברים שעד עכשיו יכולנו לעשות אותם בהחבא – לעשות אותם באישור השלטונות, בעזרת השלטונות, ובריש גלי, בלי כל ההפרעות הכרוכות בפעולה חשאית. אבל זה לא יוכל לקמץ את הפעולה העצמית. להיפך, זה יטיל תפקידים חדשים, זה יחייב אותנו למאמצים מוגברים בשטח העצמי שלנו, כדי לדאוג שהפעולה הרחבה תהיה מכוונת למטרתה ותיעשה כהוגן. דבר זה מחייב מאמצים חדשים מצד "כופר היישוב" ומצד המוסדות והיישוב כולו.

אני רוצה למסור ששאלות אלו – הן שאלת אירגון היישוב למטרות גיוס רחבות, והן גיוס האמצעים ממקורות יישוביים – הועמדו על הפרק בוועדת הביטחון היישובית. ועדת הביטחון, שהיא כידוע לכם מוסד משותף של הסוכנות והוועד הלאומי, ראתה את עצמה כמוסד שצריך להטיל על עצמו את הסדרת הכוחות האנושיים שלנו ואת ביצוע הגיוס הכולל של היישוב. בחרנו אתמול בוועדת מישנה מצומצמת, שצריכה עד סוף השבוע הזה להביא את הצעותיה, ובסוף השבוע הזה תתקיים ישיבה שנייה של ועדת הביטחון שתוכל לקבל הצעות ממשיות, שאם יהיה צורך – תובאנה לאישור המוסדות המרכזיים.

אני מציע, שהוועד הפועל המצומצם יעמיד שאלה זו בראש סדר יומו, יברר אותה ויקבל מצדו שורה של החלטות המחייבות גיוס כולל של כוחות היישוב, את הגברת המאמצים הכספיים וקריאה ליישוב להחליץ למערכה.

נתקבלו ההחלטות הבאות (על פי "דבר" 30.4.1942):

א) הוועד הפועל הצינוי המצומצם רואה את השעה הזאת כמחייבת התאזרחות דחופה לחיזוק עמדתו של היישוב בסכנות הצפויות.

ב) הוועד הפועל הצינוי מטיל על הסוכנות לערוך בשותפות עם הוועד הלאומי, תוכנית פעולה מקיפה שתענה לדרישות החירום בשטח הגיוס ובביטחון וריכוז אמצעים.

ג) התנועה הצינוית מקבלת על עצמה קיום החובות הנובעות מתוכנית החירום.

נשיאות חדשה ל"כופר היישוב"

א.נ.

הנני להודיעך כי בישיבת ועדת הביטחון שנתקיימה אתמול נתמנתה נשיאות חדשה ל"כופר היישוב" בהרכב הבא:

דר' א. ברט - יו"ר; ה"ה א. ברודני,¹ אל' לויין-אפשטיין² וג' ליפשיץ.³ הוועדה תשלים את הנשיאות על-ידי מינוי חבר חמישי באחת מישיבותיה הקרובות, אולם בקשתה מאת ארבעת חברי הנשיאות שנתמנו לגשת בלי דיחוי לפעולה בנשיאות בעלת סמכות מלאה. הנני מקווה נאמנה כי תקבל עליך את המינוי ותשתתף במלוא יכולתך בעבודת הנשיאות אשר תפקיד רב אחריות מוטל עליה בימים אלה. דר' ברט נתבקש לכנס את הנשיאות לישיבתה הראשונה באחד הימים הקרובים ביותר.

בכבוד רב,

מ. שרתוק⁴

1 יצחק אייזיק ברודני (בראלי) (1887-1956). מראשי "בנק הפועלים" ומנהלו מ-1929. חבר בהנהלות של מוסדות משקיים של ההסתדרות.

2 אליעזר לויין-אפשטיין (1898-1968). עלה מפולין ב-1924 והצטרף לקיבוץ משמר העמק. ב-1930 הקים בית דפוס בת"א ולימים ייסד דפוס משוכלל בבת-ים. היה חבר נשיאות התאחדות בעלי התעשייה ונשיאות מגבית ההתגייסות.

3 לא זוהה.

4 מ"ש היה יו"ר "ועדת הביטחון היישובית".

ברכה למגבית קרן היסוד בדרום-אפריקה

מסע מגבית הניצחון של קרן היסוד בדרום-אפריקה פותח שער לשלב מכריע במאבק העולמי נגד כוחות השחור בצל שואת יהודי יבשת אירופה. היות שליש העם היהודי כולו בציפורני היטלר מתבטא נוראות ברצח המוני בכליאה בגטאות בעבודות כפייה קטלניות במחנות ריכוז. בתוך ים זה של ייסורים ואימה עומדת ארץ-ישראל היום כמקלט איתן כמגדלור תקווה לקהילות הנדכאות. היישוב שחושל בארבע שנות מאבק לפני המלחמה נקרא לפעול במלחמה כחלוץ העם היהודי כולו שלמענו הוא נושא בעול שלוש משימות עיקריות שהראשונה שבהן שיתוף-פעולה מרבי בהגנת הארץ מול חזיתות המזרח התיכון על-ידי גיוס כל המשאבים הזמינים למאמץ יהודי מובהק בתחומי צבא תעשייה וחקלאות שנית מאמץ עליון להציל יהודים קורבנות המלחמה שלישית התכוננות למאמצים נועזים לשיקום אחרי המלחמה. להלן הישגים למופת 12,500 גברים ונשים התגייסו לשירות צבאי רובם ככולם ביחידות יהודיות 6,500 משרתים בכוחות ביטחון מקומיים. אלפי בעלי מקצוע יהודים מיומנים מועסקים בעבודות צבאיות בארץ-ישראל וברחבי המזרח התיכון. התעשייה היהודית מעסיקה 30,000 עובדים נרתמת יותר ויותר לייצור מלחמתי ותפוקתה גדלה פי שמונה מאז 1940 מפעלים רבים עובדים יומם ולילה למעלה מ-300 בתי חרושת הוקמו מאז פרוץ המלחמה. 113,000 דונם נרכשו בידי הקרן הקיימת בשנות המלחמה 18 יישובים חדשים נוסדו ומרחיבים שטח העיבוד והתנובה החקלאית כוח האדם ביישובים הוותיקים והחדשים מנוצל קצה גבול היכולת. למרות תהפוכות המלחמה נכנסו 23,000 פליטים לארץ-ישראל מאז ספטמבר 1939 נעשות הכנות לקליטת קבוצות ראשונות של ילדים מארצות אויב דרך טורקיה מתבצעים מאמצים גוברים להביא לארץ-ישראל מברית-המועצות פליטים יוצאי פולין. היישוב מתאזר לקראת מאמץ עליון נוסף להגנה ולייצור אלפי בני נוער עירוני נשלחים לעבודה ביישובים חקלאיים תושבים רבים מתאמנים לתפקידי הגנה קבוצות חדשות מגויסות לצבא. אירגון והכוונה של כל המאמצים הללו כרוכים בהוצאות בקנה מידה גדול ומחייבים תמיכה פעילה של הקהילות היהודיות החופשיות. המאמץ הארץ-ישראלי חייב להיות מעניינם של כל היהודים השואפים להצלת העם היהודי ולניצחון הרוח היהודית. שרידתנו תלויה בעיקר בניצחון הדמוקרטיה אבל הניצחון עצמו לא יבטיח את ישועתנו שכן זו תלויה בראש ובראשונה במאמץ העצמי שלנו. קרן היסוד היא הגילום

1 לאור ביטול נסיעת מ"ש לפתיחת מגבית קה"ס בדרום-אפריקה ביקשה הפדרציה הציונית מהנה"ס ב-28.4.1942 סיכום של התפתחות היישוב. מ"ש השיב במברק זה.

היעיל ביותר של הסתמכות היהודים על עצמם היא ביטוי מוחשי של נחרצותנו לעצב את גורלנו לממש את גאולתנו בהישגים של ממש. מי ייתן ותוצאות המגבית שלכם יוסיפו דף נכבד ומפואר חדש בספר השירות הלאומי של קהילות דרום-אפריקה במאמץ לסייע לנו לצעוד קדימה לקראת מטרתנו הקדושה ויביאו בשורה מעודדת של תקווה ליהודי העולם כולו. ההנהלה שרתוק

גיוס בהתיישבות וב"הגנה"

ענייני הגיוס

מ. שרתוק: היה מושב של הוועד הפועל הציוני והוחלט בו למסור לוועדת הביטחון לקבוע את אופן סידור העניינים. כן הוחלט שהוועד הפועל הציוני יתכנס בעוד שבוע והוא ישמע דוח מוועדת הביטחון היישובית. החלטותיה של ועדת הביטחון טעונות אישור של שני מוסדות: של הוועד הפועל הציוני ושל הוועד הלאומי. זה נעשה מתוך כך שאמרו שהוועד הפועל הציוני יכול לקבוע עמדות ציוניות, אבל הוא אינו יכול להיכנס ראשו ורובו בשאלת הגיוס הכולל ובשאלת הסנקציות [על משתמשים]. יש פה למעשה, סילוף, מפני שבועד הפועל הציוני יושבים אנשים מן היישוב, מהוועד הלאומי, מהוועד הפועל של ההסתדרות, ממפלגות היישוב. אינני מרוצה מהדבר הזה, כי על-ידי כך כאילו הנהלת הסוכנות יוצאת מהעניין.

היו שתי ישיבות של ועדת הביטחון, ביום ב' והיום. הדיון בוועדת הביטחון התנהל על רמה גבוהה ובאווירה רצויה. מבחינה ידועה אפשר להגיד, באווירה יותר מדי טובה, היתה אידיליה והתאמה בדעות בין ציולינג ובין ספיר,² בין שאול מאירוב³ וברל רפטור ובין נתנאל⁴ וסבירסקי.⁵ לאחר שנאם ברל רפטור – דרך אגב, אחד הנאומים הטובים ביותר שלו ששמעתי – ביקש סבירסקי למחוק אותו מרשימת הנאומים, כי אין לו מה להוסיף. ואותו הדבר לזין-אפשטיין ואותו הדבר ספיר. שהוא אמר שהוא מזדהה עם כל מה שאמר ברל רפטור.

בישיבה הקודמת החליטה ועדת הביטחון, שהיא נותנת סמכות לעצמה להיכנס בעניין זה בתור מוסד יישובי. יש נטיות שם, שוועדת הביטחון תתחיל להיות דיקטטורית; משום כך קבענו לה את המסגרת הדרושה – החלטותיה טעונות אישור

1 על סדר-היום: קריאת מועצת מפלגה; ענייני ת"א; ענייני הגיוס; ענייני הוועד הלאומי; דיון על "אשנב"; מזכירות המפלגה.

2 יוסף ספיר (1902–1972). מראשי "האיחוד האזרחי" ונציגו בראשות ה"הגנה". ראש עיריית פתח תקוה 1940–1951. חבר הכנסת הראשונה מטעם "הציונים הכלליים". שר התחבורה 1952–1955.

3 שאול מאירוב (אביגור) (1899–1978). עלה מרוסיה ב-1912. מ-1920 חבר קבוצת כנרת. מראשי ה"הגנה" ותנועת העבודה. לאחר מל"ע-2 ראש המוסד לעלייה ב' מאירופה. יום את חיבור "ספר תולדות ה'הגנה'". יום וניהל את ארגון "נתיב" לטיפול ביהודי בריה"מ.

4 אהרון נתנאל (1902–1957). איש עסקים ומנהל חברות. יו"ר ונשיא הסתדרות "מכבי" העולמית.

5 משה סבירסקי (1882–1965). סוחר ופרדסן. סגן נשיא "בני ברית" בישראל וסגן נשיא לשכת המסחר בת"א.

של שני המוסדות, אבל ועדת הביטחון היא אשר תעבד את כל ההצעות. בישיבה הקודמת נבחרה ועדת משנה: ציזלינג, קליבנוב,⁶ נתנאל, והם עשו יחד עבודה והביאו זאת לישיבה של היום. היום היה דיון ונתקבלו הנחות יסודיות, אבל הצד הארגוני טעון עוד עיבוד נוסף. ביום ג' הבא תהיה ישיבה נוספת של ועדת הביטחון והיא תצטרך להחליט בעניינים אלה. ההחלטות האלו תובאנה לאישור של הוועד הפועל הציוני. הדברים מכוונים לגיוס לצבא, לנוטרות, לפלמ"ח; למפעל גדול של אימונים על-ידי מושבעים [שוטרים מיוחדים]; לחיזוק ארגוני של כל הפעולה הזאת מבחינה כספית; לשיתוף מקסימלי של כל ההסתדרויות, הארגונים והמוסדות המוניציפליים והכנסתם בעול הפעולה הזאת; למשטר של עונשין; להתעוררות ציבורית מקסימלית לדבר הזה.

התעוררה גם שאלה ארגונית של הנהלת פעולות ההתגייסות. ישנה הצעה שיוקם מוסד קטן של שלושה אנשים לתיאום כל הגיוסים. יש הצעה אחרת: קיימת הנהלת הגיוס ואפשר להרחיב אותה על-ידי שיתוף גופים ציבוריים. יכולה להיות הצעה להקים ועדה חדשה של כל הגיוסים. אינני מציע את ההצעה האחרונה, כי פירוש הדבר יצירת מוסד חדש וזה כרוך בדיונים ארוכים. לפי דעתי, אפשר להשאיר את הנהלת הגיוס; נוסף לזה יש מוסד קטן שהוא מתאם (ציזלינג: מעביר את הביקורת על החומר האנושי, ממיין אותו ומביא לידי ביצוע הסנקציות) מצד האנשים שישבו ליד השולחן בישיבה של ועדת הביטחון ישנה הכשרה נפשית גמורה להיכנס במאמצים גדולים – לגייס את הארגונים שהם עומדים בראשם. הם חתמו על שטרות חמורים מאוד. היתה אחדות יישובית גמורה. יוצאי דופן היו חברי ההנהלה: גרינבוים ושמורק. אם לקחת את שני האגפים: ספיר, נתנאל, לוי-אפשטיין, סבירסקי מצד אחד וציזלינג, ברל רפטור ושאוול מצד שני, ואותי ואת נתנאל באמצע, היתה הסכמה גמורה בכל העניינים וזה חשוב מאוד. מורגש שבא אביב לוועדת הביטחון. יש הרגשה שזה מוסד חשוב, כדאי לשבת בו, הוא עלול לחתוך עניינים.

למצב העניינים כיום: מה שנעשה כיום זה גיוס בהתיישובות וגיוס ב"ארגון" [ה"הגנה"]. ב"ארגון" יש לעת עתה רק פעולות משרדיות. הוכנה רשימה של חייבי הגיוס והיא נמסרה לגייס הארצי. הפעולה כשלעצמה לא החלה עוד. לפי דעתי, היא מוכרחה להחל בלי כל דחוי. זה יעזור לפעולה במשקים. העניין מוכרח להיעשות מיד. הדבר האקטואלי כיום זה הגיוס במשקים. והנה אני רואה איזו סכנה, שהגיוס לצבא לא יקבל מה שמגיע לו מהגיוס בהתיישובות. אין זאת שאלה של מספרים בלבד, של 100 אנשים פחות או 100 אנשים יותר, כי אם אני חושש שיתחיל עוד פעם אותו העניין שהיה כבר פעם – זה יביא לידי ויכוח ועל זה יסתמכו ויפרשו כל

6 יעקב קליבנוב (1887–1966). עו"ד. חבר ועד הקהילה בחיפה. ח"כ מטעם "הציונים הכלליים" בכנסות השנייה והשלישית.

מיני פירושם, ויאמרו שפירוש הדבר שהגיוס לצבא איננו הדבר העיקרי, שהוא דבר צדדי ומשום כך הסנקציות אינן מוצדקות וכו'.

פה אנו ניגשים לעניין שדובר עליו בישיבת המזכירות שהיתה בבית⁷. אז סומנה התוכנית בקווים כלליים: 50% מהמשקים לצבא ו-50% לגיוסים אחרים. לא נאמר, שמכל חלק וחלק של הגיוס יהיה כך ואז נקבע איזה אורגן המורכב מבן-ציון [ישראלי], אליהו [גולומב] וממני, שהוא צריך לשבת בעניין זה. בינתיים אני שומע שהקיבוץ המאוחד החליט על פרופורציה של 3:3:4. מכל עשרה אנשים – 4 לפלמ"ח, 3 – לנוטרות, 3 – לצבא, לאמור 3 לצבא ו-7 לצורות גיוס אחרות – והנשים הן בכלל החשבון הזה. אילו היה מצב של 50:50 והנשים בכלל החשבון הזה, לא היתה לי שום תרעומת. אבל כאשר אומרים 3:3:4, לאמור מ-600 איש שהקיבוץ המאוחד נותן יהיו לצבא 180 איש, ומ-110 הנשים יהיו לצבא 50 נשים, לאמור הקיבוץ המאוחד יתן 130 בחורים לצבא, או מתקבלת תמונה אחרת לגמרי, אז כוחו של המנוף אחר לגמרי. אם תלכנה נשים לנוטרות, זה אינו ברור. אומנם פעם היתה הבטחה, אחר-כך היא נלקחה בחזרה. העניין טעון ברור. לא ברור אם יקחו אנשים כמה יקחו נשים. אף פעם לא היתה הבטחה שיקחו נשים לשירות רובים. יקחו נשים בשביל איתות, בשביל תצפיות. נניח שיקחו 50 נשים מכל הארץ, או הקיבוץ המאוחד צריך לתת מזה 10 נשים לכל היותר. יש בחזרות ב"ארגון" בעיר שאפשר להפנותן לתפקיד זה, שהוא תפקיד יותר צבאי מאשר כמה תפקידים של האי.טי.אס.

ו"השומר הצעיר" עשה בחוכמה. לכאורה, זה הכל גיוס להגנת הארץ, על כל פנים הם רוצים לתת את כולם להגנת הארץ. תבוא עליהם ברכה אם יחזקו את ה"באפס". זה חשוב מאוד עכשיו. והנה החליט "השומר הצעיר" שהוא ינהג כמו שנהג הקיבוץ המאוחד. בוועדת הביטחון נתקבלה גם כן החלטה בדבר 50:50, ונאמר בפירוש שמצבור המגויסים הראשון לפחות 50% ילכו לצבא. ההנחה היא שההתיישבות תיתן 50% מאנשים שהיא נותנת לצבא ויבואו אנשים מה"ארגון" וממקומות אחרים וישראלים. אם לא – אז לפי דברי שאול [אביגור] – צריכים המשקים להשלים. שאול דיבר ברוח שלי, בחרדה לגורל הגיוס מתוך הערכת החשיבות המיוחדת של הגיוס. הוא לא אמר: נקבל מיד מההתיישבות 50%. אבל – אמר הוא – אם לא יתנו אחרים, אז ההתיישבות תצטרך להשלים.

אני שואל: איך תשלים ההתיישבות, אם בינתיים האנשים יהיו בנוטרות? אני חושב שכל עוד העניינים נמצאים בכור ההיתוך, מוכרח לבוא עכשיו הגדלת הגיוס

7 ישיבת המזכירות התקיימה ב-13.4.1942 בהשתתפות הוועדה לניסוח הצעות לקראת ועידת המפלגה וועידת ההסתדרות. נושא הדיון: הגברת הגיוס ביישוב. מ"ש נכח אך לא השתתף בדיון, שבסופו הוחלט להקים שלוש ועדות: לארגון וגיוס כוחות היישוב למאמץ המלחמתי; לברור האפשרויות להקמת קרן עזרה למשפחות החיילים; ולחלוקת המתגייסים לשירותים השונים (צבא, נוטרות ופלמ"ח).

לצבא. זה ישפיע על "השומר הצעיר", על "חבר הקבוצות", על תנועת המושבים. דרך אגב, קיבלנו בקשה מנהלל לשחרר שלושה אנשים, אנשי ה"קומביינים", מהצבא לזמן הדיש. צורפה גם רשימת מגוייסי נהלל ויוצא שמבני נהלל התגייסו 57 איש. [במיפקדה] בירושלים הסכימו לטפל בדבר זה. אחד מהם נמצא במצרים ושניים ב"באפס".

היתה אתמול מועצת [תנועת ה] מושבים המוקדשת לעניין הגיוס, בה התווכחו חברים עם קלמן קיט⁸ ואמרו לו אם נתגייס, נתגייס לנוטרות - מתוך מחשבה שבנוטרות, בשעת דחק בעבודה, אפשר באיזה אופן שהוא "להסתדר" - אפשר לבוא מרמת-דוד בלילה ולעבוד במשק. קיט טען: יש מלחמה ויש צבא ואתם לא תקחו חלק בגיוס לצבא? מובן, שגיוס לצבא מביא לידי כך שהמשק יסבול במקצת. ונתקבלה החלטה שקיט רצה. אני רואה בהחלטה זו של "הקיבוץ המאוחד", שפלמ"ח עומד במקום הראשון, פגיעה קשה מאוד בעניין הרמת הגיוס לצבא. אני בהחלט בעד זה שהגיוס לצבא יעמוד במקום הראשון.

להלן התנהל דיון בהשתתפות יונה קוסי⁹, יחיאל דובדבני¹⁰, אהרון ציזלינג ואליהו גולומב. סוכם למסור את העניין לוועדה שחברה בנציון ישראלי, אליהו גולומב ואהרון ציזלינג.

מ. שרתוק: כאשר יתחיל הגיוס לצבא עומדת השאלה: (א) למה אנו מכוונים אותם? (ב) איך אנו מכוונים אותם? כיום יש שמונה וחצי פלוגות "באפס". למעשה, כל הפלוגות חסרות אנשים, מפני שהוצאו אנשים לתפקידים שונים וצריך למלא את הפרצות האלו. חסרים כ-200 איש בכל הפלוגות, אז יכולים לקחת את המגויסים הראשונים ולפזר אותם בין כל הפלוגות. אני מציע, שאנו נתנגד לזה. לנו חשוב שהמאמץ המאוחד הזה ייתן תוצאה מוחשית: נדע שיש לנו 10 פלוגות. עניין הגיוס מחייב שתקום על רגליה במהירות האפשרית פלוגה חדשה. אי-אפשר שתקומנה פלוגות אחדות חדשות. זה יותר קל לחלק את האנשים האלה מאשר לפתוח בבת אחת כמה פלוגות. זה מתקשר עם גיוס ערבי, כי אם לפתוח כמה פלוגות יהודיות, אז צריך לפתוח כמה פלוגות ערביות. העניין שאני מציע לא יהיה קל משתי בחינות: (א) פירושו דחיית השלמת הפלוגות. ופירוש הדבר יותר גאריד [מטלות שמירה]

8 קלמן קיט - התגייס לצבא הבריטי ב-1940 והשתחרר בדרגת מייג'ור. יו"ר איגוד החייל המשוחררים. לימים ראש אכ"א בצה"ל.

9 יונה קוסי (כסה) (1907-1985). ממנהיגי "הפועל הצעיר" ומפא"י. מזכיר מפא"י בראשית שנות הארבעים. חבר קבוצת שילר. לימים ח"כ.

10 יחיאל דובדבני (1896-1988). מראשי "הקיבוץ המאוחד" ומפעילי ועד המתנדבים. חבר הכנסת הראשונה מטעם מפא"י.

לאנשים שהם כיום פלוגות ומאוד חופשיות. (ב) אנו משאירים פלוגה אחת בלתי שלמה, פלוגה 19, ואנו מתחילים את הפלוגה ה-20.

בכוח הנימוק שעניין הגיוס דורש זאת, אני מקווה כי נצליח להשיג זאת. אז זה אומר שתקום פלוגה חדשה שהיא כולה תכלת. יכול להיות שתקום פלוגה שהיא כולה מחברי "הקיבוץ המאוחד". אני מציע לא רק לא להירתע מזה, כי אם להפיק מזה את כל התועלת.

לפני איזה זמן פנה אלי לסטר, מפקד ה"באפס", ואמר לי: אולי כדאי שאנו נעשה פלוגת תל אביב, פלוגת חיפה או פלוגת עמק, למען ניצור התחרות בין המקומות בעניין הגיוס. אז ביטלתי קצת את העניין הזה. אמרתי לו: לך יש מושגים אנגליים, פה יש מושגים אחרים. זאת ארץ קטנה, צעירה, יישוב לא-מגובש. מי שהיה לפני שנתיים בחיפה, היום בתל אביב ולהיפך. והנה עתה יש לי הרהורים לגבי עמדותי בעניין זה. אני מציע, שנביא את 200 האיש הראשונים לפלוגה אחת ושהיא תקרא פלוגת ה"עמק". אם הדבר הזה יתקבל, אז אותו הדבר שרצו לעשות "מכבי" ולא הצליחו כי לא היו אנשים, אנו מייד משיגים אותו. והשאלה היא שיהיה שם עברי לפלוגה – תהיה פלוגה שתקרא "עמק" ותהיה פלוגה שתקרא "תל אביב". כל אחד ידע, שפלוגת "תל אביב" זאת פלוגה עברית ופלוגת "נבלוס" זאת פלוגה ערבית. אם תתגייסנה עוד פלוגות ואנו נרצה לחלק את האנשים, אני בטוח שנוכל להשיג את הדבר הזה ואז השם יישאר. ואז ישאלו: במה חטאו הפלוגות שהתגייסו קודם? יתנו גם להם שמות, ותיקרא פלוגה 2 פלוגת "בר-כוכבא", למשל, פלוגה 4 פלוגת "בר-גורא" וכו'. יימצאו שמות – לא אלמנה ההיסטוריה והגיאוגרפיה העברית.

להלן טען אליהו גולומב כי ההתגייסות כרוכה במאמץ יישובי גדול ולשם כך יש להקים מוסד מיוחד, ואילו דוד רמז טען שהסוכנות היהודית והוועד הלאומי צריכים להקים במשותף מוסד זה. היו שחלקו על כך והציעו להטיל את המשימה על ועדת הביטחון היישובית. סוכם להסמך את מ"ש ואת ד' רמז להכריע בעניין זה.

לקראת שעת סכנה

חברים: באסיפה אחת גדולה אשר הייתי בה אתמול,¹ הכריז נואם אחד שזכינו להתאסף במצב שכבר כמעט הוכרעה הכף: סכנת הניצחון של האויב הנאצי חלפה. כל זה הודות ל"צבא האדום". אין כל ספק בדבר, ש"הצבא האדום" וברית-המועצות בכללה הראו גבורה גדולה, יכולת קרב רבה מאוד במלחמה הזאת, ושעל אדמת רוסיה, בנשק "הצבא האדום", הונחלו התבוסות הגדולות הראשונות לצבא הנאצי.² אבל מכאן ועד להכרעה במלחמה עדיין רחוקה הדרך. אפשר לעשות, כמובן, חישוב של כוחות. וכל חישוב של כוחות אם יכלול לא רק את היש, אלא גם את המתהווה ואת המוכרח להתהוות במשך הזמן – הכרעתו לצד החזית הדמוקרטית פלוס ברית-המועצות ברורה.

אבל השאלה איננה מוכרעת רק בסיכומם של הדברים כפי שהוא עתיד להצטבר במשך הזמן ולעתיד לבוא. השאלה עלולה להיות מוכרעת בשלבים של ההתפתחות, אשר בכל אחד ואחד מהם לא תגיע הפוטנציה למלוא מימושה. ואם לגבי המלחמה בכללה כך, הרי לגבי כל עמדה ועמדה במלחמה הזאת על אחת כמה וכמה. ארץ-ישראל, אומנם, לפי החזון הנבואי, על כל פנים לפי חזון נבואי אשר הנוצרים מאמינים בו עוד יותר מיהודים, עתידה לשמש שדה המערכה האחרון, אשר בו יוכרע אשמדאי. בשדות מגידו – בדיוק נמרץ! – צריכה להיות המערכה האחרונה הזאת לפי האמונה האפוקליפטית [חזון "אַרְמְגֶדוֹן"]. וישנם קצינים, נפגשתי בהם, שמאמינים באמונה שלמה שכך יהיה. ישנו קצין שנמצא בריחוק מקום מסוים מאיתנו, אשר מאמין כי בבוא היום הוא יבוא באווירון והוא ירד ממצנח כצנחן לתוך עמק יזרעאל ויקבל לידו את הפיקוד של הצבא היהודי, אשר ינחיל את התבוסה הניצחת לאויב דווקא כאן.³

אבל אנחנו צריכים להיות מפוכחים לגמרי ומשותתרים מכל "אתה-בחרתניות" כזאת – לאומית או גיאוגרפית או צבאית. לגמרי לא מוכרח הדבר לבוא שארץ-ישראל תהיה ניתקפת במלחמה הזאת, ולגמרי לא מוכרחה ההכרעה האחרונה ליפול כאן אבל אנחנו דנים לא על מה שמוכרח לבוא, כי אם על מה שיכול לבוא. ומהלך המלחמה הזאת הוכיח שמי שאיננו מוכן לכל האפשרויות מפסיד – הוא מפסיד במידה נוראה, במידה כזו שאי-אפשר לשער קודם. והמטרה מוכרחה להיות לעמוד הכן בכל

1 מ"ש נאם בעצרת 1 במאי בגוש חרוד (הנאום לא אותר), שם נאמו גם אהרון ציולינג מטעם הקב"מ, ומאיר תלמי מטעם "הקיבוץ הארצי".

2 בנובמבר 1941 בלמו הרוסים את המיתקפה בשערי מוסקווה וכבשו בחזרה את רסטוב וקלינין.

3 הכוונה לאורד וינגייט (1903–1944), מקים "פלגות הלילה" (SAS) המיוחדות בתקופת המרד הערבי. אוהד מושבע של המפעל הציוני. שאף לפקד על כוח יהודי שיוקם בא"י במסגרת הצבא הבריטי, ובתחילת אוק' 1939 חיבר תוכיר על הקמת כוח זה (ר' "יומ"מ ד', עמ' 378; "יומ"מ ה', עמ' 121).

החזיתות ובמקסימום של כוח בכל חזית ולהיות מוכן לרעה שבאפשרויות. להיות מוכן לרעה שבאפשרויות פירושו תמיד לשוות את האפשרות הרעה הזאת לנגד העיניים בוודאיות, כדבר שמוכרח להיות. ורק מבחינה זאת – מבחינת הכוונות הנפשית והכוונות הגופנית של האנשים – אנחנו צריכים לראות את הפלישה [הגרמנית] לארץ-ישראל כדבר שמוכרח לבוא. אם לא נראה את זה כך – זה ירפה את ידינו בהתכוונות. ודרך החזית הדמוקרטית במלחמה הזאת זרועה כישלונות כבירים, מפני שכוונות כזאת לא היתה, או אולי מפני שלא יכלה להיות, למועד הנכון. אבל ישנה עוד בחינה אחת, חמורה ומכרעת בשבילנו, שקיימת אך ורק לגבי דידנו. האימפריה הבריטית במשך המלחמה הזאת ויתרה, כפי שהיא מאמינה וכפי שמאמינים רבים מאוד – אני רוצה לכלול אותנו בתוכם – ויתרה רק לזמן-מה, "עד יעבור זעם", על הרבה עמדות כבירות ערך.⁴ כאשר אני אומר "ויתרה", אינני קובע חוון שהיא עתידה לקבל מחדש כל מקום שהיא מפסידה. אבל, על כל פנים, עמדתנו היא שהאויב לא יירש את העמדה הזאת שהוא כבש עד עתה. ואף על פי כן, שום כישלון לא שבר אותה בתור כוח לוחם. במידה רבה מאוד כמה וכמה מהכישלונות האלה הגבירו את ההחלטה הנחושה של האימפריה לעמוד במערכה עד הסוף. והכישלונות האלה גם לא חתכו ואינם חותכים את גורל האימפריה לעתיד לבוא. אנחנו כלל לא יודעים איזה ועזועים ושינויים עלולים להתחולל בעולם כתוצאה מהמלחמה הזאת, בעקבותיה. ואיננו כאן מנחשי עתידות. אבל ברור שאם יתחוללו שינויים בעולם, והם יכולים להתחולל, ומערכות העולם עלולות לעבור דרך איזה שידוד חדש – זה עניין של ההיסטוריה העתידה. אבל, מפאת תוצאות המלחמה הצבאיות כשלעצמן, הפסד עמדות איננו מכריע בגורל כל זמן שהמערכה נמשכת וכל זמן שיש תקווה בטוחה בניצחון מכריע ואחרון.

מצבנו מבחינה זאת יחיד במינו. אין ארץ אשר נמצאת במצב כזה. מבחינתנו-אנו, אין עם אשר נמצא במצב כזה. כל העמים אשר היטלר כבש אותם, הם נענים, הם מדוכאים, נשפך דמם, נהרס רכוש, המונים גולים ממקום למקום. מתנהלת מדיניות של השמדה לא רק לגבי העם היהודי, גם לגבי עמים אחרים. אף על פי כן, אין בכוח כל נחשול ההרס והשמד הזה לעקור מן השורש ולהשמיד כליל עם שלם היושב בארצו ועל אדמתו – מה שאין כן לגבי דידנו.

כאן ישנה הצטרפות של שני גורמים: גורם אחד זוהי הכרזת המלחמה של היטלר על הגזע היהודי לא רק לשם דיכוי, כי אם לשם ביעור הגזע היהודי מעל פני האדמה. שנית, זוהי אותה ההתנגשות הטרגית שבינינו ובין העם הערבי, אשר אנחנו עומדים בתקופה הזאת בה, ואנחנו צריכים לפגוש אותה בכל חריפותה ובכל התוצאות

4 הגרמנים כבשו את יוון באפריל 1941 ואת כרתים במאי 1941; היפנים כבשו את הונג-קונג בדצמבר 1941, את בורמה במאי 1941 ואת סינגפור בפברואר 1942.

הרות-האסון העלולות לנבוע ממנה.

פלישה - ולו גם ארעית, ולו גם חולפת - של הנאצים לארץ הזאת, פירושה השמדת היישוב. מפני שכאן היטלר יכול לירות את החץ שימחץ את העם הזה; ושנית, משום שעל-ידי השמדת היישוב הוא ירכוש לו בעלי ברית כבירי כוח בתוך העולם הערבי שבסביבה, וזוהי הודמנות רבולוציונית מבחינתם של נושאי דגל התנועה הערבית הלאומית, אשר בוודאי לא ירצו להחמיץ אותה, ואשר יהיה כל העניין שבועולם להיטלר לאפשר להם לנצל אותה. הרי שזוהי בשבילנו הרעה שבאפשרויות. בין שתי מערכות בדומה של המלחמה העולמית - פלישה לארץ-ישראל ונסיגה מארץ-ישראל מצד צבאות היטלר - עלול לעלות באש מפעל שהוא פרי של שלושה דורות חלוצים. ואם המפעל הזה יעלה באש, על רקע המערכה המדינית שבינינו ובין אנגליה, גם זוהי התנגשות טרגית, הסתבכות חמורה מאוד לנוכח אותו המצב, אשר בו היש שלנו בארץ הוא עיקר משעננו המדיני ויסוד תקוותנו לאיזה ניצחון במערכה המדינית הזאת לאחר המלחמה. ברור מה פירוש השמדת היישוב. העם היהודי לא יוותר על ארץ-ישראל בכל התנאים ובכל מחיר שתעלה לו התזרת הארץ. אבל מימושה של התקווה הזאת עלול להידחות מי יודע לכמה דורות, ומי יודע מה יהיה עם העולם ועם העולם היהודי בינתיים.

שתי הנחות הנחנו בסיכום הדברים עד עכשיו: ראשית - ארץ-ישראל עלולה לשמש מטרה לפולשים, ואם אנחנו ננקוט את הכלל, שעלינו לראות כל אפשרות, הרי עלינו לראות את זה כוודאי; ושנית - מה שצפוי ליישוב זהו חורבן גמור. השאלה היא מה אנחנו יכולים לעשות ומה צריכים אנחנו לעשות נוכח המצב הזה? ישנה גישה פשוטה, ראשונית: להילחם על מנת לנפול בקרב, לקדש שם שמים ושם עברי, ואילו זה היה המוצא היחיד - צריכים היינו לבחור בו, מאשר רק לפשוט את צווארנו לשוחט - היינו יוצאים לפגוש אותו עם נשק ביד ומנחילים לפחות להיסטוריה העברית את הנכס הכביר, שאותו הקומץ של בני עם קשה עורף, שהצליח להתכנס כאן בתקופת שישים השנה האחרונות, ובעיקר בתקופה בין המלחמות, ידע איך לנפול - הוא לא הסגיר את ארצו מבלי ששפך דמו עד הטיפה האחרונה.

אבל לאושרנו אין הדבר כך. אין אנחנו עומדים במצב כזה, שכל מה שאנחנו צריכים להתכונן לקראתו הוא רק מות גיבורים, עטרת קוצים של מעונים בשביל ההיסטוריה העברית לעתיד. אין אנחנו יחידים במערכה. ישנם כוחות מסביבנו. ישנה חזית. יש נואמים הקוראים לציבור להתגייס למלחמה על הגנת הארץ, אבל לעשות זאת אך ורק כתנועה עצמאית תחת מיפקדה שלנו,⁵ מבלי להתפגל, חלילה, באיזה מגע שהוא באותה האימפריה שמשום מה, באיזה מקרה משונה, היא גם כן מתערבת

5 עימות דומה בין מחייבי התגייסות לצבא הבריטי ובין מחייבי התגייסות למסגרות ה"הגנה" התנהלה בקיץ 1941. ר' ישיבת הנה"ס ב-26.10.1941; גלבר א', עמ' 350 ואילך.

במלחמה ורוצה להקים פה ביצורים וליצור פה נשק וכו'. ברור, שקריאה זו או שהיתה ערוב דברים בעלמא, או - בלשון יותר פשוטה - קשקוש; או שזאת קריאה לאי-התגייסות, לישיבה בבית ולפשיטת צוואר לשוחט, למעשה. בתוצאות המעשיות היה, כמובן, הדבר השני בא, באשר אנחנו לא נשים "עיניות" משני הצדדים ולא נחדל לפתע פתאום לראות מה שיעשה מסביבנו וכיצד מתנהלת המלחמה בהיקף הרחב שלה, ונראה פתאום רק את עצמנו עם ארץ-ישראל ונעשה לנו פה שבת לחוד... [3 שורות משובשות במקור]

כל השאלה היא בשבילנו שאלת מקומנו וכותנו במערכה הכללית, במערכה המשותפת. ישנם ריכוזי צבא במזרח התיכון, ישנם ריכוזי צבא גם בארץ, ואין כל ספק שבמידה שהסכנה באמת תקרב לארץ-ישראל הריכוזים האלה ילכו ויגדלו. אין אנחנו בשום פנים יכולים להגיד מראש שהם יגדלו במידה שהמצב הצבאי יחייב; אין אנחנו יכולים להגיד מראש שהם יגיעו לגידולם הדרוש למועד הנכון, כפי שמחייב המצב הצבאי. אבל, בלי כל ספק, פה ירוכו כוחות גדולים. תהיה אפוא מערכה, ומערכה יותר גדולה מאשר אנו בכוחנו בלבד יכולים לקיים. אף על פי כן, אני רוצה לומר שאין אנחנו, מצד אחד, יכולים לסמוך על ריכוז הכוח הזה - ומצד שני אין כוחנו [מספיק] - אנו כמות מבוטלת גם בהשוואה עם ריכוז הכוח הזה.

כוחנו איננו כמות מבוטלת לא בכמות ולא באיכות. בכמות - מפני שאנחנו בארץ הזאת חצי מיליון נפש, ואולי עוד כמה רבבות, ויישוב שמפאת הרכב הגילים שבו והכושר הגופני שבו הוא עומד אולי במדרגה יותר גבוהה מהרבה עמים שבמצב רגיל, על כל פנים, אני משער במדרגה יותר גבוהה מאשר, נניח, העם הצרפתי. ואולי אחת מהסיבות העמוקות לכישלוננו של העם הצרפתי במלחמה הזאת היה הרכב הגילים שבו - כי מחצית העם הצרפתי הם בני 40 ומעלה - ואז נוצר רקע נפשי מסוים בקרב עם שמורכב כך, שכל מחצית העם הזה כבר במורד הר החיים וכל שאיפתם של רבים מאוד מתוך השכבה הגילית הזאת לגמור את החיים פחות או יותר בשקט.

מצד שני, הצעירים שבעם הזה יקרים לאחרים, ואולי גם לעצמם, יותר מאשר בקרב עם אחר בתור פרטים. האינסטינקט הלאומי - ואינסטינקט לאומי איננו תמיד מצטרף עם רוחק מבט, הוא לעיתים קרובות מקצר את הראות - מביא לידי שמירה יתרה על חייו של כל איש צעיר ומקטין באותה מידה את יכולת ההקרבה העצמית, אשר רק בכוחה אפשר להציל דברים גדולים בשביל העם.

אני אינני סטטיסטיקאי ואין לי כאן מספרים מדויקים, אבל אנחנו יודעים בתוך איזה יישוב אנחנו יושבים. אנחנו יודעים שההרכב הגילי שלנו עולה בהרבה על של עמים אחרים. זה מפאת הכמות. מפאת האיכות אנחנו מכירים את הארץ הזאת; יש לנו שרשראות שלמות של יישובים באזורי ספר של הארץ הזאת; יש לנו ניסיון של מלחמה, ניסיון קרבי בארץ הזאת - לא עצום, אבל בכל זאת סכום די נכבד של ניסיון

של פעולה במשך תקופה של מלחמה קטנה שהיתה לנו כאן במשך ארבע שנים האחרונות לפני שפרצה המלחמה העולמית.

אבל עיקר העיקרים הוא ששום עם אינו עלול להפסיד מכיבושה הארעי של איוז ארץ שהיא בעולם כמו שעלול להפסיד העם היהודי, ובראש ובראשונה היישוב היהודי בגופו, מכיבושה הארעי של ארץ-ישראל. ואם ההנחה הזאת נכונה, אזי גם המסקנה ממנה מוכרחה להיות נכונה, והמסקנה היא ששום עם איננו מסוגל להילחם כה על ארץ-ישראל, על הגנת הארץ, כמו שמסוגל להילחם בן הלאום העברי. אני רוצה להתרחק מכל נבואות – אם נגיע לניסיון כזה ואם נעמוד בו, אז נוכיח שהדבר הזה נכון – באשר הרבה הנחות מוקדמות התבדו. וכל חובתנו היא לעמוד הכן כדי לעמוד בניסיון הזה. וכשאנו משקיפים לעתיד, מוכרחים אנחנו לעמוד על ההנחה הזאת גם כלפי עצמנו וגם כלפי אחרים: שום גוף חיילים, שום יחידת צבא, אינם מסוגלים להילחם ככה על ארץ-ישראל כמו שמסוגלים להילחם על הגנתה אנשי היישוב היהודי. אני מוסיף עוד שלוש הנחות: אל"ף, יש בידי היישוב היהודי לתרום תרומה ניכרת להגנת ארץ-ישראל אם יגויס כהלכה, אם יאורגן כהלכה, אם יוכשר כהלכה, אם יצוייד כהלכה; ביי"ת, תרומה זאת תהיה חשובה לא רק בכמותה, אלא אולי עוד יותר חשובה באיכותה באשר כאן, במסגרת שיתוף היישוב בהגנה על ארץ-ישראל, עלול להיווצר אותו גיבוש הכוח של אנשים הנלחמים כשגבם אל הקיר, אשר אין בשבילם כל נסיגה ולכן שום קורבן לא ייקר בעיניהם, מפני שאין להם מה להפסיד במערכה הזאת; גימ"ל, הדבר הזה חשוב לא רק לעם היהודי. הוא חשוב גם לאותו הגורם המפקד במלחמה הזאת, בחזית שאנחנו עומדים בה.

אחרי המפלה הגדולה בהודו ההולנדית ובאיים שבמסביב,⁶ נמסרה הסברה ברדיו הלונדוני על-ידי אחד הפרשנים המוסמכים לסיבות התבוסה הזאת. הוא מנה כמה גורמים: חוסר הנכונות המספיקה; האסון שקרה בתחילת ההתקפה היפנית; איחור העזרה של ארה"ב וכו'. אבל הוא העמיד דגש בנקודה אחת חשובה מאוד. הוא אמר: אינני יודע כמה מהשומעים שלי משווים לנגד עיניהם את הגודל העצום של השטח שבו התנהלה המערכה הזאת: האיים האלה כולם יחד, בתור חטיבה גיאוגרפית, משתרעים על פני שטח השווה באורכו למרחק מהחוף המערבי של אירלנד עד החוף המזרחי של הים הכספי, והוא המשיך ואמר: ועכשיו תתארו לעצמכם, שעל-פני השטח העצום הזה היו רק רבע מיליון אנשים לבנים. זאת אומרת, שעל-פני השטח הזה, שהוא כמו כל אירופה וחלק של אסיה, ואירופה יחד עם האיים הבריטיים, עם אירלנד – שעל פני השטח העצום, שחלק גדול ממנו הוא ים, אבל האיים שם רבי אוכלוסין – ביאווה בלבד 40 מיליון – היו רק רבע מיליון איש שבשבילם כיבוש האיים על-ידי יפן או אי-כיבושם על ידיה היתה שאלת חיים ומוות, או, על כל פנים,

6 היפנים כבשו את איי הודו ההולנדית (אינדונזיה) בינואר-מרס 1942.

שנאמנותם במלחמה הזאת היתה נאמנות מוחלטת שאיננה מוטלת בשמץ ספק. לעומת השטח העצום הזה ארץ-ישראל היא גרגיר עפר. ובארץ-ישראל זאת יש יישוב גדול כפליים או יותר מאשר כפליים מאותו יישוב [בהודו ההולנדית]: יותר מחצי מיליון, אשר בשבילו זה לא רק עניין של נאמנות מוחלטת, אלא באמת עניין של חיים ומוות. וזה יישוב שאינו כיישוב הלכן שבאי הודו ההולנדית, שברובו היה מורכב מבעלי מטעים, פקיד בנק ומנהלי חברות, מושלים, שופטים ומפקדי משטרה וקצת חיל-מצב ומשמר במקום זה או במקום אחר, אלא הוא יישוב שהוא חלק מאוכלוסיית הארץ, שפירושו שלטון במשק, שורשים בקרקע, המון ילדים ביחס. אינני יודע אם הפקידים בהודו ההולנדית החזיקו את ילדיהם איתם. פקידים בריטיים מחזיקים חלק גדול מילדיהם תמיד באנגליה, ואינם לוקחים אותם לארצות מעבר לים. אבל יישוב שילדיו אתו – זהו נכס כביר מאוד במלחמה בשביל הצבא הבריטי. אני מרשה לעצמי להניח – לאחר כל הצרות המרובות שהיו לנו בשטח זה בימי המלחמה והיחסים שלנו עם השלטון הבריטי – שרק חוסר הוודאות של סכנה בלתי-אמצעית לארץ הוא שמנע את גיוסו המלא, עד כמה שהדבר הזה היה תלוי באנגליה במלחמה הזאת. ופה עלי לציין, שהגיוס שנעשה עד עכשיו, נעשה אך ורק תחת לחץ הצרכים של הצבא הבריטי ורק במידה ידועה תחת לחץ האחריות שלהם כלפינו, כדי שלא ייווצר מצב כזה שיוכלו להגיד שהם לא נתנו לנו בעוד מועד את האפשרות להשתתף במלוא המידה בהגנה על הארץ.

במידה ששיקול הדעת הצבאי יחייב להביא יותר ויותר בחשבון את האפשרות של סכנה בלתי-אמצעית לארץ, הן מתוך לימוד מהניסיון בחזיתות האחרות והן מתוך הצטרפות מסיבות ממשיות במזרח התיכון, ברור שהמעצורים המדיניים, הנפשיים והאחרים, אשר הפריעו לשלטון הבריטי לגייס אותנו במידה יותר גדולה, בהיקף יותר רחב להגנת הארץ, יכלו וייעלמו. אינני אומר שהם ייעלמו עד תום. אבל ברור שהעניינים לא יקפאו על שמריהם, אלא יהיו בתנועה ובתנועה רק בכיוון אחד.

השאלה היא אפוא איך אנחנו יכולים לגייס את כוחנו במלואו למטרה זו? עד היום נתנו לצבא הבריטי כ-12,500 איש ואישה. מתוך המספר הזה ישנם כ-800 נשים. הווה אומר שיש כ-11,600-11,700 גברים, אין זאת אומרת שכיום הזה עומדים 11,700 חיילים יהודים במערכה ביחידות השונות. המספר הזה כולל למעלה מ-1,000 שבויי מלחמה וכ-600 איש מפוטרים מהצבא, בעיקר מסיבות בריאות. היו כמובן הרבה מקרים שהאנשים נפגעו, חלו, איבדו כושר פעולתם. אבל במידה רבה היה תהליך של ברירה טבעית: אנשים נפגעים מן היחידות כמו שיש אנשים הנפגעים מהמשק, כמו שיש אנשים הנפגעים מעבודה גופנית, כמו שיש אנשים הנפגעים מחברה ידועה בכלל.

בתוך הנשארים, האנשים מתחלקים כיום בין שלושת הענפים הגדולים של שירות צבאי: יבשה, ים, אוויר, הרוב הגדול – שירות יבשה. אבל ישנם כ-1,600 איש

בשירות חיל התעופה, אשר עוד היום כולם בשירות קרקע. אבל מתחיל אימון של טייסים, התחלה צנועה של 20 איש. יכול להיות שזה יגדל בקרוב ויהיו 40 איש. והחל גיוס לצי, לעת עתה של בעלי מקצוע, ומספר המגויסים הוא לעת עתה רק עשרות מעטות, אבל אנחנו עומדים כנראה בפני תפקידי צי ממש על אוניות.

מתוך מרבית המספר הזה, שהוא חיל היבשה, ישנו חלק גדול הפועל בתפקידים טכניים שונים – תפקידים טכניים אשר בשום פנים אינם תפקידי שירות צבאי פעיל. תפקידים טכניים לא כולם הם תפקידי קרב. אבל עיקר הדגש הן פלוגות ההובלה והמהנדסים המלכתיים.

עכשיו יש ארבע פלוגות הובלה עבריות: ספקי מים, שתי פלוגות הובלה המשמשות את המהנדסים המלכתיים, זאת אומרת לתפקידי בניין וביצור, הובלת חומרי בניין, חומרי הספקה, ופלוגת הובלה לתפקידים כלליים. אנחנו עומדים בקרוב בפני הקמת פלוגת הובלה יהודית חמישית. כל פלוגות ההובלה הן לעת עתה במדבר המערבי. במצרים התחתונה והעליונה יש לנו שלוש פלוגות מהנדסים מלכתיים. יש לנו עוד כמה יחידות יהודיות בחיל המהנדסים במקומות שונים ובתפקידים שונים, אשר במידה שיימצאו אנשים הן תתפתחנה לפלוגות שלמות.

יש לנו שתי פלוגות יהודיות בחרושת צבאית. שתיהן בארץ-ישראל וגם הן עלולות להתפתח לפלוגות שלמות במידה שיהיו אנשים.

לא רק מבחינה מדינית וכלכלית, אלא גם מבחינה מעשית, אנחנו לא נוכל לרכוש את כל המגויסים שלנו לצבא אך ורק בתפקידי הגנת הארץ. אין אנו יכולים לחשוב את כל אלה שהתגייסו לצבא כבאים בחשבון לתפקיד זה.

ראשית, בחיל התעופה יש לנו כבר 1,600 איש, וזה יכול על נקלה להגיע בקרוב ל-2,000 איש, והם מחוץ למסגרת של הגנה יבשתית. הם מפורזים בחיל התעופה. יש תנאים מיוחדים שמכבידים מאוד על ריכוזם, והמכבידים מאוד על העברתם ממקום למקום. ייתכן, שאפשר יהיה להשיג משהו בכיוון זה, אבל לא באופן סיסטמי.

שנית, אלה שבחיל היבשה קשורים בתפקידים טכניים הכרחיים. אם כיום, נוסף על פלוגות ההובלה שלנו הנמצאות במצרים, גם 400 מהבחורות הראשונות שהתגייסו נשלחו למצרים, הרי זה לא מפני איוז כוונה מדינית להרחיק אותן מגבולות ארץ-ישראל, אלא זה כתוצאה ישירה מהמבנה הצבאי, אשר במסגרתו אנחנו נמצאים כאן. מצרים היא עד היום המרכז הצבאי הגדול וארץ-ישראל היא המרכז הצבאי הקטן. אין מערכה על גבולות ארץ-ישראל. יש מערכה – כמעט מתחילת כניסת איטליה למלחמה [ב-10.6.1940] – על גבולות מצרים.⁷ היו מערכות אחדות במזרח אפריקה,⁸ אשר אומנם הסתיימו, אבל הן גרמו לריכוז גדול של צבא ומוסדות ושירותים צבאיים

7 במאי 1941 נבלם הצבא הגרמני, שנע לעבר מצרים, באבו-עגילה.

8 באתיופיה, אריתריאה וסומליה האיטלקית, משלהי 1940 עד יוני 1941.

במצרים, ורק התפתחות צבאית עלולה להעתיק את מרכז הכובד ממצרים לארץ-ישראל, וזו לא תבוא אך ורק כדי לעשות את רצוננו. היא גם לא תבוא מתוך העדפת עניין הגנת ארץ-ישראל בשלב יותר מאוחר על פני הגנת גבול המדבר המערבי עד היום הזה, אשר שם מתנהל קרב. שירותי המהנדסות הגדולים, שירותי האספקה הגדולים, המשק המלחמתי הגדול, נמצאים במצרים והם תובעים כל הזמן חילופים ותגבורת.⁹ וקשה להביא את התגבורת הזאת מפני סכנת צוללות, מפני מיעוט אוניות, מפני המרחקים הגדולים, מפני הצורך להספיק תגבורת לכל פינה בעולם כמעט. עכשיו יותר קל, כי יפן כבשה מה שכבשה באוקינוס השקט. אבל יש אוסטרליה, נשקפת סכנה למזרח אפריקה ולהודו ומופיעות חזיתות חדשות בלי הרף. זה מבחינה מעשית.

אבל גם מבחינה מדינית, או מבחינת חשבוננו-אנו של התפתחות המלחמה הזאת, אנחנו בשום פנים איננו יכולים לנקוט את העמדה שכל היהודים שבמדים ישרתו אך ורק בארץ-ישראל¹⁰ באשר, שוב, הסכנה לארץ-ישראל היא רק אפשרות ואילו מלחמה במצרים היא לא רק ודאות, אלא הגנה – המלחמה על גבול מצרים היא הגנה על ארץ-ישראל. ואנחנו בשום פנים לא צריכים להיות מעוניינים שייווצר מצב אשר בו ייאמר לנו, שבעצם היתה סכנה לארץ-ישראל ושהמלחמה אשר התנהלה על מצרים היתה הגנה על ארץ-ישראל – באשר אילולא החזיקו [הבריטים] מעמד בטוברוק¹¹ ובמדבר לוב, כי אז היה האויב מציץ את ארץ השפלה הזאת, את בקעת הנילוס, ומגיע לשערי הארץ – והצבא הבריטי עמד [שם] בהגנה בלי השתתפותם של יהודים. אנחנו מוכרחים לתפוס את התפקיד הצבאי שלנו, את האחריות הצבאית שלנו כיותר רחבה. גם בזמן שנשקפה יותר סכנה לארץ-ישראל מאשר נשקפה קודם, אנחנו מוכרחים לתפוס את זה כדבר יותר רחב מגבולות או סמוך לגבולות בלבד.

יש בתוך ציבורנו ענף אשר עמדתו לגבי התגייסות [לצבא הבריטי] היא שצריך להתגייס אך ורק להגנת הארץ, והוא אומר את זה לא מהיום ולא מתמול שלשום, כי אם מתחילת המלחמה. ובמשך תקופה ארוכה מאוד, כשהסכנה לארץ-ישראל היתה רחוקה מאוד ושבמידה שהיא נשקפה היא נשקפה מהגבול המערבי של מצרים, אז בשביל היישוב היהודי כולו להיצמד לעמדה זו – שמתגייסים אך ורק להגנת הארץ – היה פירוש עמדה של ניטרליות במלחמה הזאת והתעלמות מהסכנה הממשית

9 הבריטים חזרו ודרשו מן היישוב היהודי כוחות עזר טכניים לייצור המלחמתי, אנשי מקצוע בעלי מיומנויות מיוחדות וכן גם הספקה חיונית לכוחותיהם בא"י ובארצות השכנות. "סולל בונה", החברה הקבלנית של הסדרות העובדים, שימשה ספק עיקרי של כוחות עזר טכניים לצבא הבריטי במזה"ת, בהפעלת בתי זיקוק, הקמת שדות תעופה וגשרים.

10 מפלגות אחה"ע והשוה"צ דגלו בהישארות המתגייסים לצבא הבריטי בגבולות א"י ובהגבלת תפקידם להגנה על הארץ בלבד. על עמדת מ"ש בסוגיה זו ר' יז"מ ה', עמ' 166–168.

11 טוברוק החזיקה מעמד במצור הגרמני עד מיתקפת גנרל רומל שהחלה 21.6.1942.

היחידה שנשקפה באותה שעה לארץ-ישראל, אלא שניטרליות במלחמה, התעלמות מאותה הסכנה הממשית שהיתה באותו הרגע, לא היו אפשריות בשביל היישוב בכללו, בשביל התנועה הציונית בכללה, בשביל תנועת הפועלים בכללה, בשביל איזה קיבוץ גדול ושלם שלנו בארץ.

יכול איש אחד לומר: אני אלך רק לתפקיד הגנת הארץ – והוא ממלא את זה במאה אחוז. יכול איש אחד לומר: אני אינני מסוגל לשפוך דמים, אבל אני רוצה לעזור במלחמה הזאת, אני אלך לשירות רפואי במלחמה הזאת לא רק מפני שהוא רופא – והוא ממלא את תפקידו במאה אחוז. יכול איש אחד לומר: אני טכנאי ואביא יותר תועלת אם אלך ליחידה טכנית, ואני גם לא צעיר כל כך, אינני מסוגל להרים, נניה, פגזים כבדים ולעמוד שעות ארוכות במשמר, או למלא תפקידים אחרים בפלוגות הרגלים – ובכל זאת ימלא את תפקידו במאה אחוז ביחידה טכנית. יכולה קבוצת חברים לומר: ליבנו הולך אחרי שירות כזה. במידה שישנה אפשרות של ברירה מוצדקת הברירה, במידה ידועה, אם זה לא מביא לידי כך שמוזנחים תפקידים לאומיים ותפקידים צבאיים גם על-ידי זה שמנצלים לרעה יותר מדי את חופש הברירה. אבל לא יכול ציבור שלם, שמזדהה עם הכלל, ושמעמיד לעצמו תפקידים של אחריות כללית, להיות בדרך בין תפקידים אלה.

אני רוצה להדגיש את הדבר הזה, שכל חייל שמתגייס מתגייס על-מנת לשרת בכל מקום שיידרש. הם הופקעו מידנו להשתמש בהם לאותו הצורך, שהצבא חושב אותו בכל רגע ורגע יותר חשוב, ואנחנו ביוזמים נתנו אותם לשירות בתנאים כאלה. ואנחנו צריכים מלכתחילה לקבל את ההנחה הזאת, שחלק גדול מהם נשאר גם מחוץ לארץ-ישראל כל זמן שמתנהלת המלחמה.

יכול להיות שיעלה בידנו, כתוצאה מהתפתחות דברים אשר עוד אדבר עליה להבא, שנוכל לרכז אותם בארץ-ישראל, ובמידה שתהיה נשקפת סכנה צבאית לארץ תביא ההתפתחות הצבאית לריכוזם בארץ-ישראל. אבל שום ריכוז לא צריך להיות עכשיו כאן, באשר המערכה היא כללית וטוב שאנחנו נשקיע כוחות במערכה הכללית ונחיה מיוצגים במערכה הכללית.

אנחנו מרוכזים כעת בהגנה על ארץ-ישראל. אבל אנחנו יכולים להגיע למצב אשר בו הסכנה או שתחלוף כליל מארץ-ישראל, והמלחמה תפלוס לה מסלולים אחרים אשר איננו משערים מראש, או שנתגבר על הסכנה בארץ-ישראל ועדיין הדאגה למלחמה תהיה מאתנו והלאה והמלחמה תימשך. ובכן, ברגע שנתגבר על הסכנה בארץ-ישראל, אנחנו מקפלים את הנזק וחוזרים הביתה? בשבילנו המלחמה נגמרה? המלחמה קיימת בשבילנו רק במידה שנשקפה לנו סכנה בארץ-ישראל?

אני דיברתי על מצב, שיכול להיות ניצחון מכריע על פני היטלר במלחמה הזאת ואנחנו נחרב. אבל יכול להיות גם להיפך: אנחנו יכולים להינצל וינצח היטלר – האם

ניצחוננו או לא איכפת לנו? אנחנו לגבי זה ניטריילים?

עלינו להיזהר מלהתקשר לא רק מבחינה מדינית אלא גם מבחינה נפשית עם עמדה כזאת. ייתכן מאוד, שתקופת גמר המלחמה תמצא את הפלוגות שלנו לוחמות בחצי אי הבלקן או אולי בדרום רוסיה או אולי על גבולות הקווקז או אולי במערב אירופה כדי להכריע את הכף באירופה נגד היטלר. יכול להיות, שממש יילחמו ויהיה מרד בגרמניה ובכל ארצות אירופה. אבל יכול להיות שלא יהיה, ויכול להיות שגרמניה תתבצר באירופה ותעבור למלחמת התגוננות נואשת, והיא מסוגלת למאמצים כבירים במלחמת התגוננות, והדרך היחידה להכריע את היטלר תהיה לתפוס אותו בביתו, לכבוש אותו בביתו – אז אנחנו לגבי זה ניטריילים? יכולים לעמוד מנגד? בשום פנים ואופן לא! אני לא מציע כרגע להתכוון לאפשרויות האלה, אבל אני מציע – כאשר אנחנו מדברים בשפת החזון המלחמתי שלנו – לא לשכוח דברים אלה, לקבוע קו כזה שלא נצטרך לשבור אותו בכל שלב ושלב, לקבוע קו כזה שיחזיק מעמד ויאפשר לנו להחזיק מעמד מדיני מתחילת המלחמה עד סופה.

אבל הבעיה העומדת לפנינו כיום זהו גיוס מקסימלי של כוחות להגנת הארץ. במידה שמדברים על ההכנה הצבאית לכך, איננו יכולים להביא בחשבון את כל היחידות שלנו, אלא בהחלט יכולים להביא בחשבון את חלקן. עד היום הזה יש לנו תשע פלוגות, אבל יותר מדויק יהיה לומר שמונה וחצי פלוגות של רגלים להגנת הארץ. אבל גם החשבון הזה מוגזם. הוא לא לוקה בהפרזה אלא לוקה בצמצום, מפני ששמונה פלוגות, אשר הן בשירות פעיל, אינן שלמות. חסרים להן מהיום הזה, אני חושש לומר, כמניין פלוגה שלמה – כ-200 איש. מדוע חסרים? יש קצת מפורטים. אבל העיקר הוא שמהפלוגות האלו הוציאו ועוד מוציאים אנשים לתפקידים אחרים, ובעיקר בעלי מקצוע. הצבא נקט קו, שכל מי שיודע לנהוג מכונית צריך ללכת לתפקיד אשר בו הוא יכול לנהוג במכונית, כאשר מכונית זאת יותר חשובה מאשר לעמוד על המשמר עם רובה ביד. אבל תפקידו העיקרי במלחמה, התרומה שלו לניצחון על היטלר, זהו שימוש בהגה.

באחת מהשיבות שהיו בימי ועידת ההסתדרות [ב-5 באפריל 1942] אמר חבר אחד: צריך לתת הוראה שהחברים שלנו יעלימו את המקצוע שלהם, יעלימו את העובדה שהם שולטים במקצוע. אני לא מודעוץ מעצה כזאת. אני רק אומר: עד גבול ידוע היא עצה, מגבול ידוע ואילך – היא שטות. מדוע? מפני שיכול חבר פרטי להעלים את זה. יכול אדם לומר: אומנם, על-ידי כך אני עושה יותר. אבל הן סוף-סוף רק התנדבתי ובה אני כבר עושה משהו ואני חייל. על כל פנים, אני הלכתי לעניין הזה, לאפשרות של סכנת מוות, ואני רוצה דווקא להיות בהגנת הארץ לפי כל נטיותי הנפשית ויכולתי האחרת. ציבור שלם, או נציגות מדינית, או יישוב שלם, איננו יכול להעלים שיש בעלי מקצוע בתוך היישוב. פרט יכול. יישוב לא יכול להתעלם ולומר שאין בעלי מקצוע

ביישוב - אין נהגים, חשמלאים, מכונאים, נגרים חרטים וכו'. נציגות מדינית, הנדרשת לתרום תרומה כזאת, איננה יכולה לומר שאין לנו בעלי מקצוע, והיא גם לא יכולה להתווכח עם ההנחה שבמלחמה הזאת מכריעים לא רק בני אדם סתם ולא רק נשק סתם, אלא מכריעה הטכניקה, מכריע הייצור. היא לא יכולה, למשל, לומר שאם יש צורך להקים מרכז למילוי מוקשים בארץ-ישראל - מוקשים אשר בהם זורעים את אזור המלחמה במדבר המערבי - שלא צריך למלא את המוקשים האלה וגם לא יכולה לומר שימלאו ערבים את המוקשים האלה. היא לא יכולה לומר: תביאו בריטים, שהם ימלאו את המוקשים האלה. כיום המרכז הזה למילוי מוקשים הוא בארץ-ישראל. אבל יכול להיות, שכאשר תקרב הסכנה לארץ-ישראל, יעבירו את המרכז הזה לאיזה מקום אחר, כמו שעכשיו, כשיש מלחמה במדבר המערבי, המרכז למילוי מוקשים הוא בארץ-ישראל.

ואם יש עכשיו צורך, נניח, להחליף לאורך תעלת סואץ בעלי מקצוע מצרים בחיילים, ואם הפנייה היא ליישוב העברי שהוא ייתן את החיילים האלה, כי יש שם תחנות שאיבה, יש שם תחנות חשמל וכל מיני מכשירים שהם התנהלו על-ידי מצרים ציווילים, וכנראה שהוחלט להחליף אותם בחיילים, ואם בראש ובראשונה פונים ליישוב היהודי, אז זה לא דבר שנציגות מדינית יכולה להתייחס אליו באדישות ויכולה לומר שאיננו נותנים בעלי מקצוע אל מחוץ לארץ-ישראל. פרט יעלים שהוא חשמלאי - אז יהיה חשמלאי אחד פחות ואיננו נכנסים אתו בריב, אבל בשביל היישוב, בשביל הנציגות - אין זו עמדה.

אם באים לפלוגות "באפס" ודורשים מכל חייל לומר איזה מקצוע הוא יודע, ואם מתברר שדרוש איש למקצוע הזה ומוציאים אותו, זהו עניין אשר קשה מאוד מאוד להיכנס בריב עליו. אי-אפשר לריב עם ההנחה שהאיש הזה יהיה יותר יעיל בשירות מלחמתי מאשר בהיותו בפלוגת "באפס".

ככה יש לנו מסגרת של תשע פלוגות. יש לנו בתוך המסגרת הזאת כיום אנשים כדי שבע וחצי פלוגות. היה זמן שמספר הפלוגות האלו היה מוגבל. היה זמן שאמרו לנו "תנו בשביל שתי פלוגות" ונתנו מייד בשביל שתי פלוגות; ואחר-כך "עוד שלוש" ונתנו עוד שלוש; ואחר-כך אמרו "תנו חמש-שש פלוגות". אבל כבר מזמן עברנו את השלב של לחצנו. עוד באביב הקודם אמרו לנו, שאין יותר הגבלת שוויון בין פלוגות יהודיות וערביות.¹² ואחר-כך בא שלב נוסף, שבו הודיעו לנו כי אומנם בשביל כל קבוצה של פלוגות צריך לבקש אישור מלונדון, כי זה עניין של נשק ותקציב - הלא גם כשיש צורך להתחיל באיזה ענף חדש במשק מתאסף המשק ומחליט - אבל אתם צריכים לפעול מתוך הנחה שמספר פלוגות ה"באפס" היהודיות

12 כבר באמצע 1941 התבטל למעשה העיקרון של שוויון בגיוס לצבא הבריטי שמכוחו התחייבה הקמת מספר שווה של יחידות יהודיות וערביות.

בלתי-מוגבל. אבל המצב הוא שאנחנו לא הגענו גם לאותו מספר שהוא מאושר ועומד. עדיין אנחנו מפגרים אחריו, והמצב הוא שגיוס פלוגת "באפס" בחודשים האחרונים היה תהליך שנמשך ארבעה-חמישה חודשים.

העניינים אינם מסתכמים רק בצד המספרי של השאלה. יש כאן שאלה של מיבנה הפלוגות האלו; יש כאן שאלה של איכות הפלוגות האלו. וכל הדברים האלה מסובכים למדי. כי מה העניין? כיום הזה פלוגות "באפס" עומדות רק על המשמר והן מקבלות עכשיו מעט אימון, והאימון אשר הן מקבלות איננו אימון מהמשוכללים ביותר. אני ארשה לעצמי להגיד, שבכוח המטה שלנו, בכוח הטיפון שלו והביצוע שלו, יש לתת אימון הרבה יותר טוב לפלוגות האלו מהאימון אשר הן מקבלות עכשיו גם אם לא ינתנו כלים נוספים. אבל יש צורך לא בתוספת של כלים – חלקית, אומנם כן – אלא בכלים אחרים, כדי להרים את ה"באפס" לדרגת חיל הרגלים במלחמה הזאת וכדי לנצל את היכולת הגנוזה בבחורים שלנו.

קודם כל, לא מוכח עדיין אם אנחנו צריכים לעמוד במערכה. יכול להיות שאנחנו, כשנגיע לכך, נראה שאנחנו מתפרצים לזלזול פתוחה. אבל גם אם ניגזר עלינו לעמוד במערכה כאן, ולכבוש אפשרויות של התקדמות שכרגע אינן נתונות לנו, בל תהיה ידנו במלחמה הזאת על התחתונה מפני מיעוט הפלוגות האלו! מפני שהמצב הוא שכל פרט נחטף מתוך מחנה האימונים לאיזה תפקיד דחוף מאוד של משמר. אנחנו לא יכולים להגיד שלא צריך לשמור על שבויים, שלא צריך לשמור על מרכזי האספקה, לא יכולים להגיד שלא צריך לשמור על אווירודרומים, שלא צריך לשמור על מחסני נשק, שלא צריך לשמור על עמדות מעמדות שונות. איננו יכולים להגיד: "הערבים ישמרו על זה, האוסטרלים ישמרו על זה", או "תביאו אנגלים מאנגליה שישמרו על כל זה בארץ-ישראל". איננו יכולים להתלונן על משמר. שוב, פרט יכול להימאס לו; פלוגה שלמה יכולה להיות מדוכאה מזה, אבל לא תיתכן עמדה כזאת שמשמר נמאס. מה עושה כל החיל הכבד העומד באנגליה כבר שנים ויעמוד עוד עד סוף המלחמה, עד שתתחיל הפלישה הבריטית למערב אירופה? הוא עומד שם כי נשקפת סכנת פלישה.

והצבא אומר לנו: "תנו עוד פלוגות", זאת אומרת, הביאו לידי כך שמספר הפלוגות יעלה על מספר נקודות המשמר, ואז תמיד תהיינה פלוגות חופשיות ויהיה אפשר לעשות חילופין לפי תור בין הפלוגות, ואז אחדות מהן תהיינה בשירות והאימון יהיה יותר דינמי – פלוגות אחדות יהיו יחד בתמרון תחת פיקוד יותר גבוה, ואז ייכנס זרם של רוח חיים בתוך הפלוגות האלו. אולם מפני שהפלוגות מעטות הן כולן מועסקות בתפקידי משמר; מפני שהן כולן מועסקות בתפקידי משמר – סר חינוך בעיני החברים והם מעדיפים צורות גיוס אחרות או שלא להתגייס כלל. ומכיוון שכך אז השיקול איננו נפשי. את מעגל הקסמים הזה אנחנו מוכרחים לשבור.

אבל לנו לא די רק בהרבה פלוגות, ולנו לא די בזה שהאימון שלהן יעמוד בדרגה יותר גבוהה מאשר הוא עומד כיום. אנחנו שואפים לריכוז יותר גדול של כוח יהודי. גם היעילות הצבאית, והרגשת הפלוגות האלו שהן מיועדות לתפקיד צבאי חשוב, דורשות שהפלוגות האלו תהיינה מרוכזות לגושים גדולים. על זה מתנהל משא-ומתן רב. ואני אוכל לומר כאן רק שיש תזווה כלשהי בנקודה זו. אין בפי עוד שום בשורה על בטליונים. אין בפי בכלל שום בשורה על איזו החלטה שהיא בעניין זה. אני רק אומר, שכתוצאה מהשיחות שהתנהלו בזמן האחרון יש רושם ברור, שעלה בידנו להזיז את העניין מהנקודה המתה.

הבעיה היא שאם היה שכר למאמצים שנעשו עד עכשיו לפחות להזיז את העניין מנקודת הקיפאון, ואם אנחנו רוצים שיהיה שכר למאמצים שעוד צריכים להיעשות, שוב, מטעם זה מוכרח לבוא ריבוי ניכר במספר הפלוגות. נניח שתתקבל ההחלטה הרצויה לנו – וההחלטה הרצויה לנו זה בטליונים – [כלומר:] אין דגל תכלת-לבן, אין שם עברי או מגן דוד, אבל יש פלוגות יהודיות. יש פלוגה אחת שיש בה רק אנגלי אחד, המפקד, ויש פלוגות שמספר האנגלים הוא שניים-שלושה. יש שתי פלוגות עם סגני מפקדים יהודים ויש שניים-שלושה מועמדים לדרגת קפטן ויועלו בזמן הקרוב. ואפשר יהיה ללחוץ בעניין המפקדים ולהעלות סגני המפקדים למפקדים. בעובדה אלו הן פלוגות יהודיות הניתנות במסגרת הצבא הבריטי. נניח אפוא שיכולנו להשיג בטליונים יהודים בלי דגל יהודי – מה היה מצבנו אז? לא היינו יכולים להקים כיום שני בטליונים.

אנחנו מוכרחים אפוא לראות את הגיוס הזה כמחייב הרחבה ניכרת, ואני רוצה לומר שאנחנו, במשא-ומתן שלנו, מסתמכים על האפשרות להעמיד עשרה בטליונים בשלב ראשון, זאת אומרת 10,000 במקום המספר של קרוב ל-2,000 שישנו עכשיו. נכון, הקמת בטליונים פירושו לא רק צירוף פלוגות רגלים. הקמת בטליונים מחייבת תוספת פלוגות הרגלים, תוספת של הובלה, תוספת כלי נשק אחרים. אנחנו מקווים שאם בכלל הדבר הזה יתקבל, אפשר יהיה להשתמש בחלקים של פלוגות ההובלה שלנו כדי ליצור את חטיבות ההובלה הדרושות לבטליונים. אבל מטרתנו מוכרחה להיות להרחיב את הכוח הזה, כדי שנוכל להעמיד כמה וכמה בטליונים בשורה, במקרה שהדבר יתקבל.

אנחנו, בגיוס שלנו בכלל, צריכים לחשוב לתקופה הקרובה על היקף של 20,000 איש לפחות. זאת אומרת 20,000-25,000 איש, באשר מוכרח להימשך הגיוס גם לא לתפקידים ישירים של הגנת הארץ ומוכרחה לבוא הגברה ניכרת מאוד בגיוס להגנת הארץ. וכשאני מדבר על מספר זה אני חושב בלי בחורות. עניין גיוס הבחורות הוא עניין לחוד. ולעת עתה לא נמצאה האפשרות של שיתוף חברות בתפקידי הגנה ישירים, הגנת הארץ ולא הגנת הארץ – תפקידי קרב. וזאת עלינו לדעת. אין

אפשרות כזאת באנגליה מלבד בשימוש בתותחי הגנה קלים נגד אווירונים בכמה מקומות. ייתכן, שהדבר הזה יינתן לנו, לא מייד אבל אולי כעבור זמן. אבל בדרך כלל אין מגייסים באנגליה את האשה לנשק, ולא רק שאין מגייסים את האשה לנשק, אלא אין מצרפים כיתות של נשים לפלוגות המיועדות לתפקידי תנועה וקרב. תוספת כיתת נשים לפלוגה של גברים עלולה להפקיע את הפלוגה הזאת ממערכת הכוחות הדינמיים ולהעביר אותה למערכת הכוחות הסטטיים. עלינו לדעת את הדבר הזה היטב. על התברור לדעת את הדבר הזה היטב, והעמדה צריכה להיות: האשה צריכה להתגייס במסגרת השירות הניתן לאישה. לא ייתכן, שמפני ההגבלה הזאת המוטלת על האישה באשר היא אישה – ולא באשר היא יהודיה ולא באשר היא ארץ-ישראלית – שהאישה היהודיה לא תתגייס, שאישה יהודיה תאמר: במצב זה אני ניטרלית למלחמה הזאת, והמלחמה הזאת תיחשב מלחמתי רק אם יינתן לי תפקיד רצוי לי. אם ישנו מצב כזה, שעד כאן הגיעה האישה באותה החטיבה העולמית אשר אנחנו בתוכה ולעת עתה הלאה היא לא הגיעה, צריכה האישה לעמוד בחזית הניתנת לה, והיא יכולה לעשות גדולות בחזית הזאת.

אני ארשה לעצמי להגיד: היישוב שלנו, ושום חלק ביישוב שלנו לפי הניתוח שלי – ואני לא מעט טיפלתי בשאלה זו, ולא מעט התבשלתי בקלחת זאת – שום חלק שלנו לא נקי מזה. מפני שאיננו עומדים עדיין על אותה הדרגה של שוויון בין הגבר והאישה עליו עומדת האימפריה הבריטית. אנחנו מבחינה זו מפגרים. איני אומר שהדבר הזה שווה לכל חלקי היישוב. אבל זה ישנו. על כל פנים, מתוך תפיסת מרובה אי-אפשר להגיע להתבטלות גמורה. ולא יתכן שנהיה במצב כזה, שבתוך ארץ-ישראל תפעלנה נשים של כל מיני עמים, ויש כבר פולניות,¹³ ורק האישה העברייית תהיה בלי מדים.

הגיוס של האישה לתפקידים המיוחדים של האישה מוכרח להימשך, ואנחנו צריכים לשאוף למקסימום של ריכוז כוחות הנשים היהודיות בארץ-ישראל, אבל בשום פנים איננו יכולים לנקוט עמדה שהאישה העברייית יכולה לשרת אך ורק בארץ-ישראל. אם ישנם תפקידים היום במרכז הצבאי הגדול – אני מתכוון למצרים – המחייבים שירות של אישה; ואם באות נשים ממרחקי מרחקים למלא את התפקידים האלה, אין כל סיבה ואין כל הצדקה שנשים ארץ-ישראליות לא תימצאנה שם בחטיבות ניכרות, זאת אומרת בחטיבות עבריות עם מפקדיהן, עם שפתן בפיהן, מתוך אפשרות של חיים תרבותיים, במידה שהן יכולות לנהל אותם. זוהי רק שאלה של יכולתן הפנימית וזוהי רק שאלה של כניסת אלמנטים אנושיים ותרבותיים מסוימים לתוך החטיבות האלו. אין כל סיבה ואין כל מניעה שהדבר הזה לא יהיה. אם בא פצוע יהודי מטוברוק לאלכסנדריה, אין כל סיבה והצדקה שדווקא בחורה דרום-אפריקאית

13 במסגרת יחידות הצבא הפולני שהגיעו לארץ-ישראל מברית-המועצות דרך איראן.

או אוסטרלית תוביל אותו באוטו לבית החולים, אלא בחורה מהארץ. ואם חבר מפלוגה יהודית לא יפצע, זאת לא סיבה שאישה יהודיה מהארץ לא תוביל את האנגלי שנפצע על ידו בטוברוק. והוא הדין לגבי האספקה והוא הדין אם יש דפּוּ [מחסן, בסיס צבאי] של חומרים באיזה מקום במצרים, ושם מסתובבים תמיד 200 בחורים מארץ-ישראל – עוד לא ביקרתי מקום במדבר שיהיו בו פחות מזה – ואם בדפּוּ הזה יש בית חולים, ובית חולים זה מחייב שירות של מחלקת נשים, אם 50, 60 או 70, אין כל סיבה מדוע המחלקה הזאת לא תהיה מחלקת נשים ארץ-ישראליות ושהן, יחד עם 200 הבחורים שלנו, יהיו שם משהו. וכך גם לגבי כמה וכמה מקומות אחרים.

אומנם מהמחזור השני [של נשים] שיצא ממחנה האימונים באמצע מאי הובטח לנו שאחוז ניכר, איני רוצה לומר כמה, יישאר בארץ. כיום ישנה פלוגה אחת של נשים עבריות בארץ-ישראל, פלוגה שמחולקת לשתי מחלקות: אחת בסרפנד ואחת בחיפה, ובראשה עומדת מפקדת יהודיה, קצינה עברית. בלי ספק, כאשר יצא המחזור השני הפלוגה הזאת תגדל, כאשר בחיל-עזר הנשים אין החטיבות מסוימות כל כך בגודלן כמו בצבא הסדיר של הגברים, או שתהיינה פלוגות נוספות.

אבל מחוץ לנשים, אנחנו צריכים לראות את ממדי הגיוס שעלינו להגיע אליהם בתקופה הקרובה ושנאנחנו יכולים להגיע אליהם, ב-20,000–25,000 איש, ובה צריכים להיות כלולים לפחות 10,000 איש להגנת הארץ, מתוך הנחה שרבים מאלה שכבר התגייסו יישארו בתפקידיהם, מתוך הנחה שאנחנו נצטרך להוסיף אנשים לתפקידים טכניים-צבאיים ומתוך תקווה שנפתח בימים האלה פתח ליצירת איוו חטיבה עברית במסגרת הצי. ואני חוזר ומדגיש: עדיין לא [על סיפון] אוניות, אבל עם אפשרות של העברה במשך הזמן.

אבל זוהי רק תרומה אחת להגנת הארץ, וזהו רק חלק קטן מאפשרות השתתפותנו ומהצורך של השתתפותנו בהגנה הזאת, והמלחמה הזאת – זוהי כבר אימרה נדושה – היא מלחמה כוללת, היא מלחמה טוטלית, היא מלחמה כוללת-טוטלית בשלושה מובנים. במובן אחד היא מלחמה טוטלית באשר כל היישוב, כל האוכלוסייה, עלולים להיפגע. החזית איננה יותר אך ורק בחוץ, בגבול. החזית היא בפנים מלמעלה. היא בפנים מלמעלה הן על-ידי הפצצות והיא בפנים מלמעלה על-ידי צניחות, ירידת צנחנים. כל היישוב עלול להיפגע. כל מקום בארץ עלול להיפגע.

היא מלחמה טוטלית מבחינה שנייה במובן זה, שכל מקורות המרץ ויכולת הפעולה, כל הכוחות האנושיים של המדינה, צריכים להיות רתומים לצורכי מלחמה לא רק בגיוס, לא רק בתפקידי קרב, אלא גם בייצור, גם במשק, גם בתפקידי הנהלה ואירגון. והיא מלחמה טוטלית מבחינה שלישית במובן זה, שגם לגבי תפקידי הקרב יש להביא בחשבון לא רק את לובשי המדים בקביעות, לא רק את החיילים הנכנסים בקביעות ולחלוטין, ולפחות למשך כל תקופת המלחמה, למסגרת של משמעת

צבאית ופעולה צבאית מתמדת, אלא את כל הכוח האנושי המסוגל לתפקידי קרב בקרב האוכלוסייה הכללית, גם את מי שתפקידו היומיומי לעת עתה הוא ייצור, או תפקיד אחר של הנהלה ואירגון. כל זה צריך להיות מנוהל לתפקידי קרב בשעת הכרח, בשעה שיבוא זעם.

אנחנו יישוב העמוס עכשיו עבודה למכביר. אם ניקח תפקידי עבודה לצורכי מלחמה, הרי כיום עובדים בעבודות צבאיות כציוילים למעלה מ-100,000 יהודים. יותר ממחצית המספר הזה, לפי אומדנה כ-6,000 איש, הם פועלים מקצועיים. הדבר הזה נעשה מתוך אנרכיה גמורה מבחינת חלוקת החומר האנושי והסדרת השימוש בו. אנשים חייבי גיוס מקבלים עבודה בצבא, ואנשים שאינם חייבי גיוס הולכים ומתגייסים. אבל אין להניח ש-10,000-11,000 או 6,000 הפועלים מתבטלים בעבודה הזאת. על כל פנים יש בכוח עבודה זאת להועיל למטרה צבאית. אבל זה בארץ-ישראל. ישנם, מלבד זה, כמה מאות יהודים [מא"י] העובדים בסוריה בתפקידים טכניים-מקצועיים, בתפקידי הנהלה והדרכה בעבודה; ישנם כמה עשרות בעיראק; ישנם כמה עשרות בעלי מומחיות מיוחדת, בעלי מקצוע ממדרגה גבוהה, העובדים בדרום פרס. לא עובר שבוע שאנחנו לא עומדים בפני ביקושים חדשים, בפני דרישה חדשה לאנשים. בעצם הימים האלה אנחנו נדרשים לתת אנשים לתפקידים חשובים באחת מארצות המזרח התיכון. זה דבר חדש לגמרי. גם הגיוס לצי, אשר התנהל בשבוע האחרון, היה גיוס של אנשי מקצוע.

ובכן, אנחנו עמוסים עבודה ועמוסים דרישות לעבודה גם בשטח זה. אבל, מלבד זה, היישוב שלנו עמוס עבודה. התעשייה כיום מעסיקה 35,000 איש והיא בחלקה הגדול רתומה לתפקידי מלחמה. על המצב בחקלאות אני רואה את עצמי פטור מלדבר במסיבה זאת. אנחנו יודעים עד כמה משק החקלאות הכבד והמעורב מתוח עכשיו מבחינת כמות העבודה ומיעוט הכוחות האנושיים ובאיוז מידה גם הוא שקוע בתפקידי ייצור מלחמתי. זאת לא רק שאלה של תפקידי ייצור מלחמתי, אלא גם שאלה של אספקה בשביל הארץ, במצב זה של ניתוק הארץ ממקורות האספקה הרגילים שלה. כדי להתגייס וכדי למלא את צורכי המלחמה הדחופים, היישוב הזה מוכרח לעבוד, העובדה שהוא מוכרח לעבוד פירושה שרובות אנשים המסוגלים לתפקידים צבאיים, יהיו מוכרחים להישאר בעבודה. אבל פירוש הדבר הזה איננו שכל האוצר הגדול הזה של כוח אנושי יכול להיות מבוזבז לתפקידי מלחמה, לתפקידי קרב. השאלה היא כיצד להכשירו, כיצד להעמידו במערכה. על זה התנהל כבר משא-ומתן רב ואפשר לציין תוצאות חיוביות במשא-ומתן הזה: אל"ף, שיש לגייס את היכולת הגנוזה; ב"ת, שלשם גיוס היכולת הגנוזה אין צורך להקים מסגרת חדשה, איוז אירגון חדש, אלא המסגרת כבר נתונה, יש להשתמש בה, להרחיבה ולשכללה – זוהי מסגרת חיל הנוטרים.

מסגרת חיל הנוטרים פירושה שני דברים: קודם כל, ישנם תפקידים ישירים של נוטרות שמוכרחים להתמלא. אינני יודע אם כל החברים בקיאים במספרים בנידון זה. כוחות המשטרה של הארץ מורכבים עכשיו מהחטיבות הבאות: 3,000 שוטרים בריטיים; ישנה משטרת ארץ-ישראל המורכבת בערך מ-2,300-2,400 איש, אשר בה יש 800 יהודים ופחות מכפליים מהמספר הזה ערבים. זאת אומרת היהודים הם קצת יותר משליש במשטרת ארץ-ישראל; וישנן פורמציות של עוזר למשטרה: ישנם נוטרים לתפקידים כלליים שמספרם כ-2,600 או 2,700 וכ-1,000-1,100 ערבים; וישנה משטרת היישובים העבריים, שמספר הפעילים בקביעות ומקבלי המשכורת בה הוא 2,600-2,700 אך ורק יהודים. אם לחבר את שלושת הסוגים האלה, נמצא שיש כ-2,600-6,400 יהודים כנגד 2,500-2,600 ערבים וכנגד 3,000 אנגלים. זאת אומרת יש כאן רוב יהודי מוחלט – רוב יהודי העולה על מספר האנגלים והערבים גם יחד. ואם לקחת יהודים וערבים לחוד, אז היהודים הם כשלושת רבעי, אם אינני טועה. אבל אני מניתי את המספר שצריך היה להיות. הם [כוחות המשטרה] כיום אינם מלאים. הם אינם מלאים בגלל יציאה מהשורה, בגלל התפטרויות. אנחנו צריכים קודם כל לקבוע שמספר המגויסים שלנו איננו אך ורק 12,500, כי אם הוא כבר כיום 19,000. באשר אנחנו צריכים לראות את כל השוטרים ואת כל הנוטרים שלנו כמגויסים. זאת לא אומרת שלא צריכה להיות בין הכוחות האלה חלוקת כוחות לפי שיטה ידועה, בעיקר לפי שיטה של גיל ומצב משפחתי, אבל זה גם לא אומר שאנחנו יכולים לראות את השומרים והנוטרים כמחוז לגיוס. הם מגויסים, והמלחמה קובעת את אופי התפקיד שלהם.

התפקידים שלהם אינם תפקידי ביטחון רגילים, אלא תפקידי ביטחון אשר הם בקשר בל-יינתק עם תפקידי המלחמה. יש שאלה של השלמה מיידית של החסר. אבל יש לא רק שאלה של השלמה מיידית של החסר. אנחנו עומדים בפני צרכים חדשים. מוקמים שדות תעופה חדשים. הם מחייבים נוטרות, שמירה והגנה – שמירה והגנה שבמקרה של פלישה נהפכים מייד לתפקידי קרב. כי אם בכלל חושבים על סכנה לארץ – פירוש הדבר הזה פלישה אווירית, פירוש הדבר הזה צניחה, קודם כל לשם תפיסת האווירודרומים, ופירושו של הדבר הזה קרבות על כל שדה תעופה ושדה תעופה. פירושו דם ואש בכל שדה תעופה שבארץ, והלוואי שיהיו לנו הרבה שדות תעופה שיוכלו לשמש גם נקודות התגוננות וגם בסיס של התקפה כנגד, אבל כל נקודה כזאת היא קודם כל מטרה להתקפה של האויב. ואנחנו עדים לתופעה, שבלב העמק העברי [ברמת דוד] מוקם שדה תעופה וזה כמה שבועות שאנחנו מפגרים בנתינת הנוטרים עבור השמירה עליו. ונדמה לי שהמועד האחרון היה היום, ואם לא ניתן נוטרים יהודים יקחו נוטרים ערבים, בלית ברירה, מתוך ראיית הדבר שזה אולי הכנסת אויב לתוך הבית, אבל פשוט מתוך אי-יכולת מבחינה פורמלית להצדיק מצב שהמקום יישאר לגמרי ללא שמירה, כי מי יודע מה יקרה מחר.

כתוצאה ממה שקרה לאורך חופי הארץ – הופעת צוללות כאן ובסוריה, הופעת אוניות אחרות, שמועות על צנחנים – הוחלט להקים משמר חוף. עוד לא ברור לגמרי המספר, הצורה, מפני שהשיגרה של ממשלת ארץ-ישראל אינה יכולה להשתחרר מן ההכרח לשתף במידת-מה גם ערבים במשמר הזה. ומדובר לעת עתה על 500 יהודים ו-200 ערבים. אבל הדברים אינם מחוורים עדיין, אלא נמצאים בכור היתוך. זה יכול להיהפך גם הודות לאיזה משא-ומתן מוצלח, ולהיות לכוח יהודי טהור. זה לא מן הנמנע. ואנחנו עומדים כאן בפני צורך לתת מאות על מאות אנשים. כל האנשים האלה יהיו בנשק על המשמר. לא מן הנמנע שנצליח כאן להכניס לתפקידי תצפית וקשר ואיתות וכו' גם נשים, אם כי הדבר הזה עוד לא קבוע במסמרות. תהיינה פה בעיות חמורות מאוד של שיכון וכלכלה וכו', אבל, בימי מלחמה הרבה יותר קל להתגבר על קשיים כאלה ולרתום את השלטונות לכך מאשר בימי שלום, באשר בשורה האחרונה אין שאלה של תקציב אלא מה שנחנך בשביל המלחמה. ואם רק משתכנעים שזה נחוץ, ואם רק משתכנעים שאי-אפשר שזה יהיה אחרת, הדברים ניתנים להיות מושגים, אם כי הם כרוכים בזמן ובצרות.

ובכן, אנו עומדים כיום הזה לפני הצורך להעמיד בשורה 1,000 נוטרים נוספים, כדי שנמלא את כל הצרכים שכבר הוגשו לנו ועומדים להיות מוגשים לנו בימים הקרובים. זה ישנה עוד יותר לטובה את הפרופורציה שעליה דיברתי.

אבל כשאנחנו מדברים על שימוש במסגרת של חיל הנוטרים לתפקידי ההגנה, איננו מתכוונים לדבר הזה ביותר, אם כי זה הדוחק ביותר. אנחנו מתכוונים לדבר אחר. אנחנו מתכוונים למסגרת רחבה ולשיטה קבועה של אימון של רבבות אנשים, אנשים שהם כיום אנשי משק ומוכרחים להישאר אנשי משק, שהם כיום פועלי תעשייה, אנשים שעובדים במסחר, בהובלה, בפקידות, באיכרות, בכל מיני תפקידים ובכל מיני מקומות, אבל הם צעירים מאוד או קשישים יותר אבל בגיל המכשיר אותם לתפקידי התגוננות פעילה בשעת סכנה, ושמבחינת בריאותם הם מתאימים לכך ושלכך גם מתאימה המסגרת של חיל הנוטרים. ומבחינה עקרונית הדבר הזה נתקבל.

ישנה שאלה של תוכנית הגשמה. ויכול להיות שהדבר הזה יהיה יותר איטי ויכול להיות שהוא יהיה מכוון ומצומצם מבחינת השלטונות. אסור שאנחנו נפגר כאן, כל אפשרות שתינתן לנו צריכה לפגוש אותנו מוכנים. הלחץ כל הזמן צריך להיות מצדנו. בכמה וכמה מפעלים שלנו חלו נקודות משבר מסוכנות. בראשית ישנו תמיד הרעיון, ישנה תמיד התוכנית. והרעיון תמיד, או על פי רוב, נולד אצלנו. אנחנו היינו היוזמים של הרעיון, אנחנו הפותחים במשא-ומתן. ובשלבם הראשונים של המשא-ומתן הלחץ הוא מצידנו. אנחנו לוחצים, השלטון הוא הנלחץ. ואז, כאשר אנחנו מצליחים ללחוץ והשלטון מקבל את דרישתנו – בא המשבר. השלטון, כל זמן שהוא לא קיבל החלטה, הדבר הזה לא מחייב אותו והמשא-ומתן יכול להתנהל בעצלותיים

ובכבדות ובנפש לא חפצה. אבל מן הרגע שהוא מחליט הוא נעשה אחראי על ביצוע הדבר ואז כל כבוד השלטון ועניין השלטון וגורל הדבר מחייבים פעולה – ופעולה דחופה. ואז אנחנו מתחילים להיות הנלחצים והשלטון הוא התובע. אנחנו נתבעים ואנחנו מפגרים בהיענות. ואנחנו, על-ידי פיגורנו בהיענות, עושים את התביעה שלנו, הקודמת, פלסטר.

כדבר הזה קרה לנו כמה וכמה פעמים. אני תיארתי איך קרה הדבר הזה לגבי ה"באפס". אנחנו לחצנו על ביטול השיוויון עם הערבים – על ביטול ה"פרייט" הידוע בעניין זה – על ביטול ההגבלה בכלל. משהשגנו את זה, הצבא שואל: איפה האנשים? יש כמה פלוגות "באפס". יכולות להיות 22-24 פלוגות. לפני זמן-מה אמרו לנו: "הנה [יש] פלוגה [יהודית] מספר 18, יש כמה פלוגות ערביות עד מספר 11. אנחנו מוכרחים מייד לפתוח פלוגה. או שנפתח פלוגה [יהודית] מספר 20 או פלוגה ערבית מספר 13, זאת אומרת פלוגה ערבית שביעית.¹⁴ אנחנו נותנים לכם רשות קדימה. לא נפתח פלוגה ערבית. אבל לא לפתוח פלוגה ערבית מתוך ציפייה למתגייסים יהודים, כאשר יש מתגייסים ערבים, לא נוכל. אותו דבר בחיל הנוטרים, והדבר הזה עלול להיות, עלול לקרות, אם אנחנו לא נהיה מוכנים.

ההכנה מצד כל היישוב פירושה הכנה בראש ובראשונה מצד הארגון. עובר גל של התעוררות ביישוב, אינני יודע על-פני איזה שטח משתרע הגל הזה. אבל הוא, על כל פנים, ישנו בצמרת גדולה של מוסדות, לא רק בהנהלת הסוכנות או הוועד הלאומי או רק בהנהלת ההסתדרות – הוא מקיף גם חוגים אחרים. החלטות כאלו שמקבלת עיריית תל אביב מחייבות, וגם בוועדת הביטחון היישובית, שזהו מוסד עליון, שורת נכונות רבה ומאחדת, ואני מציין את זה בסיפוק רב, שזה מוסד שכל חוגי היישוב יושבים בו סביב שולחן אחד – יש בו ההסתדרות, וישנו "האיחוד האזרחי" על אגפיו השונים, העיר והכפר, יש בו תעשייה ומסחר ואיכרות רכושנית ואיכרות עובדת, יש בו אנשים ממפלגות שונות, מזרמים שונים, "ציונים כלליים" ו"המזרחי", גילים שונים. מחוגים שונים יושבים שם. ויש אחדות גמורה ושלמה בעניין זה לגבי כל התוכנית, אשר רק את קוויה הכלליים ניסיתי לשרטט – שכל אוצר הכוחות האנושיים של היישוב יאורגן ויוסדר ויבואו בראש ובראשונה גיוס לצבא ויחד עם זה התגייסות לנוטרים, אשר היא בפוטנציה תפקידי קרב, והכנת היישוב כולו לתפקידי קרב בבוא הצורך על-ידי מערכת אימונים.

פירושו של הדבר הזה הוא לא רק ארגון מנגנון, אלא גם הקמת כלים כספיים בעלי יכולת רבה. כל כמה שהצבא והממשלה לא יסאו בעול הפעולה הזאת, אף פעם זה לא יגיע אצלם למאה אחוז. זה יכול לפגר גם בעשרות אחוזים. וזה מחייב, כמו שאמרתי, הכנה והכשרה מיוחדת מצד האר. [ארגון ה"הגנה"] באשר בלי כוח מכוון

14 הפלוגות היהודיות סופרו במספרים זוגיים, הערביות – במספרי פרט.

מבפנים, בלי כוח מנצח מבפנים על כל הפעולה הזאת, בלי כוח המעמיד לרשות הפעולה הזאת, קודם כל, את חבריו, אבל מעמיד גם את הנהלה שלו, את המנגנון האירגוני, המומחי, ההדרכתי שלו – הדבר הזה לא יקום. ואם הוא יקום בלי זה – הוא יתנוון ויתרוקן מתוכנו.

נשווה לעינינו רק רגע מה היה עולה לחיל הנוטרים אילמלא היתה משטרת היישובים היהודים רק צורך – פנים ידועים של האירגון מופנים כלפי חוץ – ואלמלא כוחות ה"ארגון" כולו ואפשרויות הפעולה שלו היו מדריכים כל הזמן ושוקדים על תקנתו של חיל הנוטרים. אני חושש לומר: זה היה מתנוון לדבר-מה יותר ירוד ממה שיש לפעמים במשטרה הרגילה, מתוך זה שהיא כמעט כליל נמצאת ברשות זרה ולא ברשות יהודית ואין כל כיוון יהודי-לאומי לפעולותיה יומיום. באשר אותם התפקידים שמקיימים את המשטרה בתור גוף חי ופועל – תפקידי ביטחון פנימיים וענייני של חקירת פשעים ותפקידי שמירה כלליים ותפקידי הופעה צרמוניאלית – כל זה אין לנוטרים. ואנחנו היינו עדים לכמה גילויים של ראשית התנוונות, של ראשית קלקלה גם בפניות של חיל הנוטרים. וזה היה תמיד תוצאה שלא הצלחנו במידת הצורך להשתלט על העניינים ולדאוג לכך שכיוון הדברים יהיה בידנו. ובמידה שחיל הנוטרים הוא יצירה שיש להתפאר בו, והוא בכלל יצירה בחזית הביטחון של היישוב והוא משמש משען בצרה ומשמש גם אפשרות ללימוד ואימון כוחות, הרי זה בא רק הודות לכך שהוא חלק מכלל יותר גדול ["ההגנה"] שפירנס אותו בכוחות יותר חדשים והדריך אותו.

נדמה לי, שבסביבה הזאת [שבה התקיים הכינוס] עוד לא היה תמרון נגד צנחנים. אבל במקומות אחרים זה היה, והיו שם נוכחים קצינים מהמיפקדה הראשית במצרים ומפקדי משטרה, והם עמדו על הגובה הרב של התמרונים הללו.¹⁵ ואינני יודע אם לכולם ברור בזכות מה הם עמדו על גובה רב – מי היו המוחות אשר הגו את התוכנית, חישבו אותה לכל פרטיה, הכיוון הפיקודי בשעת התמרונים ורמת ההוצאה לפועל – פרי מה זה היה? אבל לנו ברור, שכל זה יכול היה לההפך לצחוק, יכול היה ליצור רק יחס של זלזול מצד האנשים עצמם אל העבודה שהם עושים, אלמלא היו הכוחות המכוונים האלה עומדים לרשות הפעולה הזאת.

אבל, אין כאן רק שאלה של הנהלה מבפנים וכיוון בפנים של מפעל, אשר כלפי חוץ יעמוד לרשות השלטונות בחזית הכללית. יש כאן שאלה של פעולה עצמית. גם במקרה של משבר אחרון לא נוכל לסמוך בכל על אותו בעל-ברית שהוא מחוייב המציאות לנו במלחמה הזאת.

15 תמרון למקרה של צניחת פתע של צנחנים גרמנים בוצע במרס 1942 בהשתתפות יחידות נוטרים, פלוגה א' של הפלמ"ח וקציני צבא ומשטרה (סת"ה ג-1, ע' 342). מקרה יחיד של הצנחת סוכנים נאצים בא"י אירע ב-6.10.1944, אז הוצנחו קצין גרמני ושני ערבים, חסן סלאמי ושיח' עבדאללה אל-עלי, באזור יריחו. הקצין הגרמני ושיח' אל-עלי נתפסו (גלבר/שורשי ב', עמ' 351).

אתחיל קודם כל מהדומם [אוצר הנשק של ה"הגנה"], אותו המשען שלנו בכל הפעולה הזאת שהוא דומם, שאיננו חי. אנחנו לא נוכל בשום פנים להוציא אותו מידנו, גם מתוך התכוננות לפעולת מלחמה גדולה של היישוב. אנחנו במשא-ומתן [עם השלטונות] נתקלנו פעם פעמיים בשאלה הזאת, אשר לא מעט צרות היא גרמה לנו בתקופת המלחמה, החל מהמ"ג¹⁶ ועד הדרישה של גנרל ג'יפֶרד שאנחנו נמסור את הכל לרשות הצבא,¹⁷ שהיתה מלווה באיומים מצד אחד, ובעזרה לו של איש מסוים ביישוב.¹⁸ אני אמרתי בהתחלה שזה מחייב ארגון, שזה מחייב הכנה, זאת אומרת אימון. זה מחייב ציוד. אם מדובר על אימון רבבות אנשים, צריך שבבוא השעה ימצאו וימסרו כלים לאנשים האלה – וכלים מכלים שונים – הם צריכים להיות מאומנים בכולם. אבל בראש ובראשונה צריך שיהיו הכלים האלה. וזו לא בעיה פשוטה. אפילו רבבות רובים בלבד להכין – אין זו בעיה פשוטה. גם אילמלא היה כאן עוקץ מדיני וכיוון תמיד לנעוץ אותו בכל מקרה אפשרי, אפשר היה [לשלטונות] להגיד לנו: "הלא יש לכם משהו". ויש [בקרב הבריטים] שמסתפקים במועט ואומרים: "לפחות נדע שאתם מסכימים שאנחנו המיפקדה – קודם כל יש להסכים שמוכרח להיות מיפקדה, כי בלי מיפקדה אי-אפשר לארגן הגנה – הלא לא תאמרו שאנחנו נמסור את זה לכם? ואם כן, המיפקדה צריכה לדעת מה יש [באוצר הנשק שלכם] כדי שתוכל לעשות חשבון. אנחנו מבינים שברגע האחרון כל זה יעמוד לרשות הפעולה. לא יבוזבו רובה, לא תבוזבו מכונה, לא יבוזבו רימון כאשר יהיה וצריך יהיה להשתמש בהם נגד הנאצים. אבל אנחנו לגמרי שרויים באפלה ואיננו יודעים אם זה 1,000 או 10,000...." והם אומרים לנו: "אל תאמרו איפה, אבל אימרו כמה. ולא רק כדי שניקת. גם לא נוכל לקחת. אבל בשביל להביא בחשבון. הלא אינכם נגד תיכון..." אינני רוצה להסביר במסיבה זאת מדוע איננו יכולים להיענות גם לדרישה הזאת של ג'יפֶרד, שהיא צנועה מאוד. אנחנו אומרים: זה המיבטח האחרון של המתיישוב. הוא לא יוציא את זה מידו. רק אם תעבור תקופה של מי-יודע-כמה-שנים על פני הארץ, שיהיה ביטחון גמור ושלם, ממילא ההרגל הזה לרכוש נשק ולהצניע אותו יעבור מן העולם. הוא לא בא מתוך שמחת קרב ומתוך תאוה לשפוך דמים, אלא מתוך ניסיון של שנים. כל מי שיכול לרכוש נשק רוכש אותו ומצניע אותו לא בשביל להשתמש בו. אבל כאשר תכלה אלינו הרעה – אז אני איש המשק, אני הנקודה ההתיישובותית, אני השכונה, אני המושבה – נוכל להגן על עצמנו בידינו ממש ואין שום דבר אשר יכול לשלול מאיתנו את האפשרות הזאת. כל זמן שלא תהיה ערובה

16 43 חניכי קורס מפקדים של "ההגנה", שהתקיים ביבנאל, נעצרו על נשקם הבלתי-חוקי ב-5.10.1939 ונידונו לעשר שנות מאסר, להוציא אחד שנדון למאסר עולם.

17 סר ג'ורג' ג'יימס ג'יפֶרד (1886-1964). מפקד הצבא בא"י. במאי 1940 זימן אליו את נציגי הנה"ס והוה"ל ודרש מסירת הנשק שבידי היישוב לשלטונות (ר' יומ"מ ה', עמ' 66 ואילך).

18 הכוונה לדר' י"ל מגנס, שגם אליו פנה גנרל ג'יפֶרד בעניין הסגרת הנשק.

אחרת הדבר הזה יתמיד. תחפשו – לא תמצאו; תמצאו – נרכוש כלים חדשים. זה כמו שנמלים חוזרות לבנות קנן שנירמס. רק מצב אחר בארץ, ניסיון אחר, ממושך כמו הניסיון הזה, יכול ליצור הרגלים חדשים בתוך היישוב הזה. זה ממילא יעבור אז מן העולם – אבל לא אחרת! ואנחנו אומרים: במצב זה כל כלי שרק יש – יפעל, לא יישכח, לא יבוזבז, לא יונח. ואנחנו גם אומרים: אלה הם אינם הכלים הגנוזים היחידים שישנם בארץ. יש עוד כלים גנוזים [בידי הערבים], אשר ביחס אליהם לא רק שאין ביטחון שהם יפעלו לטובתנו, אלא יש ביטחון שהם יפעלו בצד שכנגד. יישאר זה כשיווי משקל כנגד האוצר ההוא.

אם כן, זה לגבי הדומם. אבל גם לגבי החי, הכוחות האנושיים, איננו יכולים לסמוך על כך שבכל מקרה ומקרה, ובכל מקום ומקום, השימוש בכוחות הגדולים שלנו מוכרח להתנהל לפחות בשותפות עם אחרים, אבל בעיקר תחת פיקוד של אחרים, שהוא יהיה יעיל ביותר, שהוא ידיד בכלל. גם מבחינה זאת אנחנו מלומדי ניסיון. גם כשפעל חיל הנוטרים במלוא כוחו בשנות המאורעות, היה תמיד צורך ללוות אותו בתגבורת [של "ההגנה"], והיו תמיד פעולות שחייבו עצמאות גמורה. והיו פעולות אשר בלי עצמאות גמורה לא היו יכולות להתבצע, ואילמלא התבצעו כי אז היתה הרעה נגד פנינו או שלא היינו משיגים אותם דברים אשר היה צריך להשיג.

גם הרבה מאוד דברים אשר הפכו לחם חוקן של חיל הנוטרים, ראשיתם היתה עצמאית – יצירת עובדות, גילויי מופת. הלא גם ראשית אירגון "פלגות הלילה" על-ידי אורד וינגייט היתה עצמאית. קצין אנגלי צריך היה להיכנס לִפְנֵי ולפנים של היישוב ולהשתמש באפשרות הפעולה העצמאית שלנו, כדי להתחיל ליצור את היש הזה מאין, כדי לבוא ולומר שיש לא רעיון בלבד, אלא שהוא נעשה, שיש אנשים. ושוב, אני אומר, זאת לא רק שאלה של תחנת ניסיונות, לא רק שאלה של משתלה של עצי יער כדי שאחר-כך מישוהו יקנה וייער בהם. אלא בכל המשך הפעולה מוכרחים אנחנו לדאוג ליסוד של אפשרות פעולה עצמאית. לכן, אנחנו אומרים: גיוס לא רק לצבא, אלא גם הכנת היישוב כולו לקרב. זאת אומרת נוטרות ואימונים רחבים במסגרת הנוטרות. אבל לא רק זה. גם אותו הדבר שאנחנו קוראים אותו בארבע אותיות [פלמ"ח] הוא ברשותנו הגמורה ומיועד לפעולה יעילה ביותר – הפעולה היעילה ביותר שאנחנו מסוגלים אליה – ודווקא עכשיו, לנוכח הבאות, כל הדברים האלה יחד מחייבים התעוררות יישובית, מחייבים כל מי שמקבל החלטה בימים אלה – כל ועידה, כל מוסד שמקבל החלטה בימים אלה – למאמצים מקסימליים להגשמת הדברים האלה.

זה מחייב את ה"ארגון" [ה"הגנה"], זה מחייב קודם כל את חבר מפקדי ה"ארגון", זה מחייב את ה"שורה" [מכינוי ה"הגנה"] כולה. הדבר הזה מחייב לפעולה מיידית.

לא ייתכן ולא יקום הדבר הזה, אם אנחנו ניכנס לתקופת הכנה ממושכת, כמו שניח הכינו - אני מתאר לעצמי - וורושילוב ובודינו¹⁹ את צבא המילואים הגדול [של בריה"מ]. כשהם נשלחו לסביבות אוּרל להכין שם את צבא המילואים הגדול הזה, הם ידעו אז כי משהו אחר דואג לחזית. לרשותם עמדו גילים וגילים. הם מגייסים אותם, הם מחיילים אותם, נותנים פקודה והחיל הזה יעמוד הכן. אבל אצלנו, כאשר הדברים נעשים בהתנדבות, כשהם תלויים בהתעוררות הרצון ובהרגשה שמהו נעשה - איננו יכולים לנקוט שיטת התכוננות כזאת, וגם השעה דוחקת.

מוכרח לזוז משהו - ולזוז מייד. מוכרח להיווצר מצב שבעוד שבועיים אנחנו נביא בבת-אחת לסרפנד פלוגה שלמה. אנחנו נדאג לכך שהפלוגה שאנחנו נביא לסרפנד שלא ישתמשו בה לסתימת חורים. אפשר על נקלה לבלוע 200 איש ולא נודע כי באו לסרפנד, כי חסרים אנשים לפלוגות. ואם חסרים אנשים בפלוגות, זאת אומרת שהאנשים שומרים יותר, ישנים פחות ומתאמנים פחות - והמועקה בגלל זה היא עוד יותר גדולה. וכל אחד ואחד יודע שהמועקה היא בגלל זה שאין מתגייסים נוספים. החבראי שלנו בפלוגות מוכרחים להחזיק מעמד והצבא מוכרח לתת להם דחיפה גלויה לעין: עוד פלוגה אחת. את הפרצות אנחנו נצטרך לסתום, אבל צריך שתקום מייד פלוגה.

רק פלוגה אחת יכולה להיות מוקמת? יכולות להיות מוקמות שלוש פלוגות של "באפס" במשך שבוע או עשרה ימים אם ה"ארגון" יירתם מייד לדבר הזה. יש ב"ארגון" רשימה של חייבי הגיוס לפי צו ב'.²⁰ הבדיקה יכולה להיעשות בקצב חשמלי אם יורגש שכל אחד ואחד צריך להתגייס, ואם ידעו שמנוי וגמור במסגרת יישובית יותר רחבה למנוע השתמטות ולא להשלים עם השתמטות - אז יהיה דבר אחר. ומוכרחים לקום מייד אותם מאות הנוטרים הדרושים - מייד! ואם יש החלטה של ועידת ההסתדרות, של "הקיבוץ המאוחד", של "חבר הקבוצות", של "הקיבוץ הארצי" ושל ארגון המושבים - ההחלטות האלו הן להגשמה ולהגשמה מיידית. עניינים אחרים מוכרחים להידחות גם מסדר יומו של משק, גם מסדר יומה של אסיפה כללית, גם מסדר יומה של מועצה גושית מפני העניין הזה. אי-אפשר לגשת לאיזה סדר-יום שהוא לפני שהסעיף הזה יחוסל, או על כל פנים, לפני שתתחיל פעולה מיידית בסעיף הזה. ואם לכך יסייע כינוס זה, הוא ימלא את תפקידו.

19 קלמנטי וורושילוב - שר הביטחון וסגן ראש הממשלה הסובייטי במל"ע-2; מרשל סמיון בודינו - מפקד חיל הפרשים הסובייטי במל"ע-1 ומפקד החזית הדרום-מערבית במל"ע-2.

20 פורסם ב-26.3.1942.

ארגון היישוב להגנת הארץ

שאלות מדיניות

מר שרתוק: "ברית הציונים הכלליים"² הודיעה למחלקה המדינית כי בדעתם להמציא את החלטות המועצה הארצית שלהם, שנתקיימה בינואר ובחול המועד פסח, לקונסולים השונים אם לא תהיה התנגדות לכך מצדנו. בימים כתיקונם היה עלינו להתנגד לשיטה כזו, אולם הפעם אפשר ללמד עליהם זכות, כי הצנזורה אינה נותנת לפרסם את ההחלטות של המועצה ברבים ומרצונם שהדברים יגיעו גם לידיעת נציגי הממשלות הזרות. אני מניח ש"ברית הציונים הכלליים" אינה מכוונת על-ידי כך להתחיל בפעולה ציונית פוליטית נפרדת, אולם אני רואה בדבר זה תקדים בלתי רצוי, כי על-ידי כך נפתחת פרצה לכל סיעה ציונית לפנות לשלטונות. שותחתי בשאלה זו עם מר גרינבוים והסכים לדעתי, שיש לדאוג לכך שההחלטות יקבלו פירסום באנגלית ובארצות-הברית ואין להעבירן לקונסולים פה.

בתגובה לדברי מ"ש העירו מספר משתתפים כי על סיעות ומפלגות שונות להימנע משיגור משלחות ופרסומים נפרדים לממשלה, ויש לשמור על הפרורגטיבה של הנה"ס בתחום זה.

מר שרתוק: הנציב העליון עומד לשוב לארץ בימים הקרובים. מלונדון מודיעים לנו, שאחת הסיבות להזמנתו היתה הביקורת שלנו נגדו.³ בינתיים שמענו כאן על סיבה אחרת, והיא: המשא-ומתן עם הערבים [בנושא הפדרציה הערבית]. ייתכן שאלה ואלה דברי אלוהים חיים. משיחות עם אנשי צבא אפשר להסיק שגם גיוס היהודים לצבא היתה אחת הסיבות שבגללן נקרא הנציב לאנגליה.

בשבוע שעבר היתה לי, יחד עם דר' ג'וזף, שיחה עם הגנרל המפקד בארץ, בה נגענו בשאלת גיוס כוחות היישוב להגנת הארץ.⁴ הגנרל הודיע כי ההצעה על שימוש רחב בכוח הנוטרים מתקבלת על דעתם, ומתייעצים עתה על כך, והוא מקווה שבקרוב יוכל להודיע לנו על התפתחות העניינים. יחד עם זה הודיע שהוא הציג

1 סדר היום: א. העצורים במוֹרֶע. ב. שאלות מדיניות.

2 סיעה של "האיחוד האזרחי" במפלגת "הציונים הכלליים".

3 למשל, בתזכיר שהגיש ח"ו לקרנבורן ב-6.3.1942 (אגרות ח"ו, עמ' 277), ובשאלות על מדיניות ממשלת המנדט בנושאי מדיניות העלייה וגיוס לצבא הבריטי, שהגישו חברי פרלמנט ובית הלורדים בעקבות מגעי אישי הנה"ס בלונדון עימם.

4 הפגישה עם גנרל מק-קונל, התקיימה ב-26.4.1942 (ר' נספח 5).

למצרים [למפקדה בקהיר] דרישה על כמות נשק רזרבה, אבל נתקל בקושי. הוא לוחץ עוד ומקווה לקבל דבר-מה, אבל הקשיים רציניים. אגב, הגנרל בעצמו – בלי ששאלנו אותו על כך – אמר לנו ששאלת הבטליונים נמצאת עתה בדיון. זה למעשה בניגוד להודעתו הקודמת, שהשאלה מדינית והוא לא יוכל לטפל בה.

הוועדה לביטחון התייחסה בהתעוררות רבה לתוכנית אירגון כולל של כוחות היישוב להגנה, בין על-ידי גיוס לצבא, חיל הנוטרים והגנה פאסיבית.⁵ עלי לציין בחיוב את העמדה האחידה של ועדת הביטחון בשאלה חיונית זו. יחד עם זאת הובעה דעה בוועדת הביטחון, שעליה להוות את המכשיר בעניינים אלה, ואם לא תהיה התנגדות מצד ההנהלה להצעה זו, אראה את זאת כהסכמה מצידה ופירוש הדבר שהנהלת הסוכנות יחד עם הנהלת הוועד הלאומי רואים בוועדת הביטחון את המכשיר להוצאה לפועל של תוכנית הגיוס. ברור שהוועדה כולה לא תוכל לעסוק בעניינים אלה. היא תמנה ועדה מצומצמת – לאוו דווקא מחברי הוועדה – לשם מימוש התוכנית. ההנחה הכללית היא שיש סכנה לארץ ועל היישוב להתגייס להדיפת הסכנה אם תתקרב לשערי הארץ. המשקים החקלאיים החליטו לתת עוד 1,500 איש לצבא, לנוטרים וכו'. גם אנשי הביטחון [ארגון ה"הגנה"] עומדים לקיים את צו הגיוס מספר 2. תעמוד שאלת הבטחת הקיום למשפחות וכו'. ועדת מישנה של ועדת הביטחון מכינה עתה הצעות בעניינים אלה.

יש עתה דרישה גדולה לנוטרים, בייחוד למשמר החוף ושמירה באווירודרומים. יש מחסור גדול באנשים. היה מקרה ליד אחד המשקים [רמת דוד], שהצבא איים שאם לא ימציאו לו נוטרים יהודים יקבל – בדלית ברירה – נוטרים ערבים. אז נתנו להם מספר בחורים כנוטרים. אנו משתדלים להעמיס את כל המעמסה בקשר עם האימונים על הממשלה, אבל חוששים שזה לא יאפשר לנו לעשות את הפעולה במלואה, כפי שדרוש לנו, ופירוש הדבר מעמסה כספית עלינו ועל היישוב כולו.

בדיון שנפתח אחרי דברי מ"ש הוחלט על הנהגת "משטר התגייסות" ועל הקמת ועדות מישנה ליד ועדת הביטחון היישובית, להכנת תוכניות לגיוס אנשים וכספים.

5 באפריל 1942 התגבשו תוכניות ההתארגנות היישובית, הוכרו על "משטר חירום" ומשטר התגייסות כללי, ולידי "ועדת הביטחון היישובית" נמסר הפיקוח על כל צורות הגיוס ועל חלוקת כוח-האדם בין זרועות הביטחון השונות. הוועדה מינתה את המפקדה הארצית של "ההגנה".

"מיחאי" ו"אוקסיניה"

פנינו לממשלה לפני חודש להרשות להעניק סרטיפיקטים לשתי הספינות למרות תזכורות רבות התשובה מתעכבת בינתיים נודע ש"מיחאי" אולצה לעזוב איסטנבול אבל לא כשירה להפלגה ממושכת "אוקסיניה" עלתה על שרטון מול איזמיר כל הנוסעים נעצרו. שרתוק

נגד פלוגות מעורבות

מק-קנדליש יקר,

צר לי על שלא אישרתי בעוד מועד את קבלת מכתבך מ-12 באפריל 1942.² הוקרתי מאוד את שימת הלב שהקדשת לכל הנקודות שהעליתי.

2. סעיף 4 במכתבך בעניין פלוגת ההובלה מדאיג במקצת. האם הכוונה להקים שתי פלוגות מובילי מים יהודיות טהורות או רק להחליף ארץ-ישראלים בקפריסאים בשתי פלוגות ששאר חייליהן בריטיים? במקרה האחרון, עלי לומר במלוא גילוי הלב כי איני צופה תועלת רבה מעירוב יהודים ארץ-ישראלים עם בריטים. ניסיוננו ביחידות מעורבות ממין זה לא היה מעודד במיוחד. לפיכך אני מבקש לשמוע בהקדם למה הכוונה ואם כבר ננקטה פעולה לגבי שני הסעיפים הראשונים של מכתבך.

3. אודה לך גם אם תוכל ליידעני אם התוכנית להעביר את פלוגת החפריים 606 לפלוגת מפעילי הנמלים מתבצעת. אני מניח שדבר זה כרוך תחילה בשיגור פלוגה זו כולה לארץ-ישראל כדי שהחיילים יוכלו לקבל כמה ימי חופשה לאחר שהיו מנותקים ממשפחותיהם זמן כה ממושך בטרם ייכנסו לשלב חדש בשירותם הצבאי.

4. אגב עניין 606, הבוקר שודרה ב-בי.בי.סי. הידיעה הבאה: "חיל המצב של קפריסין תוגבר ביחידה פלשתינאית המורכבת מיהודים וערבים גם יחד". אני מפקפק בנכונות ידיעה זו. ככל שידוע לי, לא קיימת עתה שום יחידה המורכבת מיהודים וערבים גם יחד. לפי ניחושי, מדובר בידיעה מיושנת הנדרשת למיודעתנו הוותיקה 606, שכמובן כל-כולה יחידה יהודית. מישוהו בוודאי עדיין חי בעבר, או מנסה לשחות נגד הזרם.

משה שרתוק

1 ג'ון אדוארד צ'למס מק-קנדליש (1901-1974), בשירות הצבא הבריטי מ-1921. במל"ע-2 שירת במיפקדת המזה"ת בקהיר כקצין שלישות. בשנות המלחמה נועד עם מ"ש וניהל אתו חליפת מכתבים בענייני הגיוס והיחידות הארץ-ישראליות המשרתות במצרים.

2 במכתב זה (אצ"מ 5080/25) השיב מק-קנדליש למכתב מ"ש שלא אותר.

עליית פליטים מברית המועצות

מר מילס יקר,

אני מבין כי רשימת שמות המועמדים לקבלת רשיונות עלייה מבין הפליטים אורחי פולין, הנמצאים עכשיו בברית-המועצות, שהגשנו לך, עדיין לא שוגרה מחשש ברור שמא הצגת רשימה ארוכה כל כך לפני השלטונות הסובייטיים עלולה לעורר שם קשיים נוספים.¹

אם אכן כך, כי אז רצוני להציע כי השמות יישלחו לקוויבישב במנות, וכי בשלב זה יוצגו רק 200 שמות והמשך הפעולה יותנה בהצלחת הצעד הראשון. אם תסכים להליך זה, תהיה מחלקת העלייה שלנו נכונה לברור 200 שמות מתוך ה-600.²

שלך בכנות,
מ. שרתוק

1 השלטונות הסובייטיים ערמו קשיים על יציאת פליטים יהודים אורחי פולין מבריה"מ במסגרת הסכם האווקואציה הפולני-סובייטי, והסוה"י חיפשה דרכים להתמודד עם מדיניות זאת על-ידי הפעלת לחץ על שגרירי בריה"מ בלונדון ובוושינגטון. בנוסף להקצאת סרטיפיקטים מן המיכסה החצי-שנתית, שיגרה הסוה"י לפליטים אלה תבילות מזון וציוד רפואי (הפולנים הגבילו גיוס יהודים פולנים ליחידות הצבא שהקימו בבריה"מ לקראת צאתן משם לאיראן והצטרפותן לצבא הבריטי).

2 מסמכים בעניין רשימת ה-600 לא אותרו.

עלייה מאיראן

אדוני,

אני מבקש להתייחס למכתבי מ-11 בפברואר 1942, שבו ביקשתי את תמיכת הממשלה בהקצאת אשרה לאיראן עבור מר אליהו דובקין, סגן חבר הנהלת הסוכנות היהודית.¹ כאמור במכתבי הנ"ל, עומד מר דובקין לטפל באיראן בענייני עליית יהודים מארץ זו. הובהר לנו על-ידי הקונסוליה האירנית כי מצידם לא תהיה שום התנגדות להענקת אשרה למר דובקין אם פנייתו לקבלה תיתמך על-ידי הממשלה, ולפיכך אני חוזר על בקשתי שהדבר ייעשה.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

אין לשחרר פועל חקלאי

מר יפה יקר,

צר לי על כי נבצר ממני להיענות לבקשה הכלולה במכתבך מהיום. הסדרת הגיוס נתונה בידי המוסדות המקומיים שלנו, הפועלים בהתאם לכללים שנקבעו במרכז. כמי שמנוסה בענייני מינהלה ודאי תבין, כי אין מקום להתערבות המרכז במקרים אינדיווידואליים.

לבד משיקולים מינהליים, איני רואה לגופו של עניין יסוד מספיק להתעלם מן הכלל, שהוא כי גברים גילאי 20 עד 30, שאין להם ילדים, חייבים להתגייס לצבא. ידוע לי כי פטור מכלל זה ניתן בכמה מקרים חריגים, כאשר האיש שבו מדובר בעל כישורים מיוחדים שמכוחם הוא תופס עמדת מפתח בתעשייה חיונית. לא זה המצב במקרה של מישל צווייג, שככל שניתן לי להבין הוא פועל חקלאי רגיל. אני מבין היטב כי חיפוש והעסקת עובד חקלאי כרוכים בקושי מסוים, אבל הקושי במציאת פועל מעל גיל 30 לבטח אינו גדול עד כי הצדקת שחרור, שהשפעתו כתקדים לא תוכל שלא לגרום נזק רב למשטר הגיוס כולו.

ייצור המזון הוא כמובן עבודה חשובה ביותר, אך אילו נקבעה מדיניות שלפיה כל מי שעובד בייצור מזון אינו חייב להתגייס, היתה התמונה בתחום הגיוס עלובה מאוד. מידה מסוימת של הסתגלות וארגון מחדש בתחום זה נחוצה ואפשרית. אפשר ששמעת, כי בעצם הימים האלה מציבים היישובים החקלאיים 1,500 גברים ונשים לשירות צבאי ולמערכת ביטחון פנימית.

ונקודה לשונית אחת: הלוואי שהיה זה נכון לומר, שמשדד הגיוס של הסוכנות היהודית "ציווה" על האיש להתגייס ו"הכריח" אתו לעזוב את המשק. במילים אחרות, הלוואי שבאמת היתה לנו סמכות חוקתית לנהל את מאמץ המלחמה שלנו על בסיס גיוס חובה, כמנהג כל האומות. כפי שהדברים עומדים, הביטויים שלעיל אינם הולמים את המציאות, וכל שניתן לומר הוא שהאיש נקרא להתגייס בתגובה לקריאה שפירסמו המוסדות הלאומים היהודים.

משה שרתוק

1 לא זוהה.

צעד פזיו של ציוני דרום-אפריקה

ב-29.1.1942 נחתם הסכם בין ראשי הפדרציה הציונית בדרום-אפריקה והתנועה הרוויזיוניסטית שם על מיזוג שני הארגונים. בדיון בנושא זה בישיבה הנוכחית, קרא יצחק גרינבוים את תרגום נוסח ההסכם, שהגיע לידי הנהלת הסוכנות במרס 1942, ואת הצעת התגובה של הנהלת הסוכנות. להלן דברי מ"ש בדיון:

משה שרתוק: אני אינני רוצה לדבר על עצם עמדת ההנהלה. כאן נמסר דוח על כך. אינני רוצה לומר דברים שאינם מעלים ואינם מורידים. אני רוצה להעיר כמה הערות כביטוי לדעתי האישית. אני, כחברי גולומב, מרגיש דחיפה פנימית לעשות זאת כיוון שהדברים פשוטו על פני כל שטח השאלה. אני מוכרח להגיד שאני רואה את הצעד של ההסתדרות הציונית בדרום-אפריקה כצעד פזיו ובלתי-רציני. ההסתדרות הציונית בדרום-אפריקה היא הסתדרות חשובה מאוד בתנועתנו, חשובה בנאמנותה, חשובה באחדות הפנימית שלה ובכושר הפעולה שלה. אבל מבחינה מדינית חיצונית וגם מבחינה ציבורית פנימית היא נתונה בקרן זוית. זאת לא אשמתה, אבל כך הוא המצב. זויות הראייה שלה אינה רחבה ביותר. זאת זויות צרה. היא אינה רואה את כל ההסתעפויות של העניינים המדיניים והעניינים הציוניים הגדולים. חסרה לה גם האפשרות של שיפוט מספיק על עניינים אלה, ולא היא צריכה היתה לקחת על עצמה לנסח הסכם ולהעמיד אותו בפני התנועה הציונית כולה: כזה ראה וקדש. היא יכולה לבוא בדברים שיעשו צעדים, אבל לא יכולה על דעת עצמה לעשות דבר כזה.

כשם שבמשא-ומתן בשטח אחר לגמרי, במשא-ומתן בין יהודים וערבים, אנו שוללים פעולות של קבוצה זו או אחרת, לא במידה שמתבטאת בהן תביעת מדיניות יותר פעילה מההסתדרות הציונית, במתן דחיפה למחשבה ציונית, אלא אם הן מתבטאות בניסוח דברים עם הצד שכנגד, באשר בזה יש נזק לעניין, באשר אם הדברים אינם יכולים להתקבל – ולרוב אינם יכולים להתקבל – יוצא שהתנועה הציונית היא נגד הסכם עם הערבים, ובמקרה זה יוצא שהתנועה הציונית כולה היא נגד הסכם עם הרוויזיוניסטים, מה שאינו כן.

אני חושב שפה נעשה משגה. אמרתי שזה לא דבר רציני בעיני, באשר חוששני כי מה שהעסיק פה את ההסתדרות הציונית בדרום-אפריקה זו שאלת שלום הבית הפנימי אצלם, שזה העסיק יותר משאלת שלום הבית בתנועה הציונית כולה, ועל כל פנים, חוששני שזה העסיק יותר מהרצון לבדיקת יסודות השאיפה הציונית המדינית.

1 מושב כ"א, בדלתיים סגורות. ישיבת בוקר.

אני מוכן להסכים עם גולומב שאין לקבוע פה מסמרות, שלא ייתכן בשום פנים ואופן לראות את שני הדברים האלה בשילוב. אם מצד אחד גמל הצורך בקביעת תוכנית ציונית מדינית, ומצד שני יש צורך באחדות ציונית, ושני הדברים האלה יכולים לסייע זה לזה, אין להימנע מלכת בדרך זו. אני שולל דבר זה, ואני חושב שגם הוא [גולומב] שולל, שבשום פנים אין לעשות עניין של תוכנית ציונית חדשה רק ככלי שרת לאחדות עם איזה זרם ציוני.

אשר לדרום-אפריקה, נדמה לי שמה שהעסיק זו שאלת האחדות במסגרת הצרה. מה יוצא מזה? נזק למעמדה של ההסתדרות הציונית, באשר קשה להשתכנע שההסתדרות הציונית בדרום-אפריקה הגיעה למסקנה, שהכרחי לגופו של עניין בשביל התנועה הציונית להכריז שתוכניתה היא מדינה יהודית בגבולות ההיסטוריים.² אני מכיר את יהודי דרום-אפריקה, את נשיאה. הם היו כולם פה. שוחחתי איתם פה. אינני יכול להשתכנע שהם באו להכרה מוחלטת כי זה מה שהכרחי, אלא יש בזה הכרח לשם שלום עם הרוויזיוניסטים. נשלים עם זה.

הערה שנייה היא לגבי דברים שנשמעו כאן, ודווקא מצד חברים הקרובים אלי יותר מאחרים, אני רוצה לקבוע, כי נקודה זו בשום פנים ואופן אינה באה בחשבון בשביל ההסתדרות הציונית בכללה, או בשביל הנהלה ציונית איזו שתהיה, עמדה שפירושה שלילה למפרע של זכות ההסתדרות הרוויזיוניסטית, בתור הסתדרות רוויזיוניסטית, לחזור להסתדרות הציונית הכללית. עמדה זו לפי דעתי לא באה בחשבון. בתוך ההסתדרות הציונית יכולה להתנהל, ונדמה לי שמתנהלת, היאבקות ידועה בין דבר שאפשר לקרוא לו ריאקציוניות ובין דבר שאפשר לקרוא לו פרוגרסיביות סוציאלית. בחלקי התנועה הציונית מתרוצצים חזונות שונים ביחס לאופיו הסוציאלי האנושי של המפעל שלנו שאנו מקימים כאן, אחת היא אם נקרא לכך מדינה או לא, אם תהיה זו מדינה או לא מדינה. זה אחד מגילויי מלחמת המעמדות האידיאית המתנהלת על רקע הציונות המתגשמת. אבל אנו לא יכולים לנקוט בשום פנים עמדה שהתנועה הציונית צריכה להיות פרוגרסיבית, כשם שבשום פנים ואופן לא נוכל לתפוס עמדה שההסתדרות הציונית תהיה ריאקציונית לפי עמדה ידועה.

נאמר כאן, שאת הרוויזיוניסטים לא הוצאנו אלא הם הוציאו את עצמם.³ תיתכן גם תפיסה אחרת: מדוע יצאו? מפני שגורנו עליהם גזירות והם אמרו: תנאים אלה לא נוכל לקבל. מה היו אותם תנאים? אמרנו שלא נסבול בתוכנו מפלגה פשיסטית? לא מניה ולא מקצתיה. גורנו גזירות והעמדנו תנאים מפני שנתקלנו בשיטה של

2 בהסכם שנחתם עם הרוויזיוניסטים נאמר: "שאיפת הציונות היא גאולה עם ישראל בארצו על-ידי כך שארץ-ישראל כולה, בגבולותיה ההיסטוריים, תיכון כקהילה יהודית עצמאית עם רוב יהודי".

3 בשנת 1935.

פעולה הרסנית ואמרנו: לא נסבול שיטה של פעולות הרסניות, של ביטול משמעת, של הופעה [עצמאית] כלפי חוץ.

אביא דוגמה זו: הסתדרות העובדים החליטה החלטה לדורות על הוצאת הפרקציה [הקומוניסטית] וגלגוליה⁴ לא מפני שהפרקציה מפירה משמעת ההסתדרות ומנהלת הסתה נגד הועד הפועל ועושה שביתה על דעת עצמה, כי אם מפני שנוכחו לדעת שהפרקציה היא ארגון אנטי-ציוני פעיל, לוחם, שהיא הורסת את עצם היסוד שעליו מושתתת ההסתדרות העובדים.

אבל ההסתדרות הרוויזיוניסטית לא נגשנו אליה כך. בעיני זה לא אותו הדבר. פה יש הבדל מהותי, ואנו זמן רב היינו ביחד עם הרוויזיוניסטים. באולם הזה, אם אינני טועה, עוד היינו יחד עם הרוויזיוניסטים. והיה קל? היה מאוד לא קל, והיה לנו ויכוח חריף, והיו האשמות הדדיות, אבל היינו מוכנים להחזיק מעמד במובן זה והיה לאחדים מאיתנו ברור בהחלט הפרצוף האידיאולוגי-המדיני של הרוויזיוניזם, ואף על פי כן היינו מוכנים להחזיק מעמד ולחיות במסגרת אחת, וזה היה יותר טוב, בפירוש. אבל כאשר נתקלנו במצב של פירוד למעשה, קבענו עמדה שהם הסיקו מזה מסקנה של יציאה. באשר עמדתנו לא היתה יכולה להשתנות. אותה עמדה שהיתה לנו לגבי יציאת הרוויזיוניסטים מוכרחה להיות לנו לגבי כניסתם.

אשר להערכת הרוויזיוניזם, פה נאמרו כמה דברים שאני מוכן להסכים לחלק גדול מהם, אבל הם נאמרו מוקדם מדי. אם העניין הזה פעם ייצא לפועל, והרוויזיוניסטים ישבו פה, אז יהיה ויכוח אתם, ואז אפשר יהיה לומר להם את כל הדברים שנאמרו כאן. אבל הדברים האלה אינם באים בחשבון כהנמקה של עמדה השוללת למפרע את כניסתם.

הישיבה הסתיימה בהחלטה כי אין הוהפ"צ דוחה את עצם הצורך באיחוד, אך הדיון הענייני בו יתנהל כאשר התנאים להגשמתו יהיו נוחים יותר; הוהפ"צ מגנה את יוזמת הפדרציה הציונית של דרום-אפריקה לאיחוד עם הרוויזיוניסטים בלי אישור המוסדות המוסמכים של ההסתדרות הציונית.

מאמץ הגיוס

מ. שרתוק: רבותי, אני רוצה להציע ששיבה זו תהיה קצרה מאוד – ברוח הגיוס. אשתדל לקצר עד כמה שאפשר למסור דוח מעשי, ואני מציע לוועד הפועל המצומצם בתור מוסד ציוני עליון עכשיו² לא להיכנס לפרטי העניין, שהם עניין למוסדות היישוב, ולאשר רק את הקווים הכלליים של הפעולה ושל התוכנית שאמסור.

כפי שרמזתי במושב הקודם של הוועד הפועל הציוני בשבוע שעבר, טיפלה בעניין זה ועדת הביטחון היישובית, שהיא מטפלת בעניין בשם הנהלת הסוכנות ובשם הנהלת הוועד הלאומי, והיא מקיפה עכשיו את כל חוגי היישוב. ועדת הביטחון אומנם לכתחילה הוקמה לשם טיפול בשדה מסוים מאוד של ענייני הביטחון, אותם העניינים שבהם פועל ארגון ה"הגנה", והיא לא היתה האורגן שטיפל בענייני הגיוס לצבא. אבל שאלת הגיוס כפי שהיא מוצגת לפנינו היום כוללת אומנם את הגיוס לצבא, אבל מקיפה גם צורות גיוס אחרות ומכוונת לגיוס כל כוחות היישוב להגנה על היישוב העברי לנוכח הסכנה הנשקפת לנו לכל צורותיה האפשריות. כיוון שביטחון הארץ, ביטחון היישוב העברי, הוא הציר העיקרי לאותו מאמץ שאנו מדברים עליו, ראיתי לנכון שוועדת הביטחון תדון בשאלה זו; גם ועדת הביטחון חשבה שנכון יהיה שהיא תטפל בשאלה זו.

הנחה זו של ועדת הביטחון נתאשרה הן בהנהלת הסוכנות והן בהנהלת הוועד הלאומי. שני האבות, שני ההורים של הוועדה, סמכו את ידיהם עליה כמוסד המיועד לכך. נעשתה עבודה אינטנסיבית למדי בוועדת הביטחון בהרכבה המלא, וגם בוועדת מישנה שנבחרה לבירור השאלה.

אביא לפניכם את המסקנות העיקריות של דיון זה:

המטרה היא לארגן גיוס כולל של היישוב באונו והונו להגנת הארץ ולביטחון פנימי. גיוס כולל פירושו הטלת חובה על כל הגברים בגיל צבאי – וגיל צבאי הוא מבני 17-50 – להיענות למילוי החובה באחת הצורות הנקבעות כאן, ואנחנו כוללים במסגרת זו גם נשים מסוג מסוים.

מהם התפקידים העומדים לפנינו? הם חמישה: ראשית, גיוס לצבא; שנית, גיוס לנוטרות, זאת אומרת לתפקיד משמר, משמר בפועל והגנה מלחמתית בכוח, אם יהיה צורך בכך, על-ידי שירות, על-ידי התגייסות לשירות פעיל; שלישית, אימונים בקנה מידה רחב של כל אלפי ורבבות האנשים שאין מייעדים אותם ליציאה ממסלול החיים

1 מושב כ"א, ישיבת ערב.

2 בתקופת המלחמה לא ניתן לכנס את הקונגרס הציוני.

הרגיל, לעת עתה, ואין מפסיקים את תפקידם המשקי והכלכלי, אבל אנחנו מטילים עליהם חובה להיענות לאימונים במידה שתימצא אפשרות לכך והם ייקראו לכך. פירוש הדבר יהיה לגבי רבים יציאה מעבודתם הרגילה למשך זמן מסוים, שניים-שלושה שבועות, מפקידה לפקידה, אחר-כך הקדשת זמנם הפנוי להמשך האימונים. הדבר הרביעי זהו כל מערכת שירותי ההתגוננות הפסיבית: הג"א, מגן דוד אדום, משמר אזרחי בתל אביב וכל הכרוך בזה. הדבר החמישי זהו מחנות עבודה ואימונים בשביל הנוער, הכוללים את הפלוגות המיוחדות [הפלמ"ח] המוקמות במסגרת ה"ארגון" והמיועדות אף הן לפעולה בבוא שעת חירום.

יש כאן תוכנית של הסדרת ההתגייסות לכל המטרות בהתאם לגילים. השנה הראשונה, 17-18, זו אך ורק למחנה העבודה והאימונים בפלוגות ה"ארגון". אחר-כך קבוצה של שלוש שנים, 18-19-20, כוללת את הדבר הקודם, אבל גם נוטרות. אנחנו איננו מתכוונים להעמיד נער בן 17 לנוטרות, אבל אנחנו חושבים שאפשר לקחת בני 18 לתפקיד זה. גיל ההתגייסות לצבא באנגליה מתחיל מבני 18, וגם כאן נוהגת המפקדה בגיוס לפי קו זה. על בני 18 לא היטלנו את צו הגיוס, הצו שלנו מתחיל מבני 20 - הגיל שבניו מתקבלים לצבא. אנחנו רואים את הגיל הזה לכשר לתפקידי נוטרות, אבל אין אנו חושבים שכל אלה, בני ה-18-20, ילכו לנוטרות. חלק ילך לנוטרות, חלק לתפקידים פעילים ב"ארגון", מחנות עבודה וכו'. זה כולל גם את יציאת תלמידי בתי-הספר למשקים, אבל זה מצטמצם רק בתחומי תלמידי בתי-הספר. אנו מתכוונים שמפעל זה יתרחב ויקף תלמידים וגם נערים שאינם בבתי ספר, אבל ממלאים בחיים תפקידים שניים במדרגה.

קבוצת הגילים השלישית זוהי אותה הקבוצה שעליה חל צו הגיוס לצבא - בני 20-30. על כל אלה, בהתאם לצו הגיוס, ללכת לצבא. אבל אלה שישוחררו מהצבא, אם הם בעלי משפחה עם ילדים, או שאינם מתאימים לשירות בצבא מבחינת בריאותם, אבל מתאימים לתפקידי הגנה אחרים - אלה צריכים ללכת לנוטרות או להשתתף באימונים. הסוג הרביעי, בני 30-35, הם שוב נוטרים או עוסקים באימונים. בני 35-50 - לאימונים, הג"א וכו'.

יש פה הדרגה, יש מעברים מתפקיד לתפקיד. בכל קבוצה ובכל דרגה יש יותר מתפקיד אחד אלא שניים-שלושה. הקריאה שלנו היא שעול ההתגייסות לצבא הוא לא רק לבני 20-30. עליהם אנחנו מטילים צו זה, אבל אנחנו קוראים כל אלה שמעל 20 להתנדב לצבא.

ביחס לנשים המסקנה היא שנשים רווקות בנות 18-30 תהיינה מחויבות להיענות לאחד הצרכים. הם תוכלנה לבחור את התפקיד בו תשרתנה. ביחס לנשואות אנחנו מתירים את העניין להתנדבותן האישית ואין מטילים שום חיוב. הגשמת הדבר תהיה תלויה בקביעת כמה תקנות יותר מפורטות. כבר כמה

וכמה תקנות עובדו, כגון לגבי משקי ההתיישבות העובדת, שעליה הטילו מיכסה. כל יתר חברי משקי ההתיישבות העובדת חייבים באימונים במסגרת הגיל שאמרת.

אנחנו קבענו שהכיתה השביעית [כיתה י"א בבתי-הספר התיכוניים], שכבר יצאה לעבודה, אינה צריכה לחזור לבתי-הספר, אלא להישאר בעבודה. שמענו הודעה על מצב עניין זה בוועד הלאומי, היה גם דיון, נשמעה התנגדות נמרצת למדי מפי מנהל מחלקת החינוך. הוועד הלאומי קבע ועדה מיוחדת לבידור שאלה זו. אף על פי כן, אנו עומדים על מישאלה זו בתור מישאלת ועדת הביטחון שדבר זה יצא לפועל.

וזהי התוכנית בכללה. מציעים להנהיג משטר שכל אחד ואחד ביישוב יהיה בתוך המסגרת ויצטרך אז לקבל את החיוב שהוטל עליו, ואם מאיזו סיבה שהיא ישוחרר הוא ייקבע לתפקיד אחד ויקבל תעודה המעידה על כך. מי שאינו בשירות פעיל ואין לו תעודה, יחשב למשומט.

ביחס למשתמטים אנו מציעים מערכת שלמה של אמצעים, המתכוונים לגייס לא רק תמיכתם המוסרית, אלא עזרתם הפעילה של כל המוסדות והארגונים הנוגעים בדבר. נקודת המוצא שלנו לגבי שיטה זו היא שאנו זכאים ככל אומה ולשון להנהיג בתוכנו חובת צבא. אם אנו שונים מיתר האומות זה לגבי האפשרות האובייקטיבית לקיים את המשטר הזה, באשר אנו אין לנו משטרה, אף על פי כן אין אנו פטורים לעשות מאמצים, במסגרת ההגבלות הקיימות, להתקרב עד כמה שניתן לנו למשטר של שירות חובה. לשם כך נצטרך לנקוט באמצעי לחץ ידועים. אנו אומרים שכל ההצדקה מבחינה מוסרית ומדינית שישנה לחובת הצבא בכל אומה ולשון – כל הצדקה מוסרית ומעשית זו – חלה גם על אותם אמצעים שאנו ננקוט בהם. אנחנו מתכוונים לעזרת המוסדות המוניציפליים ולעזרת ארגוני העובדים ונותני העבודה. הדרישה היא שהמשתמטים מהגיוס יוצאו מארגוני העובדים ותהיה התחייבות מצד נותני העבודה לא להעסיקם בעבודה. כמובן שזה חל בראש וראשונה על כל משק העבודה המאורגן, אבל אנחנו מתכוונים ליצור הלך רוח, שמשמט ידע שהוא אינו יכול לצפות לפרנסה מצד היישוב אם הוא אינו ממלא את חובותיו כלפיו.

בוועדת הביטחון מנוי וגמור אצלנו לשמור על כך שלא תהיה שום אפליה לגבי השימוש בעונשין ואמצעי הלחץ בין חוגי היישוב השונים, בייחוד בין המעמדות השונים שלו, שלא יצטמצם לגבי חוג העובדים לבדם, שלגבם ישנה סנקציה חריפה מאוד – פיטור מהעבודה. בעזרת המוסדות המוניציפליים, בעזרת המוסדות הכספיים והארגונים הכלכליים, אפשרי דבר זה, שיעמיד גם אנשים מבני מעמדות שונים באותו מצב במקרה של השתמטות כמו [זו של] עובדים.

ועדת הביטחון תשמש מוסד מרכזי להתגייסות.³ מה זאת אומרת? אין אנו מפרקים את המנגנון הקיים. מחלקת הגיוס של הסוכנות היהודית היא מחלקה לגיוס לצבא, היא ממשיכה את פעולתה כקודם להביא אנשים לידי גיוס לצבא, לשלוח למחנה האימונים, להדריך את האנשים בבחירת היחידות, לנהל תעמולה לגיוס לצבא, לנהל משא-ומתן עם גופים שונים על בחירת אנשים מתאימים. הוא הדין לגבי הנוטרות. יש מנגנון הפועל מטעם המחלקה המדינית. יש תחנות נוטרים מחוזיות במקומות שונים בארץ ואנשים עוברים דרך ביקורת של ארגון זה. פעולה זו נשארת כמקודם.

איננו מתכוונים לנגוע במנגנון שירותי הג"א בירושלים, חיפה, המועצות המקומיות, המועצות המחוזיות, המשמר האזרחי בתל אביב. אין אני צריך להגיד, שאין אנו נוגעים במשהו במערכת ה"ארגון" [ה"הגנה"], המעמיד פלוגות לשירותים מסויימים, ואם נגיע – ואנחנו מקווים שנגיע לתוכנית רחבה של אימונים – זה יסודר גם כן במסגרת הארגונית הקיימת. אבל מה שעלינו להוסיף, ועלינו להוסיף קומה עליונה על כל הדברים האלה, או אולי קומה תחתונה, הוא מערכת ארגונית שתדאג שהאנשים ייענו, ולפי התוכנית, לאחד התפקידים האלה – לסתום את הפרצות של ההשתמטות ולהכניס סדר ומשטר חיובי בעניין – שכל אחד ואחד יוכל לדעת למה הוא צריך לכוון את עצמו. לשם כך קובעת ועדת הביטחון מוסד מצומצם מבין חבריה וגם בשיתוף אחרים. מוסד מצומצם זה ינצח על תיאום הפעולה ובכל מקום ומקום תפעל ועדה מקומית – זה יהיה בכל מרכז חשוב – שתהיה מורכבת מנציגי הרשות המקומית, עיריה, מועצה מקומית בצירוף אנשי הביטחון שבמקום.

ישנו צד כספי לשאלה זו, ואנחנו רואים שניזקק לאמצעים גדולים. האמצעים דרושים קודם כל להרחבה ניכרת ומיידית של האימונים ושל העזרה למשפחות המגויסים ולסידור עזרה הוגנת למשפחות הנוטרים. נצטרך לתת כספים נוספים לארגון לביצוע תוכנית האימונים המורחבת מלבד העבודה הפנימית של הארגון.

בעניין זה של השגת אמצעים יש לפנינו תקדים של אותו מפעל, שקיבלו על עצמם בעלי התעשייה המאורגנים בתור בעלי תעשייה, והפועלים – הן הסתדרות העובדים הכללית והן ארגוני המיעוטים – שישנם בתעשייה. הפועלים הסכימו לעבוד 4 ימים נוספים בתקופת ארבעת החודשים הקרובים, ובעלי התעשייה הסכימו לשלם בעד הימים הנוספים תשלום כפול: קודם כל התשלום המגיע לפועל, כי הם מקבלים תוצרת נוספת שתיעשה בשעות אלו, ותשלום נוסף. במקום שנהוג לשלם תשלום

3 בישיבת מליאה מיוחדת של הוועד הלאומי ב-4.5.1942, התקבלה הצעת א' גולומב להסמיך את ועדת הביטחון להקים מייד את "מרכז ההתגייסות" וועדי גיוס מקומיים. ב"מרכז", שנועד לפקח על ועדות הגיוס ולהיות אחראי לחלוקת כוח-אדם בין ורועות ה"הגנה" השונות, יוצגו כל המפלגות והזרמים. הרכב ועד הביצוע: ברנרד ג'וזף (יו"ר), א' נתנאל, ב' רפטור.

מוגדל בעד עבודה בשעות נוספות, תשלום זה ישולם גם בעד העבודה בשעות אלו בהתאם למיכסה המשתלמת בעד שעות נוספות.

עכשיו באים להרחיב דבר זה. התוכנית היא שתונהג שעת עבודה נוספת ליום - וזה מינימום - במקום שאפשרי הדבר תהיינה שתי שעות עבודה נוספות ליום. בעד שעת העבודה הנוספת האחת, בעד השעה התשיעית, ישלם בעל התעשייה תשלום כפול. בעד השעה השנייה, בעד השעה העשירית, יקבל את השכר הפועל, ולא ישולם תשלום מקביל, כי שעה זו תהא מיועדת לקימוץ אנשים במפעל לשם שיחרורם לשירות פעיל ולאמונים. כמובן שזה עניין לבירור האפשרויות המעשיות. כל ההכנסות תרוכזנה בידי נשיאות "כופר היישוב". ויצטרכו לדאוג שיופרשו סכומים למטרות בהתאם למטרות שתקבענה ע"י המרכז [להתגייסות].

נשיאות "כופר היישוב", מבלי לחכות להכנסות השוטפות שתתחלנה להיכנס מהגשמת תוכנית זו, תיגש למפעל חד-פעמי של גיוס אמצעים על-ידי הטלת מס חד-פעמי על מוסדות ואישים בעלי יכולת. שאיפתנו היא לעשות מפעל זה בהיקף של 100,000 לא"י, ואנחנו פונים להנהלת הסוכנות היהודית (אני מדבר כאן בשם ועדת הביטחון) ואם צריכים בעזרת מוסדות אחרים, מוסדות מוניציפליים הבאים בחשבון, שהיא תשיג הלוואה בסך 100,000 לא"י כמיפרעה עד שיגויס סכום זה על-ידי נשיאות "כופר היישוב", למען לא יהיה עיכוב כספי להרחבת הפעולה.

לבסוף, כיצד מתארים אנו לעצמנו את התחלת הפעולה? ברור לנו שדרושה עכשיו הכרזה חדשה באזורי היישוב.⁴ הכרזה לא רק על-ידי המוסדות המרכזיים, אלא הכרזה של המוסדות המרכזיים שתתמוך באופן פומבי - על כל מערכת המוסדות של הארגון העברי שלנו, ארגוני עובדים, נותני עבודה, מפלגות ציוניות, מוסדות מוניציפליים, עיריות, מועצות מקומיות, חברי המועצות, ועדי גושים וכו' - שבהם יכריזו על דבר זה ויחייבו ויתחייבו לקיים משטר זה בכל האמצעים העומדים לרשותם, ואנחנו חושבים שדבר זה מחייב הכנה, לפני שתצא ההכרזה, אבל ההכרזה צריכה להיות מהירה ונמרצת מאוד.

כבר היתה לנו, לוועדת הביטחון, ישיבה עם חבר המועצות [המקומיות]. חבר המועצות קיבל עליו ברצון גמור את השיתוף ואת הפעולה לפי הקווים האלה. מחר תהיה לנו פגישה עם עיריית תל אביב ועם התאחדות בעלי התעשייה. אנחנו מניחים בביטחה שנגיע לידי הסכם עם כל המוסדות המרכזיים במשך ימים ספורים, ואז נצא בהכרזה ליישוב.

יחד עם זה, אין חושבים שצריכים לדחות את הפעולה עד להכרזה הכללית, או עד להסכם כללי עם כל המוסדות, אלא צריכים להתחיל מיד - בעצם זה כבר

4 ב-27.3.1942 הורחבה חובת ההתנדבות והוחלה על גברים נשואים גילאי 20-30, שאין להם ילדים. בצו גיוס מס' 3, שפורסם ב-21.6.1942, הורחב שוב גיל המתנדבים.

התחיל. כוונתי לגיוס ציבור של מתנדבים לכל השירותים שמניתי, בראש ובראשונה לגיוס לצבא, ולנוטרות ולפלוגות ה"ארגון" [פלמ"ח]. מתנהלת פעולה נמרצת בתוך משקי העבודה, החלה פעולה ב"ארגון". אנחנו מניחים שדבר זה ייתן מספר מסוים, אלפים אחדים לפחות, של מתגייסים לכל התפקידים האלה, ואנחנו קובעים הלכה, שלכל הפחות חצי צריך ללכת לצבא; אם יהיו יותר מחצי – אדרבה ואדרבה. אבל בשום אופן ופנים לא פחות מהחצי מהמספר הכולל שנוכל להעמיד בשורה במשך הזמן הקרוב ביותר, צריך ללכת לצבא.

זו התוכנית שאני מציע לוועד הפועל הציוני המצומצם לאשרה.

בתום דיון בסעיפי התוכנית השיב מ"ש לדברי שניאור זלמן שרגאי ("הפועל המזרחי") שדרש התקנת מטבחים כשרים לנוטרים ושיתוף נציגי מפלגתו בוועדות הגיוס, ולדברי אחרים בדבר סנקציות נגד משתמטים מגיוס ומהשתתפות במגביות.

משה שרתוק: אני רוצה לקבוע: כל מטבחי הנוטרים המסודרים על-ידי הסוכנות היהודית, צריכים להיות כשרים. הייתי רוצה להגיד, הינם כשרים. בשום פנים אין זה עניין קלריקלי. לי לא ידוע על מטבח נוטרים שסודר על-ידי הסוכנות היהודית ואינו כשר. לא אקבל כל ויכוח בעניין זה. ישנם מטבחי נוטרים שהנוטרים מסדרים לעצמם. יש מקומות שישנם נוטרים ואין מטבח וכל נוטר דואג לעצמו – כמו במטרה הרגילה, שאין מטבחי נוטרים, אלא כל אחד דואג לעצמו, כך יש נקודות נוטרות שהסוכנות היהודית לא תוכל בשום פנים ואופן לקבל על עצמה את האחריות שכל נוטר ושוטר האוכל בפני עצמו אוכל מאכל כשר. קיבלנו על עצמנו לדאוג שהמטבחים שאנחנו מסדרים יהיו כשרים.

בנוגע לוועדת המגבית במפעלי התעשייה לעזרת משפחות המגויסים, לכאורה המשאלה שהביע שרגאי היא מאוד פשוטה, תמימה וקלה להתמלא: באמת, מדוע לא ישבו גם הם [נציגי "הפועל המזרחי"] בוועדה זו?

אני רוצה שהוועד הפועל הציוני ינסה להעמיד את עצמו במצב האיש המטפל בדבר. אני הגבר הייתי צריך לדאוג לסידור הדבר. המצב הוא ש-90% מפועלי התעשייה הם חברי ארגון מסוים המתקרא "הסתדרות העובדים העברים הכללית בארץ-ישראל". 10% משתייכים באחוזים שונים לארבעה ארגונים אחרים: "הפועל המזרחי", "הסתדרות עובדים לאומית", ארגון העובדים "הציונים הכלליים ב"ו"אגודת ישראל". אני, כאיש של ועדת הביטחון, הדואג לחייל, איני אחראי שכך הוא היחס. אולי יש פה עוול משווע אבל אני מוצא את המצב כך. לא כל בעלי התעשייה שייכים להתאחדות בעלי התעשייה, ואולי ההתאחדות מקיפה פחות מ-90% מבעלי התעשייה, אבל ההתאחדות היא הארגון העיקרי. במצב של "עת לעשות"

מבחינה תכליתית גמורה אומר אני: צריך להרכיב ועדה – שניים מהתאחדות בעלי התעשייה ושניים מאותו ארגון המהווה 90% מבעלי התעשייה. מעטים המקרים בציבור הפועלים בעולם ש-90% שייכים לארגון פועלים אחד. היו"ר הוא ממונה על-ידי הסוכנות היהודית ובמקרה זה הוא איש הימין, וועדה זו תטפל בדבר.

באים ארגוני המיעוט ואומרים: אי-אפשרי בכך, ועלי לציין: זוהי רק ועדת המגבית שצריכה לדאוג שיונהג מפעל זה של שעות נוספות שהסכומים עבורם ייכנסו לקופה מיוחדת. אין לוועדה זו כל שליטה על הוצאת הכספים. בוועדה המטפלת בשאלה זו יש איש "הפועל המזרחי", יש איש לרוויזיוניסטים. השאלה פה היא רק עניין הגבייה. באים ארגוני המיעוטים – לעצם העניין מסכימים כולם – ומבקשים נציגות. תשובת כל הארגונים למפעל השעות הנוספות היא חיובית. הסתדרות העובדים הלאומיים קיבלה ברצון את היוזמה. ישבתי איתם ישיבה ארוכה ובסוף אמרו: אבל אנחנו דורשים נציגות בוועדה הממונה על הגבייה.

המצב הוא זה: לארגוני המיעוטים ישנם עניינים משותפים וזכותם להתארגן לשם כך ויש להם ועדת תיאום. הצעתי שוועדת תיאום זו תיתן איש אחד לוועדה. להסתדרות העובדים הכללית, המקיפה 90% מפועלי התעשייה יהיו שני נציגים, ולארבעת ארגוני המיעוטים המקיפים 10% יהיה אחד. מודיעים המיעוטים: אי-אפשר לנו בכך. איננו סומכים איש על רעהו. כל אחד ואחד צריך לשבת. מה זאת אומרת? שישנם שני באי כוח הסתדרות העובדים וארבעה באי כוח של ארגוני המיעוטים, 90%-10% יהיו מיוצגים ביחס של 2:1, ל-10% שני נציגים ובמקום זה ל-90% נציג אחד. באה הסתדרות העובדים ואומרת: אי-אפשרי לכך בשום פנים ואופן, ואם אנו עוסקים במתמטיקה הרי אם למיעוטים ארבעה או להסתדרות 36 וביחד ארבעים, וארבעים באי כוח גם להתאחדות בעלי התעשייה כי הרי העניין הוא פריטטי, ואז תצטרכו לסדר גיוס לגבי ועדה זו.

הסתדרות העובדים הכללית אינה מותחת את החבל אבל היא מוכרחה לעמוד על זכותה בתור הסתדרות הרוב ודורשת לפחות כפליים מן המיעוטים. זאת אומרת 4 מהמיעוטים 8 מההסתדרות – יחד 12 – ולכן 24 חברים ואחד ממונה של הסוכנות היהודית, זאת אומרת ועדה של 25 איש וזאת תצטרך לבחור לה אקזקוטיבה. אני מדוכא ומצטער להודיע לוועד הפועל המצומצם, שזו ההצעה שעליה מתנהל משא-ומתן מחוסר מוצא אחר.

בנוגע לעניין ההקלה המיוחדת ש"הפועל המזרחי" דורש שלא יהיה מחוייב להוציא את חבריו המשתמטים מהסתדרותו, אומר פשוט: איני מבין! זה הברור השני שאני משתתף בו, ובבירור הראשון לא הובהר לי מדוע זה וגם כאן לא הובהר הדבר. הטענה שאנשים אלה יעברו להסתדרויות אחרת היא כאן מאפע. אדרבה, יצביעו על מקרה אחד. דבר כזה לא יקום ולא יהיה.

בנוגע לסנקציות נגד בעלי היכולת, בכלל זה על הרוויזיוניסטים – אבל הם מחוץ לשליטתנו. דעת ועדת הביטחון היא שבמידה שהרוויזיוניסטים יקבלו על עצמם את המשמעת פתוחה להם הדלת, תינתן להם להם נציגות במידה מתאימה, ההזמנה שלוחה להם – זה אגב אורחא. מדוע "הפועל המזרחי" ידרוש לעצמו הקלה זו, אני יכול רק לחזור על מה שאמרתי לחבר אחר: נדמה לי, שאילו הייתי אני חבר "הפועל המזרחי", הייתי חושב שהכבוד הוא על דרך ההצטרפות למפעל הכללי. "העולם הבא" של כל אירגון הוא במידה שיצטרף לעול זה ולא יחפש דרכים להשתחרר ממנו. בנוגע לסנקציות נגד בעלי היכולת – המפעל הוא מפעל גיוס היישוב באונו ובהונו. ההנחה היסודית, הטבעית לגבי הסנקציות היא אי-הירתעות בפני שום חוב בעניין זה. ההנחה המעשית – במשך זמן הפעולה יהיה לחץ מתמיד, חיפוש אפשרויות לעשות את ההשתמטות לבלתי אפשרית. בזה יש איחוד של כל ועדת הביטחון היישובית.

בתום דברי מ"ש הודיע היו"ר י' שפרינצק: "אני קובע שכל חברי הוועד הפועל הציוני המצומצם הצביעו בעד אישור תוכנית זו".

ש.ז. שרגאי – נמנע.

סיוע בהצלת ילדים

אדונים נכבדים,

בשם הסוכנות היהודית לארץ-ישראל אני מתכבד לפנות אליכם בעניין הבא. הסוכנות היהודית מנהלת זה מכבר משא-ומתן עם ממשלת בריטניה על הכנסת ילדים יהודים מארצות הנתונות בשליטה נאצית לארץ-ישראל. באחרונה הושגה הסכמה בעניין זה לגבי רומניה והונגריה, ואנו צופים בביטחה להסכמה שתחול גם על בולגריה ויוון ואולי גם על ארצות נוספות. ההליכים לגבי מיון הילדים הללו כבר מתבצעים בשיתוף עם הנהלת "הצלב האדום הבינלאומי". מעבר קבוצות הילדים דרך טורקיה כבר הובטח. הבעיה היחידה הטעונה פתרון היא המסע הימי מרומניה לנמל בטורקיה.

חברת הספנות החיפאית "עתיד" הוסמכה על-ידינו להסדיר את ההפלגה שבה מדובר. אנו מבינים כי חברת "עתיד" עמדה לסיים משא-ומתן על רכישת האונייה "לילי", העוגנת עכשיו באיסטנבול ומתאימה למסרתנו, אלא שהעסקה לא יצאה לפועל עקב קושי משפטי-טכני, הקשורה בשלטונות היווניים. התברר כי המתווך שניהל את המשא-ומתן מטעם חברת "עתיד" נדרש לצורך ביצוע העסקה לרשום את האונייה על שמו, ומאחר שהלה אזרח יווני, תהיה האונייה כפופה לשלטונות היווניים.

לסוכנות היהודית אין עניין כלשהו להתערב בסידורים הפנימיים של השלטונות היווניים, אבל לאור הדחיפות העליונה שבהצלת ילדים יהודים רבים ככל האפשר ממצבם הנורא ברומניה ובארצות אחרות שבשליטת הנאצים, אנו מפצירים בכם בזה במלוא התוקף, כי העניין יוכרע אך ורק על יסוד הומניטרי טהור מתוך מגמה לשחרר את האונייה "לילי" למשימה היקרה כל כך ללבנו, ואנו בוטחים בשלטונות היווניים כי ידונו בדבר באהדה מלאה.¹

שלכם בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 במברק מ-29 במאי דיווח י' לינטון מלונדון למ"ש כי נועד עם יו"ר ועדת הספנות היוונית בעניין "לילי", לפי המידע שבידי יו"ר הוועדה לא נרשמה האונייה כיוונית, אולם אם יתברר שכן הוא תידון בקשת הסוה"י באהדה.

שיחה עם ועד מעפילי "דריין"

שאלות מדיניות

משה שרתוק: החברים קראו בעיתונות על ביקורי בעתלית [ב-7 במאי]. לביקור קדמה דרישה נמרצת מצד המעפילים [לשחררם]. במחנה גבר נחשול המתיחות והעצבנות, וכל הסברה [שלי] על ההבדל בין דכאו ומחנה ריכוז בארץ-ישראל מרגיזה יותר מאשר מרגיעה.

היתה לי שם ישיבה ממושכת עם ועד המעפילים. אגב, בפעם זו ביקשו ממני לדבר עברית. מסרתי להם דוח על הפעולות בעניינם באמריקה, באנגליה ובירושלים. ניתחתי לפנייהם את המצב והגעתי לידי מסקנה שיש תקווה לשחרורם. הראיתי להם על מקרים רבים של הוצאת ילדים וגם מבוגרים לפי דרישת הצבא, ופירוש הדבר שנפרצה הטבעת.

ידוע לנו גם שהנציב העליון דן בלונדון בעניין זה. כן הושמעו בפרלמנט שאלות ותשובות בעניין מעפילי "דריין". עד הזמן האחרון לא הציגו ידידינו שאלות בעניין זה, מחשש שמא יחזקו על-ידי כך את ידי הממשלה. גם הממשלה הודיעה שהעניין נמצא בדיון ויש תקווה גדולה לשחרור.

אומנם הרוחות נרגעו במקצת, אבל יחד עם זה אין הם מבינים למה אין אנו רוצים לתת להם רשיונות עלייה,² ואם מסיבות שונות אין אנו יכולים לפנות לממשלה בעניין זה, מדוע לא נאפשר להם לעשות זאת. לאחר דין-ודברים הסכמתי שעורך דין יבקר אצלם על מנת שיפנה לממשלה בשםם בדבר רשיונות עלייה עבורם. עוד לפני כמה חודשים מסרתי להנהלה תוכנית לגיוס צעירים לצי לשמירה על תעלת סואץ. התנהל אז משא-ומתן בלתי רשמי ומוקדם. והנה לפני ימים אחדים קיבלתי מכתב מאת נציג הצי בארץ-ישראל, בו ביקש ממני לבקרו או לשלוח אליו את בא כוחי למען דון אם אפשר יהיה לגייס לצי אנשים לשמירה על החופים. כן הודה נציג הצי על עזרתנו לגיוס בעלי מקצוע בימייה. בהזדמנות ביקורי בעתלית ביקרתי גם אצל נציג הצי בחיפה. דרושים להם עכשיו אנשים רבים לתפקידי חוף: משמר, טיפול במוקשים, הגנת חופים ונמלים, הובלה וכו'. אם יהיו בחורים כהלכה, יסכים הצי לקחתם לשירות באוניות ממש. משאלתם כרגע היא לאלף איש, והם

1 סדר היום: 1. ידיעות ממהלך ישיבות ההנהלה; 2. שביתת המורים; 3. שאלות מדיניות; 4. ועידת ציוני ארצות-הברית; 5. תשובת ההנהלה להסתדרות הציונית בדרום-אפריקה; 6. מועצה חקלאית לשעת חירום.

2 השלטונות הבריטים סירבו לנפק רשיונות עלייה לעולים "בלתי חוקיים".

מוכנים כבר עתה לקבל מאות אחדות.

בשיחה המוקדמת ובלתי רשמית מדובר היה רק על יהודים, אבל הם לא ידעו אז כי בעניינים אלה יש צורך לקבל הסכמת ממשלת ארץ-ישראל. בינתיים חלה התפתחות. ממשלת ארץ-ישראל הסכימה לגיוס "ארץ-ישראלים". הכוונה בעיקר ליהודים, אבל לא ידחו גם ערבים. הצגתי מייד דרישה שהיחידות תהיינה יהודיות וקיבלתי תשובה חיובית. כן ביקשתי שבמקרה שיהיו בפעולה אחת בריטים ויהודים, יש לעשות הכל למען מסור את הפעולה או ליחידה יהודית או ליחידה אחרת. נציג הצי הסכים לזה וכן הסכים למינוי סגנים וקצינים מתוך הפלוגה היהודית.

תקופת השירות היא לכל ימי המלחמה. מקום השירות – מזרח הים התיכון. נציג הימיה הודיע שהצעתו היא שתנאי השירות יהיו כמו למלחים בצי הבריטי. הרושם שלי היה שבדבר זה יש כבר הסכמת מפקד הצי. הוא הבטיח לפנות אלינו בכתב ולקבוע את התנאים לפיהם נתחיל את הגיוס לצי.

ביקרתי בהודמנות זאת בבתי המלאכה של הצי, שם עובדים 30 צעירים שלנו, בוגרים של בתי הספר המקצועיים וחניכים בבתי חרושת. בדעת מיפקדת הצי לקבל עוד עשרות אחדות של עובדים. מעניין היה לראות את בחורינו עובדים בתיקון אוניית משחית הנמצאת בחיפה ושנפגעה כנראה. האחראים לעבודתם מרוצים מאוד מהם ופי הקצין מלא תהילה. הקצין גם אמר שהבחורים לומדים הרבה בעבודה זו.

(דר' סנטור: מה מצב הגיוס בכלל?) – בחודש אפריל התגייסו 214 גברים, מספר שווה לזה של הערבים, ויש בזה משום התקדמות, כי בחודש הקודם היה מספר היהודים המתגייסים רק חצי ממספר הערבים.

(דר' שמוק: בפרלמנט נשאלו שאלות וניתנה תשובה שלא חל שינוי במדיניות הממשלה ביחס לארץ-ישראל. האם יש לנו ידיעות בעניין זה?) – אין לנו ידיעות. שאלתי את לונדון וטרם קיבלתי תשובה. לפי שיקול דעתי, ייתכן שהשאלות באו כתוצאה מחרדה בחוגנו שמא מתרקם משהו סביב ביקורו של הנציב העליון [בלונדון]. גירסה שנייה אומרת שהנציב מביא אתו הצעות חדשות ולכן אמרו שתהיינה התייעצויות עם באי כוח היהודים והערבים. לדעתי, הגירסה הראשונה היא הנכונה. השואל, לורד דייוויס, ציוני ידוע והוא ודאי שאל אך ורק לפי הצעתנו-אנו.³

3 ב-6.5.1942 שאל לורד דייוויס את שר המושבות בבית הלורדים, האם יוכל להתחייב כי שום הבטחה או התחייבות חדשה לגבי עתיד א"י לא תנוסח בלי התייעצות מוקדמת עם כל הגורמים המעורבים. השר קרנבוון השיב כי לא חל שום שינוי במדיניות הממשלה וכי השואל יכול להיות סמוך ובטוח כי שום התחייבות לגבי עתיד א"י לא תתקבל לפני התייעצות עם הערבים והיהודים כאחד. באותו יום שאל הצייר דניאל ליאפולד ליפסון בבית הנבחרים איזה פעולה עומדת הממשלה לנקוט לגבי 800 מעפילים העצורים בעתלית. הצירה אלינור רתבון תבעה מן הממשלה להבטיח כי אין כל כוונה לאלץ את המעפילים העצורים בעתלית להמשיך לנדוד מחוץ לא"י וטענה כי בנושא זה רווחות "שמועות מרגיוות". סגן שר המושבות פרקינסון השיב כי הנושא נתון בדיונים ואין ביכולתו למסור הודעה.

(קפלן: הוועד הפועל הציוני החליט להטיל על ההנהלה להשתדל להשיג הלוואה של 100,000 לא"י ובתוכה סכום ידוע לענייני הגיוס. היישוב בארץ טרם התעורר לפעולה, אבל תובעים מאיתנו את התחלתה) – היה לי רושם שיש הסכמה כללית ביחס להקצבה הנוספת לפעולת המחלקה המדינית – התקציב הרגיל בענייני הביטחון – ואני מצטער שטעיתי. מדברים על כך שהוצאות האימונים צריכות להיות על חשבון הממשלה, אבל עלינו לראות נכוחה. אם גם יתחילו האימונים [של הנוטרים] על חשבון הממשלה, הרי יעלו לנו בכסף רב. הנה, יש לנו נוטרים על חשבון הממשלה וסעיף זה של התקציב עולה לנו ב-15,000 לא"י לשנה וזה למרות העובדה שהנוטרים מקבלים את שכרם מהממשלה. אם עושים חשבון שכל נוטר עולה לנו לירה אחת לשנה, הרי זה סכום מינימלי שאין לוותר עליו.

אנו לא נוכל להפקיר אימונים אלה. אין גם ביטחון שהממשלה תיקח עליה את הוצאות הנסיעה, הוצאות למטבחים כשרים וכו'. הממשלה עוד טרם החליטה ונשאלת השאלה האם עלינו לחכות להחלטת הממשלה ולשבת לעת עתה בחיבוק ידיים. עלינו כבר עתה להתחיל אם לעשות הכנות לאימונים, אחרת לא נשיג את המדריכים הנחוצים לכך בהגיע השעה.

מחלקת הגיוס מוציאה 10,000 לא"י לשנה. ייתכן שיעלה בידינו להפחית במקצת את ההוצאות, אבל הפחתות גדולות לא תהיינה. כל פעולת גיוס מצריכה הוצאות כסף. הנה, מוציאה עתה ההתיישבות העובדת 1,500 איש ואישה לגיוס. הם פזורים בכל קצווי הארץ. יש לאספם יחד, לכל הפחות ליום אחד, למען קבוע מי ילך לצבא ומי לנוטרות וכדומה. כל זה מחייב הוצאות. מכל הצדדים תובעים פעולה, אבל כשנגשים לפעולה – ופעולה מחייבת הוצאת כספים – מתחיל הדיון מחדש.

בדיון שהתנהל אחר-כך העיר הרב י"ל פישמן כי יש אולי אלפי צעירים המוכנים להתגייס לצבא אך נתקלים בקושי בתחום הכשרות. לאחר מאמצים שיכנע מ"ש את שלטונות הצבא להפעיל מטבח כשר במחנה סרפנד, אך זה יעלה בכסף רב. החייל יצטרך להשתתף בכספו ב-500 מיל לחודש, והשתתפות הסוכנות היהודית צריכה להיות 1-1.5 לא"י לחודש. הרב פישמן ביקש שמהכספים שיופרשו לענייני הביטחון יוקצו 1-1.5 לא"י לחודש לאוכל כשר ל-1,000 איש.

ספר אנטישמי בביירות

מר צימרמן היקר,

ברצוני להסב את תשומת לבך לספר שלא מכבר יצא לאור בביירות, שמגמותיו האנטישמיות עומדות בסתירה להצהרות החוזרות ונשנות שפירסם הוועד הלאומי הצרפתי בלונדון בדבר סובלנות ויחס של כבוד כלפי כל העמים.

מדובר בספר *צרפת והאיסלאם*, שמחברו מר ז'אן לואי מונטור, מפקד המשטרה הצבאית בדמשק.

לא ארחיב בערכו המדעי וההיסטורי של חיבור זה. יש בו ערבוביה מזוהה של תמימות ובורות, הנושאות חותם של בלבול שאין לו תקנה. כמו כן אינני מציין את העובדה שהמחבר, בלי כחל ושרק, מעצים את המוניטין של אויביה בנפש של צרפת – כמו שכיב ארסלאן ונבי אל-עזמה – ומנצל כל הזדמנות כדי לתקוף את בריטניה הגדולה. ואולם באמצעות התערבותך, מחובתי להביא לידיעת הרשויות העליונות של צרפת החופשית את המגמות האנטישמיות הבאות לידי ביטוי בספר הנדון, שהתפרסם בביירות באישור הצנזורה – כלומר בהסכמתה – על-ידי מי שנמנה עם כוחות צרפת החופשית.

לאמיתו של דבר, כל החלק המוקדש ליהדות בכלל ולציונות בפרט מכיל קביעות, שלרוב אינן מצויות אלא בפרסומים אנטישמיים של תעמולת ה"ציר". למשל, מטרת הציונות אליבא דמר מונטור היא להשתלט בעזרת "ההון היהודי של העולם כולו" על המסחר של לבנון, של סוריה ושל כל המזרח הקרוב (ע' 36); המדינה הציונית, לפי דעתו, תהפוך "במהרה למרכז של שמיות יהירה וקנאית" (ע' 37). נראה, שהמחבר אינו משוכנע כלל במהימנות הידיעות על הרדיפות האנטישמיות בגרמניה והוא מתייחס אליהן כאל השערות בלבד, בהוסיפו כי יהודים עדיין ממשיכים להיות מועסקים בציריות הגרמניות, או למצוא בהן תעסוקה (ע' 32), האשמה שכידוע לך היא פרי דמיון מהחל ועד כלה.

כמו כן טוען מונטור (באותו עמוד), כי "כמה מהם (מהיהודים) מחוץ לגרמניה, בשום פנים ואופן אינם מהווים מטרה לגזרות אכזריות כמו בביירת". כל מי שמודע למצבם האמיתי של יהודים בגרמניה ובארצות הכבושות בידי הנאצים – ולו גם באורח שטחי – משתומם למקרא עובדות מופרכות אלה. ואולם הרצאת דברים כזאת עלולה להותיר את רישומה אצל אלה מן הקוראים שאינם מעודכנים במצב היהודים, וכתוצאה מכך עלולה להשתרש במחשבתם נימת חשד חסרת יסוד לגבי גורלם של

1 נציג "צרפת החופשית" בירושלים.

פליטים יהודים מגרמניה. הוכחה בולטת ביתר שאת לרוח הספר מצויה בקטע הבא:
"רבים הם 'הנרדפים' (המרכאות של המחבר) היהודים הגרמנים העושים למען גרמניה
הגדולה" (ע' 52).

בגלל הסיבות המצוינות לעיל אני פונה אליך היום בבקשה להתערב אצל
הרשויות המוסמכות בלונדון ובביירות, כדי להפסיק את הפצת הספר "צרפת
והאיסלאם", או לפחות להשמיט מתוכו את הקטעים האנטישמיים.
בציפייה לתגובתך קבל נא, מר צימרמן היקר, את רגשותי הנאמנים.

מ. שרתוק

הסוכנות היהודית בארץ-ישראל

שביתות בזמן מלחמה

משה שרתוק: חוששני שדברי ציולינג לקו בהכללה יתרה ובהפשטה יתרה, ודברים אלה אפשר כמובן לומר למועצה בִּפְנֵים: חוששני שהרבה מהדברים אינם באים בחשבון להגנת עמדתנו כלפי חוץ במשא-ומתן ליד השולחן עם השלטון. איני יודע אם הם באים בחשבון בכניסה לתוך איזה תזכיר שצריך ללכת לשלטון. מפני שאי-אפשר לדבר על מאמץ מלחמתי לכל צורותיו בנשימה אחת.

מאמץ מלחמתי, כמו מאמץ התיישבות וכמו כל מאמץ גדול אחר, מורכב מחלקים חלקים ויש לו תחומים שונים. והחוק הזה [חוק השביתות] איננו דן במאמץ המלחמה בכללו. הוא דן במאמץ המלחמה בחלק אחד – במניעת הפרעות למאמץ המלחמה בתחום מסוים אחד – והדיון איננו יכול לחרוג מהתחום הזה. מה שעלינו להגיד, עלינו להגיד ביחס למניעת הפרעות במאמץ המלחמה הזה ואיננו יכולים להביא פיצויים בעד הכרעות אלה בתחומים אחרים.

המצב היה אחר אילמלא היו בארץ שביתות, שהאחראים להן היו פועלים יהודים שהפריעו למאמץ המלחמה. זוהי עובדה. לשווא נתעלם מהעובדה הזאת. הדברים האלה קרו וגם קורים, וההתגייסות של הפועל והתנדבותו לצבא, לנוטרות, לאימונים, לכל מיני צורות אחרות [של מאמץ מלחמתי] וגם התנדבותו של הפועל בצורה של שעת עבודה נוספת, או בצורה של שתי שעות עבודה נוספות, אינה עונה על השאלה הזאת. ואפילו אם ישנו מצב שהפסד השביתות כמוהו כאפס והמאמץ העצום של הפועל בהתגייסות יוצא נשכר פי כמה וכמה בשכר המאמץ העצום של הפועל בהתגייסות, עדיין מוכרח שלטון לדאוג לאי-הפרעה זו – ולו היה שלטון בידינו, בידי יהודים, היה גם השלטון היהודי מחוייב [לדאוג לכך] – גם כשהיא [ההפרעה] קטנה.

מפני שכאשר עוגנת אונייה בנמל חיפה וצריך לטעון אותה תוצרת מפעל האשלג בים המלח, והתוצרת הזאת אינה מגיעה מפני שפועלי [קואופרטיב] "הובלה" שובתים – ויכול להיות שהם שובתים בצדק גמור ומצווה עליהם לשבות – אם מפני זה עומדת אונייה ומחכה ונפח הובלה ימי מושבת ומבוזבז, והתוצרת הזאת מאחרת להגיע למקום ששם היא צריכה להגיע בדחיפות, אזי התגייסות של רבבות אינה תשובה על כך, ותמורה של מאות אלפי שעות עבודה אינה תשובה על כך.

1 המועצה התכנסה לדיון בארבעה נושאים, הראשון בהם חוק השביתות. מ"ש השתתף בדיון זה בלבד.

וכאשר יש שביתה בבית חרושת בתל אביב, ומטלפנים אלי מהממשלה כאילו כבר כלו כל הקיצין, והממשלה דורשת את התערבותה של המחלקה המדינית, ואומרים לי: "שם באו אנשים לקבל את הסחורה שהיא דרושה לצבא במצרים. והקצינים האלה מודיעים שאם עד מחר לא תתחדש העבודה, הם יביאו חיילים לבית החרושת ויתחילו לעבוד בו, כי הדבר דרוש להם כאוויר לנשימה", ואז מתחילים טלפונים על גבי טלפונים – וסוף-סוף מודיעים לי בשם בקר,² בשם מועצת פועלי תל אביב, שבחלק זה של בית החרושת תתחדש העבודה.

אפשר ויש לטכס עצה נגד הפרעות אלה בכל מקרה ומקרה, אבל השאלה אם זו ערובה נגד הפרעות, ואז תשובתי על הטענה הזאת אינה יכולה להיות: "פועלי ארץ-ישראל מתגייסים לרובותיהם, או יתגייסו לרובותיהם לנוטרות, או יתנו כמה מאות אלפי שעות עבודה נוספות". אין זו תשובה. תשובה מוכרחה להיות לגופו של עניין. ותשובה אחרת אינה נכונה ומדויקת, ותנועה השואפת לאחריות ממלכתית, שאינה נרתעת מאמצעים ממלכתיים, אינה יכולה לתת תשובה, שמה שאפשר להשיג בהתנדבות, לא תשיג על-ידי כפייה. אין זה נכון! כפייה של חובת צבא בכל אומות העולם השיגה יותר ממה שהשיגה התנדבות.

העניינים אצלנו הם מסובכים מאוד. מפני שבמקום שיש כפייה של חובת צבא, זוהי כפייה שהעם כולו כופה על עצמו, זוהי כפייה על-ידי ממשלתו הנבחרת, ואז העניינים הם אחרים. אנחנו חיים בתקופה מסובכת מאוד, אולם מפני זה כשלעצמו איננו יכולים לנקוט עמדה השוללת למפרע כל התערבות ממשלתית בעניינים. אצלנו הגיעו הרבה אנשים לידי הכרה, שיש להנהיג צורות של חובת שירות על-ידי הממשלה. הממשלה לא הסכימה לכך מטעמים מדיניים, כי היא אינה יכולה לעשות לגבי יהודים מה שאינה עושה לגבי ערבים, והיא אינה רוצה ואינה יכולה לעשות זאת לגבי ערבים. אבל אי-אפשר לומר בכל מקרה ומקרה: "אסור לממשלה לגעת בעניין". אפשר כמובן, אבל השאלה היא מה תהיינה התוצאות.

האם תוכל הממשלה לקבל את הטענה שלנו, כי מפני שהיא ממשלה של עם זר, לכן לא תחוקק חוקים ולא תיוקק לאמצעי כפייה? הלכנו לממשלה הזאת, דרשנו ממנה חוקי עבודה. לא סמכנו לא על ההתנדבות של פועלים ולא על זו של נותני עבודה. דרשנו מהממשלה חוקי עבודה. מה פירוש חוקי עבודה אם לא חוקים להגנת העובד? פירושם של חוקים כאלה הוא כפייה על נותן העבודה, אולם לפעמים גם על הפועל. אם אסור להעביד ילדים למטה מגיל מסוים, זוהי כפייה על הפועל. האם לא דרשנו חוק של כך-וכך שעות עבודה? גם זו היתה כפייה על הפועל. ויש עוד כמה וכמה דברים כאלה. איננו יכולים לנקוט פרינציפ כזה, שאיננו יכולים לקבל אמצעי

2 אהרון בקר (1906–1995). עלה מרוסיה ב-1925. מנהל המחלקה לאיגוד מקצועי של ההסתדרות. לימים מזכ"ל ההסתדרות 1961–1969 וח"כ.

כפייה המוטלים עלינו על-ידי השלטון הזה.

הייתי רוצה לדעת מה היה דרוש, כדי שחוק השביתות בארץ לא יהיה מזימה של "הספר הלבן" [כטענת כמה דוברים]? קודם כל, [דרוש] כמובן שלא יהיה חוק שביתות בארץ, רק כזה היינו מציגים את הדבר. מה פירוש הדבר? שארץ-ישראל תהיה הארץ היחידה בעולם – על כל פנים הארץ היחידה באימפריה הבריטית – שאין בה משטר כזה של איסור שביתות במלחמה! בכל זאת, גם זוהי עובדה מנקרת עיניים, שהחוק הזה לא היה יוזמת ממשלת ארץ-ישראל, אלא הוראה אימפריאלית כללית, והדבר הזה הונהג בכל ארצות האימפריה, גם בארצות שרמת הארגון המקצועי שלהן יותר נמוכה משלנו, או שארגון זה איננו שם בנמצא כלל. אי-אפשר בקלות כזאת להציג את הדבר כ"מזימת הספר הלבן" ולקרוא לזה "חוק ממשלת פלשתינה". ברור שזהו חוק של ממשלת פלשתינה, אבל צריך לבדוק את מוצאו, את צור מחצבתו של החוק הזה. האם על האובניים של ממשלת פלשתינה נולד החוק הזה? ברור שיש ארצות באימפריה הבריטית, ששם רמת הארגון המקצועי עולה על זו שלנו, עולה לאין שיעור. לפעמים היא חלק בתחיקה.

הדברים אינם פשוטים. הלכנו להציג שאלות. מה היה פשר השאלות שהצגנו – זה כבר נאמר. אני רוצה לספר הלצה. יהודי ניגש למחסן במוסקווה ורואה שעומד על ידו תור ארוך. ועומד חייל של "הצבא האדום" ומנצח על התור. ניגש היהודי אל החייל ושואל אותו: "אמור נא, חברי, חברי צ.ק. [הוועד המרכזי] צריכים לעמוד בתור?" משיב לו הלה: "חבר צ.ק. – בבקשה!" כשהוא יוצא, חורה הדבר ליהודי אחר ופונה אליו: "איך זה ככה אתה נכנס, רבי יהודי? האם אתה חבר צ.ק.?" משיב לו הלה: "לא היה ולא נברא, אלא שלא מזיק לדעת..."

לא הצגנו את השאלות אך ורק משום שלא מזיק לדעת. נכון הדבר, שמבחינה פורמלית ידי ההסתדרות חופשיות לומר עכשיו "לא" גם לאחר שהיא קיבלה תשובות חיוביות על שאלותיה במידה שהיא קיבלה. זה מבחינה פורמלית. אבל מהו המצב מבחינה מהותית, מבחינה מדינית?

מה היה פשר השאלות האלה? לשם מה הוצגו? מדוע לא הרצנו עוד שאלות? מדוע הוצגו רק ארבע שאלות אלה? האם אנחנו חופשים עכשיו לחדש שאלות חדשות? מדוע לא הצגנו אותן קודם? מה זאת אומרת משכנו ארבעה חודשים ונמשוך עוד ארבעה חודשים? גם פה יש פישוט העניין ושיטוחו. האם ארבעת החודשים הקודמים הם כמו ארבעת החודשים הבאים? מדוע עברו ארבעה חודשים? מפני שהיה משא-ומתן. על מה היה המשא-ומתן? היה משא-ומתן על ארבע שאלות מסוימות. מה נעשה עכשיו? אחרי שקיבלנו תשובה נמשוך סתם? האם חשבנו סתם עד עכשיו? האם פשוט דחינו את העניין? או שנהגנו כמו שנהגנו ונציג שאלות חדשות? מדוע לא הצגנו אותן קודם? איך יכול מוסד המנהל משא-ומתן מדיני עם ממשלה להחזיק

מעמד במצב כזה? מה יהיה מצבה ומה יהיה רום קרנה של ההסתדרות בעניין זה? אינני יודע עד כמה החברים בקיאים בבוררות [קואופרטיב] "הובלה". אני, במקרה, בקי בה, כי אחד מחברי השתתף בה כבורר, ולא מבחינה הסתדרותית. ההסתדרות לא הלכה לבוררות הזאת. אבל מה היה המצב? כמוכן לא הופיע טוען בשם הוועד הפועל, באשר ההסתדרות לא קיבלה את חוק השביתות. לא הופיע טוען בשם הוועד הפועל. זאת אומרת, לא הופיע טוען שיכול היה להעמיד מלכתחילה את העניין על הרמה ההוגנת ומתוך ניסיון עשיר והסתמכות על הנוהג שבארץ. הופיע איזה חבר ממועצת פועלי ירושלים, ולא מהחברים היושבים ראשונה במלכות. חבר זה עשה את עבודתו באמונה, אבל עשה אותה מתוך אותו תוקף שהוא מטפל בעניינים. הוא הופיע לפני השולחן של הבוררים.

מי ישב לצד השני של השולחן? נציגי הממשלה, ישבו שני ממונים על-ידי הממשלה, שאחד מהם היה, נניח, מתקדם והשני היה ממין אחר. הממשלה הכניסה לבוררות הזאת נציג פועלים. היה שם נציג נותני העבודה, חבר של התאחדות בעלי התעשייה בירושלים, והממשלה הכניסה גם נציג פועלים, בא-כוח של "העובד הציוני הכללי ב'", והוא היה הנאמן של ענייני הפועלים בבוררות הזאת. הוא היה באמת נאמן, אבל הוא היה במסגרת של חוג ראייתו את העניינים, וחוג ראייתו היה מסוים מאוד, בהתאם לגודלו ולהכרתו ולחשיבותו של ארגון "העובד הציוני הכללי ב'". אנחנו מכירים את המספר הגדול של חברי ההסתדרות הזאת ואת הנפלאות שחוללה בארץ. בהתאם לזה היה חוג ראייתו ומשקל הופעתו בבוררות הזאת. אבל הוא היה ה"קסטודיאן", בעל הפיקדון. בידיו הופקדו ענייני הפועלים בבוררות הזאת. אבל הורגש שהעניינים נתונים כאן בצבת. שהיסוד הדינמי אינו מגיע לידי ביטוי. ואז מישוהו נתן בלב היושב ראש, נציג הממשלה, הצעה מחוכמת להזמין אקספרט, ועל-ידי זה שהופיע אהרון רבינוביץ³ בתור אקספרט, אין הוא מחייב את הוועד הפועל. אהרון רבינוביץ יכול להיות מוזמן בתור אקספרט, ואז נשמע קולה של ההסתדרות – איך היא ניגשת לעניינים אלה, מהי עמדתה בעניינים אלה. אחר-כך, כשהיה ערעור, הופיע סוף סוף עורך-דין חשוב של ההסתדרות אשר גם כן העלה את העניין על רמה גבוהה. ונפקחו עיני פקידי הממשלה כששמעו את הטענות האלה.

האם זה הוגן לנו? האם זה יאה לנו? אני מבין, אילו היו אומרים: "תלכו לעזאזל, תטיחו ראשיכם בכותל, דבר אין לנו עם החוק הזה, אנחנו נשבות, אנחנו נלך לבית הסוהר!" האם למעשה אנחנו נוקטים עמדה כזאת? האם אנחנו יכולים לנקוט למעשה עמדה כזאת – בכל מקרה ומקרה למרוד ולהפר את החוק וייקוב הדין את ההר? איזה כבוד יש כאן? איזה יחס לפועלים יש כאן? איזו אחריות לעניין שהופקד בידינו יש

3 אהרון רבינוביץ (1901–1945), יליד רוסיה, עלה ב-1926. מזכיר מועצת פועלי ירושלים. חבר מזכירות הוה"פ של ההסתדרות ומראשי המחלקה של האיגוד המקצועי בוה"פ.

כאן – לסמוך היום על "העובד הציוני ב'" ומחר על חברי "הפועל המזרחי" להופיע בגניבה כמומחים, לתת למועצת פועלי ירושלים להופיע ולוועד הפועל לא? מדברים על עצמאות תנועת הפועלים. באמת יש לנו כישרון מיוחד בכל עניין ועניין ובכל פרט ופרט לכנס את כל ההיקף הגדול של עניינינו, ואז הדברים עומדים על חודה של חרב. אני מרשה לעצמי להביע את הרעיון האפיקורסי, שהדברים אינם על חודה של חרב, ואין שום סכנה נשקפת מהחוק לעצמאותה של תנועת הפועלים בעולם כולו. באימפריה הבריטית אין עכשיו שביתות, וישנה הבטחה מפורשת מהמקום הגבוה ביותר – והיא נשמעה גם על-ידי ממשלת ארץ-ישראל – שזוהי רק הוראה לשעת חירום ושלאחר המלחמה חוזרות כל הזכויות וחוזר כל החופש. אבל, יאמרו, כל ממשלה יכולה לרמות. כל אדם יכול לרמות! ממשלה יכולה להתחלף, להתחרט. הכל יכול להיות! אבל אני רוצה לומר דבר פשוט: העולם מתחלק לגבי זה לשני מחנות. יש עולם סובייטי מצד אחד, ויש עולם פשיסטי מצד שני, שבינם יש תהום כרחוק מזרח ממערב. שני קטבים. אבל בדבר אחד הם מגיעים לידי מסקנה מעשית אחת: שאינה קיימת תנועת איגוד מקצועי. תנועה זו אין לה זכר. אינני אומר שלא קיים איגוד מקצועי ברוסיה, אבל לא קיימת תנועת איגוד מקצועי. איגוד מקצועי שם זהו עניין של מנגנון ממשלתי. הממשלה שם, על-ידי פקדיה ומסדותיה, מסדרת את ענייני האיגוד המקצועי. יכול להיות שיש לזה כל ההצדקה במשטר הסובייטי ושאלן לזה כל הצדקה במשטר הפשיסטי, אבל זהו המצב למעשה בשני המשטרים. ארגון חופשי של יצרנים, היכול לדון ולהחליט מה יעשה כדי להגן על ענייניו – דבר כזה לא קיים בברית-המועצות, ואין צריך לומר שאינו קיים במקומות אחרים. ישנו עולם דמוקרטי, ששם הוא קיים – (בני מרשק: קורא קריאת ביניים) – אני מצטער שזה אינו מוצא חן בעיניך. יש הרבה עובדות שאינן מוצאות חן בעיני. אבל הן עובדות. וזוהי עובדה, שארגון חופשי של יצרנים שיש לו החופש להחליט ולבצע, שיש לו החופש להחליט מה עליו לעשות כדי להגן על ענייניו – דבר כזה אינו קיים בברית-המועצות.

ישנו עולם דמוקרטי, או עולם הקורא לעצמו דמוקרטי, אשר שם עד המלחמה היתה קיימת תנועת איגוד מקצועי. אני חושב שגם עכשיו היא קיימת. בכל אופן, היה קיים שם חופש השביתות. חופש זה ניטל בימי המלחמה. פה יש "ממה נפשך" פשוט. אחת משתיים: או שבתום המלחמה יחזור המשטר הזה על כנו ברחבי העולם הדמוקרטי, או ארץ-ישראל לא תהיה אי בודד בים הזה, ששם הממשלה תחזיק בחוק איסור השביתות לאחר כל ההבטחות המפורשות ולאחר שכל ההבטחות המפורשות אינן אלא חזרה והעתקה מהבטחות שניתנו במקום אחר [בבריטניה] – או שלא יהיה עולם דמוקרטי, או שהעולם הדמוקרטי יהיה אחר וינהג שם משטר המונע שביתות ומסדר את ענייני הפועלים בצורה אחרת. אז לא נישאר אי בודד בים, שאצלנו בלבד יהיה נוהג

של חופש שביתות. בין כך וכך אין כאן התנקשות של ממשלת פלשתינה - של "הספר הלבן" - בעצמאותה של תנועת הפועלים.

העניין הוא עניין של שיקול דעת. אנחנו לא נענה על השאלה על-ידי זה שנכריז: "נעסוק במאמץ המלחמתי הגדול ביותר". בוודאי שנעסוק בו, ובו נצטרך להיאבק עם הממשלה. אולם בזה אין עדיין תשובה לשאלה מה יקרה אם תהיה שביתה במפעל המעסיק שלושים פועל ומייצר דברים שהם הכרחיים להנהלת המלחמה. ומאמץ מלחמתי גדול כשלעצמו איננו ערובה שלא תהיה שביתה כזאת, והוא איננו מכפר על שביתה כזאת. לא עושים בכל עניין חשבון כולל של רווח והפסד. מקבלים את הרווח ומשתדלים למנוע את ההפסד.

אשר להצעת ציולינג על דבר דחייה [של ההחלטה]. קודם כל, דיברתי נגד דחייה לארבעה חודשים, כי אין לנו על יסוד מה לדחות. אין זה נכון שמשכנו סתם. הצגנו שאלות ובררנו, ואין לנו שאלות נוספות. לא ייתכן שתהיינה. מדע לא היו קודם? אבל נניח שאפשר לקרוא את ועידת ההסתדרות מחר. אני מתנגד לדחיית העניין לוועידת ההסתדרות. אני רוצה לכפור בהנחה שהדמוקרטיה מחייבת תמיד דחייה והרחבת מסגרת הדיון. הדמוקרטיה מחייבת את ההיפך מזה. הדמוקרטיה אין פירושה סיפוק זכויות מופשטות. הדמוקרטיה פירושה פעולה וכוח פועלה. ואסון הדמוקרטיה ומשבר הדמוקרטיה והסכנה הכרוכה בדמוקרטיה היא התנוונות הבאה מחוסר יכולת להחליט ולבצע - כמובן להחליט ולבצע על דעת הרבים. אם אפשר - על דעת הכל. אם אי-אפשר - על דעת הרוב. עוד לא הומצאה המצאה אחרת.

ישנה מועצת המפלגה. אגב, מתוך השאיפה לדמוקרטיה הרחבנו את מועצת המפלגה עד ל-180. התוצאה היא שאינני יודע אם נוכחים פה שליש החברים של המועצה. אם ישנה מועצת מפלגה, ואם המפלגה מנהלת עניינים, אז מועצת המפלגה צריכה להחליט. היא צריכה להחליט! עד כמה שאפשר להגיע למצע מוסכם, מוטב. אבל אם זה בלתי-אפשרי, היא מוכרחה להחליט על דעת הרוב - אם אינה רוצה להיות אחראית להסתלקות המפלגה מלנהל עניינים, להסתלקות המפלגה מאחריות. מה זאת אומרת משאל בין צירי ועידת ההסתדרות? שכל אחד ואחד יאמר את דעתו? לכאורה זו אריתמטיקה דמוקרטית פשוטה: כל אחד ואחד יגיד את דעתו, נאסוף את הפתקאות ויצא לנו הרוב. אני שואל: מי יהיה אחראי בעד ההחלטה הזאת? נניח שתתקבל החלטה ברוב דעות לשלוח אנשים ל"פאנל", ונניח שמזה תהיינה לציבור הפועלים צרות צרורות - מי יהיה אחראי בעד הצרות האלה? לא המפלגה? ההסתדרות? אם אנחנו רוצים במשטר כזה, נפרק את המפלגה, אז ישנה ההסתדרות וישנה הצטרפות אנשים לפי קווים שונים ולפי זרמים שונים. על כל פנים, נפרק את המפלגה, נשמור אותה אולי בשביל עניינים ציוניים, בשביל הקונגרס הציוני, אבל אין לנו מה להחזיק אותה בשביל ההסתדרות.

אבל אם המפלגה קיימת בשביל לנהל את ההסתדרות, על מנת להיות אחראית, על מנת לתת את הדין, לספוג פולסין דנורא על כל כישלון ועל כל משגה, אז דבר כזה [של הימנעות מאחריות למדיניות ההסתדרות] לא ייתכן. לעניינים אחרים תהיה אחראית – ולדבר הזה לא תהיה אחראית? הרי אומרים שהדבר זה עומד ברומו של עולם, קובע את נפש התנועה – אז דווקא בדבר הזה תהיה אבדיקציה של המפלגה? המסקנות הנובעות מהצעת ציולינג בעניין זה הן מאוד מרחיקות לכת, הן מחוללות מהפכה בכל המשטר הציבורי שלנו. כדבר הזה לא ייתכן. מוכרח להיות [גורם] אחראי. ואם המפלגה אינה אחראית בעניין זה, אז היא בכלל אינה אחראית. היא מחפשת נושא אחר של אחריות. אז צריך לפזר את האחריות בכל רחבי ההסתדרות.

כל זמן שהמפלגה היא האחראית, היא צריכה להחליט – וצריכה להחליט המועצה, ואם לא מועצת המפלגה – אז מי? אני מציע להירתע מהמסקנה הזאת.⁴

לאחר ההצבעה דרש א' ציולינג הצבעה נוספת על הצעתו, שהחלטה סופית בשאלת ההשתתפות במועצת הבוררות ["פאנל"] וההסכמה לחוק השביתות תתקבל במשאל שיערך בין צירי ועידת ההסתדרות. מ"ש הגיב על הצעה זו בדרישה להסירה מסדר היום ואמר:

משה שרתוק: חברים, אני רוצה להוסיף, שחברים המציעים הצעות כאלו צריכים לדעת שהם מעלים אצל החברים האחרים את השאלה למה להם בכלל להיות במפלגה, באשר חברים הסבורים שיש לתת בעניין זה חופש הצבעה לחברי המפלגה בהסתדרות, לא היו צריכים להשתתף בהצבעה על העניין הזה במפלגה. [מבחינתם] לא היה כל טעם להצבעה הזאת. אבל זאת לא היתה הצבעת בדיקה מה מצב הרוח במפלגה. זאת היתה קבלת החלטה על-ידי המפלגה. החלטה זהו דבר המתקבל לשם ביצוע. זהו עלבון למפלגה ולכל חבר שהשתתף בהצבעה, אם אחרי זה באים ואומרים: "יהיה חופש!" הויכוח על החופש צריך היה להיות לפני ההצבעה, והוא היה צריך להיות ויכוח אם צריך להצביע פה בשאלה זאת או לא. אילו בויכוח הזה היה מתקבל שאין מצביעים, ממילא יש חופש, ואם הצביעו, ואם החברים השתתפו בהצבעה, אז הם קיבלו החלטה – והחלטה מתקבלת לשם הוצאה לפועל ולא לשם רישומה בפרוטוקול.⁵

4 בהצבעה שהתקיימה בתום הויכוח התקבלה ההצעה להשתתף במועצת הבוררות, "מבלי להתחייב לווייתור על נשק השביתת בתור כלל מוחלט ולבחון כעבור זמן את השיטה", ברוב של 64 קול לעומת 31 שהצביעו בעד שלילת חוק השביתות וסירוב להשתתף במועצת הבוררות.

5 ההצעה להסיר מסדר היום את הצעת המישאל התקבלה ברוב של 70 קול נגד 29.

ויכוח בין ציונות ללא-ציונות

היו"ר ש' קפלנסקי פתח את הישיבה באומרו שהיא מוקדשת לתשובות מ"ש לשאלות שהופנו אליו בישיבה הקודמת של הוועדה ב-12.3.1942.

מ. שרתוק: אני מענה קודם כל על שתי שאלותיו של דר' מגנס. השאלות היו: ראשית, האם הנני סבור שאי-אפשר להביא את הערבים לידי הסכם על עלייה כזאת, שיכולה להביא לידי רוב עברי בארץ-ישראל; שנית, האם אני סבור שאפשר להשיג את הסכמת הערבים לסידור שפירושו שהיהודים נשארים מיעוט בארץ-ישראל, גם אם תימשך עלייה במידה ידועה, ותמורת זאת נבטיח אפשרויות ידועות של התיישבות בארצות הסמוכות.

התשובה על השאלה הראשונה שלילית. התשובה על השאלה השנייה חיובית. זאת אומרת, אל"ף: אני סבור שאי-אפשר כיום להשיג הסכם עם הערבים על יסוד עלייה כזו שתוכל להביא ליצירת רוב [יהודי בא"י]; ביי"ת: אני סבור שאפשר להשיג ממנהיגים ערבים חשובים הסכמה עכשיו לסידור שישאיר את היהודים במצב של מיעוט, אבל יבטיח להם זכויות ידועות של הגירה והתיישבות בארצות הסמוכות.² [מצב] של מיעוט פירושו שיכולה להיות עלייה ידועה, תוספת ידועה של יהודים, בתנאי שישארו מיעוט. ואולי הייתי מוסיף, שהערבים היו עומדים אז על מיעוט מסוים, לא סתם "מיעוט", לא 40 אחוז, אלא מיעוט מסוים – (דר' מגנס: עד 40 אחוז, למשל?) – איני יודע. אולי עד 35 אחוז. גם זה לא יהיה כל כך קל, אבל אני חושב שזה אפשרי.³ אבל אם אני אֶשְׁאֵל אם אפשר להשיג הסכם עם יהודים על יסוד כזה – חובתי להגיד: לא! אינני סבור שאפשר להשיג עכשיו הסכם עם יהודים [בשאלת העלייה]. ואינני סבור שהגירת יהודים לארצות הסמוכות – שיש ערבים המציעים אותה, על כל פנים, כך הם זורקים אותה על השולחן בשעת שיחה כפיצוי בעד מעמד מיעוט בארץ-ישראל – אינני סבור שזה יתקבל על-ידי היהודים, על-ידי ההסתדרות הציונית, כפיצוי כזה. אינני סבור שבדרך כלל ההסתדרות הציונית תהיה מוכנה לדון

1 נוכחים: שלמה קפלנסקי (יו"ר), הרב בן-ציון עזריאל, דר' יעקב טהון, דר' יהודה-ליב מגנס, חיים קלוורסקי (מרגליות), מיכאל אסף, דניאל אוסטר, מר משה שרתוק – מנהל הממ"ד. דברי מ"ש מובאים במלואם; דברי חברי הוועדה – במקוצר.

2 מ"ש הגיב בספקנות על ההיגיון שבתוכניות אלה והסתייג מהן. ר' למשל דבריו על יוזמה לבנונית לרכישת ביצות ע'אב בצפון סוריה בידי יהודים לשם התיישבות יהודית, יומ"מ א', עמ' 64.

3 בדיונים בוועידת סנט-ג'יימס בלונדון (1939), נשמעו מספרי אחוזים כאלה בעיקר מפי הנציגים הבריטים.

על אפשרויות התיישבות בארצות הסמוכות כל עוד לא הובטח מעמדנו בארץ-ישראל. אני רוצה להסביר את הדבר. אילו היה המצב כזה שבארץ-ישראל מעמדנו בטוח, [שיש] אפשרות של עלייה וגידול, וכך הלאה והלאה; ונניח יש בעיית פליטים [יהודים] גדולה וארץ-ישראל לא מספיקה לפתור את הכל ויש אפשרות באל-ג'זירה ליישב יהודים – אולי היה חלק של התנועה הציונית אומר לברר גם אפשרות כזאת. אבל בזמן שמעמדנו כאן איננו בטוח, כשצפויה סכנה שאנו נשאר כאן מיעוט, אז יצירת קיבוצים נוספים, מיעוטים נוספים של יהודים בפניות שונות של המזרח, בשום פנים איננה יכולה לקחת את ליבה של התנועה הציונית – היא תראה בזה יצירת גלויות חדשות. השאלה הזאת של התיישבות בארצות הסמוכות לא הגיעה אף פעם לידי איזה בירור מעשי, בירור לשם קביעת עמדה בהסתדרות הציונית. אבל אני רוצה לומר איזה קו נקטה ההנהלה הציונית בעניינים האלה: ההנהלה נקטה בעניין זה קו שלילי ברור – מחוץ לאפשרויות התיישבות על גבולותיה של ארץ-ישראל ממש. נניח היתה תוכנית של [אגן] בטיחה בגולן, בחוף [הצפוני] המזרחי של ים כנרת;⁴ שלושה רבעים של חופי ים כנרת נמצאים בארץ-ישראל ומשמשים למעשה אזור של התיישבות יהודית, אבל רבע נמצא בתחום סוריה, וזו אדמת בטיחה. התיישבות שם פירושה השלמת מפעל התיישבותי קיים. אבל במידה שבאו אלינו ערבים ויהודים בתוכניות להתיישבות בצפון סוריה – בסביבות אלכסנדריה, בג'זירה ובמקומות יותר מרוחקים בלבנון – התייחסנו בשלילה לכל התוכניות האלה וראינו נזק בעצם הדיבור עליהם, באשר לדעתנו זה לא עלול להביא לנו שום תועלת; זה היה עלול להביא לנו נזק במובן אישור חששות הערבים שאנו מתכוונים, בעצם, לא רק ליישוב ארץ-ישראל אלא להתפשטות על פני המזרח כולו ודחיקת רגליהם מארץ אחרי ארץ, וראינו בזה נזק. לא מן הנמנע שעמדת ההנהלה הציונית תהיה שלילית לגבי כל מפעל כזה. על כל פנים היא לא תרצה שידה תהיה במפעלים כגון אלה, כמו שאינה חושבת שהיא יכולה לטפל במפעל התיישבות אחר חוץ מארץ-ישראל – (מ. אסף: הסבור אתה כי תיתכן עלייה לארצות השכנות באיזו שהיא מידה ניכרת, מלבד אינטליגנציה ובעלי מקצוע, שלכך מתכוונים כשמדברים על זה?) – כאשר אתה שואל "תיתכן", קודם כל צריכים להציג את שאלת ה"תיתכן" מצד הערבים, למה הם מוכנים? אני מוכן להרחיק לכת מההנחה המשתמעת מתוך שאלתך. ההנחה המשתמעת מתוך שאלתך היא שבתנאים אפשריים [עליה זו] מציאותית מאוד. ארצות אלו תאמרנה: בעלי מקצוע ובעלי הון שייפתחו תעשייה וחקלאות וישתמשו בעבודה מקומית – זה כן; יותר מזה – לא. יש רגליים להנחה כזאת, אבל אני בכל זאת מוכן להרחיק לכת מזה, ואני יכול

4 בשנים 1933–1934 ניהלו יהושע חנקין ו"החברה להכשרת היישוב" מו"מ על רכישת אדמות אגן בטיחה.

לתאר לעצמי מנהיג ערבי שיאמר: "אם אנו משיגים הסכם עם היהודים, דבר שקובע את המצב לדורות, היהודים מסתפקים במועט לגבי ארץ-ישראל, מקצצים בכנפי חלומם הגדול, ולעומת זאת יש אצלנו מרחבים גדולים בלתי מפותחים שאפשר לעבד אותם" – אני מתאר לעצמי שיאמרו: "טוב, בג'זירה נושיב 50,000 איש על-מנת שעבודת הפיתוח תיעשה על-ידי יהודים".

אני מוכרח הייתי לנגוע בשאלה זו, מכיוון שהייתי כולי בשאלות של דר' מגנס. אינני חושב את הדבר הזה לסעיף של טיפול מעשי עכשיו. אם כן, אלו הן תשובות לשאלותיו של דר' מגנס – (דר' מגנס: אולי תרשה לי לשאול בקשר לזה עוד שאלות. ראשית כל אני מבין, כשאתה אומר: "כל זמן שמעמדם של היהודים בארץ איננו בטוח, פירוש המילה "בטוח" זהו רוב בעיניך) – רוב או אפשרות של רוב – (דר' מגנס: ואתה חושב כי בשעה שיהיה רוב אז הכל פשוט?) – לא, שום דבר איננו פשוט בעולם – (דר' מגנס: כמו שהמצב פשוט באנגליה או באמריקה. כשהיה רוב יהודי באי זה בים הערבים, האם אתה חושב שהמצב הוא בטוח?) – כבר ראינו מה קרה בפולניה, מה קרה בבלגיה, להולנד. בכל זאת איננו מדברים על אפשרויות קטקליסטיות, קטסטרופליות, אנו מדברים על חיי אנוש רגילים פחות או יותר. וגם לנוכח אפשרויות אלה כוחו של איזה יישוב יותר יפה להתגונן ולא להיעקר משורש גם במקרה שואה גדולה. כמו שלא נעקר העם הפולני משורש, אם כי מיליונים ממנו נפלו במלחמה, בשבי או במעשה שפטים, כך העם הבלגי וההולנדי אינם נעקרים משורש. עניין זה של רוב – לא הייתי מנסה את המטרה הציונית כאילו מטרתה להיות רוב בארץ-ישראל, אני הייתי מנסה את מטרת הציונות להיות יישוב יהודי גדול מאוד בארץ-ישראל, רבים מאוד. אין אפשרות להיות רבים ולא להיות רוב. האוכלוסים של הארץ הם כאלה שאנו חושבים שאנו יכולים להיות פה מיליונים אחדים, וממילא נהיה רוב. – (דר' מגנס: כמה מיליונים נוכל להיות פה?) – אני חושב שיכולים להיות בארץ-ישראל שלושה-ארבעה מיליונים יהודים – (דר' מגנס: חוץ לערבים שיושבים כאן, מבלי העברתם לעיראק?) – יכול להיות שתתחיל העברה. זה תלוי בהתפתחות העניינים. אני לא מתאר לי העברה מאונס, גם מבחינה מעשית בלבד וגם לא מבחינה מוסרית – (דר' מגנס: אתה מתאר לך העברה מרצון?) – ברבות הימים אני לא שולל אפשרות כזאת. פגשתי ערבים המדברים על העברה מרצון בחזון שלא יהיה סידור לחלק עולם זה אם הערבים לא יתרכזו – (דר' מגנס: בקשר עם שאלת הפליטים. מבססים את הציונות על הצורך של עליית פליטים) – על עליית יהודים. בשביל הציונות אין "פליטים" – (דר' מגנס: אנו מדברים על הצורך של עליית יהודים שהם פליטים. מציגים את השאלה לפני הממשלות והעמים בצורה זו, שארץ-ישראל היא היא הארץ היחידה שאפשר יהיה בה לפתור את השאלה הזאת, ואם כן זוהי גם כן שאלת מספרים. אתה אומר שיהיה מקום בארץ

לכ-3-4 מיליונים יהודים. האפשר לשאול במשך כמה זמן אתה מתאר לעצמך שאפשר יהיה להעלות לארץ 3-4 מיליון יהודים?) – לא הייתי רוצה לענות על שאלה זו. אינני חושב שיש איזה שהוא ערך לתשובתי.

ראשית, אנו בשום פנים לא יכולים לדעת זאת. זה נקרא לשגות בנבואות, ואז זה "לשגות" תרתי משמע.

שנית, אני חושב שאנו יכולים לדבר על כל הדברים האלה באופן יחסי. על כל פנים, כך זה לא מדויק לומר. בשיחותי, או בדברים שנודמן לי לנסח בכתב, אני לא אמרתי שארץ-ישראל היא הארץ היחידה הבאה בחשבון לקליטת פליטים יהודים. זו עובדה לא נכונה. מחר יכולה אוסטרליה לפתוח שעריה. אני חושב, שציונים צריכים להיות האחרונים לומר: "יהודים, אל תלכו לאוסטרליה!". אנו אומרים שבאופן יחסי ארץ-ישראל מסוגלת לקלוט יותר פליטים יהודים מאשר איזו ארץ אחרת, ואולי יותר מאשר כל שאר הארצות יחד.

שלישית, העלייה לארץ-ישראל יכולה להיות עלייה הרבה יותר מהירה מאשר לאיזו ארץ אחרת בעולם, באשר זוהי הארץ היחידה שהיא פרי בחירתו של העם היהודי עצמו, או של שר האומה, או של אלוהי ישראל; הוא שבחר בארץ הזאת. והכרה זו שווה ארץ בחירתו של אלוהי ישראל, או של העם היהודי, היא היסוד והשורש למאמץ הכביר שהעם היהודי עושה פה להיאחז, באשר הוא יודע שזאת התחנה האחרונה שלו ובאשר הוא יודע שאם ייכשל כאן הוא לא יוכל להשליך יהבו על מישורו וזולתו – הוא יישא כאן בעונו – מה שאין כן בשום ארץ אחרת בעולם – היהודים ידעו שמישהו הולך אותם לאותה ארץ – זאת יכולה להיות ממשלה או חברה יהודית – ואם הם שם ייכשלו הם ידעו שיוכלו לתלות את הקולר בצווארי מישורו. ולכן בשום מקום לא יעשו מאמצים חלוציים גדולים מאוד כמו כאן.

רביעית, בכל מקום אחר זה פתרון ארעי, חולף. פה זה פתרון לדורות. אנו אומרים את כל זה. אני על כל פנים, כך מציע לומר באופן יחסי – (ש' קפלנסקי: בל נתרחק יותר מדי מעצם השאלה: האם לא כדאי, בשם הצלת המוני פליטים על-ידי הגירה מוסכמת עם מדינות ערביות, לוותר על מידות העלייה בארץ-ישראל?) – (דר' מגנס: קיבלתי את התשובה על השאלה הזאת. ה' שרתוק אמר שההסתדרות הציונית לא תוותר על רוב, או על אפשרויות רוב, תמורת כל הדברים האלה) – אני רוצה רק להוסיף: אני סבור שגם מבחינה כמותית בלבד ואנושית בלבד של הצלת פליטים אנו עלולים להפסיד ולא להרוויח על-ידי ויתורים מדיניים בארץ-ישראל. אם אנו מוותרים ויתורים מדיניים בארץ-ישראל תמורת פיצויים באיזה מקום, אנו נפסיד גם מבחינת קליטת פליטים. הציונות אינה מבקשת מקומות קליטה לפליטים, אלא היא מבקשת ארץ לעם, ויש שאלה [האם] לאפשר לעם היהודי חיי עם בארץ היחידה שהוא רשאי לחשוב אותה כארצו. זה אל"ף-בי"ת. אני רוצה להדגיש את הדבר

הזה, שלא יצא כאילו אני מונע רק על-ידי שאלת הפליטים – (דר' מגנס: ה' שרתוק אומר, ובצדק, שהציונות שואפת לא רק להצלת פליטים אלא אולי בעיקר ליצור תנאים לחיי עם. האם הוא חושב שהתנאים האלה תלויים במספרים גדולים דווקא, ב-3-4 מיליוני יהודים, והאם אי אפשר שהמון יחייה את חייו בארץ אפילו אם יהיה מיליון אחד, או אפילו עכשיו, כשיש רק חצי מיליון, האם איננו חי חיי עם?) – לו היה העם היהודי בן חצי מיליון, אז היישוב הזה היה עם. הוא היה עם קטן, אבל הוא היה עם. ישנם עמים יותר קטנים. גם בסביבתנו. נניח הדרוזים – הם אומנם עדה, אבל הם חיים כעם קטן. יש 60,000 דרוזים בסך-הכל בהר [הדרוזים]; גם המרונים הם פחות או יותר עם, והם בערך חצי ממספרנו כיום.⁵ יתר על כן, גם כשישנו עם [יהודי] של 17 מיליונים ישנם מצבים שבהם היישוב שלנו מתנהג כעם; על כל פנים צריך ויכול להתנהג כעם. לא תמיד הוא עושה זאת. למשל, בעניין הגיוס הוא צריך להתנהג כעם והוא במידה ידועה מתנהג. אבל אלו הן הנחות תיאורטיות. המצב הוא שיש עם של 17 מיליונים וכל אחד מן העם הזה זכאי לחיות חיי עם, ואין לשום איש רשות לומר לו למפרע: אתה לא תזכה בזה, אתה תישאר בחוץ ואתה תסתפק בזה שאחד מחלקי 17 יחיה חיי עם בארץ-ישראל. אנו צריכים להביא בחשבון לחץ מתמיד של יהודים מן הגולה להצטרף לחלק הזה של העם שחי חיי עם, ואין כל זכות מוסרית לסגור בפניהם את השער.

יתר על כן, אמרתי [שקיימת] לא רק בעיית פליטים. ישנה בעיית פליטים, [אבל גם] יהיה לחץ מתמיד של המוני יהודים, שבשבילם תהיה זאת שאלה של הצלה מהתנוונות וכליה להצטרף לחלק זה שחי חיי עם. וכך אינני רואה אפשרות, לא מוסרית ולא מעשית – אם לדבר לאורך ימים – לקצוב גבול מלאכותי לגידולו של היישוב הזה, של העם הזה בארץ-ישראל, מבחינת יחסיו עם הגולה.

יכולים להיות גבולות טבעיים – שהארץ לא יכולה לקלוט יותר. אפשר להגיע לנקודת רוויה – אינני יודע איפה נקודה זו, אבל להלכה אני יכול לתאר אותה לעצמי – אבל לא מפני שמישהו יאמר: "אנו כך נסדר את העניינים, שבארץ יחיו כך וכך יהודים והשאר יסתפקו בזה שיש להם חלק יותר מאושר [במקום אחר]. זה מבחינת הגולה. אבל גם מבחינה יישובית, כיוון שאיננו מתיישבים בארץ לא-נושבת, אלא בארץ נושבת, ונושבת על-ידי עם זר – יתר על כן, ארץ המוקפת עמים זרים – אנו צריכים להיות עד כמה שאפשר יותר חזקים ומרובים בארץ הזאת. מלבד שאלת הביטחון, מלבד שאלת הדיכוי המדיני, הביטחון הפיסי, מאימת עלינו כאן גם סכנת התנוונות חברתית בתוך חלק תבל זה. אנו מקווים לראות קידמה חינוכית, השכלתית, תוכנית, סוציאלית בעולם שמסביבנו, אבל לא לגמרי בידנו לחולל את הקידמה הזאת או להאיץ אותה. היא יכולה לבוא או לא לבוא,

5 מספר היהודים בא"י בסוף 1942 היה כ-485,000; מספר הלא-יהודים – 1,136,000 (אנצ' עברית).

או לאחר לבוא, וישנה תמיד סכנה שבמקום להעלות את הסביבה אלינו אנו נרד אל הסביבה מבחינה מוסרית, חברתית. לכן, במידה שנהיה מרובים יותר ונהווה חטיבה עצמית המחזיקה מעמד בכוחות עצמה, נוכל להרחיק סכנה זו מעלינו כך שכל הגורמים האלה יחד מוכרחים להצטרף לשאיפה להיות כאן רבים עד כמה שאפשר - (דר' מגנס: אני רוצה לעבור לשאלה של הקצב. השאלה חשובה בקשר עם טענת הציונות שהיא תוכל אם לא לפתור את שאלת הפליטים, הרי על כל פנים לעזור בהרבה. אם ההנחה נכונה שאחרי המלחמה תהיה יציאה המונית מפולין, השאלה של קצב העלייה ארצה חשובה מאוד. 3-4 מיליונים אי-אפשר להעלות במשך זמן קצר. החשבון המקסימלי שאני ראיתי זה 100,000 עולים בשנה) - אינני חושב את זה למקסימום - (דר' מגנס: אם כן, 200,000 אתה חושב זה מקסימום?) - הצעתי גישה יחסית. יש לך ארץ אחרת המוכנה לקלוט 200,000 עולים? ארץ-ישראל מוכנה, וזה דבר מעשי מאוד. לא חלקתי על הנחתך הפסקנית שלא תהיה יציאה. אני יכול לצייר לעצמי שיווצר מצב שיחייב יציאה, אבל כדי שתהיה יציאה בפועל צריך שתהיה ארץ שתקבל את העולים. אם כזה יהיה המצב, שארצות תבל תהיינה סגורות בפני היוצאים - לא תהיה יציאה. תהיה בריחת יחידים, אולי בריחת קבוצות, אבל לא תהיה יציאה המונית. לאן ילכו? ולכן השאלה היא כמה תקבלנה ארצות אחרות וכמה תוכל לקבל ארץ-ישראל. ואני אומר: ארץ-ישראל שקולה כנגד כל השאר. זה לא מייאש אותי אם יהיה מצב כזה, שנניח שלושה מיליון מוכרחים לצאת מייד וארץ-ישראל לא תוכל לקלוט לא בשנה ולא בשנתיים ולא בשלוש שנים. אני אומר: זה לא מייאש אותי לגבי ארץ-ישראל, כי אני יודע שכל יתר חלקי תבל לא יקלטו באותו פרק זמן שארץ-ישראל תקלוט אותם. זאת לא אומרת, שבגלל כך אפשר למעט את דמות ארץ-ישראל. להיפך, אם כזה הוא המצב - צריך לנצל את מצב הקליטה בארץ-ישראל במידה מקסימלית - (דר' מגנס: זה גם אותי לא מייאש. אני מסיק מזה מסקנה, שארץ-ישראל לא תוכל לפתור את שאלת הפליטים. אמרת, שאם למשל ירצו ליישב בג'זירה ובאלכסנדריה 50,000 יהודים, ההסתדרות הציונית לא תטפל בזה, זאת אומרת שההסתדרות הציונית לא תטפל בשאלת הפליטים בכלל, אלא [רק] בנוגע לארץ-ישראל?) - בהחלט כך הדבר, אחרת היא לא תהיה הסתדרות ציונית - (דר' מגנס: אם ההסתדרות הציונית לא תטפל בפתרון שאלת הפליטים שבאים לאוסטרליה או למקום אחר, הלא הדבר הטבעי והגיוני שהיא תטפל בהתיישבות יהודים בסביבות [א"י]. לפי דעתי אי אפשר יהיה לנו לומר שההתיישבות הזאת באלכסנדריה או במקומות הסמוכים אינה מעניינתנו) - השאלה היא היפותטית בהחלט. אין איש מציע לא אלכסנדריה ולא ג'זירה. אני חושב שהיא יכולה ליהפך לשאלה מדינית מעשית בקשר עם ויתור גדול בארץ-ישראל, ואז שכרנו יצא בהפסדנו במובן זה של קליטת

פליטים – (דר' מגנס: אחרי המלחמה אולי ייווצר מצב שיחייב יציאה המונית, אם יהיה מקום לאן. וליהפך, אולי ייווצר מצב שיחייב את הישארותם של היהודים על המקום. ואם מעצמות הברית תהיינה המנצחות, אז יהיה המצב בפולניה, שירצו שהיהודים יישארו) – **מי ירצה?** – (דר' מגנס: המעצמות תרצינה להכריח את המדינה הפולנית החדשה לעשות כך. אני חושב שהמדינה ההיא תהיה זקוקה ליהודים, ראשית כל רופאים ומהנדסים) – **כמה הם במיליוני יהודי פולין?** (דר' מגנס: אני חושב שיהיו הרבה יהודים שיצאו מגרמניה שירצו לחזור ויחזרו. וכן לאוסטריה המוכה, לצרפת המוכה, לכל הארצות הללו. אני חושב שהם יהיו זקוקים ליהודים ויהיה מקום ליהודים. בנוגע לרוסיה, אני מקווה שהיא תפתח את שעריה ליהודים אחרי המלחמה. אחרי המלחמה אולי ייווצר מצב שיאפשר את הגירת היהודים לרוסיה. אם ממשלות ארצות-הברית, אנגליה ורוסיה תאמנה [אחרי המלחמה]: אנו חושבים שעם ישראל צריך עד כמה שאפשר להישאר על מקומו, ואנו נעשה כל מה שאפשר לערוב לביטחונם, ואנו רוצים שההסתדרות הציונית תקבל את הפשרה הזאת שהיהודים כאן יישארו מיעוט, זאת אומרת דיקטט, אז אתה תאמר שההסתדרות הציונית לא תקבל את זה?) – **אני חושב שהעם היהודי לא יקבל את זה** – (דר' מגנס: ומה יעשו?) – **ילחמו כמו כל עם שגוזרים עליו כליה. העם היהודי יחשוב זאת לכליה** – (דר' מגנס: זוהי שגיאה יסודית של האידיאולוגיה שרוצה לומר לעם היהודי שבלי ארץ-ישראל זוהי כליה. זה לא נכון. לא היה נכון בכל ההיסטוריה שלנו. יש עם ישראל, יש תורת ישראל ושניהם אינם תלויים בארץ-ישראל. כמובן, יותר טוב בשביל עם ישראל ובשביל תורת ישראל שתהיה ארץ-ישראל. אני חושב שבזה מטעים את העם ומוליכים את העם שולל ועל-ידי זה יוצרים בשביל העם אחרי גמר המלחמה מצב של יאוש) – **זה ויכוח עם הציונות!**

להלן התנהל דיון בשאלות עלייה וקליטה, מדיניות המעצמות ובעיות ההסכם עם הערבים.

מ. שרתוק: אני רוצה לחזור לדבריו האחרונים של דר' מגנס. השמשתי במילה "כליה". המושג "כליה" גם הוא יחסי. לקבל את הדין שמציע דר' מגנס – בשבילי פירושו להרכין ראש בפני הגורל של העם היהודי. אל"ף, גורל המאיים על העם היהודי במצבים כאלה, שבהם באמת תהיה נשקפת כליה לחלקים גדולים של העם; ב"ת, לדון את העם כולו לחיי פיזור, תלישות וחוסר אפשרות של יצירה גדולה. זהו הדבר. אינני יודע אם יש טעם להרחיב את הדיבור על הנושא הזה, באשר פירושו בעיני ויכוח של הציונות עם לא-ציונות. דר' מגנס יסלח לי. אני יודע שדר' מגנס היה ציוני הרבה שנים. אולי הוא חושב את עצמו לציוני. אבל יש לו השקפה ציונית משלו. בעיני השקפה זו אינה ציונית, ואני רואה זאת כויכוח בין ציונות ללא-ציונות.

לא אומר ציונות עם אנטי-ציונות, אבל השקפה אחרת על גורל העם היהודי, חזון אחר ביחס לחיים היהודיים - (דר' מגנס: יש שלושה דברים שהם חשובים בעיני: תורת ישראל, עם ישראל וארץ-ישראל. החשוב ביותר זו תורת ישראל. השני בדרגה זה עם ישראל. השלישי בדרגה זו ארץ-ישראל. ההיסטוריה שלנו מראה לנו שתורת ישראל ועם ישראל אינם תלויים בארץ-ישראל, אלא שהם ממשיכים את חייהם, חיי התורה וחיי העם גם בלי ארץ-ישראל) - ובכן, אני רואה את החלוקה שמחלק דר' מגנס למלאכותית במקצת, אבל אם להסתכל על חלוקה זו, אז אני אומר שקיים רק דבר אחד - עם ישראל. אם עם ישראל יהיה קיים ואם הוא יהיה חיים בריאים ותקינים, זאת אומרת אם יהיה חיי יצירה, יהיה ערך לתורת ישראל כדבר מתפתח ובעל ערך בחיי אדם. ארץ-ישראל תהיה אמצעי. ארץ-ישראל אינה מטרה. היא אמצעי לגאולת עם ישראל מהגלות, מחיי תלישות ומחיי התנוונות ועקרות וחוסר יצירה. אני לא מכיר אמצעי אחר. אינני מכיר ארץ אחרת.

דר' מגנס מדבר על חיים מדיניים. חיים מדיניים לא יוצרים בידיים באופן מלאכותי, הם תוצאה ממשוה. קודם כל זוהי תוצאה ממשק. אינני מכיר ארץ בעולם שיהודים שם יצרו משק, שהם מושרשים באיזה משק שהוא, שהם מכובדים בעיני עצמם ואחרים בגלל יצירתם. אינני מכיר ארץ שבה נעשה דבר זה עד עכשיו, ושה הדבר הזה אפשרי מכאן ואילך. אני יודע שארץ-ישראל היא היחידה, לעת עתה, שבה יהודים יצרו חיים עצמאיים שמתחילים מן המסד, שיש להם התיישבות חקלאית במיוחד, שהם לא בורחים מהכפר אל העיר, שהם אוכלים את לחמם בזיעת אפם, שהם מהווים בניין [חברתי] שלם ולא רק שכבה או מספר שכבות סוציאליות, שהם עומדים ברשות עצמם, שהם אחראים למה שהם עשו, שהם יוצרים את סביבתם ומשפיעים על הסביבה שבה הם חיים - אינני יודע אם היא יפה או מכוערת, אבל הם יצרו אותה. אינני מכיר דבר כזה בשום מקום בעולם. בניו-יורק פי ארבע יהודים מאשר בארץ-ישראל כולה, ויחד עם זה אין פינה בניו-יורק שיהודים בניו-יורק יכולים לומר: "זו שלי", "זאת יצרנו אנו" - ופה היהודים מטביעים את חותמם על כל הארץ. זו שאלה של ערכי יסוד, שסיכומם בהתפתחות העניינים תהיה גם עצמאות מדינית, אבל עצמאות זו אינה שאלה של כיבוש שלטון. [אם כי] גם שלטון יכול להיות אמצעי לקידום עניינים. השאלה היא שאלה של חיים עצמאיים מושרשים, זה מה שאנו קוראים "תקומת העם היהודי". אנו עדים לחיזיון זה רק בארץ-ישראל - זו הארץ היחידה שבה אנו עדים לתהליך של גיבוש גזעי, מפני שבכל מקום אחר בעולם יש פיזור, העם היהודי מתפזר לכל הרוחות. פה יש תהליך של גיבוש גזעי, לכאן באים יהודים מכל העולם ומהווים חטיבה. פה המקום היחידי בעולם שיהודים מרגישים את עצמם כמו בבית. לא תיתכן הרגשה כזאת בשום פנים במקום אחר בעולם. ובלי הרגשה כזאת של אדם שהוא בביתו אין חיי עם, אין מה לדבר על עם ישראל כעל דבר-מה בריא.

ברור שיהודים יתקיימו בכל התנאים, אבל לזה אי-אפשר לקרוא חיי עם ראויים לשמם. אני פעם שאלתי, כאשר דיברו על [התיישבות יהודית] בבריטיש-גוויאנה⁶ איזה שירים היהודים ישירו שם? באיזו שפה הם ישירו שם, באיזו שפה יחנכו את ילדיהם? – (דר' מגנס: לי יותר חשוב שיכירו את תורת ישראל בשפה ההינדית מאשר אינם מכירים את תורת ישראל בשפה העברית) – אני חולק על זה – (דר' מגנס: זהו ההבדל!) – אני חושב שלא יהיה כל ערך לתורת ישראל שיכירו בשפה ההינדית; לא יגיעו כלל להכיר תורת ישראל בשפה ההינדית. אנו צריכים לראות איך הדברים מתפתחים למעשה. אנו צריכים לדעת מה היה פירוש הדבר העברה של קהילת וינה לשנחאי – זה דבר שהתחולל לעינינו.⁷ אנו יודעים מה פירוש הדבר לתורת ישראל, איזו עלייה לתורת ישראל היתה על-ידי זה. פירוש של דבר שארץ-ישראל היא אמצעי לתקומת העם היהודי. אינני רואה אפשרות של תקומת העם היהודי – במובן זה כפי שתיארתי – במקום אחר מלבד ארץ-ישראל. יש שאלת לחם לָרֶעֶב, מחסה לאדם הנודד. זאת אולי יכולות לתת ארצות אחרות. אדרבה, צריכים להציל מייד כמה שאפשר יהודים בכל מיני מקלטים ארעיים, אבל זה לא פותר שאלה של עם. הפתרון היחיד לעת-עתה נמצא רק בארץ-ישראל. ובכן, דר' מגנס רואה לפניו אפשרויות שאינני רואה אותן מבחינה מעשית של התפתחות העניינים אחרי המלחמה. לדעתו, פולין תהיה זקוקה ליהודים. אינני יודע מדוע פולין תהיה זקוקה ליהודים יותר מאשר אחרי הקמת מדינתה אחרי המלחמה הקודמת – והפוליטיקה שקבעה אז [ממשלת פולין] היתה הגירת יהודים משם. היו חילוקי דעות בין מומחים שונים אם יש מיליון או שני מיליון יהודים "מיותרים" [בפולין],⁸ וגם עכשיו היא מנהלת את המדיניות בכיוון זה, ואת כל השיחות אתנו היא מנהלת בכיוון שאת היהודים יצטרכו להוציא. לדבר על זה ש[לפולין] יהיו נחוצים מהנדסים ורופאים – זה פשוט לא מעלה ולא מוריד – אפילו אם פולין תאמר שבשביל לספק את צרכיה היא צריכה להביא מהנדסים יהודים מחו"ל. זה לא מעלה ולא מוריד. אינני יודע על מה מבוססת התקווה שרוסיה תפתח את שעריה לפני יהודים.

6 ר' מסמך 1 הע' 15.

7 מאז 1938 החלו יהודים גרמנים ואוסטרים להגר לשנחאי, שכעיר בינלאומית לא נדרשה אשרת כניסה אליה, והמשיכו לזרום אליה באלפיהם גם לאחר כיבושה בידי היפנים. פליטים אלה התרכזו באחד מאזורי העיר בצפיפות רבה וחיו במצוקה קשה (אזור זה כונה אז "וינה הקטנה").
8 על מקור הביטוי ר' מסמך 41 הע' 4. פולין, ששליש מתושביה היו בני מיעוטים, לא אהדה את "אמנת המיעוטים הלאומיים" שהכריזו המעצמות אחרי מל"ע-1. הלכי רוח שוביניסטיים במדינה החדשה שקמה ב-1918, הוליכו את מנהיגיה להתנער מהענקת זכויות למיעוטים, ובעיקר ליהודים, שנגדם ננקטו צעדי אפליה בכל תחומי החיים. ב-1934 הודיעה ממשלת פולין לחבר הלאומים, שאין היא מכירה עוד בתוקפה של אמנת המיעוטים. הממשלה הכריזה כי בפולין רשאים להישאר רק היהודים המוכנים להיטמע בפולנים, ועל האחרים להגר.

כאשר התחוללה השואה על ראש היהדות הגרמנית, ובכל העולם קמה צעקה: "הבו מקלט לפליטים!" – ואלה היו אנשים, ביחס, משופרא דשופרא – לא פתחה רוסיה את שעריה. היא השתיקה בכלל את העניין. יהודי רוסיה לא ידעו על גודל השואה הזאת. כאשר התחוללה השואה על ראש יהדות גרמניה, וכאשר היטלר התחיל לרדת לחייהם ולזרוק אותם מהארץ, כשכל העולם הנאור – על כל פנים, המונים גדולים של אנשים – חיפשו מקלט ליהודים אלה וטיכסו עצה, וכתבו מאמרים וספרים שלמים – רוסיה לא פתחה שעריה אף לפליט אחד.

אדוני היושב-ראש, אמרת שאינך יודע עד כמה יהודי גרמניה ניסו זאת [להגר לבריה"מ]. זה לא נוגע לנקודה שאני עומד עליה. דר' מגנס אמר שרוסיה תפתח את שעריה. מדובר על עמדת רוסיה, לא על זה שיהודים ניסו. הפליטים היהודים לא השאירו דלת שלא דפקו בה. רוסיה ידעה שיש בעיה כזאת והיא השתיקה אותה בתחומיה, ורוסים שניזונו מעיתונות ארצם לא ידעו כלל על קיום בעיה כזאת. זאת היתה עמדתה בבעיה הזאת. ואני אינני יודע על מה מבוססת ההנחה שמחר תהיה [לרוסיה] עמדה אחרת. יכול להיות שעמדתה כלפי הציונות תהיה אחרת. אנו יכולים להתפלל.

הערתו של דר' מגנס יש לה ערך רק מבחינה שלילית ולא מבחינה חיובית. דר' מגנס העיר שרוסיה הכניסה פליטים פולנים. היתה בריחה המונית של פולנים ובתוך זה המוני יהודים, אומנם באחוז יותר גבוה מאשר באוכלוסייה הפולנית. הם ברחו לפני הצבא הגרמני המתקדם לפולין המזרחית. רוסיה כבשה את פולין המזרחית ואת האנשים האלה. אז, קודם כל, התחילו להכניס המונים אלה לפנים רוסיה למחנות עבודה והסגר. ומיניסטר אמריקאי, זאת אומרת ציר ממשלת ארצות-הברית שנשלח על-ידי הנשיא רוזוולט לחלק תבל זה, אדם אחראי למדי,⁹ אמר לי שלגבי המונים אלה שהממשלה הסובייטית הכניסה לפנים רוסיה – הממשלה הסובייטית במתכוון וביודעים נהגה שיטה של השמדה. לא שהעמידה המונים אל קירות וירתה בהם במכונות ירייה, אלא הכוונה הייתה לחסל כאן מאות אלפי איש. הוציאו אותם לשדות שלג ולערבות ללא כל מחסה וללא כל דאגה להזנה מספקת, פחות או יותר, והחלה שם תמותה מבהילה. הוא אמר שזה היה במתכוון, והיתה מדיניות לממשלה הסובייטית להקטין באמצעים נמרצים את האוכלוסייה הפולנית, באשר היא לא רצתה שאנשים אלה ישוּבו ויגבירו את האוכלוסייה הפולנית בחלק פולין שעליו היא מביטה כחלק מהטריטוריה שלה. וכל הידיעות שמגיעות אלינו מפי עדי ראיה – מקולט האנגלי, אחר-כך מפולנים שיצאו משם, ומיהודים שיצאו משם והגיעו הנה – על

9 הכוונה ללורנס שטיינהרדט (1892-1950), שגריר ארה"ב בבריה"מ בשנים 1939-1941. היה מקורב לוועד היהודי האמריקני. קרוב משפחה של מגנס. עם סיום תפקידו במוסקווה ביקר בא"י וסיפר אח"כ לנשיא ארה"ב על התרשמותו הנלהבת מן המפעל הציוני. המליץ לפני הנציב מק-מייקל על הקמת כוח צבאי יהודי.

התנאים במחנות הפליטים הפולנים, מסמרות שיער. התמותה שם מבהילה. היקף המגפות הוא איום ונורא. יש המוני יתומים שנתייתמו במחנות ובין היתומים האלה יש מחלות, רעב והתנוונות. הדברים באמת מבהילים. אנו עכשיו גובים עדויות ומסדרים את כל החומר הזה. אינני רוצה להיכנס הלאה לעניין הזה. קיבלתי גם ידיעות – אינני יודע עד כמה הן נכונות – על שיחתו של שיקורסקי עם סטלין.¹⁰ משיחה זו אין לראות שיש ערך כלשהו לחיי אדם, בפרט בעיני סטלין, ולכלל היהודים בכלל. כך שאינני יודע על מה מבוססת התקווה הזאת. ואם תהיה מהפכה בלבבות, למה לא נקווה שתהיה מהפכה לגבי הציונות?

כמובן, יש סכנה שכל העולם יפנה אלינו עורף, כמו עכשיו. כמובן, הוא נלחם נגד היטלר ועל-ידי כך יציל אותנו, אבל על-ידי כך שפנה לנו עורף ישנה סכנה שיפנה לנו עורף מבחינה מדינית בסוף המלחמה. לנוכח הדבר הזה תפקיד המדיניות הציונית למנוע דבר זה, להיאבק, במערכה אפשר לנצח ואפשר לנחול מפלה. כיום זה התפקיד. מה יהיה אם ננחל תבוסה? אני מקווה שננהג כמו כל עם שחי גם בתנאי תבוסה, אבל לא מוותר על חלומנו ועושה – גם בתנאים אלה – כל מה שאפשר להגשמת חלומנו אם זה נובע מתוך רצון של קיום, ובוה מכריעה התנועה. אם יש אנשים שמתעקשים ללכת בדרך זו – הם מכריעים. אי-אפשר רק בשיקולים הגיוניים להכריע. פה יש שאלה של יצר הקיום שהוא מתלבש בכל מיני צורות של היאבקות.

עכשיו לשאלה של מר קפלנסקי. ובכן, כמובן שאינני יודע מה תאמרנה אנגליה, אמריקה ובייחוד רוסיה כתום המלחמה. אבל השאלה לא יכולה להיות מה תאמרנה, אלא השאלה היא מה אנו מעמידים לפנינו. הן תהיינה אחראיות לסידור העניינים בעולם. גם העולם הערבי כולו תולה עין למה שתאמרנה ומה שתכרענה. כשאני מדבר שהחזית העיקרית שלנו היא מעצמות אלו – זאת לא אומרת שאני מלא אופטימיזם ותקוות טובות. אבל כשאני שוקל חזיתות ומשווה אותן, אני אומר: זו חזית עיקרית. בה יש יותר סיכויים מאשר בחזית אחרת. שם עלינו לרכו עיקר כוחנו. אם ההצלחה תאיר לנו פנים שם, אנו עלולים להשיג יותר מאשר בחזית הערבית. אם ננחל מפלה – יהיה רע. אבל אם לא נעשה התקפה – זה יהיה יותר רע, לדעתי. והתקפה זאת – אם אנו חושבים לעשות התקפה מדינית – מוכרחת להיות התקפה מדינית רבתי.

לא בכל רגע בהיסטוריה אפשר לעשות התקפה כזאת כמו שאפשר יהיה בסוף המלחמה. נדמה לי שאני דיברתי על כך מדוע אני רואה בסיטואציה העולמית בסוף המלחמה הזאת גורמים מסייעים להתקפה רבתי זו. ואנו צריכים להוות לחץ חזק על מצפון חלק זה של העולם, ואנו צריכים גם להטיל מעמסה כבדה על האחריות שלו. אנו צריכים לדאוג לכך שהוא לא ישכח את השאלה שלנו, שהוא לא יתעלם ממנה.

אנו צריכים לדאוג לכך שלא ירפא שבר זה על נקלה על-ידי כך שהוא יתן פקודה לממשלה הפולנית לדאוג ליהודים שלה. אנו צריכים להקיע דבר זה כהשתמטות מאחריות וכמעשה תרמית, באשר זאת לא שאלה איזו פקודה תינתן לממשלה הפולנית, זאת שאלה איזה תנאים אובייקטיביים יהיו ואם התנאים האובייקטיביים האלה יפריעו או לא יפריעו לממשלה הפולנית למלא הוראה זו, ואם אפשר לסמוך על רצונה הטוב של הממשלה הפולנית למלא הוראה זו. והשאלה היא גם של לימוד מלקח הניסיון מה היה עד מלחמת העולם הזאת, מה היה מצבם של יהודי פולין, מה היו הסיכויים שלהם ובשל מה הדברים היו כך. אם כן, יש שאלה של ניתוח היסטורי של דברים.

ומה פירוש הדבר הזה חזרת היהודים לגרמניה? עוד איני רואה את חזרתם לגרמניה "המוכה" – כמו שמיכאל אסף אמר – ובגרמניה זו, שכל עמדות היהודים שם נתפסו. אבל נניח שהרבה יהודים יחזרו. כל פרט הוא קצר-רואי, והנמלה חוזרת לאותו מקום שדרסה אותה רגל והרסה את קנה – ועוד פעם תבוא רגל ותהרוס את הקן. אבל אם יש עם שיש לו עמוד שדרה – תנועה לאומית – ואם יש לתנועה הלאומית הנהגה, ואם היא צופה למרחוק, היא לא יכולה להתפעל ש"איקס" פרטים לא מבינים את עניינם והם חוזרים למקום שנהרס קן הנמלים שלהם. הם צריכים להזהיר את היהודים האלה, ואת קברניטי המדיניות ביניהם, מפני האשליה הפושעת הכרוכה בחזרה זו ומה תהיה התוצאה.

אני מסכים איתך בהחלט, שהפיכת ארץ-ישראל למדינה יהודית מניה-וביה תביא לאנגליה ולאמריקה קשיים. לא אומר שזה בלתי-אפשרי. איננו יודעים מה יהיה במהלך המלחמה. אנו יכולים להיות עדים לזעזועים כאלה שתקומת מדינה יהודית תהיה אחד הדברים הפחות חמורים שיתחוללו בעולם. אבל שאני אומר שזה ודאי? בשום פנים לא. השאלה היא מה יהיה אם לא נדרוש זאת. אני אומר שזה יהיה יותר רע. אם לא נציג את תביעותינו במקסימום של ביטחון פנימי – וזה מה שדרוש – אצל האחרים לא נמצא תוקף ואמונה, ואז יקצצו אותנו עוד יותר. אבל אם אנו נצליח בכלל להבקיע לנו דרך אל מצפון העולם והכרת אחריות העולם, אנשים יאמרו שצריך לעשות דבר-מה גדול בשביל העם הזה – ובארץ-ישראל. אבל מה אם יאמרו: להפוך את ארץ-ישראל למדינה יהודית זה אי-אפשר? אם יקבלו את הכיוון שלנו ויתחילו לחפש פתרונות – נראה.

כשאני מדבר על מדינה אינני יכול להיות אחראי כיצד כל אחד שאומר עכשיו "מדינה יהודית" יגש לעניין זה. בשבילי מדינה זה מכשיר ולא מטרה. המטרה היא התיישבות המוני יהודים בארץ-ישראל לשם עבודה בריאה, לשם משק בריא ולשם עצמאות. עצמאות – שלא יהיו מדוכאים, שיהיו חופשים לעצב את חייהם. זאת המטרה. אני במסיבות ידועות לא אראה דרך אחרת לבצע זאת אלא על-ידי שלטון

של יהודים. אבל אם אנשים ימצאו דרך אחרת – בלי שלטון בידי יהודים – אם המטרה תובטח, אני מוכן תמיד לוותר על האמצעי. אבל במצב המדיני שבו אנו עומדים כיום, כשאנגליה חיסלה את היסוד הציוני שבמנדט, כשאנגליה חושבת שהיא לא יכולה יותר לעשות את הדבר הזה [של הקמת הבית הלאומי], אין לנו ברירה אחרת. אנו כפויים על-ידי המצב לומר: "אם כך, אז תנו שלטון ליהודים והיהודים יעשו את הדבר הזה". ולכן אינני חושב שבאה בחשבון מצידנו דרישה של המשכת המנדט. המשכת המנדט בדרך זו – על-ידי מי? אנגליה? אמריקה? איזה כוח בינלאומי חדש? הניסיון מזהיר נגד זה.

אנו הלכנו בדרך זו תקופה שלמה והדבר הזה הגיע בהדרגה לידי חיסול, ואנו ראינו עתה איך הדבר הזה התפתח, איזה חוקים פעלו כאן מבחינה פנימית, איזה חוקי לחץ פעלו כאן. אנו לא יכולים להניח למפרע שיטילו את הדבר הזה [את המנדט] מחדש, ואז הדבר הזה ינוע על פסים אחרים. יותר נכון להניח, שאם מחדש ינהיגו מנדט שוב תחזור אותה פרשה, ולכן לא אנו יכולים לבוא בדרישה של המשכת המנדט.

אני אף פעם לא הייתי נלהב לחלוקה. בזמנו הייתי מוכן לראות בחלוקה את הרע במיעוטו. ויכול להיות שזוהי [מדרישותינו מן המצב שיווצר בתום המלחמה] תצא חלוקה. אם זו תהיה חלוקה גרועה מאוד – נצטרך להילחם בה. אם זו תהיה חלוקה יותר טובה – אולי נצטרך להסתפק בה. אינני חושב שחלוקה יכולה להיות המדיניות שלנו עכשיו. לפני איזה זמן הופיע מכתב ב"ניו-סטייטסמן": "הנה, בהודו חלוקה, תעשו חלוקה גם בארץ-ישראל". המאמר נכתב על-ידי שמשון רייט.¹¹ התחלחלתי כשראיתי את הדבר הזה, טילגרפתי לחברינו בלונדון והם הודו שזה נעשה מבלי לשאול את פיהם, ושאף הם נתחלחלו – (ח. מ. קלוורסקי: כפי הנראה שבועידה הציונית [במלון "בילטמור"] בניו-יורק היה מדובר על כך. הרב גולד אמר ש"מזרחי" יתנגד לזה) – אין לי ידיעות על הוועידה¹² מלבד מה שנתפרסם בעיתונות. לא כל מה שנתקבל בוועידה נתפרסם. אני חושב ששם אושרה החלטה שנתקבלה כבר פעם על-ידי ציוני אמריקה בדבר "ג'ואיש קומונוולט". [יהיה] מה שיהיה פירוש המילה. אם אומרים "קומונוולט" זה צריך להיות משהו. "קומונוולט" פירושו למעשה מדינה. מקובל ש"קומונוולט" זה ביטוי יותר ליברלי. כך אני רואה את הדברים. לוותר על התקפה רבתי שם [בארצה"ב] – פירושו לעמוד חלשים מאוד כלפי העולם הערבי.

11 רופא ופרופ' לרפואה, סגן נשיא אוניברסיטת לונדון, חבר ועד שליחי הקהילות של יהודי בריטניה והנהלת קק"ל שם.

12 ועידה ציונית מיוחדת, שהתכנסה במלון "בילטמור" בניו-יורק ב-9 וב-11 במאי 1942 בראשות אבא הלל סילבר, ח"ו וב"ג. הוועידה קיבלה תוכנית בת שלושה סעיפים: פתיחת שערי הארץ לעלייה חופשית; מסירת הפיקוח על העלייה ועל פיתוח הארץ באזוריה הבלתי מיושבים לסוה"י; הקמת קהילייה יהודית בא"י כמסורת הסתדרות הציונית.

במידה שאנו נצליח בהתקפתנו שם, יתחשבו אתנו יותר בעולם הערבי, ואז, במקרה שיהיה צורך בפשרה, הסיכויים שלנו להשיג פשרה יותר טובה עם הערבים יעלו. ולכן הציר העיקרי שם. כך אני רואה את הדברים.

בנוגע למרונים: עד כדי כך אין [בקרבם] גיבוש ודרגות, או גוונים של דעות, שאפשר לומר: המרונים במצרים זה כך והמרונים בלבנון זה אחרת. גם בין המרונים יש חילוקי דעות. אבל יש דבר משותף: התנגדות מדינית – נפשית, הייתי אומר – עמוקה לכל איחוד אשר בו למוסלמים יש רוב; התנגדות גמורה לכך. מתוך כך [נובעת] הנטייה לראות בנו בעלי-ברית באופן אובייקטיבי, ולכן [יש] גילוי לב בשיחות אתנו, [מושמעות] אזהרות לנו, לפעמים, לא לוותר, מעודדים אותנו לדרוש מדינה, על כל פנים לראות רק בזה את הערובה לכוח. אבל אין זאת אומרת שאנו יכולים לקוות שהמרונים יצאו בגלוי במלחמה מדינית שכס אחד אתנו. לא, אינני רואה סיכויים כאלה. הם יכולים במשא ומתן פנימי לעזור, לתמוך, אבל שתהיה תנועה מדינית פומבית מצידם לעזרת דרישות מרחיקות לכת שלנו – זה לא. הם לא ירצו להעמיס את זה על חשבונם כלפי הערבים, לא כלפי המוסלמים שבתוך הלבנון ו[לא] כלפי הערבים בכלל – (דר' מגנס: בשיחה פרטית, היש דיבור על איחוד בין הלבנון וארץ-ישראל?) – לא. בשיחה פרטית בא אלינו קצין אנגלי אחד שהיה שם ונתרשם ואמר: "הפתרון צריך להיות לאחד את כל החוף – שארץ-ישראל תתאחד עם הלבנון" – (דר' מגנס: מה יחס האוכלוסייה?) – עדיין יש בלבנון מוסלמים יותר ממרונים. המצב הוא כזה: אם לקחת את המרונים יחד עם הנוצרים האורתודוקסים, יש בלבנון רוב לא גדול של נוצרים. אם לחלק את שתי העדות, אז המוסלמים הם העדה היותר גדולה. אבל אם לחלק את המוסלמים לסונים ושיעים אז המרונים הם העדה הגדולה יותר – אז המרונים במקום הראשון, הסונים במקום השני, השיעים במקום השלישי, הדרוזים במקום הרביעי.

עכשיו לשאלה מה על הוועדה [לחקר השאלה הערבית] לעשות.¹³ הוועדה הזאת סוברנית. היא צריכה להתחיל. אני מופיע רק כעד לפניה. הוועדה הזאת צריכה להגיע למסקנה כפי הבנתה. היא לא מוכרחה לקבל דעתי על אפשרות או אי-אפשרות של הסכם כזה בין יהודים וערבים. היא יכולה לומר: "שמענו עדות כזאת ואנו מתחשבים בה, אבל דעתנו אחרת. או שאנו דוחים אותה". הוועדה הזאת, לפי דעתי, צריכה להגיע לידי מסקנה: אפשרי הסכם או לא אפשרי, ואם אפשרי – לפי איזה קווים אפשרי. ואם אינה יכולה להגיע לידי מסקנה מאוחדת היא צריכה לומר: "שני חברים

13 יו"ר הוועדה הציג בישיבה ראשי פרקים כבסיס לפרסום מסקנות עבודת הוועדה. מ"ש התבקש לחוות דעתו מה עשויה להיות תגובת ההסתדרות הציונית לפרסום דוח הוועדה ולהצעותיה להסכם או לשיתוף פעולה עם הערבים, האם יש טעם לעבד תוכנית על אפשרות להבנה עם הערבים, לאלתר או אחר המלחמה, ואם ייתכן שהתנועה הציונית תקבל תוכנית כלשהי שתציע הוועדה.

חושבים כך, החבר השלישי סבור כך". אין ברירה אחרת.
בנוגע לסכנה אני מודה שיש מן ההיגיון בסכנה זו, אבל לא הייתי מפרז בדרך
זו. אם לקחת את המסמך של היום הוא מציע איזה דבר, אבל על-יסוד הנחות ידועות
שהערבים יסכימו לדברים ידועים. מי שיראה מסמך זה יאמר: יכול להיות שבתנאים
של הסכם, היהודים מוכנים לויתורים ידועים; בלי הסכם – היהודים ידרשו הכל.
הוא יראה עד כמה יהיה לו שיקול-דעת שהערבים יסכימו לדברים האלה. זוהי
מסקנתי לגבי הוועדה. היא צריכה להגיע לידי מסקנה – מאוחדת או לא מאוחדת.

היו"ר ש' קפלנסקי הודה למ"ש על טרחתו לענות על כל השאלות והדגיש: "הויכוח בזה לא
נגמר ויימשך בתוך הוועדה".

עיתון לחיילים

מק-קנדליש יקר,

לבטח תזכור כי בביקורי בקהיר בדצמבר אשתקד דנתי אתך בשאלת עיתון לחיילים. בעצתך דנתי בדבר אחר-כך עם קצין יחסי ציבור של המיפקדה הכללית בקהיר ועם המיפקדה בירושלים. התגובה בשני המקומות היתה אוהדת ועכשיו, לאחר עיכוב מסוים שהיה בלתי נמנע, מתחיל העניין להתארגן.¹

בעקבות המלצתנו, חייל בעל ניסיון עיתונאי בעבר, לנס-קורפורל ז' [אב שפר-] פיינשטיין, PAL/16148 מפלוגת "באפס" 12, הוצב להיות העורך. מן ההכרח שלפני צאת העיתון לאור יינתן לו לבקר ביחידות היהודיות ובמחנות אחרים שבהם משרתים חיילים ארץ-ישראליים במספרים ניכרים למען יוכל לבחור כתבים ולעמוד על מישאלות החיילים לגבי מפעל חדש זה.

המיפקדה בארץ-ישראל מסדירה את סיורו של העורך בארץ-ישראל.

אהיה אסיר תודה אם תוכל לעשות את הסיידורים הנחוצים במצרים, ולהודיע לקולונל דגלס בראון² על מה שנעשה.

הייתי רוצה לדעת אם הושגה התקדמות כלשהי בעניין מינויו של ליטננט-קולונל אשר יפקח על כל היחידות הארץ-ישראליות. אהיה אסיר תודה אם תיידע אותי היכן הדברים עומדים בעניין זה.³ שלך בכנות,

מ. שרתוק

1 מדובר בהוצאת עיתון לכלל החיילים הארץ-ישראלים. יחידות שונות הוציאו לאור עיתונים משלהן כבר לפני כן.

2 שירת במיפקדה הראשית בירושלים.

3 מק-קנדליש השיב למ"ש ב-24.5.1942 כי עניין העיתון נתון בדיון וכי נמצא קצין מתאים לפיקוח על היחידות הארץ-ישראליות ושמו יפורסם לאחר אישור רשמי של מינויו.

רשיונות עלייה לפליטים יהודים בבריה"מ

מחזיקי רשיונות הגירה בקרב פליטים פולנים מבריה"מ תקועים. 100 רשיונות נשלחו לקוויבישב בדצמבר עוד 100 מאז אבל רק עולה אחת הגיעה הודות להתערבות רישמית מיוחדת. לפי המידע שבידנו יציאת מחזיקי הרשיונות שלנו אינה מורשית ובאותו זמן יציאת אנשי צבא ואזרחים פולנים נמשכת בקצב מלא מציע פנייה לשגריר¹ מבריק ללונדון. הברק משה שרתוק

1 מקסים ליטווינוב. ב"ג נפגש עימו בושינגטון במאי, וח"ו ביוני 1942.

“אוקסיניה”

אדוני,

1. הנני מתכבד להידרש לתשובת מזכיר המדינה למושבות, אשר לפי דוחות טלגרפיים ניתנה ב-13 במאי בבית הלורדים, בעניין ההצעה לאפשר לנוסעי הספינה “אוקסיניה”, שנטרפה, להיכנס לארץ-ישראל.¹
2. לפי הדוח הטלגרפי, הכריזו השר כי אי אפשר בשום אופן שממשלת הוד מלכותו תתיר לפליטים אלה להמשיך דרכם לארץ-ישראל, שכן הדבר יעמוד בסתירה למדיניותה המוצהרת. לעומת זה, במהלך הנאום שנשא בבית הלורדים ב-10 במרס, 1942, בנושא הספינה “סטרומה”, אמר שר המושבות לפי הדוח הרשמי:

אנו חרדים באותה מידה שחרדים הלורדים האצילים עצמם, לבל תישנה הטרגדיה [של “סטרומה”], אולם עלי להבהיר תנאי זה: אנו לא נוכל לנקוט שום צעד אשר יסכל את מדיניותנו לגבי הגירה בלתי-חוקית לפלשתינה (...). בכפוף למיגבלות הללו אוכל להבטיח לבית הלורדים, כי ממשלת הוד מלכותו תעשה כל שלאל ידה, אך מן ההכרח שהדבר יהיה מותנה בזמן ובנסיבות, וכן גם לא אוכל לתת ערובה מוחלטת כלשהי, שכן הנסיבות עשויות להיות, כמובן, מחוץ לשליטתנו. אולם ממשלת הוד מלכותו מזועזעת ככל לורד אציל נוכח אירוע מחריד זה, ותעשה כל דבר סביר למניעת הישנותו.²

3. הנהלת הסוכנות היהודית מתקשה ליישב את התשובה, שכמדוות הושמעה ביום רביעי, עם ההצהרה שצוטטה לעיל. אם ממשלת הוד מלכותו אינה נכונה לאפשר את מעברם של פליטים אלה לארץ-ישראל, עלולים הללו להיגרש מטורקיה או לנסות להמשיך את מסעם בספינתם הרעועה, ובשני המקרים ייתכן שהדבר יסתיים שוב באותו “אירוע מחריד”, ששר המושבות הבטיח לבית הלורדים כי

1 ב-13.5.1942 שאל לורד ווג'ווד את שר המושבות לורד קרנבורן בבית הלורדים האם ככוונתו להרשות לחמישה-עשר הפליטים שעל סיפון “מיחאי” באיסטנבול ולשלושה-עשר פליטי “אוקסיניה”, שלכולם קרובי משפחה בא”י להיכנס לארץ זו. קרנבורן השיב כי נוסעי “מיחאי” שמספרם שמונה-עשר כבר הגיעו לא”י והושמו במעצר, כמקובל. אשר ל”אוקסיניה”, שכפי שדווח על עליה על שרטון בקרבת איזמיר, העניין נתון בבירור. לורד ווג'ווד הוסיף ושאל אם יש סיכוי כלשהו כי יינתן לנוסעי “אוקסיניה” להגיע לא”י. השר השיב כי אין שום שאלה בדבר מתן הרשאה לנוסעים אלה להפליג לא”י, שכן הדבר עומד בסתירה למדיניותה המוצהרת של הממשלה אולם, כפי שכבר נאמר, שאלת הנוסעים הללו תידון בדחיפות.

2 ר' מסמך 63 הע' 8.

ממשלת הוד מלכותו תעשה כל דבר סביר למניעתו. כאמור, ההבטחה שהשמיע לורד קרנבורן ב-10 במרס הותנתה בכך שממשלת הוד מלכותו לא תנקוט שום צעד שיערער את מדיניותה לגבי עלייה בלתי-חוקית לארץ-ישראל. אולם מן הראוי לציין, כי מתן אפשרות לפליטים אלה להמשיך דרכם לארץ ישראל לא יעמוד בשום אופן בסתירה למדיניות זאת. הסוכנות היהודית ביקשה שתיתן לה סמכות לנפק רשיונות עלייה לפליטים אלה מתוך הרשיונות הזמינים למעשה מכוח מכסת העלייה, כדי לאפשר להם להמשיך דרכם לארץ-ישראל באופן חוקי, ומשום כך שום שאלה של עלייה בלתי-חוקית אינה יכולה להתעורר במקרה זה. הכנסת הפליטים הללו תעלה בעליל בקנה אחד עם העקרונות שצוינו בהצהרת השר ב-10 במרס, ומן הסוכנות היהודית נבצר להבין מפני מה הוא ראה להכריז כי ממשלת הוד מלכותו לא תוכל להתיר בשום אופן את מסעם לארץ-ישראל, שכן הדבר יעמוד בסתירה למדיניותה המוצהרת.

4. לאור דחיפות העניין, תהיה הסוכנות היהודית אסירת תודה אם הדברים שלעיל יועברו במברק אל מזכיר המדינה המושבות.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

"מירציאה"

אדוני,

הנני מתכבד להודיעך כי לפי דוח מוסמך שהתקבל זה עתה הגיעה ספינת המנוע "מירציאה" למרסין ועל סיפונה 40 פליטים יהודים מרומניה.¹ רשימת הפליטים וכן השמות והמענים של האנשים בא"י, שהפליטים ידועים להם, מצורפים בזה.

2. הנהלת הסוכנות מבקשת מן הממשלה לאשר הקצאת רשיונות עלייה לפליטים אלה כדי לאפשר להם להגיע בדרך היבשה לארץ-ישראל. יודגש כי אם אישור זה לא יינתן, עלולים הפליטים להיגרש מטורקיה מדי רגע, ואז ירחפו עליהם אותם סכנות, שלרוע המזל פקדו את קורבנות "סטרומה".

3. יש לציין כי אחד הפליטים, מר הרו שניסברג, אינו יהודי ומשום כך אינו ראוי להקצאת רשיון עלייה מטעם הסוכנות היהודית.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 הספינה "מירציאה" הפליגה מרומניה 10.4.1942. ההפלגה אורגנה ביוזמה עצמית של בעלי אמצעים, שרכשו את הספינה. מאיסטנבול, לשם הגיעה 20.4.1942, המשיכה הספינה דרכה לאורך החוף המערבי של טורקיה וב-20.4.1942 הגיעה למרסין, הנמל הראשי בדרום-מזרח טורקיה. הספינה טופלה וצוידה שם בסיוע הקונסול הבריטי וב-20.5.1942 הגיעה לחיפה.

"מירציאה"

שאלת ווג'ווד¹ התייחסה כמובן ל"מירציאה" אבל מספר המפליגים והמיקום שגויים. "מירציאה" עכשיו בִּמְרָסִין, ובה 40 פליטים רומניים. תשובת קרנבורן² מתייחסת ל"מיחאי" ש-13 נוסעיה עצורים בעתלית. המידע של קרנבורן לגבי "אוקסיניה" נכון. ביקשתי רשמית להכניס נוסעי "מירציאה" במסגרת מיכסת הסרטיפיקטים וכן כותב לממשלה מדגיש שהצהרת קרנבורן לגבי אי אפשרות להעמיד אמצעים למסע לארץ-ישראל אינה מתיישבת עם הבטחתו אחרי "סטרומה" למניעת אסונות נוספים. לאפשר לספינות זעירות אלה להמשיך להפליג פירושו להזמין אסון. כן איני יכול להבין מדוע הממשלה צריכה להעדיף הגעת פליטים אלה באופן בלתי חוקי שעה שניתן להכניסם חוקית מכוח הקצאת ספרטיפיקטים לטורקיה.

1 ר' מסמך 138 הע' 1.

2 ר' שם.

אפליית הפליטים היהודים

יחידות צבא פולניות המגיעות [לפרס] מברית-המועצות מכילות רק אחוז זעום של יהודים. כך גם לגבי אזרחים פולנים המפונים עכשיו [משם]. נציגנו בטהרן מדווח 12,000 פליטים אזרחים הגיעו עד כה ובהם רק 800 יהודים בשעה שיהודים מהווים 50 אחוז של הפליטים הפולנים בברית-המועצות. האפליה מגונה במיוחד לאור התנאים המחרידים של הפליטים בברית-המועצות תמותה עצומה מחלות משתוללות מספר גבוה של מוכי רעב למעשה עירומים וחסרי קורת גג נציגנו בטהרן מדווח מצב הפליטים שהגיעו לא יתואר. מציע לפנות מייד לשלטונות הפולנים העבר לאמריקה.

על בחירת מפקד מתאים

(אישי וסודי)

מק-קנדליש יקר,

אני מקווה שתקבל מכתב זה באותה רוח שבה הקשבת לדברי בעל-פה בעניינים אישיים. נודע לי כי אחד קפטן (או מייג'ור?) פינק, יהודי, מועמד לפקד על אחת מפלוגות התובלה שלנו. לפי שידוע לי, פלוגה "D". אם אומנם כך, צר לי שעלי לומר לך כי איני חושב שהוא יקצור הצלחה בתפקידו. איני מכיר אישית, אך מה ששמעתי עליו מפי קצינים יהודים, לרבות יהודים בריטים, ששירתו אתו, ומפי חיילים ששירתו תחתיו, מוליכני למסקנה שלילית נחרצת זו.

נראה כי הוא זר בתכלית לרוח אנשינו ודרכי התנהלותו עם חיילים בדרך כלל רחוקות מאוד מן הראוי. בטוחני כי כל קצין בריטי הגון ובעל שכל ישר ימלא בלי ספק תפקיד של מפקד יחידה יהודית טוב יותר מיהודי מסוגו של פינק.

שבעתי נחת בהיוודע לי כי קפטן [ידין] פרומקין מפלוגת מובילי המים 5 התמנה למייג'ור ולמפקד פלוגתו, וכן כי ווליס (ר' מכתבך מ-12 באפריל) הוא עתה מפקד פלוגת התובלה "Q".

אני מקווה להיות בקהיר לפני סוף מאי ולהיוועד אתך לשיחה מלב אל לב.

שלך בכנות,

מ. שרתוק

“דריין” ו”מירציאה”

שאלות מדיניות

מר שרתוק: לשאלותינו אם ידוע עניין [העלאת גורל] “דריין” [בפרלמנט] ואם דיברו עם הנציב העליון [בלונדון] בשאלה זו – השיבו חברינו בלונדון כי לא ידוע להם. לשאלתנו אם נכונה ההשערה, שידידנו עוררו שאלה זו לפי יוזמתם, השיבו כי מצאו להכרחי לעורר שאלה זו, אם גם ראו בה סכנה מסוימת.² כן הודיעו לי, כי גם הם רואים מתוך תשובת המיניסטר [קרנבורן] בענייני “דריין”, כי הוא רואה את עצמו חופשי לגמרי בעניין זה ואינו קשור בכל הודעה קודמת.

שיחת באי-כוח מפלגת העבודה עם לורד קרנבורן היתה על המדיניות הכללית [בשאלות עלייה]. “דריין” ומאוריציוס שימשו רק כדוגמאות. תשובת לורד קרנבורן לא היתה מניחה את הדעת. בינתיים קראו ודאי החברים את שאלת הלורד ווג'ווד מאת המיניסטר על סירות הפליטים שהגיעו לטורקיה ותשובת המיניסטר שאין כאן שאלה של מתן רשויות עלייה לארץ-ישראל. טלגרפתי בעניין זה ללונדון והסברתי שתשובה זו עומדת בניגוד גמור לתשובתו הקודמת של המיניסטר, בה הבטיח לעשות הכל למניעת אסונות חדשים כדוגמת “סטרומה”. גם פניתי בעניין זה לממשלה בירושלים וביקשתי להעביר את תוכן מכתבי טלגרפית למיניסטר המושבות. הגיעה סירה [”מירציאה”] עם 40 פליטים יהודים למרסינה. פניתי לממשלה בדבר רשויות עלייה עבורם.

היו”ר גרינבוים העלה שוב את עניין נסיעתו של מ”ש לאפריקה הדרומית, בעיקר על-מנת להיפגש עם גנרל סמאטס.

מר שרתוק: נראה לי שאנו עושים יותר מדי הפתעות להסתדרות הציונית באפריקה הדרומית. קודם התכוננת לנסוע, פתאום באה הפתעה על-ידי ההחלטה לא לנסוע, עכשיו רוצים להפתיעם שוב בנסיעה. ניתוח המצב מביא אותי לידי מסקנה הפוכה מזו

1 על הפרק: 1. הצעת אגודת מקבלי הפנסיה; 2. שאלות מדיניות; 3. נסיעת מר שרתוק לדרום-אפריקה; 4. כרוז לעם היהודי; 5. שביתת המורים; 6. שאלות כלכליות; 7. ענייני אספקה; 8. הלוואה להנה”ס; 9. מצב הפליטים היהודים בטהרן.

2 הסכנה שבקבלת תשובות שליליות לשאלות שנשאלו בבית הלורדים ובבית הנבחרים ב-6.5.1942.

של מר גרינבוים. הנה התחלנו במפעל הגיוס. הכרחי להמשיך בו. בשבועות הקרובים עלי לבקר בקהיר לשיחה עם הגנרל אוקינלק ועם המיניסטר [התושב] החדש [ריצ'רד קייסי], ורק כשהעניינים ייכנסו למסלול אפשר יהיה לדבר על נסיעה. לדעתי אפשר יהיה לדבר על כך בראשית יוני.

היו"ר גרינבוים סיכם את שאלת הנסיעה ברוח דברי מ"ש.

"מיחאי"

פלקור הבריקה 8.5 "מיחאי" עם 13 נוסעים הגיעה לחיפה כולם נעצרו בעתלית.
מדוע שום תשובה בעניין השתתפות בן-גוריון במועצה.¹ שרתוק

1 הוועידה הציונית במלון "בילטמור", ניו-יורק, נפתחה ב-9.5.1942.

לקראת פגישה עם קייסי

אדוני,

בשם הנהלת הסוכנות היהודית לארץ-ישראל אני מתכבד לברכך מקרב לב עם בואך למזרח התיכון. עמיתי ואני מאחלים לך הצלחה מלאה בתפקידך החדש ומצפים לקשור אתך היכרות אישית. יושב ראש הנהלתנו, מר דוד בן-גוריון, דיווח לנו על פגישתו איתך באמריקה.¹ אני מקווה מאוד כי במהלך ביקורך בירושלים, או בביקורי הבא בקהיר, תינתן לי הזדמנות להיוועד אתך.

בנאמנות,

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 ב"ג נפגש עם קייסי בווינגטון והציג לפניו את עמדת הנה"ס לגבי המדיניות הבריטית בשאלות מתן היתרי העלייה והצורך החיוני להגביר את הגיוס בא"י לקראת פלישה אפשרית. על שיחות אלה דיווח למ"ש ב-29.3.1942 וב-4.4.1942.

מתנדבי היישוב לצבא הבריטי

1. בתשובה למכתבך מ-8 במאי, 1942.
2. מספר היהודים גילאי 20 עד 35 בארץ-ישראל נאמד ב-80,000. יש להניח כי משכבת גיל זו כבר התגייסו 8,000 ו-4,000 נוספים משרתים במשטרה ובמשטרת העזר. מן הייתה של 68,000 יש לקזז כ-15 אחוז של בלתי כשירים. לפיכך מגיע מספר הזמינים לגיוס או לאימון צבאי חלקי ל-58,000.
3. מספר היהודים בשכבת הגיל הנ"ל, המועסקים בעבודות חיוניות למאמץ המלחמה, ואשר משום כך אין לגייסם לשירות צבאי, נאמד ב-30,000 (קבוצה א). היתה הזמינה לגיוס לשירות צבאי היא אפוא 28,000 (קבוצה ב). מספר זה אינו ממצה את המאגר הפוטנציאלי לגיוס מקרב יהודי ארץ-ישראל, שכן מאגר זה כולל גם גברים גילאי 18 עד 20 ו-35 ומעלה.
4. מספר הגברים שתייצבו לצבא בפועל מותנה בכמה גורמים, כגון ההתפתחויות המדיניות, האיום המידי על ארץ-ישראל ועל המזרח התיכון, יחס אוהד של השלטונות כלפי היחידות היהודיות הקיימות, הסיכויים שיינתן ליחידות אלה לשרת בעילות צבאית מרבית, הטיפול במשפחות החיילים ובתלויים בהם, נכונות המעסיקים וארגוני העובדים להיערך מחדש במידת הצורך כדי לשחרר אנשים לשירות צבאי, שיתוף הפעולה של השלטונות האזרחיים והצבאיים באי-העסקת גברים בגיל גיוס, בעיקר בעבודות לא-מקצועיות, וכו'. יש להדגיש כי תעמולת הגיוס שמנהלת הסוכנות היהודית קוראת להתגייסות מירבית של גברים חרף כל המכשולים החומריים והפסיכולוגיים, אבל מידת ההצלחה של תעמולה זו מותנית, כמובן, במידת סילוקם של המכשולים.
5. כמעט כל הגברים בקבוצה א' וכל הגברים בקבוצה ב' זמינים, כל עוד לא התגייסו, לאימון צבאי חלקי לפי ההצעות שהגישה הסוכנות היהודית למפקד העליון של המזרח התיכון ולמיפקדה בארץ-ישראל. בדומה, יש לראות בגברים שלמטה מגיל 20 ולמעלה מגיל 35 מועמדים לאימון חלקי זה. אנו מציעים שהתוכניות לאימון זה יחולו, לפי שעה, על מאגר של 40,000 איש.
6. מספר היהודים (גברים בלבד) שכבר משרתים בחילות השונים של צבא הוד

1 ב-8.5.1942 התבקשה הממ"ד ע"י קולונל סטייפלס לספק למיפקדת הצבא בא"י מידע על (א) מספר המגויסים הפוטנציאליים גילאי 20-35; (ב) מספר המגויסים בפועל; (ג) מספר האנשים התורמים למאמץ המלחמה שאין לגייסם (אצ"מ 5089/25S).

מלכותו (לרבות אבדות, שבויי מלחמה ומי ששוחררו כבלתי-כשירים), היה בסוף אפריל 1942, לפי הנתונים שבידח הסוכנות היהודית, כדלקמן:

3,031	חפרים
2,067	"באפס"
448	תותחנים
4,407	שירותים טכניים
1,600	חיל האוויר
70	הצי המלכותי
<u>100</u>	קציני רפואה
11,723	

לסיכום זה יש להוסיף:

	גברים המועסקים בתפקידים מיוחדים
500 ומעלה	במסגרות צבאיות מסויימות
1,000 בערך	מגויסים מא"י לצבאות הפולני והצ'כי
<u>6,800</u>	משטרה ומשטרת עזר
8,300	

בסך הכל: 20,023

מ. שרתוק
הנהלת הסוכנות היהודית

רנדולף צ'רציל

מיג'ור צ'רציל יקר,¹
רב תודות על העברת המלצתו של הנרי מלצ'ט² למר קייסי, וכן על מכתבו אלי
שהגיעני לפני כן.
אני מקווה להיות בקהיר לפני סוף חודש זה, ומצפה להודמנות להתראות
איתך שוב.

במיטב האיחולים,
שלך בכנות,
מ. שרתוק

1 רנדולף צ'רציל (1911–1968). עיתונאי, חבר פרלמנט, בנו של ווינסטון צ'רציל. במל"ע-2 שירת בצפון-אפריקה, איטליה והמזה"ת כקצין מודיעין.
2 לורד הנרי מלצ'ט (אלפרד, מונד) (1898–1949). תעשיין וחבר פרלמנט ממוצא יהודי. חונך כנוצרי אך חזר ליהדות במחאה על האנטישמיות הנאצית ב-1933. אחרי אסון "סטרומה" הפעיל קשריו בפרלמנט במאבק נגד מדיניות הממשלה בשאלת העלייה הבלתי-חוקית והקמת יחידות צבא יהודיות. ב-1942 היה יו"ר מועצת הסוכנות היהודית ונשיא "מכבי" באנגליה.

גיוס ליחידות הנדסה

- למכתבך מ-15 במאי, 1942¹
1. אני מניח שיחידות המהנדסים הנקובות במכתבך, שהסוכנות היהודית מתבקשת לשתף פעולה בגיוסן, יהיו יהודיות טהורות בהרכבן.
 2. ייעשו מאמצים להשיג מגוייסים בעלי הכישורים הדרושים, ובהתאם לכך מתבצע פרסום פומבי על הצורך במגוייסים אלה. אולם יש להטיל ספק אם המאמצים העכשויים ישאו פרי מלא עד 10 ביוני, ויש לקוות שהמגוייסים שייתייצבו אחרי מועד זה יתקבלו גם הם.
 3. כפי שכבר צוין בתכתובת קודמת, העסקת מספר גדול של גברים בגיל צבאי כאזרחים, על-ידי הצבא, מסכלת את הצלחת מאמץ הגיוס.

מ. שרתוק

הנהלת הסוכנות היהודית

1 כנראה מכתב מאת מיג'ור סטייפלס.

מפא"י ו"הליגה לידידות עם ברית-המועצות"

לפני מ"ש דיברו יונה קוסוי, שלמה קפלנסקי, יוסף שפרינצק, זלמן אהרנוביץ, יצחק בן-צבי, יוסף קרוק, ברל רפטור, מרדכי נמירובסקי, אהרון ציזלינג, גולדה מאירסון, אליהו גולומב.

משה שרתוק: ביקשתי את רשות הדיבור כי יש דברים המעיקים על מצפוני זמן רב ואני רוצה להגיד אותם עכשיו, אם כי זה אינו קשור ישר לברור שהיה כאן. וקודם כל לברור שהיה כאן: היה צריך להיות ברור לנו שכאשר רוסיה נכנסה למלחמה לאושרנו ולאשר האנושות, וכאשר גאה הנחשול של האהדה לרוסיה בתוך היישוב, נפתח פתח רחב לסכנה חמורה של התכחשות ציונית שבפני כמותה לא עמדנו זמן רב.

בתסבוכת של יחסינו הטרגיים עם אנגליה במלחמה זו ידענו תמיד לכרוך שני דברים. אינני יודע באיזו פרופורציה זה או אחר בקרבנו כך את שני הדברים האלה, אבל תמיד כרכנו אותם יחד. אמרנו: "אנו בברית עם אנגליה להילחם לחיים ולמוות במלחמה זו, אבל ברית זו אינה יכולה לטשטש את החשבון שלנו עם אנגליה". לא חשוב אם אמרנו: "אנו בברית עם אנגליה ואף על פי כן אל נטשטש את החשבון הציוני", או שאמרנו: "יש לנו חשבון ציוני עם אנגליה ואף על פי כן אנו בברית איתה במלחמה זו". לא חשוב מה היה הדגש הראשון ומה היה הדגש השני – אנו תמיד כרכנו את שני הדברים. בזה ראינו תפקיד ציוני-חינוכי חשוב, תעודה מדינית חשובה, שהזהדות הזאת עם אנגליה במלחמה זו לא תהרוס את הכוונות הנפשית שלנו להיאבק אתה בבוא המועד על עניינינו הציוניים.

אני מעז לומר, שסכנת ההתכחשות לגבי רוסיה² היא הרבה יותר גדולה מפני שאין קוסמים לנו דברים כאלה בברית עם אנגליה, שיכולים להפוך לאורות מתעים, ולהעביר אותנו על הכרתנו הציונית, כמו שדברים אלה קוסמים ביחסנו עם רוסיה. צריך להיות ברור לכל אחד ואחד מאיתנו, שמישור זה של אהדה לרוסיה ושל עזרה לרוסיה ושל ברית עם רוסיה במלחמה זו, ואולי גם מחשבות על ברית אחרת, זה מישור חלקלק מאוד שמחייב זהירות רבה והקמת כל מיני מיתרסים וביצורים בשטח זה.

1 המרכז דן בנושא אחד: "השתתפות חברינו בפעולות הוועד הציבורי לעזרת ברית-המועצות". במהלך 1941 קמו בכמה ערים בארץ ועדים מקומיים לעזרת ברית-המועצות, רובם ביוזמת פעילים חברי המפלגה הקומוניסטית (פ.ק.פ.). גופים אלה אוחדו אחר-כך במסגרת ארצית שנקראה "הליגה לידידות עם ברית-המועצות", ושימשה למעשה ארגון חזית קומוניסטית.

2 המשפט משובש. הכוונה להתכחשות לציונות מתוך נהייה אחר האידיאולוגיה הקומוניסטית – הפוסלת את המפעל הציוני מעיקרו – בהשפעת הישגי הצבא הסובייטי.

נדמה לי, שהניסיון מוכיח כי עניין זה של יצירת "ליגות" איננו מסייע להתבצרות כזאת כמו שהדבר הזה מחייב, כי מה פירוש יצירת הליגות? אין זאת ליגה ראשונה, לא רק בנוהג הקומוניסטי. אין זאת ליגה ראשונה גם בחיים שלנו בארץ. קיימת "ליגה להתקרבות יהודית-ערבית". אולי היו עוד ליגות אחרות ואולי עוד תהיינה. מה הקו המציין את הליגות האלו? כוחות מדיניים מרכזיים, שהשאלות האלו עומדות בסדר-יומם ושהם מתחבטים בהן, אינם נכנסים לליגות כאלו. לליגות כאלו נכנסים כוחות ציבוריים שהם באופוזיציה, ואשר כוחם לעת עתה בהכרזה ובדיבור ולא בפעולה, או שנכנסים אליהן אישים שאולי כפרטים שייכים לאיזו תנועה ציונית, אבל אותם מעניין הדגש הזה ולשמו הם נכנסים לליגה. הם אינם דואגים לכל מערכת שאלותינו. הם דואגים לעניין הזה המיוחד, כך שהליגות האלו מוכרחות להיות יוצאות-דופן גם אם אין בהן כל כוונה זרה כמו שישנה במקרה זה – לנצל את הדבר למטרה פוליטית מסוימת. הליגות מוכרחות להביא לידי סילוף מדיני ופוליטי, כאשר הן מתרכזות בפניה אחת ומדגישות אותה ואינן מציגות את הדברים בהיקפם המלא בפני הציבור ובפני הנוער – והנוער זהו החלק הרגיש ביותר בציבור והמסוכן ביותר וצריך להגן עליו ביותר. במילה אחת, הן אינן מציגות את האמת, יש בזה סילוף האמת, יש בזה העתקת הדגש, יש בזה התעלמות מן השטח הגדול וראיית רק נקודה אחת, וזה מביא לידי סילוף.

ובמקרה של הליגה הזאת יש גורם כביר מאוד שהוא מעוניין בסילוף, וזוהי ה"פרקציה" [המפלגה הקומוניסטית]. לא שמעתי איזו אימרת כנף של קפלנסקי³ מהאספות האלו, שעשתה לה כנפיים בארץ. אני יודע למפרע, שקפלנסקי אינו מסוגל להופיע על שום במה אלא כציוני, וברור שגם באספות אלו ובישיבות אלו, במידה שהוא הופיע, הוא הופיע כציוני. אבל הגדרתו של קפלנסקי את מלחמת "הצבא האדום" לא עשתה לה כל כנפיים בארץ. מה שהתפשט בציבור זאת אימרת אביגדור המאירי.⁴ אצלי זה עורר שאט נפש וחריקת שיניים, ולא יכולתי לראות את שמו ב"במעלה"⁵ אחרי הדבר הזה. באספה שנייה – מספרים – אמר אביגדור המאירי שהוא מוכן לוותר לא רק על העברית; הוא מוכן לוותר אפילו על התורה. אימרה כזאת עושה כנפיים בארץ. אצלי זה עורר שאט נפש. אינני יודע מה זה עורר

3 שלמה קפלנסקי היה מפעילי הוועד החיפאי למען ברית-המועצות, ואחר-כך מפעילי "הליגה ליידידות עם ברית-המועצות" (שאח"כ נקראה "הליגה לניצחון" – "ליגה ו").

4 אביגדור המאירי (1890-1970). יליד הונגריה. סופר, משורר, עיתונאי ומתרגם. עלה ב-1921. ב-1927 ייסד את התיאטרון הסטירי העברי הראשון "הקומקום". באסיפה בראשלי"צ ב-19.2.1942 מחה המאירי נגד מי שמתנים את נכונותם לעזור ל"רוסיה הלוחמת על חייה" בשינוי יחסו של הקומוניזם לציונות. הוא שלל את הטענה כי "רוסיה הורסת את הנשמה היהודית" והוסיף: "אני, כסופר עברי, מוכן לוותר על העברית אם הוויתור הזה יעזור לניצחוננו של סטלין" (דותן, עמ' 387).

5 שבועון תנועת הנוער "הנוער העובד". בשבועון זה התפרסמו כמה מיצירות אביגדור המאירי.

אצל המוני הנוער ואצל אנשים אחרים, שבשבילם אביגדור המאירי הוא סופר עברי והם חושבים שהוא מסוגל בכלל לאיזו הערכה תרבותית שהיא, ושהוא בכלל מבין מה זאת תרבות וחשב פעם מה זאת תרבות.

אף על פי כן, במצב הדברים הנתון אני מתקרב למסקנתו של ציזלינג.⁶ בניגוד לדעת אליהו,⁷ אני מודה: עוד לא התבשל אצלי לגמרי הדבר. העניין מחייב בירור. אבל אני נוטה למסקנה של ציזלינג, מפני שנדמה לי שבמסקנה זו יש פתח לאחת משתיים: או לחיסול "הליגה", אבל בדרך רחוקה מבחינה מדינית, כדי שלא יוכל מישוה לומר: "ישנם שונאי וטורפי סובייטים בא"י – ראו, מישוה הקים איזה דבר, התנפלו על זה, הכריזו חרם". העניין מחייב זהירות. ואם לא חיסול, אז אנו מוציאים את ה"פרקציה". תהיה מלחמה על הבמה הזאת ואנו רוצים בכך. לא שנכה את מישוה או שמישהו יכה אותנו. לא חשוב שיכו את "הנוער העובד", חבל רק ש"הנוער העובד" לא היכה את המכים אותו.⁸ תהיה מלחמה בתוך הוועד, יהיה בירור על כך איך יהודי ארץ-ישראל צריכים להביע את אהדתם לרוסיה הסובייטית – כמו שהיה לנו ויכוח, ואנו עומדים עוד בו, שאין אנו יכולים להצניע את הריב שלנו עם אנגליה בגלל זהות שלנו איתה במלחמה. כך יהיה ויכוח גם פה: ויכוח ציוני שיהיה לו ערך חינוכי חשוב.

ועכשיו אותו העניין שאינו שייך לבירור זה, אבל שהוא מעיק על מצפוני – זהו עניין המגבית ההסתדרותית.⁹ אני רוצה להודיע: לבי לא היה שלם עם המגבית הזאת. אילמלא מצב של בחירות,¹⁰ אילמלא האחריות שלי בתור חבר מפלגה וחשש שמישהו ינצל את הדבר נגד המפלגה, הייתי [מספר מילים חסרות במקור] אני מבין: מגבית לעזרת רוסיה – ההסתדרות החליטה והיא עושה את המגבית. היא פעם שלחה כסף לספרד, לוינה;¹¹ היא רוצה לשלוח סכום כסף ל"צבא האדום". לא חשוב ערכו של הכסף; כמה שנאסוף פה זה טיפה בים. אבל זהו ביטוי של אהדה.

6 א' ציזלינג טען בדבריו, שעקרונות אין מקום לקיומה של "הליגה לידידות", אבל מאחר שכבר קמה אין להניח למפלגה הקומוניסטית לשלוט בה.

7 א' גולומב טען בהחרמת "הליגה לידידות" ע"י חברי מפא"י, שכן היא משמשת כיסוי לפעילות קומוניסטית אנטי-ציונית.

8 באחת מאסיפות "הליגה לידידות" היכו המשתתפים את חברי "הנוער העובד" שחילקו לנוכחים כרוזי מתאה על פרשת "סטרומה", ונשמעו קריאות: "בוז לסטרומה" (ר' דברי ג' מאירסון בשיבת מרכז זו).

9 לאחר פלישת גרמניה לרוסיה ביוני 1941 החליט הו"פ של ההסתדרות להכריז על מגבית לעזרת רוסיה ולהקים ועדה שתטפל בשיגור משלחת רפואית לשם. הרוסים לא השיבו על פניות בנושא זה.

10 הבחירות לוועידה החמישית של ההסתדרות, שהתקיימו ב-30.11.1941.

11 כסיוע ללוחמי הרפובליקה נגד כוחות גנרל פרנקו ולפועלי וינה בימי התקוממותם נגד השלטון הטוטליטרי-קלריקלי של הקנצלר דולפוס.

על כל פנים, אנו היושבים בהנהלת הסוכנות, שנתנו לירות ל"צלב האדום" הבריטי, לקרן בריטית לעזרה לנגועי המלחמה, ל"צלב האדום" הפולני, היוגוסלבי, היווני – וכמעט אין "צלב אדום" שלא נתנו לו כסף – כמובן, יכולים להבין שיש מצווה לתת גם ל"צבא האדום", אבל במקרה זה הדבר לא היה כך. ההסתדרות הציעה מפעל של עזרה מסוימת לרוסיה הסובייטית: משלחת רפואית. היתה בזה הופעה ידועה של כבוד. צריך לשמור על הכבוד הזה. על ההצעה הזאת לא באה תשובה; לא רק שלא באה תשובה חיובית או שלילית, אלא בכלל לא באה תשובה. לא אישרו את קבלת ההצעה. לא אמרו: "הן" ולא אמרו "לאו". התעלמות גמורה!

ההסתדרות צריך להיות לה הכבוד העצמי, ההתאפקות הדרושה, לחכות עד שתבוא תשובה. כאשר באה תשובה – אז עושים מגבית, ולא לעשות מייד מגבית באותו החיפזון היהודי, לפי הביטוי הגרמני הידוע [נור קינה יודישע הֶסֶט] – רק בלי החיפזון היהודי. ראיתי במגבית הזאת מעשה של אי-כבוד מצד ההסתדרות. אני רוצה לדעת עכשיו מה קרה לכסף הזה. אני רוצה לדעת מה קרה ללירה שלי. הלירה שלי ניתנת למטרה מסוימת; המטרה לא יצאה לפועל – מה קרה איתה? על יסוד מה מחזיקים אותה? לשם מה מחזיקים אותה?

אספו כסף רב, אספו כסף למטרה מסוימת. המטרה לא יצאה לפועל. חייבים בדוח מה עושים בכסף הזה. האם הוא יהיה מונח סתם עד שיבוא אליהו? לא רציתי לעורר את השאלה הזאת לראשונה במסיבה הסתדרותית, אך בעצם היא שייכת למסיבה הסתדרותית מטעמים מובנים. אצלנו אין עומדות שאלות אלו על הפרק יום-יום. יש סמיכות פרשיות בין השאלות האלה. אני רוצה לשאול: מה קרה ללירה שלי, מה עושים בה, מה רוצים לעשות בה?

אחרי מ"ש דיברו ש' קפלנסקי ל' לויטה ופ' לוביאניקר. א' ציזלינג הציע למרכז לקבל את ההחלטה הבאה:

מוסרים למזכירות להסיק לאחר פגישה עם ה"שומר הצעיר" או "פועלי ציון [שמאל]" את המסקנה הסופית אם לדרישה מהחברים לצאת את הוועד הציבורי לעזרת ברית-המועצות, ואם להשתתפות בו על בסיס של הגדרה ציונית ברורה.

ההצעה נתקבלה.

הזמנה לתערוכת קרן קיימת לישראל

מר פינקרטון יקר,
אפשר שקראת ב"פלסטיין פוסט" כי תערוכה של 40 שנות עבודת "הקרן הקיימת לישראל" נפתחה בירושלים. היא מציגה סיכום מרשים של מפעל ההתיישבות שלנו, ואם יש לך עניין לראותה אשמח להדריך אותך. ההזמנה כוללת כמובן את גב' פינקרטון, אם תרצה לבוא. כל אחר-צהריים בשבוע הבא יתאים לי.

שלך בכנות,
מ. שרתוק

חיפוש בגבעת חיים, פליטי פולין

שאלות מדיניות:

מר שרתוק (בתשובה לשאלות על החיפוש בגבעת חיים 9.5.1942): בגבעת חיים נעשה ניסיון של חיפוש נשק על-ידי המשטרה. ניסיון זה בא על יסוד ידיעה, שאנשי המקום רצו לקנות נשק מאנשי הצבא הצ'כי. במקום היתה התרגשות רבה. כל אנשי גבעת חיים, וגם אנשי כפר החורש התאספו יחד וצעקו בקול שבעת שחבריהם נמצאים בשבי [ביניהם י' בן-אהרון] ורבים מחבריהם התגייסו עתה לצבא, לא ייתכן לפגוע בהם. המתוחות גרמה לקטטות בין האנשים והשוטרים. אחדים מהבחורים שלנו הוכו, הוכו גם שוטרים. הקצין האחראי, בראותו את המתוחות, הפסיק את החיפוש.²

מצב פליטי פולין:

מר שרתוק: ב-15 לח"ז טלגרפתי ל[משרד הסוכנות ב]אמריקה כי עליית בעלי רשיונות מבין פליטי פולין ברוסיה נמצאת במצב של שיתוק. לפי האינפורמציה שלנו, הרי השלטונות הרוסיים אינם מרשים את היציאה, לפולנים יש אפשרות של יציאה צבאית ואזרחית. ב-16 בו הודעתי ל[משרד הסוכנות ב]לונדון כי הצבא הפולני מכיל אחוז אפסי של יהודים, וזה גם נוגע לאנשים ציווייליים. ההפליה מדכאה במיוחד נוכח מצב הפליטים היהודים ברוסיה. ביקשתי לפנות לשלטונות בעניין זה וגם להעביר את הידיעה לחברים בארצות-הברית.

ענייני עבודה:

מר שרתוק: דר' שמורק טען שלכל יהודי יש זכות עבודה בארץ – וזה נכון, אבל דר' שמורק גם הוסיף וטען, שיש ענף עבודה אחד שטוב בו: 8 שעות עבודה ושכר של חצי לירה ליום. יש גם הנחות ותנאים טובים יותר, אבל כל התנאים האלה לא באו במקרה ולא מתוך טוב לבם של נותני העבודה, אלא כתוצאה מאירגון העובדים ומקיומה של הסתדרות העובדים הכללית, המכילה בתוכה 80% מהפועלים בארץ. אם מישוהו רוצה ליהנות מהישגים אלה, עליו גם לדעת שיש לתת יד לאיגוד שהשיג מתוך מאמצים רבים הטבת תנאים.

1 על הפרק: 1. תרומת חברת "אתא" לקה"י; 2. שביתת המלחים; 3. שאלות מדיניות; 4. מצב פליטי פולין; 5. ענייני עבודה.

2 הצנזורה פסלה את סיקור האירוע בעיתונות. ר' סת"ה ג-1, עמ' 176.

על השם המפורש "מדינה יהודית"

אבי עמוס מנובמבר,²

בשעתי שאלתי לדעתך בדבר כרוז הוועד הפועל הציוני המצומצם, וקיבלתי תשובתך.³ דעת גרינבוים לא נחה מהתשובה. הוחלט שאשאלך שנית וכן את חיים. המחלוקת היא בשאלת השם המפורש "מדינה יהודית". לדעתי אין להשתמש בשם המפורש בגילוי הדעת הרשמי של ההנהלה או הוועד הפועל [הציוני המצומצם] משני טעמים:

טעם חיצוני: גילוי דעת כזה עכשיו עלול לעורר לחץ ערבי ובתוצאותיו תשובה שלילית בריטית, וטעם פנימי: אישור הדבר בוועד הפועל מוכרח לחדש הויכוח בשאלת החלוקה – כי הרי לא ננקוט נוסחת הגבולות ההיסטוריים – ואולי יוכח לעצם עניין המדינה. קבלת החלטה כזו בוועד הפועל המצומצם כשלעצמה מוקשה מבחינה קונסטיטוציונית.

לעומת זה טוען גרינבוים, בתמיכה ידועה מפישמן ומשמורק, ובתמיכה מלאה מג'וזף, שיש לדבר דברים ברורים בייחוד לאחר שסימת המדינה, או קומונוולת, הושמעה כבר פומבית בהחלטות של ועידות ציוניות באמריקה, בקנדה ובדרום-אפריקה. וכן במאמר חיים [וייצמן] ב"פוריין אפירס"⁴ ולכן, אם יטושטש העניין בגילוי דעת הוועד הפועל, תהא בזה החלטה העמדה שלנו.

תשובתי לזה היא: לא הרי החלטה המתקבלת בוועידה באחת הארצות כעמדה רישמית של ההסתדרות הציונית והסוכנות. אתה מתבקש לשאול את חיים ולהודיענו דעת שניכם.

אם דעות שניכם כדעתי, הברק ושאל: "הנתקבלו מכתבי ומכתב וייצמן לשרתוק". אם כדעת גרינבוים: "הנתקבלו מכתבי ומכתב חיים לגרינבוים". אם דעתך כדעת גרינבוים, דעת חיים כדעתי, הברק בשאלה: "הנתקבל מכתבי לגרינבוים ומכתב חיים לשרתוק" או להיפך. אבקשך לענות מייד.

1 נוסח המברק בכתב יד של אחד מעובדי הממ"ד נמצא באב"ג. ייתכן שמדובר לא במברק אלא במכתב שנשלח בידי איש קשר.

2 אבי עמוס – מכינויי ב"ג; נובמבר – מכינויי מ"ש.

3 על גילוי הדעת של ההסתדרות הציונית ר' מסמך 63. הנושא נדון שוב בישיבת הנה"ס ב-17.5.1942 והוחלט להמתין לקבלת החלטות הוועידה הכלל-ציונית במלון "בילטמור". מ"ש התבקש להיוועץ בב"ג ובח"ו, ומברק מ"ש שלעיל נכתב, כפי הנראה, בעקבות החלטה זו (תשובת ב"ג לא אותרה).

4 בגיליון ינואר 1942.

מעפילי "אטלנטיק"

אדוני,

1. אני מתכבד, בשם הנהלת הסוכנות היהודית, לבקש מן הממשלה להקדיש דיון מחדש בעניינם של הפליטים היהודים שהגיעו לארץ-ישראל בנובמבר 1940 על סיפון האונייה "אטלנטיק", והועברו ב-9 בדצמבר 1940 לאי מאוריציוס, שם הם עצורים עכשיו.
2. הסוכנות היהודית מפצירה בממשלה לאפשר כניסת פליטים אלה לארץ-ישראל במסגרת מיכסות ההגירה הנוכחיות. סיפורם של פליטים אלה הוא מן הטרגיים ביותר בפרק המעציב של בריחת יהודים מאירופה שבשליטת הנאצים. לאחר חודשים רבים של מצוקה בל-תואר, עלה בידי פליטים אלה מאוסטריה ומצ'כוסלובקיה להשיג ספינה רעועה שאותה, מקץ סכנות רבות, השיטו לחופי ארץ-ישראל. במשך שבועות אחדים הם היו עצורים בנמל חיפה ושם היו עדים לטביעת "פטריה", אשר בה נספו גם כמה מהם, שהועברו לפני כן אל סיפונה. אחר-כך הם הועברו למחנה עתלית וב-9 בדצמבר הוצאו משם בכוח הזרוע והוסעו באונייה למאוריציוס. כמה מהם נספו בדרך במגפת טיפוס שפרצה באונייתם. לפי מידע שהגיע לידינו, מתו במאוריציוס 57 איש עד תחילת השנה, רובם בחודשים הראשונים להגעתם לשם.
3. המצב הנוכחי של העצורים מעורר דאגה עמוקה. אף ששלטונות מאוריציוס עשו רבות להקלת מצבם, מכבידים מאוד תנאי האקלים השוררים באי על בריאותם ועל מצבם הנפשי. מצוקתם הקשה במהלך השנים האחרונות החלישה את חוסנם ולפי שנועד נפלו כמה מהם קורבן למחלות טרופיות הרווחות באי. החום הקיצוני מונע בעדם אפשרות לצאת לעבודה כלשהי והמצב המתמשך של אפס מעשה ותחושת חוסר תכלית שפשתה בקרבם עקב מעצרים הממושך, שסופו אינו ידוע, עושים שמות במצבם הנפשי. רבים מהם במיטב שנותיהם, לרבות ילדים ובני נוער, והמעצר באקלים הטרופי גורם נזק רב מאוד לבריאותם הגופנית והנפשית.
4. הסוכנות היהודית מבקשת לטעון, כי תהיה אשר תהיה העבירה אשר בה הואשמו אנשים מוכי גורל אלה, שנמלטו ממצבים בלתי-אנושיים באירופה הכבושה בידי הנאצים והגיעו לארץ-ישראל בלי רישוי חוקי, הם כבר נענשו קשות בהעברתם הכפויה מארץ-ישראל ובמעצרים זה קרוב לשנה וחצי בתנאים שתוארו לעיל. אין זה מתקבל על הדעת, שיימנע בעדם עד אין קץ להיכנס לארץ-ישראל באופן חוקי בשל הניסיון שעשו, במצבם הנואש, להיכנס לארץ-ישראל בלי רשות. מכתבים

- שנתקבלו ממאוריציוס מלמדים שכל תקוותם של העצורים לבוא לארץ-ישראל, וכי הם מסרבים להאמין שלעולם תינטל מהם זכות לשוב לארץ זו.
5. לבסוף, הסוכנות היהודית מסבה את שימת-הלב לעובדה, כי רובם המכריע של העצורים כשירים, מכוח יכולותיהם וכישוריהם, לשרת ביעילות את מאמץ המלחמה, וכי רבים מהם משתוקקים להתגייס לצבא. מן המספר הכללי של העצורים, המגיע לכ-1,500, למעלה מ-900 הם גילאי 15-50. כ-250 מבין אלה הם צעירים וצעירות שהכשירו את עצמם בעבודה חקלאית לקראת התיישבותם בארץ-ישראל. ידוע לנו כי 76 מהם, שנרשמו לגיוס לצבא הצ'כוסלובקי, שוחררו והועברו למחנות אימונים.
6. הסוכנות היהודית מבקשת, לאור הנימוקים שהועלו לעיל, שהאיסור על כניסת העצורים הללו לארץ-ישראל יבוטל ויינקטו הצעדים החוקיים לאיפשור כניסתם לארץ ישראל. הסוכנות היהודית תכיר תודה אם בקשה זו והטיעונים שהועלו לעיל יועברו לידי מזכיר המדינה [במושבות] לשיקולו הדחוף.

בכבוד רב,
מ. שרתוק
הנהלת הסוכנות היהודית

הצלת ילדים

אנא ורוז החלטה לגבי ילדי כל שטחי אויב בולגריה דחוף במיוחד הברק. שרתוק

28.5.1942

שחרור מעפילי "דריין"

החלטת "דריין" היא הקלה עצומה. מעריך עמוקות את התמדתך. הצעת קפריסין מחייבת שיקול.¹

עלינו להתייצב למלחמה

משה שרתוק: בלכתי הנה הייתי בטוח שאמצא באולם קהל מועט וזו הפתעה לי לראות קהל עצום כזה ומאות רבות שהוכרחו לשוב כלעומת שבאו. אף על פי כן אומר, כי אין החיזיון הזה מרנין ביותר כי רואה אני בין הקהל ובין אלה שהתדפקו על שערי האולם הרבה גברים ונשים שמקומם לא באסיפה לגיוס, אלא "אי-שם". כיום ישנם 12,500 יהודים ויהודיות שנתגייסו לצבא. קצת יותר מאלף נשים וקצת יותר מ-11,500 גברים. 6,500 יהודים בערך נמצאים בשירותי המשטרה והנוטרות ואף אלה מצטרפים להגנת הארץ ואומרים לשלבם במערכת ההגנה על הארץ הזאת כיתר אנשי הצבא. המספר הכללי שלנו מגיע ל-20,000 בערך. אנו מציינים מספר זה כדי להרים על נס שעשינו משהו וגם כדי להוכיח שאנו יכולים לעשות הרבה יותר. יש עוד הרבה רבבות, מחוץ לאלה העסוקים במשק ובתעשייה, שאפשר לתת לשירותי הצבא מבלי שיבולע למשק החקלאי והתעשייתי שלנו. פנינו לשלטונות ותבענו שאף הם יקבלו על עצמם להנהיג סדר ומשטר ולא יעסיקו איש שהוא בגיל הגיוס. אותם 12,500 החיילים והחיילות פזורים על פני שירותים רבים, בחיל היבשה, בהגנה ישירה על הארץ, במזרח התיכון הרבה חיילים שלנו נמצאים בחיל התעופה ובקרב נראה את הטייסים העברים הראשונים שלנו. יש לנו יחידה ראשונה בחיל הצי וקרוב הדבר לוודאי שנשמע בקרוב קריאה מוגברת לגיוס בצי. אנו עולים שלב אחרי שלב. כל אנשינו מתגייסים לחטיבות יהודיות וכל השירותים נעשים על ידם כחיילים יהודים. דבר זה נחוץ וצודק, שכן לא יעלה על הדעת לצרף פולנים וצ'כים, דרום-אפריקאים ואוסטרלים [ליחידות היהודיות]. הדרום-אפריקאים נלחמים כעם ואף אנו היהודים נלחמים כעם. בעצם הימים האלה התפתח קרב בלוב. ושם בטוברוק עומדת יחידה יהודית, היחידה הראשונה שהתגייסה, שעברה לצרפת ומשם לאנגליה ואחר-כך שוב עברה למדבר המערבי בחזית האש. זוהי יחידה עברית טהורה. מלאי תפילה אנו לניצחון הסובייטי, אולם מחיאות הכפיים לא תהיינה מוסריות אם נסתפק רק בהן. עלינו להתייצב למלחמה מכאן! כל מי שאינו מתגייס כשיש לו יכולת – עבד הוא למושגים נקלים מאוד. המתגייס – משתחרר מעבדות זו, משעבוד הפחד. אני מברך את כל האסיפה הזאת בברכה – שתצאו מעבדות לחרות!

1 לפי "דבר" 31.5.1042.

בן-גוריון חוזר לארץ-ישראל

מודאג עמוקות מכוונתך לחזור.¹ חשבתי שפתחת בפעילות פורייה כלפי פנים וכלפי חוץ.² הברק נימוקים.³ משה שרתוק

1 ב"ג יצא לבריטניה ולאריצות-הברית ב-28.7.1941 ונעדר מן הארץ למעלה מ-14 חודשים. מראשית מאי 1942 השתדל ב"ג להסדיר טיסה לא"י. את צעדו זה הסביר בנחיצות נוכחותו בארץ ככל שגוברת סכנת פלישה. ב-25.5.1942 הבריק ב"ג לרעייתו: "מקווה לחזור בקרוב הודיעי לשרתוק". רווחו שמועות שתלו את החלטת ב"ג לשוב ארצה במחלוקת הממושכת בינו ובין ח"ו, שהחריפה בבוא ח"ו מלונדון לארה"ב (על פרשה זו מנקודת מבט ב"ג ר' טבת, קנאת ג', עמ' 413-432).
 2 על פעילות ב"ג בארה"ב ר' מסמך 116 והע' 11.
 3 ב"ג השיב למ"ש במברק ב-1.6.1942: "אני חוזר מפני שאני חש שעלי להיות בבית עכשיו" (אב"ג).

מפנה מרחיק לכת

שאלות מדיניות:

משה שרתוק: ביום ד' שעבר, 27 דנא, קיבלנו מברק מלונדון על החלטת הממשלה בדבר שחרור הדרגתי של מעפילי "דריין" הנמצאים בעתלית, ועל הדרך שבה תנהג בעתיד הממשלה ביחס למעפילים שיגיעו לארץ דרך הים. הממשלה תיתן למעפילים אלה לעלות אל החוף. כולם יועברו למחנה מעצר וישוחררו לאחר בדיקה מטעמי ביטחון צבאי, וכן לאחר בדיקת יכולת הקליטה של הארץ. הממשלה לא תוכל לתת עזרה לפליטים שברחו מארצות האויב והנמצאים עתה בטורקיה ומנסים להגיע לארץ.²

ב-22 במאי הוזמנו חברינו [לוקר וניימיר] בלונדון לפגישה עם הלורד קרנבורן. בו ביום נתקבל במשרדנו בלונדון גם מכתב ממנו - (מר שרת קרא את קיצור המכתב שנתקבל מלורד קרנבורן) - המכתב מסתיים בדברים אלה: "לנוכח המצב העדין במזרח הקרוב מעוניינת הממשלה שהדברים הנזכרים במכתב לא יקבלו פרסום, ואין בדעתה למסור הצהרה פומבית בעניין זה לא בלונדון ולא בירושלים. היא גם מבקשת את חברינו בלונדון לשמור על השתיקה, אם כי המיניסטר מבין שיודיעו על כך לדר' וייצמן, להנהלה בירושלים ולאנשים אחרים שימצאו לנחוץ".³ חברינו הביעו תודה על שחרור פליטי "דריין" ופליטים אחרים. עם זה, מחו נגד ההחלטה בדבר הפליטים בטורקיה. [הם טענו] שיש בזה משום הפליה לגבי פליטים יהודים, והנהוג החדש הוא אפילו בניגוד ל"ספר הלבן". החברים שלנו הוסיפו כי היהודים הנמלטים מידי הנאצים דינם כדין פליטי חרב והם זכאים לרשיונות עלייה. הם גם הצביעו על הסכנה הנשקפת לפליטים בנסיעה באוניות.

- 1 סדר יום: 1. שאלות מדיניות; 2. ישיבת הוהפ"צ המצומצם; 3. הצעת אפריקה הדרומית על הקמת קרן רזרבה; 4. המצב בנס-ציונה; 5. ענייני עבודה; 6. מפקד חקלאי.
- 2 מברק לינטון אל מ"ש, אצ"מ S25/1681.
- 3 הפגישה התקיימה בעקבות דיון בקבינט ב-18.5.1942 בשאלת העלייה הבלתי חוקית, שם נתקבלה הצעת קרנבורן כי לא יחול שינוי במדיניות כלפי העולים הבלתי-חוקיים, ולא יוענקו הקלות לעולים שיגיעו לחופי טורקיה בדרכם לא"י, אך הממשלה תהיה מוכנה להרשות את המשך הפלגתם לקפריסין אם הסוכנות היהודית תארגן ותממן את מסעם; תיפסק מדיניות גירוש ספינות שיצליחו להגיע לחופי הארץ, והמעפילים ישובו במחנות מעצר וישוחררו לאחר בדיקות ביטחוניות מתאימות; מספר הבלתי-חוקיים ייגרע ממכסת רשיונות העלייה החצי-שנתית; עתידם של מעפילי הספינה "דריין", הכלואים בעתלית מאז מרס 1941, יהיה בהתאם לנאמר לעיל (ר' קרנבורן אל לוקר S25/7569).

לורד קרנבורן הודיע במכתבו, כי בתורת חסד הוא מוכן להרשות למספר פליטים, הנמצאים בטורקיה, את ההגירה לקפריסין בתנאי שאנחנו נסדר את כל הדרוש לשם כך. מר לוקר שאל אם לאלה שיגיעו לקפריסין אפשר יהיה להקצות רשויות עלייה, אבל תשובתו של לורד קרנבורן משובשת בטלגרמה ושאלנו על פרטים נוספים. אגב, בממשלה כבר נתקבלה ידיעה, כאילו הנהלת הסוכנות עוסקת בהעברת אנשים מקפריסין.

לפנינו מיפנה בעל חשיבות מרחיקה לכת. פירוש המכתב הוא, כי משחררים את אנשי "דריין" וגם פליטי יתר הסירות שהגיעו לארץ-ישראל, וישוחררו עולים שיגיעו לארץ בדרך הים. מכתב זה מבטל למעשה את החלטת ממשלת הוד מלכותו, שלכל השירות של עולים בלתי-ליגליים שתגענה לארץ-ישראל לא תינתן רשות לעלות אל חופי הארץ; ואם יתנו להם לעלות אל החוף, הרי זה רק למען סידורים מיוחדים למשלוח לארץ אחרת ועל מנת שמעפילים אלה לא ישוּבו לעולם לארץ-ישראל. מכתב זה מוכיח כי הודעות ממשלת הוד-מלכותו אינן עוד "תורה למשה מסיני", ובמאמצים וסבלנות רבה אפשר לשנותן.

עוד דבר יש במכתב זה: הממשלה מבקשת לא לתת פרסום לדבר, כלומר: היא יכולה לסדר עניינים בלי לפרסמם. לא פעם ביקשנו זאת מהממשלה והיא התנגדה בכל תוקף להצעתנו ואמרה שהיא אינה יכולה להעלים את פעולותיה מהציבור. במכתב זה יש משום פתיחת פתח להקלות שונות.

הדברים, כפי שנוסחו במכתבו של לורד קרנבורן, עושים רושם של מתן פיצוי בעד אסון "סטרומה". יש גם כעין הודיה כי היו צריכים לתת ל"סטרומה" להמשיך את דרכה.

כשביקרתי בפעם האחרונה בעתלית מסרתי למעפילים שם, כי גם אם ישוחררו, הרי זה יהיה עניין ממושך והקיפו אותי בטענות בקשר עם עניין זה. הסברתי להם כי עוד חזון למועד, כי טרם הגיע זמן שחרורם. ממכתבו של לורד קרנבורן אנו רואים, שהממשלה החליטה על שחרור הדרגתי לאחר בדיקה מעולה.⁴

יש עוד שינוי – וזה הפעם לרעה. עד עתה [כש]היתה הממשלה משחררת את המעפילים, היא היתה אומנם מורידה את מספר המעפילים ממיכסת העולים לפי "הספר הלבן", אך הפעם הם מודיעים שישחררו את האנשים בהתאם למיכסת העלייה החצי-שנתית.

עד ה-30 לחודש לא קיבלתי כל ידיעה מהממשלה כאן בשאלה זו. התקשרתי אתה טלפונית והודיעו לי, שגם הם קיבלו ידיעה ממשרד המושבות, אבל לא תהא הודעה רשמית על כך אלינו וכן לא תבוא כל תשובה רשמית למכתבנו אליהם בדבר פליטי "דריין". יחד עם זה, הזמינו אותי לבוא ולראות את ההוראות שנתקבלו מלונדון. ביקרתי

4 מעפילי "דריין" שוחררו באוגוסט. על פרשת "דריין", ר' מסמך 1 הע' 32.

בממשלה, קראו לפני את ההוראות והשוויתי אותן עם הפרטים שנתקבלו על-ידינו. בהזדמנות זו התנצלו לפני על התשובה שנתנו לי, כי לא תהיה כל תשובה אלינו וכו', ונאמר לי כי התשובה אלינו נמסרה כבר על-ידי משרד המושבות להנהלה בלונדון על מנת שתועבר להנהלה בירושלים.

המזכירות הראשית של הממשלה מתקשרת עתה עם מחלקת העלייה ועם המשטרה, והציעה לנו שגם אנו נתקשר עם המשטרה ונקבע פרוצדורה מסוימת לאופן בחירת האנשים לשחרור. זה ודאי יקח זמן-מה ובינתיים תפורסם המיכסה החדשה. ביחס לקפריסין, אמרתי שאם עלינו יהיה למצוא אוניות להסעת הפליטים מטורקיה לקפריסין, היינו מסייעים אותם לארץ-ישראל. לדעתי, אין כל טעם שאנו נעסוק בהעברת האנשים לקפריסין. אם אנו נצטרך לטפל בדבר, הרי עלינו לעשות הכל להעברת האנשים לארץ-ישראל.

פניתי לממשלה לפני ימים אחדים בדבר אפשרות של מתן רשיונות עלייה לפליטים במאוריציוס.

חיכינו כל הזמן להזמנה מאת הגנרל מפקד הצבא בארץ,⁵ אבל ההזמנה עד עתה לא הגיעה. נראה לי שמקרה [החיפוש ב]גבעת חיים גרם לעיכוב. בינתיים קיבלתי מכתב מאת הגנרל אוקינלק, בו הוא אומר כי ידוע לו כי היו בלונדון דיונים בעניינים מדיניים העומדים על הפרק, ונראה לו שהדיון נסתיים, והוא מוצא לנכון לדחות את תשובתו לזמן מה עד שיוכל לתת לי תשובה ממצה והוא מקווה שזה יהיה בזמן הקרוב. נשיאות "כופר היישוב" התפטרה בזמנה. עתה הגענו לידי הסכם על בחירת נשיאות חדשה המורכבת מה"ה דר' ברט, ליפשיץ (מ"ביצור"), סבירסקי ולוין-אפשטיין (מלשכת המסחר). כולם הסכימו להיכנס לנשיאות, רק מר סבירסקי היסס. הפצירו בו והתברר שהקושי הוא בעיקר מצד נשיא "האיחוד האזרחי" – מר רוקח, שהביע דעה שלילית על "כופר היישוב". היות והה"ה לוין-אפשטיין וסבירסקי מייצגים את אנשי המסחר, ואלה שומעים דעות גם מצד אחר, היססו מלקבל את הבחירה.

אני מבין שהיו דיונים רציניים בתוך "האיחוד האזרחי" בשאלת "כופר היישוב". רבים טענו, שלא ייתכן כי מצד אחד יקבע "האיחוד האזרחי" עמדה חיובית ל"כופר היישוב" ובו בזמן יקבע היו"ר שלהם עמדה שלילית משלו. לבסוף הגיעו שני הצדדים להסכמה על עמדה אחידה, והיא: לתמוך בלב שלם ב"כופר היישוב" על מנת שיהיה שינוי שם [המגבית]. כמובן שזוהי רק שאלה של פרסטיז'ה. מסרו לי, למשל, כי נהגי "אביב" פנו לראש עיריית תל אביב [ישראל רוקח] בקשר עם תרומות ל"כופר היישוב". תשובת ראש העיר היתה שהוא אינו יודע אם עליהם בכלל לתרום ל"כופר היישוב", אבל אם הם רוצים לעשות זאת, הרי מחובתם

5 לשיחה בנושא ביטחון הארץ.

להפריש חלק לקופת הרוויזיוניסטים. אולם, כפי שאמרתי, אחרי הפגישה נתקיימה ישיבה ב"איחוד האזרחי" והגיעו לידי החלטה על תמיכה מלאה במכשיר הכספי בתנאי של שינוי שם.

בוועדת הביטחון [היישובית] דובר לא פעם על העזרה לחייל, לנוטר ולמשפחתו. דעת כולם היתה שהמכשיר הכספי למפעל זה הוא "כופר היישוב", כמובן שעוד נצטרך לברר את העניין עם הוועד הלאומי. יש דעה ש"כופר היישוב" הוא המכשיר רק לענייני ביטחון, ויש להקים מפעל מיוחד לעזרה לחיילים ולנוטרים. יש מתנגדים להצעה זו ומציעים לקיים מדור מיוחד בתוך "כופר היישוב" לענייני העזרה לחיילים ולנוטרים. טרם הספקתי לקבוע עמדה להצעה החדשה, אבל מצאתי לחובה להודיע על המצב להנהלה.

הצעת מ"ש לדחות את הויכוח בשאלת "כופר היישוב" התקבלה ברוב של 3 נגד 1.

נספחים

אישור לעליית גילאי 11-16

נכבדי,

עלי להודיעכם כי הממשלה החליטה להתיר הגירה של ילדים יהודים היושבים ברומניה ובהונגריה, גילאי 11-16 מתחילת שנתם ה-11 ועד סוף שנתם ה-16. ילדים אלה יוכנסו בסיווג "תלמידים" וכמובן יהיו כפופים להבטחת אחזקתם כמקובל.

2. ממשלת שווייץ הסכימה לייצג את האינטרסים של ממשלת ה.מ. בהונגריה ואנו מעריכים שהיא תעשה זאת בקרוב גם ברומניה.

3. סידור הגירה מיוחדת זאת כרוך בקשיים מעשיים רבים, קושי בזהוי משביע רצון, קושי בתכנון האפוטרופוסת הנאותה על הילדים במשך מסעם, קשיים בקביעת מסלולי המסע וההפלגה לרבות עמדת השלטונות בארצות המעבר.

4. לאור הנסיבות:

א. נדרש דיון מוקדם שלכם ושל המחלקה הזאת, שבו נוכל לסקור את כל הקשיים הצפויים.

ב. אחר-כך יהיה עליכם לתכנן תוכנית מעשית לגבי הונגריה ורומניה.

ג. המחלקה תצטרך לבחון את התוכנית ולבוא במגע עם השלטונות שיהיו מעורבים בדבר.

בכנות,

א. מילס

מנהל מחלקת ההגירה והסטטיסטיקה

משרדי הממשלה, ירושלים

"סטרומה"

1. עוצמת הרגשות שחולל אסון זה בארץ זאת ובארצות-הברית היתה עזה עד שנאלצתי לבקש מקבינט המלחמה לבחון פעם נוספת את כל השאלה של הסדרת הפיקוח על ההגירה הבלתי-חוקית.
2. מאז נכבשו ארצות הבלקן בידי הגרמנים השתנה המצב לחלוטין, ונראה כי אין יותר אפשרות להתנגד לדרישה הרווחת, כי אוניות המגיעות למימי טורקיה לא יאולצו לשוב לאחור. גורלם המר של אנשים אומללים אלה, המצליחים לצאת את ארצות האויב, כה נורא עד שקיימת תמימות דעים כי אין זה מן הצדק להפקירם למצוקתם.
3. יתר על כן, קשה הרבה יותר להצדיק הקפדה על יחס נוקשה מצד ממשלת ה.מ. כלפי הגירה בלתי-חוקית מארצות כבושות בידי האויב כל עוד אין המכשולים הקיימים בתקופה הנוכחית מאפשרים מיצוי מיכסות ההגירה. ההתנגדויות העזות לשינוי כלשהו של המדיניות הנוכחית להלכה ולמעשה על יסוד (א) מדיניותנו והכרוזותינו בעבר, (ב) שיקולי ביטחון, ו(ג) סכנת עידוד תעבורה, מובנות פה היטב. אבל אחרי שקילת כל העובדות הענייניות, נוטה הקבינט להשקפה כי מכוח שיקולים הומניטריים רצויה הרפיה מסוימת של המדיניות המחמירה הנוכחית.
4. לפיכך סבור הקבינט כי מן הראוי שהצהרה שתנוסח בערך בקווים שלהלן תושמע בשבוע הבא בפרלמנט ובפלשתינה:

ממשלת ה.מ. ממשיכה להתנגד בתוקף להגירה בלתי-חוקית לפלשתינה. היא מאשרת את סעיפי "הספר הלבן" של 1939. אבל התפתחות המלחמה מחייבת באורח בלתי-נמנע להנהיג כמה תיקונים בתחום היישום המעשי של סעיפים אלה לגבי פליטי רדיפות האויב שעשויים לעשות דרכם לפלשתינה. ממשלת ה.מ. החליטה כי, מכל מקום בתקופה הנוכחית, מהגרים מארצות אויב, אם גם אולי לא יעמדו בתקנות הפורמליות המכשירות את כניסתם, יטופלו כלהלן: בהגיעם לפלשתינה הם יושמו במחנות מעצר, שם ייבדקו מבחינה ביטחונית בקפידה רבה.

1 מברק זה נשלח בתשובה למברק הנציב העליון מס' 257. על המברק שנוסח בידי בויז, ראש שולחן א"י במשרד המושבות עבור השר קרנבורן, נדפס שהוא "סיוטה להתיעצות" וצוין בכתב-יד: "לא נשלח" (PRO CO733/445/17 XC23685).

כל מי שיימצאו כשרים על-ידי ממשלת פלשתינה, ייחשבו למהגרים חוקיים לפי מיכסות ההגירה השנתיות, בכפוף ליכולת הקליטה הכלכלית של הארץ. החלטה זו תחול על נוסעי האונייה "דריין", הנתונים במעצר בפלשתינה מאז מרס 1941; ובתום המלחמה ייבחן עניינם של מי ששולחו למאוריציוס מחדש על-מנת שיוכנסו לפלשתינה ככל שיאפשרו הנסיבות. החקיקה בתחום ענישתם של הבעלים והקברניטים של האוניות המעורבות בהגירה בלתי-חוקית לא תשונה.

5. כפי שתיווכח, אנו סבורים כי שינוי הטיפול המעשי במהגרים הבלתי-חוקיים שיגיעו בעתיד לפלשתינה ישפיע מן ההכרח על מעמדם של מי שכבר שוהים במחנות מעצר בפלשתינה ובמאוריציוס.

6. יש לחץ ניכר על ממשלת ה.מ. לפרסם הצהרה בפרלמנט בתחילת השבוע הבא, ואני חושש שעלי לבקש ממך להעביר אלי עד צהרי יום א', 8 במרס, לכל המאוחר, לאחר היוועצות במפקד הצבא, את השקפותיך על השינוי המוצע במדיניות ועל הצעדים הנובעים ממנה.

"מיחאי" ו"אוקסיניה" ימשיכו דרכן

לאור העניין שהבעת בבעיית ההגירה הבלתי-חוקית מדרום-מזרח אירופה לפלשתינה, אני סבור שעלי ליידע אותך, כי מר ברל לוקר מן הסוכנות היהודית בא אלי אתמול וביקש לדעת אם ממשלת ה.מ. תסדיר עם הטורקים את ירידת נוסעי "אוקסיניה" ו"מיחאי" לחוף ואת המשך מסעם ביבשה לפלשתינה. אלה הן שתי אוניות רומניות בתפוסה של שנים-עשר ותשע טונות, הנושאות שלושה-עשר ותשעה-עשר נוסעים בהתאם. אני הסברתי, כי ממשלת ה.מ. לא תוכל להסכים להצעתו זו מאחר שהיא תעמוד בניגוד גמור למדיניותנו המקובלת, שכן היא תשלים עם הגירה בלתי-חוקית, אולם אנו חשים דאגה כנה לבל יישנה אסון "סטרומה", ולפיכך לא נעשה דבר למניעת אוניות אלה מהמשכת דרכן. אם הן ייעצרו בידי יחידות הצי שלנו בים האגאי, הם יישלחו, במידת האפשר, ליעד כלשהו מחוץ לפלשתינה. אם, לעומת זאת, הם לא ייעצרו ויגיעו לנמל פלשתיני, כי אז נרשה להם לרדת והם יטופלו כפי שטופלו נוסעי "דריין". אני הבהרתי היטב, כי הדבר שנוכל לעשות, לכל היותר, הוא לא להפריע להמשך ההפלגה של האוניות האלה, וכי אם בשל סיבה כלשהי שמעבר לשליטתנו תתרחש תקלה, לא תישא ממשלת ה.מ. בשום אחריות.

נראה לי, שעליך להיות מודע למה שאמרתי למר לוקר נוכח האפשרות שבין הזמן שהן הפליגו מן הדרדנלים ועד כניסתן לתחום שליטתנו עלול אסון כלשהו להיגרם לאוניות האלה מכוח נסיבות שלנו אין שליטה עליהן. במקרה שכזה אין ספק שדעת קהל יהודית ואחרת תנסה אולי להטיל את האשמה על ממשלת ה.מ., אבל לאור החלטת הקבינט בפעם האחרונה שבה נדון נושא זה, איני סבור שקיים קו אחר כלשהו שנוכל לנקוט לגבי כלי שיט אלה ואחרים, שעשויים לנסות להגיע לפלשתינה.

קרנבורן

1 משרד המושבות CO733/445/17 XC23685.

טריטוריה חילונית לשילוח מעפילים

אכיר לך תודה עמוקה על עזרתך בעניין הבא. כידוע לך, הבטחתי באחרונה בבית הלורדים, שממשלת ה.מ. תעשה כל שלאל ידה למנוע הישנות טרגדיה כזו שאירעה כאשר "סטרומה" הוחזרה לים בידי ממשלת טורקיה ואחר-כך טבעה בים השחור ובתוך כך נגרמו אבדות כבדות. פירושו של דבר, שאנו לא נעשה דבר לעידוד השלטונות הטורקים להניח מכשולים על המשך ההפלגה של כל אונייה בעתיד, הנושאת על סיפונה קבוצות יהודים הנמלטים מרדיפות האויב. לעומת זאת, כאשר הקבינט דן באחרונה בשאלה זו, הוא הגיע לכלל מסקנה כי יש לנקוט בכל הצעדים המעשיים כדי להניא הגירה בלתי-חוקית לפלשתינה, וכי בהתאם למדיניות הקיימת כל יהודים כאלה, שאולי עשויים להגיע לפלשתינה באורח בלתי-חוקי, או שייתפסו בדרכם לשם, יגורשו ליעד אחר כלשהו בהקדם האפשרי.

לבד משתי ספינות קטנות, הנושאות קומץ נוסעים אשר, אם יגיעו לפלשתינה, יושמו שם במעצר, אין בימים אלה בים כל אונייה אחרת ממין זה. אולם עלינו להיות מוכנים להופעת אוניות גדושות חדשות בממדים כשל "סטרומה", שנשאה 750 נוסעים. משום כך אני חש במלוא החומרה, כי אין לאבד זמן וכי יש לעבד סידורים לטיפול בקבוצות עתידיות באופן שאם בעיה זו תתעורר, אוכל להבטיח לקבינט המלחמה שאנו מוכנים כדבעי להתמודד עימה.

הבעיה של קביעת היעד הסופי של מהגרים בלתי-חוקיים כאלה יוצרת סבכים חמורים. ממשלת פלשתינה כבר היתה מטופלת במשך למעלה משנה בקבוצה אחת של כ-800 עקב אי-יכולתה להשיג מקום בכלי שיט לגירושם למאוריציוס, שם כבר נעשו הכנות לקבלתם. נראה, כי במשך כל תקופה זו לא היה לאל ידם של שלטונות הצי לספק את כלי השיט הדרושים. ברור, לדעתי, כי לאור הניסיון הזה עלינו לחפש במקרה הנוכחי טריטוריה אחרת מחוץ למאוריציוס, ולפיכך יש לי עניין רב בהצעה שהועלתה במברקן של המפקד העליון, המזרח התיכון, מ-20 במרס, כי פליטים יהודים ישולחו לאריתריאה. מנקודת המבט שלנו יש לטריטוריה זו יתרונות מובהקים בעליל. קירבתה לתעלת סואץ תפשט מאוד את בעיות ההסעה הכרוכות בהעברת מספרים גדולים של מהגרים בלתי-חוקיים אם מפלשתינה ואם ממקומות אחרים, וייתכן שבמקרים מסוימים יהיה אפשר לשלח קבוצה שכזאת בכלי השיט שלה - אפשרות שאינה קיימת, בדרך כלל, לגבי יעד רחוק יותר עקב המצב הרעוע

1 אב"ג.

של האניות שבהן הם מפליגים ממזרח-אירופה. מבחינתנו, יש לאריתריאה יתרון נוסף; כידוע לך, כל הטריטוריות הקולוניאליות שלנו במזרח-אפריקה גדושות להדהים בפליטים, וקליטת מספרים ניכרים נוספים תטיל בהכרח מעמסה כבדה על המינהלות המדולדלות. אני מבין, כמו כן, שהמחסור במגורים בדרום-אפריקה חריף עד כדי כך שבשל שיקול זה בלבד אין זה סביר כלל שממשלת דרום-אפריקה תהיה נכונה לסייע לנו.

התרשמתי כל כך מן ההצעה להשתמש באריתריאה, שהעלה המפקד העליון, ולפיכך התאכזבתי מאוד למקרא המברק הבא שלו מ-21 במרס, כי לאחר בירור נוסף הוא סבור שהשיקולים המעשיים נגד שילוח מספר גדול של יהודים לאריתריאה הם כה כבדים עד כדי פסילת ההצעה. אני משער שאכן זה המצב, אך הסיבה שבגללה אני כותב לך בשלב זה היא לבקש שהשאלה אם אריתריאה יכולה או אינה יכולה לשמש למטרה זו חייבת להישקל במלוא שימת הלב ובדחיפות בשלב זה, כדי שאם היא תישלל לחלוטין, נוכל ללכת מיד הלאה ולנסות למצוא טריטוריה חלופית, ככל שזו תהיה כרוכה בקשיים. כפי שכבר אמרתי, יתרונותיה [של אריתריאה] מבחינתנו כה בולטים עד שאני מקווה שהיא לא תידחה בלא בירור קפדני ביותר.

ממברקו של המפקד העליון מ-20 במרס, שאליו כבר נדרשתי, תיווכח כי גנרל אוקינלק ייחס חשיבות רבה להימנעות מכל סידר שיהיה כרוך בשילוח מספר גדול של יהודים שכבר הגיעו לפלשתינה. למרבה המזל, התברר שהספינה "מיחאי", אשר לה הוא נדרש, נושאת על סיפונה רק 14, ולא 1,400 יהודים.

אני סבור שתוצאה לדעת, שהצעתי היא כי ברגע שנגיע לכלל החלטה כלשהי לגבי הטריטוריה שתשמש יעד סופי, נדון יחד עם הלורד הראשון [של הימיה] באפשרות שהצי המלכותי יטה [לעברו של יעד זה] כל אונייה של מהגרים בלתי-חוקיים, שעשויה להגיע למזרח הים התיכון. אני שולח העתק ממכתב זה ל[שר החוץ] אידן.

שלך בכנות,

קרנבורן

פלוגות "באפס", גיוס נוטרים, נשק לא חוקי

א. גנרל מק-קונל קיבל את הבאים בידידות רבה וכוזה היה הטון שלו במשך כל השיחה. על שולחנו היה מונח המכתב של מ.ש. אל גנרל אוקינלק.¹ לשאלת מ.ש. אמר הגנרל כי עד עתה לא הגיעה תשובה מהמצביא הראשי על המכתב. הוא שמע מפי קלייטון² כי הגנרל אוקינלק מעיין בדבר. בינתיים החל הוא עצמו לטפל בהצעות וניגש להגשים כמה דברים בעקבות שיחתו הקודמת עם מ.ש. הוא מטפל עכשיו בסידורים להגברת אימוני ה"באפס". הקושי העיקרי בעניין הוא הקצב החלש של הגיוס. דנים עכשיו גם על בטליונים. הוא העיר דרך אגב, כי מלחמה זו היא בעצם מלחמה של יחידות קטנות. אפשר לציין אותה כ"מלחמת קומנדוס".

מ.ש. ענה כי אף על פי כן הרי אנו שומעים על מערכות של גופים צבאיים גדולים: מדברים על דיוויזיה דרום-אפריקאית שקיבלה את טוברוק, בריגדה פולנית המשתתפת במדבר המערבי וכו'. ארגון פלוגות "באפס" ביחידות קטנות מפוזרות מעורר תמיד שאלות על הצורה בהן תיכנסנה למערכה ויש המסיקים כי ארגון הנוכחי מונע מלכתחילה את שיתופן בפעולות קרב. מתעוררת גם שאלת הפיקוד על יחידות כאלו והנהגתן בקרב. עם כל ההערכה למפקדי הפלוגות וגם [מילה לא ברורה] ש.מ.ש. רוחש לכמה מהם, קשה לו לראות איך יכשירו מפקדים אלה את אנשיהם לקרב. נכון שיש אינספקטור לכל פלוגות ה"באפס", אבל תפקידו הוא יותר אדמיניסטרטיבי מאשר הדרכה לקרב. הגנרל ענה כי כבר דנים על מפקח כללי לכל החיילים הארץ-ישראליים ועוד תהיה אפשרות לעיין גם בשאלה זו.

ב. הגנרל הודיע כי באופן עקרוני כבר הוחלט לקבל את הצעותינו על הרחבת משטרת היישובים העבריים והגברת אימון אנשיה. דנים עכשיו איך להגשים את ההצעות האלו. הוא מבקש שלא נעמוד דווקא על מספר של 50,000. ודאי שצריך

1 הדוח נרשם בידי משה יובל ב-27.4.1942 (S25/5089) (ר' מסמך 108 הע' 7).

2 בריגדיר סר אילטיד קלייטון (1886-1955). קצין מודיעין ומורחן בריטי. יועץ לענייני ערבים במפקדת הצבא הבריטי במזרח"ת 1940-1943. הנציג הבריטי ליד הליגה הערבית וראש המשדר הבריטי לענייני המזרח"ת בקהיר.

יהיה להתחיל במספר קטן יותר, אך אין זה פן הנמנע כי נגיע גס ל-60,000 ויותר. הוחלט למנות קצין צבאי שיהיה אחראי לאימוני מ.י.ע. התוכנית היא לאמן קודם כל קדר של מדריכים. הוא עומד להיפגש הערב עם ה' מקפרסון כדי להחליט בכמה שאלות שהתעוררו בינתיים, כגון ההגדלה של מספר האנשים בשכר שבמ.י.ע. ועוד. ביום ד' זה תהיה ישיבה מסכמת והוא יודיע לנו את מסקנותיה. הכוונה היא להפעיל בראש וראשונה את תוכנית ההרחבה באזור החוף ואזורי הספר. הקושי העיקרי הוא שאין נשק נוסף. בביקורו האחרון כקהיר דרש רובים ונשק אחר, אולם לא קיבל כלום. הוא מוסיף לפעול בכיוון זה.

ג. לשאלה על בניית קו הביצורים בצפון בצורה המשאירה את גוש הגליל העליון מחוץ לקו, ענה מק. כי קצין מיוחד מונה עתה לעבור בנקודות ולתת הוראות איך להתנהג במצבים מסויימים, אחרי שתוודענה מסקנותיו של קצין זה, נוכל לשוב ולדון בדבר.

ד. במשך השיחה הזכיר הגנרל את משלחת ועידת ההסתדרות. מבלי לבקש תשובה, העיר הגנרל כי היה רצוי לו לדעת מהי כמות הנשק הבל. [בלתי-ליגלי] אשר בידי היהודים. הוא יודע כי בשעת חירום ישתמשו בנשק זה בצורה מועילה והיה טוב להביא אותו בחשבון מעתה. אין לו כל כוונה לשאול היכן נמצא הנשק הזה וגם לא יהיו חיפושים אחריו, אבל טוב לנו לזכור כי אם ייתפס נשק כזה הרי מחזיקו יובא לדין.

השיחה ארכה למעלה מחצי שעה.

הגירה בלתי-חוקית לארץ-ישראל

ב-5 במרס העליתי בקבינט המלחמה את שאלת ההגירה הבלתי-חוקית לארץ-ישראל. באותה הזדמנות חזרו עמיתי ואישרו את ההחלטות הקודמות לנקוט בכל הצעדים המעשיים למניעת כל הגירה בלתי-חוקית לארץ-ישראל, אך לנהוג בהומניות ככל שמהגרים בלתי-חוקיים יגיעו לארץ-ישראל חרף הצעדים הללו, או יהיה צורך להתחזקם במחנות מעצר אלא אם כן, ועד אשר, יהיה אפשר להסיעם ליעדים אחרים כלשהם. אני נתבקשתי באותו דיון להעלות את העניין שוב כאשר ספינה הנושאת פליטים משטחים שנכבשו בידי האויב תגיע בפעם הבאה לאיסטנבול, ואנו נשאלנו האם נוכל להסכים להתיר להם להיכנס לארץ-ישראל.

2. עכשיו נוצר מצב המחייבני להעלות שאלה קשה זו פעם נוספת לפני קבינט המלחמה. במשך השבועות שחלפו מאז התקבלה ההחלטה, נשארה שאלת ההגירה הבלתי-חוקית לארץ-ישראל ממשית מאוד, ובעקבות אסון "סטרומה" הופעל לחץ בלתי-פוסק בידי הציונים בארץ זו ובארצות-הברית, ובידי אוהדיהם שבפרלמנט, להשמעת הצהרה מטעם ממשלת הוד מלכותו על כוונותיה לא רק לגבי הצעדים שיינקטו כלפי הפלגות עתידיות של פליטים יהודים המגיעים לאיסטנבול, בתקווה להגיע לארץ-ישראל, אלא גם לגבי גורל נוסעי "דריין", הנתונים במעצר במחנה עתלית למעלה משנה. (הילדים גילאי 11-16 שוחררו אך זה עתה). יתר על כן, יש סימנים מובהקים המלמדים על חידוש כלשהו של ההפלגות. במרוצת השבועות האחרונים הגיעו לאיסטנבול שלוש ספינות קטנות, "מיחאי", "אוקסיניה" ו"מירציאה" ועל סיפונן קבוצות בנות תשעה-עשר, שלושה-עשר ושלושים וארבעה איש בהתאמה. לאור הוראות הקבינט, מייד עם הגיע הידיעות בדבר הגעת שתי הספינות הראשונות לאיסטנבול, הבריק משרד החוץ לשגריר הוד מלכותו באנקרה והורה לו להודיע לממשלה הטורקית, כי ממשלת הוד מלכותו אינה מבקשת ממנה לנקוט צעדים כלשהם כדי להכביד על מסע הספינות הלאה. "אויקסין" הפליגה ראשונה מאיסטנבול ובערך ב-20 באפריל הגיעה לקרבת איזמיר, שם, לפי הקונסול שלנו, היא ממתינה להגעת רב-חובל חדש. לשאלותינו השיבו הטורקים כי אינם יודעים דבר על נוסעי הספינה, אולם יש להניח כי הם לא נעצרו. מכל מקום, הסוכנות היהודית מודאגת לגביהם מאוד. "מיחאי" הפליגה בשלום לארץ-ישראל. היא הגיעה לחיפה ב-8 במאי ונוסעיה הועברו למחנה המעצר עתלית. "מירציאה"

הפליגה מאיסטנבול לפני זמן-מה והיא בדרכה לארץ-ישראל. ממקורות סודיים נודע באחרונה לממשלת ארץ-ישראל, כי ספינה גדולה עמוסת בלתי-חוקיים עומדת להפליג מקונסטנצה בקרוב וכי כמה אלפי יהודים שהתרכזו בקונסטנצה משתדלים לאתר אמצעים להימלט מרומניה. למעשה נוצר מצב המחייב להתייצב מול הבעיה פנים אל פנים בכנות.

3. האפשרות להטות ספינות המסיעות מהגרים בלתי-חוקיים מחוץ ארץ-ישראל, ולמצוא להם משכן בארץ אחרת כלשהי, נבדקה שוב ביסודיות. אולם התברר כי בשל כמה סיבות אין זה מעשי לאכסן אנשים כאלה בקפריסין, סוריה, מצרים, אריתריאה, מזרח-אפריקה ומאוריציוס. גם כלי שיט להעברתם למרחקים גדולים אינם זמינים. משום כך נאלצתי להגיע לכלל מסקנה, כי לא זו בלבד שלא יהיה זה מעשי לגרש את נוסעי "דריין", אלא שגם יהיה צורך להתיר למשלוחים חדשים של פליטים המגיעים על חופי ארץ-ישראל להישאר שם. בוצעה בדיקה בידי צירות ממשלת הוד מלכותו באדיס-אבבה, שמא יהיה אפשר ליישב שם כמה מן המהגרים הבלתי-חוקיים בקרב יישובי הפלשה היהודים באביסיניה, אבל אפילו יהיה יחסו של הקיסר אוהד לפעולה זו, נראה שיהיה זה בלתי-מעשי לכוון לשם יותר מאשר מספר זניח.

4. כמובן שאין להתיר הגירה בלתי-חוקית בשום פנים. זו דעתי וסר ה' מק-מייקל, שבו נועצתי במהלך ביקורו בארץ זו, תמים דעים לחלוטין בעניין זה. כל מה שעלול להיראות בעיני דעת הקהל הערבית כמערער את מעמד מדיניות "הספר הלבן" במצב הדברים הנוכחי, יהיה מסוכן ביותר. אבל אני סבור – והוא מסכים – שיש מקום להבדיל בין מי שלאחר שנמלטו מארצות הכבושות בידי האויב מבקשים את עזרתנו בהיותם בדרך, ובין פליטים יהודים המצליחים לבסוף, במאמצייהם-הם, להגיע אל חופי ארץ-ישראל. לגבי אלה האחרונים, אני מעלה הצעות מסוימות לפני עמיתי. הן אושרו בידי הנציב העליון והמפקד העליון של המזרח התיכון.

5. ההליך שאני מציע לנקוט הוא כלהלן: כל הבלתי-חוקיים ייעצרו בהגיעם; אחר כך הם ייבדקו ביטחונית הן בידי השלטונות האזרחיים והן הצבאיים [מספר מילים מטושטשות]. אם הם יעמדו במבחן זה, ובכפוף לעיקרון הכללי של יכולת הקליטה הכלכלית, הם ישוחררו מן המעצר ויקוזזו מן המיכסה החצי-שנתית שנקבעה ב"ספר הלבן". כל מקרה פרטני יטופל בהתאם לנתוניו והשחרורים יבוצעו פרטנית. אותו הליך יינקט לגבי עצורי "דריין": הם ישוחררו בהדרגה ואחרי השלמת הבדיקה הביטחונית. הנציב העליון סבור, כי עם שיש להניח, ששום בדיקה ביטחונית לא תוכל להיות יעילה לחלוטין, אין בנמצא חלופה מעשית כלשהי להליך המוצע לטיפול

בבעיה קשה כל כך זו. משרד המלחמה נועץ טלגרפית בדחיפות במפקד העליון של המזרח התיכון והוא הביע הסכמתו לסידורים הללו. בעוד שניתן להגן על הליך זה כנגד הטענה שהוא נוגד את סעיפי ההגירה של "הספר הלבן", יש להכיר שהדבר מהווה סטייה מובהקת מהודעת ממשלת הוד מלכותו בנובמבר 1940, כאשר מצב הספנות בים התיכון היה שונה מאוד, שקבעה כי כל המהגרים שיגיעו בעתיד לארץ-ישראל, יגורשו.

6. בסיכום, אני מבקש אישור להצעות הבאות:

- (1) כי בהתאם למדיניות הנוכחית של נקיטת כל הצעדים המעשיים למניעת הגירה בלתי-חוקית לארץ-ישראל, לא יינקטו שום צעדים במטרה לאפשר הגעת "פליטים" יהודים לארץ-ישראל. פירוש הדבר, למעשה, כי לא יסופקו אמצעים כלשהם לפליטים יהודי הנקלעים לטורקיה במטרה להיכנס לארץ-ישראל באופן בלתי-חוקי משטחים שנכבשו בידי האויב, אפילו יוצג גירושם של אנשים אלה מטורקיה חזרה לאותם שטחים, כתוצאה מסירובנו להתערב, בידי הסוכנות היהודית, כעלול לחולל בעתיד תקריות דומות לאסון "סטרומה";
- (2) כי בלתי-חוקיים בספינות שיפליגו בעתיד, ולמרות כל זאת יגיעו לארץ-ישראל, יורשו לנחות וישוכנו במחנות מעצר, ואלה מביניהם אשר יימצאו כשירים מבחינה ביטחונית ומבחינה יכולת הקליטה ישוחררו בהדרגה בקיוזו מן המיכסה החצי-שנתית הנוכחית כפי שנקבע ב"ספר הלבן";
- (3) כי לגבי עיירי "דריין" יינקט אותו הליך;
- (4) כי שום פרסום שלא לצורך לא יינתן לסידורים החדשים, אם כי בתשובה לשאלות בפרלמנט, ולפניות הסוכנות היהודית, יהיה צורך להבהיר את המיתווה הכללי של הסידורים.

קרנבורן

משרד המושבות

לקח "סטרומה"

אדוני היושב-ראש ורבותי,

ידעתי כי אני מסתכן בניצול סבלנותכם לרעה, אבל אני מוכרח להזכיר בקצרה את גורלה של אותה שיירת פליטים יהודים, אשר צללה תהומות בים-השחור בשנת 1942. זרה לי כל כוונה לגרום לכם ייסורי-נפש, אבל עלי להעלות את הפרשה משום שבאותו מאורע טרגי בא בבת-אחת לידי ביטוי נוקב כל אותו המצב המדיני שהוא מוקד הבעיה.

הספינה ההיא עגנה חודשיים בקושטא. היא עמדה באותו נמל זועקת לחסד ולרחמים, משוועת למקלט ולהצלה באוזני כל העולם התרבותי. איזו מדינה בת-תרבות, בעלת-ברית או נייטרלית, לא היה לה נציג באיסטנבול? הווה אומר, העולם כולו ראה את האונייה. העולם כולו ידע איזה גורל נחתך כאן. והעולם כולו הפקיר את האנשים האלה לכליה. האונייה הוכרחה לשוב אל הגיהנום כלעומת שבאה. חופי הבוספור צללו לזעקות המוסגרים למוות. משיצאה האונייה לים השחור נתקלה במוקש וטבעה. מכל נוסעיה ניצול רק איש אחד.

אדוני היושב-ראש ורבותי, אנא, אל תגלו בדברי פנים שלא כהלכה. לא שהוכינו פלצות על-ידי מותם של עוד 764 נפשות – אנשים, נשים וטף. באותו זמן השתוללה סביבנו המלחמה – ולא רק בעולם כולו, אלא האויב עמד בשערי ארצנו. אף אנו בארץ-ישראל הקרבנו חללים במלחמה. עשרות מאיתנו נספו בהתקפות אוויר של האויב. מאות מבנינו ואחינו נפלו בשדות קרב של אפריקה ואירופה. יום אחד טובעה על-ידי הגרמנים אונייה שהובילה בים התיכון פלוגת צבא יהודית ארץ-ישראלית ו-120 מחייליה, בנים אשר טיפחנו, אבדו במצולות. כמה מצעירינו ומצעירותינו, פאר הנוער שלנו, גאוות ישובנו, התנדבו לצנח מאחורי קווי האויב והוצאו להורג על-ידי הצורר בכלא דכאו, בחצר בית-הסוהר של בודפשט, במחנות הנאצים בסלובקיה. על כל אלה התאבלנו, אבל על כל אלה היינו גאים. הם נפלו בקרב. לא העובדה כי עוד 764 קיפחו חייהם זיעזענו. הדרך שבה מתו היא שדיכאה אותנו עד עפר והסעירה את רוחנו.

היעלה על דעתכם, כי כזה יכול היה להיות גורלם של בני איזה עם אחר? התדמו בנפשכם, כי אסון כזה, באותם התנאים, היה מוצא שיירה של פליטים פולנים, צ'כים, יוונים, יוגוסלבים – או בני איזו אומה אירופית או אסיינית

1 קטע מנאום מ"ש לפני "הוועדה המיוחדת של או"ם לא"י" (UNSCOP), ירושלים, 16.7.1947; בשער האומות, עמ' 114-116.

שהיא? כי יהיו נסים ממוות וימצאו שערי כל הארצות סגורות ומסוגרות בפניהם, על מנעול ובריה, ובראש וראשונה שערי אותה ארץ אשר העולם כולו הבטיח להם כי היה תהיה ביתם?

כל קבוצה כגון זו היתה זוכה במקלט אי-שם, יהיה באשר יהיה, כשם שבחלק זה של העולם ניתן לעינינו מקלט לפליטי מלחמה יוונים בארץ-ישראל, לפליטים יוגוסלבים במצרים, לפליטים פולנים בפרס, בארץ-ישראל ובמזרח-אפריקה - לכולם ניתן מחסה עד עת מצוא. המחסה ניתן מתוך הבנה כי מיד עם גמר המלחמה הם יחזרו איש לארצו. ריבונות עמם, שנטרפה אותה שעה במים הזדוניים של המלחמה, ושהעולם היה בטוח כי סופה לצוף ולעלות מחדש, היתה הערובה להחזרתם לארצם לעתיד לבוא, ולכן פעלה כמכשיר הצלתם לאלתר.

אותו גזר-דין של מוות שנחרץ על "סטרומה" עקב העדר מקלט בשבילה אי-שם על-פני כדור הארץ, היה גורל השמור ליהודים בלבד. אי נציג לאומי, שנגזר עליו לכבוש בחובו זעם אין-אונים כזה ולבקש רחמים על אחיו הנרדפים והנדונים לאבדון? ולאחר שנכשל בהשגת רשות כניסה לשיירה כולה - לבקש ולהתחנן כי לפחות לילדים יותר להיכנס, ולהיכשל אפילו בזה, יען הרשיון שניתן סוף-סוף - איחר לבוא!

התעללות זו אף היא שמורה ליהודים בלבד. לאחר חווייה כזאת, כלום לא היה כל אחד מכם נשבע שבועת קודש לא לנוח ולא לשקוט, אלא להיאבק עד נשימתו האחרונה על החזרת קוממיותו וריבונותו של עמו, למען יהא שטח אחד על פני האדמה - שטח מספיק ובטוח, ארצו של העם - בו יהיה חופשי לקבל את בניו ובנותיו הנידחים בלי שיהא זקוק לנטילת רשות מידי מישח?

נספחי עזר

קיצורים וסימולים

מזה"ת - המזרח התיכון	אב"ג - ארכיון בן-גוריון
מזכ"ל - מזכיר כללי	אגו"י - אגודת ישראל
מח' - מחלקה	אח"כ - אחר כך
מי"ע - משטרת היישובים העבריים	א.ט.ס. - חיל הנשים
מל"ע-1 - מלחמת העולם הראשונה	א"י - ארץ-ישראל
מל"ע-2 - מלחמת העולם השנייה	אכ"א - אגף כוח אדם
ממ"ד - המחלקה המדינית, הנה"ס	אנצ' - אנציקלופדיה
מפא"י - מפלגת פועלי ארץ-ישראל	אפ"ב - אנגלו פלשתינה בנק
מפ"מ - מפלגת פועלים מאוחדת	אצ"ל - ארגון צבאי לאומי
מ"ש - משה שרת	אצ"מ - ארכיון ציוני מרכזי
נוב' - נובמבר	ארה"ב - ארצות הברית
ספט' - ספטמבר	ב"ג - בן-גוריון
סה"ל - הספר הלבן	ביה"ס - בית ספר
סוה"י - הסוכנות היהודית	ביח"ר - בית חרושת
עבה"י - עבר הירדן	בריה"מ - ברית המועצות
ע"י - על-יד	דצ' - דצמבר
עמ' - עמוד	דר' - דוקטור
עפ"י - על-פי	הג"א - הגנה אווירית
פב' - פברואר	הנה"ס - הנהלת הסוכנות
פוע"צ - פועלי ציון	הסת' - הסתדרות
פ.פ. - "פלסטיין פוסט"	הע' - הערה
פרופ' - פרופסור	וה"ל - הוועד הלאומי
צה"כ - "הציונים הכלליים"	והפ"צ - הוועד הפועל הציוני
קבה"א - הקיבוץ הארצי	ח"ו - חיים וייצמן
קבה"מ - הקיבוץ המאוחד	ח"ל - חטיבה יהודית לוחמת
ר' - ראה/ראו	ח"כ - חבר כנסת
רה"מ - ראש הממשלה	יו"ר - יושב ראש
שוה"צ - "השומר הצעיר"	י-ם - ירושלים
ת"א - תל אביב	לח"י - לוחמי חרות ישראל
	מו"מ - משא-וממך

מקורות

- אגדות ח"ו, ר' וייצמן, חיים
- אבנרי, א"ל: מוולוס עד טאורוס – עשור ראשון להעפלה בדרכי הים 44–1934, הקבה"מ, 1985
- אהרון, וולסלי-פנחס: גלגלים בסופה, משרד הביטחון, 1968
- אהרונסון, שלמה: היטלר בעלות הברית והיהודים, הקיבוץ המאוחד/מכון בן-גוריון, 2008
- אחדות העבודה: קובץ מפלגת פועלי ארץ-ישראל, תש"ג (חלק ב')
- אטיאש, משה: ספר התעודות של הוועד הלאומי לכנסת ישראל בא"י, 1963
- אליאב, בנימין (עורך): היישוב בימי הבית הלאומי, כתר, 1976
- אסף, מיכאל: תולדות התעוררות הערבים בא"י ובריתם, תרבות וחינוך, 1967
- באואר, יהודה: דיפלומטיה ומחתרת במדיניות הציונית, ספרית פועלים, 1963
- בן-גוריון, דוד: אנחנו ושכנינו, "דבר", 1931
- בנימיני, אליהו: מדינות ליהודים, הקיבוץ המאוחד וספרית פועלים, 1990
- גלבר, יואב: תולדות ההתנדבות א'-ג', יד יצחק בן-צבי, תשל"ט
- שורשי החבצלת: המודיעין ביישוב ב', משרד הביטחון, 1992
- גלעד, זרובבל (עורך): מגן בסתר – מפעולות המחתרת הא"י במלחמת העולם השנייה, הסוכנות היהודית, תש"ט
- גרוס, נחום: לא על הרוח לבדה: עיונים בהיסטוריה הכללית של א"י בעת החדשה, מאגנס/יד יצחק בן-צבי, 2000
- גרנית-הכהן, ענת: "אישה עבריה אל הדגל – שירותן של נשות היישוב בכוחות הבריטיים במל"ע-2, היבטים לאומיים ומגדריים", חיבור לקבלת תואר דוקטור, אונ' בר-אילן, 2008
- דובקין, אליהו: עלייה והצלה בשנות שואה, ראובן מס, 1946
- דותן, שמואל: האדומים – המפלגה הקומוניסטית בארץ-ישראל, שבנא הסופר, 1991
- הורובין, דוד: הכלכלה הא"י בהתהוותה, מוסד ביאליק/דביר, 1948
- הלר, יוסף: מ"ברית שלום" ל"איתוד", מגנס, תשס"ד
- לח"י, מרכז שור, 1989
- במאבק למדינה – המדיניות הציונית 1936–1948, מרכז זלמן שזר, תשמ"ה
- וייצמן, חיים: מכתבים ומסמכים כרך 20 (אנגלית), Transaction Books/Rutgers 1977
- וסרשטיין, ברנרד: בריטניה ויהודי אירופה 1939–1945, עם עובד, 1982
- חבס, ברכה: בנות חיל – ספר א.ט.ס., עם עובד, 1964

טבת, שבת: קנאת דוד ג', שוקן, 1987

- משה דיין, שוקן, 1971

יומ"מ, ר' שרת, משה: יומן מדיני

יחיל, לגי: "מדגסקר - חוון תענועים של פתרון השאלה היהודית", "ילקוט מורשת" י"ט, יוני, 1975

ישראלי, דוד: הרייך הגרמני וארץ-ישראל, אונ' בר-אילן, 1974

כהן, אהרון: ישראל והעולם הערבי, ספריית פועלים, 1964

כהן, גבריאל: צ'רצ'יל ושאלת ארץ-ישראל 1939-1942, יד יצחק בן-צבי תשל"ו

לוח הארץ 1941/42

מגן בסתר, ר' גלעד, זרובבל

מוריס, בני: הדרך לירושלים, עם עובד, 2007

ספר תולדות ההגנה, כרכים א', ג-1, ג-2, עם עובד, 1954-1973 (עורך ראשי בן-ציון דינור)

ספר התעודות, ר' אטיאש, משה

סת"ה, ר' ספר תולדות ההגנה

עופר, דליה: מאבק העפלה 1934-1948, יד טבנקין, 1987

פורת, יהושע: במבחן המעשה הפוליטי, יד יצחק בן-צבי, תשמ"ה

צור, זאב: הקיבוץ המאוחד ביישובה של א"י, הקיבוץ המאוחד, תשמ"ב

קאופמן, מנחם: לא-ציונים באמריקה, הספריה הציונית, 1984

קפלנסקי, שלמה: חוון והגשמה, ספרית פועלים, 1950

קצבורג, נתנאל: מחלוקה לספר הלבן - מדיניות בריטניה בא"י 1936-1940, יד יצחק בן-צבי, תשל"ג

קרא, משה: יע"ל (יחידה עברית להובלה) במערכות מלחמה, 1993

רשף, שמעון ; דרור, יובל: החינוך העברי בימי הבית הלאומי, 1919-1948, מוסד ביאליק, 1999

שמעוני, יעקב: מדינות ערב בימינו, עם עובד, 1965

שפירא, דוד הלל: מפילנטרופיה לאקטיביזם - התגבשותם של ציוני ארה"ב לקבוצת השפעה מדינית, מוסד ביאליק, 2001

ששון, אליהו: בדרך אל השלום, עם עובד, 1978

שרת, משה: בשער האומות, עם עובד, 1958

- יומן מדיני א'-ה', עם עובד והספריה הציונית, 1968-1979

מפתח אישים

אלאה, עבד אל- 293ה	אביגור שאול: ר' מאירוב, שאול
אלטמן, אריה 28 267 268 269+ה	אבלסון, יהושע 59
אלטר, ויקטור 25	אבן-סעוד 185 287 290 291ה 298 299 416
אלישיב, שמואל: ר' פרידמן, שמואל	אברהים, רשיד אל- 289
אלישר, אליהו 270	אברמוביץ, זאב 271-273ה
אלכסנדר, גנרל הרולד 21ה	אגיון, גב' 191
אלנבי, גנרל 305ה	אגיון, אדוארד 191ה
אסף, מיכאל 278ה 299 301 495ה 496 506	אגרונסקי (אגרון), גרשון 182ה
אפשטיין, אליהו 61-63ה	אדלשטיין, יעקב 253ה
אפשטיין, הרב 361	אהרון, וולסלי-פנחס 74 144 162 354
ארגוב, מאיר: ר' גרבובסקי, מאיר	אהרונוביץ (ארן), זלמן 412ה 526
ארליך, הנריק 25	אהרונסון, אהרון 23ה 59
ארם, משה 404	אומנסקי, קונסטנטין 61
ארן, זלמן: ר' אהרונוביץ זלמן	אוסטר, דניאל 278ה 290 305 380 495ה
ארנשטיין, נחום 162	אסישקין, מנחם 67ה 305
ארסלאן, עדל 281	אוקינלק, גנרל ג'ון קלוד 21 324 354 358
ארסלאן, שכיב 56 302 486	359 371+ה 376 379 410ה 416 519 540
אשכול, לוי, ר' שקולניק, לוי	549 550
אשרוביץ, אלכסנדר (שורה) 79	אורן, מרדכי 214ה
אתאטורק, מוצטפה כמאל 292ה	אטלי, קלמנט 20ה
	אידלמן, בני 362
	אידלסון, בבה 95
בבלי, פ' 330ה	אידן, אנתוני 15ה 40 46 51 68 113ה 183ה
בדינגטון, בריגדיר וויליאם 241	549
בוגנוב (ברנע), ישראל 362	איוזי, עלי ג'וודת אל- 294
בודיוני, מרשל סמיון 463	אייכמן, אדולף 19ה
בווין, ארנסט 20 43	איינשטיין, אלברט 240ה
בויד, 230ה 545	איכילוב, משה 124
בוליט, וויליאם 22 23+ה 28 59 60 65	אילת, אליהו: ר' אפשטיין, אליהו

ג'בר, עאדל 304ה	70 74 135 247 380
ג'וזף, ברנרד (יוסף, דב) 80 78 73 50 32 31	בולס, לואיס 305
141ה 195ה 217 324 409 425ה 464ה 477ה	ביילין, הרי 156ה 354
532 550	בילבי 74
גוטהלף, יהודה 109	בירם, ארתור 313
גוטמן, גב' 330ה 331	בכר, יקיר 191
גולד, הרב 507	בלוך, בנימין 166
גולדגורד 156ה	בלפור, לורד ג'יימס 401
גולדין, יוסף 165 213 355	בן-אהרון, יצחק 337ה 531
גולדמן, נחום (קצין משטרה) 119ה 136ה	בן-גוריון, דוד 18ה 19 34 61ה 65 98ה 133ה
236ה	135 137 141 200 247 266ה 203ה 313 325
גולדמן, דר' נחום 137	358ה+336ה 380ה+401 409 410 421-421
גולומב, אליהו 93 124 156ה 173 214ה	423 507ה 511ה 520 521+532ה 537
233ה 237 354 438-440 471 472 477ה	בן-צבי, יצחק 123 214ה 249 272ה 261
526 528	בנטוב, מרדכי 270 271ה 276 401 402
גולן, יהודה 331	בנימין, רבי 270ה
ג'ייקובס, יוליוס 304	בנקובר, יוסף 162
ג'יפרד, גנרל ג'ורג' ג'יימס 18ה 461	בק, יוזף 178
גלילי, ישראל 214ה	בקס, דוד 354
גנדי, מהטמה 359ה	בקר, אהרון 489
גרובסקי (ארגוב), מאיר 336 337	בראון, גראם פ. 200
גריג, ג'יימס 339 548	בר-אילן (ברלין), הרב מאיר 115
גרייבס, ריצ'רד 76 111ה 195ה	בראלי, יצחק: ר' ברודני, יצחק
גריין, וויליאם 21 20 43	ברגר, הרצל 214ה
גרינבוים, יצחק 20 21 29ה 125ה 135	ברודי, הרב ישראל 361
136 159 200-202 228 229 231 361+ה	ברודני, יצחק אייזיק 214ה 433
409 411 412 437 464 471 518 519 532	ברודצקי, זליג 29ה
גרינברג, גב' פ' 330ה	ברט, אהרון 309 433 540
	בריניבסקי 156ה
	ברלין, אליהו 409
דה-גול, שרל 47 48 113ה 286	ברלס, חיים 27ה 156ה 180 198 323 339
דובדבני, יחיאל 439	ברנסקי, בריגדיר 211
דובקין, אליהו 64 70 117ה 159 165	ברץ, יוסף 173 233ה 245
174ה 201 361ה 406ה 469	
דוידוביץ, גב' א' 330ה	
דולפוס, אנלגברט 528ה	ג'בר, ערסל 304

ווג'ווד, יאשיה 230 234 512 515 518	דונוויל, קולונל וויליאם 135 185
ווידנפלד, א"נ 188 211 212	דייויס, לורד 230 484
וויוול, גנרל ארצ'יבלד 148 397	דיין, משה 150
ווילסון, וודרו תומס 60 380	דיין, שמואל 97 214 233
ווינאנט, ג'ון 133 113	דיכטר, זאב 119 11
ווליס, קצין בריטי 517	דיל, פילדמרשל סר ג'ון 380 423
וולס, סמנר 325 422	דין, שיח' תאג' אל- 287 297 300
וולקני (אלעזרי), יצחק 166 11	דישראלי, בנימין 128
וולש, ג'ופרי 317 348	
וורושילוב, מרשל קלימנטי 463	
וייצמן, חיים 15 16 17 18+ 19 21 23 25	ה', יהודה, ה' 319
29 32+ 34 37 59 67 116 118	האדי, אמין עבד אל- 200
133 141 145 147 159 166 180	האדי, עוני עבד אל- 50 289 302 303
181 182 204 226 228 229 230	418
233 249 250 262 266 268	הוז, יצחק 156 11
271+ 305 307 325 336 366 409	הול, ג'ורג' 145
419 420 421 464 508 511 532+	הופיין, אליעזר 102 170
537 538	הורביץ, אבינועם 354
וייו, סטיוון 422	הורביץ, דליה 354
ויינטרוב, רישרד 277 21	הורביץ, דוד 317 318+
וייסמן, בלה 354	הורוביץ, שלום 102
וייסמן, יעקב 354	הטון, קולונל 188 320
וילנסקי, גבי' 156 11	היטלר, אדולף 32 35 36 44 55 56 66 97
וילסון, ארנולד ט' 284	117 164 178 179 195 230 258 277
וינגייט, אורד 150 375 441 462	282 286 326 344 351 370 382
וינוגרדוב, סרגיי 61-63 404	386 394 424 434 442 443 449 451
וסרמן 156 11	504 505
וקסמן 109	הייכל 74
ורטהיים, דוד 421 11	היינינג, גנרל רוברט 74 101 410
	הירש, סלי 71 182
	הליפקס, אדוארד 21 35 37 43 69 240 21
ז'בוטינסקי, זאב 28 267 302 305	המאירי, אביגדור 527 528
זיו, דניאל 166	המונד, קפטן ניקולס 149
זייד, אלכסנדר 123 11	הרפז, נטע 214 21
זכאי, דויד 109 11	הרצוג, הרב יצחק אייזיק הלוי 222
זרובבל, יעקב 214 21	הרצפלד, אברהם 233 21

ישראל, בנציון 156 343 438 439	ח'אלדי, חוסיין אל- 380 418
	חוסיין, מוצטפה 380
	חוסיין, שריף 60 299 401ה
כהן, אהרון 156ה	חוסיין, טהא 74
כהן, אליהו 156ה	חוסייני, חאג' אמין אל-דין 23 32 55 56+ה
כהן, ליאו 118 318	116 117 201 280 289 294 295 303ה
כוכבי, מ' 250	351 380+ה
כילאני, רשיד עלי 46 55 98 117 125 262ה	חוסייני, ג'מאל אל- 55
372 351 294 293 280 279ה	חושי, אבא 106 214ה
כספי, יהושע 162	חזן, יעקב 72 73 214 233 393ה
כצנלסון, ברל 389	חייירי, דאוד 293+ה 294
כרמי, י' 309	חייקין, בת-שבע 95 98 214ה
	חילמי, אחמד 418
	חנקין, יהושע 496ה
לבונטין, פנינה 354	
לוביאניקר (לבון), פנחס 98 105 529	טבנקין, יצחק 215 214 233+ה 405
לוי, יצחק 162 361	טהון, יעקב 278 290 293 298 305 308ה
לויד, ג'ורג' אמברוז 17 21 43 284	495ה
לויטה, לייב (לובה) 404 406 529	טויד, אוון מרדית 27
לוינ-אפשטיין, אליעזר 433 436 437 540	טורטון, ג' 119ה
לופבן, יצחק 214ה	טורנובסקי, ולטר 143 156+ה 157ה
לופט, צבי 343 344	טייבר, יחיאל 162
לוקר, ברל 43 116 122 166 200 325ה	טיילור, מיירון 59ה
339 538 539 547ה	טורפער, מוריס 121ה
לוריא, ארתור 121 137+ה 163 198 240 466	
511 520ה	
ליבנשטיין (ליבנה), אליעזר 214ה	יבנאלי, שמואל 214 233ה
ליטווינוב, מקסים 61 247 380 404 511	יואל, מנפרד 197
ליטלסון, אוליוור 17 21-23 25 26+ה 27	יובל, משה 156 354 358 363 551ה
37+ה 38 39 41 42 44-46 58 66 73	יוסף, דב: ר' ג'יוף ברנרד
74 183 200 358 420ה	יעקובסון, ברנרד 371ה
ליידיקר, קפטן גאי 141 425ה	יערי, מאיר 69-72 277ה
ליכטהיים, ריכרד 338 408	יפה 470
לינטון, יוסף 24 139 145 151 159 186	יצהר, ברוך 156ה
195+ה 196 198 227 242 248 338 339	יצחקי, יצחק 397 398 401ה
351 353 355 364 366 407 415 482ה	

מלצ'ט, לורד הנרי: ר' מונד, אלפרד	515 516 535 538
מק-גוברן, ג'ון 399	ליסגורסקי (שוטר) 119
מקמהון, הנרי 401 60	ליפסון, דניאל ליאופולד 140 ה484
מק-מייקל, הרולד 17 ה25 27 40 ה42-44	ליפשיץ, ג' 433 540
55 ה60 63 78 107 109 116 ה100 121	ללה: ר' שרתוק (מדיני), יעל
126 ה134 136 142 159 ה174 182 183	למפסון, מייסל 51 ה142
194 ה195 199 ה200 222 230 231 234	לסטר, מפקד ה"באפס" 440
235 286 305 ה313 325 358 364 379	
380 401 ה410 415 ה418 429 464 483	
484 504 ה518 545 553	מאהר, עלי 283 ה298
מקמילן, הרולד 140 ה230 321 ה418	מאיסקי, איבן 16 61 62 64 404
מקפרסון, ג'ון 24 ה43 121 ה122 133	מאיר, גולדה: ר' מאירסון גולדה
134 138 140 164 ה165 174 190 193	מאירוב (אביגור), שאול 436
194 ה231 243 314 321 338 340 377	מאירוביץ 331
379 380 413 429 469 512 514 533 550	מאירסון (מאיר), גולדה 526 ה528
מקסטון, ג'יימס 399 401 403	מגנס, יהודה לייב 71 ה182 200 ה278 284
מק-קונל, גנרל דגלס פ' 234 ה371 373	290 292 296 301 303 304 308 347
374 379 429 464 550	461 ה495 497 504 508
מק-קנדליש, ג'ון א"צ' 74 467 510 517	מדפעי, ג'מיל אל- 293 ה
מרגליות-קלווריסקי, חיים: ר' קלווריסקי	מוין, וולטר 17-20 ה32 34 35 37 ה40 45
(מרגליות), חיים	61 63 69 113 ה145 159 ה183 194
מדרם, ג'מיל 50 73	358 ה415 420
מרשק, בני 110 492	מולוטוב, ויאצ'סלב 45 ה
	מונד, אלפרד 300 524
נג'אר, אמיל 74	מונטזר, ז'אן לואי 486
נגריאנו, דר' 189	מונקסון, וולטר טרנר 24 25 44 45 66 101
נחאס, מוצטפה אל- 48 ה283 296 297 ה418	134 135 ה147 359
נהרו, ג'והרלל 397 ה403	מוסנון, בנציון 68
נובומייסקי, משה 102	מופתי: ר' חוסייני, תאג' אמין אל-
נונייחיד, עג'אג' 340	מורגנטאו, הנרי 200 314 423
נחום, הרב 74	מוריין, פרנק 185
ניומן, עמנואל 240 ה	מוכיר ראשי: ר' מקפרסון, ג'ון
ניימיר, לואיס 43 ה116 122 233 242 ה	מילס, אריק 24 ה78 109 ה159 184 199
321 ה358	323 468 544
ניישטט, מ' 214 ה	מילס, בריגדיר 365
	מיוון, יהודה לייב: ר' פישמן, יהודה לייב

294 293 287 283 281 256 200 185	נים, גנרל 349
418 416 352 300 299	ניר-רפלקס, נחום 272
437 436 274 יוסף ספיר,	נמירובסקי (נמיר), מרדכי, 526 106 81
358 סקוט, רוברט	נמצא-בי, מרדכי 377
74 סָנְגוּ, אנצו	נציב עליון: ר' מק-מייקל, הרולד
	נשאיבי, פח'רי 55 56+ה
	נשאיבי, ראע'ב 56ה
303 עארף, עארף אל-	נשאיבים 57 289 340ה
416 288 287 185 57 54 עבדאללה בן חוסיין	נתנאל, אהרון 436 437 477ה
308 עוויאל, בנציון מאיר חי, הרב	
495ה	
486 עזמה, נבי אל-	סבירסקי, משה 436 437 540
460ה עלי, שיח' עבדאללה אל-	סברדלוב, דוד 173
418 380 עלמי, מוסא אל-	סגל, מרטין 138 139
	סונדרס, אלן 119 135
	סופרסקי, יהושע 68
פארוק, המלך 448 283ה 296 418ה	סורסוק 73ה
פח'רי: ר' נשאיבי	סטייפלס, מיג'ור ל' 188 211 239 320ה 332
פטרזייל, יעקב 214ה 233ה 270ה	525 522 336 334
פיינשטיין (שפר), זאב 320 510	סטילן, יוסף 16ה 22 64 66 272 273 398
פילבי, הרי סנט ג'ון 182ה	527 505 405
פינקרטון, לוול 304 530	סטרין, וולטר 105
פישמן (מימון), יהודה לייב 144ה 136 360	סייקס, מרק 60ה
532 485 409	סילבר, אבא הלל 240ה 507ה
פישמן (מימון), עדה 214ה	סילברמן, סידני 230ה
פלמר, אנתוני 397ה	סימון, פריץ-מיכאל 195ה
פראי, א' 214ה	סימון, ארנסט 270ה
פראלוביץ, הרב 361	סלאמי, חסן 460ה
פרומקין, השל 167 173 214ה 233ה 517	סמאסס, יאן כריסטיאן 31 32 67 71 381 518
פרידלנדר, רחל 156ה	סמואל, הרברט 55ה 126ה 305ה
פרידנטל, הנס-יוחנן 143ה 156+ה 157	סמואל, הדסה 84ה 145ה 182ה
פרידמן (אלישיב), שמואל 105	סמרט, וולטר 41
פרל, ג'רום 76ה 125	סנטור, ורנר 83ה 136 142 180 200 229
פרנקו, גנרל 528ה	484 410 409 314
פרקינסון, קוסמו 43ה 116 122 133 484ה	סנה, משה: ר' קליינבוים, משה
פרנקפורטר, פליקס 358 423	סעיד, פחה נורי 23 48-50 52 54 56 57 184

קלייטון, בריגדיר סר אילטיד ניקול 550 74	צוויג, מישל 470
קליינבוים (סנה), משה 156ה	צולה, ריאד אל- 292
קלינוב, ישעיהו 406ה	צור, יעקב 406ה
קסן, רנה 113	צורף, אבשלום 214ה
קפלן, אליעזר 62 137 170 214 233ה	ציולינג, אהרון 79 80 95 170 173 214ה
485 411 354 317ה 257	2233 436 437 439 441ה 488 493 494
קפלנסקי, שלמה 69 73 278ה 290 295 298-	529 528 526
526 509 505 498 495 308 305 304 300	צ'יטי, אודרי ט' 84 96 146 152ה
529 527	צימרמן, אנרי 487 486
קצנלסון, אברהם 102ה	צ'מברלין, נוויל 20ה
קרומול, אוליבר 268ה	צ'רצ'יל, וינסטון 18+ה 20+ה 21+ה 25 32ה
קרוק, יוסף 526	333 330 40ה 420+ה 68 71 107 113ה
קריפס, סטפורד 325 359ה	183 230ה 240 272 273 339ה 358 400
קריין-ג'ונס, ארתור 140ה 145	420+ה 524 547
קרנבורן, רוברט ססיל 117 229 230ה 325	524 צ'רצ'יל, רנדולף
339ה 358 364 407 418ה 420ה 464ה	
545 539 538 518 515 513 512ה 484	
554 552 549-547	קובי, שרתוק: ר' שרתוק (שרת), יעקב
קסני, 156ה	קוותלי, שוכרי 281 287
	קזנס, אלברט ה' 111ה
	קויליאם, בריגדיר 74
	קולה 286
ראווי, ג'מיל 293	קולודני (קול), משה 214ה 233ה
רבינוביץ, אהרון (רוניה) 80ה 173 214ה 233ה	קוסוי (כסה), יונה 526 439 214ה
491 406ה	קוריצקי, ישראל 337 336
רבינוביץ, לוי יצחק 361	קולט ויקטור 15 17 19-22 24 27 43 61
רדלר, יהושע: ר' בנימין, רבי	64-66 74 504
רובין, חנן 270ה	קטאוי, פחה יוסף 191
רובשוב (שור), זלמן 214ה 233ה	קטרו, גנרל ד'ורד' 551 285ה 417ה
רוזולט, פרנקלין 22 23+ה 30ה 59ה 68	קיט, קלמן 439
184ה 185ה 200 307 314 325ה 358ה	קייסי, ריצ'רד 17ה 24ה 358 410 420ה
504 423 422ה 420	423 519 521 524
רוזמין, הנריק 24	קירשנר, ניקולאי 103 310
רוזנבליט (רוזן), פליקס (פנחס) 212ה	קלווריסקי-מרגליות, חיים 53 270ה 278ה
רוזנוולד, לסינג 421	303 304+ה 305 308 495 507
רוטנברג, פנחס 15ה 67ה	קליבנוב, יעקב 437
רומל, פילדמרשל אדווין 282 372ה 416 448ה	

שם טוב, ויקטור, 270ה	רופין, ארתור 409ה
שניסברג, הרו 514	רוקה, ישראל 214 540
שפיצר, סימה (שמעון) 253	רייט, שמשון 507
שפירא, אברהם 123ה	ריפתין, יעקב 214ה 233ה
שפירא, משה 228ה 361	ריצ'י, גנרל 21ה
שפס, שמואל 408	רמז, דוד 168-170ה 214ה 215ה 233ה+ 344ה 440
שפר, זאב: ר' פיינשטיין, זאב	רפטור, ברל 79 233ה 436 437ה 477ה 526
שפרינצק, יוסף 214ה 233ה 481ה 526	רשיד עלי: ר' כילאני, רשיד עלי
שפריד, ד' 214ה	רתבון, אלינור 230ה
שקולניק (אשכול), לוי 214ה 233ה	
שרגאי, שניאור זלמן 479 481	שוחט 331
שרתוק (מדיני), יעל 354	שזר, זלמן: ר' רובשוב, זלמן
שרתוק (שרת), יעקב 354	שטיינהרדט, לורנס 504
שרתוק (שרת), צפורה 354	שטרן, אברהם 143 200
ששון, אליהו 184 185 278ה 293 296	שיף, שלמה 119 136ה 260ה
תאג': ר' חסני, שיח' תאג' אל-	שיקורסקי, ולדיסלב 15ה 16 22 24 64-66
תלמי, מאיר 441ה	505
	שלוש, גב' ב' 330ה
	שליין (שוטר) 119ה
	שמורק, אמיל 135 136 201 202 228 361ה
	532 531 484 437 411 409

מפתח עניינים ומקומות

אבו שושא 73	איט"א 181
אבוקה 66	איטליה 150 175 221 262 304 447; וערכים
אביסיניה: ר' אתיופיה	46 +55 ה 56 ה 117 ה
"אגודת ישראל" 77 125-127 131-139	אילון 308
479	אינטליג'נס 55
"אד-דיפע" 341	אינטרוונציה (ברוסיה) 405
אדיס אבבה 553	איסטנבול 103 122 133 175 180 198 199
אודסה 398	214 222 323 338 466 482 553 555
אוקראינה 35 69 72 361 468 ה	איראן 55 117 165 167 251 285 298 391
"אירון", חברת 390	469 490 516; ובריטניה 285; ורוסיה
אוניברסיטה עברית ירושלים 180 191 200	285
329 314	"אל-סיראט" 340
אוניברסיטת ביירות 319	"אליאנס" 113
אונסקו"פ 555	אלכסנדרטה 292 496 500
אוסטרליה, אוסטרלים 84 85 282 306 330	אמיר: ר' עבדאללה בן חוסיין
368 395 396 416 448 452 455 498 500	אמנה אטלנטית 29 ה 30 68 179 326
536	אמריקה: ר' ארצות-הברית
אוקיינוס הודי 186 236 255 282	"אמריקן ג'ואיש קומיטי": ר' ועד יהודי
"אוקסיניה" 183 ה 339 355 407 ה 410 466	אמריקני
512 515 547 552	אמריקן פדריישן אוף לייבור" 20 ה 430
אוקראינה 174 221 251 371 ה	אנגליה: ר' בריטניה
"אורדננס": ר' חיל חימוש	אנטישמיות, אנטישמים 22 65 134 175 178
אזרחים עובדי צבא 241 334 335 365 366	179 229 271 272 306 486
515 456	אנקרה 55 61 62 ה 190 217 323 552
אחדות ערבית: ר' פדרציה ערבית במז"ת	אסיפת הנבחרים 77 249 305
"אטלנטיק" 20 ה 26 ה 43 ה 194 ה 251 533	אסירי ציון ברוסיה 16 ה 63 247
איזמיר 339 ה 410 466 353	אפגניסטן 298 490
"איחוד אזרחי" 75 ה 270 ה 174 ה 275 ה 459 540	אפריקה דרומית: ר' דרום-אפריקה
איחוד ארצות המזרח התיכון: ר' פדרציה	אצ"ל 21 ה 136 142 ה 143 ה 259 ה

בולשת א"י 109	"ארגון": ר' "הגנה"
בונד 24	ארגון המושבים: ר' תנועת המושבים
בוספור 183 214 237	ארגון השומרים 123 124
בוקובינה 174 175 221 222	ארטילריה: ר' חיל תותחנים
בוקרסט 116	אריתריאה 181 251 366 447 458 549 353
בורמה 416	ארם נהריים: ר' עיראק
בטיח'ה, עמק 496	ארצות אויב 121 122 133 138 159 176
ביירות 319 486	188 183 211 212 219 220 224 249
"ביצור" 540	255-252 283 321 326 329 353 422
בית הערבה 308	432 434 452 482 486 538 545 553
בית לאומי יהודי בא"י 29 59 244 285 307 ה	ארצות-הברית 47 167 211 233 266 387 395
371	420 424 504; וארץ-ישראל 59-61 70
בית לורדים 230 407 458 512	265 266 288; ובעיה יהודית 35 37 167
בלגיה 497	231 251 545 552; וטורקיה 423; ומל"ע-2
בלגרד 391	47 48 168 184 185 239 255 264 279 282
בלשיות, ארצות 272	366 414 416; ומזרח תיכון 135 185 289;
בלקן, ארצות 545	ומתנדבים לצבא יהודי 34; ועיראק 184
"במעלה", שבועון 527 ה	185; וערבים 264 308 352 403 419 505;
"בני בנימין" 1123 ה	ופליטים 66 167 183 247 423 504;
"בני ברית" 422	וציונות 29 34 60 65 141 181 228 262 307
בנימינה 106	358 409 424 464
בנק אנגלו-פלשטינה 246 309	ארצות כיבוש נאצי: ר' ארצות אויב
בנק הפועלים 263 316 ה	ארצות ערב: ר' ערבים
בסרביה 175 222	אשרות עלייה: ר' רשיונות עלייה
בעיה יהודית 35-37 326 386 419	את"א (בית חרושת) 316 ה
בצרה 254	"אתה בחרתנו" 108
ברטיסלווה 253	אתיופיה 251 391 447 553
"ברטיש אירווייז" 366	
ברטיש גוויאנה: ר' גוויאנה בריטית	
בריטניה 38 87 92 105 107 112 275 372	"באפס" 96-98 134 156 171 188 201 209
396; וארץ-ישראל 23 33 37 39 41 46	212 276 320 332 333 343 344 351 362
274 264 229 111 110 71-89 69 61 75	369 373 374 378 379 391 426 428 429
35 288 302 372 417; ובעיה יהודית 35	438-440 451 452 459 463 510 523 550
265 256 236 וישוב; ודרוזים 285; וישוב 265	בגדאד 56 184 254 293
1 267 271 296 307 403 507; ומל"ע-1	בדפשט 555
255 105 83 79 77 56 2-328 299	בולגריה 147 198 221 411

ג'זירה, אל- 73 496 497 500	266 279 282 289 372 414; ומזרח
גטאות 329 371	תיכון 27 65 41 46; ומצרים 44 296 297;
גיוס האישיה: ר' התגייסות נשים	ממשלת 16 18-21 36 41 42 62 79
גיוס יהודים לצבא הבריטי: ר' התגייסות	420 419 412 554 553 379 266 234 230
גברים לצבא הבריטי; התגייסות נשים	51 47-45; וסוריה 539 538 513 458 451
לצבא הבריטי	280-287; ועיראק 184 185 283 287 294
גיוס נתני אויב לצבא הבריטי 211	300 414 415; ועלייה: ר' עלייה; וערביי
גיוס ערביי ארץ-ישראל לצבא הבריטי: ר'	א"י 18 27 29 40 52 55 57 289 427 428;
התגייסות ערבים	וערבים (עולם ערבי) 18 27 33 37-39
גיוס תלמידי בתי-ספר תיכוניים לעזרת	69 65 61 59 57-54 52 49 48 46 41
המשקים: 313 243 366 475 476	301 299 295 291 285 271 264 256-254
גילוי דעת ציוני 29 67 228 314 326 409	490 429 428 418 417 415 414 352 307
532	553; ופדרציה מזרח-תיכונית 40 41 46
גימנסיה "הרצליה" 177	71 184 299 414; וצבא יהודי 32 33 66
"גיס המישי" 351 352 416 417 430	90 94 96; וציונות 29 37 70 72 267; 271
גליל 73 551	272 308; וצרפת 284
גסטפו 176 194ה	ברית הסהר הפורה 23ה
גרמניה נאצית 37 44 47 178 237 255	"ברית הציונים הכלליים" 464
414 280; ואנטישמיות 179; ויהודים	ברית מכס ארץ-ישראל-סוריה 51
ה26 26 61; ומל"ע-2 42ה 45ה 56 149	"ברית שלום" 53ה 384ה
46 35 184 255 261 262ה 266; וערבים 35 46	ברלין 55 253
56ה; ופלישה למזרח התיכון 47 106 149	"ברלין אילוסטריטה" 55
235 256	בתי-ספר ערביים 131 132
גת 66	
	גבעת חיים 531 540
"דבר" 50ה	גדודים: ר' התגייסות לצבא הבריטי
דו-לאומיות 384	גדודים עבריים 206
"דור די והאל" 338	"ג'ואיש כרוניקל" 33ה
דורות 66	"ג'ואיש קומונוולט: ר' מדינה יהודית
דיקטטורה 272 273	גוויאנה בריטית 20 61 306 503
דכאו 251 329 555	"ג'וינט" 103ה 121ה 122 133 176 222 240
דמוקרטיה 272 386 387 404 492 493	421-423
דמשק 73 301 352	גולה יהודית 400
דנובה 174	"גוש לאומי", סוריה 47 185 256 280 283
דרדנלים 175 221 247	284 286 287 296

495 497 495 471 419 404-402 399 398	דרוים 508 499
509 508 501	דרום-אפריקה 368 306 238 92 84 32 31
הסכם גרמניה-רוסיה לאי-התקפה 383	368 306 238 92 84 32 31
הסכם סטלין-שיקורסקי 106 66 65 164 116	549 536 454 396 381
הסתדרות העובדים הכללית 108-105 81 62	ציונית דרום-אפריקה
125 173 172 169 168 124 123 112 110	"דריין" 1116 113 100 66 45-42 26 23
388 348 317 312 264 257 233 216	1117 189 168 167 141 138 134 133 122 117
491 490 480 479 477 473 459 393 392	410 325 322 321 314 252 248 234 231
131 493 529 528 494 493; ר' גם: ועד פועל,	554 553 547 546 539 536 535 518 483
הסתדרות	דת 128 114
הסתדרות מדיצינית "הדסה": ר' "הדסה"	
הסתדרות עובדים לאומית 479	האשמים 287
הסתדרות ציונית 500 495 387 273 229	הבלגה 259
ארצות-הברית 229 387 422 423 553	הג"א 477 475 377 337
בריטניה 553 387; דרום-אפריקה 229	הגירה בלתי-חוקית 553 552 458 547 545
354 324 310 222 201 180 176 103 31	554
518 483 473-471 435 434 381 358	"הגנה" 263 259 157 150 149 101 96
387 273 273; רוסיה 532 532	264 459 443 441 438-436 431 344
הסתדרות ציונית חדשה 349 268 227	477 475 474 465 462 461
"העובד הציוני" 492 491	הגנה עצמית יהודית (ברוסיה) 385
העברה (טרנספר) 385 247 73 72 59 39	"הדסה" 348 311 260 187
497	"הובלה", קואפרטיב 491 488
העפלה: ר' מעפילים	הוג' 66
"הפועל המזרחי" 492 481-479 311	הודו 507 403 398 397 167 65
הצהרת בלפור 401 387 268 229 130 70	הודו הולנדית 446 445
הצ"ח: ר' הסתדרות ציונית חדשה	הוועד הפועל של ההסתדרות: ר' הסתדרות
"הקיבוץ הארצי" 439; ר' גם: "השומר הצעיר"	"התחר והשאל" 184
"הקיבוץ המאוחד" 440 439	"המזרחי" 126
הרצליה 221	"המשקיף" 136
השמדת יהודים באירופה הכבושה: ר' שואה	הנהלת הסוכנות היהודית: ר' סוכנות יהודית
"השומר" 385 123 112	הנהלה ציונית 268 259 137 52 18 71
"השומר הצעיר" 401 395 384 270 101	324 302 275
529 439 438 404	"הנוער העובד" 528 527
השתלטות מגיוס לצבא הבריטי: ר' משתמטים	הסכם יהודי-ערבי (שלום) 59-57 53 50 40
התאחדות בעלי תעשייה 312 261 257 170	289 287 278 274 271 270 265 73-71
479 477 348 317	385-383 328 308 306-301 294 290

ועד זמני (1918) 305	התאחדות עולי גרמניה 212ה
ועד הירוס ציוני, ארה"ב 137 163 240 421	התגייסות לצבא הבריטי (גברים) 16 17ה
422	151 147 145 86 66 42 34 27 26 23 21
ועד יהודי אמריקני 422	203 195 189 172-170 160 159 156 152
ועד לאומי 102 119 123 125 128 129 161	324 276 275 262-257 241 239 206 205
180 199 216 233 234 237 260 264ה	381-379 374-372 358 343 342 336 333
305 313 315 316ה 409 426 432 436	426 411 410ה 409 394 392 389 388
476 477ה	459 453 452 450 446 439-436 431 427
ועד למען החייל 136 245	519 485 484 479 475 474 470 465 463
ועד מתנדבים, תל אביב 177	550 536 534 525 522; הקמת גדודים
ועד ערבי עליון 418	453 429 428 392 379 378 343 342
ועד פועל, הסתדרות העובדים הכללית 167	99-83 66 (נשים) התיגייסות לצבא הבריטי
171 172 214 233 245	210-203 192 187 168 157 152 147-145
ועד פועל ציוני מצומצם 29 414 471 474 532	367 362 356 349 333 316 262 261 246
ועד פרלמנטרי למען א"י 15 17	475 455-453 447 438 426 396 391 368
ועד ציבורי לעזרת בריה"מ 529	38 35 27 התיגייסות ערביי א"י לצבא הבריטי
ועדה לחקר הבעיה הערבית 278 508	171 164 160 159 156 142 96 90 67 39
ועדות בוררות 75ה; ר' גם: מועצת בוררות	351 342-340 332 296 295 262 258 201
ועדת ביטחון יישובית 23 264ה 432 436-	451 440 439 428 426 369 262 360 359
438 459 465 474 476 477 479 481 541	489 484 459
ועדת הארים 317	437 402 327 307 69 38 התיישובות יהודית
ועדת המצב 21ה	496 495 ערב 438; בארצות
ועדת פיל 302 307	התנדבות לצבא הבריטי: ר' התיגייסות גברים;
ועדת שו 76ה	התיגייסות נשים
ועידות ציוניות, ארה"ב 532	
ועידת אווין 59	
ועידת בולטימור 68ה	418 298-296 283 255 48 "ואפד"
ועידת בילטמור 507	ועד פועל ציוני 31
ועידת הסתדרות 75 382 450 463 493	ושינגטון 325 275 137 135 65 61
ועידת הפועלות 215 217 302	"ושינגטון פוסט" 240ה
ועידת לונדון (סנט ג'יימס) 55 75 110 298	וינה 253
ועידת ניו-דלהי (אוק' 1940) 304	וישי: ר' צרפת, משטר וישי; סוריה בשלטון
ועידת קהיר (תרבותית) 41 52 299 490	וישי
ועידת קליוולנד (ציונית) 183	ועד הארחה, תל אביב 330
ועידת שולחן עגול: ר' ועידת סנט ג'יימס	ועד הצירים 305
	ועד הצלה 180ה

חלוקה 303 507	ז'נווה 253
חפרים 67 84 188 205 238 354 360 362 369	
523 467 427 396 390 389 374	
חקלאות יהודית בא"י 258 380 392 456	חבר הלאומים 292
	חבר המועצות המקומיות 479
	"חבר הקבוצות" 152 356 357 439 463
טא"ס 63	חברון 295
טהרן 64 280 285 516	חבש: ר' אתיופיה
טוברוק 3911 395 398 427 448 536	חדרה 106
טורקיה 26 48 53 176 281 282 292	חוזה סייקס-פיקו 60
294 298 351 426 482 490; ממשלת 42	חולון 78
100ה 175 190 221 223 229 230 234	"חומה ומגדל" 66ה
237 553; וערבים 292 293; ופליטים	חוק איסור שביתות 75 104 195 488 490 492
138 174 183 219 234 248 338	חוק ההשקאה 413
339 364 379 407 423 512 518 547 458	חוק הקרקע 214 418
554 וציונות 292	חוקי עבודה 489
טורקית 293	חוקת הקהילות הדתיות 126
טורקסטן 138	חורן 59
"טיימס" 32 143 233 242	חיל אוויר מלכותי 21 195ה 196 360 361 363
טכניון, חיפה 316 329	536 523 447 428 396
טריטוריאליזם 19 59	חיל הובלה 84 144 156 162 374 426
טרנספר: ר' העברה	427 447 453
טשקנט 134 151	חיל הנדסה 90 94 201 238 360 369 426 428
	525 447
	חיל הנוטרים: ר' נוטרים
יאסי 174 221	חיל הנשים: ר' התגייסות לצבא הבריטי (נשים)
יבסקציה 405	חיל הספר 351
יהודי, עם 32 33 58 83 258 307 308 386	חיל חימוש 94 362
501-503 401 442 443 445 499 498	חיל קשר 97
יהודים: ארץ-ישראל; ר' יישוב; איטליה	חיל רגלים: ר' "באפס"
211; איסטנבול 175 222; אירופה 35	חיל שירותים 94
179 257 306 325 353; ארצות אויב 212	חיל תותחנים 84 142 156 261 391 411
219 231 242ה 244 248 249; ארצות	523 426
איסלאם 201; ארצות-הברית 35 34 60	חיל תעופה: ר' חיל אויר מלכותי
325 420-423 402; ארצות בלקן 25 44	חיפה 106
252 371; ארצות מזרח 254; בגדאד	חלב 292

כרתים 22 395	385 392; בולגריה 250; בריטניה 271
כשרות 276 479	272; גרמניה 178 188 211 329 504 506;
	דרום-אפריקה 222 381; הונגריה 253;
	וינה 503; יוגוסלביה 253 266; יוון 222
לבנון 51 72 185 290 291 292 300 418 496	395; לטביה 272; מזרח אירופה 168
508; "גדול" 291	386; מצרים 53 146 191 367; סוריה
לוב 21	53; ספרד 306; עיראק 254 (ר' בגדאד);
לובלין 253	פולין 91+ 35 46 178 329 371 383 401
לונדון 19 233 275	500 502 503; צ'כוסלובקיה 211;
לח"י 17 119 136 142 143 151 263	רומניה 23 42 65 103 116 117 133
ליגה להתקרבות יהודית-ערבית 270 527	174 193 221 225 233 244 250 253 321
ליגה לידידות ארץ-ישראל-ברית-המועצות	329 371; רוסיה 64 148 257 271 274
69 526 527 528	371 387 405; תימן 254
ליגה סוציאליסטית 270	"יהודים מיותרים" 35 178 503
"לייבור" 77 518	יחידות מעורבות 67 90 360 369 389 389
"לייבור קומיטי", ארה"ב 421	390 411 430 431 467
"לילי" 482	יט"א 181
לשכת המסחר 540	ישוב 53 83 130 185 258 259 371 372
לשכת הסברה, הסוה"י 68 219	382 445 448 449 499
	יכולת קליטה 23 38 45 52 75 307 388
	412 499
מאורציוס 43 116 167 231 234 236 251	ילדים: ר' סטרומה, ילדי; עלייה, ילדים
540 553 458 546 534 533 422 329 325	ים השיש 100 339
מאורעות 1936-1939 259 309 382 462	ים שחור 243
מ"ג אסירי ה"הגנה" 461	יפו 279 282 416 445 448
מגבית ארץ-ישראלית מאוחדת 137; ר' גם	ירושלים 129 233; עיריית 380
"קקן היסוד"	יריחו 164 426
מגבית ההסתדרות למען "הצבא האדום" 528	ישיבות 114 131
529	
מגבית יישובית 311	כ"ג יורדי הסירה 397
מגידו 441	כוח יהודי: ר' צבא יהודי
מגן דוד אדום 102 475	"כוחות המחר" 384 404
מדבר מערבי 85 144 261 279 395 536	"כופר היישוב" 264 432 433 479 540 541
מדגסקר 19 20 61 64 65	כנסת ישראל 77 125 126 130 131 267 275
מדינה דו-לאומית 384 398 402	כנרת 76 496
מדינה יהודית ("ג'ואיש קומונוולת"; קהיליה	

547 520 512 466 407 355 339 "מיחאי"	יהודית) 29+ה 67 68 77 178 228 247
549	290 291 296 319 329 393 398 402
מיכסת עלייה ממשלתית ("שדיול") 64 45	403 409 422 472 486 506 508 532 555
220 201 193 186 183 168 138 121 78	מובילי מים, פלוגת 396 427 447 467 517
230 244 317 468 515 533 538	מולדביה 174 221
554 553 546 545 540 539	מוסד לעלייה 23
"מילוס" 126 194 43 20	מוסול 254
מיפקדה צבאית, ירושלים 238 211 188 169	מוסלמים 65 200 291 403
525 522 332 320 241 239	מוסקווה 335 490; ציר בריטי 184
מיפקדה צבאית, קהיר 212 195 169 84 67	מועדון לחיילי צבאות הברית 330 331
517 510 467 465 429 362 212	מועצה לאספקה מלחמתית 257
"מירציאה" 518 515 514 553	מועצה מחוקקת 110
"מכבי", פלוגת 440 156	מועצת ארגוני נשים 84 192 204
מכון זיו 166	מועצת בורות ("פאנל") 75 78 80
מכתבי מקמהון 60	מועצת הגיוס 156
מלחמת-עולם ראשונה 265	מועצת הפועלות 204
מלחמת-עולם שנייה 20 79 81 382 389 455;	מועצת פועלי ירושלים 492
ארץ-ישראל 261 256 261; בלקנים 450; לוב	מופת: ר' ח'וסייני, האג' אמין אל-
416 414 395 372 282 279 255 144 85	מוצול 254 292
447 536; מדבר מערבי: ר' לוב; מזרח	מושבעים: ר' שוטרם מיוחדים
תיכון 444 417 324 262 256 444; קווקז	מוזכר ראשי: ר' מקפרסון,
441 417 324 282 225 184 450; רוסיה	מזרח אפריקה 448 553
מלחמה טוטלית 455	מזרח תיכון 270
מלחמת אזרחים, רוסיה 272	מזרע 43
מלטה 347	מחלקה כלכלית, סוה"י 317
"מלטה יוק" 269	מחלקת עבודה, ממשלת המנדט 111
ממשלת ארץ-ישראל 25 41 76 79 80 14	מחלקה מדינית, סוה"י 114 150 157 231
230 224 220 217 198 116 110-107 105	489 485 477 331 330 324 293 245
489 484 379 354 304 248 244-242 231	מחלקת גיוס, סוה"י 170 311 477 485
304 242 236 234 233 35 492; וערבים	מחלקת הגירה, ממשלת המנדט 78 323
379 378	מחלקת חינוך, ועד לאומי 76 476
ממשלת בריטניה: ר' אנגליה, ממשלה	מחלקת חינוך, ממשלת המנדט 125 130
ממשלת מנדט: ר' ממשלת ארץ-ישראל	מחלקת עבודה, ממשלת המנדט 76 82
ממשלת פולין חופשית 516 412	מחלקת עלייה, סוה"י 165 223 273
מס חינוך 128	מחנות רו"י 171
מס חירום 169 170 260 312 348	מחנות ריכוז 371

551 550	מעפילים 100 101 113 121 133 141 167
משלחת רפואית לבריה"מ 62 529	170 189 230 231 252 325 355 422
משמר אזרחי (ת"א) 475	483 533 535 539; ר' גם: "אוקסיניה",
"משמר הברזל" 442	"אטלנטיק", "דריין"; "מאוריציס";
משמר המולדת 373 375 378	"מיחאיי"; "סלודור", "פטריה"
משמר העמק +73	מערכת חינוך של כנסת ישראל 127-129
משמר החוף 380 428 431 483	מפא"י (מפלגת פועלי א"י) 336 104 337
משפחות חיילים 156 160 169 171 195 260	526 494 488 493 343
522 479 362 348 349 347 311	מפלגה ערבית פלסטינית 555
משרד ארץ-ישראלי: בריטסלבה 253; ברלין	מפלגה קומוניסטית 473 526 527 528
253; וינה 253; פראג 253	מפלגת ההגנה הערבית 556
משרד האוצר (בריטניה) 195	מפלגת עבודה בריטית: ר' "לייבור"
משרד החוץ (ארה"ב) 185	מפלגת פועלי ציון שמאל 398 529
משרד החוץ (בריטניה) 46 420	מפעל האשלג 488
משרד המושבות (בריטניה) 20 62 116 133	מפעל ההתנדבות לצבא הבריטי: ר' התגייסות
141 194 231 321 358 364 415 420	מצרים 41 48 50 51 147 255 283 290 296-
545 540 534 513 512	418 400 379 371 361 360 358 324 299
משרד המלחמה (בריטניה) 195 196 211 552	וארה"ב 419; ובריטניה 44 285 296 297
משרד לענייני בריטניה במזרח התיכון (קהיר)	418 299; חיילים ועובדים אזרחים ארץ
21 62	ישראליים במצרים 141 144 181 239 251
משרד ספנות (יוון) 482	447 425 396 391 390 368 367 362 354
משרד תעופה (בריטניה) 363	448 416 395 262 2-ומל"ע 510 455 451
משתמשים 157 159 160 161 171 172 309 319	489; ופדרציה 49 185 298 299
480 479 476 436 392 347 346 334	מקוה ישראל 377
נאצים: ר' גרמניה נאצית; תעמולה נאצית	מרד רשיד עלי כילאני 46 55 117 255 262
נגבה 66	416 414 372 352 351 283 281 279
נהלל 439	מרד ערבי בא"י 56 23 55; ר' גם: מאורעות
נהריה 78	מרונים 201 284 290-292 499 508
נוטרות, נוטרים 101 177 262 263 309 313-	מרכז ההתגייסות 477
411 409 397 392 381 380 343 325 315	מרמרה: ר' ים השיש
462 459-457 438 437 431 430 428	מרסין 515 514
536 523 485 479 477 475 474 465-463	מישאל 493
431 430 411 315 101 ערבים 541 550;	משטרה 119 136 262 313 430 457 460
465 458 457	536 523
	משטרת היישובים העבריים (מ"ע) 162 263 315
	344 373 375-390 397 429 430 457 460

סופרו'יסטית, תנועה 92	נוצרים אורתודוקסים (לבנון) 508 292 291
סוציאליזם, סוציאליסטים 405 399 398 73 72	נורווגים 117ה
סוריה 168 85 72 60 54 52 +51 48-46 41	"ניו סטיטסמן" 507
360 300 291 290 288 284 256 251 178	ניו-זילנד 395
496 458 456 418 417 400 395 391 366	ניו-יורק 240ה 502
553; ובריטניה 40ה 51ה 285 283 281 256	"ניו-יורק טיימס" 58 140 179 181 317 318
286 296 297 301 418 415; "גדולה" 284;	"ניו פלסטיין" 32
וגרמניה 351 344 324 301 282 281 279	ניטרליות 448-450
496; והתיישבות יהודית 496;	נציב עליון: ר' מק-מייקל, הרולד
כיבוש בריטי 295 285 284 280 279 255	נשיא ארה"ב: ר' רווולט, פרנקלין דלנו
416 414; וטורקיה 292; וסוד"י 300;	נשק בלתי-חוקי (בידי ה"הגנה") 461 462 551
ופדרציה 352 300 283 185 184 73 51ה	נתיני ארצות אויב 109 167 211 212ה
415; וצרפת וישי 46 47 352 417; וצרפת	
חופשית 417ה 297 286-284	
סט"א 423	ס.א.א. (S.O.E.) 149ה
"סטרומה" 163 159 139 138 133 122 121 103	"סדר" פסח 390 359 354
199 198 193 190 186 183 176-174 168 167	סהר פורה 23ה
233 231-227 225-224 219 217 214 213 201	סודאן 391 298 251
247 268ה 261 253 250-248 245 23 242 240	הסוכנות היהודית: ארה"ב 137 121 65ה
514 512 458 423 410 359 346ה 325 321 314	183 198 240 260 466 511 520 532;
190 515 518 539 545 547 553 555; ילדי 190	בריטניה 16 23 34ה 43 62 67 116 121ה
סין 416	122 133 139 141 143 145 151 166 182
סינגפור 391	183 186 195 198 199 227 242 243
סיני 417	248 319 338 339 353 355 358 364 366
סכסוך יהודי-ערבי 72-69 58 544 52 37 32	367 470 516 518 535 538 540;
283 184 182 274 271 270 269 265 264	וארצות-הברית 508; 261 419 420
384 328 308 307 300-298 292-290 288	ובריטניה 219 134 100 70 65 62 34
498 496 442 442 404-402 386	325 354 410 464 538; וסוריה 301 287
סלובקיה 555 338	419; ועבדאללה 287; ועיראק 293;
"סלודור" 321 250 236 117ה 101 100 42 2ה	וערבים 264 69 68 58 57 39 37 32 20
"ספר לבן": 1922: 23ה; 1930: 32ה 419;	265 269 270 289 386 532; ופדרציה
1939: 25+ה 29ה 39ה 40ה 52 41 59 71	במז"ת 62 23 29 32 50 53; ורוסיה 24ה 62
290 289 287 274 266-264 110 79 76 75	63 68 134 148 468
545 539 538 493 490 416 404 399 337	סוכני אויב 321 280 222 218 176
554 553	"סולל בונה" 366 171
סרבים 266	סומליה איטלקית 447ה

עם יהודי: ר' יהודי, עם; יהודים	סרטיב 66 22
עמק בית שאן 66	סרטיפיקים: ר' רשיונות עליה
עמק חפר 78	סרפנד 463 455 367 356 343 276 162
עקבה 85 76	
עקורים 386	
ערב סעודית 300	עברדאן 366 239 168
ערביי ארץ-ישראל 41 40 37 35 29 18	עבר הירדן 300 287 284 283 247 185 54 37
52 55 58 73 77 90 110	עברית 503 527 390 130
111 132 134 135 143 143 164 233	עדה, עדות: מזרח 129-127; ספרדית 127;
1247 262 264 265 274 281 289 290	פרסית 127; תימנית 127
295 301-305 307 308 328 340 341 352	עדן 254
378 379 384 385 398 401-404 418 424	עולם ערבי: ר' ערבים
429 443 458 462 495 499 497; ובריטניה	עזה 365
279 289; וגרמניה 279; ומל"ע-2 351	עיראק 251 184 167 117 116 59 54 51 46 41
352 424	352 300 291 287 285 283 281 280 256
ערכים (עולם ערבי) 54 50 49 47 46 41 40 37	456 418 417 416 400 391 373 366
56 58-60 69 77 254 256 264 265 266	וארה"ב 300 285 281; ובריטניה 419 184
270 278 288 290 291 301 307 328 342	418; והעברה מא"י אל 497; וסוד"י 293
384 387 401 414 415 496 505 508 553;	294; ועלייה 167; ופדרציה ערבית 48 41
וארה"ב 289; ובריטניה 289 61 57 56 33	40 52 40 54 300 415; וציונות 300
281 289 300; וגרמניה נאצית 280 56 47	עיתון עברי לחיילים 510 320
301 416 417; ומל"ע-1 307 357 328;	עליה 44 40 16 ה 19 25 26 29 ה 36 39+30
ומל"ע-2 300 283-281 279 256 254 56	45+ ה 52 57 58 63 65-67 70 71 75 86
301 371 387 416-411 443; וצרפת 300	108 133 168 170 183 184 193 219 223
ערבית 299 270 191 ה 50+	233 237 244 252 290 302 303 317 327
ערק אל-מנשיה 66	328 361 379 382 384 385 387 392 398
"עתיד", חברת ספנות 482	399 401 402 422 495-498 500 39;
עתלית, מחנה מעצר 236 117 113 100 43	בלתי-חוקית 513 512 ה 26 71 230 ה 26
321 366 430 483 520 533 538 530	538 ה 47; מארצות בלקן 26 ה 26;
	מיוגוסלביה 25; מיוון 25; מרוסיה 25 64
	168 272; מרומניה 25 26 138 248 256
"פאנל" 493 111 82-80 75	עליית הנוער 131
פדרציה במזרח התיכון 32 31 ה 29 12	עליית ילדים 555 434 408 253
40+ ה 41 46-54 71-73 182 200 278	323 392 535; מהונגריה 159 163 183 392
283 291-292 294 300-298 302 303	482 544; מרומניה 159 163 183 323 392
304 352 385 386 414 415 464	411 482 544; משטחי אויב 535

פדרציה ציונית, דרום-אפריקה 103	443 449 457; למצרים 416; לסוריה 351;
פוגרומים, רומניה: ר' פרעות, רומניה	לקפריסין 351
פולין 20 497 501; ויהודים 506; ממשלת	פלמ"ח 437-439 475 479
פולין החופשית 15 ה 16 +91 ה 65 253;	"פלסטין" 341
צבא: ר' צבא פולין החופשית	"פלסטין פוסט" 182 530
פועלי תעשייה 311 348 477	פלשים 553
"פורין אפירס" 226 228 ה 532	פן-ערביות 298
"פטריו" 20 21 42 +43 ה 234 235 250 268	"פסיפיק" 20 ה 43 94
533	פקודת העדות הדתיות 77
פלגות הלילה 150 ה 375 462	פראג 253
פלוגות הובלה: ר' חיל הובלה	פרומין, בית חרושת 172
פלוגות מובילי מים: ר' מובילי מים, פלוגת	"פריטט" 58 302 303
פלוגות מעורבות: ר' יחידות מעורבות	"פרייד" 27
פליטים יהודים: 35 118 59 244 325 326 327	פרלמנט בריטי 15 17 18 ה 19 61 107 145
329 299 434 496-501 504; מאוסטריה	518 399 387 314 273 234 231 230 287
20 503; באיראן (מרוסיה) 46 165 361 ה	546 553 554
516; מאירופה 35 23 ה 296 306;	פרס: ר' איראן
באנגליה 18 ה 272; מארצות אויב 26 ה	פרעות, רומניה 42+ ה 44 117 ה 221 321 256
138 234 328; מבלוגריה 100 ה 118 250	פרקציה: ר' מפלגה קומוניסטית
321; מגרמניה 20 100 ה; בטורקיה 24 ה	פשיזם 472
190 230 234 27 248 338 339 379 467	
423; בסין 503; מרומניה 24 35 42 103 ה	"צבא אדום" 266 279 282 395 414 417 441
116 118 121 133 138 139 151 491	527 529
175 176 183 ה 190 193 ה 198 199 201	צבא יהודי 17 18+ ה 32+ ה-34 140 178 181
219-225 ה 240 243 244 248 250	429 256 296; ר' גם: התגייסות
274 314 321 338 339 512; ברוסיה	צבא פולין החופשית 16 ה 106 361 392 411
(מפולין) 16 ה 22 24 25 35 45 62-66	454 511 516 523 531
138 139 151 165 184 201 202 247	צבא צ'כוסלובקיה חופשית 523 531
251-253 272 329 361 387 392	צו גיוס 160 161 157 180 262 346 347 ה 475
409 ה 434 468 504 505 511 516 531	צוללות אויב 458
פליטים לא יהודים: 193 198 199 231 422;	צי בריטי 141 168 180 181 199 239 425 455
יוגוסלבים 117 244; יוונים 117 244;	483 484 523 536 549
פולנים 15 ה 16 ה 22 24 45 66 106 134	ציונות 33 36 49 59 64 72 92 108 267 275
244 361 504 505; צ'כים 117 244	528 380 383 386 449 472 497-502
פלישה גרמנית: לארץ-ישראל 149 324 344	526 528 529; ובריטניה 69 308 403 404
371 375 276 478 391 395 424 431 441	

קיבוץ ארצי 266 463	505 526; וארה"ב 308 403 505; ורוסיה
קיבוץ מאוחד 152 266 356 369 370 438	388 404 406; ר' גם: הסתדרות ציונית
463; מועצת 270 367 368ה	"ציונים כלליים" 479 459 274ה
קליפורניה 60	"ציר", מדינות 175 143ה 117ה 144ה 174ה
קנדה 71	185 190 194ה 222 283ה 284ה 298ה
קפריסין 43 156 360 391 467 535 538 539	302ה 337 415 417 486
540 553	"צלב אדום" 529 482 411 197 66
קרית ענבים 61ה	צנזורה 183-181 166 164 147 140 334 27
קרן החייל 169	206+ה 217 229 233 333 342 464
קרן היסוד 201 309 310ה 348 381; מגבית	צנחני אויב 458 457 455 430 379 376 351
בדרום-אפריקה 324 434	460
קרן קיימת לישראל 32 434 530	צנחני היישוב 555
רוויזיוניזם, רוויזיוניסטים 103ה 113 136 137	צרפת: חופשית 185 284 285 286 297;
268ה 324 472 480 481 541 529ה	משטר וישי 284 286 417; וסוריה 352;
רוטרדם 391	ופדרציה במזרח התיכון 414
רומא 55	קבוצת השרון 245
רומניה 44 117ה 138 175 219 220; ר'	קהילייה יהודית: ר' מדינה יהודית
גם: פרעות	קהיר 15-17 27 28 37 51 59 96 354 365
רוסטוב 168	524 521 510 371
רוסיה 16 22 64 65 202 229 247 252 272	קוויבישב 468 151 139 134 66 63 24 22
501; איגוד מקצועי 274 387 405 501;	511
492; אנטישמיות 65; וארץ-ישראל 61;	קווקז 298 282 26
מלע-2 526; ממשלה 15ה 16ה 62 64	קול קורא לגיוס 332 333 346; ר' גם: צו גיוס
201; נציגות בלונדון 24ה; ועלייה 504;	קומנדו 362
וציונות 64 166 267 271 272 273 504	קונגרס איגודים מקצועיים 77
505; ופולין 504; ופוליטי פולין 16ה 22	קונגרס יהודי עולמי 422
24 25ה 62 65 66 106ה 134 201	קונסולים: אמריקני בירושלים 304 530;
רוסית 148	בריטי באיסטנבול 411; עיראקי
ריגול נאצי 133; ר' גם: סוכני אויב	בירושלים 293; שווייצי: באנקרה 323,
רמת דוד 245 457 465	בבולגריה 323, בהונגריה 182 ברומניה
רפיה 365	183
רשיונות עלייה (סרטיפיקטים) 16ה 25ה 26	קונסטנצה 553ה 103ה 23ה
244 242 220 292 201 138 121 116 103	קופת חולים כללית 316ה
483 468 466 412 407 338 256 252 247	קושטא: ר' איסטנבול

תורת ישראל 502 503	511 513 514 515 518 538; לפליטים
תותחנים: ר' חיל תותחנים	ברוסיה 139 167 272
תימן 51 256	
תל אביב 77 106 215 217 330	
תלמוד תורה 127	שאלה יהודית: ר' בעיה יהודית
תנועה ערבית לאומית 255	שבויים ארץ-ישראלים בגרמניה 22 197 238
תנועה קיבוצית 357 367 368 370	260 374 391 446
תנועת המושבים 439 463	שביתה כללית, בריטניה (1926) 107
תנועת הפועלים בא"י 383 405	שביתות בארץ-ישראל 488 492 493
תעלת סואץ 141 451 483	שבת 115
תעמולה נאצית 33 281 284 294 295 300	"שדיול": ר' מיכסע עלייה
תעשייה יהודית בא"י 44 257 258 304 311	שואה 325 326 353 371 382 386 389 504
;459 456 392 349 348 317 314 312	שווייץ 71 252 323 408 411 544
ר' גס: התאחדות בעלי תעשייה	שוטרים מיוחדים 376 437
תקנת החינוך (1933) 128	שירות לאומי 177 313 315 329; ר' גס: גיוס
תרמופילאי 373	תלמידים)
	שלום יהודי-ערבי: ר' הסכם יהודי-ערבי
	שירות עזר טריטוריאלי: ר' חיל נשים
	שנחאי 503
	שר המושבות: ר' קרנבורן, הרולד; ר' גס:
	משרד המושבות
	שריד 73

Moshe Sharett

A Political Struggle

An Anthology of Speeches and Documents
January - May 1942

Vol. I, Part 1

Assembled and annotated by Shifra Kolat
Editor: Yaakov Sharett

Moshe Sharett headed the Political Department of the Jewish Agency in Jerusalem, 1933-1948, and later became the first Foreign Minister and second Prime Minister of Israel.

This volume contains 156 documents: his speeches, memoranda and letters dating from January 1942 to May 1942. They vividly portray the stressful issues - both external and internal - that the *Yishuv* faced during that tumultuous period: the outcome of WWII had not yet been decided; the danger of a German invasion hanged as a threat over Palestine; the *Yishuv* was profoundly indignant in face of the British Government's inhuman attitude towards the handful of Jewish refugees who succeeded to escape in dilapidated boats from Nazi occupied Rumania - a heroic epic that culminated in the tragic sinking of the refugee ship "Struma" in the Black Sea after it had been refused entry into Palestine. At the same time the *Yishuv* cooperated whole-heartedly with Great Britain in its war against Hitler and tens of thousands of its men and women voluntarily enlisted to serve in its military forces.

Throughout this period Moshe Sharett played a pivotal role in the complicated and delicate relations between the *Yishuv* and the British Government of Palestine. His legacy from that era is illuminating and intellectually challenging to this day.

The Society to Commemorate Moshe Sharett
30 Ben Gurion Blvd., Tel Aviv 64588, Israel
msharett@017.net.il | www.sharett.org.il